EGYHÁZJOG.

Csak helyben
használatra
3 013480 836844

EGYHÁZJOG

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A MAGYAR SZENT KORONA TERÜLETÉNEK

EGYHÁZI VISZONYAIRA,

VALAMINT

A KELETI ÉS PROTESTANS EGYHÁZAKRA.

IRTA

DR. SZEREDY JÓZSEF,

PÉCS-EGYHÁZMEGYEI ÁLDOZÁR, PÁPAI T. KAMARÁS, SZENTSZÉKI ÜLNÖK, A PÉCSI PÜSPÖKI LYCEUM JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNÁL NY. R. TANÁR.

A BUDAPESTI M. K. TUDOMÁNY-EGYETEM HITTANI KARA ÁLTAL A HORVÁTH-FÉLE JUTALOMMAL KOSZORUZOTT MŰ.

Harmadik javitott és bővitett kiadás.

I. KÖTET.

83.684

GYŐRVÁROSI KÖZKÖNYVTÁR

bejegyzési napló 1000/914 számú

5175

PÉCSETT,

NYOMATOTT IFJ. MADARÁSZ E. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1883.

MEGYEI KÖNYVTÁR H. PÉCS

ELŐSZÓ

A HARMADIK KIADÁSHOZ.

Az 1879-ik évben megjelent második kiadás tizenöt hónap alatt elfogyott, s azóta a mű folyton kerestetik. Ezen körülmény azon meggyőződést keltette bennem, hogy hazánkban egy magyar nyelven irt terjedelmesebb s lehetőleg kimerítő egyházjogtanra csakugyan szükségünk van; — ez ösztönzött művem harmadik kiadására.

A rendszert és a tananyagnak belső felosztását ezen kiadásnál is változatlanul megtartottam.

A második kiadás óta megjelent s az egyházat érdeklő magyar országos törvényeket és kormányrendeleteket, melyeknek ismerete főleg a lelkészkedő papságnak napjainkban annyira szükséges, illető helyeken a szövegbe vagy a jegyzetekbe iktattam.

Az egyházi és állami törvényhozás, valamint az egyházjogi irodalmi téren utóbbi években megjelent önálló munkák és becses értekezések elég bő anyagot nyujtottak egyes vitás kérdéseknek ujabb megvilágitására, és egyes jogintézményeknek sikeresb kifejtésére.

Számos helyen bővitettem s a körülményekhez képest a szükséges és lényeges változtatásokat és javitásokat megtettem, s ott a hol szükséges volt, egészen uj §§-okat készitettem (v. ö. 255. a) §.; 269. §. c.; 412. a) §.); különösen az egyház legujabb helyzetét, az egyház és állam között levő jelenlegi viszonyt Európa egyes államaiban a legjelesb és legbiztosb források nyomán tizennégy uj §-ban (v. ö. 140. a. §. — 140. n. §.) tárgyalom; a magyar reformált egyháznak egyházkormányzati szerkezetét s biráskodására vonatkozó tanát, a zsinat által hozott s ő felsége által legközelebb szentesitett legujabb törvények folytán huszonnégy, részben uj §§-ban (v. ö. 276. §. — 287. i.) és 414. a. §.), egészen átdolgoztam; a „Tárgymutató"-t, hogy a munkában levő bármely hely könnyebben megtalálható legyen, tetemesen kibővitettem; úgy hogy ezen kiadás is méltán javitott és bővitettnek mondható.

A pótlandók és a hosszabb időt igénybe vett nyomtatás alatt felmerült körülmények folytán szükséges módositások a munka végén találhatók.

Pécsett, Jézus sz. neve ünnepén 1883.

A szerző.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

I. Vallás, egyház és egyházjog általában.

Lap.

1. §. A vallás 1
2. §. Az egyház 1
3. §. Különböző egyházak 3
4. a) §. Jog fogalma és felosztása. 3
4. b) §. Az egyházjog értelmezése és felosztása 5
5. §. Kánon- és egyházjog 6

II. Az egyházjog mint tudomány.

6. §. Az egyházjogtan feladata 8
7. §. Az egyházjogtan fogalma s más tudományokhozi állása . . . 9
8. §. Az egyházjogtan ismeretének haszna és szükségessége . . . 9
9. §. Az egyházjogtan segédtudományai 11
10. §. Az egyházjogtan rendszere 15
11. §. Az egyházjog irodalma. 16

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

ELSŐ KÖNYV.

Az egyházjog forrásai.

BEVEZETÉS.

ELSŐ SZAKASZ.

A források általános természete.

I. A római kath. egyházjog forrásai. A közönséges jog irott forrásai.

12. §. A szentirás 28
13. §. Közzsinatok határozatai 31
14. §. A római pápák rendelményei 33

A közönséges jog nem irott forrásai.

15. §. A hagyomány 38
16. §. A természet- vagy észjog 39
17. §. A jogszokás. 40
18. §. A sz. atyák és jogtudósok tekintélye 44

Lap.

A részszerü egyházjog irott s nem irott forrásai.

19. §. a) Irott források 45
20. §. b) Nem irott források 50

II. A görög-keleti és protestans egyházjog forrásai.

21. §. A görög-keleti egyházjog forrásai 51
22. §. A protestans egyházjog forrásai 51

MÁSODIK SZAKASZ.

A források történelme.

I. Az egyház alapitásától kezdve az V-ik századig.

23. §. Az egyházi törvények keletkezése 52
24. §. Az ál-apostoli gyüjtemények 53
25. §. Joggyűjtemények. a) Keleten. 55
26. §. b) Nyugaton 56
27. §. Polgári törvények 57

II. A keleti egyházjog különös történelme.

A) JOANNES SCHOLASTICUSTÓL A TRULLAI ZSINATIG.

28. §. Ujabb gyűjtemények 58
29. §. Császári rendeletek. a) közönséges gyűjtemények 58
30. §. b) Az egyházi ügyeket illető császári rendeletek gyűjteményei . 59
31. §. b) Vegyes gyűjtemények 60

B) A TRULLAI ZSINATTÓL PHOTIUSIG.

32. §. A trullai zsinat kánongyűjteménye 60
33. §. Photius gyűjteménye 61

C) PHOTIUSTÓL A JELENKORIG.

34. §. A keleti egyházjog állapota 62
35. §. Egyházi gyűjtemények 62
36. §. Tudományos magyarázatok 63
37. §. Rendszeres kivonatok 64
38. §. A mai állapot 65
39. §. Az orosz egyházjog forrásai 65
40. §. A dunai fejedelemségek görög egyházának jogforrásai . . . 67
41. §. Magyarországi görög-keleti egyházjog forrásai 68

III. A nyugati egyházjog különös történelme.

Az V-iktől a IX-dik századig.

42. §. Zsinati végzemények és pápai ügylevelek 68
43. §. Egyházjogi gyűjtemények. a) Olaszországban 70
44. §. b) Az afrikai egyház gyűjteményei 72
45. §. c) A spanyol egyház gyűjteményei. 74
46. §. d) A galliai és frank birodalmi egyház gyűjteményei . . . 75
47. §. e) Az angol és irhoni egyház gyűjteményei 77
48. §. Vezeklési könyvek 78
49. §. Szertartásos könyvek és formula-gyűjtemények 80
50. §. Világi törvények 81

Lap.
51. §. Az ál-izidori gyűjtemény. a) Maga a gyűjtemény 82
52. §. Az itészeti vizsgálódások eredménye 85
53. §. Az ál-izidorival rokonfaju gyűjtemények 93

Az egyházjog állapota a X—XII-ik századig.

54. §. Gratián előtti gyűjtemények 95
55. §. Gratián Decretuma 99

A kánonjog állapota a XII—XV-ik századig.

56. §. Pápai ügylevelek (litterae decretales) gyűjteményei. a) IX. Gergely előtt 106
57. §. IX. Gergely ügylevelei (Decretales Gregorii IX.) 109
58. §. A Gergely ügylevelei utáni gyüjtemények a Liber Sextusig . . 111
59. §. VIII. Bonifácz ügylevelei vagy, az u. n. Liber Sextus . . . 112
60. §. A Clementinák 113
61. §. A külkalandozók (Extravagantes) 113
62. §. A kánonjogra vonatkozó tudományos dolgozatok 114
63. §. A kánontörvénytár (Corpus Juris Canonici.) 115
64. §. A kánontörvénytár kiadásai 117
65. §. A kánontörvénytár mai jogérvénye 119

A XV-ik század.

66. §. A XV-ik században tartott közzsinatok 122
67. §. A XV-ik századbeli közzsinatok kihatása egyes országokra . . 124

Az egyházjog állapota a XVI-ik századtól napjainkig.

68. §. A trienti közzsinat 125
69. §. Thesaurus resolutionum sacrae Congregationis Concilii Tridentini Interpretum 128
70. §. A zsinatgyüjtemények 130
71. §. A Bullárіumok 131
72. §. Az apostoli iroda szabályai 134
73. §. A magyarázati joggal felruházott bibornok-testületek (Congregatiok) nyilatkozatai 136
74. §. A vatikáni közzsinat 136
75. §. Az egyház törvényeinek s különösen a kánontörvénytárnak használata és tekintélye Magyarországban 137
76. §. Az ujabb egyházi köztörvények tekintélye hazánkban . . . 138
77. §. A magyar kath. egyház külön egyházjogának forrásai . . . 140
78. §. Az evangelika egyház jogforrásainak rövid történelme. a) Az összes evangelika egyház közös jogforrásai 142
79. §. b) Patricularis egyházjogi források. 1) Németországban, az északi államokban és keleten 143
80. §. 2) Az Osztrák birodalom egyes tartományai, Francziaország, Svájcz, Németalföld, Anglia, Skoczia, Spanyolország, Olaszország . . 143
81. §. A magyar állam. a) A magyar evangelika egyházat közösen illető világi törvények és rendeletek 144
82. §. b) A magyarországi ágostai hitvallásu evang. egyházat illető egyházi jogforrások 145
83. §. c) A magyarországi reformáltakat illető egyházi jogforrások . . 146
84. §. d) Az erdélyi protestans egyház jogforrásai 148

MÁSODIK KÖNYV.

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyház körüli általános alaptételek.

ELSŐ FEJEZET.

A római katholika egyház.

Lap.

85. §. Az egyház alapitása 149
86. §. A róm. kath. egyház jegyei 150
87. §. A róm. kath. egyház egyéb tulajdonságai 152
88. §. Az egyházi hatalom 154
89. §. A hármas hatalom a hivek kizártával egyedül az apostoloknak és azok törvényes utódjainak adatott 155
90. §. Krisztus az egyházban főnökséget (Primatus) állitott föl és ezt sz. Péterre ruházta 158
91. §. Az apostolok és az első keresztény községek 162
92. §. Péternek az egyházfőnökségben mindenkori és törvényes utódja a római püspök 164
93. §. Az apostolság jogutódja a püspöki kar 167
94. §. Az egyház monarchiai kormányformája. 170
95. §. A római pápa mint monarcha az egyházi ügyekben minden emberi hatalomtól független 172
96. § Az egyház hierarchiai szerkezete 174
97. §. A hierarchia tagjai 175
98. §. Az egyházi társulat két rendje, u. m.: a clerus és a laikusok . 178
99. §. A laikusok jogai és kötelmei 180

MÁSODIK FEJEZET.

A keleti egyház.

100. §. I. A keleti egyház rövid történelme. a) A szakadás . . . 182
101. §. b) Egyesülési kisérletek 185
102. §. A görög-keleti egyház Magyarországban 187
103. §. II. a) A keleti egyház alaptanai 190
104. §. b) Az egyházhatalom 191
105. §. c) A hierarchia 192

HARMADIK FEJEZET.

Az evangelika egyház.

106. §. I. a) Az evangelika egyház rövid történelme. 193
107. §. b) A hitujitás gyors terjedése 195
108. §. c) A hitujitás hazánkban 197
109. §. d) A lutherana és reformata egyház egyesitésére tett kisérletek . 198
110. §. II. a) Az evangelika egyház alaptanai 198
111. §. b) Három rend 201
112. §. c) A kormányzói hatalom. 1) Általában 201
113. §. 2) A kormányzásra vonatkozó egyes rendszerek. a) Az episcopal rendszer 202

Lap.
114. §. b) A territorial rendszer 203
115. §. c) A collegial rendszer 204
116. §. d) Presbyteri rendszer 205

MÁSODIK SZAKASZ.

Az egyház és az állam közötti viszony.

ELSŐ FEJEZET.

a) Milyennek kellene lenni e viszonynak isteni jog szerint.

Ezen viszonyt illető általános elvek.

117. §. A két hatalomról, mely által az emberiség kormányoztatik . . 206
118. §. Mikép különbözik e két hatalom egymástól 207
119. §. A két hatalom saját körében egymástól teljesen független . . 208
120. §. Melyik hatalom előbb való a másiknál 211
121. §. Az egyház és az állam tartoznak egymást kölcsönösen segiteni és a világot a legnagyobb egyetértésben kormányozni . . . 213

MÁSODIK FEJEZET.

A két hatalom kölcsönös jogai és kötelességei egyenkint meghatároztatnak.

122. §. A két hatalom határai 215
123. § Az egyház jogai és kötelességei az állam iránt 217
124. §. Az állam jogai és kötelességei az egyház iránt 218
125. §. Mily jogokat gyakorolhat az egyház hármas hatalmánál fogva . 219
126. §. Mily jogai és kivánalmai vannak az egyháznak a neki szükséges személyek és dolgokra nézve 221

HARMADIK FEJEZET.

Az egyház és az állam közötti viszony.

b) Amint az történetileg kifejlődött.

127. §. A) Az ó-korban 225
128. §. B) Nyugaton, — A középkorban a XVI-ik századig . . . 228
129. §. C) Átmenet az ujabb korra 231
130. §. A gallicanismus 231
131. §. A febronianismus 234
132. §. A josephinismus 235
133. §. Az ujabb iskola elvei. 1) Az egyházvédjog 237
134. §. 2) A megelőzési jog 240
135. §. a) Legfőbb felügyeleti jog (jus supremae inspectionis) . . 240
136. §. b) A tetszvényjog 241
137. §. c) A felebbezési jog az államhoz az egyház visszaélései ellen (apellatio tamquam ab abusu) 245
138. §. 3) A hitujitás joga (jus reformandi) 246
139. §. 4) Az állam főtulajdonjoga 246
140. a) §. A legujabb viszonyok, s az egyház helyzete jelenleg egyes államokban, jelesen 1) Nagybritanniában 248

Lap
140. b. §. 2) Franczіaországban 250
140. c) §. 3) Belgium-, Németalföld-, Luxemburg-, Limburg-, Svédország- és Norvégiában 255
140. d) §. 4) Németbirodalomban, jelesen a) Poroszországban . . . 257
140. e) §. 4. b) Bajorországban 266
140. f) §. 4. c) Felsőrajnai egyháztartományban 268
140. g) §. 4. d) Szász királyság- és a szász herczegségekben . . . 273
140. h) §. 4. e) A német birodalom egyéb részeiben 27
140. i) §. 5) Svájczban 277
140. j) §. 6) Spanyolország- és Portugalliában. 279
140. k) §. 7) Olaszországban 281
140. l) §. 8) Orosz- és Lengyelországban 282
140. m) §. 9) Törökbirodalom-, Görögország-, Oláhország-, Bulgária-, Bosznia- és Herczegovinában 284
140. n) §. 10) Ausztriában 286
141. o) §. 11) Magyarországban 288

NEGYEDIK FEJEZET.

Különböző vallásfelekezetek közötti viszony

142. §. A vallásfelekezetek álláspontja 289
143. §. Különösen a katholika egyháznak a) az összes emberiség irányábani jogai és kötelességei 290
144. §. b) A meg nem kereszteltek iránti jogai s kötelességei . . . 290
145. §. c) A hithagyók, eretnekek, szakadárok, rationalisták stb. s a bünös katholikusok irányábani jogai és kötelességei 291
146. §. A katholikusoknak a nem katholikusokkal a sz. dolgokbani közlekedése 292
147. §. Az állam álláspontja 293
148. §. A kath. egyház viszonya a többi kereszтény vallásfelekezetekhez a) Ausztriában 294
149. §. b) Magyarországban 295

KÜLÖNÖS RÉSZ.

ELSŐ KÖNYV.

Az egyház alkotmánya.

ELSŐ SZAKASZ.

A római kath. egyház alkotmánya.

ELSŐ FEJEZET.

150. §. I. A papjelöltek nevelése 299
151. §. II. A felszentelés fogalma és fokai 304
152. §. Az egyházi rendfokozatok száma 308

III. A felszentelés előfeltételei.

A) FELSZENTELŐ SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓLAG.

Lap

153. §. A felszentelhetésre való jogositvány 310
154. §. A püspökök felszentelhetési jogositványának korlátai . . . 312

B) A FELSZENTELENDŐ SZEMÉLYÉRE VONATKOZÓLAG.

155. §. A képtelenség és szabálytalanság általában 319
156. §. A felszentelésre képtelenek 319
157. §. A szabálytalanság fogalma és felosztása 321
158. §. A szabálytalanság egyes esetei a) kánonjogi kellékek hiányából (irregularitas ex defectu) 321
159. §. b) Büntettek, melyek a törvény rendelete folytán vonnak szabálytalanságot magok után (irregularitas ex delicto) 332
160. §. A szabálytalanság következményei 338
161. §. A szabálytalanság megszünése 339
162. §. A felszentelési czim. a) Történeti kifejlődése 342
163. §. b) A czimre nézve jelenleg érvényes jogszabályok . . . 344

IV. A felszentelést előkészitő cselekvények.

164. §. A hajkorona (tonsura). 348
165. §. A felszentelendők vizsgálata vagy, az alanyi képesség előleges kipuhatolása (scrutinia) 349

V. A felszentelésnéli eljárás.

166. §. A szent gyakorlatok 351
167. §. Maga a felszentelés kánonszerü legyen 351

VI. A felszentelés hatályai.

168. §. A) Eltörölhetlen jelleg 354
169. §. B) A papi renddel járó különös előjogok és kiváltságok. a) A papirend elsősége egyházi tekintetben a világiak fölött . . . 355
170. §. b) A kánoni kiváltság. 356
171. §. c) Birói illetőségi kiváltság. 358
172. §. d) Illetéki jogkedvezmény 361
173. §. e) Személyes terhektől és adómentesség 363
174. §. C) A felszenteltek kötelmei. a) Egyes keresztény erények gyakorlatát illető kötelmek 368
175. §. b) Némely világi foglalkozások, cselekmények és hiu mulatságoktól való tartózkodás.. 371
176. §. c) Az erkölcsiség és tudományokra való folytonos törekvés . . 374
177. §. d) A magaviselet és ruházatbani szerénység 375
178. §. e) A zsolosmázási kötelezettség 378
179. §. f) A nőtlen életre való kötelezettség 381

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyházkormányzati hivatalok.

ELSŐ CZIKK.

I. A pápa és segédei.

A) RÓMAI PÁPA.

180. §. I. A római pápa állása az egyházban és a püspökséghez való viszonyában 387
181. §. II. A pápa jogai. a) A pápai joghatóság (primatus jurisdictionis) . 392
182. §. b) A pápa tiszteleti főnöksége (primatus honoris). . . . 394
183. §. c) A pápa mint püspök, metropolita, primás és patriarka . . 399
184. §. d) A pápa mint az egyházi állam uralkodója 400

B) A PÁPA SEGÉDEI S HATÓSÁGAI AZ EGYHÁZKORMÁNYZATBAN. A RÓMAI CURIA.

I. A bibornokok.

185. §. A bibornokság kifejlődésének rövid története 404
186. §. A bibornokok külön rendei, czime és száma a mai egyházi jog szerint 407
187. §. A bibornokok kinevezése, kellékeik és az optio 408
188. §. A bibornokok rangja, jogai, kiváltságai és kötelességei. . . 412
189. §. A bibornokok tiszteletjogai 416
190. §. A bibornoktestület. a) Annak szerkezete 418
191. §. b) A bibornokok teendői, midőn az apostoli szék be van töltve. A consistoriumok, az ehez tartozó congregatiók, és a capellae pontificiae és cardinales 419
192. §. c) A birnokok teendői, midőn az apostoli szék üres . . . 422

II. A római curia.

193. §. I. A római curia többféle értelmeye 424
194. §. II. A praelaturák 425

III. A római curia hatóságai.

a) A curia igazságügyi hatóságai.

195. §. 1) A Rota romana 427
196. §. 2) Az apostoli kamara 429
197. §. 3) A signatura justitiae 431

b) A kegyelemügyi hatóságok.

198. §. 1) Signatura gratiae 432
199. §. 2) A Dataria 433
200. §. 3) A sacra Poenitentiaria romana 434

c) A kiadói és irodai hivatalok.

201. §. Az apostoli cancellaria és az apostoli secretariák. . . . 436
202. §. IV. A congregatiók 438
203. §. A pápai palota tisztviselői 443

Lap.
204. §. A szoros értelemben vett curialisták 444
205. §. A proto-notarii apostolici 445
206. §. Capella et familia pontificia 447

C) A RÓMAI PÁPA EGYÉB SEGÉDEI.

207. §. Az apostoli követek és helyettesek általában 448
208. §. Az apostoli követek és helyettesek a mai egyházjog szerint. a) A született követek 451
209. §. b) A valóságos küldött követek. 1) Legati a latere . . . 454
210. §. 2) Az apostoli nuntiusok 456
211. §. c) Apostoli helyettesek 458

MÁSODIK CZIKK.

II. A patriarchák, exarchák, primások és metropoliták.

212. §. Általában 460
213. §. A patriarchák 462
214. §. Az exarchák 467
215. §. A primások 467
216. §. A magyar primás jogai és kiváltságai 469
217. §. A metropoliták vagy érsekek 472
218. §. A metropoliták tiszteletjogai, s különösen az érseki palást . . 478

HARMADIK CZIKK

III. A püspökök és segédeik.

A) A PÜSPÖKÖK.

219. §. A püspökök állása, viszonya és jogai az egyházban általában . 485
220. §. A püspökök hittanitói, kegyosztói és kormányzói hatalmában foglalt egyes jogositványok különösen 489
221. §. A püspökök kiváltságai és tiszteletjogai 491
222. §. A püspöki méltóságra megkivántató kellékek 494

A) A PÜSPÖKÖK SEGÉDEI ÉS HELYETTESEI.

I. Az egész megye kormányzására nézve.

a) A káptalanok.

223. §. A káptalanok történeti fejlődése 496
224. §. A káptalanok a mai egyházjog szerint, azok felosztása . . . 500
225. §. A kanonokok kellékei 502
226. §. A tiszteletbeli vagy czimzetes kanonokok 503
227. §. A káptalani segédek 505
228. §. A káptalanbeli méltóságok, személyes tiszteletek, egyszerü hivatalok 506
229. §. Az egyes kanonokok kötelességei 514
230. §. Az egyes kanonokok tiszteletjogai, kiváltságai, kitüntetései . . 519
231. §. A káptalanok, mint a püspöktől különvált testületek jogai . . 522

Lap.

232. §. A káptalanoknak, mint a püspök segédei és a megye kormányzóinak jogai és kötelességei. α) Midőn a püspöki szék be van töltve (sede plena,) 530
233. §. β) Midőn a püspöki szék üres (sede vacante). A káptalani helyettes és a jószágigazgató 534
234. §. γ) Midőn a püspök akadályozva van (sede impedita) . . . 543
235. §. b) A chor- vagy mezei, felszentelt és czimzetes püspökök . . 545
236 §. c) A püspökök segédei (coadjutores episcopi) 550
237. §. d) A püspöki officialisok és a püspöki közhelyettes . . . 554
238. §. A consistoriumok és a házassági itélőszékek 561

II. A megye egyes részeinek kormányzására nézve.

239. §. a) Főesperesek (archidiaconi) és külső helynökök (vicarii foranei.) 561
240. §. b) Alesperesek (vicearchidiaconi) 566

c) A plébánosok.

241. §. A plebániák keletkezése 571
242. §. A plebános mai állása és a plebániai hivatal természete . . 575
243. §. A plebánosok kellékei és egyházi kötelmei 579
244. §. A plebánosnak a hittanitói és kegyosztói működéssel járó jogai és kötelességei 582
245. a) §. A plebános egyéb jogai és kötelességei 587
245. b) §. Anyakönyvek 589
245. c) §. Magyarországban a plebánosoknak polgári rendeletek szerinti külön jogai és kötelességei, és tiszteletjogaik 601
246. §. A plebánosok helyettesei és segédei 605

III. A püspökök segédei a tanitás-, a gyóntatás- és az irásbeli ügyvitelre nézve.

247. §. A canonicus theologus, a hittanárok, hitelemzők, a tanfelügyelők és a canonicus poenitentiarius 611
248. §. A püspöki curia 611

IV. A püspöki hatóság alóli kivételek.

249. §. A püspöki hatóság alól kivett, vagyis az u. n. kisebb vagy nem püspök praelatusok általában 612
250. §. Különösen a magyarországi nem püspök praelatusok . . . 616

V. A tábori papság.

251. §. A tábori papság szervezése és joghatósága az osztrák-magyar birodalomban 621

I. FÜGGELÉK.

252. §. Az egyházban működő egyéb személyek 626

II. FÜGGELÉK.

A magyarországi kath. autonomia.

253. §. A kath. autonomia fogalma és tárgya 627
254. §. A magyar egyház és állam viszonya egymáshoz 1848-ig és után; és az ujabb törvényekből felmerülő egyházi viszonyoknak korszerü elintézése 628
255. §. Folytatás 631

III. FÜGGELÉK.

Lap.
255. a) §. Az erdélyi egyházmegyei rom. kath. status önkormányzatára hivatott statusgyülés és igazgató tanács 633

HARMADIK FEJEZET.

A ZSINATOK.

256. §. A zsinatok általában 637
257. §. Az egyetemes vagy közzsinat 638
258. §. A nemzeti zsinat 645
259. §. A tartományi zsinat 648
260. §. A megyei zsinat 653

MÁSODIK SZAKASZ.

A görög egyház alkotmánya.

A) A GÖRÖG KATH. EGYHÁZ.

261. §. A patriarchák 659
262. §. Érsekek, püspökök és segédeik 660

B) GÖRÖG KELETI EGYHÁZ.

263. §. A patriarchák 661
264. §. A metropoliták, érsekek, exarchák 662
265. §. A püspökök 663
266. §. A protopresbyterek 664
267. §. A plebánosok 664
268. §. A görög keleti egyház különösen a) A Törökbirodalomban, Orosz- és Görögországban 665
269. §. b) A magyar államban. 1. A görög-keleti szerb és román nemzeti egyház metropoliáinak szervezete 668
269. §. b) 2. A görög-keleti szerb és román nemzeti egyház püspökmegyei szervezete 673
269. §. b) 3. A görög-keleti egyház esperességeinek szervezete . . 678
269. §. b) 4. A görög-keleti egyház egyházközségeinek szervezete . . 679
269. §. c) Bukovina- és Dalmátiában 682

HARMADIK SZAKASZ.

Az evangelika egyház alkotmánya.

270. §. 1) Németország. a) Az egyházi kormányzat 683
271. §. b) Az isteni ige kezelése 685
272. §. 2) Az angol püspöki egyház 686
273. §. 3) Svédország, Norvégia, Island, Oroszország és Dánia . . 687
274. §. 4) Svájcz, Francziaország, Skóczia, Németalföld 689
275. §. 5. Ausztria 692

6) A magyar állam.

AZ EGYHÁZKORMÁNYZAT SZERKEZETE.

I. Magyarországban.

276. §. Rövid történelem 694

A)

AZ EGYHÁZ KÉPVISELETI S KORMÁNYZATI HATÓSÁGAI JELENLEG.

Lap.
277. §. a) Az egyházközségek vagy gyülekezetek 695
278. §. b) Az egyházmegyék 702
279. §. c) Az egyházkerületek. 704
280. §. Az egyetemes konvent, egyetemes gyülés 707
280. a) §. A zsinat 709
281. §. II. Erdélyben. Rövid történelem 713
281. a) §. Jelenlegi szervezet: a) A reformáltaknál 714
282. §. b) As ágostai hitv. ev. egyházban 717
283. §. Az unitaria egyház 718

B)

Az egyházi tisztviselők és egyes egyháztagok.

I. Az egyházi tisztviselők.

I. AZ EGYHÁZKÖZSÉGEKNÉL.

284. §. A lelkészek 721
285. §. Helyettes lelkészek, segédlelkészek 727
286. §. A tanitók (orgonisták és énekvezérek), léviták, ideiglenes és segéd-tanitók. 729
287. §. Az egyházközségi gondnokok, felügyelők 730
287. a) §. Egyéb tisztviselők 732

B) AZ EGYHÁZMEGYÉKNÉL.

287. b) §. Az esperesek 732
287. c) §. Az egyházmegyei gondnokok, vagy felügyelők; másod felügyelők vagy algondnokok 735
287. d. §. Egyéb tisztviselők 736

C) AZ EGYHÁZKERÜLETEKNÉL.

287. e) §. A superintendensek 737
287. f) §. Az egyházkerületi főgondnokok, felügyelők 740
287. g) §. Egyéb tisztviselők 741
287. h) §. Egyetemes egyházi tisztviselők 742

II. Egyháztagok.

287. i) §. Az egyes egyháztagok jogai és kötelességei 743

BEVEZETÉS.

I. Vallás, egyház, jog és egyházjog általában.

1. §. A vallás.

A *vallás* (religio) nem egyéb, mint az Istenbe vetett hit, s az embernek függési viszonyát jelenti a teremtőtől. Vallás.

Az igaz vallás helyes ismerete Istennek és erkölcsi viszonyainknak ő hozzá, önmagunkhoz és más teremtményekhez, és Istennek ezen ismerettel egyező tisztelete. A vallás a religio szó helyes származtatása szerint[1] tulajdonkép azon frigyet jelenti, melyet Isten az emberekkel kötött, melynélfogva ha e földön az isteni kinyilatkoztatás által tudomásukra jutott törvényeket megtartják, jutalmul a mennyei örömökben való részesülésre tarthatnak igényt.

A földön többféle vallással találkozunk; de valamint csak egy igaz Isten van: ugy igaz vallás is csak egy lehet, és ez, az ágozatos hittan tanitása szerint, nem más, mint a melyet Jézus Krisztus s az apostolok tanitottak és ma is tanit a keresztény katholika anyaszentegyház. Egy igaz vallás van.

2. §. Az egyház.

Az emberek már a legrégibb időben, hogy vallásos életöket erősbitsék, és vallásos érzelmeiket külső tettekben is nyilvánitsák, aszerint, a mint különböző vallási fogalmak, ismeretek és tanokkal birtak, kissebb nagyobb társulatokba állottak. Az ókor pogány népeinél: az indusok-, egyptomiak-, perzsák-, görögök-, rómaiaknál stb. vallási társulatokkal találkozunk. A pogány népek ezen vallási társulatai azonban minden belső összefüggés nélküli, elszigetelt, egymástól egészen

[1] Religio a religare szóból származik. *Lactantius*: Instit. div. IV. 28. igy ir: „Hoc vinculo pietatis obstricti et religati sumus unde ipsa religio nomen accipit, non ut Cicero interpretatus est a relegendo.“ Sz. *Ágoston* ezt mondja: „religet nos religio uni omnipotenti Deo.“ — Aquinói sz. *Tamás*: „Sive autem religio dicatur a frequenti relectione, sive ex iterata electione ejus, quod amissum est, sive dicatur a religatione, religio proprie importat ordinem ad Deum.“ V. ö. *Phillips*: Lehrbuch des Kirchenrechts. Regensb. 1859. 1. §. 1. jegyzet.

különvált társulatok voltak. Csak a kereszténységgel támadt egy általános és egyetemes vallás eszméje; csak a kereszténység hozott létre egy helyi és nemzetiségi korlátokhoz nem kötött az egész világon létező emberiséget felkaroló vallási szövetséget, melynek neve *egyház*.

Egyház.

Az *egyház*[1] (Ἐκκλησία) ennélfogva általában a hivek gyülekezetét jelenti; szorosabb értelemben pedig a keresztény egyház azon élő emberek társulata, kik egy s ugyanazon szentségekkel élnek, s törvényes pásztoraik, különösen a római pápa főnöksége alatt vannak.[2]

Az egyház tehát Krisztus urunk országa a földön, vagyis oly külsőképen nyilvánuló, tehát látható intézet, melyet Krisztus a végből alapitott, hogy az az ő égi tanitásának letéteményese s egyszersmind közege legyen, mely által ugyanezen égi tan hiven megőriztessék, és mindenüvé terjesztessék.[3]

Vitézkedő, szenvedő, diadalmaskodó egyház.

Ezen keresztény egyház lehet vagy vitézkedő, vagy szenvedő, vagy diadalmaskodó (ecclesia militans, patiens, triumphans) aszerint, amint a földön, a tisztitó helyen, vagy a mennyei birodalomban levő hivek jönnek tekintetbe. A vitézkedő, vagyis a földöni egyházban megkülönböztetjük:

a) a tanitó és parancsoló, tanuló és engedelmeskedő egyházat (ecclesia docens praecipiens, discens, obediens); az alatt az egyház előljárósága, ez alatt pedig a hivek értetnek.

b) a közönséges és részszerü egyházat (ecclesia universalis et particularis) amint az egész világbeli kereszténység vagy csak egy

[1] Ezen szó egyház hajdan a népek bárminő gyülekezetét jelentette; jelenti az anyagi templomot is, melyben a hivek isteni tiszteletre összegyülnek. A szent atyáktól egyedül Krisztus egyháza neveztetik ecclesia, Christi ecclesiának; az ecclesia christiana kifejezés későbbi.

Az ecclesia szó a görög εκκαλειν (összehivni) szóból származik, mely megkülönböztetésül a zsidóknál előforduló synagoga szótól, mely συναγειν (összehajtani, összecsődíteni) szóból jön, a keresztény hivek szabad egyesülésére mutat, kik nem hajtva, hanem meghíva léptek az üdvözitő egyház kebelébe. Az ἐκκαλειν szóhoz még a το κυριακον mellékszó (dominicum) jutott; sőt e szó az εκκλèσια-féle kifejezéssel egy értelemben használtatott, kivált a régi tartományi zsinatokon, mint az ancyriain, neocaesariain, laodiceain stb. A κυρία-szóból pedig mind a régi angolszász cyrice, mind a többi germán nyelvekben utána képződött hasonhangzásu elnevezések, mint pl. az angol church, az izlandi kyrkia, a svéd kyrka és a német kirche látszanak leszármaztathatni. Még némely szláv nyelvekben is e gyökből eredhettek az egyház elnevezésére használt kifejezések, mint pl. a lengyel cerkiew, az orosz zerkow, a cseh cyrkew stb. V. ö. *Richter*: Lehrb. des kath. u. evang. Kirchenr. Lipcse 1867. 1. §. 2. jegyz.

[2] *Bellarmin*: De eccles. milit. L. 3. c. 2.

[3] *Perrone*: Tract. de Locis Theol. pars I. sect. 1.

ország, vagy nemzetiség egyháza, vagy végre csak egy püspöki egyház jön tekintetbe pl. latin, görög, magyar, franczia, esztergomi, pécsi egyház.

3. §. Különböző egyházak.

Mikép Krisztus és a kinyilatkoztatás csak egy: ugy az egyház is csak egy, a katholika vagy közönséges egyház, mely Krisztus helytartója a római pápa főnöksége alatt az egész világ minden részén el van terjedve. Idő folytán azonban az egyetemes és egységes katholika egyháztól mind keleten, mind nyugaton egyes részek elszakadtak és az eredeti, Krisztustól alapitott egyház mellett önálló vallásfelekezeteket alapitottak és ezeket is egyházaknak nevezték. Igy támadtak keleten a görög-keleti, nyugaton az evangelika egyház, mely utóbbi két fő irányiata szerint ismét az u. n. ágostai hitvallásu (lutherana) és helvét hitvallásu (reformata) egyházra szakad.[1] Ezek azonban a Jézus által alapitott katholika egyháztól lényegesen különböznek; mert eredetöket Jézus és az apostolokig felvinni nem lehet, bizonyos meghatározható időben a katholika egyháztóli elválás által keletkeztek, hiányzik nálok az egyetemesség, egység és szabadság jellege. A jelen munkában kiválóan a római katholika egyház jogát fogjuk előadni, de a görögkeleti és az evangelika egyházak jogait is fejtegetjük kiváló tekintettel hazánk egyházi viszonyaira.

Görög-keleti és evangel. egyház.

4. a) §. Jog fogalma és felosztása.

Az ember Isten által természetszerüleg a társas életre van utalva. Hogy a társas életben végczélját, mely a Teremtőnek megismerése és parancsainak megtartása mellett a folytonos tökélyesülés, és annak megfelelő boldogságban áll, elérhesse: mindazt meg kell tennie, mi ezen erkölcsi tökélyesedésnek, tehát az ember végrendeltetésének megfelel. Erre az ember egyéb tulajdonságai és tehetségein kivül Istentől szabad akaratot is nyert. De miután az ember más részről érzéki természettel is bir, melynélfogva földi léte tartamáig az érzéki világra mint cselekvősége körére van utalva; azért hogy akaratszabadságával élhessen és azt cselekvényei által megvalósithassa, az érzéki világ terén is szüksége van bizonyos körre, melyen belül szabadon cselekedhessék; azért tehát őt benső szabadságának kifejtésére külső szabadság is illeti. Mivel pedig a társas életben könnyen megtörténhetik, hogy az ember a külső szabad cselekvőség kifejtésében embertársainak hasonló tevékenységével jön összeütközésbe, és mivel ezen összeütközések végeredményökben vagy a külső cselekvőség kifejthetését,

[1] A protestánsokhoz számitjuk hazánkban még az unitáriusokat is, kik az 1848: 20. t. czikk által nyilvánittattak bevett vallásfelekezetnek.

vagy a társas együttlétet semmisitenék meg: azért szükséges, hogy a társadalomban vagy magától Istentől vagy a társadalmi elöljárótól hozott szabályok létezzenek, melyek az ember társadalmi szabadságkörét meghatározzák, és ezáltal a külső rendet fentartva közvetlenül az egyéni és társas létezés, közvetve pedig az egész emberiség életczélja biztosittassék. Azon szabályok, melyek az ember társadalmi szabadságkörét határozzák meg: jogszabályoknak vagy jogi-

Jog. törvényeknek[1] mondatnak. Ezek összege a *jog*.

A jog tárgyi és alanyi értelemben.

A jog tárgyi és alanyi értelemben vétetik.

Tárgyilag (objective) a jog az emberek társadalmi szabadságkörét meghatározó szabályok összege.

Alanyilag (subjective) pedig a jogszabályoknak megfelelő, azokkal megegyező cselekvési szabadságot jelent; ezen szabadság jogozat vagy jogositványnak is neveztetik, melynél fogva mindenki a jogszabályok határain belül szabadon cselekedhetik, s mindenkitől követelheti, hogy a jogszabályokkal megegyező cselekvőségében ne gátoltassék.[2]

II. A tárgyi értelemben vett jog forrására, azaz alapjára nézve természeti és tételes jogra oszlik.

Természetjog 1. A *természet-* vagy *észjog* (jus naturae) azon jogszabályok és jogigazságok foglalatja, melyek az ember és az emberi életviszonyok természetéből és rendeltetéséből folynak, s a belőlök kifejtendő következtetésekkel együtt az ész által megismerhetők.

Tételes jog, s ennek felosztása. 2. A *tételes jog* (jus positivum) a törvényhozó szabad akaratából származó törvények összege.

A tételes jog *isteni* vagy *emberi*, amint az Istentől vagy emberektől ered.

Az emberi tételes jog a törvényhozásra feljogositott két hatalom szerint kétféle: *állami* és *egyházi* jog.

Jogi és erkölcsi törvények közötti különbség.

[1] A jogi és erkölcsi törvények között különbség van. A jogi törvények egyedül az embereknek egymáshozi, mig az erkölcsi törvények az embereknek összes, tehát mind az Isten, mind önmaguk, mind embertársaik iránti viszonyait szabályozzák. A jogi törvények az embernek egyedül külső tevékenységére vonatkoznak, mig az erkölcsi törvények az ember összes tevékenységét, tehát külső és belső cselekedeteit szabályozzák. A jogi törvények megtartására az állam az egyes polgárokat külső erőszakkal is kényszeritheti, mig az erkölcsi törvények foganatositásánál külső kényszernek helye nincsen.

[2] A jogszabályok, ha általánosabb tartalmuknál fogva több részletes szabály alapjául szolgálnak *jogelveknek* neveztetnek; a jogszabályok által rendezett társadalmi viszony *jogviszonynak*, valamely társadalmi viszonyra vonatkozó jogszabályoknak szerves összege *jogintézménynek* mondatik; több jogintézmény együttvéve adja a *jog bizonyos ágát* p. a házassági jog, szülői és gyermeki jog, gyámsági jog együttvéve képezik a családi jogot; a jognak valamennyi ága együttvéve a *jogrendszert* alkotja.

a) Az állami tételes jog feloszlik *köz- és magánjogra* aszerint, amint az államra mint testületre vonatkozó, vagy pedig a magánszemélyeknek egymás iránti viszonyait meghatározó jogszabályokat tárgyalja. A közjog belső és külsőre oszlik. A *belső közjog* vagyis *államjog* azon jogszabályok és intézmények összege, melyek az államhatalom és az állampolgárok közötti viszonyokat határozzák meg; a *külső közjog* vagy *nemzetközi jog* pedig azon jogszabályok foglalatja, melyek az államoknak egymás iránti viszonyait jogait, és kötelességeit szabályozzák.

b) Az *egyházi jog* vagyis az egyház által alkotott törvények összege. Az egyházi jog helyes meghatározása azonban az egyház és jog fogalmainak kellő egybevetésével történik.

4. b) §. Az egyházjog értelmezése és fölosztása.

Az egyház alapitójától, Jézus Krisztustól azon föladatot nyerte, hogy az isteni kinyilatkoztatásban foglalt vallás iránt az emberekben hitet ébreszszen, ezt éleszsze és folytonosan tovább terjeszsze s ez által az embereket az örök üdvösség elérésére segitse; e czél elérésére Üdvözitőnktől a szükséges eszközökkel is elláttatott. Az egyház e magasztos föladatát megoldandó a világba lép; ebben léte a jog által nyer külalakzatot, s ez által a szellemi értelemben vett egyház jogi értelemben vett egyházzá válik. Azért mindaz, ami az egyház küllétére, külsőképen nyilvánuló szervezetére és más egyházakkali érintkezésére vonatkozik, az egyházjog anyagát képezi.

Egyházjog.

Az egyházjog tehát azon szabályok összege, melyek az egyháznak saját hivei és az egyházon kivül állók iránti, továbbá az egyház tagjainak egymás közti és más hitfelekezetbeliekhez külső egyházi viszonyait rendezik.

Felosztása.

Az egyházjog különféleképen osztatik fel:

1. *Megismerési módjára* nézve irott, vagy nemirott (jus scriptum, jus non scriptum); amaz a törvényhozó hatalom által határozott szabályként fölállitott jogtételek összege; emez a hagyomány és azon jogszabályok összege, melyek szokás és gyakorlat által lettek elfogadva.

2. *Eredetére* nézve isteni, emberi, vagy szorosan egyházi (jus divinum & humanum), a mint a Krisztustól, az egyház alapitójától rendelt, vagy a törvényhozói hatalommal ellátott egyházi elüljáróktól hozott, vagy jóváhagyott törvényeket tartalmazza.

3. *A területre* nézve, melyen kötelező erővel bir, közönséges vagy egyetemes és részszerü (jus commune seu universale et

particulare.) A közönséges az egész egyház számára hozatott és minden hivőre nézve kötelező erővel bir. Ámbár némelyek kiváltság, vagy felmentés alapján, vagy szokás utján a közönséges egyházjog kötelezettsége alól kivétetnek, azért ez a közönséges egyházjog elnevezését nem változtatja meg. A részszerü pedig csak bizonyos helyre nézve bir kötelező erővel pl. egy megye-, tartomány-, vagy országra nézve. Fölosztatik továbbá általános- és különösre (jus generale & speciale); amaz minden egyént, emez csak egyes személyeket, vagy a hivők bizonyos osztályát pl. a szerzeteseket stb. kötelezi.

4. *Időre* nézve: régi, uj, legujabb (jus antiquum, novum, novissimum). Az első a régi egyházi törvényeket az egyház bölcsőjétől egész a trienti zsinatig foglalja magában; az uj a trienti zsinat határozatait, s végre a legujabb a trienti zsinat után kiadott törvényeket tartalmazza.[1] Azonban szigoruan véve nem létezik régi, uj, legujabb jog; mert a jog lényegére egy; ezen felosztás csak azért használtatik, hogy történelmi kifejlődése világosabbá váljék.

5. *Tárgyánál* fogva az egyházjog: belső és külső (internum & externum), amint az egyháznak önmagában való, vagy az állam s más vallásfelekezetekhezi viszonylatát szabályozza.

5. §. Kánon- és egyházjog.

Jézus egyházának hivei bár az egész világon szétszórva vannak s külön helyeken és községekben tartózkodnak, mégis már az első időkben szoros összefüggés volt közöttök. Ezen összefüggésből bizonyos kötelességek eredtek, melyek szokások és törvények által szabályoztattak. Ezen törvények már a III. században a polgári hatalom által hozott törvényektől νομος megkülönböztetésül kánonoknak[2] (szabály) neveztettek; az egyházi fegyelemre vonatkozó ezen kánonok összege a kö-

[1] Némelyek szerint a régi jog: az egyház régi törvényeit kezdettől fogva Gratián decretumáig; az uj: Gratián decretumától kezdve a trienti zsinatig hozott törvényeket; végre a legujabb: a trienti zsinat határozatait s a trienti zsinat után egész napjainkig kihirdetett törvényeket foglalja magában.

[2] Κανων rendszabályt, szabályrendeletet jelent és ezen értelemben a szentirásban több helyen s a sz. atyák irataiban is használtatik, pl. II. *Cor.* X. 15. *Galat.* VI. 16. stb. — A nyugati egyházban mind a zsinati végzések, mind a pápai ügylevelek canon nevezet alatt fordulnak elő, pl. Gratián a III. Dist. csatolt mondatában: „Ecclesiastica constitutio canonis nomine censetur és canonum alii sunt decreta pontificum, alii statuta conciliorum.“ Ujabb időben a fegyelmi szabályokra alkalmaztatott és velök a hitágazatok (decreta dogmata) álltak szemben; a trienti zsinat ezen módtól eltért, és épen a hit körüli végzéseket nevezte kánonoknak. A régibb forrásokban vagy canones szó, vagy canonum statuta, forma, disciplina, canonica sanctio, lex canonica kifejezések fordulnak elő.

zépkorban *kánoni jognak* (jus canonicum) mondatott.[1] A kánoni jog már a XII. században *egyházjognak* (jus ecclesiasticum) is neveztetett.

Kánonjog és egyházjog között különbség van.

E két kifejezés közösen szokott használtatni, pedig kánonjog és egyházjog között különbség van.

A kánonjog elnevezés néhány igen jelentékeny és nagytekintélyü gyüjteményre, melyek ujabban corpus juris canonici nevezet alatt összefoglaltattak, szorittatott, tehát ma a kánonjog szoros értelemben azon szabályok összegét jelenti, melyek a kánoni törvénytárban foglaltatnak; az egyházjog pedig foglalatját képezi mindazon rendeleteknek és jogszabályoknak, melyek akár közvetlenül az Istentől, akár az egyházi tekintélyektől bármikor eredtek, s akár foglaltatnak a kánoni törvénytárban akár nem. Tehát ily értelemben a kánonjog nem azonos többé az egyházjoggal, minthogy egyrészt az egyházjog teljesen nem foglaltatik a kánonjogban és másrészt a kánonjog még némely polgári viszonyokra pl. elévülésre, kamatokra, esküre stb. is kiterjeszkedik, mig az egyházjog csak egyházi ügyekre vonatkozik.

Ha a *forrást* tekintjük, minthogy a kánonjog forrását egyedül a kánontörvénytár képezi, e tekintetben szükebb körü, mint az egyházjog, melynek a kánontörvénytáron kivül még később keletkezett egyházi, sőt a vallás és egyház körül hozott polgári törvények is forrásai.

Tekintve azonban a törvényhozás *tárgyát*, a kánonjog tágabb terü, mint az egyházjog.

Tehát ámbár a két különböző nevezet közösen és felváltva használtatik, közöttök jelentékeny különbség van. Ujabb időben az irodalomban ugy, mint a tanszékeken többnyire az egyházjog elnevezés használtatik.

Az egyházjog még a következő elnevezésekkel bir:

Egyházjog elnevezései.

a) *Jus sacrum*,[2] mivel szerzője Jézus Kr. s az egyház, mely törvényhozói hatalommal van felruházva, szent; mivel szent a tárgy,

[1] Jus canonicum nevezet már 742. körül fordul elő; Bonifacius alatt tartott zsinaton mondatik: „Jure canonico cicumire parochiam.“ IV. Henrik 1084-ben kelt egyik okmányában e szavak foglaltatnak: „Praecipimus, ut decimationes omnes sicut jus canonicum exigit, exhibeatis.“ Azonban itt inkább az egyházi szabályok foglalatját jelenti. Mint az egyházi jogszabályok foglalatja Petrus Blesensis egy opusculumában de distinct. in canonum interpr. adhib. fordul elő legelőször: „in canonico civilique jure; speculum juris canonici;“ — azután *Sicardus* summájában (Sarti: de clar. archigymn. Bonon. Prof. T. I. P. II. p. 195) és yorki Egbert töredelmezési könyvében is találni a jus canonicum kifejezést V. ö. *Walter*: Lehrbuch d. Kirchenr. Bonn. 1861. 1. l. 8. jegyz. — *Schulte*: Das kath. Kirchenrecht. Giessen 1860. 21. l. 4. jegyz.

[2] Miután a császári leiratok is sacra oracula, sacrae constitutiones mondattak, mennyivel inkább neveztethettek a kánonok „sacri-nak.

melyre vonatkozik, és a czél melyre törekszik, t. i. a hivek örök üdvössége.

b) *Jus divinum*,[1] vagy mivel a szentirásból átvett nehány törvényt foglal magában, vagy mivel a törvények az egyház által a Szentlélek sugallata folytán hozattak.[2]

c) *Jus pontificium*, vagy azért, hogy megkülönböztessék a világi hatalom által hozott polgári törvényektől, melyek hajdan jus caesareumnak neveztettek, vagy mivel minden jogszabály, a mennyiben közvetlenül Istentől nem eredne, csak annyiban emelkedhetik általános érvényre, a mennyiben Krisztus helytartójától, a római pápától veszi eredetét vagy általa nyiltan vagy hallgatag elismertetik.

II. Az egyházjog, mint tudomány.

6. §. Az egyházjogtan feladata.

Az egyházjog magával az egyházzal egyidejü; de a tudomány, mely az egyházjoggal foglalkozik, csak századok után keletkezett, midőn az egyházi törvények nagy halmaza tudományos férfiak által rendszerbe foglaltatott. Tényleg ugyanis az egyházi fegyelem már régóta létezett, de tudományos alakba öntve akár irásban, akár élőszóval nem tanittatott. Ez csak akkor történt, miután az irott jogszabályok nagyobb tömegre szaporodván, időnként egyes, főleg bonyolultabb viszonyok iránt kételyek merültek fel, melyek eloszlatása az embereket gondolkozásra ösztönzé. Azonkivül kivált még a római jog tudományos müveltetésének ujbóli feléledése nagymérvben segité elő az egyházjog önálló tudománynyá való fejlődését. Az egyházjognak, mint ilyennek feladata:

Egyházjogtan feladata.

a) Előadni az egyházban jelenleg érvényben levő jogszabályokat.

b) Kimutatni a jogszabályok keletkezését, történeti fejlődését, különböző időkben történt viszontagságait.

c) Végre megvizsgálni: mennyire egyez meg az, ami az egyházban joggá vált, az egyház eszméje-, lényege- és czéljaival; miképen függ össze valamely dogmával, ennek mintegy kifolyása levén. Az előadott hármas irányzat szerint az egyházjog tudományos tárgyalására három különböző tanmód használandó t. i. a gyakorlati, történeti, itészeti vagy bölcseleti. Ezek közül maga egyik sem elégséges; mind a három egybe foglalandó. Különösen gyakorlatilag azért tárgyalandó, hogy azok, kik a tudományt tanulmányoz-

[1] C. 2. de privileg. (V. 7.) in VI-to: „vigeat studium juris divini & humani, canonici videlicet et civilis."

[2] *Act. Apost.* XV. 28.

zák, az egyházi törvények helyes és tiszta ismeretére jussanak; történetileg azért, mivel e tudománynyal foglalkozónak ismerni kell azon változásokat, melyeken az egyházjog különböző időkben átment; végre itészeti vagy bölcseletileg főkép azért, hogy az egyházi törvényeknek az egyház eszméje-, lénye-, és czéljával való megegyezése kimutattatván, azoknak magunkat annál nagyobb készséggel alávessük.

Azonban mind a történeti, mind a bölcseleti tanmódnál ovakodni kell minden tulzás és visszaéléstől. A történetivel nem helyesen élnek azok, kik bizonyos időszakban keletkezett jogot minden időben és körülmények között alkalmazandónak tartanak, pl. a protestansoknak az ős egyház állapota annyira tetszik, hogy minden később keletkezett fegyelmet olyannak tartanak, mely az egyház romlására vezet és mely által az egyház régi fénye elhomályosittatik. Mások a középkor fegyelmét a mi korunkra is alkalmazandónak vélik. Bölcseleti tanmóddal pedig visszaéltek azok, kik eltekintve a positiv kereszténységtől, az egyház eszméjét nem az eredeti kutfőkből, hanem saját agyukból meritvén, hamis elvekből az egyházjog hamis rendszerét vonták le. Miután Krisztus az ő egyházának saját és különös alakot, szerkezetet adott, nincs helytelenebb, mint az egyházjogot az egyház valamely képzelt eszméjéből következtetni; a ker. egyház alapja az isteni kinyilatkoztatás, nem pedig a gyarló emberi ész.

7. §. Az egyházjogtan fogalma és más tudományokhozi állása.

Az egyházjogtan feladatából annak fogalma önként következik. Az egyházjogtan azon tudomány, mely az egyházjog szabályait és tételeit annak alapelveiből levezetni, rendszeresen megismertetni és azoknak az egyház életében előforduló egyes esetekre alkalmazását közvetiteni törekszik.

Az egyházjogtan a hittani tudományok mellé sorakozik ugyan, de anyagára és lényegére a jogtudományok körébe tartozik. Az egyházjogtan azonban a jogtudományok terén egy egészen külön, önálló jogvidéket képez és sem a köz- sem a magánjognak alá, vagy mellé nem rendelhető.

8. §. Az egyházjogtan ismeretének haszna és szükségessége.

Miután az egyházjog nagy jelentőségü a történelmi tanulmányokra nézve s a népek jogállapota, idomitása és mivelődésére igen nagy befo- Az egyházjogtan ismerete szükséges;

lyással volt, eléggé kitünik annak haszna és szükségessége minden állásu egyénre nézve. Különösen pedig hasznos, sőt szükséges az egyházjogtan ismerete:

a) a papoknak

1. *A papoknak.* Az egyházi rend tagjaira nézve elkerülhetlenül megkivántatik, hogy necsak erényekben tündököljenek, hanem a tudományokban is kellően képzettek legyenek. A tudományok közül főleg a hittaniakkal kell foglalkozniok; különös figyelem forditandó azonban az egyházjogtanra, mely sokaktól méltán theologia rectrix-, vagy theologia practicá-nak is neveztetik. A trienti zsinat a papban a kánonok ismeretét egyik főkellék gyanánt kivánja, azt határozván: hogy valamely egyházi méltóságra megválasztott vagy kinevezett kánonjogtudor, vagy licenciatus legyen. Hogy egyáltalán mennyire megkivánja e zsinat a kánonjog ismeretét az egyházi rangfokozat különféle tiszti állomásaira, e munka folyamában több helyütt szóba jövend. A kánonokban sok foglaltatik, a mi a szentirás helyes megértésére szolgál; ezekből merithetni azon ismereteket, melyeket a papnak a javadalmak, az egyháziak kötelmei, jogai és kiváltságai körül tudni elkerülhetlenül szükséges. Az egyházi szertartások rendezése és a szentségek, de különösen a poenitentiatartás szentségének kiszolgáltatása körül is hasznos a kánonok ismerete; mert a lelkiismeretre vonatkozó számos bonyolódott eset megoldását tartalmazza, miknek ismeretét a pap saját s hivei lelki üdvének kára nélkül nem nélkülözheti. Az egyházjog ismerete nélkül a lelkész lelkipásztori teendőit, melyeknél nem saját nézete és akarata, hanem a törvény határozatai szerint kell eljárnia, pontosan nem teljesitheti, joghatóságát kellően nem gyakorolhatja s az egyház jogait a megtámadók ellen helyesen nem védheti. A lelkésznek gyakran a polgári hatósággal kell bizonyos ügyeket elintézni; azért ismernie kell mindkét hatóság jogait, nehogy, vagy a polgári hatóság jogkörébe ütközzék, vagy saját jogait adja fel.[1] De hasznos, sőt szükséges az egyházjogtan.

b) a világiaknak

2. *A világiaknak* is, főleg ügyvédek, birák és mindazoknak, kik a törvényhozó testület tagjai, kik az ország kormányát viszik, vagy az uralkodóra tanácscsal befolynak. Mert eltekintve attól, hogy ezek is örök üdvösségök elnyerése miatt az egyházi törvényeket ismerni a azoknak engedelmeskedni tartoznak, a tárgyilagos jog elveit egy jogtanból sem tanulhatják meg pontosabban, mint az egyházjogból, melynek fő alapját maga az Isten tette le. Sokszor a legfontosabb vitákat lehetetlen elintézni, maga az egyház, a püspökök, papok és hivek jogait pedig

[1] Azért mondja Coelestin pápa: „nulli sacerdotum liceat canones ignorare.“ Dist. XXXVIII. c. 4. — Dist. XXXVIII. c. 1. „Sciant igitur sacerdotes scripturas s. et canones“ — item c. 7.

sértetlenül megőrizni és megvédeni, ha csak az állam kormányzói és ezek segédei az egyházjogtan elveit nem ismerik. Tagadhatatlan továbbá, hogy az egyházjogtan a köz-, magán- és büntető jogra a különféle tudományos, tan- és nevelőintézetekre, a népek polgári életére, sőt a társadalom bajainak orvoslására is mindig a legnagyobb befolyással volt s van jelenleg is.

9. §. Az egyházjogtan segédtudományai.

Az egyházjogtan segédtudományai:

Az egyházjog alapos tanulmányozásánál egyes segédtudományok kivántatnak. Ezek lehetnek hittani-, jogi-, történelmi- és nyelvészeti tudományok.

a) a hittaniak.

1. A hittaniak[1] közé tartoznak:

a) Az *Exegesis*, vagyis azon tudomány, mely a szentirás és egyéb kutforrások magyarázatával foglalkozik.

b) *A sz. atyák és a zsinatok tanulmányozása*, mivel mind a sz. atyák, mind a zsinatok az egyházjog bő forrását képezik.

c) *Az alap- és ágozatos hittan*, mely a ker. kath. hitágozatok rendszerét adja elő. Gyakran ugyanis a hitágozatok képezik a kánonok alapját, amennyiben sokszor a kánon valamely hitágozatban leli keletkezésének okát, vagy a kánonok néha egyes hittani elveknek levén következménye, sok kánonjogi kérdés magyarázatára hittani elvek szükségeltetnek. A jogtudósnak tehát a hitágozatokat ismernie kell, különben sem ő maga az érvényben levő kánon jelességét és szükségét kellően méltányolni, sem másoknak megmagyarázni nem tudná, mikép vezethető vissza valamely kánon a neki éltetadó egyes hitágozatokra.[2]

[1] Az összes hittudományok körül jeles utmutatóul szolgál: *Hagenbach*: Encyclopaedie und Methodologie der theologischen Wissenschaften 7. aufl. 1864· 8. aufl. 1868.

[2] A dogmatikára nézve jelesebb kath. munkák: *Peronne*: Praelectiones theol. Rom. 1840. 9. vol. Par. 1842. 2. vol. Ratisbon. 1855. 9. vol. Compend; Ratisbon. 1856. 2. vol. — *J. Schwetz*: Theologia dogmatica Cath. Viennae 1858. Voll. 4. — *Klee*: Kath. Dogmatik. 3. Bde. Mainz 2. Aufl. 1839. — *Liebermann*: Institutiones theol. 5. Tom. Mogunt. 1819. Edit. 8. 1857. Tom. 2. — *Staudenmayer*: Die christliche Dogmatik 2 Bde. Freiburg 1844. *Möhler*: Symbolik oder Darstellung d. dogmatischen Gegensätze d. Katholiken und Protest. 7. Aufl. Regensburg 1873. *Dieringer*: Lehrbuch d. kath. Dogmatik 5. Aufl. Mainz 1865. *Heinrich*: Lehrbuch d. Dogmatik Mainz 1873 és köv. 3. k. *Scheeben*: Lehrbuch d. Dogmatik Freiburg 1874. *Répászky*: Általános Dogmatika. I. Kötet. I. r. Eger 1878. I. K. II. r. Eger 1879. — A protestánsok közül: *Schleiermacher*: Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der ewangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt, Berlin 1821. 1822. 4. Aufl. 1842. *Twesten*: Vorlesungen über die Dogmatik der ewangelisch-luther. Kirche Bd. I.

d) *A lelkipásztorkodástan*, mely a hitoktatás és a kegyszerek gyakorlati alkalmazásával foglalkozik.[1]

b) a jogiak, 2. Jogiak, ugymint:

a) *A jogbölcsészet*,[2] amennyiben ennek elvei, az egyháznak Istentől nyert tanaival ellenkezésbe nem jönnek.

b) *A római jog*,[3] Miután Róma volt egykor a világ ura, a római

in 4. Abth. Hamburg. 1826—1829. *Luthard*: Compend. d. Dogmatik, 3. Aufl. Leipz. 1868. *Biedermann*: Christl. Dogmatik Zürich. 1869. *Rothe*: Dogmatik, Heidelb. 1870. 2. Th. — A dogmatikára vonatkozó számos munkát lásd *Schwetz*: Theol. Dogm. Vol. I. pag. 41.

[1] *Szilasy*: Lelkipásztorságtan Pest. 1846. 3. köt. *Schüch Ignácz*: Handbuch zu Vorlesungen aus der Pastoraltheologie Linz. Három kiadást ért. Magyarra fordittatott a győri nagyobb papnevelde sz.-Imre-egyletének tagjai által. Az első kiadás Győrött a második 1876. Budapesten jelent meg. Ezen munka 6. §-ban található jegyzéke azon számos münek, mely a Lelkipásztorkodástanra nézve megjelent.

[2] *Grotius*: De jure belli et pacis l. 3. Paris. 1625. utolsó kiadás Lond. 1853. *Puffendorf*: De jur. nat. et gent. L. 8. Lund. Scan. 1672. *Thomasius*: Fundament. jur. nat. et gent. Halae 1705. uj kiadás 1718. *Heineccius*: Element, jur. nat. et gent. Halae 1736 5. kiad. 1746. Madrid 1789; olasz 1841. *Hufeland*: Lehrsätze des Naturrechts Jena 1790. 2. kiad. 1795. *Fichte*: Grundl. des Naturrechts Jena 1796—97 II. köt. System der Staatslehre Berlin. 1820. Syst. d. Rechtslehre, Bonn. 1834. *Hugo*: Lehrbuch d. Naturrechts Berlin. 1797. 4. kiadás. 1819. *Hegel*: Grundlin. d. Phil. d. Rechts Berl. 1820 3. kiad. 1854. *Warnkönig*: Doctr. jur. phil. Lovanii 1830. 2. kiad. Tüb. 1855. *Stahl*: Die Philosophie des Rechts Heidelb. 1830—37 III. köt. 3. kiad. 1854—6. *Brezanoczy*: Explan. jur. nat. et pol. Poson, 1795—96. 2. kiad. 1824 2. köt. *Szilágyi*: Temészeti törvénytud. Szigeten 1813. II. r. *Marczoll*: Lehrbuch des Naturrechts. Giesen 1819. *Szibenliszt*: Inst. jur. nat. Jaur. 1820-25 2. kiad. Pest. 1831. II. köt. *Banó*: Element. Jurisprud. Nat. Claud. 1836. *Virozsil*: Epitome juris naturae Pest 1839. Magyarra forditva *Márki* és *Hoffmann* által Pest 1861. II. r. *Székely*: Észjog Kolozsv. 1842. *Szeremley*: Jogbölcsészet. Sárospatak 1849. *Moy*. Grundl. e. Phil. d. Rechts v. kath. Standpunkte Wien 1854—7. 2. köt. *Schilling*: Lehrbuch d. Naturrechts, Leipz. 1859. Magyarra forditva *Werner* által Pest, 1869.

[3] *Savigny*: System. d. heutig. röm. Rechts. 8. Bde. Berlin. 1840—1849. — *G. F. Puchta*: Lehrb. der Pandekten 9. Aufl. v. A. Rudolf. Leipzig. 1850. 11. Aufl. Leipz. 1872. — *L. Arndts*: Lehrbuch der Pandekt. 2. Aufl München 1855. 7. Aufl. Stuttg. 1872. — *Mackeldey*: A római jog tankönyve. Pest. 1864 magyar kiadás. — Irod. tört. *Walter*: Geschichte des röm. Rechts. Bonn. 1860. 3. Aufl. — *Savigny*: Gesch. d. röm. Rechts, in Mittelalter. Heidelberg. 1834—51. 2. Aufl. — *Rudorff*: Röm. Rechtsgeschichte 2. Bde. Leipzig. 1857. 59. — Továbbá: *Wangerow, Windscheid, Keller, Baron, Vering, Hoffmann, Vécsey, Kovács, Bozoky* stb. munkái.

birodalomban terjedt el először a kath. egyház tana; lehetetlen, hogy a római jog, melyet a nemzetek csaknem mind elfogadtak s a melyből a kath. egyház számos törvényt átvett s a melyre maguk a pápák is gyakran hivatkoznak, ne gyakorolt volna nevezetes befolyást az egyházjog szerves alakulására.

c) *A germán jog.*[1] Ebből, valamint a germánok szokásaiból is a kath. egyház sokat átültetett.

d) *Különféle országok polgári jogai;* miután a ker. egyház a nemzeti élet épentartásával különféle népek jogintézményeihez is simult, az egyház a nemzeti törvényeket szokásokat és jogintézményeket soha erőszakosan ki nem irtotta; ha szükség volt, csak lassankint változtatta, vagy szüntette meg; de sőt sokszor az egyes országok törvényei közül többet elfogadott, azután néha ugyanazon egy tárgy fölött az egyházi és polgári törvénykönyvben találtatnak egymást kölcsönösen felvilágositó törvények; nem ritkán a világi fejedelmek az egyházi törvényeket polgári kötelezéssel is erősbiték, az egyháznak s papságnak különféle jogokat és kiváltságokat osztának, miket a polgári jogból tanulhatni.

Továbbá a magyar részszerü egyházjog szempontjából szükséges saját hazai j o g u n k ismerete is.[2]

c) a történelmiek.

3. T ö r t é n e l m i e k; ezek közé számittatnak:

[1] A germán jogra nézve: *Phillips, Eichorn, Zöpfl, Walter, Schulte, Bluntsschli, Gerber és Hildebrand* munkái.

[2] Hazai jogunkra: *Huszty István:* Jurisprudentia practica, seu commentarius novus in jus Hung. Budae, 1745, utolsó kiadás Eger. 1794. — *Fleischhaker János*: Institutiones juris Hung. praemissis ejusd. historia ac Prolegomenis tres in libros divisae Posonii 1795. — *Kelemen Imre*: Institutiones juris priv. Hung. Pest. 1814. második kiadás Buda. 1818. — *Kövy Elek*: Elementa jur. Hung. Cassoviae 1800, ujabb kiadás Sárospatak 1830, legujabb 1853. — *Slemenics Pál:* Elementa jur. civ. Hung. Poson. 1817. — *Georch Illés*: Honi törvény 3 köt Poson. 1823. — *Frank Ignácz*: Princ. jur. Civ. Hung. Pest. 1829. — *Madarasy János*: A m. polg. törv. tudomány elemei *Kövy* után 1847. — *Acsády Sándor*: Magános magy. törv. legutóbbi kiadás Buda 1844. — *Suhajda János*: A magy. polg. magánjog rendszere. Pest 1862. — *Wenczel Gusztáv:* A magyar és erdélyi magánjog rendszere. Buda 1863. 2-ik kiad. Budapest 1872—74. *Zlinszky Imre*: A magyar magánjog mai érvényben különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Bpest. 1879. — *Herczegh Mihály:* A magyar magánjog mai érvényben 1-ső kötet Bpest. 1880. (még nincs befejezve.)

A közjogra vonatkozólag: *Cziráky* gr.: Conspectus jur. publ. Regn. Hung. Viennae 1851. II. köt — *Virozsil*: Jus publ. Regn. Hung. Bud. 1854. — Magyarország nyilván v. közjoga. Buda 1861. — *Récsy*: Magyarország közjoga Pest 1861. — *Suhajda:* Magyarorsz. közjoga Pest. 1861. — *Korbulyi*: Magyarorsz. közjoga 1871. 3-ik ujra átdolgozott kiadás. Budapest 1877. — *Kiss István*: Magyar közjog, Eger, 1880.

a) *Az egyháztörténelem*[1] vagyis azon tudomány, mely a ker. kath. hitnek és az egyház egyes intézményeinek feljődését időről időre, korrul korra előtüntetvén, fényt áraszt az egyházjogtan egyes tárgyaira; okát adja, mily körülmények között hozattak egyes törvények; mi adott okot azoknak időveli megváltoztatása, vagy teljes megszüntetésére. Mindazok továbbá, melyek a történelem segédtanai, egyszersmind segédeszközei az egyházjogtannak is ugymint: az egyházi *régiségtan*[2] *földrajz és statistika*,[3] *az oklevél*[4] *és czimertan.*

[1] Az egyháztörténetre nézve, a kath. munkák közül nevezetesebbek, *Alzog:* Kirchengeschichte Mainz, 1860. 7. Aufl. 9. Aufl. Mainz. 1872. magyar forditása is van. — *Döllinger*: Lehrbuch d. Kirch. Gesch. Regensburg. 1843. 2. Aufl. Christenthum und Kirche in der Zeit des Grundlegung (az első 10 év) Regensburg 1860; 2. Aufl. 1869. *Brück*: Lehrbuch d. Kirchengesch. Mainz 1872. 2-ik kiadás 1877. Magyarra forditva Bpest 1876—78. — *Ritter:* Handbuch d. Kirch. Gesch. 1862. 6. Aufl. Bonn. 2. Bde. — *Kraus*: Lehrbuch der. Kircheng. Trier. 1872. — *Caes. Baronius:* Annales Ecclesiastici a Christo nato ad an. 1198. Rom. 1588—1607. 12. Tom; folytatva *Odoric. Raynaldus, Laderchis Jakab, Mansi, Bzovius* által. — *Hergenröther*, Handbuch der allgem. Kircheng. Freiburg, 1876. — Protestáns részről különösen: *Planck, Stäudlein, Jacobi, Schaff, Engelhardt Danz, Gieseler, Guericke, Neander, Nieder, Kurz, Hase Münscher, Schleiermacher* stb. munkái. A dogma történetre nézve: *Baumgarten Crusius, Hagenbach, Gieseler, Münscher, Jacobi, Bauer, Klee* munkái. — Az ó szövetségi történetre nézve: *Kurcz.* Hazánkban a 18-ik század végétől kezdve jelentek meg az egyház összes történelmére vonatkozó rendszeres müvek. Jelesen: *Molnár, Frank, Szvorényi, Platthy. Alber, Gaál, Vass, Körmöczy,* (befejezetlenül maradt) *Balugyánszky, Nagy* munkái. Továbbá: *Cherier*: Inst. hist. eccl. Pest. 1840. 4. vol. Magyarul: Köz egyháztörténet, Pozsony, 1844; *Zalka,* papnöveldei tanintézetek részére latinul irt egyháztörténelme csak kőnyomatban jelent meg. Legujabban: *Rapaics*: Egyetemes Egyháztörténelem. Eger 1879. (eddig a ker. ókor történelmét tárgyazó első kötet jelent meg) és *Kazaly:* Az egyetemes egyháztörténelem kézikönyve.Vácz 1879—81. — A magyarországi protestansok közül egyháztörténelmi müveket adtak ki: *Bód, Mindszenti, Farnos, Breznay, Kálniczky, Heisler* és *Révész.* — Az ide vonatkozó s különböző korszakokban megjelent munkák felsorolva találhatók *Rapaics* imént emlitett müve 6-ik §-ában.

[2] *Th. M. Manachi*: Origines & antiquitates christianae. L. 20 Rom. 1747—55. 5. Voll. (12. Tom.) 4. nova ed. 1841. — *Pellicia*: De christianae Eccl. primae mediae et noviss. aetat. Pelitia Libr. 6. Neap. 1777. 3. voll. 8. Vercell. 1780. 4. Tom. 8. — Továbbá *Locherer, Krüll, Augusti, Dessen, Böhmer* és *Lonovics*: Népszerü egyházi archeologia Pest 1857—1865. 3-ik kiadás.

[3] *Holl*: Statistika ecclesiae germ. Tom. I. Heidelberg 1779. 8. — C. a. *S. Paulo*: Geogr. Sacra. Paris 1641. Fol. – cum. not. Holtsenii Amts. 1701.— *Stäudlin*: Kirchl. Geogr. und Statistik Tübing. 1804. 4. Bed. — *Wiegers:* Kirchliche Statistik 2. Bde. Hamb. és Gotha 1872. — *Spruner:* Historisch — geogr. Handatlas, Gotha 1837. — *Wiltsch:* Kirchenhist. Atlas. Gotha 1843. és Handbuch d. Kirch. Geogr. und Statistik. Gotha. 1849. *Schulze*: Status dioec. in Ausztria. Germ. Borussia. ect. Gissae 1866. és *Hirschfeld, Silbernagl* és *Tolstoy* munkái.

[4] Lásd. *Mabillon, Gatterer, Schönemann* munkáit.

b) *Az egyetemes történelem* is nevezetes segédeszköze az egyházjognak, mivel az egyházi intézmények nagyobbrészt világtörténelmi küzdelmek alatt fejlődtek ki. Sőt hasznos egyes főleg jelentékenyebb nemzetek történelme is.

4. Nyelvészetiek; ide tartoznak az eredeti kútforrások helyes megértése végett elkerülhetlenül szükséges nyelvek, különösen a *görög*[1] és *latin*[2] nyelv, az utóbbinál főleg a középkori latinság ismerete. d) a nyelvészetiek.

Végre szükséges a *zsidók jogállapotának ismerete*,[3] mivel a keresztény egyház a zsidóságból indult ki, az ó-szövetségből kölcsönözte számos intézményét, vagy legalább aszerint idomitotta át.

10. §. Az egyházjogtan rendszere.

Az egyházjog helyes tárgyalására bizonyos rendszer szükséges. Az irott jogforrásokban foglalt egyházjogi anyag már a VI. században egyes tudósok által rendszeresittetett; azonban ezen kisérletek hiányosak voltak, mert nem vették figyelembe a jogintézmények történeti fejlődését. IX. Gergely-féle gyüjtemény megjelenése után a kánonjogtudósok legnagyobb része ezen ügylevél-gyüjtemény rendszerét követve az összes egyházjogi anyagot öt részre osztották ezen vers szerint: Rendszerek általában.

Judex, judicium, clerus, connubia, crimen.[4]

Ezen rendszer, mint a melyben az anyag egysége teljesen elenyészik s a tudományos igényeknek legkevésbé sem felelt meg, később elhagyatott és szokássá vált az egyházjogot a római institutiók szerint három főrészre: de personis, rebus et actionibus szaki-

[1] *Sincerus*: Thesaurus eccl. patrib. graec. 1718. ed. 2. 1728. 2. Tom. Fol. — C. du *Frésne Dom. du Cange* Glossarium mediae et infimae graecitatis. Lugd. 1688. 2. Tom. Fol.

[2] *C. du Frésne Dom. du Cange* Glossarium mediae & infimae latinitatis. Paris 1648. — *Carpentier*: Glossarium novum ad scriptores medii aevi. Paris. 1766. 4. Tom. Fol. — *Rosshirt*: Manuale latinitatis 1862.

[3] Lásd. *J. Selden*: De Synedrii veter. Hebr. Amst. 1679. 4. — *J. Spencer*: De legib. Hebr. ritual. Hag. Comit. 1686. 4. — *Allioli* és *Keil*: Handbuch d. bibl. Archeol. Frankf. 1859. — *J. Dav. Michaelis*: Mosaisches Recht. Frankf. a. M. 1775. — *J. L. Saalschütz*: Das Mosaische Recht. Berlin. 1853. — *De Wette*: Lehrbuch d. hebr. jüd. Archeologie, Leipz. — *Bähr*: Symbolik d. mosaischen Cultus. Heidelb. 1837. 1840. — *Allioli*: Polit. häusl. und religiöse Alterthümer der Hebräer, Landshut 1841. — *Keil*: Handbuch d. bibl. Archäologie. 2. Abth. Frankf. a. M. 1858—9.

[4] A judex-rovat az egyházi hatalom kezelőiről, a judicium a törvénykezési eljárásról, a clerus a papság viszonyairól, a connubia a házassági jogról, végre a crimen az egyházi büntettekről szólott.

tani.[1] De ez által a helyett, hogy a rendszer magából az egyház természetéből fejlesztetett volna, egészen idegenszerü magánjogi nézpont fogadtatott el.

Az ujabbkori irók, felismervén a helyes irányt, szakitottak az idegenszerü rendszerekkel s az egyházjogi anyagot az egyház természetéből vett rendszer alá törekesznek hozni. A követendő eljárásra nézve azonban eddig nem történt megállapodás; a hány egyházjogtan ujabb időben megjelent, majdnem annyiféle rendszerrel találkozunk.

Ezen mű rendszere.

Mi az egyházjogtant két fő részre: *általános-* és *különösre* osztjuk.

Az általános rész két könyvre oszlik, az *elsőben* előadjuk: az egyházjog forrásait, azok érvénye s gyakorlati alkalmazhatóságát; a *másodikban*: az egyház körüli általános alaptételeket, az egyháznak az állam s más felekezetek irányábani viszonyát.

A különös rész négy könyvre szakad, az *elsőben*: az egyház alkotmányát, a *másodikban*: az egyház igazgatását, a *harmadikban*: az egyházi életet, a *negyedikben*: az egyházi vagyont tárgyaljuk.

11. §. Az egyházjog irodalma.

Alig van tudomány, mely oly bő irodalommal birna, mint az egyházjog. Azon körülménynél fogva, hogy az egyházjog az egész világon elterjedt egyházban mindenütt közérvénynyel s legnagyobb fontossággal bir, a legjelesebb tudósok vállalkoztak annak mivelése s feldolgozására.

Az egyházjogra vonatkozó nagyterjedelmü irodalom köréből a következő jelesebb müveket emlitjük meg:

I. Könyvészeti munkák:

Jos. Ant. a Riegger, Bibliotheca juris canonici. Vindob. 1761. 62. 2. Voll. 8.

Aug. Fontana, Amphitheatrum legale. Parm. 1688. fol.

Mart. Lipenius, Bibliotheca realis juridica Lips. 1757. 2. Tom. fol. Supplementa et emendationes coll. F. A. Schott, Lips. 1775. 2 Tom. fol.

M. Canus, Lettres sur la profession d'Avocat 4-me Edit. Paris, 1818. 2. Voll. 8.

Schletter, Handbuch der juristischen Literatur. Bd. I. Grimma 1840.

[1] A personae-féle rovatba az egyházi alkotmány; a res-félébe a cultusbeli cselekvények és az egyházi vagyon iránti tanok; az actiones-féle rovatba pedig a polgári és bünvádi per szabályai helyeztettek el.

II. Bevezető munkák:

Joan. Doujat, párisi tanár († 1688.) Praenotionum canonicarum libr. V. Paris. 1687. 4; Venet. 1762. (Ed. VI-ta.) Mitav. et Lips. 1776—1779. 2. Voll. 8.

Thomasius, hallei tanár († 1728.) Cautelae circa praecognita jurisprud eccles. Ed. II. Halae 1728. 4.

Hun. Plettenberg. Introductio ad jus canonicum. Hildesh. 1692.

Joan. Ern. Floercke jenai tanár († 1762.) Praenotiones jurisprud. eccl. Jen. 1723. edit. nov. Hal. 1756. 8.

Franc. X. Zech. S. J. ingolstadti tanár († 1768.) Praecognita juris can. ad Germaniae cath. principia et usum accomodata. Ingolst. 1749. 1766. 8.

J. A. a Riegger bécsi tanár († 1795.) Prolegoma ad jus eccl. Vin. dob. 1764. 8.

Ign. Mulzer, S. J. bambergi tanár († 1772.) Introductionis in jurisprudentiam eccl. positivam Germ. Pars. I. sive Praecognita. Bamb. 1770.

Modest. Schmetterer, O. S. B. salzburgi tanár, Introductio in universum jus canon. Salisb. 1772. 4.

G. S. Lakics, insbrucki és budai tanár, Praecognita juris eccl. univ. Vienn. 1775. 8.

Ch. Fried. Glück, erlangeni tanár († 1831.) Praecognita uberiora universae jurisprud. eccl. positivae German. Halae 1786. 8.

J. Ponsio, Jus canon. juxta nativam ejus faciem. Fulgin. 1794. 2 Voll. 8.

Corb. Gaertner, O. S. B. salzburgi tanár († 1818.) Einleitung in das gemeine und deutsche Kirchenrecht, Augsb. 1817. 8.

F. G. Puchta, müncheni tanár, Einleitung in das Recht der Kirche Leipz. 1840. 8.

Emidio Nannetti, Brevi nozioni di diritto publico ecclesiastico. Bologna 1840. 2. Voll.

Rosshirt. Aeussere Encyclopaedie d. Kirchenrechts od. die Haupt- und Hilfswissenschaften des Kirchenrechts, Heidelberg. 1867.

Scheurl, Der Werth des Kirchenrechts, Erlangen 1861.

III. A források történelme.

Gerh. Mastricht, duisburgi tanár († 1721.) Historia juris ecclesiastici et pontific. Duisb. 1676. 8; ed nov. Halae 1719. 8.

J. Doujat, Histoire du droit canonique, Paris. 1677. 8.

J. G. Pertsch, jenai tanár (1754.) Kurze Historie des kanonischen und Kirchenrechts, Breslau 1753. 8.

P. G. Zallwein, O. S. B. salzburgi tanár († 1766.) Collectiones juris eccles. antiqui et novi, Diss. I. & Collect. j. e. novi et novissimi, Diss. II. Salisb. 1760.

Ign. Mulzer, Historia legum eccl. positivarum, quibus in Germania utimur, Bamb. 1772 8.

Udalr. Reiss, domonkosrendi, Analysis collectionum et fontium juris eccl. publ. et priv. Germ. Aug. Vindel. 1778. 8.

J. M. Pichler, Geschichte von dem Ursprung, Fortgang und dermaligen Zustand des geistlichen Rechts in kath. Ländern. Ulm. 1773.

L. Tim. v. Spittler, göttingeni tanár († 1810.) Geschichte des kanonischen Rechts bis auf die Zeiten des falschen Isidor. Halle, 1776.

83.684

KÖNYVTÁR PÉCS

Joan Jac. Lang, tübingai tanár. Aeussere Kirchenrechtsgeschichte, o. Geschichte und Institutionen des kathol. und protest. Kirchenrechts Theil. I. Tübingen, 1827.

C. A. Hase, jenai tanár. De jure ecclesiastico Comment. his. P. I. Lips. 1878; P. II. 1832.

J. Wilh. Bickell, Geschichte des Kirchenrechts I. Bd. Geissen, 1843.

Rosshirt, Geschichte des kan. Rechts im Mittelalter, Mainz, 1846.

Maassen, Geschichte d. Quell. u. d. Literatur d. can. Rechts im Abendlande bis 2. Ausgange d. Mittelalters Gratz, 1870.

Schulte. D. Lehre v. d. Quellen des kath. Kirchenrechts Giessen, 1860.

IV. Irodalomtörténet.

G. Panziroli. paduai tanár († 1599.) De claris legum interpretibus libri IV. Venet. 1637. Lips. 1721. 4.

M. Sarti, De claris archigymnasii Bononiensis professoribus a saeculo XI—XIV. T. I. P. I. Bonon. 1769. P. II. 1772.

F. E. v. Savigny, Geschichte d. röm. Rechts im Mittelalter Bd. 3. Kap. 17.

Schulte, Litterärgeschichte d. Kirchenrechts 1868. Második kiadásban megjelent tankönyvének 36—97. lapjain.

V. Terjedelmesebb egyházjogi munkák.

Boëthius Epo, († 1599.) De jure sacro, Duaci, 1588. f.

Paul. Laymann, S. J. ingolstadti tanár († 1635.) Jus canonicum s. Commentarii in libr. decretales. Diling. 1663. 1673. 4.

Aug. Barbosa, († 1649.) Juris universalis ecclesiastici libri tres. Lugd. 1637. 1650. 1660. fol.

H. Vagnereck, S. J. dillingeni tanár († 1664.) Commentarius exegeticus ss. canonum, seu expositio omnium pontificiarum decretalium. D. ling. 1672. 4.

Eman. Gonzalez Tellez, salamankai tanár († 1670. körül.) Commentaria perpetua in decret. Gregorii IX. Venet. 1699. Lugd. 1713. 7. Voll. fol.

Lud. Engel, O. S. B. salzburgi tanár († 1674.) Collegium univ. jur. canon. Salisb. 1671. Ed. XV. 1770. 3. Voll. vol.

Prosp. Fagnani, a SCC. titkára († 1678.), Jus Canon. sive commentaria absolutissima in V. Libros decretalum Rom. 1659. Colon Agripp. 1681. V. fol.

Ernest. Pirrhing, S. J. dillingeni tanár († 1679) Jus Canon. Diling. 1675. V. fol. edit. nov. Venet. 1727. fol.

Joan. Cabassutius, oratorianus († 1674.) Theoria et praxis juris Canon. Lugd. 1679. fol. Ed. nov. Pictav. 1783. Venet. 1757. Paris 1703.

Rob. Koenig, O. S. B. salzburgi tanár († 1713.) Principa jur. canon. ex libr. V. Decret Greg. IX. salisb. 1697. Ed. IV. ibid 1725. II. 4.

Zeg. Bern. v. Van Espen, löweni tanár († 1728.), Jus eccles. univ.

Colon. Agripp. 1702. fol. Lovan. 1753. c. supplem. V. Voll. fol. nov. ed. Mogunt. 1791. III. 4.

Anacl. Reiffenstuel. minorita freysingeni tanár († 1703) Jus canon. univ. juxta titulos libr. V. Decretalium Venet. 1704. III. fol. Ingolst 1738. 1745. IV. fol. legujabban Párisban Pelletiertől 1865—1870.

Jac. Wiestner, S. J. ingolstadti tanár (1705. körül.) Institutiones canonicae s. Jus. eccl. ad decretal. Gregorii IX. libros V. Monach. 1705. V. 4.

Fr. Schmier, O. S. B. salzburgi tanár († 1728.) Jurisprudentia canonico-civilis s. Jus Canon. univ. juxta libr. V. Decretalium. Salzburg. 1716. III. fol. cum supplem. ib. 1729. IV. f. recus. Avenion. 1738. III. fol.

Joan. Petr. Gibert, párisi tanár († 1736.) Corp. jur. canon. per regulas naturali ordine digestas. Colon. Allobr. 1725. nov. edit. Lugdun. 1737. III. Voll. fol.

Vital Pichler, S. J. dillingeni tanár († 1733.) Candidatus jurisprudentiae sacrae, seu jus canon. secundum Decretal. titulos explanatum. Ang. Vindel. 1728. 1741. fol.

Fr. Schmalzgrueber, S. J. ingolstadti és dillingeni tanár († 1735.) Jus. eccl. univ. s. Lucubrationes canonicae in V. Libr. Decretal; Ingolst. 1726. VII. 4; ibid. 1726 III. fol.

Plac. Boeckhn, O. S. B. salzburgi tanár († 1752) Commentar. in jus canon. univ. Salisb. 1735—1739. III. fol.

Euseb. Amort. praemontrei (1757.) Elementa juris can. veteris et moderni, Ulm 1757. III. 4.

Petr. Danielli, Institutionis canonicae, civiles et criminales. Rom. 1757. IV. 4.

Remig. Maschat, kegyesrendi († 1747.) Institutiones juris canon. auct. et illustr. ab Ubaldo Giraldi Rom. 1757. II. 4.

Gagliardi, Instit. jur. can. Neap. 1766. IV. 4.

Willib. Held, praemontrei, Jurisprudentia univ. can. et civil. Roman. et German. Boos prope Menning 1768—1773. VI. 8.

Nicol. Rodriguez Fermosini, Tractatus (opera omnia.) Colon. Allobr. 1741. 14. Voll fol.

Car. Seb. Berardi, turini tanár, Commentaria in jus ecclesiasticum universum. Aug. Taurin. 1766. 4 Voll. 4 Venet. 1778. 3. Voll 4.

Ubaldo Giraldi, kegyesrendi, Expositio juris pontificii juxta recentiorem ecclesiae disciplinam. Rom. 1769. III. fol; ed. nov. ibid 1829.

Greg. Zallwein, Principia juris ecclesiastici universalis et particularis Germ. Aug. Vindel. 1781. V. Voll. 4. 1831. V. Voll. 8.

J. Devoti, Juris canonici universi libr. V. Tom. I. Rom. 1803. Tom. II. 1804. Tom. III. 1815. Ed. nov. 1827; ezen uj kiadás nincsen befejezve.

And. Frey, Kritischer Commentar über das Kirchenrecht mit Fortsetzung v. Scheill. 2-te Auflage. Kitzingen 1823—26. 5. Bde.

Georg. Phillips († 6. szept. 1872.) müncheni, utóbb bécsi tanár, Kirchenrecht. Regensburg. 1845—1850. 5. köt; 3-ik kiadás 1857. és folytatólag VI. köt. 1864., a VII. 1869—72.

Bouix, Tractatus de principiis juris canonici. Paris 1852—1868.

VI. Tankönyvek:

1. Katholikus iróktól.

Ant. Augustin, tarragonai érsek († 1586.) Epitome juris pontificii Vet. Tarrac. 1586. Rom. 1611. Paris 1641.

J. Paul. Lancelotti perugiai jogtudós († 1591), Institutiones juris canonici, Perus. 1563. 4; Basil. 1566. 4. Lovan. 1578. 8; Wittemberg 1669. 4. Halae 1716. IV. 4.

Franc. Gratian. de Garzatoribus, Compendium juris canon. Venet. 1582.

Fr. de Roye, angersi tanár († 1686), Juris canonici institutiones ad ecclesiarum Gallicarum statum accommodati, Paris. 1681. 12. Lips. 1722. 8. Wittemberg 1748.

Henric. Canisius, S. J. ingolst. tanár († 1610), Summa juris canonici. Herbip. 1707. 8.

Corvinus a Beldern leydeni jogtudós († 1650 körül), Jus canonicum per aphorismos explic. Ed. nov. August. Vind. 1872. 8.

Claud. Fleury argenteuli perjel († 1723), Institution an droit ecclesiastique. Paris 1677. 1688. Institutiones juris ecclesiastici c. animad. Boehmeri ed Gruber. Francof. et Lips. 1724. 8. Francof 1759. 8.

Jul. Capòni nápolyi jogtudós († 1740 körül), Institut canonic. Colon. Allobrog. 1734. 8.

Janus Vinc. Gravina, római tanár († 1718), Institut. juris can. Aug. Taurin. 1742.

Georg Ch. Neller, trieri kanonok és tanár (1783.), Principia juris publ. eccl. Catholicorum ad Germ. statum accom. Francof. et Lips. 1746. 4, Ed. nov. ib. 1768. 8.

Vital. Pichler, Canditatus abreviatus etc. h. e. Juris can. summa seu conpendium, Ed. V. Aug. Vind. et Virceburg. 1752. II. 8.

Steph. Rautenstrauch O. S. B. prágai és bécsi tanár († 1785.), Institut. jur. eccl. Prag. 1772. 8. T. I.

Hieron. Spanzotti, Juris eccl. libr. duo. Venet. 1769.

Paul. Jos. a Riegger bécsi tanár († 1775.), Institutiones jurisprud. eccl. Ed. nov. Vindob. 1777. IV. 8.

Jos. Ant. a Riegger bécsi tanár († 1795.), Elementa jur. eccl. Vindob. 1774. II. 8.

Gagliardi, Instit. jur. canon. Neap. 1766. 4. Voll. 4.

F. M. Gasparo, Instit. jur. canon. Rom. 1702. 2. Voll 4.

Ant. Schmidt, S. J. heidelbergi tanár († 1805.), Institut. juris eccl. Germ. accomod. ed. III. Bamberg et Wirceburg. 1778. II. 8.

Dom. Cavallari, Institutiones juris canonici. Papiae 1782. 6. Voll. 8.

Phil. Hedderich, ágostonrendi bonni tanár († 1808.), Elementa juris canon. ad statum ecclesiarum German. accommod. Bonn. 1778. Ed. II. ibid. 1791. IV. 8.

P. G. Kufner († 1791.), Synopsis jurisprud. eccl. univ. publ. et privat. statui Germ. maxime Bavariae accomodat. Burghus. 1781. 8.

J. Devoti karthagoi érsek († 1830). Institut. canonicar. libr. quator. Rom. 1785. IV. 8: Rom. 1830. III. 4. Venet. 1834. IV. 8. ibid. 1838. II. 8. utolsó kiadás 1860-ban jelent meg.

Vincent. Lupuli, Juris eccles. praelect. Bassan. 1787. IV. 8.

Jac. Ant. Zallinger, ingolstadti tanár († 1813.), Institutiones juris

natur. et eccles. publ. Aug. Vindel. 1784. nov. edit. Rom. 1832. V. 12. Paris 1839. II. 8. Eiusd. Instit. juris eccl. maxime priv. Aug. Vindel. 1791.

Joann. N. Pehem, insbrucki, utóbb bécsi tanár, Praelectiones in jus eccles. univ. Vienn. 1791. III. 8.

Maurus de Schenkel, O. S. B. ambergi tanár († 1816.), Institut. juris eccles. statui Germaniae et imprimis Bavariae accommod. Landsh. 1790. II. 8. Edit. X. cur. Jos. Scheill, ibid 1830. II. Edit. XI. Ratisbon. 1853.

Jos. Anton. Sauter, freiburgi tanár († 1816.), Fundamenta juris eccles. Catholicorum, Rotwill. 1805. Ed. III. ibid. 1825. II. 8.

A. Gambsjäger, heidelbergi tanár, Jus ecclesiast. Heidelberg († 1816.) 1315. II. 8.

Ferd. Walter, bonni tanár, Lehrbuch des Kirchenrechts aller christl. Confessionen Bonn. 1821. XI. Aufl. ibid 1854. 8. XIII. Aúfl. 1861. Franczia, olasz és spanyol nyelvre is le van forditva. A XIV-ik kiadás szerző meghagyása folytán Gerlach gondja alatt javitva és bővitve jelent meg 1871-ben.

E. A. v. Droste-Hülfshoff, bonni tanár (1833.), Grundsätze des gemeinen Kirchenrechts der Katholiken und Evangelischen wie sie in Deutschland gelten 2-te Aufl. Münster 1828—33. II. 8, 1838. 8.

Seb. Brendel, würzburgi tanár († 1844.), Handbuch des kath. und prot. Kirchenrechts. Bamberg 1823. 8. III. Aufl. ibid. 1840. II. 8.

Th. M. Salzano, Lezioni, di diritto canonico publico e privato 2da edizio Nap. 1840.

A. Barth, Vorlesung über das katholische und protestantische Kirchenrecht. Augsb. 1841. 2. Bde.

L. Gitzler, Handbuch des gemeinen und preuss. Kirchenrechts der Katholiken und Evangelischen. Breslau 1841 2. Bde.

Vittadini, Specimen elementare juris. publ. ecclesiast. Lucan. 1844. 2. Voll.

Soglia Institutionum juris publ. eccles. libri tres. Edit. alt. Lauret. 1844.

Jos. Helfert, Handbuch des Kirchenrechts aus den gemeinen und österreichischen Quellen zusammengestellt Prag. 1844, 3-te Aufl. 1846.

M. Permader, müncheni tanár, Handbuch des Kirchenrechts. Landshut. 1846. 2. Bde. 3-te Aufl. 1856. 4-te Aufl. 1865.

Raph. Pecorelli, Juris eccles. maxime privati institutiones. etc. Neap. 1864. 4. Voll. 8.

Theod. Pachmann bécsi tanár, Lehrbuch des Kircheurechts 2. Aufl. Wien. 1853. 3. Aufl. 1863; utolsó kiadás 1865—66.

Vascotti, Enchridion juris canon. Rom. 1852.

J. A. Schöpf, Handbuch des kath. Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf die kirchenrechtlichen Verhältnisse Oesterreichs. 2-te Aufl. Schaffhausen, 1855. 3. Bde.

R. de M. Institutiones juris canonici 2 Voll. Paris 1854.

Ferrante, Elementa juris canon. Rom. 1854.

J. F. Schulte, prágai tanár, System des allgemeinen kath. Kirchenrechts, Giessen 1860. A 3-ik kiadás 1873.

E. Fr. Rosshirt, Canonisches Recht. Schaffhausen. 1857. Ugyanattól: Lehrb. d. Kirchenrechts. Schaffhausen 1858. és Kirchenrecht Heidelberg 4-ik kiadás 1869.

Phillips, Lehrbuch des Kirchenrechts. Regensburg 1859. I. Abth. 1862. II. Abth. 2-ik kiadás 1872. és 3-ik kiadás latin nyelven Veringtől. Ratisb. 1875.

Guisset (bibornok), Exposition des principes du droit canonique Paris. 1859.

Winkler, Lehrbuch d. Kirchenrechts. Luzern. 2. kiadás Luzern 1878.

Aichner, Compendium juris eccl. Brixinae. 1862; 2-ik kiadás, 1864. 3-ik kiad. 1870. 4-ik kiad. 1875.

Craisson, Manuale totius juris can. Poitiers. 1863. 3. kiad. Pár. Brux. Lyon 1872.

Gerlach, Lehrbuch d. kath. Kirchenr. Paderborn. 1869. 2. kiad. 1872. 3. kiadás Paderborn 1876.

Vering: Lehrbuch des kath. und protest. Kirchenrechts Freiburg im Breisgau 1876. Màsodik kiad. 1881.

Silbernagl, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts, mit Rücksicht auf das in jetzigen deutschen Reiche geltende Staatskirchenrecht Regensburg 1880.

Rittner: Kath. egyházjog (Prawo koscielne katolicze) Lemberg, 1878 és 1879.

2. Protestans iróktól:

J. Schilter, jenai és strassburgi tanár († 1705), Institutiones jur. can. ad Eccles. vet. et hodiern. statum accommod. Jenae 1661. cum praefat. Boehmerii. ibid. 1713. 8; nov. edit. Francof. et Lips. 1749. 8.

Just. H. Boehmer, hallei tanár (1749), Institutiones juris can. tum eccles. tum pontificii ad method. decretalium. Hal. 1738, ed. V. ibid. 1770. 8.

J. G. Pertsch, jenai tanár (1754.), Elementa juris canonic. et protest. eccles. Francof. et Jen. 1731; nov. ed. ibid. 1741. II. 8.

G. Lud. Boehmer, göttingai tanár († 1797.), Principia juris canon. Götting. 1762.; ed. VII. cur. Schoenemann ibid. 1802. 8.

Theod. Schmalz, berlini tanár († 1826), Handbuch des canon. Rechts. Berlin. 1815. 8. III. Aufl. ibid. 1834. 8.

K. Fr. v. Eichorn göttingai tanár, Grundsätze des Kirchenrechts der kath. und evang. Religionspartei in Deutschland. Götting. 1831—32. III. 8.

Joh. Aug. v. Grolmann giesseni tanár, Grundsätze des allgem. kath. und prot. Kirchenrechts ect. Frankf. 1832.

E. F. Glück, erlangeni tanár († 1831.), Darstellung des Kirchenrechts der Katholiken und Protestanten ect. Augsb. 1839.

Mejer, Institutionen des gem. deutschen Kirchenrechts Götting. 1845. 1856. Lehrbuch d. deutsch. Kirchenrechts 1869.

Bluhme, System des in Deutschl. gelt. Kirchenr. Bonn. 1858. 1868.

E. L. Richter, marburgi és berlini tanár, Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts ect. Leipz. 1842. 8. IV. Aufl. 1853. 8. 1867. a VI-ik bővitett kiadás a szerző halála után Dove által történt; a VII. 1873—74-ben és a VIII-ik kiadás szintén Dove által 1879-ben.

Hinschius, Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland. Berlin. 1870. I. köt; 1871. II. köt. első része, 1878. II. kötet második része; végre 1880-ban a III. kötet első része.

Friedberg, Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts. Lipcse, 1879.

VII. Egyes országok egyházi jogára vonatkozó munkák:

1. Ausztria.

Ant. Wilh. Gustermann, Oesterreichisches Kirchenrecht, Wien 1807; neu Aufl. ibid. 1812. III. 8.

Georg. Rechberger, Handbuch des oesterreichischen Kirchenrechts Linz. 1807.

Eiusd. Enchirid, juris eccles. Austriaci, Lincii. 1809. Ed. IV. ibid 1824. II. 8.

Jos. Helfert, prágai tanár, Handbuch des Kirchenrechts, aus den gemeinen und oest. Quellen zusammengestellt. III. Aufl. Prag 1846. IV. Aufl. ibid. 1849.

Ginzel, Oesterr. Kirchenrecht Wien. 1857—1862. 2. Bde.

Kuzmány, Lehrbuch des allg. und österr. evang.-protest. Kirchenrechts. Wien. 1856.

2. Franczіaország.

Lois ecclésiastiques de France par. de Héricourt Paris 1719. Editrouva 1771.

Code ecclèsiastique français d'après les lois ecclesiastiques de Héricourt par M. Henrion 2de édit. Par. 1829. 2. Voll. 8.

L. Dubois, Maximes du droit canonique de France; les notes de Denis Simon, Paris 1681.

Ant. Et. Nic. des Odoards Dictionnaire raisonne du gouvernement de lois ect. Paris 1738. 6. Voll.

Du Boullay, Histoire du droit public. ecclésiastique français. Paris 1738. 1740. 2. Voll. 12. Lond. 1750. 3. Voll. 12.

Blou, Elementa jur. can. ad jurisprud. comitatus Burgundiae alior. regn. prov. accomodat. Vesunt. 1784.

Gabr. Peignot Précis historique et analytic. de pragmatiques concordats. ect. Par. 1817.

G. de Champeaux, le droit civil eccles. français ancien et modern. Paris 1848. 2. Voll.

Gaudry, Traité de la legislation des cultes et spécialement du culte catholique, Paris. 1854.

3. Poroszország.

Gust. Alex. Bielitz, Handbuch des preussischen Kirchenrechts. 2-te Aufl. Leipz. 1831. 8.

H. F. Jacobson königsbergi tanár, Geschichte der Quellen des Kirchenrechts des preuss. Staats. Erst. Theil. in 2. Bden Königsberg. 1837—39. 8.

E. A. Th. Laspeyres, Geschichte und heutige Verfassung des kath. Kirche Preussens. Th. I. Halle 1840. 8.

4. Bajorország.

C. A. Gründler, Das im Königreiche Bayern geltende kath. und prot. Kirchenrecht. Nürnberg 1839.

5. Spanyolország.

Gundisalva de Suarez de Paz, Praxis ecclesicastica et secularis apud Hispanos. Olmeti 1592.

P. Murillo Velarde, Cursus jur. can. Hispani et Indici juxta ord. titulorum decret. Edit. 3. Cura et studio Joh. M. Villanueva. Matrit. 1791. 2. Voll. fol.

VIII. Alapvonalok.

C. F. Scheurlen tübingai tanár, Grundriss zu Vorlesung über das prot. und kath. Kirchenrecht. Tübingen. 1825. 8.

Eduard Schmidtlein, müncheni tanár, Grundriss zu Vorlesung über prot. und kath. Kirchenrecht. München 1826. 8.

Fr. Bluhme, göttingai tanár, Das Kirchenr. der Juden und Christen. Halle. 1827. és 1831.

C. Ed. Weiss, giesseni tanár, Grundriss des deutschen Kirchenrechtswissenschaft. Mainz 1829 8.

And. Müller, Grundriss des Kirchenrechts. Würzburg 1833.

A. L. J. Michelsen, jenai tanár, Grundriss zu Vorlesung über kath. und prot. Kirchenrecht. Jena. 1842.

Frid. Ortloff, Grundriss des kath. und prot. Kirchenrechts. Jena 1843. 8.

Otto Meyer, göttingai tanár, Institutionen des gemeinen deutschen Kirchenrechts. Götting 1845.

Fr. Gust. Ad. Grosch breslaui tanár, Grundzüge des Kirchenrechts der Katholik. und Evang. Breslau 1845.

E. F. Rosshirt, Grundriss zum Kirchenrecht 3. Aufl. Lehrb. des Kirchenrechts. Schaffhausen 1858.

Martens, Grundriss zu Vorlesungen über d. heutige kath. Kirchr. Danzig. 1868.

IX. Hazai irodalmunk.

1. Katholikus irók.

Lakics budai tanár, Praecognita etc. Lásd II. alatt.

Ugyanaz: Institutiones jur. eccl. Budae. 1779.

Urbanetz, pécsmegyei áldozár s tanár, Jus canonicum universale, Pest 1814. II. kötet.

Brezanóczy Ádám pesti egyetemi tanár, Institutiones juris ecclesiastici. Pest, 1817. II. köt.

Cherier Miklós János, esztergom-egyházmegyei áldozár, nagyszombati tanár. Enchiridion juris eccles. Pest, 1837; IV. kiadás 1855.

Ugyanaz, Egyházjog. Nagyszombat. 1843. II. kötet.

Udvardy János veszprémmegyei áldozár és tanár, Rom. ker. kath. egyházjogtan. Buda 1843. 2. kiadás 1846. II. köt.

Krajcsik János nyitrai kanonok, Jus ecclesiasticum. Bécs 1854.

Papp-Szilágyi József nagyváradi g. szert. kanonok, később püspök. Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae. M.-Varadini 1862. 2-ik kiadás Nagyvárad 1881.

Porubszky József egermegyei áldozár s tanár, Jus. eccl. catholicorum cum singulari ad imp. austr. et cumprimis Hungariam attentione. Agriae 1853. 1863. III. kiadás 1867.

Konek Sándor budapesti egyetemi tanár, Egyházjogtan kézikönyve. Pest 1863. 2-ik kiadás 1867; 3-ik kiadás 1871. 4-ik kiadás 1876. 5-ik kiadás Budapest 1881.

Bozoky Alajos nagyváradi jogakadémiai tanár, Az egyházi jog tankönyve. Pest. 1871.

Csiky Gergely csanádmegyei áldozár és tanár, Az egyházjog tankönyve. Temesvár 1873. II. kiadás 1876.

Kazaly Imre; kath. Egyházjogtan. Vácz 1877. II-ik kiadás Vácz 1877. III-ik kiadás 1882.

Kivonatok:

Porubszky József Kath. egyházjogtan. Eger. 1863.

Hoffmann Pál, pesti egyetemi tanár, Egyházjog alapvonalai. Pozsony 1865; és Pest 1866.

Kovács és Fekete, Egyházjog sommás átnézete Pest 1864.

A magy. kath. egyház külön jogát tárgyaló munkák:

Markovits, Principia juris eccl. Regn. Hung. Budae 1786.

Szwerényi: Jus. publ. eccl. Hung. Vespr. 1803. és Jus priv. eccl. Hung. Vespr. 1811.

2. Protestans irók:

Gönczy, De disciplina eccl. seu gubern, eccl. legitima forma. Debrecz. 1591. Nagyvárad 1646.

Serpelii, Delineatio juris canonici et civilis. Lőcse. 1651.

Bod Péter, Judiciaria fori eccles. Praxis. Szeben 1757; és Synopsis juris connubialis, Szeben 1763.

Heyser, Die Kirchenverfassung der A. C. Verwandten in Siebenbürgen. Bécs. 1836.

Benkő, Megujitott egyházi törvénykeztető, Kolozsvár. 1833; és Házassági törvényrajz. Kolozsvár 1836.

Klein, Tentamen juris eccles. A. C. addict. in Hung. Lips. 1840.

Salamon, De statu eccl. Evang. Ref. in Transilv. Claud. 1840.

Blasy, Egyházi törvény mindkét felekezetü protestansok számára. Pest 1844.

Beöthy, Evang. házassági uj törvények magyarázata, Pest 1853.

Révész, Prot. egyházalkotmány alapelvei. Szarvas. 1856.

Bauhoffer, Az öszpontositó főelv a prot. egyh. kormányzatban. Pest 1857.

Teutsch, Rechtsquellen d. ev. Landeskirche in Siebenbürgen. Pest. 1857; és Zehntrecht d. ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen Schässburg 1858; és Urkundenbuch d. ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen Hermanstadt 1862.

Szücs, Házassági viszonyokat szab. ujabb törvények. Debr. 1854.

Ranicher, Handbuch des evang. Kirchenrecht mit bes. Rücksicht auf die evang. Landeskirche A. C. in Siebenbürgen. Hermanstadt 1859.

Kerkapolyi, Prot. egyházalkotmány. Pápa. 1860.

Dosa, Erdélyhoni evangelico-reformatusok egyházi jogtana 1863. Pest.

Polgár M. Egyházi törvények. A komjati és Geleji kánonok, az 1791: 26. t. cz. és a Dunamelléki ref. e. k. rendszabályai. Pest 1864.

Széky Béla, Egyházi törvénykönyv a Dunán tuli (ref.) kerület számára. Pápa 1867.

Fabó, Codex evang. utr. conf. in Hung. et Transylv. Diplomaticus. Pest 1869.

Kovács Ferencz, Egyetemes és részszerü egyházjog alaptanai. Debreczen 1866. 2-ik kiadás 1870.

Schuler v. Libloy, Protestantisches Kirchenrecht vornehmlich das der evang. Augsb. Kenntnisses in Siebenbürgen. Hermanstadt 1871.

Kolosváry Sándor, Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga. Kolozsvár 1877.

Kovács Albert, Egyházjogtan, különös tekintettel a magyar protestans egyház jogi viszonyaira. Budapest, 1879.

Megemlitendők még: Egyházi rendszer, elfogadva a Dunántuli (ev.) e. k. részéről, Győr 1876; és Egyházi rendtartás a Dunántuli ágost. hitv. kerület számára. Pozsony, 1878.

X. A görög keleti egyházjogra.

Schaguna András érsek, Compendium des kanon. Rechts stb. Hermanstadt. 1868.

XI. A keleti, unitaria és héber egyházi jogra vonatkozó irodalmat lásd Pauler, Jog- és államtudományok encyclopaediája Pest, 1862 139. és köv. l.

XII. Repertoriumok:

L. Ferraris, Promta bibliotheca canonica in novem tomos distributa. Rom. 1784—90. utolszor kiadva Mont. Cass. 1844. és köv.

Gui de Rousseau de la Courbe, Recueil de jurisprudence canonique et bénéficiare Paris, 1748. 55. 71. fol.

Durand de Mailane, Dictionnaire canonique. Avign. 1761. Lyon. 1770. 1776. 5. Voll. 4. 1786. 6. Voll. 8.

Andr. Müller, Lexikon des Kirchenrechts und der röm. kath. Liturgie 3 Aufl. Würzb. 1841. 5. Bde 8.

Aschbach, Allgemeines Kirchenlexikon. Frankf. 1846. 4.

Wetzer u. Welte. Kirchenlexikon oder encyclopaedie d. kath. Theol. und ihrer Hilfswissenschaften. Freiburg 1847—1854. 12. köt.

Herzog Realencyclopaedie für prot. Theol. Hamburg und Gotha 1854.—1866. 21. kötet.

André, Cours alphabétique et methodique du droit canon. Paris, 1852.

XIII. Folyóiratok:

R. E. Weiss, Archiv der Kirchenwissenschaft Bd. 1. és 2. Frankfurt. 1831. Bd. 3. et 4. Offenburg. 1832; Bd. 5. Darmstadt. 1835. 8.

H. L. Lippert, Annalen des kath. protest. und jüdischen Kirchenrechts. Heft 1—4 Frankfurt. 1831—1833.

Archiv für die Geistlichkeit der oberrhein. Kirchenprovinz. Freiburg 1838. és következő é.

Deutsche Blätter für Protestanten und Katholiken. 8. Hefte. Heidelberg 1839. és köv.

Seitz, Zeitschrift für Kirchenrecht und Pastoraltheologie Regensb. 1842.

H. F. Jacobson és A. L. Richter Zeitschrift für das Recht und die Politik der Kirche. Heft 1. és 2. Leipz. 1847.

J. A. Ginzel, Archiv für Kirchengeschichte und Kirchenrecht. Heft 1—3 Regensburg. 1842—44.

Analecta: juris pontificii Romae 1855.

Acta ex iis decerpta, quae apud s. sedem geruntur (A 6-ik kötettől kezdve ezen röviditett czimmel: Acta s. sedis) in compendium opportune redacta et. illustrata. Romae 1865. sqq.

Revue cattolique des instit. et du droit. Grenoble 1873 óta.

Moy de Sons: Archiv. für kath. Kirchenrecht. Innsbruck 1857; 1862 óta Vering közremüködése mellett, 1868 óta pedig Moy halála után csak Vering (most prágai egyet. tanár) szerkesztése alatt uj folyamban jelenik meg Mainzban.

Dove: Zeitschrift für Kirchenrecht. Berlin 1861-től kezdve 1863 óta Dove és Friedberg közös szerkesztése alatt jelenik meg. Ezen folyóirat kiválóan a prot. egyházjog közlönye.

Pötzl: Krit. Vierteljahrsschr. für Gesetzg. und Rechtwiss. München. stb.

Sybel: Hist. Zeitschrift. München.

Egyházjogi anyagot tartalmaznak még a következő folyóiratok: Literarischer Handweiser. Szerk. Hülskamp. Münster, 1861 óta; és a Zarncke Leipz. Liter. Centralblatt; végre a Revue bibligr. universelle Paris 1868 óta.

A magyar folyóiratok közül felemlitjük a Sion czimü folyóiratot, mely néhány évig Knauz szerkesztése alatt jelent meg.

Az egyházjogra vonatkozó értekezéseket hoznak:

Religio kath. egyházi és irodalmi folyóirat jelenleg Breznay szerkesztése alatt 42-ik évfolyamban Budapesten jelenik meg.

Uj magyar Sion egyházirodalmi folyóirat; megjelenik 1869 óta Zádori szerkesztése alatt Esztergomban.

Tájékozó, kath. egyh. folyóirat 1878 óta Pest; szerkesztő Füssy.

Havi közlöny 1878 óta Temesvárott; szerkeszti Tokody.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

ELSŐ KÖNYV.

Az egyházjog forrásai.

BEVEZETÉS.

Egyházjog forrásai.

Az egyházjog forrásai alatt értjük először azon hatóokot (causa efficiens), mely az egyházjognak létet adott, vagyis amelyből az egyházban kötelező törvények és jogszabályok erednek. Ezen hatóok első sorban Jézus Krisztusnak, a kath. egyház alapitójának akarata, másod sorban pedig azon törvényhozók, kiket Krisztus az egyházban törvényhozói hatalommal felruházott, ugymint: az apostolok, a római pápa, a püspökök: másodszor értjük azon helyeket, ugymint: könyveket, törvénytárakat és iratokat stb., amelyekből az egyházban kötelező egyes törvények és jogszabályok merithetők. Feladatunk itt ez utóbbi értelemben vett forrásokról értekezni.

s azok felosztása.

Az egyházjog ezen forrásai kétfélék: irottak és nem irottak, amint a jogszabályok és jogtételek a törvényhozó hatalomtól erednek és irásban foglaltattak vagy csak hagyományon, szokáson alapulnak. Mind az irott, mind a nem irott források vagy közönségesek, általánosak (communes), melyek az egész római kath. egyházra kiterjednek és mindenütt kötelező erővel birnak; vagy részszerüek (particulares), melyek egy országbeli egyházra, vagy a püspökmegyei egyházra, vagy végre csak egyes előforduló külön esetekre birnak kötelező erővel.

ELSŐ SZAKASZ.

A források általános természete.

I. A RÓMAI KATH. EGYHÁZJOG FORRÁSAI.

A közönséges jog irott forrásai.

12 §. A szentirás.

Nem ugyan a legdúsabb, de az egyházjog egyik tekintélyesb forrását a szentirás képezi.

A *szentirás* (scriptura sacra, biblia sacra) ó- és uj-szövetségre (Testamentum veteris, et novi foederis) oszlik. Az ó-szövetség 45 részint zsidó, részint chaldei nyelven irt könyvet; az uj-szövetség 27, többnyire görög nyelven irt részt foglal magában.[1] Az ó-szövetség háromféle törvényt tartalmaz: erkölcsieket, szertartásiakat és államjogiakat. Ezek közül az erkölcsi törvények most is kötelező erővel birnak. Jézus ugyanis nem azért jött a földre, hogy a törvényt felbontsa, hanem hogy beteljesitse;[2] Jézus tehát az erkölcsi törvényeket nemcsak hogy meg nem szüntette, hanem inkább azokat kiegészitette, tökélyesbitette.[3] A szertartási törvények az uj szövetségben elenyésztek; az apostolok által a zsidók végett addig tartattak csak tiszteletben, mig közöttük tartózkodtak.[4] Sok ezen törvények közül az uj-szövetségben vétek nélkül nem is volna megtartható, pl. a körülmetélés, a véres áldozatok. Az államjogiak, melyek a zsidó theocratia világi ügyeit szabályozták, az állam megszüntével szintén elenyésztek, vannak azonban némely szertartási, ugy szintén jogi természetü törvények, melyek az ó-szövetségből vagy az egyház törvényhozói hatalmánál fogva, vagy a szokás alapján az ujszövetségben elfogadtattak; ezek, mint önmagától értendő, nem mint isteni, hanem mint emberi eredetü törvények tekintendők. Igy azon büntetéseket, melyek az Exodus már az ó-szövetségben a gyilkolás-, paráználkodás- és rablásra szabott az uj-szövetségi törvényhozás is elfogadta.[5] Az ó-szövetség tulajdonképen szólván, az egyházjognak nem forrását, hanem csak segédeszközét képezi, de mindamellett haszna elvitázhatatlan; mert miután a kath. egyház szerkezete sokban hasonlit a zsidók vallási szerkezetéhez, számos egyházjogi intézmény kellő felderitésére benne adatokat találunk; igy pl. a

A sz, irás ó- és uj-szövetségre oszlik.

Az ó-sz. az egyházjognak csak segédeszköze.

[1] Az ó-szövetségből csak a bölcseség könyve és Makkabeusok II. könyve iratott görögül; az uj-szövetség egészen görögül iratott, kivéve sz. Máté evangeliumát és némelyek szerint sz. Pálnak a zsidókhoz irt levelét, melyek zsidó nyelven irattak.

[2] *Math.* V. 7.

[3] A sz. atyák szerint Jézus teljesitette a törvényt, a mennyiben legtökéletesebb értelemben mindent megtett, mit az erkölcsi törvény parancsolt és tanitványait is erre kötelezte: aztán a mennyiben az erkölcsi törvényt annak szelleme szerint felfogni tanitotta.

[4] Sz. Pál is alkalmazkodék e törvényhez, az apostolok Cselekedeteinek könyvében XV. 1—3. ezeket olvassuk: „Eljuta Derbébe és Lystrába. És ime egy Timotheus nevü tanitvány vala ott, egy hivő zsidó asszony fia pogány atyától. Ezt akará Pál, hogy vele menjen; és maga mellé vevén, körülmetélteté őt a zsidók miatt, kik ama helyeken valának, mert nem tudták mindnyájan, hogy pogány atyja vala."

[5] Exod. XXI, XXII.

papság (clerici) és világiak (laici) közötti különbségre, a hierarchiai fokokra, a papság és az egyház előjogaira nézve.[1]

Az uj-sz. pedig főbb forrása.

Sokkal fontosabb és nagyobb hasznu és tekintélyü az uj szövetség. Ez az egyházjognak főbb és tekintélyesebb forrását képezi nemcsak azért, mivel számos törvényt tartalmaz, hanem főleg mivel a Krisztus által alapitott kath. egyház egész szervezetének alaptörvényeit foglalja magában.

Az uj-szövetség könyveiben foglalt törvények kétfélék: isteniek (divini juris), vagy apostoliak (humani juris). A különbség köztük az, hogy az isteniek, a melyeket maga Krisztus adott, vagy az apostolok Krisztustól hallván leirtak, örökkévalók, változhatlanok, semmi hatalom által nem módosithatók; az apostoliak pedig, melyeket az apostolok saját tekintélyök- s önhatalmuknál fogva hoztak, minthogy csak emberiek, az egyház s a pápa által, mint bármely egyházi törvény megváltoztathatók, módosithatók, ellenkező törvény vagy szokás által egészen is megszüntethetők.[2]

Hogy a szentirásban foglalt valamely rendszabály isteni, vagy emberi eredetü-e, erre nézve az ismerv következő: minden törvény, mely az uj szövetségben foglaltatik isteninek tartandó, hacsak a szöveg szavaiból, vagy

[1] Az ó-szövetség könyvei következők: 21 történeti könyv, ugymint: Mózes 5 könyve (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium); Jozsue könyve; birák könyve; Ruth Könyve; a királyok négy könyve; a két Krónika-könyv (Paralypomenon); Esdras két könyve; Tobiás, Judit, Eszter és a Makkabeusok két könyve; — 7 tanitási könyv, ugymint: Jób-könyve; a zsoltárok (150); a Példabeszédek; Prédicátor (Ecclesiastes), az Énekek könyve, a bölcsesség könyve, Jézus Sirák fia könyve (Ecclesiasticus); — 17 prófétai könyv, ugymint: Izsaiás, Jeremiás, Baruch, Ezechiel, Dániel jövendölései és a tizenkét kisebb próféta: Ozeás, Joel, Ámos, Abdiás, Jónás, Michias, Nahum, Habakuk, Sophoniás, Aggaeus, Zachariás, Malachias jövendölései.

[2] Az uj-szövetség könyvei következők: A 4 evangelium: sz. Máté, Márk, Lukács és János evangelioma; a sz. Lukácstól irt apostolok cselekedetei; sz. Pál 14 levele, ugymint: a rómaiakhoz, 2 a korinthusiakhoz, a galatákhoz, ephesusiakhoz, philippiekhez, a kolossaiakhoz, 2 a thessaloniakhoz, 2 Timotheushoz, Titushoz, Filemonhoz és a zsidókhoz irt levele; sz. Péternek 2, sz. Jánosnak 3, sz. Jakabnak 1, sz. Judásnak 1 levele, és végre a titkos jelenések könyve (Apocalypsis) sz. János apostoltól. A szentirás hiteles szövegéül a trienti sz. zsinat az u. n. Vulgátát nyilvánitotta. Ezen latin forditást sz. Jeromos (született Dalmatiában 331.) 390. év körül készitette s már a IV. században használatban volt. A trienti közzsinat a Vulgátát illetőleg igy szól: (decret. de edit. et usu sacr. libr.): „haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et nemo illam rejicere, quovis praetextu audeat, vel praesumat.“ — A protestans egyházban nincs a bibliának

tárgyából ki nem tünik, hogy csak apostoli eredetü. Tehát először a szöveg szavai veendők tekintetbe, hogy vajjon az apostol Krisztus vagy saját nevében beszél-e, ha Krisztus nevében szól, a rendelet isteni; ha pedig saját nevében beszél, emberi eredetü, mint pl. midőn sz. Pál apostol a korinthusiakhoz irván, I. Cor. VII. 12. ezeket mondja: nam ceteris ego dico non Dominus. Ha a szöveg szavaiból nem lehetne kivenni, hogy a törvény minő, isteni vagy emberi eredetü-e, a tárgy veendő tekintetbe, ha ez hit vagy erkölcstani, a törvény isteni, ha pedig fegyelmi ügyről van szó, a rendelet emberi eredetünek tartandó.

Ha a szentirás valamely helyére nézve kétség támad, vajjon isteni vagy emberi eredetü-e, e felett itéletet hozni az egyház jogkörébe tartozik.

13. §. Közzsinatok határozatai.

A kath. egyház isteni alapitójától azon hatalmat nyerte, hogy az alaptörvényekhez hely-, idő- és körülményekhez képest uj, alkalmas törvényeket adhat. E hatalom a püspökség által gyakoroltatik; a római pápa által az egész egyház, a püspök által a püspökmegyei egyház részére; a püspökök gyülekezete által ismét vagy az egész egyház, vagy annak nagyobb vagy kisebb részére nézve.

Az egyház ezen hatalmával őskortól kezdve élt. Amint az egyház terjedni kezdett, kebelében hitszakadások történtek, a fegyelem meglazult. Ily körülmények között sürgős intézkedések voltak szükségesek; azért a püspökök összegyülekezvén, majd köz-, majd tartományi és nemzeti zsinatot tartottak és Krisztustól nyert hatalmuknál fogva törvényeket hoztak. A közzsinatok által hozott határozatok vagy a hitágozatok-, vagy a fegyelemre vonatkoztak; a hitágozatiak decreta, a fegyelmiek canones nevet nyertek.[1] Zsinatok határozatai.

A közzsinatok határozatai közül a hitágozatbeliek az egész kath. egyházra nézve kötelező erővel birnak, s minden keresztényt, kinek azok bármikép tudomására jutnak, minden külön kihirdetés nélkül is lelkiismeretben köteleznek, ezeket megváltoztatni nem lehet: az egyházfegyelmiek, ha kellően kihirdettettek és utóbb hozott törvény által

hivatalosan megállapitott szövege, ott tehát a tudományos kritika itél a fölött, hogy a régi codexekben előforduló egyes eltérések közül melyik a valódi.

[1] A zsinatok nyomára már a II. században akadunk, főleg a husvét körüli viták miatt. Görögországban még ugyanazon és a következő századokban a zsinat már állandó intézmény volt, a III. században Észak-Afrika- és Cappadociában a presbyterek és a nép hozzájárultával, utóbb főleg N. Konstantin után csak a püspökök közreműködése mellett tartattak.

hatályon kivül nem tétettek, szintén kötelező erejüek; ezek azonban idő- és körülményekhez képest elég helyes okoknál fogva módosithatók,[1] sőt meg is szüntethetők. Különben a fegyelmi határozatok mind a pápai, mind a közzsinati törvényhozásnak alárendelvék.

A közönséges egyházjog forrását csak a közzsinatok határozatai képezik, a nemzeti és tartományi zsinatok határozatai csak akkor, ha azok a római pápa vagy közzsinat által az egész egyházra kiterjesztetnek, vagy ha a római pápa által megerősitett és kihirdetett vagy legalább általános egyházi szokás által törvényerőre emelt kánongyüjteménybe vannak felvéve.

A köz- és némely elfogadott tartományi zsinat határozatai egész a XI. századig az egyházjog legdúsabb forrását képezték.

Eddig tartott közzsinatok.

A törvényes közzsinatok számára nézve a jogtudósok nem egyeznek meg; némelyek 20-at, de a nagyobb rész 21-et számit. A 21 törvényes közzsinat közül 8 a keleti, 13 a nyugati egyházban tartatott.

a) a keleti.

A keleti egyházban tartott 8 zsinat a következő:

1. Az *első nicaei* 325. évben Sylvester pápa és N.-Konstantin császár alatt tartatott, jelen volt 318 püspök.

2. Az *első konstantinápolyi* 381. évben Damasus pápa és N. Theodosius császár alatt; j. v. 150 püspök.

3. Az *ephesusi* 431. évben Coelestin pápa és ifj. Theodosius császar alatt; j. v. 200 püspök.

4. A *chalcedoni* 451. évben N. Leo pápa és Marcián császár alatt; j. v. 630 püspök.

5. A *második konstantinápolyi* 553. évben Vigilius pápa és Justinián császár alatt; j. v. 165 püspök.

6. A *harmadik konstantinápolyi* 680. évben Agatho pápa és Const. Pogonatus császár alatt; j. v. 189 püspök.

7. A *második nicaei* 787. évben I. Hadrian pápa és VI. Konstantin császár alatt; j. v. 350 püspök.

8. A *negyedik konstantinápolyi* 869. évben II. Hadrián pápa és Basilius császár alatt, jelen volt 102 püspök.

b) a nyugoti egyházban.

A nyugoti zsinatok pedig következők:

1. Az *első lateráni* mely 1123. évben Rómában (a lateráni szt. János basilicában) tartatott II. Calixtus pápa alatt; j. v. 900 püspök.

2. A *második lateráni* Rómában, 1139-ben II. Incze pápa alatt.

3. A *harmadik lateráni* ugyanott 1179-ben III. Sándor pápa alatt; j. v. 300. püspök.

[1] Ide vonatkozik sz. Ágoston azon mondata; „Concilia plenaria priora posterioribus immutantur.“ De bapt. 1. 2. c. 3.

4. A *negyedik lateráni* ugyanott 1205-ben III. Incze pápa alatt; j. v. 438 püspök.

5. Az *első lyoni* Francziaországban 1245-ben IV. Incze pápa alatt; j. v. 142 püspök.

6. A *második lyoni* Francziaországban 1274-ben X. Gergely pápa alatt; j. v. 500 püspök.

7. A *vienni* Francziaországban 1311-ben V. Kelemen pápa alatt.

Tartatott *Pisában* Olaszországban is 1409-ben egy zsinat, melyet azonban semmiképp sem lehet a törvényes közzsinatok közé számitani.

8. A *konstanczi* 1414—1418 közt.

9. A *báseli* 1431—1437 közt, itt hitszakadás következvén be, áttétetett.

10. *Ferrara Flórenczbe* 1438-ban.

11. Az *ötödik lateráni* Rómában 1512—1517 között, melyet némelyek noha helytelenül nem tartanak közzsinatnak.

12. A *trienti* Tyrolban 1545—1563-ig III. Pál, III. Gyula, IV. Pius pápa alatt. Ez képezi a mai közönséges egyházjognak egyik főforrását.

13. A *vatikani*, mely 1869. évi dec. 8-ikára összehivatott s 1870-iki oct. 20-án elnapoltatott. Erről, valamint a trienti és egyéb zsinatokról alább leend szó.

14. §. A római pápák rendelményei.

Pápák rendelményei.

Az egyházjog legfontosabb és egyszersmind legtermékenyebb forrását főleg a XI. századtól kezdve a római pápák rendelményei (constitutiones pontificiae) képezik. A pápák rendelményei alatt tág értelemben értetnek mindazon iratok, melyekben a pápa mint a kath. egyház feje és kormányzója valamit határoz.

Felosztatnak tárgyukra és külalakjokra nézve:

Const. generales, rescripta.

1. *Tárgyukra* nézve vagy constitutiones generales (közrendelvények), vagy constitutiones speciales seu rescripta (leiratok). A constitutiones generales azok, melyek a pápa által az egész egyházhoz, vagy egy, vagy több tartományhoz intéztetnek. A constitutiones speciales vagy rescripta oly iratok, melyekben a pápa valakinek bizonyos ügyben történt föliratára vagy kérvényére válaszol és egy bizonyos ügy, személy, hely, vagy időre nézve határoz valamit.

A constitutiones generales ismét: vagy constitutiones proprie tales, melyekben a pápa ugy határoz, hogy az az egész egyházban, vagy valamely részében állandóan, tehát a pápa halála

után is érvényben maradjon, vagy decreta, melyeket a pápa önszántából (motu proprio;) vagy decretales (epistolae), melyeket a pápa nem önszántából, hanem mások iránti tekintetből, a püspökök vagy mások kérelmére ad; vagy végre encyclicae, melyek az egész világ-, vagy legalább valamely tartomány összes püspökeihez intéztetnek.

A constitutiones speciales sive rescripta kétfélék: rescripta gratiae (kegyelmi leiratok), vagy rescripta justitiae (igazságügyi leiratok); azokban a pápa kegyelmet osztogat, pl. valakinek kiváltságot, felmentést, javadalmat vagy bármely kegyelmet és kedvezményt ad; ezekben az igazság kiszolgáltatására nézve intézkedik pl. a kétes jogot magyarázza, a vitás kérdést eldönti, vagy valakinek kérelmére bíróságot rendel.[1]

2. *Külalakjokra* nézve: bullák vagy brevék:

Bullák. a) *A bullák.* A bulla eredetileg egy lefüggő pecsétet jelent,[2] mely kezdetben a királyok, fejedelmek, magasrangu egyházi személyek által kiadott fontos intézkedéseket tartalmazó iratokon, melyektől később az egész okmány nevét nyerte, függtek.

Bulláknak neveztetnek ma azon pápai nyílt levelek, melyek fontos ügyekben,[3] ünnepélyes alakban készittetnek és adatnak ki. Vastag sötétebb szinü, vagy sárgás pergamentre nehezen olvasható góthszerü betükkel, tömött irályu, rendszerint latin nyelven irva, irás-pontozás- és helyesirásra különös tekintet nélkül s lefüggő ólom-, ritkán arany pecséttel láttatnak el.[4] A pecsét függőlegesen áthuzott vörös-sárga, vagy fehér zsinoron van, mely vagy selyem-, vagy kenderből van készitve a szerint, a mint a bullák kegyelmi vagy igazsági ügyben adatnak ki. A pecsét annyira lényeges része az okmánynak, hogy a nélkül nem bir bizonyitó erővel. A pecsét vagyis inkább a nyomó-eszköz a vatikáni palotában őriztetik. Kezdetben a pecsét egyik részén a pápa neve, a másikon e szó „Papa“ volt olvasható. II. Orbántól kezdve (1088—1099) az egyik részén Péter és Pál apos-

[1] A pápai rendelmények a következő nevek alatt fordulnak elő: Responsa, Monita, Decreta, Decretalia statuta, Constituta, Statuta, Interdicta, Regulae, Auctoritates, Sanctiones, Sententiae és Decratales Epistolae. Decratalia Statuta a legrégibb elnevezés, ebből keletkezett később a decretaliák, vagy ügylevelek név; ma leginkább meghonosult a decretalia kifejezés.

[2] Bulla a rómaiaknál Festus és Plutarch állitása szerint köridomu ékszer volt, a melyet szabadférfiak gyermekei mellükön hordoztak.

[3] Milyenek a hitügyek; ez ügyben kiadott bullák, bullae dogmaticae is neveztetnek; továbbá székes vagy társas egyházak alapitása (bullae erectionum cathedralium et collegiatarum), vagy az átalános fegyelem, egész ország, vagy tartomány ügyei.

[4] Raynald és mások szerint I. Leo már (440) használt volna ólom pecsétet.

tolok kereszt által egymástól elválasztott fejei[1], ezen betükkel S. P. (Sanctus Petrus,) S. P. (Sanctus Paulus), a másik részén kis kereszt alatt az uralkodó pápa neve ezen szóval: „Papa“ és nevének száma (pl. Pius, Papa IX.)

Miután az ó-goth irás nehezen olvasható volt, a miért is a curiánál kelle azokat lemásoltatni, a másolás és a transsumptum-nak megerősitése mindig hosszabb időt vett igénybe, s miután az ólompecsét sulya által az elküldésnél, megőrzésnél stb. alkalmatlanságot okoz; XIII. Leo pápa 1878. évi decz. 29-ről kelt „*Universae ecclesiae regimen*“ czimü apost. iratában elrendelte, hogy ezentul a bullák pergamenra ugyan, de közönséges latin irással irassanak és a „plumbum“ vörös szinü könnyü pecsét által helyettesittessék. A pecsét az apostol fejedelmek képét mutatja, melyet köriratban az uralkodó pápa neve vesz körül. Csak kiváló fontosságu apostoli leveleknél, melyeket a pápa emlitett iratában külön megjelöl, fog a régi pecsét „plumbum“ alkalmaztatni.

A bullának nincsen czimfelirata; az első sor a pápa nevével kezdődik annak kitétele nélkül, hogy hányadik pl. Pius Episcopus servus servorum Dei, mire ezen szavak következnek: In v. ad futuram (v. perpetuam) rei memoriam; ezután jő a szöveg. A kelt a bulláknál római modorban kalendák, nonák és idusok szerint van kitéve; megneveztetik a megjelenési hely, ha Rómában jelennek meg, a mint többnyire ott szoktak megjelenni, ezen szavak is használtatnak „ad S. Petrum“ — vagy „ad Mariam Majorem“ amint a pápa a vatikáni, vagy a quirináli palotában székel; odafüggesztetnek végre e kifejezések: „anno incarnationis dominicae“ és „pontificatus nostri“ pl. Datum Romae, apud S. Petrum, anno incarnationis dominicae MDXLII. XI. Kalend. Jun. pontificatus nostri anno VIII. A bullák rendesen az apostoli irodában (cancellaria apostolica) készittetnek és adatnak ki, vannak azonban olyanok is, melyek az apostoli kamara (camera apostolica) által állittatnak ki. A bullák továbbá vagy consistoriales, melyek a consistoriumban a pápa és az összes bibornokok által aláiratnak, mint pl. a bulla canonisationis; vagy nonconsistoriales, a melyek sem a pápa, sem a bibornokok által, hanem azon hivatalnokok egyike által iratnak alá, ki a bulla kiállitásával megbizatik.[2]

[1] Raynald azt állitja, hogy Péter és Pál képei IV. Hadrián pápa idejétől kezdve (1154) nyomatnak a pecsétre.

[2] H. F. Jakobson szerint a bulla consistorialis alá a pápa nevét nem mindig a pápa sajátkezüleg, hanem néha más irja alá.

Bullae dimidiae, dimidiatae, defectivae azok, melyek a megválosztott, de még nem koronázott pápa által adatnak ki. Ezeknél a pecsét azon része, melyen a pápa neve szokott lenni, üres; az aláírásnál e szavak helyett: „Pontificatus nostri anno“ ezen kifejezés használtatik: „suscepti regiminis anno.“ Ezen bullák teljes jogérvénynyel birnak.

Brevék. b) *Brevék.*[1] Brevék- vagy breviáknak mondatnak azon pápai levelek, melyek kevésbbé fontos ügyben és kevésbbé ünnepélyes alakban adatnak ki. Hosszukás fehér finom pergamentre latin betűkkel, iráspontozás- és az ujabb helyesirással vannak kiállitva. A breve czimfelirata a pápa neve, annak kitételével, hogy a hasonnevüek között hányadik; a szöveg annak nevével kezdődik, a kihez a levél intéztetik, ad perpetuam rei memoriam vagy salutem et apostolicam benedictionem ragasztékkal, pl. Pius Papa IX. Venerabili Fratri Episcopo 5-ecclesiensi Sigismundo, Salutem et apostolicam Benedictionem. A kelt közönségesen tétetik ki a pápa kormányzási évével, pl. Datum Romae ad S. Mariam Maiorem die 8-a Dec. 1869. pontificatus nostri anno. . . . A halászgyűrüvel (annulus piscatoris) felnyomott viasz-pecsét[2] alatt a Secretaria brevium által adatnak ki. A halászgyürü, mely Pétert, mint halászt a bárkában ülve tünteti fel s a melyen körben a pápa neve és száma olvasható a XIII. századtól kezdve használtatik.[3] A pápa a brevét nem irja alá; a Pro-Datarius, vagy bibornok-titkár aláirásával jelenik meg. A brevék majd nyiltan, majd lezárva küldetnek; az utóbbiaknál egész IV. Jenő pápáig ezen forma használtatott: Sub sigillo nostro secreto; azóta pedig: Sub annulo piscatoris kifejezés szokásos. A pápai brevéktől megkülönböztetendők a brevia poenitentiariae, melyek a cardinalis poenitentiarius aláirásával a Poenitentiaria pecsétje alatt küldetnek el.[4]

Minden pápai leiratnál ha nyiltan kitéve nem volna is, e záradék oda értendő: „si preces tuae veritate nitantur,“ vagy „si ita est;“[5] minden subreptio, vagyis az igazság elhallgatása vagy obreptio, vagyis valamely hamis tény felhozása, vagy bármely meghamisitás a

[1] A breve eredetileg egy rövid iratot vagy levelet (brevis epistola) jelentett, később a pápa leirataira alkalmaztatott.

[2] Vörös viasz használtatik.

[3] Már IV. Kelemen 1265. évben igy ir: „Non scribimus tibi, nec familiaribus sub bulla, sed sub piscatoris annulo, quo romani pontifices utuntur in secretis.“ A pápa halála utáni napon a bibornokok gyülekezetében mind a halászgyürü, mind a bullák nyomója összetöretik.

[4] Mely tárgyakra nézve s mily esetekben adassék ki breve, azt XIV. Benedek pápa 1745. évről szóló egyik rendeletében pontosan meghatározza.

[5] Cap. 2. de rescript. (I. 3.)

leiratot érvényteleniti.[1] Pápai leiratot senki különös megbizás nélkül másnak ki nem eszközölhet, hanem csak önmaga számára; leiratot nem nyerhetnek az eretnekek; a kiközösitettek csak a kiközösités ügyére nézve,[2] de azon leirat, melyet a pápa oly egyénnek ad, kire nézve nem tudja, hogy kiközösitve van, érvénytelen.[3]

A legrégibb idők óta a pápai leiratok másolatai a római egyház leltárában[4] vannak letéve, ezen Regestáknak nevezett visszamaradó másolatok egy része, elveszett.

Pápai rendelmények kötelező ereje.

A constitutiones generales proprie tales (pápai közrendelmények), a decreta és encyclicae azokra nézve, kiknek számára hozatnak, általános törvény erejével birnak.[5] A decretalesek legnagyobb része szintén általános törvény erejével bir, mivel a törvény hiteles magyarázatát képezik és oly szándékból adatnak ki, hogy hasonesetekben zsinormértékül szolgáljanak. A rescripta justitiae (igazságügyi leiratok), melyekben valamely kétes törvény magyaráztatik, ha mindjárt csak magán megkérdezés alapján keltek is, általános törvény erejével birnak; mivel ezekben a pápa mint törvényhozó intézkedik. Vajjon ily erővel vannak-e felruházva azon igazságügyi leiratok is, melyekben egyes különös jogkérdések és ügyek intéztetnek el, de melyeknél nem tünik ki, hogy a pápa törvényhozói szándékból indult-e ki, ez vitás kérdés. A rescripta gratiae (kegyelmi leiratok) általános kötelező erővel nem birnak, csak azon személyek és esetekre szabnak törvényt, a kikre és a melyekre vonatkoznak.

A pápai rendelmények, ha azok a fegyelemre vonatkoznak, a keleti egyházat, hacsak az bennök világosan megnevezve nincsen, nem illetik,[6] és ami a keletiek egyik osztályára rendeltetik, annak másik osztályát az nem kötelezi.

Végre a pápák régibb időkben rendeleteik terjesztésére következőleg jártak el: vagy rendesen évenkint kétszer tartományi zsinatot hivtak össze; vagy azokat levelekbe foglalták és a hozzájok intézett tudakolás folytán, vagy egyéb alkalommal egyes püspökökhöz azon

[1] Cap. 20. de rescript.

[2] Cap. 1. de rescript. in VI-to.

[3] Cap. 26. de rescript.

[4] Már sz. Jeromos ezen szavakkal emliti ezen leltárt: „Si a me fictam epistolam suspicaris. cur eam in romanae ecclesiae chartario non requiris.“ Apolog. adv. Rufin. III. 20.

[5] C. 3. D. XV. §. 16.

[6] De illetik akkor, ha hittani ügyekre vonatkoznak, vagy oly valamit tiltanak, ami által az egység megzavartatnék. A keleti egyházbeliek a pápa által canonisáltakat mint szenteket tisztelni tartoznak, de azokról misét mondani, vagy breviáriumot imádkozni nem köteleztetnek. Bened. XIV. de Canon. Sanct.

meghagyással küldötték el, hogy azokat szomszéd püspöktársaiknak tudomására juttassák. Később szokássá vált ily leveleket mindjárt több példányban készíteni el és egyidejüleg különféle vidékre elküldeni (epistolae a pari.) A pápák ezen levelek szétküldése előtt gyakran a római egyház presbyteriumát, vagy az egybehitt tartományi zsinatot hallgatták meg, annélkül azonban, hogy a pápa törvényhozó-hatalma ettől feltételeztetett vagy ez által korlátoltatott volna. Némely pápai levelek „epistolae synodicae“ név alatt fordulnak elő; ebből azonban nem az következik, hogy ezek a zsinatok tekintélyén alapulnak; a synodicák alatt oly levelek értendők, melyekben a pápa oly hitvallási szabályt állapitott meg, mely szerint a püspököknek hivatalba léptök alkalmával a szokásos hitvallási iratot kellett szerkeszteniök.[1]

A közönséges jog nem irott forrásai.

15. §. A hagyomány.

Hagyományok.

Az egyházjog egyik nem irott forrását a hagyomány (traditio) képezi.

Hagyomány alatt a kath. egyház azon tanitmányt, vallási és fegyelmi határozatokat érti, melyek az első szerzőktől élőszóval adatván elő, irásba nem foglaltattak; számos oly jogszabály van ugyanis, mely nem irás, hanem élőszó utján maradt fönn Jézus Krisztustól, az apostoloktól, vagy az első századokbeli sz. atyák- és egyháziróktól, s élőszó utján lőnek átültetve nemzedékről nemzedékre; azért a hagyomány nagy fontosságu nem csak a hittanra, hanem az egyházi fegyelemre nézve is.

a) nemei.

Eredetére nézve a hagyomány isteni, apostoli s egyházi.

Isteni eredetüek azok, melyeket az apostolok magától a kath. egyház alapitójától, Jézus Krisztustól nyertek, vagy a mely nekik a Szentlélektől sugaltatott és melyet a későbbi nemzedékre átszármaz-

[1] A pápai levelek tökéletes gyüjteményével nem birunk. A pápai levelek egyik kiadásával: Epistolae Romanorum Pontificum. Rom. 1593. 3. Voll. fol. a czél nem éretett el. — Egy másik gyüjteményből, melynek czime: Epistolae Rom. Pontif. et quae ad eos scripta sunt, a Clemente usque ad Innocentium III. quotquot reperiri potuerunt, studio et labore domini Petri *Coustant*, presbyteri. et monachi Ord. S. Benedicti e Congr. S. Mauri Tom. I. ab anno Christi 67 usque ad annum 440. Par. 1721. fol., csak az első kötet jelent meg. A többi megkisérlett összeállitások sem fejeztettek be, mint pl. *Schönemann* és mások gyüjteménye. Egyes pápák levelei a zsinatbeli gyüjteményekben, vagy *Mansi* munkájában keresendők. Segitségül szolgálnak: *Jaffé*: Regesta Pontific. Romanor. Berol. 1851., továbbá *Böhmer*: Regesta Imperii.

tattak, ilyenek pl. azon hagyományok, melyek a szentségek anyagát és alakját illetik.

Apostoli eredetüek, melyek az apostoloktól származnak pl. a keresztelendők háromszoros bemártása, a 40 napi böjt (jejunium quadragesimale), a vasárnapok megülése stb. Végre

egyházi eredetüek, melyek az egyház első kormányzóitól, a hivektől, vagy a sz. atyáktól vagyis azon első századbeli egyházi iróktól erednek, kik tudományuk és szent életük által az egyházban nagy tekintélyre emelkedtek;[1] ilyen egyházi hagyományok pl. hogy a keresztelteket megkenetnek. Az egyházi hagyományok „traditiones paternae“ és „veterum regulae“ is neveztetnek.

A hagyományok joghatályára nézve a következők jegyzendők meg: b) joghatálya.

Az isteni hagyomány egyenlő tekintélyü a szentirással, melytől csak abban különbözik, hogy kezdetben irásba nem foglaltatott; ezen hagyomány mint isteni szerzője változatlan, mindenkor ugyanaz és általánosan kötelező.

Az apostoli hagyomány idővel szintén közérvényü lett.

Az egyházi hagyomány általános joghatálylyal ugyan nem bir, de azért mégis nagyra becsülendő és fontos ok nélkül el nem hanyagolandó.

16. §. Természet- vagy észjog.

Sokan a *természet-* vagy *észjogot* az egyházjog nem irott forrásai közé számitják. Nézetünk az, hogy a természetjog az egyházjognak

[1] Itt ki kell emelnünk azon 9. sz. atyát, kik „Doctores Ecclesiae“ czimmel tiszteltetnek meg, ugymint: 1. Sz. Athanáz, egykori alexandriai püspök († 373.) 2. Sz. Bazil, caesariai püspök († 379.) 3. Nazianzi Gergely, aki hittani mély ismeretei miatt „theologus“-nak neveztetett († 391.) 4. Sz. Ambrus, milanói érsek († 397.) 5. Sz. Chrysostom (aranyszáju sz. János † 407.) 6. Sz. Jeromos, († 420.) 7. Sz. Ágoston, hyppói püspök († 430.) 8) Nagy Gergely († 603.) 9. Nagy Leo, († 461.) — Ezekhez járultak később sz. Bernát, clairvauxi apát († 1153); aquinói sz. Tamás, a „Doctor angelicus“ († 1247) a kit XIII. Leo pápa 1880. augusztus 4-iki határozatával a kath. felsőbb tanintézetek védszentjének jelentett ki, sz. Bonaventura, aki „Doctor seraphicus“-nak is neveztetik, († 1274), és sz. Hilarius († 368), (IX. Pius decr. által 1852); végre a liturgiai nyelvszokás szerint: Péter ravennai érsek († 450); Isidor sevillai püspök († 636); damiáni Péter, ostiai püspök († 1074); Anselm cantenbury-i érsek († 1109) — Liguorii sz. Alfonz kit a S. R. Cong. ajánlatára IX. Pius 1871. mart. 23-án kelt decretuma által igtatott a „doctores ecclesiae“ közé; ugyancsak IX. Pius az emlitett congregatio meghallgatása után 1877-ben jul. 7-ki decretumában szalézi sz. Ferenczet is az egyháztudorok közé emelte, ki egyuttal a pápa helybenhagyásával a kath. irók védszentje lett.

közelebbi és tulajdonképeni forrását nem képezi; mivel azonban maga Krisztus[1] és sz. Pál apostol[2] is a természetjogra hivatkoznak, azért az észjogot az egyházjog segéd és távolabbi forrásaul tekinthetjük; azonban erre az egyházjogban mint tételesben csak oly tárgyaknál lehet hivatkozni, melyekre nézve tételes törvények nincsenek.

17. §. A jogszokás.

A közönséges egyházjog nem irott forrását képezi a jogszokás is.

Jogszokás.

I. A *szokás* (consvetudo, usus) amennyiben jogszabályt jelent, nem más, mint egyforma tettekben jelentkező közjognézet, vagyis oly jogszabály, mely nem irott törvényeken alapszik, hanem gyakorlat által hozatik be. A szokás főjellege, hogy jogszabályt, mintegy törvényt foglal magában, melyet a vele élők kötelező ereje érzetében követnek.

Különbözik: a) a törvények- és rendszabályoktól.

A jogszokás különbözik:

1. A törvények- és rendszabályoktól, a) mivel a törvény és rendszabály irott jog, a jogszokás pedig nem irott jog; nem mintha ezt irásba foglalni nem lehetne, hanem mivel kezdetben nem a törvényhozó irata vagy parancsa, hanem a vele élők szokása és erkölcsei által hozatik be; b) a törvény és rendszabály ünnepélyes kihirdetése után nincs kétség, hogy azok valóban léteznek; a jogszokás létét sokszor nehéz meghatározni azon számos kellék miatt, amely annak lételére megkivántatik; c) a törvény és rendszabály a törvényhozó kijelentett akarata folytán nyerik kötelező erejöket; a jogszokás pedig gyakran a törvényhozó hallgatag beleegyezésével. Különbözik a jogszokás

b) a hagyományoktól.

2. A hagyománytól; a hagyomány a törvényhozó világos, élőszó után fenmaradt és terjedt rendeletét foglalja magában, tehát közvetlenül a törvényhozótól származik; a jogszokás pedig szabad tényeknek ismételt és hosszabb ideig vitt gyakorlatából ered és azon észszerü oknál fogva, melyen alapszik, az egyház által elfogadtatik.

A jogszokás csak akkor és oly esetben képződik, ha törvény nincs, vagy ha a törvény hiányos és a cselekvők az uj szabályt felfogják és követik, mert annak jogosságát, hasznát, vagy szükségét érzik és ismétlik hosszu időn át, ugy, hogy az igy keletkezett szokás idejére való tekintet nélkül maga magát képezi és mint érvényes jogszabály jelentkezik.

A szokás által elfogadott jogszabályok minden nemzetnél az irott törvényekkel egyenlő tekintélyüeknek ismertettek. Már a rómaiak a

[1] *Joann. VII. 24.* — [2] *Rom. II. 14.*

mores majorum, vagyis az ősök erkölcsein és szokásain alapult jogot a legnagyobb tiszteletben tartották. Hazánkban is Verbőczy előtt számos nem irott jogszabály az irottakkal egyérvényünek ismertetett el. A katholika egyház a szükséges kellékkel ellátott jogszokást szintén törvényerejünek tartja; a többi között a trienti zsinat a jogszokást joghatályunak nyilvánitja[1] és arra ismételve hivatkozik.

A jogszokás felosztatik kiterjedése és a törvényekhezi viszonyára nézve. Felosztása.

1. *Kiterjedésre* nézve: a) általános vagy közönséges (universalis), mely az egész kath. egyházban joghatálylyal bir; ilyenek pl. hogy az alsóbb rendüek által hajdan teljesitett szolgálatokat világiak is végezhetik; hogy a ki a plebánia-templomon kivül hallgat misét, az egyház parancsának eleget tesz; vagy a breviáriumnak előszabott módon való folytonos imádkozása, a mi később zsinati végzések által is meghagyatott; b) részszerü (particularis), mely valamely tartomány vagy egyházmegyében; c) különös (specialis), mely egy kisebb, de önálló egyházi testületben pl. egy káptalan- vagy szerzetesrendi testületben; s végre d) legkülönösebb (specialissima), mely egy tökélyetlen társaságban pl. egy plebánia-, vagy családban divik. Ez utóbbi miután kötelező szabályt nem alkot, csekély fontosságu.

2. A *törvényekhezi viszonyára* nézve a) törvényszerinti szokás (consvetudo secundum legem), mely a törvény gyakorlatában áll. Legtöbb jogszokásnak a kereszténységnél törvényszerintinek kell lenni; illik ugyanis, hogy az egyháztól hozott törvényeket önként és szivesen teljesitsék. Gyakorlati érvénye abban fekszik, hogy a világos törvényt megerősiti, a kétest magyarázza, tehát a törvény a vele egyező szokásban csak uj szentesitést és magyarázatot nyer ezen jogszabály szerint: consvetudo est optima legum interpres;[2] b) törvénykivüli vagy jogalkotó szokás, (consvetudo praeter legem vel consvetudo juris constitutiva), mely akkor keletkezik, ha nincs irott törvény, vagy az hiányos; ez tehát az irott törvény hiányát egészen vagy részben pótolja;[3] számos ily törvénykivüli szokás van, mivel az egyház, minden

[1] Sess. XXI. c. 2. Doctr. de comm. sub. utraq. spec. parv.; et. c. 3. de reform.

[2] C. 8. de consv. (I. 4.) — [3] Est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. c. 5. D. I.

A sz. atyák és római pápák számtalan, a szokás kötelező erejét elismerő nyilatkozatot tesznek: itt csak sz. Ágostonét és I. Gergelyét idézzük. Sz. Ágoston a többi között igy szól: „In his rebus, de quibus nihil certi statuit divina scriptura, mos populi, Dei et instituta majorum pro lege tenenda sunt.“ I. Gergely 591-ben igy nyilatkozik: „Consvetudinem, quae tamen contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur, immotam permanere concedimus.“

egyes különös esetre törvényt nem hozhat, annak szokás általi pótlását az emberek erkölcseire s jogérzetére bizta. Több oly törvény van, mely előbb szokás utján alapittatott meg, csak később lőn irásba foglalva, pl. a bontó akadályt képező valláskülönbség, a kegyurság, a kijelelési jog, a javadalmak, a plebánosok és káptalanok jogai. Végre c) *törvény elleni vagy törvényszüntető szokás* (consvetudo contra legem vel consvetudo abrogativa), mely egy tételes törvényt egészben vagy részben megszüntet.

Kellékei, hogy törvényerőt nyerjen.

II. Hogy a *törvénykivüli és törvényelleni*, vagyis a *jogalkotó és törvényszüntető szokás* joghatálylyal birjon, arra bizonyos kellékek kivántatnak az egyházközönség, a törvényhozó, maga a szokás részéről, s végre az időre nézve.

a) az egyházközönség.

1) Az *egyházközönség részéről* kivántatik: a) hogy annak összegétől, vagy legalább tulnyomó s józanabb részétől alakittassék. Az egészet ugyanis a többség képviseli. Valamint az egyházközség kisebb része nem hozhat az egészre kötelező törvényt: ugy szokásjogot sem alapithat; b) hogy a tények, melyek által alakittatik, legyenek *ismételtek*, vagyis annyiszor előfordultak, hogy elegendők legyenek jogszabály alapitására; hogy nyilván történtek, vagy legalább bebizonyithatók legyenek; az akarat szabad nyilvánulásával történjenek, távol levén minden félelem és erőszak valamint minden tévely és tudatlanság. Ha az akarat szabad nyilvánulása bármikép akadályozva van, joghatályu szokás nem keletkezhetik; szükséges, hogy az egyházközönség akarja a törvény hiányát pótolni, vagy a létezőt megszüntetni. Azért ha a nép tévely- vagy tudatlanságból valamely tényt ismételve véghez visz, pl. több éven át egy napot megünnepel, vagy bizonyos napon bőjtöl, azt gondolván, hogy az az egyház törvénye által parancsoltatik, ez jogalkotó szokást nem alapit; ugy szintén ha huzamosb ideig azért visz végbe bizonyos, a törvénynyel ellenkező tényt, mivel azon törvény létezését nem tudja, nem alapit törvényszüntető szokást.

b) a törvényhozó.

2. A *törvényhozó, illetőleg a római pápa részéről* kivántatik annak beleegyezése. Törvényt a törvényhozó akarata vagy beleegyezése nélkül képzelni sem lehet; kell tehát, hogy annak akaratából nyerje kötelező erejét a szokás is.

A törvényhozó beleegyezése háromféle: a) *nyilvános* vagy *kijelentett* (consensus expressus), ha a törvényhozó világosan és nyiltan kijelenti, hogy a szokást helyesli; b) *hallgatag* (consens. tacitus), ha a törvényhozó ismeri, hivatalos tudomása van valamely szokás- vagy egyházgyakorlatról, de bár könnyen tehetné, nem szólal fel ellene; c) *törvényes, általános*, vagy *jogi* (consensus lega-

lis, generalis, juridicus), midőn a fönálló szokásról nincs tudomása, de egy általános törvény által eleve kijelenti, miszerint minden észszerü és törvényes kellékekkel ellátott szokás kötelező erőt nyerjen.

Azon kérdésre: vajjon a pápának merő hallgatásából lehet-e annak valamely szokás- vagy egyházgyakorlatba való beleegyezését következtetni, azt feleljük: ügyelni kell arra, volt-e arról a pápának hivatalos tudomása, vagy nem. Ha a fönálló szokásról nincs hivatalos tudomása, hallgatása nem vehető beleegyezésnek. Ha a pápának a szokásról hivatalos tudomása volt s azt neki ellenezni nem lett volna nehéz, vagyis ellene könnyen fölszólalhatott volna, a hallgatásból teljes joggal annak beleegyezése következtethető. „Qui tacet, dum loqui debuisset, consentire videtur.“ Ha azonban a szokásról tudomása ugyan volt, de bizonyos fönnforgó viszonyoknál fogva szavát nem emelheti, a hallgatást nagyobb bajok elkerülése végett czélszerübbnek tartja, a felszólalást alkalmasb időkre tartván fönn, akkor ezen silentium mere oeconomicum-féle hallgatásból nem lehet a szokás hallgatag helybenhagyását következtetni. „Is, qui ex necessitate tacet, nequaquam consentire videtur.“

c) a szokás részéről.

3. Maga a *szokás részéről* kivántatik, hogy legyen észszerü, vagyis az egyház természete-, czélja- és szellemével egyező.

Észszerütlen a szokás: a) ha a természeti, vagy az isteni törvényekkel,[1] kinyilatkoztatással, a hagyománynyal, a jó erkölcsökkel, vagy az egyház fegyelmével ellenkezik; b) ha az egyházjog által egyenesen roszaltatik; c) ha a bünre szolgáltatna alkalmat;[2] d) ha az egyházrend és fegyelem felbontását eszközölné[3] (rumpit nervum ecclesiasticae disciplinae); pl. ha a világiak az egyházhatalom gyakorlatába avatkoznának, a papság a püspöki hatalomnak ellene szegülne, a püspökök a pápa jogait, vagy a presbyterek a püspöki renddel járó jogokat bitorolnák; e) ha az egyháznak bármily módon kárt okozna.

Észszerü ellenben a szokás, mely a kath. egyház alapelveivel össze nem ütközik s az egyháznak vallás- erkölcsi czélját előmozditja.

Ha kétség merülne fel: vajjon valamely szokás észszerü vagy észszerütlen-e? a határozat természetesen a törvényhozót illeti.

d) az időre nézve.

4. Az *időre nézve* megjegyzendő: hogy a kánonok által a jogszokás érvényére semmiféle bizonyos és meghatározott időtartam nincs meghatározva, csak az kivántatik, hogy az időtartam hosszabb legyen (usus longaevus); annak meghatározása, hogy hányszor és mily időtartam alatt for-

[1] Dist. VIII. c. 4. 5. 6. 7. 8.

[2] C. 10. de consv. c. 8. 9. de simon. c. 30. de praeb.

[3] C. 5. de consv.

duljon elő a jog alapjául szolgáló tény, birói belátásra bizatik; minél rövidebb idő alatt, minél többször fordul elő valamely cselekvény: annál hamarább fog a biró meggyőződni a szokásjog létéről. A jogalkotó szokás joghatályára közönségesen 10 évi időszak; a törvényszüntető szokásra nézve elágazók ugyan a jogtudosók véleményei, de közönségesen 40 év elégségesnek tartatik. Az észszerütlen szokás soha sem nyer jogerőt.

Hatálya. III. A minden kellékkel ellátott szokásnak törvényrontó és törvényalkotó hatálya van, egy korábbi törvénynek közerejét vagy egészen, vagy részben megsemmisiti és az általa alapitott jogszabály általános kötelező erővel bir; azonban elveszti közerejét a) a törvényhozó nyilvános és kijelentett akarata folytán; a pápa kijelentett akarata az egész egyházra, a püspöké pedig az egyházmegyére szünteti meg a jogszokás érvényét; b) egy későbbi, általános erejü és ellenkező törvény megszünteti az általános közerővel biró jogszokást; c) végre ellenkező általános szokás által is megszünik kötelező ereje.

Ismerete. IV. A biró kötelessége valamint a törvény, ugy a szokásjog ismeretét is magának megszerezni; de ha mégis megesik, hogy a birónak nincs a szokásjog felől tudomása, azon fél tartozik a szokásjog lételét bebizonyitani, amelyik arra hivatkozik.

A szokásjog lételének közvetlen bepróbálása hatósági és egyéb magános és nyilvános okmányok által eshetik meg.

18. §. A sz. atyák és jogtudósok tekintélye.

A jogtudósok, mint oly férfiak tekintélye (auctoritas prudentum), kik különös szorgalommal és sikerrel a jogtudománynak szentelték magukat, már a rómaiaknál kiváló tiszteletben tartatott. A kánonjog terén is nagy szerepet játszik. Midőn törvény épen nincs, vagy a létező kétes, nincs egyéb hátra, mint a jogtudósok véleményéhez fordulni; mi különösen akkor történik sikeresen, ha jogtudósok közül mindannyian, vagy legalább a nagyobb rész egy véleményen van; ezen utóbbi esetben is elfogadható minden jognézet, főképen ha nyomósak azon védvek, melyekkel a jogtudósok nézetöket támogatják. Az egyház a jogtudósok tekintélyét mindig tiszteletben tartotta; nemcsak a sz. atyák, hanem egyéb tekintélyesb irók véleményének is hódolt. A szakkészültség s alaposság foka szerint a régibb és ujabb kánonjogtudósok is nagyobb vagy kisebb tekintélyben állanak és a római curia többé vagy kevésbé hódol jognézeteiknek.[1]

[1] Ily tekintélyben mai nap is részesülnek az olaszok közül: Fagnani, Petra és de Luca bibornokok; Ferraris, Riganti és Devoti; a spanyol irók között: Tellez, Barbosa, Suarez és Sanchez; egyéb nemzetbeliek között: Pirhing, Engel, Reiffenstuel, Schmalzgrueber, Zallinger és mások. V. ö. Jogtud. közlöny 1866. 21. sz.

A részszerü egyházjog irott és nem irott forrásai.

19. §. a) Irott források.

A részszerü egyházjog irott forrásai vagy az egyházi, vagy a világi hatóságoktól, vagy mindkettő közreműködéséből erednek.

I. A tisztán egyházi hatóságoktól eredt irott források következők:

Tisztán egyházi hatóságtól eredt források.

1. *Azon pápai rendelmények*, melyek csak egy bizonyos országra, egyes tartományra, vagy püspöki megyére vonatkoznak. Ezek a pápa különös meghagyásából rendesen egy bibornoktól aláirva szoktak kiadatni (litterae apostolicae). Tárgyuk szerint következő elnevezéssel birnak: sententiae, ha a szentszék elé vitt peres ügyekben hozatnak: decisiones, melyek a jogtudósok vagy birák között valamely felmerült jogeset iránt kelt vitás kérdésben adatnak ki; mandata, ha egyháztisztekhez egy, hivatalkörükbe eső ügyre vonatkozólag parancs-, vagy meghagyásképen intéztetnek; végre instructiones, melyek bővebb utasitást tartalmaznak arra nézve, mikép kell valamely rendeletet végrehajtani, vagy bizonyos esetekre az eljárási módot határozzák meg.

2. *Nemzeti és tartományi zsinatok határozatai*, miután ezek csak egy nemzet, egy ország, vagy csak egy érseki tartomány egyházi ügyeit szabályozzák; azért a külön egyházjog forrását képezik.

3. *Püspökhatósági rendszabályok.* A püspöki rendelvények a legrégibb időtől kezdve tárgyuk különfélesége szerint oly nevek alatt fordulnak elő, mint a pápák rendelvényei, u. m. litterae, edicta, decreta, mandata, constitutiones, ordinationes, statua synodalia. Napjainkban vagy zsinati rendszabályok (statua synodalia), ha a zsinatilag egybegyült összes megyés papsággal egyetértőleg rendeltetnek el; vagy pásztori vagy püspöki körlevelek (litterae pastorales, encyclicae), melyeket a püspök önállólag, vagy a káptalan hozzájárultával bocsát ki. Ezek levél alakban szerkesztett iratok, melyek nemcsak a püspök rendeleteit tartalmazzák, hanem többnyire e rendeletek okát, szükségét is előadják, s felhivás, kérés hangján iratnak. Ezen iratok vagy

a) az egész megye minden hiveihez intéztetnek; milyenek: a püspököknek a székfoglalás alkalmával szétküldött, vagy a bőjtökre, bucsuk engedélyezésére, vagy más fontos egyházi ügyekre kiadott rendeletei; ezek a szoros értelemben vett pásztorlevelek; vagy

b) a papsághoz szólnak, hacsak ezek ügyeit illetik, vagy ha ezek bizonyos intézkedések vagy rendeletek végrehajtásával megbizatnak; ezek az ugynevezett litterae encyclicae.

Hasonló törvényhozási joggal birnak a praelati nullius dioecesis, és a rendfőnökök is az alátartozó szerzetesek irányában.

4. *A székes és társas káptalanok s egyéb állandó, önálló s az egyház által helybenhagyott egyházi testületek rendszabályai* (statuta). Ezekre nézve ha a közönséges egyházjog szabályaival nem ellenkeznek, ott ahol az kivántatik, püspöki megerősités szükséges; ha pedig a közönséges jog rendeleitől eltérnek, a pápa jóváhagyása kivántatik.

Tisztán világi hatóságoktól származottak.

II. A tisztán világi hatóságoktól származott irott források:

Az egyházi ügyekre vonatkozó *polgári törvények*. Ezek a részszerü egyházjognak csak távolabbi forrását képezik. Az egyházjog forrásai közé nem azért számittatnak, mintha az egyedül a püspököknek adott törvényhozói hatalomban a világi fejedelmek is részesittetnének, hanem azért, mivel a polgári törvénykönyvben foglalt számos világi törvény az egyház által is nyiltan vagy hallgatag elfogadtatott (leges canonisatae). A világi törvények kötelező erejüek főleg akkor, ha a fejedelem az egyház rendeleteit világi törvények által is istápolja s azok pontos megtartását sürgeti: ha az egyház által adott jogokat vagy szabadalmakat megerősiti, vagy ujakat adományoz. A polgári törvényeknek az egyházbani tekintélye- és használatára nézve megjegyzendő, hogy némely világi törvényt az egyház helyesel; másokat roszal, mig némelyeket hallgatással mellőz. Az egyház által helyeselt s jóváhagyott világi törvényt minden ker. katholikus elfogadni, a roszaltakat elvetni tartozik; ha a hallgatással mellőzöttek tisztán világi dolgokról szólnak, az egyház által hallgatag helybenhagyottaknak tekintetnek; ha pedig egyházi személyek-, dolgok- és ügyekre vonatkoznak, az egyházjogtanban és a törvényszékeknél csak azon esetben fogadhatók el s idézhetők mint törvények, ha az egyháznak kedveznek, miután a polgári hatóságnak nincs joga oly törvényeket hozni, melyek az egyház köréhez tartoznak.

Mindkettőtől eredtek.

III. Az egyházi és világi hatalom közreműködéséből származott irott forrást képeznek:

Concordatumok

A concordatumok, vagyis azon szerződések, melyek a római pápa, mint az egyház feje s valamely ország világi kormánya közt, ugyanazon ország egyházi viszonyainak rendezése végett, köttetnek.[1]

[1] Az irodalom sokat foglalkozik a concordatumokkal. Jelesen *Schulte*: i. m. 435—503 l. *Roskoványi Ágoston* munkája: De primatu Romani Pontificis. ejusque juribis. Aug. Vind. 1834. (78—84 l.); *Fessler*: Studien über das oesterr. Concordat. Bécs. 1855; *Haulik*: Oesterr. der Concordatenstaat. Bécs, 1859; *Vergottini*: Analisi del. Concord. Austr. Velencze 1856; *Wiesemann*: Vier Vorträge über Concordate, angolból, Köln. 1856; *Huber*; Beitrag zur Verst. über d. oesterr. Concord. Insbr. 1857; *Reyscher*: Das oestr. Concord. u. die preuss. Gesetzg. Regensb. 1861. — A badeni egyezvény folytán több munka és röpirat jelent meg mint *Zell*, *Larney*, *Stahl ifj.* *Rosshirt* és másoktól; *Maas*:

A római pápa és a császárok között kötött egyezvények nyomaira már a régibb korban akadunk.[1] Azon szerződés, mely az investitura körüli viták elintézésére II. Calixt pápa és V. Henrik közt Wormsban 1122-ben köttetett, concordia (pax tractatus) névvel jeleltetett. A constanczi zsinaton a pápa s egyes nemzetek között kötött egyezvényre alkalmaztatott először a capitula concordata kifejezés; ahonnan a XV. századtól kezdve az ily egyezvények általán concordátumnak neveztettek.[2]

a) kötése,

A római pápának bármely államfővel, ennek alárendelt tartományok egyházi viszonyainak rendezésére nézve szerződést kötni jogában áll; a római pápa isteni rendeletnél fogva az egység központja, az egész egyház feje, a törvények s minden egyházi intézmények őre, védője; azért a világi fejedelmekkel oly szerződéseket, melyek a vallás terjedését, biztonságát s az egész egyház jólétét előmozditják, nemcsak köthet, sőt kötni kötelessége. Nem alkotmányos államban az absolut uralkodó mint a teljhatalom viselője maga köti az egyezvényt, senki beleegyezése nem kivántatván; alkotmányos államban a képviselőtestület hozzájárulása szükséges.

b) czélja,

Die badische Convention Insbr. 1861; *Bader*: Die kath. Kirche in Grossherz. Baden. Freib. 1860. Ezeket és egyéb ujabban megjelent iratokat megismertet. *Warnkönig*: Schletter Jahrbücher-féle folyóiratában III. 12. és köv. l; továbbá *Moy*: Archiv V. 35 és köv. l. — Emlitendők még: *Balve*: Das Concordat. München 1863. *Mohl*: Staatsrecht, Völkerrecht, und Politik II. köt. Tübingen 1862. 170 és köv. l. *Hergenröther*: Kath. Kirche und christlicher Staat. Freib. 1872. 793 és köv. l. *Majer*: Concordate czimü czikke *Herzog*-féle Realenycl. 61. l.; *Sawey*: Dove egyházj. folyóir. II. évf; *Hübler*: Zur Revision d. rechtl. Natur d. Concordate Lipcse 1870. ugyanaz. folyóir. III. évf.: *Bornagius*: Über die rechtliche Natur d. Concordate, Lipcse 1870, — *Münch*: Vollst. Sammlung, der ältern und neueren Concordate. Lipcse 1830; *Nussi*: gyüjteménye, mely 1869-ben jelent meg Rómában és az 1122—1862-ig létrejött concordatumokat foglalja magában.

[1] Ily egyezvény jött létre I. Adorján pápa és Nagy-Károly (Dist. LXIII. c. 22); 962-ben XII. János pápa és I. Otto; 963-ban VIII. Leo pápa és I. Otto között (Dist. LXIII. c. 23.) Azonban a tulajdonképeni értelemben vett concordátumok csak később köttettek.

[2] A concordátumok alakja a következő: A bevezetés e szavakkal kezdődik: Sanctitas Sua Summus Pontifex (pl. Pius IX.) et Majestas sua (pl. Franciscus Josephus) [következik a megkötésre való indokolás] solemnem conventionem inire decreverunt. Quapropter (hinc, propterea) Sanctissimus Pater in Plenipotentiarium Suum neminavit N. N. et Majestas Sua N. N. stb. A végén meghatároztatik, mikor cseréltetnek ki a ratificatiók; azután: In quorum fidem Plenipotentiarii huic Conventioni subscripserunt, illamque suo quisque sigillo obsignaverunt. Datum Romae (v. pl. Viennae): következnek az aláirások és a pecsét. — A hely ahol köttetnek, rendesen Róma, kivételkép máshol is, pl. az osztrák concordátum Bécsben köttetett. — Latinnyelven fogalmaztatnak, ujabb időben az állam hivatalos nyelvén eszközlött forditás is hitelesittetik.

b) czélja, A concordátumok *czélja* az idők viszontagságai által megzavart egyházi ügyeket elintézni, a békét és egyetértést a két hatalom között, azok jogkörének pontos meghatározása által biztositani.[1]

c) haszna, A mondottakból önként következik a concordátumok *haszna;* ily szerződések nélkül az egyház eredeti és szerzett jogai a körülmények, a kormány, vagy az államfő változtával sokszor nem volnának eléggé biztositva, mig igy a fejedelem adott szava és a szerződések szentsége az egyház jogait minden körülmény között megóvja; a concordátumok továbbá az egyház és az állam között felmerült surlódásokat megszüntetik, a vallás- és egyháznak békét, biztonságot nyujtanak s ez által a hivek földi s örök jólétét biztosan előmozditják.

Ezen egyezvények hajdan csak bizonyos vitás pontokra nézve köttettek; ma általán az egyház és állam közötti viszonyt szabályoz-

d) tárgya, zák. *Tárgyai* nem lehetnek hitczikkek, vagy az egyház lényeges jogai; mert ezek változhatatlanok, és szerződés alá nem eshetnek, hanem az egyház szabadsága- és jogainak elismerése s ünnepélyes kijelentése, az egyház ügyeinek a két hatalom beleegyezéséveli jobb elrendezése, egyes visszaélések eltávolitása, az egyház és állam közt felmerült surlódások megszüntetése. A pápa a concordátumok által valamely nemzetnek, vagy kath. fejedelemnek némely előjogokat ad,[2] vagy a fejedelem az egyház fejének bizonyos jogokat biztosit. A concordátumok más vallásfelekezetüek ügyeire nézve nem intézkednek.

A concordátum a közönséges egyházjogot nem szünteti meg egészen, hanem csak azon részeiben, melyekre nézve eltérő rendeleteket tartalmaz;[3] a concordátum által inkább a közönséges egyházjog mintegy visszaállittatik ugy, hogy a közönséges jog mint alapjog, a concordátumban foglalt intézkedés pedig segédjogként tekinthető.

e) kihirdetése. Hogy kötelező erővel birjanak, kihirdetendők. A kihirdetés a pápa részéről a consistoriumban és aztán egy bullában, melyben a pápa maga- és utódaira nézve ünnepélyesen annak pontos megtartását igéri, történik. Az államfő részéről pedig a kihirdetés az által történik, hogy az annak szövegét, mint államtörvényt közzéteszi. Amint a kihirdetés az előirt módon megtörténik, annak minden intézkedése pontosan megtartandó; a vele részben, vagy egészen ellentétben álló világi

[1] A czél elérésére mindkét részről őszinte eljárás kivántatik; azért az államfőnek erkölcsi kötelme a vallásügyek vezetésével nem bizni meg oly egyént, ki a vallás iránti ellenséges indulatairól általán ismeretes; de az egyház se alkalmazzon egyes, különösen tekintélyesb hivatalokra oly egyéneket, kik ellen polgári és politikai tekintetben a világi hatóság alapos okoknál fogva kifogást tehet.

[2] Melyek az u. n. sz. dolgok körüli jog (jus circa sacra) fogalmában nem foglaltatnak.

[3] Ezt az osztrák concordátum 34. czikke világosan kimondja: „Cetera ad personas, et res ecclesiasticas pertinentia, quorum nulla in his articulis mentio

törvények módosittatnak, vagy egészen megszünnek. A világi hatóságok intézkedéseikben az egyezvény minden czikkelyét szem előtt tartani kötelesek; azok meg nem tartása oly következményeket von maga után, mint bármely más államtörvény megsértése. Alkotmányos államban, ha az egyezvény némely pontjai az állam törvényeivel ellenkeznek, azok végrehajtása felfüggesztendő addig, mig alkotmányos uton a törvényhozó-testület azon polgári törvényeket a concordátummal ki nem egyezteti; de azért a concordátum egyéb pontjai időközben is érvényesek.

f) kötelező ereje.

Ha a concordátum törvényesen, tehát alkotmányos államban a képviselő-testület törvényszabta hozzájárulásával köttetett, az nemcsak a szerződő államfőt, hanem annak minden törvényes utódját kötelezi s az egész államterületre kiterjed.

Valamint minden uj területre, mely idővel az államhoz csatoltatik, a concordátum uralma kiterjed: ugy minden, az állam területétől elszakitott tartomány, annak kötelező ereje alól azonnal felszabadul, hacsak a tartomány szerzője ezen uj birtok részére annak kötelező erejét külön hozzájárulás által el nem ismeri.

g) módositása, felbontása, magyarázása.

A concordátumok nemzetközi szerződéseknek tekintetvén, azok jogtermészetével birnak, s azért azokkal hasonló jogelvek alá is esnek.[1] Kétoldalu szerződések levén, mindkét részről lelkiismeretesen életbeléptetendők s pontosan megtartandók. Ha fontos okok ugy kivánják, az egyezvények módosithatók, sőt fel is bonthatók, de csak kölcsönös beleegyezéssel; egyoldalulag magyarázni vagy felbontani nem lehet.[2]

[1] A concordátum jogi természetét illetőleg a különböző nézeteket lásd *Vering*, Lehrbuch des kath. und prot. Kirchenrechts, Freiburg 1876. 416 és köv. l; továbbá *Archiv* XXXVIII. k. 56. és köv. l.

[2] Azon tanelvet, hogy az államhatalom, a római pápával ünnepélyesen kötött concordátumot a sz. szék beleegyezése nélkül, sőt tiltakozása ellen módosithatja vagy érvénytelennek nyilvánithatja, a Syllabus 43 pontja határozottan visszautasitja.

Mi a teendő azon esetre, ha egyik vagy másik részről a concordátum nem léptettetik életbe, vagy egyoldalulag megszegetik, vagy egészen megszüntettetik? l. *Schulte* i. m. 462. l. VI.

A sz. székkel különböző időben kötött nevezetesebb concordátumok következők:

I. Franczia országban X. Leo és I. Ferencz 1516-ban kötöttek az egyházi viszonyok rendezésére egyezvényt, mely által VII. Károly 1438-ban kihirdetett „Pragmatica Sanctioja" megszüntettetett. A fönállott egyházi szerkezetet sarkaiból felforgató forradalom után VII. Pius és az első consul Bonaparte Napoleon kötöttek 1801. julius 15-én Hercules Consalvi bibornok és Bonaparte József megbizottaik által egy concordátumot. A Bourbonok visszahelyezése után VII. Pius és XVIII. Lajos között jött létre egy 1817. jun. 11-én kötött concordatum, mely azonban a franczia kamarák által visszavettetett.

20. §. Nem irott források.

A részszerü egyházjog nem irott forrásai közé tartoznak:

Nem irott források.

1. A külön egyházak, vagy egyházi társulatok *szokásai* (consvetudo particularis, observantia ecclesiastica), vagyis oly jogszabályok, melyek valamely egyháztársulatban a tagok hallgatag beleegyezése által keletkeznek. Hogy az ily szokások jogszabályt képezzenek, kivántatik, hogy mindazon kellékekkel, melyeket a közszokás érvényességére nézve előadtunk, birjanak, és hogy a társulat örökös, állandó és az egyház által helybenhagyott legyen.

2. *A törvényszéki gyakorlat* (usus vel praxis forensis), vagyis az egyházi törvényszékeknél meghonosult szokás. Ennek két neme van:

a) *Törvényhatósági előitéletek* (praejudicia curiae), vagyis hasonló esetekben folytonosan hasonmódon hozott törvényhatósági itéletek; ezek hasonügyekben, hasonitélet hozására oly esetekben, melyekre nézve nincs törvény, vagy az nagyon kétes, zsinormértékül szolgálnak.

b) *Tiszti irály* (stylus curiae) vagyis azon bizonyos rend, melyet a törvényszékek szoktak követni eljárásaikban, pl. mikép kell elkészíteni a keresetlevelet. Ez a törvényszéki eljárásnál az iratok szerkesztésére törvényszabónak tekintetik.

II. Spanyolországban az egyházi javadalmak adományozásának szabályozására VII. Kelemen és V. Károly között 1552-ben; később XII. Kelemen és V. Fülöp közt 1737. 18. oct. és ezen ügy végleges szabályozására XIV. Benedek és VI. Ferdinánd közt 1753. jan. 11-én köttetett egyezvény. Ujabban 1851-ben IX. Pius és II. Isabella kötöttek egyezvényt.

III. Nápolyban XIII. Benedek 1728. aug. 30-án kelt bullában a két Sicilia királyának az egyház körül fontos jogokat engedett; ezen bulla alapján később a Bourbonok restauratiója után, 1818. febr. 16-án Consalvi bibornok és Luigi Medicis mint VII. Pius és I. Ferdinand megbizottai közt jött létre egy concordátum.

IV. Egyéb olasz államok. A szard. királyságban a javadalmak betöltését, az egyháziak törvényhatóságát és szabadalmait szabályozó egyezvények köttettek 1451-ben V. Miklós, 1727-ben VIII. Benedek, 1742-ben XIV. Benedek, és 1770, jan. 28-án XIV. Kelemen alatt. Később a franczia 1801-iki egyezvény, Olaszországnak Franczíaországgal egyesitett részeire is kiterjesztetett. 1803. jun. 1-én az olasz köztársaság részére egy külön egyezvény, mely az 1805-iki olasz királyságra is kiterjesztetett, jött létre, de a nápolyi egyezvény által érvényét vesztette. A szard. királyság ettől még 1814-ben visszalépett. A velenczei köztársaság századokon keresztül folytonos ellenségeskedésben állott az egyházi ügyeket illetőleg a sz. székkel, az osztrákbirodalomba való kebeleztetése után az itt érvényes törvények szerint intéztettek egyházi ügyei, az 1855. kötött osztrák concordátum alól 1866-ban felszabadult. Toscanában 1851. apr. 25-én IX. Pius és a nagyherczeg között jött létre egy concordátum. Az egyes olasz álla-

II. A GÖRÖG-KELETI ÉS PROTESTÁNS EGYHÁZJOG FORRÁSAI.

21. §. A görög-keleti egyházjog forrásai.

A görög-keleti egyházjog forrásai közé tartoznak:

a) a szentirás; b) az egyház által elismert zsinatok végzeményei; c) a régi sz. hagyomány; d) a sz. atyák iratai, a szokás és a világi törvények; e) a patriárkák és egyéb egyházi előljárók ügylevelei és rendeletei.

Kevés uj egyházi törvény hozatik, többnyire a régiek alkalmaztatnak. Az orosz egyházban néhány század óta az egyház régi forrásait részint a czár rendeletei, részint a kormányzó szent zsinat intézkedései háttérbe szoritják. Igy történik a görög királyság területén is.

22. §. A protestans egyházjog forrásai.

A protestans egyházjog forrásai a következők:

a) A szentirás, mely mind hitágazati, mind egyházkormányzati ügyekben zsinormértékül ismertetik el; b) a zsinati, egyházgyülési határozatok, egyházi rendszabályok; ősrégi egyházi gyakorlat, symbolikus könyvek és világi törvények.

mokkal különböző időkben kötött egyezvények az olasz királyság külön alakulásával elvesztették előbbi kötelező erejöket.

V. Portugálliában az 1842-ben kötött egyezvény gyakorlati érvénye kérdés alatt van.

VI. Lengyelországban az egyházi ügyet X. Leo és Báthory Zsigmond között létrejött, később pedig az 1817. évi mart. 14-én kelt „Militantis ecclesiae;“ és 1818. jun. 30-án kiadott „Ex imposita nobis“-féle bullák szabályozzák.

VII. Németalföldön XII. Leo és I. Vilmos alatt 1827. jun. 18-án Capellari bibornok és gf. Ghislain v. Celles megbizottaik által jött létre egy concordátum, mely azonban nem lett életbe léptetve.

VIII. Svájczban 1824. apr. 14-én; és 1828. máj. 7-én és

IX. 1853-ban IX. Pius, és a quatimalei köztársaság között köttettek egyezvények.

X. Bajorországban VII. Pius és I. Miksa József részéről, Hercules Consalvi bibornok és Hefelio Kázmér püspök megbizottak készitettek 1817-ben egy concordátumot.

XI. Poroszországban VII. Pius és III. Frigyes alatt 1821. Hannoverában 1824; a felső rajnai egyháztartományokra nézve pedig 1821-ben történt egyezkedés. Poroszországban a mondott évben a „De salute animarum“ bulla a teljes souverain-jogok fentartásával lett államtörvényileg kihirdetve. 1875-ben az 1850-ik évi jan. 31-én kelt alkotmánynak a lényegesebb czikkei hatályból kiléptetve lőnek, s az által a teljes souverain-jogok helyreállittatván, a bullának egyes határozmányai módosulást szenvedtek.

MÁSODIK SZAKASZ.

A források története.[1]

I. AZ EGYHÁZ ALAPITÁSÁTÓL KEZDVE AZ V. SZÁZADIG.

23. §. Az egyházi törvények keletkezése.

Az első századokban az egyházi élet a szentirás, az első alapitóktól szóbeli közlemény utján az utódokra átszállt hagyomány és a szokás által szabályoztatott. Más, főleg irott törvényekre nem volt

XII. Würtembergben 1857. ápr. 8-án létrejött egyezményt a király ratificálta s a pápa ugyanazon évi jun. 22-én kelt, „Cum in sublimi“ bullában kihirdette. Ezen a concordátumot tartalmazó bullát a király dec. 21-én a kamrák hozzájárulásának fenntartása mellett egy rendelet által közzétette. — Badenben az alkudozások 1854-től kezdve folytak, melyek végre 1859. junius 28-án eredményre vezettek; az egyezmény a két fél által megerősittetvén, a pápa által az „Aeterni Patris vicaria“ bullában, a nagyherczeg által pedig a kormánylap LX. számában ugyanazon fentartás mellett, mint a würtenbergi kihirdettetett.

XIII. Oroszországban egyes bulla circumscriptionis által lettek szabályozva a kath. egyház viszonyai, jelesen pedig az 1798., 1817. és 1841-iki bullákkal. Végre

XIV. Ausztriában az egyházi ügyek elintézésére nézve IX. Pius, és I. Ferencz József megbizottjai bibornok Viale-Prelá bécsi pronuntius és Rauscher bibornok, bécsi érsek által 1855. aug. 18-án iratott alá a concordátum, melyet ő felsége azon évi szept. 23-án ratificált, a pápa pedig novemberben „Deus humanae salutis auctor“ bullában kihirdetett. Ezen egyezményről még alább leend szó.

[1] Az egyházjog forrásai s főleg a Gratián előttiekre nézve a következő munkák nevezetesek: Bibliotheca juris canonici veteris, opere et studio *Gul. Voelli et Henr. Justelli*, Paris 1661. 2. k. — *Pasch. Quesnell:* Diss. tres de codice canonum eccl. Rom. de variis fidei libellis in antiquo Romanae ecclesiae codice contentis, ect. (in edit. App. Leon M. Par. 1675.) — *Petr. de Marca:* De veteribus collectionibus canonum (edit. Baluz. Paris 1681.) — *P. Coustant:* De antiquis canonum collectionibus, Praefatio edit. Epist. Rom. Pontificum Tom. I. Par. 1721. — *Petrus et Hieron.* fratres *Ballerini*: De antiquis tum editis, tum ineditis collectionibus, et collectoribus canonum ad Gratianum usque, tractatus in quatour partes distributus (Opp. Leon. M. Venet. 1753—57. 3. vol. fol.) — *August. Theiner*: Disquisitiones criticae in praecipuas canonum et decretalium collectiones. Rom. 1836. — Továbbá a jogforrások- és régi gyüjteményekre nagy fényt vetettek munkáikkal a következő tudósok: *Doujat van Espen, Galland, Florens, Berard, Richter*, Beitr. zur Kenntn. der Quellen d. can. Rechts Lipcse 1834. *Wassersehleben* Beitr. zur Gesch. d. vorgratian. Kirchenr.-Quellen 1839; *Maassen:* Gesch. d. Quellen u. d. Literatur des can. Rechts im Abendlande. Grácz 1870. és 1871. I. köt. A keleti egyházra nézve főleg *Biener*: De collectionibus canonum ecclesiae graecae. Berlin 1827; *Beveregius*: Συνοδικον,

szükség; mert Krisztus és az apostolok rendeletei még élénk emlékezetben valának, s a hivek buzgóságuknál fogva a religió parancsait önként és szivesen követték; de törvények hozatalára a folytonos üldözések miatt idő és alkalom is hiányzott. Kezdetben továbbá a hivek között szigoru fegyelem, mely egy gonoszt sem türt meg az egyház kebelében, uralkodott; a hivek egymás iránt szeretettől lelkesülvén, közöttük csekélyebb számu viszályok, melyeket könnyen elintéztek, merültek fel. Midőn azonban az egyház terjedni, az első hivek vallásos buzgalma az utódoknál lanyhulni, a fegyelem szünni kezdett, és hitkételyek, szakadások támadtak, irott törvények hozatala is szükségesnek mutatkozott. A pápák, zsinatok és egyes püspökök intézkedése folytán kétségkivül hozattak az egyházi viszonyokra, főleg a fegyelemre vonatkozó intézkedések, melyek azonban, kivéve nehány pápa és püspök levelét,[1] és 256-ban Karthagóban tartott két zsinat jegyzőkönyvét, az utókorra nézve elvesztek.

24. §. Az álapostoli gyüjtemények.

Apostoli iratok neve alatt ismeretesek:

I. Az *apostoli rendelmények*[2] (constitutiones apostolicae). A név után itélve sokan azt hitték, hogy ezek az apostoloktól erednek s Clemens Romanustól irattak össze; a kritikának azonban sikerült bebizo- Apostoli rendelmények.

sive Pandectae canon. SS. Apost. ect. Oxon. 1672; ujabb kiadása görög nyelven Athen, 1852—58.; azután *Assemann* Bibl. juris orient. canon. Romae 1766—69; *Biener*: De collectionibus canon. eccl. graecae. Berlin 1827, s emez több folyóirati értekezései; és *Montreul*: Hist. du droit byzantin. Paris. 1843—46; — továbbá *Bruns*: Canones apost. et concilior. saec. IV—VII. Berlin 1839; különösen pedig *Pitra* bibornok: Juris eccl. graec. hist. et monumenta jussu Pii IX. Papae czimü 1864—1868-ig Rómában megjelent munkája.

[1] Az első és második században a pápák és püspökök egyes egyházközségek tudakozódásaira küldöttek hozzájok leveleket, melyek más egyházközségekkel is közöltettek s időnkint felolvastattak. Ezen levelek azonban nem képezik az egyházjognak szoros értelemben vett forrását, s minden későbbi gyüjteménybe fel sem vétettek.

I. Kelemen, Soter, Kornél és Dénes levelei *Coustant*: Epistolae Rom. Pont. gyüjteményében találtatnak. I. Kelemen két, koholtnak tartott levele a nyugati egyház több gyüjteményébe, a Gratián-féle gyűjteménybe is felvétetett; az antiochiai Dénes († 265) és Gregorius Thaumaturgus († 270.) levele a nyugati egyházéiban nem, de a keleti egyház több gyűjteményében előfordul.

[2] E gyüjtemény legjobb kiadása: *Cotelerius*: SS. Patrum, qui temporibus apostolorum floruerunt. Paris 1672. ujra kiadva Amsterd. 1724. J. *Clericustól* és Londonban 1746. (Russeltől); *Ueltzen*: Constit. apost. Suerini et Rostochii 1853. — Didascalia apostolorum syriace. Lips. 1854. *Bunsen*: Analecta antenicaena tom. II. p. 33. sq. Londonban 1854. — de *Legarde*: Constit. apost. Lips. 1862 és *Pitra* bibornok az előbbi §. 1. jegyzetében emlitett munkájában.

nyitani, hogy az apostolok idejénél későbbiek; nem egy időből, nem egy szerzőtől erednek, és különböző művekből készittettek. Ezen, három önálló részből álló gyüjtemény mai alakja szerint nyolcz könyvre oszlik. Az első rész, mely Didascalia név alatt 6 könyvre és 154 egyenetlen fejezetre oszlik,[1] a harmadik század vége felé 270. körül Syriában jelent meg apostoli körlevél alakjában s erkölcsi szabályokat foglal magában; szól a püspökök jogairól s előadja a püspökök, presbyterek és diakonok kellékeit. Az egész keleten elterjedt 6 első könyvhöz valószinüleg a IV. század elején a 7-ik könyv járult, mely szintén apostoli körlevél alakjával bir s 50 fejezetben az erkölcsre és liturgiára vonatkozó rendeleteket tartalmaz. E két rész a IV. század közepe táján a 8-ik könyvvel bővittetett, mely 47 fejezetben jegyzőkönyvileg van szerkesztve, a felszentelés-, a püspöki renddel járó cselekvényekről szól és nehány fegyelmi szabályt foglal magában. A nyolcz könyvből álló egész gyüjtemény Constitutionum apostolicarum libri VIII-nak neveztetik.[2] Ezen gyüjtemény a keleti egyházban a 692-ben tartott trullai zsinaton, mint az eretnekek által meghamisitott, egyenesen elvettetett, mindamellett a görög egyházirók és hittanárok arra többször hivatkoznak. A nyugati egyházban érvényre sohasem jutott s ugylátszik a XVI. századig itt nem ismertetett.[3]

A nyolcz könyvből álló gyüjtemény,

A keleten elvettetett.

Nyugaton érvényre soha nem jutott.

II. Az V. század vége felé, némelyek szerint a VI. század elején valószinüleg szintén Syriában az apostoli rendelmények nyolczadik könyvének utolsó fejezetéhez, egy a papság viszonya-, bőjtölés- és házasságra stb. vonatkozó fegyelmi szabályokat tartalmazó gyüjtemény csatoltatott *apostoli kánonok* (canones apostolorum) név alatt.[4]

Apostoli kánonok.

Ezen gyüjteményben foglalt rendeletek az apostoloktól eredetteknek tartattak, melyeket I. Kelemen pápa gyüjtött össze; ujabb nyomozásoknak azonban sikerült bebizonyitani, miszerint sem az apostoloktól nem erednek, sem azok összegyüjtése I. Kelemennek nem tulajdonitható. Tárgyuk egyes rendeletekből, az antiochiai zsinat határozataiból, görög egyházatyák, jelesen sz. Vazul leveléből vétetett. Kezdet-

[1] Három u. m. syrus, arab és aethiopi nyelven irt szövege még ma is ismeretes.

[2] Mikor kapcsoltattak össze, nem tudni. A constitutiones apostolicae elnevezés Epiphanius († 403) idejétől használtatott.

[3] A nyugati egyház velök csak akkor ismerkedett meg, midőn a velenczei Carlo Capellio, azokat a XVI. század közepe táján Kréta szigetén ismét felfedezte, s a tudós sz.-ferenczrendi Crabbe zsinatgyüjteményében kivonatban közölte. Köln. 1551.

[4] V. ö. *Guil. Bevegerius*: Codex canonum ecclesiae primitivae vindicatus. Lond. 1678; *Regenbrecht*: Diss. de can. apostolorum. Vratizlav. 1828; *Krabbe*: De codice canonum, qui apost. dic. Götting. 1829. — és *Bruno*, *Bickel*, *Cotelerius* és *Hefele* (Conc. Gesch. Freib. 1855.) munkáit.

ben a kánonok száma 50 volt, később 85-re szaporodott; mivel pedig a 83. és 84. egybevonattak, a gyüjteményekben csak 84 találtatik. Nem egy időből valók és külön szerzőktől erednek, mert ugyanazon tárgyról szóló kánonok is összehangzás és összefüggés nélküliek; némelyek közülök már a II. század végén, mások a harmadik elején, némelyek ismét a IV. század elején vagy később készittettek. A keleti egyházban a trullai zsinat által valóságosaknak elismertettek és ünnepélyesen elfogadtattak. A nyugati egyházban csak akkor lettek ismeretesek, midőn szerény Dénes az 50 első, görögből latinra forditott kánont 500. évben gyüjteményébe felvette; midőn Hormisdas pápa († 523.) azokat hamis eredetüeknek nyilvánitotta, Dénes azokat második gyüjteményéből már kihagyta; mivel azonban Dénes első gyüjteménye, mint igen nagy tekintélyü gyüjtemény mindenütt elterjedt, az 50 kánon lassankint az egész nyugati egyházban elfogadtatott és oly tekintélyt nyert, hogy 840. évben a római egyházban a törvényszékeken használtatott, amint ez kitetszik IV. Leo pápának Britannia püspökeihez irt leveléből: „Canones, quibus in iudiciis utimur, sunt canones, qui dicuntur Apostolorum.“ Az 50 első kánon Gratián gyüjteményébe is átment, később pedig több kánontörvénytárhoz, mint függelék csatoltatott.

A keleti egyházban mind

a nyugatiban, csak az első 50 fogadtatott el.

25. §. Joggyüjtemények. a) Keleten.

Joggyüjtemények keleten

A IV. század zsinatainak kánonjaiból különféle gyüjtemények, melyek hozzánk ugyan nem jutottak el, de azért tartalmok és lassankinti gyarapodásuk a rendelkezésünkre álló adatokból elég biztosan következtethető[1], keletkeztek.

Ezen gyüjtemények közé tartozik:

1) *Consequentia canonum;* nevét onnét nyerte, mivel abban a kánonok folyó számok szerint vannak feljegyezve. Szerzője ismeretlen; tartalmát a nicaeai köz- s ancyrai, neocaesareai, gangrei és antiochiai tartományi zsinatok kánonjai képezik.[2] A többi ott foglalt kánon eredete bizonytalan; ugy látszik, a laodicaeai és az I. Konstantinápolyi zsinatokon hozattak. Ezen gyüjteményhez az antiochiai zsinat (341.) kánonjai csak az V. században adattak. A chalcedoni zsinaton

[1] Különösen *Ballerini* testvérek fáradhatatlan kutatásainak ez ügyben sokat köszönhetni. Lsd. Part. I. cap. II. (Galland. T. I. p. 248. 253.).

[2] 20 kánon a nicaei; 25 az ancyrai; 14 a neocaesareai; 10 a gangrei; 25 a antiochiai zsinat kánonjaiból.

(451.) egybegyült püspökök által a már bővitett gyüjtemény hivatalosan használtatott.[1]

2) az V. században három szintén ismeretlen szerzőktől eredt uj gyüjtemény. Az első az öt zsinat kánonjain kivül még a chalcedoni (451.) és konstantinápolyi (381.) zsinatok végzéseit tartalmazza.[2] A második az antiochiai zsinat kánonjait vette fel.[3] A harmadikban az öt zsinat kánonjaihoz a konstantinápolyi, laodicaeai és chalcedoni zsinat kánonjai csatoltattak.[4]

26. §. b) Nyugaton.

Joggyüjtemények nyugaton.

A nyugati, névszerint a római egyházban kezdetben csak a nicaeai zsinat latin forditásu kánonjai[5] és a velök összeköttetésbe hozott, már eredetileg latin és görög nyelven szerkesztett sardicai kánonok használtattak.[6] Később azonban a görög gyüjtemények többféle latin forditásai terjedtek el. Ezek közé tartoznak:

1) *Versio Hispana*, vagy *Versio Isidoriana*. Utóbbi nevét onnan nyerte, mivel a sz. Isidornak († 636) tulajdonitott *collectio Isidoriana* nevü spanyol és ebből később az ál-Isidor gyüjteménybe is átment. Ezen forditás a IV. század végén, vagy az V. kezdetén Spanyolországban

[1] Téves azon nézet, hogy a chalcedoni zsinaton egy hivatalos gyüjtemény készittetett volna, s ez az, melyet Justeau Keresztély „Codex canonum ecclesiae universae" czim alatt Párisban 1610-ben kiadott, s melyet Justeau Henrik. Bibl. jur. Can. vet. stb. 1667-ben felvett. L. *Walter*: i. m. 156. l. 5. jegyz. Ezen téves nézetet először *Coustant* czáfolta meg. — Lásd ezen gyüjteményt illetőleg még: *Schaguna*: Compendium des kanonischen Rechtes (Sentz Alajos forditotta németre) Hermanstadt 1868: *Hergenröther*: Das griechische Kirchenr. der ersten 9 Jahrhunderte (Archiv 23 köt.)

[2] E gyüjtemény után készült a nyugati egyházban a Prisca.

[3] Ez után készült az alább emlitendő Dénes-féle gyüjtemény.

[4] Ennek alapján készittetett a Spanyolországban elterjedt latin gyüjtemény.

[5] I. Incze. Epist. 5. ad Theophil. a nicaeai zsinatról irván, igy szól: „Alium enim canonem Romana non admittit Ecclesia." Coustant. ep. Rom. Pontif. col. 790. — Ugyanazon pápa a konst. papság- és néphez intézett levelében igy ir: „Nos enim quantum ad canonum observantiam adtinet, illis obsequendum esse scribimus, qui Nicaeae determinati sunt, quibus solis obtemperare catholica ecclesia debet."

[6] A legrégibb gyüjteményeken a sardicai zsinat kánonjai, a nicaeai zsinat kánongyüjteményéhez függelékül adattak, s a két zsinat végzései egymással ugy egybeforrtak, hogy ugyanazon egy zsinat végzései gyanánt tekintettek. Ezen összeköttetés oka, ugy látszik az volt, hogy a sardicai zsinat a nicaeainak kiegészitésül tekintetett. Lsd. *Ballerini* P. II. c. 1. §. 3. A nicaeai és sardicai zsinatok egybeolvadásáról értekezik *Maasen* irodalom történeti munkájában.

keletkezett. Ugy látszik kezdetben csak a nicaeai, ancyrai, neocaesareai és gangrei zsinatok végzéseit tartalmazta, később a latin szövegü sardicai, utóbb ismét az antiochiai, laodiceai, konstantinápolyi és chalcedoni zsinati kánonokkal bővittetett.

2. *Prisca translatio*, vagy egyszerüen *Prisca*.[1] Az V. századból ered, egy görög gyüjteményből barbar latinsággal az ancyrai, neocaesareai, gangrei, antiochiai, chalcedoni és konstantinápolyi, és továbbá egy latin eredetiből a sardicai zsinatok kánonjait foglalja magában.[2]

3) Olaszországban a Prisca után még az V. században három más, még most is kéziratban levő gyüjtemény jött létre,[3] melyek az előbbi fordítástól abban különböznek, hogy még pápai ügyleveleket is tartalmaznak.[4]

A keleti és nyugati egyház gyüjteményei ezen időben lényegileg még összhangzók voltak és egymástól csak kisebb vagy nagyobb teljességök által különböztek.

27. §. Polgári törvények.

A keresztény római császárok, az egyházi viszonyokra vonatkozó számos polgári törvényt adtak ki, melyek által majd a clerus jogait, az egyházi javak kezelését és elidegenitését, majd ismét a zárdaügyeket, majd végre az egyház védelmét szabályozták. Ezen, az egyházi életet oly közelről érintő polgári törvények, keleten II. Theodosius alatt (438) készitett s III. Valentinián császár által nyugaton is elfogadott és megerősitett gyüjteménybe vétettek fel. Számos, az egyházi ügyekre vonatkozó császári törvények, leiratok és levelek az emlitett gyüjteménytől függetlenül is jutottak el hozzánk.[5] Polgári törvények.

[1] Bőven értekeznek róla Ballerini testvérek, P. II. C. — Priscának valószinüleg azért neveztetik, mivel szerény Dénes előszavában arról szólván, a priscae translationis szavakat használja.

[2] Ezen fordítás ismételve nyomtatásban megjelent. Először kiadta Justellus Bibl. jur. can. T. I. p. 275. sqq; azután javitva kiadták *Ballerini* testvérek (Leonis M. opera T. III. p. 473.)

[3] Az első gyüjteményt tartalmazza a cod. Vatin. Regin. 1997; a másodikat a cod. Lucan. 88. és Colbert. 784; a harmadikat a Cod Barber. 2888. és Vatic. 1342. *Ballerini* Part. IV. Cap. IV. VI. VII. (Galland. T. I. p. 379—387. 389—400.)

[4] Tévednek tehát Spittler, Van-Espen és mások, midőn azt állitják: hogy a pápai ügylevelek először szerény Dénes által vétettek fel a kánonok gyüjteményébe.

[5] Az egyházi ügyekre vonatkozó Justinián előtti császárok rendeletei találhatók: *G. Haenel*: „Corpus legum ab Imperatoribus Romanis ante Justinianum latarum, quae extra constitutionum codices supersunt", Lipcsében 1857-ben megjelent jeles gyüjteményében.

II. A KELETI EGYHÁZJOG KÜLÖNÖS TÖRTÉNELME.

A) Joannes Scholasticustól a trullai zsinatig.

28. §. Ujabb gyűjtemények.

A görög gyüjteményekhez uj részek járultak ugymint: a sardicai zsinat kánonjai, melyek itt is, mint nyugaton a nicaeaiakhoz ugyanazon név alatt csatoltattak; az ephesusi zsinat végzései és az apostoli kánonok. A VI. században létrejött gyüjtemények rendesen magokban foglalták a 85 álapostoli kánont s az eddig elősorolt 10 zsinat[1] végzeményeit többnyire korrendi (chronologicus) sorozatban. Ezen gyüjteményekből uj gyüjtemények, melyek az előbbeniektől abban különböztek, hogy nem sorrendben, hanem könnyebb és kényelmesebb használat végett rendszeres alakba öntettek, készittettek. Ezen gyüjtemények egyike, mely 60 czimre oszlott s amelyről Joannes Scholasticus előszavában tesz emlitést, nem jutott el hozzánk. De birjuk a másikat, melyet *Joannes Scholasticus* előbb ügyvéd, később antiochiai presbyter, majd I. Justinian alatt konstantinápolyi patriarcha 560 körül a fent elősorolt gyüjteményekből, 85 álapostoli kánonból, szt. Bazil püspök kánonleveleiből kiszedett 68 tételből készitett. Ezen *Sylloge vagy Concordia canonum*-nak nevezett gyüjtemény 50 czimre oszlik.[2]

Concordia canonum.

29. §. Császári rendeletek. a) Közönséges gyüjtemények.

A keresztény császárok az egyházi fegyelmet világi törvények által is biztositani és fönntartani törekedtek; azért az általuk kibocsátott rendeletek főleg Justinián óta az egyházra nézve mindinkább fontosabbakká lőnek. Az egyházi és világi ügyeket illető császári rendeletek összegyüjtve Justinián által az ujabb codexben 534-ben adattak ki. 534 után kibocsátott s részben az egyházi ügyeket is illető novellák csak magán uton gyüjtettek egybe. Ezek közül a keleti egyházban

Justinián ujabb codexe.

[1] Nicaei, ancyrai, neocaesareai, sardicai, gangrei, antiochiai, laodiceai, konstantinápolyi, ephesusi, chalcedoni.

[2] Nyomtatásban megjelent Párisban 1661-ben. Justellus Bibl. jur. can. czimü munkája II. kötetében.

Joannes Jejunator patriarchának († 595) tulajdonitott s ezen időből származtatott vezeklési könyv sokkal később keletkezett. Ezen vezeklési munkát kiadta: *Morini*: Comment. hist. de disciplina in administratione Sacramenti poenitentiae czimü munkájában. Paris. 1651. Bruxelles 1685. Venet. 1702. Ujabban pedig kiadta Pitra: Spicilegium Solesmense czimü munkájában.

leginkább a 168 novellát tartalmazó gyüjteménynyel éltek. Ezekhez járultak később Justinián utódai által kiadott, s az egyházra vonatkozó számos rendeletek.[1] Novella-gyüjtemény.

30. §. b) Az egyházi ügyeket illető császári rendeletek gyüjteményei.

Az egyes gyüjteményekben foglalt császári rendeletek nagy száma és különféleségénél fogva szükségesnek mutatkozott ezekből az egyházi ügyekről szóló törvényeket kivonni s gyüjteményeket készíteni. Négy ily gyüjtemény készült. Egyházi ügyekre vonatkozó császári rendeletekből készitett 4 gyüjtemény.

1) Az, melyet Joannes Scholasticus már mint konstantinápolyi Patriarka 564 körül Justiniánnak mintegy 10 novellájából készitett, 87 fejezetre osztott s egy előbeszéddel ellátott.[2]

2) Az, mely egy ismeretlen szerzőtől származik s Justiniánnak az egyházi ügyekre vonatkozó törvényeiből az *Epitome Juliani* szerint 33 számban kivonatot foglal magában.[3]

3) Egy gyüjtemény ismeretlen szerzőtől a VI. század vége felé keletkezett, 25 fejezetben szemelvényeket tartalmaz részint Jusztinián codexe, részint novelláiból nem kivonatban, hanem eredeti szöveg szerint.[4]

4) A negyedik hibásan Balsamon-nak[5] tulajdonitott gyüjtemény szintén ismeretlen kéz által, ugy látszik 568. körül készittetett. Három részre oszlik; az első a codex első 13 titulusának teljes kivonatát foglalja magában; a második 6 czimben az Institutiók- és Digestákból az egyházi ügyekre vonatkozó helyeket tartalmaz; a harmadik három czim alatt 34 novella részint teljes, részint nem teljes kivonatából áll. Az első és harmadik rész minden czimèhez παράτιτλα nevü a codex- és novellákból vett különféle más kivonatok csatolvák.[6]

Az egész gyüjteményhez mint függelék csatoltatik Heraclius császárnak (610—614.) egyházi viszonyokra vonatkozó 4 novellája.[7]

[1] Justinián utódai által kiadott novellák találhatók *Zachariae*: Novellae constitutiones imperatorum post Justinianum quae supersunt collatae, et ordine chronologico digestae czimü gyüjteményben. Lipcse, 1857. (Jus Graeco-Romanum Pars. III.)

[2] Kiadta *Heimbach* T. II. p. 202—234.

[3] Kiadta *Haenel*: Berichten über die Verhandlungen der sächs. Gesellschaft der Wissenschaften. 1857. I. 1—21.

[4] *Heimbach* adta ki T. II. p. 145—201.

[5] *Balsamon* a XII. században élt.

[6] Ezt is *Heimbach* nyomtatta ki.

[7] A gyüjtemény is valószinüleg Heraclius alatt készittetett. Ellenkező nézetben van Heimbach, ki a gyüjtemény keletkezését 565—568-ra teszi. Erről szól *Biener* is: Zeitschrift für Rechts-Wissenschaft des Auslandes XXVIII. kötetének 188. lapján.

31. §. c) Vegyes gyüjtemények.

Egyházi és világi törvényekből készitett gyüjtemények.

Készittettek oly gyüjtemények is, melyekben az egyházi törvények (κάνονες) és az egyházi ügyekre vonatkozó világi törvények (νομοι) anyaguk szerint a használat könnyitése végett rendszeresen összefoglaltattak. Ilynemü gyüjtemény:

1) A *Nomocanon*, mely nemsokára Justinián halála után egy ismeretlen szerzőtől ered. Némelyek, bár hibásan, Joannes Scholasticus-nak tulajdonitják. Ezen gyüjtemény nem egyéb, mint a Joannes-féle concordia canonum (28. §.) ujabb átdolgozása, melyben mind az 50 czim alatt a világi törvényeknek ide vonatkozó s többnyire a fent emlitett 87 fejezetre oszlott gyüjteményből (30. §. 1.) átvett egyes helyei alkalmazvák. Végül az egészhez ugyancsak a 87 fejezetre osztott gyüjteményből 21 fejezet mint függelék csatoltatott.[1]

2. Egy másik szintén ismeretlen szerzőtől eredt gyüjtemény, eredeti alakjában nem jutott el hozzánk; hogy létezett onnan bizonyos, mivel azt Photius saját, azonnal emlitendő gyüjteményénél felhasználta.[2] Két részből állott; az első magában foglalta a 10 zsinat kánonjait, valószinüleg azokat, melyeket Joannes Scholasticus is az ő gyüjteményébe felvett, nehány sz. atya kánonleveleiből kiszedett tételeket, az apostoli kánonokat s az egyik karthagói zsinat határozatait; a másik egy 14 czimre oszlott nomocanon, mely a czimekben az ide vonatkozó egyházi kánonokat szám szerint idézi, a megfelelő világi törvényeket pedig kivonatilag tartalmazza. A függeléket a 30. §-ban emlitett 3 részre osztott s tévesen Balsamon-nak tulajdonitott gyüjtemény képezi.

B) A trullai zsinattól Photiusig.

32. §. A trullai zsinat kánongyüjteménye.

Trullai zsinat kánongyüjteménye.

Az eddigi gyüjtemények magánosoktól eredtek, most egyházi tekintély mellett készitett hivatalos gyüjtemény az u. n. *trullai zsinat kánongyüjteménye* jelent meg. Ezen, a császári palota bolthajtásos termében (trullus) Konstantinápolyban 692. évben tartott zsinatot II.

[1] Egy kéziratot, mely az egyházi kánonokat csak idézi s a megfelelő világi törvényeket egészen tartalmazza, Justellus nyomatott ki: Bibl. jur. can. vet. czimü munkájában.

[2] Ezen gyüjteményről értekeznek: *Biener* de collect. p. 22—26; *Heimbach* T. I. p. XLVII—LII; *Zachariae* §. 21. 6; *Montreuil* I. 222—230. — *Kunstmann* azon nézetben van, miszerint Photius előtt ily gyüjtemény nem létezett.

Justinián azért hivta össze, hogy miután az V. köz-, vagy II. konstantinápolyi (553.) és VI. köz-, vagy III. konstantinápolyi zsinat tisztán hitágazati ügyekkel foglalkozott, ebben a fegyelemre nézve is hozatnának rendszabályok.[1] A zsinat fegyelmi határozatai 102 kánonba foglaltattak. A hivatalos gyűjteménybe a zsinat által egyházi törvényekül jelzett következő részek vétettek fel; a 85 apost. kánon, a többször emlitett 10 kisázsiai zsinat határozatai, a Cyprián alatt 255-ben tartott karthagói zsinatnak egy kánonja; 12 püspök (többnyire görög patriarka) kánoni határozmányai a III. és V. századból; a II. és III. konstantinápolyi zsinat hitágazati és a trullai zsinaton hozott fegyelmi kánonok. Ezen gyűjteményhez járult utóbb a VII. köz-, vagy II. nicaei közzsinat (787.) 22 kánonja. Az igy és még később toldalék által is bővitett trullai codex a IX. század közepéig a keleti egyház törvénytárául tekinthető. Tartalma.

33. §. Photius gyüjteménye.

Az egyházi törvények szaporodván az előbbi gyűjtemények tökéletlenek, elégtelenek lettek. Photius *Syntagma* név alatt 883-ik évben ujat készitett, mely valamennyi keletegyházi gyűjtemény között tartalmára legdúsabb. Két részre oszlik. Az első (vagy a kézirat szerint második) rész azt foglalja magában, amit a trullai zsinat bővitett gyűjteménye, csakhogy hozzá van csatolva 17 kánonja azon, 861-ben tartott konstantinápolyi zsinatnak, melyen Ignácz patriarka méltóságtól megfosztatott.[2] Ezután kellett volna a VIII. köz- vagy 869-ben tartott IV. konstantinápolyi zsinat 27 kánonjának következni; ezeket azonban Photius nem vette fel gyűjteményébe, mivel ezen zsinat fosztá meg őt a patriarkai méltóságtól, ehelyett felvette az ő elnöklete alatt 879-ben Konstantinápolyban tartott álzsinat 3 kánonját. A második (vagy a kézirat szerint első) rész a 31. §-ban emlitett s 14 czimre osztott Nomocanont foglalja magában, melyet Photius változatlanul leirt, s csak később toldotta meg némely ujabb egyházi és az egyházi ügyekre vonatkozó világi törvénynyel.[3] Photius Syntagmájának első, második része.

[1] Mivel e zsinat az V. és VI. közzsinat kiegészitéséül tekintetett, quinisexta-nak is neveztetett. V. ö. c. 6. 7. D. XVI.

[2] Ezen zsinat, mivel megszakitva két izben tartatott, primo secunda-nak (πρώτη καὶ δεύτερα) neveztetik.

[3] Nem az egész Syntagma, hanem csak ezen Nomocanon van kinyomtatva. *Justellus*: Bibl. jur. vet. czimü munkában, T. II. p. 815—1440. Az első rész foglaltatik az: Apost et s. Concil. Decreta ect. Páris 1540.-féle gyüjteményben.

C) Photiustól a jelenkorig.

34. §. A keleti egyházjog állapota.

Heraclius alatt (610—641) keleten a latin nyelv hivatalos nyelv lenni megszünt, azért már a következő században az eddig érvényben levő justiniáni joggyüjtemények is nem eredeti szövegben, hanem görög fordítások- és átdolgozásokban használtattak. Isauri Leo és fia Constantin alkalmasint 740-ben az egyház által is használt 18 czimre osztott Ἐκλογὴ τῶν νόμων-t adta ki.[1] Basilius Macedo és Leo Philosophus (886—911) császárok a 60 könyvből álló *Basilica* czimü hivatalos gyüjteményt készittették, melyek egyházi ügyekben szintén használtattak. A Basilikák mellett az egyház által sokáig a justiniani joggyüjteményekből kivont s a 30-ik §-ban érintett gyüjtemények is használatban voltak; később azonban egészen háttérbe szorittattak, midőn az egyházi téren is érvényre jutott a gyakorlati jogászok által elfogadott azon elv, hogy az, mi a justiniáni jogból a basilikába fel nem vétetett, gyakorlati érvénynyel nem bir. Különben egy részről a császárok által még ezentul is egyházi ügyekben kibocsátott rendeletek,[2] más részről a patriárkák által tartott zsinatokon hozott végzemények,[3] és tekintélyes egyházi előljárók által kiadott kánonlevelek az egyházjog dús forrását képezték.

Basilica czimü gyüjtemény.

35. §. Egyházi gyüjtemények.

Photius a patriarkai méltóságtól Leo pápa alatt (886) másodszor is megfosztatott; ugy látszik, ezen körülmény okozta, hogy gyüjteménye nem jutott mindjárt teljes érvényre, hanem sok ideig Joannes Scholasticus gyüjteménye (28. §.) volt törvényes használatban. Azonban dús tartalma és czélszerü felosztása miatt lassankint köztekintélyt nyert. Idővel czélszerübb és könnyebb használat végett *Theodorus Bestes* 1090 körül benne azt a változást tette, hogy az idézett világi törvényeket egészen beleirta és kinyomatta.[4] Azon bajon, hogy a

[1] Erről értekeznek *Zachariae* §. 10—17; *Montreuil* I. 357—373. *Biener.* De collect. p. 28. 29.

[2] Jelesen *Leo Philosophus* († 911), *Constantinus Porphyrogeneta* († 961), *Alexius Comnenus* († 1118), *Joannes Comnenus* († 1143), *Isacius Angelus* (1185—1190) és mások. Ezeket találhatni *Zachariae* id. gyüjteményében.

[3] Ezekről szól *Montreuil* II. 481—483. III. 382—397.

[4] Ezen gyüjteményről említést tesz *Zachariae* 51. §. n. 6; értekezik róla *Montreuil* is III. 428—432.

Syntagma második részében az u. n. Nomocanonban előfordult világi törvények a Basilikák által időközben hatályból kiszoritott Justinián-féle jogkönyvekből vétettek, az által lőn segitve, hogy az illető helyek a Basilikák megfelelő rendeleteivel helyettesittettek.[1]

Itt fel kell emlitenünk azon Nomocanont, mely az antiochiai szyregyház számára *Barhebraeus* (1226–1286) által az egyházjogi forrásokból, justiniáni törvénykönyvekből a novellák, és basilikákból készittetett.[2]

36. §. Tudományos magyarázatok.

A gyüjtemények és jogforrásokhozi commentárok.

Photius gyüjteménye, ugy szintén a később keletkezett keleti egyházi jogforrások az által lőnek nagyobb jelentőségüek, hogy egyes jeles férfiak azokat tudományos magyarázatokkal u. n. commentárokkal látták el. Ezek közül nevezetesebbek:

1. Azon rövid commentár, melyet Prodromus Theodor már a VIII. század végén készitett.[3]

2. Doxapater Nomocanonja, mely a kánonok magyarázatokkal ellátott szövegét foglalja magában.[4]

3. Zonaras János[5] jeles történész 1120. év körül megjelent gyüjteménye, mely Photius gyüjteményétől eltérő rendben terjedelmes magyarázatokkal ellátva adja elő az egyházjogi forrásokat. Photius Nomocanonját nem vette figyelembe.[6]

4. Balsamon Tivadar[7] konstantinápolyi chartoplilax, később antiochiai patriárka 1170 körül két commentárt készitett. Az egyik Zonaras gyüjteménye és berendezése szerint van összeállitva; a másik egészen Photius Nomocanonjára vonatkozik. Jegyzetei

[1] Lsd. *Biener* id. folyóirat, 198. 199. l.

[2] *Assemann* szyr-nyelvből latinra forditotta s kiadta *Mai*: Scriptorum veterum nova collectio czimü gyüjteményében.

[3] Ezt érinti *Comnenus Papadopolus*: Praenotiones mystagogicae ex jure canonico czimü munkában. Patav. 1696. p. 409. — És *Fabric* Bibl. graec. T. XI. p. 45—46. Ezen commentar nyomatásban még nem jelent meg.

[4] *Montreuil* III. p. 411. 412. *Zachariae* 51. §. 4. n.

[5] Alexius Comnenus császár alatt élt a XII. század elején, szerzetes volt a sz. Gliceria monostorban.

[6] Zonaras egyes commentárjai különböző időkben jelentek meg. Először az apostoli kánonokhoz irt magyarázata latin forditásban megjelent Párisban 1558; a zsinati végzésekhez irt jegyzetei latin forditásban Milanóban 1613; azután a forditás görög eredetivel Páris, 1618; és a kánonlevelekhez készitett commentárja Párisban 1622. Az egész gyüjteménye *Beverege* Synodikonjában. Oxon. 1672.

[7] Comnenus Mihály császár alatt élt a XII. század vége felé, még mint diakonus a császár parancsára készitette a commentárt.

a gyakorlati kérdések megoldásával foglalkoznak, az itt-ott előforduló látszólagos ellenmondásokat kiegyenlitik és a kánonoknak a világi törvényekhezi viszonyát adják elő. A justiniáni jog és a basilikák helyeit jegyzetileg lelkiismeretesen egymással összehasonlitja s alapelvül azt fogadja el, hogy a kánonok a világi törvényeket megelőzik, és hogy a justiniáni jogból csak az érvényes, ami a basilikákba felvétetett.[1]

37. §. Rendszeres kivonatok.

Rendszeres kivonatok.

A jogtudomány könnyebb áttekintése és megtanulhatása végett a kánongyüjteményekből készitett rendszeres kivonatok[2] következők:

1. Logotheta Simontól[3] készitett kivonat, mely berendezésére hasonlit Zonaras és Balsamon munkáihoz.

2. Aristenus Elek a konstantinápolyi egyház diakonjának 1166 körül megjelent és rövid jegyzetekkel ellátott *Synopsisa*.[4]

3. Arsenius szerzetes által 1225 körül kiadott *Synopsis*, melynek készitésénél részint a közönséges kánongyüjteményeket, részint a 87 fejezetre osztott gyüjteményt használta.[5]

4. Harmenopolus Constantin 1350. év táján szintén adott ki egy, hat szakaszból álló kivonatot.[6]

5. Ezen gyüjteményekből Blastares Máté szerzetes 1335-ben *Syntagma* czimü rendszeres munkát készitett. Ezen munka majd hosszabb, majd rövidebb fejezetekre van felosztva betürendben czimfeliratuk főneve szerint, minden betü alatt a fejezetek sorszámai ujból kezdődnek. A fejezetben közönségesen előbb valamely odavágó egyházi, azután a világi törvény kivonata következik; az utóbbinál a forrás nincsen megnevezve, az egyházi rendeletek azonban a közönséges kánongyüjteményekből meritvék.[7] A Syntagma a kelet-egyházi papság között nagy elterjedést nyert.

[1] Balsamon commentárjai *Hervettől* latinra forditva Párisban jelentek meg 1561-ben. *Agylaeustól* Baselben 1561. *Justeautól* Párisban 1615; végre *Beverege* Synodikonjában.

[2] Lsd. *Biener*: De collationibus canonum eccl. graecae. p. 32—36.

[3] *Justell.* T. II. p. 710—748. *Zachariae* 51. §. n. 3. *Montreuil* I. 251.

[4] *Zachariae* 51. §. n. 5; *Montreuil* III. 412—411.

[5] *Zachariae* 51. §. n. 9; *Montreuil* III. 456. Nyomtatásban megjelent *Justell.* T. II. p. 749—784.

[6] *Zachariae* 51. §. n. 11; *Montreuil* III. 464–466. *Leunclavius* Jus Graeco-Rom. Tom. I.

[7] *Zachariae* 51. §. n. 10; *Montreuil* III. 457—464. *Beverege* T. II.

38. §. A mai állapot.

Mindezen gyüjtemények és kivonatok a török uralom alatt is érvényben maradtak s azokból a XVIII. századig ujgörög nyelvre többféle forditások eszközöltettek, azután kivonatok és a papok számára segédkönyvek készittettek.[1] Ezek közül legelterjedettebb a Malaxes Manuel által szerkesztett s 1561-ben elkészült *Nomocanon.*[2] Nomocanon. Ezek alapján a zsinat és a patriárka sürgetésére 1800-ban egy nagy nyomatott gyüjtemény jött létre *Pedalion* (kormányrud) czim alatt,[3] Pedalion. mely ógörög szövegben foglalja magában Photius és Zonaras óta ismert zsinatok és sz. atyák kánonjait kisérve Zonaras, Balsamon és néhol Aristenus ujgörög nyelven készitett magyarázó jegyzeteivel, oly sz. atyák kánonjai is figyelembe vétettek, melyek ugyan egy közzsinat által sem lettek megerősitve, de mindazonáltal nagy tekintélyben állottak; a polgári jogkönyvekből csak azon intézkedések vétettek fel, melyek a kánonokkal megegyeztek; az egészhez különféle függelékek csatolvák s ezek között olyanok is, melyek egyházi jogügyekre vonatkozó formulákat tartalmaznak.[4] Ezen és a fent elősorolt gyüjteményeken sarkal mai napig a patriarka alatt egyesült görög egyház joganyaga.

A görögországi egyház számára 1852—1860-ig egy czélszerü és tartalomgazdag gyüjtemény jelent meg *Syntagma* név alatt, mely al- Syntagma. kalmasint az egész görög-keleti egyházban közérvényre fog emelkedni.[5]

39. §. Az orosz egyházjog forrásai.

Az orosz egyház már kezdettől fogva a konstantinápolyi egyház ritusával Photius gyüjteményét is elfogadta és pedig eredeti nyelven, mivel az oroszok első papjai és püspökei is többnyire született görögök voltak. Azonban már XI. században birták egy Nomocanon orosz

[1] Ezek közül több Velenczében nyomatott ki.

[2] *Zachariae* 55. §. n. 2.

[3] Erről értekezik *Kopitár*: Jahrbücher der Literatur. Band XXIII. Bécs, 1823. — *Biener* idéz. munkájában.

[4] *Theodoritus* athoshegyi szerzetes felügyelete alatt jelent meg 1800-ban e gyüjtemény az előfizetők költségén; egyes példányok abból igen ritkák, mert a kiadó az egész kiadást magával Görögországba vitte.

[5] A Syntagma Athenben jelent meg; hat kötetből áll. Tartalma: Photius Nomocanonja s több régi egyházi irónak a zsinatokról irt értekezései; az apostoli kánonok, a Photius után tartott zsinatok végzeményei; a helybeli zsinatok határozatai; a sz. atyák kánonjai és kánonlevelei; császári és patriarkai rendeletek; Blastares Syntagmája.

fordítását.[1] A XIII. században már több, orosz nyelven készitett gyüjtemény létezett, ilyen a többi között az, melyet II. Cyrill kiewi metropolita 1274-ben a wladimiri zsinaton kihirdetett.[2] Ezen időtől kezdve több gyüjtemény jelent meg orosz fordításban; egy Konstantinápolyból Oroszországba hozott Nomocanon fordítását Cyprian moskvai metropolita eszközölte 1406-ban[3] A Görögországból átvett gyüjteményeken kivül maga Oroszország is nyert uj forrásokat; ilyenek voktak: az orosz nagyfejedelmek, utóbb czárok világi rendeletei, különösen III. Iván (Wassiljevitsch) 1498 és IV. Iván (Wassiljevitsch) 1550-ben kiadott intézkedései; továbbá az orosz metropoliták részint pásztorlevelekben, részint a zsinatokon kihirdetett rendeletei.[4] Ma az orosz egyházban három gyüjtemény van használatban, ugymint:

Nomocanon kézikönyve.

1. A *Nomocanon kézikönyve*,[5] mely a zsinati kánonok és sz. atyák kivonata; a papság használatára szolgál.

Kormczaia kniga.

2. A *Kormczaia kniga* (kormányosnak szánt könyv), mely Nicon patriarka gondoskodása folytán keletkezett és 1653-ban a birodalom minden egyházának megküldetett.[6] Ezen munka a régi görög gyüjteményekből készült és 70 fejezetből áll; 41 képezi a gyüjtemény első részét, mely zsinati és apostoli kánonokat és püspöki kánonleveleket tartalmaz; a második rész a többi 29 fejezetből áll és a görög császárok rendeleteit és különféle egyházi értekezéseket foglal magában. Az első részt, a görög és orosz egyházat illető számos történelmi adat és Photiusnak 14 czimre osztott Nomocanonja előzi meg; a függeléket pedig Nagy-Konstantin edictuma Sylveszter pápához és egy heves czikk a római kath. egyház ellen képezi.[7]

[1] *Biener* Collect. Can. eccl. graecae. p. 51. 52.

[2] Ez Zonaras gyüjteményének fordítása, melyet a patriárka 1270-ben Swiatislaw bulgáriai fejedelemtől kapott.

[3] *Biener*: pag. 58; *Strahl*: Gelehrtes Russland. p. 73.

[4] *Stahl*: Geschichte der russischen Kirche p. 260. A levelek közé tartozik különösen I. János metropolita levele Jakab szerzeteshez; a zsinatok közül fontosabb II. Cyrill alatt 1274-ben tartott zsinat.

[5] Nyomatásban megjelent Kiewben 1620. 1624. 1629. Moszkvában 1639. Lembergben 1646-ban

[6] Nyomatásban Moszkvában jelent meg 1649, és 1650-ben. Bőven szól erről *Kopitar* a Jahrbücher der Literatur XXIII. kötetében; *Biener*; De collect. can. eccl. graec. Berlin 1827.

[7] Más helyeken is igen heves megjegyzések fordulnak elő a r. k. egyház ellen. Ezen munka ujabb kiadásai megjelentek Moszkvában. 1787. 1804. 1816.

3. A harmadik 1838-ban jött létre.[1] 1838-ki gyüjtemény.

Az ujabb források közé számithatók az egyházi ügyekben kiadott császári ukázok, Nagy-Péternek 1721-ben kibocsátott, a patriarchatust megszüntető s az egyházkormányzásra alapitott sz. zsinatot szervező rendelete;[2] végre az orosz polgári jog pandektáinak a házassági jogot tartalmazó második kötete.[3]

40. §. A dunafejedelemségek görög egyházának jogforrásai.

A szerbek 630—640 között felső Moesiában az országot megalapitván, a keresztény hitet is elfogadták, s ugy látszik, kezdetben az oroszok által is használt sláv forditásu gyüjteménynyel éltek.[4] Később Blastares Syntagmája használtatott,[5] melyből egy *Zakonnik* nevü kivonat készittetett. Egy XIV. századbeli kézirat is tartalmaz egy ily czimü kivonatot, mely után a justiniáni codex kézirata és Duschán király 1349-ben kibocsátott rendeletei következnek.

A bolgárok, kik alsó Moesiában 680 után telepedtek le, 865 körül a keresztény hitre történt áttérésök alkalmával valószinüleg Joannes Scholasticus gyüjteményének sloven forditását fogadták el,[6] 1018-ban a byzanti császárságba kebeleztetvén, kétségkivül a többi görög gyüjteményt is használták.

Az oláhok a XIII. században független országot alapitván, saját pátriarkát nyertek[7] s görög jogforrásokat használtak, melyeket a XVI. században a Porta fenhatósága alatt is megtartottak. Ezen forrásokból 1652-ben egy anyanyelven készitett, két részre osztott és Tergovitsben nyomatott gyüjtemény jelent meg.[8] Az első rész nem

[1] *Theiner*: Staatskirche Russlands p 303—305. A sz. zsinat az 1852-ben Athenben megjelent gyüjteményt törekszik terjeszteni.

[2] Pétervárott 1721-ben jelent meg németül és oroszul; utánnyomatban Danczigban 1725, latin forditásban Pétervárott 1785. *Walter*: Fontes jur. eccl. antiqui et hoderni. Bonn. 1861.

[3] *Biener*: De collect. can. eccl. graec. p. 6. 7.

[4] Kopitár szerint Kormczaia Kniga-ban fordulnak elő helyek, melyek Daniel szerb érsektől (meghalt 1340 körül) eredtek. Wiener Jahrbücher B. XXIII. p. 229.

[5] Több, szerb helyesirással készitett forditása van.

[6] Ezen forditás kéziratáról szól *Biener*: De collect. can. eccl. graec. §. 10.

[7] Ki a konstantinápolyi patriárka által ordináltatott. Erről szólnak: Acta patriarchatus Const.

[8] *Kopitár*: (Wiener Jahrbüch. XXV. k. 158—168. l. XXXIII. k. 290. l. *Biener*: id. m. 43—46. l. *Neugebauer*: Das kan. Recht der morgenländ. Kirche in der Moldau und Walachei (Bülau Jahrb. 1874. *Zachariae*: Jus Graeco-Romanum §. 57. n. 2. Rechtsquellen in der Wallachei (Krit. Zeitschr. für. Rechtsw. des Auslandes XII. k. 408. l.)

egyéb, mint Malaxes Nomocanonja 417 fejezetben, a második, mely Nomocanon czimet visel, az apostolok, a zsinatok, sz. Bazil és más sz. atyák kánonjait foglalja magában.

Ezen gyüjtemény Moldvában is elfogadtatott.

Ujabban a görög Pedalion román nyelvre forditva 1844-ben kiadatott és *Pravila*[1] név alatt Moldva-Oláhországban elfogadtatott.

41. §. Magyarországi görög-keleti egyházjog forrásai.

Magyarországi g. k. egyházjog forrásai.

Hazánk görög-keleti egyházában az eddig elősorolt általános jogforrásokhoz a következők járulnak: a nemzeti gyülekezetek s a püspöki zsinatok végzeményei, az országos törvények, nevezetesen az 1791: 27, 1792: 10., 1848: 20., 1868: 9. törvényczikkek; királyi kiváltságok és szabályrendeletek, jelesen az 1770. sept. 17., 1771. jul. 20., 1777. jan. 2-án kelt leiratok, az 1779. jul. 16-án kelt Declaratorium, az 1782. jun. 17-én kelt Systema consistoriale (törvényszéki szabályzat), a görög szerzetesrendek püspökileg megerősitett szabályai;[2] végre az $186^4/_5$-ki karloviczi congressuson hozott és ő fölsége által 1868. aug. 10-én, továbbá 1869. máj. 28-án, 1871. máj. 29-én, 1875. máj. 14-én kelt kegyes királyi rendeletekkel megerősitett szabályzatok.

III. A NYUGATI EGYHÁZJOG KÜLÖNÖS TÖRTÉNELME.

Az V—IX. századig.

42. §. Zsinati végzemények és pápai ügylevelek.

A 325-ben tartott nicaeai közzsinat határozatai nyugaton is már kezdettől fogva kötelező erejüeknek ismertettek, de a konstantinápolyi

[1] A Pravila tartalma olvasható: *Pap-Szilágyi*: Enchiridion juris. p. 70,

[2] *Pauler*: Jog- és államtud. encycl. 154. §. A gör. kel. egyházjog forrásait képezik a patriarkák synodáldecretumai, synodállevelei és iratai is. A synodaldecretumok a synodusnak a patriarka elnöklete alatt fontosabb ügyekben hozott, s a patriarka által saját neve alatt kiadott kötelező határozatai. A synodállevelek és iratok pedig a patriarka által egyházi ügyekben kiadott oly iratok, melyek mint a patriarchal-zsinat következményei tekintendők. Az egyes patriarkák által kiadott ilynemü a nevezetesebb gyüjteményekbe is felvett egyházjogi okmányokat felsorolja *Popowicz* czernoviczi egyetemi tanár az *Archiv* 44-ik kötetének 98 és köv. lapjain ily czimü értekezésében: „Die Synodaldecrete, Synodalbriefe und canonischen Briefe der Patriarchen als Quellen des gr. or.

zsinat (381) által hozott végzések formaszerint nem recipiáltattak,[1] hanem csak hallgatag magángyüjtemények segélyével jutottak a nyugati egyházban érvényre. Az ephesusi zsinat (431) nyolcz kánonja ideiglenes természetök[2] miatt nem vétettek figyelembe, s helyettök Cyrillnek Nestoriushoz intézett s ezen zsinaton felolvasott és helyeselt két levele nyert elfogadtatást. Végre a chalcedoni zsinat határozataiból csak az első 27 kánon ismertetett el.

Ezen korszakban a joganyag gyorsabb fejlesztésére már igen fontos tényezőt képeztek az ügylevelek, melyeket a római apostoli szék püspökei különféle országok püspökeihez majd eleve történt felszólitás után, majd anélkül intéztek, vagy pedig egyes egyháztagok, tisztviselők vagy egész községek tudakozódása folytán vitás kérdések eldöntésére, vagy peres ügyekben keltek, vagy végre általános szabály gyanánt kibocsáttattak. Ezen pápai ügylevelek már az V. századtól fogva egyes kánongyüjteményekbe felvétettek és a zsinatok végzéseivel egyenlő tekintélyüeknek tartattak.[3]

A nyugati római birodalom felbomlása sem az egyház intézményeire, sem a jogforrásokra nézve lényeges változással nem volt. A nyugati egyház a legbensőbb összeköttetésben maradt ezentul is a keletivel, a sz. szék közreműködésével a VI.-IX. századig keleten még négy közzsinat tartatott. Ezek közül a második (553) és harmadik (680) konstantinápolyi közzsinatokon, mint már emlitők, kánonok nem hozattak. A második nicaeai zsinat (787) 22 kánonja elterjedt ugyan nyugaton, de csak latin szövegben. A negyedik konstantinápolyi (869) zsinaton hozott 27 kánon nyugaton szintén csak latin fordításban terjedt el. E zsinat azonban a keleti egyház által közzsinatnak nem ismertetett el.

A nyugati egyházjognak fejlesztésére a közzsinatokon kivül több tartományi zsinat is nagy befolyást gyakorolt. Ily zsinatok tartattak Afrika-, Spanyolország-, Gallia-, Britannia-, Skot- és Irhonban.

Kirchenrechtes.“ — *Popowicz*, nézete szerint a gör. kel. egyház segédforrásainak tekinthetők egyes jelesebb főpásztorok és kánonjogirók egyházjogi iratai is, melyek bár magán nézetek és az egyház törvényhozó hatalma által megerősitve nem voltak; de a kanonisták általános használása folytán tekintélyt nyertek, és egyes gyüjteményekbe is felvétettek. Ezen iratokat elősorolja az *Archiv* 43-ik kötetének 466. és köv. lapjain: „Die Rechtsanschauungen angesehener Canonisten als Hilfsquellen des gr. or. Kirchenrechts“ czimü értekezésében.

[1] *Ballerini* Part. II. C. 1. §. 2. (Galland. T. I. p. 306—309.)

[2] Nestoriusra vonatkozó rendszabályokat tartalmaznak.

[3] Praefatio collect. Hisp. c. a. 633. (Galland. T. I. p. 504.)

43. §. Egyházi gyüjtemények. a) Olaszországban.

Dionysius Exiguus első

A 26. §-ban érintett Prisca translatio és más három gyüjtemény után az V. század végén vagy a VI. elején egy igen fontos, tartalomdús és rendszeres gyüjtemény jött létre. Szerzője *szerény Dénes* (Dionysius Exiguus)[1] scythiai születésü szerzetes-apát, nagytudományu, a latin és görög nyelvben különösen jártas férfiu. Ezen munkát Dénes egy Lőrincz nevü presbyter, főleg pedig István salonai[2] püspök felszólitására Rómában készitette,[3] amely, szintén Dénes által történt második átdolgozás alkalmával, a következő tartalmat nyerte: A Praefatio vagyis István püspökhöz intézett ajánlólevél után a tartalomjegyzék, azután pedig az első 50 apostoli kánon s 165 folyó számban a nicaeai (20), ancyriai (24), neocaesareai (14), gangrei (20), antiochiai (25), laodiceai (59), konstantinápolyi (3) zsinatok végzeményei; továbbá uj számok alatt a chalcedoni zsinat 27 kánonjának tiszta latin forditása, melyhez latin eredetiből a sardicai zsinat 21 kánonjai s 138 folyó számban a 419. évben tartott karthagói zsinat határozatai, s végre más afrikai zsinatok (44. §.) végzései s ezen zsinatokra vonatkozó iratok csatoltatnak, következik.

második

Julián presbyter kérelmére Dénes Rómában[4] pápai ügyleveleből nem sokára egy uj gyüjteményt, mely a praefatió vagyis Juliánhoz intézett levél után a czimek tábláját s Siriciustól († 398.) egész II. Anastásig († 498.) kiadott pápai decretálisokat számszerint foglalja magában,[5] készitett.

harmadik gyüjteménye.

Végre Hormisdas pápa (514—523.) megkeresése folytán Dénes egy harmadik gyüjteményt is, mely az egész egyház által elismert

[1] Az exiguus melléknév nem a szerző testi alkotására, tehát törpe termetére látszik vonatkozni, hanem inkább szerénysége és alázatossága kifejezéseül tekintendő. Magát másutt is szerénységből parvitas nostra (csekélységünk) nevezi. Dénes Gelasius pápa halála után († 496.) jött Romába, hol azután állandóan tartózkodott, egy ideig a dialektikát tanitotta; meghalt 536-ban.

[2] A dalmát partokon feküdt város, később elpusztult.

[3] Ezen codex első alakjában egy kéziratban maradt fön. *Ballerini* P. III. c. 1. §. 3. (Galland. T. I. p. 481.)

[4] *Walter* valószinünek, de nem egészen bizonyosnak mondja, hogy e gyüjtemény Rómában került szinre.

[5] *Syricius* levelét Himeriushoz 15. számban; I. *Incze* 22 levelét 57 számban; *Zosimus* levelét Hesichiushoz 3 számban; I. *Bonifacius* 3 levelét 4 számban; *Coelestin* 3 levelét 22 számban; *N. Leo* hét levelét 48 számban; *Gelasius* decretumát de const. eccl. 28 számban; *Anastasius* levelét 8 számban. Ezen gyüjtemény található *Justell.* Bibl. jur. can. T. I. p. 181—248.

görög zsinatok határozatait eredeti görög szövegben és latin fordításban egymás mellett tartalmazta, készitett; ezen gyüjtemény azonban nem jutott el hozzánk.[1]

Ámbár Dénes ezen gyüjteményei nem voltak hivatalosak, mégis a két előbbi gyüjtemény később egybekapcsolva részint a fordítás hűsége és tisztasága, részint a tartalom helyes elrendezésénél fogva nem csak Romában[2] és egész Olaszországban nagy tekintélyre emelkedett, hanem egész nyugaton is gyorsan elterjedt és folytonos használatban volt. Keletkeztek ugyan ezen időben más gyüjtemények is; u. m. *Theodosius* diaconnak főleg zsinati végzeményeket tartalmazó gyüjteménye[3] és egy ismeretlen szerzőtől származó igen jeles és terjedelmes *Collectio avellana*-féle a VI. század közepe táján készült gyüjtemény;[4] de ezek a Dénes-félével nem voltak képesek a versenyt kiállani. Mily tekintélyben állott Dénes gyüjteménye, kitünik onnan is, hogy keleten az afrikai zsinatok végzései a Dénes gyüjtemény után használtattak,[5] több görög gyüjtemény a szerint kijavittatott,[6] Gallia- és Britanniában még Nagy-Károly kora előtt használatban volt,[7] belőle a spanyol gyüjtemény kiegészittetett s Afrikában Cresconius püspök abból *Concordia* név alatt rendszeres kivonatot készitett.[8]

Theodosius diákon gyüjteménye.

Collectio Avellana.

Concordia

Hogy a Dénes-féle gyüjtemény folytonosan használható legyen, később különféle régibb és ujabb részekkel, melyek utóbb magába a gyüjteménybe korrendileg beszövettek, kiegészittetett.[9]

Ily, különösen Symmachustól II. Gergelyig uralkodott pápák által kiadott ügylevelekkel bővitett Dénes-féle gyüjtemény egy példányát ajándékozta I. Hadrián N.-Károly frank fejedelemnek Romában léte alkalmával 774-ben; mely ezért *Collectio Dionysio-Hadriana*-nak

Collectio Dionysio-Hadriana.

[1] *Biener*: De collect. can. eccl. graec. p. 11. tesz róla emlitést egy, a novarrai káptalani könyvtárban talált kézirat után.

[2] Hogy a Dénes-féle gyüjtemény a római egyházban használtatott, már *Cassiodor* tanusitja.

[3] Nemsokára Dénes gyüjteménye után készült. Fönmaradt a codex cap. cath. Veronens.-ben, s ebből átvették a *Ballerini* testvérek. Part. II. c. 9 (Galland. T. I. p. 403. 400.)

[4] Lsd. Vatikáni codex. n. 3781. 4961. 3786. 4903. A legjobb. n. 4961. S. Crucis Fontis Avellanae kolostoré volt, ezután vették át és irták le a *Ballerini* test. az id. helyen c. 12.

[5] *Ballerini*. id. hely.

[6] *Ballerini*. Part. III. c. 1. §.2. n. 9.—

[7] *Ballerini* in dissert. XVI. Pasch. Quesnelli §. 1. Oper. Leon. M. III. coll. 1041.

[8] A Concordia canonum közölve van *Just.* és *Voell.* bibl. T. I. függ. p. 33. és utána *Migne* Patrologiájában. — Továbbá *Henke*: De Cresconii Concordia canon Lip. 1802; és *Phillips*: Codex. Salisburg. Petri IX. 32. Bécs 1864.

[9] Az első már toldalékokkal bővitett kiadás: Canones Apostolor. veter. Conc. constitutiones decreta pontificum antiquiora ed. Joan. *Wendelstein* Mogunt.

neveztetik.[1] Ezen gyüjtemény az aacheni birodalmi gyülésen 802-ben formaszerüleg elfogadtatott[2] s oly tekintélyre emelkedett, hogy kivá-lóan *Codex canonum* vagy *Corpus codicis canonum*-nak neveztetvén, azon véleményt szülte, hogy a benne elő nem forduló egyházi törvé-nyek érvény nélküliek; mi ellen azonban már I. Miklós pápa határo-zottan felszólalt.[3]

Később I. Hadrián után, de már IV. Leo idejében Dénes gyüjte-ményéhez uj toldalékok járultak s pedig az első részhez az ephesusi zsinat czime alatt Cyrillus két levele Nestoriushoz[4] a másodikhoz azon pápai ügylevelek, melyek Symmachustól folytatva egész II. Gergelyig (498—731) kiadattak.

44. §. b) Az afrikai egyház gyüjteményei.[5]

A nicaeai zsinat végzeményein[6] kivül más külegyházi kánon Afrikában formaszerüleg nem fogadtatott el; de már a IV. század óta több belzsinat tartatott, melyeken az egyházi fegyelemre vonatkozó számos kánon hozatott. Egy sajátszerü neme a joggyüjteményeknek itt azáltal keletkezett, hogy minden előbbi carthagói zsinat végzemé-nyei, az utána következő zsinat határozmányaiba felvétettek.[7] A számos zsinat közül legfontosabb a 419. évben tartott carthagói, mely nem-csak mintegy 40 uj kánont alkotott, hanem minden előbbeni, 394 óta tartott zsinat határozatait a 393. évi hyppói zsinat végzéseinek kivona-tával együtt irásba foglalva ujra felvette, s ez által az afrikai egyház-ban egy önálló s befejezett gyüjteményt létesitett, mely Dénes által,

Afrikai egy-ház gyüjte-mények.

1525. fol. Ennek csaknem egészen ismétlése: Codex can. vetus eccl. Romanae. Páris 1609. fol.; azután javitva és bővitve. Paris 1687. fol. *Pithou* kiadása. A *Justeau* által Párisban 1628 és 1643-ban Codex. can. eccl. Dionysi. exigui czim alatt eszközlött kiadás csak a zsinati végzéseket tartalmazza, továbbá *Voelli* et. *Justelli*: Bibl. jur. can. tom. I. p. 101. sqq.

[1] *Rudolf*: Nova commentatio de codice canonum, quem Hadrianus I. Carolo Magno dono dedit. Erlang. 1878. — Ezen codexben Dénesnek István püspökhöz irt ajánló levele helyett I. Hadrián pápának N.-Károlyhoz intézett ajánló sorai foglaltatnak.

[2] *Annales Laureshamenses* ad. a. 802. *Pertz*-nél Monumenta Germaniae hist. T. I. p. 39.

[3] I. *Miklós*. Ep, 42. ad. univ. Gall. Epp.

[4] *Ballerini* id. hely. n. 5. 6.

[5] Az afrikai jogforrások körül sokat fáradozott s azok homályos viszo-nyaira nagy világot vetett a két *Ballerini* testvér.

[6] A nicaeai zsinat kánonjai azon forditás szerint, melyet Coecilián püspök Nicaeaból magával hozott, fogadtattak el. *Ballerini* Part. II. C. 2. §. 1. (Gall. T. I. p. 324.)

[7] *Ballerini* i. h. p. 334—378.

mint az előbbi §-ban emlitők, több toldalékkal bővitve saját gyüjteménye első részébe felvétetett s onnan görög fordításban a keleti egyház több joggyüjteményébe is átment.[1]

Nemsokára jelentek meg tulajdonképeni kánongyüjtemények is, az egyik, ugy látszik, a nicaeai zsinat végzéseit régi fordításban és Aurelius előtt tartott afrikai zsinatok kánonjait; a másik Aurelius alatt tartott zsinatok végzéseit tartalmazza.

Az 525. évi karthagói zsinaton e két gyüjtemény már használtatott. Ezekhez a VI. század közepén egy harmadik gyüjtemény járult, mely magában foglalja 8 karthagói zsinat határozmányait s közöttük 398. évi IV. karthagói zsinat czime alatt egy tekintélyes részt, mely a kéziratokban Statuta ecclesiae antiquae és statuta ecclesiae orientalis néven fordul elő; mely azonban a gyüjteményhez nem tartozik s eredete is bizonytalan[2].

Rendszeres gyüjtemények:

Végre rendszeres gyüjtemények is jöttek létre u. m.

1. *Fulgentius Ferrandus* karthagói diacon 547-körül *Breviatio Canonum* czim alatt készitett egy gyüjteményt,[3] mely három részben az afrikai egyházban jogérvénynyel biró zsinati végzéseket 232 folyó szám alatt rendszeres kivonatban ugy adja elő, hogy a papságra, a világiakra és mindkettőre nézve közösen kötelező szabályokat külön tartalmazza. A görög kánonok az isidori versióból vétettek.

a) Breviatio canonum,

2. Az előbbi §-ban emlitett *Concordia Canonum*. Ez is rendszeres gyüjtemény, mely Cresconius afrikai püspök által 690 körül a Dénes-féle gyüjtemény alapján készittetett,[4] a benne előforduló joganyag 300 czimre osztatik. A gyüjtemény előszava után 300 rövid fejezetből álló tartalomjegyzék következik, melyekben egyes czimek tárgya röviden előadatik. Ezen tartalomjegyzék később a Dénes-féle gyüjteménynyel, mint arra is alkalmas tárgymutató-jegyzék, összeköttetésbe hozatott, később külön mű gyanánt *Breviarium* vagy *Breviatio canonum* név alatt kinyomatott.[5]

b) Concordia canonum.

[1] A 419. évi karthagói zsinat végzeményei Photius gyüjteményében is benfoglaltattak. — Az afrikai egyház ezen gyüjteményét Dénes gyüjteményéből külön lenyomatta *Justeau*: Codex canonum ecclesiae africanae czim alatt Párisban 1615. — Kiadta *Justellus* is Bibl. j. can. vet. T. I. p. 105—400; továbbá *Mansi*: Coll. Conc. T. II. col. 699—844. Legujabb kiadását eszközölte *Bruns* T. I. p. 155—202.

[2] *Ballerini* Part. II. c. 3. §. 4 (Galland. T. I. p. 353—358.)

[3] *Ballerini* Part. IV. c. 1. (Gall. T. I. p. 571—578.) Legelőször kiadta *Pithou* Páris. 1577; azután *Justellus* Páris 1628.

[4] Megjelent *Justellus* gyüjteményében.

[5] Önállólag megjelent *Chifflet* (1649) és *Meermanntól*.

45. §. c) A spanyol egyház gyűjteményei.

Spanyolhonban még a római uralom alatt tartattak zsinatok, az első 305-ben Elvirában; később a nyugati góthok uralma alatt is számos zsinat tartatott, kezdetben az arianismus, 589-től kezdve pedig a kath. uralkodók alatt. Azonban a spanyol egyház egész az V. századig csak a görög zsinatok kánonjainak latin fordítását (26. §.) használta. Már a VI. században voltak gyűjtemények, melyek az afrikai, galliai és belhoni zsinatok határozatai- és pápai ügylevelekből állottak.[1]

Márton püspök gyüjteménye.

Különös tekintélyben részesült *Márton* (Martinus Bracarensis) bragai püspöknek 572. körül nagyobbrészt görög zsinatokból készült rendszeres gyűjteménye. Ez 84 részint az ujra átforditott görög, részint spanyol zsinatok végezményeiből kivont fejezetből (u. n. Capitula Martini) áll és két részre oszlik; az első 68 fejezet a papság jogait és tisztán egyházi ügyeket fejteget; a 16 utóbbi a világiak jogait és a vegyes világi ügyeket tartalmazza.[2]

Collectio Isidoriana.

A VII. század elején egy uj, nagy jelentőségü rendszeres gyűjtemény jelent meg, melynek készitésére, ugy látszik a nyugati gothoknak a III. toledói zsinaton (589) a ker. kath. hitre való visszatérése szolgáltatott okot.[3] Szerkesztése, bár elegendő alap nélkül sz. *Isidor* (†636) sevillai püspöknek (Isidorus Hispalensis) tulajdonittatik s azért *Colecto Isidoriana*-nak neveztetik.[4] Két főosztályra szakad: zsinatok- és ügylevelekre. A zsinatokat praefatió előzi meg. A zsinatok azon országok, és helyek szerint ahol tartattak, de nem korrendileg következnek. A 10

[1] Ezek nem jutottak el hozzánk.

[2] *Ballerini*: De ant. can. coll. Part. IV. c. (Gall. T. I. p. 578—582.) — *Theiner*: Disquis. critic. p. 373—375. — *Lopez de Barrera*: Exercitatio historica de antiqu. codice canon. eccl. Hisp. Rom. 1758. Nyomtatásban megjelent *Justellus*-nál, Bibl. j. c. Append. p. VII. sqq. — *Mansi* Coll. T. IX. Col. 846—860.)

[3] *Recared* király a zsinaton összegyült püspököknek visszatérését tudtul adván, erélyesen felhivja őket a fegyelem visszaállitására. Beszéde olvasható *Bruns*-nál II. pag. 210.

[4] *Ballerini* i. h. Part. III. c. 4. (Galland. T. I. p. 509—526.) jegyzetekkel ellátta *Arevalo* S. Isidor Opp. T. II. c. 91. p. 160. — *C. de la Serna Santander*: Praef. hist. crit. in veram et genuinam collectionem veterum canonum eccl. Hisp. a divo Isidoro Hispalensi Metropolitano Hispaniarum Doctore primum, ut creditur, adornatam. Bruxellae Reip. Gal. Anno VIII-o (1802.) — *Regenbrecht*: De canon. apost. et eccl. Hisp. Vratislav. 1827. — *Eichhorn*: Die spanische Sammlungen. (*Savigny* folyóiratában.)

görög zsinat[1] után, 8 afrikai,[2] 16 galliai[3], 36 spanyol[4] zsinat végzeményei következnek. A második részben rövid előbeszéd után 103 számban 20 különböző pápától eredt ügylevelek közöltetnek Damasus-tól egész N.-Gergelyig († 604).[5] A gyüjtemény mindkét része később ujabbi zsinatok végzeményeiből különféle toldalékkal bővittetett.[6]

Ezen gyüjtemény, mint a részszerü spanyol egyházjogi anyagnak képviselője mai nap rendesen *Hispana* név alatt idéztetik. Hispana.

Egy ily már bővitett gyüjteményből a VII. század végén, vagy a VIII. elején egy rendszeres kivonat jelent meg 10 könyvben, melyek mindegyike több czimre, melyekben az egyházi rendeletek röviden jeleltetnek, oszlik, és a gyüjtemény megfelelő részeire számaik szerint történik az utalás.[7]

46. §. d) A galliai és frankbirodalmi egyház gyüjteményei.

Galliában is még a római uralom alatt voltak tartományi zsinatok s ezek között az első Arles városában 314-ben tartatott, s igy

[1] A görög zsinatok: Nicaeai, ancyrai, neocaesareai, gangrei, sardikai (a latin eredeti szerint), antiochiai, laodiceai, I. és III. konstantinápolyi, sz. Cyrill 2 levele Nestoriushoz, az ephesusi zsinat neve alatt és chalcedoni.

[2] Afrikai zsinatok: 7. karthagói, ezek közül azonban a 4. a statuta eccl. antiquae (44. §.) foglalja magában, tehát tulajdonkép 6 karthagói és a milevi (402), végre teleptei (418).

[3] A galliai zsinatok: 3 arlesi (314, 443, 524); valenciai (374), turini (411), riezi (439), orangi (441), 2 vaisoni (442, 529), agdei (506), 2 orleansi (511, 533), epaorei (517), carpentrasi (527), és két auvergnei (535, 549).

[4] Spanyol zsinatok: elvirai (305), terragenai (516), gironai (518), 3 saragossai (518, 592, 691), leridai (523), valladolidi (524), 15 toledói (398, 531, 589, 633, 638, 646, 653, 655, 656, 681, 683, 684, 688, 694), 3 bragai (561, 572, 675), 2 sevillai (590, 618), 2 barcellonai (540, 599), narbonnei (589), heuskai (698), egarai (614), meridai (666).

[5] A következő pápáktól: Damasustól 2, Siriciustól 3, I. Inczétől 23. Zosimustól 2, I. Bonifácztól 4, I. Coelestintől 3. I. Leotól 39. Hilariustól 3. Simpliciustól 2, III. Bódogtól 3. III. Gelasiustól 2, Anastasiustól 1. Symmachustól 1, Hormisdastól 10, Vigiliustól 1 és végre N.-Gergelytől 4. — Némelyek csak 102. számitanak, mivel Inczének Aureliushoz irt levelét hibásan koholtnak tartják. Az ügylevelek között fordulnak elő püspököknek a pápák- és császárokhoz irt levelei is.

[6] Ujabban az egész munka nyomtatásban megjelent, az első rész ily czim alatt: Collectio canonum eccl. Hisp. ex probatissimis et pervetustis codicibus nunc. primum edita. Matriti 1808; a második: Epistolae decretales ac rescripta R. Pontif. Matriti 1821. Egy utánnyomata ezen gyüjteménynek található a párisi *Migne*-féle kiadásban. Patrolog. T. 84. 1850.

[7] *Ballerini* Part. IV. c. 5. (Gall. T. I. p. 594—602). E kivonat kiadásai a következők: Index sacr. can., quibus ecclesia praesertim Hispanica regebatur

Galliai gyüjtemények.

Galliában is az egyházfegyelem az olasz és spanyol jogforrások mellett belhoni zsinatokon fejlődött ki. A galliai gyüjtemények következők:

1. A legrégibb Gelasius alatt az V. században került szinre.[1] A benfoglalt joganyag 98 czimre oszlik minden korrendi sorozat vagy rendszeres terv nélkül. Tartalma: zsinati végzések, az afrikai egyházban hozottakon kivül, a 10 kelet-egyházi zsinat kánonjai, valamennyi a régi spanyol fordítás szerint csak a chalcedoniak a Prisca után, a galliai kánonok nincsenek benne fölvéve; azután pápai ügylevelek jelesen Siriciustól Gelasiusig (385—496), s a galliai püspököknek a szszékhez intézett levelei. Ezen gyüjtemény még a frankbirodalomban is kezdetben használatban maradt; később pedig a Dénes-féle terjedt el.

2. A VI. század kezdete óta az egyházfegyelem kifejlesztésére több zsinat tartatott, melyek határozmányai a most emlitett gyüjtemények anyagával s a pápai ügylevelekkel együtt, mit a gallok *auctoritás*-nak neveztek, bő anyagot szolgáltattak ujabb gyüjtemények létesitésére. Rövid idő alatt öt külön gyüjtemény, melyek valószinüleg Németországban is amennyire az a keresztény valláshoz szitott, elterjedtek, keletkezett.

Frankbirodalmi gyüjtemények.

A frankbirodalomban azonban N.-Károly ideje óta különös tekintélyben a *Collectio Dionysio-Hadriana* (43. §.) részesült. E mellett azonban a bővitett spanyol gyüjtemény (45. §.) leiratai is kezdetben tisztán,[3] később toldalékkal bővitve, szintén elterjedtek.[4]

3. Lassankint rendszeres gyüjtemények is készittettek; ezek közül kettő a VIII. század közepe előtt;[5] egy terjedelmesebb a VIII. század vége felé[6] és egy másik Halitgar cambrai püspöktől († 831.) a

ab ineunte sexto seculo usque ad initium octavi. (Ageurre Collect. Conc. Hisp. ope *Cajet. Cenni* Rom. 1739. — *Mansi* Con. T. VIII. col. 1179—1260.

[1] E gyüjteményről lásd *Coustant* n. 70—88. (Galland T. I. p. 75—87.); *Ballerini*: Observ. in dissert. XII. Pasch. Quesnelli de cod. can. eccl. Rom. Opp. S. Leon. M. T. III. p. 753—776. (Galland. T. I. p. 783—801.); *Savigny*: Gesch. d. röm. Rechts stb. Th. II. §. 100. — Kiadta: először *Quesnell* N. Leo munkáival codex can. eccl. Rom. czim alatt. Legjobb kiadás a *Ballerinieké*: Opera Leonis M. T. III. p. 1—472. — *Eichhorn* azt állitja, hogy ezen gyüjtemény Olaszországban keletkezett, ennek ellenében *Walter* 90. §. 1. sz. a munka gall eredetét vitatja.

[2] *Ballerini*. De antiq. can. coll. Pat. II. c. 5, c. 10. §. 1—3. P. IV. c. 4. (Gall. T. I. p. 387. 409—420. 587—594.)

[3] Egy ily leiratot *Rachion* strassburgi püspök (787) készittetett.

[4] *Ballerini*, Part. III. c. IV. §. 5. (Gall. T. I. p. 517—520.

[5] *Balleriri*, Part. IV. c. 7. §. 2. 3.

[6] 3 könyvből, melyekhez az anyag a bővitett spanyol és hadriáni codexből vétetett, áll. Kiadatott *d' Achery* Spicilegiumában T. I. p. 509—564.

IX. század elején jelent meg.[1] Ezen gyüjtemények közül némelyek, a tulajdonképeni egyháztörvények mellett egyes sz. atyák irataiból idézeteket, melyek később a jogforrások közé fölvétettek, tartalmaznak.

4. Ezen, részint korrendileg szerkesztett, részint rendszeres gyüjtemények mellett némely püspökök saját egyházmegyéjök számára részleges törvénygyüjteményeket, melyek a nagyobb gyüjtemények kivonatait és megyéjök számára kibocsátott püspöki rendeleteket tartalmaztak, állitottak ki. Ily *capitula Episcoporum* vagy *Capitularia* czimmel jelelt gyüjteményeket birunk: sz Bonifácz mainczi érsektől (745.)[2] Theodulf orleansi (797.)[3] Haytho baseli püspöktől (827.)[4] Herard toursi érsektől (758.)[5] Walther orleansi püspöktől (871.)[6] és Hinkmár rheimsi érsektől (852—874.)[7] Capitularia episcoporum.

47. §. e) Az angol és irhoni egyházi gyüjtemények.

Británniában a kereszténység már a római uralom alatt, Skot- és Irhonban pedig 430. óta el volt terjedve; saját joggyüjteményekkel azonban ugy látszik, nem birtak. Az egyházi fegyelmet tartományi zsinatok által, melyeken a közzsinatok végzései határozott elfogadtatásban részesültek, fejlesztették. A fegyelemre nagy befolyással voltak a világi fejedelmek által az egyházi ügyekre hozott, s a tartományi gyüléseken kihirdetett rendeletek.[8] Elterjedt később a Dénes-féle gyüjtemény is. Sőt már a VII. és VIII. században egyes gyüjtemények is keletkeztek s pedig:

1. A *Capitularia*, mely Tivadar canterburyi érsektől († 690) 169 számban az egyházi fegyelem legfontosb pontjait tartalmazza.[9] Angol és irhoni gyüjtemények.

[1] 5 könyvből, melyekhez később a hatodik (vezeklési könyv) függesztetett, áll. Az egész gyüjtemény található: *Canisii*: Lectiones antiquae T. II. P. II. p. 81: és Galland. Bibl. vetr. patrum. T. XIII. p. 521.

[2] Lásd *d' Achery* Spicileg. ed. nov. T. I. p. 507; és *Mansinál* Conc. T. XII. coll. 383.

[3] *Mansinál* T. XIII. coll. 993—1008.

[4] *Mansi* T. XIV. Coll. 393.

[5] Lásd Steph. *Baluzii* Capitul. regum Franc. T. I. Col. 1283—1295.

[6] *Mansi* Conc. T. XV. col. 505—509.

[7] U. o. Coll. 475—504.

[8] Lásd Dav. *Wilkins*; Leges anglo-sachsonicae ecclesiasticae et civiles. Lond. 1721. fol. angol nyelven Lond. 1840. *Schmidt*: Gesetze der Angelsachsen. 2. Leipzig 1858.

[9] Kiadta *Luc. d' Achery* Spicileg. vet. aliquot. Scriptor. ed. nov. per Lud. Fr. Jos. *de la Barre* T. I. p. 486—491; és *Mansi* Coll. Conc. T. XII. coll. 25—37.

2. Egy ismeretlen szerzőtől[1] eredt és a VIII. század második felében Irhonban megjelent rendszeres gyüjtemény, mely 65 czimből áll és alapjául a Dénes-féle codex s egyéb olasz galliai és irhoni zsinatok kánonjai szolgáltak.[2]

3. Az előbbivel egy időben került szönyegre Egbert yorki érsektől († 767.) egy gyüjtemény, melynek czime: *De jure sacerdotali.*[3] Négy könyvből áll; az utolsó 381 fejezetre oszlik.[4]

4. *Excerptiones Egberti*,[5] az előbbi gyüjtemény negyedik könyvének kivonata, tévesen Egbert müvének tulajdonittatik. Azonban sokkal később, 1040 körül Hukarius diákon készitette.[6]

48. §. Vezeklési könyvek.

Vezeklési könyvek.

Vezeklési könyveknek (Libri poenitentiales) azok mondatnak, melyekben az egyházi fegyelem egyik fontos részére, t. i. a vezeklésre vonatkozó szabályok és utasitások egybefoglalva találtatnak, s a melyekben részletesen minden bünnemre nézve a vétek nagysága szerint, tekintettel a bünös rangja-, életkora- és nemére a vezeklés módja és neme van előirva.[7]

[1] *Ballerini*; De antiqu. Can. coll. P. IV. c. 7. §. 1.; Galland. Sylloge dissert. T. I. p. 609—611; *Theiner*: Disquis. crit. p. 277.

[2] Ebből csak egyes darabok jelentek meg nyomtatásban; *L. d' Achery* Spic. ed. nov. T. I. p. 492—507. Edm. *Martene*: Thesaurus nov. Anecdot. T. IV. p. 2—22; *Mansi*: Conc. T. XII. coll. 118—141.

[3] Ebből is csak nehány darab van kinyomatva.

[4] A három első könyv csak töredékekben, a negyedik egészèn ki van nyomatva *Speelmannál*: Conc. Orb. Britann. T. I. p. 276—278; *Mansi*: Conc. T. XII. Coll. 459—462: Antiquae can. coll. qua in libr. de Synod. caus. com. pill. usus est Regino Prunensis. Ed. *A. L. Richter*. Marburgi 1844. — *Walter* e gyüjteményt frank eredetünek tartja i. m. 190. l.

[5] Található *Wilkins*: Conc. Britann. P. I. p. 101—112. *Mansinál* Conc. T. XII. coll. 411—431. — Ancient laws p. 326—342.

[6] *Ballerini* P. IV. (Galland. T. I. p. 605.) Található *Wilkins*: Conc. Mgn. Brittaniae et Hibern. T. I. p. 101—112; *Mansi* T. XII. col. 411—431 Az irhoni gyüjteményekre nézve ujabban *Wasserschlebennek* jelent meg egy munkája: Die irische Kanonensammlung czim alatt Giessen 1874.

[7] Czélja ezen gyüjteményeknek az volt, hogy a különböző egyházi vétségekre, a sz. atyák és zsinatok utmutatása szerint kiszabandò vezeklések pontos feljegyzése által a kevésbé tanult papok önkénykedésének eleje vétessék.

A vezeklési gyüjteményekre vonatkozólag legujabban különböző szerzőktől jeles munkák jelentek meg; ezek szerzőinek sikerült itészeti nyomozások folytán az eddigi sokban téves nézeteket kiigazitani s történetileg megállapitani. Ide tartoznak: *Kunstmann*: Die lateinischen Poenitentialbücher der Angelsachsen. Mainz 1844; *Hildebrand*: Untersuchungen über die germanischen Poenitentialbücher, Würtzburg. 1851; *Wasserschleben*; Die Bussordnungen der abendlän.

Walter 18 töredelmezési iratot emlit,[1] mi ezek közül csak a legjelentékenyebbekről szólandunk.

1. A britt és ir népnél már az V. században keletkeztek vezeklési könyvek, melyek közül legjelesb az, mely *Vinnianustól* származik.[2] Angolhonban használatban volt a *Tivadar* canterburyi érseknek tulajdonitott[3] vezeklési könyv és több capitula Theodori czim alatt összegyüjtött vezeklési kánon, s főleg a VII. század vége felé megjelent két könyvből álló és czimekre osztott gyüjtemény. Ezek nyomán *Beda* (venerabilis) († 735.)[4] és *Egbert* yorki érsek († 767.)[5] készitettek vezeklési iratokat, melyek később előszavaikkal együtt *Liber de remediis peccatorum* név alatt egybekapcsoltattak.[6] Az Egbertnek tulajdonitott *Confessionale Egberti* és *Poenitentiale Egberti* későbbi eredetüek.[7]

Liber de remediis peccatorum.

2. *Poenitentiale romanum*, mely mind Commean, mind Halitgár által szerkesztett vezeklési müvekben emlittetik. Ez nem, Rómában készült. A poenit. rom. határozatlan kifejezés, s ugy látszik a nyugati római egyházban használatban levő valamennyi vezeklési műre vonatkozik ellentétben azokkal, melyek csak egyes vidéken alkalmaztattak.

Poenitentiale romanum.

3. A frankbirodalomban sz. *Columbántól*, ki a hittérités végett Irhonból jött át († 615.) jelent meg egy vezeklési könyv, melynek készitésénél Vinnianus iratait használta,[8] s melynek alapján a frankbirodalmi zsinatokon hozott kánonok felhasználásával a VII. és VIII. században a Frankbirodalomban számos vezeklési könyv jelent meg; közöttük jelesen az is, mely később mint hatodik könyv *Halitgár* mü-

dischen Kirche nebst einer rechtsgeschichtlichen Einleitung. Halle. 1851. *Friedberg* Aus deutschen Bussbüchern, Halle 1868; *Herm. Jos. Schmitz:* Das Poenitentiale Romanum (Archiv. 1875. 34-ik kötet, 233. l.) *Vering*: Zur Geschichte der Poenitentialbücher (Archiv 1873 30. köt.) és zur Charakteristik der mittelalterlichen Poenitentialbücher (Archiv 1873. 30. köt. XXII.) V. ö. még *Vering*: Lehrbuch des kath. und protest. Kirchenrechts Freiburg im Breisgau 1876. 43. l.

[1] *Walter* i. m. 93. §. p. 195.

[2] Melyből csak egyes részek maradtak ránk, melyek kinyomattak *Wasserschleben* p. 101—144.

[3] Sem a *Petit* által emlitett Poenitentiale Theodori Cantuarensis, sem a capitula Theodori, sem a többi Tivadarnak tulajdonitott s neve alatt kiadott vezeklési iratok nem folytak közvetlen az ő tollából; azonban ő korában oly tekintélyben állott, hogy a vezeklés körüli mondatait mások összegyüjtötték és kiadták.

[4] Kinyomatott *Wasserschleben* p. 220—230. — [5] Szintén *Wasserschleben* p. 231—247. — [6] Kinyomatott *Mansi* Conc. T. XII. coll. 489—498. — [7] Mindkettő: *Wasserschleben* 300—348. l. — [8] Kinyomatott *Wasserschleben* p. 353—360.

véhez (46. §.) függesztetett. A VIII. században jelent meg *Commeanus* apát vezeklési könyve is, mely után még ugyanazon században három más vezeklési mű, melyek közül egyik 35 fejezetre osztatik, készittetett. A sok és gyorsan keletkezett vezeklési műben mutatkoztak itt-ott ellenmondások is, melyek megszüntetésére a IX. században *Rabanus Maurus* fuldai apát- s később mainzi érsektől († 856.) két javitott gyüjtemény jelent meg. Az első: *Liber poenitentium*, melyet Otgar mainzi érsek megkeresése folytán szerkesztett, 842. év végén látott világot;[1] a második: *De quaestionibus canonum poenitentialium* 854-ben jelent meg.[2]

Liber poenitentium.

De quaest. can. poenitentialium.

49. §. Szertartásos könyvek s formula-gyüjtemények.

Azon műveken kivül, melyek a tulajdonképeni jogforrásokat tartalmazzák, megemlitendők még azon iratok, melyekben az egyformán ismétlődő cselekmények- és szokásokra vonatkozó alakszerüségek és fenálló szabályok feljegyezvék. Ide tartoznak:

Ritualék.

1. *A szertartásos könyvek* (ritualék), melyek a külső istenitiszteletnél és egyházi ünnepélyeknél, a lelkészi és püspöki működések teljesitésére vonatkozó s általok követendő szertartásokat foglalják magokban. Ezek közül a legrégibb és tartalomra nézve legdusabb az, mely *Ordines romani* név alatt állitólag még N.-Gergely idejében († 604.) jött létre. A rendes isteni tiszteletre vonatkozó szokásokon kivül olyanokat is tartalmaz, melyek a püspökök ordinatiojára, a templomok felszentelése- vagy megáldására, a fejedelmeknek felkenetésére, a zsinatok megnyitására sat. vonatkoznak.[3]

Formula-gyüjtemények.

2. Vannak a régi korból fennmaradt olyan gyüjtemények is, melyek az egyházi élet körében előforduló különféle jogügyleteknél használt formulákat és szabályokat tartalmazzák. Ilyenek:

a) A római egyháznál szokásban levő formulákról szóló irodai szabálykönyv az u. n. *Liber diurnus*. Ez 714 körül szerkesztetett; oly eljárási szabályok, melyek a pápai ügyleveleknek főleg a VI.—VIII.

[1] *Ballerini*: De antiq. can. coll. P. IV. c. 8. §. 4. (Gallandi Sylloge. dissert. ed.. Mogunt. T. I. p. 621.); *Hrabani* Mauri opera ed. Ge. Colvenerii. (Colon. 1627. T. VI. p. 154—166.)

[2] *Ballerini* P. IV. c. 8. §. 5. T. I. p. 622.

[3] Először kiadta *Cassander* György, Köln. 1564 azután *Ferrari* Róma 1591. Páris 1610; *Mabillon* Museum Italic, Paris 1724. II. kötetében több ily ordines romani közöltetik. *Mechel* azt állitja, hogy ily ordines romani, csak 800 szerkesztettek. Lásd ennek: Über den Ordo romanus értekezését a Tübing. Quartalschrift 1862 21. füz.

századig használt irásmódjára, a püspökök felszentelésére, a pallium adására, a hitvallás ünnepélyes letételére, az egyházi javak kezelése és elidegenitésére, végre a kiváltságok osztogatására vonatkoznak,[1] foglaltatnak benne.

b) A frankbirodalomban megjelent hasonnemü gyüjtemények között különösen a 660 körül Marculf bourgesi apáttól: *Marculfi monachi Formularum Libri II.* czim alatt megjelent formulagyüjtemény emlitendő.[2]

50. §. Világi törvények.

A világi törvények is ezen korban az egyházjog jelentékeny forrását képezték.

Mindaddig, mig a rómaiak uralma nyugaton fönállott, az egyház külső jogviszonyai keleten ugy, mint nyugaton a codex Theodosianus,[3] és a később uralkodott császárok által kibocsátott novellák szerint intéztettek el.

Midőn Odoaker 476-ban a nyugat-római birodalomnak tökéletesen véget vetett, az egykor oly hatalmas birodalom romjain több germán birodalom alakult. A bevándorlott germánok ezen uj telepeken is megtartották ősi nemzeti jogaikat és szokásaikat, mig a leigázott rómaiak a ker. clerussal együtt alattok is a római jog szerint éltek és itéltettek. Csakhamar szüksége mutatkozott annak, hogy a bevándorlott germánok részére a germán nemzetjog (leges barbarorum), a germánok uralma alatt élő rómaiak részére pedig az akkor érvényben levő római jog (lex romana) irásba foglaltassék. Ezen, az egyházi ügyeket is érintő utóbbi gyüjtemények közül főleg emlitendő az 506-ban

[1] Első kiadás *Garnerius* jezsuitától van czime: Liber diurnus Rom. Pont, ex antiquiss. cod. nunc primum in lucem editus, opera et studio Joannis Garnerii presbyteri e societate Jesu. Paris. 1680. Megtoldotta *Mabillon* Museum Ital. T. II. P. II. p. 32. s megtoldva megjelent *Hoffmann*-tól: Nova scriptorum et monumentorum collectio, Lips, 1733; utoljára *Rieger* gondja alatt Bécs 1762. A később létrejött ilynemü iratokra nézve *Rockinger*: Über Formelbücher von 13—16 Jahrhund. München 1855. V. ö még *Roziére*: Liber diurnus Paris 1869.

Egyes egyházmegyék- vagy országokban használtatni szokott szabálykönyvek külön egybegyüjtve találhatók *Roziére*: Recueil général des formules usitées de l'Empire du Francs de V—X. siecle. Paris. 1859.

[2] Kiadta több hasonnemü gyüjteménnyel együtt *Syrmond*, *Bignon*, *Lindenbrog*, *Baluzze*, stb. Legtökéletesebb *Walter*: Corpus juris Germ. ant. (Berol. 1824. III.) T. III. p. 285—341.

[3] Kihirdettetett 438-iki febr. 15-én, és 439. évi január 1-én hatályba épett.

Breviarium Alaricianum.

kihirdetett *Lex romana Visigothorum* vagy u. n. *Breviarium Alaricianum s. Aniani.*[1]

Midőn Justinian császár Itáliát visszafoglalta (554), a fentebbi források helyébe saját jogkönyveit és novelláit, melyek amennyiben az egyházi ügyekre is vonatkoznak, a papság és a római curiától is használtattak, hozta be; azonban az eredeti novellák helyett a Julianus konstantinápolyi antecessor által készített *Epitome novellarum*-mal éltek. Justinian jogkönyvei, különösen a novella-kivonat a frankbirodalomban és másfelé is elterjedvén, folytonos érvényben voltak. Azonkivül az egyházi intézményekre vonatkozó törvényeket találunk a különféle nemzeti, u. m. ripuari, bavariai, alemanni s egyéb jogkönyvekben.

Epitome novellarum.

Frank királyok capitularéi.

Egy uj és fontos forrást nyujtottak azonban a frank királyok *capitularei*, melyeket a királyok az országgyüléseken, az egyházi és világi rendekkel egyetértőleg alkottak.[2] Ezek kezdetben egyenkint keringtek, utóbb Ansegisus apát (826) belőlök egy, négy könyvre osztott gyüjteményt készitett; az első N.-Károly, a második ennek fia jámbor Lajostól eredt s egyházi ügyekre vonatkozó rendeleteket, a két utolsó pedig világi ügyeket illető törvényeket tartalmaznak.[3]

51. §. Az ál-isidori gyüjtemény. a) Maga a gyüjtemény.

Az álisidori gyüjtemény.

A IX. században megjelent gyüjtemények közül leginkább az *ál-isidori gyüjtemény* (collectio pseudo-isidoriana) vonta magára a jog-

[1] II. Alarik nyugati góthok királya készitteté. Főforrása a Codex Theodosianus volt; használtattak még a Cod. Hermogenianus, Codex Gregorianus, Papinian responsumaés Gaius institutioi. Csak ujabb időkben neveztetett el e gyüjtemény Breviarium Alaricianum-nak; Breviarium Anianumnak pedig Anianustól neveztetik, ki mint álladalmi kanczellár nemcsak a hirdetési rendelményt, hanem a munkának hiteles példányait is aláirta. Első kiadása *Sichard*-tól, Basel, 1828. legujabban, de általában csak második kiadása *Haenel*-től, Lipcse, 1849.

[2] *Baluzz.* Diss. de Capitularium reg. francorum nomine, dignitate, auctoritate, et usu, nyomatva *Galland.* Sylloge dissert. ed, Mogunt. T. II. p. 615—673. Ezek amenyiben egyházi viszonyok iránt intézkednek, többnyire kánonokból s az egyházi atyák irataiból merittettek. Kezdetben constitutiones, edicta; Martell Károly óta capitula, capitularia neveztettek.

[3] Ezen 4 könyvhöz 845 körül Benedek mainzi diakon 3 más könyvet függesztvén, ezekbe a N.-Károly előtti capitulare-kat és Ansegisus által elhagyott darabokat, a szentirásból nehány helyet, a sz. atyákból, a zsinatokból, a Breviariumból a Theod. Codexből, az Epitome Julianiból a germán nemzetjogból egyes részeket vett fel. Később még négy ismeretlen szerzőtől eredt könyv függesztetett hozzá. — *Balusius*: Capitularia regum Francorum. Paris 1677, 1788. *Walter*: Corpus jur. germ. és *Pertz*: Monumenta Germ. hist. T. IV. Append. p. 19.

tudósok figyelmét; ez a benlevő számos hamisitás miatt *ál-Isidor árui* (merces pseudo-isidorianae) névvel is szokott jeleltetni. E mű sok ellenséget szerzett az egyháznak, miatta az egyház és a sz. szék számos megtámadásnak volt kitéve. A protestánsok azt állitják, hogy ezen mű az egyház eredeti hittanát megrontotta és a pápai főnökség eszméjét keltette, a jansenisták és febronianusok pedig azt hozzák fel ellene, hogy az egyház ősi fegyelmét elhomályositván, azt sarkaiból kiforgatta, a püspökök és tartományi zsinatok jogkörét megszoritá, a római pápák hatalmát pedig nagyon is kiterjesztette. Miután e világon alig van irodalmi mü, mely annyi, egész a mai napig tartó eszmeharczot szült volna, mint ezen gyüjtemény, azért az ügy fontossága megkivánja, hogy először magát a gyüjteményt, s azután keletkezési idejét, hazáját, szerzőjét és czélját stb. komoly vizsgálat alá vegyük.[1]

Tartalmát a vatikáni levéltár 630. sz. a. kézirata[2] s egyéb, ren-

[1] Azon irók, kik az ál-isidori gyüjteményről tüzetesebben értekeznek, a következők: *Fr. Turrianus*, Adversus Magdeburgenses Centuriatores pro canonibus apostolorum et epistolis decretalibus Pontif. apostolicorum Libri. V. Florent. 1572. Colon. 1573. — *Blondellus*, Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes, Genev. 1628, 1635. — *Van-Espen*, De collect. Isidori vulgo Mercatoris (Comment. in canones, et decreta juris veteris Opp. Tom. III.) *Ballerini*, De. antiq. collect. P. III. cap. 6. (Gallandi, sylloge. T. I. p. 528 sqq.) — *Spittler*. Geschichte des can. Rechts bis auf die Zeiten des falschen Isidor. Halle 1778. p. 243. sqq. — *Blascus*, De collect. can. Isidor. Mercatoris Neap. 1760. (Galland. T. II. p. 1. sqq.) — *Zaccaria*, Antifebronio T. I. diss. III. cap. 3—5. (Edit Pesar. p. 283 sqq.) — *Marchetti*, Saggio critico sopra la Storia di C. Fleury. Rom. 1781. — Ant. *Theiner*, De Pseudo-isidoriana canonum collectione Vratisl. 1827. — *Knust*, De fontibus et consilio Pseudoisidorianae coll. Gött. 1832. — *Möhler*, Fragmente aus und über Pseudo-Isidor. Tübing. — *Eichorn*. Die spanische Samml. die Kirch. r. Berl. 1834. — *Wasserschleben*, De patria decretalium Pseudoisid. Vratisl. 1843. és Beitr. zur Gesch. der falschen Decretalen. Breslau 1841. — *M. Laferriere*, Recherches sur le recueil des fausses decretales, et des fausses capitulaires (Revue de legislation. Nouv. Serie Tom. Nov. 1843.) — *Kunstmann*. Fragmente über Pseudo-Isidor. (Neue Sion. Jahrg. 1845. Nr. 52.) *Hefele*, Ueber den gegenwärtigen Stand. der Pseudoisid. Frage. Tübing, 1847. S. 583. — *Gförer*, Unters. über Alter, Ursprung, Zweck der Decret. des falschen Isidorus, Freiburg 1848. — *Rosschirt* Zu dem Pseudo-isid. Decret. Heidelberg. 1849. — *Danzinger*, Proleg. a gyüjteményhez Páris 1853. — *Goecke*, De exceptione Spolii. Berl. 1858. — *Noorden*, Hinkmár Erzbischof v. Rheims, Bonn. 1863. — *Hinschius*, Commentatio de collectione Isidori Mercatoris Lips. 1863. Folyóiratokban megjelent értekezések közül felemlitendők: *Waizsäcker* értekezései (Sybel h. Zeitschr. 1860. évf.) *Noorden*: Ebo, Hinkmar u. Pseudo-Isidor (ugyanezen folyóir. 1862.) *Wasserschleben*: Pseudo-Isidor (Herzog Realencyl. 1860); ugyanaz: Die pseudoisidorische Frage. Zeitschr. f. Kirchenr. 1864. — Lsd. még: *Richter*, K. R. 38. 39. §. — *Walter*, 95—98. §. — *Phillips*, IV. 173—175. §.

[2] A codex vat. leiratát adják a *Balleriniek* Part. III. C. VI. §. V. (Galland. Tom. I. p. 542—553) ezt legjobbnak, legrégibbnek, még I. Miklós korából

delkezésünkre álló kéziratok után meglehetős biztossággal lehet meghatározni.

Egy előszó-, három rész- és egy függelékből áll.

A gyüjtemény élén sz. Isidor sevillai püspök neve *Mercator* némely kéziratok szerint *Peccator*[1] melléknévvel olvasható, s egy előszó- három rész- és egy függelékből áll. Az előszó előtt bizonyos előzmények találhatók, u. m. a római pápák névsora I. Miklósig, a köz- és részletes zsinatokról némi ismertetések, a római birodalom tartományainak rövid átnézete, I. Kelementől egész Damasus pápáig kelt ügylevelek sorjegyzéke. Az előszó az igazi isidori gyűjteményből vett valódi darabokon kivül koholt részeket is tartalmaz. Az előszó után Aurel karthagói érseknek egy, Damasus pápához intézett koholt levele, melyben az érsek kéri a pápát, hogy neki régi ügyleveleket küldene,[2] és ez utóbbinak szintén koholt válasza, azután egy, a IV. toledói zsinatból meritett ordo de celebrando concilio czimü értekezés van; végre 47 zsinat sorjegyzéke, és két, állitólag Hieronymus és Damasus pápa között váltott levél következik.

Az első részben 50 apostoli kánon a Dénes-féle gyüjteményből; 59 koholt pápai ügylevél I. Kelementől († 101.) egész Melchiadesig († 314.), egy értekezés de primitiva ecclesia et synodo nicaena s egy N.-Konstantintól származó és I. Sylvesternek tett adományozásról szóló hamis okmány[3] foglaltatik.

A *második részben* bevezetésül két töredék, az egyik a valódi isidori, a másik galliai V. században készült gyüjteményből (46. §); az ismeretes 10 görög. 8 karthagói, 10 galliai, 23 spanyol zsinat hatá-

(858–867.) valónak állitván. Midőn ez ujabb időben Párisba vitetett, *Camus* négy más kézirattal ujolag egybevetette és átvizsgálta, Notices et extraits des manuscript. de la bibl. nation. T. VI. pag. 265—301. *Richter*, (106. l.) egy régibb példány a XI. vagy XII. században készült másolatának állitja.

[1] Némelyek, mint *Blascus* p. 35; *Theiner* p. 16; *Knust* p. 13; not. 1. azt gyanitják, hogy az eredeti gyüjteményen *Peccator* név volt olvasható. (A peccator szó szerénységi álnév, mint servus, vagy exiguus.) Ez azonban valamennyi kézirat közül eddig csak négyen találtatott, 30 legjobb és legrégibb (némelyek még a IX. századból valók,) codexen *Mercator* név olvasható. — *Arevalo* (Isid. opera Tom. II. p. 607.) egyik kéziraton (ez a vat. codex. 629.) *Mercatus* szavat talált. Ezen név olvasható más három codexen is. „Isidorus mercatus servus Christi" annyit tesz, mint „Isidorus redemtus s. Christi." *Hinschius* nézete szerint Mercator a leghelyesebb olvasás; azonban mit jelent e szó? azt eddig sem ő, sem más nem tudta megfejteni.

[2] *Aurelius* igy ir: „ut statuta, quae reperire post finem beati . . . Petri ad vestrae Sanctitatis principium . . . nobis scripta mittere dignemini."

[3] Konstantinnak ezen állitólagos okmánya, melyben Sylvester pápának Rómát adományozza, hihetőleg a görögök által lett hamisitva. — Különben ezen már a XIV. században hamisnak ismert adománylevelet illetőleg lásd *Valla*: De falso credito et ementita Constantini donatione, Basel. 1566. — *Münch*:

rozmányai[1] és capitula Martini találtatnak, átvéve mind a valódi spanyol gyűjteményből, de már némi változtatással.

A *harmadik rész* az igazi spanyol gyűjteményből vett előszó után egy tartalomjegyzéket, azután pápai ügyleveleket és pedig I. Sylvesztertől († 335.) egész II. Gergelyig († 731) melyek között 35 hamisitott vagy szintén költött levél találtatik,[2] tartalmaz.

Végre a *függeléket* két, állitólag Symmachus († 514,) alatt tartott zsinat és két ugyanezen pápának tulajdonitott levél; továbbá az u. n. Capitula Angilrammi (53. §.), Konstantin császárnak Liberius pápávali vitatkozása s egyebek képezik.[3]

52. §. b) Az itészeti vizsgálódások eredménye.

Ezen gyüjtemény szerzőjeül az előszó után indulva[4] a nagytudományu s sz. életü Isidor sevillai püspök tartatott.[5] A benne előforduló

Über die Schenkungsurk. Constantins. Ludwigsb. 1828; *Biener, Knust* és *Hinschius* c) jegyzetében idézett dolgozatait. Annak a középkorban volt érvényéről szól *Friedberg*: De finium inter ecclesiam et civitatem regendorum judicio. Lipcse 1861.

[1] Itt a II. sevillai zsinatnak a chorpüspöki intézményre vonatkozó 7. kánonja feltünően meg van hamisitva.

[2] Ezeket a *Ballerini* testvérek egyenkint elősorolják s megbirálják.

[3] Van, és pedig több oly kézirat is, melyben a hamis ügylevelek csak Damasus pápáig terjednek, és még ma sem bizonyos ezen rövidebb kéziratok a teljes gyűjteménynek csak kivonatát képezik-e, vagy pedig épen ez a gyüjtemény eredeti alakja, melybe a Damasus pápa utáni hamis ügylevelek csak ugy lettek becsusztatva?

A tárgyak, melyekről az ál-ügylevelek szólanak, különbözők, ugymint dogmatikus fejtegetések, a mai egyház méltósága és jeles tulajdonai, a magasabb hierarchia, a püspökök és papok üldöztetése és bevádolása, a sz. székhez való felebbezés, az egyházi vagyon bitorlása, az ordinatio, a mezei püspökök, presbyterek és diakonok, a keresztség, bérmálás, házasság, a sz. mise, böjt, husvéti ünnepek, a kereszt feltalálása, az apostolok testeinek elhelyezése, a chrizma, szenteltviz, az egyházak felszentelése, a mezei gyümölcsök, sz. edények és ruhák megáldása, különféle személyes kérdések, általános erkölcsi és vallásos megintések.

[4] A gyüjtemény élén e szavak állanak: „Incipit praefatio S. Isidori episcopi, vagy: Incipit praefatio S. Isidori libri hujus. Isidorus Mercator, servus Christi, lectori conservo suo, et parenti in domino fidei salutem."

[5] Hogy a gyűjtemény szerzőjeül ezen időben általán Isidor sevillai püspök tartatott, kitünik *Hinkmár* († 882.) ezen szavaiból (Opus. c. 48. de presbyt. crim. in. Opp. T. II. p. 793.): Scriptum namque est in quodam sermone sine exceptoris nomine de gestis S. Sylvestri excepto, quem Isidorus episcopus Hispalensis collegit cum epistolis romanae sedis Pontificum a S. Clemente usque ad B. Gregorium, eundem S Sylvestrum decrevisse, ut nullus laicus crimen clerico audeat inferre".

minden pápai ügylevél valóságosnak, a pápáktól eredettnek s hitelesnek tekintetett, s mivel az ügylevelek nagyobbrészt nem uj, sőt inkább gyakorlatilag alkalmazásban levő szabályokat tartalmaztak, a gyűjtemény nemcsak az egész Frankbirodalomban gyorsan elterjedt, hanem Olasz- és Angolországban is, hova részint másolatban részint kivonatban csakhamar eljutott, szintén használatban volt. A tévedés századokon át fennállott. Csak a XV. században támadt gyanu valódisága iránt. *Cus Miklós*[1] († 1464.) és *Turrecremata* János[2] († 1468.) bibornokok voltak a legelsők, kik a régibb pápáknak tulajdonitott ügylevelek hitelessége iránt a XV. században irt munkáikban kételyt támasztottak. Midőn pedig a gyüjtemény a XVI. században nyomtatásban megjelent,[3] Francziа- és Németországban a katholikus[4] ugy, mint protestans jogtudósok által, főleg pedig a magdeburgi centuriatorok[5] részéről szigoru birálat alá vétetett. *Torres* jezsuita a gyűjteményben foglalt pápai ügylevelek védelmére minden lehetőt megkisérlett,[6] de *Blondell*[7] reformált lelkész-

A gyüjteményben levő, s a régibb pápáknak tulajdonitott ügylevelek hitelessége iránt kétely támasztatik.

[1] *Cus*: De concordia catholica Lib. III. c. 3. (Schardius de jurisd. imp. p. 611.) igy nyilatkozik: „Sunt meo judicio illa de Constantino apocrypha sicut fortassis etiam quaedam alia longa, et magna scripta sanctis Clementi et Anacleto papae adtributa.“ — *Wasserschleben* (Herzog XII. p. 357.) azt állitja, hogy már *Tournay* István († 1203) a hitelességet kétségbe vonta volna, de ezen állitás nincsen meggyőzőleg bebizonyitva.

[2] Summa eccles. L. II. c. 101. — Némelyek szerint már a XI. században *Deusdedit* bibornok (lsd. ep. ad. Victorem III. op. Ballerini in append; ad S. Leon. p. 4. c. 14.), a XII. században pedig *Petrus Comestor* (in hist. schol. ad acta apost.) némely ügylevél hitelességére nézve kételkedett volna *Wasserschleben* lsd. fent.

[3] Az egyedüli kiadás a legujabbig *Merlin* által eszközöltetett: Concil. quat. general. T. IV. Paris 1523; a két utóbbi kiadás u. m. a kölni 1530. és a párisi 1535, valamint a *Migne* Patrologiájában 1835. Párisban megjelent kiadás nem egyéb, mint a Merlin-féle kiadásnak utánnyomása. *Hinschius* legujabban minden eddig ismert kézirat pontos és itészeti egybevetése fonalán egy uj kiadást hozott létre, mely Lipcsében 1863-ban ily czim alatt jelent meg: Decretales Pseudo-Isidorianae, et capitula Angilramni. Ad finem libror. M. S. recensuit et edidit stb. A tudós kiadó a munkát egy hozzácsatolt értekezéssel látta el: Commentatio de collectione Isidori Mercatoris, melyben az eddig felmerült véleményeket birálat alá vonja s saját nézeteit indokolva kifejti.

[4] U. m. *Erasmus, Dumoulin,* (Edit. Decret. a 1554. ad. c. 2. D. XII.), *Le Conte* 1556; *Cassander* 1564.

[5] Ecclesiastica historia congesta per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgica T. II. (Basil. 1560.) cap. 7. Tom. III. (Basil. 1561.) c. 7.

[6] *Turrianus* adversus Magdeburgenses Centuriatores pro canonibus Apostolorum et epist. decretalibus pontificum apost. Libr. V. Florent. 1572. Colon. 1573.

[7] Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulentes: — recensuit David *Blondellus* Genev. 1628.

nek nem minden elkeseredés nélkül, de kétségbe vonhatlan tudománynyal és elmeéllel folytatott vizsgálódásai számos hamisítást napfényre deritettek, később a nagytudományu *Ballerini* testvérek beható itészete oly helyek hamis voltát is kimutatta, melyeket még *Blondell* valódiaknak tartott, s igy végre sikerült a gyüjtemény koholt voltát, a benlevő hamisitásokat, s becsusztatásokat, a Dénes-féle gyüjtemény szövegéből, a IX. század átalán ismert barbar latinságából, későbbi törvények idézeteiből s számos más okokból minden kételyt kizáró módon megállapitani.[1]

A gyüjteményt illetőleg tett eddigi itészeti vizsgálódások eredménye a következőkben öszpontosul: A gyüjteménynek:

1. Ami a gyüjtemény *keletkezési idejét* illeti, ugy látszik, hogy a) keletkezési ideje, a IX. század közepe táján keletkezett. Annyi bizonyos, hogy ezen század közepéig ismeretlen volt; ugyanis: mint Blondell és Ballerini állitják, foglaltatnak benne egyes helyek, melyek szóról-szóra a 829-ik évben tartott VI. párisi zsinat határozataiból vétettek;[2] azután a készitő több mondatot IV. Gergely 833-ban kelt leveléből vett át;[3] továbbá *RabanusMaurus* sem vezeklési könyveiben (48. §.) sem pedig az általa kiadott: „De chorepiscopis" czimü 849-ben megjelent müvében[4] nem tesz róla emlitést;[5] végre IV. Leo a bretagnei püspököknek még 850-ben is a Collectio Dionysio-Hadriana-t jeleli csak ki, mint jogforrást.[6] Tehát a gyüjtemény 850-ben még aligha létezett; ellenben első félreismerhetlen történeti nyomnak tekinthető az, hogy a 853-ban tartott soissonsi zsinaton már alkalmazásba vétetett;[7] a 857. évi chiersyi birodalmi gyülésen maga a forrás megnevezésével a benne levő ügylevelekre tüzetes hivatkozás történik,[8] a sensi zsinat pedig Wenilo érsek alatt 858-ban kéri I. Miklós pápát, hogy Melchiadesnek a gyüj-

[1] A szellemi csatában a *Ballerini* testvéreken kivül a legutóbbi időkig részt vettek még: *Spittler*, *Theiner*, *Eichorn*, *Knust*, *Gförer*, *Wasserschleben*, *Goecke*, *Waizsäcker*, *Noorden*, *Walter*, *Hefele*, *Richter*, főleg *Hinschius*.

[2] A VIII. Orbán és III. János pápának tulajdonitott levelekben.

[3] Epistola I. Gregor. IV. ad. univers. episcopos. E levelet némelyek, közöttök *Richter* és *Wasserschleben* koholtnak állitják; de ugy látszik, minden alap nélkül.

[4] *Mansi* Coll. Conc. T. XVI. (app.) col. 872. sqq.

[5] Ha a gyüjtemény el lett volna terjedve, a nagytudományu *Rabanus*-nak figyelmét bizonyára ki nem kerüli.

[6] C. 1. Dist. XX.

[7] Narratio clericorum (Bouquet, Recueil des histor. des Gaules. Paris 1749. T. VII. p. 277. sqq.)

[8] Caroli Calvi capit. ad Charas. 857. *Pertz*: Monum. Germ. hist. T. III. p. 452.

teményben említett levelét egészen megküldené;[1] végre rheimsi Hinkmár 859-től kezdve abból ismételve idéz[2] s 865-ben I. Miklós pápa is a rheimsi Hinkmár és soissonsi Rothad között felmerült viszályban határozottan megemliti.[3] Innen az következik, hogy a gyüjtemény 853-ban már bizonyosan létezett, s igy megjelenési ideje ezen év körül tehető.

b) hazája, 2. *Hazáját* illetőleg *Hinkmár* († 882.) Spanyolországot emliti azt állitván, hogy *Rikulf* mainzi érsek (787—814). innen kapott volna egy példányt;[4] mivel azonban Spanyolországban belőle egyetlen irott példány sem létezik,[5] és itt a többször emlitett Hispana volt és maradt szakadatlanul érvényben,[6] a gyüjtemény hazájául Spanyolországot tartani nem lehet; s azon példány alatt, melyet *Rikulf* Spanyolországból nyert, ugy látszik, a valódi spanyol gyüjteményt kell értenünk. *Febronius* azt állitja, hogy a gyüjtemény Olaszországban, jelesen Rómában készittetett: ezen nézetet ujabban *Theiner* és *Eichhorn* is elfogadták. Eichhorn különösen azon nézetben van, hogy a tulajdonképeni csalás a VIII. században Rómában történt, a Frankbirodalomban a IX. század közepe táján ujabb hamisitások történtek és ez által keletkezett az ál-isidori gyüjtemény. Ezen állitásokat azonban *Walter* és *Richter* alaposan megczáfolják.[7] Ma már minden kétségenkivül áll, hogy ezen gyüjtemény hazája nem Spanyolország,[8] sem Olaszország, annál kevésbé Róma, hanem a Frankbirodalom. Ezen, *Blondell* által felállitott nézethez csatlakoznak: *Ballerini, Walter, Richter, Phillips* és mások. Az általok pártolt nézet támogatására a következő érvek szolgálnak: a) A gyüjteménynek mindazon kézirata, mely a IX. századból fenmaradt, a Frankbirodalomban készült. b) A gyüjtemény legelőször a Frankbirodalomban lett ismeretessé, ezen birodalom iróitól

[1] Lupus Ferriéresnek Wenilo érsek és a zsinat nevében I. Miklós pápához irt levele és ennek válasza *Mansi*-nál Coll. Conc. T. 15. Col. 397.

[2] De praedest. (859) Opp. T. I. p. 151; de divort. Loth. (860) T. I. p. 586. 620. 621. 622.

[3] C. 1. Dist. XIX. (Epist. Nicol. I. 865. ad eppos Galliae) *Mansi*-nál Coll. Conc. T. XV. Coll. 693.

[4] *Hinkmár* Rhem. opusc. 33. contra Hinkmár Laudun. c. 24 . . . de libro conlectarum epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania adlatum Riculfus Moguntinus episcopus, in hujusmodi sicut et in capitulis regiis studiosus, obtinuit, et istas regiones ex illo repleri fecit.

[5] Ezt vitatja *C. de la Serna Santander*: Praefat. hist. crit. in veram collect. vet. can. eccl. Hisp. §. 144, 145.

[6] *Baller.* P. III. c. 6. §. 14. (Galland. Syll. diss. ed. laud. T. I. p. 541.)

[7] *Walter* i. m. §. 97. not. 5. 6. — *Richter* i. m. §. 39. not. 31.

[8] Itt III. Incze pápa koráig a gyüjtemény ismeretlen volt.

idéztetett, itt jött forgalomba, itt használtatott először.[1] c) Az irásmód, az irály s a benne levő számos gallicismus[2] frank eredetre mutat. d) A készitő frank eredetü, vagy a Frankbirodalomban ismert forrásokat használ, milyenek: sz. Bonifácz mainzi érsekhez és az általa küldött levelek,[3] a nyugati góth breviarium, az aacheni zsinatok stb.

Sokáig a tudósok azon nézetben voltak, hogy a gyüjtemény szükebb hazája a mainzi érseki tartomány; legujabban azonban a kutatók legnagyobb része egyetért abban, hogy e munka nem a keleti, hanem a nyugati Frankbirodalomban, jelesen a rheimsi érseki tartományban látott először világot;[4] ami kitünik onnan, mivel a gyüjteményben számos czélzás fordul elő a mezei püspöki intézményre nézve, már pedig a mezei püspökök leghevesb üldözésnek a rheimsi tartományban voltak kitéve, azután a gyüjtemény legelső használata 853-ban Soissonsban történt s onnan került maga a gyüjtemény Rothad soissonsi püspök által Rómába I. Miklós kezébe.

3. *Szerzője* a mai napig ismeretlen. Az *Isidoros Mercator* vagy *Peccator* névből, melyet a szerző magának a mü homlokán adott, semmi bizonyost kivenni nem lehet, ez csak szerénységi álnév, mely a münek a szerző által oly czélból adatott, hogy az a mély tudományu és széles körben ismert sz. életü Isidor müvének tartatván, annál biztosabb elfogadtatásban és gyors elterjedésben részesüljön. A czél csakugyan sikerült, s a tévedés, mint fentebb jeleztük, századokon át fönmaradt. Ki a mü valódi szerzője? ez még mindig nyilt kérdés, a különben nagyon is szétágazó vélemények a következő személyekben öszpontosulnak: a) Némelyek szerint ezen mü szerzője *Benedek* mainzi diákon; amit leginkább az általa készitett (53. §.) és az ál-isidori gyüjtemény tartalma közötti hasonlatból következtetnek.[5] b) Mások c) szerzője,

[1] Mint fentebb láttuk, 853 óta többször használtatott; 857-ben a chiersyi birodalmi gyülésen, 858-ban a sensi zsinaton, 859 óta többször idézte Hinkmár. A pápák részéről 865-ben lett először használva.

[2] Péld. Episcopi non persequendi sunt sed obediendi. — Azután missi, seniores, comites és több efféle kifejezések.

[3] Melyek csak a Frankbirodalomban voltak ismeretesek.

[4] A rheimsi érseki tartomány mellett szóló okokat helyesen adja elő *Weizsäcker*. Nézetéhez csatlakoznak *Hinschius*, sőt *Dove* Richter munkájának kiadója is. Nézetök szerint legtöbb a hamis levelek közül a püspökök bevádolása- és elmarasztalásáról szól, s félreismerhetlen vonatkozással vannak a 835-ben *Thoinville*-ben történt elitélésére azon püspököknek, kik Ebo rheimsi érsek- és primással együtt a fejedelem elleni összeesküvésben részt vevén, elfogattak és püspöki székőktől is megfosztattak.

[5] Ezen nézethez hajlik *Walter* is. Lsd. okait §. 97. not. 13.

szerint *Rikulf*[1] († 814.), vagy *Otgár*[2] mainzi érsekek egyike készitette. Miután az ujabb vizsgálódások azt látszanak mutatni, hogy a szerzőnek a rheimsi tartományból valónak kell lennie; azért c) némelyek e müvet *Ebo* rheimsi érseknek tulajdonitják azon szoros összefüggésnél fogva, mely közötte és a gyüjtemény között van; vagy ha nem ő maga, ugy valaki az ő köréből s pedig vagy a sensi érsek *Wenilo*, vagy a soissonsi püspök *Rothad*[3] vagy *Wulfad* kanonok, vagy végre a mansi *Aldrich*[4] készitette. Ez azonban mind csak gyanitgatás, a valódi szerző, daczára minden éles nyomozásnak, még mindig nincs kideritve, s magok azon jogtudósok, kik egyik vagy másik személy mellett harczolnak, bevallják, hogy a szerzőt egész biztonsággal meghatározni nem lehet.[5]

d) czélja. 4. Mi volt a *czélja* ezen gyüjteménynek, azt megmondja az előszóban maga a szerző, hogy t. i. legyen egy könyv, melyből a püspökök, papok és világiak az azon időben annyira megtámadott hitczikkeket megtanulhassák, az erkölcsi tanokat s az elhanyagolt egyházi fegyelmet megismerhessék.[6] Tehát nem az volt a szerző czélja, a mit ellenei annyiszor szemére vetnek, hogy t. i. ő a pápa egyházfőnökségének keresztülvitelét akarta előmozditani, a pápák és a részletes primások hatalomkörét kelleténél tul kiterjeszteni, a tartományi zsinatok hatáskörét és püspökök hatalmát megszoritani. Sőt ellenkezőleg a

[1] Ezen nézet leginkább Benedek ezen szavain nyugszik: Haec vero capitula, quae in subsequentibus tribus libellis coadunare studuimus, in diversis locis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant s p a r s i m invenimus, et maxime in S. Mogontiacensis metropolis ecclesiae scrinio a *Riculfo* eiusdem S. Sedis metropolitano recondita et demum ab Autgario secundo ejus successore atque consanguineo i n v e n t a reperimus."

[2] *Blasco* és *Wasserschleben* pártolják e nézetet.

[3] Ezen nézet mellett van *Phillips*: Kirchr. Regensb. 1859. I. k. 51. l.

[4] *Hinchius* p. 235. — Azon érvek, melyek történeti és nyelvészeti szempontból az egyik vagy másik védelmezett szerző mellett vagy ellene felhozattak, röviden előadva találtatnak *Richter* 1867-ben megjelent munkája jegyzeteiben.

[5] Ámbár a szerzőt nem ismerjük, a könyv tartalmát tekintve, annyit róla mégis bátran állithatunk, hogy erkölcsös s az egyház jólétének előmozditására törekvő férfiu volt. Azon nézetet, hogy a tudományokban járatlan vala, eléggé megczáfolják hittani, történelmi, jogi stb. bő ismeretei. Ismert csaknem valamennyi az ő koráig megjelent egyházi művet; s valószinü, hogy az egyházban magas állást foglalt el, különben alig ismerhette volna oly pontosan az egyház helyzetét.

[6] „Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta et sancti praesules paternis instituantur regulis, et obedientes ecclesiae ministri, vel populi spiritualibus inebrientur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiantur."

szerző részéről oly törekvéseket látunk, melyek a püspökök érdekében történnek, u. m. a mezei püspöki intézmény megszüntetése, az egyházvagyon föntartása, a bevádlott püspökök irányában a világi befolyás korlátozása; továbbá a metropoliták által zaklatott püspököknek kivánt segélyt, oltalmat szerezni, és valamint ezek igazságtalan nyomása; ugy a világiak tulhatalmaskodásai, fosztogatásai alól óhajtotta őket felszabaditani és biztositani. Hogy a szerző különös pártczélra, jelesen a pápai szék tulságos emelésére törekedett volna, oly feltevés, mely minden alapot nélkülöz, s a melyet maga a gyűjtemény egész tartalma fényesen megczáfol.

Mi szolgált okul a gyűjtemény készitésére?

5. A gyűjtemény készitésére alkalmat valószinüleg jámbor Lajos és fiai között támadt zavarok, melyek iszonyu erkölcsi romlottságot, a püspököknek székeikről igazságtalan elüzetését, a papság s az egyház javainak fosztogatását, a házassági kötelékek önkényes felbontását stb. vonták maguk után, nyujtottak. Ezek és hasonló okok indithatták mások megkeresése folytán a szerzőt, mint ezt maga is mondja,[1] a munka elkészitésére.

Számos hamisitott vagy koholt okmányt tartalmaz.

6. Hogy a gyűjteményben számos meghamisitott vagy koholt okmány fordul elő, azt megengedjük, de azért a szerzőt aljas csalónak nem mondhatjuk; mert a) több levél, melyet Isidor a nicaeai zsinat előtt uralkodott pápáknak tulajdonit, a pápáktól ugyan, de a nicaeai zsinat utániaktól ered; b) több koholt okmány, melyet Isidor a gyűjteménybe felvett, már azon gyűjteményekben, melyeket ő müve készitésénél használt,[2] létezett; c) azon meghamisitott vagy költött okmányok, melyeket a gyüjtemény magában foglal, semmi valótlant nem tartalmaznak, s nem áll az, hogy e mű az ősi fegyelmet teljesen megrontva, egészen ujat alapitott volna. Mindemellett a szerzőt a hamisitás vádja alól felmenteni nem lehet, s hibája abban rejlik, hogy a későbbi pápák intézkedéseit a régibb pápák neve alatt mutatá be, s hogy a maga idején fönálló, de már nagyon is hanyatló fegyelmet ugy tünteti fel, mintha már az egyház első századaiban alapittatott volna meg, s ez által, ugy látszik, azt akarta elérni, hogy az egyházi törvények, mintha már a régi pápák által lettek volna kiadva, annál inkább megtartassanak; tehát azokat a régiség fénykörével akarta mintegy szentesiteni.

[1] „Compellor a multis tam episcopis, quam reliquis servis Dei canonum sententias colligere et uno in volumine redigere et de multis unum facere. . . . Quatenus“ etc.

[2] A *Ballerinieknek* 18 oly hamis levelet jelelnek meg, melyek már előbbi gyűjteményekben is benfoglaltattak.

A koholt okmányok anyaga.

7. Az anyag mely a költött okmányokhoz használtatott, sem egészen új; tehát nem merő koholmány, hanem a következő, többnyire hiteles forrásokból[1] merittetett, ugymint: a liber pontificalisnak[2] nevezett, még Damasus pápa előtt (366—384.) megkezdett s a pápák biographiáit tartalmazó könyvből, különféle történeti munkákból, jelesen *Rufinus*[3] és *Cassiodorus*[4] történeti műveiből, pápai ügylevelekből, frank capitularekből és zsinati végzésekből, a szentirásból, a szent atyák irataiból, sz. Bonifácz levelezéseiből, a Theodos. Codex- és Brev. Alaricianumból és egyházi joggyüjteményekből; az ezekből átvett anyag ügyes kézzel mesterileg pápai ügylevelek alakjában van összeállitva.

Volt-e ezen gyüjtemény az egyházszervezetre befolyással?

Fölötte fontos végre azon kérdés: vajjon minő befolyással volt ezen gyüjtemény az egyházszervezetre nézve? A franczia iskola tudósai,[5] kikhez a németek közül is többen csatlakoznak,[6] azt állitják, hogy általa a fönállott egyházszervezet a sz. szék előnyére, de a püspöki és államhatalom hátrányára lényeges módositást szenvedett. Mennyire téves e nézet, kitünik a következőkből: a) Ezen gyüjtemény sem akkor, midőn megjelent, sem később egész a XV. századig semmi zajt nem ütött, s ellene a benne foglalt tanok vagy megmásitások miatt soha panasz nem emeltetett, pedig ez elkerülhetlenül megtörténik, ha uj és szokatlan tanokat tartalmazott volna. b) Lehetetlen, hogy ezen gyüjtemény, mely főleg csak a Frankbirodalomban volt elterjedve, Németországban csak kevés példányban volt ismeretes, Spanyolországban pedig egész addig, mig nyomtatásban meg nem jelent, teljesen ismeretlen volt, képes lett volna az egyházi fegyelmet gyökerestől felforgatni. c) Számos jogtudós alaposan bebizonyitotta, miszerint ezen gyüjteményben mi sem foglaltatik, ami részint már a régibb és pedig hiteles forrásokban nem találtatnék, részint az egyház alapszerkezetéből önként nem következnék. d) Ami a hamis levelekben foglaltatik, nem olyan, ami a IX. század fegyelmével ellenkeznék, és

[1] Ezen forrásokat pontosan megjeleli *Blondell*: Proleg. c. 12.

[2] Kiadta *Bianchini* Rom. 1718. 4. köt. fol.

[3] Rufinus aquileai presbyter († 409.) leforditotta Eusebius 9 könyvét és még maga is 4-et irt.

[4] Cassiodori historia ecclesiastica. (Oper. edit. Garet. Venet. 1729. 2. vol. fol.) Cassidiorus előbb jeles államminiszter, később egyházi pályára lépvén, vivariai apát volt († 558. után.)

[5] *Fleury*, *de Marca*, *Coustant*, *Baluzze* és *Van-Espen*.

[6] *Hontheim*, *Sauter*, *Theiner*, *Droste* — *Hülschoff*, különösen *Spittler*, *Gieseler*, *Eichhorn*.

ami bennök uj, az az egyházi életben soha gyakorlativá nem vált.[1] e) A gyüjteményben foglalt tant az egész egyház elfogadta.

Az ujabb jogtudósok általán elismerik azt, hogy az ál-isidori gyüjtemény az egyház életére idomitó kihatással volt; hogy az azon időben már általán elterjedt eszméket, tettleg a gyakorlati életben is meghonositotta, hogy az egyház függetlensége, a pápa főnökségéről tan, s a pápai jogok gyorsabb kifejlődését jelentékenyen előmozditotta.

Vajjon oly irányban fejlődött volna-e ki e gyüjtemény nélkül is az egyházi fegyelem, mint amily kifejlődést annak befolyása által nyert? nehéz volna meghatározni.[2]

Az ál-isidori gyüjteménynek különben törvényereje nincsen. Törvény ereje nincsen.

53. §. Az ál-isidorival rokonfaju gyüjtemények.

A IX. században készült gyüjtemények közül még három, az ál-isidorival rokonfaju gyüjtemény vonta magára a kánonisták figyelmét u. m.:

I. *Benedek* mainzi diakon (Benedictus Levita) gyüjteménye. Három könyvből áll; mint az előszóból kitetszik, 840 után Otgár mainzi érsek († 847.) felszólitása folytán keletkezett s ennek halála után került forgalomba. Tartalmát, mint a szerző maga mondja, a korábbi frank királyoknak a mainzi levéltár irományai között talált capitulareiből meritette; azonban használt ő más forrásokat is, jelesen a szentirást, az egyházi atyák iratait, a zsinati végzéseket és pápai ügyleveleket a Theodosius-féle codexet, a nyugati-goth breviariumot, Julián Epitomejét, germán jogkönyveket és kánongyüjteményeket.[3] Kezdetben a gyüjtemény önállóan használtatott, később Ansegisus apátnak 827-ben 4 könyvben megjelent gyüjteményével mint annak folytatása összekapcsoltatott. Ugy látszik, a papság és az egyházi biróságok használatára volt szánva; 859 közül Isaac langresi püspök belőle saját megyéje használatára egy 11 czimből álló kivonatot készitett.[4] E mü, mint az ujabb kutatások mutatják Mainz-ban kezdetett meg és a nyugati Frankbirodalomban fejeztetett be; hivatkozás rá legelőször Benedek diákon gyüjteménye.

[1] Igy, mint *Döllinger* (Kirch.-Gesch.) megjegyzi, soha nem vált gyakorlativá azon elv, hogy a tartományi zsinatot csak pápai engedély folytán lehet megtartani, vagy hogy a világiak papok ellen egyáltalán nem léphetnek fel, mint felperesek, vagy hogy a püspök csak 72 püspök által itéltethessék.

[2] E tekintetben lsd. *Schulte* véleményét 300 I. VII.

[3] Lsd. *Knust* De Benedicti Levitae collect. Capitularium. Frankf. 1836. *Pertz*. Monum. Germ. Hist. IV. P. II. p. 19.

[4] *Baluzze* Capitul. T. I. coll. 1233—1283.

a chiersyi birodalmi gyülésen 858-ban történik. A gyüjteményhez később 4 toldalék járult; az egyik az aacheni zsinaton (817.) hozott, a szerzetes életre vonatkozó 80 szabályt tartalmaz; a többi három tartalomra nézve Benedek gyüjteményéhez hasonlit, csakhogy a negyedikben több hamis ügylevél foglaltatik.

Capitula Angilramni.

II. Az u. n. *Capitula Angilramni* v. *Collectio Pseudo-Hadriana* 72, más kézirat szerint 80 fejezetből áll, s a püspökök és papok elleni eljárásról szóló gyüjtemény,[1] mely kéziratilag rendesen az ál-isidori levelekkel együttesen, de sokszor önállóan is előfordul.[2] Tartalma a gyüjteményen levő felirat szerint görög és latin kánonokból, római zsinatokból és pápai ügylevelekből merittetett. Ezen gyüjteményre az ifjabb Hinkmár laoni püspök saját védelmére Hinkmár a rheimsi érsek ellen a douzi zsinaton (871) hivatkozik. E müvet az egyik felirat szerint, mely alatt e gyüjtemény ismeretes, állitólag Angilramn metzi püspök Rómában tartózkodása alkalmával (785), I. Hadrián pápától ajándékul nyerte;[3] más felirat szerint pedig ellenkezőleg Angilramn nyujtotta át és ajánlotta föl e müvet I. Hadriánnak. Mindkét állitás koholmány. Annyi kétségkivül áll, hogy a gyüjtemény a IX. század közepe táján került szinre, s mivel ezen müben foglalt szabályok csaknem mind a Benedek-féle gyüjteményben is benfoglaltatnak, továbbá e kettő és az ál-isidori gyüjtemény között feltünő tartalomrokonság mutatkozik, nagyon valószinü, hogy mind a három gyüjtemény egy szerzőtől ered; *Walter* nézete az, hogy mind a három szerzője Benedek diákon.[4]

Ismeretlen szerzőjü gyüjtemény.

III. Azon gyüjtemény, mely első kiadójától[5] önkényszerüleg Remedius vagy Remegius churi püspöknek (800—820.) tulajdonittatik, szerzője ismeretlen; megjelenési helye bizonytalan. Az egész nem egyéb, mint hamis ügylevelek kivonata.[6]

[1] Ezen gyüjteményről szólnak; *Ballerini* Part. III. C. VI §. II. n. VIII. IX. (Galland. T. I. p. 533—536.); *Blascus*: De Collect. Canon. Isid. Men. App. (Galland. T. II. p. 151—153.); *Camus*: Notices et extr. des manuscript. de la bibl. nat. T. VI. p. 294—301.; *Theiner*: De Pseud.-Isid. can. coll. p. 28—38; *Knust*: De fontibus Pseud-Isid. coll. p. 16—17; *Wasserschleben*: Falsche Decr. p. 13—29: Pseudo-Isid. p. 8—11; *Rettberg*, *Goecke* s mások.

[2] Kiadta *Mansi*: Collect. Conc. T. XII. col. 903—936. — Az ál-isidori gyüjteménnyel együtt legujabban *Hinschius* Lipcse 1863.

[3] *Hincmarus* Rhemens. Opusc. XXXIII. contra Hincmar. Laudun. c. 24.

[4] Hogy Hadriantól nem ered, kétségen felül áll.

[5] *Goldast* Rer. Alem. Scriptor. T. II. P. II. p. 121—123. — *Ballerini* Part. IV. C. IV. § IV. n. XIII. (Galland. T. I. p. 540.) *Knust*, *Kunstmann*: Die Canonen-Sammlung des Remedius von Chur. Tübing. 1836; *Richter*: Krit. Jahrb. f. deutsch. Rwiss. Jahrg. 1837. 4. füz.

[6] *Kunstmann*: Die Canonensamml. des Remedius von Chur. stb. Tübing. 1836.

Az egyház állapota a X—XII. századig.

54. §. Gratián előtti gyüjtemények.

Gratián előtti gyüjtemények.

Gratián Decretumát megelőzőleg számos uj gyüjtemény jött létre. Ezek készitésére okot leginkább az szolgáltatott, hogy az egyházjog anyaga a X. században különböző gyüjteményekben, melyek megszerzése az akkori körülményeknél fogva igen meg volt nehezitve, szétszórva találtatott. Ezen uj gyüjtemények, melyekbe a legujabb tartományi zsinatok határozmányai is felvétettek, nem csak ott keltettek figyelmet, ahol megjelentek, hanem érdekes tartalmuknál fogva másolatokban a lehető leggyorsabban más felé is elterjedtek. Itt csak a legfontosabbakat s főleg azokat, melyekből Gratián az ő Decretumát közvetlenül meritette, óhajtjuk tüzetesen kiemelni.[1] Ilyenek a következők:

Collectio Anselmo dedicata. „Corpus canonum.“

I. Az u. n. *Collectio Anselmo dedicata*,[2] II. Anselm milanói érsek alatt (888—897) jelent meg Olaszországban; 12 könyvből áll, csak kéziratban van. Tartalmát képezik: a görög- és afrikai zsinati határozmányok, valódi pápai ügylevelek, melyek a hadriáni codex után, továbbá spanyol- és galliai zsinati végzemények, melyek a valódi spanyol gyüjteményből vétettek. Használtattak a pseudo-isidori gyüjteményből vett hamis levelek is; tartalmaz még egyes részeket I. Gergely Registrumából, azután egy kivonatot Zachariás (743) és Jenő (826.) pápák alatt Rómában tartott zsinatok kánonjaiból; végre az Institutiók Justinian Codexe- és Novelláiból, és az Epitome Julianiból egyes darabokat.[3] Ezen gyüjtemény *Corpus Canonum*-nak is neveztetik.

[1] Az itt nem érintett gyüjtemények a *Ballerini* testvérek-, *Theiner-Wasserschleben* és *Walter*-nál találhatók. Ez utóbbi 36-ot sorol fel.

[2] Erről értekeznek: *Ballerini* Part. IV. c. 10. — XVIII. (Galland T. I. p. 625—676). *Theiner*: Ueber Ivo's Dekr. p. 10—14. Mainz. 1832. — *Savigny*: Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter. Második kiadás. Heidelberg. 1834. P. II. §. 100—109. P. VII. pag. 71—77. — *Richter*: Beiträge zur Kenntniss der Quell. des can. Rechts. Lipcse. 1834. — *Theiner*: Disquisitiones criticae. Rom. 1836. p. p. 269—297. *Wasserschleben*: Beiträge zur Gesch. der vorgratianischen Kirchenrechtsquellen Lips. 1839.

[3] A római jogforrásokból kölcsönzött részek nem közvetlen a gyüjteményekből vétettek, hanem az egyháziak számára készitett u. n. *Lex romana canonice compta* kivonatból, melyet *Maassen* fedezett fel és irt le ezen czim alatt: Ueber eine lex. rom. canonice compta. Bécs. 1860. — Ezen gyüjteményből két kivonat is találtatott, melyekből a római jogforrásokból vett helyek elhagyattak.

Regino gyüjteménye.

II *Regino*, prümi benedekrendi apát († 915.) két könyvből álló rendszeres gyüjteménye: Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis.[1] Ezen munka 906 körül Ratbod trieri érsek szorgalmazása folytán keletkezett. Czélja mint Hatto mainzi érsekhez intézett ajánló levélben mondatik az, hogy midőn megyéjét látogatja, ne kelljen az egyházi törvényeket magokba foglaló számos kötetet magával vinnie, hanem legyen egy utmutató, mely szerint a felmerült ügyeket elintézhesse.[2] Az első könyv 455 fejezetben az egyház igazgatására és a papság fegyelmére vonatkozik; a második, mely 454 fejezetre oszlik, különböző vétségekről az egyházlátogatás és küldött biróságok (Sendgerichte) tárgyairól szól; mindkettő elején rövid tartalomjegyzék található. Tartalmát a szerző különböző gálliai, spanyol, afrikai és görög zsinatok végzeményeiből; sz. atyák irataiból, töredelmezési könyvekből, ujabb német és franczia zsinati határozmányokból, a Capitula Hincmari-, a capitulárékből, a lex romana Burgundiorum, Ripuaria és lex romana Wisigothorum-féle jogkönyvek- és hamis ügylevelekből meritette.

Abbo gyüjteménye.

III. *Abbo* fleuri szintén benedekrendi apát († 1004.) 996 körül készitett egy 52 fejezetből álló Capet Hugó király- és Robert fiának ajánlott gyüjteményt, melyhez az anyagot a zsinati határozmányokból, pápai ügylevelekből, frank capitulárékből, nyugati-goth Breviariumból és Julián Epitoméjéből kölcsönözte.[3] Az egyház- és a papságról szól.

Burchard gyüjteménye. „Collectarium" „Decretum."

IV. *Burchard*, wormsi püspök († 1025.) gyüjteménye, 1012—1022 között készült; 20 könyvre oszlik. Ő *Collectarium*-nak nevezte, közönségesen *Decretum* név alatt ismeretes. A gyüjtemény Bruniko prépostnak van ajánlva, mert a szerző annak kérelmére készitette.[4] A 19-ik könyv Corrector vagy Medicus fölirattal tökéletes vezeklési könyv. A 20-ik czime: Liber speculationum, s az isteni gondvise-

[1] A legujabb és legjobb kiadás *Wasserschleben*-től jelent meg: Reginonis Prumiensis Libr. II. de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis. Lips. 1840. Régibb kiadások: *Hildebrand* Helmstadt 1659. — *Baluzze* Paris 1671 és ez után szóról szóra. Bécs, 1765.

[2] „Hunc *manualem codicillum* direxi, ut illum *pro enchyridion habeatis*, siquando plenitudo librorum vestrorum in praesentiarum non est."

[3] *Ballerini* Part. IV. C. XI. n. IV. (Galland. T. I. p. 632.) *Savigny* II. 103. §. — Kinyomatott: *Mabillon:* Vetera analecta. ed. II, Paris 1723. p. 133—148.

[4] És mivel tapasztalta; „quia canonum jura, et judicia poenitentium in nostra Dioecesi sic sunt confusa, atque diversa, et inculta, ac sic ex toto neglecta, et inter se valde discrepantia, et poene nullius auctoritate suffulta, ut confugientibus ad remedium poenitentiae, tam pro librorum confusione, quam etiam presbyterorum ignorantia nullatenus valeat subveniri" etc.

lés-, a praedestinatio-, az antikrisztus-, a feltámadás, utolsó itélet-, menyország- és pokolról értekezik. E gyüjtemény minden rendszer nélküli. Tartalmát a zsinatok, ügylevelek, a szentirás, a sz. atyák irataiból s vezeklési munkákból vette, s egészen a collectio Anselmo dedicata és Regino gyüjteményét követte. Sajátsága az, hogy számos hely hamis felirat alatt idéztetik, több fejezetet, melyeket Regino a capitularék-, Rabanus- és más forrásokból vett, ő egy pápa vagy sz. atya neve alatt mutatja be; ezen hamis feliratok később ő utána más gyüjteményekbe is átmentek.[1]

A 12 könyvből álló gyüjtemény.

V. Azon 12 könyvből álló, még ki nem nyomatott gyüjtemény, mely a Németbirodalomban, mások szerint Francziaországban jelent meg[2] leginkább Burchard- és a Coll. Ans. dedicata-féle gyüjteményből keletkezett. Az ujabb anyag, mely benne foglaltatik, a német zsinatok határozataiból és töredelmezési könyvekből merittetett.

Anselm gyüjteménye.

VI. *Anselm*, lukkai püspök († 1086.) gyüjteménye.[3] 13 könyvre osztatik, csak kéziratban van. Szól a főnökségről, a felebbezésről, a kiváltságokról, a püspökről, a klerus élete- és a papok felszenteléséről, a szentségekről, a kiközösitésről stb. A két első könyv a coll. A. ded.; az utóbbi hat pedig a Burchard-gyüjtemény után készült. Vannak oly helyek is, melyek a római jogkönyvekből, még mások közvetlen a római levéltárból vétettek.

Deusdedit bib. gyüjteménye.

VII. *Deusdedit* bibornok 1086. vagy 1087-ben készült III. Victor pápának ajánlott igen érdekes gyüjteménye.[4] Ez is csak kéziratban van, 4 könyvből áll. A római egyház-, klerus-, az egyházjavak- és egyházmentességről értekezik. Tartalma a zsinati határozmányok-, pápai

[1] Nyomtatásban megjelent Köln. 1543. fol. Paris 1549; Köln 1560. fol. Lsd. *Ballerini, Wasserschleben, Nitsch*: Ministerialität und Burgerth. Leipz. 1859. *Friedberg* a kánontörvénytár legujabb kiadásánál egy a freiburgi akad. könyvtárban talált kézirattal élt.

[2] *Ballerini* Part. IV. Cap. XVIII. n. VI. (Galland. T. I. p. 671.); *Savigny* II. §. 104; — *Theiner*; Disquis. p. 308—333; *Wasserschleben*: Beiträge zur Geschich. der vorgrat. Rechtsquellen. p. 34–46. — Kéziratban találtatik a vatikáni könyvtárban.

[3] *Ballerini*. Part. IV. cap. XIII. (Galland. T. I. p. 640—645.); *Sarti*: De clar. arch. Bon. prof. T. I. P. II. p. 191–194; — *Theiner*: Disquis. crit. p. 363—382; — S. Anselmi epistola nunc primum stb. Lucca 1821; — *Savigny*: Gesch. II. pag. 295; *Mai*: Spicil. Rom. T. VI. p. 312—395. — Kéziratban találtatik több szám alatt a vatikáni levéltárban. *Friedberg* kánon-törvénytára legujabb kiadásában szám szerint idézi mind azon Gratián-decretumi kánonokat, melyek a lukkai Anselm gyüjteményéből vétettek át.

[4] *Ballerini* Part. IV. Cap. XIV. (Galland T. I. p. 646—656.); *Zacharia*, De duabus antiq. can. collect. Pars. II. (Gall. T. I. p. 743—763); *Savigny* II. p. 299; *Mai*: Spicil. rom. T. VI. p. 314.

ügylevelek-,[1] a justiniani jogkönyvek-, a római pontificale, történelmi müvek-, az ordo romanus- és liber diurnusból van. Több igen fontos adat közvetlen a római levéltárakból merittetett.

Sz. Ivo két gyüjteménye. „Decretum" „Pannormia".

VIII. Két, *Sz. Ivó* chartresi püspöknek, a jogászok védszentjének († 1115. vagy 1117.) tulajdonitott gyüjtemény. Az első *Decretum*,[2] a második *Pannormia* vagy *Pannomia*[3] nevet visel. A gyüjtemények egymáshozi viszonya s szerzőjére nézve elágoznak a jogtudósok véleményei. Theiner nézete az, hogy a Pannormiát sz. Ivó készitette, de a Decretum egy későbbi szerzőtől ered. Wasserschleben, Walter és Richter azt állitják, hogy a Decretum a Pannormia előtt készittetett, szerzőjeül sz. Ivót sejtik, de határozottan nem állitják. Aziránt, hogy az 1090. év körül létrejött Pannormia sz. Ivótól ered, nincs kétség. A Decretum, mely nagyobbrészt a Burchard-féle gyüjtemény és egy más ismeretlen gyüjteményből vétetett, 16 könyvre oszlik.[4] A Pannormia 8 könyvből áll, anyaga a decretumból pápai ügylevelekből, a coll. Ans. dedicata- és a luccai Anselm-féle gyüjteményből merittetett.[5]

Collectio trium partium.

IX. A most emlitett két gyüjteménynyel összeköttetésben áll az u. n. *Collectio trium partium*, mely csak kéziratban van meg.[6] Arról nevezetes, hogy az egyes részek nem anyag, hanem a források minősége szerint vannak összeállitva. Az első rész korrendi sorozatban köl-

[1] Melyek között több hamis az ál-isidoriból átvett ügylevél találtatik.

[2] *Ballerini* Part. IV. c. 16. (Galland. Sylloge. dissert. T. I. p. 661—666.) *Savigny* T. II. §. 106. p. 303. *Theiner*: Ueber Ivo's vermeintliches Decret. Mainz. 1832. *Wasserschleben*: Beitr. p. 47—77. Ezek nézeteit követik *Walter*, *Philipps*, *Richter*. — Kiadva e czim alatt: Decretum Ivonis episcopi Carnutensis. septem. ac decem tomis, sive partibus constans. Cura ac studio *Joan. Molinaei* Lovan. 1661. Megjelent Frontotól. Paris 1647; *Migne* Patrologiájában.

[3] Kiadás: Liber decretorum, sive Pannormia ed. Seb. *Brant* Basil. 1490. — Pannormia, seu decretum Ivonis Carnot. rest. correct. et emend. edid. *Melch.* a *Vosmediano* Lovan. 1557. Irodalmilag lásd az előbbenit.

[4] Értekezik: a keresztség-, bérmálás-, oltáriszentség-, és a sz. miséről; továbbá az ünnepek-, bőjtök-, szokás-, zsinatok-, az egyházfőnökség-, metropoliták-, püspökök-, papok- és szerzetesekről. stb.

[5] Szól a hitről, eretnekségről, keresztség- és egyéb szentségekről, az egyház szerkezetéről, a templomok felavatásáról, papok felszentelése- és kötelességeiről, a főnökségről, érsekek és püspökökről, eljárásról, kiközösitésről stb.

[6] *Ballerini* Part. IV. Cap. XVIII. n. 2. (Gall. T. I. P. 669.) *Theiner*: Über Ivo pag. 17—26; *Savigny* III. p. 301—303; *Wasserschleben*: Beitr. p. 47—57. — Kéziratok találhatók a vatikáni codexben, Párisban 3558. 3858. a) 3858. b, 4282. szám alatt; továbbá Berlinben és egy tökéletlen Bécsben. A collectio tripartita egyik lambachi kéziratáról l. *Moy* Archiv. XI. és XIII. kötetét.

tött, és valódi pápai ügyleveleket tartalmaz II. Orbán pápáig († 1099.); a második az ál-isidori gyüjteményből korrendi sorozatban a zsinatok határozatait, a 692. és 869-ben tartott konstantinápolyi, a 787-iki második nicaeai zsinat végzéseit és a szent atyákból vett két függeléket foglal magában. A harmadik részben a sz. atyák iratai-, a Capitularék-, az Institutiók-, Pandekták-, Justinian Codexe-, a nyugoti-goth Breviarium- és Theodosius-féle Codexből meritett tételek foglaltatnak. Az első és második rész eddig még ismeretlen forrásból merittetett, a harmadik rész sz. Ivó Decretumának kivonata.

X. *Antonius Augustinus,* tarragoniai érsek Saragossában egy kéziratban levő gyüjteményt, mely a lelhely után *Liber caesar-augustanus Collectio caesar-augustana* nevet nyerte, fedezett fel,[1] 15 könyvre szakad, tartalma Ivó Decretuma-, luccai Anselm gyüjteménye- és a Pandektákból van meritve. Hazája bizonytalan. A legutolsó pápai ügylevelek II. Orbántól erednek; miből megjelenési idejére lehet némileg következtetni. Collectio caesar-augustana.

XI. *Gergely* bibornok *Polycarpus*[2] név alatt készitett egy 8 könyvből álló gyüjteményt, melyhez a Coll. Anselm. dedicata-, a luccai Anselm-féle gyüjteményt és a római jogforrásokat használta. Ugy látszik, 1124 után készült, mert a benlevő utolsó pápai ügylevelek II. Callixtustól († 1124.) erednek. Gergely bib. gyüjteménye „Polycarpus"

XII. Végre *„De misericordia et justitia"* czim alatt *Algerius* lüttichi scholasticustól ered egy szabad rendszeres dolgozat.[3] Megjelenési idejét nem lehet pontosan meghatározni. A szerző 1128-ban halt meg, tehát ezen év előtt kellett a műnek megjelennie. Három részre oszlik; az egyházi fegyelemről szól. Anyaga a sz. atyák irataiból, költött és valódi ügylevelekből és zsinati határozatokból van kölcsönözve. Gratián által követett tanmódszer mintaképeül szolgált. Algerius rendszeres dolgozata „De misericordia et justitia.

55. §. Gratián Decretuma.[4]

Az eddig elősorolt gyüjtemények, a két laterani közzsinaton (1123 és 1139) hozott kánonok és az ezen időben a hatalom és tekintély leg-

[1] *Ballerini* Part, IV. Cap. XVIII. n. 11. (Galland. T. I. P. 673.); *Savigny* II. §. 104; *Theiner*: Disquis. p. 356—359.

[2] *Ballerini*: cap. XVII. *Theiner* p. 341. — L. még *Phillips* jegyzeteit.

[3] Nyomatásban *Martene*: Novus Thes. Anecdotar. T. v. col. 1020. *Richter*: Beiträge p. 7—17. Lipcs. 1834. — Mind az itt előadott, mind a többi, ezen időszakban megjelent gyüjteményekről nem csak *Walter* szól, hanem ujabban terjedelmesen értekezik *Hüffer* is: Beitr. z. Gesch. der Quellen stb. Münster 1862.

[4] *Ant. Augustini* archi-epp. Tarraconensis: De emendatione Gratiani dialogorum libri duo; cum notis *Baluzzi* et *G. Mastrichtii* (Augustini. Opera.

főbb polczán álló apostoli szék által kiadott számtalan ügylevelek az egyházjog anyagát roppant tömegre szaporitották. Minélfogva azok kellő áttekintése és az egyházjog tanulmánya felette meg volt nehezitve, főleg miután a különféle gyüjtemények egyes alkatrészei között hiányzott a kellő összhangzat és a kánonok között is számos látszólagos ellentét jelentkezett. Azért egy kiegyenlitő feldolgozás annál inkább kivánatosnak látszott, mivel ezen korban már a kánonjog igen fontos szerepet foglalt el a hittudományok sorában.[1] A kivánalomnak Gratián törekedett megfelelni.

Gratián. *Gratián*, kamalduli,[2] mások szerint benedekrendi szerzetes volt, a bolognai sz. Felixről czimzett kolostorban, hol a kánonjogot tanitotta,[3] nem mint a hittani tudományok kiegészitő részét, hanem már mint önálló tudományt, miért őt méltán az egyházi jogtudomány teremtőjének lehet mondani. Gyüjteményét 1150 körül készitette.[4] Ez nem egyszerü gyüjtemény, hanem az összes egyházjognak tudományos, rendszeres és

Luc. 1767. T. III. p. 1. Gallandi Silloge T. II. p. 85.) — *Fr. Florens*: Dissert. de methodo atque auctoritate coll. Gratiani, et reliquar. omnium collectionum decretalium post Gratianum. Accessit oratio de recta juris can. discendi ratione, ubi quae maxime in Gratiani collectione sint cavenda, ostenditur. Opp. Norimb. 1756. T. 1. p. 51. Gall. T. II. p. 157. — J. H. *Böhmer*: De varia decreti Gratiani fortuna. Halae. 1743. — *Maur. Sarti* et *Maur. Fattorini*: De claris archigymnasii Bononiensis. professoribus. Bonon. 1769. T. I. P. I. et II. fol. — *P. J. Riegger*: Diss. de Grat. decreto Windob. 1760. — *Schmid*-nél Thesaurus Ecclesiae T. I. n. 3 p. 37; átdolgozva fiától: J. A *Riegger*: De Gratiani collectione Canonum illiusque methodo et mendis (oblectamenta hist. et jur. eccl. Ulm. 1776.) — De Gratiano auctore Decreti (opusc. acad. Frib. 1773.) — *Spittler*: Beiträge zur Gesch. Gratians und seines Decrets (Magazin für Kirchenrecht und Kirchengeschichte. Stück 1 Leipz. 1778.) — Seb. *Berandi*: Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti. Venet. 1783. — *Le Plat*: De spuriis in Gratiano canonibus. Lovan. 1777. (Gall. Syll. T. II. 801.) — *Maassen*, a magyar tud. egyetem egyideig volt rk. tanára, utóbb grátzi, jelenleg bécsi egyetemi tanár: Beiträge zur Geschichte der jurist. Literetur d. Mittelalters. Bécs. 1857.; Paucopalea. Bécs. 1859. — ujabban *Schulte*: Zur Gesch. d. Literatur über Decr. Gratians. Bécs. 1870. és *Friedberg*: Das Decretum Gratians Leipczig 1876.

[1] A Decretum egyik summájának előszava (a XII. század 3 negyedében), melyet *Maassen* a Paucopalea 57. lapján közöl, azt mondja: „Inter ceteras theologiae disciplinas sanctorum patrum decreta, et conciliorum statuta non postremum obtinent locum."

[2] *Sarti* azt bizonyitja, hogy kamalduli szerzetes volt.

[3] *Sarti* szerint mindig Magisternek neveztetett; mely kifejezés azon időben csak a tanárokra alkalmaztatott.

[4] Az időt egész pontossággal meghatározni nem lehet, l: *Phillips* T. IV. p. 144. Lsd továbbá az időre nézve *Schulte* §. 59. n. 6. p. 319.

gyakorlati feldolgozása. Célja az volt, hogy a különböző kánonokban előforduló ellenmondásokat feltüntesse, de nyomban más forrásbeli tételek által megmutassa, miszerint az ellenmondások csak látszólagosak, és hogy egy könyvet készitsen, melyből az egyházjogot megtanulni lehessen.

Mily nevet adott Gratián e gyüjteménynek, biztosan meghatározni nem lehet. A glossátorok által igy idéztetik: in *Decretis*,[1] később *Discordantium Canonum Concordia*-nak mondatott,[2] ma közönségesen *Decretum*[3] *Gratiani*-nak neveztetik. Decretum Gratiani.

Az anyagot a gyüjteményhez a szerző az apostoli kánonokból, köz- és részszerü zsinatok határozataiból, költött és valódi pápai ügylevelekből, sz. atyák és egyházi irók irataiból, vezeklési könyvekből, az Ordo Romanus- és Liber diurnusból, a római jogkönyvekből, frank capitularékből és tiszta történelmi munkákból meritette. Eredeti forrásokból csak az első és második (1123, 1139.) laterani közzsinat végzéseit és II. Incze pápa (1130—1143) ügyleveleit és a justiniani jogból kölcsönzött idézeteket vette, a többit mind az előbbi szakaszban elősorolt gyüjtemények után használta. Ez az oka, hogy a görög egyházi kánonok majd a Dénes- majd a spanyol gyüjtemény után vannak idézve, sőt néha ugyanazon egy kánon majd az egyik majd a másik forditás után idéztetik. Anyaga.

Maga a gyüjtemény három részből áll. Az első rész 101 Distinctióra (különzet, szakasz), melyek mindegyike több vagy kevesebb kánont tartalmaz, oszlik. Az első 20 Distinctió a jogról általában és a jogforrásokról; a többi (21—101 Dist.) az egyházi személyekről, azok választása-, felszentelése- és hivataláról stb. szól. Idézése akkép történik, hogy kitétetik a kánon és a Distinctio száma pl. can. 7. Dist. XVI.; vagy a kánon és Distinctió számának megjelelése mellett a kánon kezdő szava is kitétetik pl. can. Quoniam 7. Dist. XVI. — Ha a kánon §-ra van osztva, akkor a hivatolt §. száma is az idézethez tétetik, pl. can. 7. §. 2. Dist. XVI. — A Distinctionak utolsó kánonja igy idéztetik: can. ult. (ultimus) vagy can. fin. (finalis) Dist. XVI. — Ha ugyanazon Distinctióból egymásután több kánon idéztetik, akkor a Distinctió száma csak az elsőnél tétetik ki, a következő kánonoknál pedig, ead. (eadem Distinctione) kifejezés használtatik. Végre ha a Distinctiónak csak egy kánonja van, igy idéztetik: can. un. (unicus) Dist. LII. Részei és idézése.

A második részben van 36 jogeset, vagy ügytétel (causa) olyfor-

[1] C. 6 de despons. inpub. (IV. 2.)

[2] C. 20. de elect.

[3] Régentén minden gyüjtemény Decretumnak neveztetett.

mán, hogy a jogeset röviden elmondatik, azután az ügyre nézve kérdések (quaestio), melyek a kánonokban fejtetnek meg, tétetnek. Ezen rész többnyire az egyházi hatalom- és eljárásról szól. A 33. jogeset 3-ik kérdésénél azt kell megjegyezni, hogy itt a szerző hosszú értekezésben Tractatus de poenitentia czim alatt a vezeklésről szól, s hogy ezen értekezés 7 Distinctióra, melyek ismét kánonokra oszlanak, szakad. Az idézés ugy történik, hogy a kánon, causa s végre a quaestio száma, néha, a kánon kezdő szava is kitétetik; pl. can. 13. C. IX. Q. 3., vagy can. Nemo 13. C. IX. Q. 3. A töredelmezésről szóló 33. jogeset 3-ik kérdésénél az idézés ugy történik, mint az első részből, csakhogy végül hozzácsatoltatik: de poenitentia, pl. can. 24. Dist. IV; vagy can. Divina 24. Dist. IV. de poenitentia.

A harmadik rész 5 Distinctioban az isteni tisztelet- és szertartásról szóló kánonokat foglal magában, ugyanazért de consecratione felirata van. Az idézés ugy történik mint az első részből, csakhogy hozzátétetik de consecratione pl. can. 3 Dist. II. de consecratione, vagy can. Scriptura 3. Dist. II. de consecr.[1]

A gyüjteménynek ezen berendezése nem egészen Gratiántól ered. Ő, ugylátszik, csak a második résznek causa- és quaestiókra való beosztását készitette; az első és harmadik résznek felosztása első tanitványa Paucopaleától származik. Vajjon a Tractatus de poenitentia már kezdetben is a gyüjteményben foglalt-e helyet, vagy később csatoltatott ahhoz mint önálló értekezés? bizonytalan.

Partes v. Dicta Gratiani.

A Decretumban egyes kánonok alatt az u. n. *Partes* vagy *Dicta* Gratiani fordulnak elő. Ezekben Gratián részint egyes tételeket, melyeknek bebizonyitására a kánonok csak érvképen idéztetnek, állit fel, részint pedig a kánonok között előfordult látszólagos ellentétet törekszik kiegyenliteni. A kéziratok- és kiadásokban vannak oly helyek is, melyek nem Gratiántól erednek és *Palea*[2] felirattal vannak ellátva. Maassen tudományos nyomozása után alig van többé kétség, hogy e név Paucopaleától származik. Ezek kezdetben a szegélyre irott jegyzetek voltak, melyek később a leirók által a szövegbe vitettek be.

Palea.

[1] A Decretum egyes részeinek tartalmát röviden közli *Schulte* 60. §. n. 2.

[2] Mit jelent e szó palea? különfélekép magyarázzák. Némelyek a τα παλαιά-ból (antiqua, régi): mások πάλιν-ból (rursus, ismét) származtatják, mi azt jelentené: ismét uj jegyzet; mások post alia összevonásából akarják származtatni; még ismét némelyek azt mondják, hogy palea polyvát jelent a tiszta mag ellenében. A paleákat elősorolja *Schulte* 60. §. n. 3. — Különben a paleák száma nincsen pontosan meghatározva. *Friedberg* a kánontörvénytár legujabb kiadásában 166 *paleát* hoz fel s utal a forrásokra, melyből azok meritve vannak. Lsd. még *Schulte*: Die Paleae im Decrete Gratians. Bécs, 1874.

A XII. században a kánonjogra nézve uj korszak kezdődött. A gyors virágzásnak indult világhirü bolognai jogiskola nem maradt befolyás nélkül a kánonjogra sem, mely ez ideig csak a székesegyházi és kolostori iskolákban mint egyik ága a hittani tudományoknak, egyedül az egyházi pályára szánt ifjak számára lőn előadva. A római jog sikerdús müvelése és virágzó állapota tagadhatatlan befolyással volt a kánonjogra is, minek folytán a kánonjog lassankint önálló, a többi hittani tudományoktól elvált tudománynyá fejlődött, szorgalmasan müveltetett, s igy történt, hogy a legisták iskoláját a kanonisták iskolája nemsokára tulszárnyalta.

A tudománysovár ifjak Bolognába, a jogtudomány akkor leghiresebb iskolájába, a világ minden részéből seregesen tódultak, a Gratian-féle Decretumról tartott előadásokat hallgatták, és ezen vezérfonál mellett jogászokká képződtek, később hazájukba visszatérvén, s ott különféle alkalmazást nyervén, a Decretumban foglalt elvek szerint hoztak itéletet s igy a gyüjtemény daczára számos hiányainak oly nagy tekintélyben részesült, hogy minden előbbi gyüjteményt háttérbe szoritott, a tanodákban és a törvényszékeknél alkalmazásba vétetett; ekkép a gyakorlat által közelfogadást nyert, anélkül hogy arra különös pápai megerősités[1] szükséges lett volna.

Azok, kik Gratián után a XII. század végeig az egyházjogot tanitották, Magistri, később Doctores Decretorum, Canonistae, Decretistae vagy Decretalistae nevet nyertek. Ily tanitók nemcsak szóbeli előadásokat tartottak, hanem a szöveghez csatolt fölvilágositó jegyzeteket u. n. glossákat is készitettek. A glossák kezdetben igen rövidek voltak, s a sor közötti térre (glossae interlineares), később a szegélyre (glossae marginales) irattak, s igy lassankint egész értelmező könyvekre szaporodtak. Az egyes jogtudósoknak az egész gyüjteményt tárgyaló értelmezése *apparatus*-nak mondatott. Később ily magyarázatok egészen rendszeresen, még nagyobb összefüggésben történtek, s ezek *commentároknak* neveztettek. Ezek közül egyik-másik nagyobb tekintélyben részesült, az ujabb kéziratokba felvétettek és glossa ordinaria vagy egyszerüen glossa nevet nyertek. Glossák. Apparatusok. Commentárok.

Az első glossát a Decretumhoz Paucopalea (1150—1159.) készi-

[1] Sokáig a Calendarium Archigymnasii Bononiensis után azt hitték, hogy Gratián az ő Decretumát a bolognai tanároknak és ezek jóváhagyás végett a pápának nyujtották át, és hogy III. Jenő pápa 1152-ben azt egy bullában megerősitette és az előadásokra nézve ajánlotta volna. Ez azonban téves állitás, mely *Sarti*, *Fantuzzi*, *Tiraboschi* és *Spittler* által alaposan megczáfoltatott és a calendarium hamis volta bebizonyittatott.

tette.[1] Utána még 1171. előtt a következő glossátorok következtek: *Rufinus, Gandulfus, Stephanus;*[2] azután *Silvester, Joan. Faventinus, Joan. Hispanus, Petrus Hispanus*, egy bibornok, ki nincs megnevezve.[3]

Summák. A glossákon kivül voltak az u. n. *summák*, vagyis az általános czimátnézetek, melyek a szöveg exegetikai előadásához bevezetésképp szolgáltak, s a melyek néha hosszabb, vagy rövidebb munkává nőttek. Ilyeneket készitett még 1159. előtt[4] *Paucopalea*, *Roland*, ki később 1159-től kezdve III. Sándor név alatt a pápai székre emeltetett[5]; *Rufinus* 1164;[6] *Steph. Tournay*,[7] *Joan. Faventinus*[8] 1171. után, *Sicardus*,[9] és egy névtelen 1180. körül.

Distinctiók. A summákhoz hasonlók voltak a *distinctiók*, milyeneket 1190. körül *Ric. Anglus* készitett. Egy nagy commentárrá kinőtt summát 1190. után a pisai *Hugoccio* († 1210.) készitett; ezt Joannes *de Deo* 1247-ben egyik részében kiegészitette. Végül *Semeca* Jánostól (Magister Teutonicus) ered egy apparatus, melyet bresciai *Bertalan* 1236-ban ujra átdolgozott és kiegészitett, és ezen alakban a nyomtatott kiadásokban mint glossa ordinaria felvétetett.[10]

Casus. Megemlitendők még az u. n. *casus*, vagyis egyes jogesetek gyakorlati magyarázatai, ilyeneket irt 1200. körül *Benincasa*.

Gratián idézeteit nem az eredeti forrásokból, hanem a már létező gyüjteményekből meritette; továbbá a munka egybeállitásánál elegendő kritikai segédeszközzel sem rendelkezvén, nem lehet csodálni, ha a gyüjteménybe számos hiba csuszott be. Már a glossátorok számos ily hibát vettek észre. Első, ki a Decretum kiadásánál annak javi-

[1] *Maassen*: Paucopalea p. 40—42. — [2] *Maassen*: Beiträge p. 31.— [3] Szól róla *Maassen*: Beitr. p. 10—25. Általán *Gratián* bibornoknak tartják. [4] *Maassen*: Paucopalea p. 42—70.

[5] Ennek Summája és Stromája ugyanazon munka. *Maassen*: Paucopalea p. 4—9.

[6] Summájából meg van egy rész a mainzi könyvtárban. Szól róla *Maassen*: Pauc. p. 9—18.

[7] Summája és annak kéziratáról l. *Maassen*: Beiträge. p. 26. 31. 32. — Paucopalea. p. 10.

[8] Summáját *Kunstmann* fedezte fel. Értekezik róla *Maassen*: Beiträge. p. 25—34.

[9] *Maassen*: Beiträge p. 26. 33. 34. Paucopalea. p. 24. — A névtelen summájáról szintén *Maassen*: Paucopalea. p. 19—24.

[10] Legrégibb nyomtatott kiadása *Eggensteyn*-től való strassburgi (argentoratensis) 1471. és 1472. *Schäffer*-től Mainz 1472; továbbá Baselben 1476, ugyanezen évről Rómában; van egy velenczei kiadás is *Jensen*-től 1477. — *Hain* Repertoriumában 39 kiadást emlit fel, melyek mind a 15-ik században jelentek meg. Valamenyi kiadás között *Friedberg* szerint leghelyesebb a legrégibb 1471-ki strassburgi, az 1481-ki baseli és az 1553. és 1554. évi lyoni.

tását megkezdette, a párisi hittudós *Democharesˡ* volt. A kiadáshoz rövid summákat is függesztett. Követte őt a javitásban *Du Moulin* (Molinaeus) és *Le Conte* (Contius) a bourgesi kánonjogtanár. A trienti zsinat után a Decretum javitott hivatalos kiadása szándékoltatott; ezen, még IV. Pius által czélzott tervet V. Pius azáltal valósitotta, hogy római javitnokok (Correctores Romani) név alatt 35 férfiut nevezett ki, hogy a Decretumot átvizsgálják és kijavitsák. Midőn a javitnokok a munkával elkészültek, a javitott Decretumot XIII. Gergely 1582-ik évben Rómában ezen czim alatt kiadta: Decretum Gratiani emendatum, et notationibus illustratum una cum glossis. Gregorii XIII. Pont. max. jussu editum. A pápa az elébe függesztett bullában megparancsolja, hogy hozzá mi se adassék s belőle mi se vétessék el.

A Decretum átvizsgálása.

A javitnokok helyreigazitásai, megjegyzései a *Notationes Correctorum* alatt foglaltatnak. Bár a javitnokok a legnagyobb szorgalommal müködtek a Decretum javitásánál, minden hibát nem sikerült nekik megjavitani. Ezt mások eszközölték u. m. *Augustinus*, *Pithou*, *Berardi*, *Böhmer* és legujabban *Richter*; ennek kiadása legtökélyetesebb, megjelent Lipcsében 1839.

Notationes correctorum.

Ezen javitott kiadásoktól azon munka, melyet Gratián kortársa *Laborans* bibornok készitett, különbözik. Ezen munka nem egyéb, mint Gratián Decretumának átdolgozása, melybe ujabb anyagot is vett fel. 20 évi fáradságos munka után 1182-ik évben a gyüjtemény 6 könyvre osztva megjelent. Az 5 első könyv több részre, ezek több czimekre oszlanak.[2] Ezen mű közelfogadásban soha sem részesült.

Azon nézet, hogy *Omnibonus* bibornok Concordia discord. canonum czim alatt szintén egy gyüjteményt készitett volna, tévedésen alapszik.[3]

Gratián Decretuma, mint az őt megelőző gyüjtemények csak magán gyüjtemény; jogérvényéről a 65. §-ban leend szó.

[1] Vagy *Muchy*. A mű Párisban *Guillard*-nál jelent meg 1547-ben.

[2] *Ughelli*. Italia sacra. T. III. — *Sarti*: De clariss. archi-gymn. Bonon. prof. T. I. P. I. p. 248. *Zaccaria*: Dissert. lat. de rebus. ect. Fulginiae 1771. T. II. Dissert XIV. (Falland. T. II. p. 707. — *Theiner*: Disquis. p. 309.—447. l. még *Phillips*, *Walter*, *Maassen* munkáit.

[3] *Sarti*: De cl. arch-gym. prof. T. I. P. I. p. 282.

A kánonjog állapota a XII—XV. századig.

56. §. Pápai ügylevelek (litterae decretales) gyüjteményei. a) IX. Gergely előtt.[1]

A XII. század óta a pápai rendeletek csaknem egyedüli forrását képezték az egyházjognak. A közzsinati végzések is, mivel rendesen a pápa elnöklete alatt hozattak, ennek tekintélye mellett, mint az egyház feje akaratának kifolyásai, lőnek kihirdetve. Gratián decretumának bezárása után két közzsinat tartatott u. m. III. Sándor pápa alatt a harmadik laterani 1179-ben és III. Incze alatt a negyedik laterani 1215-ben. Ezen zsinatok, válamint már az első laterani (1123) és második laterani közzsinatok (1139) arról is nevezetesek, hogy ezeken csak a nyugati egyház püspökei voltak jelen, mivel a keleti egyház a római katholika egyházzal az egységet megszakitván, attól teljesen elvált. E zsinatok, azonkivül, hogy régi szokás szerint a felmerült bonyodalmakat és vitás kérdéseket kisérlették meg elintézni, politikai és dogmatikai ügyekkel is foglalkodtak, sőt az egyházi fegyelemre vonatkozó fontos kánonokat is hoztak. Mind ezen zsinati végzések, mind a pápák által ezen korban oly sürün kibocsájtott pápai leiratok, mivel Gratián gyüjteményében nem foglaltattak, *külkalandozóknak* extra (Decretum Gratiani) vagantes neveztettek. Ezek egybegyüjtése a Decretum kiegészitésére koronkint szükségesnek mutatkozott; azért ismét 15 uj gyüjtemény, melyek közül 8 nyomtatásban jelent meg, keletkezett;[2] a többiek többé-kevésbé csak a kéziratok után ismeretesek. Ezek közül különösen 5 nyert nagyobb fontosságot, mivel ezek nem csak a bolognai jogiskolában és a törvényszékek által fogadtattak el, hanem a Gergely-féle gyüjtemény készi-

Compillatiók.

tésénél is felhasználtattak. Mind az 5 gyüjtemény compillatio név alatt ismeretes. Ezek a következők:

Bernát „Breviarium extravagantium" compill. prima.

1. A *Breviarium extravagantium*, melyet Bernát[3] előbb római-

[1] Ezen gyüjteményekről emlékeznek: *Sarti*, T. I. P. II. p. 256—258; — *Theiner*: Commentatio de rom. Pontificum epistolarum decretalium antiquis collectionibus. Lips. 1829; — Recherches sur plusieurs collections inédites et décretales du moyen age par. Aug. *Theiner*, Paris 1832. — *Moy*: Archiv für kath. Kirchenr. 1864; — *Laurin*: Die Decretalen-Samml. vor. Gregor. IX; — *Walter*, K. R. §. 105. - *Phillips* K. R. Bd. IV. pag. 207. — *Schulte* K. R. I. §. 63. 64.

[2] Ezekről l. *Walter* Kirchenrecht §. 105.

[3] Személyes viszonyairól értekezik *Laspeyres* p. 55—63. — *Bernát*-nak „Circa" melléknevet adtak, mivel gyüjteményét Gratián körül (circa Gratianum) irta. — V. ö. még *Kunstmann* (Archiv 7. köt.)

és bolognai jogtanár, azután paviai prépost (Bernardus Praepositus Papiensis) és végre faenzai püspök († 1213.) készitett. Ezen munka, mely néhány kisebb gyüjtemény[1] felhasználása mellett jött létre, 5 könyvből áll a következő vers szerint: judex, judicium, clerus, connubia, crimen. A könyvek czimekre, ezek fejezetekre oszlanak, 1191 körül jelent meg. A szentirásból és a sz. atyákból vett nehány helyen kivül régibb zsinatok határozatait Gratián által elhagyott ál-izidori és valódi ügyleveleket részint magából a Decretumból, részint a Gratián előtti gyüjteményekből, és végre Gratián utáni anyagot (jelesen III. Sándortól egész III. Kelemenig)[2] tartalmaz. Ezen gyüjtemény rendszere a későbbi gyüjteményekre nézve állandó mintaképül szolgált. A bolognai iskolában Gratián Decretuma mellett folytonos használatban volt. Maga a szerző[3] által később pedig Tancred és mások által[4] glossákkal láttatott el. *Compillatio prima*-nak neveztetik.[5]

2. III. Incze pápa (1198—1216) ügyleveleiből uralkodásának 3-ik évében Rainerius szerzetes készitett egy rövid gyüjteményt.[6] Ennek nyomán az angol Gilbert[7] apáttól is ered egy gyüjtemény, mely III. Incze 5 első évéből tartalmaz ügyleveleket.[8] A szintén angol Alanus auxerrei püspök is adott ki egy gyüjteményt,[9] végre ugyancsak III. Incze 10 év alatt kiadott ügyleveleit compostellai Bernát is összegyüjtötte; ezen gyüjtemény, mivel az adatok Rómában az ottani levéltárakból vétettek, *Compillatio-Romana*-nak is neveztetik.[10] Mivel ezen gyüj-

Rainerius: „Compill. romana“ Comp. tertia.

[1] Milyenek: az Appendix concilii Lateranensis; Collectio Lipsiensis és a Collectio Casselana. v. ö. *Schulte* §. 63. p. 333.

[2] *Sarti* T. I. P. I. p. 302—305; P. II. p. 194. — *Theiner*: Comment. 3—12. 41—66. Ezek kora és kéziratairól: *Laspeyres* p. 14. 17—19.

[3] *Laspeyres* p. 34—39. A glossák ki vannak nyomtatva. p. 323—326.

[4] Ugyanaz p. 19—21. 34—39.

[5] Kiadatott először Leridaban 1576. fol. Ezen, Agostino ottani püspök felügyelete alatt megjelent kiadás igen ritka. Egy ujabb javitott és bővitett kiadás megjelent *Labbetól*. Paris. 1609. A summáról, melyet ezen gyüjteményhez maga a szerző készitett (1191—98) értekezik *Laspeyres*: Bernardi Papiensis Faventini eppi Summa Decretalium Ratisbonae 1861-ben megjelent művében.

[6] Elfogadtatásban nem részesült. *Theiner*; Comment. p. 14. — Kinyomtatta *Baluzze*; Epistol. Innoc. III. Rom. Pontif. libri undecim Paris 1682. 2. vol. fol.

[7] *Sarti* T. v. P. I. p. 308.

[8] *Schulte* szerint III. Kelemen- és III. Coelestintől is tartalmaz ügyleveleket. p. 335.

[9] Egyik sem nyert elfogadtatást.

[10] *Sarti* T. I. P. I. p. 313. P. II. p. 256. *Theiner*: Comment. p. 15. — Compostellai Bernátnak tulajdonitott gyüjtemény egy része olvasható; Antiquae collect. decret. ed. Páris 1609. p. 721—730. Kéziratok az egész gyüjteményre nézve Basel és Londonban fedeztettek fel, *Haenel*: Catalog. libr. manuscr. Lips. 1830. p. 556. *Theiner*: Recherches. p. 48—55. *Laspeyres* p. 18.

teményekben oly ügylevelek is, melyek a pápa által valódiaknak el nem ismertettek, találtatnak; azért III. Incze pápa *Beneventi Péter* által az 1210-ik évig megjelent valamennyi ügyleveleiből egy uj gyüjteményt, melyet egy külön bulla kiséretében a bolognai egyetemnek is megküldött és az egyetem elfogadott, készittetett. Ez az első gyüjtemény, mely pápai tekintély mellett jelent meg. Mint az előbbi, 5 könyvre és czimekre oszlik. Tancredtől és többektől glossáltatott. Ez a *Compillatio tertia.*[1]

Joannes Galensis.

3. *Joannes Galensis* (Walensis)[2] III. Incze előtti pápák, jelesen pedig III. Kelemen és III. Coelestin ügyleveleiből szerkesztett egy gyüjteményt, melyhez főleg Gilbert és Alanus munkáit használta.[3] A bolognai iskola ezt is elfogadta; Tancred glossálta. Mivel tartalma szerint közvetlenül Bernát munkája után következik, azért *Compillatio secunda* nevet nyert.[4]

Comp. secunda.

4. Nemsokára 1218 után egy ismeretlen szerzőtől jelent meg egy gyüjtemény, melyben az 1215-ben tartott negyedik laterani közzsinat határozmányai és III. Incze pápának 1210 után kibocsátott ügylevelei foglaltatnak.[5] Glossálták: *Vincentius Hispanus* és *Joannes Teutonicus.* Ez a *Compillatio quarta.*[6]

Comp. quarta.

5. Végre III. Incze közvetlen utóda, III. *Honorius* pápa (1216—1227), 1226-ik évben saját ügyleveleit gyüjtette össze s a bolognai egyetemnek megküldötte.[7] Ezt a faenzai püspök *Jacobus de Albenga* glossálta. Ezen gyüjtemény *Compillatio quinta* seu *Honoriana*-nak neveztetik.[8]

Comp. quinta s. Honoriana.

[1] *Theiner* Comment. p. 15—17; Recherches p. 55—63. Kiadta *Lábbé.*

[2] Angol származásu, Wales tartománytól mint születési helyétől nyerte nevét.

[3] *Theiner;* Comment. p. 17—19 Recherches p. 32—43. A kéziratok- és glossákról értekezik *Laspeyres* p. 18—20.

[4] Ezt is *Labbé* adta ki.

[5] *Theiner;* Comment. p. 20; Recherches p. 58—63.

[6] Vincentius Hispanus és Joannes Teutonicus glossáival együtt kiadta *Agostino* Leridában. 1576.

[7] J. A. *Riegger*: De collect. Decretal. Honorii III. (opusc. p. 221.) *Theiner*: Comment. p. 20—24; *Savigny* P. 5. §. 44. 50.

[8] Megjelent Quinta Compillatio epistolarum decretal. Honorii III. czim alatt Tolosában 1645.

57. §. IX. Gergely ügylevelei (Decretales Gregorii IX.)

Decretales Gregorii IX.

Gratián Decretumán kivül létezett még 5 oly compillatio, melyek mindegyike az iskolákban ugy mint a törvényszékeknél alkalmaztatott. Mindazon bajoknak, melyek ezek használatával egybekötve voltak, elejét veendő, IX. Gergely pápa[1] az ügylevelekből egy uj és hiteles gyüjteményt készittetett. Az okot, mi inditotta őt e gyüjtemény készitésére, ő maga megmondja a bolognai egyetem tanáraihoz és tanulóihoz intézett Rex pacificus-féle 1234. évben megjelent kihirdetési bullában,[2] midőn igy szól: „Elődeinknek különféle gyüjteményekben szétszórt különféle leiratait és ügyleveleit, melyek közül némelyek terjedelmességük, mások feltünő hasonlóságuk, még mások ismét ellentétességük miatt jogzavart okoznak, és azon számos pápai leveleket, melyek közkézen forognak de a gyüjteményekben nem foglaltatnak, melyekre nézve tehát kétes, vajjon a törvényszékeknél használhatók-e vagy nem; köz-, de leginkább a tanulók használatára kedvelt fiunk *Raymund*[3] káplánunk és gyóntatónk által összegyüjtettük, meghagyván neki, hogy abba a mi leiratainkat és ügyleveleinket is felvegye."

Készitette Pennafortei Raymund.

Pennafortei Raymund tehát e nevezetes munka elkészitésére nézve a pápa által következő utasitással láttatott el: gyüjtse össze minden ügyleveleket, melyek az eddigi gyüjteményekben szétszórva találtatnak, az egyenlőket rostálja meg, az ellenmondásokat egyenlitse ki, a feleslegeseket hagyja el és a gyüjteménybe IX. Gergely ügyle-

[1] Valódi neve *Hugolino*, vagy *Hugo de Aranea*, Schulte szerint hihetőleg 1145-ben született, a pápai trónra 82 éves korában 1227-ben lépett; meghalt 1241. aug. 21. — Hogy Bolognában tanitott volna, az a hamis, u. n. bolognai kalendariumon alapszik.

[2] Lsd. e bullát a *Richter*-féle Corpus. J. Can. 1839. évi kiadásában, a Decretales Gregorii IX. előtt.

[3] Született 1180 után Barcellona mellett, Pennafortén; az arragoniai királyi családdal rokon volt; 1209 körül Bolognába ment, hol a jogot hallgatta, jogtudorrá avattatván, ott 3 évig a kánonjogot tanitotta; barcelloniai kanonokká lett; 1222-ben a domonkosrendbe lépett, IX. Gergely őt Rómába hivta, hol káplánja és gyóntatója lett. Gergely őt a gyüjtemény készitésével bizta meg, melynek bevégezte után, visszautasitván a neki fölajánlott tarragoniai érsekséget, Spanyolországba ment, 1238-ban egyhangulag rendje főnökévé választatott. Egészségi szempontból 2 év mulva ezen állomásról lemondván, hazájába visszament, mert mint Generalis Rómában lakott. Meghalt 1275. jan. 6. VIII. Kelemen őt 1601-ben szentek közé sorolta. v. ö. *Schulte* Kirchenr. Giessen 1860. 337. p. n. 4.

veleit is vegye fel. Szóval a gyüjtemény készitésére oly teljhatalmat nyert, milyennel egykor Justinián Triboniánt felruházta.

Raymund e roppant munkával három év alatt 1233-ban elkészült, s Gergely azt az előbb emlitett bulla kiséretében a bolognai egyetemnek, mint egyedül hiteles gyüjteményt megküldé, azt rendelvén, hogy mind az iskolákban, mind a törvényszékeknél avval éljenek, s hogy senki se merészeljen az apostoli sz. szék különös engedélye nélkül más gyüjteményt késziteni.

A gyüjtemény e vers szerint: judex, judicium clerus, connubia, crimen, 5 könyvből áll,[1] melyek czimekre és fejezetekre oszlanak. Némely fejezet felirata „Gregorius IX." Ezek oly ügylevelek, melyek vagy magától IX. Gergelytől, vagy a nyert felhatalmazásnál fogva Raymundtól oly czélból erednek, hogy a hiányokat pótolják, vagy az ellentéteket kiegyenlitsék.

A kihirdetési bullából önként következik, hogy az előbbi gyüjtemények jogerejökből kivetkeztettek, s a valódi törvénykönyv jellege e gyüjteményre ruháztatott, melynek egyes helyei bár különböző pápák és zsinatok végzéseiből keletkeztek, ugy tekintendők, mintha magától IX. Gergelytől erednének. Azért maga a gyüjtemény joggal „*Decretales Gregorii IX.*" czimmel illettetik. Az, hogy a gyüjtemény a bolognai egyetemnek megküldetett, nem ugy értendő, hogy ezen iskola azt elfogadja, hisz annak a kötelező ereje már a kihirdető bulla által meg volt, hanem mivel azon időben a bolognai egyetem a legjelesebb és minden országbeli ifjak gyülhelye lévén, legalkalmasabbnak tekintetett arra nézve, hogy a gyüjtemény minél gyorsabb elterjedést nyerjen.

Glossáltatott. A gyüjteményhez nemsokára glossák és apparatusok készittettek. Ilyeneket irtak *Vincentius Hispanus* (1240. körül), *Goffredus Tranensis* († 1245.), *Sinibaldus Fliscus* (utóbb IV. Incze pápa). Ezek munkáinak felhasználásával *Botone Bernát* († 1266.) egy nagy apparatust, mely IX. Gergely Decretálisának rendes glossájává lőn, készitett. Ugyanettől[2] és *Goffredus Tranensis*, valamint *Henricus* ostiai bibornoktól († 1254.) terjedelmes summák jelentek meg. Distinctiót *Petrus de Sampsone* 1240 körül, *Mandagoto Vilmos* summát, *Fuscararius Aegid*

[1] Az előbbeni gyüjteményben megállapitott czimekhez még 5-öt készitett. Az egész gyüjtemény az I. könyvben 43; a II-ban 30; a III-ban 50; a IV-ben 21; az V-ben 41; tehát összesen 185 czimet tartalmaz. A fejezetek számát *Theiner* 1974 *Philipps* 1972. *Schulte* 1970-re teszi. Schulte p. 338.

[2] Ennek eddig ismeretlen summájáról szól *Laspeyres* p. 25—27.

commentárt irtak. Végre a gyüjteményhez *Joannes Andreä* Novella czim alatt (1270—1348.) egy uj glossagyüjteléket csatolt.[1]

Az idézés következőleg történik: kitétetik a fejezet száma, néha kezdő szava is, továbbá a czimrovat felirata, a könyv és czim száma, a könyv római, az utóbbi arabs számmal, pl. cap. 10. de haereticis V. 7., vagy cap. Vergentis 10. de haereticis. V. 7. — Régenten még egy E-t vagy X-et szoktak hozzá tenni, mi annyit jelentett, hogy azon fejezet, extra (Decretum Gratiani) keresendő; az ujabb egyházi irók az X-et megint használják, és némelyek a liber és titulus számát zárjel közé teszik, pl. cap. 10. X. de haereticis (V. 7.) Az X. elhagyásával mi is ezen idézési módot fogjuk használni. Ha a czim csak egy fejezetből áll, igy idéztetik: cap. unicum, többszöri idézésnél t. e. (titulo eodem) vagy eod. vagy végre h. t. (hoc titulo) kitétel használtatik. Idézés.

58. §. A Gergely ügylevelei utáni gyüjtemények a Liber Sextusig.

A Decretales Gregorii IX. után nemsokára a következő, pápai tekintély mellett készült három kisebb gyüjtemény keletkezett:[2]

1. Az első IX. Gergely második utódja IV. Incze alatt készittetett, ki ezt egy bulla kiséretében a bolognai és párisi egyetemnek megküldötte. A gyüjtemény ezen pápának ügyleveleit és az első lyoni zsinat végzéseit tartalmazza.[3] Glossálta Henricus ostiai bibornk († 1254.)

2. A második X. Gergely alatt (1271—1276.) készült. Ebben az 1274-ben tartott XIV. köz- vagy második lyoni zsinat végzései, melyekhez *Vilhelm. Durantis* egy commentárt irt, foglaltatnak[4]

3. A harmadik III. Miklós pápának (1277—1280.) öt ügyleveléből áll.[5]

[1] Legrégibb kiadás az, mely hely és idő kitétele nélkül valószinüleg Mainzban (1460—1470) jelent meg. A többi kiadások következők: Petri *Schoiffer* Mogunt. 1473. fol. Rómában 1474. fol; Basel 1478. és 1482. fol; Speirben Petr. *Drach* által nyomatott ugyanott 1492. f.

[2] *Schulte:* Die Decretalien zwischen den Decretales Greg. IX. und dem Libr. VI. Bonif. VIII., ihre Sammlung und Verarbeitung Wien 1867. — továbbá: Beiträge zur Lit. über die Decretalien Gregor's IX., Innoc. IV., Gregor X. Wien 1871.

[3] Kiadta *Boehmer:* a Corp. jurissal (Halle 1774. II. 4.) T. II. App. col. 349—368. — A bullát, melylyel a bolognai egyetemhez küldetett, l. *Sarti*: De claris. archi-gym. prof. T. I. P. II. p. 141.

[4] Ezen zsinat végzései találhatók *Harduin*: Concilien-Sammlungen T. VII. p. 705.

[5] A két előbbivel együtt fönmaradt egy az erlangeni egyetemi könyvtárban talált kéziratban.

59. §. VIII. Bonifácz ügylevelei vagy az u. n. Liber Sextus.[1]

Liber VI-tus. VIII. Bonifácz.

VIII. Bonifácz pápa (1294—1303.) három kitünő, később bibornokokká lett jogtudós u. m. *Mandagato Vilmos* (embruni püspök) *Fredoli Berengar* (beziersi püspök) és *Senis Rikárd* (a római egyház alkanczellárja) által készittetett ugyanazon elvek szerint, mint IX. Gergely, egy uj gyüjteményt, melyet miután *Dinus Magellanus* átnézett 1298-ban egy consistoriumban a bibornokok jelenlétében kihirdetett s azonnal a „*Sacrosanctae Romanae Ecclesiae*“ bulla[2] kiséretében a bolognai és párisi egyetemnek megküldött azon meghagyással, hogy a Gergely-féle gyüjtemény utáni bármely elődjétől megjelent ügylevelek közül csak azok tekintessenek hiteleseknek, melyek ezen uj gyüjteménybe felvétettek, vagy melyeknek érvénye azokban különösen föntartatott. Ez is 5 könyvre szakad; ezek ismét czimek- és fejezetekre oszlanak.[3] Miután ezen gyüjtemény IX. Gergely ügyleveleinek mintegy folytatásául volt tekintendő, azért *Liber Sextus* (decretalium) nevet nyert. Tartalmát képezik az előbb emlitett három gyüjtemény, IX. Gergely által 1230. után kibocsátott, IV. Sándor, IV. Kelemen által (1254—1269. között) kiadott és végre VIII. Bonifácztól 1268-ban megjelent ügylevelek.

Regulae juris Bonif. VIII.

A Liber Sextushoz ezen felirat alatt: „*De regulis juris Bonifacius VIII.*“ van csatolva 87. u. n. Regulae juris, vagyis rövid általános szabályokat tartalmazó tételek. Ezeket a legista *Dinus*[4] szerkesztette.

Rendes glossát a gyüjteményhez *Andreä* János († 1348.) készitett. Glossálták még *Joannes Monachus* (†1313.) Picardiából, *Guido de Baisio* és *Zenzelinus de Cassanis.*[5]

Idézés.

Az idézés ugy történik, mint a Decretales Gregorii IX-ból. Csakhogy az X. elhagyatik, s hozzáteszik in sexto, vagy in VI-to, pl. cap. 2. de renuntiatione, in VI-to, (I. 7.)

[1] *Koch*: De Bonifacii VIII. sexto decretalium libro in ejusd. opusc. Giess. 1774. p. 44. *Phillips, Schulte, Walter.*

[2] Lsd. e bullát a C. J. C. *Richter*-féle 1839. évi kiadásban a gyüjtemény előtt.

[3] Összesen 76 czimet és 359 fejezetet tartalmaz.

[4] A pápa parancsára commentárt is irt.

[5] Régi kiadásai Mainzban 1465. J. *Fustum* et *Petr. Schoiffer* által is ugyanott 1470. f.

60. §. A Clementinák.[1]

V. Kelemen pápa (1305—1314.) az alatta 1311-ben megkezdett és 1312-ben bevégzett viennei közzsinat végzéseit, valamint saját ügyleveleit összegyüjteté. Ezen gyüjtemény is az előbbiek mintájára 5 könyvre, czimek- és fejezetekre oszlik.[2] 1313-ban a bibornoki consistoriumban történt kihirdetése után az orleansi egyetemnek megküldetett. E gyüjteménynyel V. Kelemen nem levén megelégedve, azt ujra átdolgoztatni óhajtotta; de ebben, valamint a bolognai és párisi egyetemekhez való megküldésben is halála által akadályoztatott. 1317-ben a gyüjtemény módosittatván, utódja XXII. János (1315—1334.) a „*Quoniam*"-bulla[3] kiséretében, a most nevezett két egyetemnek megküldötte. Ezen gyüjtemény, mivel némelyek által a Liber Sextus folytatásának tekintetett, Liber Septimus-nak neveztetett; ezen elnevezés azonban nem lőn átalán elfogadva, később, mivel csak V. Kelemen által kiadott rendeleteket, vagy az ő alatta tartott zsinat végzéseit tartalmazza, *Clementinák* (clementinae decretales) nevet nyert; ma is igy neveztetik.[4] Ezen gyüjtemény és IX. Gergely és VIII. Bonifácz gyüjteménye között azon különbség létezik, hogy általa VIII. Bonifácznak a Liber Sextus befejezése után kiadott határozmányai, vagy IV. Benedek pápa ügylevelei nem jelentetnek ki érvényteleneknek, sem ujabb gyüjtemény készitése el nem tiltatott. Clementinák.

Hozzá a Glossa ordinaria *Andreä* Jan. műve, mely *Zabarella* Fer. († 1417.) jogtanár, később bibornok által megjavitatott.

Ezen gyüjtemény képezi zárkövét a hivatalos és pápai tekintély mellett készitett gyüjtemények sorának. Ugy idéztetik mint a Gergely-féle gyüjtemény, hozzátétetvén: in Clem. az X. elhagyásával pl. cap. 2. ut lite pendente nihil innovetur, in Clem. (II. 5.) Idézés.

61. §. A külkalandozók (Extravagantes.)[5]

A Clementinák elkészitése és kihirdetése után V. Kelementől még számos ügylevél jelent meg. Ezek, valamint a Liber Sextus kihirdetése

[1] G. Lud. *Boehmer:* De Clementinis in Ejusdem Observ. jur. can. (Götting. 1768.) — *Phillips; Walter, Richter* stb.

[2] A negyedik könyv csak egy czimből áll. — Van a gyüjteményben összesen 52 czim és 106 fejezet.

[3] Lsd. a bullát a C. J. C. Richter-féle 1839-iki kiadásban.

[4] Legrégibb nyomtatott kiadása a mainzi 1460, 1467 és 1471. Strassburg. 1471; és Rómában egyesitve a Liber Sextussal 1472.

[5] Joann. Wilh. *Bikell*: Über die Entstehung zu den heutigen Gebrauch der beiden Extravaganten Sammlungen des Corpus juris Canonici. Marburg 1825.

után más pápáktól kiadott ügylevelek, mivel a gyüjteményekben nem foglaltattak, külkalandozóknak (extravagantes) neveztettek. Hivatalos uton nem gyüjtettek egybe, hanem egyenkint jöttek forgalomba, leirattak, sőt a fontosabbak glossáltattak is. Igy de *Monte Laudono* Vilmos († 1346.) a XXII. János pápától 1317-ben megjelent, a pápai reservatiókra vonatkozó három ügylevelet[1] glossával látta el. *Zenselinus de Cassanis* pedig 1325. körül e három ügylevélen kivül még más 17 ugyanazon pápától 1316—1324. között kiadott decretalist glossált. Némelyekhez *Franc. de Pavinis* (1466.) készitett glossákat, még mások éppen nem glossáltattak. Ezen ügylevelek egyesektől kisebb vagy nagyobb számban, többnyire minden rend nélkül összeszedettek, leirattak, vagy nyomatásban is kiadattak s a Clementinákhoz függesztettek. Mig végre 1500. évben *Chappuis* János párisi nyomda-javitnok de *Thebes* közreműködésével azokból két gyüjteményt készitett. Az egyik XXII. János 20 ügylevelét 14 czimre osztva tartalmazza, azért *Collectio Extravagantium Joannis XXII.* (XXII. János-féle külkalandozók) néven jeleltetik. A másikba felvette IV. Orbán pápától kezdve († 1264.) egész IV. Sixtusig († 1484.) huszonöt különböző pápának a XV. századbeli különböző kiadásokban foglalt ügyleveleit. Ezen gyüjtemény, mely az általában elfogadott rendszer szerint 5 könyvre, czimekre és fejezetekre oszlik, *Extravagantes Communes* (közönséges külkalandozók) név alatt ismeretes. A szerző a 4-ik könyv homlokára e feliratot tette: Liber quartus vacat, ugy látszik azért, mivel a házasságra vonatkozó ügyleveleket nem talált.[2]

Extravagantes Joann. XXII.

E. communes.

Idézés. Az idézés aszerint történik, mint az ügyleveleknél; az elsőnél hozzá tétetik: in Extr. Joann. XXII. a másodiknál: in Extrav. Commun. Miután azonban az Extrav. Joann. XXII. nem könyvekre, hanem czimekre oszlik, a zárjelbe csak a czim száma jön, pl. cap. 1. de electione in Ext. Joann. XXII, (tit. I.) — cap. 2. de praebendis et dignitatibus, in Extrav. Commun. (III. 2.)

62. §. A kánonjogra vonatkozó tudományos dolgozatok.

Mily nagy hévvel törekedtek a kánonjogtudósok és glossátorok már a XII. századtól kezdve tudományos dolgozataik által a jogforrások helyes megértését előmozditani, eléggé kitünik abból, hogy mint az egyes gyüjteményeknél emlitettük, azokhoz különféle glossákat, apparatusokat, summákat, casusokat stb. irtak. Az eddigiekhez később

Különféle tudományos dolgozatok.

[1] U. m. Sedes apostolica, Suscepti regiminis és Execrabilis ügyleveleket.

[2] Az egészben van 35 czim és 74 fejezet.

ujabb magyarázati részek járultak, az u. n. történeti elbeszélések, jogszabályok megállapitása (Brocarda, vagy regulae juris canonici), repetitiok, excursusok, melyekben a kánonjog egyes részei tárgyaltatnak, és végre quaestiók és tantételek (theses), melyeket az egyes tudósok a nyilvános vitatkozások alkalmával védettek és a melyek a hét azon napjaitól, melyekben tartattak, különféle elnevezést nyertek; igy a *bresciai Bertalan* által tartottak dominicales, veneriales, *Andreätól* tartottak pedig mercuriales-eknek neveztettek. Jelentek meg egész rendszeres munkák is, milyenek a Speculum juris-ok, melyekben az összes egyházi joganyag feldolgoztatott. Ilyent *Durantis* Vilm. készitett[1] melyet Andreä 1346-ban megbővitett (Additiones ad speculum Guillielmi.) A XIV. század végén és a XV. században a kánonjogtudósok szellemi munkássága csökkent; ezen időben tevékenységök csak a commentárok készitésére szoritkozott. Commentárokat irtak a Decretumhoz, IX Gergely ügyleveleihez, a Liber Sextus- és a Clementinákhoz *Dominicus de scto. Geminiano* 1395 körül és *Joan. Ant. de scto. Georgio* bibornokok 1494-ben[2]; *Baldus de Ubaldis* († 1408.), *Petr. de Ancharano* († 1415.), *Joan. ab Imola* († 1436.) *Nic. de Tudeschis* († 1443.), *Alex. Tartagnus* († 1477.), *Andreas Barbatia Siculus* († 1482.), *Franciscs. de Accoltis* († 1486.), *Felinus Sandeus* (1444—1503.), *Philippus Decius* (1454—1536.) A XVI. században a jogtudósok munkássága ujabb lendületet vett. Ezen korban Gratián Decretumához commentárokat készitettek: *Joannes Dartis*, párisi kánonjogtanár († 1651.), *Van-Espen* löweni tanár († 1728.), IX. Gergely ügyleveleihez *Jacobus Cujacius* († 1590.), *Joan. Babt. La Coste* (közönségesen Janus a Costa), († 1637.), *Emmanuel Gonzalez de Tellez*, salamankai tanár († 1649.), *Innoc. Ciro. nius* toulosei tanár († 1690.): a Clementinákhoz *Antonius Dandinus de Hautserre* (Dandinus Alteserra), toulosei tanár († 1682.); az ügyletek összes gyüjteményéhez *Prosp. Fagnani* († 1678.)

Végre kiemelendő, hogy Gratián Decretuma a Decretaliak mintájára 5 könyvben átdolgoztatott. A kézirat, mely homlokán Turrecremata bibornok nevét viseli, később XIII. Benedek kivánatára *Fontanini* által kinyomattatott 1727-ben.[3]

63. §. A kánontörvénytár (Corpus Juris Canonici.)

Az előbbi §§-ban emlitett gyüjtemények kezdetben egyenkint

[1] Az első kiadás 1271-ben, a második 1290-ben jelent meg.

[2] Lásd. *Maassen*: Beiträge p. 36.

[3] Gratiani Decretorum libri quinque, secundum Gregorianos Decret. Libros, titulosque distincti per Joann. Turrecremata, ord. praed. S. R. E. eppum

mint önálló munkák glossáikkal együtt többször lemásoltattak, azután pedig többször lenyomattak. Később a XVI. század közepe tájáig az egyházjog forrásai elhagyatván a glossák, rendesen három összefüggő részben jelentek meg. Az elsőben Gratián Decretuma, a másodikban IX. Gergely ügylevelei, a harmadikban a Liber Sextus, a Clementinák és 1500. óta a XXII. János-féle és a külkalandozók foglaltattak. Az említett század közepe tájától kezdve, már valamennyi gyüjtemény (u. m. Gratián Decretuma IX. Gergely ügylevelei, Liber Sextus, Clementinák, az Extravagantes Joannis XXII. és Extravagantes communes,) egy külön könyvben összefoglalva *Corpus Juris canonici* czimen kezdtek kiadatni.[1] Ma a mondott alkatrészek együttvéve képezik az egyházi törvénytárt.

Corpus Juris Canonici.

A Corpus Juris Canonici idővel egyes függelékekkel bővittetett. Igy az alább emlitendő 1582. évben megjelent kiadásban a következő függelékek találtatnak:

Függelékek.

1. Gratián Decretumában az u. n. arbor consanguinitatis és affinitatis, a Decretum végén 47 töredelmezési kánon.

2. IX. Gergely ügyleveleiben szintén a most mondott arb. cons. és affin. és Bolognini L. tárgymutatója.

3. Az Extravagansok előtt Pavinis F. praeludiuma; utána apostellai.

4. Az Extravag. Communes előtt Clarius J. praeludiuma.

A XVII. század második felében a Corpus juris Can. két függeléket nyert u. m.

1. Institutiones juris canonici, melyet IV. Pál pápa († 1559.) meghagyásából *Lancelotti* Pál perugiai tanár készitett. Czélja az volt, hogy mikép az Institutiones Justiniani, a kánonjog rendszeres

Card. Sabinum, nunc primum prodeunt ex codice bibliothecae Barberinae, praefatione, brevibes scholiis, et quatuor indicibus illustrati cura Just. Fontanini Archieppi Ancyrani Romae 1727. 2. vol. fol.

[1] Régenten egy vagy több gyüjtemény együttvéve is Corpus juris-nak neveztetett. — A Corpus Juris Canonici elnevezés használatban volt már a XV. század elején, de ekkor még nem valamennyi gyüjtemény értetett alatta, hanem csak Gratián Decretuma, IX. Gergely ügylevelei, a Liber Sextus és a Clementinák. Igy magyarázandó a baseli zsinat azon határozata, mely a pápai reservatiókra vonatkozik: reservationibus in corpore juris expresse clausis — duntaxat exceptis, mely kitételből e század elején azt következtették, mintha a Corpus juris a Clementinákkal bezáratott volna (Corpus juris clausum), s igy az extravagansok későbbi gyüjteményei már oda nem tartoznának. Mennyire téves e nézet, kitünik onnan, hogy a jogforrások nem csak hogy be nem dugultak, sőt e korszakban, melyben a trienti zsinat tartatott, a lehető legbővebben csergedeztek.

és rövid kézikönyveül szolgáljon. Később e munka V. Pál († 1621.) engedélyével a C. J. C.-hez függesztetett anélkül, hogy neki törvényerő adatott volna.[1]

2. Mathaeus Péter lyoni jogtudóstól 1590-ben Liber septimus decretalium czim alatt készitett és Cajetán bibornoknak ajánlott magángyüjtemény. Tartalmát képezik a konstanczi, baseli, florenczi, V. laterani és a trienti közzsinatok végzései, a közönséges külkalandozók után jelesen IV. Sixtustól V. Sixtusig (1484—1584) megjelent pápai ügylevelek.[2] Öt könyvre és czimekre oszlik.

Több ujabb kiadásban még ezen függelékek foglaltatnak:

1. A 84 apostoli kánon Haloander forditásában s az ő magyarázatával. 2. A római pápák névsora. 3. Az egyes czimek és fejezetek lajstroma. 4. A rubrikák, vagyis a czimfeliratok. 5. Summáriák, vagy a kánonok homlokára tüzött és azoknak tartalmát röviden kifejező felirások.[3] 6. Glossák, a Correctores Rom. megjegyzései. 7. Az elhaggyott részek (partes decisae) vagyis azok, melyeket Raymund, élvén a rá ruházott felhatalmazással, az ügylevelekből elhagyott. Gyakorlati utmutatások (annotationes practicae) és végül Tabula vagy Margarita Martiniana vagyis Márton dömés-szerzetes tárgymutatója.

64. §. A kánontörvénytár kiadásai.

A Cor. Jur. Can. különféle kiadásai.

A Corpus Juris Canonici azon sok kiadása közül, melyek a XIII. Gergely által elrendelt javitás előtt létre jöttek, következők a nevezetesebbek:

1. *Democharis* Antal által eszközölt három külön kiadás, az egyik Párisban (Gulliardnál) 1550. és 1552. négy nyolczadr. kötet; a másik Lyonban (Borriliusnál) 1554. hét tizenkétrét-kötetben; a harmadik glossált kiadás Párisban (Merlinnél) 1561. 3. kötet hosszurét.

[1] Megjelent először 1563. évben Perugiában és a XVII. század óta több kiadáshoz odafüggesztetett. Ezen munka egyrészt annak is köszönheti létét, hogy akkor a kánonjogot a rómaival szerették párhuzamba tenni, és pedig a Decretumot a Pandektákkal; IX. Gergely ügyleveleit a Codexxel; a Liber Sextust, Clementinákat és az Extravagansokat a Novelákkal. Tehát csak az Institutiók hiányoztak még.

[2] Egy 1661. évi lyoni kiadásban mint toldalék lenyomatott; azóta több kiadásba felvétetett.

[3] A Decretum Summáriáit névtelen irta, IX. Gergely ügyleveleihez Andreä és Panormitanus; a Liber Sextus és Clementinákét ugyanazok és Zenzelin; kitől erednek az Extravagansok Summáriái? bizonytalan.

Ezen kiadásokban a Decretum határozatlan idézései szabatosabban jelöltetnek, IX. Gergely ügyleveleinek szövege ki van javitva és számos olvasásmód (variansok) felvéve.

2. A *Dumoulin*-féle (v. Molinaeus) két kiadás, az egyik Lyonban (Hugo a Portánál) 1554; a másik szintén ott 1559. 4. kötet hoszszurét. Előnye abban áll, hogy a Decretum egyes helyeit (a paleák kivételével) sorszámokkal látta el.

3. A *Le Conte*-féle (vagy Contius) kiadás, mely Antwerpenben jelent meg (Plantinnál) 1569—1571. 4. kötet nyolczadrét. Arról nevezetes, hogy a páleák is szám alá vétettek és különös gond fordittatott a pennafortei Raymund által elhagyott helyekre (partes decisae); mi által a Decretaliák számos helyei felvilágosittattak.

Különféle okok, de főleg a trienti zsinaton szerzett tapasztalatok IV. Piust azon elhatározásra birták, hogy egy bizottmány által az egész Corpus Jurist, de főleg annak első részét átnézesse és kijavittassa. A munkálat azonban csak közvetlen utóda V. Pius alatti 1566-ban kezdetett meg. A javitást eszközlendő bizottságban 35 (v. ö. 55. §.) jeles jogtudós működött; közöttök: *Alciati* Fer. bibornok, az egész bizottság lelke, és más hat bibornok, 2 szerzetesfőnök és több praelatus. A javitás a Decretummal kezdetett meg[1] és XIII. Gergely alatt 1582-ben bevégeztetett. A többi öt rész megjavitása, miután több jó magánkiadás létezett, s a vatikáni könyvtár is a legjobb codexxekkel bir, nem volt annyi nehézséggel összekötve. Ezek megjavitása két, az irodalomban kevésbé ismert egyénre bizatott u. m. Franc. *Pegna*, és Sixtus *Fabri* s. palatii magisterre. A glossákat pedig két tudós domonkosrendi szerzetes *Mauriques* Tamás és *Constabilis* Pál javitották. Ezen dolgozatok nyomán XIII. Gergely alatt 1582. évben Rómában megjelent azon hat egyházi gyüjtemény uj hivatalos glossált kiadása, melyet a nevezett pápa 1580. jul. 1-én kiadott s „*Cum pro munere*" constitutiojában ismételve Corpus juris Canonicinak nevezett; mely elnevezés azonban a munka czimlapjára nem iratott. Ezen kiadás 5 külön részben,[2] három kötetben egybefoglalva tartalmazza Gratián Decretumát, IX. Gergely ügyleveleit, a Liber Sextust, Clementinákat és az Extravagansokat.[3]

[1] Lsd. Aug. *Theiner*: Disquisit. criticae Append. I. és Aem. Lud. *Richter*: Diss, hist. crit. de emendationibus Gratiani P. I. Lips. 1835. p. 37.

[2] Az első részben van Grat. Decretuma, a másodikban IX. Gergely Decretalisai, a harmadikban a Liber Sextus, a negyedikben a Clementinák, az ötödikben a két külkalandozó.

[3] A kihirdetési okmány a kinyomatás bevégeztével 1582. jun. 2-án jelent meg.

Minden későbbi időben megjelent kiadás, ezen római kiadáson alapszik.[1] A későbbi kiadások közül kiemelendők:

1. A *Lancelott*-féle 4-ed rétü Lyonban 1614; és Kölnben 1670-ben megjelent kiadás.

2. A *Pithoeus*-féle Pelletier-től kiadva Párisban 1687, 2 egész rétü kötetben; Lipcsé-ben 1705; és Turinban 1746.

3. A *Gibert*-féle, 3 egész rétü kötetben, Colon. Allobr. 1735.

4. Corpus. Juris Can. Gregorii XIII. R. P. auctoritate post emendationem absolutum, editum, rec. Dr. Just. Henn. *Böhmer* Halle 1747.

Richter-féle kiadás.

Különös itészeti gonddal és tapintattal szerkesztett kiadás a *Richter*-féle; Corpus Juris Canonici, post Justi Henningii Boehmeri curas brevi adnotatione critica instructum ad exemplar romanum denuo edidit Aemilius Ludovicus Richter, jur. utr. Dr. et in acad. Marburgensi Prof. ord. Lipsiae 1839. Egy kötet, több fölösleges toldalék elhagyatott, s végén a trienti zsinat határozatai vétettek fel. Ugyanennek legujabb kiadása jelenik meg Friedberg szerkesztése mellett ezen czim alatt: Corpus juris canon. editio lipsiensis secunda post Aem. Lud. Richter curas ad librorum manuscriptorum et editionis romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg Lipcse 1876—1879. Eddig csak a Grat. Decret. jelent meg.

65. §. A kánontörvénytár mai jogérvénye.

A kánontörvénytár nemcsak egyházi, hanem polgári ügyekre vonatkozó határozatokat is tartalmaz. Az utóbbiak kötelező erővel csak ott birnak, ahol a kánontörvénytár, mint pl. Németországban segédforráskép egyáltalán el van fogadva.[2] De itt is utóbbi időben ezen határozatok részint a szokásjog, részint a törvényhozás következtében használatból többnyire kiestek. Azért e tekintetben valami nagy fontosságot a kánontörvénytárnak tulajdonitani nem lehet, annál is inkább, mivel ma nem annyira törvényszabási, mint tisztán doctrinális tekintélye van. Azért sokkal fontosabb azon kérdés: mily tekintély és jogérvénynyel bir ma a Corpus Juris Canonici az egyházi

A C. J. C. egyházi ügyekre nézve teljes jogérvénynyel bir.

[1] A római pápa engedélyével a római kiadás után csak hamar több kiadás jelent meg u. m. 1584-ben Rómában, Lyonban, Velenczében, 1585-ben Párisban és 1586-ban Frankfurtban.

[2] A németországbani receptiora nézve v. ö. *J. A. Riegger*; De receptione Corp jur. Can. in Germ. Opusc. p. 197; — *Savigny*: System. I. p. 75; továbbá *Phillips*.

téren? Az egyházi ügyekre nézve teljes jogérvénye kétségtelen. Azonban

Egyes részek nem birnak mindenütt egyenlő jogérvénynyel.

I. az egyes részek nem birnak egyenlő jogérvénynyel.

a) Gratián Decretuma csak magán gyüjtemény, az apostoli széktől soha megerősitve nem volt. XIII. Gergely ugyan megjavitatá s meghagyá, hogy rajta semminemü változtatás ne történjék,[1] de soha nem nyilvánitotta, hogy a benne foglalt minden egyes hely törvényerejü. Azért tehát ezen gyüjtemény nem bir a törvényhozás tekintélyén alapuló törvénykönyv jellegével, minélfogva a benne előforduló helyek ugymint: a zsinatok végzései, a pápák határozatai, vagy a sz. atyák mondatai csak annyi érvénynyel birnak, mint maga a kutfő, melyből merittetnek,[2] ugyanazért minden egyes helynél figyelembe veendő, honnan veszi eredetét, s aszerint amint a szentirás-, sz. atyák iratai-, a zsinatok határozatai-, vagy a pápák ügyleveleiből vétetik, támad annak hitelessége, vagy kötelező ereje. Sőt, a Decretum mellőztével a szöveget magából az eredeti forrásból merithetni. Habár azonban a Decretum mint magánszerzemény a törvényerőt nélkülözi is, az által, hogy az mind az iskolákban, mind pedig a törvényszékeknél általában használtatott, manap is oly gyüjteménynek tekinthető, melyre lehet hivatkozni mind a tudomány terén, mind pedig a törvényszékeknél.

b) IX. Gergely ügyleveleі, a Liber Sixtus és a Clementinák, már valóságos és formaszerinti törvénykönyvek, mivel a római pápák parancsából készittettek, általok oly szándékkal hirdettettek ki és küldettek meg egyes nemzeteknek, hogy azok az iskolákban az előadásoknál és a törvényszékeknél használtassanak. Ugyanazért mindazon törvények, melyek ezen gyüjteményekben foglaltatnak, bárhonnan vétettek, az egész egyházban kötelező erejüek,[3] hacsak később kelt egyházi törvény által jogérvényöktől meg nem fosztattak.

c) A külkalandozókra nézve elágoznak a kánonjogtudósok nézetei; némelyek azokat szintén általános kötelező erővel

[1] Lsd. a bullát a kánontörvénytár elején, ahol ez mondatik: „Jubemus igitur, ut quae emendata, et reposita sunt, omnia quam diligentissime retineantur, ita ut nihil addatur, mutetur, aut immutetur."

[2] *And. Vallensis:* Paratitla Proem. §. 8. n. 18; *Reiffenstuel:* Jus. Can. Prom. p. 9. §. V.; *Benedictus:* XIV. de syn. dioec. 7, 15, 5; Const. „*Reddita nobis*" §. 9. Ad Archi-Eppum. S. Dominici in insula Hispaniola dd. 5. Dec. 1744; „*Singulari nobis*" §. 9. dd. 9. Febr. 1749.

[3] Áll ezekre nézve a Justinián császár ezen mondata: „Omnia nostra facimus, quibus auctoritatem impertimur."

felruházottaknak mondják; mások szerint azok joghatálya egyes országokban uralkodó szokástól függ. Mi azon nézethez ragaszkodunk, mely szerint azok általános joghatálylyal birnak, nem azért, mivel összegyüjtettek, vagy a kánontörvénytárba felvétettek, hanem mivel a pápáktól erednek és sok helyütt a szokás is nekik törvényerőt tulajdonit.

II. Ha a kánontörvénytárt mint *egészet* tekintjük, akkor annak egyes részei oly viszonyban állanak egymással, mint valamely régibb törvény az ujabbhoz. Ennélfogva, ha két különböző gyüjtemény közt volna összeütközés, a későbbi gyüjtemény vagy lerontja, vagy módositja az előbbit. Ha az egyes gyüjtemények törvényei között fordul elő ellentét, szintén ezen elv tartandó szem előtt: hogy t. i. az utóbbi ellenkező törvény lerontja a korábbit; s egyáltalán a részszerü törvény lerontja az általánost. Ha a mutatkozó ellenmondás e szabály szerint nem volna eltávolitható, a joghasonlatosság, vagy a törvénymagyarázás elvei alkalmazandók. Ha végre az ellenmondást még ily módon sem lehetne eloszlatni, a pápához, mint a legfőbb törvényhozóhoz kell folyamodni.

III. A kánontörvénytár egyéb tartalmát illetőleg a következők jegyzendők meg: Egyéb részek jogérvénye.

a) A Dicta Gratiani[1] és a glossák ámbár a kánonok szövegének felvilágositására és megértésére igen hasznosak, de mivel magán iróktól erednek és néhol hibákat is tartalmaznak, törvényerővel nem birnak. A summák, vagy summariák bár többnyire a kánon saját szavaiból vétettek, szintén nem kötelező erejüek; mert nem a törvényhozótól, hanem magánosoktól erednek és hitelességök soha el nem ismertetett, de azért a törvény homályos helyének felderitésére hatalmas eszközül szolgálnak.

b) Az elhagyott részek (partes decisae) nélkülözik a törvényerőt, mivel IX. Gergely régibb pápák ügyleveleiből csak azon részeket, melyek az általa elrendelt gyüjteménybe felvétettek, akarta kötelező erővel felruházni. Az elhagyott részekre eszerint csak akkor lehet hivatkozni, ha a törvény valódi értelmét különben megtudni nem lehet.

c) A Decretum rubrikái (czimfeliratok) nem birnak jogerővel. Máskép áll a dolog a IX. Gergely-féle gyüjtemény-, a Liber Sextus-

[1] A Dicta Gratiani mint a szerzőnek magánnézetei nélkülözik a törvényerőt, de azért van doctrinalis tekintélyök, hacsak ezen nézetek vagy a glossák, vagy utóbb hozott törvények által nincsenek megerőtlenitve. — Gratian ezen mondatai különben az akkori kor felfogását és az egész egyház jognézetét a lehető leghivebben tükrözik vissza.

és a Clementinákban előforduló rubrikákkal; ezeknél a rubrikák a decretaliák egyik kiegészítő alkatrészét képezik. Ezek közül némelyek valamit vagy parancsolnak, vagy tiltanak pl. ut beneficia ecclesiastica sine diminutione conferantur; ne sede vacante aliquid innovetur;[1] az ilyenek törvényerővel birnak. Ily esetben tehát elegendő csak magára a rubrikára hivatkozni. Mások nem birnak tökéletes értelemmel, vagyis sem nem parancsolnak, sem nem tiltanak, pl. de apellationibus, de renunciatione, de electione stb. Ilyenek a törvényerőt nélkülözik, s ugy tekintendők mint segédeszközök a homályos szöveg magyarázására és felderitésére. Ha a *rubrum* (czimfelirat) és *nigrum* (a törvény szövege) közt fordul elő ellentét, akkor az utóbbi tekintendő törvényszabónak. — A fejezetek feliratai (Superinscriptiones Capitulorum), azaz: megnevezése azon intézetnek vagy személynek, kihez az ügylevél intézve van, a tanoda és glossák szerint hitelesek és magyarázati segédtermészettel birnak; mások azonban, mint pl. Schulte, legfőlebb történeti szempontból, de nem törvényszabási tekintetben tartják azokat fontosaknak.[2]

Végül megjegyzendő, hogy a kánontörvénytár egész összegében véve ma is az egyházjognak közönséges, nem pedig csak segédforrását képezi, jóllehet számos a Corpus Juris Canonici-ban foglalt törvény későbbi törvények, egyezmények, külön egyházi szabályok, szokások, vagy kiváltságok által hatályától megfosztatott. Azért tehát a kánontörvénytárban foglalt törvény mindig szabálynak, a külön egyházjog pedig kivételnek tekintendő; minélfogva aki a kánonjogtól eltérő külön jog rendeletét vitatja, annak érvényét tartozik bebizonyitani.

A XV. század.

66. §. A XV. században tartott közzsinatok.[3]

Az utolsó közzsinat a XIV. század elején (1311) tartott viennei volt; ennek végzései a Corpus Juris Canonici egyik kiegészítő ré-

[1] Ilyen van 9, melyek közül három ut, három ne szócskával kezdődik: „Ut lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitivam“ (II. 6.) „Ut lite pendente nihil innovetur“ (II. 16.) „Ne sede vacante aliquid innovetur“ (III. 9.) „Ut ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur“ (III. 12.) „Ne clerici, vel monachi saecular. negotiis se immisceant“ (III. 50.) „De bigamis non ordinandis“ (I. 21.) „De magistris, et ne aliquid exigatur pro licentia docendi“ (V. 5.) „Ne praelati vices suas vel ecclesias sub annuo censu concedant“ (V. 4.) „De servis non ordinandis“ (V. 18. „De simonia, et ne aliquid pro spiritualibus exigatur v. promittatur“ (1. 3.)

[2] *Schulte* K. R. I. p. 360.

[3] Az ezen századbeli zsinatok igen becses gyüjteménye indittatott meg.

szébe, a Clementinákba felvétettek. (60. §.) A XV. században több közzsinatot tartott az egyház, minek oka azon sajnos körülményben keresendő, hogy az egyház nyugalma nagyon megzavartatott. Ugyanis IV. Fülöp franczia király XI. Benedek pápa halála után nagy tekintélyénél fogva sokat tőn arra, hogy a bordeauxi érsek Bertrand de Got 1305-ben pápává választassék. Az uj pápa V. Kelemen név alatt Franczia országban maradván, kezdetben Bordeauxban tartózkodott, később 1308-ban Avignonba tette át lakását. Sz. Péter székének Rómából Franczia országba történt áthelyezésével a római pápák a franczia udvar befolyása alá kerültek; mi által az egyház függetlenségén mély sebet ejtettek. XI. Gergely többféle oknál fogva 1376-ik évi szeptemberben Rómába visszaköltözött; két év mulva XI. Gergely 1378-ban meghalálozván, 50 évig tartó szakadás keletkezett az egyházban. A bibornokok Rómában Bertalan bari érseket VI. Orbán név alatt pápává választották. A franczia bibornokok pedig Fondiban jövén össze, általok Robert bibornok VII. Kelemen név alatt ellenpápává választatott. Amaz Rómában, ez pedig Avignonban székelt. Az egyház két részre szakadván, szomoru helyzetbe jutott. Az innen eredt számos bajok elhárítása végett tartatott 1409-ben a pisai zsinat, melyen mind a két rész bibornokai megjelenvén s a két pápát, XII. Gergelyt és XIII. Benedeket a pápai méltóságra méltatlanoknak nyilvánitván, Candia Pétert V. Sándor név alatt választották pápává. Ez a bajt csak nevelte, mert a két pápa lemondani nem akarván, az egyháznak most egyszerre három pápája volt. V. Sándor tiz hónap mulván meghalálozván, XXIII. János lett utódává. Ezen pápát Zsigmond császár és magyar király a többi fejedelmekkel együtt arra birták, hogy 1414-ben a konstanczi közzsinatot hivta össze. Ezen zsinaton XII. Gergely lemondván, XXIII. János és XIII. Benedek méltóságaiktól megfosztatván, 1417. megválasztatott V. Márton, kinek sikerült általános elismertetést

A XV. században több zsinat tartatott,

ezen czim alatt: Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti, ediderunt caesareae Academiae scientiarum socii delegati. Concil. Basiliense Scriptorum Tomus primus. Vindob. 1837. Történetre vonatkozólag *Cherier*: Közegyháztörténet. Pozsony 1844; *Hardt:* Magnum oecum. conc. Constanciense Frankf. és Lipcse 1700 és Berlin 1742. *Aschbach:* Gesch. Kaiser Sigmund. Hamb. 1839; *Wessenberg*: és főleg *Raumer*: Die Kirchenversamml. von Pisa Kostnicz. u. Basel. Berlin 1849; *Tosti*: Gesch. des Conc. v. Constanz. 1860. *Müller*: Der Kampf um die Auctorität auf dem Concil zu Constanz, Berlin 1860; *J. Lenfant:* Histoire du concil de Pise Amstelod. 1724. II. 4; és Histoire du Concile de Constance. ed. alt. Amstelod. 1727. II. 4. *Hefele:* Das Conc. zu Basel (Jahrbücher für Theol. und christl. Phil. J. 1835.) — Acta Conc. Lat. V. oecum. (Harduin T. IX. p. 1561—1856.)

szerezni. Ugyanezen zsinat az egyház életébe becsuszott számos visszaélés megszüntetésére és a meglazult egyházi fegyelem helyreállítására számos végzést tervezett, melynek tüzetes részletezése és kivitele egy ujabb zsinatnak tartatott fen. Azért V. Márton 1431. évre zsinatot rendelt; azonban annak megtartásában halál által gátoltatván, azt utóda, IV. Jenő pápa egybehivta ugyanazon évben Basel városába; e zsinat a pápával több izben meghasonlott; minek következtében 1437-ben a 25. ülés után a zsinatot feloszlatta[1] s Ferrarába tette át (1438.); mely zsinat később 1439-ben Florencz városában befejeztetett. A zsinati atyák egy része továbbra is Baselben maradt s Lajos bibornok elnöklete alatt folytatta üléseit; a konstanczi zsinat végzéseit, leginkább pedig azon határozatát, hogy a zsinat a pápa fölött áll, ujra megerősitette, s IV. Jenőt pápai székétől megfosztottnak nyilvánitván, Amade savoyai herczeget V. Bódog név alatt pápának választá. (1439.) A baseli álzsinat lassankint magától szétoszlott (1443.); mire V. Bódog a pápai méltóságról önként lelépett. Az ennyi viszontagság után helyre állott békét és nyugalmat ujra zavarni kezdé azon nehány bibornok, kik 1511-ben Pisában II. Gyula pápa ellen egybegyültek; az innen keletkező veszélyt azonban elháritá az V. laterani közzsinat (1512—1517), mely azonfelül számos üdvös fegyelmi határozatokat is hozott.

melyek végzései nem képezik a közönséges egyházjog kétségtelen forrását.

A XV. század zsinati végzései nem képezik a közönséges egyházjog kétségtelen forrását, részint mivel nem birtak köz-, hanem csak helyi értékkel, részint mivel ugy tekintendők, mint az azon korbeli pártoskodások kifolyományai, részint mivel érvényre mindenütt nem is emelkedtek.

67. §. A XV. századbeli közzsinatok kihatása egyes országokra.

Mily kihatással voltak a XV. századbeli zsinatok egyes országokra.

A XV. századbeli zsinatok határozmányai nem maradtak világtörténelmi szempontból minden kihatás nélkül. Azon tanirány, mely a pápai főnökség iránt fejlődött, és napjainkig mind a gyakorlati téren, mind az elméletin átszövődött, e zsinatokon folyt tusák eredményének tekinthető.[2] Az akkori viszonyok határozólag folytak be egyes országokra. A pápák és ellenpápák között folyt hosszas tusákban a nemzetek a pápáktól elidegenedtek, a fejedelmek kényszerülve látták magukat saját országaik egyházi szükségleteiről ön erejök és belátásuk sze-

[1] A 25-ik ülésig a közzsinatok közé számittatik, azontul hitszakadottá lőn.

[2] V. ö. *Konek* 27. §. l. 94. —

rint gondoskodni. A konstanczi zsinat egyik eredményeül lehet tekinteni azon concordatumokat, melyeket V. Márton három nemzettel: az angol-, német- és francziával kötött.[1] Azon benyomás, melyet a konstanczi zsinat különösen Németországra tett, a baseli zsinat után még észrevehetőbb volt. A pápa és zsinat közt történt surlódásokra nézve magokat a német választó fejedelmek kezdetben semlegeseknek nyilvániták; később azonban a baseli reformtörekvések mellett ünnepélyes nyilatkozatot tőnek, minek folytán IV. Jenő pápa élte utolsó perczeiben 1447-ben négy külön bulla által azokat megerősitette.[2] Ezek folytán az 1448-ban a császár és V. Miklós között Bécsben kötött concordatum[3] jött létre. Hasonló mozgalmakat idézett elő a baseli zsinat Franciaországban is, hol VII. Károly egy Bourgesben 1438-ban tartott gyülésen 23 tételt egy nyilatkozatban ünnepélyesen elfogadott. Ezen nyilatkozat, mely sanctio pragmatica név alatt ismeretes, sokáig érvényben volt, mig végre az V. laterani zsinaton ünnepélyesen rosszaltatott és X. Leo és I. Ferencz között 1516. évben egy uj egyezmény köttetett.[4]

Egyes nemzetekkel kötött concordatumok.

Bécsi concordatum.

Sanctio pragmatica.

Az egyházjog állapota a XVI. századtól napjainkig.

68. §. A trienti közzsinat.[5]

A nyugati egyházban tartott zsinatok között legfontosabb és legtöbb gyakorlati érvénynyel bir a trienti közzsinat, mely az egyházjognak egyik nevezetes forrását képezi.

[1] Az angol nemzettel feltétlenül, a német- és francziával egyelőre 5 évre; az utóbbi azonban a király és parlament helyeslését nem nyerte ki. Ezen concordatumokról lásd *Hardt* fentebb idézett munkáját.

[2] Ezek fejedelmi concordátumoknak neveztetnek.

[3] A bécsi egyezmény főbb pontjai következők: a) hogy mindenki a konstanczi és baseli zsinatok azon határozatait, melyeknél fogva a pápát a zsinatok hatósága alá rendelik, nyilván vallhassa: b) az érseki- és püspöki, társas és szerzetes egyházak főnökeiket szabadon választhassák; c) hogy azon pápai fentartások (reservationes), melyek a közönséges egyházjogban elősorolvák, ezentul is divatozzanak; d) hogy a pápák mérsékelt annatákat követelhessenek stb.

[4] Főbb tartalma az volt, hogy a király országában minden egyházi méltóságot hat hónap lefolyása alatt a pápa megerősitése mellett adományozhat; mely idő után a kinevezhetés joga a pápát illetendi; továbbá az annaták követelése a pápának meghagyatik.

[5] A bulla indictionis olvasható a Can. et decr. ss. oecum. Conc. Trid. Lipsiae 1839. V. — A trienti zsinat történelmét részrehajlólag s gunyosan irta le olasznyelven egy, Velenczéből megszökött servita-szerzetes *Paolo Sarpi* s kiadta *Pitro Soave* Polano név alatt Londonban 1619-ben. Alaposan megczáfolta őt *Sforza Pál* jezsuita, később bibornok, kinek munkája Rómában jelent meg

A trienti közzsinat 1545-ben kezdetett.

Ezen zsinat három pápa alatt tartatott, III. Pál alatt, ki azt 1545-ben kezdé; III. Gyula alatt, ki azt folytatá; s IV. Pius alatt, ki azt bevégzé. Az 1545. évi decz. 4. megnyitott zsinat nyolcz ülés után, részint mivel Trient vidékén ragályos betegség dúlt és több püspök is megbetegedett, részint mivel a smalkaldi háboru miatt a város az egybegyült zsinati atyáknak elég biztonságot nem nyujtott, 1547-ben márczius 11-én Bolognába helyeztetett át, ahol az, két ülés után 1547-ik évi szept. 14-én elhalasztatott.[1] A félbeszakitott zsinat III. Gyula pápa alatt Trientben 1551-ben a május 1-én tartott 11-ik üléssel ismét megnyittatott. De miután a protestánsok 1552-ben V. Károly császár ellen hadat inditottak, a zsinat a 16-ik[2] ülés után ujra elhalasztatott.[3] IV. Pius pápa 1560. évi november 30-án kelt „*Ad ecclesiae regimen*" bullájával a félbeszakitott zsinatot ismét összehivta Trientbe; ezen pápa alatt azonban az első, vagyis a közzsinat ülései között a 17-ik csak 1562-ik évi jan. 18-án; az utolsó vagy 25-ik ülés pedig a következő év deczember havának 3. és 4-ik napján tartatott meg. A közzsinat, mely kétszeri megszakitással 18 évig tartott, Trientben 1563. évi decz. 4-én ünnepélyesen befejeztetett.[4]

1563-ban befejeztetett.

1656-ban ily czim alatt: Storia del Concilio di Trento. Történetét illetőleg még emlitendő: *Salig*: Vollständige Geschichte der Trid. Concils mit Ergänzungen von Baumgarten 3. 13. — *Rütjes*: Gesch. d. Conc. von Trient. Münster 1846. *Danz, Mendham* angol és *Baguenault* franczia munkája. *Sickel*: Zur Gesch. d. Conc. v. Trient, Bécs 1870.

A zsinati végzések első és hiteles kiadása 1564-ben Rómában jelent meg. *Manutius* Pálnál. A későbbi kiadások közé tartozik; a *Gallemarti*-féle, mely 1618. Kölnben, 1780-ban Augsburgban jelent meg. – Legujabbak a bécsi 1850. bielfeldi 1851. és a római kiadás 1862-ben. Továbbá Canones & Decreta Conc. Trid. Acc. S. Congr. Card. Conc. Trid. Interp. declarationes et resolutiones, et Const. pontificae recentiores ad jus commune spectantes . . . . Assumto socio Frid. *Schulte* ed *Richter* Lips. 1833. német forditásban *Schilling* Leipz. 1845. *Berthes* Mainz 1846. *Egli* Luzern 1825; ujra átdolgozva *Wesselak* 1860.

[1] Can. et decret. ss. oecum. Conc. Trid. Lipsiae 1839. pag. 24: „Die XIV. Septemb. 1547 in congregatione generali Bononiae prorogata fuit sessio, quae futura erat die sequenti, ad beneplacitum sacri concilii."

[2] Vagyis III. Gyula pápa alatt ápr. 28-án tartott ülés után.

[3] Can. et decret. ect. pag. 45.

[4] A trienti zsinaton hazánk püspökei személyesen az ország zilált állapota és a megzavart vallási viszonyok miatt meg nem jelenhetvén, magokat képviseltették: *Kolosváry János* domonkosi szerzetes, kolosmonostori apát és rövid idő óta csanádi püspök által, ki Trient városában halt meg; és az ifju, alig 28 éves herochoviczai *Dudich András* apostoli főjegyző és felhévizi prépost, tinnini, később pécsi püspök, tudós, ékesszóló és mély belátásu, de szenvedélyes, önmagáról és állásáról megfeledkezett férfiu által. — I. Ferdinánd magyar királyt a nagytudományu és szentéletü *Draskovich György* pécsi püspök, utóbb kalocsai érsek és bibornok képviselte.

Ezen zsinat nem csak a kath. egyház hitágazatait védte, és állapitotta meg a reformátorok ellen, hanem az egyházi fegyelemre nézve is uj korszakot alkotott, annak teljes átalakulását idézvén elő. A zsinatnak a hittanra vonatkozó végzései decreta név alatt fordulnak elő s fejezetekre és kánonokra oszlanak. A fejezetekben az akkor megtámadott hitágazatok bővebb magyarázata találtatik, mig a kánonokban a magyarázat rövid és szabatos tételekben összevonva olvasható. A fegyelemre vonatkozó végzések *decreta de reformatione* néven jeleltetnek s csak fejezetekre osztatnak. A zsinat végzései.

Az idézés ugy történik, hogy először neveztetik a zsinat, azután tétetik az ülés száma, végre következik a canon vagy caput száma és czime pl. Conc. Trid. Sess. XIII. can. 2. de Eucharistia; vagy pedig Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 2. de reform. Idézés.

A trienti közzsinat végzései IV. Pius pápa által 1564. évi január 26-án kelt „*Benedictus Deus*“ bulla által lőnek megerősitve.[1] A fegyelemre vonatkozó határozatok Rómában azonnal, másutt 1864. évi május 1-jétől kezdve léptek hatályba.[2] Határozatainak: a) megerősitése,

A trienti zsinatnak hitágazati végzései általában kötelezőknek ismertetnek és tiszteltetnek. A fegyelemre vonatkozó szabályok is csaknem minden európai kath. államban minden megszoritás nélkül elfogadtattak és kihirdettettek. Legelőször történt a kihirdetés a velenczei köztársaságban, azután Zsigmond király által Lengyelországban, Fülöp király által pedig Spanyolországban. Később kihirdettetett Belgiumban is. A Németbirodalomban, Miksa császár saját tartományaiban 1564-ben hirdette ki, 1566-ban pedig a birodalmi gyülésen a többi kath. fejedelmek is elfogadták. Angliában ki voltak-e hirdetve a zsinat végzései, bizonytalan. Francziaországban az ünnepélyes kihirdetés megakadályozása végett a kormány részéről folyton nehézségek tétettek, mindamellett Francziaország összes püspökei azokat feltétlenül elfogadták. b) kihirdetése.

A trienti zsinat határozatai ott, a hol ünnepélyesen kihirdettettek, vagy hallgatag elfogadtattak, ma is az egyházjog forrását képezik; a legujabb egyezmények többnyire azon nyugszanak; végzései közül csak azok nem kötelezők, melyek ujabb egyházi törvény által hatálytalanittattak.

[1] Lásd e bullát a Corp. J. C. Richter-féle kiadásában a trienti zsinat utolsó ülése után.

[2] Lásd „*Sicut ad Sacrorum*“ IV. Pius által 1564. aug. kiadott bullát ugyanott.

69. §. Thesaurus resolutionum sacrae Congregationis Concilii Tridentini Interpretum.

A trienti közzsinat az utolsó ülés végén az u. n. De recipiendis, et observandis decretis concilii határozatot hozta, melyben azt rendeli: hogy ha a zsinati végzések elfogadása és végrehajtása körül akár nehézségek, akár magyarázatot igénylő kételyek találnának felmerülni, a pápa belátására bizza, vagy hogy az illető tartományokból összehivandó férfiak segélyével, vagy egy uj zsinat tartása által, vagy más neki czélszerünek látszó módon a tartományok szükségletei- és az egyház békéjéről gondoskodjék. IV. Pius pápa a zsinat végzését megerősitő bullájában azt rendelé, hogy azokat pápai jóváhagyás nélkül senki se merészelje magyarázni vagy más nyelvre leforditani. E fölötti őrködésre és a zsinat föntebbi határozatának valósitására később ugyanezen pápa egy nyolcz bibornokból álló congregatiót nevezett ki és ezt megbizta, hogy a zsinat határozatainak kihirdetése, azoknak kellő megtartása fölött őrködjék, s a netán felmerült kételyeket magyarázat utján eltávolitani törekedjék.[1] Ezen bizottság S. Congregatio Concilii Tridentini Interpretum, vagy röviden S. Congregatio Concilii nevet visel. V. Pius a bizottságot azon joggal ruházta fel, hogy a neki világosnak tetsző eseteket eldönthesse, a kéteseket a pápához utasitsa. V. Sixtus még nagyobb jogkörrel látta el; melynek folytán a Congregatio a pápa tanácsával (verbo facto cum Ssmo) az egyházfegyelem, erkölcsi reformok, az egyháztörvényhatóságok s ezekhez hasonló tárgyak körül felmerült minden nehézséget vagy kétséget eloszlathat, hitelesen magyarázhat; fentartá azonban magának és utódainak a hitágozatok körüli kételyek magyarázatát.[2]

S. Congr. Concilii.

Magyarázó határozatok kötelező ereje

Ezen bibornoki testület magyarázó határozatainak kötelező erejéről szétágaznak a jogtudósok nézetei. Mi azokat kötelező erővel felruházottaknak tartjuk;[3] mert

[1] „*Alias nos*“ bulla 1564.

[2] V. ö. Const. „*Immensa aeterni Dei.*“ 1587. A congregatio még felhatalmaztatott arra is, hogy a tartományi zsinatok határozatait megvizsgálja, az apostolok küszöbei látogatására jött püspökök kivánatait meghallgassa, és a clerus és a nép reformatióját az egész világon előmozditsa azokban, melyek az istenitisztelet elömozditására és a nép erkölcseinek a trienti zsinat határozataihoz való alkalmazására vonatkoznak.

[3] E határozatok legyenek természetesen hitelesek. — Mivel a congregatiónak tulajdonitott számos, hamis eredetü határozat forgott kézen, azért a congregatió VIII. Orbán határozott parancsára 1631. aug. 2-án kelt határozatában azt rendeli, hegy csak azon határozatok tekintessenek érvényeseknek, melyek hiteles alakban a szokott pecsét s a bibornok praefectus és a congregatió titkárának aláirásával láttatnak el.

a) A congregatio nyilatkozatait a pápa által ráruházott hatalmánál fogva teszi, tehát ugy tekintendők, mintha magától a pápától erednének.

b) Megerősiti e nézetet a gyakorlat is. Maga a bizottság minden határozatát kötelező erejüeknek kivánja tekintetni s azoknak oly erőt tulajdonit, mint magának a zsinat határozatainak; a világ minden püspökei a bizottsághoz, mint legfőbb magyarázó közeghez szoktak fordulni; valamennyi congregatio annak határozatait tisztelettel fogadja, maga a Rota saját határozatait elveti a SCC. határozata ellenében; a Dataria is nem ritkán ezen congregatio nézetét kikéri; maguk a római pápák is a püspököknek többször meghagyták, hogy a SCC. határozatainak engedelmeskedjenek.

Határozatainak nemei.

A congregatio határozatainak három nemét, melyek mind kötelező erővel birnak, lehet megkülönböztetni, u. m.

a) *általánosak* (declarationes generales), melyek a zsinat végzéseinek értelmét világosabban meghatározzák, vagy a fönforgó kételyt eloszlatják. Némelyek ennek érvénye ellen azt hozzák fel, hogy nem szoktak kihirdettetni. Azonban a kihirdetés a hozott törvényekre, nem pedig azok magyarázatára is szükséges.

b) *részletesek* (declarationes speciales), melyek egyes különös esetekben pl. a felek peres ügyeinek eldöntésére nézve adatnak. Valahányszor a bizottság ilynemü határozatai megjelennek, hasonló esetekre nézve törvényszabó zsinormértékül szolgálnak.

c) az u. n. *decreta*, melyek a zsinat szavaitól eltérőleg határoznak valamit, ugy tekintendők, mint uj constitutiók. Hogy ezek is kötelező erejüek, kitünik onnan, hogy ezek a pápa különös rendeletéből hozatnak és ünnepélyesen kihirdettetnek,[1] miért a pápák által hozott törvényekkel méltán összehasonlithatók.

Ha a SCC. határozatai (ami ugyan ritkán történik) egymással ellenkeznének, az ellentét azon elv szerint, hogy az utóbbi ellenkező törvény lerontja a korábbit, vagy a törvénymagyarázás elvei szerint döntendő el.[2]

Thesaurus resolutionum S. C. C.

Ezen határozatok 1718 óta évenkint nyomtatásban is kiadatnak: „*Thesaurus resolutionum S. Congregationis Concilii*“ czim alatt. Eddig

[1] Ilyen decretum pl. az, mely a kolostorok javainak elidegenitésére nézve VIII. Orbán parancsára 1624. sept. 7-én kelt; vagy de celebratione Missarum 1625. jun. 21. stb.

[2] A SCC. határozatainak végrehajtása nem a congregatiót illeti, hanem a rendes biróság jogköréhez tartozik.

120 kötet jelent meg.[1] A zsinat előbbi határozatai kéziratban a congregatio levéltárában vannak letéve.

A nyomtatásban megjelent gyüjteményekből *Zamboni* egy betürendben rendezett kivonatot készitett.[2]

70. §. A zsinatgyüjtemények.

Zsinatgyüjtemények:

A trienti közzsinat előtt tartott közzsinatok Merlin által gyüjtettek egybe ily czim alatt: Concilia generalia graeca et latina. Paris 1524.

a) általánosak

Az utolsó közzsinat, ide nem értvén a még be nem fejezett vatikáni zsinatot, a trienti volt. Részszerü zsinatok azonban a trienti közzsinat után körülbelül másfél századig gyakran tartattak. Egyes jogtudósok a közzsinatok, valamint a IV. századtól kezdve oly nagy számmal tartott és az egyház jogéletére oly fontos részszerü zsinatok végzéseiből korrendileg szerkesztett gyüjteményeket készitettek.

Az első ily gyüjtemény *Crabbe* Péter sz. ferenczrendi szerzetestől jelent meg: Concilia omnia tam generalia, quam particularia. Colon. 1538; II. Fol., bővitve ugyanott 1551. III. Fol. Továbbá Laur. *Surius* karthausi: Conc. omn. tum generalia, tum provincialia, atque particul. Colon. 1567. IV. f. bővitve Velencze. 1585. V. f. Sev. *Binius*: Concilia generalia et provinc. graeca, et latina. Colon. 1606, 1618. és uj kiadás Páris 1638. Jelent még meg *Labbe*, *Cossart*, *Baluzze*-től 1715-ben; Párisban *Harduintól* 1728—1734. Végre *Coleti* és *Mansitól*: Sacror. Conc. nova et amplissima collectio (1769—1798) 31 kötet — Továbbá: Acta et Decreta conciliorum recent. omn. Collectio Lacensis auctoribus presbyteris S. J. e. domo B. M. V. sine labe conc. ad Lacum Triburgi Brisg. 1870. sqq.

b) egyes országok számára készültek.

Ezen általános gyüjteményeken kivül vannak még különös és egyes országok számára készitett gyüjtemények. Igy a) *Németország* részére: Concilia Germaniae quae ... Joan. Frid. *Schannat* collegit,

[1] Ezen határozatokat nyomatva kiadni kezdette *Lambertini Prosper* a congregatio titkára, később bolognai érsek és XIV. Benedek néven római pápa.

[2] Czime: Collectio Declarationum sacrae Congregationis Cardinalium sacri Concilii Tridentini interpretum opera et studio Joan. Fortunati de Comitibus Zamboni, romani Jurisconsulti. Tom. I. II. III. Viennae, 1812. 1813. Tom. IV. V. Mutin. 1815. 1816. Tom. VI. Budae. et Vacii. 1814. Tom. VII. VIII. Rom. 1816. *Gumberininek* is van egy kiadása, mely 1842-ben jelent meg, de ez csak az 1823—28-ig hozott resolutiókra szoritkozik. *Mühlbauer* is inditott meg egy 70 kötetre tervezett gyüjteményt, melyből az első kötet Münchenben jelent meg, 1868. *Pallatini:* Collect. omn. conclus. et resol. quae in causis propositis ap. S. C. Card. s. Conc. interpretum prodierunt ab an. 1564. ad an. 1860. Romae 1867—1870.

dein Jos. *Hartzheim* auxit, continuavit. Colon. August. Agripp. 1759 — 1763. b) *Spanyolország* részére *Aguirretől:* Collect. max. Concil. Hisp. Rom. 1853. IV. T. fol; *Sylv. Puey* Coll. max. Concil. Hisp.... Matriti 1781. c) Nagy *Britannia* és *Irhon* részére *Wilkinstől*: Conc. Magn. Brit. et Hiberniae. Lond. 1787. IV. T. f. d) *Francziaország* részére *Sirmondtól:* Concil. ant. Galliae. Paris. 1629. III. f. — Lud. *Odespun:* Conc. novissima Galliae Paris, 1646. Conciliorum Galliae tam editorum, quam ineditorum collectio, Stud. Congr. S. Mauri Tomus I. fol. Paris 1689; *Th. M. J. Gousset*: Les actes de la province de Reims. Paris 1842. 4. col. 4. — Acta et decr. conc. prov. Remensis ect 1849. celebrati Paris 1850. — Decret. conc. prov. Parisiis habiti a M. D. A. *Sibour* Paris 1850; e) *Magyarország* részére: *Péterffy:* Concilia eccl. Rom. cath. in regno Hungariae celebrata Pars I. Viennae 1742; Pars II. Poson. 1742. fol. *Szvorényi*: Synopsis Decretorum syn. pro Eccl. Hung. Cath. edit. Vespr. 1807. f) *Belgium* részére: *De Ram:* Synodicon Belgicum Mechlin 1828. g) Az északamerikai egyesült államok részére: Concilia prv. Baltimorae ab a. 1829—1840. Baltim. 1851. — Conc. plenar. Baltim. habit. a. 1852; Conc. plen. II. a. 1866. Baltim. 1868.

A zsinatgyüjtemények, mint egyes vállalkozóktól eredt magángyüjtemények kötelező törvényerővel nem birnak, az egyes törvények és jogtételek, melyek bennök foglalvák, csak annyiban kötelezőerejüek, a mennyiben zsinati végzések, eltekintve attól, hogy a gyüjteményben előfordulnak. Kötelező törvény erővel nem birnak.

71. §. A Bullariumok.

A kánontörvénytárban foglalt pápai ügylevelek után számos ujabb pápai ügylevél jelent meg; ezek mindeddig hiteles gyüjteménybe nem foglaltattak. Azért XIII. Gergely a Corpus Juris C. javitásának befejezése után az egyházjog ezen ujabb forrásaiból egy rendszeres gyüjteményt akart készittetni. A munkával három nagy tudományu bibornok, ezek között *Alciati* bizatott meg. A gyüjtemény elkészitése előtt VIII. Gergely meghalt, utódai V. Sixtus és VIII. Kelemen pápa a bizottmányi tagok többszörös változtatásával folytattatták a munkát, mely végre 1598-ban elkészült ily czim alatt: *Liber Septimus Decretalium Clementis VIII.* E munka egyik czélja, ugy látszik az volt, hogy általa a külkalandozók két gyüjteménye is fölöslegessé tétessék. Azonban VIII. Kelemen e gyüjteménynek, bár ő maga is egykor mint bibornok (Altobrandini Hyppolit) az azt készitő bizottság tagja volt, megerősitését mégis megtagadta és elterjesztését megtiltotta, okul azt adván, hogy a Liber Septimusban a trienti zsinat végzései is benfoglaltatnak, már pedig IV. Pius a trienti zsinatot megerősitő bullában, Liber VII. Decret. Clement. VIII.

azok tanodai magyarázását határozottan megtiltotta. E szerencsétlen gyüjtemény elnyomatván, közel három század óta kiadott ügylevelek hiteles gyüjteménye nem létezett. Ezen nagyon is érezhető hiányon
Bullárium ok: egyes jogtudósok az által véltek segithetni, ha *Bullariumok* czime alatt magángyüjteményeket adnak ki.

A magánvállalkozók által meginditott és mai napig folytatott gyüjtemények vagy általánosak, vagy külön gyüjtemények, vagyis melyek különböző szerzetesrendek, vagy testületek részére kiadott pápai rendelményeket tartalmaznak.

a) általánosak, I. Az *általános* gyüjtemények a következők:

a) Az, melyet *Laertius Cherubini* római jogtudós készitett és V. Sixtus sürgetéseire 1586-ban nyomtatásban kiadott. Tartalmát I. Leotól V. Sixtusig (440—1585.) megjelent pápai levelek képezik. Mielőtt a harmadik bővitett kiadást végezheté, meghalt. A harmadik bővitett kiadást fia monte-cassinoi szerzetes *Maria Angelo Cherubini* eszközölte négy kötetben Rómában 1634. évben; ezt később *Angelo a Latusca* és *Paulus a Roma* 1672. évben Rómában egy pótkötettel bővitették. Igy bővitve a gyüjtemény magában foglalja I. Leotól IX. Kelemenig (440—1670.) kibocsátott constitutiókat.

b) Csaknem ugyanazon időben két nagy uj gyüjtemény jelent meg. Az egyik Luxenburgban ismeretlen szerzőtől ily czim alatt: *Bullarium magnum romanum a Leone Magno ad Benedictum XIII.* († 1730.), mely összesen 19 kötetből áll.

A másik *Coquelines Károlynak* Rómában 1739—1762. tizennégy kötetben: *Bullarivm privileg. ac diplomat. Pontificum amplissima collectio* czimü gyüjteménye. Mindkét gyüjtemény alapjául a Cherubini-féle gyüjtemény szolgált és I. Leotól XIV. Benedekig (1744.) tartalmaz pápai ügyleveleket.

c) XIV. Benedek († 1758.) az általa kibocsátott ügyleveleket maga szedette össze és adatta ki.[1]

d) XIV. Benedek pápától kezdve egész napjainkig megjelent ügylevelek, bullák és brevék *Barberi András* ügyvéd által gyüjtettek össze és adattak ki Rómában 1835—1858-ig.[2] A summariákat és

[1] Ily czim alatt jelent meg: „Sanctissimi Domini Nostri Benedicti Papae XIV. Bullarium.“ Rom. 1754.

[2] Magnum Bullarium Romanorum summorum Pontificum Clement. XIII. Clement XIV., Pii VI., Pii VII., Leonis VII., Pii VIII., et Gregorii XVI. Constitutiones, — complectens, quas collegit *Andreas Barberi*. Romae. 1835. sqq. Eddig 18 kötet.

indexeket hozzá *Spetia Elek* gróf és később *Segreti Rajnald* készitették.

e) Most jelenik meg egy ujabb kiadás Turinban Coquelines nyomán *Tomasetti* gondoskodása alatt ily czimen: *Bullarium Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Rom. Pontificum.* Két részből áll: az első I. Leotól napjainkig megjelent bullákat, a második az eddig vagy ki nem adott, vagy hibásan, vagy nem alkalmas helyen kiadott constitutiókat tartalmazza.[1]

II. A *külön* bullariumokhoz tartoznak: b) külön bullariumok.

a) A *Bullarium ordinis Eremitarum S. Augustini*, készitette *Empoli Lőrincz*, a congregatio inquisitionis qualificatora Rómában 1628. f.

b) A *Bullarium ordinis S. Benedicti Cassinense*, a rend levéltárnoka *Margarinus* készitette; megjelent Velenczében 1650. II. f.

c) *Bullarium Carmelitarum*, a rend egyik tagjából *Monsignanótól* készitve. Róma. 1718. II. f.

d) *Bullarium Ord. Praedicatorum*, készitette *Rippol*, átnézte *Bremond*, Róma. 1729. VII. f.

e) *Bullarium Capucinorum*, a rend titoknoka, *Michael a Tugio* készitette, megjelent Rómában 1740. VII. f.

f) *Bullarium Franciscanorum* Hyac. *Sbaraleatól*, szintén Rómában került szinre 1759—1761. II. f.

Egyes pápák ügyleveleiből is készittettek külön bullárіumok pl. XII. Incze ügyleveleiből *Firmián* püspök állitott és adott ki egyet 1700. évben Rómában; azután XI. Kelemen ügyleveleit saját unokaöcscse *Hannibal Albani* szedte össze és adta ki Rómában 1723. évben,

Végül a külön bullariumok közé sorozhatók némileg a pápai határozmányok némely gyüjteményei is pl. Codex canonisationum, seu institutionum, quas summi pontifices ediderunt in solemni canonisatione Sanctorum a Joanne XV. ad Benedictum XIII. ab anno 993—1729. kiadva *Fontani* által Rómában 1729.[2]

[1] A bullariumokból latin kivonatokat készitettek: *Steph. Quaranta*: Summa Bullarii Venet. 1607. *Flavius Cherubini* (Laertius egyik fia), *Aug. Barbosa*, *Aloys. Guerra*: Pontificiarum constitutionum in Bullario Magno et Rom. contentarum et aliunde sumtarum Epitome. Venet. 1772. IV. Voll. f. — Németül: *Eisenschmidt*: Römisches Bullarium. Neustadt an der Orla. 1831. 2. Bde.

[2] Sőt egyes pápák levélgyüjteményei, melyek *Regesta* néven ismeretesek, is ide sorozhatók. Eddig csak három pápa teljes levélgyüjteménye jelent meg. I. Leo pápáé (Oper. S. Leonis Magni. Venet. 1753. T. I. Ballerini-féle kiadás); VII. Gergelyé (Harduinnál és Mansinál) és III. Inczéé (Baluzzétől Páris 1682.)

Mint gyüjtemények kötelező törvényerővel nem birnak.

A bullárium, miután csak magánvállalatok, mint gyűjtemények kötelező törvényerővel nem birnak; mert a pápák azokat törvénykönyv jellegével soha fel nem ruházták. Azok jóváhagyása, vagy a gyüjtemény előtt található breve, csak a kinyomatásra adott engedélyt, vagy az utánnyomatás elleni kiváltságot tartalmazza. Tehát nem a bullariumba való felvétel, hanem az eredet és a szokott alakbani kihirdetés határoz a pápai ügylevél kötelező erejére nézve. A bullariumban foglalt VIII. Bonifácz idejétől megjelent minden ügylevél azonban köztörvény gyanánt tekintendő; csak az bizonyitandó be, hogy a szóban forgó ügylevél hiteles, azon pápától ered, kinek tulajdonittatik, hogy annak idejében kihirdettetett s érvénye az egész egyházra kiterjesztetett, s hogy egy későbbi törvény, vagy ellenkező szokás által nincsen hatálytalanitva.

XIV. Bened. bullaruma mint gyüjt. kötelező törvényerővel bir.

Máskép áll a dolog XIV. Benedek Bullariumával, ez mint gyüjtemény is kötelező törvényerejü, mert ő maga a „*Jam fere sextus*“ constitutióban, melynek kiséretében a 4 kötetü bullariumot a bolognai egyetemnek megküldötte, olyannak nyilvánitá.[1]

72. §. Az apostoli iroda szabályai.[2]

Az apost. irodai 72. szabály.

Az apostoli iroda szabályai (Regulae Cancellariae apostolicae), melyek száma jelenleg 72-re megy, a pápai határozmányok egy külön nemét képezik. Ezek a pápa kormányzó testületeihez bocsátott oly rendeletek, melyek szerint az egyház igazgatása körül felmerült bizonyos kérdések és ügyek intéztetnek el. Különösen szabályozzák az eljárást a pápának fentartott javadalmak adományozása, azokróli lemondás elfogadása, a peres ügyek felebbezése, a pápától engedélyezett bizonyos előjogok-, kiváltságoknál használandó záradékok, a Cancellaria dijilletményei és a pápai kiadványok külső alakja körül. Czéljok a pápai alsóbb tisztviselők önkényének korlátot vetni s a gyakori kérdezgetéseknek elejét venni. Az irott szabályok első nyomát már a XIV. században XXII. János alatt találjuk. A legrégibb nyomtatott szabályok XXIII. János († 1417.)[3] és V. Márton († 1431)[4] korából erednek. V. Miklós († 1455.) volt az első, ki elődei és saját

[1] Lsd. e Constitutiót XIV. Renedek bulláriumának első kötete elején.

[2] *Bangen*: Die römische Curie p. 443. — *Riganti*: Commentaria in regulas cancellariae apostolicae. Rom. 1751. — *Bouix* p. 213. — *Rosshirt*: Von den päpstlichen Kanzleiregeln (Moy Archiv. III. p. 373.)

[3] Herm. von der *Hardt*: Conc. Const. T. I. p. 954.

[4] *Mansi*: Coll. Conc. T. XXVIII. col. 499—516.

szabályaiból egy gyüjteményt készittetett. Ez időtől kezdve a kevés hozzáadást és változtatást leszámitva, csaknem változatlanul maradtak.[1] Különös ezen irodai szabályokra nézve az, hogy erejök csak a pápa haláláig tart, az uj pápa azokat választása után változatlanul, vagy némi módositással azonnal megerősiti, és a bibornok-kancellár, vagy ha ezen állomás üresedésben volna, a bibornok-dekán kihirdeti; jogérvényt nyernek azonban még a kihirdetés előtt a megerősités pillanatában.

Jogérvénye.

A pápai kiadványokra vonatkozó szabályok csak a római curiára nézve birnak jogérvénynyel; a többiek mindenütt kötelezők, hacsak concordatumok-, kiváltságok-, országos törvényekkel nem ellenkeznek.[2]

[1] Nyomtatva találhatók *Gaertner:* Corp. Jur. eccl. Cath. nov. ect. (Salisburg 1797—1799. II.) T. II. p. 457—498. — Legujabban *Barberi* bullariumában és *Walter*: Fontes juris eccl. munkájában.

[2] A merő szokás által nem érvénytelenittetnek, mert minden pápa által folyton mintegy megujittatnak, folytattatnak; azért ugy lehet őket tekinteni mint az edicta perpetua praetorum-ot.

Ausztriára nézve e szabályokat II. József egy 1782. évben, okt. 1-én kelt udvari rendelettel hatálytalanoknak nyilvánitotta. Érvényök azonban a reservatiókra vonatkozó szabályokat kivéve, a concordatum XXV. czikke által hallgatag visszaállittatott. A XXII. czikk által a 4. szabály részben világosan is elismertetett, amennyiben a káptalanokban az első méltóság betöltése a pápának tartatott fen. Magyarországban a 19, 20, 35, 36-ik szabály már az előtt, sőt régenten a reservatiókra vonatkozók is érvényben voltak.

Németországban a reservatiókra vonatkozó szabályok a concordatumok által hatálytalanokká váltak, de a közönséges törvényszéki gyakorlat tanusága szerint a következő négy szabály általános kötelező erőt nyer:

a) *Regula de viginti* (19. szabály), melynélfogva kivántatik, hogy a lekösönő javadalmas a lemondást 20 napig tulélje.

b) *Regula de idiomate* (a 20. szabály), hogy a javadalmas birja azon ország nyelvét, hol javadalma van.

c) *Regula de annali possessore* (35. szabály), hogy a javadalmat egy évig békésen biró javadalmas elleni kereset hat hónap alatt meginditandó és a per egy év alatt bevégzendő.

d) *Regula de triannali possessore* (36. szabály), melynélfogva azon egyházi javadalmas, ki az egyházi hivatalt jogszerü czimen szerezte és három évig háboritlanul birja, meg nem támadható.

Franciaországban azok állapota 1801 óta különböző volt. A Németországra nézve emlitett 4 pont itt is kötelező erejü.

A többi országokban azok érvényére nézve a concordatumok több vagy kevesebb módositást tettek.

73. §. A magyarázási joggal felruházott bibornok-testületek (congregatiók) nyilatkozatái.

Mindaz, a mit a S. Congregatio Conc. Tridientini Interpretum magyarázó nyilatkozatainak kötelező erejéről mondottunk (69. §.), áll az alább bővebben kifejtendő többi bibornok-testületek nyilatkozatairól (resolutiones, declarationes, decreta) is. Hogy azonban ezek is kötelező erővel birjanak, szintén szükséges, hogy a testület bibornok-főnöke (praefectus) és titkára által aláirassanak és a congregatio pecsétjével elláttassanak.[1]

A Rota romana döntvényei nem birnak kötelező erővel, hanem csak a perlekedő felek között szabnak törvényt.[2]

74. §. A vatikáni közzsinat.

A vat. közzsinat 1869-ben megnyittatott,

A *vatikáni* közzsinat[3] IX. Pius pápa 1868. évi junius 29-én kelt „*Aeterni Patris*“ bullája által hirdettetett ki[4] és a pápa által az egész

[1] A legfontosabbak közé tartoznak a Congr. S. Rituumnak nyilatkozatai, melyeket összeszedett *Gardellini* Rómában 1825—1835. VII. köt. Ennek kivonata 1853-ban jelent meg Rómában: Manuale Ecclesiasticorum, seu S. C. R. decreta czim alatt.

[2] A congregatiók határozmányai az Acta, quae apud s. sedem geruntur folyóiratban jennek meg Rómában 1865. óta *Marietti* szerkesztése alatt.

[3] A vatikáni zsinat hiteles történetének leirását kezdette meg a pápa meghagyásából *Cecconi Jenö*, ily czim alatt: Storia del Concilio Vaticano scritta sui documenti originali Parte I. Antecedenti del Concilio vol. 1 Roma 1872. Németre forditotta *Molitor*, Regensb 1873. Ide vonatkozólag még *Martin Konrád*, paderborni püspök: Die Arbeiten des Vatikanischen Concils. II. kiad. Paderborn 1873; és: Omnium concilii Vaticani quae ad doctrinam et disciplinam pertinent documentorum collectio. ed. 2. Paderborn 1873. — Minden nevezetesebb irodalmi mozzanatot, a vatikáni zsinatra vonatkozó legtöbb okmányt, valamint a különböző államok és az ó-katholikusok részéről történt támadásokat összegyüjtötte *Vering* az Archiv. 22—33. köteteiben. Hasonló gyüjteményt eszközölt a protestans *Friedberg*: Sammlung der Acktenstücke zum erst. Vatikanischen Concil mit einem Grundrisse der Geschichte desselben 2. Th. Tübingen 1872. A protest. *Frommanntól*: Gesch. und Kritik des Vat. Concils czimű munka jelent meg Gothában 1873. — Továbbá megemlitendők még *Joh. Friedrich*: Documenta ad illustrandum Concilium Vaticanum II. part. Nordling 1871—72; Acta et decreta ss. et oecum. Conc. Vatic. die 8. dec. 1869. a ss. D. N. Pio IX. inchoati. Cum permissione super. Friburgi Brisig. 1871. A legtökéletesebb gyüjteménynek azonban *Roskoványi* nyitrai püspöké mutatkozik.

[4] Az 1868. szep. 8-án kelt „*Arcana divina providentia*“ apostoli iratban a keleti egyház püspökeit hivta meg a zsinatra; az 1868. szept. 13-án kiadott ap. iratban pedig a protestansok és minden a katholikusokhoz intézett felhivást IX. Pius a kath. egyházzal való egyesülésre. Lásd ezeket Archiv 20 k; vagy Acta et decreta sacrosancti et oecomenici concil. Vaticani 1870. Fasc. I. pag. 54. 55

világról egybegyült püspökök jelenlétében[1] 1869. évi deczember 8. nyittatott meg Sz. Péter templomának egyik keresztágában. 1044 jogosult közül 750 zsinati atya volt jelen. Ezek közül 47 bibornok, 11 patriárka, 135 érsek, 509 püspök, 19 apát és 29 rendfőnök.[2] Négy nyilvános ülést tartott; a harmadik és negyedik ülésen az Isten, a kinyilatkoztatás-, hit- és észről, továbbá az apostoli főnökség-, a római pápa tévmentes tanitótisztéről szóló végzeményeit fejezetek és hitczikkelyekbe foglalá. A pápai birtok elfoglalása[3] következtében az 1870. évi október hó 20-án kelt „*Postquam Dei munere*“ bulla által bizonytalan időre elnapoltatott. 1870-ben elnapoltatott.

75. §. Az egyház köztörvényeinek s különösen a kánontörvénytárnak használata- és tekintélyéről Magyarországban.

Még mielőtt a kánontörvénytár létezett volna, már hazánkban az egyházi köztörvények nemcsak a püspökök, hanem királyaink és a törvényhozó-testület előtt is mindenkor nagy tekintélylyel birtak és használtattak; ami világosan kitünik onnan, hogy hazánk első apostoli királya, sz. István azt rendelé: hogy a püspököknek legyen hatalmuk az egyházi ügyeket ellátni, kormányozni, elintézni és azoktól felmenteni a kánonok tekintélye szerint[4] (secundum canonum auctoritatem), és másutt: ha valaki a kereszténység megtartását elhanyagolva és az elhanyagolás esztelenségében elbizakodva, valamit ellene elkövetne, a püspöktől a kánonok fegye szerint (per disciplinas canonum) itéltessék meg.[5] Hasonlókép intézkednek sz. László és Kálmán királyaink törvé-

[1] Fejedelem a pápa által különösen és határozottan egy sem volt meghiva, az egybehivó bulla azonban mindazon kormányokkal, melyek a sz. széknél követeket tartanak közöltetett, és maga a bulla ugy volt szerkesztve, hogy egy kath. fejedelem sem lett volna akadályozva, oda követet küldeni, ha akart volna. V. ö. *Vering*: Lehrbuch d. kath. und prot. Kirchenrechts 1876. 401 l. *Cecconi* 132. l. Archiv 23 k. 159. l. 24. k. 35. köv. l. — V. ö. még a diplomatia magatartását illetőleg: Hist-politische Blätter 73. k. 861 és köv. l.; *Scheeben* Periodische Blätter 3. k. Regensb. 1874. 222 köv. l.

[2] *Uhlhorn*: Das römische Concil. Hannover 1870. Nemzetiség tekintetében igy oszlanak fel: 176 a pápai birodalom- és az olasz királyságból; 40 spanyol; 2 portugalli; 81 francziaországi; 30 délamerikai; 9 mexikói és 119 püspök in partibus. Egész Németország- és a Magyar-osztrák birodalomból 57 főpap.

[3] Ezen esemény előadása, és az illető okmányokra nézve V. ö. *Archiv.* 24. k. 149 és köv. l. *Roskoványi* Roman. Pontif. T. 9. és §. 99.

[4] S. *Steph.* Decret. L. II. cap. II.

[5] Libr. II. cap. 12. — A 13. 15. 16-ik fejezetben is ezek mondatnak: „secundum *canones* jejunet; ut *canones* mandant.“

nyei is. Azt, hogy egyházi törvényszékeink azon időben mily joggyüjteményeket használtak, nem lehet meghatározni. Kálmán alatt Esztergomban tartott nemzeti zsinat azt rendelé, hogy minden főesperes a *Bullarium Canonum* czimü gyüjteménynyel birjon: de minő kánonokat foglalt e gyüjtemény magában, nem tudjuk.

A kánontörvénytár Magyarországban teljes jogérvénynyel bir.

A mi a kánontörvénytárt illeti, ez Magyarországban teljes jogérvénynyel birt, az egyházi hatóságok által folytonosan használtatott; országos törvényeink ennek használatát nemcsak nem ellenezték, sőt azok tekintélyét tüzetesen el is ismerték, igy Szilágyi Mihály kormányzósága alatt 1458. évben tartott országgyülés 9. törvényczikke azt rendeli, hogy az egyházi törvényszékeket illeti itélni a házasságról- és hamis esküről, mint a kánonokban kifejezve van, (prout in canonibus expressum est.) Itt kétségkivül Gratián decretuma, IX. Gergely ügylevelei, a Liber Sextus és a Clementinák értendők; mert ezen gyüjtemények már akkor az egyházban mindenütt el voltak terjedve, törvényes erő- és tekintélylyel birtak; hazánkba hihetőleg azon tanulók hozták el magukkal, kik a bolognai és párisi egyetemen a jogtudományokat hallgatták. Hogy később az egész kánontörvénytár, tehát a külkalandozók két gyüjteménye is legalább hallgatag elfogadtatott és használtatott, onnan tünik ki, mivel az 1553. évi 22. törvényczikk, tehát midőn már a kánontörvénytár be volt végezve, azt határozta, hogy az egyházi biráskodások a kánonok szerint, melyekkel az egyház régóta él, folytattassanak; az 1563. évi 27. törvényczikk pedig azt mondja, hogy az egyházi törvényszékek a jogszerüen kitüzött határidőkben mindenkor az egyházi törvények szerint itéljenek. Az elfogadás azonban oly megszoritással történt, hogy ez által országos törvényeink sérelmet ne szenvedjenek;[1] e föltétel kitünik onnan, hogy egyházi törvényszékeink a végrendeletek körüli ügyekben, melyek a legutóbbi időkig az egyházi törvényszékek elé tartoztak, nem a kánonok, hanem hazánk törvényei szerint jártak el. A mondottakból tehát önként következik, hogy a Cor. Jur. Can. tekintve az egyházi ügyeket, miként az egész keresztény kat. egyházban mindenütt, ugy hazánkban is kötelező erejü jogforrásnak tekintendő.

76. §. Az ujabb egyházi köztörvények tekintélye hazánkban.

Vajjon a pisai, konstanczi, baseli, florenczi, ferrarai és az V. laterani közzsinatok végzeményei hazánkban nyilvánosan elfogadtattak-e?

[1] Ennek számos példáját találjuk hazai törvényeinkben, v. ö. 1405. II. decr. 3. t. cz., 1471: 19., 1486: 44., 45., 1492: 45., 1495: 10., 1498: 56. 63. 1514: 65. stb.

nem lehet határozottan bebizonyitani: de hogy lassankint egyházi életünkbe ezek is átmentek, onnan következtethetni, mivel püspökeink megyéikben több azokhoz alkalmazott intézkedéseket tettek. Azonfölül a konstanczi zsinat hazánkat még különösen is érdekelte, mivel ott a magyar királyok kétségbe vont azon joga, miszerint a megürült egyházi javadalmakra alkalmas egyéneket jelelhetnek ki, megerősittetett; továbbá helybenhagyatott még azon kiváltság is, mely tiltja bárkinek az apostoli székhezi idéztetését, hacsak nem felebbvitel utján.[1]

A trienti zsinat határozatai Magyarországban ünnepélyesen kihirdetve nincsenek, de azért a fegyelmi határozatok is kötelező erővel birnak.

Ami a trienti zsinat használatát és tekintélyét illeti, erről a következők jegyzendők meg: Igaz, hogy a történeti adatok hiányában kimutatni nem lehet, hogy ezen zsinat végzései ünnepélyesen kihirdettettek volna, mit hazánk akkori viszonyainak, különösen a török hadjáratok- és a protestansokkali villongásoknak lehet tulajdonitani: mindazonáltal, hogy a trienti közzsinat végzései hazánkban kötelező erővel birnak, a következőkből tünik ki:

a) Az ország karai- és rendei az 1548. évi pozsonyi országgyülésen I. Ferdinánd királyt a 13. törvényczikkben kérik, hogy az apostoli széknél minden befolyását arra használja, hogy a vallási zavaroknak egyetemes zsinat utján vége szakittassék. Miután a trienti közzsinat 1545-ben kezdetett és 1547-ben eloszlattatott s itt ujbóli összehivása sürgettetik, világos, hogy az ország a már bevégzett ülések határozatait elismerte s elfogadta. Továbbá az 1550: 16. törvényczikk a közzsinatnak isteni vezérletét,[2] tekintélyét is megismeri és bevallja; ez által az ország törvényhozó testülete a zsinat határozatainak mintegy előre meghódolt s magát alávetette. Azután az 1563. évi 31. törvényczikk e zsinat elfogadására céloz, mindnyájoknak meghagyatván: hogy az apostolok-, az egyház sz. atyáitól vett s az egész világ egyezésével erősitett hittan hiven megtartassék.[3]

b) *Oláh Miklós* az 1564. évi ápr. 23-ára Nagyszombatba összehivott[4] megyei zsinaton a trienti zsinat határozatait kihirdette.[5] Min-

[1] *Uladisl.* Decret. III. tit. 63. §. 1.

[2] Id totum concilio generali dirimendum, in quo, si quae in fide, et religione reformanda esse videbuntur, divina inspiratione informatum iri sperandum est.

[3] Igaz, hogy a zsinat határozata a pápa által történt megerősités után országgyülésileg nyilvánosan nem fogadtatott el, de ez, egy zsinat végzéseivel sem történt. Hallgatag azonban ez is megtörtént, mit az 1567: 25., 1647: 102., 1715: 60., t. cz. és több más országos, a trienti zsinat végzéseihez alkalmazott intézkedések bizonyitanak.

[4] Ezen zsinat már a trienti zsinat bezárása után volt, az 1563. dec. 4-én fejeztetvén be.

[5] V. ö. *Péterffy*; Sacr. Conc. Eccl. Hung. p. 184. „In synodo enim .... Sanctiones Tridentini promulgavit.“

den, később tartott nemzeti, tartományi, vagy megyei zsinaton, jelesen pedig a *Forgách Ferencz* esztergomi érsek alatt 1611. évben Nagyszombatban tartott tartományi zsinaton; azután 1630. és 1633. évben *Pázmány Péter* és 1648-ban *Lippay György* esztergomi érsekek alatt volt nemzeti zsinatokon a trienti zsinat határozatai mindig szem előtt tartattak s alig rendeltetett valami, mi a trienti zsinat végzéseiben elő nem fordul, s a trienti zsinat nem csak megérintetik, de sőt határozottan kimondatik, hogy ez, vagy amaz ott rendeltetett.

c) Hazánk egyházi törvényszékei mindig a trienti zsinat határozatai szerint jártak el, ugy, hogy ha egyéb ok nem volna is, a háromszáz éves folytonos gyakorlat már annak magyarországbani érvényét bizonyitja.[1] Végre nem tartjuk fölöslegesnek megemliteni, hogy az 1855. évi Osztrákbirodalomra kötött egyezmény is a trienti közzsinat végzésein alapszik.

A zsinat végzéseinek elfogadását azonban ugy kell értenünk, hogy az a hazai törvényeink és jogaink sérelme nélkül történt.

77. §. A magyar kath. egyház külön egyházjogának forrásai.

A közönséges egyházjogi források, amennyiben hazai törvényeink azokkal ellenkezőleg nem intézkednek, a magyar korona alatti tartományok kath. egyházügyeire nézve is általában érvénynyel birnak; ezeken kivül azonban a magyar kath. egyháznak még külön jogforrásai is vannak, s pedig a következők:

A magy. kath. egyház külön jogforrásai.

1. A *nemzeti, tartományi, megyei zsinatok végzései.*[2]

[1] Mily kétségtelennek tartatott mindig a trienti zsinat határozatainak törvényes ereje hazánkban, onnan is eléggé kitetszik, hogy a nehány évtized előtt felmerült vegyes házassági keserü surlódások alkalmával sem vonatott kétségbe. Arra is számos példa van, hogy a legfőbb polgári törvényhatóságok is itéleteikben a trienti zsinat végzéseit szem előtt tartották s rá hivatkoztak is.

[2] Nemzeti zsinat hazánkban *Szvorényi* állitása szerint 11 tartatott. Tartományi és különösen megyei több volt. A magyar zsinati végzemények *Péterffy* és *Szvorényi* a 70. §-ban emlitett gyüjteményeiben találhatók. Azonkivül nyomatásban még a következő zsinatok végzései jelentek meg: Constitutiones synodales eccl. Strígoniensis. 1450. kiadta *Dankó* 1865; Acta et Const. Syn. Jaurinensis 1579 Sabariae celebr; — Decret. Syn. prov. 1611. Tyrn; — Acta et Decr. Syn. Strigon. 1629; és Tyrn. 1677; — Const. Syn. Zagrab. 1766; — Statuta Dioeces. Agriens. 1773; — Stat. Dioec. Trans. Claud. 1822; — Decret. et Acta Conc. prov. Strig. 1858. Pest 1859; — Stat. syn. Dioec. Strig. 1860. Pest 1860; Acta et Decr. Syn. Dioec. Quinqueeccl. 1863. celebr. Quinque-Ecclesiis. 1863. Acta et decr. conc. prov. Coloc. 1864.

2. A *római pápáknak* a magyar egyházi viszonyokra vonatkozó, időnkint kiadott *ügylevelei.*[1]

3. Egyházi ügyekre vonatkozó *országos törvények.* Ezek vagy a Corpus Juris Hungarici-ban, vagy külön gyüjteményekben[2] találhatók. Legujabban is az egyházi ügyeket illető több törvény alkottatott.[3]

4. *Kegyelmes királyi leiratok és királyi szabályrendeletek,*[4] melyeket a magyar apostoli királyok, az egyházat illető előjoguknál fogva a szorosan vett egyházi ügyekre, vagy vegyes természetü egyházi viszonyokra nézve kibocsátanak.

5. *Püspöki rendeletek, püspöki megyék statutumai.*

6. *A káptalanok és egyháztestületek helyhatósági szabályai.*

7. Az 1855. aug. 18-án a sz. székkel kötött *concordatum.* Ezen egyezményt itt csak annyiban emlitjük, amennyiben az megkötése után törvény gyanánt Magyarországban is bizonyos ideig t e t t l e g alkalmazást nyert. Ami a concordatumnak hazánkra való viszonyát illeti, teljesen osztjuk Porubszkynak azon nézetét,[5] hogy nálunk mint alkotmányos országban nem volt á l l a m t ö r v é n y, mert az országgyülés által olyannak elismerve nem volt; már pedig alkotmányos országban a concordatum érvényére a képviselő testület hozzájárulása éppen ugy szükséges, mint bármely más államtörvényhez, mindamellett egyházjogi forrásnak volt nevezhető, mert Magyarország területén tettleg már életbe volt léptetve és alig volt benne pont, mely hazánk törvényeivel nem lett volna megegyeztethető. Benne a püspökök-

[1] Ezek közül többet tartalmaz *Mansi* gyüjteménye. Igen becses adatok foglaltatnak *Theiner* következő gyüjteményében: Vetera Monumenta historiam Hungariae sacram illustrantia, edita ex tabulariis vaticanis. Roma 1859, 1860. két kötet; az elsőben az 1216—1353-iki, a másodikban az 1359—1556. évi okmányok találhatók. A magyar egyházjogra vonatkozó becses okmányok foglaltatnak *Török János*: Magyarország primása czimü munkában Pest 1859; és *Knauz* „Magyar Sion" czimü folyóiratban.

[2] *Kovachich*: Codex juris decret. eccl. hung. Pest. 1815. II. Kötet. — *Riegger*: Specimen corporis Jurisprudentiae Ecclesiasticae, inclyti Regn. Hung. et part. eidem adnexarum. Viennae 1763—1773. II. k. — *Duchnovics*: Corp. juris in Comp. exhibens leges R. Hungariae, pers. et res ecclesiast. respicientes. Eperj. 1847. — E x t r a c t u s leg. de statu eccl. Cath. in regn. Hung. latarum. 1790. — *Batthány*: Leges eccles. R. Hung. et prov. adiac. Albae-Carol. 1785—1787.

[3] Ilyenek az 1868: 39. 48. 53. 54. törvényczikkek.

[4] Collectio benignarum Resolutionem Caesar. regiarum. Pest 1785. — Extractus b. norm. resol. in publ. Eccl. Tyrnaviae 1833. 1846. E g y h á z i ü g y e k b e n kibocsátott k. k. r e n d e l v é n y e k Nagyszombat, 1846. *Fejér*: Jurium ac. lib. Rel. et eccl. cath. in R. Hung. Codicillus. Budae 1847.

[5] V. ö. Kisebb kiadás 20. l.

nek nem adatott több jog, mint amennyi őket hazánk törvényei által is elismert kánonok szerint megilleti; a fejedelem ugyan némi előnyről lemondott, de azt tehette, mivel azon előny személyes, nem pedig elidegenithetlen kiváltsága volt.[1]

78. §. Az evangelika egyház jogforrásainak rövid történelme. a) Az összes evangelika egyház közös jogforrásai.

Midőn a vallási viták a XVI. században megindultak, a mozgalom vezetőinek kezdetben nem volt szándékuk egy uj vallásfelekezetet alapitani; azért az uj egyházi alkotmánynak alapelvei nem is állapittattak meg előlegesen, hanem ezek történetileg fejlődtek és különböző országok, különböző politikai viszonyaihoz képest különfélekép alakultak. A protestáns egyházban nem létezett oly törvényhozó közeg, mely az egész egyházra nézve hozott volna kötelező erejü szabályokat, azért a kevés közös jogforráson kivül a protestáns egyház egész szerkezete particularis törvényhozáson és egyes országokban érvényben levő külön jogforrásokon alapszik.

Az összes evang. egyház közös jogforrásai.

Az összes evangelika egyházban *közös jogforrásnak* ismertetik el: 1. *A szentirás.* A protestáns felfogás szerint nincsen a Szentlélek által eltöltött oly közeg, mely a szentirást csalhatatlanul értelmezhetné, azért nálok nem az egyház hiteles magyarázata szerint használtatik, mint a kath. egyházban, hanem mindenki értelmezheti azt saját belátása, felfogása szerint. — 2. A *Corpus Juris Canonici*, de csak annyiban, amennyiben az abban foglalt intézmények az egyes országok törvényeivel, szokásaival s az uralkodó előjogaival nem ellenkeznek. — 3. *A symbolikus könyvek*, jelesen a) Az ágostai hitvallásuaknál: 1) A *három egyetemes symbolum*, u. m. az apostoli, nicaeai és az athanasi. 2) *Az ágostai hitvallás* (Augustana Confessio), melyet Luther által felvett czikkek nyomán mások segélyével Melanchton készitett és 1530. évi jun. 25-én a császárnak átadott. 3) Az *ágostai hitvallás védirata* (apologia confessionis), melyet Melanchton 14 czikkben 1532-ben készitett. 4) *Schmalkaldi czikkek*, németül készitette 1537-ben Luther. 5) *Luther kisebb és nagyobb kátéja*, szerkesztetett 1529-ben. 6) A *Formula Concordiae*, melyet 6 hittudósból álló bizottság (köztük Andreae Jakab) készitett; 1580-ban hirdettetett ki,[2] ál-

[1] Különben az 1860. évi októberi diplomával visszaállitott alkotmányosság feléledtével ma már annak érvénye *jogilag* nem védelmezhető.

[2] Bergeni könyveknek is neveztetik, mivel Magdeburg melletti bergeni zárdában készült.

talános elismerésben sohasem részesült. 7) A *confessionalis rendeletek.* — b) A helvét hitvallásuaknál: 1) A *megváltoztatott ágostai hitvallás* (Variata A. C.), mely 1540-ben lőn elfogadva. 2) Az Ursinus Zakarias és Olevianus Gáspár által készitett *heidelbergi káté* (1563.) 3) Az u. n. *Confessio Sigismundi seu Marchica*, melyet János Zsigmond brandenburgi választó fejedelem adott ki 1614-ben. 4) A *dortrechti végzések* (1619.)

79. §. b) Particularis egyházjogi források. 1) Németországban, az északi államokban, és keleten.

Részszerü egyházjogi források.

Az evangelika egyház minden egyes államban különböző jogalapon nyugszik. A forrásokat többnyire az államhatalomtól az egyház szervezésére különböző időkben hozott országos törvények, zsinati végzemények, kiváltságok, és egyes területek szabályai képezik.

I. Németországban főleg a békekötések pontjai és az államtörvények emlitendők.

II. Dániában az egyházjog forrását különösen a királyi rendeletek képezik. A mai dán egyházjog főleg azon törvénykönyvön, mely V. Keresztély alatt jelent meg 1683-ban, alapszik.

III. Norvégiában IV. Keresztély (1604.) és V. Keresztély (1687.) alatt megjelent törvénykönyvek vannak érvényben.

IV. Svédországban az egyházjogi források 1572. és 1686. évből valók.

V. Oroszországban 1833. január 9-én megjelent rendelet.

VI. Törökországban jogforrást képez az u. n. Hatti-Humayunt-féle ferman, mely 1856. évi februárban jelent meg s a szabad vallásgyakorlatot biztositja.

80. §. 2) Az Osztrákbirodalom egyes tartományai, Franczia ország, Svájcz, Németalföld, Anglia, Skóczia, Spanyolország, Olaszország.

I. Az osztrákbirodalom egyes tartományaiban II. József 1781. évi türelmi patense; és az 1860. oct. 20-iki császári diploma emelendők ki. De az evangelika egyház leginkább az 1861. ápr. 8-án kelt császári patens és ápr. 9-én kelt miniszteri rendelettel nyerte létszeres szervezését.

II. Franczia országban forrást képeznek: 1559. május 28-án tartott zsinat végzései, az ott elfogadott Confessio Gallicana és a forradalomban (18. Germinal. X.) kelt rendelet.

III. Svájczban az 1523-ban kibocsátott egyházszervezeti rendelet; az 1528-iki zsinat szabályzatai és az 1532-iki zsinat által elfogadott egyházalkotmány.

IV. Németalföldön a helvét hitvallásuakra nézve a wéseli (1568.), embdeni (1571.), dortrechti (1574. 1578.), middelburgi (1581.), haagi (1586.) és az 1618. és 1619. évi dortrechti zsinati végzések és 1816. jan. 2. 1852. mart. 23-diki főzsinat rendeletei; az ágostai hitvalásuakra nézve pedig az 1816. évi uj alkotmányszervezet.

V. Angliában a parliament határozatai, a kánonjogi szabályok, amennyiben a jelen viszonyokkal összeegyeztethetők és az angol zsinati rendeletek.

VI. Skocziában az 1564. évi egyházszervezet. Az 1843. máj. 18-án megjelent edinburgi tiltakozvány óta az államtól elvált szabad egyház teljes önkormányzattal hoz az egyházra vonatkozó rendeleteket.

VII. Spanyolországban az 1855. évi márcz. 2-án kelt rendelet. A kormány 1868-ban szabad vallásgyakorlatot hirdetett ki.

VIII. Olaszországban az 1848. évben Piemontban kelt s a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot biztositó törvények a kormány által 1860. óta egész Olaszországra kiterjesztettek.

81. §. A magyar állam[1] — a) A magyar evangelika egyházat közösen illető világi törvények és rendeletek.

A magy. evang. egy ház közös jogforrásai.

A magyar államban az evangelika egyház közjogi állását, szabad vallásgyakorlatát, ugy szintén az állam és más vallásfelekezetek iránti jogviszonyát az 1606-iki bécsi, 1645-iki linczi és az 1711-iki

[1] *Kuzmány*: Lehrbuch. d. allg. und. öst. evang. prot. Kirchenr. Wien. 1865. 2. B. — *Gönczy*: De disciplina eccl. seu gubern. eccl. legitima forma. Debr. 1591. Varad. 1646; — *Schmeitzel*: Dissert. de Statu Eccl. Luther. in Trans. Jenae 1722. *Bod*: Judiciaria Fori eccl. Praxis. Cibinii 1757. Synopsis Juris connubialis. Cibinii 1763. — *Fabriczy*: Coordinatio Rei rel. Eccl. Superintend. A. c. Ev. Tibiscanae. Leucsov. 1815. második kiadás 1837. — *Heyser*: Die Kirchenverfassung d. A. C. Verwandten in Siebenbürgen. Wien. 1831. — *Klein*: Tentamen Juris eccl. Evang. A. C. addict. in Hung. Lips. 1840; — *Salamon*: De statu Eccl. Evang. Reform. in Transylv. Claud. 1840; — *Blásy*: Egyházi törvény mindkét felekezetü prot. egyház számára. Pest. 1844; *Beöthy*: Az evangelikus házassági uj törvény magyaráz. Pest. 1853; — *Kovács*: Az atyafiság és sógorság tilos fokozatai. Sárospat. 1755; — *Szücs*: Házassági viszonyokat szab. ujabb törv. Debr. 1854; — *Révész*: Protest. egyházalkotmány alapelvei 1856; *Bauhoffer*: Az öszpontositó főelv a prot. egyház korm. Pest. 1857; —

szatmári békekötések pontja; továbbá az 1791: 26, 1844: 3, 1848: 20. sarkalatos törvényczikkek,[1] melyekhez legujabban az 1868: 48. és 53. t. czikkek járultak, szabályozzák. Ezen kivül mindkét vallásfelekezetü protestánsokra nézve közös jogforrások gyanánt tekintendők a következők: I. Lipót 1691. évben kiadott magyarázata (explanatio Leopoldina); III. Károly 1731. és 1734 évi rendeletei (resolutio Carolina); II. József 1781. évi türelmi parancsa (resolutio Josephina) és II. Lipót 1791. évi rendelete (resolutio Leopoldina.)

82. §. b) A magyarországi ágostai hitvallásu evang. egyházat illető egyházi jogforrások.

Magyarorsz. ágost. hitv. e. jogforrásai.

Hazánkban az ágostai hitvallásuak a 78. §-ban emlitett közös jogforrásokon kivül, a Formula Concordiae-t kivéve, mely nálunk soha érvényre nem emelkedett, a hazai zsinatok végzéseivel élnek. A zsinatok közül kiemelendők: a medgyesi (1545.), lőcsei (1549.), murányi (1580.), zolnai (1610.), szepesvárallyai (1614.), szempti (1622.), rózsahegyi (1707.) és pesti[2] (1701.) zsinatok.[3] Ezeken kivül használtatnak az egyetemes conventek végzeményei, továbbá az egyes egyházkerületi közgyülések határozatai; jelesen pedig a bányakerületben az 1871. szept. 30-án tartott kerületi közgyülés által szentesitett és kihirdetett „*Utasitások*"; a dunáninneni kerületben az 1880. évi január hó 1-jével életbe lépett „*Egyházi rendtartás*"; a dunántuli kerületben az 1876. évi január hó 1-ső napján életbe lépett „*Egyházi rendszer*" szabályai kötelezők. A tiszai egyházkerület részére, a ke-

Teutsch: Rechtsquellen der ev. Landeskirche in Siebenbürg. Pest. 1857; — Das Zehntrecht der ev. Landeskirch A. B. in Siebenb. Schäsb. 1858; *Rannicher*: Handbuch des. ev. Kirchenr. mit besonder. Rücksicht auf die ev. Landesk. A. B. in Siebenb. Hermanstadt 1859; — *Székács*: A magyar ágostai és helv. hit. törvényei. Pest. 1860: — *Kerkápolyi*: Prot. egyházalkotmány. Pápa 1860; — *Dósa*: Erdélyhoni evang. reform. egyházjogtana. Pest 1863: *Kovács*: Egyházjog alapvonalai Debr. és Nyiregyháza. 1870. *Kolosváry*: Az erd. ev. ref. egyházkerület egyházjoga. Kolozsvár. 1877.

[1] Megemlitendők még, bár kevésbé fontosak: 1609: 24. 44; 1618; 77; 1622: 2, 23, 24; 1625: 16, 22; 1630: 33; 1635: 29; 1638: 1, 17; 1659; 1, 14; 1681: 25, 26; 1787, 21; 1715: 30 t. czikkek.

[2] Az 1791. évi pesti zsinaton hozott kánonok a fejedelem által ugyan nem szentesittettek, de azért az egyház kormányzásánál forrásul használtatnak.

[3] A zolnai, szepesvárallyai és rózsahegyi zsinatok végzeményeit kiadta *Klees Jakab* a következő czim alatt: Acta et conclusiones Conventus Solnensis Szepesvárallyensis, et Rosenbergensis. Solnae. 1708. — A zolnaiak *Kauder*-től egybegyüjtve jelentek meg: Acta et conclusiones Convent. Solnensis, Bartphae, 1610. — és Apologia pro Synodo Solnensi, Cassoviae 1610. A pesti zsinat határozatai a következő gyüjteményben foglaltatnak: Corpus maxime memorabilium synodorum evang. A. C. in Hung. Pest 1848. Kiadta *Szeberiny János*.

rület által kiküldött bizottság egy „*rendezet*“-et dolgozott ki, mely azonban az egyházkerület által még elfogadva nincsen.

83. §. c) A magyarországi reformáltakat illető egyházi jogforrások.

A hazai reformátusok jogforrásai következők:

Magyarországi ref. egyh. jogforrásai.

I. Külföldi és hazai *vallástételek*. A külföldön készült és hazai zsinatok által elfogadott vallástételek: a) a *genfi*, melyet Béza Todor 1560. évben Genfben irt és hazánkban a tarczali (1562.) és tordai (1563) zsinat elfogadott. Érvénynyel nálunk csak a XVII. század közepéig birt. b) *A helvét hitvallás*[1] (Helvetica Confessio), mely Svájczból hazánkba áthozatván, a debreczeni 1567. febr. 24—26-án tartott zsinaton aláiratott s a reformált egyházban közérvényre emeltetett.

A belföldön készült vallástételek: a) Az *egervölgyi*, melyet *Melius* Péter 1562-ben irt, jelenleg nincs érvényben; b) a *csengeri* vallástétel, mely szintén Melius által készittetett és az 1570-iki csengeri zsinaton elfogadtatott.

II. Erkölcsi törvényeket, hitágozatokat, szertartási alakzatokat és elveket tartalmazó kül- és belföldi *káték*, melyek közül főleg a Kalvintól eredt, s a tarczali zsinaton (1562.) elfogadott genfi, a heidelbergi, továbbá *Székely István*, (1538.) *Battizi András*, *Siderius János*, *Huszár Gál*, *Melius Péter* (1569.) *Szikszay Hellopoeus Balint* (1575.) és *Félegyházi Tamás* (1583) által készitettek emlitendők.

III. A *zsinati végzemények*. Nagyobb jelentőségü zsinatok tartattak: Erdődön (1545.), Tornán (1549 és 1550.), Beregszászon (1552.), Óvárott (1554.), Erdődön (1555.), Tarczalon (1562.), Tordán (1563.), Gönczön (1566.), Debreczenben[2] (1567.). Csengeren (1570.), Herczegszőllősön (1576.), Váradon[3] (1577.), Csepregen (1590.), Tasnádon (1597.), Köveskuton (1612.), Komjáton (1626.), melyen az u. n. canones quinque classium (öt osztályba sorozott kánonok) készültek, Pápán (1630.). ismét Tasnádon (1633.), melyen a Keresszeghy István superintendens által készitett 35 czikket tartalmazó „Appendices“ czimü kánonkönyv nyert elfogadtatást. Enyeden (1642.), Szathmár-Németiben

[1] *Bullinger Henrik*, *Mikonius Oswald* és *Grinaeus Simon* 1536-ban Baselben irták az első, vagy kisebb hitvallást, mely rövid és határozatlan volt. Később 1562-ben Bullinger a második hitvallást irta, melyet az ő halála után (1564.) a svájczi reformáltak ünnepélyesen symbolicus könyvvül elfogadtak.

[2] Itt nyertek elfogadtatást a szövegben emlitett „helvét hitvallás“-on kivül *Melius Péter* által a szentháromságot tagadók ellen készitett vallástétel s a 74. czikkből álló „Articuli Majores“-féle kánontörvények.

[3] Itt erősittettek meg Gönczy György által irt u. n. „Articuli Minores“-féle kánonok.

(1646.). Ezen zsinat bir legtöbb gyakorlati fontossággal, itt Erdélyből és Magyarország azon részeiből, melyek akkor az erdélyi fejedelemséghez tartoztak, számos egyházi és világi képviselő gyült egybe. A zsinat elnöke *Gelei Katona István* superintendens volt, ki a zsinattól azon megbizást nyerte, hogy az eddigi kánonokból a feleslegeseket kihagyva, az egészet a kor kivánalmaihoz átalakitva, a magyar és erdélyországi reformált egyház részére teljes kánonkönyvet készitsen. Az általa létre jött könyv 100 kánonra oszlik, mely I. Rákóczy György alatt a kolozsvári zsinaton (1647.) átvizsgáltatott, a gyulafehérvári és maros-vásárhelyi két zsinaton (1648 és 1649.) II. Rákóczy György alatt megerősittetett és kihirdettetett[1] és a mai napig Magyar- és Erdélyországban jogforrásul szolgál. Tartatott még Budán (1791.) is zsinat, melynek kánonjai habár eddig királyi szentesitést nem nyertek, mennyiben a fennálló rendeletekkel és gyakorlattal össze nem ütköznek, zsinormértékül használtatnak. A most elősorolt jogforrások közül az erdélyi és tiszántuli részeken az erdődi, a tornai és debreczeni zsinatok végzései voltak közérvényüek; de később Gelei Katona által készitett kánonok által a gyakorlatból kiszorittattak. A tiszamelléki egyházkerület a budai zsinat határozatait használta; a két dunai kerületben pedig a herczegszőllősi, köveskuti, komjáti és pápai zsinatok kánonjai voltak részben még a legujabb időben is kötelező erejüek.[2] A legujabb forrást az 1881 okt. 31.—nov. 24-ig Debreczenben tartott országos zsinat határozatai képezik, melyek jelenleg vannak legfelsőbb szentesités alatt.

IV. A felső magyarországi és borsódi kánonkönyvek:[3] az előbbi egy előbeszédet és 55 czikket, az utóbbi 37 czikket tartalmaz; azután *Zoványi György* superintendens által különböző zsinatok végzéseiből készitett és 103 czikket tartalmazó kánonkönyv, melynek használata azonban a tiszántuli egyházkerület által 1788. jan. 16-án eltiltatott.

V. Az egyetemes értekezleteken (general convent) hozott s az egyes egyházkerületek által elfogadott határozatok, milyenek az $182^1/_2$ és 1860. szept. 25. 26-án tartott debreczeni egyetemes értekezlet határozatai.

Végre felemlitendők még mindkét felekezetüekre nézve József császárnak 1786. mart. 6-án kelt s az 1791: 26. t. czikk által meg-

[1] Később ezen czim alatt adatott ki: Canones eccl. ex veteribus qua hungariensibus qua transilvaniensibus in unum collecti. Utólszor kiadatott 1794-ben.

[2] A zsinatok kánonjai általános szabályokként tekintendők; a módositó vagy változtató kivételeket képezik az egyházkerületi gyülések határozatai s a szokásjog elvei.

[3] Mikor és hol keletkeztek, biztosan nem lehet meghatározni.

erősitett házassági rendelete; azután az egyes superintendentiák, conventek s consistoriumok számára kibocsátott rendtartások, utasitások, ügyvezetési szabályok s az egyházak szokásai és gyakorlata.

84. §. d) Az erdélyi protestáns egyház jogforrásai.

Erdélyi prot. egyh. jogforrásai.

Az erdélyi protestans egyház jogforrását képezik:

I. Az országgyülési régibb törvények, főleg az 1557, 1563, 1568-iki tordai; az 1571-iki marosvásárhelyi és az 1600, 1605, 1614, 1654-iki országgyülések határozatai; Verbőczy hármas könyve (Tripartitum Decretum), I. Lipót Diplomája (1691.) és Decretuma (1693); az Approbata és Compilata Constitutiok; az ujabb törvényczikkek (articuli novellares), jelesen az 1791: 53—59. és végre az 1868: 44. t. czikk.

II. Különösen az *ágostai hitvallásuak* azon egyházi jogforrásokat, melyek az ágostai egyházban általán és jelesen Magyarországon is érvényben vannak, használják. Ezeken kivül még az 1807. évben kelt legfőbb szabályrendeletek, utasitások, választási szabályzatok és az 1855. és 1856. évi ministeri rendeletekből meritik az egyházjog anyagát. Ide járul még az 1862-ben kiadott „*Vertretung und Verwaltung*“ czimü rendezet.

III. A *reformált egyházban* források: a helvét hitvallás, *Gelei Katona* kánongyüjteménye, ugyanez által összeszedett egyházi törvények,[1] továbbá az egyházi főtanács teljes gyülésének végzése a közönséges egyházi zsinat határozatai, *Bód* Péternek a házasságra és törvénykezési eljárásra vonatkozó munkái ugymint: Synopsis juris connubialis és Judiciaria fori ecclesiastici praxis; II. József házassági rendelete; az egyházi szokás és régi idők óta divatozó gyakorlat[2]; végre az 1881-ik évben történt egyesülés óta az 1881-ki debreczeni zsinat határozatai.

[1] Acta synodi nationalis a Transilvaniae principe D. Georgio Rákóczy, Szathmár-Németinum a t. 1646. ad 10-um junii convocatae in certas conclusiones redacta.

[2] Az unitaria egyház jogforrásait képezik: az 1579. évi tordai országgyülésnek beadott hitvallás, saját zsinatain hozott végzések, országos törvények és királyi szabályrendeletek.

MÁSODIK KÖNYV.

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyház körüli ált. alaptételek.

ELSŐ FEJEZET.

A RÓMAI KATHOLIKA EGYHÁZ.

85. §. Az egyház alapitása.

Isten az embert szentségben és igazságban saját képére és hasonlatosságára teremtette.[1] De az ember vétkezett[2] s az eredendő bűn gyászos következményeivel együtt valamennyi emberre átszállott.[3] Istennek, e legtisztább szeretetnek végtelen jósága veszni nem engedé saját remekét, az embert, de a megsértett igazság és szentség elégtételt követelt; azért Isten szabaditót igért. Az idők betelének és Istennek egyszülött fia, az örök ige testté lőn, emberi természetet és szolgai alakot vett fel,[4] hogy az emberiséget megváltaná és a megbántott isteni igazságot kiengesztelné. E testté lett örök Ige, Jézus Krisztus, először mint tanitó működött, három évig hirdetvén az isteni igét s számtalan követőkre talált. Legelső hivei közül tizenkét apostolt és 72 tanitványt választott,[5] közönségesen ezekkel járt, társalkodott, őket bővebben tanitotta; ők voltak cselekedeteinek, csudáinak, kiváltképen halála- és feltámadásának tanui; végre őket rendkivüli adományokkal ruházta fel, képessé tette Isten országának e földön való terjesztésére, ünnepélyesen meghagyván nekik, hogy hirdessék az evangeliumot az egész világon.[6] Hogy az ember a bűn elleni harczban egyedül magára ne hagyassék s az erény követésében el ne lankadjon, mennyei malasztot igért s a láthatlan malaszt külső látható jeléül a hét szentséget rendelte; a keresztséget, melyet ő maga is jelképileg magán sz. János által végrehajtatott, jelelé ki az általa alapitott egyházba való felvétel eszközeül. Egyházát, mig e földön volt, maga kor-

Jézus Krisztus az egyházat alapitja.

[1] *Genes.* I. 27. — [2] *Genes.* III. 1 és követk. — [3] *Rom.* III. 23; V. 12. 14. — [4] *Galat.* IV. 4; *Luc.* II. 3; *Rom.* VIII. 3. — [5] *Math.* IV. 18—22; *Joann.* I. 37—44; *Luc.* VI. 13—16. — [6] *Marc.* XVI. 15.

mányozta; elmenete után pedig Péterben, mint annak látható alapjában, valamint az apostolokban rendelé országának e földön szükséges kormányát. Szenvedése s halála által eleget tett érettünk Istennek. Feltámadása által megerősitvén az emberekkel kötött szent frigyet, még negyven napig volt e földön övéi körében, azután elvált tanitványaitól és mennybe szállott. Végre a Szentlélek elküldése által befejezte egyháza alapitásának nagy művét.

86. §. A római kath. egyház jegyei.

A római kath. egyház:

Krisztus látható egyházat alapitott s azt akará, hogy abba minden időben minden ember belépjen s üdvösségét eszközölhesse; azért azt bizonyos jegyekkel, melyeknél fogva azt mindenki minden időben, mint Krisztus igaz egyházát megismerhesse, látta el. Ezen ismérvek a következők: egy, szent, katholikus és apostoli.[1]

a) egy,

1. Jézus egyháza *egy*. Egy az ő tanitása[2] és hite egységében, szentségei kiszolgáltatása és az isteni szolgálat egységében, tehát egy, mert minden tagja össze van kötve, ugyanazon hitköteléke, ugyanazon isteni tisztelet, névszerint a sz. mise, ugyanazon hétszentség által. Egységét még az egy főnök alatti egységes püspöksége is igazolja.[3] Krisztus egyházának e hármas (hit, isteni szolgálat és kormányzat) egysége nem csak egy valamely időben, hanem folytonosan és mindenkor megvan és mindenki által látható jegy.

b) szent,

2. Az egyház *szent*. Szent eredetére nézve, mert Jézus Krisztus alapitotta, kit az atya megszentelt és a világra küldött,[4] mert folyton a Szentlélektől vezéreltetik, mert tanitása szent életre vezet, tagjai is szent életre hivattatnak, czélja szent, sz. malasztot szerző, vagy öregbitő szent eszközökkel él, Krisztussal a püspökség által elválaszthatlanul össze van kapcsolva, s mert sz. alapitója Jézus Krisztus közreműködését a világ végéig neki megigérte. Krisztus egyházának tehát

[1] *Symbolum constant*: „Credo in unam, sanctam, catholicam, et apostolicam ecclesiam.“

[2] Jézus nem tanitotta majd ezt, majd amazt, hanem azon egyet, mint sz. Pál megjegyzi: „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké.“ (Zsid. XIII. 18.) Az eltévedtekről Jézus azt mondja, hogy el kell azokat is hoznia, hogy szavát halljak, és akkor egy akol legyen és egy pásztor. A kath. egyháznak is az egységről mindig ez volt tanitása. — Sz. *Cyprian* († 258.) epist. LXX. igy szól: „Et baptizma unum sit, et Spiritus sanctus unus et ecclesia una, a Christo Domino supra Petrum origine unitatis et ratione fundata.“

[3] Sz. *Cyprian* de unitate eccles: „Episcopatus unus est — Episcopatus unus episcoporum multorum concordi numerositate diffusus“

[4] *Joann.* X. 46. — *Hebr.* XIII. 12.

mind tanitmánya, mind isteni szolgálata az életszentségre vezet; miért is ezen egyházban a szentség jegye külsőleg is észrevehető, nem csak tagjai közül többeknek erényes életében és az evangeliumi tanácsok követésében, hanem azon számos szentekben is, kik ezen egyházban soha sem hiányoztak, s kik ilyeneknek nemcsak az emberektől, hanem Istentől is csodatétek adománya által elismertettek és dicsőittettek.

3. Az egyház *katholikus*[1] vagyis *közönséges*, *egyetemes*, és pedig c) katholikus,
a) a t é r r e nézve; mert egységének megsértése nélkül arra van hivatva, hogy az egész világra szétterjedjen és minden népet magába felvegyen;[2] b) egyetemes t a n i t á s a és i n t é z m é n y e i r e nézve; mert alapitója meghagyásából Krisztus egész tanitását sértetlenül megőrzi, hirdeti és fentart mindent, mit Krisztus parancsolt; c) egyetemes i d ő r e nézve; mert mindenkor fen kell állania és végre d) mert tanitása minden időben minden embert érdekel.[3] S valóban Krisztus egyháza daczára azon szoros egységnek, melyet a hit-, isteni szolgálat- és kormányzatban alapitója szándoka szerint kifejt, nemcsak az egész vilogon el van terjedve, de tagjainak száma tulhaladja a többi keresztény nevezetü vallásfelekezetek tagjainak számát mind egyenkint, mind együttvéve.

4. Az egyház *apostoli*, mert az apostolokra és püspökségben d) apostoli.
fönmaradt apostolságra van alapitva. Azon hatalmat, melyet az apostolok Jézustól nyertek, az ő utódaikra, ezek ismét az általok rendelt püspökökre törvényes felszentelés által átruházták, ugy, hogy az egész világon elterjedt püspökség nem egyéb, mint a szakadatlan sorozatban folytatott apostolság. Az apostolság jegye tehát nemcsak az által tünik ki az egyházon, hogy az valóban apostoli e r e d e t ü s hogy benne szakadatlanul fönnáll az apostoli ö r ö k ö s ö d é s, hanem, s főleg az által is, hogy az apostoli e r e d e t és ö r ö k ö s ö d é s mellett mind tanitmánya, mind isteni szolgálata, mind különösen egységes kormányzata ugyanaz, mely volt apostolok idejében; minélfogva nemcsak személyi örökösödése-, hanem k ü l d e t é s é r e nézve is valóban apostoli, és igy

[1] Már sz. *Ignácz*-nál († 107.) ad Smyr. 8. előfordul ezen kifejezés: καθολική ἐκκλεσία.

[2] *Math.* XXIV. 14. „Et praedicabitur hoc evangelium in universo orbe. — Euntes in universum mundum, praedicate evangelium omni creaturae. Euntes ergo docete omnes gentes.“ XXVIII. 19. — *Cyprian*: Epist. LII. „A Christo una ecclesia per totum mundum in multa membra divisa.“

[3] Az egyház egyetemes jellegét bizonyitják még a következő helyek: „Fides vestra annunciatur in universo mundo.“ *Rom.* I. 8.— „In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.“ *Psalm.* XVIII. 5. — „Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judaea, et in Samaria et usque ad ultimum terrae.“ *Act. Ap.* I. 8.

a háromféle hivatal is, melyet Krisztus az apostolságra ruházott, azok utódjaiban szünet nélkül foglaltatik.[1]

87. §. A római kath. egyház egyéb tulajdonságai.[2]

A kath. egyház: a) látható,

A katholika egyház:

1. *Látható.* Krisztus ugyanis az egyház alapitója láthatókép született, növekedett, az emberek között járt, tanitott, csodákat müvelt. Tanitására nézve azt parancsolta, hogy az nyilván hirdettessék, az isteni malaszt elnyerésére látható eszközöket, a szentségeket rendelte, az egyházába való felvételt is egy külsőkép látható jel, a keresztség felvételéhez kötötte; az egyház kormányzatára látható előljárókat rendelt és tanitásának külső vallását is megparancsolta.[3] A Szentlélek, kit Jézus egyházának megigért, látható jel alatt jelent meg.[4] Az apostolok is valóban látható egyházat alapitottak. A hivek is külső látható szertartásokat végeztek, külső isteni szolgálatra gyültek egybe. Látható volt tehát az egyház Krisztusban, látható az apostolokban, látható a hivekben. Látható az egyház ma is: az egyház fejében, a püspökökben, a hivekben.[5]

b) különleges társaság,

2. Az egyház *különleges* és *kiválatos* társaság (societas specialis, et distincta). Mert az egyháznak van saját czélja, miszerint az embereket az örök üdvösségre vezérli; vannak saját eszközei, melyek czélja elérésére szolgálnak.

c) tökéletes társaság,

3. Az egyház *teljes egész* és *tökéletes* társaság. Mert az egyházban van alapitva saját kormányhatalom, melynek mindnyájan alá vannak rendelve, és ezen egyházhatalom minden más társaságtól és társasági hatalomtól független; ilyen társaság pedig teljes és tökéletes.[6]

[1] *Joann.* XX. 21. – *Math.* XXVIII. 20. — *Act. Apost.* XV. 25. *Ephes.* II. 20. — Továbbá sz. *Irén* adv. haer. l. 4. c. 24.

[2] *Ruzsicska*: Egyház, annak szerkezete és alkotmánya czimü röpirat. Pest. 1868. 91. l.

[3] *Math.* X. 32—33. — *Rom.* X. 10.

[4] *Act. Apost.* II. 23.

[5] Az egyháznak külsőkép látható szervezettel kell birnia, mert különben az érzéki emberre nem hathatna. De azért e külső nyilvánulása szorosan véve annak lényegéhez még sem tartozik, sőt az egyház lényege a láthatatlan belső hit- és vallásos érzületben rejlik. Ennélfogva lehetnek oly tagok, kik csak külsőleg; lehetnek ellenben olyanok is, kik csak belsőleg vannak az egyházzal egybekötve.

[6] Az egyház lényegesen különbözik minden más társaságtól; mert a) az egyházat maga Isten alapitotta; minden egyéb társaságnak, magának az államnak is szerzői az emberek; b) az egyház szerkezetét alkotmányát Krisztus maga határozta

4. Az egyház *örökkévaló*, mert Krisztus megigérte: a) hogy ő maga mindig egyházával leend. „Én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig“ (Máté XXVIII. 20.) b) megigérte a Szentlélek közreműködését a világ végeig: „És én kérem az Atyát és más vigasztalót ad nektek, hogy örökké veletek maradjon, az igazság Lelkét (Ján. XIX. 16. 17.); c) határozottan kijelenté, hogy azon soha semmi ellenség diadalmaskodni nem fog: „És a pokol kapui nem vesznek erőt rajta“ (Máté. XVI. 18.)[1] d) örökkévaló,

5. Az egyház *csalhatatlan* t. i. a hit és erköles dolgaiban, melyekre alapitója szándéka szerint minden embert tanitania kell. Az egyházat a Szentlélek, az igazság lelke kormányozza, maga Jézus is a világ végeig az egyházzal levén, az minden tévely ellen biztositva van; az egyház tehát, mint az igazság oszlopa és erőssége[2] nem hibázhat. Végre e) csalhatatlan,

6. A lelki üdvösségre *szükséges*. Ha Krisztus megjelenésének e földön czélja nem egyéb volt, mint az emberi nem megváltása; ha az ő tanitása s az általa rendelt szentségek ezen czél elérésére szolgálnak s mindezek az ő teljes tisztaságukban s eredeti épségükben csak is a kath. egyházban találhatók, ugy az az örök üdvösség elnyerésére elkerülhetetlenül szükséges. Ha a kath. egyház ezek után magát egyedül üdvözitőnek tartja, azt csak igazságának öntudatában teszi, a melynél- f) a lelki üdvösségre szükséges.

meg; azért azt a vallás megsértése nélkül megváltoztatni nem lehet; a világi hatalom csak általán jön Istentől, de annak szerkezete, alkotmánya az emberek akaratára bizatott, miért is a világi kormány alkatidoma különböző lehet; c) az emberi társaságban az emberek szabad, ideiglenes kötvény folytán vétetnek fel az egyházba ünnepélyes frigy, a keresztség által; d) az emberi társaság sokszor a gonoszokat halálos büntetéssel fenyiti meg, sőt az ártatlanok életét is a közjónak feláldozza; az egyház nem öl senkit, hanem a bünösöket feddi, dorgálja; e) a polgári társaság tárgyát világi dolgok képezik, czélját a mulandó földi jólét; az egyház tárgya lelki dolgok, czélja az örök boldogság, azért mindkét helyütt a czélra vezető eszközök is különbözők; f) minden társaság az államtól függ és annak részét képezi, az egyház nem függ az államtól, fönnállását sem kölcsönzi tőle, nem is része az államnak, ugymint a mely eredetére, czéljára és eszközeire nézve attól lényegesen különbözik.

[1] A változhatlanság azonban csak a hittanra és isteni eredetü intézményekre nézve áll; a történeti fejleményü és emberi jogból származó intézmények és fegyelmi szabályok a kor- és körülményekhez képest szükség esetén módosithatók, „Sicut quaedam sunt, quae nulla possunt ratione convelli, ita multa sunt, quae aut pro necessitate temporum, aut pro consideratione aetatum operteat temperari“ (Can. 2. Dist XIV. Leo M). — „Quod enim non contra fidem, neque bonos mores injungitur, indifferenter est habendum, et pro eorum, inter quos vivitur, societate servandum est“ (Can. 11. Dist. XII. August.)

[2] I. *Timoth.* III. 15.

fogva minden az ő tanától eltérő lényeges tévedést, mint Krisztus egyházától való elpártolást kárhoztat ugyan, de soha nem mond az elszakadottak, vagy tévelygők belseje felett itéletet, hanem az Isten bölcsességére bizza: vajjon azokat, kik az igazság megismerésére eljutni, minden tőlök kitelhető módon törekedtek s ön hibájokon kivül mégis tévelyben vannak, legalább jó akaratjuk miatt fogja-e üdvözíteni, vagy nem. Igy értendő ezen elv: extra ecclesiam non est salus.

Hogy a kath. egyház a lelki üdvösségre szükséges, azt maga Üdvözitőnk ismételve kimondotta,[1] tanitják az apostolok,[2] a szent atyák,[3] az egyház symbolumai[4] és a közzsinatok határozatai.[5]

88. §. Az egyházi hatalom.[6]

Az isteni üdvözitő első hiveiből 12 apostolt választott; ezeket bővebben tanitotta, s átadván nekik a teljhatalmat, melyet neki az atya adott, elküldé őket az egész világra, megparancsolván nekik, hogy tanitsanak minden népeket, megkeresztelvén őket, a kegyszereket nekik kiszolgáltassák és tanitsák megtartani mindazt, amiket ő parancsolt nekik. Krisztus tehát az egyházat mint látható társaságot megalapitotta s hogy ez rendeltetését, amely nem egyéb, mint a bünös emberiség tanitása, megszentelése és az örök üdvösségre való vezérlése, elérhesse, az erre megkivántató teljhatalommal ruházta fel.

A hármas hatalom.

E hatalom a hármas irány szerint, mely az egyház szerkezetében nyilvánul, három különböző ágra oszlik u. m. *tanitói*, *kegyosztói* és *kormányzói* hatalomra (potestas magistrii, ministerii et regiminis.) Jézus az ő egyházát örök időkre alapitotta; azért szükséges volt, hogy létezzék egy oly közeg, mely a Krisztus Urunktól hirdetett tant eredeti tisztasá-

[1] „Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, et publicanus.“ *Math.* XVIII. 17. — „Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit, qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me“ Luc. XVI. 10. — „Ego sum ostium ovium; per me si quis introiverit, salvabitur“ *Jeann.* X. 9.

[2] *Tit.* III. 10. — II. *Petr.* II. 1. — *Joann.* VIII. 9. *Jud.* 13.

[3] Ugymint sz. *Ignácz*, *Justin*, *Theophilus*, *Origenes*, *Cyprian*, *Lactantius*, *Jeromos* és *Agoston.* stb.

[4] *Symbolum Athanasianum*: „Quicunque vult sulvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem — Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter, firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.“

[5] A IV. laterani zsinat: „Una est fidelium universalis ecclesia, extra quam nullus omnino salvatur.“ — A professio fidei-ben pedig ez foglaltatik: „Hanc veram fidem catholicam, extra quam nemo potest salvus esse, sponte profiteor“ (Con. Trid.)

[6] Az egyházi hatalmat és egyátalán az egyház szerkezete- és alkotmányát illetőleg l. *Ruzsicska* i. r.

gában fentartsa és nemzedékről-nemzedékre csonkitatlanul és hamisitatlanul átszállitsa; ezért alapitotta a *tanitói hatalmat* (potestas magisterii.) Az anyaszentegyháznak czélja, hogy tagjainak örök üdvösségét előmozditsa, e végből rendeltettek a kegyszerek, melyek által az emberek, kik a vétek által a kegyelem állapotából kiestek, abba ismét visszahelyeztessenek. A szent cselekmények kezelésére, névszerint a sz. mise-áldozat bemutatására, a szentségek kiszolgáltatására s különösen a bünbocsánat osztogatására szükséges volt a *kegyosztói hatalom* (potestas ministerii) megalapitása. Végre, kellett gondoskodni egy oly hatalmi ágról is, mely törvényeket alkosson, ezek megtartása fölött őrködjék, büntetéseket szabjon, és azoktól föloldozzon, ezért alapittatott a *kormányzói hatalom* (potestas jurisdictionis.)

Némely egyházjogtudósok azon oknál fogva, mivel a tanitói és kegyosztói hatalom sok tekintetben összefoly és mindkettő az ordo közvetlen folyománya, az egyházhatalomnak aquinói Tamás után indulva csak két ágazatát t. i. *potestas ordinis* és *potestas jurisdictionis*-t különböztetik meg. Potestas ordinis és jurisdictionis.

89. §. A hármas hatalom a hivek kizártával egyedül az apostoloknak és azok törvényes utódainak adatott.

A hármas hatalom az egyház nem minden tagjának, tehát nem a hivek egyesületének adatott, hanem csak először is és különös mértékben Péternek, mint Krisztus látható helytartójának, az egyház főnöke és alapjának; azután pedig a többi apostoloknak és ezek törvényes utódainak.

I. Krisztus Urunk felruházta apostolait: Krisztus apostolait:

a) *Tanitói hatalommal*, ami kitünik sz. Máté utolsó fejezetéből. a) tanitói,
A tizenegy tanitvány ugyanis Galileába ment azon helyre, hová Jézus rendelte őket. Hozzájok menvén Jézus, mondá: „Minden hatalom nekem adatott menyben és a földön. Elmenvén tehát tanitsatok minden nemzeteket, tanitván őket, megtartani mindazt, amit parancsoltam nektek.“[1] Az apostolok a rájok ruházott tanitói hatalommal éltek is; az egész világon elszéledtek és mindenütt hirdették az isteni igét.

b) *Kegyosztói hatalommal*, melynélfogva a kegyszereket kiszol- b) kegyosztói,
gálhatják s a nyilvános istenitiszteletre vonatkozó szent cselekvényeket elvégezhetik. Apostolainak Krisztus hatalmat adott, hogy az áldo-

[1] *Math.* XXVIII. 18—20. *Marc.* XVI. 15. —

zatot az ő emlékezetére megujitsák; midőn ugyanis Jézus vevén a kenyeret, megáldá és nekik adá, hasonlókép a poharat az apostoloknak átnyujtotta, azt mondá: „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.“[1] Ezzel Jézus papokká szentelteté apostolait. Aztán felhatalmazta őket a keresztség kiszolgáltatására: „Megkeresztelvén őket az Atyának, és Fiunak és Szentléleknek nevében,“[2] s a már megkeresztelt hiveknek a hitbeni megerősitésére; azért Péter és János elmenvén Samariába, imádkozának a megkereszteltekért: hogy vehessék a Szentlelket és akkor rájok tevék kezeiket.[3] Továbbá felruházta őket a bünök megbocsátási hatalmával; rájok lehele és mondá nekik: „Vegyétek a Szentlelket, a kiknek megbocsátjátok büneiket, megbocsáttatnak nekik, a kiknek megtartjátok, megvannak tartva.“[4] Végre hatalmat adott nekik maguknak utódokat rendelni és a nyert hatalmat ezekre átruházni.[5] Mindezekről a kegyosztói hatalomhoz tartozókról mondja sz. Pál: „Ugy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgáit és az Isten titkainak sáfárait.“[6] A kegyosztói hatalommal is éltek az apostolok, különféle sz. cselekvényeket teljesitettek s a kegyszereket kiszolgáltatták.

c) kormányzói hatalommal ruházta fel.

c) *Kormányzói hatalommal.* Krisztus Urunk föltámadása után az egybegyült apostoloknak ezeket mondja: „Valamint engem küldött az Atya, ugy én is küldelek titeket,“[7] vagyis: amily hatalommal felruházott engem az Atya az egyház megalapitása és kormányzására nézve, oly hatalommal ruházlak én is fel titeket, azután: „Ki az anyaszentegyházra nem hallgat, legyen mint a pogány és vámos. Bizony mondom nektek, amiket megkötöztök a földön, meg lesznek kötve mennyben is és amiket föloldoztok a földön, föl lesznek oldva menyben is.“[8] Az itt átruházott hatalomnál fogva az apostoloknak adá a bünbocsátó és megtartó, a kiközösitő és befogadó hatalmat, melyet azonban az apostolok feje, Péter alatt kell gyakorolniok. Ezen kormányzói hatalommal az apostolok éltek is, hoztak törvényeket, Jeruzsálemben összegyülvén kinyilatkoztatták, hogy, a zsidó szertartás többé nem kötelez és a Szentlélek sugallata folytán határozatot hoztak

[1] *Luc.* XXII. 16—19.
[2] *Math.* XXVIII. 19. —
[3] *Act. Apost.* VIII. 14.
[4] *Joann.* XX. 23. —
[5] *I. Tim.* IV. 14: 2. *Tim.* I. 6. —
[6] *I. Cor.* IV. I. —
[7] *Joann.* XX. 21. —
[8] *Matth.* XVIII. 18.

és annak megtartására a hiveket kötelezték [1] Gyakorolták a biráskodási- és fenyitő hatalmat is, igy sz. Pál elitélte a vérfertőztető korinthusit; a megtértet később ismét bevette.[2]

A hármas hatalom a hivők társaságának kizártával egyedül az apostoloknak adatott.

II. Krisztus Urunk a hármas hatalmat egyedül az apostoloknak adta kizárva a hivők társaságát. Mert a) valahányszor Krisztus a hatalom bármely ágának átruházásáról szól, csak egyedül az apostolokhoz intézi szavait; a néppel Krisztusnak, midőn a hatalmat megigérte, vagy megadta, nem volt semmi dolga, ellenkezőleg a népnek kötelességévé teszi, hogy az apostolokra hallgassanak: „Aki titeket hallgat, engem hallgat; és a ki titeket megvet, engem vet meg; aki pedig engem megvet, azt veti meg, aki engem küldött.“[3] b) Hogy a hármas hatalom a hivek kizártával egyedül az apostoloknak adatott, kitünik azon eljárásból, melyet követtek, midőn az áruló iskarióti Judás helyébe Mátyást választották. Az uj apostol megválasztását nem a népre bizták, de még önmagukba sem bizván, forró imával az Urhoz fordulnak, hogy ő, ki mindenki szivét ismeri, mutassa meg, melyiket választotta a kettő közül.[4] A megválasztott apostolról pedig az mondatik: hogy elfogadja e szolgálat és apostoli hivatal helyét, tehát oly hatalmat, melylyel előbb nem birt. c) Az apostolok a szent hatalmat csak oly egyéneknek, kik azt küldetés- és kézfeltétel által nyerték[5], engedték gyakorolni. d) Magok a hivek az apostolokat illető sz. hatalmat magoknak soha nem tulajdoniták; és végre e) az apostolok határozottan kijelentik, hogy Krisztustól ők vannak rendelve a sz. hatalom gyakorlatára: „Ugy tekintsen — mondja sz. Pál — minket az ember, mint Krisztus szolgáit és Isten titkainak sáfárait.“

De az apostolok törvényes utódait is illeti.

III. A hármas hatalom az apostolok törvényes utódait is illeti. Krisztus ugyanis egyházát nem egy vagy több nemzedékre, hanem örök időkre a világ végeig alapitotta, mint ezt Máté XXVIII. 20. világosan kimondá; az apostolok pedig mint halandó emberek örökké nem élhettek; az egyházhatalomnak tehát az apostolokról azok törvényes utódaira Krisztus fönnebbi szavainál fogva át kellett szállnia. Az apostolok jól tudták azt, hogy az ő személyökre ruházott egyházhatalomnak halálok után is fön kell maradnia; azért nemcsak Judás helyébe uj apos-

[1] Sz. Pál apostol a korinthi községben parancsot adott ki, hogy mikép tartassék az isteniszolgálat (I. *Cor.* XI. 17.) Az asszonyoknak parancsolja, hogy az egyházban hallgassanak (I. *Cor.* XIV. 34.) A férfiaknak parancsolja, hogy födetlen fővel imádkozzanak, mit a nőknek eltiltott (I. Cor. XI. 4.) stb.

[2] II. *Cor.* II. 5—8.

[3] *Luc.* X. 16. — [4] *Act. Apost.* I. 24. — [5] *Act. Apost.* XV. 21—25, [6] I. *Cor.* IV. 1.

tolt, Mátyást választották, hanem tisztöknek még holtok utáni folytatására is püspököket és alrendü papokat rendeltek, őket imádkozás és böjtölés közt kézfeltétellel hivatalukra felszentelték, és nekik azon hatalommal együtt, melylyel magok küldve voltak, Szentlelket adtak. A püspököknek pedig meghagyták, hogy ők is hasonlóképen cselekedjenek: „Ez okért hagytalak téged Krétában, hogy a mik hátra vannak, eligazgasd és rendelj városonkint egyházi szolgákat (püspököket és áldozárokat) a mit én meg is hagytam neked.“[1]

90. §. Krisztus az egyházban főnökséget, (Primatus) állitott fel, s ezt sz. Péterre ruházta.

Főnökség (Primatus) alatt értjük a tiszteleti, tekintélyi és joghatósági elsőbbséget (praeeminentia honoris, auctoritatis, et jurisdictionis) az egész kath. egyházra nézve.

Krisztus az ő egyházának egységet akart szerezni. Az egységet központ nélkül föntartani lehetetlen, különösen egy oly nagy társulatban, mint az egyház, mely az egész világon el van terjedve, s különbség nélkül fogad kebelébe nyelv-, nemzetiség és szokásra való tekintet nélkül minden embert. Jézusnak tehát, ha az általa alapitott egyházban az egységet biztositani akarta, szükségképen gondoskodnia kellett egy oly központról, melyben a világ minden részére kiterjedő egyház, és a püspöki kar minden tagjai mint külön sugarak összpontosuljanak, és ezáltal a hitszakadásnak is eleje vétessék.[2] E czélra alapitotta Jézus a főnökséget, melyet a szükséges hatalomkörrel ellátva egyedül Péter apostolra ruházott ugy, hogy Péter joggal neveztetik az apostolok fejedelmének, az egyház fejének s Krisztus urunk helytartójának. Hogy Jézus e főnökséget megalapitotta s azt Péterre ruházta kitünik a következőkből:

Jézus egyházában főnökséget alapitott s azt Péterre ruházta.

Jézus Pétert mindenek előtt az egyház alapjává (fundamentum ecclesiae) tette; mert midőn Jézus Fülöp-Cezareajának környékére jöve, kérdé tanitványait: „Kinek tartják az emberek az ember fiát (megváltót)?“ Ők pedig mondák: „Némelyek keresztelő Jánosnak, némelyek Illésnek, némelyek Jeremiásnak, vagy egynek a próféták közül.“ Mondá nekik Jézus: „Ti pedig kinek tartotok engem?“ Felelvén Simon Péter mondá: „Te vagy Krisztus, az élő Istennek fia.“ Erre Jézus mondá neki: „Boldog vagy Simon Jónás fia! mert a test és vér nem jelentette ezt ki neked, hanem az atyám

[1] *Tit.* I. 5.

[2] Propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tolleretur occasio.“ *Hieronym.* ad Jovinian. L. I. cap. 14.

ki mennyben van. Én is mondom neked, hogy te Péter vagy, és e kőszálon fogom épiteni anyaszentegyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta."[1] E szavak e kőszálon csupán Péterre vonatkoznak, mert egyedül Péterhez szól Krisztus s különben is Jézus már előbb, midőn Pétert bátyja, András Jézushoz vezette, kőszálnak nevezte,[2] mert Krisztus urunk syrusul beszélt, e nyelven pedig Petrus Képhas כֵּיפָא, képhas pedig kőszált jelent. Mondá tehát Krisztus: Te vagy képhas és ezen képhán, vagy latin nyelven: tues petra, et super, hanc petram[3] aedificabo ecclesiam meam. Miből következik, hogy ezen hanc csupán Péterre vonatkozhatik; kit mivel itt Jézus kőszálnak nevez, őt az egyház alapjának nyilatkoztatja. Jézus továbbá, hogy Péternek oly nyilvánosan bevallott hitét megjutalmazza, azt igéri neki, hogy őt az általa alapitott egyházhoz oly viszonyba helyezi, minőben egy alap az épülettel áll, vagyis, hogy rajta, mint rendületlen alapon fog nyugodni egyháza, s általa egységben fen fog tartatni ugy, hogy még a pokol hatalma sem győzi le soha. Azután Jézus a hármas hatalmat kiválóbb mértékben Péternek adta, ugyanis:

Jézus a hármas hatalmat kiválóbb mértékben Péternek adta.

1. Jézus Pétert kulcshatalommal ruházza fel, a többi apostoltársak előtt neki adta a kötési és oldási hatalmat, sőt valóságos apostolfejedelemmé tette, legfőbb kormányhatalommal látta el; nevezetesen a legfőbb kegyosztói hatalmat is ráruházta. Ugyanis azon alkalommal, midőn Krisztus aztmondá Péternek: „Te Péter vagy", ezt is mondotta: „És neked fogom adni a mennyország kulcsait; a mit megkötendesz e földön, meg lesz kötve mennyekben is, és amit feloldandasz a földön, fel leszen oldva mennyekben is. „A kulcsok alatt

[1] *Math.* XVI. 13—18.

[2] *Joan.* I. 42. „Tu nunc vocaris Simon, filius Jonae, in posterum vocaberis Cephas". — Cephas kőszál, görögül πετρος, latinul petra. Itt Jézus, midőn András Simont Jézushoz vezette, már előlegesen jelenti, mi leend később Simon t. i. kőszál; tehát az alapitandó egyház alapja. Mint a szentirásban látjuk, valahányszor Isten valakinek nevét elváltoztatja vagy elváltoztatni parancsolja, mindig beteljesedett az, amit a név jelentett. Igy a *Genes.* XV. 5. Isten Ábrám nevet *Ábrahám*-ra (sokaság atyja) változtatja; v. ö. még *Gen.* XXXV. 16; *Numer.* XIII. 17. sat.

[3] Hogy a latin fordító nem tu es petra, hanem tu es Petrus szóval élt, oka, mert görög szöveg után indult, hogy azonban görög iró nem forditotta ὅ τι σὺ εἱ πετρα, hanem inkább σύ εἱ πετρος, ismét onnan van, mert a görögben mind πετρα, mind πετρος egyaránt követ, sziklát jelent. *Ruzsicska.* 50. I. jegyzet.

a legfőbb kormányhatalom értendő. Midőn tehát Krisztus Péternek a mennyország kulcsait átadni igéri, nem kevesebbet mond, mint: Én téged helytartómmá, legfőbb pappá teszlek, az egyházban a legfőbb hatalmat átadom. Azon kormányhatalom, melyet Krisztus minden apostolnak, kik között volt Péter is, adott, rá különösen az egész egyházat illetőleg, az apostolokat sem véve ki, átruházta tott. S hogy Krisztus e főnökséget egyenesen és egyedül Péternek, nem pedig Péter személyében az egyháznak adta, mindenki, ki a szentirás idézett helyét elfogulatlanul vizsgálja, belátja. Mert Krisztus szavait különösen Péterhez, és csak is ő hozzá intézi, s igy a joghatósági elsőbbséget jutalmul neki adja; mert első volt, aki Krisztus istenségét nyiltan bevallotta.

2. Jézus feltámadása után megjelenvén apostolainak, azok jelenlétében kérdezi Pétert: „Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem jobban ezeknél?“ Jézus kétszer kérdezte igy őt, és mind a kétszer Péter igy felelt: „Uram, tudod, hogy szeretlek téged.“ Mire mondá neki Jézus harmadszor is: „Simon János fia, szeretsz-e engem?“ Elszomorodék Péter, és mondá neki: „Uram, te mindent tudsz, te tudod, hogy szeretlek téged“. Mondá neki Jézus: „Legeltesd az én juhaimat.“[1] Pascere (ποιμαίνειν) bibliai értelemben annyit tesz, mint regere, kormányozni, a bárányok (agnos) alatt a tanuló egyház, vagyis a hivek, a juhok (oves) alatt, a tanitó egyház, vagyis a lelkipásztorok értendők. Jézus tehát itt a nyáj legeltetésével Péter kezébe a főkormányzási hatalmat tette le, s őt nemcsak a nyáj, hanem még a pásztorok pásztorává, vagyis főpásztorrá rendelte. Végre

3) Krisztus urunk a tanitói hatalommal is kitünőkép Pétert ruházta fel. Az utolsó vacsorán igy szól Jézus az egybegyült apostolokhoz: „Simon, Simon, ime a sátán megkivánt titeket, hogy megrostáljon, mint a buzát; én pedig könyörögtem érted, hogy el ne fogyatkozzék a te hited, és te egykoron megtérvén, erősitsd meg atyádfiait;“[2] vagyis a hitben netalán tévedőket tanitsd, a csüggedőket lelkesitsd, légy a hitre nézve is kőszál, legfőbb tanitói hatalommal birván az egész egyházban. Tehát kiválóan Péterre ruháztatott a tanitói hatalom is, és igy Péter az egyházi hatalom mindhárom tényezőivel fokozottabb és kiválóbb mérvben lőn felékesitve.

Péter társai tudták, hogy Péter közöttök elsőbbséggel bir; mert látták, hogy Jézus Pétert minden alkalommal fölöttük kitünteté. Igy Péternek parancsolta meg, hogy vessen horgot, és a megfogott halnak száját felnyitván, a kivánt adópénzt (stater, didrachma) magáért és

[1] *Joann.* XXI. 15—17. — [2] *Luc.* XXII. 31—32.

érette fizesse meg,[1] különösen Péterért imádkozék, hogy hitében meg ne fogyatkozzék; feltámadása után legelőször Péternek jelent meg,[2] egyedül Péternek adá tudtára, minő halállal fog meghalni[3] stb. Az apostolok e kitüntetések miatt kezdetben szomorkodtak, de Jézus őket minden alkalommal alázatosságra tanitván, Péter főnökségét szivesen elismerték. Maga Péter magát társai között elsőnek tekintvén, az elsőbbséget gyakorolta is. Ő hozta inditványba az áruló Judás helyett az uj apostol választását;[4] pünkösti ünnepén első volt, ki megkezdé az evangelium hirdetését, legelső keresztelé meg a tanitására megtért hiveket,[5] ő mivelte az első csodát, meggyógyitván a nazarethi Jézus nevében a sántát,[6] egyedül Péter gyógyitotta meg a betegeket,[7] s Thabitát halottaiból feltámasztotta,[8] ő szólalt fel a többi apostol nevében a zsidó főtanácsában,[9] ő büntette meg Ananias és Saphira vétségét,[10] ő hirdette a pogányoknak is először az Isten igéjét,[11] a jeruzsálemi zsinaton ő elnököl,[12] sz. Pál apostol, hogy Pétert lássa és vele értekezhessék, sietve Jeruzsálembe megy s tizenöt napig nála marad,[13] bejárta egész Judeában, Galileában és Szamariában valamennyi egyházat.[14] Az evangelisták, midőn az apostolokat előszámlálják, Pétert nem csak mindig első helyen emlitik, hanem még akkor is név szerint felhozzák, midőn a többiről csak általán szólnak, pl. „Petrus cum undecim.“[15] „Petrus, et qui cum illo erant;“[16] amit bizonnyára nem éltesb kora, vagy az apostolságra történt korábbi meghivásánál fogva, hanem az őt illető tiszteleti és hatalmi elsőbbség miatt tesznek. Péter elsőbbségéről meg volt győződve az anyaszentegyház is, mely midőn Péter a börtönben tartaték, szüntelen könyörög érette Istenhez.[17]

Végre Péter főnökségét tanitják a kelet- és nyugat egyházi sz. atyák,[18] és a zsinatok is.[19]

[1] *Math.* XVII. 26. [2] *Luc.* XXIV. 34; és I. *Cor.* XV. 5. — [3] *Joann.* XXI. 18. [4] *Act. Apost.* I. 15. 26. — [5] *Act Apost.* II. 14 és köv. — [6] *Act. Apost.* III. 2. és köv. — [7] *Act. Apost.* V. 15. — [8] *Act. Apost.* IX. 40. — [9] *Act. Apost.* VI. 8. — [10] *Act. Apost.* V. 1. és köv. — [11] *Act Apost.* X. 1. és köv. — [12] *Act. Apost.* XVI. 15. — [13] *Act. Apost.* I. 18. — [14] *Act. Apost.* IX. 31. — „Pertransivit tamquam imperator suas copias recensens,“ mondja Aranyszáju sz. János. — [15] *Act. Apost.* II. 14. — [16] *Luc.* IX. 32. — [17] *Act. Apost.* XII. 5.

[18] U. m. *Origenes, Basilius, Epiphanius, Naz. Gergely, Cyrill, Tertullián, Cyprián, Ambrus, Jeromos, Chrysostomus, N. Leo, N. Gergely* stb. kik Pétert caput, apostolorum principem, apostolorum summum, apostolorum verticem, os apostolorum, apostolici chori principatum, primum mundi praesidem stb. nevezik. A sz. Atyák nyilatkozatait lásd *Schwetz*: Theologia fundamentalis seu Generalis. p. 382—385.

[19] Az *ephezusi* zsinat igy szól: „Nulli dubium, imo omnibus saeculis notum est, quod sanctus beatissimus Petrus apostolorum Princeps et caput, fidei-

Ha már most mindezeket figyelembe veszszük, a főnökség alapitásának czélját tekintjük s jól megfontoljuk mindazon igéreteket, melyeket Jézus valamennyi apostolnak, Pétert is oda számitva, s a melyeket különösen Péternek tett, ugy lehetetlen be nem látnunk, hogy Jézus Péternek a többi apostol felett való rangot és elsőbbséget adott, felruházta őt nemcsak tiszteleti és tekintélyi, hanem joghatósági elsőbbséggel is. S igy ellátta őt mindazon jogokkal, melyek szükségesek arra, hogy a szakadásokat az egyháztól távol tartsa, s hogy a hiveket, sőt magukat az apostolokat az engedelmesség- és hitben való egységben megtartsa, az egyházra érvényes törvényeket hozzon, a feleslegeseket megszüntesse, sőt az egyházból ki is zárhasson, vagyis minden olynemü intézkedéseket, melyek az egység fentartására szükségesek, tehessen.

91. §. Az apostolok és az első keresztény községek.

Krisztus urunk Pétert az egyház alapjává s főnökéve tevén és teljhatalommal valamennyi apostolt felruházván, a megigért Szentlel-
Az apostolok. ket pünkösd napján megküldötte.[1] Az apostolok betelve Szentlélekkel és rettenhetlen bátorsággal, megkezdették az evangelium hirdetését; Péter volt az első, ki a Jeruzsálemben nagy számmal egybegyült zsidóknak hirdeté a keresztre feszitett és feltámadott Krisztust, a ki az atyának jobbján ül. Tanitására három ezeren tértek meg[2] és vették fel a keresztséget, s állhatatosak valának az apostolok tanitásában, a ke-
Az első ker. nyérszegés közösségében és az imádságban.[3] Az első keresztény köz-
községek. ség gyorsan szaporodott. Hogy az apostolok az imádságban és az isteni ige hirdetésében minél pontosabban eljárhassanak, egybehivák a tanitványok sokaságát s azok közül a szegény-ügy s a községi vagyon kezelésére választának hét jó hirnevü és Szentlélekkel telt férfiut, kiket
Diákonok. ima és kézfeltevés által felszenteltek.[4] E férfiak *diakonusoknak* (διακονοι, szolgák), tisztségök pedig diakonatusnak neveztetett. A tanácskozásra, a számra mindinkább szaporodó hivek fölötti felügyeletre s egyes
Presbyterek. szent cselekmények elvégzésére segédekül az *idősbek* (πρεσβύτεροι) szolgáltak; ezek szintén kézfeltevés által szenteltettek fel áldozári tisztségökre. Ily módon, mint az első jeruzsálemi község, alapitottak Palaesti-

que columna, et ecclesiae cath. fundamentum a D. N. J. Chr. Salvatore, humani generis Redemtore claves regni accepit.“ Nyilatkoznak e tekintetben a chalcedoni, III. konstantinápolyi, IV, laterani, II. lyoni és a florenczi zsinatok is. Legujabban pedig a vatikáni egyetemes zsinat.

[1] *Act. Apost.* II. 1—3. — [2] *Act. Apost.* II. 41. — [3] *Act. Apost.* II. 42. — [4] *Act. Apost.* VI. 2—6.

nán kivül is több keresztény községeket s részökre diákonokat és presbytereket rendeltek.[1]

Valamennyi község fölött éber figyelemmel és osztatlan gondoskodással maguk az apostolok ügyeltek, mindegyik nemcsak az általa alapitott, hanem a többi községekről is gondoskodott,[2] azokat személyesen meglátogatták, hozzájok intő és oktató leveleket intéztek; igy törekedtek az egyes egyházak között a legszorosabb szellemi kapcsot föntartani.[3]

Midőn később a kereszténység terjedtével az apostolok munkaköre is mindinkább szélesbült, de a halál is lassankint soraikat ritkitani kezdé, magok mellé segédekül egyes kipróbált és hü férfiakat vettek, s őket az általok átruházható teljhatalomban részesitvén, a községekben azok igazgatására és a szent cselekmények elvégzésére, mint *felügyelőket* (ἐπίσκοποι püspökök) kirendelték.[4] Valamint ezek az apostoloktól kézfeltevés által nyerték a hatalmat: ugy ők is később ugyan ily módon ruházták azt leendő utódaikra, vagy azokra, kiket az uj községek igazgatására kirendeltek.[5] Minden nagyobb községben tehát részint az apostolok, részint azok segédei által egy főelőljáró rendeltetett s ez püspök „episcopus" nevet viselt. Igy már kezdetben a községek szervezete három egymástól lényegesen különböző hivatalon t. i. a püspökön, presbytereken és diákonokon nyugodott. Püspökök.

A Krisztus által alapitott egyház egyszerü alapon épült és terjedt kifelé. Az apostolok elmenvén az egész világra, az evangeliumot hirdették és csudatetteik által bizonyitották be isteni küldetésöket. Péter, az apostolok fejedelme, az egyház feje és alapköve teljesen megfelelt Jézus bizalmának: ő volt első mindenütt, ő intette az egyházi férfiakat, mikép oktassák és vezéreljék a hiveket, ő alapitotta a római egyházat, maga volt annak első püspöke, itt halt meg mint vértanu. Kiontott vérével együtt hatalmát és összes jogait gazdag örökség gyanánt tette le a római egyház kebelébe; az ő utódai szakadatlan sorban kormá-

[1] *Act. Apost.* XIV. 22.

[2] II. *Cor.* II. 28. — [3] *Act. Apost.* XV. 36—41; *Rom.* XVI. 16; I. *Cor.* XVI. 19. 20.

[4] Igy Péter *Evodiust* Antiochiában; *Kelement* Rómában; *Márkot* Alexandriában; *Nicetust* Amaseában; Pál *Titust* Kretában; *Timotheust* Ephezusban; János *Polycarpot* Smyrnában.

A püspöki hivatal ennélfogva nem a presbyteratusból, hanem az apostolok hivatalából fejlődött ki. A püspöki hivatal isteni és apostoli eredetü.

[5] I. *Tim.* 5. 22. — Evodius után Antiochiában *Ignácz*; János püspök után Ephezusban *Onesimus*; Márk után Alexandriában *Anianus*; ezután *Abyas*; azután *Cerdo* stb. következett.

nyozták és maiglan kormányozzák Jézus egész egyházát. Igy lőn Róma a kereszténység anyja; s a város, melyből küldé a leghatalmasabb világi kormány az egész világra parancsait, széke lőn az egész világot erkölcsileg igazgató keresztény egyházi főkormánynak, és a mely azelőtt teljes tárháza volt a sok-istenségnek, most egy igaz és élő Isten hitének egyesitő központja.[1]

92. §. Péternek az egyházfőnökségben mindenkori és törvényes utódja a római püspök.

Jézus az ő egyházát örök időkre alapitotta; ugy kellett tehát intézkednie, hogy az egyházi hatalom annak első kezelőiről halálok után törvényes utódaikra is átszálljon. Ami különösen a főnökséget illeti, ez az egyházi szerkezetnek lényeges alkatrészét képezte; czélja volt, hogy az az egyház alapköve és az egység központja legyen. Az apostolok idejében, az egyház csekély terjedelme és minden egyes apostol csalhatatlanságánál fogva, koránsem volt a főnökségre oly szükség, mint később, midőn az egyház mind nagyobb terjedelmet nyert s a vélemények különbsége miatt egyes községekben hitszakadások veszélyei mutatkoztak. Lehetetlen tehát, hogy Jézus a főnökséget ugy alkotta volna, hogy az Péter halálával megszünjék, hanem inkább ugy rendelkezett, hogy a főnökség Péter apostolnak adott hatalomkörrel együtt annak minden törvényes utódaira átmenjen. A primatus ennélfogva Péter halálával nem szünt meg, hanem az örökké tartandó egyházban a kereszténység minden idejére kiterjeszkedik, a világ végeztéig fönáll, szóval örök.

Péternek az egyházfőnökségben egyedüli és törvényes utódja a római püspök.

Péternek az egyházfőnökségben egyedüli és törvényes utódja a római püspök, ez kitünik Péter apostol tettéből, a sz. atyák irataiból, az általános zsinatok határozataiból, a görög nem-egyesült egyház szertartásos könyveiből és végre a római pápák cselekvényeiből.

1. Péter miután Jeruzsálemben és Antiochiában egyházat alapitott, Rómába jött. Itt mint római püspök és az egyház feje kormányozta az egész egyházat, s itt mult ki mint vértanu. Az utódot ott kell keresnünk, hol az előd székelt, s rendszerint az utód azon jogokat s kiváltságokat, mikkel az előd birt, szokta élvezni, hacsak az intézmény alapitója mást nem rendel; már pedig Krisztus, mint e főnökség isteni

[1] *Ruzsicska* i. r. 11. 1.

A római püspöki szék, mint az egyház egységének kirendelt gyupontja általán el van ismerve; Sz. *Iraeneus* († 201.) azt mondja: „Ad hanc enim (romanam) ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam“ (contra haeres. III. 3.)

alapitója a Péter után következendő személyekre nézve mitsem rendelt, Péter pedig önmagától nem rendelhetett, következik: hogy ott kell tehát Péternek a főnökségben utódát keresni, hol ő mint ilyen meghalt. Szabad volt ugyan Péter azon hely, vagy város meghatározásában, hol a főnökséget gyakorolni akarta s azért, ha még Antiochiában hal meg, mindenesetre azon város püspöke leendett egyszersmind egyházfőnök; de nem tehette Péter azt, hogy halála esetében más, mint halála helyének püspöke, legyen egyszersmind az egyetemes főnökségben is utóda. Mivel tehát ő valóban Rómában halt meg, következik, hogy a római püspök nemcsak a város püspöke, hanem egyszersmind a főnökségben is Péter egyedüli és törvényes utódja; azért Róma városának püspöke amint a Péter által egykor birt püspöki széket elnyeri, ezáltal elválaszthatatlanul elnyeri egyszersmind az egész anyaszentegyház fölött az elsőséget (Primatus), főnökséget is; viszont ha ez bármi okból lemondana a római püspökségről, megszünnék egyszersmind az egész egyház főnöke lenni.

2. A *sz. atyák iratai.* Sz. *Cyprián* azt mondja: „Ad Petri cathedram atque ecclesiam principalem (navigare audent), unde unitas sacerdotalis orta est“ (epist. 55. ad Cornel. papam). *Sz. Ágoston*: a római egyházat cathedra Petri-nek nevezi, contra quam nunquam praevaliturae sunt superbae inferorum portae. (Psalm. contra part. Donati.) *Sz. Ignácz* a római egyházat Praesidem foederis amoris-nak mondja vagyis praesidem christianorum per novum foedus in ecclesiam consociatorum. Hasonló értelemben szólnak *sz. Jeromos*, *sz. Leo* és mások.[1]

3. A *közzsinatok.* A chalcedoni zsinaton *Paschasinus* ezeket mondja: „Beatissimi, atque apostolici viri papae urbis Romae, quae est caput omnium ecclesiarum praecepta habemus.“ A zsinat pedig Leo pápát universalis ecclesiae pontifexnek nevezi. A IV. lateráni zsinat (1215. cap. 5. can. 23. X. de privil. V. 23.): „Antiqua patriarchalium sedium privilegia renovantes, sancta universali Synodo approbante sancimus, ut post romanam ecclesiam, quae disponente Domino super omnes alias ordinariae potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium et magistra.“ A II. lyoni 1274-ben: „S. Romana ecclesia summum, et plenum principatum super omnes ecclesias cath. obtinet, quem se ab ipso Domino in B. Petro apostolorum principe sive vertice, cujus romanus pontifex est successor, cum potestatis plenitudine recepisse veraciter et humiliter recognoscit.“ A florenczi zsinat 1439-ben, hol a görögök a latin kath. egyházzal egye-

[1] *Schwetz.* Theol. fund. p. 382—384.

sültek, a pápáról ekként nyilatkozik: „Definimus s. apostolicam sedem et romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem romanum successorem esse B. Petri principis apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque ecclesiae caput, et omnium christianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi in B. Petro pascendi, regendi, ac gubernandi universalem a D. N. J. Christo plenam potestatem traditam esse.“ — A trienti zsinat Sess. XIV. cap. 7. „Merito s. pontifices pro suprema sibi potestate in ecclesia tradita, causas aliquorum criminum graviores, suo poterant judicio reservare.“[1]

4. A *görög nem-egyesült egyház szertartáskönyve:* igy Menaeum az első Sz. Leo pápát nevezi: „Principem et summorum sacerdotum fundamentum.“ Az orosz egyházi szakadás előtti könyveiből ugyan ez tünik ki; igy az akaphisti Sedmitschinii (heti imák): „O s. Petre, Princeps apostolorum, primas apostolice, aeternum fundamentum ecclesiae.“ Másutt ez mondatik: „O supreme pastor ecclesiae, qui supples vices Jesu Christi.“ A Mineia Mesatschnájában ezt találjuk: „Post mortem s. Petri et duorum suorum successorum Clemens sapienter tenuit gubernaculum cymbae, quae est ecclesia Christi, item S. Leo successor in throno supremo S. Petri, heres invicti Petri, et successor in ejus imperio.“[2]

5. A *római pápák cselekményei* is világosan bizonyitják, miszerint teljes öntudatában voltak annak, hogy az elsőbbségi jog őket illeti, mert valahányszor valamely tévely volt kárhoztatandó, vagy felmerült zendülés lecsillapitandó, vagy az engedelmességet megtagadó püspök ellen erélyes lépés volt teendő, vagy bármely az egész egyházat érdeklő fontos ügy volt elintézendő, elsőbbségi jogukat mindig gyakorolták anélkül, hogy valaha ellenmondás történt volna. Igy Kelemen pápa irt a korinthiakhoz, hogy lecsendesitse a nálok kitört zendülést, jóllehet János apostol közel hozzájok Ephezusban tartózkodott. Mikép mert volna a pápa még életben levő apostol mellőzésével önhatalmilag igy intézkedni, hacsak teljes tudatában nem lett volna annak, hogy a főnökség az egyházban őt, mint Péter utódját illeti? A II. században Victor pápa az egyház főnökét iletö módon járt el, midőn kiközösitéssel fenyegette az ázsiai püspököket, ha a husvétet a kath. egyház ellenére a zsidókkal együtt fogják ünnepelni. A III. században Dénes szamosatai Pál eretnek, a IV. században pedig Sylvester és Gyula az áriánusok ellen hoztak szigoru rendszabályokat. Szóval a pápák az első századoktól kezdve napjainkig Péter apostolfőnöktől öröklött elsőbbségi jogukkal éltek. De az egyház püspökei is minden időben elismer-

[1] *Schulte* 179. 1 — [2] *Ruzsicska* 56. l.

ték a pápák e jogát, s azért minden fontosabb ügyet a pápák tudomására hozni s azok intézkedését, parancsát vagy tanácsát kikérni soha nem mulasztották el.[1] Végre

6. A római pápa elsőségi jogát a keresztény hitre tért császárok is készségesen elismerték.[2]

93. §. Az apostolság jogutódja a püspöki kar.

Az apostolok törvényes utódjai a püspökök.

Valamint a főnökségnek, ugy az apostolságnak is a világ végéig fönn kell maradnia. Az apostolok egyedüli, közvetlen és törvényes utódjai a püspökök; ezt bizonyitják a szentirás, a sz. átyák és a zsinatok.

1. A *szentirás.* Szent Pál Epaphroditot, a philippi püspököt ἀποστολος-nak nevezi.[3] Sz. János pedig az ephesusi egyház püspökét ἄγγελος-nak mondja.[4] Ezen kifejezések nuncius-, missus-t jelentenek s kétségkivül azért használtatnak, mivel ezáltal mind sz. Pál, mind sz. János a hiveknek tudtára akarta adni, hogy a püspökök az apostolok utódjai.

2. A *szent atyák.* Sz. Jeromos igy ir: „Apud nos apostolorum locum tenent episcopi“ (epist. 42 ad Marcellum), ismét: „omnes episcopi sunt apostolorum successores“ (epist. 93. ad Evangellum). sz. Cyprián (epist. 42. ad Cornelium): „Unitatem a Domino et per apostolos nobis successoribus traditam quantum possumus obtinere curemus.“ — Sz. Gergely (Homil. 26.) „Horum apostolorum profecto nunc in ecclesia episcopi tenent locum.“ — Sz. Ágoston (Comm. in Ps. 44.): „Patres missi sunt apostoli pro patribus nati sunt episcopi super terram.“

[1] Már sz. *Basil* (ep. I. XIX. ad Athanasium) igy nyilatkozik: „Nobis autem, operae pretium esse visum est ad episcopum Romae scribere, ut res nostras invisat, et consilium daret . . . Ipse hoc negotium suo marte aggrediatur.“ Damasus pápához irt levelében pedig bizonyos ügyben segélyét kéri s esedezik, hogy elődeinek példáját követve intézkedjék.

[2] Igy III. *Valentinián* 445-ben kelt novellájában de episc. ordinat. ezeket mondja: „Quum igitur sedis apostolicae primatum, S. Petri meritum, qui princeps episcopalis coronae et Romanae dignitas civitatis, sacrae etiam synodi firmavit auctoritas ne quid praeter auctoritatem sedis illius illicita praesumtio attentare nitatur. Tunc enim demum ecclesiarum pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas. Haec enim hactenus inviolabiliter fuerit custodita hac perenni sanctione decernimus, ne quid tam episcopis Gallicanis, quam aliarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat sine viri venerabilis papae urbis aeternae auctoritate tentare, sed hoc illis, omnibusque, pro lege sit, quid-quid sanxit, vel sanxerit apostolicae sedis auctoritas.“

[3] *Philip.* II. 25. — [4] *Apocal.* II. 1. —

3. A *zsinatok.* A karthagói zsinaton egybegyült püspökök igy szólnak: „Manifesta est sententia Domini nostri Jesu Christi apostolos suos mittentis, et ipsis solis potestatem sibi a Patre traditam permittentis, quibus nos successimus, eadem potestate ecclesiam Dei gubernantes.“ A trienti zsinat pedig[1] igy nyilatkozik: „Episcopi, qui in locum apostolorum successerunt, ad hierarchicum ordinem praecipua ratione pertinent.“

Ezen jogutódlásra nézve megjegyzendő:

Különbség van a római püspök és a többi püspökök jogutódsága között.

1. A püspökök ugyan az apostolok törvényes és közvetlen utódai, de különbség van a római püspök és a többi püspökök jogutódsága között; ugyanis a római püspök Péternek az egyházfőnökségben személykénti utódja, mig a többi püspökök egyenkint véve nem utódjai ennek vagy annak az apostolnak, mert ekkor csak tizenkét püspök lehetne, hanem az összes püspöki kar valódi és törvényes utódja az apostolok testületének. Innen következik: a) hogy minden egyes püspök nevezhető az apostolok utódjának, de csak tágabb értelemben; b) hogy a püspöki kar egész marad, habár azt egyes tagja elhagyná is, de megszünik egész lenni Péter utódja nélkül, mert fej nélküli test lenne, nem birná a legfőbb kötési és oldási hatalmat, nem a tévmentességet és a legfőbb kormányzói hatalmat; mert mindezeket a püspökség Péter és törvényes utódjával egyesülve birja.

A püspöki kart nem lehet képzelni a római püspök, mint Péter utódja nélkül.

2. Miként Pétert mint az egyház és egyházhatalom központját az apostoli karból kizárni nem lehet: ugy a püspöki kart sem lehet képzelni a római püspök, mint Péter utódja nélkül; mert csak ő benne és általa vesz a püspökök testülete részt ugy az ő teljhatalmában, mint az egyház kormányzásában.

Péter utódja az egész egyház felett áll; a püspökök egyenkint csak az egyes egyházközségek kormányzatára hivatvák.

3. Péter utódja egyenkint az egész egyház felett áll, de a püspökök egyenkint csak egyes egyházközségek[2] kormányzatára vannak hivatva, amint ezt Péter apostol világosan mondja: „Pascite, qui in v o b i s est, gregem Dei.“[3] Azután Krisztus Urunk apostolainak ezen parancsot adta: „Ite, et docete o m n e s gentes;“ de az apostolok az általok rendelt püspököknek már ezt mondották: „Ite et docete h a n c gentem;“ továbbá sz. Pál Titusnak azt mondja: reliqui te C r e t a e etc.“ A Miletusban egybegyült püspökökhez pedig igy szól: „Attendite vobis, et universo gregi, i n q u o vos Spiritus s. posuit regere ecclesiam Dei.“[4] Midőn az apostolok a püspököket egyes meghatározott területtel biró egyházak kormányzatára rendelték, ezt bizonyára Isten akarata

[1] Sess. XXIII. cap. 4. de sacr. ord.

[2] Diocesis, vagy parochia, mint hajdan és a görög egyházban maiglan a püspöki megye neveztetik.

[3] I. *Petri.* V. 2. — [4] *Act. Ap.* XX. 28.

szerint tették; mert az egyházban annyira szükséges rend csak igy tartható fönn.

4. Az apostoloknak adott rendkivüli adományokra nézve, milyenek: a donum linguarum, miraculorum, személyes tévmentesség, a püspökök az apostoloknak nem örökösei, ezek szükségesek voltak akkor, midőn az egyház még csak alapitandó volt; ma midőn az egyház az egész világon el van terjedve és megszilárdulva, nélkülözhetők. Isten nem szokott rendkivüli eszközökkel élni, ahol a czél rendes uton is elérhető.

Rendkivüli adományokra nézve a püspökök az apostoloknak sem örökösei.

5. Az apostolság kiváltságai, melyek szerint az apostolok az evangeliumot mindenütt hirdethették, alapithattak egyházakat, hozhattak törvényeket, rendelhettek püspököket stb. egyedül Péterre nézve voltak rendesek, a többi apostolra nézve pedig csak rendkivüliek, ezek legnagyobb zavarok előidézése nélkül az apostolok utódaira át sem szállhattak, s csak is Péter utódjára mentek át, azért már az apostolok az általok rendelt püspökök hatalmát bizonyos korlátok közé szoriták. Az apostolok és ezek utódai, a püspökök közt tehát azon nagy különbség van, hogy mig az apostolok a természetfeletti kinyilatkoztatásnak *hirdetői* s Istentől választott *közegei* voltak, addig utódaik, a püspökök e kinyilatkoztatásnak csak *fentartói*, *őrei* és *hiteles magyarázói*; mig az apostolok mint isteni küldöttek egyenkint is *tévmentesek* voltak a kinyilatkoztatás hirdetésében, addig utódaik a püspökök e kinyilatkoztatás őrizetében és hiteles magyarázatában egyenkint nem, hanem csak összeségben tekintve mind egymással, mind különösen Péter utódával, tévmentesek; mig az apostolok, mint a keresztény egyháznak Krisztus után alapitói, *mindenütt* kormányzói voltak ezen egyháznak, addig utódaik, a püspökök csak *egyes* területeken kormányozzák a gondjaikra bizott hiveket; azért az egyes püspökségeknek ezen korlátozása több zsinati határozat által is elismertetett.

Az apostolok és ezek utóda a püspökök között különbség van.

6. Jóllehet, mint a trienti zsinat[2] is mondja, az áldozárságban a presbyterek is az apostolok utódai, mert az apostolokban, mint első rendü papokban a presbytereket is mint azok segédeit rendelte az isteni üdvözitő, midőn apostolaink az utolsó vacsorán mondá: „Hoc facite in meam commemorationem;“ mégis a püspökségben, az apostoloknak Istentől adott teljhatalomban az apostolok törvényes egyedüli közvetlen utódai csak a püspökök. Ugyanis: a) a régi iratokban

A püspökségben, az apostoloknak Istentől adott teljhatalomban az apostolok törvényes egyedüli közvetlen utódai csak a püspökök.

[1] Dist. LXV. c. 6.; can. 6. C. IX. Q. 2; can. 8. C. IX. Q. 2: „episcopi, qui extra dioecesim sunt ad ecclesias, quae extra terminum eorum sunt, non accedant, neque confundant et permisceant ecclesias.“

[2] Sess. XXIII. cap. de Sacr. ord.; és Sess. XXII. can. 2. de Sacr. Missae.

egyedül a püspökök mondatnak az apostolok utódainak; b) ezt bizonyitják a carthagói[1] és trienti zsinatok,[2] és c) kitünik onnan is, hogy az egyház kezdetétől fogva az apostoloktól nyert hatalmakat még a presbyterek fölött is saját nevökben gyakorolták. A presbyterek a püspökök engedélye és meghatalmazása nélkül semmi egyházi cselekvényt nem végezhettek, törvényeket pedig éppen nem hozhattak s az egyházakat nem kormányozhatták.

94. §. Az egyház monarchiai kormányformája.[3]

Az egyház alkotmányának természete részint monarchiai, részint hierarchiai.

Az által, hogy Jézus Krisztus e földöni országát az egység alapjára fektette, és Péterben, valamint az ő törvényes utódjában, a római püspökben, mint saját helytartójában az egyházkormányzat főnökségét rendelte, az egyházkormánynak valóságos monarchiai, vagyis u. n. egyeduralkodási alakot adott. Abból pedig, hogy vannak más elöljárók is, kik különböző fokozatok szerint gyakorolják hatalmukat, az egyház hierarchiai alkata következik.

I. Az egyház kormányformája, (forma regiminis) kiválóan monarchiai.

A kormányformának három fő nemét lehet megkülönböztetni u. m. a demokratiait, aristokratiait és monarchiait.

Az egyház kormányformája:

Az egyház kormányformája:

a) nem demokratiai,

a) *Nem demokratiai.* Krisztus urunk az egyházi hatalmat nem a népnek, nem az egész tanuló egyháznak, hanem Péternek és az apostoloknak adta. Téves tehát Luthernek azon nézete, miszerint a hatalom a népnek adatott át és ettől merő jogbitorlás folytán háromlott át a pápára és a püspökökre. Közel áll e véleményhez Richer és követői, a febroniánusok és pistojaiak azon állitása, miszerint Jézus a hatalmat kiválóan az egész egyháznak adta, s a pápa és a püspökök által csak ministerialiter, azaz: megbizás alakjában gyakoroltatik. Ezen tan már ismételve s ujabban VI. Pius pápa által mint eretnek elvettetik.[4]

[1] Lsd. a szöveg 3-ik pontját.

[2] Sess. XXIII. can. 7. de Sacr. Ord: „Si quis dixerit Episcopos non habere potestatem confirmandi, et ordinandi; vel eam, quam habent, illis cum presbyteris esse communem — anathema sit.“

[3] V. ö. *Aichner* Compendium Juris Ecclesiastici Brixiae 1864.

[4] Az 1794-ben kiadott „*Auctorem fidei*“ bullában mondatik: „Propositio quae statuit, potestatem a Deo datam ecclesiae ut communicaretur pastoribus, qui sunt ministri ejus pro salute animarum, sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii et regiminis potestas; haeratica est.“

b) *Nem aristokratiai.* Krisztus ugyan az egyházi hatalmat a püspökségnek adta, de nem mint egyenlők testületének, hanem egyet kiválasztott és ezt ruházta föl fő- és teljhatalommal. A testület feje és alapja ő, kinek mindnyáján alá vannak rendelve; tehát az egyházban a Primatus és ebből folyó jogok a püspökökkel nem közösek s azok akaratától nem függnek. Innen kitünik, mit kell tartanunk némelyek azon nézetéről, miszerint a római pápa első az egyenlők között, (primus inter pares), vagy hogy a pápa csupán az egyház megbizása folytán feje az egyháznak (caput ministeriale). Ezen nézet mint téves és eretnek szintén elvettetett.[1] b) nem aristokratiai,

c) Az egyház kormányformája monarchiai. Krisztus az egyház alapjává, az egyház látható fejévé, legfőbb pásztorává s saját helytartójává egyet t. i. Pétert s ennek törvényes utódjait rendelte, ő rá bizván nemcsak a bárányoknak, hanem a juhoknak vagyis a pásztoroknak is legeltetését. A legfőbb kormányzói hatalom tehát egy természeti személy birtokában van, kinek mindnyájan, még a különben kormányzói hatalommal felruházott püspökök is engedelmességgel tartoznak. Már a II. lyoni zsinat azt mondja: „Sancta romana ecclesia summum, et plenum primatum super universam ecclesiam habet;“[2] és „eidem omnes ecclesiae sunt subjectae, et ipsarum praelati obedientiam et reverentiam tenent.“ A római pápa tehát, mint Péter jogutódja, az Istentől nyert kulcshatalom, a legfőbb tanitási és kormányzási hatalom folytán az isteni fejedelemnek e földön való fejedelmi helytartója, és akkép, mint minden világi souveraine fejedelem, tekintve az egyház kormányzatát, valódi souverainitással bir. S azért az egyház méltán mondatik monarchiának, a római pápa monarchának, s az egyház alkotmánya monarchiainak.[3] hanem c) monarchiai.

[1] Idézett bulla.

[2] A római pápa hatalma teljes; mert nem létezik az egyházban semmiféle hatalom, melyet ő nem birna; legfőbb mert nálánál nincsen kitünőbb az egyházban, minthogy az ő hatalma más hatalomtól nem függ.

[3] Az egyházi egyeduralkodás különbözik a polgári monarchiáktól; mert az egyházban a püspökök megyéjöket saját nevökben kormányozzák, a papi hatalmat nem a pápától, hanem a felszenteléskor, Krisztustól nyerik, és azt soha el nem vesztik.

A római pápa ugyan a kulcshatalomnak nem egyedüli alanya, mert Istentől az nem egynek, hanem egységnek a collegio Petro-apostolorumnak adatott, s igy meg kell engednünk, hogy a püspökök nem merő helyettesei, tisztjei és fölhatalmazottjai a pápának akkép, mintha a püspökök hatalmát önkényileg meglehetne kissebbiteni, vagy tőlök végkép elvenni. Mindazáltal ezen, az apostolokra és jogutódjaikra bizott hatalom az egyházi főnökségből legkevesebbet sem von le. Mert bár a püspökök hatalma isteni eredetü, vajjon azért nem lehet-e a legfőbb egyházi hatalomnak alávetve? Vajjon ellenmondás van-e

Krisztus a primatuson kivül a püspöki méltóságot is alapitván, a monarchiai alkatidomba az aristokratiai elemnek némi nemét vegyité. De azért nem lehet mondani, hogy az egyház monarchia aristocratia temperata. Ezen nézet különösen téves volna, ha azon értelemben vétetnék, mintha a püspöki méltóság alapitásának czélja a központi hatalom kisebbitése, mérsékeltetése lett volna, ellenkezőleg a püspökök a pápai hatalom erősbitésére vannak hivatva. Téves és ennélfogva elvetendő azon nézet is, mintha az egyházhatalom meg volna osztva a pápa és a püspökök között ugy, hogy egy részét a főnökség, másikat a püspökség birja. Mert a római pápa egyedül birja a plenitudo potestatis-t, önmaga teljes mértékben képviseli az egész egyházat, s önállólag a püspökök nélkül is mindent tehet, a püspökök pedig nem tehetnek semmit, hanem csak quantenus Papae uniti, subjecti tamquam fundamentales lapides secundarii super principali et communi fundamento consistant.

95. §. A római pápa mint monarcha egyházi ügyekben minden emberi hatalomtól független.

A pápa egyházi ügyekben minden emberi hatalomtól független; ő a legfőbb biró.

A római pápa nagyobb emberi hatalmat s felsőbb birót el nem ismerhet; mert azonnal megszünnék az egyház feje és főpásztora lenni. Innen következik, hogy a püspökök soha nem emelkedhetnek a pápa fölé vagy ellen annélkül, hogy sulyos bünt ne követnének el. A püspökök nem itélhetnek[1] a pápa fölött, vagy annak bármily okbóli letételére nincsenek jogositva, ezen az egyházban mindig megtartott elv szerint: „prima sedes a nemine judicetur.“[2] Azért az ő itéletétől nincs felebbezésnek helye. Mindazok, kik a római pápa rendeleteitől, parancsaitól a jövendő közzsinatra hivatkoznak, valamint azok, kiknek segélye vagy tanácsával a hivatkozás történik, a pápának különösen fentartott tettleges kiközösitéssel sujtatnak.[3]

abban, hogy valamely hatalom isteni eredettel bir, s egyszersmind egy felsőbb hatalomnak alá van rendelve? Továbbá abból, hogy a püspökök a pápának alárendelvék, nem következik, hogy ők a pápának merő helyettesei; mert igen jól összeegyeztethető e kettő: subjectionis humilitas, és divinae originis gloria.

[1] Cap. 1. de major. et obed. in Extrav. commun. (I. 8.)

[2] A pápa ugyan saját ügyében választhat birákat, amint ezt III. Sixtus, III. Leo és Simmachus tették annélkül, hogy erre utódaikat kötelezték volna. V. ö. can. 10. 18. C. II. Q. 5.

[3] *Pii* IX. Const. „*Apostolicae sedis*“ 1869. 12. oct. Punct. IV. „Omnes et singulos, cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis romanorum pontificum pro tempore existentium ad universale futurum concilium appellantes, nec non eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit.“

Itt azon fontos kérdés merül fel: Letehető-e a pápa, ha erkölcstelen, kétes, vagy ha eretnekségbe esnék? Letehető-e a pápa?

a) A pápát, habár erkölcstelen volna is és botrányt okozna, letenni nem lehet. Az érvényesen megválasztott pápa, ha tán vétséget követne is el, nem szünik meg az egyház feje lenni; a főnökségtől, melyet Isten ruházott rá, emberek által meg nem fosztható.[1]

b) Ha több pápa választatván, szakadás keletkeznék, legczélszerűbb azonnal részleges zsinatot tartani, a választás körülményeit jól megvizsgálni és a törvényes pápát elismerni s ahhoz ragaszkodni. Ha nem lehetne biztosan meghatározni a több pápa közül, kit illet törvényesen a pápai méltóság, akkor közzsinat tartandó, nem azért, hogy a kétesek letétessenek,[2] hanem hogy a szakadás megszüntetésére vonatkozó alkalmas módokról tanácskozzanak. A kétes pápák a zsinat határozatainak engedelmeskedni tartoznak azon elvnél fogva, hogy az egyház java a magánérdeknek elébe teendő.

c) Megkülönböztetvén a pápában a magánembert az egyházi főpásztortól: a pápa mint *magánember* eretnekségbe eshetik ugyan s ekkor eretneksége folytán elválva Krisztus igaz egyházától, ezáltal megszünik annak fejévé lenni. Ily eset azonban nem valószinü, s Krisztus Urunknak egyháza iránti szeretetteljes gondviseléséről bizvást feltehetjük, hogy ilyesmit soha sem fog megengedni, amint hogy eddig ily eset nem is fordult még elő. — Ellenben a pápa mint *egyházi főpásztor* soha sem eshetik eretnekségbe, mint ez a vaticani zsinat határozataiból önként következik; s ép azért az ellenkező kérdést a vaticani zsinat után nem lehet többé bün és eretnekség nélkül támasztani; de annakelőtte is csupán hypotheticus és chimaericus kérdés volt; mert a) miután Krisztus Istenfia egyházát Péter kőszálon megalapitotta salva divinae promissionis veritate nem történhetik (de nem is történt soha), hogy az egyház épülete alapjától elmozdittassék, vagyis hogy az egész püspöki kar, legalább annak többsége akár hit, akár fegyelmi dolgokban azon alaptól eltávozzék, melyet az Ur avégett rendelt, hogy a többieket

[1] A püspökök is nyertek hatalmakat Istentől; mivel azonban isteni jognál fogva a római pápa alatt állanak, ettől fontos okoknál fogva letehetők. Igy XIII. Leo pápa *Dumont* volt tournay-i püspököt Belgiumban előbb minden joghatóságtól megfosztotta; 1880. évi okt. 13-án kelt bulla által pedig tőle még a püspöki czimet is megvonta.

[2] Hamis ezen elv: „Papa dubius papa nullus;“ mert két vagy több pápa közül egy, bár nem tudni melyik, mindenesetre törvényes. Nehogy ezen törvényes, aki felett a conciliumnak nincs hatalma, jogaiban sértessék, a többi letételétől is tartózkodni kell.

(ceteros) az egység pontjához kösse;[1] b) ha csak Jézus kérelmének erejében, mely szerint könyörgött Péterért, hogy hite meg ne fogyatkozzék, kételkedni nem akarunk.

Jóllehet a pápa hatalma legfőbb és minden emberi hatalomtól független, azért mégsem absolut és korlátlan (absoluta, et illimitata), sőt inkább legközelebb természeti határokkal van körülvéve. E természeti határokat képezik a hit- és erkölcstan, az egyháznak eredeti és isteni alkotmánya, szóval az istenijog; ezen határokat a pápának átlépnie nem szabad. Azért a pápa a ráruházott teljhatalommal ugy éljen, hogy soha ne téveszsze szem elöl Jézus Krisztusnak szelidséget és mérsékletet lehellő szavait: „Pasce agnos meos" és sz. Pál apostolnak a korinthiakhoz irt levelében foglalt épületes szavait: „Secundum potestatem, quam Deus dedit mihi in aedificationem et non in destructionem." És azért nem tehet semmit, nem hozhat semmiféle rendeletet, mely az egyház szellemével és javával és a hivek üdvösségével ellenkeznék. Mert a „salus ecclesiae" a fő szabály, melyhez magát akármely egyházi hatalomnak, tehát a pápai hatalomnak is tartania kell.[2]

96. §. Az egyház hierarchiai szerkezete.

A római pápán kivül az egyházban rendeltettek más előljárók is, kik különböző fokozatok szerint birnak hatalommal. Innen az egyház hierarchiai szerkezete:

Hierarchia (ἱερα ἀρχη vagy sacer principatus) szónyomozólag sz. kormányt jelent. *Alanyilag*: azon személyek összege, kik egyházi hatalmat gyakorolnak. *Tárgyilag* pedig maga az egyházi személyek között különféle fokozat szerint eloszlott egyházi hatalom.

Krisztus a monarchiai alkattal tökéletes rangfokozati tagozást kötött össze. Ez abban áll, hogy az apostolok isteni intézmény folytán a rájok ruházott hatalmat másokra különböző fokozatokban származtatták át.[3] Ezen tagozat, mely három fokozatban u. m. püspöki, pres-

[1] Azért már III. Incze pápa igy szól: „Pro eo (nempe Petro) Dominus se orasse fatetur, ex hoc innuens manifeste, quod successores ipsius a fide catholica nullo unquam tempore deviarent; sed revocarent magis alios et confirmarent haesitantes; per hoc confirmandi alios potestatem indulgens, ut aliis necessitatim imponeret obsequendi (Ept. 209. ad Patr. Const.)

[2] V. ö. *Porubszky* 48. §. és *Ruzsicska* i. r. 81. l.

[3] C. 7. *Dist.* LXXXIX.

byteri- és diaconiban nyilvánul, *hierarchiának* neveztetik.[1] Hogy a hierarchia, mely püspökök-, presbyterek és ministerekből áll, isteni eredetü intézmény, ez a kath. egyházban megdönthetlen alaptan, melyet a trienti zsinat a XXIII. ülés 6 kánonjában igy fejez ki: „Si quis dixerit in ecclesia cath. non esse hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, persbyteris, et ministris; anathema sit.“ Hierarchia.

A három fokozatból idővel több és különféle fokozat fejlődött ki. Tekintve az egyháznak papi vagy kegyosztói hatalmát, a diaconatusból lefelé a subdiaconatus és négy kisebb rend u. m. acolithatus, exorcistatus, lectoratus, ostiariatus fejlődött ki. Tekintve az egyház hatósági hatalmát, a püspöki rendből felfelé: az érseki, részletes primási, exarchai és patriarchai fokok képződtek. A presbyteri rendből felfelé az archipresbyterek; a diaconatusból fölfelé az archidiaconatus származott.

Valamint némely régibb kanonisták az egyházi hatalomnak csak két ágazatát (potestas ordinis és potestas jurisdictionis) fogadják el: ugy itt is két egymástól eltérő rangfokozatot különböztetnek meg, u. m. *egyházrendi fokozatot* (hierarchia ordinis) és *egyházhatósági fokozatot* (hierarchia jurisdictionis.) Az első az egyházrenddel járó papi tisztség teljesitésére s a sz. cselekvények kezelésére, a második az egyházkormányzatból folyó hatósági hatalom gyakorlatára vonatkozik. A különbség köztük abban áll, hogy mivel a hiearchia ordinisnál a diakonatusból lefelé menő fokozat szerint képződtek ki a többi rendek, azoknak korlátoltabb hatalomköre a diaconatusból, mint természeti forrásból fakadt ki, mig a hierarchia jurisdictionis a három rendből fölfelé menő sorozatban fejlődvén ki, a forrás a püspökségeket meghaladó fokokra nézve az egyházfőnökség vagyis a pápa, a presbyteri és diaconi rendet meghaladó fokokra nézve pedig a püspökség.[2] H. ordinis, jurisdictionis.

97. §. A hierarchia tagjai.

A *hierarchia ordinishoz* isteni jogánál fogva tartoznak a püspökök, presbyterek- és diakonusok; emberi jognál fogva a subdiakonusok és a kisebb renddel birók. A *hierarchia jurisdictionishoz* isteni jog-

[1] A hierarchia helyes fogalmához három dolog kivántatik: a) egy különös status, melynek b) Istentől minden hatalom adatott, de c) nem egyenlő mértékben, hanem különböző rangfokozatok szerint ugy, hogy a különböző fokozatokon levő egyének egymásnak alá legyenek rendelve, s hogy az alsóbbak a felsőbbek által a központban egyesüljenek.

[2] Az egyházkormányzat ugy rendeztetett be, hogy: a püspököktől az érsekekhez, ezektől a primások-, exarchák- és patriarchákhoz emelkedve, a pápában éri el tetőpontját.

gal a pápa és püspökök; emberi jog szerint pedig a kiket a pápa és püspökök az egyház kormányára rendelnek.

Különbség van:

I. A hierarchia ordinis püspökökből, presbyterekből és szolgákból áll. Itt lényeges különbség van:

a) papok és egyházi szolgák között,

a) A *papok és egyházi szolgák között*, Krisztus ugyanis az egyházban külső és látható papságot alapitott, és felruházta őt azon hatalommal, miszerint tanithat, a kegyszereket kiszolgáltathatja, oldhat és köthet, a kenyeret és bort Jézus valóságos testévé és vérévé változtathatja és a hivek erkölcsi és vallásos életére gondot viselhet.[1] Ezen hatalmak között legkitünőbb az, melynélfogva a kenyeret és bort az ur igaz teste- és vérévé consecrálják, és a sz. mise áldozatban fölajálják. E hatalmat azonban Krisztus egyedül csak a papoknak (sacerdotes) adta. Más alsóbbrendü szolgák a papoknak e kitünőleg jeles hatalmát nem gyakorolhatják, tehát a papok teljhatalmában nem részesülnek, hanem csak némi lelki szabadalmat birnak és csak némi szent ténykedés végbezvitelére jogositvák, s igy mintegy fokozatot, melyen a papságra juthatni,[2] képeznek.

b) a püspökök és presbyterek között.

b) A *püspökök és presbyterek között*. A presbyterek sem részesülnek a rendhatalom teljében; mert ez nemcsak azon lelki hatalmat és képességet foglalja magában, melynélfogva a bünöket megbocsáthatják, vagy megtarthatják, a kenyeret és bort az Ur igaz teste- és vérévé consecrálhatják, és a szent miseáldozatban fölajálhatják, hanem magában foglalja különösen a hatalmat lelki nemzés által uj egyházi szolgákat teremteni, vagyis némelyeket püspökökké, másokat presbyterekké, másokat ismét diaconokká stb. felszentelni és rájok a Szentlélek közlésével a szükséges lelki hatalmat és képességet átszármaztatni.

II. A hierarchia jurisdictionishoz tartoznak a pápa és a püspökök. A presbyterek és egyházi szolgák (ministri) is birhatnak ugyan joghatósági hatalmat, de ezt mindig különleges átszármaztatás által nyerik. Ezen átszármaztatási jog vagy a pápát illeti vagy a püspököket. A pápát oly kormányzati püspöki jogok gyakorlására nézve, melyek a püspök beleegyezésétől nem függnek. A püspököt, ha az emlitett jogok gyakorlata az ő megegyezésétől függ. Ezen joghatósági hatalom a presbytereket és a diaconokat, mint ilyeneket, nem illeti, hanem csak a mennyiben valami bizonyos jogrendelte hivatalt viselnek, nemkülönben ha pápa- vagy püspöksegédi minőségben szerepelnek.[3] Annyi bizonyos, hogy a presbyterek és szolgák a felszentelés által

[1] *Conc. Trid.* Sess XXIII. Cap. 1. de sacr. ord.

[2] *Conc. Trid.* XXIII. cap. 2.

[3] Hasonló alapon nyugszik a Praelati nullius-nak hatalma is.

nyernek beható (habitualis) képességet a joghatósági hatalom gyakorlására, és hogy a pápa kivételesen presbyterekre és egyházszolgákra is bizhatja az egyház kormányzását, e szerint a joghatósági hatalomnak a külső forumra nézve alanya és eredeti forrása csak a püspökség; azért az alsóbb clerusnak a joghatósági hatalom gyakorlatát egyedül a püspökök, kik a saját érteményben vett kormányzó egyházat képezik, engedhetik meg.

Azonban a püspökök között, kik különben eredeti hatalomra nézve egyenlők, a pápa fő- és teljhatalommal bir, s igy a joghatósági hierarchiának isteni joggal csak két fokozata létezik u. m. a pápaság és püspökség. Továbbá a püspökök között, kik isteni jognál fogva egyenlő hatalommal birnak, emberi intézkedés folytán több joghatósági fokozat fejlődött ki t. i. a patriarchák, exarhák, részletes primások és érsekek; ezek is a joghatósági hierarchiához tartoznak, de csak emberi jognál fogva, ide számittatnak még a püspökök alatt álló fokozatok is u. m. az általános helynök (vicarius generalis), főesperes (archidiaconus), alesperes (vicearchidiaconus) a szerzetes rendek főnökei, az apátok, prépostok stb.

A joghatósági hatalomnak pro foro interno minden presbyter, a felvett rendnél fogva, képes alanyát képezi.

A rendi és joghatósági hatalomra nézve még megjegyzendő, hogy a rendi hatalom elveszthetlen (est inamissibilis); azért az egyházközségből kizárt, hivataláról lemondott, eretnek vagy szakadár püspök által történt felszentelés, ha az az egyház által előszabott módon történik, bár törvénytelen, de érvényes. Ellenben a joghatósági hatalmat meg lehet szoritani, tágitani, vagy végkép el is venni. Azután jóllehet a felszentelés által megadatik a képesség a joghatósági hatalom gyakorlására, de még maga a hatalom a felszentelés által nem ruháztatik át, vagyis a joghatósági hatalom a rendi hatalommal nincs ugy összekötve, hogy ezt amattól nem lehetne külön választani; például szolgálnak erre a fölszentelt püspökök, kik joghatósággal nem birnak, mert nincsen meghatározott megyéjök; továbbá a püspök, ki a pápától megerősittetett, habár nincs is még felszentelve, gyakorolja a joghatósági hatalmat. Ugyanazért a joghatósági hatalom gyakorlatára maga a rend felvétele még nem elégséges, hanem a legitima missio elkerülhetlenül megkivántatik, mit a trienti zsinat is határozottan kijelent.[1]

A rendi hatalom elveszthetetlen,

a joghatósági pedig megvonható, tágitható, sőt el is veszthető.

[1] Sess. XXIII. can. 7. „Si quis dixerit eos, qui nec ab ecclesiastica, et canonica potestate rite ordinati, nec missi sunt, sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi, et sacramentorum ministros: anathema sit.“

98. §. Az egyházi társulat két rende u. m. a clerus, a laikusok.

Két rend: A kat. egyházban, annak szerkezete és alaptörvényei szerint, két, egymástól különböző rend létezik, u. m. a clerus vagy papi rend és a világiak vagy laikusok.

a) a clerus, I. A *clerus*. Ezen név alatt azok értetnek, kik a felszentelés vagy legalább a hajkorona által az egyház közvetlen szolgálatára és az egyházi hatalom gyakorlására hivatvák. Ezek, mint a hierarchia tagjai, a szoros értelemben vett sacerdotiumot képezik. A papi rendhez tartozók egyházi személyeknek, vagy egyszerüen egyháziaknak (ecclesiastici), vagy a κλῆρος görög szó után, mely annyit jelent mint sors, clerikusoknak is neveztetnek, mert tagjai sorte electi, vagy mint sz. Jeromos értelmezi: „vel quia de sorte sunt Domini, vel quia Dominus sors. i. e. pars clericorum est.“[1] Némelyek ugy vélekednek, hogy ezen elnevezés onnan ered, mivel Mátyás, az első, kit az apostolok az egyházi hatalom gyakorlatával felruháztak, sors (κλῆρος) által választatott; e név később a felszenteltek általános elnevezésére is megtartatott.[2] Mások ismét ezen elnevezést Levi törzsétől származtatják, amely Kánán földje elosztásánál nem nyert külön osztályrészt (κλῆρος), hanem utalva lőn a tizedre, melyet neki a többi törzsek adtak, azért magát annak nevezé, kinek öröksége az Isten birása;[3] ami később a keresztény papi rendre is átment.[4]

A papi rend nem magába zárt és örökletes testület, hanem abba beléphet mindenki, aki arra hajlammal bir, s az egyházi előljáróság által is alkalmasnak találtatván, fölszenteltetik. A fölszentelés épen

A joghatósági és rendi hatalom nem képeznek ugyanazon egy hatalmat, mintha az ordo egyedüli forrása volna az egyházi hatalomnak. Ez volt Patavini Marsiliusnak véleménye, melyet XXII. János pápa, mint tévest kárhoztatott.

A felszentelés az ordinis hierarchiába teljesen vezet be, de a joghatósági hierarchiába csak benhatólag (habitualiter), a mennyiben a fölszentelt képességet nyer a joghatósági hatalom gyakorlására, de nem ád tettleges (actualis) joghatósági hatalmat; erre már szükséges az egyház küldetése. V. ö. *Ruzsicska*. 86. 1.

[1] Can. 5. 7. C. XII. Q. 1. κλῆρος alatt a szentirásban az Urtól egyeseknek juttatott sors vagy hivatás értetik, és majd a község minden tagjának és az összes hivek keresztény hivatásának, majd csak a papi hivatal által külön jutott papi hivatásnak megjelölésére használtatik.

[2] *Act. Apost.* I. 20. s a köv. — Sz. *Ágoston* († 430) in Psalm. LXVII: „Cleros & clericos hinc appellatos puto — quia Matthias sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum.“ — Can. 1. Dist. XXI. (Isidorus c. a. 630).

[3] *Num.* XVIII. 20 — *Deut.* XVIII. 1, 2.

[4] C. 5. C. XII. Q. 1.

ugy, mint a keresztség eltörölhetlen jelleget ruház a fölkentre; amiért is az soha nem ismételhető, mint ezt a trienti sz. zsinat határozottan kimondja: „Si quis dixerit per sacram ordinationem non dari Spiritum Sanctum, ac proinde frustra episcopos dicere: Accipe Spiritum Sanctum, aut per eum non imprimi characterem, vel eum qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: anathema sit.[1]

Az egyháziak a világiaktóli megkülönböztetésül az egyház törvényei szerint hajkoronát s papi ruhát tartoznak viselni.

a) a laikusok.

II. A *laikusok* világiak vagyis a keresztény nép (λαος), azaz mindnyájan, kik a keresztség szentsége, vagy ha nem katholikus hitvallásban érvényesen kereszteltettek meg, és megtérnek, a kath. hitvallás ünnepélyes elmondása által az egyház tagjaivá lesznek, s mint ilyenek a tág értelemben vett, sacerdotiumhoz[2] tartoznak.

A clericusok és laikusok közötti különbség már az apostolok idejében létezett; az apostolok ugyanis magokat a hivőktől különböző osztályhoz számitják, sz. Péter az uj apostol választását eszközlendő, az áruló Judásról igy nyilatkozik: „Qui connumeratus erat in nobis et sortitus est sortem Ministerii hujus.“ Ámbár az időt, melyben a két rend közötti különbség jelelésére a clerus és laikus szavak először használtattak, pontosan meghatározni nem lehet; annyi mégis bizonyos, hogy e kifejezések már az első században használatban voltak. Már Péter harmadik utódja I. Kelemen (101. †), ki a papoktól a község egyéb hiveit szorosan megkülönbözteti, ezeket irja: „Summo quippe sacerdoti sua munia tributa sunt, sacerdotibus locus propius assignatus est, et levitis sua ministeria incumbunt. Laicus praeceptis laicis constringitur.“[3]

A clerikusok és laicusok között különbség van.

[1] Sess. XXIII. can. 4. de Sacr. ord. — V. ö. még Can. 1. Dist. LXVIII. „Sicut semel baptisatus iterum baptisari non debet, ita qui consecratus est, in eodem iterum ordine non debet consecrari.“ *(Greg.)* — Can. 97. C. 1. Q. 1. *(August.)*; Cap. 3. de Sacr. non iterand. (I. 16). Can. 107. Dist. IV. de consecr.

[2] I. *Petr.* II. 9. ezeket olvassuk: „Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus aquisitionis.“ Innen magyarázandó: mért számitották a régi irók a laikusok rendét is a hierarchiai fokozatok közé. Igy *Eusebius* (Demonstr. Evang. 1. 7. c. 3.) a következő három fokozatot emliti: praefecti, baptisati, catechumeni. — Sz. *Jeromos* (in cap. 18. Isai.) öt fokozatot emlit: episcopi, presbyteri, diaconi, fiedeles et catechumeni.

[3] Ad *Corinth.* c. 40. — *Clemens Alexandrinus* († 220) Libr. Quis dives salvetur ezeket irja: (Joannes apostolus) „vicinas gentes invisit ut unumquemque eorum, quos Spiritus designaret in clerum cooptaret.“ — Az apostoli kánonok közül 12, 14, 23, 30, 42, 62, 63-ikban használtatik e szó laici ellentétben a clerici kifejezéssel. A κλῆρος szó a papság jelölésére használtatott már Tertullián idejében. L. de monogamia, és az I. nicaei közzsinat. 2. és 5. kánonjaiban, hol a laicus kifejezés is előfordul. A Can. 7. C.

A kath. egyház tehát már az őskortól kezdve a clerus alatt azokat érti, kik a kegyszerek kiszolgáltatása, a sz. cselekvények végbevitele, szóval, az egyházi hatalom gyakorlatára voltak hivatva, ellentétben a keresztény néppel. A protestansok más nézetben vannak, ők t. i. abból, mivel a szentirásban a κλῆρος szó minden keresztény közös elnevezésére is használtatik,[1] azt következtették, hogy eredetileg az összes hivek általános papsága állott fen és hogy a külön papi rend csak később keletkezett, s hogy ez oly intézmény, mely történetileg fejlődött ki. E tekintetben sz. Ignácz († 107.) iratára hivatkoznak; azonban mily tévesen, eléggé kitünik onnan, hogy ő e szavat κλῆρος igen határozatlan értelemben használja, mig az egyháztisztségeknek Krisztus és az apostolok által történt elrendelését egészen világosan és határozottan kiemeli.

Ezen különbség isteni jogból származik.

A clerus és világiak között tehát különbség van és e különbség isteni jogból származik; mert:

a) Krisztus urunk különösen kiválasztotta az apostolokat és csakis nekik adta a tanitói, kegyosztói és kormányzói hatalmat.

b) A szentirás nyiltan megkülönbözteti a nyájat és a pásztort, vagyis a népet és clerust.

c) A trienti zsinat határozottan kimondja, hogy az uj szövetségben látható és külső papság vagyon, midőn igy szól: „Si quis dixerit non esse in novo testamento Sacerdotium visibile et externum . . . . . anathema sit.“[2]

99. §. A laikusok jogai és kötelmei.

Ámbár az egyházi hatalom teljesen és közvetlenül a clerusnak adatott át, mindamellett a hivek, mint Krisztus testének élő tagjai, nincsenek végkép kizárva az egyházi hatalom gyakorlatában való közremüködésből; vagyis vannak bizonyos jogaik. E jogok két osztályba sorozhatók;

A laikusok jogai.

I. Miután a laikusok a clerus vagy a hierarchia iránti viszonyukban a tanuló kormányzandó egyházat képezik, egyházi elöljáróiktól

XII. Q. 1-ben ez mondatik: „Duo sunt genera christianorum, est autem unum genus, quod mancipatum divino officio, ab omni strepitu temporalium cessare convenit, ut sunt clerici, et Deo devoti, videlicet conversi. Κλῆρος enim graece, latine sors. Inde hujusmondi homines vocantur clerici, id est sorte electi.“ — §. 1. „Aliud vero genus est christianorum, ut sunt laici. Λαος enim graece, et populus latine.“

[1] *Coloss.* I. 22. κλῆρος τῶν ἁγίων.

[2] Sess. XXIII. can. 1. de Sacr. ord.

méltán követelik, hogy ezek Jézustól nyert hármas hatalmukat az ő lelki üdvökre használják, különösen jogok van arra:

a) hogy a kath. egyház tanaiban képességük és szükségleteik szerint oktattassanak; b) hogy a szentségek nekik hiven kiszolgáltattassanak; c) hogy a sz. mise-áldozatban részt vehessenek; d) hogy az egyház imáiban, áldásaiban, egészséges és beteges állapotukban részesittessenek; e) hogy peres ügyeikben az egyházi hatóságokat igénybe vehessék; f) hogy a fitagok, hivatásuk és képességök szerint az egyházba felvétessenek; g) hogy mind a két nembeliek a szerzetes rendekbe beléphessenek; h) hogy egyházilag elismert társulatok tagjai lehessenek, s végre i) hogy az egyház szertartása szerint eltemettessenek.

Mint tagjai a tágérteményben vett Sacerdotiumnak az egyházi hatalom mind a három részében részesülhetnek:

a) a *tanitói hatalmat* illetőleg joguk van a hittani tudományokat müvelni, irataik által az eretnekeket meggyőzni, a megtámadott hitigazságokat védeni; minden családapa, még a nő is tanithatja, sőt tanitani köteles gyermekeit, háznépét a hit tanaira. Ide czéloz sz. Pál, midőn a nőket az egyházi gyülekezetben hallgatásra inti,[1] de gyermekeik házias gondviselésére kötelezi, és midőn a családatyáknak parancsolja: hogy övéikről gondoskodjanak, s kik ez érdemben hanyagok, azokat a hitetleneknél alábbvalóknak mondja.

Azonban nincs joguk az Isten igéjét nyilván hirdetni, vagy eretnekekkel hittani ügyben vitatkozni;

b) *a papi hatalmat illetőleg*, miután minden kath. világi, még a nő is tágasb értelemben pap, mert a keresztség és bérmálás szentségében megkenetvén, Krisztus bajnokává avattatik, mint ilyen imádkozik az egyház jóléteért, a felszentelendőkért és a bünösök megtéréséért, önmagát, értelmét, érzékiségét Istennek felajálhatja, sőt a szent miseáldozatnál, ámbár a külső cselekményt és consecratiót Krisztustól nyert hatalmánál fogva a pap viszi végbe, ezzel együtt lelkiképpen és láthatatlanul közremüködik.[2]

De a bünök megkötési, vagy megbocsátási hatalmát nem gyakorolhatják; azért az általuk, vagy clericus, de nem presbyter által tör-

[1] *Cor.* XIV. 34. „Mulieres in ecclesia taceant" stb.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXII. de Sacr. Missae mondatik: „Christus ab ecclesia sacerdotum ministerio Deo-Patri offertur." — Az áldozatot bemutató pap az áldozatnál nemcsak Krisztus helyetese, hanem egyszersmind a hivek feje, akik vele egyesülve a vérnélküli áldozatot bemutatják; ami a felajálásnál (offertorium) is ezen többes szám által fejeztetik ki „Offerimus" és „Meum ac vestrum sacrificium." v. ö. *Aichner* i. m. 171.

tént bünbocsátás vagy megkötés érvénytelen volna; az oltári szentséget csak a kenyér szine alatt vehetik,[1] a sz. reliquiákat nem érinthetik.

c) *végre a kormányzói hatalmat* illetőleg is vannak bizonyos jogaik, ugyanis befolynak az egyházi vagyon kezelésére, az egyházi hivatalok betöltésére, különösen némely kath. fejedelmek a kijelelési jog által tágas tért nyernek az egyház kormányzatában.

Azonban a világiak sem nem választhatnak, sem nem választhatók egyházi méltóságokra és praelaturákra, hacsak a pápától erre különösen joggal fel nem ruháztatnak, nőzárdákba a zárlaton belől nem mehetnek, sőt még a nőzárdát meglátogató egyházi személynek társai sem lehetnek.

Kötelmei. II. Vannak a laikusoknak kötelmeik is; tartoznak ugyanis mindazt, amit a kath. egyház tanit, hinni és hitüket külsőleg is tanusitani; az istenitisztelen megjelenni; egyházi elöljáróiknak, ha ezek parancsaikban a rájok ruházott hatalom határát túl nem lépnék, engedelmeskedni.

Különben a laicusok egyéb jogai és kötelmei az egyházjogtan különböző részeinél lesznek felemlitve.

MÁSODIK FEJEZET.

A KELETI EGYHÁZ.[2]

100. §. I. A keleti egyház rövid történelme.

a) A szakadás.

A kath. egyház a háromszázados legborzasztóbb üldözéseket dicsően kiállván, Nagy-Konstantin alatt teljesen felszabadult, s a kath. vallás az államban uralkodóvá lőn.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 1. 2.

[2] A szakadás, az egybeolvasztási kisérletek, a jelen állapot és a görög egyházat illető egyéb ügyekre nézve lásd a következő munkákat: *Horváth Ferencz*: Unio, vagyis a hit és történelem szava a nem egyesült görögöknek a római kath. egyházzali egyesülésére. Kalocsa 1859. *Leo Allatius*: De ecclesiae occidental. et orient. perpetua consensione. Coloniae 1648. — *Le Quien*: Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus. Parisiis 1740. — *Natalis Alexand*: Hist. Eccl. tom. VI. — *Pitzipios*: L'église orient stb. Rom. 1855. — *Maimbourg*: Geschichte des Abfalles der griech. von der latein. Kirche. Nach dem Französischen von Meuser. Aachen. 1841. — *Joannes Palma*: Hist. Eccl. tom. II. — *Zhismann*: Die Unionverhandl. d. orient. und. röm. Kirche seit d. XV.

Konstantin birodalma érdekeit veszélyeztetve látta Róma által, székhelyét Byzanczba tevé át.

Keleten a görög nyelv diplomatikai nyelvvé lőn, az egyházban is mind a szertartásoknál, mind a kormányzati és értekezleti ügyekben egyházi nyelvül ez használtatott. A nyugati egyház a latin nyelvet használta. Igy lőn, hogy már kezdetben a görög és latin egyház elnevezéssel találkozunk. De ezen nyelvkülönbségen kivül mindenben megegyezett a két egyházág, s a római püspök főnöksége alatt egy és osztatlan egyházat képezett.

A hatalmas székváros püspöke eddig a hierarchiában csak egyszerü püspöki rangot birt és a heracleai metropolita joghatósága alá tartozott. Az alexandriai szék keleten elsőnek tekintetett; ez, valamint az antiochiai és jeruzsálemi székek is különös előjogok és kiváltságokkal voltak felruházva. A Nagy-Theodosius alatt 381-ben tartott I. konstantinápolyi közzsinat e város püspökét a római püspök után rangozta, a 3. kánonban ezt határozta: „Konstantinápoly püspökének legyen tiszteleti elsőbbsége a római püspök után, azért, mivel ezen város uj Róma.“

A 451-ben tartott chalcedoni zsinat a konstantinápolyi püspököt e méltósághoz mért előjogokkal ruházta föl. Daczára a pápa ellenmondásának, ki ezen határozatokban az addig fenállott rendnek teljes felforgatását látta; ezek egész keletre nézve az államhatalom részéről is szentesittettek. A pápa azonban még ekkor is az egész egyház fejének ismertetett el, s főleg hitágozati vitáknál még mindig a pápa tekintélye döntött. De a hitágazat körüli heves viták, a császároknak egyházi ügyekbe való s mértéket alig ismerő illetéktelen beavatkozása s

Jahrhundert bis zum Concil von Ferrara, Wien 1858. — *Pichler*: Geschichte der kirchl. Trennung zwischen d. orient. und occident. München 1864. és 1865. II. köt. — *Silbernagel:* Verfassung und gegenw. Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients. Landshut. 1865. — *Walter*: Kirchenrecht. Bonn. 1861. — *Schwartz:* Initia religionis christ. inter Hungaros eccl. orient. adserta. Halle 1740. — *Bárdosy*: Suppl. ad Analecta Scepusii Caroli Wagner 1802. — Turcograeciae libri octo a Martino Crusio in academia Tybingensi Graeco et Latino Professore utraque lingua editi: Basil. 1584. — Acta et scripta Theologorum Würtembergensium, et Patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae: quae utrique ab anno MDLXXVI. usque MDLXXXI. de August. Confessione inter se miserunt; graece et latine ab iisdem Theologis edita. Wittembergae 1584. — *Schmitt*: Kritische Geschichte der neugriechischen und russischen Kirche. Mainz 1840. — *Viccardelli*: Dissertatio de orgine christianae religionis in Russia. — Roma 1826. — *Theiner:* Die Staatskirche Russlands. Schaffh. 1853. *Schmitt*: Harmonie der morgenl. und abendl. Kirche. Würzburg 1863. — *Hefele:* Beiträge zur Kirchengesch. Tübing. 1864. — *Miklosich*: Acta et Diplomata medii aevi sacra et profana. Bécs 1860—1865.

A függetlenitésre való törekvés.

a konstantinápolyi patriarchák hiusága, határtalan nagyravágyása s hatalomvágya a keleti egyházat mindinkább elkülöníték a nyugatitól. Konstantinápoly püspökei az V. század végétől kezdve az egész keleti egyház függetlenitésén törekedtek, oda irányozták minden figyelmöket, hogy a pápával egyenlő méltóság és joghatóság birtokosai lehessenek. Már Acatius nemcsak a pápa, s a zsinat itélete előtt vonakodott meghajolni, hanem a pápát is kiközösitette. Ez által ketté szegte az Isten által nyujtott egységi lánczot, felbontotta a legszentebb kapcsot, mely kelet püspökeit sz. Péter isteni jogainak törvényes örököséhez, a római pápához, az egyház fejéhez csatolta. Epiphanius Krisztus helytartójának I. János pápának megtagadta az ülés elsőbbségét, IV. János, kit szigoru önmegtartóztatása miatt bőjtölőnek is (jejunator) neveztek, 589-ben közzsinatot hitt össze, s a meghivó levél aláirásánál Nagy-Gergely pápa irányában az egyetemes patriarcha czimét használta.

Határozottabb alakot öltött a szakadás a IX. század második felében. A konstantinápolyi patriarchai székre 846-ban Ignácz, zárdai apát választatott. A császári trónon ült ekkor Theophil császárnak kiskoru fia, III. Mihály, kinek nevében nagybátyja Bardas kormányzott. Bardas Ignáczot, mivel ez őt feslett élete miatt többször megdorgálta nem türhetvén, a császár által patriarchai méltóságától megfosztatta. Utódául Bardas ajánlatára egy tudós világi ur és császári rokon,

Photius.

Photius neveztetett ki. Photius a püspökségről a pápa által letett Gergely syracusai püspöktől hat nap alatt az egyházi rend minden fokozatát felvette, a hatodik napon püspökké avattatott. I. Miklós pápa 863. évben Rómába zsinatot hirdetett, melyen Photiust papi méltóságától teljesen megfosztotta s Ignáczot visszahelyezte. Photius ezeket meghallván 867-ben a császár elnöklete alatt Konstantinápolyban tartott zsinaton a római pápát és mind azokat, kik vele tartanak, átok alá vetvén az egyházból kiközösitette, s egyszersmind a latin egyházat pártosaihoz küldött körleveleiben eretnekségről vádolta.[1] De Photius szerencsecsillaga csakhamar letünt. A meggyilkolt Mihály császárt a császári trónon Vazul követé, ki Photiust azonnal elüzte, Scopen kolostorba záratta s a patriarchai széket Ignácznak visszaadta. A 869-iki zsinat megerősité a császár tettét, és Photiust kiközösitette. Azonban Ignácz patriarcha nehány év mulva megha-

[1] Photius a latin egyházat következő pontokról vádolá: 1) Hogy a latin egyház hiveinek szombaton a huseledelt eltiltja, más bőjti napokon pedig tej és sajt élvezetét megengedi. 2) Hogy papjait nőtlenségre kötelezi. 3) Hogy a bérmálás-szentség kiszolgáltatását csak a püspököknek engedi. 4) Hogy a konstantinápolyi hitvalláshoz e szót „filioque" csatolá.

lálozván, Vazul császár Photiust, ki időközben a császár kegyét megnyeré, a megürült patriarchai székbe helyezteté. Mit VIII. János pápa is a császár kértére megerősitett azon feltétel alatt, hogy ezentul a konstantinápolyi patriarcha Bulgáriában semmi joghatóságot többé ne gyakoroljon, hanem azt a római pápának, kihez régenten tartozott visszaengedje. De Photius a 879-iki konstantinápolyi zsinaton a pápai követek jelenlétében tett s irásban is megerősitett igéretét megszegte; miért őt a pápa az egyházból ujra kizárá. Vazul halála után fia és utódja, a bölcsnek nevezett Leo, Photiust a városhoz közelfekvő kolostorba záratá, később másikba viteté, hol nyugtalan életét 891-ben be is végezte.

Photius halálával a zavarok lecsendesültek, s a keleti patriarchák 160 éven át a legszorosabb egyesülésben voltak a római egyházzal. Elek patriarcha 1043-ban elhunyván, helyébe a magas méltóságra a császár Cerularius Mihályt emelte. Ez nem türhetvén azon hódolást, melynélfogva a keletiek is a római pápa, mint az egész egyház feje alá tartozzanak, 1053-ban felmondotta Rómának a tartozó tiszteletet és engedelmességet. Egy iratot, melyben a pápát és a római egyházat hittévedésről vádolja, szerkesztett, s Konstantinápolyban a latinok egyházait azonnal bezáratá. A pápa jóakaratulag intő levelet küldött hozzája; mire a patriarcha IX. Leohoz tiszteletteljes levelet intézett, könyörögvén, hogy követeit minél előbb küldené Konstantinápolyba az egyházi béke helyreállitása végett. A követség 1054-ben Konstantinápolyba érkezett, de Cerularius előlök elzárkozott kijelentvén, miszerint eretnekekkel legkisebb érintkezésbe sem akar bocsátkozni. Azért a követek Sophia-templomában a császár, a clerus és nagy néptömeg jelenlétében előre bocsátván a történtek szomoru lefolyását, Cerularius Mihályra az egyházi átkot ünnepélyesen kimondották. Mire Cerularius Konstantinápolyban csekély számu püspökökből zsinatot rögtönzött, melyen a pápára és a pápai követekre egyházi átkot mondott; minek, daczára a császár közvetitő kisérleteinek s a nyugati egyház alapos czáfiratainak, a nyiltan kimondott szakadás lett következménye.

Cerularius felmondja a Rómának tartozó engedelmességet.

A szakadás bekövetkezett.

101. §. b) Egyesülési kisérletek.

A két egyházág közötti egyesülésre már a XII. században történtek alkudozások, melyek azonban eredmény nélkül maradtak,

[1] Vádolja a latin egyházat: 1) Hogy az oltári-szentségben kovásztalan kenyeret használ. 2) Hogy megfojtott és tisztátalan állatok husával élnek hivei. 3) Hogy papjai szakályt nem növesztenek. 4) Hogy bőjtben allelujáit nem énekelnek. 5) A szerzetesek hussal táplálkoznak. 6) Két fivér két nővérrel házasságot köthet stb.

jóllehet a Comnen házból való császárok az egyesülést nagyon is óhajtották.

A XIII. században Paleolog Mihály több izben követeket küldött IV. Orbán (1261—1265) és VI. Kelemen (1265—1268) pápákhoz, kijelentvén, miszerint ő kész a szakadásból kibontakozni és országával együtt a rom. kath. egyház szent egyességébe belépni. X. Gergely (1271—1276) Lyonba 1274. év május elejére egyetemes zsinatot hirdetett, melyre Mihály császár is meghivatott. A császár teljhatalommal felruházott követséget nevezett, mely X. Gergely pápa előtt a császár és fia Andronicus (a trónörökös) nevében a szakadásról lemondjon. Sz. Péter és Pál apostolok ünnepének nyolczadán, vagyis julius 6-án tartott, negyedik ülésen a kath. egyház hitvallására a császár nevében Arcopolita György, a görög clerus nevében pedig Veccus János megesküdvén, a rég óhajtott egyesülés megtörtént. Sajnos rövid ideig tartott, az ifju könnyelmü Andronicus alatt már tiz év mulva felbontatott.

A megtörtént egyesülés ujra felbontatott.

Andronicus császár és utódai csakhamar kénytelenek voltak érezni az elszakadás következményeit. A törökök fegyveres mozgalmai napról napra ijesztőbb alakot öltöttek, a megindult hadoszlopok közeledése minden kétséget eloszlatott az iránt, hogy a török uralom épülete a görög birodalom romjaira terveztetik. Ily szomoru helyzetben önként Róma felé tekintettek kelet császárai. Andronicus fia I. Paleolog János 1355-ben VI. Inczénél (1352—1361) segélyért esedezett a törökök ellen, eskü alatt igérvén az egyesülésnek hat hónap alatti életbe léptetését. A pápa felszólitotta a keresztény fejedelmeket, de a császár részére segélyt nem nyerhetett. János V. Orbán pápa (1362—1370) előtt személyesen is megjelent, és a pápa által kiküldött három bibornok kezébe letette a sajátkezüleg aláirt s esküvel megerősitett róm. kath. hitvallást, de segélyt ekkor sem nyerhetvén, az ő példája nem talált követésre. II. Paleolog János a törökök előnyomulását tapasztalván, 1430-ban követséget küldött V. Márton pápához a Konstantinápolyban tartandó egyesülési zsinat megtartása végett. V. Márton utódja, IV. Jenő, a kivánt egyetemes zsinat helyeül Ferrárát tüzte ki, meghiván oda Paleologus János császárt és a görög egyházat. Paleolog János és József konstantinápolyi patriarcha nagyszerü és számos küldöttséggel Ferrarába megérkeztek. A zsinat a tizenhatodik ülés után az ott dühöngő epemirigy miatt egészségi szempontból Flórenczbe tétetett át, hol a két egyház egymással kibékült és 1439. évi jul. 6-án az egyesülés ünnepélyesen kihirdettetett.

Flórenczben 1439-ben a két egyház kibékült s az egyesülés ünnepélyesen kihirdettetett.

A Flórenczben meghalt József patriarcha helyébe a zsinaton is

jelenlevő Metrophanes cyzikói metropolita választatván, a létrejött uniót Sophia templomában ünnepélyesen kihirdetteté, s főpásztori leveleket intézett kelet metropolitái- és püspökeihez, hogy az egyuttal megküldött zsinati határozatokat megyéikben szintén kihirdessék és mindenütt foganatba vétessék. A florenczi zsinaton létrejött egyesülés tehát keleten életbe léptettetett. Azonban csakhamar találkoztak egyes püspökök, kik a létrejött egyesülést rágalmakkal illették s azt gyülöletessé tenni iparkodtak. 1443-ban a jeruzsálemi, antiochiai, alexandriai patriarchák Arsenius caesareai és még nehány püspökkel zsinatot tartván, a florenczi zsinat határozmányait istenteleneknek nyilatkoztatták ki. Az uniótól elpártolt egyes püspökök fondorkodása, Ujabb elpártolás. s az erkölcstelenségbe sülyedő görög clerus, mely a hit ügyeire nézve roppant tudatlanságba esett, a szegény hivő népet könnyen félrevezeté s ujra fölélesztő a régi szakadást. Némely országban azonban a florenczi unio érvényben maradt, vagy az egyesülés később tényleg bekövetkezett. Igy támadt a görög-egyesült vagy u. n. görög-katholika és a görög nem egyesült vagy u. n. görög-keleti egyház közötti különbség. A gör. kath. és a gör. nem egyesült egyház.

102. §. c) A görögkeleti egyház Magyarországban.

Magyarországot hajdan oly tartományok, melyek a görög egyház szertartásait követve a szakadásban levő konstantinápolyi patriarchához ragaszkodtak, környezték. Ezen szakadár-vallásu népek különféle okoknál fogva hazájokból kivándorolni kényszerülvén, Magyarországban telepedtek le. Igy történt, hogy a magyar föld éjszakkeleti részében Sáros megyétől Erdély határáig találjuk az orosz vagy rusznyák népet; Bihar, Arad, Zaránd, Temes, Torontál megyékben és Erdélyben az oláh népet és végre hazánk délkeleti részén a szerb népet. Görög-keletiek Magyarországban.

I. A szakadárvallásuak között először is az orosz vagy rusznyák nép egyesült a kath. egyházzal. II. Ulászló király 1491-ben nevezé ki az egyesültek első püspökét, kinek székhelye Munkács lőn. Az egyesülés további terjedését az ország belviszályai gátolták. Azonban az egyesités művét Kollonich bibornok és esztergomi érsek a XVII. század végén ujra felkarolta. Az unió nehéz munkája lassan ugyan, de sikerrel folyt ugy, hogy a munkácsi megye az egyesült kath. plebániák száma miatt oly terjedelmü lett, hogy annak kettészakitása elkerülhetlennek bizonyult, miért I. Ferencztől 1820-ban az eperjesi egyesült görög püspökség alapittatott. Az orosz

II. Kollonich apostoli gondjait az oláh szakadárokra is kiterjeszté és pedig oly sikerrel, hogy Theophil oláh püspük 12 protopo- és az oláh szakadárok,

pájával együtt az 1697-ben tartott gyulafehérvári zsinaton a kath. egyház minden hitágozatát elismerte és aláirta, ennek következtében a kath. egyházzal nyolczvanezer oláh egyesült, kiket csakhamar több mint százezer követett. Az egyesült oláhok a Balázsfalván székelő fogarasi püspök alá tartoztak. A nagyváradi püspöki megyében levő egyesült oláhok számára M. Theresia 1776-ban a váradi püspökséget alapitotta. Később uj püspökségeket is nyertek.

II. A szerbek különböző időben vándoroltak be Magyarországba. Az első jelentékenyebb bevándorlás 1428-ban történt. Az utolsó bevándorlás alkalmával I. Lipót alatt Csernovics Arsen ipeki érsek 36,000 szerb és albaniai családdal vonult be hazánkba. Vallási ügyeik M. Theresia alatt az 1769. 1774. és 1776. évben királyi biztos jelenlétében Karloviczon tartott nemzeti gyüléseikben rendeztettek; a karloviczi érsek joghatósága alá hét püspökség rendeltetett. Azonban mivel még mindig elégületleneknek mutatkoztak, ügyeik 1779. és 1782-iki pótrendeletek által uj szabályozást nyertek.

továbbá a Duna és a Drávamelléki nem egyesült vallásuak egyesülése a kath. egyházzal.

A Duna és Dráva melléki nemegyesült vallásuak papjai és szerzetesei és számos előkelő világi urai a pécsi jezsuiták által elkészitve 1690-ben egyesültek a kath. egyházzal és Jáni Ferencz szerémi püspök kezébe tették le a kath. hitvallást.

A Száva és Kulpa folyók mentében leginkább a XVI. században letelepült különféle nemegyesült vallásu népek kezdetben a kath. lelkészek joghatósága alá helyezkedtek, később régi szakadárhitökhöz és szertartásukhoz kezdettek visszatérni. A teljes elszakadás az által gátoltatott, hogy schvidniczi püspök czim alatt főpásztort kaptak. A schvidniczi püspökségből utóbb kőrösi egyesült görög kath. megye lett.

A g. k. egyház a polgári, politikai és egyházszabadság minden jogaiban részesittetik.

A görögkeleti egyház az 1791: 27. t. cz. által a polgári, politikai és egyházszabadság minden jogaiban részesittetett. Az 1792: 10. t. cz. értelmében a nemegyesült görög érsek és püspökök a magyar országgyülés főrendi táblájánál ülést és szavazatjogot nyertek. Az 1848. dec. 15-éről kelt császári leirat a karloviczi érseket a patriarcha czimmel ékesitette fel.

Az 1868: 9. törvényczikk által az 1864. évben összehivott, és 1865-ben Karloviczon folytatott szerb nemzeti congressus utólag törvényesittetett. A gör.-keleti vallásu románok részére felállitott önálló, s a szerbekével egyenjogu metropolita, nemkülönben az erdélyi gör.-keleti vallásu püspökségnek érsekségre emeltetése törvénybe iktattatott és az 1792: 10. t. cz. rendelete erre is kiterjesztetett. Miután eszerint a gör.-keleti vallásuaknak egymástól független két egyháztartományra lett elválása az 1848: 20. t. cz. 8. §-ában biztositott önkormányzati jogok-

nak külön leendő gyakorlását tevé szükségessé, fentartatván ő felségének alkotmányszerüen gyakorlandó legfelsőbb felügyelési joga a fennevezett két metropoliának hivei jogositva lettek egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai között külön-külön, és az illető metropoliták által ő felségének leendő előleges bejelentés mellett időszakonkint egybehivandó egyházi gyülekezeteikben (congressus) önállóan intézni, rendezni, és ezen congressusokon alkotandó, és ő felsége által jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik utján önállóan kezelni és igazgatni. Mindkét metropolia hivei jogot nyertek ugyancsak a legfelsőbb jóváhagyási jog fentartása mellett, egyházi gyülekezeteket (congressusokat) tartani. E czélból a miniszterium megbizatott, hogy a rég fönállott gyakorlat szerint, az illető főpásztorokon kivül 25 egyházi, 50 világi, és ezek közé választandó 25 határőrvidéki követből álló görögkeleti vallásu szerb nemzeti egyházi congressus mielőbbi összehivását a karloviczi érsek és szerb patriarcha által eszközölje. Ugyancsak a ministerium bizatott meg a görögkeleti vallásu román püspöki zsinat felterjesztéséhez képest az illető főpásztorokon kivül 30 egyházi, 60 világi, és ezek közé választandó 10 határőrvidéki követből álló görögkeleti vallásu román nemzeti egyházi gyülekezet (congressus) mielőbbi összehivásának eszközlésével. Az ily módon összehivott mindkét egyházi gyülekezet legelső feladatává tétetett: az egyházi gyülekezet szervezetét ő felsége jóváhagyása mellett megállapitani. A szerb congressusok idevonatkozó határozatai ő felségének 1868 aug. 10-én, továbbá 1871 máj. 29-én, és 1875 máj. 14-én kelt legfelsőbb rendeleteivel lettek megerősitve; a Nagy-Szebenbe egybehivott g. k. román egyházi congressus által készitett szervezési szabályzat pedig 1869. máj. 28-án kelt királyi elhatározással lett jóváhagyva. Ezen szabályzatokat a 269. §. b. 1—269. §. b. 4. §§-ban ismertetjük.

Az 1868: 9. t. czikkben továbbá határoztatott, hogy a két metropolia különválásából eredő mindennemü követelések, amennyiben kölcsönös egyesség utján kiegyenlithetők nem lennének, ugy az egész metropoliát, mint a püspöki megyéket vagy egyházközségeket vagy netalán egyes egyéneket illetők is, ő felsége által az illető miniszter ellenjegyzése mellett delegálandó valamely rendes bíróság előtt bélyeg- és illetékmentesen érvényesitendők, és ezen eljárásnál minden más perorvoslatok mellőzésével egyedül a kétfokozatu rendes felebbvitel tartatik fen, és az ilynemü felebbezett perek a felebbviteli bíróságok által soron kivül intézendők el. A görögkeleti vallás se nem szerb, se nem román ajku hivei ezentul is meghagyatnak mindazon jogokban, melyeket egyházközségi és iskolai ügyeik önálló intézésében, szertartási nyelvük szabad

használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapitványaik kezelésében eddig gyakoroltak.

103. §. II. a) A keleti egyház alaptanai.

Miután a keleti egyház nem annyira eretnek mint szakadár egyház, azért alaptanaira nézve az a kath. egyházzal általában megegyezik.[1] Vannak azonban némely tanok, melyekben részint már a szakadás idejekor, részint később eltért; ugyanis:

A tanok, melyekben a kel. egyh. a kath. egyháztól eltér.

1. Magára a mindenható Istenre vonatkozólag, az egy isteni természetben elismeri a háromszemélyiséget, ugy azonban, hogy e három személynek egymáshozi viszonyára nézve tagadja, miszerint a harmadik személy a Szentlélek az Atyán kivül a Fiutól is származik.

2. Az emberről kinyilatkoztatott tant a teremtés- és eredendő bünre nézve elfogadja; de tagadja, hogy a megváltó anyja Mária, ezen bün nélkül fogantatott; szintugy az ember jövő életére nézve nem hiszi a tisztuló állapot (purgatorium) létét, hanem csak a poklot és mennyországot.

3. A megváltó személyére nézve hiszi, hogy benne két természet volt egyesitve, hogy büneinkért a megsértett isteni igazságnak eleget tett s ez által részünkre kegyelmet szerzett, miket az általa alapitott hét szentségben nyerhetünk.

4. E hét szentségre nézve azonban tartja, hogy a bérmálásnak kiszolgáltatója rendszerint nemcsak a püspök, hanem az áldozár is. Az oltári szentség anyagául csakis kovászos kenyeret ismer el, s magát e szentséget mindkét alakban, t. i. kenyér és borszin alatt kivánja a hivőktől is vétetni. A bünbánat szentségére nézve az áldozárokat tekintve semmiféle joghatósági megszoritást (reservatio) nem ismer, mint ez a kath. egyházban fönáll. Az egyházi rendnél pedig nem kivánja meg a nőtlen életet, ugy mindazáltal, hogyha valamely papnak neje meghal, az özvegynek többé megházasodnia nem szabad. A házasság szentségére nézve tartja, hogy valamely félnek házasságtörése miatt az nemcsak az ágy- s az asztalra, hanem kötelékre nézve is feloldható.

5. Végre a Krisztus által adott isteni kinyilatkoztatás őre és hite-

[1] Források a keleti egyház alaptanaira nézve a hitvallások és nyilatkozatok, milyenek: a) Gennadius patriarcha hitvallása. b) Mogilas Péter hitvallása. Metrophanes magánnyilatkozatai, melyek „Confessio ecclesiae orientalis“ czimen jelentek meg 1661. Helmstadtban. d) Prokopovicz: Christiana orthodoxa theologia.

les magyarázójául csak is az egyetemes tanitó-egyházat ismeri el ugy, hogy a római pápának a püspöktől eltekintve semminemü kiváltságát nem fogadja el, hanem őt csakis a hasonlók között elsőnek mondja, annak tehát csakis tiszteletbeli elsőséget ad, de tekintélyi és joghatósági főnökségét el nem ismeri, annál kevésbé annak a hit és erkölcsdolgábani tévmentességét.

Az istenitiszteletre nézve a keleti egyház hiszi a szent miseáldozat- és hét szentségről tant, azonban a fentebb kitett eltérésekkel. Az isteni tisztelet nyelve nem egy, hanem különféle tartományok szerint változó, valamint sokhelyt változnak maguk a szertartások is, de csak a leglényegtelenebb dolgokban.

104. §. b) Az egyházhatalom.

A keleti egyház az egyházhatalomban három alkatelemet különböztet meg, u. m. a kegyszerek kiszolgáltatását, a tanitói tisztet és a fegyelem kezelését. A katholika egyházzal egyezőleg azt tanitja, hogy e hármas hatalom egy külön rendnek adatott, mely kezdetét az apostolokban veszi, a püspökökben mint azok törvényes utódaiban folytattatik, s kézfeltevés által szakadatlanul átruháztatik.[1] Igy tehát megkülönbözteti a hiveket a papságtól, s ez utóbbit hiszi hivatva lenni az egyházhatalom gyakorlatára. A szentiratokra vonatkozólag elismeri, hogy azok isteni sugallat folytán keletkeztek s tekintélyök egyedül az egyház tanitóhatalmától ered.[2] Az egyházhatalom alkatelemei.

Az egyházkormányzat, mely eleinte egy volt a konstantinápolyi patriarcha főnöksége alatt, idővel változott; mert először is a

[1] *Orthod. Conf.* Part. I. qu. 109 „Sacerdotium id, quod Ministerium est, apostolis a Christo mandatum fuit: deinceps per manuum illorum impositionem, usque in hodiernum diem ordinatio ejusdem peragitur, succedentibus in locum apostolorum episcopis, ad distribuenda divina misteria, salutisque humanae obeundum ministerium."

[2] *Orth. Conf.* Part. I. qu. 72. „Quidquid sancti Patres, in omnibus universalibus atque particularibus orthodoxis conciliis, quocunque tandem loco habitis statuerint: id a Spiritu S. profectum esse credas oportet." — qu. 96. „Ecclesia habet Spiritum S.; qui illam perpetuo docet et instruit." — *Synod. Hierosol.* a. 1672. cap. II. (Harduin T. XI. p. 235.) „Credimus sacras scripturas a Deo fuisse revelatas, eisque propterea non quidem ut libuerit, sed secundum ecclesiae catholicae traditionem interpretationem, adhibendam esse fidem omni dubitatione majorem — „Quamobrem eandem esse ecclesiae catholicae auctoritatem credimus, quam sacrae scripturae. Enimvero utriusque auctor cum sit Spiritus S., perinde est catholicam ecclesiam audieris, ac sacram scripturam "

moszkvai orosz érsek függetlenité magát tőle egész Oroszországra nézve, később az athenei görög érsek Görögországra, azután az oláh metropolita az egyesült Dunafejedelemségre, utóbb a bolgárok önmagukra nézve, legujabban a szerb egyház függetlenité magát;[1] az osztrák-magyar területen levő g. k. egyház pedig már régóta függetlenül kezeli ügyeit; s igy az egységes kormányzat többé nem található föl benne.

105. §. c) A hierarchia.

A hierarchia szervezete.

A keleti egyház a hierarchiát, mely püspökökből, presbyterekből és diakonusokból áll, isteni eredetü intézménynek tartja. Az alsóbb szolgák közé számitja a subdiakonusokat, lectorokat, cantorokat, lampadariusokat, kik a püspöktől felszentelés által nyerik hatalmukat.[2] Az egyházi hatalom gyakorlására az egyház egyes kerületeiben az igazgatás élén egy püspök áll. A püspökök és presbyterek között lényeges a különbség,[3] az utóbbiak a püspöktől nyerik a hatalmat és joghatóságot. A püspök fölött pedig a metropoliták állanak. A patriarchák közül történeti szempontból a jeruzsálemi, politikailag az ó és uj római széké az elsőség,[4] melyet azonban a fönálló szakadás miatt csak a konstantinápolyi patriarcha gyakorolhat, azért ez képezi a görög egyház látható középpontját. Az orosz egyházban a püspökök fölött még érsekek is vannak, de ez pusztán czim. Azután következik a szent zsinat és az egyház látható feje a czár; a görögkirályságban pedig a király.

[1] A szerb nemzeti egyháznak a konstantinápolyi patriarcha alól való függetlenitését illetőleg az okmányokat lsd. *Archiv* 44. k. 312. l.

[2] *Orthodoxa Confessio* Part. I. qu. 111. „Sacerdotium ceteros omnes in se continet gradus, qui nihilosecius legitimo ordine conferri debent: ut Lector, Cantor, Lampadarius, Subdiaconus, Diacanus."

[3] *Synod. Hieresol.* 1672. cap. X. (Harduin T. XI. p. 243.): „Superiorem vero esse simplici sacerdotio pontificiam dignitatem vel inde liquet, quod sacerdotem consecret episcopus, non vero a sacerdote, sed a duobus tribusve potificibus juxta apostolorum canones episcopus consecretur."

[4] *Orthod. Confess.* Part. I. qu. 84. „Inter particulares ecclesias illa mater reliquarum dicatur, quae prima omnium praesentia Christi ornata fuit. — Est itaque haud dubie mater et princeps ecclesiarum omnium ecclesia Hierosolymitana, quoniam ex illa in omnes orbi terminos duffundi coepit evangelium; quamvis postea imperatores primos dignitatis gradus antiquae novaeque Romae tribuerint, ob majestatem imperii, quae iis locis domicilium habebat."

HARMADIK FEJEZET.

AZ EVANGELIKA EGYHÁZ.

106. §. I. a) Az evangelika egyház rövid történelme.

Az evangelika egyház a XVI. században támadt egyházszakadás folytán keletkezett. Két főirányelata szerint az u. n. ágostai hitvallásu (lutherana) és helvét hitvallásu (reformata) egyházra szakadt.

I. Az ágostai hitvallás.

Az első protestans hitujitási mozgalmak szerzője a sz. Ágoston-rend egyik tagja Luther Márton volt.[1] Mint wittenbergi tanár az egyházi életben mutatkozó egyes visszaélések ellen lépett fel s gyökeres reformokat sürgetett; de tulzott heve oly térre ragadta, melyen a kath. egyház tanától mindig távolabb jutván, az örökké sajnálatos egyházszakadást idézte elő. 1517-ik évi október 31-én a wittenbergi egyház ajtajára 95, szerinte kérdés alá vonandó tételt függesztett ki, melyekről más nap nyilvános beszédet tartott; megtámadá az egyház egyes hitágazatait és az egyház tanitó hatalmának tekintélyét. Midőn állitásaihoz különféle czáfiratok és hozzá intézett figyelmeztetések daczára tovább is szilárdul ragaszkodott, X. Leo pápa munkáiból kiszedett 41 állitását elitélte. Luther azonban a pápa bulláját és az egyházi törvénykönyvet máglyán nyilvánosan elégeté. Ezeket a pápa megértvén, 1521. évi jan. 3-án Luthert követőit és pártfogóit az egyházból kizárá. V. Károly császár parancsára pedig a wormsi gyülésre idéztetvén, ő és hivei a birodalomból való számüzetéssel sujtattak. Mindezek daczára az uj tan, melyet a szász választó-fejedelem kiváló oltalom- és pártfogásban részesitett, gyorsan elterjedt; csatlakoztak később hozzá más német fejedelmek is. Az 1526. évi speieri birodalmi gyülésen miden fejedelem felhatalmazást nyert arra, miszerint tartományában az egy év alatt tartandó zsinatig vallás dolgában szabadon rendelkezhessék. Minthogy pedig a zsinat a határozott időben meg nem tartatott, az 1529. évi ujabb speieri gyülés az előbb adott hatalmat vissza vonván, a régi wormsi határozat teljesitését sürgette. De ekkor már a németbirodalmi rendek és városok oly nagy számmal

Az első prot. mozgalmak szerzője Luther Márton volt.

[1] *Luther Márton* Eislebenben 1483. nov. 10-én született. A bölcsészetet az erfurti egyetemen végezte. 1505-ben sz. Ágoston-rend tagjává lőn.

csatlakoztak az uj tanhoz, hogy a gyülés e végzeménye ellen ünnepélyes óvást tettek.[1] Ez által az egyházi szakadás nyiltan kimondatott. Mindennek szüleménye az lőn, hogy az 1530. évi ágostai birodalmi gyülésen a protestánsok a császárnak és a gyülésnek egy, a torgaui czikkelyek alapján már azelőtt Melanchton Fülöp által készitett és a protestáns karok és rendek aláirásával ellátott hitvallást nyujtottak át, mely ezen gyüléstől *ágostai hitvallásnak* neveztetik. Igy mindig határozottabb állást foglaltak el, s mint egyházi- s politikai párt kezdettek szerepelni. A császár ily körülmények között czélszerünek látta Nürnbergben 1532-ben egy egyezményt hozni létre, melynélfogva a pápától kieszközlendő közzsinatig a protestáns rendek vallásuk miatt semmi üldözés- vagy bántalomnak kitéve ne legyenek. A trienti zsinatra történt előkészületek, az uj tan követőit 1537-ben az u. n. schmalkaldi pontok aláirására inditák, melyek a zsinatra küldendőknek utasitásul szolgáljanak. Midőn az ágostai hitvallás követői az 1545-ben megnyitott trienti közzsinatot elismerni nem akarták és a császár ellen is mindig határozottabban léptek föl, a császár a schmalkaldi szövetség tagjait 1546. jul. 20-án számüzetéssel büntette. Számtalan és keserü csalódások ellenére V. Károly császár nem mondott le azon reményről, hogy a vallásegységet Németországban békés uton létesitenie sikerülend; addig is, mig a vallásügy teljesen el fog intéztetni, az 1548-ki ágostai birodalmi gyülésen egy 26 czikkből álló a hit- és egyházügyeire vonatkozó ideiglenes szabályzatot (ágostai interim) hirdetett ki. Ezen ideiglenes szabályzat keresztülvitelét a szövetségesek által előidézett ujabb ellenségeskedés nem csak megakasztá, hanem egyszersmind az 1552. évi aug. 2-án aláirt passaui egyezményt is, melynek érteményében a teljes kiegyezésig a protestansoknak ujabban is sértetlenség biztosittatik, eredményezé. Ezen egyezményt az 1555. sept. 21-én létrejött s 26-án kihirdetett u. n. ágostai béke, mely által az ágostai hitvallás a birodalomban jogosult létet nyert, követé.

Az egyházszakadás kimondatik.

Ágostai hitvallás.

Ideiglenes szabályzat.

II. A reformáltak.

Az uj egyház kebelében azon nézetkülönbségből, mely mindjárt kezdetben főleg az urvacsoráját illetőleg felmerült, csakhamar szakadás támadt.

A szakadás előidézője Zwingli[2] Ulrik a zürichi káptalan kanonokja volt, ki a Németországban ujitó Luthert utánozván, Sámson

[1] Protestáltak, innen neveztetnek protestánsoknak.

[2] Wildenhausenben a toggenburgi grófságban 1484-ben született, a bölcsészetet Bécsben, a hittani tanulmányokat Baselben végezte.

Bernát ellen, ki 1518. évben szintén bucsut hirdetett, kikelt és tulajdon tanitását adá elő. Tanitására nézve Luthertől leginkább az urvacsorára vonatkozólag tért el. Mig Luther az urvacsorában Krisztus valóságos jelenlétét állitotta, addig Zwingli azt tanitá, hogy a kenyér és bor csak jelképe Krisztus teste- és vérének. Zwingli nemsokára 4 felvidéki várost[1] arra inditott, hogy különváltak és az 1530. évi ágostai birodalmi gyülésen „Confessio tetropolitana," vagyis a 4 város vallása czim alatt külön hitvallást nyujtottak át a császárnak. Jóllehet az innen keletkezett elvvita az 1536-iki wittenbergi egyezkedés által legalább látszólag kiegyenlittetett, sőt a Melanchtontól ujólag szerkesztett (1540. 1542.) ágostai hitvallásban Kalvin[2] tanához alkalmazkodás történt és a wormsi colloquium (1541.), a frankfurti (1558.) és naumburgi (1561.) fejedelmi gyülésen a teljes kiegyenlitésre hajlam mutatkozott; mindamellett, mivel a német hittanárok nagyobbrészt a helvét reformátorok tana mellett nyilatkoztak, az Németországban is elterjedt. Határozottabb lépés történt az ügyben az által, hogy a III. Frigyes pfalzi választó-fejedelem parancsára készült és rövid idő alatt más tartományokban is elfogadott heidelbergi kátéba Kalvinnak az urvacsorája körüli tana valósággal felvétetett. Ennek ellenében azon fejedelmek, kik a Luther-féle tant eredeti tisztaságában föntartani törekedtek, 1577-ben az u. n. „Formula Concordiae"-t, melyben hitágazatbeli állásukat szabatosban formulázták, készitették. Ez által a helvét-hitvallásuak vagy reformáltak az ágostai egyháztól elváltak, külön vallásfelekezetet, mely a westphali békekötés által szintén jogosult létet nyert és törvényes elismerésben részesült, képeztek.

Confessio tetropolitana.

Formola concordiae.

A reformáltak.

107. §. b) A hitujítás gyors terjedése.

Az uj tan nemcsak Németországban, hanem más országokban is gyorsan elterjedt.

A hitujitás elterjedése:

I. A *három Scandináv ország.* Svédországba Peterson[3] nevü két testvér, kik Wittenbergben Luther tanitásával megismerked-

a) a három Scandináv országban,

[1] Strassburg, Lindau, Menningen és Constancz.

[2] *Kalvin* János Noyonban Francziaországban született 1509-ben. I. Ferencz franczia király a hitujitókra büntetést szabván, Genfben telepedett le. Tana a többiektől, jelesen Lutherétől abban tért el, miszerint állitá, hogy az urvacsorája által a hivők Krisztus testét csak szellemileg veszik magukhoz. Azután a praedestinatiót tanitotta és azt állitotta, hogy el kell vetni minden oly egyházi szertartást, mely a szentirásban nem gyökerezik.

[3] *Matter*: Histoire du Christianism. T. 4. 6. 12. p. 122.

tek, vitte át; mi annál könnyebben sikerülhetett, minthogy Wasa Gusztáv, kit a svédek a dánok elüzése után királynak választottak, szintén az uj tanhoz szitott azon oknál fogva, hogy a papság javait elfoglalván, uj hatalmát annál jobban megerősithesse. Az 1544-iki westeresi gyülésen határozat hozatott, hogy ezentul a kath. vallásnak egész Svédhonbóli kitiltása mellett egyedül Luther tana uralkodjék.[1] Daniában a protestans vallás szintén politikai tekinteteknek köszöni létét. Már I. Frigyes kiadott rendeletei által az uj vallást különféle kedvezményekben részesitvén, a katholicismust elnyomni törekedett, III. Keresztély király pedig azon rendeletet adá ki, hogy a kath. papság minden javaitól és hivatalaitól megfosztatván, egyedül az uj vallás türessék.[2] Hasonló módon, de a katholikusok részéről nem minden ellenállás nélkül, hozatott be az uj tan Norvégiába is.

b) Svájcz-, Francziaország-, Belgium- és Németalföldön.

III. *Svájcz, Francziaország, Belgium, Németalföld.* Miként Luther Wittenbergben, ugy lépett föl 1519-től kezdve Zwingli Zürichben a katholica egyház tana és intézményei ellen, s a világi hatóság gyámolitása folytán az általa tervezett ujitásokat 1525. évig végrehajtotta. A példát Svájcz egyéb kantonjai is követték, s igy 1536-ban Baselben a reformált kantonok közös hitvallása (confessio helvetica) jött létre.[3] Ámbár Franczia országban Luther tanitása Kalvinét megelőzé, később mégis Genf szomszédsága miatt, hol Kálvin 1536 óta igen nagy tekintélylyel birt, a reformáltak tulsulyban voltak. Teljes vallásszabadságot IV. Henrik alatt 1598-ban kiadott nantesi rendelvény által nyertek. Ezen XVI. Lajos alatt is biztositott vallásszabadságot manap is élvezik.[4] Mi Belgiumot illeti, az uj tan ott is elterjedt, és Kálvin tanát követők teljes vallásszabadsággal birnak. Németalföldön is gyorsan terjedt a hitujitás, sőt Kálvin tana államvallássá emeltetett.

c) Anglia, Skothon és Irhonban.

IV. *Anglia, Skothon és Irhon.* VIII. Henriket, ki törvényes nejét elhagyván, más nővel kötött házasságot, a pápa az egyházból kiközösité: miért VIII. Henrik egész országát a pápai hatóság alól kivevé s magát az angol-egyház fejének nyilatkoztatá, különben a kath. hit mellett megmaradt, sőt azt 1539-ben egy hat pontból álló rendelet

[1] *Celsius:* Geschich. des Königs Gust. I.

[2] *Conr. Alsaci:* Historia ref. Dania, *Pantoppidán:* Kurz gefasste Reformations-historie der dänischen Kirche. *Gebhárdt:* Gesch. von Dänemark.

[3] Ezen hitvallás után 1566-ban egy másik jött létre s nagyobb tekintélye miatt a symbolikus könyvek gyűjteményében Confessio helvetica I. czimén fordul elő, mig az 1536-iki, ámbár időre nézve korábbi, mint Conf. helv. II. ismeretes.

[4] Kálvin követői Francziaországban a hugonottákat nevet nyerték.

által meg is erősitette. A királynak ezen intézkedését 1534-ben a parlament is helyeselte. A kiskoru VI. Eduárd (1547—1553) alatt a reformált tant követők tulsulyra vergődvén, mindjárt az első években Kálvinnak az urvacsoráról tana elfogadtatott, a papok nősülése megengedtetett, és az istenitiszteletnél az anyanyelv használata hozatott be. Mária a kath. vallást és egyházszerkezetet ugy mint VIII. Henrik alatt volt, ismét visszaállitá. De Erzsébet az angol egyház hitvallását harminczkilencz czikkelybe foglalván, az u. n. angolpüspöki egyházat létesité. Mindazon intézkedések, melyek az egyházat illetőleg VIII. Henrik óta történtek, Irhonra is kiterjesztettek. Skothonban 1560. a skot egyház hitvallása elkészittetvén, a kath. vallás gyakorlata szigoru büntetés alatt megtiltatott.

d) Liefland-, Olasz- és Lengyelországban.

V. Végre a hitujitás elterjedt *Liefland*, *Olasz- és Lengyelországban* is, hol leginkább Luther tana nyert követőket.

108. §. c) A hitujitás hazánkban.

Hitujitás hazánkban.

Luther által Németországban előidézett vallási mozgalmak hazánkban is általános figyelmet keltettek. Az uj tan legelőször átszivárgott az erdélyi és szepesi szászok közé, kik Németországgal nemcsak kereskedelmi viszonyban állottak, hanem többen közülök fiaikat is a német egyetemeken neveltették s papjaikat is jobbára onnan hozták. Az 1525. máj. 7. rákosi országgyülés 4. czikkelye azon szigoru törvényt hozta: hogy a lutheránusok az országból kipusztittassanak, s a hol találtattak, nemcsak egyházi, de világi személyek által is szabadon égettessenek meg. Az ugyanazon évi jun. 24-iki hatvani országgyülés pedig e törvény-czikket megerősité azon toldalékkal, hogy javaik a királyi kincstárra és földesuraikra szálljanak. De ezen törvényeknek nem volt nagy sikere, mert a hitujitás a főuraknál, sőt a királyi udvarnál levők között is pártolásra talált, s igy az uj tan követői Erdélyben ugy mint Magyarországban mindinkább szaporodtak. Az ország zavargó állapota és a gyászos emlékü mohácsi vész is elősegitette nálunk a reformatio ügyét. Kálvin tana annál könnyebben elterjedt, mivel hirdetői azt magyar hitnek keresztelék. A katholikusok ,és mindkét felekezetü protestánsok között hosszu küzdelmek következtek, melyek után az evangelika egyház alaptörvényileg biztositott elismerést, és szabadvallás gyakorlatot nyert, névszerint a bécsi (1606) és linczi (1645) utóbb beczikkelyezett békekötések t. i. az 1608: 1. t. cz. és az 1647: 5. t. cz. által. Továbbá a magyar evang. egyház szabadvallásgyakorlatát, közjogi állását és más vallásfelekezetekhez való viszonyát szabályozzák még az 1791: 26, 1844: 3, 1848: 20. és az 1868: 48. 53. és 54. törvényczikkek.

Az evang. egyház viszonyait jelenleg békekötések és törvények szabályozzák.

109. §. d) A lutherana és reformata egyház egyesitésére tett kisérletek.

Egyesitési kisérletek.

I. Az evangelika egyház két felekezete közötti egyesitésre kezdettől fogva több izben tétettek kisérletek; minden törekvés azonban, a német birodalmi néhány államot kivéve, sikeretlen maradt. Poroszországban a jelen században különböző időben kibocsátott királyi rendeletek folytán, továbbá Würtemberg, Baden, Hessen, Szászweimar nagy herczegségekben, Waldeck fejedelemségben, Nassau és az Anhalt herczegségekben, végre a rajnai Bajor tartományokban unio jött létre „evangelica egyház" nevezete alatt. Azonban ezen egyesülés nem szüntette meg a két egyházág között fönforgó belső ellentéteket, sőt inkább határozatlanságra és ez által közönyösségre vezetett. A buzgóbb protestánsok emiatt ezen unióhoz nem csatlakoznak, sőt inkább abban a vallásra nézve veszélyes eszközt látnak; az egyesülés által a czél nem éretett el, s igy a lutherana és reformata egyház mellett egy harmadik protestáns felekezet keletkezett.

Hazánkban a két vallásfelekezet közötti egyesülés nem sikerült.

II. Hazánkban az egyesülési kisérletek gróf Nádasdi Ferencz közvetitése folytán 1591-ben Csepregen Scultéti Severin és Böjthe István között kezdettek meg; azóta napjainkig folynak az alkudozások, de mindeddig sikerre nem vezettek.[1]

110. §. II. a) Az evangelika egyház alaptanai.

A hitujitók azt állitották, hogy a katholika egyház Krisztus tanától annyira eltért, és azt különféle emberi intézmények hozzáadása által annyira elferditették, hogy többé Krisztus igaz egyházának mondani nem lehet.[2] Azért czéljok az egyházat eredeti tisztaságába visszahelyezni, nem pedig uj vallásfelekezetet alakitani.

[1] V. ö. *Konek:* Egyházjogtan kézikönyve. Budapest 1876. 113. l. — Az uniót illető munkák: *Hering*: Geschichte der kirchlichen Unionsversuche seit der Reformation bis auf unsere Zeit. Leipzig 1836. — *Nitzch*: Urkundenbuch der evang. Union. Bonn. 1853. — *Stahl*: Die lutheranische Kirche und die Union. Berlin 1859 — *Schinko*: Egyházi Unio. Pozsony. 1842. — *Zay*: gr: Unvorgefasste Meinung über die Union. Pressburg. 1846. *Nagel*: Die Kämpfe d. evang.-luther. Kirche in Preussen. Stuttg. 1869.

[2] *Art. Smalc.* Part. III. art. XII. de eccl. „Nequaquam largimur ipsis, quod sint ecclesia, quia revera non sunt ecclesia" — *Gallic. Confess.* art. XXVIII. „Papisticos ergo conventus damnamus, quod pura Dei veritas ab illis exulet, in quibus etiam sacramenta fidei corrupta sunt, adulterata, falsificata, vel penitus etiam abolita, in quibus denique omnes superstitiones et idolomaniae vigent. Ac proinde arbitramur omnes eos, qui sese ejusmodi actionibus adjungunt, et iis communicant, a Christi corpore se ipsos separare." — Ily értelemben szólnak: *Helvet. Conf.* I. Cap. XVII; *Scotic. Conf.* Artic. XVIII. XXII.

Azonban Luther és társai valóban uj egyházat alapitottak. Ezen egyházról a következőket taniták: Az egyház:

1. Hogy *látható*, s a hivők oly közössége, mely az evangelium tiszta tanán és a szentségek rendszerinti kezelésén ismerhető fel.[1] Emberileg tekintve a gonoszok is mindaddig az egyházhoz tartoznak, mig külsőkép avval a közösséget tartják.[2] Isten előtt csak a jámborok képezik az egyház tagjait, s ennyiben az igazi egyház láthatatlan és egyedül Isten előtt ismeretes.[3] Mindazonáltal, azoknak, kik azt keresik, eléggé szemök elé állittatik a látható egyházban, minthogy Isten igéjét és a szentségeket a gonoszok is sikeresen kezelik.[4] a) látható,

2. Hogy *egységes*. Ezen egysége az evangelium tanának és a szentségek kezelésének öszhangzásában rejlik.[5] Az előljárók ezen összhangzás megőrzéséről kellően gondoskodjanak;[6] de külső látható középpontot, illetőleg látható főnököt az egység megvalósitására nem tartanak szükségesnek. b) egységes,

3. Hogy ezen igazi egyház az örök üdvösség elnyerésére elke- c) szükséges.

[1] *August. Conf.* art. VII. „Est autem ecclesia congregatio Sanctorum, in qua evangelium recte docetur, et recte administrantur sacramenta.“ — *Angl. Conf.* art. XIX. „Ecclesia Christi est visibilis coetus fidelium, in quo verbum Dei purum praedicatur et sacramenta administrantur.“ — *Belg. Conf.* XXIX. „Notae, quibus vera ecclesia cognoscitur, hae sunt: si ecclesia pura evangelii praedicatione, si sincere sacramentorum ex Christi praescripto administratione utatur.“ Igy szólnak még: *Scotic. Conf.* art. XVIII. *Gallic. Conf.* art. XXVII. *Helvet. Conf.* II. art. XIV. *Helv. Conf.* I. Cap. XVII.

[2] *Helv. Conf.* I. Cap. XVII. „Non omnes, qui numerantur in ecclesia, sancti et viva atque vera sunt ecclesiae membra, sunt enim hyprocritae multi. — Et tamen dum hi simulant pietatem, licet ex ecclesia non sint, numerantur tamen in ecclesia: sicuti proditores in republica priusquam detegantur, numerantur et ipsi inter cives.“ Lásd még: *Belg. Conf.* art. XXIX. *Gallic. Conf.* art. XXVII. *Angl. Conf.* art. XXVI. *August. Conf.* art. VIII. *Apolog. Conf.* IV. de ecclesia.

[3] *Helv. Conf.* II. art. XIV; *Helv. Conf.* I. Cap. XVII; *Belg. Conf.* XXVIII; *Scotic. Conf.* art. XVI.

[4] *August. Conf.* art. VIII; *Apolog. Conf.* IV. de ecclesia; *Helv. Conf.* I. cap. XVIII; *Angl. Conf.* art. XXVI.

[5] *August. Conf.* art. VII. „Ad veram unitatem ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii, et administratione sacramentorum.“ — *Helv. Conf.* Cap. XVII.

[6] *Art. Smalc.* Part. II. Art. IV. de papatu. „Episcopi omnes, pares officio (licet dispares sint quoad dona) summa cum deligentia conjuncti sint unanimitate doctrinae, fidei, sacramentorum, orationis, et operum charitatis.“

rülhetlenül szükséges, s azért mindenki saját üdve érdekében ezen egyházzali egyesülésre intetik.[1]

Alapelvek. Alapelvül tekintik továbbá:

1. Hogy az egyház láthatlan feje maga Jézus Krisztus, ki azt a Szentlélek és az Isten igéje által kormányozza.

2. Hogy az egyházhatalom, mely alatt az evangelika hitvallások az isteni ige hirdetésére, a szentségek kiszolgáltatására, a bünök alóli föloldásra és az egyházélet közösségétőli kitiltásra vonatkozó megbizást értik, és a melynek megjelölésére *kulcshatalom* (potestas clavium) kifejezést használnak, magát az egyház összességét illeti s azért

3. az egyházhatalmat a papok és világiak együtt kötelesek gyakorolni, nem pedig egy különös rend.

E szerint az egyházhatalom alanya maga az egyház,[2] ezt illeti a hármas hatalom, az evangelium hirdetése, a kegyszerek kiszolgáltatása, egyházi rendtartások kibocsátása s szükség esetén kiközösités általi kényszer utjáni foganatositása. Az egyház azonban e hatalmak gyakorlatát isteni jognál fogva egyes, általa e czélra kirendelt[3] hivatalnokokra bizza. Az ezen szolgálatra különösen meghivottak a felhatalmazást illetőleg a küldetést azon ünnepélyes cselekvény[4] folytán nyerik, mely által az egyház afelől tesz tanubizonyságot, hogy a kiküldöttek mind tudományuk, mind erkölcsös viseletük tekintetében valamely község vezetésére képeseknek találtattak. A protestáns egyházban előforduló sacerdotium nem képez külön papirendet, hanem csak külön hivatalt, s az ezen hivatal ellátására képesitő ünnepélyes cselekvény, vagyis a protestáns felfogás szerinti ordinatio nem nyujt az illetőnek az ige kezelésére természetfeletti

[1] *Helv. Conf.* I. Cap. XVII. „Communionem vero cum ecclesia Christi vera tanti facimus, ut negemus eos coram Deo vivere posse, qui cum vera Dei ecclesia non communicant, sed ab ea se, separant. V. ö. még *Apolog. Conf.* IV. de ecclesia; *Belg. Confess.* art. XXVIII. *Gall. Conf.* art. XXVI; *Stotic. Conf.* art. XVI.

[2] Ezen nézet a dolog természetével ellenkezik; azért jól jegyzi meg *Walter*: „Az apostolok és tanitványok előbb voltak, mint az egyházközségek, melyeket a zsidók és pogányok közül gyüjtöttek, hogyan ruházhattak volna ezek az apostolokra oly hatalmat, amelyet nem birtak?

[3] *August. Conf.* art. XIV. „Nemo debeat in ecclesia publice docere, aut sacramenta administrare, nisi rite vocatus.“ — *Helv. Conf.* I. cap. XVIII. *Gallic. Conf.* art. XXXI. *Angl. Conf.* art. XXIII. — *Scotic. Conf.* art. XII.

[4] *Helv. Conf.* I. cap. XVIII. „Qui electi sunt ordinentur a senioribus orationibus publicis et impositione manuum. *Apolog. Conf.* Tit. VII. de numero, et usu sacramentorum. *Helv. Conf.* II. art. XVII.

képességet és eltörölhetlen jelleget, nem eszközöl az isteni kegy közvetitésére és a hatalom vivője gyanánt jelentkező papirendbe való igtatást; sőt még szentség természetével sem bir.

4. Végre a szentirás magyarázata és a téves tan elvetése is az egyház minden élő tagját illeti, és ennek előkészitésére és gyakorlatára főleg hivatvák az egyház azon tagjai, kik az igaz tudományt nemcsak a hitben, hanem az ész által is felfogva birják.

Az egyházhatalom ezen tanirányhoz képest a protestánsoknál szintén *rendi- és joghatóságira* (potestas ordinis et jurisdictionis) oszlatik.[1] Az utóbbi, vagyis a kormányzói vagy szervezői hatalom az államhatalom birtokába jutott. Potestas ord. és jurisdictionis.

111. §. b) Három rend.

A kath. egyház azon tanát, miszerint az egyházban két rend létezik t. i. a clerus, vagyis az egyház közvetlen szolgálatára és az egyházi hatalom gyakorlatára hivottak és a laikusok vagyis a keresztény nép, az evangelika egyház mindjárt kezdetben elvetette. Szerinte az evangelika egyházban nincs üdvközvetitő papság, hanem az egyetemes papság létezik.

A XVI. század vége óta fejlödött tanelmélet három rendet különböztet meg, u. m.: A három rend.

a) A *tanitó rendet* (status ecclesiasticus), melynek czélja Isten igéjét hirdetni s az egyházkormányzatnál az Isten igéjét képviselni.

b) A *világiak rendét* (status oeconomicus), mely a tanfölötti vitákat eldönti, a kormányzatnál közreműködik, a lelkészi hivatalokat betölti és a fegyelmet kezeli.

c) A *védőt- és rendezőt*, vagy a politikai felsőbbséget (status politicus), mely hivatva van az egyházat védeni és minden jogtalan megtámadások ellen oltalmazni.

112. §. c) A kormányzói hatalom. 1) Általában.

A vallásmozgalmaknak kezdetben, mint már érintők, nem az volt czéljok, hogy az egyházszerkezetet gyökerestől megváltoztassák, azért az uj egyházalkotmány alapelvei nem levén előlegesen megállapitva, a kormányzói hatalomra nézve sem történtek eleve intézkedé-

[1] *Apolog. Conf.* Tit. XIV. de potestate ecclesiastica. „Et placet nobis vetus partitio potestatis in potestatem ordinis, et potestatem jurisdictionis. Habet igitur episcopatus potestatem ordinis h. e. ministerium verbi et sacramentorum; habet et potestatem jurisdictionis, h. e. auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis criminibus.“

sek; de erre nézve a vallástételek is kevéssé rendelkeztek. Az uj hitvallást követők az egyház kormányzatának az államtól való teljes függetlenségét követelték, mivel a kormányzó hatalom maga is az egyházé. Az oly állapot, mint Kovács megjegyzi, midőn az egyház nem önmagát kormányozza, ellenkezik az egyház szellemével, és egyedül a tényleges állapotok és másithatlan körülmények kényszerüségének rovandó fel. Azonban valósággal csak néhány vidéken sikerült a községeknek az egyházi hatalom háborithatlan birtokába juthatni. A történeti fejlődés csaknem mindenütt a fejedelmet tette az egyház fejévé. Igy az evangelika egyház, mely kezdetben korlátlan szabadságot és függetlenséget hirdetett, később önként a fejedelmek pálczája alá hajolt. A következő §§-ban azon rendszereket tárgyaljuk röviden, melyek a hitujitás óta kifejlődtek és a melyek egy vagy más országban jelenleg is gyakorlatban vannak.

113. §. 2) A kormányzásra vonatkozó egyes rendszerek.
a) Az episcopal rendszer.

Már Luther és valamennyi hitujitó Zwingli kivételével azt hirdette, hogy Istenen kivül senkinek sincs joga a lelkek felett uralkodni, és hogy az államhatalmat el kell választani az egyházi hatalomtól. A reformatio azonban mindjárt kezdetben nemcsak számos ellenállásra talált, de létét fenyegető megtámadásoknak is ki volt téve. Egyes fejedelmek hatályos segélyei elhárították az akadályokat, sőt, azok fegyverei mellett gyors terjedésnek örvendett az evangelika egyház. Ily körülmények között az ország fejedelmei kezökbe vették az egyház kormányát, teljes püspöki jogokat kezdettek gyakorolni, rendeleteket bocsátottak ki, az uj tan terjesztésére egyházlátogatásokat rendeztek, a lelkészek közül némelyeket felügyelőkül rendeltek, az egyházrendbe való felvételi jogot, valamint a kiközösitési jogot a lelkészekre ruházván, a püspöki hatóság többi jogait maguknak tarták fönn. A hivek pedig kénytelenek voltak a tények előtt meghajolni. Sőt később a protestáns jogtudósok a tudomány erejével igyekeztek a helyzetet jogosnak tüntetni fel. Ekkor álliták fel a hittudósok az *episcopal* (püspöki) *rendszert*.[1] Ennek védői azt álliták, hogy a püspöki joghatóság az ágostai hitvallást követőkre nézve az 1555. évi birodalmi hatá-

Episcopal rendszer.

[1] A legelső, aki ezen episcopal rendszert bővebben kifejtette volt *Stephan* († 1646.): Tractatus de jurisdictione Frankf. ad Moen. 1611. azután *Reinkingk* († 1664.): Tract. de regimine seculari et ecclesiastico Giess. 1619; *Carpzow* († 1661.). Ujabb védői: *Moser*: Vertraute Briefe über das protestantische geistliche Recht Frankf. am Main 1761; *Nettelbladt*: Anmerkungen über die Kirchengewalt der evang. Landesherren; továbbá *Kampetz és Schmithenner*: Ueber das Recht der Regenten in kirchl. Dingen. Berlin 1838.

rozat[1] által a vallásügy békés elintézéséig felfüggesztetett s ideiglenesen a fejedelmekre szállott át. Ezen indokolás azonban helytelen; ellene szól ugyanis azon döntő ok, hogy a felfüggesztésből átruházás még nem következik, és hogy a kath. egyházjog értelmében a püspöki jog ily átszármazása nem is eszközölhető. Mások azon magyarázatot adák, hogy a felfüggesztett egyházi joghatóság a világi főnökségre nem annyira átszármazott, hanem arra, mint amelyből eredetileg kiindult, visszaszármazott.[2] Ezen nézet azonban magok a protestáns alapelvek szerint is nem a püspöki hatalomról, hanem csak egyes különös jogokról volna elfogadható.

Az episcopal rendszer szerint a fejedelmek az egyházkormányzatot részint közvetlenül magok gyakorolják, részint ennek gyakorlására consistorium,[3] vagy egyháztanács nevezete alatt külön igazgatási hatóságokat szerveztek. A consistoriumok tehát nem egyebek, mint fejedelmi hivatalok, és emellett az egyes lelkészek felett felügyeleti hatáskörrel ellátott superintendensek szintén nem egyebek, mint fejedelmi közegek. Ezen kormányzati rendszer püspökinek mondatik, de ugy, hogy e nevezet alatt a fejedelmek püspöksége értendő.

114. §. b) A territorial rendszer.

A püspöki rendszer szerint a papirend (status ecclesiasticus) az Isten igéjét hirdeti és az egyházkormányzatnál Isten igéjét képviseli, a világi hatalom (status politikus) az egyházat oltalmazza; a népnek (status oeconomicus) pedig a megnyugvás szerepe jutott. Ezen elmélettel ellentétben Carpzow,[4] ki a papi rend jogait óhajtá jobban kiterjeszteni, azt állitá, hogy a papi rendet illeti az egyházhatalom anyagi, a fejedelmet pedig csak az alaki oldala, s hogy az egyház feladata különösen a tan tisztaságának megőrzésében áll. Ezen nézet ellen a világi hatalom érdekében Thomasius[5] lépett fel, ki az ugynevezett *territorial* (földesuri vagy területi) *rendszert* alapitotta. Ő tagadott minden tekintélyt, az igaz tanra nézve is türelmet követelt, azt állitá, hggy a külső békére vonatkozó hatalmat, minden vallásküloubség nélkül a fejedelem gyakorolhatja, s mindaz, mi a hitre, a belbékére vonatkozik, semmiféle, tehát az egyházi hata-

Territorial rendszer.

[1] Az 1555. birodalmi határozat 50. §-a.

[2] Ez különösen *Reinkingk* nézete.

[3] Az első consistorium volt a wittenbergi 1542-ben. — 1543-ban pedig keletkezett a lipcsei, *Seckendorf* Lib. III. §. 72. 110.

[4] De jure decidendi controversias theologicas. Lips. 1695.

[5] Ide tartozik különösen: Von Rechte evang. Fürsten in theologischen Streitigkeiten. Halle. 1694. Vindiciae juris majestatici circa sacra 1699.

lomnak sem legyen alávetve, hanem mindenkinek szabadságára s lelkiismeretére bizandó. Thomasiust többen követték,[1] kik közül némelyek tovább mentek, azt állitván, hogy a fejedelem a vallások között szabadon választhat, az alattvalók pedig tartoznak uraik vallását követni, s hogy a fejedelmet a legfőbb egyházi hatalom mint államfőt illeti, vagyis: cujus regio, ejus est religio, vagyis de religione disponere.[2]

115. §. c) Collegial rendszer.[3]

Collegiál rendszer.

A *collegial* (társulati) *rendszer* az előbbinek ellentéte. Alatta az ügykezelés azon rendjét értjük, midőn az ügyek többek által, kik egyenlő jogosultsággal és képességgel birnak, végeztetnek. Ez ugy tekinti az egyházat, mint az államtól teljesen különböző, szerződés által létesült, szabad és önálló egyesülést, mely eredetileg az egyenlőség elvénél fogva önmagát kormányozta, később a hierarchia által tőle elvont és bitorolt, önkormányzási jogot a reformatio által visszanyerte, s azt nyiltan vagy hallgatag az államfőre ruházta.[4] Ezen rendszer szerint az államfőben kétféle jog különböztetik meg, először oly fenségi jogok, melyek az egyház mint önálló társulat ellenében az államhatalom lényéből folyván, s az államfőt fölügyeleti és véduri jogánál fogva illetik, ezek az u. n. iura majestatica circa sacra, és másodszor oly jogok, melyek eredetileg az egyházat illetik, a fejedelmek csak átruházásnál fogva gyakorolhatják, ezek a társulati jogok (jura collegialia) vagy mint nevezni szokás: iura in sacris. E jogok némelyek állitása szerint a fejedelmektől, ha velök visszaélnének, ismét elvehetők s az egyház által gyakorolhatók. Ezen elmélet jogilag nem állhat meg, mert azon kiindulási alap, miszerint a hierarchiától visszanyert egyházhatalom a fejedelmekre valaha világosan vagy hallgatag átruháztatott volna, nincs általa bebizonyitva.

[1] Követői közé tartoznak: *Böhmer:* De jure episcopali principum evangelicorum. Halae 1712. *Moser*: Abhandlungen aus dem deutschen Kirchenrecht. Num. I. — *Joni*: Die wahre evang. Kirche. 1838.

[2] V. ö. *Kovács.* 56. Egyházjog. Debrecz. 1870. §. 40. l.

[3] *Pfaff*: Origines juris ecclesiastici Tübing. 1719: *Cramer*: Dissertatio de jure circa sacra collegiali majestatico. Marb. 1736. *Moschein*: Allgemeines Kirchenrecht der Protestanten. Hermst. 1760; *Schnaubert*: Beiträge zum deutschen Staats- und Kirchenrecht.

[4] E felfogás tévedésen alapszik. Midőn Krisztus az apostoloknak hatalmat adott, még nem létezett egyház; azért látta el hatalommal őket, és pedig olyannal, minőt nyert az atyától, hogy kereszteljenek; tagokat avassanak fel az egyházba, tehát hogy megalkossák az egyházat, melynek alapjait már letette ő maga, Pétert jelölvén ki rendületlen sziklának. Miképen kapta tehát a hatalmat

116. §. d) Presbyteri rendszer.

Oly államokban, melyekben a fejedelmek az uj tant elfogadták, mint annak legfőbb pártolói és az egyháztársulat legbefolyásosabb tagjai védelem fejében magukhoz ragadták az egyházi legfőbb hatalmat és teljes püspöki jogokat gyakoroltak. Ott azonban, hol a fejedelem az evangelika egyházhoz nem csatlakozott, hanem csak a nép, vagy annak egy része fogadta el annak tanait, az egyházszervezet egészen máskép fejlődött ki. Ily helyeken az uralkodó a főhatalmat nem igényelte, a nép pedig azt önként nem ruházta át. Ily körülmények között keletkezett a *presbyteri* rendszer. E szerint minden hatalom a népen, az egyházközségeken alapszik, s valamint a kormányzó, ugy a törvényhozó hatalom is a nép által gyakoroltatik. A nép helyett azonban az általa megbizottak, ugymint a szabadon választott egyházi és világi egyének működnek mint képviselők. Kalvin a presbyteri rendszert Svájcz egy részében, Genfben honositotta meg. Kálvin elve az, hogy az egyházat csak a hivő egyének alkotják, s vallás dolgában egyedül az Isten és szent igéje előtt kell meghajolni. Presbyteri rendszer.

A mérsékelt presbyteri rendszertől különbözik azon elmélet, mely szerint minden egyes egyházközség magát függetlenül igazgatja; azért nem tartanak egyházkerületi, vagy egyházmegyei gyüléseket, hanem minden egyes egyház 24 évet meghaladó fitagja határoz, választja és elbocsátja a lelkészeket, intézkedik a szertartásról és az egyház minden szükségleteiről. Ezen nézetet Anglia és Skotia egyes helyein elszórt congregationálisták, vagy independensek pártolják.[1]

az egyház, mely még nem létezett? A hatalom viselői kezdetben voltak az apostolok, ezek átadták utódainknak. Pál apostol maga nevezte ki Timotheust és Titust az egyház püspökeivé. Krisztus urunk rendelése szerint az egyház két részre oszlik, a tanitó és hallgató, vagyis a kormányzó és kormányzott egyházra. A nép, csak miután községgé lett, lehet választó közeg, de nem kutforrása a hatalomnak; mert a hatalom letéteményese a successio által erkölcsi halhatlansággal megajándékozott papirend, melynek tagjai az egyházirendben képesülnek arra, hogy kormányozhassák Krisztus nyáját. Valamint minden élő organismusban: ugy itt is, fokok vannak, s ezen fokonkénti alárendelés szentkormányzatnak, azaz: hierarchiának neveztetik. A társulati (collegial) rendszer tehát nem kezdetleges alakja az egyház kormányzatának, hanem hézagpótló azon űr számára, melyet a felsőbb hatalom, a pápai és püspöki joghatóság elvetése okozott.

[1] V. ö. *Kovács*: 58. §. 42. l.

MÁSODIK SZAKASZ.

Az egyház és az állam közötti viszony.

ELSŐ FEJEZET.

a) Milyennek kellene lenni e viszonynak isteni jog szerint.

Ezen viszonyt illető általános elvek.

117. §. A kétféle hatalomról, mely által az emberiség kormányoztatik.

Isten kétféle hatalmat t. i. egyházit és világit alapitott. Ha az emberek a vétek előtti állapotban megmaradtak volna, nem lenne szükség a két különböző hatalomra; Isten bölcs vezérlete alatt csak egy társulatot képezve s a szeretet köteléke által a legbensőbben összefüzve czéljokat elérhetnék. De a megromlott emberi természet szükségessé tett két társulatot, melyben földi jólétök és örök üdvösségük miatt egyesülni tartoznak. A vétek által az emberek az Istentől s annak társaságától elváltak, az egymás iránti szeretet köteléke megszakadt, a hatalom és birvágy hajlandóvá tette őket mások jogainak megsértésére. Isten a megzavart rend visszaállitására két módon segitett az emberi nemen. Hogy a vétek által a teremtővel megszakadt kötelék ujolag visszaállittassék, egyszülött fiát küldötte, ki e földön az egyházat alapitotta. Hogy pedig ezen, az isteni üdvözitő által alapitott egyházban az emberek örök üdvösségöket annál biztosabban munkálhassák, egy olynemü intézkedés volt szükséges, melynélfogva az emberek között a béke és a jogok szentsége biztosittassék; már pedig a megromlott emberi természet s az emberek bünös hajlamai miatt a békés együttlét és jogok biztossága csak ugy érhető el, ha az emberek egy közös hatalom alatt társaságban egyesülnek. Az egyházon kivül tehát az emberiség jóléténck elérésére egy világi társulat is létezik.

Az emberiség az egyházi és világi két hatalom által kormányoztatik.

Két egymástól különböző hatalom van tehát, t. i. egyházi és világi, mely által az Isten az emberiséget, jóléte és örök üdvössége biztosb elnyerésére e földön kormányoztatni akarja.

118. §. Mikép különbözik e két hatalom egymástól.

A két hatalom egymástól különbözik: A két hatalom egymástól különbözik:

a) *Eredetére nézve.* Mindkét hatalom ugyan Istentől származik, mert nincs hatalom, hanem csak Istentől,[1] de mindkettő más módon. Az egyház közvetlen Istentől ered; ebben a hatalom az egyház szerzőjétől Jézus Krisztustól Péter és az apostolokra és ezek utódaira, a római pápa- és püspökökre ruháztatott. A világi hatalom az emberi hajlam, szükséglet, a fegyverek hatalma és az emberi szerződések által keletkezett, tehát csak közvetve veszi az Istentől eredetét, amennyiben az Isten bölcsessége az emberi ügyeket illetőleg ugy intézkedett, hogy a társulás szükséglete a körülmények és megromlott emberi természetből önként következzék. a) eredetére,

b) *Tulajdonaira nézve.* Az egyház egy, mint egy az alapitó maga és annak tanitása; közönséges, nincs határok közé szoritva, az egész világon el van terjedve; mig az állam hely és körülmények szerint többféle s határok közé van szoritva. b) tulajdonaira,

c) *Czéljára nézve.* Mindkét hatalom végczélja az Isten dicsőitése; de közelebbi czélra nézve a két hatalom egymástól különbözik. Az egyház czélja az Isten tiszteletének előmozditása, hivatva van a tudományok, müvészetek, a lelki erők és tulajdonok fejlődésének vallás-erkölcsi jó irányt adni, az államban mint külsőleg önálló testben lelket, életet, erkölcsi erőt előteremteni, s ekkép a földi czél biztosb eszközlése mellett az embert önségesebb rendeltetésére képesiteni; szóval az emberi nemet az isteni birodalom méltó tagjává nevelni, annak örök boldogságát eszközölni. Az állam közelebbi czélja pedig a közbiztonság, a jogok tiszteletben tartásának foganatositása, továbbá az egyes polgárok földi rendeltetésének és jólétének előmozditása. c) czéljára,

d) *Eszközeire nézve.* Az eszközök, melyek által az egyház hiveinek vallás és erkölcsi nevelését és kiképeztetését előmozditja, szellemi természetüek. Az egyház természetfölötti czéljainak megfelelőleg sajátszerü eszközöket használ, milyenek: a tanitás, istenitisztelet, a fegyelem, a bünös javitását czélzó büntetések; a kisebbek nem használván, végre az egyház kebeléből való kiközösités. Az állam által a kitüzött czél elérésére használt eszközök pedig oly törvények és büntetések, melyek által a vétkesek külső erőszak által fékeztetnek; büntetéseinek legnagyobbika a halál. d) eszközeire nézve,

e) *Idő és állandóság tekintetében* az egyház minden e földön létező társulat között az utolsó leend; tanitása s szerkezete a lényegesekben örökre változhatlan marad; mig az államok különféle viszontagságnak e) idő és állandóság tekintetében.

[1] *Rom.* XIII. 1.

alávetvé változnak, felosztatnak s nem ritkán megszünnek. Maga a kormányforma egy ugyanazon államban sokszor rögtön megváltozik.

119. §. A két hatalom saját körében egymástól független.

Egyház és állam saját körében egymástól teljesen független két hatalom.

Az egyház és az állam egymástól lényegesen különböző, önálló, sajátszerü fejlődési törvények szerint működő és saját körében egymástól teljesen független két hatalom. De bár mennyire szétágaznak is egyes különérdekeik, mindkettőnek életfolyama több pontban egybeolvad; nincsenek egymástól annyira elkülönitve, hogy mintegy ellenséges természetüek lennének, sőt sokoldalulag találkoznak és igy minden válaszfal mellett, mely akár az elméleti, akár a gyakorlati élet által emeltetik, a kölcsönös érintkezés és az ebből folyó egymásra való kihatás elkerülhetlen.

Azért e függetlenség nem ugy értendő, mintha e két hatalom egymástól elválasztathatnék,[1] vagy egyik a másikat teljesen nélkülözhetné, vagy mintha az egyház az állam jogai-, szükségletei- s kivánalmaira ügyelni nem tartoznék, vagy a világi hatalom törvényhozásánál az egyházat s annak jogait szem elől téveszthetné, hanem inkább e függetlenség abban áll, hogy sem az egyház az állam ügyeibe, sem az állam az egyházéiba ne avatkozzék. Ugy legyen egymás mellett e két hatalom, mint két égi test, melyek a teremtő által kijelelt két különböző pályán egymás mellett haladnak. Az egyház a kebelében levő erkölcsi erőt az állam javára s üdvére forditani kötelességének ismerje, az állam ellenben ne tartsa az egyházat saját hitvány szolgálójának, ne alacsonyitsa le rendőri intézetté politikai czélok könnyebb elérésére és a nép fékentartására, hanem tekintse ugy, mint az államra nézve is hasznos és a hivek üdvére rendelt intézményt. Ekkép az egyház és az állam külön hatásköreikben saját czéljaikra szabadon működhetnek, a történhető surlódásokat, a meghatározott körökből való kitéréseket, mint viszás sérveket eltávolitani, a talán már megtörténteket békésen kiegyenliteni, s közös ügyeiket közakarattal egyértelmüleg elintézni tartoznak.

A függetlenség abban áll, hogy se az egyház az állam ügyeibe, se az állam az egyházéiba ne avatkozzék.

Ezen függetlenség kitünik.

Hogy igy értendő az egyháznak az államtóli függetlensége,[2] kitünik a következőkből:

[1] Azok kivánatát, kik az egyháznak az államtóli elválását inditványozák, minthogy ezáltal a két hatalom közötti összhangzás lehetetlenné tétetnék, nem helyeselte XVI. Gergely 1832. aug. 15-én valamennyi püspökhöz irt levelében.

[2] Az állam függetlenségét bizonyitani fölösleges volna, miután az senkitől kétségbe nem vonatik.

a) Jézus Krisztus és az apostolok szavaiból. a) Jézus és az apostolok szavaiból,

Isteni üdvözitőnk, a ki két hatalom által akarta kormányoztatni az emberiséget, a világi hatalom iránti engedelmességre utal bennünket, megadni s teljesiteni parancsolja mindazt, ami a világi hatalom jogaihoz tartozik, mondván: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré.“ De midőn ezt parancsolja, egyszersmind világosan kijelenti, hogy nem minden ügy tartozik a világi uralkodók jogkörébe; vannak olyanok is, melyek Istent és a vallást illetik, melyekre nézve int bennünket: hogy adjuk meg az Istennek is, ami az Istené. Jézus e szavai által az egyházat az államtól függetlennek állitja. Amit tanitott, azt saját tettével is megerősitette. Egyházának alapitásánál nem élt a világi uralkodók segélyével és az alapitásra nézve azok beleegyezését nem kérte ki, hanem azoktól függetlenül, sőt akaratjok ellenére vetette meg egyházának alapját és annak függetlenségeért életét áldozá fel. — Az apostolok az egyház körüli hatalmuk gyakorlásában a világi uralkodóktól függetlenül jártak el, készek voltak inkább kinokat, s a keserü halált szenvedni, semhogy magokat az egyház ügyeire nézve a világi törvények által korlátoltatni engedték volna, inkább kell, mondák, Istennek, mint az embereknek engedelmeskedni.[1] Végre minden időben voltak az egyháznak vértanui, kik az egyház függetlenségeért vértanui halált szenvedtek.

b) Az egyház természete- és szerkezetéből. b) az egyház természete és szerkezetéből,

Miután az egyház és az állam különböző tulajdonok-, czél- és eszközökkel birnak, két egymástól lényegileg különböző hatalmat képeznek, kell, hogy ezen különbség gyakorlatban is mutatkozzék t. i. hogy mindkét hatalom czélját egymástól függetlenül eszközölhesse, elérhesse. Továbbá az egyház ugy van alapitva, hogy kormányozói, a püspökök, a Szentlélek által rendelvék az egyház kormányára; azért nem szükséges, hogy a világi uralkodók annak ügyeibe bármikép beavatkozzanak,[2]

c) Az egyház saját függetlenségéről minden időben meg volt győződve. A hányszor a világi fejedelmek hatalmuk korlátait átlépték és a lelki ügyekbe beavatkoztak, mindany- c) az egyház saját függetlenségéről mindig meg voltgyőződve,

[1] *Act. Apost.* V. 29.

[2] *Dam. sz. János* in orat. 2. de imag. igy ir: „Attende quid dicat apostolus: Quosdam quidem posuit Deus in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores, ad perfectionem ecclesiae; non adiecit imperatores. Verbum locuti non sunt reges, sed apostoli, prophetae, pastoresque et doctores. . . . . Tibi parebimus o imperator! in his, quae ad huius saeculi negotia pertinent, verum ad res ecclesiae statuendas pastores habemus, qui nobis verbum loquuntur, adque ecclesiastica instituta tradiderunt.“

nyiszor találkoztak egyes jeles férfiak, kik ellenök felszólaltak és őket áthágott hatáskörükbe az egyház szózatával visszautasitották; igy Osius cordubai püspök Konstantint, Nagy-Konstantin fiát, az egyházon elkövetett sérelmek miatt igy szólitja meg:[1] „Szünjél meg, kérlek, oh császár! emlékezzél halandóságodra, ne avatkozzál az egyházi ügyekbe s nekünk ezekben ne parancsolj, hanem azokat inkább tőlünk tanuld. Neked Isten polgári hatalmat adott, reánk egyházát bizta. Irva van: adjátok meg a császárnak, ami a császáré; Istennek, ami Istené. Tehát nekünk nem szabad földi hatalommal birni, de a te sajátod sem a tömjén és szent ügyek hatalma.“[2]

Az egyház továbbá e függetlenségét minden időben tettel is megmutatta, a hitczikkelyek meghatározása- és az egyházi fegyelem megállapitásában minden időben, minden világi befolyástól függetlenül járt el, az egyházi ügyekbe avatkozó világi uralkodókat nemcsak visszautasitotta, hanem az ellenszegülőket egyházi büntetések alá is vetette és a makacsokat az egyház kebeléből kizárta.

d) kimondották és megerősitették a római pápák és a világi uralkodók.

d) Az egyháznak ezen, a szentirás és sz. atyák iratain alapult s a dolog természetéből önként következő függetlenségét kimondották és megerősitették mind a római pápák, mind pedig a világi uralkodók. Az egyház fejei közül csak Gelasiust[3] és I. Miklóst[4] emlitjük; a világi fejedelmek közül pedig: N.-Konstantint[5], Theodosiust,[6] Valentiniánt, Marciant[7] és Juliánt.[8] Nagy Konstantin, mint Özséb mondja: „Azokban, mik az egyházon kivül vannak, mint Istentől rendelt püspök viselé magát, de nem az egyházhoz tartozó dolgokban, mikre nézve minden hatalmat a püspököknek tulajdonitott, mint kiket Isten az egyház fejeivé tett, és kikhez a nicaeai zsinaton összeseregléttekhez e szavakat intézé: „Isten rendelt titeket egyházi szolgákká, s hatalmat adott fölöttünk is itélni..“ Az egyház függet-

[1] *Athan*: Hist. Arian. c. 44.

[2] Hasonló intelmek többször történtek Igy: III. Bodog Zenót (Dist. X. c. 3); II. Gergely isauriai Leót (Epist. 1. Harduin. Concil. tom. 4. Col. 10. v. ö. Dist. X. c. 1 l.); V. István Basiliust (Epist. ad Basil.) az egyházi ügyekbe való avatkozástól eltiltották s határozottan kijelenték, miszerint egyházi ügyek világi uralkodók elé nem tartoznak. (Dist. IV. XCVII.)

[3] Apud. Harduin. Tom. IV. coll. 1182.

[4] Epist. ad Imp. Mich. lásd Dist. XCVI. can. 6.

[5] In *concil. Nic.* apud Hard. Tom. I. coll. 388.

[6] In epist. ad synod. Ephes. u. o. Tom. I. coll. 1346.

[7] *Conc. Chalc.* u. o. Tom. II. coll. 456.

[8] In praef. ad Novell. VI.

lenségét ő felsége az osztrák-magyar birodalom uralkodója is a római udvarral kötött 1855. évi concordatum első czikkelyében elismeri.[1]

A kath. egyház tehát tökéletes és egészen szabad társulat, mely Krisztustól örököltt saját jogokkal bir az államhatalomtól teljesen függetlenül; továbbá, hogy az egyháznak joga van megszabni ama határokat, melyek között Istentől nyert jogait gyakorolhatja, ez mai nap oly tanelv, melynek ellenkezője IX. Pius pápától is kárhoztatva lett.[2]

120. §. Melyik hatalom előbbvaló a másiknál.

A két hatalom egymás közötti viszonyánál fölötte fontos azon kérdés: melyik hatalom előbbvaló a másiknál? E kérdésnél határozot-

[1] V. ö. *Concord. Aust.* art. I. „Religio cath. ap. rom. in toto Austriae imperio et singulis, quibus constituuntur ditionibus, sarta tecta conservabitur semper cum iis iuribus et praerogativis, quibus frui debet ex Dei ordinatione et canonicis sanctionibus."

[2] „*Singulari quadam*" Alloc. 1854. dec. 9. „*Multis gravibusque*" Alloc. 1860. dec. 17. „*Maxima quaedam*" Alloc. 1862. jun. 9. lásd az 1864. dec. 8-án kelt pápai encyclikához csatolt Syllabus XIX. pontját.

Sokan azt állitják, hogy a hath. egyház függetlenségi tanának elfogadása által állam támad az államban. Mennyire téves e nézet, kitünik a következőkből:

Ez akkor történhetnék, ha az egyház és az állam czéljai egymással homlok egyenest ellenkeznének, vagy ha az egyház az ő czéljainak elérésére az állam jólétét veszélyeztető eszközöket használna. Ez azonban ott, hol a két hatalom saját körében függetlennek, de a kettő benső és szoros összeköttetésénél fogva annyiban korlátoltnak állittatik, amennyiben az egyik a másikat teljesen nem nélkülözheti és egyik a másik viszonyait, körülményeit intézkedéseinél figyelembe venni tartozik, nem lehetséges. A zsidóknál is a vallás körüli jog a főpap, a világi hatalom pedig a király kezében volt és mindkettő saját hatalmát teljes joggal és egymástól függetlenül gyakorolta.

A kath. egyház függetlensége mind az uralkodók tekintélye- és hatalmának, mind a népek nemcsak hitbeli, hanem polgári, családi és politikai szabadságának is legfőbb biztositéka. Ugyanis az uralkodó tekintélye és hatalmának leghatalmasb támasza az alattvalók szeretete és azon meggyőződése, hogy az uralkodó parancsai bármily szigoruak és terhesek legyenek is, azok mint Isten rendeletei teljesitendők, már pedig mind az uralkodó iránti szeretet, mind pedig a törvények megtartására vonatkozó meggyőződést könnyebben és biztosabban olthatja az alattvalók szivébe egy, az államtól teljesen független, mint egy leigázott és az állam szolgálatába lealacsonyitott egyház. Miután csak a független egyház vezetheti biztosan hiveit a lelkiekben az Isten által kitüzött czél felé, csak a független egyház figyelmeztetheti a hatalommal visszaélő és alattvalói fölött zsarnokilag uralkodó fejedelmet, miszerint emlékezzék meg arról, hogy ő is halandó s egykor Isten szine előtt tetteiről számadással tartozik A szabadság a nép kezében hamar szabadossággá fajulna, hacsak a független egyház a népeket az isteni félelemre és a vallás tanaira nem figyelmeztetné.

Az egyházi hatalom a világit megelőzi.

tan azt kell felelnünk, hogy az egyházi a világit megelőzi akár isteni eredetét, akár az egyház fönséges czélját s e czél elérésére rendelt eszközöket veszszük tekintetbe. A két hatalom egymás iránti viszonyánál két eset lehetséges: vagy egymás mellé rendeltek, vagy pedig az egyik a másiknak alá van rendelve. Hogy a két hatalom egymás mellé rendeltnek tekintendő oly értelemben, hogy mindaddig, mig mindenik saját körében mozog, egymástól független, nemcsak kétségbe nem vonjuk, sőt inkább határozottan védelmezzük, de ezen egymás mellé rendeltségnek olyféle magyarázatát, mintha a világi hatalom mindig és rendesen oly tekintélylyel birna, mint az egyházi, meg nem engedhetjük; mert hányszor megtörténhetnék, hogy a világi hatalom az egyház törvényeivel egészen ellenkező törvényeket hozna, ily esetben, miután mind a két törvényt megtartani nem lehet, melyik hatalomnak fogunk engedelmeskedni? A zavarok elháritása, de különösen az emberi nem végczéljának elérése miatt szükséges, hogy egyik hatalom tekintélyre a másikat megelőzze. Melyik e hatalom, maga sz. Péter tanitja, midőn igy szól. „Inkább kell Istennek, (vagyis az egyháznak, az isteni akarat értelmezőjének) mint az embereknek (vagyis a világi hatalomnak) engedelmeskedni.“[1] Miután tehát a két hatalom teljes egymás mellé rendeltsége meg nem állhat; vagy az egyház az államnak, vagy ez amannak kell, hogy alárendelve legyen. Az elsőt még a protestánsok sem engedik meg. Az állam van tehát az egyháznak alárendelve,[2] ami következik a két hatalom különböző czéljából is; az állam czélja ugyanis közvetlenül csak az emberek földi boldogsága, mely viszonylagos jó; az egyház közvetlen czélja sokkal fontosabb, t. i. az emberi nem örök boldogsága, tehát absolut jó; azért valamint az állam czélja alatta van az egyház czéljának: ugy szükséges, hogy maga az államhatalom is alá legyen rendelve az egyházi hatalomnak és következőleg, bár az állam a maga körében az egyháztól független, tartozik mégis saját czéljának és polgárai jólétének előmozditásában az egyház czélját szem előtt tartani és semmi olyat nem rendelni, mi által az alattvalók lelki üdve bármi módon kárt szenvedne.[3]

[1] *Act. Apost.* V. 29. — Az ellenkező nézetet IX. Pius is 1851. aug. 22-én kárhoztatta.

[2] Dist. XCVI. c. 9–12.

[3] A kánonokban a két hatalom közötti viszony jelölésére szép hasonlatok használtatnak. A két hatalom összehasonlittatik a) két karddal, melyek közül egyik szellemi, a másik anyagi és ez amannak alá van rendelve: „gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis;“ b) a nap- és a holddal; Greg. VII. Libr. VII. ep. 25. c. 6. X. de maj. et obed. (I. 33.) §. 4: „Ad

121. §. Az egyház és az állam tartoznak egymást kölcsönösen segiteni és a világot a legnagyobb egyetértésben kormányozni.

Az egyház és az állam saját körében egymástól teljesen független két hatalom ugyan, tartoznak mégis egymást kölcsönösen segiteni és a legnagyobb egyetértésben az emberiséget kormányozni.

A jó egyetértés.

A jó egyetértést, melylyel az emberiséget kormányozniok kell, kivánja maga az egyház és állam jóléte, biztonsága, a népek java, az egyházi és világi elöljárók, ugy szintén a fejedelmek saját érdeke.[1] A kölcsönös segélynyujtást pedig kivánja a jó barátság fogalma, melylyel az egyház és állam egymás iránt tartoznak viseltetni. E kölcsönös segélynyujtás nélkül a jó egyetértés az egyház és állam között nem képzelhető; általa mind a két hatalom czélja, jóléte mozdittatik elő,[2] és belőle mindkettőnek az a haszna is van, hogy a másiktól segittetvén, mindent tehet, mit tehetne, ha az Isten mind a két hatalmat neki adta volna.

Kölcsönös segélynyujtás.

Mennyire üdvös a két hatalom között imént emlitett béke és barátságos egyetértés mind az egyház, mind az államra nézve, eléggé kitünik, ha azon előnyt és segélyt, melyet egymásnak saját jólétök, érdekök és czéljaik elérésére kölcsönösen nyujtanak, vizsgáljuk.

I. Az egyház az állam legerősb támasza, jólétének előmozditója. Az egyház nyujt leghatalmasb indokokat és eszközöket az erényre,

firmamentum igitur coeli fecit Deus duo magna luminaria, id est duas instituit dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas et regalis potestas. Sed illa, quae praeest diebus, id est spiritualibus, maior est, quae vero carnalibus, minor: ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pontifices et reges differentia cognoscatur;" c) a lélek és a testtel. Dist. X. c. 6; d) a házassági kötelékkel. Valamint Isten először közvetlenül a férfit s ennek csontjából közvetve teremtette a nőt: ugy az állam is csak közvetve isteni eredetü; valamint Ádám és Éva a házasság által szorosan voltak egybekötve: ugy Krisztus születése után az egyház és állam baráti kötelékkel összefüzve kormányozzák a világot. És végre e) az Ige megtestesülésével. Valamint a megtestesült Istenemberben a két természet egyesült; ugy az egyházi és polgári társulat mindkettő tulajdonsága és tekintélye megsértése nélkül egy keresztény társasággá alakul. V. ö. *Porubszky*: Jus. eccl. cath. ed. 3. Agriae 1867. *Aichner*: i. m. 119. lap.

[1] A jó egyetértés szükségessége abból is kitünik, hogy mindkét hatalom szerzője az Isten; az Isten pedig mind a természeti, mind az erkölcsi világban békét, egyetértést akar. *Joann.* XIV. 27; I. *Corinth.* XIV. 33, *Rom.* XIV. 19; *Hebr.* XII. 14.

[2] „Res humanae aliter tutae esse non possunt, nisi quae ad divinam confessionem pertinent, et regia et sacerdotalis defendat auctoritas." c. 21. C. XXIII. Q. 5.

Az egyház az állam legerősb támasza és jólétének előmozditója.

képez békés polgárokat, védi az államot. Vallás nélkül állam nem állhat soká fönn. „Vedd el, mondá Leibnitz, a vallást, és nem találsz alattvalót, ki a hazáért és igazságért vagyonát és életét feláldozná.“ — Egyedül a vallás, mely egy legbölcsebb, mindentudó és igazságos Isten létét tanitja, képes az alattvalókat a fejedelem iránt őszinte engedelmességre, önmaga és az állam érdekében a rend föntartására és a polgári kötelmek pontos teljesitésére inditani. A vallás a legbensőbb kötelékkel füzi egybe az uralkodót és alattvalókat, ezeket a felsőbbség iránti tisztelet- s engedelmességre ösztönzi, midőn tanitja, hogy Isten által uralkodnak a fejedelmek és végeznek igazságot a törvényszerzők;[1] hogy minden lélek engedelmeskedjék a felsőbb hatóságoknak, mert nincs hatalmasság, hanem csak Istentől;[2] de inti egyszersmind a fejedelmeket is, miszerint a kezökbe adott hatalommal vissza ne éljenek, hanem azt Isten dicsősége-, az állam és alattvalók jólétének előmozditására használják. — Végre az egyház a világi hatalmat, mint Istentől is szentesitettet, tiszteletben tartja, a kormányra figyel, föntartásáért, jóléteért buzgó imát küld az egek urához, követvén ebben is sz Pál intését, ki Timotheust kéri: hogy mindenekelőtt esedezések, könyörgések, hálaadások tétessenek minden emberért, a királyokért és azokért, kik felsőségben helyezvék.[3]

Az állam is az egyháznak czéljai elérésére segélyt nyujt, védelmet, oltalmat ad.

II. Viszont az állam is az egyháznak, mint önmagában tisztán lelki és a hivek szellemi boldogitására és üdvére irányzott hatalomnak jóléte s czéljai elérésére segélyt nyujt, védelmet és ótalmat ad. A világi hatalom az általa hozott törvények és az alattvalók büntetteire szabott büntetések által megakadályozza az erkölcstelenséget és elmozditja azon akadályokat, melyek az egyházat magasztos czélja elérésében gátolhatnák. Az állam gyámolitja az egyházat, segélyt, ótalmat nyujt neki, hogy intézkedéseinek, ha kell, szükséges tekintélyt és ez által sikert szerezzen; segiti föntartani a hittani egységet, a békét; a keletkezett és terjedő viszályokat pedig, melyek által az állam jóléte is veszélyeztethetnék, szükség esetén a hatalom karjával elnyomja. Erre inti a fejedelmet már I. Leo pápa, midőn igy szól: „Tekintetbe kell venned, hogy a királyi hatalom nem tisztán a világ kormányára, hanem főképen az egyház védelmére adatott neked, hogy a gonosz merényleteket elnyomva a jól rendelteket ótalmazd, a megzavartakban pedig az isteni békét helyreállitsd.“

[1] *Példabeszédek könyve.* VIII. 15.
[2] *Roman.* XIII. 1. — [3] I. *Timoth.* II, 13.

MÁSODIK FEJEZET.

A KÉT HATALOM KÖLCSÖNÖS JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI EGYENKINT MEGHATÁROZTATNAK.

122. §. A két hatalom határai.

Miután az egyházi és világi hatalom oly szoros összefüggésben van egymással, ismernünk kell azon határokat, melyek a két hatalom jogait egymástól elválasztják. Ezen határok közönségesen igy szoktak megjelöltetni: a lelki dolgok az egyházi, a világi dolgok a világi, a vegyes dolgok pedig mind a két hatalom köréhez tartoznak. Azonban melyek a lelki, világi és vegyes dolgok, erre nézve a tudósok nézetei különböznek.[1] Nézetünk szerint ezen dolgok helyes meghatározását csak a két hatalom czéljának meghatározása után adhatni. Az egyház közelebbi czélja: az Isten tisztelete, az emberi-nem megszenteltetése; végczélja a hivek örök üdvössége. Azért lelki dolgok alatt tág értelemben értetnek azon dolgok is, habár anyagiak, melyek az egyház végczéljának elérésére és hármas hatalmának gyakorlatára szükségesek, akár magától Istentől rendeltettek, akár az egyháztól erednek, mint a szentelmények, akár az emberektől adattak és tétettek, mint a javak, alapitványok. Ezek, mint az egyház czéljának elérésére szükséges eszközök, kizárólag az egyházi hatalom körébe tartoznak. A világi hatalom közelebbi és közvetlen czélja: a jogok védelme, a személyek és vagyon biztonsága, a béke és külsőrend föntartása; távolabbi és közvetett czélja: a polgárok földi jólétének előmozditása, amennyiben ez a jogok biztonsága, mint az állam közelebbi czéljának, a vallás, erkölcsiség és a hivek örök üdvösségének megsértése nélkül eszközölhető. Azért azon dolgok, melyek ezen czélok elérésére közvetlenül szükségesek, világi dolgoknak tekintendők és a világi hatalom körébe utasitandók. A két hatalom határai.

Kétség esetén: melyik dolog lelki, melyik világi és igy melyik hatalom köréhez tartozik, e felett határozni katholikus felfogás szerint az egyház van hivatva, az egyház lévén Istentől rendelve az igazság és természeti jog tanitója- és értelmezőjévé.

[1] Némelyek a két hatalom határát igy jelölik: az egyház a lélek, az állam pedig a test fölött uralkodik; nem helyes meghatározás, mert az egész ember, bár különböző tekintetben, mind a két hatalom alá tartozik. Mások: a belső az egyházhoz, a külső az államhoz tartozik; ez is téves nézet, mert ezen felfogás szerint az egyház hatalma alá igen kevés tartoznék, mivel az egyháznak, mint látható társaságnak, csaknem minden ügyei és intézményei külsők: ugymint: az egyház szolgáinak felszentelése, a lelkipásztori teendők, az imák elvégzése stb.

A tisztán lelki[1] és tisztán világi[2] dolgoktól megkülönböztetendők a vegyes, vagyis azon dolgok, melyek mind az egyházat, mind az államot illetik; melyekről ennélfogva mind a két hatalom itélhet és intézkedhetik. A vegyesek háromfélék lehetnek, ugyanis:

a) Melyek magukban véve csak az egyik hatalom körébe tartoznak, de olyanokká válhatnak, hogy rájok nézve a másik hatalom segélyét kikérni szükséges. Ily értelemben vegyes dolgok: az eretnekség, hitszakadás, nagyobb mérvü engedetlenség, forradalom.

b) Olyanok, hogy kettős czéljokat és eredményöket tekintve mind az egyháznak, mind az államnak hasznosak vagy károsak, pl. a házasság amennyiben polgári eredményei is vannak, az ünnepek száma, ha a hivek a munkától polgárilag is eltiltatnak, a hely, hol a templom épittetik egészségi szempontból stb.

c) Végre, melyek magukban véve a világi hatalom köréhez tartoznak, de az egyháznak átengedtettek, vagy viszont az egyházhatalom körébe valók ugyan, de azok gyakorlata a világi hatalomnak engedtetett át ugymint: a püspökök kinevezése, a házasság járulékai.

Elvek a két hatalom határaira nézve.

A két hatalom határaira nézve a következő elvek állanak:

a) Az első esetben egyik hatalom se lépje át a kért segitség határait.

b) A második esetben a két hatalom határait a különböző czél és eredmény jelöli ki: pl. ha templom épitendő, annak alakját, az oltárok számát meghatározni az egyházi hatósághoz tartozik, és vajjon a hely egészség tekintetében alkalmas-e, vagy a város épitészeti és szépészeti rendjével nem ellenkezik-e; azt a világi hatóság itéli meg.

c) A harmadikban: a törvényszerüleg nyert kiváltság meghagyandó a másik hatalomnál mindaddig, mig a két hatalom egyetértőleg máskép nem intézkedik.

Különben, bár ezen elvek, melyek szerint a két hatalom határát kijelölni törekedünk, elég világosak, mégis, mivel igen sok dolog mind az egyházat, mind az államot igen közelről érdekli, e határt oly pontosan megszabni lehetetlen, hogy midőn az elvek egyes előforduló esetekre alkalmaztatnak, a két hatalom között egyenetlenség ne támadjon, főleg ha az egyik hatalom a másik iránt bizalmatlansággal viseltetik. Azért sikertelen leend a két hatalom közötti egyetértés fön-

[1] Ide tartoznak: a hittanitás, az eretnekség kárhoztatása; a szentségek kiszolgáltatása; az istenitisztelet; a lelki ügyekben való joghatóság stb.

[2] Ilyenek azon feltételek meghatározása, melyek alatt az egyház, papok és az egyházi testületek világi javakat vagy politikai jogokat szerezhetnek; itélni az egyház jogai- és kötelezettségeiről, midőn világi magánjogi természetüek.

tartására czélzott minden törekvés, hacsak a két hatalom köre egyezvény által pontosan ki nem jelöltetik, és hacsak az egyik hatalom a másik czélja elérésére őszintén segédkezet nyujtani nem törekszik.

123. §. Az egyház jogai és kötelességei az állam iránt.

Az egyháznak: a) jogai,

I. Az egyház *jogai* az állam irányban a következők:

a) Az államtól p á r t o l á s t követelhet (ius protectionem postulandi). Ha minden, az állam területén jogszerüen létező társulat az állam pártolására méltán igényt tarthat, mennyivel inkább kivánhatja azt a kath. egyház, mely az államnak legfőbb támasza.

b) L é t j o g, más néven jog magát föntartani, megóvni (ius cavendi), minek következtében ha az államhatalom az egyház jogait bármi módon sérteni, vagy korlátolni akarná, ellene felszólalhat, tiltakozhatik.[1] A kath. egyház ugyanis küldetését a kebelébe letett isteni tanitmány szerént közvetlenül Istentől nyeré, és ez által kötelezve lőn arra, hogy isteni rendeltetésének minden viszonyok között megfeleljen: az egyház czélját Isten határozta meg, kell tehát, hogy legyen joga nemcsak e magasztos czél elérésére szükséges eszközök megválasztására, hanem egyszersmind ezen czéllal ellenkező akadályok elmozditására is. Az önfentartási jognál fogva követelheti az egyház, hogy az állam a vallás gyakorlatát ne akadályozza, a hitből származott lelkiismereti kötelmek ellen semmit se parancsoljon, az egyházi személyek,- intézmények- s tulajdontól a közvédelmet meg ne vonja, hogy czéljával ellenkező állami törvényeket ne alkosson. Ha az egyház az ide vonatkozó jogait máskép nem érvényesithetné, az államhatalom kezelői ellen büntető hatalmával is élhet.

b) kötelességei az állam irányában.

II. Az egyház *kötelességei* az állam irányában. Az egyház ezen kötelességét némelyek egyházi ügyvédelemnek (advocatia ecclesiastica) nevezik, s a következők: az állam iránt bizalommal lenni, az egyház részéről netán mutatkozó visszaéléseket lehetőleg megszüntetni, az egyház szolgáinak a világi hatalom jogkörébe vágó avatkozásait gátolni, szükség esetén még az egyházi javak jövedelmeiből is az állam segélyére lenni; továbbá a hiveket inteni, hogy a fejedelmeket tiszteljék[2], érettök imádkozzanak[3] és hogy a világi hatalomnak mindenben, ami az Isten és egyház törvényeivel nem ellenkezik, engedelmeskedjenek.[4]

[1] Igy tiltakozott a magyar papság az 1791: 26. t. cz; a pápa a westphaliai békekötés és az 1815-iki bécsi congressus némely pontjai ellen.

[2] I. *Petr.* II., 13. — [3] I. *Timoth.* II, 2. — [4] *Rom.* XVI. 5. és IX. Pius 1859. mart. 12-én az ausztriai püspökökhöz.

124 §. Az állam jogai és kötelességei az egyház iránt.

Az állam: a) jogai,

I. Az állam főnökeinek az egyház iránti jogai kétfélék:

1. Az egyház által az államnak átengedett *jogok*. Az osztrák-magyar birodalom uralkodója a következő, az egyház által átengedett jogokat gyakorolja:

a) Az érsekeket, püspököket s coadjutorokat (cum iure succedendi) nevezi. Ő nevezi ki az apostoli tábori helyettest, Magyar- s Horvát-Szlavonországokban ő nevez a világi és szerzetbeli valóságos és czimzetes apátságok- és prépostságokra, minden káptalani valóságos és czimzetes méltóságokra és oly javadalmakra, melyekre nézve kegyuri jogot a vallás- és tanulmányi alap gyakorolja.[1] Mindezekről alább bővebben leend szó.

b) Az egyházjavak minden elidegenítése- és tetemesb terheltetéséhez beleegyezését adja.

c) A vallás és tanulmányi alapot az egyház nevében kezelteti.

2. Sokkal fontosabb azonban az államnak azon joga, mely önvédelmi vagy óvjognak neveztetik (ius defensionis, et praecautionis, seu ius cavendi), mely abban áll, hogy, ha az egyház tisztviselői vallási szin alatt hatalmukkal visszaélnének s oly valamit rendelnének vagy tennének, ami jogkörükön tul esik és az állam valódi jólétét veszélyezteti, az állam az ellen felléphet. Az egyház kormányzói is emberek levén, ha néha az egyház hatalomkörét meghaladó, az államra nézve veszélyes intézkedéseket tennének, ezek ellen az állam nem csak felszólalhat, hanem azok fognatba vételét meg is akadályozhatja. E jogával azonban az állam óvatosan éljen és az igazságos vagy méltányos határt át ne lépje; azért igazolatlan lenne az állam eljárása, ha az egyház csaknem minden tényei- és intézkedéseiben az állam jólétét veszélyeztetve látná és azok életbeléptetését előleges intézkedései által megakadályoztatni törekednék. Ezen eljárás az egyház szabadságának megsértése lenne, de sőt a mai kor szellemével is ellenkezik.

b) kötelességei az egyház iránt.

II. Az állam kötelessége az egyház iránt *az egyházi ügyvédelem* (officium protectionis, vel advocatiae civilis), melynél fogva az egyházat minden jogsértések és bántalmazások ellen védeni, czéljaiban állami

[1] Az osztrák-magyar birodalom uralkodója számos tiszteleti jog- és kiváltsággal bir, ugymint: a) A mise cánonjában neve a pápa és a megyés püspök neve után megemlittetik. (XIII. Kelemen 1761. máj. 5-én kelt breveje) b) Ünnepélyes sz. mise alkalmával érette imák mondatnak (a S. Rituum Congr. 1860. febr. 10. decret); c) Legdiszesebb hely és tömjénzés joga a templomban. d) Mint magyar király „apostoli" czimmel él; ünnepélyes alkalmakkor előtte kereszt vitetik. stb. Ezekről alább szintén bővebben szólandunk.

eszközökkel is segiteni és mindazt, ami a kath. egyházra nézve hasznos, ápolni, előmozditani, s mindent, ami káros, tőle elháritani tartozik. Ezen kötelezettség alapját abban találjuk, hogy az egyház törvényszerüleg elismert testület, de tisztán erkölcsi és szellemi természetü levén, önmagát külsőleg megtámadói ellen nem védheti, óltalmat, védelmet tehát, mint minden egyes polgár vagy jogszerüen létező testület, az államtól vár. Ezen ügyvédelem erejénél fogva tehát az állam kötelessége:

a) Az egyház tisztán vallási rendeleteit polgári törvényekkel is gyámolitani, az egyházon ejtett sérelmeket orvosolni, a sértőket megfenyiteni.

b) A nyilvános isteni tiszteletre, az egyház szolgáinak illendő tartására megkivántató módokról gondoskodni, az egyház szolgáinak az egyházi társulat magasztos czélja- és az egyházi hivatalkodásnak megfelelő polgári állást biztositani.

c) Az állam óvakodjék az egyháznak ártalmas és annak erejét gyengitő törvények hozásától; a hitet, erkölcsiséget veszélyeztető minden tett megszüntetésére az egyházzal karöltve közremüködjék, hogy a rosz elfojtassék, s közvetlen ugyan a vallási egység, közvetve pedig az állam nyugalma visszaállittassék.

125. §. Mily jogokat gyakorolhat az egyház hármas hatalmánál fogva?

I. A tanitói hatalomnál fogva az egyház a következő jogokat gyakorolja: Mily jogokat gyakorol az egyház a) a tanitói.

a) a kath. hitet szabadon hirdetheti, a megtámadók ellen védelmezheti, a hit körül felmerült vitákat saját tekintélyénél fogva elintézheti, a hivekkel közölheti; azokat kik az egyház által kihirdetett tanokat elfogadni vonakodnak, kiközösitheti.

b) A misékönyvek, directoriumok, breviariumok és az egyházi szertartásra vonatkozó mindennemü könyvek, bullák és pásztorlevelek[1] kiadása egyedül az egyház körébe tartozik, s azért ezekre nézve az állam helybenhagyása vagy megerősitése nem szükséges.

c) Az iskolában a vallás tanitása körül intézkedik; mindazok, kik a kath. hit elemeit tanitani, vagy a hittani tudományokat előadni ohajtják, az egyháztól nyerik megerősittetésöket, küldetésöket.

[1] Az osztrák concordatum III. czikkelye azt határozta, hogy a püspökök egyházi ügyekben hiveikkel szabadon közlekedhetnek, és minden rendeleteiket szabadon kihirdethetik. IX. Pius 1855. nov. 5-én kelt és az osztrák birodalom püspökeihez intézett brevejében utasitja az egyházmegyék kormányzóit, hogy pásztori leveleik s egyéb rendeleteik egy példányát tudomás végett ő felsége kormányának megküldjék.

d) A hitetlenek és eretnekek közül azokat, kik az egyház tanait elfogadni akarják, az egyház kebelébe felveheti s a felvétel szükséges feltételeit meghatározhatja.

A hitczikkekre, miután azok Istentől erednek és az állam javával nem ellenkezhetnek, az államnak óvjoga (jus cavendi) nincs, de van védnöki kötelessége (munus advocatiae), melynél fogva tartozik az egyházat az eretnekek, hitszakadárok megtámadásai ellen védelmezni, más vallásfelekezetüeket a kath. hit tanainak elfogadására bölcs intézkedések, szelid módok és alkalmas világi törvények által előkésziteni.

b) a papi, II. A papi hatalomnál fogva szabadon elrendelheti és gyakorolhatja, ami a szentségek kiszolgáltatása- és az istentiszteletthez tartozik; ugy mint: az imákat, bucsukat, letenyéket, sz. járdalatokat. Ha szokásban volna is valahol az istentiszteletre vonatkozó némely cselekvényeket a politikai hatóságnak előlegesen bejelenteni, ez nem annyira kötelességből, mint inkább a két hatalom közötti egyetértés miatt történtnek tekintendő. Végre

c) egyházkormányzói hatalomnál fogva? III. Az egyházkormányzói hatalomnál fogva az egyháznak van:

1) *Főfelügyelési joga* (ius inspectionis ecclesiasticum.) Valamint a világi, ugy az egyházi kormányzónak is, ha a czélt elérni akarja, az alattvalók tetteire vagy saját személyében, vagy mások által szorgalmasan felügyelnie kell. Azért az egyház feje különböző nemzetekhez követeket, meghatalmazottakat küldhet; a püspökök megyéjöket szabadon látogathatják; a pápa a világ minden részéből, a püspökök megyéjökből a kath. hitéletről tudósitásokat kivánhatnak és hiveikkel szabadon közlekedhetnek.

2) *Törvényhozási joga* (ius leges ferendi.) A törvényhozói hatalmat az egyház Jézus Krisztustól nyerte; a dolog természete kivánja, hogy ezen jogánál fogva az egyház a törvényeket szabadon hozhassa, kihirdethesse és alkalmazhassa. A világi hatalom öntekintélyével sem az egyház köréhez tartozó törvényeket nem hozhat,[1] sem az egyház által hozott törvények kihirdetését vagy foganatbavételét megakadályozni nincs jogositva.

3) *Biráskodási és fenyitö hatalma* (ius iudicandi et puniendi); melynélfogva oly peres ügyekben, melyeknek tárgyalása és bíróságképeni elintézése az egyház törvényhatóságához tartozik, vagy a házasság és a szerzetesi fogadalom érvénye fölött, szabadon itélhet, valamint az egyházi törvények áthágóit egyházfenyitékek s büntetések alá vetheti.

[1] *Innocent.* III. c. 10. I. 2, igy fejezi ki: „Laicis . . . super ecclesiis et pers. eccles. nulla sit attributa facultas: quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi."

A világi hatalom az egyházat a biráskodás vagy a büntetések alkalmazásában nem akadályozhatja.[1] Innen következik:

a) Hogy az államnak az egyház fenyitéki törvényeire nincs más hatalma, mint azokat polgárilag is szentesiteni.

b) A világi fejedelem az egyházi alsóbb bíróság által egyeseken egyházi ügyekben netáni elkövetett sérelmet, mint biró el nem fogadhatja és nem orvosolhatja, akár egyszerü folyamodás (recursus ad principem) akár felebbezés (apellatio tamquam ab abusu) alakjában terjesztessék fel hozzá.[2]

c) Hogy az állam tartozik az egyházat segiteni, midőn az büntetéseit foganatositani óhajtja anélkül, hogy a büntetések igazságát vizsgálhatná.

126. §. Mily jogai és kivánalmai vannak az egyháznak a neki szükséges személyek- és dolgokra nézve.

Hogy az egyház fönállhasson és hatalmát gyakorolhassa személyekre és dolgokra van szüksége; ezekre nézve pedig vannak bizonyos jogai és kivánalmai.

I. A *személyekre nézve jogai:* Az egyház jogai a személyekre nézve.

a) Annyi egyént bevenni a papságra,[3] vagy szerzetes rendbe[4], a mennyit czélja elérésére szükségesnek lát; a felavatandók kellékeit meghatározhatja és tulajdonait megvizsgálhatja, hatáskörüket megszabhatja, egyik helyről a másikra átteheti, s ha a körülmények ugy kivánják, a világi hatóság minden befolyása nélkül hivatalaiktól megfoszt-

[1] Amint ezt a trienti zsinat Sess. XXV. cap. 3. de ref. mondja: „Nefas autem sit saeculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico iudici, ne quem excommunicet, aut mandare, ut latam excommunicationem revocet, sub praetextu, quod contenta in praesenti decreto non sint observata; cum non ad saeculares, sed ad ecclesiasticos haec cognitio pertineat" cap. 3. de priv. et excess. priv. (V. 33.)

[2] Vajjon valamely egyházi törvény az alsóbb hatóság által egyes esetben helyesen alkalmaztatott-e, következőleg helyesen itélt e? egyedül az egyházi előljáróság itélheti meg; ennek van joga a törvényt értelmezni és annak jó vagy helytelen alkalmazásáról itéletet mondani.

[3] Ezt az osztrák concordatum is elismeri, melynek IV. czikk b) pontja igy szól: „Archiepiscopis, episcopis liberum erit ad statum clericalem assumere, et ad sacros ordines secundum canones promovere, quos necessarios aut utiles dioecesibus suis iudicaverint" ect.

[4] XXVIII. czikk: „Porro regulares iuxta sanctae Sedis praescriptiones candidatos ad novitiatum et ad professionem religiosam admittent."

hatja. A papságra vagy a szerzetes rendbe való szabad felvétel annál kevésbé akadályozandó, mert az egyháziak az által, hogy az egyház szolgálatába állottak, nem szüntek meg az állam tagjai lenni, sőt inkább a vallás ügyének szolgálván, az állam javát is előmozditják. Hogy a felszentelendők kellékeit meghatározni és vizsgálni az egyház joga minden állami beavatkozás nélkül, az a papi állás természetéből önként következik.

b) A papnövendékek nevelése- és kiképeztetésére felügyel, meghatározza a hittani iskolába a tanrendszert és az előadandó tárgyakat.[1]

c) Az egyházi javadalmakat betöltheti, a javadalmasoknak a lelki hatalmat vagyis az egyházi hivatal viselésére való jogositványt megadhatja; ugyszintén minden egyházi hivatalt a világiak közbenjárása nélkül alkalmas egyénekkel betölthet.[2]

d) A szentszék által jóváhagyott szerzetes rendek, testületek letelepedését jóváhagyhatja. Az állam helytelenül járna el, ha oly országban, melyben a kath. vallás honos, a szerzetestestületek letelepedését akadályozná; a szerzetes-rendeknek egymás közötti, előljáróik s jelesen a rendfőnökökkel szabad érintkezés engedendő, az állam egyes szerzetes-rendeket az egyház beegyezése nélkül meg nem szüntethet, vagy különböző rendszabályu rendeket egy rendszabály alá nem vonhat.

e) Az egyházi személyek részére különféle jogokat, kiváltságokat kivánhat, pl. hogy az egyházi személyes mentesség, illetéki szabaditékban stb. részesittessenek.[3]

Mit kivánhat a dolgokra nézve?

II. A *dolgokra nézve joga van kivánni*:

a) Hogy vagyont szerezhessen. Az egyháznak mind szolgái fentartására, mind az istenitisztelet ellátására javakra van szüksége. A javak szerzésében az állam az egyházat jogosan nem akadályozhatja; sőt magától az államtól kivánhatja az egyház, hogy ezekre, valamint különféle jótékony és tudományos intézetekre, amennyire a körülmények

[1] E jogra nézve VII. Pius igy nyilatkozik: „Episcopis ex iure divino competere, ut fideles vel in persona, vel per alios instituant; at hoc non solum per id fieri oportere, ut populum in doctrina christiana instituant, sed etiam per hoc, ut adspirantes ad statum clericalem in theologia aliisque sacris disciplinis informent, vel per magistros probatae fidei instrui curent, et hoc quidem ius ex principiis catholicis a potestate civili neque everti, neque constringi posse.“ Espositione dei Sentimenti §. 11.

[2] Kijelentette ezt az osztr. concordatum IV. czikk a) pontja is.

[3] Hazánkra nézve lásd a 172. és 173. §§-at.

engedik, ingatlan javakban adakozzék.[1] A holt kézről szóló törvény[2] (lex amortisationis), melynélfogva az egyháznak világi ingatlanokat hagyni, adni vagy bármikép elidegeniteni, vagy bizonyos meghatározott összeg pénzen felül az egyháznak szerezni a fejedelem különös engedélye nélkül nem lehet, az egyházra nézve sérelmes; ha egyes polgárok szerzési joga nincsen korlátozva, miért legyen épen az egyházé, mely épen ugy visel ma minden terhet, mint bárki más az államban. A legnagyobb igazságtalanság lenne különösen oly államban, amelyben az egyház birtokaitól megfosztatott, és a legnagyobb szegénységbe döntetett, e törvény által az egyházat a fentartására szükséges eszközök megszerzésében akadályozni. Holt kézről szóló törvény.

b) Hogy az állam a népet, ha azt, amit az egyháznak, vagy szolgáinak teljesiteni vagy fizetni tartozik, önként tenni nem akarná, a fizetésre vagy teljesitésre kényszeritse.[3]

[1] Ha az egyháznak nem volnának ingatlan javai, hanem a papság az államtól nyerné készpénzben fizetését, akkor az egyház szolgáinak és az intézeteknek ellátása és föntartása egészen az állam vagy tisztviselői kezében volna, és azok önkényétől függne; ezek a papság megérdemlett fizetését mindannyiszor visszatarthatnák, valahányszor az egyház szellemével ellenkező állami intézkedésnek ellenmondanának, vagy azt teljesiteni vonakodnának. A würtenbergi és badeni egyezmények pontjai is azt mondják, hogy a püspökök ingatlan javakkal láttassanak el. Lásd még Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 12. de reform.

[2] A holt kézről szóló törvényre nézve hazánkat illetőleg alább leend szó. — A lex amortisationis, mint az isteni jog és az alapitók akaratával ellenkező törvény ellen a római pápák többször felszólaltak, jelesen III. Ince 1213. május 21-én kelt és Henrik császárhoz intézett levelében; V. Pál 1603-ban a velenczei köztársaságban hozott törvény ellen.

Sokan irigylik az egyház gazdagságát; nem fontolják meg azt, hogy az egyház vagyona a szegények patrimoniuma; hacsak hazánkat tekintjük, mennyi intézetet találunk, mely a holt kezeknek köszöni létét; a hirlapok naponkint jegyzik a holt kezek adományait, melyek különböző jótékony czélokra, a szegények felsegélyezésére, intézetek alapitására történnek. Bár minden kéz oly áldásosan működnék az emberi nem javára, mint az egyház holt keze! Az egyház vagyona, csak a kánonok szerint kezeltessék, legyen az még oly nagy, sohasem felesleges; mert mindenütt vannak szegények, ujabb és ujabb közhasznu intézetek szükségesek s különféle jótékony czélok merülnek fel, melyekre oly bőven szokta az egyház jövedelmeit mindig forditani. Az egyház e tekintetben sz. Ambrus e mondata szellemének értelmében jár el: „Bonum ecclesia habet non ut servet, sed ut eroget et subveniat in necessitatibus.“ C. 70. C. XII. Q. 2.

Némely jogtudósok a holt kézről szóló törvényt azon egy esetben vélik megengedhetőnek, ha az egyház ingatlannal bőven el van látva, és a további szerzés a közjólét világos kárával történnék, de csak ugy, hogy ily körülmények között is az egyház vagyonszerzési joga tulságosan meg ne szorittassék.

[3] Magyarországban hajdan az 1647: 12. szerint a lelkészek jövedelmét a helybeli birák szedték be és szolgáltatták át; ma a lelkészek a hivektől járó jövedelmeiket magok szedik; szükség esetén azonban a világi hatóságok segélyükre lenni tartoznak. (Int. 1789. mart. 25.1260.)

c) Hogy vagyonát szabadon, minden állami befolyás nélkül kezelhesse,[1] és a meghatározott czélra fordithassa. Ez már magából a tulajdon eszméjéből következik. Az egyházi javak az egyház tulajdonát képezik; az alapitók és a kormányzók ugyanis a javakat az egyháznak tulajdonjoggal adták, ezen akaratukat az adományozási okmányban határozottan kijelenték és nem ritkán az Isten haragja- és büntetésére figyelmeztetik azokat, kik az általok az egyháznak adott javakra kezeiket kinyujtani merészelnék. Az állam tehát az egyházi javakkal nem rendelkezhetik, s azért az egyházi javakat vagy azok jövedelmét más czélra, mint az adományozva volt, jogosan nem fordithatja. Innen következik, hogy az egyházi javaknak világiasitása (saecularisatio bon. eccles.), vagyis állami czélokra való fordítása, eladása,[2] kamarai tisztek általi kezelése (incameratio), más vallás részére fordítása (reformatio bonorum), vagy külön, vagy a világiaknál terhesb megadóztatása tilos. Erről alább bővebben szólandunk.

d) Végre jogos az egyháznak azon kivánata, hogy az egyházi vagyonhoz tartozó oly dolgok, melyek az istenitiszteletre, vagy a szegények föntartására, vagy egyházi s egyéb jótékony czélokra szánvák, s a melyek jövedelmet nem hoznak, pl. épületek, drágább ingó dolgok, vagy egyházi készletek adómentesség- és bizonyos kiváltságokban részesittessenek.[3] Ha az állam veszélyben forog és az ily dolgok megadóztatását, vagy az állam czéljaira fordítását szükségesnek látja, ezt

[1] Már kezdetben az egyház saját vagyonát maga szabadon kezelte. (Joann. XII. 16; Act. apost. IV. 34—37; V. 1—6.) Az egyház kánonjai is azt parancsolják a püspököknek és minden egyházi személynek; az egyházi előljárók e jogaikat már az első századokban gyakorolták is. C. 24. C. XII. Q. 1; c. 32. C. XII. Q. 2. *Conc. Agathense* 506.), és csak később kezdették némelyek e jogot az állam részére követelni azon oknál fogva, hogy az egyház vagyona az egyház által rosszul kezeltetik. Feltéve azonban azt, hogy az egyház java némely helyen csakugyan rosszul kezeltetnék, ez korántsem szolgálna elegendő okul arra nézve, hogy az állam vegye magához az egyházi javak kezelését. — Lásd a kezelésre vonatkozólag még a trienti zsinat határozatát. Sess. XXII. 8. 9; XXV. 8. de ref. Azonban kivételt képezhet azon eset, ha valamely vagyon az egyháznak oly feltétel alatt adatik, hogy az világiak által kezeltessék.

[2] Az egyházi vagyonnak az állam részéről történt eladása vagy vevésénél a közreműködők egyházi büntetések alá esnek és visszatérítésre kötelezvék.

[3] Magyarországban az 1868. 23. t. cz. szerint házadó alá nem tartoznak: a) isteni tiszteletre szánt épületek; b) az egyház által felállitott egyes tan- és némely más intézetek, ugymint: a tudományos akademiák, muzeumok, egyetemek, nyilvános tanintézetek, iskolák; c) lelkészi és tanitói lakások; d) kolduló szerzetek kolostorai, amennyiben mindezek a kérdéses czélra kibérelve, vagy más czélokra bérbeadva nincsenek. (V. ö. 173. §. e.)

saját hatalma vagy felségjogánál fogva nem teheti, hanem az egyházi javak legfőbb őréhez, a római pápához kell folyamodni.[1]

HARMADIK FEJEZET.

AZ EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM KÖZÖTTI VISZONY.

b) Amint az történelmileg kifejlődött.[2]

127. §. A) Az ó-korban.

Az egyház helyzete az ó-korban.

Alig alapitotta meg Jézus az egyházat, már is minden elkövettetett mind a zsidóság, mind a pogányság részéről annak kiirtására. A

[1] A pápák nagy szükség esetén ezt meg szokták engedni. Igy VII. Sándor pápa 1655-ben, midőn a svédek, oroszok Lengyelországot megtámadták, a lengyel papságnak megparancsolta, hogy a kelyheket és paténákat kivéve, egyéb szent edényeket a királynak a háboru viselésére szükséges pénz verésére átadják. VI. Pius 1798-ban a bajor fejedelemnek megengedte, hogy az egyházi javakat egyszerre 15 millió frtig terhelje; VII. Pius pedig 1823-ban a spanyol királynak adott engedélyt, hogy a spanyol egyházi javak évenkint 3 millió realnyi adóval terheltessenek. Hazánkra nézve l. *Szvorényi*: Amoen. H. E. Fasc. 4. p. 117.

[2] Itt történelmileg törekszünk kimutatni, hogy az egyház és állam közötti viszony mikép fejlődött ki különböző időkben és melyek azon szabályok, melyekre nézve jelenleg megállapodás történt. E tárgyra nézve bőséges adatokat foglal magában a jelenlegi nyitrai püspök *Roskoványi* következő czimü külföldön is tekintélynek ismert jeles munkája: „Monumenta catholica pro independentia potestatis ecclesiasticae ab imperio civili.“ Quinque-Ecclesiis 1847—1856; a mely műből 1879-ik évben a XIII. kötet jelent meg, s a melyben a XII-ik kötetben való függeléken kivül az 1876. és 1877. évi emlékiratok, és az egész munkához szolgáló tartalomjegyzék található.

Azon számos és heves összeütközés, mely Európa egyes államaiban az egyház és az állam között napjainkban felmerült, egész irodalmat hozott létre. A sok mű közül, mely ide vonatkozólag megjelent, csak nehányat emlitünk fel. A kath. egyház egyik legelkeseredettebb ellenségétől *Friedberg* Emiltől köv. nagyobbrészt irányzatos művek jelentek meg: Das deutsche Reich und die kath. Kirche Lipcse 1872; (V. ö. ide vonatkozólag *Ketteler*: Die preuss. Gesetzentwürfe über die Stellung der Kirche zum Staate, Mainz 1873; és Die moderne Tendenzwissenschaft beleuchtet am Exempel des H. prof. Dr. Emil Friedberg. Mainz, 1873. (Archiv. 29. k. 346. 421. l,) Die Grenze zwischen Staat und Kirche u. die Garantien gegen deren Verletzung. Tübing. 1872; Der Staat und die Kirche. Lipcse 1873. (Lásd erre a feleletet Archiv. 29. köt. *Maas*-tól;) Der Staat u. die kath. Kirche in Grossh. Baden Lipcse 1874; Der Staat und die Bischofswahlen in Deutschl. Lipcse 1874. (Felel erre *Rosner* lásd Archiv 33. köt. 272—336; l. 34. köt. 90—140.) *Wasserschleben*: Die deutsch. Staatsregierungen und die kath. Kirche der Gegenwart Berlin 1872. (V. ö. Archiv. 29. k. 117. l.) *Schulte*: Die neueren kath. Orden und Congregationen, besonders in Deutschl. Berlin 1872. (erre nézve Archiv 29. k. 186); *Hergenröther*: Kath. Kirche und christl. Staat, Freiburg 1872. *Fabri*: Staat und Kirche. Gotha 1872. *Gneist*: Die Kirchenpo-

római birodalomban a bálványimádás a polgári ugy, mint a politikai élettel a legbensőbb összeköttetésben levén, Krisztus egyháza az államra nézve veszedelmes társaságnak tekintetett, mely azért bölcsőjében megsemmisitendő és a föld szinéről eltörlendő! A Neróval kezdett heves üldözések, egyes békésb időközöket leszámitva, háromszáz éven keresztül tartottak, mely idő alatt a roppant római birodalom császárai fegyverrel küzdöttek, és a legborzasztóbb üldözéseket és kinokat gondolták ki az egyház és hivei ellen.[1] Azonban az egyház az állam részéről történt nyomás és véres üldözések daczára is e pogány államban, belügyeit illetőleg, tanitása-, alkotmánya- és fegyelmére nézve teljes szabadságot élvezett. N.-Konstantin[2] óta az egyház és állam közötti viszony teljesen megváltozott. Ő, mint első keresztény császár, az egyházat nyomott helyzetéből felszabaditotta, a keresztény vallás államvallássá lőn, mint ilyen az állam részéről hathatós védelemre talált,

N.-Konstantin az egyházat felszabaditotta, a ker. vallás államvallássá lőn.

litischen Gesetze. Lipcse 1873; *Baumstark*: Das Verhältniss zwischen Kirche und Staat. Heidelb. 1873; *Reichensperger*: Ueber das Verhältniss des Staates zur Kirche in Hinblick auf die Jesuitendebatte. Berlin 1872; *Ketteler*: Die Katholiken in deutsch. Reiche, Entwurf zu einem politisch. Programme, Mainz 1873. Centrumfraction auf dem erst. deutsch. Reichstage. Mainz 1872; *Hinschius*: Die preuss. Kirchengesetze. Berlin 1873. és 1874; Fürst Bismark und die Kirchenpolit. Gesetze, von einem deutschen Patrioten Aachen 1873. Éles kritika alá veszi a porosz májusi törvényeket *Rauscher* volt bécsi érsek 1873. jun. 6-án kelt és a kölni érsekhez intézett iratában (V. ö. Archiv. 30 k.); *Golther*: Der Staat und die kath. Kirche in Würtenberg. Stutg. 1874. *Pejachevich*: Das Papstthum und der Rechtsstaat. Pest 1873; *Simonyi*: Állam és egyház Budapest 1874. *Geffeken*: Staat u. Kirche in ihrem Verh. gesch. entw. Berlin 1875; *Moulart*: L'eglise et l'état. Löwen 2. kiadás; *Maas*: Zum Frieden zw. Staat u. Kirche. Freiburg, 1880. A németországi és svájczi villongásra vonatkozó adatok az Archiv egyes köteteiben találhatók. Ujabban *Vering* i. m. 71—392. l. Ide vonatkozó okmányok közöltetnek a *Staatsarchiv* czimü folyóiratban, mely 1873 óta *H. v. Kremer-Auerode* és *Ph. Hirsch* szerkesztése alatt Lipcsében jelenik meg.

[1] A pogányság már diadalt ült a megsemmisitettnek vélt kath. egyház romjai fölött és a keresztények ezreinek vérével fertőztetett Diocletian császárnak oszlopot emelt ily fölirással: „Diocletiánnak, ki a keresztény babonát az egész világról eltörölte!“ — Tisztán politikai szempontból tekintve ezen üldözést, nem volt rá észszerü ok: a keresztények a jó alattvalók példányképei voltak, tanaik az előljárók tekintélyére nézve kedvezők, előljáróikért véröket, életöket áldozták! Egyáltalán a bálványok előtt nem akartak meghajolni és ez elegendő volt arra, hogy üldöztessenek.

[2] *Fr. Guszta*: Vita di Constantino il Grande. — *Martini*: Ueber die Einführung der christlichen Religion in röhmischen Reiche durch den Kaiser Constantin. München 1813. — *Manso*: Leben Constantin's des Grossen. Breslau 1817. *Hug*: Denkschrift zur Ehrenrettung Constantin's des Grossen. Freiburg 1829. 3 füzet.

és befolyást gyakorolt a világi törvényhozásra is, melynek egyik feladata volt, az egyházival összhangzásba jönni.[1] A császárok az egyházat nem csak különféle előjogokkal látták el és előnyökben részesiték,[2] hanem egyáltalán a vallásügyeket az állam legfontosb ügyei közé számiták, sőt számos magában véve világi ügyeket az egyház felügyelete alá bocsátottak, magukat az egyház védelmére rendelteknek tekintvén, letették az eddig viselt Pontifex Maximus czimet, advocati ecclesiae és episcopi externi[3] névvel éltek. Mint az egyház védői gyakran szóllittattak fel a pápák által az egyházbani egység és rendnek császári hatalmuk- és tekintélyökkeli föntartására. A püspökök is többször kérték segélyöket, nem hogy rendeleteiknek a császár hatalma és tekintélye által érvényt szerezzenek, hanem hogy az egyházi büntetéseket megvető ellenszegülőket az állam érdekében kényszereszközökkel engedelmességre szoritsák. Justinián az isteni jóság legnagyobb adományának tekintette, hogy a világ két egymás mellé rendelt hatalom, a pápaság és a királyság által kormányoztatik.[4] A császárok az ő méltóságukban rejlő isteni küldetést az által is óhajták jelezni, hogy magukat az egyház által ünnepélyesen megkoronáztatták.[5]

[1] *Justinián* „(Novell. 83. c. 1.) igy szól: „Oportet examinari — secundum sacras et divinas regulas, quas etiam nostrae sequi non dedignantur leges.“ — Számos egyházi törvény a világiak közé vétetett föl. L. Justinián Codexében: De summa Trinitate et fide catholica; de sacrosanctis ecclesiis; de episcopis et clericis etc. czimeket.

[2] Az egyház ellátására, a papság föntartására szükséges költségek, valamint a püspököknek, hogy a zsinatokra elutazhassanak és azokon jelen lehessenek, a megkivántató összegek az állam pénztárából fizettettek. A nyujtott előjogok és kiváltságok közé tartoznak leginkább: a személyes és dologi mentesség, a katonáskodás és közmunkáknak saját személyökbeni teljesitésétől felmentettek stb. (L. 6. 12. Cod. Just.)

[3] Konstantin nevezte magát először episcopus externusnak. Konstantin példáját követve mondá Marcián a chalcedoni zsinaton: „Nos ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam exemplo religiosissimi Constantini synodo interesse volumus“ etc.

[4] Praefat. in Novell. VI. „Maxima quidem in hominibus sunt dona Dei a superna collata clementia sacerdotium et imperium; et illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens ac diligentiam exhibens, ex uno eodemque principio utraque procedentia humanam exornant vitam. Itaque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, quum utique et pro illis ipsis semper Deo supplicent.“

[5] A keleti császárok Leotól kezdve magukat egész ünnepélyességgel megkoronáztatták.

A császárok az egyház ügyeibe beavatkoznak,

Az egyház azonban e magas pártfogást előbbeni függetlensége egy részének feláldozásával nyeré meg. Az egyház saját védői részéről nem egyszer nyomásban részesült. A császárok az egyházzal, mint államintézettel kezdettek bánni; ez nemsokára visszahatást szült, melyből az egyház és állam között állandó surlódás keletkezett. Keleten az egyház benső ügyeibe mindig mélyebben kezdettek nyulni, az egyházat saját törvényhozásuk alá kezdették vonni: ők hivták össze a zsinatokat, ők erősiték meg határozataikat, ők állitottak fel fegyelmi szabályokat az egyház közremüködése nélkül, sőt a dogmaticai határozatokba is tényleg beavatkoztak, mint Zeno, Justináin, Leo Isaurus, s igy nem ritkán történt, hogy az egyház ellenében az eretnekeket védelmezték. A pápák nem mulasztották el kötelességeiket, a csámi ellen a pápák erélyesen tiltakoznak.

szárok tulkapásai ellen, az egyház és szabadsága érdekében erélyesen tiltakoztak.[1] A beállott szakadás után azonban már a pápák sem szegültek a császárok rendkivüli hatalomvágyából eredt ilynemü törekvések ellen és igy keleten az egyház tökéletesen az állam hatalmába került.

128. §. B) Nyugaton. — A középkorban a XVI. századig.

Egészen máskép alakultak az egyház körülményei nyugaton. Az általános politikai zavarok között is az egyház legalább belügyeire nézve teljes mértékben élvezé szabadságát, és azon rendithetlen ragaszkodás folytán, melylyel a hivek sz. vallásuk tanaihoz ragaszkodtak, de főleg a római pápák folytonos ébersége s gondoskodása következtében még az arianismushoz szitó uralkodók alatt is megtartotta egységes szerkezetét.

Az egyház és az állam közötti kötelék a legbensőbb lett.

Az egyház és az állam közötti kötelék bensőbbé vált akkor, midőn N.-Károly III. Leo pápa által császárrá koronáztatott (800). A pápák tekintélye főleg VII. Gergelytől kezdve a legfőbb fokra emelkedett. A pápa nem csak a hit és erkölcs védője, hanem a vétségek megbüntetője, sőt az uralkodók birájának tekintetett; nem csak az egyházi ügyeket intézték a világi uralkodóktól függetlenül, hanem világi ügyekben is, főleg pedig a nemzetközi ügyeket illető kérdésekben

[1] N.-Leo, Leo császárhoz igy ir: (Epist. 156. c. 3,) „Debes inconstanter advertere regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad ecclesiae praesidium esse collatam, ut ausus nefarios comprimendo, et quae sunt bene statuta defendas, et veram pacem his, quae sunt turbata restituas.“ V. ö. még (*Felix* III.) Dist. X. c. 3; — *(Gelas.)* Dist. XCVI. c. 12.

intézkedtek. A kath. vallás oly tiszteletben tartatott, hogy annak elveit az állam minden intézkedéseiben szem előtt tartotta; az egyház hármas hatalmát korlátlanul gyakorolta. A kereszténység a római pápában tisztelte fejét az egyháznak, a császárban pedig világi fejedelmét birta. A császárok megkoronáztatása és felkenetése azon sz. tényke dés volt, mely a császárt az egyházhoz mintegy szellemi kötelékkel csatolta. A császárnak ezentul azon magasztos hivatás jutott, hogy az egyházat védelmezze, N.-Károly a császár e teendőjét ismételten beismerte és magát egész alázattal az egyház védőjének vallotta; magát „gratia Dei eiusque misericordia donante, rex et rector regni Francorum et devotus sanctae ecclesiae defensor humilisque adiutor"-nak nevezte,[1] ugyan azt mondá az általa kiadott jeles császári nyilatkozványban is.[2] Ezen eszme ismételten kijelentetik az utódai által hozott törvényekben,[3] a zsinatokon, a birodalmi gyüléseken, a királyok koronázása alkalmával eskü alatt tett fogadalmakban[4] s leginkább a császár által a római egyház részére tett esküben;[5] szóval az egyház és állam a legbensőbb egyetértésben éltek egymással. Az állam és egyház egymásnak kölcsönösen jogokat engedtek, melyek a fejedelmeket nem illették felségi jogaiknál fogva, vagy melyek nem folytak az egyháziak pusztán egyházi állásából.[6]

A jó viszony később megzavartatott.

Azonban az egyház és állam közötti ezen szép egyetértés és benső béke azon zavarok következtében, melyek főleg VII. Gergely korától kezdve a pápák és az uralkodók között ismételve keletkeztek, mindkét hatalom nem kevés hátrányára többször megzavartatott, főleg miután II. Frigyes az első lyoni zsinaton (1245) az egyház kebeléből kiközösittetvén, az általa viselt császári méltóságra érdemetlennek találtatott. Ezen időtől kezdve a két hatalom közötti szakadás lassankint

[1] *Capit. eccles.* a 789. praef.

[2] *Capit. Aquisgran.* a 802. c. 5. „Ut sanctis ecclesiis Dei, neque viduis neque orphanis, neque peregrinis fraude vel rapinam, vel aliquid iniuriae quis facere praesumat; quia ipse dominus imperator, post Domini et sanctis eius eorum et protector esse constitutus est."

[3] *Capit. Aquisgr.* a 825. c. 2. „Ut tria specialitater capitula et a nobis, et a vobis Deo opem ferente, in huius regni administratione specialitater conserventur; idest ut defensio et exaltatio vel honor sanctae Dei ecclesiae et servorum illius congruus maneat et pax et iustitia in omni generalitate populi nostri conservetur."

[4] Lsd. Ottó esküjét. Dist. LXIII. c. 23.

[5] Az esküformák különböző évekből találhatók *Pertz*-nél.

[6] A középkor taniránya nem rendszeresittetett, az általános elveket *Walter* (p. 94.) a következőkben összpontositja: 1. A polgári társaság és hatalom

előkészittetett, mig végre nyilttá lőn. A pápák tekintélye napról napra alábbszállani, a római birodalom pedig erejében gyengülni kezdett. Az apostoli széknek Szép Fülöp alatti áttétele ujabb sebet ejtett az egyház testén. Ezen, mint mondani szokás, babyloni fogság alatt, (1308—1378.) a pápák mintegy a frank királyok őrizete alatt állván, azok befolyásától függtek; rendeleteik gyakran nemcsak végrehajtás nélkül maradtak, hanem többször a gúny és megvetés tárgyát képezték.

A szentszéknek Rómába való visszahelyezésével nem élvezett az egyház szebb napokat. A csaknem 40 évig tartott pápai szakadás ujabb zavarokat idézett elő az egyházban, a pisai, constanczi és bazeli zsinatok, melyek következtében Francziaország a pragmatica sanctiót, Németország pedig az ugynevezett fejedelmi egyezményt vivta ki, az egyház tekintélyét egészen megingatták; Németországban azonban a később kötött bécsi concordatum az egyház fejének lényeges jogait ismét elismerte és a XV. század folyamában azon általán elismert nézet uralkodott, hogy a legfőbb hatalom a földön a pápa és a császár között van megosztva. De már a mozgalmak közepett egész csendben, egy ellenzék képződött, mely az egyház és állam közötti viszony megváltoztatására lényeges befolyást gyakorolt.

ugy, mint maga az egyház közvetlenül Istentől való. Azért mindkét hatalom Isten rendeleténél fogva független és saját körében legfőbb. 2. A világi hatalom rendeleteinek mindenki lelkiismeretben engedelmeskedni tartozik. 3. Az egyházi személyek és ügyek felett az államnak nincsen joga, ezekre nézve kibocsátott az isteni jog és a kánonokkal ellenkező világi törvények semmisek. 4. Bár mindkét hatalom egymástól független, egyik a másikra mégis utalva van; a polgári kar segélye az egyház oltalmára, az egyház szellemi befolyása a világi rendeletek tekintélyének föntartására szükséges. 5. A polgári hatalom és az általa hozott törvények az egyház segélyére rendelvék, a keresztény államra nézve a segélynyujtás kötelesség. 6. A tisztán világi ügyeket illető polgári törvényekre nézve az egyháznak magában véve semmi joga, de a keresztény uralkodó a polgári törvényeket mégis a kánonok szelleméhez alkalmazza. 7. A két hatalom határai, a kölcsönös gyámolitás, egyezvény utján határozandó meg és biztositandó. 8. Az egyház és a világi főhatalom közötti egyetértés, a fejedelmek koronázása alkalmával történt fölkenetésben és általok a vallás és egyház oltalmazására letétetni szokott ünnepélyes esküben találja kifejezését. 9. Az egyháztól elszakadt vagy kiközösitett egyének birodalmi átokkal is sujtandók, a világi hatalomnak ellenszegülők pedig egyházi átok alá vetendők. 10. A fejedelmek nem állanak a törvény fölött; világi ügyekre nézve világi, egyháziakra nézve egyházi törvények alatt állanak, ezek megsértése miatt egyházi átokkal sujthatók, az excommunikált fejedelmek világi hatalmuktól megfoszthatók; a császárok azonban felkenetés után csak a pápa által közösithetők ki. 11. Jóllehet mind a két hatalom a maga körében legfőbb, mégis keresztény szempontból tekintve az egyházi, mely örökléte czéloz, előbbvalónak tekintendő. 12. Midőn a lelkek üdvéről van szó, minden bár polgári ügyeknél, jelesen esküvel fogadott kötelezett-

129. §. C) Átmenet az uj korra.

Már a középkorban egy leendő egyházi szakadásnak magva bőven el levén hintve, az a XVI. században csakugyan meg is történt. A kath. egyház híveinek nagy része a XV. századig önálló közösségtől elszakadt. A reformatorok a pápát és püspököket illető minden jogot a világi fejedelmekre ruháztak. Hogy ezen eddig szokatlan eljárást igazolják, különféle rendszereket hoztak be, azon elvet fogadván el: cuius est regio, illius est religio, a fejedelmeknek a vallás fölött teljes jogot engedtek, nemcsak a szabad vallás-gyakorlatra vonatkozó, hanem még a szertartás körüli intézkedéseket illető jogot is rájok ruházták. Mig a protestánsok vallási függetlenségöket elvesztették, vagy önként feladták, addig a kath. egyház önállóságát teljesen megtartotta. Az alatt, mig a trienti zsinat az egyházban annyira szükséges reformokra nézve az intézkedéseket megtette, Németország legnagyobb részében a szakadás megtörtént és lassankint Europa más országaiban is elterjedt.[1]

Az egyházi szakadás megtörtént.

130. §. A gallicanismus.

Azon folytonos surlódások, melyek leginkább a középkor vége felé az egyház és az állam között felmerültek, a mindinkább ébredező nemzeti szellem, de különösen a protestantismus által fejlődött állapotok a katholicismusra káros befolyással voltak. A fejedelmek maguknak eddig nem gyakorolt jogokat követeltek, az állam az egyházha-

ségeknél az egyház és a pápa, mint a lelkek üdvének őre, köteles még a fejedelmek között is szellemi tekintélyével fellépni. 13. A polgári élet minden viszonya az egyház szellemében tekintendő és annak jóváhagyásával intézendő el. 14. A kereszténység oly egységnek tekintendő, mely az egyházi ugy, mint a világi ügyekre nézve Krisztus törvénye szerint kormányoztassék; a világi hatalom az egyháznak alá van rendelve és általa igazgatandó.

A papság és királyság mint két különvált, egymás mellé rendelt hatalom már a középkorban ugy tekintetett, mint a társadalom védelmére rendelt két kard, mint az egyház boltozatán jelentkező két égi test, csakhogy az egyházhatalom az államit tulszárnyalónak tartotta.

[1] Az ágostai vallásbéke által a kitünőleg katholikus Németországban Luther tanait követő rendek a katholikusokkal egyenjoguakká nyilvánittattak (1555.) Az egyenjőguság a westpháli béke által (1645) a Zwingli vagy Kalvin tanait követő rendekre is kiterjesztetett, és egyszersmind némely törvényes megszoritások mellett a katholikus és ágostai hitvallást követő alattvalókra nézve a teljes és általános egyenlőség kimondatott, az ágostai vallást követőkhöz számittatván a reformáltak is.

talmat sokfélekép megszoritotta, sőt némely helyen az egyház fölött valóságos főhatalmat kezdett gyakorolni. Mindez a particularis egyházjog külön kifejlődésére vezetett. Ezen irány különösen Franciaországban lassankint rendszeres alakba öntetett és gallicanismusnak[1] neveztetett.

Gallicanismus.

Franciaországban az egyház iránti ellenséges irány a XIV. század kezdetétől folyton növekedett. Azon schismaticus törekvések befolyása alatt, melyek különösen a pragmatica sanctioban nyertek határozott kifejezést, a franczia parlamentek az egyház ellen folytonos ellenzéket képeztek. Ennek lehet tulajdonitani azt is, hogy a trienti zsinat fegyelmi határozataira nézve a kormány részéről mindig nehézségek tétettek. A pragmatica sanctio elfogadása után az emlitett rendszer gyorsan fejlődött, de tudományos alakba csak IV. Henrik király alatt Pithou Péter által öntetett. E szerint: a) Az egyházi törvényszéktől állitólagos visszaélés alapján a világi hatósághoz való felebbezés megengedtetik (appellatio tamquam ab abusu). b) A királyi tetszvényjog (placetum regium) elmélete elfogadtatik. c) A pápának felmentési joga különösen a javadalmak elfogadására vonatkozó kánonjogi akadályokat illetőleg korlátoltatik. d) A pápai követ hatalomköre a kormány által megszorittatik és müködése a királyi akarattól függővé tétetik. Azon viszálykodás következtében, mely XIV. Lajos és a pápa között felmerült, azon oknál fogva, mivel a király a pápa ellenében a püspöki javadalmak betöltését magának követelte, a gallicanismus uj stadiumba lépett, és elvei ujabb formulázást nyertek. Lajos 34 püspököt hivott Párisba azon meghagyással, hogy Franciaországot

[1] *Pierre Pithou*: Les Libertés de l'Eglise Gallicane. Paris 1594; *Gillot*, Traités des droits et Libertés del-Eglise Gallicane. Paris 1606; *Du Puy*: Traités des Libertés de l'Eglise Gallicane avec les preuves. Paris 1639 és Commentaire sur le Traité des Libertés de l'Eglise Gallicane de Maiste Pierre Pithou Paris 1652; *Petrus de Marca*: Dissertationes de concordia inter sacerdotium et imper. seu de libertatibus eccl. Gallicanae. Paris 1641; *Doviat*: Specimen iuris eccl. apud Gallos recepti. Paris 1684; *Brunot*: Traités des droits et Libertés de l'Eglise Gallicane. Paris 1731; *Durand de Maillane*: Les libertés de l'Eglise Gallicane prouvées et commentées. Lyon 1771.

A szabadalmak, melyeket a parlamentek és püspökök a pápák ellen követeltek, *Libertés de l'Eglise Gallicane*-nak is szoktak mondatni. A gallicanismussal ellenkező rendszer *papalismus*- vagy *ultramontanismus*-nak neveztetik; ma sokan e szavat gunyosan használják. A mai ugynevezett ultramontánok (hegymögiek) czélja nem egyéb, mint a hitegységet s a kath. egyház szabadságát föntartani. — Hogy a gallicanismus az egyház- és az államnak többet ártott, mint a nyilt szakadás, vitatja *Schulte*: Ueber die s. g. Gallican-Kirche 1858. A gallicanismus tulajdonképen nem egyéb, mint az egyházi joghatóságnak a világi által, a pápai tekintélynek pedig a franczia clerus általi elnyomása.

illetőleg a pápa hatalomkörére nézve határozott nyilatkozatot adjanak. Négy hónapi tanácskozás után a Bossuet tollából folyt nyilatkozat, mely 1682-ik évi martius 9. jelent meg, röviden a következő négy pontot tartalmazza: a) A pápának a hatalom Istentől csak az egyházi, nem egyszersmind a világi ügyekre nézve is adatott; ennélfogva a fejedelmek, mint ilyenek az egyházi hatalom alá nem tartozván, az által hatalmuktól meg nem fosztathatnak, sem pedig alattvalóik fejedelmök iránti esküjöktől fel nem mentethetnek. b) A közzsinatok a konstanczi zsinat határozata szerént a római pápa fölött állanak. c) A pápa hatalmának gyakorlatában kötve van az Isten sugalmazásából kelt kánonokhoz. d) A hitágazatok meghatározását illetőleg a fősuly a római pápánál van, de hogy azok megczáfolhatatlanok és változhatatlanokká váljanak, az egyház hozzájárulása szükséges.[1] Ezen pontok a király akarata folytán „Articuli cleri Gallicani“ czim alatt a franczia papság által elfogadtattak. E négy pont elfogadása által, mint első tekintetre kitünik, az czéloztotott, hogy a pápa tekintélye csökkentessék, jogai megszorittassanak, ellenben a püspökök hatalma növeltessék, vagyis hogy az egyház alkatidoma aristokratikai legyen inkább, mint monarchiai. Azonban a pápa jogai megcsonkittatván, nem a püspökök, hanem a király hatalma növekedett. A papság szabadság helyett szolgaságba jutott;[2] azért Fenelon keserüen panaszkodik a pápa- és püspökök elnyomott hatalma és a világiak uralkodásának az egyházat nyomó kemény igájáról.[3] XIV. Lajos e nyilatkozatot, melyhez később még a „Defensio declarationis cleri Gallicani“ is járult, tizenegy év mulva XII. Ince

Articuli cleri Gallicani.

Defensio declarationis cleri Gallicani.

[1] Ezen elveket XI. Ince pápa 1682-ik évi április 2-án kárhoztatta. Kárhoztatta a kath. egyház számos püspöke is. Elvetették Magyarország püspökei is a nagyszombati zsinaton 1682. oct. 24-én kiadott *Declaratio cleri Hungarici*-féle nyilatkozatban (Lsd. e nyilatkozatot Conc. Prov. Strigoniens. 1858. p. 193); kárhoztatja ezen pontokat az 1858. esztergomi tartományi zsinat is, áldottnak nevezvén Szelepcsényi György egykori esztergomi érsek emlékét, ki a többi magyar püspökökkel a franczia clerus kárhozatos elveit elvetette. (Conc. Prov. Strig. 1858. p. 60.)

[2] Lsd. Epistola cardinalium, archiepiscoporum, episcoporum Parisiis degentium, de damnandis voluminibus inscriptis: Traités des Libertez d'Eglise Gallicane avec les preuves Paris 1639.

[3] „Eorum (episcoporum) quippe sors a solo regum nutu pendet. Spiritualis iurisdictio prostrata iacet; nihil est, si sola peccata confessario clam dicta exceperis, de quo laici magistratus ex nomine regis non iudicent — Reges ad nutum omnia regunt et ordinant. Neque certo, quid possit haec sedes, (apostolica), iam usu norunt, nisi dum efflagitant a canonum disciplina dispensari.“ De summi Pontificis auctoritate c. 45.

kérelmére visszavonta, visszavonták a püspökök is, de a parlamentek és I. Napoleom által pártoltatott; az abban foglalt elvek nemcsak Franciaországban, hanem másutt is, még ma is irányadók.

131. §. A febronianismus.

Ámbár a római pápák a franczia papság nyilatkozatában foglalt elvek elterjedését a legnagyobb buzgósággal törekedtek megakadályozni, azok mégis leginkább Németországban elterjedtek. Főoka volt ennek a gallicán elveket követő Van-Espen löweni jeles tanár egyik tanitványa, később a trieri érsek suffraganeusa báró Hontheim Miklós, aki „Justinus Febronius“ álnév alatt
Febronianismus. 1763-ban irt munkája által[1] egy uj rendszert alapitott, mely tőle *febronianismusnak* neveztetik.[2] Febronius nem csak a pápa tévmentességét és a zsinat fölötti hatalmát tagadta, hanem azt is tanitá, hogy a pápa főnöksége csak tiszteleti, nem pedig joghatósági, a püspököknek fölösleges felmentésekért a pápához folyamodni, miután ők is az apostolok utódai, az esetlegi jogok (iura accidentalia), a gallicán eszközök (a placetum, appellatio tamquam ab abusu), zsinatok által tőle elvehetők stb.; szóval e nem csekély tudományossággal irt munkának czélja volt a pápai szék befolyása ellen az állami mindenhatóság hatalmát kellőleg kifejteni. Ezen elveket XIII. Kelemen és utóda kárhoztatták. Febronius munkája habár sokak által tetszéssel fogadtatott, másrészről heves ostromlókra is talált, kik ellen tanait több irataiban, különösen abban, melyet 1777-ben „Justinus Febronius abbreviatus“ czim alatt kiadott, igyekezett megvédeni, mig lassankint a vitatkozás által is okulván, magába szállt, és tévedéseit s hibás állitásait 1778-ban VI. Pius nagy megelégedésére visszavonta.[3]

[1] A munka czime: De statu ecclesiae catholicae, et legitima potestate Romani Pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religione christiana compositus. A munka előszavában XIII. Kelemen pápát felszólitja, hogy igénybe vett jogairól, még mielőtt azoktól a fejedelmek által megfosztatnék, önként mondjon le; s hét fejezetben az egyházról, ennek szerkezetéről, a közzsinatokról, az egyházi primatusról, a püspökségről, az egyházi javadalmak- és méltóságokról, az egyházi törvények- és itélőszékekről, végre az egyház szabadságáról szól.

[2] A febronianismus azon tért, melyen a kath. egyház jogainak, fegyelmének és tekintélyének megrendítésére oly nagy sikerrel működött, elkészitve találta a mult századbeli philosophia tanaiban s a protestantismus gyakorlásában.

[3] Visszavonása felett a szerző maga egy egész commentart. irt: Comment. in suam retractationen Pio VI. Papa P. M. submissam. Francof. 1781.

132. §. A josephinismus.[1]

A tévtanoknak Febronius által történt visszavonása csak személyes volt és nem akadályozhatta többé, hogy az egyszer szárnyra kelt tan utját és veszélyes hatását tovább ne folytassa. Gyorsan elterjedtek e tanok minden felé, de legnagyobb tetszésre és pártolásra találtak a bécsi kormány embereinél; s habár azok életbeléptetésére czélzó egyes kisérletek Mária Theresia vallásosságán meghiusultak, II. József trónralépésével uralkodókká lőnek és a kormány ide czélzó intézkedésénél fogva valamint a hittani tanodákban, ugy a papság soraiban is mindinkább elterjedtek.

II. József a febronianismus gyakorlati érvényesitését élte feladatává tevén, az egyház terén ennek sérelmével megkezdett és kérlelhetetlen szigorral végrehajtott reformjainál annyi erélyt, oly tevékenységet és állhatatosságot fejtett ki, hogy a tan, melyből azoknak eszméit és indokait meritette, elveszté eredeti nevezetét és ami febronianismus volt, ez az ő nevét ölté magára, és a mai napig világszerte *josephinismusnak* neveztetik. Josephinismus.

II. József az egyházat illető nagyszerü ujitásait 1781. évi tavaszától kibocsátott számos rendeleteivel kezdette meg, melyek nem csak alattvalóit, hanem egész Európát bámulatra ragadták[2] és VI. Pius pá- II. József ujitásai.

[1] V. ö: A josephinismus és az egyházat illető legujabb császári rendelvény Bécs 1851 (*Lonovics* József előbb csanádi püspök, később kalocsai érsek tollából.)

[2] II. József egyházi intézkedéseiből itt csak nehányat emlitünk: a) Azon kapocs, mely a tartományaiban lakó szerzeteseket a külföldi szerzetes házakkal s elöljárókkal összekötötte, nevezetesen a Rómában létező szerzetbeli főkormányzóval, a jövőben megszünjék és a szerzetek kizárólag az illető megyés püspökök kormánya s hatósága alá tartozzanak. b) Minden a római székhezi folyamodások csak a kormány előleges helybenhagyásával történhetnek, ugy az attól érkezett brevék, bullák s mindennemü iratok csak a kormány „tetszvénye“ (placetum) mellet hirdettethetnek ki. c) Az „*Unigenitus*“ bulla mint nem létező tekintessék, az „*In coena Domini*“ bulla, minden egyes példányért fizetendő 50 fnyi büntetés terhe alatt semmisittessék meg. d) A püspökök Rómába ezentul se bünbocsánati, se házassági ügyekben engedményekért, más kegyelmekért és czimekért ne folyamodjanak. e) A templomokban három oltárnál több nem állittathatik fel. f) Az egyháznapok az egész birodalomban egy napra t. i october 3 vasárnapjára tétettek át. g) A breviariumokban VII. sz. Gergely pápa leczkéjéből azon hely, melyben IV. Henrik császár letételéről van szó, ugyszintén II. sz. Gergely és sz. Zachariás pápák leczkéjéből azon sorok, melyekben Izauri Leo képostromló görög császár excommunicatiója és Childerich franczia király letétele emlitetik, 50 frtnyi büntetés terhe alatt olvashatatlanságig kitörlendő v. betapasztandó stb.

pát arra birták, hogy a császárrali érintkezhetés végett bécsi utjára szánta el magát. A sz. atya azonban valamint kevés reményt hozott magával:[1] ugy csekély vigasztalással tért vissza Rómába. A pápának 1782. évi april 22-én történt elutazása után egymást követték a császárnak az előbbeniek szellemében kiadott rendeletei; ekkor jelent meg a nevezetes házassági patens is.[2] Az egyházra annyira veszedelmes, a pápai tekintélyt megdöntő tanok mindinkább terjedni kezdettek, sőt a pápai széktől való teljes függetlenség után vágyó egyházi választó fejedelmek a salzburgi herczeg-érsek s primással együtt a császár példája által elszédittetvén, az ismeretes „*emsi punctatiok*“ (1786) nevezete alatt egyes pontokban a császár intézkedésein is tulmenő határozatokat hoztak létre. II. József egyházi ujitásai ezen érsekeken kivül buzgó pártolóra találtak II. Lipót toskanai nagyherczeg- és később német császárban is. Ez óvatosan kivánván eljárni ujitási terveinek kivitelében, az egyháziak között keresett és talált is szövetségest Ricci Scipio pistojai püspökben. Ennek elnöklete alatt 1786-ban Pistojában tartott megyei zsinat ama elveket ünnepélyesen elfogadta; ennek határozatát a következő évben Florenczben összegyüjtött püspöki zsinat által is szentesittetni óhajtotta; azonban az ott megjelent tizennyolcz érsek és püspök közül csak három helyeselte azokat. Lipót azonnal átlátta kisérletének veszélyes voltát, s ahelyett, hogy ujitásait folytatta volna, iparkodott a felingerelt kedélyeket lecsillapitani. Ricci is nemsokára tettét megbánván, ama zsinat végzéseit VI. Pius előtt visszavonta.

Emsi punctatiók.

A császárnak, a hatalmas katholikus monarchának intézkedéseit a katholikus fejedelmek nagy része és a protestánsok is utánozták, és e szerencsétlen rendszer rövid idő alatt kevés kivétellel egész Európában elterjedt.

Az eszmék, melyeket a gallicán tanok és a febronianismus elhintettek, és II. József császárnak mindenütt elterjedt egyházellenes uji-

[1] A császár a pápával előre tudatta, mikép azon intézkedésekben, melyeket a vallás előnyére, az egyházi fegyelem javitására jogos fejedelmi hatalmából érett megfontolás után tett, oly annyira helyes elvekből hiszi magát kiindultnak, hogy azokról őt lebeszélni és más irányba terelni nem tartja lehetségesnek.

[2] Ezen patens 1783-iki jan. 16-án bocsáttatott ki; melynélfogva a házasságban a szentséget a polgári szerződéstől megkülönböztetvén, amazt ugyan egészen az egyház köréhez tartozónak ismeri el, emezt pedig kizárólag a polgári hatalomnak tulajdonitja a házasságbontó akadályok szabását illető joggal együtt; s ezért némely az egyház által felállitott akadályt eltörül, némely ujat pedig felállit, a házassági ügyeket a püspököktől elvonván, a polgári itélő székekhez utasitja stb.

tásai a forradalmak kitöréseit s a birodalmi császárság megszünését nagy mérvben elősegiték. A forradalom kitört először Franciaországban, mely nem csak az egyházat fosztá meg tulajdonaitól, hanem az egyház szolgáit is üldözésnek tette ki. Az 1801-iki concordatum által visszanyerte az egyház nyugalmát, mely azonban rövid idő mulva a gallican tanok szerint készült, s a concordatum szellemével egészen ellenkező törvények által ujra fenyegetve lőn. Nem sokára, midőn Napoleon a német fejedelmek nagyobb részét a rajnai szövetségben egyesité, a birodalmi császárság, mely a politikai egység feje volt, és a kath. vallás védelme- és terjesztésére alapittatott, tettleg megszünt, minek következtében 1806-iki augustusban Ferencz császár is lemondott az üres czimről. A pápa ezen lemondást nem ismerte el, felszólalt az 1815-iki bécsi békekötés ellen is, mivel a császárság visszaállitása elmaradt és az egyház saecularizált javai nem adattak vissza. A franczia forradalom minden eseményei- és erőszakoskodásaival Európa egyéb államaiban ismétlődött, sőt az egyház szabadságának annyira veszélyes irány Közép- és Délamerika törvényhozásaiban is mutatkozott.[1]

A gall. febr. és josephinismus tanainak következményei.

133. §. Az ujab iskola elvei. 1) Az egyházvédjog.

Az ujabbkori jogtudósok és állampolitikusok az egyház és az állam közötti viszony tárgyalásánál az utóbbinak számos jogot tulajdonitanak s legnagyobb szenvedélyességgel tüzik ki a két hatalom közötti határvonalat ugy, hogy az egyházat az állam iránti szolgai alárendeltségbe helyezik, s az állam érdekei megőrzésének ürügye alatt az egy-

[1] Közel tizenkilencz század mult el, hogy a kath. egyház isteni szerzőjétől megalapittatott. E hosszu századokon keresztül számos uralkodó család, melyek az egyház iránti kötelmeiket hiven teljesiték vagy ellene ellenséges indulattal voltak, eltünt a föld szinéről; a történelem sok nemzet, ország és trón romlását látta már és megsiratta, csak a kőszirtre alapitott egyház áll a szenvedélyek hullámtörései közepett rendithetetlenül! A világ leghatalmasbjai esküdtek össze az egyház ellen, de mig azok régen porladoznak, addig ez a szeretet müveivel megujitja a földszinét. Sz. Péter székét a legóriásabb szellemek, a lángelme és az élczek mérges nyilaival lövöldözik szünetlenül anélkül, hogy képesek volnának azt feldönteni. Sok viszontagságon ment már keresztül az egyház, ujabban ismét minden oldalról nehéz felhők tornyosulnak ellene, de következzék bármily üldözés, az egyház diadalmasan fogja kiállani s az isteni igérethez képest a világ végeig fön fog állani. Aki a világeseményekben megszokta Isten utait nyomozni, az földeritve látja maga előtt a történetek rejtélyeit, s az ilyen a multban elég adatot találand arra, hogy az egyház jövője iránt minden jelek és jóslatok daczára is nyugodt lehessen.

ház beligazgatását is az állam kezére óhajtanák játszani.[1] Lássuk itt, mikép veendők azon jogok, melyek az állam és egyház közötti ujabb küzdelmek folytán kifejlődtek és a melyek *felségjogoknak*, (iura majestatica) szoktak neveztetni. Ezek között első helyen áll:

Egyházvédjog.

Az *egyházvédjog*, (ius advocatiae ecclesiasticae), melynélfogva az államot az egyház fölötti legfőbb oltalomjog illeti. Az egyházvédjog azonban az államnak nem annyira joga, mint kötelessége; maga a trienti zsinat is a fejedelmek ezen védnökségét k ö t e l e s s é g n e k[2] nevezi. Ezen elmélet helyes, csak czélszerüen alkalmaztassék. Az állam ezen oltalmat nem változtathatja át együttes felügyelet- s merő gyámkodásra, de az egyház is csak a tulajdon- és biztonság iránti külső megtámadások ellen veheti az államtól nyujtandó segélyt igénybe. Az állam gondoskodjék, hogy az istenitisztelet minden háboritás ellen biztositva legyen, hogy az egyház minden jogainak nyugodt élvezetében lehessen és hogy a téritgetési fondorlatok és bántalmazások ellen megvédessék. Az állam, mely tisztán polgári- és jogi intézmény, lelkiismereti dolgokba nem avatkozhatik és nincs joga azok ellen kényszerítő eszközeivel fellépni; de az egyház is a lelkiismereti ügyeknek és az egyház törvényeinek csak szellemi fegyverrel szerezhet érvényt. Ha ezen negativ oltalom mellett az egyházvédnökség még tevőlegesen is abban nyilvánul, hogy az állam az egyházat intézetei és hivatalai ja-

[1] Ily ferde irányu törekvés azon gyanusitgató véleményből származott, mintha az egyház az állam vetélytársa, sőt ellensége volna, melytől leginkább kell félnie s minden rendeleteit figyelemmel kisérnie. Kik ezt vitatják, megfeledkeznek az egyház és az állam közötti viszonyról, nem emelkednek fel az egyházi vagy inkább a lelkiismereti szabadság magasztos gondolatához, annál kevésbé a vallásos társulat alapos igényeihez, mikre főleg egy keresztény állam figyelni tartozik. Onnan, hogy a világi fejedelmek bármily okoknál fogva némely kizárólag az egyházat illető jogokat gyakoroltak s jelenleg is gyakorolnak, alaposan nem következtethetni, hogy ily jogok az állam fogalmából és természetéből erednének, s igy mindenkor és minden körülmény között annak sajátjai gyanánt volnának tekintendők. Azonban koránsem czélunk a világi hatalomnak az egyházi ügyekbeni minden befolyását teljesen mellőzni, sőt határozottan állitjuk, hogy az állam üdvös hatással gyámolitja az egyházat, amennyiben védelmi és főfelügyelési kötelességeit pontosan teljesitve az egyháznak czélja elérésében segédkezet nyujt, de egyszersmind nyiltan kimondjuk, hogy a tisztán egyházi ügyekre nézve szoros értelemben vett jogokat az államnak, mint ilyennek az államhatalom természeténél fogva nem tulajdonithatni. És habár tapasztaljuk is, hogy a világi hatalom némely helyeken, főleg a jelen korban efféle jogokat az egyházi hatalom megszoritásával néha az egyház kárára gyakorol, ezt mint hatalomkarral kierőszakolt gyakorlatot legfölebb fájlaljuk, de hogy ily tények jogot alapitsanak, soha el nem ismerjük. V. ö. *Udvardy*. 235. l.

[2] Sess. XXV. c. 20 de ref.

vadalmazásában, templomok felépitése- és az iskolai szükségletek fizetésében segiti, ha az állam polgári intézményeiben tekintettel van az egyház által rendelt ünnepekre, ha az állam intézményeire az egyház áldását kikéri, ha főleg a nevelés és közoktatás ügyében az egyház tanácsát meghallgatja: akkor az egyház az ily védjogi befolyás ellen nem csak kifogást nem teend, de sőt az állam ezen tettleges segélyét köszönettel veendi.

Itt nem lesz fölösleges megjegyezni: mit tartanak az ujabb jogtudósok tisztán egyházi, tisztán polgári és vegyes természetü ügyeknek.

Tisztán egyházi ügyek.

1. *Tisztán egyházi ügyek*: a) a hit és erkölcstan; b) az istenitisztelet; c) a szentségek kiszolgáltatása; d) az egyház belszervezete és kormányzata, a clerus nevelése, az egyházi hivatalok felállitása, betöltése, a mennyiben egyházi jogok és kötelmek forognak fen; e) az egyház főnökei és az alattvalók közötti kölcsönös érintkezés; f) az egyház törvényszéke elé tartozó esetekben a törvénykezés szabad gyakorlata; g) egyházi testületek szervezete, a mennyiben azok a letelepedés és egyesülésről hozott állami törvényeknek már eleget tettek; h) az egyházvagyon kezelése s a fölötti szabad rendelkezés.

Tisztán polgári ügyek.

2. *Tisztán polgári ügyek*: a) az állam polgárainak s igy a clerus polgári és politikai állásának meghatározása; b) a vagyonszerzési és birtoklási jogok megállapitása; c) az egyházi cselekvények, pl. szentségek, itéletek polgári és politikai hatályának meghatározása; d) az egyháziak vagy világiak által elkövetett polgári vétségek és büntettek megfenyitése.

Vegyes természetü ügyek.

3. *Vegyes természeti ügyek*: a) uj ünnepnapok meghatározása, amennyiben az államtól függ ily napokon a nyilvános munkákat betiltani; b) uj egyházi hivatalok, vagy egyházi intézetek szervezése, vagy a főnállók megváltoztatása, amennyiben a jogi személyiség megadása, az illető egyházi könyvek polgárjogi bizonyitó erejének megalapitása az állam hatásköréhez tartozik; c) valamely eddig szokásban nem levő egyházi cselekvénynek a templom falain kivül való véghezvitele, amennyiben csendháboritástól tarthatni; d) a temetőknek, egyházi épületeknek felállitása, berendezése amennyiben az államhatalomnak közegészségi és közbiztonsági szempontból joga van közbelépni; e) az iskolák vallási nevelés tekintetében az egyház, más tekintetekben az állam vezetése alatt állanak, sőt a tisztán felekezeti tanintézetek is, amennyiben pl. bizonyitványaik közérvényességéről van szó, az állam követelményeinek megfelelni tartoznak; f) a papoknak hivatalaikba való helyezése, ha idegenek s ezért előbb meghonositandók volnának.[1]

[1] A Syllabus 45—48. pontjaiban fejezi ki a sz. szék nézeteit a felől, hogy az államhatalmat a közoktatás és nevelés terén mily jogkör illeti. A sz.

134. §. A megelőzési jog.

Megelőzési jog.

A *megelőzési jog* (jus cavendi) azon jog, melynélfogva az államhatalom az egyház részéről netalán eredhető sérelmek és hátrányok ellen magát előleges intézkedések, óvó rendszabályok által biztosíthatja. Itt nem helyes maga a kiindulási pont. Miután az államhatalom tudja azt, hogy az egyház czélja és minden működése az emberiség jólétére s tökélyesbitésére van irányozva, az államhatalom önmagával jő ellenkezésbe, midőn az egyház ellen, csupán azért, mert visszaélések lehetségesek, előleges óvó rendszabályokat alkot. Ezen s a vele karöltve járó állitólagos jogok az egyház iránt tulságos bizalmatságot árulnak el, s a helyett, hogy az egyház és állam közötti békét s egyetértést előmozditanák, inkább a két hatalom közötti örökös surlódásra vezetnek. A megelőzési jogból annak pártolói több jogot származtatnak, milyenek a következők:

135. §. a) A legfőbb felügyeleti jog.

(jus supremae inspectionis).

Legfőbb felügyeleti jog.

Ezen jognál fogva az államnak joga van figyelemmel kisérni és magának mindenről, mi az egyházban történik értesülést szerezni, s egyátalán őrködni a fölött, hogy az egyház intézkedései az állam jólétét, czélját ne veszélyeztessék. Ezen jogra nézve megjegyezzük, hogy ez az államnak csak annyiban engedhető meg, a mennyiben kivánhatja, hogy az egyházban történtekről értesittessék, az egyház rendeletei, törvényei, amennyiben ezek az államot is illetik, vele barátságosan közöltessenek.[1] Ezen jog gyakorlatánál azonban kerülnie kell minden bizalmatlan, vagy a kellő korlátokon tulmenő beavatkozást; ami megtörténik, ha az állam az egyház hit- és erkölcstanait, lényeges elveit az ezekből szükségkép kifolyó szabályzatokat módositgatná vagy sikeresitésöket akadályozni akarná: ami nem egyéb lenne, mint a lelkiismereti szabadság feldulása.[2]

szék több allocutióban, jelesen 1860. és 1862. évben tartottakban, határozottan nyilatkozik azon tanok ellen: hogy az állam joga korlátlan, hogy oly eseteknél, midőn az egyház és állam intézkedései összeütköznek, az elsőbbség az állam törvényeit illeti, hogy az államhatalom a vallás- és közerkölcsiség- és az egyház kormányzatára vonatkozó ügyekbe is szabadon beavatkozhatik stb.

[1] Ausztriában az 1874. máj. 7-én szerkesztett törvény 16-ik §-a kötelezi a püspököket, hogy rendeleteiket, instructióikat, pásztorleveleiket stb. a közzététellel egyidejüleg a politikai országos hatósággal tudomás végett közöljék.

[2] Miután az egyházi személyek, mint állampolgárok közrendőri felügyelet alatt állanak, azokra nézve hozott minden kivételes rendszabályok mély bizal-

136. §. b) A tetszvényjog.

A *tetszvényjog* (jus placeti) abban áll, hogy az államhatalom a római pápa és a püspökök rendeleteit, a zsinatok végzéseit, a püspökök és hiveknek a pápához küldendő leveleit előlegesen megvizsgálhatja s azok kihirdetését, életbeléptetését, illetőleg elküldhetését megengedheti vagy eltilthatja, amint azokat az állam érdekeivel egyezőknek vagy azokba ütközőknek találja. Mi a tetszvény jog.

A placetum első nyomaira a pápai nagy szakadás (schisma) korszakában akadunk. Egyszerre több pápa levén, egyes tartományok csak azon pápai iratokat és rendeleteket fogadták el, melyek az általok is pápának elismert egyéntől eredtek. VI. Orbán azt rendelé, hogy a püspökök vagy az általok kirendelt közegek a hozzájok érkezett pápai iratokat előlegesen megvizsgálják, és ha azokat helyeseknek találják, hirdethessék ki.[1] A fejedelmek a püspökök példája után indulva az álpápáktól kiadott iratokat szintén megvizsgálták és azok kihirdetését engedély nélkül megtiltották.[2] Hogy a tetszvényjog később több állam által behozatott, az főleg Van-Espen lőweni tanár által vallott azon tannak volt következménye, hogy a római curiától eredő minden iratok, rendelmények, sőt a hittani bullák is az állam előleges jóváhagyása után hirdethetők ki és léptethetők életbe.[3] A tetszvény jog első nyomai.

matlanságra mutatnának és elkeseredést idéznének elő s az egyházat saját szabadságában korlátoznák. Miután az egyház az istenitiszteletnek saját törvényei és intézményei szerint való gyakorlatára jogositva van, azért mind arra nézve, ami az egyházi kormányzat és az egyházi élet rendes igazgatásához tartozik, minden rendőri felügyelet alól ment legyen; az ellen az egyház sohasem fog felszólalni, ha az állam egy szándékolt rendkivüli egyházi gyülekezet előleges bejelentését kivánja, de szabadsága igazolatlan korlátozásának fogná tekinteni, ha az egyházi gyülekezet, vagy bármily értekezlet megtarthatása az állam engedélyétől tétetnék függővé.

[1] Ezen ugynevezett püspöki tetszvényt IX. Bonifácz megszüntette.

[2] Midőn azonban a pápai szakadás megszüntével egyes fejedelmek e jogot tovább is gyakorolni akarták, a trienti zsinat és a pápák ellene felszólaltak.

[3] Midőn Rómában az „*Unigenitus*“ bulla a janzenisták ellen kiadatott, akkor nyilvánitá ezen nézetet Van-Espen 1712-ik évben kiadott iratában „De promulgatione legum ecclesiasticarum“ oly czélból, hogy ez által a bulla kihirdetését Belgiumban megakadályozza.

A tetszvényjog nem volt minden államban behozva. Az amerikai államokban és a Törökbirodalomban sohasem alkalmaztatott, Angliában, Németalföldés Belgiumban szintén nem volt szokásban. Egyes államokban, melyekben életbe léptettetett, ujabban meg lett szüntetve; igy Poroszország 1841. évi jan. 1-én szüntette meg.

Magyarországban a szentszék a püspökök- és hivekkel, és ezek a pápával mindig szabadon érintkeztek.

Ami Magyarországot illeti, a szentszék a püspökök- és hivekkel s ezek a pápával kölcsönösen mindig szabadon érintkeztek. Hazánk jogtörténelmében egyetlen példával sem találkozunk, mely csak sejteni is engedné, hogy valamely zsinati végzés, pápai bulla vagy breve kihirdetése nálunk bárminő feltételtől függővő tétetett vagy akadályokba ütközött volna. Mégis az általános nézet hazánkban a *jus placeti* behozatalát Zsigmond királyunknak tulajdonitja; azonban tévesen. Mert ő az 1404. év husvét octaváján kiadott rendeletében csak az ugynevezett „*bullások*“ zaklatásainak akart gátot emelni, kik különbféle ürügyek alatt kinyert adománylevelek által az egyházi javadalmak békés birtokosait minduntalan zaklatták, s javadalmaikat elperelték. A pápai szakadás szomoru korszaka már egymaga is elég alkalmat adott ily adománylevelek s ítéletek kinyerésére, de legkönnyebben jutottak ilyenekhez a Zsigmond ellen fellépő nápolyi László pártfelei, mivel ezek ügye különböző oldalról elősegittetett. Ily körülmények közt bocsátá ki Zsigmond emlitett rendeletét, melyszerint mástól, mint a magyar királytól egyházi javadalmat senki ne kérjen és ne birhasson; hogy sem egyházi sem világi ur a királyi felségen kivül az ily bullásoknak javadalmat ne adhasson, hogy a római curiától jövő bármely rescriptumok „*tam in causis beneficialibus*, quam in aliis *quibuscunque causis litigiosis* sacris vel profanis emanata, vel obtenta“ ezentul érvénynyel ne birjanak, és végül, hogy e mostani rendelet ellenére kibocsájtott mindennemü rescriptum érvénytelenné legyen[1]

Zsigmondnak 1404-ben kiadott rendelete.

Itt tehát, mint látjuk, nem található fel sehol, hogy a királynak jogában áll a római pápa és püspökök rendeleteit, a zsinatok végzéseit, a püspökök és hiveknek a pápához küldendő leveleit előlegesen megvizsgálni, mivel az emlitett oklevél nyilván csak javadalmi és (egyházi, világi) pereskérdésekre vonatkozik, s e részben a királynak jogait kivánja megvédeni.

E téren azonban a rendelet semmi ujitást nem tartalmaz, mert ugy az adományozás, mint a biráskodás a magyar királyok jogai között ős idők óta feltalálható. Maga a rendelet pedig csak részletezettebb ismétlése az 1397-ben Temesvárott tartott országgyülésen e tárgyban hozott következő határozatnak: „praeterea beneficia ecclesiastica Bullati acceptare non valeant, nisi illi, quibus per patronos ipsarum ecclesiarum ipsae ecclesiae conferuntur.“[2]

[1] Zsigmondnak ezen rendelete olvasható a többi közt *Fejér:* Codex dipl. Tom. X. Vol. IV. 303. l.

[2] E törvényhozási emléket felfedezte *Knauz Nándor* s közlé a *Történ. Tár.* 1857. évf. 3 köt. 191. s kv. l.

A magyar királyoknak e joga, mely a konstanczi zsinat által is elismertetett, törvényeink és közjogi gyakorlatunkban bőven feltalálható, de a fentebb kifejtett értelemben vett placetumról sem Zsigmond előtt sem utánna a magyar jogtörténelem mit sem tud.[1] Országos törvényünk a placetumra nézve nincsen.

A némelyek által idézett 1404: 5, 1486: 28, 1715: 74, 1723: 70, 1729: 21, 1765: 23. törvényczikkek vagy nem is az egyházról, vagy legalább nem a placetumról szólanak. A mások által felhozott 1471: 19, 1492: 45, 1498: 63. évi régi törvényczikkek szintén nem a placetumról szólanak, hanem ezekben az tiltatik, hogy senki ne merészeljen valamely peres ügyet egyenesen a pápai szék elé vinni.

Ha tehát nincs törvény, mely hazai jogunkban a királyi tetszvény jogát megállapitaná, még kevésbé találunk csak egyetlen adatot is, mely e jog érvényesitési módját, vagy esetleg sanctióját meghatározná.

Csak József császár hozta be egy kormányrendelet által a tetszvényt, az egész birodalomra nézve 1781-ben azt rendelvén, hogy a római szentszéktől kibocsátott minden bullák, brevék és más okiratok a királyi helybenhagyás, az ugynevezett tetszvény megnyerése végett kihirdetésök előtt ezentul a helytartótanács által ő felsége elébe terjesztessenek. De József császár hazánknak koronás királya nem volt. És ha közjogunk szerint ily nagy fontosságu ügy csak törvényhozási uton szabályozható, ugy József császár idejében ily törvény létrejöttének elengedhetlen feltétele: a törvényesen megkoronázott király és törvényesen összehivott országgyülés együttes müködése hiányzott. És ezt nem szabad figyelmen kivül hagynunk, ha József emlitett kormányrendeletének (mely később sem lett soha törvénybe iktatva) érvényességét hazai közjogunk szempontjából vizsgáljuk. József császár hozta be a tetszvényt egy rendelet által.

Ő felsége azonban az 1855-iki ausztriai concordatum második pontjában[2] a tetszvényt végkép megszüntette; miután a concordatum tényleg nálunk is alkalmaztatott, általa mindazon megszoritás, mely hazánkban létezett, melynélfogva a kölcsönös érintkezés a királyi tetszvénytől tétetett függővé, elenyészett és a római udvar, a püspökök és hivek közti teljes közlekedés megengedtetett. A magyar korona területén azonban a vatikáni zsinat félbeszakitása után a placetum 1855-ben a tetszvény meglett szüntetve.

[1] *Deák Ferencz* a magyar országgyülésen 1873. junius 28-án mondott beszédében szintén nyiltan bevallotta, hogy a placetumra nézve egyetlen egy törvényünk sincsen.

[2] „Cum Romanus Pontifex primatum tam honoris, quam iurisdictionis in universam, qua late patet, ecclesiam iure divino obtineat, episcoporum, cleri, et populi mutua cum sancta sede communicatio in rebus spiritualibus et negotiis ecclesiasticis nulli placetum regium obtinendi necessitati suberit, sed prorsus libera erit.“

1870-ben rendeletileg ujra behozatott.

1870-ben rendeletileg ujra behozatott.[1] Hazánkban tehát, a placetum szigora épen akkor alkalmaztatott, midőn az a Lajthán tul, mint a lelkiismeret-szabadsággal ellenkező s össze nem férő intézmény elvetetett és annak érvénye a közös fejedelem helybenhagyásával teljesen megszüntettetett.

Az államnak tetszvényjogát védeni nem lehet.

Az állam ezen jogát sem a hittani bullák-, sem a fegyelmi rendeletekre nézve védeni nem lehet, mert

1. Az egyház tökéletes társaság, meg vannak benne ugyanis ennek minden alkatelemei. Az egyháznak mint ilyennek teljesen szabadnak, függetlennek, önállónak kell lenni, és azért az egyházat a természetfölötti rend, vagyis a religio föntartásában és terjesztésében senki, tehát az állam sem akadályozhatja.

2. Maga az egyház isteni szerzője azt az államtól teljesen szabadnak, önállónak, függetlennek alapitotta. Az egyház az állam kijelentett akarata nélkül jött létre és terjedt el az egész világon, annak akarata ellenére fön is fog állani a világ végezetéig. Krisztus nem kért engedélyt a hittanitásra nézve: az állam engedélye nélkül tanitott és adott törvényeket. Az egyház terjesztése is független volt az állami befolyástól. Jézus Krisztus isteni hatalmát és missióját az államhatalom engedélye nélkül ruházta át apostolaira, ezek szintén az államhatalom engedélye nélkül, sőt gyakran a pogány fejedelmek akarata ellenére is tanitottak s hoztak törvényeket.

3. Az egyháznak természetfölötti, az államnak pedig természetes földi czélja van. A józan észnek be kell látni azt, hogy az állam az egyház által czélba vett természetfölötti rend érvényesitésének nem állhat utjában, hanem azt mint nálánál felsőbbet, önállót, tőle függetlent kell elismernie, és valamint az egyházat nem az állam alapitotta: ugy nincs is joga, hogy azt müködésében akadályozza, vagy neki bármikép korlátokat szabjon.

4. Az állam sohasem nyert jogot az egyház fölött; lelkiekben az ember egyedül csak Istennek van alávetve, s azért a polgári hatalom beavatkozása a vallás ügyeibe, akár tetszvény, akár más módon történjék az, igazolatlan.

5. A placetum a dogmatikai határozatokra nézve teljesen fölösleges intézkedés. A kimondott hitczikkely érvényessége nem a püspök által tett vagy parancsolt kihirdetéstől függ. A kath. dogmák azon

[1] Lásd Gf. *Andrássy* Gyula magy. kir. miniszterelnöknek Bécsben 1870 aug. 10-én 1411. szám alatt kelt, s a magyar püspöki karhoz intézett iratát; és B. *Eötvös* József vallás és közoktatási magy. kir. miniszternek ugyanazon évi szept. 29-én 1056. szám alatt kelt iratát.

pillanattól fogva, amint a vaticáni vagy lateráni templom ajtajára kifüggesztettek, minden katholikusra nézve lelkiismeretben kötelezők, ha azok tudomására jutottak. Az egyháznak a hivek kormányzását illető lelki hatalma egyenesen Istentől ered: „amint engem küldött az atya, én is küldelek titeket.“ Ján. XX. 21., és annak hittani határozatai bármily uton, akár placetum mellett, akár anélkül jussanak a hivek és pásztoraik tudtára, rájok nézve kötelezők. A sajtószabadság és a közlekedés annyira szaporodott eszközei mellett, tehetségében áll-e a polgári hatalomnak megakadályozni, hogy az egyház által kimondott hitczikkeket a hivek meg ne tudják?

6. Téves azon nézet, hogy az egyház oly tant, mely a polgári jólét és társadalomra nézve káros lenne, határozhat meg. Akár ugyanis az egyház alapitását és hivatását, akár fönállását és müködését tekintjük, az egyház isteni intézmény, mint ilyen nem tanithat olyasmit, mi akár a polgári jólét-, akár a közmorál-, szóval az emberi társadalomra nézve káros lehetne; mert ez isteni intézmény levén, az Isten önmagának ellent mondana s ekkép saját müveit rontaná le. De sokan mozgalomtól tartanak, melyet egyes bullák vagy tanok kihirdetése előidézhetne. Ha ez történnék is, az állam kezében mily sok az eszköz, melylyel e mozgalmakat megakadályozhatná! Azután a legszentebb dolognak is vannak ellenségei; mindig találkoznak egyes, az egyház tekintélyét megvető emberek, kik az egyház rendeleteit, tanait, a közbéke megzavarására használják fel; ez nem elegendő ok arra, hogy az ily rendeletek vagy tanok kihirdetése megakadályoztassék. Azután a fejedelmek sokszor, bár előre látják, hogy az általok hozott világi törvényeket egyesek mozgalmak előidézésére fogják használni, és mégis kihirdetik. Végre

7. a tetszvényjog gyanakodásra, bizalmatlanságra mutat az egyház ellenében; ezt pedig az egyház nem érdemli. Napjainkban főleg oly államokban, hol minden tekintetben csaknem korlátlan sajtószabadság uralkodik, a placetum a kath. egyház ellenében roppant ellenmondás, és annál kevésbbé igazolható, mivel ujabb időben a praeventiv szabályok fölött egyáltalában mindenütt pálczát törnek. Valamint a sajtóügyben, ugy az egyház ellenében is az államérdekek tökéletes biztositására a repressiv szabályok teljesen elegendők.[1]

137. §. c) A felebbezési jog az államhoz az egyház visszaélései ellen — (apellatio tamquam ab abusu.)

Az állam ezen jogát az egyház sohasem fogja elismerni. Ha hivatalával valaki oly visszaélést követ el, mely a polgári törvényszék által

Az appellatiót t. ab. a. az egyház nem ismeri el.

[1] A tetszvényjog gyakorlatát elveti a *syllabus* is a következő két tételben: „Episcopis sine gubernii venia fas non est vel ipsas apostolicas litteras

vétségnek bélyegeztetnék s mint ilyen büntettetik, akkor az állam a vétséget elkövető egyházi ellen ép ugy használhatja fenyitő hatalmát, mint bármely más állampolgár ellen; de azért, hogy lehetséges visszaélések elkövethetők, az egyház törvénykezése szabad gyakorlatában és a lelkiekbeni hatalmának szabad használatában megszoritani nem szabad.

138. §. 3) A hitujitás joga.

(jus reformandi.)

Az ugynevezett jus reformandi az állam azon joga, melynélfogva egyedül tőle függ meghatározni: vajjon saját területén engedjen-e és minő feltételek alatt valamely keresztény vallásfelekezetnek szabad vallásgyakorlatot? Ez azonban, ha a kereszténység szempontjából indulunk ki, a fejedelemnek nem joga, hanem inkább érdeke és kötelessége. A jus reformandi alatt némelyek még az államnak azon jogát is értették, melynélfogva alattvalói vallásában önkényes ujitásokat is eszközölhet, az egyház intézményeit kénye szerint módosithatja, fejlesztheti: azonban az ujabb időben ezt már egy jogtudós sem védelmezi, belátván azt, hogy ez ügyben intézkedni egyedül az egyház köréhez tartozik.[1]

139. §. 4) Az állam főtulajdonjoga.

Az állam *főtulajdonjoga* abban áll, hogy az államhatalom az egyházi javakat megadóztathatja, és elosztott, vagy eltörölt egyházi rendek, vagy bármely egyházi vagyon saecularisatióját kijelentheti. Ami a megadóztatást illeti, erre nézve más jogczimet, mint mely minden megadóztatásnak alapja, felvenni nem lehet. Az egyházjavak az

Az egyházjavak megadóztathatók.

promulgare" (28) „Civilis auctoritas potest impedire, quominus sacrorum antistites et fideles populi cum R. Pontifice libere ac mutuo communicent" (49); a tetszényjogot továbbá roszalja és kárhoztatja a *vaticáni közzsinat* is a következő szavakban: „A római pápának az egyetemes egyház feletti, legmagasb kormányzói hatalmából következik ezen hivatása gyakorlatában a szabad közlekedés joga az egész egyház pásztorai- és nyájaival, hogy azokat az üdv utján tanithassa és vezethesse. Miért is kárhoztatjuk és roszaljuk azok állitásait, kik azt mondják, hogy a legmagasb főnek a pásztorok- és nyájaikkali ezen közlekedését szabadon akadályozhatni, vagy azt a világi hatalomtól teszik függővé, ugy hogy szerintök az egyház kormányzására az apostoli szék által vagy tekintélyével hozott rendeletek kötelező erővel és érvénynyel nem birnak, mig azokat a világi hatalom tetszvénye meg nem erősiti. Sess. IV. c. 3.

[1] A jus reformandi a XVI. században keletkezett, és az evangelika egyházban saját léte biztositására legkészségesebben felkaroltatott; később a kath. egyházra is kezdték alkalmazni.

állam oltalmát ép ugy igénylik, mint a világiak; azért ép ugy, mint azok megadóztathatók. Az egyházi javak saecularisatioja,[1] vagyis azoknak államjavakká való nyilvánitása, világi czélokra való forditása nem védelmezhető,[2] az eltörölt egyházrendek és intézetek javai sohasem veszitvén el egyházi eredetök jellegét. Azoknak világi, vagy is az állam czéljaira való forditása csak egyetlen t. i. a végszükség esetén volna megengedhető, midőn az egyház és állam czélja, jóléte máskép egyátalán nem volna elérhető; de ekkor is kivántatnék, hogy az egyházi hatóság beleegyezzék és a mint lehetséges, az egyház teljesen kárpótoltassék. Mindez azonban nem zárja ki, hogy az államhatalom felügyeleti jogát az egyházi birtokra is kiterjeszsze oly értelemben, hogy az állam azt, mikép más egyének és testületek birtokát védeni, biztositani, annak föntartására, czélszerü igazgatására és használatára figyelni tartozzék; de az állam ezen ürügy alatt az igazgatást magához nem ragadhatja, mert az egyháznak, mint törvényesen létező testületnek s jogi személynek igazságosan szerzett birtokára nézve teljes és elidegenithetlen, saját és igazgatási joga van. Ha az egyházjavak tulságos kiváltságokkal birnának, ezeket az állam visszavonhatja, sőt méltán megvárhatja, hogy az egyházjavak jövedelmeiből szükség esetén aránylagos áldozatok adassanak, de az egyházi javakra az állam kezeit nem teheti, mert ezáltal a magánjogok biztositékának elve sértetnék meg, az alapitók intézkedése és czéljai meghiusittatnának. Valamint az állam őrködhetik, sőt őrködnie kell, hogy a kegyes és vallásos czélokra szánt alapitványok az alapitók szándéka szerint kezeltessenek; ugy másrészt gondoskodnia kell, hogy ahol a kegyes alapitványok és egyházjavak a kitüzött czél elérésére és az egyház szükségleteinek fedezésére nem elegendők, kellő államsegélyezés nyujtassék.

A saecularisatio nem védelmezhető.

A mondottakból látható, mily nehéz a két hatalom között határvonalat jelölni, mely mindkettő hatalomkörét pontosan kijelelje; azért legczélszerübb, ha az államok a sz. székkel méltányos, az egyház és az állam érdekeit szem előtt tartó egyezvényt kötnek, s ez által mindkét hatalom müködési körét pontosan meghatározzák.

[1] E szó a westphali békekötés (1648) idejében használtatott először.

[2] A trienti zsinat azokat, kik az egyházat javaitól megfosztják, bármily magas állásban legyenek is, az egyházból kiközösitetteknek nyilvánitja mindaddig, mig a javakat vissza nem adják, és az egyházi átok alól a pápa által fel nem mentetnek. Sess. XXII. c. 11. de reform. — Sz. *Jeromos* ide vonatkozó nézete következő: „Amico quidpiam rapere, furtum est, ecclesiam fraudare, sacrilegium est.“ Epist. ad Nepot. c. 71. c. XII. Q. 2. Sz. *Ágoston* pedig (Tract. 50 in Joan.) igy szól: ‚Qui aliquid de ecclesia aufert vel furatur, Judae perdito computatur.“ Különben is példák mutatják, hogy az államnak ily saecularizált javakból mily kevés haszna van!

140. a) §. 1. A legujabb helyzet s az egyház és az állam közötti viszony jelenleg egyes államokban, jelesen 1) Nagybritanniában.

I. Angolországban a katholika egyház VIII. Henrik idejétől kezdve folytonos üldözésnek volt kitéve.[1] A katholikusok ellen különböző időben hozott szigoru törvények idő folytával, ha gyakorlatban szelidebben kezeltettek is, végkép csak az 1829-ben történt emancipatio által töröltettek el, de ekkor is azon korlátozás mellett, hogy csak azon katholikusok alkalmaztattak némely hivatalokra, folytak be a parlamenti választásokba, s nyerhettek helyet magában a parlamentben, akik az u. n. felsőségi eskü helyett behozott alattvalói, tehát tisztán polgári esküt letették. Ezen évtől kezdve Angolországban uj korszak kezdődött az egyházra nézve. A nagyszámu visszatérések következtében az angol kath. egyházat, melyet 1623-tól kezdve apostoli helyettesek kormányoztak, már XVI. Gergely pápa nyolcz kerületre osztotta; IX. Pius pápa pedig a belsőleg erősbödő, s külsőleg egyre nagyobb terjedelmet nyert egyház részére 1850. évi szept. 29-én kelt *„Universalis ecclesiae“* bullával a kath. hierarchiát visszaállitván, egy érseket és tizenkét püspököt nevezett ki. Az érsek westmünsteri czimet visel, a püspökök pedig székvárosaikról neveztettek el. Ezen intézkedés némi visszahatást keltett a protestans Angliában; minek következtében egy törvény megtiltotta a papoknak nyilvánosan az egyházi ruha viselését, a püspököknek pedig azt, hogy a székvárosaikról vett czimekkel éljenek.

A katholikusok Angliában csak 1829-ben emancipáltattak.

A kath. hierarchia 1850-ben állittatott viszsza.

Szerzetesek 1794 óta ismét vannak Angolhonban, különösen Jézustársaságiak, kik a franczia forradalom elől vonultak oda; továbbá benedekiek, domonkosiak s más férfi- és nő-szerzetesek, kiknek száma ujabban a hazájokból számüzött és menedéket kereső német szerzetesekkel szaporodott.[2]

[1] A tulajdonképeni egyházszakadás az által kezdődött, hogy a pápa helyett az angol egyház fejévé a király tétetett, s ennek egyházügyekbeni főnökségének el nem ismerése felségsértésnek tekintetett. A papok-, tisztviselők- és az alsóház tagjaitól, később pedig mindenkitől, kit valódi katholikusnak gyanitottak, esküt követeltek arra nézve, hogy az illető a királyt egyházfőnek elismeri. A hitvallás 1562-ben 39 czikkben lőn formulázva, melyek egyes pontjaiban a római pápa főnöksége, a szent miseáldozat s az átlényegülés elvettetett.

[2] A kolostorok kérdése 1879-ben Angliában napi rendre kerülvén, a cambridge-i egyetemen számos tudóstól látogatott értekezleten a zárdakérdést illetőleg azon határozat hozatott, hogy: „a zárdák elnyomása VIII. Henrik által nagy és kegyetlen szerencsétlenség vala az országra, és a mai szomoru viszonyok parancsolólag követelik hasonló intézetek felállitását Angolhonban.“ *Tájékozó* 1879. jun. 15. füzet.

Az elemi oktatás ügye 1876-ban szabályoztatott. Az oktatás kötelező, de az állami iskolák mellett vannak felekezetiek is, melyeket az állam ugy subventionál, mint az államiakat; 1878 óta a katholikusok elemi iskoláit az állam közel harmadfél millió franknyi segélyben részesitette.

A katholicismus Angliában napjainkban gyorsan terjed. Az anglikán egyház leghivatottabb s legtudományosabb oszlopai, a legelőkelőbb családok fejei térnek a kath. hitre, minek a kath. egyház isteni eredetében s tanainak igazságában való mély meggyőződésen kivül részben oka az is, hogy a közvélemény a kath. egyház iránt teljesen megváltozott, s hogy a kormány intézményeink ellen, ujabban nem viseltetik ellenséges indulattal. Az egyház és az állam közötti jó viszonyra mutat azon körülmény is, hogy kilátás van arra, miszerint a hatalmas Anglia nem sokára diplomatiai képviselőt tartand a pápai udvarnál.

II. I r h o n elnyomott katholikus népe régóta küzd szabadságának kivivásaért; hosszu és kitartó küzdelem után kimondatott ugyan 1829-ben a katholikusok emancipatioja, de azon megszoritással, hogy katholikusok egyes főbb katonai és polgári hivatalokra nem képesitetnek és semmiféle méltóságot vagy hivatalt nem viselhetnek az angol és skót egyházakban, az egyházi törvényszékeknél s az egyetemeken. Miután tehát a kath. irek még mindig bizonyos tekintetben az anglikánok alattvalói, vagy legalább is nem egyenlők velök a jogok élvezetében, még mindig a legnagyobb elkeseredéssel küzdenek s követelik minden téren az egyenjogositást az angol államvallás hiveivel.

A katholikusok emancipatioja Irhonban 1829-ben történt.

A mintegy 700.000 anglikán birja közel hét millió katholikussal szemben Irhonban mindazon földbirtokot, melylyel egykor a katholikusok bőkezüsége az egyházakat, kolostorokat és az intézeteket ellátta; jelesen ők birják a hitujitás idejében a katholikusoktól elragadott dublini egyetemet, mely számos épülettel, gazdag könyvtárral, muzeumokkal s kétszáz holdnyi földbirtokkal dicsekszik; mindezekért a katholikusok nemcsak hogy nem kártalanittattak, hanem fenálló intézeteik az állam részéről nem is segélyeztetnek, de sőt intézeteik a presbyterianus anglikan tanintézetekkel még egyenranguaknak sem ismertetnek el.[1]

Az irhoni katholikus egyház, mely 4 érsekség és 30 püspökséggel, számos férfi- és nő-kolostorral bir, különben egyike a legvirágzóbb egyházaknak az egész világon.

A kath. egyház érsekségei és püspökségei.

Az állam részéről az egyház semmi segélyben sem részesittetik. 1837-ben az állam magára akarta vállalni a papság adományozását,

[1] *Tájékozó* 1879. jul. 15-iki füzet.

a többi között azon kikötéssel, hogy a püspökök választásába befolyást gyakorolhasson; a püspöki kar azonban közös tanácskozmány után ezt visszautasította. Inkább akartak szegények, de szabadok maradni, mint ellátás fejében lelki szabadságukat áruba bocsátani.

A katholikusok tanintézeteinek helyzete.

A katholikusoknak saját költségükön fentartott számos alsó és felső tanintézeteik vannak. Eddig a kath. iskolák csak magán nevelő intézetek jellegével birtak, a kath. egyetem tanulói, a hivatalos jellegü egyetemi vizsgákra nem bocsáttattak s ott nyilvános akademiai rangot nem nyerhettek; az 1878-iki törvény értelmében a közép iskolák számára állami vizsgálatok lettek életbe léptetve, melyek a kormánybiztos ellenőrzése mellett tartatnak meg, s igy a kath. közép iskolákat látogató ifjuság a vizsgálatokat illetőleg a protestans ifjusággal egyenlővé tétetett. 1879-ben egy kath. képviselő bill-t nyujtott be a brit parliamenthez, a mely az Irhonban fenálló két protestans egyetem mellett egy harmadik katholikus egyetem felállitását, illetőleg a fenálló dublini kath. főiskola számára nyilvánossági jogot és fentartására két millió font sterlinget követel az irországi egyházi alapból; a bill azonban a kormány azon kijelentésére, hogy egy harmadik felekezeti jellegü egyetem felállitását ellenzi, a többség által elvettetett.

III. Skothonban ujabb időben a katholicismus oly gyorsan terjedt, hogy az apostoli helynökök, kiknek joghatósága alá tartoztak a katholikusok, nem voltak többé képesek ellátni azok szükségleteit, miért is elodázhatlan szükséggé vált a régi skot hierarchia visszaállitása, ami XIII. Leo pápának 1878. mart. 4-én kelt „*Ex supremo*“ bullája által meg is történt.

A kath. hierarchia visszaállitása Skothonban 1878-ban történt.

A világ különböző részeiben elterjedt egész angol birodalomban van 13 érsekség, 75 püspökség, 26 apostoli vicariatus.

140. b) §. 2. Franczia országban.

Az 1789-iki forradalom következményei az egyházra nézve.

I. Az 1789-iki franczia forradalom romboló szelleme kihatott az egyházra és annak intézményeire is. Franczia országban azelőtt az egyedüli bevett vallás a katholika volt; a nemzetgyülés első teendői közé tartozott kimondani, hogy a törvény előtt minden vallás egyenlő, ugyanazért bármely vallást lehet követni, s hogy senkit vallási véleményeiért büntetni mindaddig nem lehet, mig azok a törvény által biztositott nyugalmat és rendet nem zavarják. A törvényhozó testület kebelében az egyházi- és politikai ügyek előkészitésére, papok és világiakból „egyházi bizottság“ alakittatott. Ebből indult ki nagyszáma azon törvényeknek, melyek Franczia országban az egyház megsemmisitésére törtek.

A november 2-iki nemzetgyülés az egyházi javakat állami tulajdonnak nyilvánitotta, a papság eltartására készpénz-fizetés utalványoztatott, a szegények gyámolitására, s cultuscélokra évi összegek rendeltettek.

A nemzetgyülés 1790. febr. 13-án elhatározta, hogy a törvény a férfiak és nők szerzetes és ünnepélyes fogadalmait nem ismeri el, s kijelenti, hogy Francziaországban mindkét nemü rendek és congregatiok megszüntettetnek és megszüntettek maradnak anélkül, hogy jövőben másokat lehetne állitani. Szabadságukban hagyatott azonban bizonyos nyugdij élvezése mellett a kolostorokban maradni.[1]

A papság polgári szervezete (Constitution civile du clergé) a papságra nézve egészen uj szervezetet akart behozni. A püspökségek számát (a régi 18 érsekség és 108 püspökség helyett) a department-ek számához képest 10 érsekségre és 73 püspökségre szállitotta le, a káptalanokat eltörölte, a püspökök és papok választását a departement-okban a nép által kivánta eszközöltetni; rendelte, hogy a püspökök ne a pápa, hanem a metropolita által erősittessenek meg, s felszentelésük előtt, a törvények, a nemzet és a király iránti hűségre esküt tegyenek. A püspökök tiltakoztak, a király lelkiismerete pedig felszóllalt e tény ellen és Róma jóváhagyását óhajtotta volna; ennek daczára elhatároztatott, hogy ezen törvényekre minden pap kivétel nélkül vagy esküt tegyen le, vagy hivatalát és fizetését elveszitse. Ezen esküt azonban nehány papot, az orleans-i, viviersi, autuni püspököt és a sensi érseket kivéve, mindnyájan megtagadták. VI. Pius pápa 1791. apr. 13-án kiadott iratában felszólalt a polgári szervezet és ezen igazságtalan eljárás ellen, a püspökök választását semmisnek nyilvánitotta, a felszentelteket pedig felfüggesztette. A törvényhozó gyülés megtiltotta a papi ruha viselését, az eskütevést megtagadó papok egyrésze börtönbe került, másrésze számüzetett, vagy százankénti megölettek. A papság polgári szervezete.

A rémuralom alatt az anyakönyvek vezetése világi egyénekre bizatott, a házasság szentsége megsemmisittetett, s a kötelék felbontása kimondatott; kijelentették, hogy egyedüli vallás a népakarata, minek következtében templomok, ereklyék, remekmüvek szétromboltattak; a kereszténységet hazugságnak decretalták, a convent kikiáltotta, hogy Isten nem létezik, mire 1793. nov. 10-én a Notre-Dame-ban az Isten helyébe állitott és egy erkölcstelen nőben személyesitett „ész“ ünnepét ülték meg; végre az uj köztársasági naptár teljessé tette a pogánysághoz való visszatérést. Robespierre dictaturája más irányt Az egyház helyzete a rémuralom alatt.

[1] A szerzetes rendek eltörléséről a nagy forradalom alatt bővebben értekezik *Füssi Tamás* a „*Tájékozó*“ 1880. évf. nov. 15-ki számában.

vett, decretalta a főlénybe való hitet, a lélek halhatatlanságát, az erény boldogitó erejét, és a főlény ünnepét megülette.

Az 1801-iki concordatum.

II. Bonaparte első consul a kath. isteni tiszteletet helyreállitotta, s az 1801. jul. 15-én kötött concordatum által Francziaországot ujra a kath. nemzetek sorába helyezé vissza. A concordatum főbb pontjai következők: a kath. egyháznak szabad vallásgyakorlat engedtetik, a franczia egyházmegyék uj körülirást nyernek, az érsekségek és püspökségekre a kinevezés az első consult vagy utódját, a megerősités a szent széket illeti, a püspökök a joghatóság gyakorlata előtt az első consul kezébe a régi hűségi esküt teszik le, a másodrendi egyháziak ugyanazon esküt a kormány által e végből kirendelt hatóságok kezeibe tartoznak letenni; a lelkészeket a kormány előtt kedves férfiak közül a püspök nevezi; a püspökök székhelyeiken káptalant és papnöveldét állithatnak; a püspökök és lelkészek kellő ellátásáról a kormány gondoskodik; s ha az első consul utódjának valamelyike nem lenne katholikus, a consul részére biztositott jogok és kiváltságok s a püspökségekre való kinevezés uj egyezmény által fog szabályoztatni.

Az organicus czikkelyek.

Hogy a létrejött concordatumot a törvényhozó testület minden nehézség nélkül elfogadja, ahhoz Bonaparte 1802. apr. 8-án 77 organicus czikkelyt, mint a concordatum intézkedéseit megszorító s következő nevezetesebb pontokkal biró záradékot csatolt: a kormány engedélye nélkül semmi pápai irat vagy rendelet ki nem hirdethető s végre nem hajtható, az egyház visszaélései ellen az államhoz lehet felebbezni, a papneveldék tanárai az articuli cleri gallicani-ra esküt tenni, s a püspökök az erről szóló bizonyitványt a világi hatóságnak beküldeni tartoznak; a kormány engedélye nélkül Francziaországban zsinat nem tartható, a vallástanitás csak az állam által helybenhagyott katekizmus szerint történhetik; a püspöki szék üresedése esetén a megye kormányzására nézve a metropolita, vagy ennek nem létében a legidősb suffraganpüspök gondoskodik, a püspöki helynökök ténykedéseiket a megholt püspök halála után egész az uj püspök beigtatásáig teljesitik, a papok a világi hatóság előtt már megkötött házasságot áldhatják csak meg, s végre a lelkészek által vezetett anyakönyvek polgárjogi hatálylyal nem birnak. Miután ezen czikkelyek a pápa tudta nélkül tehát egyoldalulag a concordatummal együtt, mintha annak kiegészitő része lettek volna, hirdettettek ki, a pápá azok ellen az 1802. máj. 24-iki consistoriumban erélyesen tiltakozott, s habár Caprara bibornok 1803-ban a szentszék nevében a tiltakozást megujitotta, Bonaparte a czikkelyeket a szentszék és a püspökök folytonos óvása mellett alkalmazásba vette, s csak 1810. febr. 28-án jelent meg egy rendelet, mely a czikkelyek egyes pontjait némi tekintetben módositotta.

A concordatum megkötése után a kormány egyes szerzetes rendeket is az államban elismert.

A kath. vallás államvallássá tétetett.

III. XVIII. Lajos az egyházat régi jogaiba visszaállitani óhajtván, 1814. jul. 4-én a kath. vallást államvallássá tette, de egyuttal minden hitfelekezet országos védelem alatt állónak nyilvánittatott. VII. Pius pápával 1817. jun. 11-én concordatumot kötött, melynek értelmében az 1801-ki concordatum helyett X. Leo és I. Ferencz között 1516-ban létrejött egyezmény jutott érvényre, visszaállitván az egyházmegyéket, kitörülvén a törvénykönyvekből a házassági kötelék felbonthatóságát. Az 1817-iki concordatum 3-ik pontja határozottan kimondotta, hogy az u. n. organicus czikkelyek mindazon pontjai, melyek az egyház tanai, jogai és szabadságával ellenkeznek, hatálytalanokká lesznek. A pápa már kiadta a concordatum értelmében az egyházmegyék körülirására vonatkozó bullát, midőn a gallican szellemtől áthatott rendek az 1817-iki egyezményhez való hozzájárulásukat megtagadták; a kamrák megegyezésével azonban 1822-ben egy ideiglenes egyezmény jött létre a szentszék és a király között, mely szerint az érsekségek száma 14; a püspökségek száma pedig 66-ban állapittatott meg; a székesegyházak mellett a káptalanok visszaállittattak, a megyékben pedig papnöveldék alapittattak. A szerzetes rendeknek az ifjuság tanitása megengedtetett.

Az 1817-iki concordatum.

Az organicus czikkelyek főbb és az egyházra nézve sérelmes pontjai a későbbi kormányok allatt hallgatag lettek megszüntetve.

Lajos utódjának X. Károlynak az egyház jogainak megvédése és helyreállitására irányult törekvése sokban hajótörést szenvedett, sőt az egyház elleneinek sikerült, hogy alatta egy 1828. jul. 16-iki rendelettel a jezsuiták iskolái is áldozatul estek.

Az egyház helyzete: a) a juliusi forradalom és az 1848-iki politikai mozgalmak,

A juliusi forradalom részben az egyház ellen is fordult, az egyháznak az államtóli teljes elszakitása mellett egyes téves tanok keletkeztek, melyeket XVI. Gergely pápa 1832. aug. 15-én kelt iratában kárhoztatott.

Az 1848-iki politikai mozgalmak után a Napoleon elnöksége alatti köztársaság az 1850. 27-iki martiusi oktatásügyi törvény által megadta a tanitási szabadságot. III. Napoleon, mint császár, a szerves czikkelyeket ugyan nem vonta vissza, de az egyháznak tényleg szabad mozgást engedett; alatta Francziaországban és Algierban uj püspökségek alapittattak, a különböző irányban, de leginkább a tanitással foglalkozó szerzetes rendek virágzásnak indultak.

b) az 1870/71-iki katasztrófa után.

IV. Az 1870—71-iki katasztrofa után keletkezett köztársaság alatt a hitetlenség ismét felütötte fejét, rövid idő alatt Francziaország ujra a forradalmi elvek uralma alá jutott. A köztársasági kormány

mindenek előtt a kath. oktatás ellen inditott irtóháborut, mely csakhamar kiterjedt a kath. hit, a papság, a szerzetes rendek, s a kath. egyesületekre is.

Az oktatásügy.

Az elemi oktatás az egyház befolyása alól kivonatott. Ferry Gyula közoktatásügyi miniszternek 1879. mart. 15-én benyujtott közoktatási törvényjavaslata a püspöki kar, az értelmiség, testületek és községek tiltakozása daczára, a VII-ik czikkely kivételével, — mely szerint köz- vagy szabad intézetben senki sem tanithat, senki ily intézetet nem vezethet, bármely rendhez tartozzék is, ha tagja valamely nem engedélyezett congregationak — a senatus által is 1880. mart. 9-én elfogadtatott. Ezen törvény határozatai következő pontokba foglalhatók: a) A tanitás szabadságát biztositó 1875-iki törvény eltöröltetik, a vegyes bizottságok, melyek előtt eddig a kath. egyetemek hallgatói vizsgálatot tehettek, megszüntettetnek; ezután minden vizsgálat az állami kar előtt teendő. b) A vizsgálati dijak felemelése nélkül a beiratási dijak beszüntettetnek. Ezen törvény által a kath. egyetemek fönállását nehezitették meg. c) A kath. egyetemek elvesztik „egyetem“ czimüket, ezentul „szabad facultas“ nevet viselnek. d) Egyes tanfolyamok megnyitása megengedtetik az 1875. jul. 12-iki törvény 3. §-ának föltételei mellett.

Az 1880. mart. 29-iki rendelet, mely a szerzetes rendeket felosztatta.

Miután a kormány a törvényhozás előtt a szerzetes rendeket üldöző törvényjavaslatával megbukott, rendeleti uton intézkedett; ugyanis 1880. mart. 29-én kelt két rendeletével a Jézus-társaságot és a felhatalmazással nem biró szerzetes rendeket feloszlatta, ezen rendeleteket a gyarmatokra is kiterjesztette, és rendeleteinek karhatalommal érvényt is szerzett (516. §. 3.). S miután a szerzeteseket, mint polgárokat, békés hajlékaikból kiüzte, reájuk legközelebb külön adót vetett, mintha még mindig azon hajlékokban volnának; ezen törvénynek czélja nem egyéb, mint a congregatiók teljes megsemmisitése.

Constans minister körlevelei.

Minden arra látszik mutatni, hogy általános culturharcz van indulóban. 1880-ban Constans miniszter a megyefőnökökhöz körlevelet intézett, melyben felhivja őket, hogy a rendőrbiztosok szigoruan ügyeltessenek föl a templomokban a lelkészek által tartott szent beszédekre. Ugyanezen miniszter a francziaországi püspökökhöz is levelet intézett, melyben meghagyja nekik, hogy az 1682-ki declaratiot — melyet Róma kárhoztatott, s melyet később maga XIV. Lajos is a pápához irt levelében visszavont (v. ö. 130. §.), valamint a concordatumot, s az ahhoz kötött organicus czikkelyeket a seminariumokban a papnövendékek által tanittassák.

Törvény a kötelező és világi oktatást illetőleg.

Ujabban az 1850-iki törvény ellen, mely az oktatás szabadságát biztositja, irányult a törekvés. E czélból 1880. decz. 4-én egy törvényjavaslat terjesztetett a parlament elé, melynek I. czikkelye elrendeli,

hogy a nyilvános elemi iskolákban vallásoktatásnak nem lesz többé helye; a II. czikkely szerint az elemi iskolák kizárólagosan az oktatásügyi miniszter igazgatása és felügyelete alá helyeztetnek. Ezen törvényjavaslat, mely a kötelező és világi oktatást hozza be, 1882. mart. 23-án a senatusban is megszavaztatott, s ez által az elemi oktatás Franczia országban törvényesen atheussá declaraltatott.

Végre a képviselőház 1882. május 9-én tartott ülésében elfogadta a házasság felbontására vonatkozó javaslatot, mely ügyben azonban végleg a Senatus fog dönteni.

140. c) §. 3. Belgium-, Németalföld-, Luxemburg-, Limburg-, Dánia-, Svédország- és Norvegiában.

I. Belgiumban, mely 1830-ban lett önálló állammá, az egyház szabadsága az 1831. febr. 21-iki alkotmány által van biztositva. Az egyház itt az államtól függetlenül és szabadon szervezte magát; a tetszvényjog eltöröltetett, az oktatás szabaddá tétetett, vallás- és lelkiismeret-szabadság hirdettetett ki, s az egyháziak, kiknek oly nagy részük volt a haza ujjáalakitásában, felvétettek a kamrákba.

Az egyház szabadsága az 1831-iki alkotmány által biztositatott.

Az elnyomott szerzetesi szellemnek szabad fejlődés engedtetvén, számtalan férfi és nő rend telepedett le, melynek tagjai a nevelés és oktatás terén a legüdvösb tevékenységet fejtették ki.

A kath. hitbuzgalom egyik élő emlékét képezi a még most is virágzó löweni kath. egyetem.

A béke azonban az állam és egyház között nem sokáig tartott, már 1842-ben kisérlet tétetett, az iskolát az egyház felügyelete és befolyása alól kivonni, de ez a katholikusoknál oly ellenzésre talált, hogy a kormány tervével felhagyott, sőt garantiát nyujtott a kötelező hitoktatás fönntartására. Azonban 1846-ban a kath. érzelmeikről ismeretes állami tisztviselők elbocsáttattak, az állam az egyházi ügyekbe beavatkozott, a megszavazott segélypénzeket különböző ürügyek alatt visszatartotta. Azóta az egyház és állam közötti feszültség mindinkább növekedett, legujabban pedig, főleg mióta Brüssel a forradalmi elem egyik gyupontja lett, a viszály a legnagyobb erővel tört ki. A belga kormány ugyanis 1879. jan. 20-án az iskolaügyre nézve oly törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, mely az iskolákat kivonja a clerus felügyelete és befolyása alól; amely elválasztja az oktatást a keresztény neveléstől, az iskolát a vallástól; és sérti a kath. egyház legszentebb jogait, s az ifjuság hitét és erkölcseit a legnagyobb veszélynek teszi ki. Ezen törvény a püspökök, papság és a kath. hivek legerélyesebb tiltakozása daczára 1879. juniusban a parlament mindkét háza által megszavaztatott. A pápa a brüsseli nuntius által

Az egyház és az állam közötti béke megzavartatik.

Az iskolaügy.

a kormánynál a törvény megszavaztatása miatt legélénkebb fájdalmát jelentette ki; a belga püspöki kar pedig együttes nyilatkozatában kárhoztatta az uj törvényt.

A római szentszék és Belgium között minden hivatalos összeköttetés megszakittatott.

Ezen ügyben kelt számos jegyzék váltás után a belga kormány azt, a mire már régóta törekedett, elérte t. i. megszakitott a szentszékkel minden hivatalos összeköttetést; 1880. jul. 5-én a belga követség egész személyzete odahagyta Rómát; Vanutelli nuntius pedig jul. 7-én távozott Brüsselből.

Az 1881-iki törvény megvonja a papnöveldei tanárok fizetését, kevesbiti a papnöveldék eddigi jövedelmeit, megvonja a segélyt a templomok épitésétől, s megszünteti a katonai lelkészeket.

II. Németalföldön még 1795-ben kimondatott a vallásoknak a törvény előtti egyenlősége, mi azonban nem soká tartott. Midőn Napoleon bukása után Németalföld az orania-nassaui ház uralma alá jutott, uj alkotmány hirdettetett ki, mely szerint a reformált vallás uralkodóvá nyilvánittatott, minden más vallás csak türetett, a közoktatás ügye a kormányt illette. Vilmos király 1815-ben az alkotmányon azon változtatást tette, hogy minden vallás az ország védelme alá helyeztetett, s a hivatalok betöltésénél a vallásra nem volt tekintet. Mind e mellett a katholikusok különféle üldözéseknek voltak kitéve, állami hivatalokra pedig legritkábban alkalmaztattak. Az ebből származott elégedetlenség megszüntetésére I. Vilmos XII. Leo pápával 1827. jun. 18-án concordatumot kötött, mely azonban nem lett életbe léptetve. II. Vilmos alatt kimondatott, hogy minden vallásfelekezet a törvény előtt egyenlő s hogy minden felekezet vallási belügyeit maga rendezheti; ez a kath. hierarchia visszaállitását vonta maga után, ami II. Vilmos és IX. Pius pápa között tartott egyezkedés után 1853-ban meg is történt. Jelenleg van Németalföldön egy érseki és négy püspöki egyházmegye; van számos egylete és jótékony czélu intézete.

Az 1827-iki concordatum.

A kath. hierarchia visszaállitása.

Legujabban a kath. vallásellenes szabadelvü párt jutván kormányra, az állami intézetekben a felekezet nélküli oktatást hozta be, mely intézkedés által a katholikusok, kik saját tanodákkal birnak, csak közvetve vannak érintve.

Az oktatásügy.

III. A luxemburgi nagyherczegség és Németalföld között jelenleg személyes unió köteléke létezik. Az 1848-iki alkotmány szerint, a nagyherczegségben szabad vallásgyakorlat engedtetik, senkit más vallásfelekezetiek vallásgyakorlataira, vagy ünnepeinek megtartására kényszeriteni nem lehet, a házasság polgári megkötése az egyházi áldást megelőzi, az állam felügyel az elemi iskolákra, és állit fel közép és felsőbb iskolákat. A XVI. Gergely pápa által 1840. jun. 2-án létesitett apostoli helynökséget IX. Pius pápa 1870. jun. 27-iki

Az 1848-iki alkotmány szabad vallásgyakorlatot enged.

consistoriumban püspökséggé emelte, és az első püspököt kinevezte. A kamrák 1873. ápr. 30-án a kormányt az uj püspökség elismerésére a következő feltételek mellett hatalmazták fel: hogy az egyház és állam közötti viszonyra nézve semmi változás nem lép életbe, hogy a püspök a nagyherczeg és az állam irányában hűségi esküt tett le; a püspöki székre mindig luxemburgi születésü emeltetik; a pápa által kinevezett püspök részére a megerősitést az államfő adja meg. A káptalan a kormány által még nincsen elismerve. Püspökség alapitása.

Luxemburgban a tetszvényjog jelenleg nem létezik, az appellatió tamquam ab abusu meg lett szüntetve, a püspök szabadon tölti be az egyházi és a papneveldei tanári állomásokat.

IV. A limburgi herczegség a rohrmündei (németalföldi) püspökséghez tartozik, s mint ilyenre egyházi tekintetben a Németalföldi viszonyok irányadók.

V. Dániában a katholikusokat, kik 1849. óta szabad vallás gyakorlatnak örvendenek, egy apostoli praefectus gondozza. Svédország. és Norvégiában az apostoli helynökség alatt álló katholikusok egyházi tekintetben kevés szabadságot élveznek.

140. d) §. 4.) Német birodalomban,[1] jelesen a) Poroszországban.

Az 1821. junius 16-án kelt „*De salute animarum*“ bulla szabályozza *Poroszországban*[2] a püspökségek uj beosztását, ezek betöltését és javadalmazását. A concordatum megadta ugyan a püspököknek az egyházjog szerint őket megillető jogokat, s az egyháznak a szabadságot, mindemellett az egyház szabadságának élvezetében, a püspökök pedig jogaik gyakorlatában az állam részéről annak gyámkodó felügyelete és beavatkozása miatt különféle akadálylyal találkoztak. Az állam önkénye és jogtalankodása ellenében a püspökök teljes erélylyel léptek fel. A püspökök ezen erélye, és Droste-Vischering Kelemen Ákos kölni, és Dunin Márton gnesen-poseni érsekeknek az egyház jogai- és szabadsága bátor védelmezé- A püspökségek szabályozása.

[1] V. ö. *Vering* i. m. 30—41 §§-ait. Melyeknél megemlittetnek az egyház és az állam közötti viszonyra vonatkozó munkák és értekezések; egyszersmind jeleztetnek az Archiv azon helyei, hol az ezen ügyre vonatkozó adatok találhatók. Adatait mi is használtuk. Az egyháznak legujabb időkben különféle államokban, s igy Németországbani állásáról is szól *Walter* a 47 és 48 §§-ban; *Phillips* 333 és 334 §§-ban.

[2] *Gerlach:* Das Verhältniss des preuss. Staates zur kath. Kirche auf kirchenrechtlichem Gebiete. Paderborn 1862. 2. kiad. 1867.

seért 1837-ik évben történt bebörtönöztetése[1] az egyháznak ujra meghozta szabadságát Poroszországban. IV. Frigyes Vilmos trónralépte után nemsokára a püspököknek megengedte, hogy az egyház fejével szabadon érintkezhessenek, a placetumot pedig az egyházi ügyeket illető minden iratokra nézve megszüntette,[2] a katholikus intézeteket pártfogása alá vette és gyámolitotta, segédkezet nyujtott az egyházak épitése- és feldiszitésében, továbbá az egyházi ügyek elintézésére a vallás és oktatásügyi miniszteriumban külön osztályt alapitott. Végre az általa 1848-ban kelt alkotmány-oklevél 12—15 pontjai által az egyház egészen uj s lényegesen megváltozott helyzetbe lépett. Az uj alkotmány az egyház némely lényeges szabadságát és jogait elismerte, de egyes rendeleteiben a kath. egyház némely elidegenithetlen jogait tetemesen megszoritotta; elismerte különösen a kath. egyház azon jogát, miszerint az mind kül-, mind belügyeit önállólag, szabadon minden gyámkodó felügyelés és minden akadékoskodó beavatkozás nélkül maga rendezze és igazgassa; hogy az egyes egyházak és egyházi intézetek jószágaikat államfelügyelet nélkül szabadon kezelhessék, hogy az istenitiszteletet, tanitást és jótékony czélokat illető minden alapitványainak birtokában az egyház megmaradhasson s azokat is szabadon használhassa; végre az államot illető kijelölési, választási, vagy helybenhagyási jog az egyházi hivataloknál eltöröltetett. Az egyház az alkotmány ezen intézkedései folytán előbbi sajnos helyzetéből menekülvén, számára őt megillető jogok gyakorlata biztosittatott. Azonban csakhamar kitünt, hogy az egyházra vonatkozó, különben világosan fogalmazott czikkek kedvezőtlen alkalmazást nyernek, sőt hogy a király kormánya oda törekszik, miszerint a régi állapotokat az uj alkotmányba is belemagyarázza. Az államkormány részéről nyilvánuló ezen ellenséges törekvések ellen Porszország püspökei egy közzétett „Emlékirat"-ban és egyéb erélyes fellépéseik és intézkedéseik által törekedtek az egyház jogait megvédeni.

Az 1848-ki alkotmány-oklevélnek az egyházra vonatkozó intézkedései.

Az 1850. évi revideált alkotmány az egyház jogaira nézve ujabb biztositékot nyujtott.

Az 1850. évi revideált alkotmány az egyház jogaira nézve ujabb biztositékot nyujtott.

Csakhamar ismét heves surlódások keletkeztek az államfőt illető patronatusi jogokra nézve, melyek azonban 1854. óta a kormány és egyes megyéspüspökök között létrejött egyezmények által elintéztettek.

Ujabb ellenségeskedés kezdetett meg a porosz kormány részéről

[1] A mindeni erősségbe történt bebörtönöztetésnek oka az volt, hogy az érsekek a kormány protestantizáló törekvésének, és egyházellenes rendszabályainak erélyesen ellenszegültek.

[2] 1841-ik évi jan. 1-én kelt miniszteri körlével.

az egyház ellen akkor, midőn a német fegyvereknek a francziák fölött nyert győzelme folytán 1870-ben a Németbirodalom a porosz uralkodóval élén megalakult. Az ellenségeskedésre jó alkalmul szolgált a vatikáni közzsinat. Poroszország még a zsinat által hozott határozatok előtt fenyegetődzött Rómában, hogy eddigi irányát a katholikus egyházi viszonyokat illetőleg megváltoztatja, ha a pápai tévmentességi tan dogmává emeltetnék.

Az egyház helyzete 1870. óta.

Az állam az egyház iránti ellenséges indulatának mindenek előtt abban adott kifejezést, hogy a püspökök választásába az őt megillető nél nagyobb jogot akart gyakorolni, s hogy különös oltalmába vette azon egyetemi hittanárokat és gymnasiumi hitoktatókat, kiket a püspökök, — megvonván tőlök a vallástanithatási jogot — egyházi fenyitékekkel illettek, mivel a vatikáni zsinat tévmentességi, a német püspökök által 1870-ik év végén közös, és külön-külön pásztor levelekben is kihirdetett dogmát elfogadni nem akarták; s végre abban, hogy a zsinat határozata következtében keletkezett u. n. o-catholicismust védelemben és különféle előnyökben részesitette. A Fuldában összegyült püspököknek 1871 szept. 1-én kelt s Vilmos császár és királyhoz intézett közös beadványukra, melyben az egyház tana ellen fellázadt hittanárok és hitoktatók elmozdittatását kérik, azon évi október 18-áról kelt legfelsőbb leiratban elutasitó válasz érkezett, hasonló választ nyertek a püspökök az 1871. évi november 25-iki vallás- és közokt. miniszteri leiratban is.

Az állam ellenséges indulata az egyház iránt.

A püspökök részéről az egyház érdekében történt erélyes fellépésekre a kormány az egyes püspökök jövedelmeinek lefoglalásával felelt; az egyházi ügyek elintézésére a vallás- és közokt. miniszteriumban létező osztályt az 1871. évi jul. 8-ki rendelettel beszüntette; az ó-katholikusokat nyilvánosan védelmébe fogadta s az 1873. évi szept. 19-én kelt iratában azok püspökét államilag elismerte, s javadalmazással látta el.

Az egyházellenes törvények és intézkedések.

Ezen időtől kezdve egymást érték az egyházellenes törvények és intézkedések. 1872. évi jul. 4-én lett kihirdetve azon törvény, mely a Jézustársaságot, és a vele rokon rendeket az államterületén megszünteti: (V. ö. 515. §.) a szövetségtanács pedig a feloszlatott rend tagjait, az egyház- és iskolákban való működésektől és a missiók tartásától eltiltja.

Az 1872. évi-törvény a Jézustársaságot és a vele rokon rendeket megszünteti.

A porosz vallás- és közoktat. miniszter 1872. jun. 15-ki rendelete kimondja, hogy a tanitórendek és társulatok tagjai mint tanitók, vagy mint tanitónők az iskolákban többé nem alkalmazhatók. Ezen rendelet nyilván az iskola testvérek és főleg az iskola növérek ellen irányult, kik az elemi iskolákban oly nagy számmal működtek, s a kik ellen különben, miután tanitói minőségüket az állami vizsgáló bizottság előtt

A tanitórendek és társulatok eltiltatnak.

nyervén, semmi panasz sem lehetett. Az iskolának az egyháztól való teljes elszakitására czélzott az 1872. mart. 11-iki porosz iskola-felügyelési törvény, melynek egyik következménye az lett, hogy az iskolákból a pap-tanfelügyelők elmozdittattak.

Az alkotmány-oklevél 15 és 18-ik pontjai módosittattak.

Az 1873. apr. 5-ki törvény által a porosz alkotmány-oklevél 15 és 18-ik pontjai oda módosittattak, hogy az egyház az egyházi ügyek kormányzatában is az állami törvényeknek, s az állam törvényes felügyeletének alá vettessék, s hogy az államnak joga a papok kiképeztetése, alkalmaztatása és elbocsátatására nézve, valamint az egyház fegyelmi hatalmának határai törvényileg szabályoztassanak.

A májusi törvények.

Erre következtek az ugynevezett **májusi törvények**; melyek közül az 1873. május 11-ki a papok előkészitése és alkalmaztatása körül, az 1873. máj. 12-iki az egyházi fegyelmi hatalomról intézkedik, s az egyházi ügyekre nézve a kir. törvényszéket lépteti életbe; az 1873. máj. 13-ki az egyház fegyelmi hatalma gyakorlatának határait szabja meg; s végre az 1873. máj. 14-én kelt törvény az egyházból való kilépést szabályozza. A püspökök, kik már a törvényjavaslatok ellen is kérelemmel járultak a császár-, a miniszterium és a kamrák elé, a meghozott s szentesitett törvények ellenében az 1873. évi máj. 26-ról kelt s az államminiszteriumhoz intézett közös iratban kijelentik, hogy miután a hozott törvények az egyháznak, őt isteni intézkedés szerint megillető jogait és szabadságát mélyen megsértik, ők azok érvényesitésében közre nem működhetnek.

A püspökök kijelentik, hogy a májusi törvények érvényesitéséhez nem járulnak.

Ennek daczára a kormány a hozott törvények érvényesitéséhez egész erővel hozzáfogott. Miután pedig a püspökök tett nyilatkozatuk szerint a törvényeket figyelembe nem véve intézkedtek, jelesen pedig a megüresedett egyházi hivatalok betöltésénél is mellőzték a világi hatóságnál a törvény által kivánt előleges bejelentést; az állam közegei által kijelentette, hogy a törvény rendeletének mellőzésével alkalmazott papok minden egyházi teendői a törvény előtt érvénytelenek fognak tekintetni, a többi között az érvénytelenség kiterjed a hivatali működések között a keresztelés és az általa eszközölt házasság kötésre is, ennélfogva az ily érvénytelen hivatali működések a polgári jogviszonyok, különösen az örökösödésre is befolyással leendenek; továbbá a törvény ellen alkalmazott papok az anyakönyvek vezetésére nem levén jogositva, az általuk történt bejegyzések, vagy a részökről kiállitott kivonatok a hitelességet nélkülözni fogják.

Az állam ujabb intézkedései.

A kormány eljárása az egyháziak ellen.

Az állam a májusi törvények áthágása ellen a meghatározott büntetéseket szigoruan alkalmazta; a kötelességükhöz hű papok és püspökök jövedelmei lefoglaltattak, ők maguk pedig pénzbirság, szabadságbüntetés vagy számüzetéssel sujtattak. Az üresedésbe jött plébániák lelkipásztorok nélkül maradtak, vagy ha az egyházilag kirendelt, vagy

egy más pap az ily plébánián egyházi ténykedést pl. misézést, vagy csak ha a haldoklók szentségeinek kiszolgáltatását végezte is, hasonló büntetésekkel illettetett. Kiváló szigorral jártak el a püspökök ellen, ezeknek előbb jövedelmeiket foglalták le, azután börtönbe vetették, utóbb állásaiktól megfosztottaknak nyilvánitották ; az egyházi ügyekre kirendelt porosz kir. államtörvényszék egymás után mondotta ki a posengneseni érsek, a paderborni, boroszlói és münsteri püspök, továbbá a kölni érsek „*letételét.*"

Az állam feltartóztatlanul haladt tovább romboló utján, a sok akadály, melyet a püspökök, papság és a hithű katholikusok magatartásában talált, valamint a kudarcz, melyet szenvedett, csak arra inditák, hogy annál nagyobb erőszakkal lépjen fel az egyház ellen, azt hivén, hogy ily módon végre is czélt fog érni. 1874-ben hozatott be a porosz államterületre a kötelező polgári házasság, mely 1875-ben egy birodalmi törvény által az egész Németbirodalomra kiterjesztetett. Történtek egyéb intézkedések is, melyek közül azonban még csak a következőket emlitjük fel:

A kötelező polgári házasság behozatala.

Az 1875. évi törvények.

Az 1875. jun. 18-iki törvény hatályból kilépettnek nyilvánitja a a porosz alkotmány azon pontjait, melyek az egyház szabadságának kedvezők voltak, jelesen pedig meg lett szüntetve a 15-ik czikk, mely szerint az egyház szabadon és önállóan rendezhette saját ügyeit, s a melyeknél fogva vallásos, oktatási és jótékony czélokra fennálló intézetei, alapjai és alapitványainak teljes élvezetét birta; a 16-ik czikk, mely az egyház és vallástársulatoknak főnökeikkel való szabad érintkezést minden megszoritás nélkül megengedi ; és a 18-ik czikk, melyben az állam az egyházhivatalok betöltése körül minden befolyásáról, különösen pedig a kinevezési, kijelölési vagy megerősitési jogáról lemondott.

Hogy pedig az állam törvényeinek, jelesen pedig a májusi törvényeknek az egyház részéről kellő engedelmesség biztositassék, az 1875-ik évi april 22-éről kelt törvény az egyes püspökségeknek, vagy azokhoz tartozó intézeteknek és a papságnak járó minden pénzsegélyezést, melyre az állam a saecularisatió folytán, vagy később kötött szerződések értelmében tartozik, beszünteti mindaddig, mig az illető püspök, vagy a püspöki szék üresedése esetén a helyettes kormányzó az államtörvények iránti engedelmességre nézve magát a kormány irányában le nem kötelezi.[1]

[1] Ezen törvény az ugynevezett „*Sperrgesetz*" vagy „*Brodkorbgesetz*" mely az állami fizetést szüntette meg, nemcsak a netáni „r e n i t e n s" papokra nézve, hanem általában, még a lelkészi ténykedést nem is végző pl. nyugdijazott papok is ezen törvény alá estek. Ezen törvények azok, melyek által egyrészt a kath. papságot corrumpálni, másrészt kiéheztetés által a májusi törvények elismeré-

A szerzetes rendek megszüntetése.

Az 1875. évi máj. 31-iki törvény minden kath. szerzetes rendet a betegápolással foglalkozókat kivéve, az állam területén megszüntet; ugyanazon évi jul. 4-ki törvény az u. n. ó-katholikusoknak, a kath. egyházvagyon bizonyos részére jogot enged; az 1875. évi jun. 20-ki törvény és az 1876. máj. 8-ki rendelet a katholikus egyházvagyon eddigi kezelésmódját megszüntetvén, egy a protestansokéhoz hasonló kezelésmódot léptet életbe.

Az itt elősorolt törvények idézték elő az ugynevezett *culturharczot* Németországban, melynek tulajdonképeni czélja nem egyéb, mint az összes német fajok egyesitése a borussificatio, vagy ami ezzel egyértelmű: a protestantismus által; továbbá, hogy a kath. egyház megsemmisittessék, vagy a mi még gonoszabb, meghamisittassék. E czélra az állam minden eszközt felhasznált, zsoldjába fogadta az ó-katholicismust, de evvel is kudarczot vallott, mert ez csakhamar az általános szánalom tárgyává lett, s ma már a teljes felbomláshoz áll közel; a kath. egyház állhatatos ellenállásán megtört a kulturharczhoz füzött számitás is. Az egyház üldözése visszahatást keltett még a protestansokban is; azért kormány-lapok, liberalis conservativ és kath. közlönyök megbeszélés tárgyává tették a culturharcz mikénti kioltásának módozatát; a helyzet tisztázására azonban legnagyobb alkalmul szolgált XIII. Leo pápának trónralépte alkalmából Vilmos császárhoz intézett levele.

A culturharcz megszüntetésére irányult törekvések.

Bismarckot a német kanczellárt a vaskényszerüség a katholikusok elkeseredése s szilárdsága, s Németországnak a socialis felforgatás által fenyegetett jövője iránti aggodalma végre arra birta, hogy 1878. évi julius végén Aloisi-Masella Kajetán, müncheni apostoli nuntiussal Kissingenben megkezdje az alkudozásokat. A Vatikán és Berlin között egy évnél tovább folytatott tárgyalások azonban nem eredményezték az óhajtott sikert; a culturharcz megszüntetése még mindig függőben levén, Bismarck Jacobini bécsi pronuntiussal Gasteinban 1879-ben ujabb tárgyalást kezdett, melyet ugyanazon év végén Bécsben folytatott. Ezen tárgyalások további folytatást nyertek Hübner porosz meghatalmazott és Jacobini között Bécsben több héten át tartott megbeszélésekben.

Alkudozások.

E közben XIII. Leo pápa 1880. febr. 24-én Melchers Pál kölni érsekhez irt levelében ujabb lépést tett az óhajtott kibékülés egyengetése felé; a pápa ugyanis megengedi, hogy a püspök az alkalmazandó lelkészeket a canonica institutio előtt a kormánynak bejelentheti. A porosz kormány a szent atyának a kölni érsekhez irt

A pápa által tett engedmények.

sére kényszeriteni akarták. Ha valaki az egyház elveit megtagadta, fizetést kapott, de ha később tettét megbánva azt revocalta, nemcsak a fizetéstől fosztatott meg, hanem még le is tétetett.

leveléről hivatalos tudomást vevén, e tárgyban mart. 17-kén tartott miniszteri tanácsból Jacobini bibornok és bécsi pronuntiusnak kézbesitett határozatában kimondja, hogy mihelyt a kormány a pápa levelében foglaltaknak gyakorlati alkalmazását kétséget kizáró tényekben látja, igyekezni fog az országos képviselettől felhatalmazást nyerni, mely neki a vonatkozó törvények alkalmazásában és kezelésében szabadabb kezet enged, s ezzel lehetővé tétetik, oly szabványokat és rendeleteket, melyeket a római egyház keményeknek talál, enyhiteni vagy mellőzni.

A pápa eközben formulázta a feltételeket, melyek alatt a lelkészek bejelentését megengedheti; megjelölé a bejelentés kötelességének határait; kivánta a püspökök és papok amnestiáltatását, és azon biztositást, hogy a törvények a kath. egyház alapelveivel összhangzásba fognak hozatni; ezen alapelvekhez tartozik névszerint az egyházi tiszt szabad gyakorlata, a clerus neveltetése és a kath. ifjuság vallási oktatása.

Habár fájdalmasan érinté is a pápát a porosz kormány fentebbi határozata; mégis engedékenységében annyira ment, hogy az ideiglenes *discretionalis hatalmat* is elfogadta, ha a berlini kormány biztositást nyujt arra nézve, hogy a májusi törvények revisio alá fognak vétetni. Ezen engedményhez kötött remény azonban nem teljesült; ellenkezőleg a porosz kormány közzétett bizonyos okmányokat, melyekkel a világi diplomatiában szokásos módon azt kivánta jelezni, hogy a szentszékkel szakitott. A szakitást különben is mutatta az uj „egyházpolitikai törvény megváltoztatása“ czimet viselő törvényjavaslatnak a képviselőházhoz történt benyujtása, melynek indokolásában kimondatik, hogy élénk óhaja levén a kormánynak a kath. népességnek az utóbbi években nyilvánitott sérelmeit orvosolni, azért elhatározta magát a felmerült szükségnek, amennyiben az állami érdekek veszélyeztetése nélkül történhetik, az országos törvényhozás által eleget tenni.

A discretionalis hatalom.

Az uj törvény a császár által 1880. évi julius 14. szentesittetett, 20-án kihirdettetett s augusztus 4-én lépett életbe. Szövege következő:

Az 1880. jul. 14-iki, ugynevezett discretionalis hatalom törvénye.

1. czikk. Az 1873-iki törvény 24. §-a, valamint az 1875. április 22-iki törvény 12. §-a eseteiben ezután az egyházszolgák ellen hivataluk viselésére való képtelenség alapján kell itélni. A hivatalviselésre való képesség el nem ismerése a hivatallal járó fizetés elvesztését vonja maga után Ha a hivatalviselésre való képtelenség kimondatott, az 1874. május 20-iki törvény, valamint az 1873. május 12-iki törvény

31. §-a, és az 1875. április 22-iki törvény 13—15. §§-ai jönek alkalmazásba.[1]

2. czikk. Kath. püspökségben, melynek széke megüresedett, vagy melynek püspöke ellen törvényes itélet által a hivatal viselésre való képtelenség kimondatott, a püspöki jogok és teendők gyakorlata az 1874. máj. 20-iki törvény 1. §-a értelmében annak, ki a neki megadott egyházi megbizatást kimutatja, az államminiszterium határozata által a 2. §. által követelt eskü nélkül is megengedhető. Hasonlóképen az adott kimutatás után a 2. §. által kivánt személyes tulajdonoktól is felmentés adható, kivéve azon követelményt, hogy német állampolgárnak kell lennie.

3. czikk. E törvény 2. §-a eseteiben biztosi vagyonkezelés elrendelése csak az államminiszterium felhatalmazása folytán történhetik. Ugyanez felhatalmaztatik a már elrendelt biztosi vagyonkezelést ismét beszüntetni.

4. czikk. A beszüntetett államfizetéseknek ujra folyóvá tétele, eltekintve az 1875. ápr. 22-iki törvény 2. §-ától, valamely megye területére nézve az államminiszterium határozata által elrendelhető. Ugyanazon törvény 6. §-ának végszakasza megfelelő alkalmazást talál.

5. czikk. Az 1873. május 11. és 1874. május 21-iki törvények által szabott büntetéseknek nincsenek alávetve egyházi ténykedések, melyeket üresedésben levő, vagy oly plebániákban, melyeknek lelkészei tisztök gyakorlatában akadályozvák, törvényesen alkalmazott lelkészek végeznek anélkül, miszerint azon szándékukat nyilvánitanák, hogy ott egyházi hivatalt akarnak vállalni. Az 1. §. értelmében valamely egyházi hivatalban helyettességgel vagy kisegitéssel megbizott papok e hivatal megüresedése után is törvényesen alkalmazott lelkészül tekintetnek.

6. czikk. A belügyi és cultusminiszterek felhatalmaztatnak oly congregatiók uj telepitvényeit, melyek jelenleg a porosz állam területén léteznek és kizárólag betegápolással foglalkoznak, úgy szintén visszavonhatólag megengedhetik, hogy a jelenleg fennálló női congregatiók, melyek kizárólag beteg ápolással foglalkoznak, mellékfoglalkozásul még a nem iskola-köteles gyermekek ápolását és tanitását elvállalhassák. Uj telepitvények az 1875. május 31. törvény 3. §-a értelmében az állam felügyelete alatt állanak és kir. rendelvény által eltörölhetők. Az 1875. május 31-iki törvény értelmében a betegápolással egyenlővé tétetik a vakok, siket-némák, idióták és bukott nőszemélyek ápolása és oktatása.

[1] Ezen törvények az *Archiv* különböző évfolyamaiban találhatók.

7. czikk. E törvény határozatai az 1., 5. és 6. czikk kivételével 1882. jan. 1-én hatályon kivül helyeztetnek.

Ezen törvény tehát az 1., 5. és 6. czikk kivételével ideiglenes. A régi májusi törvények jóformán teljes szigorukban maradtak meg. Ezen törvény a katholikusoknak nem adott jogot, hanem általa a kormánynak discretionalis hatalom lett megszavazva, melynélfogva a törvényeket tetszése szerint enyhébben vagy szigorubban alkalmazhassa.[1]

Hogy a legkiáltóbb bajokon segitve legyen, s a kormánynak idő engedtessék teljes orvoslást eredményező törvények előkészitésére Windhorst egy törvényjavaslatot nyujtott be „a misézés és a szentségek kiszolgáltatása szabadságáról"; ezen javaslat azonban leszavaztatott.[2] Windhorst törvényjavaslatai.

Legujabban a kibékülés örvendetes haladást tett az által, hogy a Vatikán és Poroszország között a diplomatiai összeköttetés 1882-ben helyreállittatott; Schlözer porosz követ április 24-én nyujtá át megbizó levelét a pápának. Diplomatiai összeköttetés helyreállitása a Vatikánnal.

A kormány 1882. évi jan. 16-án „az egyházpolitikai törvények változtatására vonatkozó törvényjavaslat"-ot terjesztett a ház elé, mely egészben nem egyéb, mint a discretionalis hatalom, vagy máskép az 1880. jul. 14-iki törvény kibővitése. A javaslat a képviselőházban, valamint az urak házában május hóban elfogadtatván fejedelmi szentesités alá terjesztetett. Ezen törvények folytán a discretionalis hatalom 1884-iki április 1-ig meghosszabbitatott; az általa nyert előny az egyházra nézve következő: eltöröltetett az ugynevezett cultur-examen és az államlelkészek intézménye: a discretionalis hatalomnál fogva a kormány a püspököknek és a Az 1882-ik évi májusi törvény.

[1] Ezen törvény hozatala óta a kormány részéről némi engedékenység volt tapasztalható, igy a kormány a megválasztott káptalani helynököknek a májusi és juliusi törvények mellőzésével az államtörvényekre való esküt elengedte s ez által az egyházmegyének az állam által való kormányoztatása véget ért; továbbá (1881. aug. 7-én) a pápa által a trieri székre breve utján kinevezett püspököt a kormány is elfogadta, és az eskü alól is felmentette; legujabban pedig a fuldai, osnabrücki, boroszlói és paderborni székek is betöltetvén, az uj püspökök a kormány által is elismertettek, és az eskü alól is felmentettek.

[2] Pedig ezen javaslat elfogadása szükséges lett volna, mivel 1873. óta a plebánosok és általán a kath. papság száma egy negyedrészszel kevesbedett. Ezen időben az elárvult plebániak száma ezernél több volt, ide nem értve az üresedésben levő számos kápláni állomást. Kanonoki, főegyház-lelkészi állomás is közel kétszáz volt üresedésben. Volt példa, hogy egyetlen pap 31 hitközséget látott el 96.000 lélekkel. Számos esetben lehetetlen volt még a haldoklókat is végszentségekben részesiteni; volt eset, hogy nyolcz szomszédos plebánián egyetlen lelkész volt.

káptalanhelynököknek az esküt elengedheti, és ez által az egyházmegyék kormányzását megkönnyitheti; egész megyék számára beszüntetheti a kath. papok fizetésének lefoglalását; oly egyházmegyékben, melyekben a püspöki székek vagy elhalálozás vagy állami „letétel" folytán üresedésbe jöttek, a kormány a biztosi vagyonkezelést nem tartozik elrendelni, vagy azt, ahol létezik, beszüntetheti. A májusi törvényeknek ezen módositása által a culturharcz ha nem szünt is meg egészen, legalább szelidült; a viszonyok folytán a kormány rövid idő alatt kétségkivül belátandja azt, hogy a májusi törvények gyökeres reformját ideig-óráig elhalaszthatja ugyan, de teljesen el nem kerülheti. Mi a körülmények változtával bizalommal nézünk a jövő elébe, s rendithetlen azon hitünk, miszerint az egyház győzelme Poroszországban előbb-utóbb be fog következni.

140. e) §. 4. b) Bajorországban.

A concordatum ésaz alkotmány-oklevél kihirdetése.

A szentszékkel 1817. évi jun. 5-én kötött concordatumot a király Bajorországban 1818. évi május 26-án az alkotmány-oklevéllel és ennek egyik kiegészitő részével, a második alkotmánycsatolmánynyal, a bajor királyság vallási és egyházi társulatainak külső jogviszonyait szabályozó ugynevezett vallási edictummal együtt hirdette ki. Az edictumnak, mely a legterjedtebb felségjogokat köti ki az állam részére, egyes pontjai világos ellentétben voltak a concordatum azon határozatával, mely szerint az egyházi személyekre és dolgokra szigoruan az egyház tanai és érvényes fegyelme alkalmazandó. A bajor kormány azon igérettel sietett Rómának erre vonatkozó agodalmait megszüntetni, miszerint megigérte, hogy megnyugtató királyi nyilatkozat fog azon alkalommal kiadatni, midőn a római pápának az egyházmegyéket szabályozó és a concordatum kivitelét illető bullája fog megjelenni. A pápa 1821. évi szept. 8-án tette közzé az 1818. évi április 1-ről kelt „*Dei ac Domini nostri J. Christi*" bullát, s 1821. szept. 15-én jelent meg a tegerseei edictum, melyben kimondja a király, hogy a concordatum minden pontjában szigoruan meg fog tartatni, s a pápai bulla alkalmazása semmi nehézségre sem fog találni. Mindezek daczára a concordatum határozatai nem lettek szorosan végrehajtva, jelesen a placetum is fennállott, melyet csak Lajos király Poroszország példáját követve szüntetett meg az egyházi ügyeket illető minden iratra nézve.[1]

A pápai bulla és a tegerseei edictum.

Az 1848-iki év, melynek mozgalmai kiválóan a politikai szabad-

[1] 1841. mart. 15-iki miniszteri körlevél.

ság kivivására irányultak, sokban mozditá elő az egyház szabadságának visszaszerzését is. Minthogy a kormány tett igéretei ellenére is a vallási edictum alapján állott, az egyház szabadságnak és békének nem örvendhetett; azért az egyház főpásztorai többször tanácskozásra összejövén, a kormányhoz benyujtandó az egyház szabadságát czélzó követelésekre nézve megegyeztek. Az 1850. évben a királyhoz intézett emlékiratokban kijelenték, hogy sem a pápa, sem a püspöki kar a második alkotmánycsatolmányt, amennyiben a concordatummal ellenkezik, soha el nem ismerték és elismerni nem fogják, s tiltakoztak mindazon régibb az egyház szabadságát megszoritó rendeletek ellen, melyek a concordatum világos kijelentése szerint megszüntetendők. Az egyház teljes szabadságát és önállóságát kivánták, és pedig nem csak a hittanitás s a kegyszerek kiszolgáltatása, hanem az egyház kormányzatára nézve is. Kivánták a szabadságot az egyházi törvényhozás- és törvénykezésre nézve is, a tetszvény és az „appellatio tamquam ab abusu“ megszüntetését, a clerusnak egyházi szellembeni szabad neveltetését, az egyházi vagyon független kezelését s a szabad egyesülés jogát, amennyiben ez az állam törvényeivel nem ellenkezik. A püspökök ismételt panaszaira egy 1852. évi ápril 8-iki miniszteri irat közzétette a királynak idevonatkozó 1852. évi mart. 30-án kelt határozatát, mely 1-sső §-ában kimondja, hogy a második alkotmánycsatolmány egyes kétes vagy több értelmü helyei, azon értelemben magyaráztassanak, mely a concordatum határozataival megegyezik, vagy azokhoz közel áll. Egyrészről némely engedmények tétetnek, igy például, hogy a pápa jubileumi hirdetményei, vagy a püspökök bőjti pásztorlevelei a tetszvényt nem igénylik, hogy az egyházi birák kineveztetése vagy a kerületi decánok választásának, a papneveldék és gyermekseminariumok előljárói, vagy tanáraira nézve királyi megerősités nem kivántatik. Másrészről pedig a királyi leirat kijelenti, hogy a király legfőbb felügyeleti és védjoga, tehát az emlitett esetek kivételével a királyi tetszvényjog is fenntartatik, hogy a püspökök által adományozott javadalmaknál a királyi jóváhagyás kivántatik, s hogy a felszentelésnél kijelentessék, miszerint a temporaliák adományozása vagyis a jövedelem a királytól származik. Ezen utóbbi intézkedést azonban az 1854. évi oct. 9-iki miniszteri rendelet megszüntette, ellenben az ugyanazon évi szept. 28-án kelt királyi rendelet az egyházi hivatalok és az egyházi szónoki állomások betöltésére megkivántató vizsgálatoknál az állam részére bizonyos befolyást köt ki.

A püspökök emlékirata.

A király határozata.

A vatikáni zsinat óta Bajorország is ujra ellenséges állást foglalt el Rómával szemben; Poroszország culturharczos törekvéseinek keresztülvitelében Bajorország volt egyik előharczos, neki jutott azon fel-

A bajor kormány magatartása az egyház iránt a vatikáni zsinat után.

adat az összes németországi kormányok közt felosztott culturharczban, hogy a délnémetországi népeket az uj-protestantismusba bevezesse.

Az 1870. évi augusztus 9-iki miniszteri rendelet a vatikáni zsinat határozatainak kihirdetését királyi tetszvénytől tette függővé. Ennek daczára a püspökök nemcsak a zsinat határozatait hirdették ki, hanem azon papok és világiak ellen, kik a zsinat határozatainak magukat alávetni nem akarták, a legszigoruabban jártak el.

Az 1873. nov. 20-iki miniszteri rendelet az 1852. ápr. 8-iki rendelet minden határozatát visszavonván kijelenti, hogy minden egyházi és egyház-politikai ügyekben a második alkotmánycsatolmány (vallási edictum) és egyéb állami törvények és rendeletek tartandók szem előtt. Ezen intézkedés által a concordatum formailag ugyan nem, de tényleg hatályon kivül tétetett.

Végre az egyház jogainak megszoritására és a közoktatás dekatholizalására irányuló különféle törvények és rendeletek hozatala után az 1875. évi febr. 6-iki birodalmi törvény a kötelező polgári házasságot is elrendelte. 1881. év végén azonban idevonatkozólag a képviselőház, az igazság- és belügyi miniszterek ellenére, a következő javaslatot fogadta el: intéztessék a királyhoz kérelem, utasitaná a bajor szövetségtanács tagjait, működnének a szövetségtanácsban teljes erejökkel oda, hogy a most idézett birodalmi törvény a házasságkötésről helyeztessék hatályon kivül s a házassági törvényhozás vezettessék vissza a felekezetek vallási elveire; az urakháza azonban decz. 22-én ezen a polgári házasság eltörlésére vonatkozó javaslatot elvetette.

1881. végén egy törvényjavaslat terjesztetett be, melynek czélja, az ágyasságban élést törvényileg büntetni; ezen javaslat ügye eldöntésre vár.

Végre megjegyezzük, hogy Münchenben a közgyülés 1882. ápr. 4-én a vallásnélküli közös iskolákat eltörölte; a bajor országgyülés pedig ugyanezen évben elhatározta, hogy a történelmet a katholikusok külön, a protestánsok szintén külön hallgassák.

140. f) §. 4. c) Felsőrajnai egyháztartományban.[1]

A felsőrajnai egyháztartomány alapitása.

I. A felsőrajnai egyháztartomány az 1821. aug. 16-iki „*Provida solersque*“ pápai bulla által alapittatott.[2] A bullát követő

[1] *Longner*: Darstellung der Rechtsverhältnisse in der oberrheinischen Kirchenprovinz. Tübingen 1840; Beiträge zur Geschichte der oberrheinischen Kirchenprovinz Tübingen 1863; *Brück*: Die oberrheinische Kirchenprovinz von ihrer Gründung bis zur Gegenwart, mit besonderer Berücksichtigung des Verhältnisses der Kirche zur Staatsgewalt. Mainz 1868.

[2] Ide tartozik a freiburgi érsekség alatt levő következő négy suffragán-püspökség: a rottenburgi, mainzi, limburgi és a fuldai.

azon évi aug. 20-án kelt bibornok-államtitkári jegyzékben óvás tétetik a szentszék részéről, nehogy az egyes kormányok a tervbe vett egyházellenes intézkedéseiknek kivitelét megkisértsék; a kormányok azonban 1822. febr. 8-áról kelt közös megállapodásuk folytán utasitották az uj püspököket és káptalanokat, hogy az 1818-ik évben meghatalmazottjaik által Frankfurtban megállapitott, s 1819-ben a szentszéknek is *Declaratio* czimen benyujtott, s az egyházi viszonyokat szabályozó intézkedésekhez alkalmazkodjanak. A „*Provida solersque*“ bulla csak a kormányok és a pápai udvar között felmerült differentiák eltávolitása után az 1827. ápr. 11-én kelt s az egyház jogait közelebbről szabályozó „*Ad dominici gregis custodiam*“ kezdetü bullával együtt hirdettetett ki[1] az egyes fejedelmek által.

A fejedelmek által 1830-ban közzétett egyházszabályzat.

Több fejedelmet az utóbbi bulla egyes nekik visszatetsző pontjai arra birtak, hogy 1830. évi jan. 30-án 39 czikkelyből álló, az egyház jogaival merőben ellenkező egyházszabályzatot tettek közzé, mely ellen azonban VIII. Pius 1830. jun. 30-iki és XVI. Gergely 1833. oct. 4-én kelt irataikban tiltakozni el nem mulasztották. Egyedül Kurhessen volt azon állam, mely a többiektől eltérőleg kezdettől fogva, sőt még az 1831-iki alkotmány-oklevélben is az egyház jogait nagyobbrészt elismerte, s azt különféle előnyökben részesitette.

A concordatum.

II. Würtembergben 1857. apr. 8-án létrejött concordamot a pápa ugyanazon évi jan. 22-én kelt „*Cum sublimi*“ bullában kihirdette; a király pedig az egyezményt tartalmazó bullát a kamrák hozzájárulásának fentartása mellett 1857-ik évi decz. 21-én közzétette. A kamrák azonban az 1861. mart. 16-án tartott gyülésen azt a kormány által beterjesztett s az egyezmény keresztül vitelét czélzó törvényjavaslattal együtt elvetették, azt követelvén, hogy az állam egyoldalulag törvényhozás utján szabályozza a würtembergi királyságban a kath. egyház ügyeit. Mire a király 1861. évi jegyzékében a szentszék, ugyanazon évi iratában pedig a kamrák bizottsága előtt kijelentette, hogy a concordatumot többé kötelezőnek el nem ismeri, s egyuttal utasitotta miniseriumát egy a katholika egyház jogviszonyait szabályozó törvényjavaslat előterjesztésére. Hasztalan tett a király ezen eljárása ellen óvást a rottenburgi püspök, valamint a szentszék is; a törvényjavaslat elkészülvén 1861-ben tárgyalás és elfogadás végett a kamrák elé terjesztetett, a megszavazott s szentesitett törvény pedig 1862. évi jan.

[1] Jelesen Nassauban 1827. oct. 9; Badenban 1827. oct. 16; Würtembergben 1827. oct. 24; Kurhessenben 1829. aug. 31; s Hessen-Darmstadtban 1829. oct. 12-én hirdettetett ki.

30-án kihirdettetett és életbe léptettetett, daczára ugyancsak a rottenburgi püspök és a bibornok-államtitkár felszólalásának.

Az 1862. évi törvény főbb pontjai.

Ezen törvény főbb pontjai következők: Az alkotmány 72. §-ában felállitott kir. tetszvényjog oda módosittatott, hogy az egyházi hatóságtól eredő s t i s z t á n e g y h á z i ü g y e k e t illető rendeletek a kihirdetéssel egyidejüleg tudomásvétel végett csak bejelentendők, a többi rendeletekre nézve állami jóváhagyás kivántatik. Azon gyakorlat, melyszerint az állam a kath. egyházi állomások betöltésénél magának befolyást követelt, megszüntettetik; ellenben fentartatik az állam azon joga, miszerint az állomások betöltésénél a neki polgári és politikai tekintetben nem tetsző egyént visszautasithatja. Elismeri az egyháznak fegyelmi jogát, egyedül azt kivánja, hogy a javadalmas csak rendes birói eljárás utján legyen megfosztható; s hogy a hozott nagyobb büntetésekről az állam értesittessék. Szabályozza a házassági törvényszékeket; intézkedik a házassági akadályok alóli felmentésekre, a vegyes házasságokra s szükségbeli polgári házasságokra, az iskolákra nézve, és az államnak a papság nevelésére való befolyását illetőleg. Az egyházi rendek az állam jóváhagyása mellett, a Jézustársaságiak és a velök rokon rendek pedig csak a törvény engedélye mellett telepithetők le. Plebániák vagy kerületek alapitása vagy megváltoztatása a püspök által csak az állam beleegyezése mellett eszközölhető. Végre az egyházi előljáróságga l teljesen szabad érintkezés engedtetik.

Ezen törvényeket ugyan az egyház soha nyiltan el nem ismerte, hallgatag azonban azoknak a szükséghez képest engedelmeskedik.

Az állam ellenséges magatartása az egyház iránt.

III. B a d e n b e n a jelen század elejétől kezdve az volt a törekvés, hogy a nép a kath. egyháztól elszakitassék, e végből az érseki hatalom korlátozva, a papság a püspöki hatóság alól nagyrészben kivéve s a polgári hatóság alá volt helyezve; a kath. alapitványok czéljoktól elvonattak, a kath. ifjakra protest. tanitók erőszakoltattak. Ezen visszaélések ellen egész erélylyel lépett fel a freiburgi egyház érseke V i c a r i A r m i n, ki az egyház jogai és szabadságainak bátor védelmezéseért 1854-ben be is börtönöztetett. Hogy az egyház és az állam közötti küzdelemnek vége vettessék, létrejött a szentszékkel a concordatum, mely a pápa által 1859. jun. 28-áról kelt „*Aeterni patris vicaria*“ bullában, a nagyherczeg részéről pedig azon évi deczemberben kelt rendelettel a kamrák hozzájárulásának fenntartása mellett kihirdettetett.

A concordatum.

Az 1860. évi törvények.

A kamrák azonban, ámbár a concordatum életbeléptetése a badeni törvényeken semmi változtatást nem igényelt, ahhoz való hozzájárulásukat megtagadták. Erre a kormány 1860. évi május 22-én hat törvényjavaslatot terjesztett be, melyek azonban a szentszékkel

kötött egyezmény pontjaival, valamint az egyház jogai és szabadságával sokban ellenkeztek. Ezen javaslatok csekély módositással a kamrák által elfogadtatván, 1860. évi oct. 9-én kihirdettettek.

Ezen törvények, az egyház és az egyházi társulatok jogállását, a gyermekek vallásos nevelését, az egyházi hivatalok adományozását, az egyházi vagyon kezelését, a hivatalukkal visszaélő papok büntetését stb. szabályozzák. Az egyik törvény szerint a valláskülönbség jövőben nem képez polgárilag házassági akadályt, minek folytán behozza a szükségbeli polgári házasságot, melyet később az 1869. decz. 21-iki törvény és az 1870. jan. 5-iki rendelet a kötelező polgári házassággal váltott fel.

Az egyház és az állam közötti béke ezen törvények folytán annál kevésbbé álhatott be, mivel csakhamar oly ujabb törvények hozattak, melyek az egyház jogait mélyen sértették.

Az iskolaügy.

1864. jul. 29-én szentesittetett azon törvény, mely az elemi iskolák fölötti felügyeletet és az iskola-vagyon kezelését szabályozván, ugy nevezett iskolatanácsot állit; 1868. mart. 8-án pedig kihirdettetett az elemi tanitásügyet szabályozó törvény, mely az egyházat az iskolák vezetéséből teljesen kizárja, megtiltja a katholikusoknak külön iskolákat alapitani, s világos czélja az volt, hogy az egész oktatás és nevelés dekatholizáltassék. Az 1868. mart. 8-iki törvény által a szerzetes rendek és azokhoz hasonló vallási társulatok a tanitás és neveléstől; az 1872. apr. 2-iki rendelet által pedig a missiók tartásától és a plebániai teendők körüli segédkezéstől mindazon rendek tagjai eltiltatnak, melyek a nagyherczegségben államilag elismerve nincsenek. Az 1876. szept. 18-iki törvény az 1868. mart. 8-iki törvényen némi módositást tesz s különösen a népiskolák fölötti felügyeletről intézkedik. Ujabban több kath. kolostori leányiskola meg lett szüntetve s azok vagyona mint világi alapitvány felekezetnélküli iskolai czélokra fordittatott.

Amint a tévmentességi dogma kihirdetésének gátot akart vetni, ugy nem mulasztotta el a badeni nagyherczegség az uj-protestantismust különös előnyökben részesiteni.

Állami intézkedések a papok vizsgálatára nézve.

Egyik legnagyobb sérelem volt az egyházra nézve a papok vizsgálatának kérdése. Badenben ugyanis 1867. szept. 6-án jelent meg egy rendelet, melyszerint minden egyházi férfiu, ki egyházi hivatalt elnyerni óhajt, tanulmányainak bevégzése után tartozik a kormány által kinevezett bizottság előtt egy külön képesitési vizsgálatot kiállani. Ezen a protestans és katholikus papok részére évenkint kétszer tartandó vizsgálatokra négy előirt akademiai év közül legalább három egyetemi kivántatik; tárgyai: a latin és görög nyelv, a bölcsészet történelme, világtörténelem, az europai államok

történelménél különösen Németország történelme a 16-ik századtól kezdve, a német literatura és az ugynevezett államegyház történelme.

Freiburg fentnevezett érseke ugyan azon évi szept. 14-én tiltakozott a kath. egyház államilag is biztositott szabadsága és önállásának ezen megsértése ellen, a papságot pedig az előirt államvizsgálat letételétől eltiltotta, miután az állam intézkedése beavatkozás a püspök azon joga ellen, hogy az egyház szolgáit maga válassza, képeztesse, vizsgálja, felszentelje és kiküldje.

A badeni clerus a követelt vizsgálat alá magát nem vetette, jóllehet a kormány rendeletét továbbra is fentartotta.

A fejedelem ezen rendelete 1874. febr. 19-én törvény erejére emeltetett. Az érseki káptalan-helynök már akkor, midőn mint törvényjavaslat a kamrák elé terjesztetett, tiltakozott ellene, az egyház szabadságának védelmezésére pedig 1874. jan. 24-én a kormányhoz emlékiratot nyujtott be; mindemellett a javaslat elfogadtatott és végrehajtása megkezdetett.

A culturharcz.

A badeni kormány a culturharczban a poroszt utánozta, egyházellenes rendeletei azonban ujabb időben általános ellenszenvet keltettek. A béke helyreállitására a szentszék és a kormány között a porosz tárgyalások folyamán az alkudozások szintén megindultak. Ezen tárgyalások egyik eredménye volt, hogy 1880. febr. 17-én a második kamara elé a ministerium törvényjavaslatot terjesztett, mely a papok vizsgálatára vonatkozó törvényt lényegesen módositja. A törvényjavaslat a kamara által febr. 25-én elfogadtatott. Fenmaradt ugyan ezen törvény szerint is az 1874-iki törvénynek azon követelménye, hogy valamely német egyetem három évi látogatásától nem mentetnek föl azok, kik tanulmányaikat oly intézetben végezték, melyben jezsuiták vagy a velök rokon szerzetesek tanitottak; de másrészről ezen törvény által a papokra nézve engedmény tétetik. Ugyanis az első czikk szerint: a vizsgálat alól felmentetnek azok, kik bevégzett egyetemi tanulmányok után, illetve legalább harmadfél évi egyetemi tanulmányok folytán megszerzett tudományos érettség után a gyakorlati hittani tanfolyamra való belépéshez a nagyherczegségben hittani szakvizsgát tettek; e vizsgán az állam részéről kinevezett biztosnak kell jelen lenne; kivántatik továbbá, hogy a vizsgálat eredménye az államot megnyugtassa az iránt, hogy a jelölt a megkivántató általános tudományos képzettséggel birjon; a második czikk szerint azon papok, kik a jelen törvény kihirdetése előtt a theol. szakvizsgát már letették, folyamodásukra és annak kimutatása után, hogy érettségi vizsgát tettek s három évig valamely német egyetemet látogattak, az általános

Alkudozások a béke helyreállitására.

A papok vizsgálatára vonatkozó törvény módositása.

tudományos előképzés bebizonyitására kivántatott államvizsgálattól felmenthetők.

Ez által s 1882-ik évben a freiburgi érsekségnek betöltése által a culturharcz Badenben némileg enyhült; hogy azonban a béke teljesen helyreálljon, még számos culturharczos törvény megszüntetése vagy legalább revideáltatása kivántatik.

IV. A hesseni nagyherczegség a plebániai állomások, a clerus nevelése és a papság feletti fegyelmi hatóságot szabályozó azon egyezményt, melyet az 1854. aug. 23-án a mainzi püspökkel kötött, 1866. octob. 6-án megszüntette. Az 1873-iki törvény a közös iskolákat hozta be; az 1874. febr. 4-iki törvény a szerzetes rendeket a tanitástól minden nyilvános tanintézetnél eltiltja; meghozattak a porosz májusi törvényekhez hasonló intézkedések, és egész szigorral hajtatott végre a Jézustársaságiak és a vele rokon rendeknek kiüzéséről szóló birodalmi törvény is, és végre 1875. ápr. 23-án öt törvény hozatott, melyek a porosz törvényeket utánozva, az egyházak jogi állása-, a papság hivatalos működése körüli visszaélések-, a papság neveltetése és alkalmaztatása-, a szerzetes rendek- és az egyház és vallásfelekezetek megadóztatásáról intézkednek.

Iskolaügy.

Jézustársaságiak és a vele rokon rendek kiüzetése.

A freiburgi érsekség alá tartoznak az egykori Hohenzollern herczegségek is, melyekre egy 1838. apr. 20-iki statutum által az 1830. jan. 30-ki fejedelmi egyházszabályzat kiterjesztetett. Mindkét herczegség 1849. decz. 7-én a porosz államba kebeleztetett be, azóta annak törvényhozása alatt áll. A freiburgi érsek és a porosz kormány között 1857-ben létrejött egyesség folytán az érsek a ministeriummal egyetértve, 1858-ban egy utasitást adott ki az egyházi vagyon kezelésére nézve, a mely még jelenleg is érvényben van.

V. A surlódások, melyek 1850 óta a nassaui herczegség és a limburgi püspök között fenforogtak, 1861. máj. 25-iki és később kiadott fejedelmi rendeletek által lettek megszüntetve; azon hosszu vitának pedig, mely Frankfurt szabad városnak a birodalomba való bekebeleztetése előtt, közte és a limburgi püspök között a patronatus végett folyt, a püspök előnyére a püspök és Frankfurt tanácsa közt 1872. jan. 4-én kötött s a pápa által 1873. jan. 20-án megerősitett szerződés vetett véget.

140. g) §. 4. d) Szászkirályság- és a szászherczegségekben.

I. A szászkirályságban, mely a szászországi apostoli vicariatus alatt áll, az egyházi ügyeket az 1827. febr. 19-iki kir. rendelet szabályozza. E szerint a pápa, vagy az apostoli vicarius min-

Az egyházi ügyeket az 1827-iki királyi rendelet szabályozza.

dén iratai és rendeleteire nézve királyi jóváhagyás kivántatik; az egyház kormányzatára és a peres ügyek — ideértve a házassági pereket is — elintézésére egy a király által egyházi és világi férfiakból kinevezett kath. egyházi consistorium áll fenn, a honnan az ügyek végelintézésre a vicariatusi törvényszékhez mennek. Továbbá szabályozza a rendelet a vegyes házasságok megkötését, a gyermekek vallásos nevelését s az iskolaügyet; az elemi iskolák tisztán felekezetiek, a felsőbb tanintézetek, sőt maga a lipcsei egyetem is annyira protestans, hogy bennök katholikus tanárok alkalmazást sem nyerhetnek.

Az 1831-iki alkotmány szabad vallásgyakorlatot enged.

Az 1831. 4. szept. alkotmány-oklevél a bevett vallásfelekezeteknek s igy a katholikusoknak is szabad vallásgyakorlatot enged, de a szerzetes rendeket a királyság területéről végkép kizárja; az alapitványokat mind az állam felügyelete alá helyezi s szól a királynak legfőbb felügyeleti jogáról; az 1876. aug. 23-iki törvény pedig, mely sokban a porosz májusi törvényeket utánozza, szabályozza az állam felügyeleti jogát az egyház fölött.

Az 1823. évi rendelet szabályozza az egyházi ügyeket.

II. A fuldai püspökség alá tartozó szász-weimari nagyherczegségben az 1823. oct. 7-iki rendelet az ugynevezett immediat-bizottságot állitotta fel, mely szabályozza az állam jogainak gyakorlását az egyház, szolgái és javai fölött, behozza a tetszvényjogot, a kath. papoktól szolgálati esküt követel. Az 1851. máj. 1-én kelt törvény rendezi az elemi iskolákban a vallástanitást. Az 1857. máj. 6-ki törvény az 1823-iki rendeleten az egyház előnyére némi módositást tesz; az 1867. jun. 29-iki törvény pedig a házasságok megkötése körül szemelőtt tartandó általános szabályzatot tesz közzé. Az 1874. jun. 24-iki törvény végre az elemi iskolák ügyét szabályozza.

A Szász-Coburg herczegségben az 1852. és 1858. évi törvények; a Szász-Gotha herczegségben pedig az 1811-ik évi szabályzat és az 1863. jul. 1-én kelt törvény és ugyanazon évi aug. 8-áról kelt rendelet szabályozza az egyházi és iskolaügyeket; mindkét helyen a plébánostól eskü kivántatván.

140. h) §. 4. e) A németbirodalom egyéb részeiben.

I. Oldenburgban, mely 1831 óta a münsteri egyházmegyéhez tartozik, az 1852-iki alkotmány-oklevél biztositja az egyház önállóságát és a szabad vallásgyakorlatot; a plébániák betöltésénél a jelölt a kormánynál előlegesen bejelelentetik.

Az egyház önállósága és a vallásgyakorlat biztositva van.

II. Hannoverben[1] az 1824. márt. 26-án kelt s ugyanazon

[1] *Spangenberg:* Das Territorialkirchenrecht im Königreich Hannover, *Lippert:* Annalen des Kirchenrechts 2—4 füzet. *Meurer:* Die Säcularisation und Wiederherstellung des Stifts Osnabrück. Archiv 33. köt. 337. l.

évi május 20-án IV. György király által is kihirdetett „*Impensa Romanorum Pontificum*“ bulla intézkedik az osnabrücki és hildesheimi egyházmegyék szabályozása, betöltése és javadalmazásáról. Az 1840. aug. 20-iki alkotmány kimondja ugyan a szabad vallásgyakorlatot és a kath. egyház szabadságát, de mindemellett fentartotta a tetszvényjogot és az apellatio tamquam ab abusu-t. Azelőtt az egyházi peres ügyekben, valamint az eljegyzési és házassági ügyekben is a fejedelem által kinevezett egyházi és világi férfiakból álló consistorium járt el. Az 1869. mart. 1-én hozott porosz törvény az eljegyzési és házassági ügyeket és ezek körül felmerült pereket a consistoriumtól elvonja s az illetékes világi bíróság elé utalja. Az 1848. oct. 14-iki törvény az egyházi és világi ügyekre nézve az ugynevezett egyházi és iskolai elöljáróságot szervezte.

Az egyházmegyéket szabályozó pápai bulla.

Az alkotmány intézkedése az egyházi ügyekre nézve.

Az eljegyzési és házassági ügyek a világi bíróság elé tartoznak.

A hildesheimi egyházmegyéhez tartozik a braunschweigi herczegség is, melyben az egyházi ügyekre nézve 1768. apr. 9-én kelt és a kath. egyháznak legkevésbé sem kedvező szabályzat volt hosszu ideig érvényben. Az 1832-ki alkotmány lelkiismeret- és vallásszabadságot enged ugyan, de az egyházat az állami felügyelet alá veti, és minden egyházi intézkedésre és iratra nézve a placetet fentartotta. Egy 1848. máj. 23-án hozott törvény a vallásfelekezetek közötti jogegyenlőséget mondja ki, és egy ugyanaz nap szentesitett törvény a keresztények és izraeliták között fenállott házassági akadályt megszüntette, s meghatározza az ezek között létrejövendő házasság megkötésének módját. Az 1867. máj. 10-iki törvény, az annak végrehajtásáról intézkedő rendelet az 1768-iki szabályzatokon a katholikusok előnyére egyes módositásokat tett. Az 1871. máj. 31-iki törvény megszünteti megfelelő kárpótlás mellett, a stolailletéket.

Az 1832-iki alkotmány intézkedése az egyházi ügyek körül.

Az 1848-iki törvény intézkedése.

Az osnabrücki püspök mint apostoli vicarius alá tartozik az ugynevezett éjszaki missio is, melyhez Mecklenburg-Schwerin, Schaumburg-Lippe, Lauenburg, Brema, Hamburg, Schleswig-Holstein és Dánia tartozik. Mecklenburg egyházi viszonyai leginkább Braunschweigéhoz hasonlit. Holsteinban az 1863. 4. juliusi törvény, Schleswigben az 1864. april 23-iki rendelet az egyház iránt kedvezőbb intézkedéseket tartalmaz, Dániában pedig a vallások közötti egyenlőséget és a vallásszabadságot még az 1849. jun. 5-iki állam alaptörvény kimondotta.

III. A paderborni püspök joghatósága alá esik a Lippe-Detmold, és a Waldeck herczegség. Az elsőben az 1854-iki edictum adott a katholikusoknak szabadvallásgyakorlatot és mondotta ki a katholicusoknak jogegyenlőségét a lutheránusokkal; a másodikban pedig az 1852. aug. 17-iki alkotmány-oklevél, melyre a kath. plebános

is esküt tesz, biztosit a katholikusok részére lelkiismeret- és vallásszabadságot. Az 1827. mart. 28-iki rendelet szerint a vegyes házasságból származott gyermekek az atya vallását követik, hacsak erre nézve a szülők között külön egyezkedés nem léteznék; végre az 1855. jul. 9-iki rendelet a tanitás- és nevelés-ügyet egészen az állam felügyelete alá helyezi.

IV. Elsass-Lotringia az 1871. május 10-iki frankfurti békeszerződés folytán jutott Németországhoz. Ezen, és az ugyanazon évi decz. 11-ki pótszerződésben kimondatik, hogy az uj némettartomány püspökségeinek határai és egyházi viszonyai külön szerződés által szabályozandók, s mig ez bekövetkezik, a püspökök eddig gyakorolt jogaikat élvezhessék.

Az egyházmegyék határai Franczia-ország és a Németbirodalom között szabályoztatnak.

Az 1874. jul. 10 és 14-én kelt pápai határozatok folytán a strassburgi és metzi, egyházmegyék a besançoni egyháztartománytól elszakittatván, az egyházmegyék határai Franczia-ország és a Németbirodalom között szabályoztattak.[1] A német kormány még 1870-ben kijelentette, hogy az egyházi ügyeket illetőleg az 1801-iki concordatum s az 1802. apr. 8-án kelt organicus czikkelyek határozatai lesznek irányadók; a pápa pedig 1872-ben kimondotta, hogy a concordatum 17-ik pontja, mely azon esetre intézkedik, ha az első consul utódja nem a kath. valláshoz tartoznék, — amint ez jelenleg Elsass-Lotringiában van — kellően figyelembe veendő. Azért a pápa és a német kormány között ezen ügyet illetőleg ujabb egyezkedés kivántatnék.

A német kormány Elsass-Lotringiában minden egyházellenes törvényeit alkalmazta.

A concordatum elvei volnának tehát irányadók; azonban azon időtől kezdve, hogy Elsass-Lotringia Németországhoz került, a porosz kormány azon tartományokban — habár itt a májusi törvények kihirdetve nem voltak is — minden egyházellenes intézkedését alkalmazta, jelesen a Jézustársaságiak s a vele rokon rendek kiüzetéséről szóló törvény, az 1872. jul. 8-iki törvény által Elsass-Lotringiára is kiterjesztetett, a kath. iskolák, tanitóképezdék, lyceumok közös tanintézetekké tétettek protestans előljárók vezetése alatt, az 1873. febr. 12-iki törvény által a tanitás-szabadság megszüntettetett; a vallástanitás az egyház hozzájárulása nélkül szabályoztatott, idegen papoktól a misézés joga megvonatott. Az 1872. febr. 25-iki törvény által a code civil szerint a császárnak fentartott azon jog gyakorlata, miszerint a házasságnál előforduló bizonyos akadályokra nézve felmenthet, a birodalmi kanczellárra ruháztatott; és kimondatik, hogy a német hadsereghez tartozó személyek azon házasságai, melyek egyházilag köttettek, meg nem támadhatók azért, mivel a polgári házasság az egyházit meg nem

[1] Archiv. 36. köt. 186. lap.

előzte vagy a franczia törvényben előirt egyéb formaszerüségek meg nem tartatnak. Az 1873. nov. 27-iki törvény pedig a házasság felbonthatóságát mondotta ki.

V. Végre megjegyezzük, hogy a porosz alkotmány 1867. évi 1-sö októbertől kezdve az 1866-ban annectált tartományokra u. m. Schleswig-Holstein, Hannover, Kurhessen stb. is kiterjesztetett, s igy az ujabb időben hozott porosz törvények a bekebelezett tartományokra is kiterjednek; mióta pedig a Németbirodalom megalakult, habár az egyes államok saját területökre nézve önálló törvényhozói hatalmat gyakorolnak is, az ugynevezett *birodalmi törvények*, az egész birodalomra nézve kötelezők.

A birodalmi törvények az egész német birodalomra nézve érvényesek.

140. i) §. 5.) Svájczban.[1]

I. A különböző időben alapitott egyházmegyék közvetlen az apostoli sz. szék alatt állanak, a közvetités azelőtt a Luzernben székelő pápai nuntius által történt.

Svájczban 1830. óta folytonos vallási villongások voltak, a radicalisok mindent elkövettek az egyház leigázására. 1834-ben egyes cantonok küldöttei Badenben összejövén az ugynevezett 14 badeni tanácskozmányczikket hozták, melyek az egyháztól minden jogot megvonnak és azt az államnak teljesen alávetik. Az egyház feje XVI. Gergely 1835. máj. 17-én kelt iratában kárhoztatta ugyan ezen czikkeket, de azért azok legtöbb cantonban alkalmazást nyertek.

A badeni tanácskozmányczikkek.

Az 1848. szept. 12-iki szövetségi alkotmány az egész területen a bevett vallásfelekezetek részére szabad vallásgyakorlatot enged, a Jézustársaságot és a vele rokon rendeket azonban kizárja. Az 1874. máj. 29-iki revideált alkotmány szerint a lelkiismeret- és vallásszabadság sérthetetlen, senkit más vallásfelekezetnek vallás tanitására, vagy valamely vallási cselekvénynek való alávetésre kényszeriteni, vagy vallási nézetkülönbség miatt büntetés alá vetni nem lehet. A gyermekeknek vallási neveltetésükre nézve a fennálló alapelvek szerint a

A revideált alkotmány határozatai az egyházi ügyekre nézve.

[1] Svájczban jelenleg a következő püspökségek vannak: a baseli, a lausannei, a sioni, a churi, a st. galleni. — A tessini canton a como-i püspökség alá tartozik. IX. Pius által a genfi apostoli vicariatus alapittatván az 1873. jan. 16-iki pápai brevében Mermillod Gáspár neveztetett ki apost. vicariussá. Az apostoli vicariatus azonban a genfi államtanács, valamint a svájczi szövetség tanács által nem ismertetvén el, maga a kinevezett vicarius és a szövetség tanács 1873. febr. 17-én kelt decretuma által mindaddig számüzetett, mig a szent széktől ráruházott hatalom gyakorlatától le nem mond.

16-ik év betöltéseig az atyai hatalom birtokosa, vagy a gyám intézkedik, senki más vallás czéljaira adófizetéssel nem terhelhető, a cultus szabad gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel megegyező határok között biztositttatik, püspökmegyék felállitására a szövetségtanács jóváhagyása kivántatik; a jezsuiták és vele rokon rendek a svájczi államterületen le nem telepedhetnek, s közreműködésük a templom és az iskolában eltiltatik, ez a tilalom szükségesetén a többi szerzetes rendre is kiterjeszthető, uj kolostorok alapitása, vagy a megszüntetettek visszaállitása eltiltatik; a házasság joga a szövetség védelme alatt áll; külföldön az ottani törvények szerint kötött házasság a svájczi területen is érvényesnek ismertetik; a házasságkötés által a nő férje honosságát nyeri; az egyházi törvényszékek megszüntettetnek.

Az egyház üldözése.

II. Legujabban a kath. egyház méltatlan üldözése ujra megzavarta a köztársaság belső békességét; az ó-katholicismusnak nevezett uj-protestantismusnak a kath. egyház ellenében való túlságos pártolása, s a hozott egyházellenes törvények a németországihoz hasonló culturharczot idéztek elő.

Az ujabb egyházellenes törvények.

Mindegyik canton külön alkotmánynyal, törvényhozó testülettel és kormánynyal bir; ezen előnyös helyzetet egyik-másik főleg ott, hol a protestansok vannak többségben, a kath. egyház elnyomására használja fel. Az ujabb törvények egyes cantonokban a szabad vallásgyakorlatot gátolják, a püspököt megyéjében az egyházi ténykedésekre nézve megszoritják, az egyházi iratokra nézve a legszigorubb büntetések mellett a placet-et alkalmazzák, a plébánosok és káplánok választására befolyást, a megválasztott lelkésztől pedig az alkotmányra nézve esküt követelnek, azokat, kik ezen esküt le tenni vonakodnak, el nem ismerik, s helyeiket, sokszor más országból hozott, s papi kötelességeikről megfelejtkezett papoknak adják; a szerzetes rendeknek a templom- és az iskolákban való közreműködést eltiltják, az iskolákat dekatholizálják, a papok neveltetése és vizsgálatára befolyást kivánnak, az összes nevelésügyet az államfelügyelete alá helyezik, a kath. alapitványokat czéljoktól elvonják.

A kötelező polgári házasság behozatala.

Egyes cantonokban majd a tetszés szerinti, majd a kötelező polgári házasság volt behozva; az 1875. maj. 23-iki szövetségi törvény az egész szövetség területén a kötelező polgári házasságot léptette életbe.

A püspökök és a papok, kik ezen egyházellenes törvényekkel szemben az egyház jogait védik, a legnagyobb üldözéseknek vannak kitéve.

Mindazon uj svájczi törvények ellen, melyek a kath. egyház jogaival és alkotmányával ellenkeznek, tiltakozott IX. Pius pápa 1873.

nov. 21-iki encyclicajában; a s. Congr. Concilii 1874. máj. 23-iki decretuma pedig sulyos egyházi büntetések alá veti mindazokat, kik a svájczi törvények és rendeletek értelmében a plébánosok és vicariusok választása vagy elbocsátásába befolynak.

Ily körülmények között a pápai nuntius még 1874-ben kénytelen volt elhagyni Svájczot.

III. XIII. Leo pápa trónralépte után a svájczi szövetség kormányához is intézett levelet, melyben a katholikusok állapotát siralmasnak mondotta. A szövetség kormánya a pápához intézett válaszában avval védi magát, hogy a katholikusok a többi felekezetbeliekkel egyenlő szabadságot élveznek.

A béke helyreállitására irányult törekvések.

A svájczi katholikusok siettek felhasználni az alkalmat, mozgalom indult meg közöttük, hogy megtegyék a béke helyreállitására nézve a kezdeményezést a szövetség kormányánál. A czél elérésére nézve annál nagyobb lehet a kilátás, mivel a protestansok is már sokalják az egyház elleni üldözéseket, s mivel az ó-catholicismus is teljesen kudarczot vallott. Kedvező előjelül tekinthető, hogy a wallisi canton és a püspök között megegyezés jött létre, mely szerint az elkobzott egyházi javakért a püspöki egyházmegye kárpotlást nyer, s a schwyzi canton azon határozata, hogy az Einsiedeln és St. Peter nevü Sz. Benedek rend zárdákba nem svájczi honosok is felvehetők. Alapos lehet reményünk, hogy az egyház Svájczban is győzni fog, s hogy a szabad Svájczban a jog s igazsággal az egyház szabadsága is nemsokára visszatérend.

140. j) §. 6) Spanyolország- és Portugalliában.

Az 1837. évi cortes intézkedései.

I. Az 1835-ben támadt polgári háboru káros befolyással volt Spanyolországban a vallás- és az egyházra. Azon évi jul. 25-én hozott törvény értelmében kilenczszáz kolostor bezáratott s javai államadósság törlesztésére fordittattak. A cortes 1837-ben a papi tizedet megszüntette, s a franczia nemzeti convent példája után indulva az egyház javait az állam részére lefoglalta, a püspökségek számát megkevesbitette; a rendeleteknek ellenszegülő papokat számüzte, vagy halállal büntette. Midőn XVI. Gergely pápa a jogtalan eljárás ellen felszólalt, a cortes Rómával minden összeköttetést széttépett.

Az 1840. évi mozgalom következményei.

Az 1840. évben keletkezett mozgalom folytán a püspökök és plébánosok egy része állomásaikról elüzetett, a nunciaturai törvényszék tagjai hivatalaiktól felfüggesztettek, s az apostoli nuntius Spanyolországból kiutasittatott. XVI. Gergely pápa 1841. márt. 1-én tartott allocutiójának és a papság és hivek erélyes tiltakozásának az

lett eredménye, hogy 1845-ban rendelet bocsáttatott ki, mely meghagyja, hogy minden a papság tulajdonához tartozó és még el nem adott javak visszaadassanak és az eltörölt szerzetes rendek még el nem adott javainak és a kolostorok épületeinek eladása felfüggesztessék.

Concordatum.

Az egyház és az állam közötti viszony szabályozására 1851-ben IX. Pius pápa és II. Isabella között egy concordatum jött létre, melyhez 1859-ben egy külön egyezmény járult. A concordatum biztositja a kath. egyház jogait, s szabadságát, az ifjuságnak vallásos neveltetését. Az 1861. szept. 26-án kelt „*In celsissima*“ bulla az egyházmegyék uj beosztásáról intézkedik, 1868-ban a Jézustársaságiak házai megszüntettettek, 1869-ban a püspökségek száma önkényileg megkevesbittetett; ugyan azon évben uj alkotmány hozatott be, melyre a papság részéről eskü követeltetett, mi ellen azonban a püspöki kar erélyesen felszólalt. Az 1876-ban kihirdetett uj alkotmányoklevél az egyházra nézve a következő pontokat tartalmazza: a kath. vallás államvallás, a nemzet kötelezi magát a cultus költségeinek fedezésére és szolgáinak eltartására; senkit vallási nézeteiért, vagy a keresztény morállal nem ellenkező vallásgyakorlatért üldözni nem lehet; más mint az államvallás nyilvános szertartásai nincsenek megengedve. Az 1875. febr. 26-án és 1881. márt. 3-án kelt miniszteri rendeletek megtiltják az államintézeteknél minden oly vallási tanok előadását, melyek az államabsolutismus ellen irányulnak.

Az 1876-iki uj alkotmány-oklevél határozatai az egyházra nézve.

Ujabban a kath. egyháznak Spanyolországban nagyobb küzdelmei nincsenek.

A kormány ellenséges intézkedései az egyház ellen.

II. Portugalliában a kormány 1834-ben a papi tizedet megszüntette, magához ragadta az egyházi jövedelmeket, a javadalmasoknak igért állami fizetéseket visszatartotta, a püspökök nagyobb részét székhelyeikről elüzte, s helyeiket másokkal töltötte be, a lelkészeket plebániáik elhagyására kényszeritette. A szerzetesek zárdáikból kiüzettek, és javaik az állam részére lefoglaltattak. XVI. Gergely pápa az 1834. aug. 1-én tartott allocutiójában tiltakozott az egyház jogai és szabadságának ezen megtámadása ellen. Az egyház nyomott állapotának megszüntetése czéljából a szent szék 1842-ben követet küldött Lissabonba, kinek sikerült az államot az egyházzal kibékiteni. A püspöki székek betöltése a király által történik.

1870-ben a kormány a szent szék tudta nélkül egy törvényjavaslatot nyujtott be az egyházmegyék uj beosztása és kikerekitése iránt; a törvényjavaslat elfogadtatott; a szent szék azonban a végrehajtástól megtagadta beleegyezését, a püspöki kar és a papság pedig közreműködését. Az ügy mindeddig függőben van.

140. k) §. 7) Olaszországban.

I. A piemonti kormány 1859-től kezdve az egyes olasz államok után az egyházi államot is elfoglalta, s Rómát az olasz királyság fővárosává tette. Igy tehát kath. egyház független kormányzására elkerülhetlenül szükséges egyházi-állam és a pápa világi fejedelemsége legujabb időben tényleg meg lett szüntetve (v. ö. 184. §. d.).

A pápa világi fejedelemsége tényleg meg lett szüntetve.

IX. Pius a pápai állam elfoglalása ellen több izben felszólalt, s utódja XIII. Leo pápa is ismételve kijelentette, hogy az egyházi-állam és Róma városa a római pápáé, Isten rendelte ezt igy a pápa legfőbb tekintélyének, függetlenségének és szellemi hatalmának biztositékául.

A pápák tiltakozásai a világi fejedelemség tényleges megszüntetése ellen.

Az uj olasz királyság kormánya az 1871. május 13-án kelt garantia-törvény által sietett a kath. világot a pápaságot illetőleg megnyugtatni. Ezen törvény, mely a római pápának s a szent széknek viszonyait az olasz királysággal szemben szabályozza, a következő főbb pontokat foglalja magában: a pápa személye szent és sérthetetlen; az olasz kormány a királyság egész területén megadja a pápának a souverain tiszteletnyilvánitásokat, s azon tiszteleti rangelsőbbséget, mely a kath. uralkodók által az ő részére el van ismerve; a szent szék számára 3.225,000 frank évi járadék biztosittatik; továbbra is birja a vaticáni s lateráni apostoli palotákat, a castelgandolfói nyaralót; a kormány a conclave, s az egyetemes zsinatok háborithatlan megtarthatását biztositja; a pápa teljes szabadsággal intézkedhetik az egyházi tisztéhez tartozó összes teendők körül; a külföldi kormányoknak a szent széknél alkalmazott képviselői a királyságban mindazon kiváltságokat és mentességeket élvezik, melyek a nemzetközi jog értelmében a diplomatiai ügyvivőket megilletik; a pápa szabadon érintkezhetik az episcopatussal s az összes kath. világgal, e czélból pósta és távirda hivatalokat állithat fel; a pápai hivatal pecsétjével ellátott levelezések és sürgönyök dijmentesek az olasz területen; Róma városában, s a hat suburbicarius egyházmegyében: a papneveldék, akademiák, collegiumok s az egyháziak kiképeztetésére szolgáló egyéb kath. intézetek, továbbra is a szent széktől fognak függni.

A garantia-törvény.

A pápa, a ki az egyházi állam elfoglalása óta állandóan a vatikánban tartózkodik, a garantia-törvényben biztositott évi járadékot nem fogadta el, a pápa, és a szent szék, mindennemü szükségletei azóta a begyült péterfillérekből fedeztetnek.

II. Ha a kath. egyház és Olaszország közötti viszonyt tekintjük, alig van állam, melyben az egyház annyi kellemetlenségnek volna ki-

Az olasz kormány egyházellenes intézkedései.

téve, mint az olasz királyságban. A piemonti kormánynak az olasz királyság megalapitása után első teendője az volt, hogy az elfoglalt területekre a már az előtt tett egyházellenes intézkedéseit kiterjesztette. A szerzeteseket elüzte, a szerzetes házak könyvtárait lefoglalta, a zárdákat és szerzetesek templomait laktanyákká változtatta; a római pápák és a kath. nemzetek által alapitott jótékony s a felebaráti szeretet czéljaira szolgáló intézeteket, melyeket az alapitók az egyház felügyelete alá helyeztek, elnyomta s vagyonukat elkobozta, a pápák által nagy bőkezüséggel alapitott kath. iskolákat bezáratta s atheus iskolákat nyitott, a papokat tényleges hadi szolgálatra kényszeritette, s a népnek azon törekvését, hogy maga válaszsza lelkészeit, nem csak támogatta, sőt a „betolt" lelkészeket hivatalukban megoltalmazta, s 1866-ban a polgári házasságot is behozta.

Azon ünnepélyes biztositások és igéretek daczára, hogy Olaszország különféle püspöki székeire a kinevezési jog egyedül és teljesen a pápának tartatik fenn; az ujonnan kinevezett püspököktől azon ürügy alatt, hogy a canoni beigtatásaik a kormányi placetumnak alá nem vettettek, nemcsak javadalmuk jövedelmeit tagadta meg a kormány, de sőt nem akarták elismerni a tőlök kibocsátott püspöki joghatóság tényeit, mint: a plebániák, s más egyházi javadalmak betöltését. Midőn a szent szék beleegyezett, hogy az uj püspökök kinevezésük és canonszerü megerősitésök okmányait a kormánynak benyujtsák, a bullák kivánt előmutatása daczára is a püspököktől megtagadta a kormány javadalmaik élvezését s joghatóságuk elismerését. Sőt ujabban Olaszország több egyházmegyéjére nézve a királyi patronatusi jogot akarták életbe léptetni. Az innen támadt kellemetlenségek az 1880. évben a szent szék és az olasz királyság között létrejött egyezmény által lettek megszüntetve. (V. ö. 233. §. β.)

Házassági ügyekre nézve beterjesztett törvényjavaslatok.

1879. év folyamán egy törvényjavaslat terjesztetett a parlament elé, mely az egyházi házasságkötést ugy magában, mint következményeire nézve semmisnek jelenti ki, sőt az egyházi esketést, ha azt a polgári meg nem előzte, minden esetben büntetendő cselekménynyé minősiti; egy másik benyujtott törvényjavaslatban pedig a polgárilag kötött házasság felbonthatósága czéloztatik (V. ö. 436. §.). Ezen törvényjavaslatokra nézve azonban a parlament mindeddig nem határozott.

140. l) §. 8) Orosz- és Lengyelországban.

Az egyház üldöztetése.

II. Katalin alatt a kath. egyház Orosz- és Lengyelországban heves üldözéseknek volt kitéve; I. Miklós folytatta az üldözést; az

egyházmegyék számát leszállitotta, a plébániák és zárdák egy részét eltörölte, megujitotta a czárnő által mult század végén kiadott azon rendeletet, mely szerint lázadó gyanánt büntettetik minden katholikus, legyen az pap vagy világi, aki bármely módon akadályozza az orosz egyház uralkodó vallásának terjedését; megtiltotta a kath. tanok védelmezését, a vegyes házasságból született gyermekek a gör. keleti vallásban voltak nevelendők, az iskolák világiakra bizattak, s az ifjak szakadár egyetemeken voltak kénytelenek tanulmányaikat befejezni. Az 1840. mart. 21-iki rendelet javaik elvesztésével sújtja azokat, kik az uralkodó vallástól elszakadnak; az 1841. decz. 25-én kelt rendelet által pedig a papi javak elszedettek. XVI. Gergely pápa 1842. jul. 22-én tartott bibornoki consistoriumban, valamint 1845-ben Miklós czárnak a a pápánál történt látogatása alkalmával szót emelt ezen üldözések ellen. 1847. aug. 3-án egy egyezmény jött létre a szent szék és az orosz kormány között, mely azonban teljesen életbe nem lépett s azért a bajokat csak részben szüntette meg.

Egyházellenes intézkedések.

Az 1847-iki egyezmény.

II. Sándornak 1855-ben történt trónraléptével az egyház helyzete még rosszabb lett. Mindjárt uralkodása kezdetén az egyház ellen a legigazságtalanabb rendeleteket hozta; megtiltotta a kath. templomok épitését sőt a létezők kijavitását is, az 1860. maj. 28-iki rendeletével még a gyóntatási ügyekbe is beavatkozott; 1862. jan. 8-án Lengyelország számára, egy a kath. egyház alkotmányával merőben ellenkező vallás- és közoktatási bizottságot állitott fel: a még meglevő kath. kolostorokat — 18-at kivéve, de ezek sem vehettek fel többé ujonczokat — feloszlatta s azok lakóit a birodalomból kiutasitotta; 1865. 14. deczemberi rendelettel a lengyel királyságban az összes rom. kath. világi papság és a róm. kath. intézetek még meglevő birtokait a kincstár intézkedése alá helyezte; 1866. julius 6-án Podoliában a kamenieczi rom. kath. egyházmegyét megszüntette; a kötelességeikhez hű papok és püspökök, különféle sulyos büntetés alá vettettek, s részben Szibériába deportáltattak.

II. Sándor alatt az egyház helyzete még rosszabb lett.

Ezek után IX. Pius pápa Oroszországgal minden hivatalos összeköttetést megszakitott, az 1866. oct. 29-én tartott allocutiójában a czár eljárása miatt felszólalt, s a lengyelországi kath. egyházra vonatkozó okmányok közzétételét elrendelte.

IX. Pius pápa Oroszországgal minden hivatalos összeköttetést megszakit.

A czár az üldözés utján tovább haladott; 1866. nov. 29 én megszüntette a concordatumot, és a szent székkel kötött minden egyéb egyezkedéseit; a pápa mindennemü kibocsátványaira a legszigorubb placetet hozta be, a papnöveldéket a püspökök felügyelete alól elvonta; önhatalmilag intézkedett az egyházmegyék kormányzatára nézve; a püspököknek megtiltotta, hogy a vatikáni zsinaton megjelenjenek;

A czár a concordatumot megszünteti, és ujabb egyházellenes intézkedéseket tesz.

elrendelte, hogy a kath. isteni szolgálatnál az orosz nyelv használtassék; a podlachiai egyházmegyét 1867-ben önhatalmilag megszüntette; 1869. jul. 27-én a minski püspökséget a wilnaival egyesitette, 1877-ben megujitotta a még 1865-ben hozott törvényt, melynél fogva lengyelek és katholikusok Lithvániában és Dél-Oroszországban ingatlanokat nem szerezhetnek.

A helyreállott diplomatiai összeköttetés ujabban megszakittatott.

Ezek daczára II. Sándor a diplomatiai összeköttetést a szent székkel megujitotta, mely azonban ujabb egyházellenes intézkedések, a schisma terjesztése körüli erőszakoskodás, de különösen az orosz képviselőnek a szent szék iránt tanusitott kihivó és páratlan magatartása miatt a pápa által 1877. aug. 19-én megszakittatott.[1]

XIII. Leo pápa alatt az alkudozások Oroszország és a szentszék között ujra megkezdettek; Jacobini bibornok, bécsi pronuntius és a bécsi orosz követ 1880. okt. 31-én Bécsben Lengyelországra nézve egy előleges egyezményt irtak alá, mely megállapodásokat tartalmaz a püspökségek betöltésére és a püspökök jogaira nézve, a papneveldék alapitását és vezetését illetőleg, továbbá a vallástanitásnál a lengyelnyelv használatára, és a katholikusoknak a szent székkel való szabad érintkezésére nézve. Egyéb pontok elintézése, valamint a sz. székkel való rendes diplomatiai összeköttetés életbeléptetésének elintézése miatt a sz. pétervári kabinet egy külön megbizottat küldött Rómába. Az alkudozások jelenleg még folyamatban vannak; adja Isten hogy III.

Alkudozások a béke helyreállitása végett.

Sándor czár alatt az egyház és az állam között a béke helyreállittatván, az egyház Orosz- és Lengyelországban régi elnyomott helyzetéből minélelőbb kiemeltessék.

140. m) §. 9) Törökbirodalom-, Görögország-, Oláhország-, Bulgária-, Bosznia- és Herczegovinában.

I. A kath. egyház helyzete a Törökbirodalomban a legujabb időkig a legnyomasztóbb volt. Abdul Medschid 1839-ben kiadott rendelete által minden rendü és vallásu alattvalóinak életét, becsületét és birtokát biztositotta, s a kereszténységen elkövettetni szokott erőszakoskodásokat is eltiltotta ugyan; de rendelete hivatalnokainak fanatismusán hajótörést szenvedett. A török-orosz háboru után 1856-ban

Az 1856-iki türelmi rendelet.

kiadott türelmi rendeletben a szultán a ker. felekezetek jogait ujolag és ünnepélyesen megerősitette, s minden alattvalóit, tehát a katholikusokat is egyenlő polgári jogokban részesitette, és a törvény előtti egyenlőséget mindenkire nézve kimondotta.

[1] Az idevonatkozó okmányok olvashatók az Archiv 39. köt. 428. és köv. lapjain.

A katholicismus ügyének előmozditásában a püspökök és papok mellett erélyesen közreműködnek egyes férfi és nőszerzetesek is, kiknek vezetése alatt különböző intézetek állanak.

Habár a berlini szerződés által a keleti katholikusok részére biztositott vallásszabadság nem lépett is eddig teljesen életbe, ujabban a kath. ügy diadalát jelenthetjük: a chaldeus és örmény szertartásu schisma legközelebb megszünt, a pápa által még 1867-ben kinevezett patriarka végre 1879. márcz. 26-án a szultán által hivatalosan elismertetett, kiszolgáltatván neki egyuttal a „herat“ vagyis az örmény nemzeti vagyon, illetve az örmény kath. egyház járandóságai. Az egyház jelenleg kedvezőbb helyzetben van mint volt azelőtt.

A jelenlegi szultán több alkalommal a legjobb indulatot mutatta az egyház iránt, ugy hogy alapos lehet reményünk, miszerint a katholikusok egyházi szabadságukban a kormány által nem fognak háborittatni.

II. Görögországban az egyházi viszonyok már IX. Pius pápa alatt jobbra fordultak; az ország több régi püspöki székére főpásztor neveztetett ki; s a király legközelebb a pápának azon nyilatkozatot tette, hogy országában a kath. egyháznak teljes szabadságot kiván engedni.

III. Oláhországban a kath. egyház szabad vallásgyakorlatot élvez. Azon tárgyalások, melyek a szent szék s Oroszország között megkezdettek, kiterjednek a berlini szerződés folytán alakitott Bolgárországban levő katholikusok vallásszabadságának tényleges életbeléptetésére is. Oláhországban az egyház szabad vallásgyakorlatot élvez.

IV. Az osztrák-magyar birodalom által megszállott Bosznia és Herczegovinában hajdan számos püspökség létezett. Bosznia a legujabb időig apostoli vicariatust képezett. A kath. egyház terjesztésén működnek egyes szerzetesek is, jelesen Boszniában a trappisták, Herczegovinában pedig a Jézus-társaságiak. XIII. Leo pápa 1881. aug 4-én Bosznia- és Herczegovinában az egyházi hierarchiát megalapitotta; Bosznia fővárosát Serajevót érsekség székhelyévé tette és metropolisi méltóságra emelte, s elhatározta, hogy az érseki szék Vehrbosna nevet[1] viselje. Három püspöki széket rendelt alája t. i. a banjalukai, mostári vagy duvnoi és a marcanai vagy trebinyei püspökségeket, mely utóbbi a ragusai püspök igazgatására bizatott, és elrendelte, hogy ezen székek püspökei suffraganeusai legyenek a vehrbosnai érseknek. A kath. hierarchia visszaállitása.

[1] Igy neveztetik egy Serajevo melletti helység után, hol egykor Bosznia kath. püspökei székeltek, s nevezetesen a patarenusok sectája által előidézett zavargások idejében menedéket találtak.

A metropolita székhelyén Serajevoban székesegyházi káptalan és a trienti zsinat szabályai szerint szervezendő, s vezetendő központi papnevelde állittatik, mely a többi egyházmegyéket is el fogja látni lelkészekkel.

Végül az apostoli levél által proclamáltatik az egyetemes, egyházjog érvénye a két tartományban, és érvényen kivül helyeztetnek az eddigi kivételes jogintézmények.

140. n) §. 10) Ausztriában.

A josephinismus már kezdettől fogva magában hordta az enyészet magvát. I. Ferencz császár főbb vonásaiban ugyan föntartotta, sőt szellemével egybehangzó rendeleteket is adott ki; azonban csakhamar átlátta azon káros hatást, melyet a josephinismus az egyházra gyakorolt, és azon természetellenes állást, melybe az egyház ezen tan által jutott; azért annak sok rendeletét visszavonta, enyhitőleg módositotta, vagy elnézte, hogy azok lassankint elavuljanak. V. Ferdinand a czélszerü változások megtétele végett magát a szentszékkel érintkezésbe tette. A legjobb eredményt lehetett reményleni, ha a martiusi események közbe nem jönnek. Mit azonban ő nem eszközölhetett, végrehajtotta azt I. Ferencz József. Alig lépett az ifju fejedelem ősei trónjára az összbirodalom részére engedélyezett 1849. évi mart. 4-ki alkotmányban az egyház felszabaditását ünnepélyesen kijelentette; biztositotta minden törvényesen elismert egyház- és vallási társaságnak a jogot, hogy ügyeit önállóan rendezze s igazgassa, kimondotta, hogy minden egyház a vallásoktatási és jótékony czélokra rendelt intézetek, alapitványok és tőkék birtokában ezentul is megmarad és a törvény oltalma alatt áll. Összegyüjté tágas birodalma főpapjait, hogy az egyház java fölött tanácskozván, óhajtásaikat bizalmasan elébe terjesztenék. A püspökök felterjesztésére, melyben nem valamely uj kedvezményért esedeztek, hanem régi, elévülhetlen, az egyház által soha fel nem adott jogokat visszakövetelték, következett ő felsége 1850. évi ápril 18-án kelt legfensőbb határozata, melyben az egyháznak jogait az egész állam területén visszaadja, a placetumot megszüntette és az apostoli székkeli korlátlan közlekedést szabaddá tette. Ezen határozatot követte az 1855. aug. 18-án kötött concordatum. Főpontjai szerint, a pápávali szabad közlekedés ujabb kijelentése mellett az egyház és az állam közötti viszony szabályoztatott, az egyház jogai elismertettek és biztosittattak.

Legujabb viszonyok az osztrák birodalomban.

A concordatum megkötése után a birodalom püspöki kara a vallásügyi minister meghivása folytán 1856-ik évben Bécsben a concor-

datum keresztülvitele és egyéb egyházi ügyek fölött tanácskozván, kivánalmait 80 pontban terjesztette elő, és egy javaslatot nyujtott be a hittani tanfolyamok szabályozása és az egyházi vagyon kezelésére nézve.

1856. octob. 8-án jelent meg a császári nyiltparancs, mely a concordatum 10-ik pontjának megfelelőleg elrendelte, hogy a katholikusok házassági ügyeiben 1857. jan. 1-től kezdve az egyházi törvényszékek fognak eljárni; a még közzétett két függelék közül az egyik mint külön törvény a házasságra vonatkozott, a másik pedig utasitásokat foglalt magában az osztrák birodalom egyházi törvényszékei részére a házassági ügyekre nézve.

Azonban azon kedvező fordulat, melyet az áprilisi határozat és a concordatum az egyházra nézve előidézett, napjainkban megváltozott. A lajthántuli törvényhozás az 1868. május 25-ki házassági és iskolai ügyekre vonatkozó, továbbá az állampolgárok interconfessionalis viszonyait szabályozó törvények által jelentékeny rést ütött a concordatum határozatain. A két első törvény[1] szerint a római egyházhoz tartozó hivek házasságára nézve is az általános polgári törvénykönyv rendelkezései állittattak vissza;[2] a házassági ügyekbeni törvénykezés a római katholikusokra nézve is a világi törvényhatóságot illeti és a világi hatóságok előtti házasságkötés feltételesen, azaz: ha azt az egyházi hatóság nem akarná eszközölni, megengedtetett; továbbá az összes oktatás- és nevelésügy legfőbb vezetése és az a fölötti legfőbb felügyelet az államra, illetőleg a törvényesen hivatott közegekre ruháztatott, az egyház vagy vallásos társulat felügyelete és vezetése csakis a vallásbeli nevelést illetőleg hagyatott meg és ez is csak a nép- és a középtanodákban.[3]

IX. Pius pápa 1868. jun. 22-én tartott allocutiojában felszólalt a concordatum megsértése ellen és a három törvény határozatait a katholikusokra nézve nem kötelezőknek jelentette ki; hasonló értelemben nyilatkoztak az osztrák püspökök is a papság és hivekhez intézett irataikban.

Az 1870. jul. 30-iki kézirat a concordatumot formaszerüleg megszüntette.[4] Az 1874. évi máj. 7-én szentesitett, a kath. egyház külső

[1] Az interconfessionalis törvények, melyek a gyermekek vallásos neveléséről, vallásváltoztatásról, temetőkről stb. szólanak, kellő helyeken vannak felemlitve.

[2] Ausztriai átalános polgári törvénykönyv I. része II. fejezet.

[3] Reichs-Gesetzblatt Nr. 47, 48.

[4] A római curia azonban, mely a concordatum megszüntetése ellen ujolag tiltakozott, ezen egyezményhez még mindig ragaszkodik.

viszonyainak szabályozására vonatkozó törvény[1] I. czikkelye pedig az 1855. nov. 5-én kelt patenset, mely a concordatumot közzé tette, teljes tartalmában megszüntetettnek nyilvánitotta.[2]

Az uj iskolai törvénynyel szemben a püspökök és papság mindent elkövetnek, hogy a hitoktatást a régi érvényre juttassák. A cultusministernek 1878-ban a püspöki karhoz intézett azon közlése ellen, melyben kilátásba helyezi a kolduló- és apácza zárdáknak a vallásalapból eddig juttatni szokott segélyezés megvonását, a püspöki kar erélyes beadványt nyujtott be, melynek következtében az ügy még mindig függőben van.

Jelenleg a lelkészek anyagi helyzetének javitása került Ausztriában szőnyegre; a kormány ezen ügyet törvény által akarja szabályozni.

140. o) §. 11) Magyarországban.

A kath. vallás Magyarországban 1848-ig uralkodó vallás volt; az ezen évben hozott törvény 3. §-a e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonosságot hozott be; mi által az egyház és az állam közötti viszony sokban megváltozott (v. ö. 253. §.)

Magyarország királyai megkoronáztatásuk alkalmával még ma is esküt tesznek arra, hogy a kath. egyház jogait meg fogják védeni; más részről a magyar apostoli királynak a szentszéktől nyert számos előjogai vannak.

Az 1855-iki osztrák concordatumra, mely az absolutkormány uralma alatt tényleg hazánkra is alkalmaztatott és a placetumra vonatkozó nézeteinket a 77. és 136. §§-ban előadtuk. A vaticani zsinat hittani határozata alkalmul szolgált, hogy, mint az 136. §-ban emlitők, a placetum hazánkban ujra behozassék.[3]

A kath. egyházi viszonyoknak a régibb kormányzati rendszer változtával szükségessé vált módositása iránt már 1848-ban tétettek

[1] Ezen törvény az egyházi hivatalok, az egyházi hatalom kezelése, a kegyuraság, a plebániák, az egyházi vagyon, az egyházi szükséglet és a vallásalapra nézve intézkedik. Főbb pontjai illető helyeken vannak felemlitve.

[2] *Art.* I. Das Patent vom 5. Nov. 1855. (R. G. B. Nr. 195.) ist seinem vollen Inhalte nach aufgehoben.

[3] Mily sértő az egyházra nézve a tetszvény, kitünik onnan is, hogy hazánkban protestans testvéreink, a görög keletiek, unitáriusok, zsidók ügyeibe senki sem avatkozik, sőt mindenki védi ebbeli függetlenségöket Maga a törvény kimondja a vallások és felekezetek egyenjoguságát és a kath. egyház mégis

lépesek, de eredményhez nem vezettek. Az alkotmányos élet visszaálltával ismét előlépett a magyar kath. egyházi ügyek korszerü rendezésének óhaja; minek folytán az autonomia szervezésére vonatkozó intézkedések megtétettek. A congressus javaslata 1871-ben ő felsége elé terjesztetett, de mai napig jóváhagyást nem nyert. (V. ö. 255. §.) Erdélyben azonban a kath. autonomai 1873-ban tényleg életbe lépett. (V. ö. 255. §. a)

1868 óta számos oly törvény hozatott, s intézkedés tétetett, melyek többé kevésbé egyházellenesek, melyekről azonban egyenkint kellő helyeken fogunk bővebben szólani.

NEGYEDIK FEJEZET.

KÜLÖNBÖZŐ VALLÁSFELEKEZETEK KÖZÖTTI VISZONY.

142. §. A vallásfelekezetek álláspontja.

A kath. egyház saját tanának isteni voltáról annyira meg van győződve, hogy azt nemcsak egyedül igaznak, hanem egyedül üdvözítőnek is tartja, s minden vele ellenkező tant, mint tévelyt elvet. Ezen benső meggyőződése következtében a legnagyobb készséggel törekszik teljesiteni Krisztustól rábizott azon kötelességet, hogy hirdesse az egész világon a menyből hozott isteni igét, terjeszsze Isten országát. S azért szüntelenül és minden alkalommal inti és kéri mindazokat, kik Krisztus egyháza körén kivül vannak, hogy saját lelki üdvösségök miatt annak kebelébe térjenek. De a kath. egyház kebeléről elszakadt többi egyházfelekezetek is saját egyházat alapitottak, s hitöket szintén egyedül üdvözítőnek tartják.[1] Azért ők is törekszenek vallásukat terjeszteni és egyházukba minél többet megtériteni. Ha tehát minden keresztény vallásfelekezet nyiltan vagy hallgatag saját tanát igaznak, egyházát egyedül üdvözitőnek tartja, ugy mindenik jogosult, sőt köteles más vallásuakat saját tanának és üdvintézményeinek előnyéről tanitani, meggyőzni. Ezen czél elérésénél nem szabad használni semmi nemtelen eszközt, u. m. csábitást, fenyegetést, kényszert vagy földi előnyök igéretét. A fegyver, melylyel az egyik

csak a placetum mellett és a placetum határaig élvezheti ezen egyenjoguságot. Az egész magyar területen szabadság uralkodik mindenfelé, szabad a sajtó, a censura el van törölve, irhat mindenki, amint neki tetszik, csak a kath. egyház nem élvezheti a szabadságot!!

[1] „Neque vero pertinet promissio salutis ad illos, qui sunt extra ecclesiam Christi“ *Apolog. Conf. Aug.* IV. De eccles. . . „cum extra eam nulla sit salus“ (*Confess. Belg.* Artic. XXVIII.)

vallás a másik ellen harczolhat, legyen az igazság és tudomány fegyvere. A tévely ellen szóval vagy irásban folytatott vita tárgyilagos legyen, távol minden személyeskedés-, guny- vagy keserüségtől.

143. §. Különösen a kath. egyháznak a) az összes emberiség irányábani jogai s kötelességei.

Krisztus apostolainak azon parancsot adta: hogy elmenvén az egész világra, tanitsanak minden nemzeteket és tanitsák őket megtartani mindazt, amit ő parancsolt nekik.[1] Innen a kath. egyháznak nemcsak joga, hanem kötelessége is az egész világon szétszórt emberiséget nyelv-, kor- és nem-különbség nélkül tanitani, az egyház kebelébe téríteni és oda törekedni, hogy a kath. egyháznak megnyert hivek nemcsak külsőleg legyenek katholikusok, hanem belsőleg is, és megtartsák akár magától az isteni üdvözitőtől, akár pedig az egyház által hozott törvényeket. A világi hatalom az egyházat ezen joga gyakorlatában megakadályozni nincs jogositva, de viszont az egyház sem használhat meg nem engedett, vagy méltóságával ellenkező eszközöket.

144. §. b) A meg nem kereszteltek iránti jogai és kötelességei.

A kath. egyháznak a meg nem kereszteltek iránti jogai: a) általában,

Ezen iránybani jogai és kötelességei általában: megtérésökért imádkozik, téves tanaikat, nézeteiket és előitéleteiket, melyek őket az egyháztól távol tartják, megczáfolhatja. Jézus Krisztus[2] és sz. Pál[3] apostol példájára őket Isten büntetésével is fenyegetheti, ha Krisztus tanitását elfogadni és az egyház kebelébe térni vonakodnának. De nincs joga kényszereszközöket használni, törvényeinek megtartására szoritani, fölöttök itéletet mondani, vagy őket egyházi büntetések alá vetni. Különösen:

b) különösen:

α) a pogányok és mohamedánok,

1. A *pogányokat és mohamedánokat* illetőleg törekedni kell az egyháznak, hogy őket a bálványimádástól elvonja és az egy igaz Isten imádására vezesse, azért felhivhatja az uralkodókat, hogy azok vallásait, mint a józan észszel ellenkezőt, országaik határában ne türjék, templomaikat vagy lerontsák, vagy a keresztény istenitisztelet czéljaira forditsák.

[1] *Math.* XXVIII. 19. 20.
[2] *Math.* XI. 20—24.
[3] *Act. Apost.* XVIII. 6.

2. A *zsidókra* vonatkozólag a kath. egyház azon oknál fogva, β) a zsidókra nézve.
hogy maga Krisztus, mint ember és az apostolok a zsidóktól erednek, hogy a zsidó nép egykor Isten kedvelt népe volt, mindig szelidebben járt el ellenök, mint más nem kereszteltek iránt, magában Rómában a pápák nekik lakást engedtek,[1] mindazonáltal voltak az egyháznak oly törvényei is, melyek a zsidókra nézve kevésbbé voltak kedvezők; igy tiltatott a kereszténveknek a zsidókat közhivatalokra emelni;[2] velök lakni, fürdeni, velök együtt étkezni,[3] szolgájok vagy dajkájok lenni és zsidó-szülésznők segélyével élni.[4]

145. §. c) A hithagyók, eretnekek, szakadárok, rationalisták stb. és a bünös katholikusok irányábani jogai és kötelességei.

I. A hithagyókat, kik a keresztény hitet elhagyják, zsidókká vagy pogányokká lesznek, az eretnekeket, kik a hit dolgában az egyháztól kárhoztatott tévtanhoz makacsul ragaszkodnak, vagy valamely hitczikkre nézve kételkednek, és végre a hitszakadárokat, kik az egyház egységétől elpártoltak, az egyház különféle egyházi büntetésekkel illetheti, u. m. hivatalaiktól megfosztottaknak, hivatalképteleneknek nyilvánithatja, sőt az egyházból ki is közösitheti.

II. A rationalisták-, naturalisták-, indifferensek-, hitetlenekre stb. nézve, ha azok nem katholikusok, törekedjenek a lelkipásztorok őket a kath. hit igazságairól meggyőzni s az egyháznak megnyerni; ha a katholikusokhoz számittatnak, szintén törekedjék az egyház téves nézeteik alapos megczáfolása által őket ellenkező meggyőződésre vezetni, s ha éltök végperczeiben sem változtatnák nézeteiket és az egyház szentségeit maguktól elutasitanák, egyházilag nem temethetők el. Végre

III. a bünös katholikusoknak hirdesse az egyház szorgalmasan az Isten igéjét, feddje, dorgálja és intse őket, hogy megbánván bűneiket, az Istennel kibéküljenek.[5]

[1] *Bened.* XIV. de synod. dioeces. L. VI. c. 4 nr. 1.

[2] Dist. LIV. C. 14. „Nulla officia publica Judaeis iniungantur, per quae eis occasio tribuatur christianis poenam inferre."

[3] C. 13. C. XXVIII. Q. 1. Nullus . . . . azyma Judaeorum manduces, aut cum eis habites, aut cum eis in balneo laves."

[4] Erre vonatkozólag az 1858. évben tartott esztergomi tartományi zsinat is intézkedik. „Moneant parochi mulieres christianas, ne ope obstetricum hebraearum utantur." p. 125. nr. 2.

[5] Mindezekről bővebben értekezik *Porubszky* a 48. 49. §-ban.

146. §. A katholikusoknak a nemkatholikusokkal a szent dolgokbani közlekedése.

A nem katholikusokkali közlekedés lehet: a) tényleges;

A közlekedés a nemkatholikusokkal (communicatio in sacris) lehet tényleges vagy szenvedőleges.

1. *Tényleges közlekedés* (communicatio activa) az, midőn a katholikus a nemkatholikusok istenitiszteletén, vagy bármily más vallási cselekvényén részt vesz. Az tényleges közlekedés a katholikusoknak a nemkatholikusokkal általán ugyan, de nem feltétlenül tiltatik. Tilos

a) ha a közlekedés által a nemkatholikus istenitisztelet *helyeseltetni* látszatnék, pl. ha valaki a nemkatholikus isteniszolgálatra járna, ott egyházi szónoklatokat hallgatna, nemkatholikus istenitiszteletre szánt templom épitéséhez járulna, közimákat elmondana és éneket azok nyilvános istenitiszteletén énekelne, harangjaikkal temetésen harangoztatna;

b) ha a közlekedés botrányra szolgáltatna okot, ha ebből a katholikus hitczikkekbeni kétségeskedés vagy elszakadás veszélye következhetnék.

Megengedhető azonban a közlekedés, ha az minden botrány előidézése, vagy a kath. hitre háromolható veszély nélkül észszerü okoknál fogva történik, pl. ha kath. előljárók, tisztviselők ünnepélyes alkalmakkor hivatalos állásuknál fogva a nemkatholikus istenitiszteleten megjelennek, vagy ha valaki rokona vagy barátja temetésére megy.

b) szenvedőleges.

2. *Szenvedőleges közlekedés* (communicatio passiva) az, midőn megengedtetik, hogy a nemkatholikusok a katholikus istenitiszteleten jelen lehessenek, vagy előnyben részesitessenek. Azonban jól megjegyzendő:

a) hogy szabad, sőt kell részesiteni a nemkatholikusokat abban, mi által reményleni lehet, hogy a kath. hit megismerésére vezettetnek s az egyház kebelébe áttérnek. Azért imádkozhatnak megtérésökért, elhivhatják őket hitelemzésre, sz. beszédekre, tanithatják őket s gyermekeiket a kath. hitre, adhatnak nekik olvasni jó és vallásos könyveket;

b) de nem részesithetik a nemkatholikusokat abban, ami által nincs remény őket megtériteni, pl. nem hivhatják sz. misére, a pap nemkatholikustól mise díjat el nem fogadhat, érette a sz. miseáldozatot be nem mutathatja, a nemkatholikus gyermekét szükség vagy halál esetén kivül meg nem keresztelheti, a szentségeket neki ki nem szolgáltathatja, és a katholikus nemkatholikus házasságához mint tanu nem megy el.

147. §. Az állam álláspontja.

Az egyes vallásfelekezetek irányában az államhatalomnak általában háromféle álláspontja lehet:

a) Az ország vallása mellett más vallásfelekezetnek is szabad vallásgyakorlatot enged (religionis exercitium publicum). Ezen többféle vallást törvényesen bevett vallásnak szokás nevezni. A megengedett szabad vallásgyakorlatból azonban még az egyházak jogi személyiségének elismerése, vagy hiveiknek polgári egyenjogusága nem következik, hanem ezekre az állam külön engedélye kivántatik. Törvényesen bevett,

b) Az ország uralkodó vallása mellett más vallást bizonyos megszoritások mellett csak tür, miért az ily vallások türt vallásoknak mondatnak. Ez többfélekép történhetik: vagy csupán csak lelkész közremüködése nélkül házi ájtatosság engedhetik meg (devotio domestica simplex), vagy lelkész közremüködéséveli házi ájtatosságra szorittatnak (devotio domestica qualificata), vagy végre a vallás magán gyakorlata van megengedve, pl. harangok használata, sz. járdalatok és nyilvános könyörgések tarthatása nélkül (religionis exercitum privatum). A türt vallás követőinek az államhatalom az uralkodó vallás hiveivel egyenlő polgári és politikai jogokat adhat. türt,

c) Az ország vallásán kivül a maga területén minden más vallást egyenesen eltilt, az ily vallás, mely az állam területén nem türetik, tiltott vallás nevet visel.[1] Ismét több eset lehetséges: vagy büntetés alá esik a tiltott vallás gyakorlata, vagy a tiltott vallást követők a polgári jogokat nem élvezhetik, vagy végre számüzetnek, vagy halál büntetéssel sujtattnak.[2] tiltott vallás.

[1] Igy pl. az ausztriai birodalomban a birodalmi törvénylap 1858-iki évfoly. 47. száma szerint nem létezhetnek a német katholikusok, az uj jeruzsalemiták, az uj salemiták, a János-féle testvérek, és a tiszta keresztény tant követők. Azonban az 1867. dec. 21-én hozott állam alaptörvénye 16. czikke a törvényesen el nem ismert vallásfelekezeteknek is megengedi a házi vallásgyakorlatot, ha az nem jogsértő és nem erkölcsrontó.

[2] Nincs szerencsésebb oly államnál, melyben csak egy vallás vagyon. A vallás egységét sokféle, de leginkább politikai tekintetben lehet védelmezni. Mert mint Walter oly helyesen megjegyzi: „csak a vallás egysége képezi a vallás és politikai alkotmány közötti azon benső összeköttetést, mely a nemzet szellemi és anyagi erejét teljes épségben legtovább képes fentartani, mig az államban létező több vallás a polgári életre annyira veszélyes vallás-hidegségre, közönyösségre vezet.“ Azért a) ha az államban csak egy vallás vagyon, az állam érdeke, jóléte követeli, hogy az államhatalom azt minden szakadások, ujitások ellen megóvni törekedjék. Az állam ezen kötelmének eleget teend, ha a

148. §. A katholika egyház viszonya a többi keresztény vallás felekezetekhez a) Ausztriában.

Ausztriában a nemkatholikusoknak kezdetben csak házi ájtatosság volt megengedve. II. József 1781-iki oct. 25-én a hires türelmi rendeletet adta ki, melynek pontjai szerént: a) a két evangelika és a görög-keleti vallásfelekezetek hivei ott szabadon tarthatták isteni tiszteletöket, hol eddig a törvények és királyi rendeletek értelmében tilos volt. E végett, hol közülük száz család él, mindenütt épithettek, de tornyok és harangok nélkül imaházakat, lelkészlakokat és tanodát. b) Az evang. vallásfelekezetüek mindenütt lakhatnak, szerezhetnek házat és telket, nyerhetnek polgári jogot s hivatalt, vallásukkal ellenkező esküformára sehol sem kényszerittetnek. c) A vegyes házasságoknál minden hitkötelezvények megszünnek: ha az apa katholikus, minden gyermeke az ő vallását kövesse; ha pedig protestans, a leánygyermekek az anya vallásában neveltessenek. d) Az evang. lelkészek a kath. egyház fejétöl ezentúl semmi függésben nem lesznek. e) Vallása miatt senkit semmi módon nem szabad háborgatni.

papokat és nyilvános tanárokat, kik hivatalos müködéseikben a vallással ellenkező tanokat terjesztenek, állásuktól elmozditja; ha a polgároknak különben teljes lelkiismeretszabadságot enged és őket a vallás tanával ellenkező egyéni nézeteikért nem bünteti stb.; b) ha minden elővigyázat daczára a körülmények hatalma következtében egy uj vallásfelekezet tettleg létet nyert, ekkor az állam az uj vallás hiveinek vallási gyakorlatot és polgári türelmet engedjen, de ezeket a közvélemény- és a nemzeti intézmények- és körülményekre való tekintettel rendezze el; c) ha valamely államban különböző hitvallások egyenjoguaknak nyilvánittattak, ugy az államhatalom kötelessége az egyenjoguságot védeni s föntartani és nem türni azt, hogy az egyik vallás hivei, szolgái, tanai, intézményei a sajtóban vagy bármikép ok nélkül megtámadtassanak, vagy kipelengéreztessenek. A hittani vitatkozásokat az állam meg nem akadályozhatja; nincs szerencsétlenebb gondolat, mintha az állam a különféle vallások hittani ügyeibe, vitatkozásaiba avatkozik és tekintélye által az egyik vagy másik előnyére dönteni akar. De a hittani vitatkozás a vallás felekezetek között minden elkeseredés nélkül, az illem és mérséklet határai között történjék. Az állam az alattvalóknak az egyik vallástól a másikra való áttérését nem akadályozhatja, csak az áttérés ne legyen kényszer következménye és az áttért polgárokon nyilvános hivatalok betöltése alkalmával azok elmellőzése által boszut ne álljon. Mindez azonban nem akadályozza azt, hogy az uralkodó azon vallást, melynek ő maga is tagja, különös figyelemmel ne kisérje és egyes kedvezményekben ne részesitse, csak ezáltal a másik vallásfelekezet tagjait igaztalanul polgári érdekeiket illetőleg el ne nyomja; d) A legnagyobb szerencsétlenségnek volna tekintendő, ha az állam minden keresztény vallást megvetve, magát minden vallás iránt közönyösnek mutatná, nyilvánitaná; mert csakhamar sajnosan kellene tapasztalnia, hogy vallás nélkül nincs erkölcsösség; e nélkül pedig az állam fön nem állhat.

Az 1861. év április 8. kelt császári pátens az evangelika egyház követőinek a kat. egyház híveivel teljesen egyenlő vallási, polgári és politikai jogokat engedett. Végre az 1868-ki május 25. hozott törvény részletesen szabályozza a vallási felekezetek egymás közötti viszonyát. A gyermekek vallásos nevelése- és a vallás változtatására nézve másutt szólandunk. Ezen törvénynek egyéb intézkedései a következők:

Az 1868-ki törvény részletesen szabályozza a vallásfelekezetek egymás közötti viszonyát.

A róm. katholikusok házassága, valamint a vegyes házasságok fölötti biráskodás a polgári törvényszékekre bizatik.

Egyik vallásbeli felekezethez tartozók nem kényszerittethetnek adakozásra pénzben vagy természetben a másik vallásbeli felekezetiek javára.

Egy lelkésznek sem szabad más vallásbelitől a dijakat, stolaris illetményeket követelni, hacsak valamely functiót annak kivánatára véghez nem vitt.

Egy vallásközség sem tagadhatja meg a más felekezethez tartozónak holt teste tisztességes eltemetését a maga temetőjében.

Senkit sem lehet kényszeriteni arra, hogy más vallásbeli felekezet ünnepén a munkától tartózkodjék, de vasárnap az isteni szolgálat alatt minden munka, mely nem okvetlenül szükséges, abban hagyandó.

Semmi vallásbeli felekezetnek nem lehet tiltani a harangozást nappal.

Bármely egyház vagy vallásfelekezet ünnepein a fő istenitisztelet alatt minden munka, mi az ünnepet zavarhatná, a templom közvetlen szomszédságában, vagy ünnepi körmenetek alkalmával az illető helyeken abban hagyandó.

Az 1874. május 7-én szentesitett törvény 17. §-a szerént: ha a kormány ugy találja, hogy a nyilvános istenitiszteletre vonatkozó valamely egyházi rendelet ellenkezik a nyilvános tekintetekkel, betilthatja.

149. §. b) Magyarországban.

A protestánsok helyzete hazánkban kezdetben.

Hazánkban kezdetben a protestánsok ellen szigoru törvények hozattak, de a körülmények s ujabb viszonyok királyainkat attól elállani és a tettleg kivivott vallásgyakorlatot többször elismerni és törvényesiteni voltak kénytelenek. A magyar protestáns egyház vallásgyakorlati szabadságát s a többi hitfelekezetekhezi viszonyát már a bécsi (1606), linczi (1645) és szathmári (1711) békekötések szabályozták (V. ö. 108.

§. c.) II. József türelmi rendelete hazánkban is alkalmaztatott. Nálunk a római és görög-kath. egyház azelőtt külön kedvezményben részesült s államegyháznak tekintetett; a többi vallásfelekezetek, u. m. a mindkét felekezetü protestáns, görögkeleti és később az unitária egyházak csak törvényesen bevett vallásoknk neveztettek, még 1848: 20. is annak nevezi, jóllehet a 2. §. minden bevett vallásfelekezetre nézve különbség nélkül a tökéletes egyenlőség és viszonosság elvét mondja ki. Az izraelita csak tűrt vallás volt.

Jogaikat sarkalatos törvényczikkek állapitották meg.

A mindkét felekezetü protestánsok jogait később az 1791: 26, 1844: 3. és 1848: 20. sarkalatos törvényczikkek állapitották meg. Ezek tehát mai nap is irányadók, amennyiben határozataik későbbi törvények által nem módosittattak, vagy meg nem szüntettettek. Mindezen törvényeknél fogva nálunk mindkét felekezetü protestánsok tökéletes szabad vallásgyakorlattal birnak. Ő Felsége legfőbb felügyeleti jogának épentartása mellett consistoriumokat, zsinatokat tarthatnak, azokon jogérvényes határozatokat hozhatnak; de föntartatik ezekre nézve a legfensőbb jóváhagyási és szentesitési jog. Egyházi ügyeikben saját egyházi hatóságokkal, alapitványaik körül önálló kezelési joggal birnak. Vallásukkal ellenkező cselekményekre, péld. eskütétel alkalmával a boldogságos szüz Máriára és a szentekre való hivatkozásra nem kényszerithetők. Más vallásfelekezetek javára való adakozásra akár készpénzben, akár természetben nem szorithatók. Királyi jóváhagyás mellett felső iskolákat alapithatnak, igazgatókat, tanárokat nevezhetnek, a tanitásmódot is szabadon választhatják, de a vallás tárgyait kivéve az országos közoktatási rendszer az evang. iskolákra is kiterjed. Nemesi javak birhatására, és bármely közhivatalokra leendő alkalmaztatásra a törvényesen bevett vallásuak különbség nélkül alkalmasak. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatni különbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

Legujabban a ker. vallás felekezetek viszonosságát illetőleg az 1868: 53. t. cz. intézkedik

Legujabban addig is, mig a vallásfelekezetek egyenjogusága törvény utján általánosan szabályoztatnék, az 1848-ik évi 20. t. cz. alapján a keresztény vallásfelekezetek viszonosságát illetőleg az 1868: 53. t. cz. intézkedik. A vallásváltoztatásról, valamint a vegyes házasságból született gyermekek vallásos neveléséről az egyházi életnél leend szó. A nevezett törvényczikknek ide vonatkozó egyéb rendeletei következők:

Egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bárminemü munkától is tartózkodjanak. Aki a törvénynek az ünnep- és vasárnapokra vonatkozó ezen intézkedését megszegi, az 1879: 40. t. cz. 52. §-a értelmében száz forintig terjedhető

pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanezen t. cz. 52. §-a szerint: a ki az állam által elismert valamely hitfelekezet vallásos tiszteletének tárgyát a vallásos szertartásra rendelt helyiségen kivül és nem a vallásos szertartás alkalmával nyilvánosan meggyalázza és ez által közbotrányt okoz; nyolcz napig terjedhető elzárással büntetendő.

Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő. Ugy szintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében és egyházi menetek alkalmával azon téreken és utczákon, melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, ami az egyházi szertartást zavarhatná.

Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, akik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájok legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belül létezik.

A hadseregnél s állami közintézetekben (pld. katonanöveldékben, vakok intézetében, lelenczházakban stb.), ugyszintén a polgári és katonai kórházban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesitendők a vallásos tanitásban és minden lelkészi szolgálatban.

Temetőben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen s akadálytalanul temetkezhetnek.

Különböző vallásfelekezetüek által lakott községben és városban, mely házi pénztárából egyházi czélokra vagy valamely felekezeti iskola javára segélyt szolgáltat ki, e segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező vallásfelekezet részesitendő.

Uj egyházkerületek alakitása s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká átváltoztatása a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik.

Az unitária vallást csak az 1848: 20. 1. §-a nyilvánitotta bevett vallásnak.

Az 1867: 17. t. czikk végre az ország izraelita lakósait a keresztény lakósokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogositottaknak nyilvánitja.

Az 1878: 5. t. cz. 191. §-á szerint vétséget követ el, és hat hónapig terjedhető fogházzal, és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben nyilvánosan botrányt követ el, vagy a vallási tiszteletnek tárgyát vagy oly tárgyakat, melyek a szertartások végzésére rendelvék, a szertartásra rendelt helyiségben,

vagy bár azonkivül, de a vallásos szertartás alkalmával, tettel, vagy botrányos szavakkal meggyaláz; — a 192. §. szerint pedig, vétséget követ el, és egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, aki az állam által elismert vallás lelkészét — a midőn az vallási szertartást teljesit — szóval, tettel, vagy fenyegetéssel nyilvánosan megtámadja. — Ha pedig a lelkészt, vallási szertartás teljesitése alkalmával, testileg bántalmazza, büntetést követ el, és a menynyiben cselekvénye sulyosabb beszámitás alá nem esik, két évig terjedhető börtönnel büntetendő.

KÜLÖNÖS RÉSZ.

ELSŐ KÖNYV.

Az egyház alkotmánya.

ELSŐ SZAKASZ.

A RÓMAI KATH. EGYHÁZ ALKOTMÁNYA.

ELSŐ FEJEZET.

150. §. I. A papjelöltek nevelése.

I. Már az egyház kezdetével szükségesnek mutatkozott, hogy azok, kik a komoly és az oly nagy fontosságu papi hivatalra alkalmaztatnak, ezen pályára különösen előkészittessenek. Krisztus Urunk mielőtt apostolait, mint az evangelium hirdetőit, az egész világra elküldötte, három évig társalgott velök, tanitotta és igy előkészitette őket, hogy magasztos hivatásuknak kellően megfelelhessenek. Ezt tették utódaikkal az apostolok is, szóval és irásban tanitván őket. Az apostolok utódai, a püspökök tartoznak gondoskodni arról, hogy azok, kikre a hivek tanitását s egyes községek vezetését bizzák, erkölcstisztaságban tündököljenek és szilárd hit és alapos képzettséggel birjanak. Ezen kötelesség érzete már a legrégibb időkben arra birta a püspököket, hogy intézeteket alapitsanak, melyekben a papi pályára szánt ifjak saját vezetésök és felügyeletök alatt neveltessenek.[1] Ezen püspöki iskolák (episcopia) később az alsóbb rendüek nevelőintézeteivel kapcsolatba hozatván, a tudományokbani képeztetés az egyházi ne-

Püspöki és kolostori iskolák.

[1] *Socrat.*: Histor. libr. I. c. 11. „Alexander, Alexandriae episcopus — pueros — in ecclesia educari jubet, studiisque doctrinae erudiri; et maxime omnium Athanasium. Quem quidem, cum jam adolevisset, diaconum ordinavit.“

veléssel egyidőben történt. Hasonló intézetek keletkeztek ugy keleten,[1] mint nyugaton,[2] s a hol ilyenek nem voltak, a hiányt a kolostor iskolái pótolák.[3] Néha egyesek, nevelés- és kiképeztetésre a vidéken levő jelesebb presbyter mellé adattak,[4] de ezekre nézve is a presbyteratusra való előkészités a püspöki tanintézetben történt.[5]

II. Nagyobb lendületet nyert az ügy a középkorban, midőn a papságnál a különös rendszabály szerinti közös életmód mindinkább meghonosult. Ekkor a nevelés és tanitás egy jeles magister vezetése és felügyelete alatt ment végbe.[6] N.-Károly és a fia Jámbor Lajos szigoru rendeletet adtak ki, hogy minden püspökségben és kolostorban ily intézetek állitassanak.[7] Hasonló rendeletet bocsátottak ki Italia részére a pápák is.[8] A közös életmód megszüntével a püspöki iskolák mint convictusok a püspöki scholasticus vezetése alatt továbbra is fenmaradtak. Később azonban lassankint megszüntek; ami leginkább azon körülménynek tulajdonitandó, hogy az oktatásügy egy része a kolostori iskolákba ment át, a felsőbb tudományok pedig többnyire a püspöki iskolákból kifejlett és gyors virágzásnak indult egyetemeken tanittattak. Midőn azonban az egyetemeken a tudományokra való komoly törekvés szünni és az erkölcsi sülyedés jelei mutatkozni kezdettek, az egyház kényszerülve lenni látta magát arra, hogy a papi pályára készülők tanitása és nevelése a régi szokás szerint ismét a püspökök közvetlen felügyelete alá helyeztessék. Azért 1563-ban a trienti közzsinat azt rendelte, hogy minden püspöki székvárosban állittassanak seminariumok, melyekben a papi pá-

Egyetemek.

A trienti zsinat rendelete a seminariumok állitására nézve.

[1] Lásd 1. pont és *Sozomen;* Hist. eccl. L. 3. c. 5.

[2] *Conc. Tolet.* II. a 581. c. 1. (c. 5. Dist. XXVIII), *Conc. Tolet.* IV. a 633. c. 21. 22. 23. (c. 1. C. XII. Q. 1.)

[3] *Conc. Cabilon.* II. a 813. c. 3. Mansi Collect. Conc. T. XIV. col. 94.

[4] *Conc. Vasion.* II. a 529. c. 1. „Placuit, ut omnes presbyteri, qui sunt in parochiis constituti, secundum consuetudinem, quam per totam Italiam satis salubriter teneri cognovimus, juniores lectores quomodo boni patres spiritualiter nutrientes, psalmos parare, divinis lectionibus insistere, et in lege Domini erudire contendant, ut sibi dignos successores provideant."

[5] *Conc. Turon.* III. a. 813. c. 12. „Sed priusquam ad consecrationem presbyteratus accedat, maneat in episcopio, discendi gratia officium suum, tamdiu, donec possint et mores et actus ejus animadverti, et tunc si dignus fuerit, ad sacerdotium promoveatur."

[6] *Regula Chrodogangi* ed. Hartzheim c. 48. *Regula Aquisgran.* a 816. c. 135.

[7] Capit. 1. *Carol. M.* c. 70. *Ludov.* c. 5. 9.

[8] C. 12. Dist. XXXVII.

lyára törekvők a megye vagy tartomány részére éltök 12-ik évétől kezdve neveltessenek.[1]

III. A trienti zsinat ezen határozatának megfelelőleg IV. Pius Rómában és másutt seminariumokat állitott. Pius példáját követte XIII. Gergely, ki bel- és külföldiek számára Rómában hat collegiumot alapitott. Csakhamar jeles papnöveldék keletkeztek Olasz-,[2] Franczia- és más országokban. Jelenleg az egész kath. világban mindenütt találtatnak.

IV. Hazánk főpapjai, kik a növendékpapok neveléséről minden időben nagylelküleg gondoskodtak, a trienti zsinat határozatának szintén törekedtek megfelelni; jelenleg a lugosi és kőrösi gör. kath. megyék[3] kivételével minden püspöki és érseki megye bir papnöveldével. Ezen kivül a magyar papság nevelése- és kiképeztetésére szolgál a) *a budapesti központi papnövelde*, melybe a magyar birodalom területén levő egyházi megyék küldenek növendékeket[4]; b) a bécsi *Pázmány*-féle papnövelde, melybe szintén egyes magyarországi megyékből küldenek föl püspökeink növendékeket;[5] c) a *német-magyar* papnövelde Rómában (Collegium Germanico-Ungaricum.) Ennek alapitása loy. sz. Ignácz idejébe esik. Németország részére akart német ifjakból jeles papokat nevelni. Az intézet III. Gyula 1552-ben august. 3-án kelt „*Dum sollicita*“ bullájával jóváhagyatott. Második alapitója XIII. Gergely volt, ki föntartására bizonyos összeget rendelt, és részére a San Apollinare palotát ajándékozta. Ugyan ő 1579-ben „*Apostolici muneris*“ okiratával ezen intézetet a magyar ifjuság számára is megnyitottnak nyilvánitotta, szaporitván birtokát egyebek közt a sz. Péter temploma melletti sz. István magyar király templomával és a hozzátartozó magyar zarándokok szállodájával. 1581-ben kelt okmányban a magyar növendékek száma 12-re határoztatott és Coll. Germ. Ung.- Papnöveldék.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 18. de ref.

[2] Itt különösen kitüntek a Borromaei sz. Károly által alapitott papnöveldék.

[3] Az eperjesi 1880. évi szept. 12-én nyittatott meg.

[4] I. *Ferencz*-nek 1804. máj. 16-án 10.526. sz. alatt kelt királyi leiratával keletkezett. Fentartására szolgál az ó-budai sz. Péter és Pál prépostságnak jövedelme, valamint a Losy, Nagyfalvai- és Telegdy-féle alapitványok kamatjai. Az esztergomi érsek, ennek nem létében az öregebb érsek gondja és felügyelete alá tartozik. Rectora az esztergomi érsek által bármely káptalanból felterjesztett és ő felsége által kinevezett kanonok. Az alapitványt állandóan az esztergomi káptalan kezeli.

[5] *Pázmány Péter* esztergomi bibornok-érsek 1623-ban alapitotta. *Rimely*: Historia Collegii Pazmaniani ex tabulariis conscripta Viennae 1865. — Ezen két papnöveldébe, némely szerzetes rendek is küldenek növendékeket, kik mig ezen intézetben vannak, a többi papnövendékekkel egyenlő öltönyt viselnek. Mind a két papnövelde növendékei a hittudományi előadásokat az egyetemen hallgatják.

nak neveztetett el.[1] Végre d) megemlitendő az Institutum sublimioris educationis presbyterorum ad S. Augustinum,[2] melybe az egész osztrák-magyar birodalomból a hittani tanfolyamot elvégzett jelesebb egyének küldetnek fel, hogy a hittani tudományokban alaposabban kimüveltetvén, a kiállott szigorlatok után mint hittudorok térjenek vissza megyéjökbe.

Nagyobb és kisebb papnöveldék.

V. A papnöveldék kétfélék u. m. *nagyobbak* (seminaria majora), melyekben felnőttebb ifjak a bölcsészeti és a hittani tudományokban vallásos és erkölcsös nevelés mellett; és *kisebbek* (seminaria minora, vel puerorum, gyermek-seminariumok), melyekben a növendékek 12 éves koruktól kezdve szintén vallásos nevelés mellett az előkészületi tantárgyakban nyernek kiképeztetést.

A trienti zsinat, a papnöveldék föntartásáról is gondoskodván, azt határozta, hogy ha a fönlevő papnöveldék anyagi tekintetben kellően ellátva nincsenek, a) a püspök mindazt, ami megyéjében gyermekek föntartására és neveltetésére határozva van, a papnövelde ellátására forditsa; b) a püspöki, káptalani és a püspöki megye valamennyi javadalmainak, és kivéve a kolduló rendek kolostorait[3] minden más kolostornak jövedelmeiből, nyugdijakból bizonyos összeget „taxa seminarii" czim alatt évenkint levonhat. Ezen összeg lefizetésére a javadalmasok és nyugdijasok egyházi büntetések, sőt világi karhatalommal is szorithatók; c) ha ez a költségeket nem fedezné, nehány lelkipásztori hivatallal nem járó javadalmat (benef. simpl. vel non curatum) a papnöveldével egyesithet, vagy abba bekebelezhet.[4] Ha a püspöki megyék szegénysége miatt a tartomány minden egyes megyéjében papnöveldét alapitani nem lehetne, a metropolita két suffrágán püspökkel elhatározza két vagy több megye részére, hol állitandó föl

[1] Az intézetben legnagyobb számmal vannak a bajorok, azután a poroszok, végre a svájcziak. A tanfolyam rendszerint 7 évre terjed, 3 év a bölcsészeti, 4 a hittani tanulmányok elsajátitására számittatván. Azon növendékek, kik az egész bölcsészeti és hittani tanfolyamot itt végzik, bölcsészet- és hittudori oklevelet (doctor romanus) nyernek. A növendékek vörös talárt és fekete övet viseltek. Társalgási nyelv délben deák, este olasz, szünnapokon a német.

[2] *Frintaneum*-nak is neveztetik, mivel azt I. Ferencz, főleg Frint cs. kir. udv. plébános közbenjárása folytán alapitotta 1816-ban. Az 1846. aug. 11. 30,611 sz. alatt kelt intézvény folytán Magyarország részére tiz hely határoztatott.

[3] *Bullarium. Rom.* edit. Taurin. T. VII. p. 614, 633, 923.

[4] Igy a győri megyében a pápóczi prépostság jövedelmének három negyede a gyermek-seminarium alapitására fordittatott. Helybenhagyta IX. Pius 1857. jun. 23; Ő Felsége pedig 1857. sept. 20.

egy közös papnövelde.[1] Magyarországban a papnöveldék vagy saját ingatlan javak- és tőkével birnak, mint pl. a pesti, egri és pécsi, vagy pedig a vallásalap[2] és a püspökök által tartatnak fön.

A papnövelde feletti különös gondoskodás és felügyelet a püspököt illeti. Hogy azonban a püspök ezen kötelmének annál pontosabban megfelelhessen, a trienti zsinat hármas bizottságot jelöl ki, melynek segélye és tanácsával élni tartozik, ugymint: A trienti zsinat által kijelelt hármas bizottság.

a) Az első bizottság a lelki és egyházi igazgatásra vonatkozik és két komoly és öregebb, tudomány és tapasztalatdus, a püspök által választandó káptalanbeli tagból áll. Ezek tanácsát tartozik kikérni a növendékek felvételére, kihágásaik esetén azok megbüntetése vagy eltávolitására: továbbá a lelki igazgató (director spiritualis) és a tanárok kinevezése, vagy elmozditására nézve.

b) A második bizottság, mely az anyagiakkal foglalkozik, négy tagból áll, két káptalanbeliből, kik közül az egyik a püspök, a másik a káptalan által választatik; és a székvárosbeli két papból, kik közül az egyiket a püspök, a másikat az egész megyebeli világi és szerzetesrendü, papnöveldei dijat fizető papság,[3] a megyei zsinaton választja.[4] Hatásköréhez tartozik a püspöknek tanácsot adni a papnöveldei dij meghatározása, a javadalmaknak a papnöveldéveli egyesitése vagy bekebelezése, továbbá az anyagiak kezelése, különösen a tőkék elhelyezése, a fölmerült peres ügyek elintézése, a szerződések kötése, a kezelők és szolgák alkalmazása, vagy elküldésére nézve, végre a papnöveldei előljárók és kormányzó elmozditását illetőleg.

c) A harmadik bizottság is négy tagból áll; kik közül kettőt a káptalan, kettőt a városbeli papság jelöl ki. Ennek teendője a második bizottmánynyal egyetértőleg a papnövelde számadásait megvizsgálni. — Az első és második bizottmány tagjai örökösek, vagyis elegendő ok nélkül el nem mozdithatók.[5] Vajjon a harmadiké is örökösek-e? nincs még eldöntve.

[1] *Bened.* XIV. de syn. dioec. V. 11. 1; IX. 7. 1.

[2] Azon papnöveldék, melyek a vallásalapból nyernek segélyezést, az 1857. sept. 4-én 12.823. sz. alatt kelt ministeri rendelet szerint számadásaikat tartoznak felterjeszteni.

[3] A káptalan annak választásába, ki a klerusból választatik, nem foly be. SCC. in *Bellun.* 27. april 1630.

[4] Ha megyei zsinat nem tartatnék, a szavazatok a decanatus által szedendők be. Többen választandók meg, ha az első megválasztott akadályozva volna, helyettesitse a másik; ha több nem választatott volna a püspök helyettesithet.

[5] SCC. in *Papien.* 7. jun. 1591.

Papnövelde előljárói.

A papnövelde előljárói hazánkban: az igazgató, vagy kormányzó[1] (rector), aligazgató vagy alkormányzó[2] (vice-rector), a lelki igazgató[3] (director spiritualis), és a tanulmányi felügyelő[4] (studiorum praefectus). A trienti zsinat határozatához képest gyermek-seminariumok is keletkeztek, jelesen Franeziaországban, Belgiumban, Olasz- és Németországban. Ezen intézetbe a már mondott korbeli törvényes ágyból való ifjak, kik előismereteik, testi és lelki tulajdonaiknál fogva alkalmas papjelölteknek igérkeznek, vétetnek fel. Vannak ily intézetek az osztrák-magyar birodalomban is.[5]

A világi hatalomnak nincs joga a papnövendékek felvételébe, a növelde előljárói- és tanárainak kinevezésébe, sem a papnövelde kormányzatába, vagy a tanrendszer meghatározásába befolyni.[6]

Végre a szerzetesrendüek a kolostorokban neveltetnek, a hittani tanfolyamot vagy otthon hallgatják, u. n. lectoraiktól, vagy valamelyik megyei papnöveldében, vagy pedig az egyetemen.

151. §. II. A felszentelés fogalma és fokai.

A megkeresztelt egyén az ordinatio, vagyis felszentelés által válik a papirend tagjává.

[1] Rendesen a káptalanbeliek közül. Elkerülhetlenül azonban nem szükséges, hogy káptalanbeli legyen. A rector feladata: a növendékpapság vallásos és erkölcsös nevelésére felügyelni, a papnöveldében a rendet föntartani.

[2] A házi ügyek kezelésében a kormányzó segéde, a növendékek élelmezéséről gondoskodik.

[3] A növendékek szellemi életét vezérli, feladata a növendékeket hozzájok intézett gyakori atyai szózata által szent és magasztos hivatásuk fontosságáról meggyőzni, az elmélkedés szabályaira megtanitani, szóval, őket az erények, de különösen a jámborság, alázatosság és vallásosság ösvényén vezetve Jézus szive szerinti papokká nevelni.

[4] Felügyel a fegyelemre s arra, hogy az intézet törvényei által meghatározott időt az iskolai és más hasznos tanulmányokra fordítsák.

[5] Jelesen Bécsben, Grätzben, Linczben, Győrött, Pécsett és Kalocsán; a pécsi 1860-ban Girk György néhai pécsi püspök bőkezüsége és a megyei papság adakozása folytán keletkezett; a kalocsai pedig Kunszt József egykori kalocsai érseknek e czélre kitüzött hagyományából jött létre, megnyittatott 1880-ban. — A Magyarországban alapitandó gyermek-seminariumokról szól a Conc. prov. Strigoniense. 1859. 19. l. Gyermek-seminariumok állitását sürgeti az 1863-ik évi *kalocsai* tartományi zsinat is (Tit. IV. cap. II.)

[6] Az ellenkező nézetet IX. Pius a Syllabus 46-ik számában elvetette.

A clerus a felszentelés által az egyház közvetlen szolgálatára, és az apostolok közvetlen és szakadatlan folytonosságban átszármaztatott egyházhatalom gyakorlatára hivatik és a szoros értelemben vett sacerdotiumot képezi.

Mi a felszentelés?

A *felszentelés* azon ünnepélyes cselekvény, melylyel isteni rendelet folytán a felszentelendőre a püspök kezeinek feltevése és imája által a papi hivatal teljesitésére és a hitvallásbeli titkok kezelésére szükséges isteni malaszt eltörölhetlenül, tehát egyszer mindenkorra átömlesztetik.[1]

Egyházi rend.

A felszentelés (ordinatio) egyike Jézus Krisztus által a kath. egyház számára rendelt kegyszereknek, mely egyházi rendnek (ordo) is neveztetik;[2] amely kifejezés rendszerint a hierarchiának a felszentelés által keletkezett egyes fokozatait is jelenti. A felszentelés által nem maga az egyházhivatal ruháztatik át, hanem csak az erre való képesség szereztetik meg; hogy e képességet a felszentelt valósithassa, vagy meghatározott helyen, bizonyos személyek irányában különösen a joghatóságot gyakorolhassa, erre egy külön cselekvény t. i. a püspök által adott küldetés (legitima missio) kivántatik. Igy fogta fel az egyház a felszentelés lényegét már akkor, midőn az ugynevezett általános felszentelés tiltva volt, s mindenkit csak bizonyos meghatározott egyházhivatalra lehetett felszentelni; az ordinatio, vagyis az egyházhatalomra való képesités és az institutio, vagyis az egyházhivatal átruházása között különbség tétetett, a kettő két különböző cselekvényt képezvén. A kath. egyház tana szerint Krisztustól egy külön és látható papság alapittatott, mely különös lelki hatalommal ruháztatott fel bizonyos sz. cselekvények gyakorlatára. Ezek között legkiválóbb az, amelynél fogva a papság a sz. misében a kenyeret és bort Jézus valóságos testévé és vérévé változtatja.[3] E titokteljes áldozat bemutatására csak a püspök és a presbyter van jogositva, kik azért „*sacerdotes*"-nek neveztetnek és képezik a

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. de Sacr. ord. c. 4. „Si quis dixerit, per sacram ordinationem non dari Spiritum S., ac proinde frustra episcopos dicere: Accipe Spiritum Sanctum; aut per eam non inprimi characterem; vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: anathema sit." — *Act. Apost.* VIII. 18. „Látván pedig Simon, hogy az apostolok kézrátevése által adatik a Szentlélek." — *I. Tim.* IV. 14. — *II. Tim.* I. 6.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 3. „Si quis dixerit ordinem, sive ordinationem non esse vere et proprie Sacramentum a Christo Domino institutum: anathema sit."

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. de Sacr. ord. c. 1. „Si quis dixerit non esse in novo testamento sacerdotium visibile et externum, vel non esse potestatem

Sacerdotium. tulajdonképeni *Sacerdotiumot.* A püspök azonban nagyobb hatalomkörrel bir, mint a presbyter; a szentségnek teljessége a püspökségben összpontosul, mert csak a püspökök, mint az apostolok jogutódjai, birják a felszentelésre a kizáró hatalmat, amely által isteni rendelet szerint[1] a felhatalmazásnak bizonyos korlátok közötti átruházása folytán ered a presbyteratus és diaconatus.

Ministerium. Ezen Sacerdotiumtól megkülönbözteti az egyház a *Ministeriumot.* Már a legrégibb korban voltak a nyugati egyházban egyes külön tisztségek, melyek viselői a püspökök és presbyterek egyházi cselekvényeinél segédekül szolgáltak. Ilyenek voltak a diákonok, subdiákonok, acolythok, exorcisták, lectorok és ostiáriusok. A *diaconok* teendője volt a községi vagyont kezelni, a szegények-, betegek-, özvegyek- és árvákról gondoskodni; továbbá az istenitiszteletnél a rendre ügyeltek fel, a püspök- és presbyternek segélyére voltak és az evangeliumot hirdették.[2] A *subdiaconok*, kik már a III. században előfordulnak, a hivek adományait vették át, s azokat az oltárra való feltétel végett a diákonoknak átadták; továbbá ők vitték a szent edényeket és készülékeket az oltárhoz és a püspököknek és papoknak a kézmosásra szükséges vizet átnyujtották.[3] Hasonlókép fenállottak már a III. században a többi tisztségek is. Az *acolythok* a püspököt az oltárhoz kisérték s ott a szükséges szolgálatot teljesitették, különösen a gyertyákat tartották az evangelium felolvasása és a szent miseáldozat bemutatásánál, ők nyujtották a misézésnél a szükséges bort a subdiákonusoknak.[4] Az *exorcisták* az ördöngösök (emergumeni) felett kézfeltétel által imádkoztak.[5] A *lectorok* őrizték a szent könyveket, a szószékről a szent

aliquam consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini, et peccata remittendi et retinendi, sed officium tantum et nudum ministerium praedicandi evangelium, anathema sit."

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. de Sacr. ord. can. 6.

[2] *Act. Apost.* 6. c. 1. §. 7. (Isidor) Dist. XXV. A *pontificale romanum* igy jelzi azok teendőit: „Diaconum enim oportet ministrare ad altare, baptisare, et praedicare." — C. 1. §. 13. (Isidor) Dist. XXI.

[3] C. 1. §. 6. (Isidor) Dist. XXV.; c. 1. §. 14. (Isidor) Dist. XXI. — A *pontificale romanum* teendőikre nézve ezeket mondja: „Subdiaconum enim oportet aquam ad ministerium altaris praeparare, diacono ministrare" ect.

[4] C. 1. §. 3. (Isidor) Dist. XXV.; c. 1. §. 17. Dist. XXI. — A *pontificale romanum* igy irja le azok teendőit: „Acolythum enim oportet ceroferarium ferre, lumniaria ecclesiae accendere, vinum et aquam ad eucharistiam ministrare."

[5] C. 1. §. 2. (Isid.) Dist. XXV. — c. 1, §. 18. (Isid.) Dist. XXI. — A *pontificale romanum*: „Exorcistam etenim oportet abjicere daemones" ect.

irást, a halottak lajstromait s egyéb iratokat olvasták fel.[1] Az *ostiariusok*, kik janitorok vagy edituusoknak is neveztettek, nyitották és zárták be a templom ajtait, őrizték a templom kulcsait, az épületekre felügyeltek és a tisztátalanokat onnan elüzték.[2]

A miniszteriumot képező egyes hivatalokra is a képesités ünnepélyes szent cselekvény által történik. A rendek kétfélék: nagyobbak és kisebbek.[3] A nagyobbak ezek: a püspöki, áldozári, diakoni és aldiakoni rend. Nagyobb és kisebb rendek.

A püspöki, áldozári és diakoni rend, mint isteni és apostoli intézményüek ordines hierarchici[4] név alatt foglaltatnak, megkülönböztetésül a többi rendektől, melyek egyházi tekintélyen alapulnak, emberi eredetüek, és történelmi kifejlődéssel birnak. E három rend hajdan e kifejezéssel is jelöltetett: ordines sacri.[5] A XII-ik századtól kezdve a subdiaconatus is az ordines sacri közé számittatik[6] ugy, hogy ma a kifejezés: ordines sacri vagy majores a püspöki, áldozári, diakoni és aldiakoni rendet foglalja magában. Az ordines minores vel non sacri, vagyis kisebb rendek pedig: az acolythatus, exorcistatus lectoratus, ostiariatus.[7]

A nagyobb rendekkel, V. század óta még az aldiakoni renddel is a nőtlenségre való kötelezettség jár,[8] s elzárják a felszentelt előtt a világiak közé való visszaléphetést; mig a kisebb rendek sem a nőtlenség, sem az egyházi rendbeni maradásra nem kötelesznek.

[1] C. 1. §. 5. (Isid.) Dist. XXV. c. 1. §. 15. (Isidor) Dist. XXI. „Lectores a legendo vocati." — *A pontificale romanum*: „Lectorem siquidem oportet legere, et lectiones cantare" ect.

[2] C. 1. §. 1. (Isidor), Dist. XXV., C. 1. §. 19. (Isidor), Dist. XXI. A *pontificale romanum:* „Ostiarium oportet percutere cymbalum et campanam, aperire ecclesiam, et sacrarium, librum aperire ei, qui praedicat."

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. can. 2. de sacr. ord.

[4] XIV. *Benedek* de synod. dioec. XIII. 19. 17.

[5] C. 4. Dist. LX. (Urban. II. in *Conc. Benev.* an. 1091.)

[6] Sokáig kétes volt: vajjon a subdiaconatus a nagyobb vagy kisebb rendekhez számittassék-e? mig végre III. Incze pápa azt határozottan a nagyobbak közé számitotta, v. ö. c. 9. De aet. et qualit. et ord. prael; c. 7. de serv. non ord. A trienti közzsinat szintén a nagyobb rendekhez számitja, Sess. XXIII. cap. 2. de Sacram. ord: „nam subdiaconatus ad majores ordines a patribus, et sacris conciliis refertur."

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 2. de Sacr. ord.

[8] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 9. de Sacr. matr. „Si quis dixerit clericos in sacris ordinibus constitutos posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non obstante lege ecclesiastica: anathema sit."

Minthogy azok, kik a kisebb rendeket vették fel, megházasodhattak, történt, hogy azok tendői a világiaknak is megengedtettek, később pedig minden teendőik a világiakra szállottak át. Ámbár a trienti zsinat óhaját nyilvánitotta, hogy élesztessék fel a régi félbeszakitott szokás, mely szerint hajdan a kisebb rendekkel összekötött szolgálatokat csak ezen rendben levők teljesitenék;[1] mégis ezen külön tisztséget képező rendek jobbára elenyésztek, s az általuk hajdan teljesitett szolgálatok egy részét mai nap a nagyobb rendbeliek, más részét pedig világiak u. m. egyházfiak, harangozók teljesitik. A kisebb rendek mindazonáltal napjainkban is a régi fegyelem emlékének föntartása végett mint lépcsői, vagy előzményei a nagyobbaknak, olyanoknak, kiknek ismeretei s tudománya reményt nyujt arra, hogy a nagyobb rendekre is méltók leendenek,[2] feladatnak.

152. §. Az egyházi rendfokozatok száma.

Rendek száma.

Az egyházi rendek számára nézve nincsenek egy véleményen a kánonjogtudósok. Némelyek a hajkoronát (tonsura) külön rendnek tekintvén, s a püspöki rendet a presbyteritől elválasztván kilencz; mások a püspöki rendet a presbyteritől elválasztják, de a hajkoronát rendnek nem tekintik, ezek nyolcz; mig végre többen a püspökséget a presbyteratus kiegészitésének (mera extensio, seu complementum presbyteratus) tekintvén, aquinói sz. Tamás egy nyilatkozata,[3] s a trienti zsinat egyik fejezetének felirata[4] után indulva csak hét külön rendet vesznek fel.

A hajkorona nem rend.

A hajkoronát külön rendnek tekinteni nem lehet, mert a hajkorona csak előkészités a rendek felvételére,[5] s a papság közé való felvételnek mintegy bevezetésül szolgál; azért ordo clericalisnak tulajdonkép nem nevezhető.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 17. de ref.

[2] U. ott. C. 11. de ref.

[3] S. *Thomas* Auquin. in IV. Senten. Dist. 24. „Ordinatur omnis ordo ad eucharistiae sacramentum, unde cum episcopus non habeat potestatem superiorem sacerdote, quantum ad hoc episcopatus non erit ordo. Alio modo potest considerari ordo secundum quod est officium quoddam respectu quarumdam actionum sacrarum, et sic cum episcopus habeat potestatem in actionibus hierarchicis respectu corporis mystici supra sacerdotem, episcopatus erit ordo."

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. C. 2. de Sacr. Ord. De septem ordinibus.

[5] *Conc. Trid.* l. c. „ut qui clericali tonsura insigniti essent, per minores ad majores ascenderent."

A püspökség nem kiegészitése a presbyteratusnak, hanem attól különböző rend.

Ellenben a püspökség nem kiegészitése a presbyteratusnak, vagy mint némelyek mondják, egyszerü jogositvány, felhatalmazás a presbytereknek meg nem engedett némely cselekvények gyakorlatára; hanem mint ma általán elfogadtatik,[1] a presbyteri rendtől különböző rendet képez. Kitünik ez a következőkből:

a) a püspökfelszentelés a szentirásban ugy emlittetik, hogy szentségi jellegéről kételkedni nem lehet;[2]

b) a püspökfelszentelés által a felszenteltnek külön hatalom t. i. a bérmálhatás és felszentelhetés adatik, külön és eltörölhetlen jelleg, melynélfogva a püspöki hatalmat sem el nem vesztheti, sem tőle meg nem fosztható, ruháztatik rá;

c) a régi egyházatyák a püspököt és presbytert a sacerdos közös czime alá foglalják ugyan, de az elsőt mégis rendesen sacerdos primi ordinis, az utóbbit pedig secundi ordinis nevezik, s a diakont in tertio, az aldiakont in quarto gradu állónak mondják,[3] végre

d) a trienti közzsinat (Sess. XXIII. can. 7. de sacr. ord.) világosan kimondja, hogy a püspökség magasabb rendfokozat, mint a presbyteratus, mondván: „Si quis dixerit episcopos non esse presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi: vel eam, quam habent, presbyteris esse communem: anathema sit.“[4]

Tehát a püspökség, mely által a presbyteratus és a diaconatus ered és a melynek átruházásánál e szavak mondatnak: „Accipe Spiritum sanctum,“ nem kiegészitése a presbyteratusnak, hanem külön rendfokozatot képez.

Eszerint a kath. egyházban nyolcz rendfokozat van, ugymint: episcopatus, presbyteratus, diaconatus, subdiaconatus, acolythatus, exorcistatus, lectoratus, ostiariatus.[5]

[1] Hogy a püspökség a presbyteratustól külön rendfokozat, és szentség jelleggel bir, Bellarmin szerint (Disput. tom. 3. Conc. 5. lib. 2. c. 2) alapos állitás, amelyet védelmeznek *Estius*, *Sylvius*, *Petavius*, *Thomassin*, *Habert*, *Tournely*, XIII. *Benedek*, s csaknem valamennyi mai hittudós.

[2] I. *Tim.* 4. 14. — II. *Tim.* 1. 6.

[3] *Optat. Milev.* de Schisma. Donat. I. 13. „Quid commemorem — diaconos in tertio? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi principes et apices omnium, aliqui episcopi“ ect. — *Innoc.* I. Ep. 25. ad Decent: „nam presbyteri licet secundi sacerdotes, pontificatus apicem non habent.“ — *Leon.* M. Serm. 48. de Quadr. „Non summos tantum antistites, aut secundi ordinis sacerdotes, nec solos sacramentorum ministros, sed“ ect.

[4] V. ö. mig *Conc. Trid*, Sess. XXIV. C. 1. de ref: „in electione ejus (episcopi) qui super omnes gradus constituitur.“

[5] Hogy a püspöki és áldozári rend gyakran csak egynek vétetik, onnan magyarázható, minthogy ilyenkor a két rend egyedül tekintve a titkos ál-

III. A felszentelés előfeltételei.

A) A felszentelő személyére vonatkozólag.

153. §. A felszentelhetésre való jogositvány.

Az egyházi rend: a) rendes,

Az egyházi rend szentségét érvényesen kiszolgáltatni isteni intézkedés folytán egyedül a püspökök, mint az apostolok törvényes utódai jogositvák,[1] és pedig a püspöki, áldozári és diakoni rendre nézve oly kizárólag, hogy ezen rendek mástól, mint érvényesen felszentelt püspöktől feladva, semmisek, érvénytelenek.[2] A püspökök ezen jogát megerősiti a trienti közzsinat is, mely határozottan kimondja (Sess. XXIII. c. 7.) hogy az egyházi rend szentségének kiszolgáltatására csak a püspökök vannak jogositva s e jogositvány az áldozárokkal nem közös.

Az egyházi rend szentségének *rendes* kiszolgáltatói tehát csak a püspökök; azonban *rendkivülien* (extra ordinem) pápai engedély folytán a 4 kisebb rendet, a tonsurát, sőt még a subdiaconatust is presbyterek is feladhatják;[3] mióta a subdiaconatus a nagyobb rendekhez számittatik, azóta a presbytereknek adandó jogositvány csak a tonsura és a 4 kisebb rendre szoritandó. Hogy tehát valamely apát a subdiaconatust feladhassa, különös privilegiumra van szüksége.[4]

b) rendkivüli kiszolgáltatói.

A kisebb rendek feladására már hajdan joggal birtak a chorpüspökök, bár többnyire áldozárok voltak. Ma e jogot gyakorolják:

a) a *szerzetes apátok*, ha áldozárok és püspöktől már megáldattak;[5] ha azonban az apát megáldatását a püspöktől már háromszor kellő módon kérte, és ez ok nélkül megtagadta, a hajkoronát és a ki-

dozat bemutatására való jogositványt, egyenjogunak vétetik, mivel ily értelemben csakugyan mindkettő sacerdos: a többiek pedig a diaconustól lefelé ministri.

[1] I. *Tim.* IV. 14. V. 22. — II. *Tim.* I. 6. — *Act. Apost.* XIV. 22. 23. VI. 1—6.

[2] *Conc. Trid.* XXIII. cap. 4. et Can. 7. de Sacr. Ord. — C. 24. Dist. LXVIII.

[3] C. 1. de ord. ab. ep. (I. 13.)

[4] Mely azonban azóta, hogy a nagyobb rendek közé számittatik, nem igen adatik.

[5] C. 11. de aet. et qualit. prael. (I. 14.)

sebb rendeket megáldatás nélkül is feladhatja.[1] E jog a szerzetes apátoknak hihetőleg azért adatott, mivel a püspöki székvárostól távol lévén, az istenitisztelet körüli szolgálatoknál gyakran felszentelt egyénekre volt szükségök. A II. nicaei közzsinat (787.) csak a lectoratus feladásáról tesz ugyan említést[2], de később e jog a többi kisebb rend feladására is magyaráztatott. A szerzetes apátok e jogát a trienti közzsinat is elismeri, de csak a szerzetes fogadalmat letett, neki alárendelt egyénekre szoritja. Tehát egy egyházmegyei, vagy más szerzetesrendi egyénre nézve e joggal még akkor sem élhetnek, ha saját püspökük vagy apátjuk elbocsátó levelét mutatnák is föl.[3] Ha az alsóbb rendek feladására jogositott apát ezeket nem alárendeltjeinek adná fel, a felszentelés törvényellenes, de nem lenne érvénytelen; a felszenteltek a rendek gyakorlatától felfüggesztetnek; ettől a felmentés a sz. széktől kéretik. Valamely egyházi rend feladása oly apáttól, ki a felszentelhetési jog gyakorlatára nincsen jogositva, nem csak törvénytelen, de érvénytelen is lenne.

b) *az áldozár-bibornokok*, kik e jogot a XIII. századtól fogva gyakorolják, e jogositványt XIV. Benedek pápa is határozottan elismeri;[4] azonban a hajkoronát és a 4 kisebb rendet csak czimegyházuk szolgálatában levő egyéneknek adhatják föl.

Az áldozár-bibornok és apátok e felszentelhetési jogot másra is átruházhatják, de a bibornokok csak a bibornoki helyettesre (vicarius cardinalis); az apátok pedig a megyés püspökre.

A püspök oly értelemben törvényes és egyedüli kiszolgáltatója e szentségnek, hogy még az egyházközségből kizárt,[5] hivataláról lemondott,[6] eretnek, vagy hitszakadott[7] püspöktől történt felszentelés is ér-

[1] C. 1. de suppl. negl. praelat. (I. 10.)

[2] C. 1. Dist. LXIX. §. 1. „Lectoris autem manus impositione licentia est abbati solummodo in proprio monasterio faciendi et duntaxat eidem abbati manus impositio facta noscatur ab episcopo (secundum morem praeficiendorum abbatum) dum constet illum esse presbyterum."

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 10. de ref. „Abbatibus non liceat in posterum intra fines alicujus dioecesis consistentibus, etiamsi nullius dioecesis vel exemti esse dicantur, cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, tonsuram, vel minores ordines conferre; nec si ipsi abbates, et alii exempti, aut collegia vel capitula quaecunque litteras dimissorias aliquibus clericis secularibus, ut ab aliis ordinentur, concedant."

[4] XIV. *Bened.* Const. „*Ad audientiam*" 1753. (Bullar. Magn. Tom. XXI.)

[5] C. 4. C. IX. Q. 1. (Urban. 2.) „Ab excommunicatis, quondam tamen catholicis episcopis ordinatos — in ipsis quos acceperunt ordinibus permanere permittas."

[6] C. 1. de ord. ab ep. (I. 13.)

[7] C. 32. Dist. IV. de Conscr. „Ostenditur nos recte facere, qui Dei sacramenta improbare nec in schismate audemus.

vényes, feltéve, hogy a püspöki successio megszakadva nincs, és a szentség in forma cath. ecclesiae[1] előirt mód szerint szolgáltatik ki; ez oknál fogva a keleti egyházban történt felszentelés érvényesnek tekintetik, mig az angol püspöki, vagy magas egyház püspökeitől feladott rend a kath. egyház részéről érvénytelennek tartatik; s azért ha az angol püspök által felavatott lelkész a kath. egyház kebelébe tér, hogy papnak tekintessék, ujra felavatandó. Ugyanez áll a Svédhon- és Dánia püspökei által történt papszentelésről is.

154. §. A püspökök felszentelhetési jogositványának korlátai.

A római pápa a felszentelést az egész egyházban korlátlanul gyakorolja.

I. A római pápa, mint a kath. egyház feje, szent Péter személyszerinti utódja korlátlan felszentelési joggal bir; mely jogát az egész egyházban mindenütt saját személyében gyakorolhatja,[2] vagy más püspököt annak gyakorlatára feljogosithat,[3] vagy megengedheti, hogy a felszentelendő magának az egyházi rendet bármely püspöktől feladathassa.[4] Aki valamely egyházi rendet közvetlenül a római pápától vett fel, az a szent szék iránti tiszteletnél fogva a többi magasb rendeket is csak a pápától, vagy meghatalmazottjától veheti fel.[5]

A püspökök csak bizonyos területen.

A püspökök, kik nem személyszerinti utódai az egyes apostoloknak, a felszentelési jogot az egész egyházban nem gyakorolhatják, hanem joguk csak bizonyos területre, t. i. saját megyéjökre és csak saját megyebeliekre szoritkozik.[6] Ennélfogva, hogy a püspök részéről a felszentelés törvényes legyen, kivántatik, hogy birjon illetékességgel, vagyis legyen a felszentelendőnek tulajdon püspöke (episcopus proprius). Tulajdon vagy illetékes lehet a püspök négyféle szempontból:

Illetékes a püspök:

[1] C. 31. C. I. Q. 1; c. 34. l. c.

[2] C. 20. C. IX. Q. 3. „Nunc vero iterato scribimus, nolentes alicujus ecclesiae privilegium infringere, licet apostolica praerogativa possimus de qualibet ecclesia clericum ordinare.“

[3] C. 10. in VI-to de privileg. (V. 7.)

[4] C. 1. in VI-to de temp. ordin. (I. 9.) — „Statuimus, ut nullus episcoporum clericum ordinare praesumat, nisi a nobis specialiter licentiam habeat.“

[5] Cap. 12. de tempore ord. (I. 11) „Reverentia erga caput ecclesiae postulat, ne clerico ab ipso papa ordinato alter episcopus absque indultu pontificis altiores ordines conferat.“ Const. *Bened.* XIV. „*In postremo*“ a. 1756. 20. octobr. §. 10.

[6] *Conc. Trid.* Sess. VI. de reform. c. 5. Nulli episcopo liceat cujusvis privilegii praetextu, pontificalia in alterius dioecesi exercere, nisi de ordinarii loci expressa licentia et in personas eidem ordinario subjectas tantum.“ — Can. apost. 36. — Cap. 3. de temp. ord. in VI-to (I. 9.)

a) *Ratione originis*. Hajdan, midőn a keresztség a felnőtteknek szolgáltatott ki, azon püspök, kitől valaki a keresztséget felvette, tartatott rá nézve az egyházi rendet illetőleg is tulajdon püspöknek; midőn az ujszülöttek azonnali megkeresztelése jött szokásba, a keresztség után nyert illetékességet az eredet, vagy születési illetékesség váltotta fel. Ma XII. Incze pápa 1694-ben kiadott „*Speculatores domus Israel*“ rendelvénye szerint ratione originis illetékes azon püspök, kinek megyéjében a felszentelendő születésekor, annak atyja állandó lakhelylyel birt. Ha valaki esetlegesen pl. anyja utazása alkalmával az atyja állandó lakhelyén kivül született, nem ezen esetleges születési hely, hanem az origo patris jő tekintetbe; ha azonban az atya ezen esetleges születéshelyen hosszabb ideig tartózkodik, később azt állandó lakhelyévé teszi, akkor az atyának ezen utóbbi lakhelye a fiu felszentelésénél a határozó.[1] a) ratione originis,

A törvénytelen ágyból született gyermekeknél az anya állandó lakhelye vétetik tekintetbe.

A lelenczekre nézve a régi szokás szerint a keresztség határoz, ugyszintén a megkeresztelt törökök-, pogányokra (Heiden, ethnici) nézve is.[2]

b) *Ratione domicilii* illetékes a püspök, ha a felszentelendő bár máshol született, az ő megyéjében állandó lakhelyet alapit, ami azáltal történik, hogy ott vagy már tiz éve lakik, vagy vagyona nagy részét átszállitván letelepedett, mindkét esetben még kivántatik, hogy ottmaradási szándékát esküvel erősitse. b) ratione domicilii,

c) *Ratione beneficii*[3] is megalapittatik a püspök illetékessége. Erre kivántatik, hogy a felszentelendő egy beneficium perpetuum békés birtokában legyen; tehát sem egy beneficium manuale, sem valamely nyugdijkép kijelölt összeg, vagy egy magánkápolnánál való alkalmazás nem elegendő. Vajjon a javadalom duplex vagy simplex, és a helybenlakásra kötelez vagy nem, az nem határoz. A javadalomnak azonban olyannak kell lenni, mely a javadalmas rangszerü eltartására elegendő jövedelmet nyujt, vagyis felérje a synodalis dijjat, vagy amennyi a körülmények és szokás szerint elégnek tartatik; a kiegészités saját vagyonából nem engedhető meg.[4] Továbbá kiván- c) ratione beneficii,

[1] *Innoc.* XII. Constit. „*Speculatores.*“ §. 5.

[2] Pauli III. Constitut. „*Cupientes*“ a. 1542. (Bull. Rom. Tom. IV. P. I. pag. 204.)

[3] C. 1. de temp. ord. in VI-to (I. 9.) „Statuimus, ut nullus episcoporum ordinare praesumat — nisi in cujus dioecesi beneficiatus existit.“ — C. 3. de temp. ord. in VI-to (I. 9.) „In cujus dioecesi beneficium obtinet ecclesiasticum, qui ad ordines promoveri desiderat.

[4] Const. „*Speculatores*“ §. 3.

tatik, hogy a javadalmas már a felszentelés előtt a javadalom birtokában legyen; maga a kijelölés, választás, vagy azon igéret, hogy közvetlen a felszentelés után fog neki adatni egy javadalom, nem elegendő az illetékesség megalapitására.

Ha a felszentelendőnek több javadalma van különböző egyházmegyékben, akkor a több illetékes püspök közül választhat s a rendeket ez által magának feladathatja. Végre

d) ratione familiaritatis

d) *Ratione familiaritatis vel commensalitii* illetékes a püspök, ha az illető nála három évig tisztes szolgálati viszonyban volt, és annak költségén élt.[1] Ezen intézkedés czélja az, hogy a püspöknek alkalma legyen a felszentelendő személye-, képessége-, ismeretéről kellő tudomást szerezni. Nem kivántatik, hogy a felszentelendő, a püspök házában lakjék, vagy hogy a három év megkezdésekor a felszentelő már a püspöki méltóságot birta legyen. Ha a püspök ezen alapon valakinek az egyházi rendeket feladja, kegyurnak, (episcopus patronus) tekintendő, s köteles a felszenteltnek egy hónap lefolyása alatt az előbbi pontban meghatározott kellékekkel ellátott javadalmat adni.[2]

Ratione familiaritatis az egyházi rendeket feladni csak a felszentelt megyés püspökök, nem pedig a titularis püspökök is jogositvák; ez utóbbiaknak a trienti közzsinat a hozzájok szolgálati viszonyban levők felszentelését határozottan tiltja.[3]

Megjegyzendők az illetékességre nézve.

A négy illetékességi alapot illetőleg következők jegyzendők meg:

1. A meghatározott elvek nemcsak az egyházi rendek, hanem a hajkorona feladásánál is figyelembe veendők.[4]

2) Ha több püspök illetékes egy felszentelendőre nézve, akkor egyik sem bir a másik felett elsőséggel, hanem a jelölt közülök választhat, sőt az egyik rend felvétele után, a többit a másik illetékes püspöktől is felveheti.

Hazánkban a születés- vagy lakásra nincs figyelem, nálunk a püspökök régi szokás szerint Magyarország bármily egyházmegyéjében szülötteket saját püspökük engedélye nélkül is felveszik növendékpapjaik közé és felszentelik.

Aki illetéktelen püspöktől tudva veszi fel az egyházrendet, az addig, mig saját püspökétől fel nem mentetik, a nyert rendnek gya-

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 9. de reform. „Episcopus familiarem suum non subditum ordinare non possit, nisi per triennium secum fuerit commoratus." — Const. „*Speculatores*" §. 6.

[2] *Conc. Trid.* idézett helye.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XIV. de reform. c. 2.

[4] *Conc. Trid.* előbb idézett helye. — Const. „*Speculatores.*"

korlatától; az illetéktelen püspök pedig az egyházi rendek feladásától egy évre azonnal felfüggesztetik. (Lásd alább.)

II. Az illetékes püspök felszentelési jogát, még a hajkorona feladását is nem mindenütt, hanem csak saját megyéje határán belül gyakorolhatja. Még a primás, vagy metropolita sincs jogositva a suffragán püspök megyéjében az egyházirend feladhatására.[1] A püspök idegen megyében tartózkodván, a megyés püspök engedélyével más püspök alattvalójának is az elbocsátó levél előmutatása mellett a rendeket feladhatja.[2]

III. A nem illetékes püspök is jogosan teljesitheti a felszentelést, ha az, kinek joghatósága alatt a felszentelendő áll, őt erre felhatalmazza szóval vagy irásban.[3] Szóval: ha az illetékes püspök egy más püspököt valamely egyházirend feladására felkér. Azon irat, melyben a felhatalmazás adatik, *elbocsátó levélnek* (litterae dimissoriae) neveztetik. Az elbocsátó levél.

Elbocsátó levelek kiadására jogositvák: Kik adhatnak ily levelet?

a) A *római pápa*, ki mint az egyház feje s mindenkinek illetékes püspöke, adhat bárkinek engedélyt arra, hogy bármely püspök által felszenteltessék. Ha valaki a pápától nyerne is engedélyt arra, hogy más, mint saját illetékes püspöke által magát felszenteltesse, mégis erkölcsiségét illetőleg tulajdon püspökétől bizonyitványt tartozik felmutatni; továbbá az illetékes püspök az ily egyént, ha őt kevésbé alkalmasnak találja, a felvett rendek gyakorlatától felfüggesztheti.[4]

b) A *legati a latere.*

c) A *megyés püspök*, ha meg van erősitve és az egyházmegye kormányát átvette, ha még felszentelve nem volna is; ezen jogot azonban a kiközösitett, vagy egyházhivatalától felfüggesztett, a kiközösités vagy felfüggesztés ideje alatt nem gyakorolhatja.

d) A *püspökhelyettes* (vicarius generalis) elbocsátó levelet csak a püspök különös megbizása folytán adhat ki, vagy ha e jog őt szokásnál fogva illeti, vagy ha a püspök megyéje székhelyétől hosszabb ideig, több mint két nap utazási távolságban tartózkodik.[5]

[1] C. 3. C. IX. Q. 2. „Nullus primas, nullus metropolitanus, nullusque reliquorum episcoporum alterius adeat civitatem, aut ad possessionem accedat — aut quidquam ibi disponat, vel ordinet" ect.

[2] Constit. *Benedict.* XIV. §. 74. not. 8.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 2. de reform.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XIV. cap. 3. de reform.

[5] C. 3. de temp. ord. in VI-to (I. 9.) „Episcopo autem in remotis agente, ipsius in spiritualibus vicarius generalis, vel sede vacante capitulum, seu is, ad quem tunc temporis administratio spiritualium noscitur pertinere, dare possunt licentiam ordinandi." — *Bened.* XIV. syn. dioec. II. 8. 2.

e) *Széküresedés* (sede vacante) esetén a káptalan, vagyis inkább az általa választott káptalani helynök (vicarius capitularis), de csak azon esetben, ha a püspöki szék egy évnél tovább üresedésben van; a gyászév folytán tilozat és hivatalfelfüggesztés alatt csak akkor, midőn a javadalmat nyert papjelölt azon esetre, ha valamely egyházrendet bizonyos idő alatt fel nem venne, a mulasztás folytán a javadalmat elvesztené (de beneficio arctaretur.)[1] Ha azonban a felszentelendő a római pápától birna engedélyt bármely püspök által történendő felszenteltetésére, akkor a káptalani helynök adhat neki testimoniales-t, mivel ez által nem a felszentelésre ad engedélyt, hanem a jeleltnek élete és tudományos képzettsége felöl állit ki bizonyitványt.

A püspök az illetékessége alá tartozó jelölteket saját személyében tartozik felszentelni, s elbocsátó levelet csak akkor adhat, ha betegség[2] vagy valamely fontos oknál fogva akadályozva van; melynek kiadását kell, hogy megelőzze a jelöltnek a tulajdon püspök általi előleges megvizsgálása, mintha ő maga adná fel neki a rendeket. A felszentelésre felkért és megbizott püspök a jelöltet uj vizsgálat alá vetheti ugyan, de erre kötelezve nincsen.

Az elbocsátó levelekben, melyek ingyen adatnak ki, kiteendő neve azon püspöknek, a kihez intéztetnek; az ok, mely miatt a tulajdon püspök nem akar, vagy nem képes felszentelni; megnevezendők a feladandó rendek. Továbbá magában foglalja a testimoniales-t, mely tanuságot tesz a jelölt születése, kora, erkölcsi viselete és tudományos képzettsége felől.

Mindazok, kik vagy ex titulo obtenti beneficii, vagy familiaritatis más egyházmegyében mint születési megyéjökben szenteltetnek fel, a felszentelő püspöknek azon püspöktől, kinek megyéjébe születésöknél fogva tartoznak, erkölcsiségöket illető litteras testimoniales-t tartoznak felmutatni.

A felszentelő püspök a felszenteltnek bizonyitványt ad, melyben megemlitendő, hogy a hozzáintézett elbocsátó levél folytán mily rendeket adott fel az elbocsátottnak.

Az elbocsátó levél által adott jogositvány megszünik, ha az idő, melyre engedtetett, lejárt. Erejét azonban a kiállitó halála által nem

[1] *Conc. Trid.* Sess. VII. c. 10. de ref.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. cap. 3. de ref. „Episcopi per semetipsos ordines conferant. Quod si aegritudine fuerint impediti, subditos suos non aliter, quam jam probatos et exercitatos ad alium episcopum ordinandos dimittant.“

veszti el;[1] a kiállító püspök azt, a melyet ő maga, elődje, vagy a széküresség alatt a káptalani helynök kiállitott, bármikor visszavonhatja.

A többször emlitett litterae dimissoriae-től megkülönböztetendők:

a) az u. n. *litterae dimissoriales* hajdan Exeat-nak, ma dimissoriales perpetuae-nak[2] nevezett levelek, melyek oly egyéneknek adatnak, kik saját megyéjökből végkép kilépnek, s más megye papjai közé felvétetnek. E levél nélkül megyéje köteléke alól senki fel nem szabadittathatik, saját püspöke beleegyezése nélkül más megyébe senkit felvenni nem lehet;[3] aki e levelet kéri, saját püspökénél tartozik kimutatni, hogy más megyés püspök őt megyéjébe felveendi. Litterae dimissoriales.

b) *Litterae commendatitiae*[4] seu *testimoniales* azok, melyekben a hovátartozás szerinti püspök a joghatósága alatt levő utazó pap, vagy felszentelendő jelöltnek hite- és erkölcsiségéről tesz bizonyságot. Litterae commendatitiae.

c) *Litterae formatae*, melyek ma valakinek a feladott rendekre nézve adatnak ki.[5] Litterae formatae.

IV. A szerzetesekre nézve az elmondott illetékességi elvek nem állanak. Ezek illetékes püspöke nem az episcopus originis, mivel erről, midőn a világot elhagyják, lemondanak; nem az episcopus beneficii, mert ők a javadalom czimére nem szentelhetők fel, tehát csak az episcopus domicilii, vagyis azon püspök, kinek területén van a zárda, melyben a felszentelendő szerzetes lakik.[6] A praelatus nullius a felszentelendő szerzetest a közelebbi vagy szomszéd püspökhöz tartozik küldeni. Csak azon szerzetesek, kik különös kiváltsággal birnak, szenteltethetik növendékeiket bármely kath. püspök által, de kivántatik, hogy ezen kiváltságot a trienti közzsinat után nyerték, vagy ha korábbi, a zsinat után in forma specifica megerősitett legyen.[7] Szerzetesek felszentelése

[1] Cap. 9. de off. et pot. jud. del. in VI-to (I. 14.) — reg. XVI. in VI-to de R. J.

[2] A *Conc. Trid.* Sess. VII. c. 10. de ref. reverendae névvel is jelöli. „Non liceat capitulis — litteras dimissorias seu reverendas" ect.

[3] C. 1. C. XIX. Q. 2. „Alienum clericum invito episcopo ipsius nemo recipiat."

[4] C. 8. Dist. LXXI. — *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 2. de ref.

[5] Hajdan ezen kifejezés alatt litteras commendatitias, pacificas, és dimissoriales-t is értettek. c. 9. Dist. LXXI. Nagyobb ovatosság miatt ily levelekben tiltak jegyek használtattak, honnan a litterae formatae nevet nyerték.

[6] Const. *Bened.* XIV. „*Impositi*" a. 1747. *Conc. Trid.* Sess. XXIII. cap. 10. de ref.

[7] *Conc. Trid.* Sess. VII. c. 11. de ref. — Az előbb idézett Const. „*Impositi*". Ily kiváltságot nyert a Jezsuita-rend XIII-ik Gergely pápától, Const. „*Pium et utile*" 1852. 22. sept.

A felszentelendő szerzetes elbocsátó levelet tartozik felmutatni. E levelek, melyek kiállitására a praelatusok és a rendfőnökök jogositvák, a megyés püspökhöz intézendők; más püspökökhöz csak akkor, ha az illetékes püspök megyéjétől távol volna, vagy ha a kánonok által meghatározott legközelebbi időben nem szentelne; a mondott okok bármelyike forogna fönn, e felől a püspöki helyettes, az irodaigazgató, vagy a püspök titoknoka által kiállitott bizonyitvány az elbocsátó levélhez csatolandó.

Az illetéktelen felszentelés következményei.

V. Azon püspök, ki az illetékes püspök, vagy az illető szerzetfőnök engedélye vagy elbocsátó levele nélkül valakinek bármely rendet feladna, egy évre a felszentelhetési jog gyakorlatától felfüggesztetik.[1] E felfüggesztés ipso jure beáll, s vonatkozik minden rendre, nemcsak a jogosittatlanul feladottra nézve; de a hajkorona feladhatási jogától nem fosztatik meg, kivéve, hacsak ezt adta fel jogosittatlanul, akkor az egy évi felfüggesztés csak erre terjed ki, nem egyszersmind a rendekre is.

A szerzetes apátok, kik nem szerzeteseknek elbocsátó levelet adnak, egy évre ab officio et beneficio ipso jure felfüggesztetnek.[2]

Ha a szerzetfőnök az elbocsátó levelek kiadását illető szabályok megsértésével állit ki valamely szerzetesnek elbocsátó levelet, VIII. Kelemen 1596. évi febr. 28-án kiadott decretuma értelmében hivatalától, cselekvő és szenvedő szavazatjogától ipso jure megfosztatik. A fönntebb emlitett büntetés éri azon püspököket is, kik egy saját megyéjökben lakhelylyel nem biró szerzetest felszentelnek, az illetékes püspök helyettese, vagy iroda-igazgató, vagy titoknok emlitett bizonyitványa nélkül. Azon püspök, ki idegen megyében, vagy valamely püspök hatósága alól kivett helyen, a megyés püspök, vagy az illető rendfőnök engedélye nélkül a hajkoronát, vagy a rendeket feladja, ab exercitio pontificalium, vagyis a püspöki renddel járó teendők gyakorlatától ipso jure felfüggesztetik. A felszentelt püspök pedig felfüggesztetik egy évre, ha a megyés püspök és a jelölt püspökének engedélye nélkül adná fel a hajkoronát és a rendeket.[3]

Aki valamely rendet egy illetéktelen püspöktől elbocsátó levél nélkül, vagy az előirt feltételek megsértésével vesz fel, ezen, tehát nem az előbb érvényesen felvett rendek gyakorlatától is ipso jure felfüg-

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 8. de ref. „Ordinans a collatione ordinum per annum sit suspensus."

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 10. de ref.

[3] *Conc. Trid.* Sess. VI. c. 5. de ref; — Sess. XIV. c. 2. de ref.

gesztetik; a felfüggesztés addig tart, mig saját püspökétől fel nem mentetik.[1] Ugyanezen büntetés éri azon szerzetest is, ki valamely rendet az előirt szabályok ellenére illetéktelen püspöktől vesz fel.[2]

B) A felszentelendő személyére vonatkozólag.

155. §. A képtelenség, és szabálytalanság általában.

A kath. egyház azokban, kik az egyházi rendet törvényesen és érvényesen felvenni akarják, bizonyos kellékeket kiván. Kikben e kellékek hiányzanak, azok vagy teljesen *képtelenek* (ordinis incapaces), vagy *szabálytalanak* (irregulares).

A felszentelésre teljesen képtelenek a rendeket sem törvényesen sem érvényesen fel nem vehetik, ezek felszentelése tehát semmis, érvénytelen. A szabálytalanok a rendeket ugyan törvényesen fel nem vehetik, de ha felvették, azok felvétele nem leszen érvénytelen.

156. §. A felszentelésre képtelenek.

Természeti és isteni törvények szerint a felszentelésre teljesen képtelenek, tehát az egyházi rendeket sem törvényesen, sem érvényesen fel nem vehetik: A felszentelésre teljesen képtelenek:

a) A *meg nem kereszteltek*; mert a keresztség felvétele, mely által lehet csak valaki az egyház tagjává, főkelléke a többi szentség érvényes felvételének.[3] A meg nem keresztelt felszentelése, bár magát megkereszteltnek tartaná is, semmis, érvénytelen.[4] A vágykeresztség (baptismus flaminis) a tulajdonképeni vagyis vizkeresztséget (baptismus fluminis) nem helyettesitheti.[5] a) a nem keresztelt.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 2. de ref. — Sess. XXIII. c. 8. de ref. — Const. „*Speculatores*“ §. 8. — Const. *Pii* II. „*Cum ex Sacrorum*“ §. 2. (B. M. 1. 373.) 1461. nov. 17. — Const. *Urbani* VIII. „*Secretis aeternae*“ 11. dec. 1624. §. 6. (B. M. 4. 82.).

[2] Const. *Benedict.* XIV. „*Impositi*“ §. 10.

[3] C. 2. de cogn. spirit. in VI-to. (IV. 3). „baptismum sacramentorum fundamentum et januam reliquorum.“

[4] C. 60. C. I. Q. 1. „Si presbyter ordinatus deprehenderit se non esse baptisatum, baptisetur, et ordinetur iterum.“ — Can. 59. C. I. Q. 1. — Cap. 1. de presb. n. bapt. (III. 43.)

[5] C. I. de presbyt. non bapt. (III. 43.)

b) a nők, b) A *nők*, kik a tanitási, kegyosztói és kormányzói hatalom gyakorlatától végkép kizárvák,[1] az isteni tisztelet körüli minden szolgálattételtől eltiltattak, még a szent edényeket sem érinthették.[2] A diaconissák, kikről a kánonokban említés tétetik, nem az isteni tiszteletkörüli szolgálatokra, hanem a szegények és betegek ápolására, a női hitujonczok fölötti felügyeletre, s ezek megkeresztelésénéli segédkezésre használtattak. Presbyterae, episcopae, azok nejei voltak, kik az ő beleegyezésökkel presbyterek- és püspökökké lettek, s tőlök elválva szüzi életet éltek. A diakonissák felavattattak ugyan, de ez nem felszentelés, hanem egyszerü megáldatás (benedictio)[3] volt.

c) határozottan ellenszegülők. c) Azon férfiaknál, kik a felszentelésnek határozottan ellenszegülnek,[4] a rajtok erőszakosan végrehajtott felszentelés semmis.

d) Kisdedek,[5] eszelősök, alvók felszentelése, hacsak előbb határozottan nem tiltakoznak, ugyszintén, ha valaki erős, külső igazságtalan s a bátor vagy szilárd jellemü férfira is ható félelem által kényszerittetik az egyházi rend felvételére, felszentelése ugyan érvényes, de törvénytelen.[6] Ha azonban az ily módon felszenteltek, nem akarnak papi hivatalt viselni, a papi nőtlenség megtartására és a breviarium elmondására nem kötelezetnek.

Azon püspök, ki egy ellenszegülőt felszentel, egyházi büntetés alá esik;[7] aki pedig kisdednek adja fel az egyházi rendeket, ezek feladhatási jogától felfüggesztetik.[8]

[1] I. *Cor.* XIV. 34. „Mulieres in ecclesia taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit.“ — I. ad *Tim.* II. 12—14; — C. 29. Dist. XXIII. — Hogy Péter trónján valaha mint pápa nő ült volna, oly állitás, mely komoly czáfolatra sem érdemes. Lsd. erről *Döllinger*: Papstfabeln des Mittelalters. München 1863. művét.

[2] D. 25. C. XXIII.

[3] Már az I. nicaei zsinat a diaconissákat, quoniam nullam habent manuum impositionem a laikák közé sorolta.

[4] C. 3. de bapt. (III. 42): „Ille vero, qui nunquam consentit, sed penitus contradicit, nec rem, nec characterem suscipit sacramenti.“ (Innoc. III.)

[5] Cons. *Benedict.* XIV. „*Eo quamvis*“ §. 20. 4-a maji. 1745. „Si contingeret . . . . . non solum Minores, sed etiam sacros ordines infanti conferri . . . . *validam*, sed *illicitam* censeri hanc ordinationem ect.“

[6] *Benedict.* XIV. de syn. dioec. XII. 4. 2. „ . . . . si quis gravi, veroque metu coactus, ad ordinationem accedat, et ordines suscipiat, *valida* quidem habeatur illius ordinatio, et character ordinis ipsius animae impressus; sed nihilominus eadem ordinatio *illicita* reputetur, nec ordinatus adstrictus remaneat continentiae voto, quod adnexum est ordini eidem collato.“

[7] C. 1. Dist. LXXIV.

[8] C. 4. de temp. ord. in VI-to (I. 9).

A vegyes nemüek (hermaphroditae) csak a finem tulnyomó kifejlődése esetén szentelhetők fel.

157. §. A szabálytalanság fogalma és felosztása.

Szabálytalanság fogalma.

A *szabálytalanság* (irregularitas) kánonjogi akadály, mely egyenesen megtiltja, hogy valaki a hajkoronát, vagy az egyházi rendeket törvényesen felvegye, vagy a felvetteket szabadon gyakorolja; az, ki ilykép akadályozva van, *szabálytalannak* (irregularis, inhabilis) neveztetik.[1]

Felosztása.

A szabálytalanság:

a) *általános* vagy *részletes* (totalis vel partialis): amaz minden rend felvételére és a felvettnek minden gyakorlatára vonatkozik, pl. mely az emberölésből származik; emez valamely felvett rend gyakorlatát, vagy valamely felsőbb rend felvételét akadályozza, pl. kinek balszeme hibás, mint diakonus működhetik, de a presbyteratusra nézve alkalmatlan, vagy a fölszentelt pap, kinek hüvelykujja levágatott, akadályozva van a misemondás, de nem a gyóntatásra nézve.

b) *örökös* vagy *időleges* (perpetua v. temporalis); amaz mely mindig tart, idővel nem szünik meg, hanem csak felmentés által, pl. a hüvelykujj hiánya; ez időjártával magától vagy szorgalom által megszünik, pl. az életkor vagy tudományhiánya.

c) *hiány* vagy *büntett* miatti (ex defectu, ex crimine); az előbbi valamely kánonjogi kellék hiányából, pl. szabad rendelkezés hiányából; az utóbbi pedig vétségből, pl. emberölés vagy csonkitásból származik.

158. §. A szabálytalanság egyes esetei. a) Kánonjogi kellékek hiányából (ex defectu).

Kánonjogi kellékek hiányából beálló szabálytalanság esetei:

A kánonjogi kellékek hiányából beálló szabálytalanság esetei a következők:

a) a korhiány,

I. A *korhiány* (defectus aetatis). Minden rend felvételére nézve bizonyos meghatározott kor kivántatik; azok, kik az egyes rendekre meghatározott kort el nem érték, szabálytalanok. Különböző időkben a korra nézve különböző volt a szokás; régenten a papi rendbe való

[1] Az irregularis kifejezés a XIII-ik században használtatik először; maga a dolog az egyházzal egykoru, már sz. Pál I. *Tim.* 3. némelyek felszentelését megtiltatja.

avatás minél korábban eszközöltetett, de felsőbb rendek felvétele az érettebb férfikorra halasztatott.

A püspöki és presbyteri rendre nézve a IV. századtól kezdve betöltött 30 év[1] kivántatott; a XIII. században a presbyteri rendre szükség esetén betöltött 25 év is elégnek tartatott.[2] A diaconatusra kezdetben 30, később általán 25[3] év, V. Kelemen határozata szerint 20[4] év szükségeltetett. A subdiaconatusra 20,[5] később 18[6] év volt előirva. A trienti zsinat a felsőbb rendekre nézve a következő életkorokat kivánja: a presbyteri rendre 25-ik; a diaconatusra 23-ik, a subdiakonatusra 22-ik évet,[7] melyeknél azonban a megkezdett év betöltöttnek tekintetvén (annus inchoatus pro completo habetur) csak elkezdett év kivántatik: miután napjainkban a püspökök az öt évi engedélyek folytán egy év alól maguk dispensálhatnak, ennélfogva azok, kik 23 évesek és egy naposok áldozároknak felszentelhetők. A püspöki rendre nézve a trienti zsinat nem tett változtatást, tehát erre 30 betöltött év szükséges; a kisebb rendek felvételére kivántatik (caeteris paribus) aetas infantia major, vagyis a betöltött hetedik év; a hajkorona a hetedik év és a bérmálás szentség felvétele előtt[8] nem adatik fel. Aki a meghatározott idő előtt valamely egyházi rendet jó hiszemben felvett, amint a törvényes évet betöltötte, a felvett renddel járó teendőket gyakorolhatja: aki pedig csalás utján vesz fel valamely egyházi rendet, ipso jure felfüggesztetik, s ha e renddel járó valamely szent müködést teljesitene, szabálytalanná leszen.[9]

b) törvényes származás hiánya,

II. A *törvényes származás hiánya*, (defectus natalitium) az egyház első századaiban felvételi akadályt nem képezett.[10] A IX. és a X-ik

[1] c. 6. §. 2. Dist. LXXVII. „Presbyteros vero vel episcopos ante triginta annos nullus metropolitanorum praesumat ordinare.“ — c. 7. u. o. — C. 4. Dist. LXXVIII.

[2] c. 5. Dist. LXXVIII. „Si necessitas exposcit, a viginti quinque annis sacerdotes ordinentur.“

[3] c. 5. Dist. LXXVII. „Placuit, ut ante viginti quinque annos aetatis nec diaconi ordinentur.“ — c. 6. 7. Dist. LXXVII.

[4] c. 3. de aetat. et qual. in Clem. (I. 6.)

[5] c. 3. Dist. LXXVII. — c. 5. Dist. LXXVIII. „Subdiaconatus ministerium a vigesimo anno suscipiant.“ — c. 4. Dist. LXXVII.

[6] Az idézett c. 3. in Clem.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 12. de ref.

[8] *Conc. Trid.* XXIII. cap. 4. de ref. — [9] SCC. ap. Zamb. VIII. 41.

[10] c. 5. Dist. LVI. — c. 3. 4. 8. u. ott.

században a nőrablás vagy elcsábitás, a vérfertőztetés[1] mellett, és az egyháziak által szentségtöréssel nemzettek zárattak ki; tehát a görög egyházi lelkészeknek, kik a rend felvétele előtt nősültek, gyermekei, vagy a rom. kath. egyházban a papi rendben való felvétel előtt törvényes házasságból származott gyermekek nincsenek kizárva, csakhogy nem követhetik atyjokat közvetlenül ugyanazon egyházjavadalomban.[2] Később a házasságtörésből[3] végre a XI. századtól kezdve minden törvénytelen ágyból valók[4] a rendek felvételétől eltiltattak. A lelenczekre nézve biztosabb azon vélemény, hogy óvatossági felmentvényre van szükségök.[5]

III. *Testi épség hiánya* (defectus corporis). Általános elv gyanánt állitható fel, hogy szabálytalanságot idéznek elő mindazon testi fogyatkozások és külérzéki hiányok, melyek a renddel járó valamenynyi, vagy legalább a fontosabb szent cselekmények teljesitését egészen akadályoznák, vagy azok teljesitése veszély, vagy az isteni tisztelet méltóságának megsértése nélkül nem történhetnék; melyek közundorodást okoznának, vagy az illetőt a hivek előtt gúny- és nevetség tárgyává tennék. Ez oknál fogva szabálytalanok: c) testi épség hiánya,

a) a csonkatestüek, faláb, bot nélkül nem járható sánták, kiknek egyik lábszára, egyik karja vagy keze,[6] kezefeje, vagy tenyerének fele két ujjal,[7] a mutató vagy hüvelykujja[8] hiányzik, vagy kinek kezök bármely tekintetben annyira hibás, hogy hasznát nem vehetik, pl. a nagyon reszketős kezüek, vagy kiknek kezök vagy lábuk szélhü-

[1] *Conc. Meldens.* a 845. c. 64. melynek egy töredéke c. 17. C. I. Q. VII. foglaltatik.

[2] c. 1. 12. 13. Dist. LVI. — *Conc. Bituric.* a 1031, c. 8. 11. — c. 10. 11. 13. de fil. presb. ord. (I. 17.) — c. 6. de cler. conj. (III. 3.)

[3] c. 14. Dist. LVI.

[4] c. 1. 18. de fil. presbyt. ord. (I. 17;) — c. 5. de serv. non ord. (I. 18;) c. 13. qui filii sint legit. (IV. 17;) — c. 10. §. 6. de renunt. (I. 9;) — c. 14. de purg. canon. (V. 34.)

[5] Némely szerzetes rendek és egyházi testületek pápai kiváltság utján azon jogot élvezik, hogy a gondviselésök alá vett lelenczek törvényes gyermekeknek tekinthetők; ezeknek tehát felmentésre nincs szükségök. *Greg.* XIV. Const. „*Circumspecta.*" 1591.

[6] c. 6. corp. vitiat. (I. 20.) — Kik lábfájásban szenvednek. azoknak megengedtetik, hogy a szent-misét, a cánont kivéve ülve mondhassák; a püspököknek még az is megengedhető, hogy a cánon és consecratio alatt is ülhessenek. Lásd XIV. *Benedek* levelét ad Ignatium Pontific. Cerem. Magistrum de celebrat. Missae a sedente. oct. 11. 1757. Bullar. Tom. IV Appendix. §. XX.

[7] C. 2. de cler. aegr. (III. 6.) Csak misét nem mondhat, egyéb papi cselekvényeket végbe vihet.

[8] C. 1. de corp. vitiat. (I. 20.)

dés következtében annyira haszonvehetlen, hogy a sz. ostyát kezökben tartani, felmutatni, széttörni, áldást adni, vagy térdelni nem képesek;[1] kiknél a hüvelykujjról a köröm hiányzik nem tartatnak szabálytalanoknak;[2]

b) a vakok,[3] kik éppen nem látnak, fél-[4] vagy hibásszemüek, jelesen a balszemre (oculus canonicus) hibásak, kik a mise cánonját feltünő deformitás nélkül nem olvashatják.[5]

c) a süketek,[6] kik a minister-gyermek szavát sem hallhatják; ha azonban a süketség az áldozári rend felvétele után áll be, a sz. misét privatim minister nélkül is elmondhatják pápai engedély nélkül is.

d) a némák,[7] hebegők, kik a szavakat tisztán kiejteni nem tudják.

e) nagyon rut külsejüek, puposhátuak,[8] vagy kiknek orruk hiányzik, feltünően kistermetüek.

f) bizonyos betegségben levők, mint a nehézkórosok,[9] vagy kik leprában[10] szenvednek.

g) végre bort teljességgel nem ihatók.

Mindezen hiány megitélése, de nem a felmentés is, a püspököt illeti.

A rend felvétele után beálló efféle testi baj csak viszonylagos akadály bizonyos nemü egyházszolgalati tisztségek teljesitésére.

d) lelki épség hiánya,

IV. *Lelki épség hiánya* (defectus sanae mentis) miatt szabálytalanok az őrültek, tébolyodottak, hülék, bárgyueszüek, dühösek, ördöngösök.[11] Ha olyanok zavarodnak meg, kik már egyházi rendeket felvettek, hivatalukban nem müködhetnek, hacsak később orvosilag bebizonyult józanodásuk be nem következik; ekkor a püspök a felvett

[1] Kinek jobb kezét érte szélhüdés, ha balkezével a sz. ostyát feje fölé emelni képes, misemondásra, áldásadás és egyéb papi cselekvények teljesitésére nyerhet dispensatiót. SCR. 26. sept. 1682. in *Bonon.*

[2] C. 7. de cor. vitiat. (I. 20).

[3] *Can. Apost.* 76. 77.

[4] C. 3. Dist. LV.

[5] Kinek szemei nagyon gyengék, annak mindennap ugyanazon mise (pl. Missam de B. V. M.) mondhatására az engedélyt adja a SCC. — a püspök csak különös privilegium folytán (SCR. 12. apr. 1823. in Panorm.) Ha valaki egészen megvakul, hogy misét mondhasson, uj engedélyre van szüksége, melyet a SCC. ad. és ilyenkor mindig egy assistensnek kell jelenlennie. (SCR. 15. mart. 1805. in Oriol.)

[6] *Can. Apost.* 77. — [7] ugyanott.

[8] C. 1. Dist. XLIX.

[9] C. 3. Dist. XXXIII. — C. 1. C. VII. Q. 2. — c. 6. de cleric. aegr. vel debil. (III. 6.)

[10] C. 3. 4. ugyanott.

[11] C. 2—5. Dist. XXXIII. — c. 14. C. VII. Q. 1.

renddel járó teendők teljesitését megengedheti;[1] de valamely felsőbb rend felvételére felmentés nélkül nem bocsáthatók.[2]

V. A *papi szelidség hiánya* (defectus lenitatis). A kath. egyház a papi rend tagjaiban, szelidséget, békeszeretetet, erkölcsi szeplőtlenséget és bizonyos kegyeletességet kiván, mely nélkül az egyházpásztori szelid hivataloskodást képzelni sem lehet. Ez oknál fogva az egyház szabálytalanoknak tekinti mindazokat, kik legközelebb egyenesen és sikeresen közremüködnek valakinek ámbár törvényszerü megölésére, vagy megcsonkitására. Ez pedig történhetik: e) papi szelidség hiánya,

1. Háboruban. a) A kánonjogtudósok általános nézete,[3] hogy igazságtalan akár támadó, akár védelmi harczban szabálytalanok nemcsak a katonák, hanem azok is, kik nekik segélyt nyujtanak, tanácsot adnak, vagy őket lelkesitik, ha az ellenség közül csak egy esett is el, vagy csonkittatott is meg.[4]

b) Igazságos az egyház és haza védelmére történt háboruban a laikusok közül senki sem szabálytalan, habár sajátkezüleg ölt, vagy csonkitott meg valakit;[5] még a papok sem, ha világiak hiányában kényszeritve voltak ily háboruban részt venni;[6] különben szabálytalanok, valamint akkor is, ha a kezdetben védelmi, később támadó háboruvá leszen, és valakit megölnek, vagy megcsonkitanak.

c) Igazságos támadó harczban csak azon laikusok és papok szabálytalanok, kik sajátkezüleg ölnek, vagy csonkitanak meg valakit,[7] de nem azok is, kik valakit csak megsebeznek; azok sem, kik saját éltök megvédése miatt ölnek meg valakit az ellenség közül, hacsak önként nem vettek részt az ily háboruban. Nem lesz továbbá szabálytalan a pap, ha igazságos, de támadó harczban a katonákat a vitézül való küzdelemre lelkesiti. Ha azonban a pap (clericus majoris ordinis et beneficiatus) katonává levén, zsoldot kap, fegyverrel kezében háboruba megy, bár erkölcsi bizonyossággal tudja, hogy senkit meg nem ölt, csonkitott, vagy sebzett, szabálytalanná leszen.[8]

[1] C. 3. Dist. XXXIII. — [2] c. 4. ugyanott.

[3] „Si bellum injustum indicitur, irregulares fiunt illi etiam, qui nullum ex hostibus necarunt aut mutilarunt, dummodo militum aliorum opera aliqui ex hostibus mutilati aut interfecti fuerint. Id unanimes fatentur Theologi" *Bened.* XIV. Instit. 101. §. 8. — [4] C. 4. Dist. LI. — [5] C. un. de homicid. vol. in. Clem. (V. 4.)

[6] *Bened*: XIV. Instit. 101. §. 9. „Cum bellum justum ad defendendam patriam ecclesiamque suscipitur, laicus, qui pugnando hostes interficit, nulla irregularitate devincitur. Idem prorsus de clerico statuendum est, si jussus bellum ineat, nec pro ecclesia vel patria tuenda laici sufficiant."

[7] ugyanott. Instit. §. 9.

[8] ugyanott §. 18.

2. A törvénykezésnél. Szabálytalanok: a biró, ki halálos vagy csonkitó itéletet hoz;[1] az ülnökök, kik a birót ezen itélete kimondásában tanácsaikkal segitik; a vádlók, államügyészek, vádlott elleni tanuk,[2] jegyzők, irnokok, kik a halálos itéletet hivatalból leirják,[3] kik a halálos vagy csonkitási itéletet végrehajtják, s segédeik, ezek mindannyian, ha az itélet végrehajtatott.[4]

Nem szabálytalanok:

a) A törvényhozók, kik büntető törvényeket hoznak; a fejedelem, kinek nevében a törvények végrehajtatnak,

b) A praelatusok, kik a halálra itélt papot degradálják és a világi fenyitő biróságnak átadják, azon kéréssel, hogy a halálos vagy csonkitási itélet rajta végre ne hajtassék.[5]

c) Azon papok, kik az elitéltet a vesztő helyre elkisérik, hacsak sajnálatból oly valamit el nem követnek, mely által a végrehajtás siettetik.

d) Azon papok, kik a rajtok elkövetett méltatlanságot a bíróságnál bepanaszolják, bár emiatt a tettes halálra itéltetnék, csakhogy nyiltan jelentsék ki, miszerint a vádlott halálát nem kivánják.[6] Végre

e) nem lesz szabálytalanná a pap, ha a holttest kiásását megengedi, hogy gyilkossági gyanu miatt orvosi vizsgálat alá vétessék; vagy ha az anyakönyvből egy a bünvádi perhez megkivántató kivonatot ad ki.[7]

[1] C. 8. Dist. L. — c. 1. 2. Dist. LI. — A clericusokra nézve: c. 5. ne cler. vel monach. (III. 50.) „Clericis judicium sanguinis agitare non licet; — c. 9. u. o. „Sententiam sanguinis nullus clericus dictet aut proferat." Még mint az uralkodó megbizottja is szabálytalan lenne. c. 4. u. o.

[2] Hazánkban 1790. april 30. kelt. kir. intézmény alapján a papok bünvádi ügyekben a világi törvényszék előtt tanuskodni nem köteleztettek. 1852-ben az osztrák büntető törvénykönyv hazánkba is behozatván, bünvádi ügyekben is tanuskodásra kényszerittettek. Az ország primása, ezen kötelezettség alóli felmentésért kérte az igazságügyi minisztert, Az ügy a szentszékhez vitetett, mely tekintetbe véve a körülményeket, megengedé, hogy a papok, e tanuság tételre kényszerithetők legyenek. Hacsak tehát a fentebbi királyi resolutio ereje vissza nem állittatik, a papok a fenyitő törvényszékhez hivatván, megjelenni és tanuskodni tartoznak anélkül, hogy szabálytalanokká lennének, v. ö. *Porubszky* 142. l.

[3] SCC. 19. jan. 1686.

[4] *Zamboni.* IV. p. 75. n. 3. p. 76. n. 7.

[5] C. 27. de verb. signif. (V. 40.) „Debet efficaciter intercedere, ut citra mortis periculum circa eum sententia moderetur."

[6] C. 2. de homicid. (V. 4.) in VI-to — cap. 21. de homic. (V. 12.)

[7] SCC. in *Lycien.* 10. dec. 1661.

3. Orvosi, vagy a sebészeti tudomány gyakorlata miatt is lehet valaki szabálytalanná; melyre nézve azonban a következő elvek állanak:

a) Laikusok és papok bármely rendüek, az orvosi tudományban jártasak levén, ha ezt a tudomány szabályai szerint gyakorolják (feltéve azonban, hogy a nagyobb rendekkel biró papok sebészeti műtételt metszés vagy égetéssel véghez nem visznek), nem lesznek szabálytalanok, ha kezelésök után a beteg meghal.[1]

b) A nagyobb renddel biró világi papok és szerzetesek, kik bár a szükséges tudománynyal birnak, ha valamely sebészeti műtételt visznek végbe, metszés vagy égetéssel, s ebből a beteg halála következik, szabálytalanok, mert ily műtétek gyakorlata nekik egyáltalán tiltva van.[2] Ezen szabály alól csak akkor lehet kivétel, ha a legnagyobb szükség esetén világi sebész nem volna található.

VI. A *szentség hiánya* (defectus sacramenti, vagy defectus mysticae significationis matrimonii). Ez, mint a rendek felvételének egyik akadálya, már a legrégibb időkben ismeretes volt. A sz. atyák határozottan kimondják: hogy ámbár a második házasság is szentség, de mivel tökéletesen nem jelképezi Krisztusnak az egyházzal mint egyedüli s szeplőtlen jegyesével való egyesülését,[3] mert Krisztusnak az ő egyházávali egyesülésénél egy egygyel egyesül; azért a második házasság, melynél valaki testét többek között megosztja, jelentésére nézve nem tökéletes szentség; aki tehát második házasságra lép, a szentségben némi hiányt szenved; nem illő azért, hogy az egyházi rendek felvételére bocsáttassák s a szentségeket kiszolgáltassa. E szerint a kath. egyház törvényei szerint szabálytalanok a többnejüek (bigami). A többnejüség három neme ismeretes: f) a szentség hiánya,

a) Valóságos többnejüség (bigamia vera, vel successiva) midőn valaki másodszor is házasságra lép,[4] és a házasságot mind a két nejével végrehajtja; a szabálytalanság tehát nem áll be, ha a két házasság közül csak egyik nejével hajtja végre a testi közösülést.[5]

b) Magyarázati többnejüség (bigamia interpretativa) vagyis azon eset, mely a valóságos többnejüséggel joghasonlatosság

[1] C. 7. de aetat. et. qual. (I. 14.) – *Benedict.* XIV. de syn. dioec.

[2] C. 9. ne cler. v. monach. (III. 50.)

[3] *Ephes* V. 23. 32. — Itt nem az incontinentia vétetik tekintetbe, hanem hogy a második házasság Krisztusnak az ő egyházávali egyesülését nem jelképezi.

[4] C. 1. Dist. XXXIII. — C. 8. 14. Dist. XXXIV.

[5] C. 20. Dist. u. o.

(analogia) folytán azért vétetik egyenlőnek, mivel itt is a házassági testi közösülés nem kizárólag egy személylyel történik.

Ezen esetek a következők: ha valaki egy özvegy, s első férjével már közösült[1] nővel köt házasságot, s azt végrehajtja, vagy ha egy más férfi által szüzességétől megfosztott[2] személylyel kel egybe, akár tudja a szüzesség hiányát, akár nem, s a szüzesség elvesztése akár a nő akaratával, akár annak akarata ellenére (erőszak utján) történt; ha saját nejével, ki házasságtörést követett el, a testi közösülést folytatja; itt sem jön tekintetbe: vajjon a férjnek erről volt-e tudomása, vagy nem, ugyszintén vajjon a nő egy más férfival történt közösülésnél valóban házasságtörést követett-e el vagy nem péld. ha erőszakos közösülésre használtatott, vagy férje halálát gondolván, jó hiszemben egy második vélt házasságot kötött.

c) A hasonlatos többnejüség (bigamia similitudinaria), midőn valaki a subdiaconatus felvétele, vagy ünnepélyes szerzetesi fogadalom[3] után házasságot köt és azt végrehajtja,[4] ily esetben ugy tekintetik, mintha két házasságot kötött volna, egy lelkit és érvényeset Jézussal, egy testit és érvénytelent a nővel. Ezen többnejüség nem annyira a kánonjogi kellék hiányából, mint inkább vétségből von maga után szabálytalanságot, azért inkább a következő §-ban volna előadandó.

g) kellő tudomány hiánya,

VII. A *kellő tudomány hiánya* (defectus scientiae.) Az egyház kezdettől fogva megtiltotta a rendek feladását azoknak, kik az irás-, olvasásban járatlanok, s a szükséges tudományok ismeretével nem birnak;[5] már a legrégibb egyházi rendeletek megkivánták a papoktól, nevezetesen a püspököktől, a kánonok, a szentirás és az általok teljesitendő egyházi teendők pontos ismeretét.[6] Ezen kivül egyéb tudományos képzettség kivántatott. Ma a trienti zsinat idevonatkozó rendeletei a határozók. E zsinat azt mondja: hogy senkinek a hajkorona fel nem adható, ha csak a nép nyelvén irni, olvasni nem tud és a hit ele-

[1] C. 9. 10. 13. Dist. XXXIV. — C. 5. Dist. LI. — C. 8. Dist. L.

[2] C. 9. Dist. XXXII.

[3] C. 24. C. XXVII. Q. 1.

[4] C. 4. 7. de bigam. non ordinand. (I. 21.)

[5] C. 2. (*Zosimus* a. 418.) Dist. XXXVI. — C. 1. *Gelas.* a. 494. u. o. „Illiteratos nullus praesumat ad clericatus ordinem promovere.“ — C. 8. Dist. LXI. c. 5. Dist. LI. — C. 2. Dist. XLIX.

[6] C. 4. Dist. XXXVIII. „Nulli sacerdotum liceat canones ignorare;“ — c. 1. 5. 6. 9. u. o.

meiben kellő jártassággal nem bir.[1] Az alsóbb rendeket felveendők legalább a latin nyelvet értsék,[2] és tudományos ismereteiknél fogva reményt nyujtsanak arra, hogy a felsőbb rendek felvételére is méltók leendenek.[3] A subdiaconatust és diaconatust csak azok vehetik fel, kik elegendőleg oktatást nyertek azokra nézve, mik rendjök gyakorlatára megkivántatik.[4] Áldozárnak csak azok szentelendők fel, kik előleges szigoru vizsgálat alá vettetvén, világos jelét adták annak, hogy a hit ágazataira a népet tanitani, a szentségeket kiszolgáltatni képesek.[5] A püspök hit, vagy egyházjogtudor vagy licentiatus legyen, vagy legalább valamely nyilvános akademián képességéről nyert bizonyitványt mutasson fel.[6]

VIII. A *szilárd hit hiánya* (defectus fidei.) Ez okból szabálytalanok: h) szilárd hit hiánya,

a) A neophiták vagyis, kik nem rég tértek át a ker. hitre.[7]

b) A clinici,[8] vagyis, kik életveszélyes betegségben ágyban vették fel a keresztséget.

Miután sem a neophiták, sem a clinicusokra nézve nincs meghatározva, hogy megtérésök, vagy megkereszteltetésök után mennyi idő alatt vehetik fel az egyházi rendet, ennek megitélése a püspök bölcs belátására bizatik.

c) A kánonjogtudósuk nagyobb részének nézete az, hogy a rendek felvételétől kizárandók mindazok, kik megbérmálva nincsenek. Ezen nézetet a SCC. határozatai is megerősitik.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. de reform. cap. 4. „Prima tonsura non initientur, qui fidei rudimenta edocti non fuerint, quique legere et scribere nesciant."

[2] *Conc. Trid.* c. 11. u. o. „Minores ordines iis, qui saltem linguam latinam intelligant" ect.

[3] U. o. azon cap. — [4] C. 13. u. o.

[5] C. 14. u. o. — Hazánkban azok, kik felszenteltetnek, a nagygymnasiumot és a négyévi hittani tanfolyamot tartoznak elvégezni, a melyen minden hittani tárgyból félévenkint vizsgálat alá vettetnek.

[6] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 2. de ref.

[7] I. *Timoth.* III. 6. — C. 1. 2. Dist. XLVIII. Ámbár ellenkező példák sem hiányoztak, mint ezt sz. *Ambrus* magáról mondja: „Neophitus prohibetur ordinari, ne extollatur in superbiam, sed si non deest humilitas competens sacerdotio, ubi causa non haeret, vitium von imputatur, itaque ordinationem meam occidentales episcopi judicio, orientales etiam exemplo probarunt." C. 9. Dist. LXI.

[8] A Κλίνη (lectus) szótól neveztettek igy can. un. D. LVII.

i) szabad és önjogu rendelkezés hiánya,

IX. *Szabad és önjogu rendelkezés hiánya* (defectus libertatis. Azok, kik magukat a papi pályára szánják, nem lehetnek oly viszonyok között, melyek őket a papi kötelmek pontos teljesítésétől bármikép visszatarthatnák; azért nem szenteltethetnek fel:

a) Azok, kik számadási teher alatt állanak, ugymint a tisztviselők, a gondnokok és gyámok, mig nem számolnak, s a mivel tartoznak, ki nem fizetik;[1] nem a magában véve tisztes állás miatt, hanem mint a kánon mondja, nehogy az egyház meggyalázt assék olyanok felszentelése által, kik még nem számoltak, és eleget nem tettek. Ezen szabálytalanság alá nem esnek azok, kik nagyon szegény egyének gyámjai, vagy kik egyházi javakat, vagy kegyes alapitványokat kezelnek, vagy végre, kik rokonaik felett törvényes gyámságot viselnek.[2]

Az adósok, vagy a pörbe keveredtek is ezen osztályba tartoznak. A püspök, ki ezen akadályt ismervén, az adóst mégis felszenteli, érette kezességet vállal és eleget tenni tartozik.

b) A szolgálat alatt levő katonák, hacsak a katonai hatóság által a szolgálatból el nem bocsátatnak.

c) A rabszolgák (servi) uruk beleegyezése nélkül.[3] Ezen, a rabszolgákra érvényes szabály nem terjeszthető ki sem a cselédekre, kiknek urukhoz való viszonya nem állandó, s a netán szükséges kárpótlás által teljesen megszünik; sem az atyai hatalom alatt levő fiui viszonyra. A fiu ugyan tartozik atyja iránti tiszteletből az általa választandó pályára nézve atyja véleményét kikérni, de a rendek felvételére az atya beleegyezése nem kivántatik.

d) A házasok.[4] A férfinak neje irányában bizonyos kötelmei vannak, azért a felsőbb rendeket még a testi közösüléssel végre nem hajtott házasságnál is[5] csak ugy veheti fel, ha a nő szabadon beleegyezését adja és vagy zárdába megy, vagy ha már korosabb, legalább egyszerü örökös tisztasági fogadást tesz[6] a püspök és tanuk előtt és férjétől elváltan külön házban lakik.[7] Az idősb nő csak akkor tartoznék szükségkép zárdába menni, ha férje is a szerzetesi fogadalmat

[1] C. un. de oblig. ad ratiocinia. (I. 19); c. un. Dist. LXII.

[2] C. 1. de postul. (I. 37.) — c. 26. Dist. LXXXVI. c. 1. c. XXI. Q. 3.

[3] C. 1. de servis non ord. (I. 18.)

[4] C. 6. Dist. XXVIII.

[5] C. un. de voto, et voti red. in Extrav. Joan.

[6] C. 5. de convers. conjug. (III. 32.) „Nullus conjugatorum est ad sacros ordines promovendus, nisi ab uxore continentiam profitente fuerit absolutus."

[7] SCC. in *Panorm.* 26. maj. 1752.

letenné, vagy ha püspöknek szenteltetnék.[1] A nő beleegyezése nem kivántatik akkor, ha házasságtörés alapján ágy- és asztaltól elválasztatott, mivel ezen esetben a közös házasélet folytatása és a testi közösülésre a jogot elvesztette.[2] Ha a férj a nő tudta nélkül, vagy akarata ellenére venne fel valamely egyházi rendet, annak gyakorlatától eltiltatik, és egy felsőbb egyházi rend felvételére nem bocsáttatik ;[3] a közös életet a nő kívánságára vele tovább is folytatni tartozik, de mivel a felsőbb rendek felvétele által a tisztaság megtartására köteleztetett: a testi közösülés jogát nejétől nem kérheti, de a nő kívánságára azt teljesiteni köteles; s ha a neje meghalna, ujabb házasságra nem léphet.

k) jó hirnév hiánya.

X. A *jó hirnév hiánya* (defectus bonae famae). A papi hivatás az egyház felfogása szerint a legfontosabb, azért az egyház az apostol szavaira támaszkodva,[4] méltán megkivánja, hogy szolgái jó hirnévvel birjanak,[5] s az egyházi rendek felvételétől eltiltja mindazokat, kik bármely módon becstelenséggel bélyegezvék, ezen elv szerint: „Infamibus portae non pateant dignitatum.“[6]

Becstelenség

A becstelenség nem egyéb, mint a jó hirnévnek megcsorbitása, vagy elvesztése. Kétféle:

a) jogbecstelenség,

1. Jogbecstelenség (infamia juris), mely háromféle módon keletkezik: a törvényben jelelt vétségből, a biró itélete s a szülők elkövetett vétsége folytán.

a) Azon vétségek, melyek a törvényben becstelenséggel bélyegeztetnek, leginkább a következők: egy nyilvános kéjhölgygyel, elvetemült vagy szinészet s egyéb nyilvános nézőjátékoknál szereplő személyekkel kötött házasság ;[7] a pápa és bibornokok megtámadása,[8] eretnekség, nőrablás és ezt előmozditó tanácsadás, vagy segélynyujtás, párbaj.[9] To-

[1] C. 6. l. c. „ne uxoratum praesumatis in episcopum ordinare, nisi uxor prius professa continentiam, sacrum sibi velamen imponat, et religiosam vestem assumat.“

[2] C. 4. de divortiis (IV. 19.)

[3] C. un. de voto et voti red. in Extrav. Joan. XXII. T. VI.

[4] I. *Timoth.* III. 7. „oportet autem illum (episcopum) et testimonium habere bonum, ab iis, qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli.“

[5] C. 6. Dist. XXXIII. — *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 13. 14.

[6] Regula juris. LXXXVII. in VI-to.

[7] C. 15 Dist. XXIII. Hacsak a kéjhölgy- vagy elvetemült személylyel azért nem köt házasságot, hogy őt e bünös pályáról az erény ösvényére visszavezesse. c. 20. de sponsal. et matr. (IV. 1.)

[8] C. 5. de poenis. in IV-to (V. 9.)

[9] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. de ref. c. 6; et Sess. XXV. c. 19.

vábbá mindazok becsteleneknek tartatnak, kik a világi törvények által ilyeneknek nyilvánittatnak;[1] azért minden egyes országban e tekintetben a polgári törvények veendők figyelembe;[2]

b) jogbecstelenségbe esnek azok, kikre a biró oly itéletet mond ki, melylyel a törvények értelmében becstelenség jár;

c) azoknak gyermekei és unokái, kik eretnekekké lesznek, vagy a pápát és bibornokokat megtámadják.[3]

A becstelenség vezeklés által sem töröltetik el; a bün ugyan Isten előtt megbocsáttatik, de a szégyen és gyalázat az emberek szemei előtt megmarad. Ez volt az oka, hogy azok, kik nyilvános vezeklés alá vettettek, a rendek felvételétől eltiltattak.[4]

b) ténybecstelenség.

2. Ténybecstelenség (infamia facti); midőn valaki oly tettet visz végbe, mely a törvényben becstelenséggel ugyan nem illettetik, de általa a polgártársak közvéleménye folytán az erkölcsi tisztelet csorbul, pl. ha valaki házasságtörést, simonia vagy sodomia vétséget követ el, vagy ha valaki mások előtt megvetett életmódot üz, pl. a nyúzók.

159. §. b. Büntettek, melyek a törvény rendelete folytán vonnak szabálytalanságot maguk után (irregularitas ex delicto.)

Régi fegyelem.

Sz. Pál apostol Titus- és Timotheushoz irt levelében azt kivánja, hogy a püspökök és diakonok fedhetlen életüek és vétek nélkül legyenek.[5] Ennek alapján a keleti egyház kizárta a papi állásból[6] mindazokat, kik a keresztség[7] után nagyobb vétket követtek el. A nyugati

[1] C. 2. C. VI. Q. 1. „Omnes infames esse dicimus, quos leges saeculi infames appellant"

[2] Hazánkban a törvény a következő vétségek elkövetőire szabott jogbecstelenséget (infamia juris): a vértagadás-, hütlen gyámok-, hamis levél koholók- és ilyennel tudva élők-, valamint ezek ügyvédei-, hamis esküvők-, a letétemény letartóztatói-, az ellenféllel egyetértő ügyvédek-, álorczások-, az országgyülésen országos dolgok alkalmával hivatalt adók- vagy elfogadókra; és szokásból a párbajvivókra. V. ö. *Suhajda*: Magy. polg. magánjog rendszere. 299. §.

[3] C. 5. de poenis in VI-to (V. 9.)

[4] C. 3. Dist. LXI. „Quis enim, quem populus ante vidit jacentem, veneretur antistitem."

[5] *Tit.* I. 6. 7. — I. *Tim.* III. 2. 10.

[6] C. 7. Dist. XXIV. — c. 32. Dist. L. — c. 4. 5. Dist. LXXXI.

[7] C. 6. Dist. XXV. „Ex eo tempore, quo in Christum renatus est, nulla peccati conscientia (episcopus) remordeatur." A keresztség előtt elkövetett bünök a keresztségben eltörültetnek.

egyházban pedig már az első századokban mindazok, kik nyilvános vezeklés alá eső büntett részesei voltak, különbség nélkül, vajjon büntetés alatt állanak-e még,[1] vagy azt már kiállották,[2] az egyház szolgái nem lehettek, s ha már valamely rendet felvettek volna, azok gyakorlatától és a felsőbb rendek felvételétől eltiltattak.[3] Később a nyilvános vezeklések megszüntével, csak a nyilvános törvényszék előtt tárgyalt[4] és egyszersmind becstelenitő büntettek[5] idéztek elő szabálytalanságot. Titkos és oly nyilvános büntettek, melyek becstelenséggel összekötve nincsenek, csak akkor képeznek szabálytalanságot, ha ez a törvényben határozottan kimondatik. A törvényben kimondott s szabálytalanságot előidéző esetek a következők: Jelenleg. A szabálytalanságnak ex delicto esetei:

I. *Emberölés* (homicidium voluntarium). E miatt szabálytalanok: a) emberölés,

a) Azok, kik szándékosan ölnek meg valakit[6] (homicidae dolosi), de nem szabálytalan az, ki saját élte megtámadóját, megtartván különben a kellő ovatosságot,[7] megöli; aki nem saját, hanem más, ha hozzá még oly közel álló személy életének, vagy vagyona, becsülete, szüzessége megtámadóját öli meg, szabálytalanság alá esik. A kegyur, ki kegyursága alá tartozó javadalmast meggyilkolja, valamint a tőle férfileszármazottak negyedizig szabálytalanok, s a szerzetes-rendben valamely hivatalt vagy méltóságot nem viselhetnek,[8] kivétetnek azon gyermekei, kik tőle a gyilkolás előtt születtek.[9]

b) Kik önvétkök vagy vigyázatlanságuk által más halálának közvetett okai voltak (homicidae culposi.) Itt megjegyzendő: 1) Ha valaki megengedett müködést visz végbe s pedig kellő elővigyázattal, nehogy tettéből halál következzék, nem szabálytalan, pl. az orvosok vagy sebészek, ha az orvosi, vagy sebészi tudományban kellően jártasok, s a tudomány szabályai szerént gyógyitanak, nem szabálytalanok, de mindamellett ovatossági felmentvényt kell kérniök[10] (dispensatio ad cautelam), mert sohasem tudhatják: vajjon azok körül, kik meghaltak,

[1] C. 56. Dist. L. — [2] 59. ugyanott.

[3] C 7. 8. Dist. L.

[4] C. 4. de temp. ord. (I. 11.) „Quia peccatum occultum est, si promovere voluerit, eum nec potes, nec debes aliqua ratione prohibere;“ c. 17. ibid.

[5] C. 5. de furtis (V. 18.)

[6] C. 1. de homic. vol. (V. 12.) „Siquis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo avelles eum.“ — *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 7. de ref. — c. 4. 5. et c. 41. Dist. L.

[7] C. 18. de hom. vol. (V. 12.) — Cap. un. de homic. vol vel. cas. (V. 4. in Clement.

[8] C. 12. de poenis. (V. 37.)

[9] SCC. de 2. aug. 1628.

[10] *Benedict.* XIV. de syn. dioec. XIII. 10. 4.

mindig a tudomány által előirt minden ovatosság és szabály szerint jártak-e el? 2. Ha valaki meg nem engedett cselekvényt, melyből másnak halála következik, visz végbe, bár a halál megakadályozására mindent elkövetett, szabálytalanná leszen,[1] pl. ha valaki az orvosi vagy sebészeti tudományokban járatlan levén, mégis másokat gyógyitana, vagy sebészeti mütétet vinne végbe.

Másnak véletlen megölése (homicidium mere casuale); ugyszintén az akaratképességgel nem biró egyének u. m. őrültek és serdületlenek vagy alvók által végbevitt gyilkosság, szabálytalanságot nem idéz elő.[2]

c) Azok, kik tanács,[3] parancs,[4] segély, beleegyezés, felbujtás, vagy bármely módon más meggyilkoltatására legközelebb közremüködnek. Ha valakinek meggyilkoltatására nézve többen megegyeztek, bár egy hajtja is végre a gyilkosságot, mindnyájan szabálytalanok.[5] Ha előleges elhatározás nélkül veszekedés alkalmával többen támadnak meg valakit, s bizonyos, hogy kihajtotta végre a gyilkosságot, ez maga; ha pedig nem tünik, ki tette a halálos döfést, a megtámadók mindnyájan szabálytalanok.[6]

d) Szabálytalanok, kik az anyaméhben levő élő magzatot elhajtják[7] (procuratio abortus): valamint azok is, kik ital vagy gyógyszer nyujtása, vagy bármily módon egy férfit vagy nőt magtalanná tesznek[8] (procuratio sterilitatis.)

b) csonkitás, II. *Csonkitás* (mutilatio). Szabálytalanok azok, kik másnak valamely, a természet által bizonyos müködésre szánt főtagját u. m. kezét, lábát, nyelvét, nemzőrészét igazságtalanul elvágják, vagy szemét kiszurják. A csonkitás a kánonokban a gyilkossággal egyenlőnek tekintetvén, rá nézve ugyanazon szabályok érvényesek, melyek az emberölésre határoztatnak. Más ujjának elmetszése, fogának kiütése nem képez sza-

[1] Reg. jur. XIX. in VI-to. „Non est sine culpa, qui rei, quae ad eum non pertinet, se immiscet."

[2] C. un. de homic. vol. vel. cas. in VI-to. „Si furiosus, aut infans, seu dormiens hominem mutilet v. occidat: nullam ex hoc irregularitatem incurrit."

[3] C. 23. Dist. I. de poenit. „Per quorum consilium, et fraudem homines exstinguuntur."

[4] C. 3. de hom. in VI-to. (V. 4.)

[5] C. 18. de homic. (V. 12.)

[6] C. 12. 18. u. ott. — C. 34. C. XXIII. Q. 8.

[7] C. 20. de homic. (V. 12.) — C. 8. C. XXXII. Q. 2.

[8] C. 5. de homic. (V. 12.)

bálytalanságot, de ez esetben a SCC. rendelete szerint óvatossági felmentvény kérendő.[1]

Szabálytalanok azok is, kik önmagukat megcsonkitják, vagy magokat mások által megcsonkittatni, vagy megférfiatlanitani engedik,[2] kivéve, ha ez, az ellenség által, az orvos tanácsából az élet fentartása miatt történik.[3]

III. *Eretnekség, hithagyás, hitszakadás és szentségárulás.*

a) Eretnekség (haeresis). Az eretnekek szabálytalanok, akár mint valamely eretnek felekezethez tartozók kereszteltettek meg, akár a kath. egyház kebeléből tértek át az eretnekségre. Aki valamely rend felvétele után lett eretnek, ha tettét később megbánván, a kath. egyház kebelébe visszatér, az ünnepélyes hitvallást leteszi, a már előbb felvett rend gyakorlata neki ugyan megengedhető, de felsőbb rendek felvételére bocsájtani nem lehet.[4] Az eretnekségből támadó szabálytalanság nemcsak az eretnek személyét éri, hanem kiterjed követőire (credentes), vagyis azokra is, kik a tévtanra nézve hozzá csatlakoznak a befogadókra (receptatores), kik a törvényes nyomozás elől menekülő eretneket erőszakkal is megvédelmezik; a pártfogókra (fautores), kik az eretneket, mint ilyent, az eretnekség érdekében bármily módon segitik; végre a leszármazottakra s pedig anyai részről a fiukra, apai részről a fiuk- és unokákra.[5] c) eretnekség,

b) A hithagyás[6] (apostasia). A hithagyás háromfélekép jön tekintetbe: midőn valaki megtagadja a keresztény hitet és pogánnyá válik (apostasia a fide); midőn valaki a papi állást elhagyva, a rendek gyakorlatával fölhagy (apostasia ab ordine), vagy mint a szerzetesrendből való szökés és hithagyás (apostasia a fide religiosa). Mind a három esetben szabálytalanság áll be. d) hithagyás,

c) Hitszakadály[7] (schisma). Ez akkor képez szabálytalanságot, ha az eretnekséggel egyesülten fordul elő. e) hitszakadály,

d) Szentségárulás (simonia). Hajdan, ha a papok követték el, javadalomtóli megfosztás-, ha pedig világiak, nagyobb kiközösités- f) szentségárulás,

[1] SCC. 19. jul. 1687. ap. *Ferrar.*

[2] C. 4. 5. C. 7. Dist. LV. — C. 1. §. 1. Dist. XXXVI. c. 4. de corp. vitiat. (I. 20.) — *Bened.* XIV. syn. dioec. XI. 7.

[3] C. 5. de corp. vitiat. (I. 20.) — C. 7—10. Dist. LV. — *Bened.* XIV. de syn. dioec. XI. 7. 1.

[4] C. 21. C. I. Q. 7.

[5] C. 2. §. 2. de haeretic. in VI-to. (V. 2.) c. 5. Dist. II.

[6] C. 69. Dist. L.

[7] C. 1. de schis. et ord. ab eis (V. 8.)

sel büntettettek;[1] az ujabb jog szerint, ki ily módon jut valamely rendhez, ezen rend gyakorlatától felfüggesztetik; ha pedig ezen vétség által valamely egyházi hivatalt nyerne, letétetik és nagyobb rend felvételére képtelenné válik.[2]

g) keresztséggel való visszaélés.

IV. A *keresztséggel való visszaélés* (absusus baptismi) miatt szabálytalanok:

a) Aki egy érvényesen megkereszteltet, tudva, vagy vétkes vigyázatlanságból ismételten feltétlenül (absolute) ujra megkeresztel;[3] aki magát ugyanezen feltételek mellett másodszor is megkereszteltetí;[4] akik az ismételt keresztségnél tudva, nyilvánosan segédkeznek.[5]

Vajjon az, ki ujra feltételesen (sub conditione) keresztel valakit, midőn józanul kételkedni nem lehet, hogy az első keresztség rendesen, vagyis az egyház által előirt módon adatott föl, szabálytalanná lesz-e? vita tárgya. A kánonjogtudósok egyik és pedig tekintélyes részének nézete szerint nem szabálytalan; mások pedig és ezek között XIV. Benedek is szabálytalannak mondják.[6]

b) Azok is szabálytalanok, kik felnőtt korukban szükség nélkül tudva eretnektől magokat megkereszteltetik.[7]

h) felszenteléssel való visszaélés,

V. A *felszenteléssel való visszaélés* (abusus ordinationis.) E miatt szabálytalanok:

a) Kik az illetékes püspök, vagy apát tudta és beleegyezése nélkül b e l o p ó d z v a (furtive), pl. álnév alatt magokat felszenteltetik. Ezek excommunicatio alá esnek, mely alól ha föloldoztatnak is, magasabb rendek felvételére nem bocsáthatók.[8]

b) Szabálytalanok, kik szentségárulás utján jutnak valamely egyházi rendhez.

c) A felvett rendek gyakorlatától való felfüggesztés és a magasabb rendek felvételétől való eltiltás éri azokat, kik valamely rendet tudva eretnek, szakadár, szentségáruló,[9] kiközösitett,[10] letett, vagy lemondott püspöktől vesznek fel.

[1] C. 8. C. I. Q. I. „Si quidem clericus fecerit proprio gradu decidat, si vero laicus, aut monachus anathematisetur."

[2] C. 11 12. 13. 27. 34. de simoniacis (V. 3.) — Extrav. Commun. c. 2 eod. (V. I.)

[3] C. 6. de bapt. III. 42. — *C. Apost.* 46.

[4] C. 5. Dist. LI. — C. 65. Dist. L. — C. 10. C. I. Q. 7.

[5] C. 2. de apost. et reit. bapt. (V. 9.)

[6] *Bened.* XIV. de syn. dioec.

[7] C. 18. C. I. Q. 1.

[8] C. 1. 2. 3. de eo, qui furtive ord. (V. 30.)

[9] C. 107. C. I. Q. 1.

[10] C. 4. C. IX. Q. 1.

VI. A *rendek gyakorlatával való visszaélés*[1] (abusus ordinis), midőn valaki, világi vagy pap, a föl nem vett, vagy a kánonok ellen fölvett renddel járó teendőket gyakorolja,[2] pl. ha a diakonus, vagy aki a kisebb rendekkel bir, misét mondana, gyóntatna, vagy az utolsó kenet szentségét kiszolgáltatná, vagy ha a felszentelt pap bérmálna. A világiak, kik mai szokás szerint mint sekrestyések kisebb rendek felvétele nélkül a mise körül szolgálatot tesznek, nem szabálytalanok, csakhogy a rend jelvényeit, pl. a manipulust vagy stólát fel nem vehetik. Szükség esetén, ha nincs subdiaconus, az előljáró megengedheti, hogy manipulus nélkül egy kisebb rendekkel biró dalmaticába öltözve mise alatt az epistolát elénekelhesse. i) rendek gyakorlatával való visszaélés,

Azon világi, ki valamely renddel járó sz. működést véghezvinne, minden rend felvételétől, az egyházi pedig a nagyobb rendek felvételétől eltiltatik, az egyházi azonkivül a felvett legnagyobb rend gyakorlatától 2—3 évig felfüggesztetik.

Szabálytalan azon egyházi, ki nagyobb kiközösités,[3] felfüggesztés,[4] interdictum,[5] alatt levén, ennek megvetésével papi tisztét nyilvánosan, ünnepélyesen gyakorolja, pl. misézik, a szentségeket kiszolgáltatja, egyházi áldást ad, mint diakonus stolával, mint subdiakonus manipulussal a misénél segédkezik; szabálytalanság alá esnek, kik a püspök által ex informata conscientia az egyházi rend működései alól felfüggesztetnek s ennek daczára valamely renddel járó működést teljesitenek.[6]

Azonban hogy valaki szabálytalanná legyen, kivántatik:

1) hogy rendi működést teljesitsen; mert az egyházfenyitékek (censurae) alatt levők által véghezvitt joghatósági cselekvények, mint az Isten igéjének hirdetése, a házasulandók esketése, a javadalmak adományozása ámbár tiltvák, szabálytalanságot nem eredményeznek;

2) hogy hivatalosan és mint az egyház szolgája működjék; azért ha valaki otthon nem nyilvánosan keresztel, nem lesz szabálytalan;

[1] C. 1. 2. de ordin. ab episc. qui renunt. (I. 13.)

[2] C. 1. de cler. non. ord. ministr. (V. 28.) „Si quis baptisaverit, aut aliquod divinum officium exercuerit, non ordinatus, propter temeritatem abjiciatur de ecclesia, et nunquam ordinetur. — C. 2. u. ott.

[3] C. 10. de cleric. excom. ministr. (V. 27.)

[4] C. 1. de sent. et re jud. in VI-to. (II. 14.) — C. 1. de sent. excom. in VI-to (V. 11.)

[5] C. 20. u. ott.

[6] SCC. in *Sagan.* 21. jun. 1865; — *Bened.* XIV. de syn. dioec. XII. 8. 5. —

3) hogy tudva, s az egyházfenyitéket megvetve végezzen rendi működést; azért nem szabálytalanok, kik önhibájuk nélkül, az egyházfenyitékről, mely alatt állanak, mitsem tudván, teljesitenek egyházi működést, vagy valakinek halálos ágyon a szentségeket más pap hiányában kiszolgáltatják.

c) Ide tartozik végre a helybeli tilalom megsértése, tehát midőn valaki tilalom alatti helyen valamely egyházi működést teljesit, pld. misézik, vagy valamely szentséget kiszolgáltat.[1]

j) házassággal való visszaélés,

VII. A *házassággal való visszaélés*, (abusus matrimonii), melynélfogva szabálytalanok azok, kik ünnepélyesen letett szerzetesi fogadalom,[2] vagy valamely nagyobb rend felvétele után házasságot kötnek s azt végrehajtják.[3]

k) ha valaki püspökét kegyetlenül megsérti.

VIII. *Ha valaki püspökét kegyetlenül megsérti.*

Ezen büntettekre nézve, melyek a törvény rendelete folytán szabálytalanságot idéznek elő, megjegyzendő:

a) Hogy mindazon kánonok, melyek a szabálytalanságról szólanak, a legszorosabban magyarázandók; azért analogia folytán más hasonló vagy talán nagyobb büntettekre ki nem terjeszthetők.

b) Nem vélelmezhetők, hanem a kitől állittatnak, az által be is bizonyitandók. Kinek büntette be nem bizonyittatik, az a kültörvényszék előtt (pro foro externo) szabálytalannak nem tekinthető.

160. §. A szabálytalanság következményei.

A szabálytalanság következményei: a) a rendekre,

A szabálytalanság következményei vagy a rendekre, vagy a javadalomra vonatkoznak.

1. A *rendekre nézve.* Az előleges szabálytalanságban levő sem a hajkoronát, sem a rendeket jogosan föl nem veheti, de ha felvette, felszentelése érvényes, az előleges szabálytalanságban levő, vagy az utólagosan abba eső, a renddel járó működéseket jogosan nem gyakorolhatja; ha a szabálytalanság általános, az illető valamenyi felvett rend gyakorlatától, ha részletes, csak néhány renddel járó működéstől tiltatik el. Ha a szabálytalanság büntett eredménye, a szabálytalan minden felvett renddel járó működéstől eltiltatik, s nagyobb rendek

[1] C. 18. de sent. excom. in VI-to (V. 11.) „Is, qui scienter in loco celebrat supposito interdicto, irregularitatem incurrit."

[2] C. 24. CXXVII. Q. 1.

[3] C. 4. 7. de bigam. non ord. (I. 21.)

felvételére szabálytalanná tétetik; de ha a szabálytalanságot testi épség hiánya idézi elő, akkor a már felszentelt pap csak azon egyházi működéseket nem teljesitheti, melyeket illemesen nem végezhetne, pl. kinek a sz. ostya eltöréséhez szükséges két ujja hiányzik, nem misézhet; de a renddel járó egyéb müködéseket teljesitheti,[1] tehát gyóntathat. Halál esetén (in articulo mortis) a szabálytalan is gyóntathat, s minden bünbánót, bármily vétektől vagy egyházi fenyitéktől feloldhat.[2]

2. *A javadalomra nézve.* Ha a javadalom előleges szabálytalanságban levőnek adatik, az adományozás ipso jure[3] semmis, érvénytelen.[4] Ha a javadalmat törvényesen nyert pap utólagos szabálytalanságba esik, nem ipso jure, hanem csak birói itélet folytán veszti el javadalmát.[5] A testi hiányban szenvedő javadalmas mellé segéd rendelendő,[6] az őrültnek a jövedelemből meghatározott részszel[7] helyettes adandó; az őrültség három év elteltével sem szünvén meg, a javadalom másnak adható.[8] b) a javadalomra nézve.

161. §. A szabálytalanság megszünése.

I. A keresztség felvétele által a felserdültnek a keresztség előtt elkövetett minden bünei következményeivel együtt eltöröltetnek, tehát megszünik a büntettekből eredő szabálytalanság is, de nem szünik meg a kánonjogi kellékek hiányából támadt minden szabálytalanság, pl. a bigamiából eredett nem, mert c. 3. Dist. XXVI. értelme szerint: „baptismus delet delicta, non numerum uxorum.“ A szabálytalanság megszünik: a) a keresztség felvétele által,

II. Némely, a kánonjogi kellékek hiányából támadt szabálytalanság megszünik, amint elenyésznek az előidéző okok.[9] Igy a korhiány a meghatározott kor elérése; a kellő tudomány hiánya a megkivántató ismeret és tudomány megszerzése-; a szabad rendelkezés hiánya, a szabadság elnyerése-; a szilárd hit hiánya, a hit alapos ismeretének megszerzése által teljesen megszünik. b) az előidéző okok megszüntével,

[1] C. 2. de cler. aegrot. v. deb. (III. 2.) „Presbyterum, cujus digitos cum medietate palmae a praedone abscissos esse significas, missam non permittimus celebrare. Ipsum autem ceteris officiis sacerdotalibus fungi minime prohibemus.“

[2] *Conc. Trid.* Sess. XIV. de Sacr. Poen. c. 7. „Nulla sit reservatio in articulo mortis atque ideo omnes sacerdotes quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis et censuris absolvere possunt.“

[3] Rot. rom. decis. in Turrit. 10. dec. 1723, 9. jun. 1724.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 4. de ref.

[5] C. 10. de exces. prael. et subd. (V. 31.) — c. 2. de cler. non ord. ministr. (V. 28.) arg. c. 5. ne clér. v. mon. (III. 50.)

[6] Tit. de cler. aegr. — [7] A jövedelem többi része a javadalmast illeti. (C. 14. C. VII. Q. 1.) — [8] SCC. in una Florent. 28. nov. 1680, et 29. maj. 1677.

[9] C. 14. 15. de temp. ord. (I. 11.)

A törvényes származás hiánya kétfélekép szünik meg.

a) törvényesités által, mely vagy utóházasság[1] (legitimatio per subsequens matrimonium), vagy pápai leirat által történik (legitimatio per rescriptum papale). (V. ö. II. 478. §.)

b) ünnepélyes szerzetesi fogadalom által,[2] mely által azonban csak a rendek felvételére, nem egyszersmind a praelatura és méltóságokra való képesség is nyeretik;[3] ez, vagy a pápától nyert különös felmentvény, vagy egy breve de eligibilitate által szerezhető meg.

A ténybecstelenség (infamia facti) megszünik, vagy legalább is három évig tartó s általán elismert példás viselet, vagy lakhely változtatás által.[4]

c) felmentés által. Felmentést a pápa vagy a püspök ad.

III. A többi szabálytalanság csak felmentés (dispensatio) által szünik meg. A jog, felmentést adni, rendszerint a pápát illeti. Némely esetben vagy az általános jog, vagy különös pápai engedély s átruházás folytán a püspökök is felmenthetnek.

Jelesen rendes hatalma- és saját tekintélyénél fogva (jure communi decretalium, jus dispensandi propria auctoritate) felmenthet a püspök:

a) A hasonlatos többnejüségtől (bigamia similitudinaria); a felmentés akkor történhetik, ha a pap a törvénytelen nőt elhagyja, és kellően végrehajtott poenitentiatartás után fedhetlen életet él.[5]

b) Azokra nézve, kik valamely rend átugrásával vettek fel egy magasabb rendet (ordinatio per saltum), mindaddig, mig a jogtalanul felvett renddel járó müködést nem teljesitették.[6]

c) A törvényes származás hiánya alól, de csak a kisebb rendekre s egyszerü, tehát tulajdonképi lelkészettel össze nem kötött javadalmakra nézve.[7]

[1] C. 6. qui filii sint leg. (IV. 17.) „Tanta vis est matrimonii, ut, qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium legitimi habeantur."

[2] C. 11. Dist. LVI.

[3] C. 1. de filiis presbyt. (I. 17.) „Praelationem vero nullatenus habeant."

[4] *Alphons. Ligouri* Theol. Mor. VII.

[5] C. 4. de cler. conj. (III. 3.) „Post longam clerici, qui nuptias contraxit poenitentiam, et vitam laudabilem."

[6] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 14. de ref. „Cum promotis per saltum, si non ministraverint, episcopus ex legitima causa possit dispensare."

[7] C. 1. de filiis presbyt. (I. 11.) in VI-to. „Is qui defectum patitur natalitium ex dispensatione episcopi licite potest ad ordines promoveri minores, et obtinere beneficium, cui cura non imminet animarum."

d) A testi épség hiánya alól[1] kisebb és nagyobb rendekre való különbség nélkül, mig a hiány a püspök itélete szerint nem oly nagy, hogy az attóli felmentés a szentszéket illeti.

e) A házasságtörés és esküszegés alól megelőző poenitentiatartás után.[2]

f) A trienti zsinat határozata szerint minden titkon maradt büntettből eredt szabálytalanság alól; kivéve ha ez szándékos gyilkosságból ered, vagy a büntény már a bíróság elé került.[3]

A titkon maradt büntettekből eredő szabálytalanság alól a felmentési jog a püspököt rendes hatalmánál (jurisdictio ordinaria) fogva illetvén, azt helynökére, vagy más személyre átruházhatja, a Reg. Jur. 68. in VI-to szerint: „Potest quis per alium, quod potest per se ipsum, t. i. nisi sit prohibitum;" illeti e jog a káptalani helynököt is; továbbá a püspök e jogot csak azokra nézve gyakorolhatja, kik megyéje területén állandóan lakván, joghatósága alá tartoznak. E jog gyakorlatával nem birnak a praelati nulliusok, habár külön területtel birnak, sem a bibornokok saját egyházaikban, mert a trienti zsinat püspökök alatt csak azokat érti, kik tulajdonképen püspökök.

A szándékos gyilkosságnál, mely önvédelem miatt, de nem a kellő ovatosság szabályainak megtartása mellett történt, a püspök menthet fel.[4]

[1] Arg. c. 2. de corp. vitiat. (I. 20.)

[2] C. 4. §. 2. de judic. (II. 1.) „De adulteriis potest episcopus post peractam poenitentiam dispensare". — c. 17. de temp. ord. (I. 11.)

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 6. de ref. „Liceat episcopis in irregularitatibus omnibus, et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio valuntario, et exeptis aliis, deductis ad forum contentiosum, dispensare."

Delictum occultum alatt itt némelyek oly bűnteny értenek, mely két tanu által sem bizonyitható be; mások oly bűnteny, mely több ember előtt ismert, de még köztudomásra nem jött, mely ugyan bebizonyitható volna, de a bebizonyitás nehezen történhetnék. Ily büntettből eredt szabálytalanság alól a püspök felmenthet, ha az még a bíróság elé nem került; az ügy a bíróság elé kerülvén, a perbebocsátkozás után a püspök többé a zsinat ezen szavainál fogva: „deductis ad forum contentiosum" a végitélet hozataláig nem menthet fel. Ha a vádlott a bíróság által teljesen felmentetik, nincs szüksége dispensatiora; ha a felmentő itélet bizonyitékok hiányában történik, a püspök felmenthet; mert a be nem bizonyitott bűntény, jogilag titkon maradtnak, s a törvényszék elé nem vittnek tekinthető. Ha a vádlott elitéltetik, vagy az itélet bizonyos feltétel mellett hozatik, a szabálytalanság alól csak a pápa menthet fel. V. ö. *Porubszky*. i. m. 153. l. n. 15.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 7. de ref.

A titkon maradt szándékos gyilkosság, vagy az anyaméhben levő élő magzat elhajtásából eredt szabálytalanság alól a pápa menthet fel a Poenitentiaria utján; a nyilvános szándékos gyilkosságnál a S. Congregatio Concilii előleges megkérdezése után a felmentvényt a Dataria, vagy a Secretaria Brevium által adja.

A püspököknek a titkon maradt bünesetekből eredő szabálytalanság alóli felmentési jogának második megszoritására nézve a kánonjogtudósok között nézetkülönbség uralkodik. A büntett a biróság elé kerültnek (delictum ad forum contentiosum deductum) némelyek szerint akkor tekintendő, ha a vádlevél az illetékes biróságnál benyujtatott; mások szerint, ha vádlott a törvényszék elé idéztetik; legtöbbek véleménye szerint pedig a perbebocsátkozás kivántatik. Tekintve azt, hogy a trienti zsinat a püspököktől a felmentési jogot megvonni akarta oly esetekben, midőn a büntett nyilvános botrányt idézett elő, vagy tartani lehet, hogy ilyen előidéztethetik, akkor helyesnek e tekintetben azon nézet tartandó, mely szerint a büntett biróság elé kerültnek tekintendő, amint a büntett az illetékes biróságnál bejelentetett, vagy a vádlevél benyujtatott.[1]

162. §. A felszentelési czim. a) Történelmi kifejlődése.

Az eddig elmondott kellékeken kivül megkivánja az egyház, hogy a felszentelendő czimmel (titulus) birjon.

Mi tulajdonkép a czim?

A titulus tulajdonkép felirat, vagy megkülönböztető jel, mely valakinek bizonyos dolog fölötti jogát jelenti.[2] E kifejezés átvitetett magára az egyházra, vagy azért, mivel hajdan a templomok az épitő-, vagy valamely vértanu nevével, vagy a sz. kereszt jelével láttattak el, vagy mivel nyilvánosan, Isten tiszteletére emelt és felszentelt épületek voltak.[3] A legrégibb korban előforduló azon tilalom, hogy senki absolute fel ne szenteltessék, egyértelmü azon rendelettel, hogy senkit sem szabad sine titulo ordinálni,[4] s ez által kimondatott az elv, hogy a felszentelendő a felszenteléssel egyidejüleg valamely egyháznál állandó hivatalt nyerjen. Azért az ily feltétel mellett felszentelt pap titulatus, vagy clericus intitulatus, a templom pedig és az átruházott egyházi hivatal titulus-nak neveztetett. Midőn az V. század végén a beneficiumügy fejlődni kezdett s egyes egyházaknál alkalmazott papok többé nem a

A felszentelési czim történelmi kifejlődése.

[1] V. ö. *Hinschius*, Das Kirchenrecht stb. Berlin 1869. I. B. I. H. 57. l.
[2] C. 1. C. XVI. Q. 6.
[3] *Genes.* XXVIII. 18. 22. — [4] C. 1. Dist. LXX.

püspökmegyei jövedelmek pénztárából tartattak el, hanem egyes egyházhivataloknak haszonélvezetre átengedett telkek, tized s egyéb, az egyházi hivataltól elválaszthatlan állandó jövedelmekkel láttattak el, megváltozott a titulus értelme is; ezentul nem az egyházi hivatalt, hanem az ahhoz kötött javadalmat (beneficium) jelentette,[1] jóllehet azon szoros kapcsolatnál fogva, mely e kettő között létezik, a két nevezett officium és beneficium ecclesiasticum gyakran felváltva használtatott.

A régi fegyelem.

Az egyház első századaiban senkit sem lehetett felszentelni, hacsak illő eltartására bizonyos egyházi hivatal vagy javadalommal nem birt, amint ez a chalcedoni zsinat egyik határozatából is kitünik.[2] Midőn azonban a püspökök az egyház rendeletei ellenére gyakran minden czim nélkül a rendeket feladták, a felszenteltek, illő eltartásukra meghatározott állandó jövedelmök nem levén s állandó helylyel nem birván, ide oda jártak, s az egyháznak szégyenére, egyes tehetősek s világi fejedelmeknek pedig terhére váltak. Ezen visszás állapot, ugy látszik, a XI. században volt leginkább elharapódzva; mert ezen században ismételve hozattak az ugynevezett clerici vagantes vagy acephali ellen rendeletek s egyszersmind az általános, minden czim nélküli felszentelések eltiltattak.[3] A czim nélküli felszentelésből eredő bajok elháritására 1179-ben III. Sándor pápa alatt tartott III. laterani zsinat azt rendelte, hogy a püspök, ki valakit czim nélkül felszentel áldozár- vagy diakonusnak, ha ez külön vagyonnal (patrimonium) nem birna, sajátjából tartozzék eltartani mindaddig, mig egyházi javadalmat nem kap.[4] III. Incze, a zsinat ezen rendeletét megujitotta, sőt a diaconatusnál alsóbb rendekre nézve is czimet kivánt;[5] mely intézkedése azonban csak a subdiaconatust illetőleg lépett életbe. A laterani zsinat ezen szavaiból: „hacsak külön vagyonnal nem bir" a tulajdonképeni czim, t. i. titulus beneficii mellett egy különös, az ugynevezett titulus patrimonii fejlődött ki,[6] mely a XII. század végén már általán elfogadtatott. E nézet utóbb annyira kiterjesztetett, hogy minden, a felszentelt eltartását biztositó állandó jövedelem a felszentelésre elegendő czimnek tekintetett.

A titulus beneficii mellett a kolostorok keletkeztével egy harmadik czim jött létre t. i. a fogadalmi vagy a szerzetesi szegénység czime (titulus professionis, vagy tit. religiosae paupertatis.) Ezen czimre min-

[1] C. 3. de cleric. conjug. (III. 3.)
[2] C. 1. Dist. LXX.
[3] C. 2. Dist. LXX. „Sine titulo facta ordinatio irrita habeatur."
[4] C. 4. de praeb. et dignit. (III. 5.)
[5] C. 16. et 23. l. c. — [6] C. 23. l. c.

den szerzetes, ki valamely rendbe felvétetvén, ott a szerzetesi fogadalmat letette, (miután a kolostorban teljes és állandó ellátásról biztositva volt), a szerzetes főnök engedélyével a püspök által fenszenteltethetett.

Végre lassanként még egy más alapja fejlődött ki a felszentelésnek, az ugynevezett titulus mensae, midőn a felszenteltnek ellátása csak hivatal-képtelenség esetére tétetik kilátásba.

163. §. b) A czimre nézve jelenleg érvényes jogszabályok.

Mi jelenleg a felszentelési czim?

Felszentelési czim alatt értünk ma minden oly forrást, melyből a felszentelendő élni fog.

Czim nélkül a nagyobb rendekre senkit sem kell felavatni; mert illetlen lenne, ha a felszentelt élte föntartására valamely meg nem engedett, vagy aljas keresetmódot használni, vagy talán koldulni kénytelenittetnék.[1] A trienti zsinat Sess. XXI. c. 2. de ref. határozottan kijelenti, hogy a nagyobb rendeket csak annak lehet feladni, kinek vagy javadalma (beneficium eccl.) vagy saját vagyona (patrimonium), vagy egy harmadiktól biztos ellátása (pensio) van. A zsinat itt, mint rendes felszentelési czimet, a javadalmat emliti; saját vagyonra, vagy biztos ellátásra csak szükség esetén, melynek megitélését a püspökre bizza, engedi meg a rendek feladását.

Egyes felszentelési czimek: a) titulus beneficii,

I. A *titulus beneficii* abban áll, hogy a felszentelendő élethossziig egy tulajdonképeni javadalmat bir. Ezen javadalom következő kellékekkel legyen ellátva:

a) Olyan legyen, mely a javadalmas ellátását állandóan biztositja; azért erre nem elegendő oly állomás, a melytől a felszentelt bármikor elmozditható, tehát pl. egy manuale beneficium.

b) Legyen egyházi javadalom, azért valamely házikápolna, vagy az elvégzendő papi müködésekért kijelölt jövedelem, vagy magányalapitvány nem képez elegendő czimet.

c) Nyujtson elegendő jövedelmet a felszentelt rangszerü eltartására; a mennyiség, a szokás- és körülményekhez képest a megyei zsinatok, vagy a püspök által határoztatik meg. Végre

d) a felszentelt legyen a javadalom békés birtokában. Azért maga a kijelelés, kinevezés, vagy megválasztás valamely egyházhivatalra még nem elégséges.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXI. c. 2. de ref. „Quum non deceat eos, qui divino ministerio adscripti sunt, cum ordinis dedecore mendicare, aut sordidum aliquem quaestum exercere.“

II. *Titulus patrimonii*, ha a felszentelendőnek saját vagyona van, vagy ha mástól rendeltetik számára, mely azonban állandó, bizonyos és ingatlan, vagy ingatlannal egyenértékü legyen. b) titulus patrimonii.

III. *Titulus pensionis*, ha a felszentelendőnek az egyház jövedelmeiből, vagy egy harmadiktól biztos és elégséges évi jövedelem biztosittatik. c) titulus pensionis,

E két utóbbi czimre a püspök csak kivételesen akkor szentelhet, ha a papok hiánya, az egyház java azt elkerülhetlenül megkivánja.[1] A patrimonium jövedelme vagy a pensio mennyiségére nézve a trienti zsinat nem határozott, csak azt kivánja, hogy a felszentelendő rangszerü eltartására nézve elegendő legyen;[2] megyei zsinati határozat, vagy püspöki intézkedés folytán az összeg meghatározható; a misedijak, melyeket a felszentelendő évenkint kapni fog, nem számithatók be. A trienti zsinat tiltja a czimet képező patrimonium vagy pensio elidegenitését a püspök beleegyezése nélkül mindaddig, mig egyházi javadalmat nem nyertek, vagy más módon ellátásukra nézve biztositva nincsenek;[3] a püspök beleegyezése nélkül e javak minden megterheltetése érvénytelen.[4]

IV. A most elmondott három felszentelési czimen kivül Németországban a trienti zsinat után szokás alapján egy uj, ma leginkább használt czim fejlődött ki: t. i. a *titulus mensae*. Egyes nagy kiterjedésü plebániákon a javadalmas maga a lelkipásztorsággal járó teendőket el nem végezhetvén, segédekre volt szükség, a papság egyéb állomásokra is, pl. a tanári pályára alkalmaztatván, annyi javadalom nem volt, a mennyi felszentelt pap kivántatott; továbbá nem találkoztak, mindig saját vagyonnal biró egyének vagy olyanok, akik a felszentelendőnek állandó elégséges jövedelmet (pensio) biztositottak volna: ily körülmények között meg kellett elégedni azzal, ha az állam, egyes tartományok, püspökmegyék, valamely egyházi, vagy világi testület, község, vagy tehetős magánosok az áldozárok élelmezését magukra vállalták azon esetre, ha azok a további hivataloskodásra alkalmatlanná levén, magokat eltartani nem tudnák. Igy keletkezett a titulus mensae, mely az egyház törvényeivel már azért sem egészen egyező, mert a papság jövőjét anyagi tekintetben nem eléggé d) titulus mensae,

[1] *Conc. Trid.* l. c. c. 2. „Patrimonium vero vel pensionem obtinentes ordinari posthac non possint, nisi illi, quos episcopus judicaverit assumendos pro necessitate, vel commoditate ecclesiarum suarum.“

[2] .... eo quoque „prius perspecto patrimonium illud, vel pensionem vere ab eis obtineri, taliaque esse, quae eis ad vitam sustentandam satis sint.“ u. ott.

[3] *Conc. Trid.* l. c. c. 2.

[4] V. ö. *Richter* i. m. 301. l. n. 8. — *Hinschius* i. m. 69. l.

biztositja; az ezen alapon számukra határozott nagyon szerény összegből napi szükségleteiket alig fedezhetvén.

e) országfejedelmi asztal czime Ausztriában,

Ausztriában minden világi papjelölt, ha a hittani pályát jó sikerrel végezte és teljesen feddhetlen erkölcsü az *országfejedelmi asztal czimére* való igénynyel bir.[1] A felszenteltek, a püspök ajánlata folytán odamellékeltetvén az orvosi bizonyitvány, a vallási pénzalapból 210—315 o. é. frtot kapnak;[2] de ezen összegre is csak a presbyteri rend felvétele után, s csak ugy tarthatnak igényt, ha önhibájok nélkül lettek a hivataloskodásra alkalmatlanokká s máshonnan eltartásukra nincsen kilátás.

f) titulus religionis és paupertatis,

V. Azon szerzetesrendek, melyek a rend tagjainak illő eltartására elegendő vagyonnal birnak, *ad titulum religionis;* a melyek pedig koldulásból élnek *ad titulum paupertatis* avatják fel egyéneiket. E czimre csak azok szentelhetők fel, kik érvényes ünnepélyes örökös fogadalmat tettek.[3] Vannak azonban kivételek egyes rendekre nézve, pl. a jezsuita-rendben a három egyszerü fogadalom az ünnepélyes örökös fogadalommal egyenlőnek vétetvén, annak letétele után minden, tehát a felsőbb rendek felvételére is bocsáthatók;[4] hasonlókép azon szerzetbeli testvérületeknél (congregationes religiosae), melyek tagjai csak egyszerü fogadalmat tesznek, mint a redemptoristák, ezen fogadalom letétele után felszenteltetnek.[5]

g) titulus missionis és servitii ecclesiae.

VI. A collegium de propaganda fide, s mindazon nevelőintézetek nevendékei, melyek a colleg. de propag. fide vezetése és felügyelete alatt állanak, ugy szintén a prágai papnövelde növendékei a *titulus missio-*

[1] 1792. jan. 7. kiadott udvari rendelet.

[2] A püspökök intetnek, hogy e czimre csak olyanokat szenteljenek fel, kik egészségesek, s ennek folytán a plebániákon a hivek lelkiüdve körüli teendőket elvégezni képesek leendenek; azért midőn a püspök valakinek e czimre történt felszenteléséről a kormányt értesiti, az illető egészséges állapotáról szóló bizonyitványt oda mellékelni tartozik. Az 1874. máj. 7-ki törvény 15. §-a szerint a titulus mensae czimen a vallási pénzalapból fizetendő összegekre csak oly felszentelt papok tarthatnak igényt, kik az egyházi hivatalok elnyerésére, a 2-ik §-ban előirt szükséges kellékekkel birnak.

[3] *Pius* V. Const. „*Romanus Pontifex*“ 14. octobr. 1568. §. 1. 3.

[4] *Gregor.* XIV. Const. „*Ecclesiae cath.*“ 28. jun. 1591. §. 16.

[5] *Leo* XII. Const. „*Inter religiosas*“ 11. mart. 1828. §. 3. „Attribuimus, quo tametsi non vota solemnia, sed solum vota simplicia cum juramento perseverantiae in ea nuncupentur, superior generalis pro tempore alumnos suos, vel ob eorum inopiam, vel alias ob causas titulo mensae communis sacris ordinibus initiandos offerre, atque his in casibus litteras dimissoriales concedere idem per se possit ac valeat.“

nis[1]-ra avattatnak fel;[2] de előbb esküt kell tenniök, hogy egész éltükön át a missiótügynél maradnak.[3] Némely egyházmegyékben és collegiumoknál a sz.-szék által megengedtetett egyedül ad titulum *servitii ecclesiae* ordinálhatni, pl. a florenczi, velenczei egyházmegyében.

Hazánkban minden világi papjelölt a püspökmegye czimére (ad titulum dioecesis); a szerzetesek pedig a szerzetes szegénység vagy a szerzetes fogadalom czimére (ad titulum religiosae paupertatis vel relig. professionis) szoktak felszenteltetni; ez által egyrészt az illető megye, vagy szerzetesrend szolgálatára egész éltükön át lekötelezvék; másrészt pedig joguk van arra, hogy állásukhoz illő ellátásukról a megye, vagy szerzetesrend gondoskodjék, még azon esetben is, ha elaggott koruk, betegség, vagy bármely szerencsétlen eset következtében hivatalképtelenekké válnának.[4] Hazánkban a titulus dioecesis.

Ha a püspök valakit tudva egyátalán czim nélkül, vagy elegendő czim nélkül felszentelt, vagy hogy felszenteltessék, neki elbocsátó levelet adott, köteleztetik az ekkép felavatottnak eltartására ex propriis mind addig, mig neki javadalmat nem ad,[5] tekintet nélkül arra, van-e a felavatottnak saját vagyona, vagy nincsen. Meghal a püspök előbb, semhogy a felszenteltet javadalommal elláthatná, az eltartási kötelezettség átszáll hivatalbani utódjára[6] s örököseire.

Azon püspök, ki valakit titulus beneficii vagy patrimonii nélkül azon kikötés mellett szentel fel, hogy a felszentelt az eltartásra való minden igényről lemond, a rendek feladásától három évre felfüggesztetik, mely alól csak a pápa menthet fel.[7] A felszentelt is a pápának fentartott ab ordine suscepto suspensio alá esik, ha magát tudva egy ismert eretnek, szakadár, vagy névszerint kiközösített, felfüggesztett,

[1] A titulus missionis kifejezés először VIII. Orbán apr. 12. 1631-ben kiadott brevejében fordul elő.

[2] *Urbani* VIII. Const. 18. maj. 1638.

[3] III. *Sándor* 20. jul. 1660. kiadott breveje.

[4] Hazánkban az aggkor, betegség, vagy bármely szerencsétlen eset következtében szolgálatképtelenné váltak az egyházmegyei elaggott papok nyugdijintézetéből nyerik évi nyugdijokat. A nyugdijösszeg egyes megyékben különböző. A pécsi egyházmegyében az 1869. évi dec. 30. 2548. szám alatt kelt intézkedés folytán 1870. évi jan. 1-től kezdve minden nyugdijas, volt légyen az javadalmas vagy nem, a nyugdijalapból rangfokozatra való tekintet nélkül egyaránt 600 o. é. frt nyugdijat kap.

[5] C. 4. 16. de praeb. et. dign. (III. 5.) — C. 37. h. t. in VI.-to. (III. 4.)

[6] C. 13. de aetat. et qual. praef. (I. 14.)

[7] Pii IX. Constitutio „*Apostolicae sedis*" II. „Suspensionem per triennium a collatione ordinum ipso jure incurrunt ordinantes absque titulo beneficii patrimonii cum pacto, ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta."

vagy tilalom alá vetett püspök által felszentelteti.[1] Azon püspök pedig, ki egy oly szerzetesrend tagját avatja fel czim nélkül, melyben csak egyszerü fogadalom tétetik, vagy aki oly szerzetest szentel fel, ki még fogadalmat nem tett, a rendek feladásától egy évre ipso jure felfüggesztetik, mely alól csak a pápa ment fel.[2]

IV. A felszentelést előkészitő cselekvények.

164. §. A hajkorona (tonsura.)

A hajkorona eredete.

A kisebb rendek feladását a *hajkorona* (tonsura) szokta megelőzni. Ez nem képez külön rendet, hanem a papi rendbe való felvételnek bevezetéseül szolgál, és a világi hiuságról való lemondás jelvényét képezi. A szerzetesektől származik, kik, ebben hihetőleg a rómaiak szolgáit[3] utánozván, hajukat nyilvános bünbánók módjára egészen lenyirták. Az V. század kezdetén ezen szokás a világi papok közé is behozatott. A keleti egyház papjai a szerzetesek módjára fejöket egészen kopaszra nyirták, a nyugati egyházban pedig körösközül hajat hagyván, a fejtetőt szintén egészen lenyirták. A tonsura ezen neme corona[4] nevet nyert, s mivel ezen nyirásmód behozatala sz. Péter apostolnak tulajdonittatott, tonsura S. Petrinek is neveztetett. Ezen időtől, tehát az V. századtól kezdve ezen szokás az egész egy házban elterjedt, s a hajkorona, mint a papot a világitól megkülönböztető jelvény viselete minden papra nézve szigoruan előiratott. A nagy tonsurát általán elfogadtatni nehéz feladat volt, azért a XVI. században az határoztatott, hogy a papok, a kisebb vagy nagyobb rendekhez képest, kisebb vagy nagyobb hajkoronát viseljenek. Idővel a világi papoknál a hajkorona a fejtetőn, a mai mód szerint egy kis kör alaku nyiratra szoritkozott.

Hajdan közvetlen a rendek előtt, de a VI. századtól kezdve a felszenteléstől függetlenül külön adatott fel, s pedig gyakran a pap-

[1] Const. cit. VI. „Suspensionem ab ordine suscepto ipso iure incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato, suspenso, vel interdicto nominatim denunciatis, aut ab haeretico vel schismatico notorio.“

[2] Const. cit. IV. „Suspensionem per annum a collatione ordinum ipso jure incurrit, qui excepto casu legitimi privilegii, ordinem sacrum contulerit absque titulo beneficii vel patrimonii clerico in aliqua congregatione viventi, in qua solemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo.“

[3] A szolgák haja a rómaiaknál egészen lenyiratott.

[4] Már *Theod.* L. 1. Cod. de episc. a papokat coronati névvel jeleli.

ságra szánt gyermekeknek is.[1] Mivel a hajkoronával bizonyos előjogok jártak[2], ezekben való részesülhetés végett azt sokan felvették anélkül, hogy később magokat felszenteltették volna, azért, hogy a hivatlanok távol tartassanak, az egyház szigoru intézkedést látott szükségesnek. A trienti zsinat azt határozta, hogy a hajkorona felvételére csak azok bocsáttassanak, kik irni olvasni tudnak, a hittan alaptanaiban kellően jártasok, megbérmálva vannak, s kikről valószinü, hogy a papi pályán hiven megmaradnak.[3] (V. ö. 158. §.)

Trienti zsinat határozata.

A hajkorona által megszereztetik a képesség oly javadalmak megszerezhetésére, melyek lelkészkedéssel nincsenek összekötve; továbbá a papi renddel járó kiváltságra való jogigény.

Joghatálya.

165. §. A felszentelendők vizsgálata, vagy az alanyi képesség előleges kipuhatolása (scrutinia).

Minden püspöknek lelkiismeretes kötelessége, szigoruan ügyelni arra, nehogy oly egyén avattassék fel az egyházi rendekre, ki a papi hivatal viselésére az előirt kellékekkel nem bir; már Sz. Pál apostol inté Timotheust, hogy kezeit senkire hirtelen fölne tegye. Hogy pedig a püspök meggyőződhessék arról, hogy a jelöltben megvannak-e a kivánt kellékek, a kánonok azt határozzák, hogy a felszentelendő előleges vizsgálat alá vettessék.[4] Több régi a trienti zsinat által ujra felélesztett határozmány folytán e czélra hármas vizsgálatnak van helye:

a felszentelendők hármas vizsgálat alá vettetnek.

a) Az elsőnél azok, kik a kisebb rendeket akarják felvenni, tartoznak erkölcsiségöket és ismereteiket igazolni, illetőleg a plébános- és tanitó által kiállitott bizonyitványt fölmutatni.[5] Kik pedig a nagyobb rendekre óhajtanak felszenteltetni, azok nevei egy hónappal a felszentelés előtt a plebános, vagy a püspök más megbizottja által nyilváno-

[1] *Devoti*: Institut. Can. T. I.

[2] C. 11. de aet. et qual. praef. (I. 14.)

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 4. de ref.

[4] C. 3. Dist. LXXVIII. „Quid est manus cito imponere, nisi ante tempus examinis sacerdotalem honorem tribuere;“ c. 2. Dist. XXIV. „Nullus ordinetur clericus, nisi probatus fuerit vel episcoporum examine, vel populi testimonio.“ c. 5. 6. u. ott. *Benedict.* XIV. in ep. encycl. „*Ubi primum*“ 3. dec. 1640. 1. §.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 5. de ref. „Ad minores ordines promovendi bonum a parocho, et a magistro scholae, in qua educantur, testimonium habeant.“

san a templomban a szószékről a nép előtt felolvasandók, s a községbeli tagok felszólitandók a felszentelendő törvényes születése, életkora és erkölcsisége felől adandó felvilágositásokra.[1] A nyomozási okmányok a püspökhöz küldendők.

Hazánkban a püspökök a jelölt kellékeiről más uton győződnek meg, t. i. a felvételi vizsgálat (concursus) alkalmával a keresztlevelek, iskolai bizonyitványok s mások, különösen a plébánosok tudósitványaiból szereznek magoknak tudomást.

b) A második a fő, vagyis a tulajdonképeni vizsgálat, mely a felszentelés előtt nehány nappal a püspök vagy helyetesse, vagy általa kijelölt kanonokok, jeles és szakértő papok által, a felszentelendő származása, életkora, személyes tulajdonai, erkölcsiségi hit-szilárdsága, tudományos képzettségére nézve intéztetik.[2]

Magyarországban ezen kellékekről a püspök a hittanárok bizonyitványai, a papnöveldei előljárók informátiói- és a felszentelést megelőző s a felveendő rendre vonatkozó vizsgálatból szerez magának meggyőződést.

c) A harmadik vizsgálat merő szertartás, mely abban áll, hogy maga a püspök a felszentelésnél hajdan a néphez, ma pedig csak az archidiakonushoz kérdést intéz arra nézve, vajjon a felszentelendő érdemes-e a rendek felvételére?[3] mely kérdésre azelőtt a nép, most pedig az archidiaconus a nép nevében igy felel: a mennyiben az emberi gyarlóság tudnom engedi, tudom és bizonyitom, hogy érdemes (quantum humana fragilitas nosse sinit, et scio, et testificor, ipsos dignos esse ad huius officii onus.)

Miután a püspök a rendek feladása által nagy felelősséget vállal magára, azért:

a) bárkit, bármely oknál fogva, titkos vétség miatt is, a rendek főleg a nagyobbak felvételétől eltilthat,[4] s pedig csupán lelkiismeretét követve a nélkül, hogy okát megmondaná. Az elutasitott ügyét nem felebbezheti, de egyszerü kérelmet intézhet az apostoli székhez, mely a metropolita, vagy az illető egyházi tartomány valamelyik püspökét felhatalmazza, hogy azon esetre, ha az elutasitott még háromszor eredménytelenül kérte volna felszenteltetését a püspöktől, a megtagadás

[1] C. 7. Dist. XXIV; — c. 5. Dist. LXI; — c. 3. Dist. LXXVIII. — c. 2. Dist. XXIII.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 7. de ref.

[3] C. un. de scrut. in ord. fac. (I. 12.)

[4] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 1. de ref.

okát megkérdezze, s ha ezt elégtelennek találja, a kérelmezőt felszentelhesse.[1]

b) Más püspök által felszentelésre hozzá küldött jelöltet vizsgálat alá veheti, főleg ha tudja, hogy a jelölt megyéjében a vizsgálat nem szokott szigoruan vétetni.

V. A felszentelésnéli eljárás.

166. §. A sz. gyakorlatok.

A jelöltek a felszenteléshez kellő készülettel tartoznak járulni. E czélra az egyház a *szent gyakorlatokat* (exercitia spiritualia) rendeli, melyek abban állanak, hogy a felszentelendők a világ zajától félrevonulva, egy lelkiatya vezetése alatt, elmélkedés, ima s a poenitentiatartás szentsége által magukat az egyházrendek méltó felvételére előkészitik. Ily szent gyakorlatok a felszentelés előtt már sz. Ágoston idejében szokásban voltak. Borromaei sz. Károly az általa 1576-ik évben tartott negyedik tartományi zsinaton azt határozta: hogy a rendeket felveendő elvonulva, minden világi gondtól menten, üdvös elmélkedés, különféle sz. gyakorlatok és lelkiismeretének megvizsgálása s bűneinek meggyónása által készüljön e fontos cselekvényhez. A római pápák, jelesen VII. Sándor, XI. Incze egész Olaszország s a közelfekvő szigetek püspökeinek kiadott rendeleteikben meghagyták, hogy a jelölteket a rendek felvételére csak 10 napi sz. gyakorlat után bocsássák. Ma az egész egyházban az ily sz. gyakorlatok szokás utján a rendek felvételét mindenütt megelőzik.

A felszentelés előtt sz. gyakorlatok tartandók.

167. §. Maga a felszentelés kánonszerü legyen.

Az egyháztörvények a felszentelésre nézve a püspökök által szigoruan megtartandó következő szabályelveket tüznek ki:

I. a felszentelési *helyre* nézve kivántatik, hogy az a püspöki hatóság alá tartozzék, más területen csak az illetékes püspök engedélyével lehet valakit felszentelni, ellenkező esetben a felszentelő és a felszentelt ipso jure felfüggesztettek.[2] A hajkorona és a kisebb rendek feladásának nem kell nyilvánosan a templomban[3] történnie, hanem

Felszentelési hely.

[1] Decl. SCC. 21. apr. 1668. XIV. *Bened.* de syn. dioec. XII. 8. 4.

[2] C. 2. de privil. et excess. priv. (V. 7.) in Clem. — *Conc. Trid.* Sess. VI. c. 5. de ref.

[3] C. 6. Dist. LXXV.

minden a sz. ténykedésnek megfelelő helyen, tehát a püspök saját házi kápolnájában s tanuk nélkül is végbemehet. A nagyobbak a székesegyházban nyilvánosan, a kanonokok jelenlétében;[1] s csak kivételesen a megye vagy a székváros valamely nevezetesebb templomában a helybeli papság jelenléte és segédlete mellett adhatók föl.[2] A püspök vagy saját, vagy az érseki tartomány székesegyházában lenne felszentelendő, ezt azonban gyakran a körülmények akadályozzák.

Idő. II. Tekintve az *időt* a hajkorona bármely nap és órában, még délután is; a kisebb rendek pedig minden vasár- és ünnepnapon délelőtt, de misén kivül is feladhatók. A subdiaconatus, diakonatus és presbyteratus feladására a következő napok tüzettek ki: az évnegyedi kántorbőjtök négy szombatja; sitientes, vagyis fekete vasárnap előtti szombat (sabbatum sitientes, ante dominicam passionis); és nagyszombat (sabbatum sanctum.)[3] A püspök felszentelése végbevihető minden vasárnap,[4] vagy az apostolok ünnepein.

Kivételesen a felszentelés az emlitett időn kivül a római pápa, vagy annak engedélyével a püspök által más napokon is eszközölhető.[5] A püspökök a rendes idő megtartása alól egy hozzájok intézett pápai breve által (breve extra tempora) mentetnek fel.

A rendek fokonkint. III. A rendek *fokonkint* (gradatim) alulról kezdve, átugrás nélkül[6] (non per saltum) adandók fel. Már a sardikai zsinat 343-ban határozta a rendek alulról felfelé történt fokozatos feladását;[7] e határozatot a trienti zsinat is megerősitette.[8] Valamely rendnek átugrással történt feladása azonban a püspökség kivételével[9], nem lenne érvény-

[1] *Conc. Trid.* Sess. XIII. c. 8. de ref. „Ordinationes sacrorum ordinum statutis a jure temporibus ac in cathedrali ecclesia, vocatis, praesentibusque ad id ecclesiae canonicis, publice celebrentur."

[2] U. ott. „Si autem in alio dioecesis loco praesente clero loci, dignior quantum fieri poterit, ecclesia semper adeatur."

[3] C. 7. Dist. LXXV. — c. 3. de temp. ord. (I. 11.) „ad subdiaconatum nisi in quatuor temporibus, aut in sabbatho sancto, v. in sabbatho ante dominicam de passione nulli episcoporum praeterquam romano pontifici licet aliquos ordinare."

[4] C. 5. Dist. LXXV. — *Pontific. rom.* de consecr. Epsic.

[5] C. 1. 3. de temp. ord. (I. 11.)

[6] C. 2. Dist. LIX. — c. 1. Dist. LXXVII.

[7] C. 10. Dist. LXI. „et ita per singulos gradus si dignus fuerit, ascendat ad culmen episcopatus."

[8] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 14. de ref.

[9] *Benedict.* XIV. Const. „*In postremo*" oct. 20. 1756. §§. 10—12. (Bull. R. B. pag. 298). c. 10. de exessis praelat. (V. 41.) „Pontificale officium sine altaris ministerio non valet adimpleri."

telen.[1] Az átugrással felszentelt a jogtalanul, tehát nem az előbb jogosan felvett rend gyakorlatától is ipso facto felfüggesztetik; a püspök azonban őt, ha az átugrással felvett renddel még semmi ténykedést végbe nem vitt, alapos oknál fogva ezen büntetés alól felmentheti,[2] s az átugrott rendek utólagos felvétele után az átugrással felvett nagyobb renddel járó ténykedést neki megengedheti.[3]

s bizonyos időközökben adandók fel.

IV. Az előbbeni határozattal szoros kapcsolatban van azon rendelet, hogy a felszentelendő a rendeket csak bizonyos *időközök* (observatis interstitiis) pontos megtartásával veheti fel. A trienti zsinatnak a kisebb rendekre vonatkozó azon határozatát, hogy azok időközökben adassanak fel[4] XII. Incze pápa is szigoruan megtartandónak mondja.[5] Az időköz sehol pontosan nincs meghatározva, a zsinat azt a püspökök belátására bizza. Hosszas gyakorlat után azonban sok helyen, jelesen egész Németország s a magyar-osztrák birodalomban szokássá lett a hajkoronát a négy kisebb renddel egy napon feladni.[6]

A kisebb rendek és a subdiakonatus, ez és a többi felsőbb rendek között, egy-egy egyházi évnek (pl. husvéttól husvétig számitva) kell közbe esnie.[7] A püspök ezen időközök alól fontos okoknál fogva, milyenek az egyház haszna, áldozárokbani hiány, a felszentelendő előhaladott kora, kitünő képessége, erénye stb. felmenthet, de soha a felszentelendőnek két nagyobb rendet ugyanazon napon, hacsak erre a pápa által felhatalmazva nincsen, vagy két közvetlen egymásra következő napon fel nem adhat;[8] kivétetik a püspöki rend, mely a presbyteri renddel egy napon is felvehető.

A püspök az időközök megtartásától csak saját alattvalóit mentheti fel, nem pedig azokat is, kik elbocsátó levéllel más püspök által

[1] C. un. de cler. per salt. prom. (V. 29.)

[2] *Conc. Trid.* l. c. „Cum promotis per saltum, si non ministraverint, episcopus ex legitima causa possit dispensare.“

[3] C. un. de cler. per salt. prom. (V. 29. „Ipsum in diaconum ordinare procures, et sic de misericordia eundem ministrare permittas in ordine sacerdotis.“ — c. 1. Dist. LII.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 11.

[5] *Innocent.* XII. „*Speculatores*“ 1694. §. 1.

[6] Régenten is meg volt engedve v. ö. c. 2. de eo, qui furt. ord. susc. (V. 30.) „juxta consuetudinem patriae sibi quatuor minores ordines contulisti“; helyeselte azt a SCC. in Zamb. I. 510.

[7] *Conc. Trid.* l. c. c. 13. 14.

[8] Mert a *Con. Trid.* XXIII. Sess. c. 13; c. 2. de eo qui furt. ord. (V. 30.) c. 13. de temp. ord. (I. 11.) általános határozatait a püspök meg nem változtathatja.

küldetnek hozzá felszentelésre, hacsak ez az elbocsátó levélben határozottan ki nem tétetik, miután arról, vajjon van-e a megyében áldozárokban szükség? csak az illetékes püspök itélhet.

A Congr. Conc. határozata szerint a szerzetesekre nézve nem a rendfőnök, hanem ennek az elbocsátó levélben előadott kérelmére a felszentelő püspök adja a felmentést anélkül, hogy az elbocsátó levélben felhozott okok valódiságát kutatná.[1]

Az időközök megsértésével történt felszentelésnél sem a felszentelőre, sem a felszenteltre nézve az egyházjog általános büntetést nem szab elő, azért mindkettő az előljáró belátása szerinti büntetés alá esik.

A magyar-osztrák birodalom püspökei az öt évi engedélyek alapján feljogositvák a rendeket a presbyteratusig bezárólag extra tempora et non servatis interstitiis feladhatni.[2]

V. A rendek feladása a nagyobbaknál előleges böjtölés mellett (jejunis a jejunantibus) a Pontificale Romanum-ban meghatározott szertartással, ima, kézfeltétel s az egyes rendeket illető jelvények átadása által történik.

Végre a felszentelés a püspöki hivatalnál levő felszenteltek könyvébe beiratik, s a felszenteltnek erről, ha szükséges, a bizonyitvány kiadatik.[3]

VI. Felszentelés hatályai.

168. §. A) Eltörölhetlen jelleg.

A felszenteltre eltörülhetlen jelleg ruháztatik.

A felszentelés azon egyedüli közeg, mely által a felavatott a papi rend tagjává leszen. Ezen szentség a felszenteltre különös lelki és pedig eltörülhetlen jelleget ruház, mely miatt azt ismételni nem lehet, mint ezt a trienti zsinat világosan kimondja: „Si quis dixerit per sacram ordinationem non imprimi characterem; vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: anathema sit.“[4] A felszentelés

a) a papi rendbe felavatottnak azon lelki hatalmat (facultas spiritualis) adja, melynél fogva az egyes rendekkel járó sz. müködéseket *érvényesen* (valide) teljesitheti; hogy *jogosan* (licite)

[1] 11. mart. 1597.

[2] A facultates, quae a S. Congregatione de Propoganda Fide episcopis ad quinquennium concedi solent, 12-ik pontjában a püspököknek következő jogositvány adatik: „Conferendi ordines extra tempora et non servatis interstitiis usque ad sacerdotium inclusive.“

[3] C. 1. de cler. peregr. (I. 22.) — c. 1. de electione (I. 3.) in Extrav. Comm. — *Innoc.* XIII. Const. „*Speculatores*“ 1694 §. 6. 7.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 4. de Sacr. ord. — Sess. VII. c. 9.

is működhessék, erre a jogositványt a püspök által adott küldetés, vagy valamely hivatal átruházása (institutio collativa auctorisabilis) által nyeri.

b) A felszentelt az átruházott különös lelki és eltörülhetlen jellegtől meg nem foszthatő, sem önakaratjánál fogva attól semmi körülmények között meg nem szabadulhat, tehát degradatio, hittagadás, vagy eretnekség esetén is, a nyert lelki hatalom, az eltörölhetlen jelleg megmarad, sőt attól még pápai felmentésnek sincs helye.[1] melytől meg nem foszthatő.

c) A felavatott mindazon jogok- s kiváltságokban, de egyszersmind mindazon kötelezettségekben is részesül, melyek az összes clerust illetik.

169. §. B) A papi renddel járó különös előjogok és kiváltságok. a) A papi rend elsősége egyházi tekintetben a világiak fölött.

A felszenteltek, még a hajkoronások is egyházi tekintetben a világiakat megelőzik; az egyházi javadalmak megszerzésére képességgel, a papi rend kiváltságaira jogigénynyel birnak; a templomban[2] és szent körmeneteken saját helyük van: különféle czimekkel[3] tiszteltetnek meg; joguk, sőt kötelességök[4] a felvett rendet a kánonok szerint gyakorolni s a rend jelvényeit hordozhatni. Maguk a felszenteltek egymás közt bizonyos előnynyel és ranggal birnak, egyenlő rend esetén a régibb felszentelés,[5] egyenlőtlen rendnél pedig a magasb[6] nyujtja az előnyt; a világi papok a szerzeteseket, ezek között a szabályozott kanonokok rendei vagy congregatiói a többi szerzeteseket, s a többi szerzetesrend a kolduló szerzeteseket megelőzi.[7] Mint az egyház szolgálatára hivottak és fölavatottak részesittetnek az egyház által különös kiváltságokban, melyeket a világi fejedelmek nemcsak elismertek és megerősitettek, hanem ujakkal is szaporitottak. Ujabb időben azonban az uralkodók által a papságnak nyujtott kiváltságok tetemesen megszorittattak.

A felszenteltek egyházi tekintetben a világiakat megelőzik,

egymás között bizonyos ranggal, előnnyel,

kiváltságokkal birnak.

[1] Glossa ad c. 2. de cler. excom. (V. 27.); *Conc. Trid.* Sess. XXIII. cap. 4. de Sacr. ord. et can 4; *Benedict.* XIV. de synod. dioec. IX. 6.

[2] C. 1. de vita et honest. cler. (III. 1.)

[3] Tisztelendő, főtisztelendő egyházi czimekkel élnek. A hazai törvényhozás az összes papságot V e n e r a b i l i s c l e r u s czimmel tisztelte meg. V. ö. Corp. Jur. Hung. 1715.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XIII. c. 11. 13. 14. de ref.

[5] C. 1, de majorit. et obedient. (1. 33.)

[6] C. 15. u. ott.

[7] *Benedict.* XIV. de synodo dioec. III. c. 10.

170. §. b) A kánoni kiváltság.

Kánoni kiváltságra vonatkozó régi törvények.

A papirend egyik nevezetes kiváltságát a *kánoni kiváltság* (privilegium canonis) képezi. A régi egyházi törvények a papi személyek tettleges bántalmazóira a vétség nagyságához mért különféle elégtételt szabtak; a vétkest csak akkor zárták ki a keresztény községből, ha ez az elégtételt makacsul megtagadta.[1] Szigorubb rendszabályok a XI. és XII. században hozattak, midőn sok helyen a papság személyes biztonsága a felizgatott nép által fenyegetve volt. II. Incze pápa alatt 1130-ban a clermonti zsinat volt az első, mely a clerus és szerzetesek tényleges bántalmazóit a kiközösitéssel sujtotta;[2] a következő évben tartott rheimsi zsinat pedig ezen vétségtől való feloldozhatást a pápának tartotta fön.[3] Bresciai Arnold veszélyes tana eredményezé, hogy ezen határozat a pisai zsinaton is elfogadtatott, s végre II. Incze pápa alatt 1139. évben tartott II. laterani közzsinaton az egész egyházra kötelező erejü törvénynek nyilvánittatott.

Mi a kánoni kiváltság?

E szerint a kánoni kiváltság nem egyéb, mint az emlitett közzsinat által biztositott azon különös sértetlenség, mely szerint az, ki valamely pap, szerzetes, vagy apácza személyét ténylegesen, súlyosan, haragból, vagy mint a kánon mondja: svadente diabolo bántalmazza, a keresztény községből azonnal kizáratik, s mely alól a római pápa menthet fel.[4]

Kiket illet?

Ezen kánon magyarázatát illetőleg a következők jegyzendők meg:

a) A clericusok alatt értendők azok is, kik a hajkoronát felvették; a monachusok alatt pedig értetnek a szerzetesek, még az apáczák is,[5] és pedig nemcsak azok, kik a szerzetesi fogadalmat letették, hanem a laicus-testvérek és ujonczok[6] is, feltéve, hogy a rend az apostoli szék által meg van erősitve.

[1] C. 23. C. XVII. Q. 4. item c. 22.

[2] C. 10. ibid.

[3] C. 13. „Et nullus episcoporum illum praesumat absolvere, donec apostolico conspectui praesentetur, et ejus mandatum suscipiat."

[4] C. 29. C. XVII. Q. 4. „Si quis svadente diabolo hujus sacrilegii reatum incurrerit, quod in clericum vel monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus episcoporum illum praesumat absolvere, nisi articulo mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui praesentetur et ejus mandatum suscipiat." *Pii* IX. Const. „*Apostolicae sedis*" Excommunicationi latae sententiae romano pontifici reservatae subjacere declaramus: „Violentas manus, svadente dabolo, iniicientes in clericos, vel utriusque sexus monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus jure vel privilegio permittitur, ut episcopus aut alius absolvat."

[5] C. 33. de sent. excom. (V. 39.) — [6] C. 21. §. de sent. excom. (V. 11.) in VI-to.

A kiváltságot elvesztik a degradáltak,[1] a kétnejüek[2] (bigami), a sorkatonasághoz szegődöttek,[3] s a háromszori püspöki megintés daczára becstelen keresetet üzők.[4]

Miután e kiváltság nem egyesek, hanem az egész papirend kedvezménye, azért erről a papi személy, ha akarna is, nem mondhat le, mert egyesek akaratánál fogva e jog meg nem szünik.

Ki és mikép követi el a bántalmazást?

b) Ezen szavak alatt „svadente diabolo violentas manus injicere“ értendő minden külső tettleges sulyos bántalmazás, akár ez a pap vagy szerzetes személyén vitetik végbe, akár a hozzá tartozó dolgok erőszakos elvitele által történik. Büntetés alá esik nemcsak az, ki maga valamely papi személyen erőszakoskodik, hanem az is, aki azt meghagyásképen más által eszközölteti, ha püspök vagy apát volna is,[5] vagy a már elkövetett bántalmat, erőszakoskodást és sérelmet utólag helyesli,[6] vagy ha a bántalmazást megakadályozhatta volna s azt szándékosan elmulasztotta.[7] Nem esik az előirt büntetés alá az, kinek tette beszámitás alá nem esik, pl. az őrült, vagy kisded, ki valakit, nem tudván hogy pap, megver,[8] ki a papot játék közben vagy tréfából megüti,[9] ki az erőszakoskodó és támadó papot erőszakkal visszaveri;[10] a férj, ki nejével, az apa, ki leányával, a fiu, ki anyjával, vagy a fivér, ki a nővérével talált papot megütlegeli;[11] a pap, ki az isteni tiszteletet zavaró papot, szerzetest vagy apáczát a templomból erővel kihajtja;[12] a tanár (magister scholae), ki a fegyelmet áthágó paptanitványt megbünteti;[13] az egyházi előljáró, ha a vétkes papon fegyelmi hatalmat gyakorol;[14] a világi hatóság, midőn hivatalánál fogva a vétkes papi személyt elfogatja, bebörtönözteti; a világi fejedelem, ha a lázadásban részt vett papot halálra itéli.[15]

A bántalmazó büntetése.

c) A papi személyek tettleges bántalmazóira rótt büntetés a kánon ezen szavaiban mondatik ki: „anathematis vinculo subjaceat;“ tehát nagyobb egyházátok alá esnek, a keresztény községből azonnal kizáratnak. Ezen excommunicatio kezdetben ferendae sententiae volt, az ujabb jog szerint pedig est excommunicatio latae sententiae. Hajdan a bántalmazó sulyos sértés esetén poenitentiatartás és feloldozás vé-

[1] *Benedict.* XIV. de synod. dioec. IX. 6. 1. — [2] C. un. de bigam. (I. 12.) in VI-to. — [3] C. 25. de sent. excom. (V. 39.) — [4] C. un. de vita et honest. cler. (III. 1.) in VI-to. — [5] C. 6. §. 1. de sent. excom. (V. 39.) — C. 24. u. ott. — [6] C. 23. de sent. excom. (V. 11.) in VI-to — [7] C. 47. de sent. excom. (V. 39.) — [8] C. 4. ibid. azonban esküt kell letennie, miszerint nem volt tudomása arról, hogy a bántalmazott clerikus, ha esküt tenni vonakodnék, kiközösitettnek tekintendő.

[9] C. 1. ibid. — [10] C. 3. ibid. — [11] *Benedict.* XIV. de synod. dioeces.— [12] C. 16. ibid. — [13] C. 1. ibid. — [14] C. 15. sent. excom. (V. 11.) in VI-to, — c. 35. h. t. — [15] C. 23. ibid.

gett tartozott Rómába menni;[1] ma csak az igen sulyos és fölötte botrányos kihágás, bántalmazás esetén kell a sérelmezőnek a pápa előtt megjelenni, pl. ha valaki saját püspökét a nép nagy botrányára sulyosan bántalmazná; különben a sérelmező személyesen, vagy meghatalmazásképen a pápához intézett kérelme folytán nyerhet felmentést.

Feloldozás.

A feloldozás ugyan rendszerint a pápának van föntartva, azonban halálos veszedelem alkalmával, (mortis urgente periculo) nemcsak a püspök, hanem minden egyes áldozár pro foro interno feloldozhat; ezen eseten kivül az ujabb jog szerint a püspök még a következőkben van a feloldozásra feljogositva: feloldozhat oly személyeket, kik koruk, nemük, állásuk, vagy bármily felmerülő akadály miatt Rómába egyátalán nem utazhatnak, vagy utazásuk nagy bajjal levén összekötve, nehezen volna kivihető,[2] pl. a nők, kiskoruak, hatalom alatt állók; szegények, betegek, csonka testüek, törődött és öreg személyek; apáczák, szerzetesek és közösségben élő papok, amennyiben ezek a zárlaton belől egymást tettlegesen bántalmazzák; de mindazok, kiknél az utazásra nézve állandó akadály nem forog fönn, a feloldozás előtt esküt tesznek le, hogy a mint a körülmények engedik, Rómában személyesen megjelennek;[3] ezenkivül minden kevésbé sulyos és botrányos esetben a sérelmező által előrebocsátott poenitentiatartás folytán a püspök föloldozhat. A kisebb sérelmezésre nézve feloldozhat a püspöki helynök és a praelatus nullius is. A püspökök a sulyos ugyan, de még titokban levé bántalmazás alóli feloldozásra is jogositvák.[4]

171. §. c) Birói illetőségi kiváltság.

Mi a birói illetőségi kiváltság?

A *birói illetőségi kiváltság* (privilegium fori) a papságot illető azon kiváltságos törvényhatósági jog, mely szerint az egyházirend minden tagjának személyes ügyeiben, tekintve a polgári ugy mint a bünfenyitő törvénykezést, illetékes birája nem a világi, hanem az egyházi hatóság, s csak saját egyházbiráik által itélhetők el. Ezen kiváltságot a papság saját tisztelete, s tekintélyének föntartása s tiszti működéseiben erélyesb eljárása tekintetéből s azon okból nyerte, nehogy a pap nyilvános megbélyegeztetése miatt annak javulása megnehezittessék, hiveinek iránta bizalma végkép kiirtassék, s a vallás és egyház, melynek a papság kizárólagos szolgája, méltóságára nézve csorbát szenvedjen.

[1] C. 5. 7. 19. de sent. excom. (V. 39.)
[2] C. 11. ibid. — [3] C. 58. ibid.
[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIV: c. 6. de ref.

Régi fegyelem.

Már a IV. századtól kezdve a pap pap ellen polgári ügyekben csak az egyházi birák előtt indithatott keresetet.[1] Justinián császár rendelete szerint egyháziak ellen a világiak is a püspökköz tartoztak itéletért fordulni;[2] (V. ö. 353. §.) A papság ezen régi kiváltságát a trienti zsinat is megerősitette, nemcsak a felsőbb, hanem az alsóbb rendüekre, sőt a hajkoronásokra nézve is, ha azok egyházi öltönyt viselnek, és a püspök parancsából valamely egyház szolgálatában, a papneveldében, vagy a püspök engedélyével valamely tanintézetben vagy egyetemen vannak és a magasabb rendek felvételére készülnek.[3] — A papok bünvádi ügyeit illetőleg már Konstantin császár azt határozta: hogy a püspök bünvádi ügyei a tartományi zsinat; a clerikusoké pedig a püspök előtt intéztessenek el. Ezen intézkedést Justinián annyiban módositotta, hogy a papi személy vagy szerzetes bünvádi ügyeinek tárgyalását a világi biró előtt ugyan megengedte, de az eljárás eredményét a biró a püspökkel tudatni tartozott s az itélet csak a püspök helybenhagyása után volt végrehajtható. Utóbb minden bünvádi ügy az egyházi birószág itélőszéke elé tartozott. Mennyire általánossá lett a papság e kiváltsága, Gratián Decretumának egyes helyei bizonyitják.[4] A római pápák ügyleveleiben szintén ily érteményben találunk rendeleteket; jelesen III. Incze pápa határozza, hogy a püspök, diaconus, vagy bármely clericus, ha bünvádi ügyben mellőzvén az egyházi birószágot, a világi hatóságnál keresne itéletet, habár ez rá kedvező lenne is, érvénytelen legyen.[5] Végre a trienti zsinat is a papok bünvádi ügyeit a püspök itélőszéke elé utalja.[6]

Trienti zsinat határozatai.

Birói kiváltság hazánkban.

Hazánkban a birói kiváltságot már sz. István király megalapitotta;[7] mit sz. László,[8] Kálmán[9] megerősitének, II. Endre is 1222-ik évben kiadott rendeletében világosan kimondja: hogy egyházi szemé-

[1] C. 43. C. XI. Q. 1. — c. 46. ibid.

[2] Novella LXXIX. Cap. 1. — Novell. LXXXIII. praef. Novell. CXXIII. Cap. 8. 21. 22. — *Grashof*: Die Anerkennung des privileg. Gerichtsstands des Klerus durch die röm. Kaiser (Archiv. 38. k. 3. és köv. l.)

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 6. de ref.

[4] V. ö. C. XI. Q. 1.

[5] C. 12. de foro comp. (II. 2.)

[6] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 20. de ref. „Causae criminales episcopi tantum examini et jurisdictioni reliquantur."

[7] Decret I. c. 3. §. 4.

[8] Decret. III. c. 25. „Possit judex sigillum suum mittere super quoscunque exceptis presbyteris et clericis."

[9] Decret. I. c. 14. „Nullus praesumat saecularis judex clerico sigillum dare."

lyeket semmiféle bünvád miatt világi birák elé idézni nem lehet.[1] Tehát a papok merő vétségi és személyes ügyekben a közönséges törvényhatóságok alól ki voltak véve, rendes egyházi elöljáróik törvényhatósága alá tartozván, kivéve a következő három esetet: ha valaki felségsértési bünt követne el; ha hűtlenség bünébe esik; ha szándékos és elhatározott gyilkosságot és rablást vitt, vagy vitetett végbe.[2]

A papság ezen, a kánonok által megállapitott s egyes uralkodók rendeletei által is elismert kiváltsága több államban, részint a szent székkel kötött egyezmény folytán, részint a világi törvényeknek, a törvényelőtti egyenlőség eszméjéből kiindult egyoldalu tételes intézkedése folytán jelenleg majd végkép elenyészett, majd tetemesen megcsonkult.[3] Hazánkban e kiváltság 1848-ban legalább a városok törvényhatóságára vonatkozólag hallgatag megszüntettetett.[4] Az 1864. jun. 23-án kelt királyi leirat folytán jelenleg minden, a büntető törvény sulya alá eső tilos cselekvényekre nézve a rendes polgári büntető bíróságok illetékesek, s ezek azon évi jul. 14-én kelt királyi udvari rendelet értelmében az e részben önálló szabályok szerint tartoznak eljárni. Eszerint az 1794. jun. 25. és 1799. dec. 10. helytartótanácsi intézvény, és 1836. máj. 6. kelt udvari rendelet, továbbá az 1868. aug. 5. minist. rendelet fonalán azok letartóztatása, mennyiben törvényes és szükséges, a papirend tekintélyének kellő figyelembevételével, az elővizsgálat pedig csak elégséges gyanu-okok alapján eszközlendő. Az egyházhatóság végre mind a fenyitő eljárás megindításáról, mind eredményéről mindig értesitendő, hogy a netán szükségessé vált helyettesités, vagy a megürülhető lelkészi állomás betöltése iránt rendelkezhessék.[5]

A polgári jogügyekre vonatkozólag régibb törvényeink a papságot szintén több kedvezményben részesiték, és a Hármas könyv I. 12.

[1] „Statuimus, ut nullus clericorum ante personam trahatur secularem, nec cuiquam laicorum, dum videlicet a laico impetitur, in foro secularium judicum respondere teneatur.“ Decr. a. 1222. editum.

[2] Tripart. *Verbőczy* P. 2. t. 44.

[3] A szentszék az egyháziak törvényszéki kiváltságához még most is ragaszkodik; ami kitetszik részint a magyar-osztrák birodalmi egyezmény szövegéből, részint onnan, mivel azon tanelvet, mely azt állitja, miszerint e kiváltság a sz. szék akarata ellenére is megszüntethető, a Syllabus 31. pontjában határozottan kárhoztatta; és azon országok intézkedéseit, melyek a papság ezen kiváltságát a sz. szék hozzájárulása nélkül megszüntette, roszalta. Alloc. ad Card. 1852. 27. sept.

[4] 23. t. czikk. §. 2. „A városnak, mint törvényhatóságnak, rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve ..... minden e város határában létező egyének különbség nélkül.“

[5] *Pauler*: Büntetőjogtan 1873. Pest. II. k. 534. §. Ily intézkedéseket foglal magában az 1874. máj. 7-iki törvény is Ausztriára nézve.

czime szerint a papság a nemesekkel egyenlő törvényszéki kiváltsággal birt. Az 1868 : 54. t. czikk által létesitett polgári törvénykezési rendtartás folytán a nemesi előjogokkal együtt minden papi kiváltság végkép megszünt, a perrendtartás 15. §-a kimondja: hogy a személyek nemesi, vagy nem nemesi minősége sem a birói hatáskörre és illetőségre, sem az eljárásra nézve különbséget nem tesz.[1]

Az 1868 54. t. czikk intézkedése.

172. §. d) Illetéki jogkedvezmény.

Az illetéki jogkedvezmény (privilegium, vagy helyesebben beneficium competentiae) nem annyira az idéztetni szokott „Odoardus clericus proposuit"-féle fejezetből,[2] mint inkább a felszentelési czim és joggyakorlatból eredt azon kedvezmény, melynélfogva az eladósodott egyházi személy jövedelméből annyit kell meghagyni, mennyi állapotához illő élelmezésére szükséges, nehogy a bármely módon szegénységre jutott, vagy adóssággal terhelt egyházi személy a rend szégyenére koldulni, vagy állásához nem illő keresetet üzni kénytelenittessék.[3]

Miben áll az illetéki jogkedvezmény?

[1] Már az osztrák-birodalomra 1855-ben kötött concordatum határozata a papság ide vonatkozó kiváltságát megszüntette. Ugyanis ezen egyezmény 13 pontja szerint „Ő szentsége tekintetbe véve az idők körülményeit, beleegyezett, hogy az egyháziak merő polgári természetü ügyeiben, mint szerződések, adósságok, örökség- és hagyományok szülte ügyekben a világi törvényhatóságok járjanak el." A 14. pont pedig ezeket mondja: „A sz. szék nem ellenzi, hogy az egyháziak oly ügyeit, melyek az osztrák büntető törvény által fenyitett büntett- vagy vétségre vonatkoznak, a világi törvényhatóság intézze el, mely azonban ezen esetet haladék nélkül a püspöknek feljelenteni tartozik. A bünös elfogatása- és letartóztatásában az egyházi rendet illető tiszteletszabta eljárás követendő. Ha a vétkes ellen hozott itélet halálra, vagy 5 évnél hosszabb börtönre szólna, a periratok mindig a püspökkel közlendők, hogy a vádlottat a kiszabandó egyházfenyiték miatt kihallgathassa. A periratok egyéb büntetésnél is az egyházfőnök kivánatára vele közlendők. A büntett miatt elitélt papok a világiaktól elkülönzött börtönben, a vétség vagy kihágás miatt elitéltek pedig valamely zárdában vagy egyéb alkalmas házban letartóztatandók." A concordatum ezen pontja alá nem tartoznak azon sulyosb büntények, melyekről a trienti zsinat Sess. XXIV. c. 5. de ref. szól, ez esetekben ő szentsége a pápa egyetértőleg ő felségével egyenkint, azaz esetekről esetekre akként gondoskodott, amint a szükség ezt megkivánta.

Az 1874. máj. 7-én szentesitett osztrák törvény 29. §-a szerint, ha kath. pap ellen fenyitő eljárás indittatik, erről a törvényszék az illetékes egyházi előljáróságot értesiteni tartozik, valamint köteles tudomására juttatni a pap ellen hozott itéletet is az elmarasztalás okaival együtt. A kath. papok letartóztatása a papi rend tekintélyének kellő figyelembevételével történhetik.

[2] C. 3. de solut. (III. 23.)

[3] Aichner szerint kivételnek volna helye, ha valaki vétkesen könnyelmü életmód, tiltott játékok, vagy folytonos vendégeskedés által csinálna adósságot, V. ö. i. m. 215. l.

Ujabb időben egyes államokban a törvényhozás a papok ezen kiváltságát illetőleg többnyire ugy intézkedett, hogy a papok az államtisztviselőkkel egyenlő osztályokba soroztatván, csak évi jövedelmök bizonyos része esik végrehajtás alá. Az osztrákbirodalom számára 1852. évi nov. 20-án kelt polgári perrendtartás 463. §-a azt rendeli: hogy a javadalom jövedelmei csak annyiban esnek végrehajtás alá, amennyiben azokból a javadalmasnak évenkint 315 frt. tartásán felül valami megmarad; a 462-ik szakasz szerint pedig a papok aggastyáni fizetéseire, valamint a szerzetesnek javadalmaira végrehajtás épen nem történhetik.

Ausztriában.

Hazánkban Verbőczi Hármas könyve II. 45. és 47. szerint a papságot szintén azon kiváltság illeti, hogy eladósodás esetén minden jövedelmöktől meg nem foszthatók, hanem annyi hagyandó nekik évenkint, mennyi illő élelmökre kivántatik. Az 1881-ik évben jun. 1-én szentesitést nyert 60 törvényczikk 54. §-a szerint az egyházközségi lelkészek[1] és segédlelkészek; állami, községi és felekezeti nyilvános tanintézeteknél alkalmazott tanárok és tanitók rendes fizetésének, illetőleg várakozási illetékének, személyes (müködési) és kor-pótdijainak legfelebb egy harmada és ez is csak ugy vehető végrehajtás alá, hogy a végrehajtást szenvedő részére évi 800 frt, a foglaláson túl is érintetlenül fenmaradjon.

Hazánkban.

Az elősorolt személyek lakpénzei csak lakbér fejében, a szolgálat után járó más illetményeik pedig épen nem foglalhatók le.

Ugyanezen törvényczik 55. §-a szerint az emlitett személyek nyugdijai[2] vagy kegydijai, ugyszintén a nyugalmaztatás folytán járó személyes pótdijak, valamint a lelkészek aggastyáni fizetései szintén csak egyharmadrészben foglalhatók le, de csak ugy, hogy a végrehajtást szenvedő részére évi 500 frt a foglalás után is szabad rendelkezésre fenmaradjon.[3]

Az eladósodott egyháziak jövedelmét a püspök hazánkban 1799-iki jul. 23-án kelt intézvény alapján, meghagyván az eladósodott

[1] A többi javadalmasokról a törvény nem emlékezik meg; nézetünk szerint azonban a törvény ezen kedvezménye analogia utján minden javadalmasra alkalmazandó.

[2] Ha az 54. §-ban elősorolt személyek nyugdij helyett végkielégitést kapnak: ez, a végrehajtási foglalás tekintetében a nyugdijjal egyenlő tekintet alá esik.

[3] A 60-ik §. szerint az 54. és 55. §§-ban a végrehajtás korlátozására vonatkozólag megállapitott intézkedésektől eltérő egyezmény, vagy a végrehajtást szenvedő részéről való lemondás hatálylyal nem bir.

egyházinak illő ellátására kivántató — tehát a törvényben megszabott — összeget, lefoglalhatja, és az adósság fizetésére fordithatja.

173. §, e) Személyes terhektőli és adómentesség.

Miben áll a személyes terhektőli és adómentesség?

A papság egyik fontos kiváltsága a *személyes terhektőli és adómentesség* (privilegium immunitatis personalis et realis) némely, a papi hivatallal össze nem egyeztethető terhek, tartozások, szolgálatok és közadók alól.

Régente.

Már az első keresztény császárok a papságot, hogy ez magasztos hivatásának egész odaadással megfelelhessen, felmentették nemcsak a gyámság, gondnokság, katonáskodás és nyilvános hivatalok viselésének kötelezettsége, hanem minden egyéb, állásukkal össze nem férő tartozások, terhek, szolgálattételek és adózások alól is. Ezen mentesség Justinián által is elismertetett. A frankbirodalomban elfogadtatott, sőt a papság ujabb kedvezményekben részesittetett. Az egyház a papság ezen kiváltságát számos törvényei által megerősitette,[1] a trienti zsinat pedig ennek föntartását a világi uralkodóknak melegen szivökre köti.[2] Azonban ezen, a római- és kánonjog egyes határozatain sarkalló kedvezmény ujabb időben az általános köztherviselés elve elfogadásával legtöbb államban igen megszorittatott.

Jelenleg.

Hazánkban.

Hazánkban az egyháziak a köznemesek közé soroltatván (I. 2. 9. — 1647 : 16. — 1715 : 27. — 1741 : 63.), avval együtt adómentes osztályt képeztek. Az 1848-ik évi közös teherviselésről szóló VIII. törvényczikk a köztherviselés általánosságát kimondván, a papság adómentességét elvben, az azóta létrejött adórendszer pedig tényleg is megszüntette.[3]

Vannak azonban még jelenleg is egyes, a papságot illető kedvezmények, igy:

[1] Az idevonatkozó római jogforrások: Cod. Theod. 1. 2. 3. 10. 11. 14. 15. 18. de episcopis et cleric. (XVI. 2.) — Cod. Just. 1. de episc. et cleric. (I. 3.) — Kánonjogiak: c. 69. C. XII. Q. 2. — C. 40. C. XVI. Q. 1. — c. 4. 7. de immunit. eccles. (III. 49.) c. 1. 3. eod. (III. 23.) in VI-to; c. un. eod. (III. 17.) in Clement. — c. 4. de censib. exact. et. proc. (III. 20.) in VI-to; c. 3. eod. (III. 13.) in Clement. — *Grashof*: Die Gesetze der röm. Kaiser über die Immunitäten des Klerus (Archiv. 37. k. 256. és köv. l.)

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 20. de ref.

[3] Létezik nálunk egy különös neme az illetéki adózásnak, az u. n. illeték-egyenérték (Gebühren-Aequivalent), melyről egyházjogi szempontból következök jegyzendők meg: Minthogy azon ingó és ingatlan vagyon, mely a

a) Az 1877: 20. t. cz. 49. §-a szerint gyámságot és gondnokságot viselni nem tartoznak, illetőleg a gyámság és gondnokság folytatásától kérelmükre felmentendők, ha előljáróik bizonyitványával igazolják, hogy állásukkali teendőik a gyám vagy gondnoki kötelességek teljesitésével össze nem egyeztethetők.[1]

testületek (ugynevezett holt kezek) tulajdonába jut, rendesen megmarad azok birtokában, s igy az állam nem jöhet azon helyzetbe, hogy a vagyonátruházások után illetéket nyerjen; ennek folytán az állam azon szempontból indulva ki, hogy az ingatlan vagyon átlag véve minden tiz évben másnak birtokába megy át, az ezen átruházások után különben járható illeték pótlására az illeték-egyenértéket állitotta fel.

Illeték-egyenérték.

Az illeték-egyenérték tehát azon jogilleték, mely vagyonátruházás tárgyát rendszerint nem képező dolgoktól a vagyonátruházási illetéket helyettesitő átlagos összegekben, jelesen pedig az 1881: 26. t. cz. 22. §-a értelmében évenkint az ingatlan vagyon értéke után $^{4}/_{10}$-ed százalékban, és a vagyon állásához tartozó ingó javak tiszta értékétől $^{2}/_{10}$-ed százalékban fizettetik. Fizeti azt az egyház minden alapitványai, javadalmai, templomi és egyéb javai után. Az illetékegyenérték fizetésének kötelessége kezdődik azon időponttól számitva, melyben az illető vagyon az egyház által szereztetett. Az adóalany köteles az ingatlan dolog szerzését az átruházás létesitésének időpontjától számitandó nyolcz nap alatt, s az ingó dolog szerzését a változást követő naptári év első havában bevallani s a kiszabott illeték-egyenértéket évnegyedi részletekben előre befizetni.

Az egyház nyilvános tanintézetei ingatlan javaik után az illeték-egyenértéknek csak felét fizetik. (1868: 23. t cz.)

Az illeték-egyenértéktől mentesek: mindazon ingatlan javak, melyek a föld és házadó alá nincsenek vetve; az istenitiszteletre szánt ingóságok; az oktatási, jótékonysági és emberbaráti czélokra szánt alapitványok ingóságai, és mind oly javadalmak birlalói, melyeknek tiszta jövedelme 400 frtot meg nem halad.

Az egyházi és világi erkölcsi testületek birtokában levő könyvtárak, melyek egyedül az oktatás és tudomány czéljainak előmozditására állanak fenn s melyek az emlitett czéloktól sem el nem vonhatók, sem anyagi hasznot, vagyis jövedelmet nem nyújtanak, az illető erkölcsi testületnek — az 1881: 26. t. cz. 14. §-a c) pontjának határozmányai szellemében — nem tárgyai az illetékegyenértéknek, s ehhez képest az ily illetékmentes könyvtárak részletes kimutatásának kötelezettsége alól is felmenthetők az illető erkölcsi testületek (Pénzügym. rend. 1881. decz. 15. 77,711 sz.)

Egyébiránt az illeték-egyenérték, mint a vagyonátruházási illeték, melyet az helyettesit, azon illetékek közé tartozik, melyek, mint a törzsvagyont sujtók, a nemzetgazdászat elveivel össze nem egyeztethetők, sem az illeték tudományos fogalmának meg nem felelnek.

[1] Az 52. §. szerint azonban: a ki a reá ruházott gyámság vagy gondnokságot elvállalni nem akarja, tartozik erre vonatkozó okait azon időtől számitva, melyben ez tudomására jutott, vagy melyben a gyámhatósági határozat neki kézbesittetett, 8 nap alatt a gyámhatóságnak bejelenteni és igazolni.

Ausztriában a papok gyámság- vagy gondnokságnak akaratuk elleni elfogadására a polg. törvénykönyv 195. §. szerint szintén nem kötelezhetők.

b) A törvényesen elismert vallásfelekezetek lelkészeinek és főpapjainak viszonyaihoz képest szükséges lakszobái; továbbá a hivatalos és lelkészi működésre szorosan megkivántató helyiségei katonai beszállásolásra igénybe[1] nem vehetők.[2] (1879: 36. t. cz. 10. §.)

c) Közterhekben a papi személyek egyaránt osztoznak ugyan a többi honpolgárokkal,[3] de a közmunkák természetbeni teljesitésétől

A szerzetesek hazánkban az 1877: 20. t. cz. 43. §-a szerint gyámságot és gondnokságot nem viselhetnek.

[1] Katonai beszállásolástól még mentesek: a nyilvános isteni tiszteletre, valamint a betegápoló és jótékony közintézeteknek szánt helyiségek, továbbá nyilvános és nyilvánossági joggal felruházott nevelőintézetek és iskolák helyiségei; a női zárdák, azután a férfizárdák azon helyiségei, melyeknek a tényleges szükséghez képest a belső zárlat miatt elkülönitve kell lenniök. (Ugyanott.)

[2] Istenitiszteletre szánt épületek, nyilvános tanintézetek, iskolák, kórházak, a lelkészi lakások és a kolduló szerzetek kolostorai amennyiben ezek a kérdéses czélra kibérelve, vagy más czélokra bérbeadva nincsenek, és a halottas házak házadó alá nem tartoznak. (1868: 22. t. cz. 2. §.)

Ha istenitiszteletre szánt épület lakházzal van összekötve, vagy ha a lakház valamely része szolgál istenitiszteletre: a lakház azért nem adómentes ugyan, de az istenitiszteletre szánt épületet vagy épületrészt ez esetben sem lehet megadóztatni. Házadó szabály. 3. §.

Sekrestyések, egyházfiak és harangozók lakjai, amenyiben a plebánia épületéhez tartoznak, s azokért bér nem fizettetik, adómentessek. (Házadó szabály. 14. §.) A fővárosban a lelkészek nem fizetnek községi adót azon javadalmaiktól, melyeket kizárólag az illető egyházközségben viselt lelkészi hivatalaik után élveznek. (A főváros rendezéséről. 1872: 36. t. cz. 104. §.

Földadó alá nem esnek: a temetkezési helyek, közhasznu és jótékony intézetek czéljaira szolgáló kertek (1868: 25. t. cz. 3. §. d) és e) pontjai.

[3] Egyházi személyek rendes évi jövedelme, amennyiben ez föld vagy házadó alá nincs vetve, vagy minősége szerint az 1-sö osztályba nem tartozik, a IV. osztály szerinti kereseti adó alá van vetve. (1875: 29. t. cz. 2. §.) A nyugalmazott lelkészek nyugdija a IV. osztályba tartozik. (1875: 29. t. cz. 2. §.)

A lelkészek, tanitók, kik segédlelkészt, illetőleg segédtanitót saját költségükön tartani kötelesek, ezen költségeket saját jövedelmükből levonhatják, és a segédlelkészek és tanitók önállóan adóznak (1875: 29. t. cz. 28 §.

A községek rendezéséről szóló, 1871: 18. t. cz 24. §. szerint a lelkészek azon javadalmaiktól, melyeket kizárólag az illető egyházközségben viselt lelkészi hivataluk után élveznek, községi adót nem fizetnek. Ezen törvény idézett §-ának intézkedése az 1875: 35. t. cz. 1. §-a folytán a szabad királyi és törvényhatósági joggal felruházott városok lelkészeire is kiterjesztetett. (A főváros lelkészeiről az előbbi pontban emlitett 1872: 36. t. cz. 104. §-a intézkedik.)

A közös hadsereghez vagy honvédséghez tartozó lelkészek a m. k. pénzügyminiszteriumnak 1876. máj. 10. 21767. sz. átirata szerint az 1875. évi 29. t. cz. 5. §. b) pontja értelmében fizetési járulékaira nézve felmentvék a kereseti adó alól a magy. sz. korona területén (Cs. és k. közös hadügym. 1876. jun. 1. 2296/XI. sz. a).

mind személyökre, mind azon lovakra nézve felmentetnek, melyek papi tiszti szolgálatra használtatnak.[1]

d) A kolduló és betegápolással foglalkozó szerzetek a kamat adótól mentek.[2] Végre

e) A róm. kath. és görög egyesült egyházak papjai hazánk törvényei szerint országos nemesek lévén, mindazon jogokban részesülnek, melyek mai nap gyakorlati érvényüket még végkép el nem vesztették; jelesen vérdíjuk magasabb, mint más honpolgároké, éspedig a főpapoké 100 nehéz gira vagyis: 400 magyar forint; a többieké pedig 50 gira vagyis 200 frt.[3]

Az 1868: 40. t. cz. folytán a papság mentessége megszünt.

A katonai szolgálat alóli mentesség. A magyar papság 1848. előtt a katonáskodás alól a köznemességgel együtt ment volt; de az 1858-ik évi hadseregkiegészitési szabályzat értelmében is kivételesen a katonai szolgálat alóli mentesség illette.[4] Az

Az irgalmas-rend fő- vagy alorvosai a kórházi alapból nyert állandó fizetésök után nem fizetnek kereseti adót, de a magán orvosi gyakorlatból nyert jövedelmök után 10% kereseti adót kötelesek fizetni. (Pénzügym. rend. 1874. mart. 23. 10920. sz.)

Tőkekamat és járadékadót — mely mindazon jövedelem után fizettetik, mely a föld-, ház- vagy keresetadó által nem érintetik — tartoznak az egyházi személyek is fizetni, kivéve, a külföldről folyó jövedelem után, ha attól az adó már külföldön s oly államban fizettetett, mely e tekintetben Magyarország irányában a viszonosság elvét követi; kivétetnek továbbá: közvetlenül a tudományok előmozditására, és a nyilvános közoktatás czéljaira szolgáló tőkék kamatjövedelme; jótékonysági intézetek, kolduló és betegápolással foglalkozó szerzetek kamatjövedelme; papnövendékek ösztöndijai és 315 frtot tul nem haladó kamat vagy életjáradék, a mennyiben az illető fél összes jövedelme, adósságának levonása nélkül, a nevezett összegnél nem több (1875: 22. t. cz. 1. 2. §§.)

[1] A köztörvényhatósági bizottságok virilista tagjainál a legtöbb adót fizetők sorrendjében a lelkészek és felekezeti tanintézetek tanárainak egyenes államadója kétszeresen számittatik (1870: 43. t. cz. 23. §.).

[2] 1875: 22. t. cz. 1. 2. §§. — A missionariusok és szerzetesek az osztrák-magyar Lloyd gőzösein vitelbéri kedvezésekben, illetőleg teljes dijelengedésben részesülnek. (1872: 26. t. cz. 7.)

[3] Az egyházi személyre nézve vannak bizonyos megszoritások is, igy pl. az 1868: 56. t. cz. 43. §-a és az 1867. évi maj. 17én kelt igazs. miniszteri rendelet 8. §-a szerint az egyháziak esküdtszék tagjai nem lehetnek; az 1877: 22. t. cz. 8. §-a szerint: kisebb polgári peres ügyekben békebiróvá nem neveztethetnek ki; továbbá az 1871: 18. t. cz. 76. §-a b. értelmében a lelkész nem választathatik meg községi előljáróvá, habár a községben választói joggal bir is.

[4] Az 1858. évi hadkiegészitési törvény szerint minden felsőbb rendeket felvett világi papok és szerzetesek, sőt azon papnövendékek is mentek voltak a katonaságtól, kik akár a püspökmegyei papnöveldében, akár a papnöveldén kivül egyetemen, vagy valamely köztanintézetben a hittant hallgatták és a püspök

1868. évben dec. 5-én szentesitett véderőről szóló XL. törvényczikkben az általános és személyes védkötelezettség elve fogadtatván el, a papság mentessége is elenyészett, egyedül a papjelölteknek nyujtatik némi kedvezmény. A törvényczikk 25. §-a a papjelöltekre nézve igy intézkedik: A papjelölteknek, kedvezmény nyujtatik.

Minden törvényesen bevett egyház- és vallásfelekezet papjelöltjei és növendékei, ha a hadseregbe, vagy a honvédség közé besoroztattak, hittudományi tanulmányaik folytathatása végett szabadságra bocsáttatnak.

Pappá szenteltetésök, illetőleg lelkész vagy segédlelkészszé lett alkalmaztatásuk vagy kineveztetésük után az illetők a hadsereg lelkészeti lajstromába iktattatnak, és háboru esetén védkötelezettségökhöz képest vagy a hadseregnél, vagy a honvédségnél mint tábori, vagy állandó kórházaknál is szintén mint lelkészek alkalmazhatók.

Ha azonban az ily papjelöltek vagy papnövendékek hittudományi tanulmányaikkal felhagynak, vagy papi hivatásukról lemondanak, hadiszolgálatra szólitandók.[1]

által adott bizonyitvány által magukat igazolni tudták, hogy a pályavégzés után valamely egyházmegyében lesznek felveendők és felszentelendők. Ezen katonamentesség kiterjedt minden elfogadott szerzetbeli rendek egyéneire, még a fogadalom előtt is, tehát még az ujonczok is mentesek voltak. Ha azonban az egyházi pályát elhagyták, a mentességet elvesztették; és ha még a katonaköteles években voltak, ujonczozás alá estek.

[1] A papjelöltek és papnövendékek számára a tényleges szolgálatkötelezettség alóli felmentési kedvezményt a honvédelmi magy. kir. miniszterium 1869-ben kibocsátott körrendelete szerint az illetékes sorozóbizottság adja meg. — 1) A római kath. egyház papjelöltjei s papnövendékei alatt oly egyének értendők, kik a) az egyházmegye főnöke (érsek, püspök) által a papnöveldébe felvétettek; vagy b) az egyházilag engedélyezett szerzetesrendek egyikében felavatvák, mindkét esetben ha a hittudományt tanulják; vagy akik c) valamely nyilvános tanintézetben a hittudományokat még világi állásban hallgatják (externisták): továbbá d) a görög-kath. és görögkeleti szertartásu papság azon jelöltjei, kik hittudományi tanulmányaikat már befejezték ugyan, de egyházi kenettel még nincsenek ellátva. 2) A c) alatt emlitettekre nézve kivántatik, hogy valamely egyházmegyei főnök irásbelileg igérje meg, hogy őket tanulmányaik bevégeztével megyéjének papsága közé kész felvenni; a d) alatt emlitetteknek az egyházmegyei főnök abbeli bizonyitványa, hogy ők még papnövendékek, továbbá az a) és b) alatt emlitetteknek a papnövelde vagy zárdafőnök irásbeli bizonyitványa, hogy a jelölt megfelel-e a feltételek egyikének, és ha igen, melyikének? — 3) A görög-kath. és görögkeleti szert. papság azon jelöltjei, kik hittani tanulmányaik bevégzése után három évig még nem jutottak lelkészi állomásra, vagy olyat el nem fogadtak, avagy olyanak, kik az emlitett három évi időszak alatt nem részesültek legalább magasbrendü papkenetben, a tényleges hadszolgálat kötelezettsége aloli felmentés igényére jogositva nincsenek. Az *ágostai, helvét* és *unitarius* hitvallás papi rendjének jelöltjei és növendékeire nézve a

174. §. C) A felszenteltek kötelmei. a) Egyes keresztény erények gyakorlatát illető kötelmek.

A papirend méltósága az egyház szolgálatára felkent személyektől bizonyos kötelmeket és különféle erények gyakorlatát igényli; már isteni Üdvözitőnk az apostolokhoz s ezek személyében az összes papsághoz szólván, azt mondá: „Ti vagytok a föld sava, ti vagytok a világ

tényleges szolgálati kötelezettség alóli felmentési igény megitélendő, ha: a) valamely hittudományi tanintézet előljárójától kiadott és superintendensük részéről megerősitett bizonyitványnyal igazolják, hogy hittudományi tanulmányaikat kellő szorgalommal és sikerrel végzik és magukviselete semminemü kifogás alá nem esik; b) vagy ha superintendensük bizonyitványával igazolni képesek, hogy a hittudományi tanulmányokat az egyházkerületi szabályok alapján legfeljebb 3 év előtt jó sikerrel bevégezték, még a papjeleltek sorába tartoznak és a maguk részéről mindent elkövettek, mi a fennálló szabályzatok szerint egy lelkészi hivatal elnyerésére megkivántatik. V. ö. Magyarországi rendeletek tára 1869. 760. lap.

Szükségesnek láttuk itt még a következő min. rendeleteket és utasitásokat megemliteni:

A honvédségbe besorozott papok, papjelöltek vagy papnövendékek besoroztatásuk után béke idejére szabadságolandók és nyilvántartandók azon czélra, hogy háboru idején behivattathassanak és a honvédségnél mint tábori papok, vagy a kórházakban mint lelkészek alkalmaztathassanak (Honv. minist. rend. 1869. oct. 17. 26800. sz.

A tényleges szolgálati kötelezettség alól kivétetnek minden törvényesen elismert egyház és vallásfelekezet papjelöltjei, valamint papnövendékei is, a mennyiben hittudományi (lelkészi) tanulmányokkal foglalkoznak (azon papnövendékek tehát, kik még gymnásiumi vagy bölcsészeti tanulmányokkal foglalkoznak, ezen kedvezményben nem részesülnek) és pedig háboru idején is (Honvéd. min. utasitása 1869. Első rész. I. fej. 6. §. a.)

A hadkötelezettek testi megvizsgálása alkalmával a papjelöltek, kik kinyilatkoztatják, hogy nincs testi fogyatkozásuk, orvosi vizsga alá nem vonandók (Honv. min. utasit. 1869. 59. §. 4.).

A papjelöltek, illetőleg a papnövendékek az illető kiegészitési kerületi ezredbe osztatnak be (Honv. min. utasit. 1869. 67. §. 1. a).

A lelkészi hivatalban álló hadköteles egyének, akár csak a theologiai tanulmányokat folytatják még, akár felsőbb rendü felavatást nyertek már, szintén besorozandók, s a zászlóeskü letétele után a tényleges szolgálat alóli felmentés mellett béke idejére szabadságolandók (Honv. min. rend. 1870. jan. 1. 35. sz. VI. 12.).

Midőn a hadseregbe besorozott növendékpapok felszenteltetnek, vagy az egyházi rendből kilépnek; ez az illető katonai hatóságnak azonnal bejelentendő. (Vallás és közokt. minist. rend. 1874. okt. 22. 26521. sz.)

Az oly katonának pappá szenteltetése, ki a védtörvény 25-ik szakaszában foglalt kedvezményre nem birt törvényes igénynyel, annak a hadsereg harczos állományába lett besoroztatását és az ezzel járó kötelezettségeket egyáta-

világossága, ugy világosodjék a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiket és dicsőitsék az Atyát, ki mennyekben vagyon."[1] A trienti zsinat pegig inti a papokat, hogy egész magaviseletök olyan legyen, hogy másoknak mintaképül szolgáljanak.[2]

A papságnak különösen kötelességévé teszik a következőket: A papságnak különösen kötelessége:

lán nem szünteti meg; ha már besorozott katonák vétetnek fel papnövendékekül, ilyenek a védtörvény 25. §. kedvezményében nem részesithetők. Továbbá: 1. A védtörvény 25-ik szakasza kedvezménye elnyerésének, s az ez iránt támasztott igény megbirálásának alapjául a hadkötelesnek azon állapota veendő fel, a melyben az a rendes ujonczállitás és pedig a honossági sorozó járásbeli ujonczállitás idejében találtatik. Azon ifju tehát, a ki ezen időben nem hallgatja a hittudományoknak legalább első évi tanfolyamát, az emlitett kedvezményben sem részesittetik. 2. Az egyházmegyei hatóságoknak kell tehát gondoskodniok arról, hogy papnöveldéikbe, s általában a hittudományok hallgatása végett csak oly ifjakat vegyenek fel, akik a hadköteles korba jutásuk idejében már valóságos hittanhallgatók, s akikre nézve ekként a védtörvény 25-ik szakaszának alkalmazása kérdés alá sem jöhet. 3. Oly ifjak, a kik a hadköteles korba jutásuk idejében, és a rendes ujonczállitás időpontjában csak valamely szerzetesrendbe vétettek fel ujonczokul, de nem hallgatják még a hittudományokat, a fentebbiek szerint szintén nem részesittetnek a többször emlitett kedvezményben. 4. Mindazon hadkötelesek, akik egy évi önkéntesekül akár feltétlenül, akár feltételesen már besoroztattak, és csak ezen minőségben lett besoroztatásuk után kezdik a hittudományokat hallgatni, a védtörvény 25-ik szakasza kedvezményében szintén nem részesittetnek. (Vallás és közokt. min. 1875. mart. 31. 6421. sz. a. kelt rendelete.)

A bécsi reichsrathban képviselt királyságok és országok püspökei az 1868. decz. 5-ki védtörvény 25. §-a határozatainak alkalmazására nézve a papjelelteket illetőleg kedvezmények nyerhetése végett 1872. máj. 4-én a cultusministerhez kérelmet nyujtottak be, melyet 1874. mart. 20-ki beadványukban megujitottak. Mire a cultusminister 1874. május 28-ról kelt s a papi ordinariatusokhoz intézett iratában ezen a theologia hallgatóira nézve kért „kedvezményeket" illetőleg ezeket mondja: „Miután a védtörvény végrehajtásával megbizott központi közegekkel a püspökök kivánataival összehangzó egyetértés eddig nem jött létre az emlitett §-ra nézve, ö. cs. és apostoli kir. felsége 1874. máj. 3-ki legmagasb elhatározásával elrendelte, hogy a papi állások jelöltjei, adandó alkalommal ott kedvezésben részesüljenek, a hol azt a viszonyok kiválóan kivánatossá teszik."

Hadmentességi dijat nem kötelesek fizetni: a törvényesen bevett egyház- és vallásfelekezetek papjelöltjei, növendékei és papjai, ha a törvényben megemlitett okok miatt a hadiszolgálat alol felmentettek; ezen kedvezmény azonban megszünik ha a papjelölt, vagy növendék tanulmányaival felhagy vagy a papnak minősége megszünik (Pénzügymin. utasitás az 1880: 26. t. cz.-hez 1880. jun. 17. 39041. sz.).

[1] *Math.* V. 14—16. — C. 21. 22. C. VIII. Q. 1.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 1. de ref. „Quum enim a rebus saeculi in altiorem sublati locum conspiciantur, in eos tamquam in speculum reliqui oculos conjiciunt, ex iisque sumunt quod imitentur."

a) a tiszta élet, 1. A *tiszta életet.* E tekintetben kerülniök kell mindent, mi őket az ellenkezőnek még csak gyanujába is hozhatná.[1] Már az első nicaei zsinat (325.) megtiltotta, hogy a papok más nőket házukban tarthassanak, mint anyjokat, testvéreiket, szülőik testvéreit s minden gyanutól ment személyeket.[2] A kánonok intik a püspököket, hogy csak oly nőket engedjenek együtt lakni a papokkal, kikre nézve a tisztaság elleni bün minden gyanuja távol van. Az ujabb kánonisták[3] szerint a püspökök nem tilthatják ugyan el, hogy a papok házuk s gazdaságuk vezetésére nem rokonnőket is magukhoz vegyenek, de megtilthatják, hogy bizonyos nőket, pl. rosz hirben álló, férjöktől elvált, vagy más vallásuakat maguknál tartsanak. Különben e tekintetben a megyei zsinatok szoktak intézkedni.[4]

b) a józanság és mértékletesség, II. A *józanságot és mértékletességet.* A trienti zsinat még a püspököktől is megkivánja, hogy asztaluk szerény és mértékletes legyen.[5] A IV. laterani zsinat inti a clericusokat, hogy a részegeskedéstől óvakodjanak.[6] A kánonok ellenzik a clericusoknak a költséges vendégeskedéseket,[7] maguk és mások leitatását; az italbani mértékletlenség és egyéb visszaélések meggátlása végett tiltják a papoknak a korcsmák, vendéglők látogatását, kivéve az utazás vagy szükség esetét.[8]

[1] C. 13. de vita et honest. cleric. (III. 1.) — C. 16. Dist. LXXXI.

[2] C. 16. Dist. XXXII. „Indixit synodus alicui, qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem aut sororem, aut amitam, aut etiam eas idoneas personas, quae fugiant suspiciones.“ — *Conc. Carthag.* III. c. 17 dicit: „ut cum omnibus omnino clericis extraneae feminae non cohabitent, sed solae matres, aviae, et materterae, amitae, sorores, et filiae fratrum et sororum.“ [3] *Zallinger*; *Bouix*: Tract. de parocho Paris 1858. 607.

[4] *Conc. prov. Vienn.* p. 145. „Ancillae, quibus ad res domesticas procurandas indiget, maturioris sint aetatis, integerrimae famae, castae, sobriae, subditae, . . . ut sumtiosius vestiantur, vel choreas frequentent, non toleret. Ancillam commensalem non habeat, neque cum ea deambulet, vel aliarum domos adeat, aut eodem vehiculo, nisi forsan publico vehatur“ etc. V. ö. még *Conc. Prov. Strig.* 1858. Tit. VI. n. 9.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 1. de ref. „episcopi mensa ac victu frugali sint contenti.“

[6] C. 14. de vita et honest. cler. III. 1. *(Conc. Later. IV.)* „A crapula et ebrietate omnes clerici diligenter abstineant“ etc.

[7] C. 1. Dist. XLIV. — C. 4. Dist. XXXV.

[8] A részegeskedés és egyéb visszaélések elkerülését illetőleg számos egyházi törvényeink vannak. V. ö. *Canon. Apost.* 53. — c. 2. Dist. XLIV. (*Conc. Laodic.* 320.) *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref. — *Conc. prov. Strigon.* 1858. tit. VI. I. 8.

III. A *vendégszeretet* az idegenek, szállástkérők és éhezők iránt.[1] c) a vendégszeretet,

IV. A *jótékonyságot.* Mivel a papságot misem teszi annyira megvetette, mint a fösvénység; azért intetnek a papok, hogy a pénznek, mint minden vétek eszközének, rendkivüli gyűjtésétől tartózkodjanak, és letévén a világi javak iránti szeretetet, inkább Istenhez ragaszkodjanak.[2] Továbbá az levén az egyházi javak természete, hogy ami tisztességes és állásukhoz mért ellátásuk után fönmarad, azt a szükölködők felsegélyezésére forditsák, azért köteleztetnek a feleslegből a szegényeket gyámolitani, jótékony czélokra és közintézetekre adakozni. d) a jótékonyság.

175. §. b) Némely világi foglalkozások, cselekvények- és hiu mulatságoktól való tartózkodás.

Vannak egyes világi foglalkozások, melyeket az egyházi törvények a papirend tagjainak eltiltanak, nehogy ezek által komoly lelkipásztori hivataluktól elvonassanak; már az apostol azt mondja: „Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus.“[3] Ide tartoznak: Tiltatnak:

1. *Minden nyerészkedéssel járó üzérkedések*, midőn valaki azért vesz valamit, hogy azt nagyobb áron eladhassa, akár saját személyében, akár más által eszközli;[4] saját gazdaságát azonban mindenki maga vezetheti, földeit müveltetheti, a gazdasághoz szükséges állatokat vehet vagy nevelhet, ezeket, valamint fajzataikat,[5] ugyszintén földje terményeit: a bort, buzát stb. eladhatja. Maga, vagy háznépe szükségleteire vett tárgyakból a megmaradt felesleget drágábban eladhatja ugyan, mint vette, csakhogy az ár a dolog valódi becsének megfelelő legyen.[6] Börze-üzleti játékot, valamely megvetett foglalkozást a) minden nyerészkedéssel járó üzérkedések,

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 8. de ref. „episcopi et ecclesiastici sint hospitales.“ — C. 1. Dist. LXXXV. — *Math.* XXV. 35. — I. *Tim.* III. 2. — *Tit.* I. 8.

[2] C. 5. C. XII. Q. 1.

[3] II. ad *Tim.* II. 4. — *Canon* 6. *Apost.* azt mondja: „Episcopus, aut presbyter, aut diaconus saeculares curas non suscipito.“ A libr. III. Decr. Gregor. IX. tit. ult. pedig igy szól: „Ne clerici vel monachi saecularibus negotiis se immisceant.“

[4] C. 3. C. XIV. Q. 4. — *Bened.* XIV. Const. „*Apostolicae servitutis*“ §. 1. 25. febr. 1741.

[5] SSC. in *Tricar.* 13. maji 1679.

[6] *Benedict.* XIV. de syn. dioec. V. 6. 2.

vagy a papi állással össze nem egyezhető mesterséget nem üzhetnek;[1] világiaktól azok földjeit müveltetés és ebből vont nyereség miatt bérbe nem vehetik.[2]

b) világi vagy katonai hivatal, vagy szolgálat,

2. *Minden világi vagy katonai hivatal, vagy szolgálat.* Eszerint rendes katonai szolgálatot nem teljesithetnek,[3] fegyvert, kivéve uton vadak vagy rablók ellen, nem hordozhatnak. A világi papok az egyházi törvényszék előtt mint ügyvédek felléphetnek; világi ügyekben a világi biróság előtt csak akkor, ha saját egyházuk, vagy a szegények ügyét védelmezik.[4] Oly világi papoknak, kik a jogtudományokban jártasságukról ismeretesek, megengedtetik, hogy a világi törvényszék előtt bünvádi ügyekben is működjenek, de csak akkor, ha valakinek védelmére tesznek vagy irnak valamit.[5] Különben a rendes ügyvédi gyakorlattól eltiltatnak. Világiak vagyonának kezelésére, gyámság vagy gondnokság, vagy világi hivatalok viselésére, ugy végrendeletek végrehajtására püspöki engedély kivántatik.[6] A rokonok fölött 4-ed izig a végrendeleti gyámságot elvállalhatják. De politikai jogokat gyakorolhatnak, hazánkban jelesen az országgyülési képviselő választásoknál jövedelmükre való tekintet nélkül cselekvő[7] és szenvedő[8] választási képességgel birnak.[9]

[1] C. 1. de vita et honest. cler. (III. 1.) in Clem. büntetést szab azokra, kik nyilvánosan mészárszéket vagy korcsmát nyitnak; vagy a bakók teendőit üznék.

[2] C. 1. Dist. LXXXVIII. — Nem nyerészkedés, hanem önmaga és hozzátartozóinak könnyebb ellátása végett mástól földet bérbe venni és müveltetni, meg van engedve. — C. 1. vita et honest. cler. (III. 50.) elsoroltatnak mindazon világi foglalkozások, melyek a papoknak és szerzeteseknek tiltvák.

[3] C. 2. De immunit. eccl. (III. 59.) megengedi, hogy szükség esetén a várost és annak falait védelmezhetik. — Szükség esetén a haza védelmére történt fegyverfogás is jogosultnak látszik; a középkorban a papok a haza védelmére nem ritkán fogtak fegyvert; hazánk főpapjai a haza és a kereszténység védelmére gyakran táborba szállottak s éltöket áldozták; a mohácsi ütközetben heten estek el a harczmezőn.

[4] *Bened.* XIV. de synod. dioec. — [5] *Benedict.* XIV. ugyanott.

[6] C. 5. 8. Dist. LXXXVIII. — C. 4. C. XXI. Q. 3. *Clem.* VIII. „*Quum primum.*“ a. 1759. . . . . ,

[7] 1874: 33. t. cz. 9. §-a értelmében. A lelkészek és segédlelkészek választói jogának gyakorlatához megkivántatik azonban, hogy mint ilyenek valamely egyházközségben hivatalos alkalmazásban legyenek. A tanárok pedig választói joggal az esetben birnak, ha illető állomásukra a törvény értelmében kineveztettek, választattak, vagy hivatalukban megerősittettek.

[8] Az 1875: 1. 3-ik §-a szerint azonban az országgyülési képviselőséggel össze nem férő állást foglalnak el a szerzetes rendek tagjai, a premontreiek, ciszterciták, benczék és a kegyes rendüek kivételével.

[9] Azonban kerülniök kell mindazt, ami által üdvös egyházi működésök akadályoztatnék, vagy az ellenkező politikai párt megvetését, gyülöletét vonnák magukra.

c) orvosi vagy sebészi gyakorlat,

3. *Orvosi vagy sebészi gyakorlatot nem üzhetnek.* Hajdan a püspökök, áldozárok és diakonok sz. Lukács evangelista példájára[1] az orvosi tudományt gyakorolták. Rufinus állitása szerint sz. Özséb vercelli püspök, az alexandriai zsinat után keletet és Itáliát beutazván, utközben mint pap és orvos müködött. Később azonban az egyház igazságos és sürgős okokból az orvosi és sebészeti gyakorlatot a szerzeteseknek és a felsőbb rendekkel biró clerikusoknak megtiltotta; ma még azoknak is, kik a rendek felvétele előtt gyakorló orvosok voltak, csak a szentszék által — és pedig elegendő és helyes oknál fogva — engedhető meg.[2]

d) merő világi és hiu mulatságok.

4. *Merő világi és hiu mulatságok*, jelesen tánczvigalmak,[3] álarczos bálok,[4] szinházakban oly darabok látogatása, melyekben ocsmány és trágár énekek, különféle testhajlongásokkal összekötött, ugynevezett ballettánczok fordulnak elő.[5] Mindazon játékok, melyek ravaszság-, álnokság-, csalás-, hamis esküvés- és más bünökre adnak alkalmat, vagy amelyek nem annyira az ügyesség-, mesterség- mint inkább a szerencsétől függnek, u. m. a koczka[6] és különféle hasardjátékok. Azonban nem tiltatnak a mérsékelt, nem nyerészkedés, hanem mulatságból történt koczka, kártya vagy egyéb játékok, csak a hivatal elhanyagolásával ne történjenek. A trienti zsinat továbbá azt rendeli, hogy a papok tiltott vadászattól tartózkodjanak.[7] Némely káno-

[1] *Coloss.* IV. 14. „Salutat vos Lucas medicus."

[2] *Benedictus.* XIV. de synod. dioec. XIII. c. 10. 5. — A homoeopathiát a falusi plebánosok nálunk több helyütt gyakorolják: a püspök azonban ennek gyakorlatát is betilthatja, amint ezt a brixeni püspök 1857. apr. 22-én kibocsátott rendeletében eltiltotta. — Rendkivüli esetekben, pl. rögtöni szencsétlenség; vagy epidemicus bajokban orvos hiányában a pap a betegeknek ártalmatlan gyógyszereket ajálhat.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 1. et XXIV. c. 12. Vannak azonban oly tánczvigalmak, melyeken maga az illem kivánja, hogy megjelenjenek, pl. ha az uralkodó által adottakra meghivatnak.

[4] C. 7. Dist. XLIV.

[5] C. 3. Dist. XXIII; c. 15. de vita et honest. cler. III. 1. — c. 19. Dist. XXXIV. „Ne his coetibus misceantur, ubi amatoria cantantur, et turpia, aut obscoeni motus corporum choreis et saltationibus efferuntur. *Benedict.* XIV. de syn. dioec. XI. 10. 12. — *Conc. Prov. Strig.* 1858. de vita et honest cler. n. 3. „Comediis aliisque profanis spectaculis non intererunt. Similiter prohibemus ejusmodi conviviis aliisque coetibus misceri, ubi turpia, aut obscoeni motus corporum, choreis, et saltationibus proferuntur. Saltum autem clericis distinctim interdicimus."

[6] C. 15. de vit. et honest. cler. (III. 1.) — C. 1. Dist. XXXV. — 6. 11. de excessib. prael. (V. 31.) *Conc. Prov. Strig.* 1858. de vit. et honest. cler. n. 4.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref. „ab illicitis venationibus, aucupiis .... abstineant."

nisták különbséget tesznek a lármás, hajtók- és kutyákkal történt, ugynevezett hajtó és csendes vadászat között, amazt tiltottnak, emezt megengedettnek állitván. Különben e tekintetben a részletes törvények tartandók szem előtt; a püspökök a vadászatot papjaiknak a hely- és körülményekhez képest megengedhetik, vagy egészen eltilthatják.[1]

176. §. c) Az erényesség- és tudományosságra való folytonos törekvés.

Az egyház az erényesség- és tudományosságra való törekvést minden időben sürgette. A jámborság- és az erényességet illetőleg a tartományi zsinatok[2] és a római pápák soha sem szüntek meg inteni a papokat, hogy ima-, szent könyvek olvasása-, elmélkedés- és szent gyakorlatokkal[3] szorgalmatosan foglalkozzanak. De sürgette a papi állással egyező tudományok müvelését is. Gratián Decretumának 36—38. distinctiói a papnak szükséges tudományosságról szólanak,[4] de az ujabb kánonok is ajálják a papoknak, hogy a tudományokban magokat kellően kimüvelni törekedjenek. Különösen a szentirás,[5] a kánonok[6] és a keresztény erkölcstan tanulmányozására intetnek. Azonban nem szabad a papnak a világi tudományokat sem elhanyagolnia.[7] Az egyház a világi tudományoknak is pártolója s előmozditója

Tartoznak a papok folyton az erényesség és tudományosságra törekedni.

[1] *Bened.* XIV. de syn. dioec. XI. 10. 8. 9. *Conc. Prov. Strig.* 1858. t. c. n. „venatione autem sensu canonum non utantur.“ *Conc. Prov. Colac.* 1863. T. VI. c. 6. „Clamorosae omnino prohibentur.“

[2] A *Conc. Prov. Strigonien.* a 81. lapon a 12-ik pontban ezt mondja: „Ad sacrarum autem litterarum studia diligenter omnes incumbant, ut quod ipsi Deo obsequium debent rite praestare, et alios in viam Domini dirigere sedulo valeant.“ Lásd még *Conc. Prov. Vienn.* p. 141.

[3] A sz. gyakorlatokat a papságnak ajánlották már X. *Incze* 1662. oct. 6; XII. *Incze* 1700. febr. 1 — IX. *Pius* 1856. márt. 17-én kelt és az osztrák püspökökhöz intézett brevében igy szól: „Omnes in sortem Domini vocatos monere, hortarique non intermittatis, ut saepe in opportunum aliquem locum pro iisdem (exercitiis spiritualibus) peragendis secedant.“

[4] „Ignorantia — mondja a *Conc. Tolet.* IV. (633.) — mater cunctorum errorum, maxime sacerdotibus vitanda est, qui docendi officium in populis susceperunt.“ C. 9. Dist. XXXVIII. — C. 15. Dist. XXXVII.

[5] „Qui nescit scripturas, nescit Dei virtutem ejusque sapientiam; ignoratio scripturarum, ignoratio Christi est.“ c. 9. Dist. XXXVIII.

[6] C. 7. Dist. XXXVII.

[7] Summarium Dist. XXXVII. „Episcopi et ecclesiastici litteras seculares sciant ad necessitatem. — C. 10—14. ugyanazon Dist.

levén, méltán kimondja, hogy a papok azok ismeretét is megszerezzék. Csak azt nem engedhetné meg az egyház, hogy a papok az egyházi tudományok elhanyagolásával egyedül a világi tudományokkal foglalkozzanak. Vagy egyes visszaélések miatt némely tudomány müvelését is megtilthatja; igy hajdan a polgári jog és az orvosi tudományok tanulása a papoknak eltiltatott.[1]

177. §. d) A magaviselet- és ruházatbani szerénység.

Az ugynevezett decorum clericale kettőben nyilvánul: a magaviselet- és a ruházatbani szerénységben. A decorum clericale:

I. Az *elsőt* illetőleg megkivántatik, hogy az egyháziak magaviselete olyan legyen, hogy másoknak mintaképül szolgálhasson; mert a trienti zsinat szerint: „in clericos, tamquam in speculum reliqui oculos conjiciunt, ex iisque sumunt, quod imitentur.“[2] Azért tiltják a kánonok a szilajságot a nézés-, járás- és tartásban, illetlen beszédet, pajkos tréfát és bohóskodást,[3] trágár éneket, saját, megrovásra méltó tetteivel való dicsekedést.[4] Ellenkezik továbbá a papi szerénységgel a fényüzés, hosszu haj, vagy szakál növesztése,[5] a haj felsütése, vagy szagos kenőcsök használata,[6] melltü, vagy gyürü viselése, hacsak ez őt mél- a) a szerény magaviselet,

[1] Cap. 3. 10. ne clerici vel monachi (III. 50.). Jelenleg a polgári jog tanulása nincs eltiltva, sőt a IX. Pius által alapitott Seminarium Piumban egy 1853. oct. 3-án kibocsátott rendeletben a polgári és büntetőjog tanulása is előiratott. — A jelen viszonyoknál fogva a köz- és magánjog s egyéb a jog és államtudományok körébe vágó egyes tudományok ismerete a papságra nézve is nélkülözhetlen; azért igen czélszerü volna, ha püspökeink a papnövendékeket legalább oly helyeken, hol jog- és államtudományi karok vannak, némely tantárgyak hallgatására köteleznék.

[2] *Trid.* Sess. XXII. c. 1. de ref.

[3] C. 3. Dist. XXIII.

[4] Cap. 9. de excess. praesul. (V. 31.)

[5] Cap. 4. 5. 7. de vita et honest. cleric. (III. 1.) A szakálra nézve a nyugatiak szokása eltért a keletiekétől, azok azt leberetválták, ezek pedig növesztették. Midőn a papság Sardiniában szakálát növeszteni kezdé, VII. Gergely 1080-ban hivatkozván arra, hogy a szakál levétele az egyház kezdetétől fogva szokásban volt, meghagyá a püspököknek, hogy a papságot a szakál növesztésétől eltiltsák. Egyébként a bajusz- és szakálviselés nem volt minden időben eltiltva, igy pl. hazánkban néhány század előtt a papok bajuszt és szakált viseltek. Jelenleg azonban csak egyes szerzetesrendeknek pl. a kapucinusoknak van a szakálviselés megengedve; a hitküldérek is viselhetnek bajuszt és szakált, másoknak tiltva van. Midőn pedig közelebb a szakálviselést a bajorországi papság megkezdte, a müncheni nuntius 1863. máj. 4-én kelt levelében tudatta az ottani érsekkel, miszerint a pápa ezen, a római kath. egyház mai fegyelmével ellenkező szokást szigoruan megtiltja.

[6] C. 1. C. XXI. Q. 4.

tósága- vagy kiváltságnál fogva nem illeti.[1] Tiltva van az ugynevezett paróka használata a templomban; parókában vagy kis fövegben misézni csak pápai engedélylyel lehet.[2]

b) és a ruházatbani szerénységben nyilvánul.

II. A *ruházatra nézve* az egyház által különös s általában kötelező szabályzat soha sem adatott ki:[3] de a legrégibb időktől kezdve elv gyanánt tartatott, hogy a papok ruházatukra nézve egyszerüséget és szerénységet tanusitsanak, kerülvén minden fényt vagy divathajhászatot.[4] A trienti zsinat idevonatkozólag azt mondja, „etsi habitus non facit monachum, oportet tamen clericos vestes congruentes ordini semper deferre, ut per decentiam habitus extrinseci morum honestatem intrinsecam ostendant.“[5] A papi öltözetet képezik általában: a talaris vagyis a bokáig leérő öltöny, az öv (cingulus) és a collare. A papi öltöny szabásának, valamint a föveg és egyéb ruhadarabok alakja- és szinének meghatározása az egyes püspököket, a megyei vagy tartományi zsinatot illeti.

[1] Gyürüt hordozhatnak: a pápa, püspökök, praelatusok; némely helyen a kanonokok, protonotáriusok és a tudorok. A gyürü viselése azonban mise alatt minden papnak tiltatik, legyenek bár protonotariusok, méltóságbeliek, kanonokok, (SCR. in *Benevent.* 13. sept. 1670. és *Hydrunt.* 11. apr. 1840.) vagy tudorok (SCR. 20. nov. 1628.).

[2] SCR. 24. apr. 1626. — XIV. *Benedek* de synod. dioec. XI. 9. 1. — A püspökök a caputium templombani viselhetésére a pápától külön brevét nyernek. — Keleten a papok V. Pál engedélye folytán az egész misét födött fővel mondják.

[3] Történeti adatokkal bizonyitható be, hogy az egyház első századaiban a clericusok és laicusok ruházata között nem volt különbség. Az üldözések miatt nem is lett volna czélszerü a papoknak más öltönyben járni, mint a világiak jártak. Hogy a papok, a világiakkal közös öltönyt használtak, kitünik I. Coelestin pápának egyes püspökökhöz 428-ban intézett leveléből, melyben megrója azon papokat, kik a közönséges öltözetet elhagyva, a bölcsészek által használt köpenynyel éltek. Keleten azonban a papoknak már a VII. század előtt külön öltönyük volt, a 692-ik évben tartott trullai zsinat 27. kánonja ugyanis inti a papokat, hogy saját ruházatukkal éljenek. (Non secularibus vestibus, sed ordini suo convenientibus clerici utuntur. C. 2. C. XXI. Q. 4.) — A későbbi századokra nézve *Tomassin* állitása szerint (P. I. l. 2. c. 50. és 51.) bizonyos, hogy a papok talarist tartoztak viselni, melyet utóbb oly hosszura hagytak, hogy III. Incze a laterani zsinaton szükségesnek látta, azt határozni, hogy a clericusok se igen rövid, se tulzott hosszu zárt öltönyt ne hordozzanak.

[4] C. 15. de vita et honest. cleric. (III. 1.); Clement. c. 2. (III. 1.) *Conc. Trid*, Sess. XIV. cap. 5. de ref.; Sess. XXII. c. 1. de ref.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 6. de ref.

A papi öltöny viselete hazánkban.

Hazánkban a tartományi,[1] és megyei[2] zsinatok az egyháziakat a papi öltöny viselésére szigoruan kötelezik; egyéb öltözékökre nézve is intetnek, hogy sötétszinü és illedelmes ruhát használjanak.[3]

Azok büntetése kik a papi öltönyt nem viselik.

A trienti zsinat V. Kelemen pápa határozatát[4] megujitván, sőt bővitvén, azt rendeli, hogy azon egyháziak, kik a püspök megintése daczára az előirt papi öltönyt nem viselnék, a rendek gyakorlata-, hivatal- és javadalomtóli felfüggesztéssel bünhödjenek, és makacsság esetén javadalmuktól is megfosztassanak.[5] V. Sixtus pedig ezen törvény áthágóit minden megintés, megidézés, vagy birói itélet nélkül is minden méltóságaiktól, kanonoki állomásaiktól, egyszerü javadalmaiktól és nyugdijoktól is megfoszthatóknak állitja.[6] Azok, kik csak hajkoronával birnak, vagy csak az alsóbb rendekre szenteltettek fel, és javadalmuk nincsen, ha ezen rájok nézve is kötelező törvényt

[1] *Oláh Miklós* esztergomi érsek alatt 1566. évben tartott tartományi zsinat, 26. fejezete alatt mondja: „Vestes non gerant seculares, sed clericales, non virgatas, aut variegatas, seu diversi coloris, neque more seculari post collum protensas, sed talares sacerdotibus aptas.“ — *Forgách Ferencz* alatt 1611-ben tartott zsinat 2. fejezete igy szól: „Clerici omnes habitum clericalem gerant, nec novum, et ad secularem habitum accedentem induant, neve coloribus aliis, quam nigro et violaceo utantur, pallia tamen solum nigra habeant.“ — Az 1858-évben *Scitovszky János* esztergomi érsek alatt tartott tartományi zsinat: Titulus VI. de perfectione cleri n. 2. azt rendeli: „Clericis injungimus, ut vestes proprio congruentes ordini semper deferant, tanto minus functiones sacras absque veste talari peragere praesumant. Clericali ordini convenientes vestes: talarem, cingulum, et collare esse . . . consuetudo docet. Absque his igitur clerici nunquam in publicum prodeant.“

[2] Az 1687. IV. zágrábi zsinat 7. fejezete az előbbi zsinatokra hivatkozván, ezt mondja: „Etsi habitus non facit monachum, oportet tamen clericos proprio ordini congruentes vestes semper deferre, et quidem forma, colore, ac modalitate quam loci consuetudo et ordinationes praesulum, tum conciliorum provincialium, ac dioecesanorum, constitutiones praescribunt.“ — Az 1863. évi *Girk György* püspök alatt tartott pécsi megyei zsinat Tit. IV. §. 4. n. 9.-ban ezt olvassuk: „Nullus porro sacerdos spreta in vestibus forma ecclesiastica, laicis conformari delectetur; talari proinde nigri coloris cum cingulo congruente utatur omnis, collare, tonsuramque gestet.“

Sőt még hazánk törvényeiben is találunk idevonatkozó intézkedéseket; v. ö. *Kálmán* Decr. I. Cap. 70. II. *Uládszló* Decr. III. art. 58. 59. és Decr. VI. art. 13.

[3] Napjainkban azonban mindinkább szokásba jön, hogy papjaink egyházi ténykedéseik végzése után, főleg pedig utazások alkalmával világi öltönyt használnak.

[4] C. 2. Clem. (III. 1.)

[5] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 6. de ref.

[6] Constitutio „*Quum sacrosanctum*“. 1589.

áthágják, a priv. fori-tól fosztatnak meg. Ezen büntetések azonban a törvény egyszerü áthágóira még nem alkalmazhatók.[1]

Vannak ugyan egyes országok, melyekben az egyházi öltözetre előirt szabályok manap is pontosan megtartatnak, mint pl. Franczia-országban; de vannak oly országok is, mint pl. Németország, hol ezen szigor végkép megszünt. Több országban a papok napjainkban a pápák és püspökök elnézése, vagy engedélye[2] folytán csak egyházi tényekedések különösen pedig a sz. mise bemutatása alkalmával hordoznak talárt, azon kivül pedig világi u. n. civil-öltönyben járnak, melynek azonban tisztességes fekete vagy sötétszinünek[3] és a világiak öltönyénél valamivel hosszabbnak kell lenni, a papi jelvényt a collarét pedig folyton tartoznak viselni.

178. §. e) A zsolosmázási kötelezettség.

A zsidók három órában jöttek össze imádságra u. m. 9 órakor,[4] 12 órakor,[5] és 3 órakor. Innen kölcsönözte a kath. egyház a zsolosma időszakokat, és szintén három fő időszakot rendelt t. i. a hajnali időt (matutinum és laudes), a középidőt (a horákra: prima, tertia, sexta és nonára), és az esteli időt (vespera és a completoriumra.).

A *zsolosmáskönyv* vagy *Breviarium*[6] használata és elimádkozása az első keresztény századokból, sőt az apostolok idejéből származik. Jelen alakja sok változás és viszontagság után keletkezett. Jelenleg majdnem minden egyház- és szerzetesrend a római zsolosmás-

[1] *Bened.* XIV. Instit. 71. p. 465.

[2] A német és osztrák püspökök a nekik engedélyezett „Facultates quinquennales" 17. pontjában felhatalmaztatnak a papoknak megadni az engedélyt: „Induendi se vestibus secularibus, si aliter vel transire ad loca eorum curae commissa, vel in eis permanere non poterunt."

[3] *Bened.* XIV. Inst. 34. §. IV. et Instit. 71, pag. 463. — De syn. dioec. I. 11. c. 8-n 1. 3.

[4] *Act. Apost.* II. 15.

[5] *Act. Apost.* X. 9.

[6] Az ugynevezett zsolosmás könyv következő nevekkel jeleltetik: officium divinum, mert Isten tiszteletére rendeltetett; ecclesiasticum, mert az egyház nevében végeztetik; canonicum, vagy horae canonicae, mert a kánonok rendeletei szerint mondatik el; breviarium, mert rövid foglalatja az ó és uj szövetségi szent iratoknak, a szent atyák mondatainak, a zsinatok határozatainak és szentek életrajzainak.

könyvet (breviarium romanum) használja.[1] Az egész ugynevezett officium divinum hét részre vagyis órákra osztatik.[2]

Az egyháziak a breviarium folytonos elimádkozására kötelezetnek:

A kötelezettség a breviarium folytonos elimádkozására három czimen alapszik u. m. a felsőbb rendek, a szerzetes-fogadalom és javadalom czimén.

a) Az első czimnél fogva kötelezetnek a felsőbb rendűek az aldiákontól fölfelé, és pedig sulyos bün terhe alatt a breviariumnak előszabott módoni folytonos elimádkozására.[3] A kisebb renddel birók, hacsak javadalmuk nincsen, zsolosmázni nem tartoznak; ha azonban eltartásukra az egyháztól bármily jövedelmet nyernek, az officium parvum B. M. V. naponkinti elmondására kötelesek.[4]

a) a felsőbb rendek,

b) A fogadalom cziménél fogva a breviarium folytonos elimádkozására nyilván a choruson szintén sulyos bün terhe alatt kötelezetnek mindazon akár férfi, akár nő szerzetesek, kik a chorusra kötelezett szerzetes rendbe ünnepélyesen felavattattak.[5] Magánosan

b) a fogadalom

[1] A breviarium romanum-nak első alapja Damasus, Gelasius, N.-Gergely és I. Leo pápák által tétetett le, az általok behozott zsoltárzási rend által. Ezen rendet és módot tökélyesitette és átalakitotta VII. Gergely. Később 1241-ben Haymo, a minoriták rendfőnöke uj breviariumot készitett, melyet IX. Gergely pápa megerősitett, mely sz. Bonaventura által bővittetvén és kiigazittatván, III. Miklós által Róma minden egyházaiban meghonosittatott. Utóbb 1536-ban VII. Kelemen parancsára Quignon bibornok uj breviariumot készitett, de ezt rövidsége miatt kevés egyház fogadta el. Végre V. Pius pápa különösen a trienti zsinat utolsó ülésében hozott rendelete által indittatva, uj breviariumot adott ki, és annak használatát 1568. évben kiadott „*Quod a nobis*“ rendelete által ünnepélyesen megparancsolta. Ezen breviarium VIII. Kelemen alatt 1602. és VIII. Orbán alatt 1631-ben javitott kiadásban megjelent és mai napig az egész kath. egyházban csaknem általán használtatik. A breviarium romanum mellett más zsolosmáskönyvek is használtatnak, igy pl. Milanóban a brev. Ambrosianum; és némely szerzetesrendeknek is saját breviarumjok van, milyen pl. a sz. benedekrendü Mór congregatiónak zsolosmás könyve, melyet VIII. Orbán jóváhagyott és melynek használatát a pannonhegyi benedekrendieknek XVI. Gergely pápa megengedte.

[2] U. m. Matutinum cum laudibus, prima, tertia, sexta és nona órákra, vesperae- és completoriumra. Dávid szavai szerint: „Napjában hétszer mondok neked dicséretet, a te igazságod itéleteiről, és éjfélkor is felkelek neked hálát adni a te igazságod itéleteiért“. (118. zs. 62. és 64. v. v.)

[3] Az alsóbb renddel biró clerikusokra nézve a *Pontific. romanumban* ez mondatik: „Singuli ad primam tonsuram, vel ad quatuor minores ordines promoti dicite semel septem psalmos poenitentiales cum lytaniis, versiculis, et orationibus.

[4] Constit. *Pii* V. „*Ex Proprio*“ 20. Sept. 1571.

[5] Azon szerzetesrendeknél, melyek a breviariumnak chorusoni végzésére, mint a jezsuiták és a lovagrendek, nincsenek kötelezve, elégséges annak

csak az előljáró által adott engedély folytán végezhetik. Ezen kötelezettség alól fölmentvék az ujonczok, mert ezek még nem esküdtek fel, és a fratres laici, fratres conversi, ezek habár föleskütdtek is, a breviárium helyett más imák elvégzése és a sz. mise hallgatására kötelezvék.

c) a javadalom czimén.

c) A javadalom cziménél fogva kötelezteinek sulyos bün terhe alatt a javadalmasok, akár lelkészettel járó, akár egyszerü javadalmat birjanak. A kötelezettség beáll a javadalomnak elnyert békés birtoklása napjától; a javadalom silánysága e kötelezettség alól senkit sem ment fel.[1] A székes- és társaskáptalanok tagjai nyilvánosan a choruson tartoznak a breviariumot elimádkozni.[2]

Ezen kötelezettség alól fontos okoknál fogva a pápa, vagy püspök ideiglenesen fölmenthet. A breviariumi imák elhagyására elegendő okul szolgál: a vakság, sulyos betegség, a breviarium önvéteknélküli elvesztése, magasabb hivatal-kötelemnek elkerülhetlen teljesitése, pl. a hivek gyóntatása.

Ezen kötelezettség elmulasztásának büntetése.

V. Pius pápa azon beneficiatusokra nézve, kik e kötelezettség teljesitését elmulasztják, azt határozta: hogy aki egy nap valamennyi hora canonika-t elmulasztja, a javadalom azon napot illető minden gyümölcsét; ki a matutinumot mulasztja el, ezen gyümölcsnek felét; aki pedig egyes horát nem mond el, a napi gyümölcs hatodrészét veszitse el.[3] Az elvesztett gyümölcs kiadására vagy visszatéritésére mindenki lelkiismeretben köteles. Aki breviarium elimádkozását 15 napig elhagyta és megintetvén, tovább is elmulasztja, javadalmától megfosztható.[4] Vajjon V. Pius pápának szigoru rendelete azon javadalmasokat is illeti-e, kiknek egyéb kötelezettségök is van, pl. a plébánosokat? erre nézve a kánonjogtudósok nincsenek egy véleményen. Aichner nézete[5] az, hogy ha pl. a plébános többi fontos kötelmeit pontosan teljesiti, a breviarium elmulasztása miatt, a gyümölcstöli

az egyes tagok általi magán elimádkozása. Const. *Pauli* III. „*Regimini militar*“. 26. novembr. 1540. §. 12. (M. Bullar. 1. 745.); *Liguori* theol. moralis IV. c. 2. dub. 2. art. 1. n. 141.

[1] *Fagnan.* ad c. 6. de cleric. non resident. (III. 4.) n. 8. 9.

[2] Clem. 1. de. celebr. mis. (III. 14); *Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref; *Bened.* XIV. Instit. CVII. §. 1. 3.

[3] V. *Pius* idézett constitutiója.

[4] *Leo* X. constitutio „*Supernae dispositionis*“ 3. maj. 1514. Ezen törvény a javadalmasokat a javadalom elnyert birtoklásának napjától számitandó hat hónapig nem illeti, ha ezen hat hónap alatt a zsolozmázást elhagyják, nagy vétket követnek el ugyan, de büntetés alá nem esnek.

[5] I. m. §. 83. n. 2. p. 267.

megfosztás nem a fönemlitett mértékben, hanem csak aránylagosan a többi lelkiismeretesen végzett kötelmekhez áll be.[1]

179. §. f) A nőtlen életre való kötelezettség.[2]

A nőtlen életet az erkölcsi tökély magasabb fokának ismerték és nyilvánították Krisztus és az apostolok.[3] Ennélfogva már a kereszténység első századaiban a nőtlenség illőnek tartatott azokra nézve; kik a szent titkok kezelésével foglalkoznak. Az egyház a nőtlenséget (coelibatus) a vallás szolgáinak kezdettől fogva tanácsolta, ajánlotta, később pedig azt kötelezőnek mondotta ki. Az ide vonatkozó törvények hozatala már a IV. századdal kezdődik és más irányban fejlődött az ügy keleten, másban ismét nyugaton. Kezdetben.

I. A *keleti egyházban* már a IV. század elején hozattak törvények, melyeknél fogva a presbyterek által kötött házasság föltétlenül,[4] a diakonok által kötött pedig csak akkor büntettetik hivatalvesztéssel, ha a felszentelés előtt ki nem jelentették, hogy ők magokat megtartóztatni nem képesek.[5] Már régóta rendszerint a felszenteltek nősülése megtiltatott, de azoknak, akik mint nősek szenteltettek fel — bár rá az I. nicaeai zsinaton 325-ben inditvány tétetett, — nejeikkeli házasélet folytatása nem tiltatott meg.[6] A keleti egyházban tehát a papi nőtlenség nemcsak általánosan be nem hozatott, sőt a IV. század végén azon A keleti egyházban a IV. századtól kezdve a VII. század végeig

[1] V. ö. Magy. Encyclop. VI. köt. 395. l. — Aug. *Roskoványi*: „Coelibatus et breviarium, duo gravissima clericorum officia e monum. omn. secul. demonstrata" melyből a 8-ik kötet 1877-ben; a 9. 10. és 11-ik kötet pedig, melylyel a munka befejezését nyerte, 1881-ben jelent meg. — T. *Probst*: Brevier und Breviergebet 2. Aufl. Tübingen 1868.

[2] Az idevonatkozó források és az összes irodalom található *Roskoványi*nak az előbbi §-ban idézett munkájában. Bőven értekezik róla *Hinschius* is i. m. 19 és 20. §-ában. Ujabban a coelibatusról terjedelmesen ir *Laurin*: Der Coelibat der Geistlichen nach dem canonischem Rechte ect. czimü Bécsben 1880-ban megjelent munkájában.

[3] *Math.* XIX. 12. I. *Cor.* VII. 7. 8. 32. 33. 34. 38.

[4] C. 9. Dist. XXVIII. (c. 1. Conc. neocaesar. 314.) „Presbyter si uxorem duxerit, ab ordine suo illum deponi debere."

[5] C. 8. u. o. (c. 10. Conc. Ancyrani a. 314.) „Quicunque tacuerunt et susceperunt manus impositionem professi continentiam, si postea ad nuptias venerint, a ministerio cessare debebunt."

[6] Az I. nicaei zsinaton inditványoztatott, hogy a fölsőbb rendü papok felszenteltetésök előtt elvett nejeiktől magukat megtartóztassák; Socrates bizonyitása szerint (Hist. eccl. L. t. c. 11.) Paphnutius egyptomi püspök és szent életü férfiu azt nem tanácsolá, elégnek lenni állitván: ha az egyházi hagyomány szerint a már felszentelt papok a nősüléstől eltiltatnak. Tanácsára hajoltak az atyák és a tett inditvány mellőztetett.

nézet is, miszerint egy nős pap miséjén való megjelenés kárhoztatandó, mint eretnek elvettetett.[1] A következő századokban az egyházi törvényhozás a nőtlenségre vonatkozólag ujabb intézkedést nem tett. Ellenben a justiniáni törvényhozás, támaszkodván a kánonokra és a gyakorlatra, a papok házasságára nézve következőleg intézkedett.

a) Püspökök csak azok lehetnek, kiknek nejeik és gyermekeik nincsenek.[2]

b) Az alsóbb rendüek a házasság-kötésben nem akadályoztatnak, de a subdiakoni rend felvétele után létrejött házasság hivatalvesztés terhe alatt semmis és az abból származott gyermekek törvénytelenek.[3]

c) A nős férfiak még a presbyteratusra való felszenteléstől sem tiltatnak el, s nejeikkel a házas közösséget is folytathatják.

Az egyház részéről ezen tövények a 691-ik évi trullai zsinaton az egész keleti egyházra nézve elfogadtattak egy részről azon szeliditéssel, hogy a nősültek is nejeiktőli elválás feltétele alatt püspökökké lehetnek; másrészről a presbyterek-, diakonok- és subdiakonokra nézve azon megszoritással, hogy ezek, ha valamely egyházi cselekvény volt végbeviendő, nejeiktől tartózkodjanak.[4]

Jelenleg.

Ezen határozatok mellett a keleti egyház megmaradt és ennek alapján papjainak a nősülést (clerogamia) jelenleg is megengedi, ugy hogy a rendek felvétele előtt kell nősülniök, de a másodizben nősültek, vagy ha özvegygyel keltek egybe, a rendek felvételére nem bocsáttatnak. Ha a rendek felvétele után nejök meghal, uj házasságot nem köthetnek. A püspökségre azonban nőtlen élet kivántatik; azért a püspökök többnyire a szerzetesek közül szemeltetnek ki.

Ezen fegyelem az egyesült görögegyházban is érvényben van.[5]

[1] C. 15. Dist. XXVIII. (can. 4. Conc. Gangr. 362. és 370. között.)

[2] C. 42. §. 1. C. de episc. et cler. (I. 3.) a. (528.); Nov. CXXIII. c. 1. (546.); Nov. VI. 1. §. 3. 4. (a 535.)

[3] C. 42. §. 1. (a. 528.), c. 45. (a. 530.) C. de episc. et cler. (I. 3.); Nov. VI. 5; Nov. XXII. cap. 42. (536.); Nov. CXXIII. cap. 12. (a. 546.)

[4] C. 13. §. 1. Dist. XXXI.

[5] C. 14. Dist. XXXI: — C. 6. de cler. conjug. (III. 3.) Const. *Benedict.* XIV; „*Etsi Pastoralis.*" 29. maj. 1742. §. 7. (Bull. M. 16. 100.) n. 26. „Etsi expetendum quam maxime esset, ut graeci, qui sunt in sacris ordinibus constituti, castitatem non secus ac latini servarent, nihilominus ut eorum clerici, subdiaconi, et presbyteri uxores in eorum ministerio retineant, dummodo ante sacros ordines virgines, non viduas neque corruptas duxerint, romana non prohibet ecclesia." — N. 27. „Si quis subdiaconus, diaconus, vel presbyter post sacram ordinationem, uxore mortua, aliam duxerit; vel si uxorem non habebat, ducere praesumserit, nedum excommunicationis latae sententiae poena, aliisque nostro et successorum nostrorum romanorum pontificum arbitrio infligendis, severissime punietur, verum etiam statim ab

A nyugati egyházban a IV. századtól kezdve a trienti zsinatig.

II. A nyugati egyházban egészen más, sokkal szigorubb eredménynyel fejlődött ki az egyházi fegyelem a papok nősülésére nézve:

A 305-ben tartott elvirai zsinat a püspököknek, presbytereknek és diakonusoknak a nős élet folytatását a letétel büntetése alatt megtiltotta.[1] Később nem elégedtek meg az egyszerü tilalommal, hanem a nősültek felszentelésénél a diaconusoktól, néha a subdiakonusoktól[2] fölfelé örök szüzességi fogadalmat követeltek. Az V. századtól fogva egyáltalán elvül fogadtatott el, hogy már a subdiakoni rend felvétele nőtlenségre kötelez.[3] Midőn azonban később az ősi fegyelem lassankint felbomlott és a nős papok száma minden tilalom daczára is mindinkább növekedett, IX. Leo (1048—1054), II. Miklós[4] (1059 — 1061.) és II. Sándor[5] (1061—1073.) a papi nőtlenség behozatalára nézve szigoru rendszabályokat hoztak. VII. Gergely (1073—1086.), hogy az egyház szabadságát megmentse,[6] elődeinek rendeleteit, melyeknél fogva a híveknek nősült papok miséjén megjelenni eltiltatott, megujitotta, sőt azokat, kik ily áldozárok miséjén megjelennének, egyházi átokkal sujtotta,[7] a házasságot ugyan nem nyilvánitotta semmis-

ordine erit deponendus, et ab illegitima uxore separandus. Matrimonium enim post recensitos ordines contractum, nullum, irritumque declaramus.“ V. ö. még n. 28. és constitut. „*Eo quamvis tempore*“. maj. 4. 1745. §. 34. és köv; — „*Anno vertente*“ jun. 19. 1750. §. 13.

[1] C. 33. „Placuit in totum prohibere episcopis, presbyteris, et diaconibus vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis, et non generare filios; quicunque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur.“

[2] C. 2. *Turon.* I. a. 461; c. 9. *Agath.* a. 506; c. 8. *Aurel.* II. a. 533; c. 13 *Arvern.* I. a. 545; c. 17. *Aurel.* IV. a. 541; c. 12. 19. *Turon.* II. a 567; c. 11. *Matisc.* I. a. 581; c. 1. *Lugd.* III. a. 583; a subdiaconusokat emliti c. 2. 7. *Aurel.* III. a. 538.

[3] C. 1. Dist. XXXI. „Ante triennium subdiaconi omnium ecclesiarum Siciliae prohibiti fuerant, ut more romanae ecclesiae, nullatenus suis uxoribus miscerentur — a praesenti die omnibus episcopis dicatur, ut nullum subdiaconum facere praesumant, nisi qui se victurum caste promiserit.“

A nőtlenségre való kötelezettséget a subdiaconusokra I. Leo terjesztette ki. c. 1. Dist. XXXII. (a. 446.)

[4] C. 5. Dist. „Nullus missam audiat presbyteri, quem scit concubinam indubitanter habere, aut subintroductam mulierem.

[5] C. 6. Dist. XXXII.

[6] *Gregorius.* VII. epist. III. 7. „Non liberari potest ecclesia a servitute laicorum, nisi liberentur clerici ab uxoribus.“

[7] C. 15. Dist. LXXXI. *(Conc. Rom.* a. 1074.) Téves azon nézet, mintha VII. Gergely pápa lett volna az első, ki a coelibatust létrehozta. Annak már az egyház őskorában akadunk nyomára, a sz. atyák irataiban, valamint a zsinatok és pápák véleményeiben. VII. Gergely a papi nőtlenségre vonatkozólag nem hozott uj törvényt, hanem csak a régiek megtartása fölött őrködött s a törvény áthágóira szigorubb büntetéseket szabott.

nek, de azt rendelte, hogy a nősült papok hivataluktól megfosztassanak. Hasonló értelmü rendeletet bocsátott ki II. Orbán (1087 — 1099.) pápa is.[1] Hogy pedig ezen rendeletek minél szigorubban megtartassanak és a papi nőtlenség annál biztosabban keresztül vitessék, II. Calixt elnöklete alatt 1119-ki rheimsi[2] és az 1123-ban tartott első lateráni, valamint II. Incze alatt 1139-ben tartott második lateráni zsinat a felsőbb rendüek által kötött házasságot *érvénytelennek* nyilvánitotta.[3] Az alsóbb rendüekre nézve az határoztatott, hogy a házasság által ne veszitsék el minden papi kiváltságaikat.[4]

Jelenleg érvényes jog.

III. *Jelenleg érvényes jog.* A római kath. egyháznak a papok házasságra vonatkozó mai fegyelme a középkor rendeletein alapszik, melyeket a trienti közzsinat is elfogadott és megerősitett.[5] Ennél fogva a mai jog szerint:

a) A felszentelés a subdiakonatustól fölfelé közjogi bontó akadályt képez; ennélfogva azon házasság, melyet a subdiakoni rend felvétele után egy pap valamely nővel köt, semmis, érvénytelen, s azért az együttélés megakadályozandó.[6]

Eltekintve a házasság érvénytelenségétől, a nőtlenségre kötelező törvény megsértésének büntetései következők: 1) Ipso jure nagyobb kiközösitést és felfüggesztést von maga után;[7] 2) Az egyházi javadalom ipso jure elvesztése ugyan sehol sincs kimondva, de hogy a törvényt áthágó felsőbb rendü pap makacsság és a házas együttlét folytatása esetén itélet nyomán javadalmától megfoszthatő, az kétségtelen;[8] 3)

[1] C. 10. 12. Dist. XXXII.

[2] C. 8. Dist. XXVII. „Presbyteris, diaconis, subdiaconis, et monachis concubinas habere, seu matrimonia contrahere interdicimus."

[3] C. 2 Dist. XXVIII; — can. 40. C. 27. Q. 1. . . . „Hujusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium esse non censemus."

[4] C. un. de cler. conjug. in. VI-to (III. 2.) „Clerici, qui cum unicis, et virginibus contraxerunt, si tonsuram et vestes deferant clericales, privilegium retinent canonis, ab Innocentio II. praedecessore nostro editi in favorem totius ordinis clericalis."

[5] *Conc. Trid. Sess.* XXIV. de sacr. matrim. can. 9.

[6] C. 8. (Calixt. II.) Dist. XXVII: C. 40. (Later. II. a. 1139.) CXXVII. Q. 1. c. 1. 4. (Alex. III) de cler. conjug. (III. 3.); c. un. (Bonif. VIII.) in VI-to de voto (III. 15.); Clem. un. de consang. (IV. 1.)

[7] C. 1. de cler. conj. (III. 3.); *Pii* IX. Const. „*Apostolicae sedis*" 1869. 12. oct. (V. ö. 410. és 455. §. 4. jegyz.)

[8] Can. 4. (Alex. III.) de cohab. cleric. (III. 2.); *Conc.Trid.* Sess. XXV. c. 14. de ref. — Aki erős, a bátor és szilárd jellemü férfit is megingató félelem alatt (per metum gravem cadentem in constantem virum) subdiaconusnak ordi-

A papi renddel járó kiváltságait azonban nem veszti el. Megjegyzendő, hogy azon nőt is excom. latae sententiae éri, aki tudva ily házasságra lép.[1]

b) Az alsó rendek bontó akadályt nem képezvén, az ezen rendekkel biró által kötött házasság érvényes. Az ilyenek azonban javadalmukat ipso jure elvesztik;[2] a papi rend kiváltságainak élvezetében azonban megmaradnak. — Kivételesen oly alsóbb rendüek, kik első és szüz állapotu nővel kötött házasságban élnek, a püspök által az alsóbb rendek szolgálatára alkalmazhatók. Ezek a privilegium fori és canonis-t élvezik,[3] de hajkoronát és papi öltönyt tartoznak viselni.

A papi nőtlenségre vonatkozó törvény nem isteni, hanem emberi eredetü; azért attól a pápa felmenthet;[4] sőt ha a körülmények ugy kivánnák, azt meg is lehetne szüntetni.[5]

A polgári törvényhozások a papi nőtlenséget illetőleg.

Ami a polgári törvényhozást illeti, vannak államok, menáltatott, hacsak a félelem megszüntével, a felvett rendet vagy a renddel járó jogokat gyakorolni meg nem kezdi, vagy hacsak egyházi méltóságot vagy javadalmat el nem fogad (SCC. in Namurc. a. 1724.) a nőtlenségre, vagy a subdiaconatussal járó egyéb terhek viselésére nem kötelezteti (*Bened.* XIV. Syn. dioec. XII. 4. 2.). A csecsemők vagy serdületlenek ha felszenteltetnek, a 16-ik év betöltével megkérdezendők, vajjon akarnak-e a felvett rendben megmaradni? ha felszenteltetésöket nyiltan vagy hallgatag (a renddel járó valamely cselekvényt teljesitvén) helybenhagyják, a nőtlenségre kötelezvék. (Const. *Bened.* XIV. „*Anno vertente*“ §. 7. oct. 19. jun. 1750.) Kötelezetnek a nőtlenségre azok is, kik a subdiaconatust tetetésből, pl. azért, hogy szüleiknek tessenek, felveszik, habár a felszentelés előtt kijelentenék is, hogy nem akarnak felszenteltetni (SCC. in *Paris.* 28. maj. 1746.); hacsak az ordinatio cselekvénye alatt nyiltan ellent nem mondanak.

[1] *Pii* IX. Const. cit.

[2] Vajjon ezen büntetések érik-e az alsóbb rendüeket akkor is, ha érvénytelen házasságot kötöttek? erre nézve a kánonjogtudósok nézete különböző.

[3] C. un. in IV-to de cler. conjug. (III. 2.)

[4] Példák találhatók *Carové*: Coelibatsgesetz. l. 162. l. V. ö. a 454. §-t.

[5] A mult század végén és a jelen század elején az irodalom terén valóságos háborut kezdettek a papi nőtlenség ellen. Ujabb időben is *Passaglia* és mások, egyháziak és világiak emeltek szót a coelibatus eltörlésére. Alig van állam, melyben a sajtó a papi nőtlenség ellen nem nyilatkoznék. Annélkül, hogy a nőtlenség mellett vagy ellen felhozatni szokott érvek bővebb vizsgálatába bocsátkoznánk, (lásd erre nézve *Phillips*, *Walter*, *Porubszky és Udvardy* munkáit és *Kovács Józsefnek* a papi nőtlenségről irt értekezését a „Religio“ 1846. évf. II. félév 8. és követk. számaiban) egyéni nézetünk az, miszerint nem hiszszük, hogy a pápák annak eltörlésébe valaha beleegyezzenek; ezen nézetünk mellett szólnak IX. Pius és elődjének nyilatkozatai is. XVI. Gergely 1832. aug. 15-én a világ valamennyi püspökéhez intézett encyclicajában a coelibatus „disciplinam sanctissimam“ és „legem maximi nomenti“-nak nevezi. IX. Pius pedig (Encycl. 9. nov. 1846.) a coelibatus megdöntésére való törekvést „conspirationem foedissimam“-nak mondja.

lyek mint pl. a Németbirodalom és Svájcz a felsőbb rendeket nem tartják bontóakadálynak, a papi nőtlenség megtartását a papok lelkiismeretére bizván, az általok kötött házasságot államilag érvényesnek tekintik. Más államok pedig, mint pl. Franczia ország az impedimentum ordinis-t elismerik, s azért a felsőbb rendűek által kötött házasságot is semmisnek tartják. Ha azonban valamely pap a kath. egyház kebeléből kilép, a felsőbb rendeket a házasság érvényes megkötésére nézve az állam többé akadályul nem tekinti. Az ausztriai általános polgári törvénykönyv 63-ik §-a szerint oly papi személyek, kik már magasabb egyházi felavatásban részesültek, érvényes házassági szerződésre nem léphetnek. Itt a gyakorlat a felsőbb rendeket még azon esetre is, ha a pap a kath. egyházból kilép, akadálynak tekintette. Ezen nézet azonban az 1868. máj. 25-én kelt törvényeknél fogva, melyek szerint a vallásváltoztatás által a kilépő az elhagyott egyház minden felekezeti jogait elveszti, valamint ez az igényeit irányában, többé polgárilag alig tartható fön.

Különösen hazánkban.

Hazánkban már sz. István korában hozattak törvények a házas papok ellen, Kálmán király alatt pedig meghagyatott a püspököknek, hogy a diakoni rendre és azon felül senkit se bocsássanak, ha csak önmegtartóztatást nem fogad és ha nős, csak neje beleegyeztével és csak ugy, ha az is szüzességet fogad.[1] — Hazánk törvényei továbbá a felsőbb egyházi rendek felvételét a házassági bontóakadályok közé sorolják. Azokra nézve, kik a kath. egyház kebeléből kilépnek, az 1868. 53. t. cz. 8. §-a intézkedik, melyszerint az apostata papnak — mint nem katholikus polgárnak — az áttérés utáni minden cselekvénye, tehát kötött házassága is azon egyház tanai szerint itélendő meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.

[1] Lib. II. D. Col. cap. 9.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyházkormányzati hivatalok.

ELSŐ CZIKK.

I. A pápa és segédei.

A) A római pápa.

180. §. I. A római pápa állása az egyházban és a püspökséghez való viszonyban.[1]

Krisztus egyházában főnökséget rendelt, melyet a római egyház püspökei birnak.

I. Jézus Krisztus az általa e földön alapitott egyházban főnökséget (Primatus) rendelt, melyben mint a hierarchiai lánczolat első és utolsó tagjában az összes és minden tanitói, kegyosztói és kormányzói hatalom központosul és onnan ismét kiömlik. Ezen főnökséget a római egyház püspökei birják, mint Péternek, az apostolok fejedelmének természetes és közvetlen örökösei az apostolságban. E főhatalomnak alanya, vagyis a pápa Róma városának püspöke, ki ez egyház püspöki székét, azaz püspökségét elnyervé, magában ezáltal és elválaszthatlanul elnyeri egyszersmind az egész egyház fölött az elsőséget, főnökséget (92. §.) Az elsőségben központosul a Krisztus alapitotta papság telje (plenitudo potestatis); ebben központosul mindazon előjogok és

[1] V. ö. *Schulte* i. m. 178. l. 21. §. és *Ruzsicska* 57. lap 5. §. Az idevonatkozó számos munkák közül jelesbek: *Andr. Duval:* De Suprema Romani Pontificis in ecclesiam potestate. Paris 1614. — *J. Th. Riccaberti:* De Rom. Pontificis auctoritate. Roma 1697; *Gallus Castier:* Auctoritas et infallibilitas SS. Pontificum stabilita, et adversus Bossuet et Tornely vindicata. Aug. Vind. 1738; *J. A. Orsy:* De irreformabili Romani Pontificis in definiendis fidei controversiis judicio. Rom. 1739. *Amad. Soardi*: De suprema Romani Pontificis auctoritate hodierna Gallic. Eccl. doctrina. Aven. 1747. *Petri Ballerini*: De vi ac ratione Primatus Romani Pontificis. — De potestate ecclesiastica summorum Pontificum ac Conciliorum generalium — Appendix de infallibilitate pontificia in definitionibus dogmaticis. Aug. Vind. 1770. *F. A. Zaccaria*: Antifebronio contra la dannata opera di Giust. Febronio. Cesen. 1770; *Laur. Veith*: De primatu et infallibilitate Romani Pontificis. Aug. Vind. 1761. Mechlin 1824; *Fröhlich*: Quis est

hatalmak teljc, melyeket az alapitó egyházának adományozott. Főnökség nélkül az egyházat képzelni sem lehet, mert csak egység által tartatik fön; egység pedig fő nélkül nem létezhetik, fön nem állhat.

Hogy Krisztus ily főnökséget rendelt, s hogy a római pápák, mint Péternek az apostolok fejedelmének közvetlen utódai, a római püspökségben ezen isteni jogon alapuló elsőséget birják; ez a kath. egyházban hitágozat s igy az egyházjogra nézve változhatlan alapul szolgál.

A pápának joga van megválasztani és alkalmazni azon eszközöket, melyek az egyház czéljainak elérésére épen szükségesek.

Ha Krisztus ily legfőbb hatalmat csakugyan rendelt, önként következik, hogy ez magában foglalja a jogot és hatalmat mindazon eszközök megválasztása- s alkalmazására, melyeket Péter utódja a hely, idő és körülmények szerint az egyház czélja elérésére szükségeseknek és hasznosaknak tart. Ezen eszközök különböző időben különbözők, mivel az egyház örök időkre alapittatott; az pedig ami külső és merőn jogi, minden időben mindig egy és ugyanaz nem lehet.

Az elsőséggel épen nem ellenkezik, hogy a pápák némely jogokat nem mindig, vagy nem ugyanazon mérvben és módon gyakoroltak, sőt ez a dolog természetét tekintve, máskép nem is lehetséges. A római pápa elsősége, teljhatalmát és az ebből folyó előjogokat tekintve, ugyanazon alapon nyugszik, mint az egyház; tehát nem változhatik, hanem magában véve mindig egy és ugyanaz; azonban a mi a módot illeti, melyen e hatalom nyilvánul, külső, azaz történeti fejlődésnek van alávetve, s igy különböző lehet. Azért bármely jog, melyet a római pápák gyakorolnak, habár azt előbb épen nem, vagy nem ily módon gyakorolták is, nem ugy tekintendő, mint uj, esetleges (accidentale) és szerzett (acquisitum) jog; hanem mint az elsőségben rejlő teljhatalom külső nyilatkozata, mint az elsőség eredeti természetéből folyó, következésképen mint lényeges jog, az elsőség természetével és czéljával szükségképen egybe van kötve. Azaz, ha uj körülmények valamely uj, eddig nem ismert jog gyakorlatát kivánják, az is minden kétségen kivül a pápa lényeges jogai közé tartozik. Innen világosan következik, hogy a pápa jogainak l é n y e g e s e k r e, melyekkel maga Krisztus ruházta volna föl, melyeket a pápák az első öt században gyakoroltak

Petrus, seu qualis Petri Primatus? Col. Agripp. 1497; *J. Devoti:* Juris Canonici publ. et privati universi prolegomena. Romae 1803. *Aug. Roskoványi*: De primatu Romani Pontificis ejusque juribus. Aug. Vind. 1834. és Romanus Pontifex tamquam primas ecclesiae et princeps civilis e monumentis omnium seculorum demonstratus, addita amplissima literatura; mely nagyszerü műből 1879-ben Nyitrán már a XVI-ik kötet jelent meg. *C. Passaglia*: Comment. de praerogativis b. Petri apostolor. Principis. Ratisbon 1850. *Maassen*: Der Primat des Bischofs von Rom und die alten Patriarchalkirchen. Bonn. 1853; *Kempeneer*: Diss. de Romani Pontificis Primatu ejusque attributis. Lovanii 1841.

és melyek nélkül az egyház egysége fön nem állhat; és esetlegesekre (accidentalia), mellékesekre (accessoria), melyek az elsőség czéljából nem folynának, és melyeket a pápák később különféle helyes vagy helytelen okok miatt nyertek volna, való felosztása, melyet Febronius álnokul kigondolt és azon szándékkal tanitott, hogy a püspökök a pápai szék által állitólag tőlök elvett merőn esetleges jogokat visszaszerezzék, nemcsak alapnélküli, hanem magával az elsőség természetével és czéljával is ellenkezik.

Az elsőség egyes jogait hitágazatilag meghatározni nem szükséges, nem is határoztatott meg soha. Hasonlókép nem volt szükséges magában az elsőség alapitásában meghatározni: mikép eszközöltessék az egyházban az elsőség fentartása, megszerzése, miután ez is az elsőségnek, Péteren, az apostolok fején történt alapitásából magától és szükségkép következik; amennyiben pedig e dologban változásnak helye van, a történelemnek hagyatott fön. Az elsőséggel Péter volt felruházva, mig e földön időzött. Mivel pedig a főnökség nem volt Péter physikai személyéhez kötve, hanem Péterben az egyház java és egysége végett alapittatott, önként következik, hogy Péter halálával az elsőség nem szünt meg, hanem fönnmaradt és a világ végeig fönn fog állani az egyházban. Azután mivel az elsőség csak egy lehet, következik, hogy a főnökség legfőbb hatalmát csak az nyerte el, ki azon üresedésbe jött püspöki széket, melyhez az elsőség elválaszthatlanul kapcsolva volt, vagyis a Péter halála által üresedésbe jött püspökséget törvényesen örökölte. Eszerint magában az elsőségnek Péter személyében történt alapitásában meg lőn határozva, hogy az mily módon tartassék fön; az pedig, hogy Péternek halála által megüresedett püspökségben ki legyen utódja, kitünik Péter tettéből, a ki Rómába ment, e város püspökségét viselte és itt halt meg. Tehát a római pápának mint Péter örökösének elsősége hitágozatilag bizonyos.

Azon mód, mely szerint a megürült római püspökség betöltetik, nem lényeges, vagy egyházi nyelvszokás szerint nem isteni, hanem emberi jogu, s igy különböző lehet, amint valóban különböző is.

A római pápa isteni jognál fogva feje az egyháznak, az egység központja, Péter utódja, Krisztus helytartója, az egész kereszténység atyja, kinek az egyházban nem csak tekintélyi és tiszteleti, hanem joghatósági elsősége is van. A pápa tiszteletben mindenkit meghalad és mindenki fölött joghatóságot gyakorol, miután az egész egyházban teljes legeltetési, vezérlési és kormányzói hatalmat adott neki Krisztus.[1]

[1] Az 1439-iki florenczi zsinat V. ö. 92. §-t.

II. A XV. századbeli zsinatok óta az egyházalkotmány, valamint a pápának a püspöki karhozi viszonya számtalan tudományos vita tárgyát képezték. A pápa jogkörére nézve három tanelmélet fejlődött ki:

A három tanelmélet a pápa jogkörére nézve.

a) Az u. n. *pápai rendszer* (systema papale), mely szerint a pápa és az egyház egynek tekintetik, s minden egyházi hatalom kizárólag a pápától származtatik le. A püspökök szintén Istentől alapitott, de a főkormányzat alá rendelt közegeknek és olyanoknak tekintetnek, kik a pápa, mint Krisztus utóda előtt engedelmességgel tartoznak meghajolni.

b) Az u. n. *püspöki rendszer* (systema episcopale), mely a pápát szintén az egyház egysége föntartójának nyilvánitja és erre nézve neki megfelelő jogokat tulajdonit; de emellett a püspököket megyéik független kormányzására hivottaknak, összeségökben pedig az egyetemes egyház és a pápa fölötti legfőbb hatalommal isteni akarat által felruházottaknak tekinti. Ezen elmélet szerint tehát az egyházi legfőbb hatalom az összes püspöki kart, melynek még a pápa is alá van vetve, illeti, végre:

c) egy harmadik és kétségkivül a leghelyesebb elmélet a pápát a püspöki karhoz oly viszonyba hozza, minőben a fej a testnek többi tagjaihoz áll. A római kath. egyházat a püspökök összege képviseli a főnökséggel együtt; mindkét intézmény együtt van az egyház kormányzására hivatva. A primatus a pápa által gyakoroltatik; a pápa valamint az egyes püspökök, ugy azok összeségének ellenében is az egyház feje, és legfőbb tekintély az egyházban.

A pápa oldala mellett állanak ugyan az apostolok utódjai, a püspökök, szintén Krisztus tekintélyével, de már közelebbről meghatározott módon vannak az egyház kormányzatára hivatva. Azonban sem egyesek, sem együttesen mint testület nem birnak oly hatalommal, hogy szavok által a pápa lekötve, vagy határozataiknak alávetve legyen. A római pápa nem csupán formaszerü feje az egyháznak, a püspökség határozatának nem csupán végrehajtója, kinek talán a püspökség helybenhagyásáig ideiglenes határozatokat joga van hozni, hanem a római pápa az egyház feje oly értelemben, hogy magában és közvetlenül teljes és legfőbb hatalommal bir arra, hogy az egész egyházat kormányozza, legeltesse, vagyis van neki teljhatalma mindarra, mi az egyház külső kormányzatához szükséges; annál is inkább, mivel a püspököket minden időben egybegyüjteni nem lehet, az egyházat pedig mindig biztos kézzel kell kormányozni; azért az egység föntartására az egyház czéljának elérésére okvetlenül szükséges volt rendelni egyet, ki minden fölött álljon, minden fölött egyenlő joggal és módon őrködjék és uralkodjék.

A pápa irányában mindenki kivétel nélkül, álljon bár a clerus legmagasabb vagy legalsó fokán, vagy tartozzék a laikusok sorába, engedelmességgel tartozik. A pápa hatalma azonban az egyház jóléte és egysége miatt van alapitva; a szeretet, szelidség és jog elvein nyugszik, nem önkény, hanem a törvény szerinti uralom. A pápa hatalma az isteni jog által korlátoltatik; az egyházjog az ő hatalmában van. Mindaddig, mig valamely törvény erővel bir, azt neki is tisztelnie kell. Hatalma tehát nem önkényes és korlátlan, hanem a Szentlélek mindenben szabályul tüzi ki neki, miszerint a reá bizott hatalommal mindenkor az egyház jólétére, a kereszténység üdvére éljen.[1] Ennélfogva mindenek előtt b e n s ő l e g korlátoltatik azon öntudat által, miszerint a rá bizott hatalommal az evvel járó kötelmeinek megfelelőleg lelkiismeretesen és igazságosan járjon el; azután alattvalóinak ebből folyó azon joga által, miszerint szerény módon felterjesztést tehetnek;[2] sőt nyilvánvaló igazságtalanság esetén szenvedőlegesen ellenállhatnak;[3] de k ü l s ő l e g is az egyház szelleme és gyakorlata, a közzsinatok előtti tisztelete,[4] a régi szokásjog,[5] a püspökök elismert jogai, a világi hatalmakhozi viszonya, a kormányában szokásos atyáskodó magatartása, végre némi tekintetben a nemzetek és a kor szellemi iránya által. Milyen a pápa hatalma?

Végre a római pápát, mint a Jézus alapitotta egyház fejét senki, tehát sem egyesek, sem a püspökök testülete el nem itélheti, meg nem

[1] *Conc. Basil.* Sess. XXIII. c. 4. „Ipse autem summus Pontifex tamquam communis omnium Pater et Pastor, non solum rogatus ac sollicitatus, sed proprio motu ubique investiget investigarique faciat et quam potest omnibus filiorum morbis conferat medicinam.“

[2] A pápák minden időben tekintetbe vették egyes szentéletü férfiak felszólalásait; példa erre Viktor pápa és sz. Irén, VII. Gergely és Damiáni Péter, III. Jenő és sz. Bernát, VIII. Kelemen és Bellarmin bibornok.

[3] *Bellarmin*: De Romano Pontifice L. II. cap. 29. „Licet resistere ponti fici — invadenti animas, vel turbanti rempublicam et multo magis, si ecclesiam destruere videretur, licet inquam ei retistere non faciendo quod jubet, et impediendo, ne exequatur voluntatem suam. Non tamen licet eum judicare, vel punire, vel deponere, quod non est, nisi superioris.“

[4] *Gelas.* ad episc. Dardan. a. 495 (c. 1. C. XXV. Q. 1.) „Confidimus, quod nullus jam veraciter Christianus ignoret, uniuscujusque Synodi constitutum, quod universalis ecclesiae probavit assensus nullam magis exequi prae ceteris oportere, quam primam: quae et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat et continuata moderamine custodit.“ V. ö. még c. 7. XXV. Q. I. (Zosim. c. a. 418.), c. 14. eod. (Conc. chalc. a. 451); c. 17. C. XXV. Q. 2. (Leo. I. a 452.

[5] C. 6. C. XXV. Q. 1; c. 7. eod. (Zosim. a. 418.) c. 19. C. XXV. Q. 2. (Gelas. a. 494); c. 25. eod.

büntetheti, mert az ehez szükséges hatalom senkinek sem adatott; ő egyedül Istennek van alávetve, egyedül Istennek felelős.

181. §. II. A pápa jogai. a) A pápai joghatóság (primatus jurisdictionis.)

A pápa jogai részint az egyház igazgatására (primatus jurisdictionis) vonatkoznak, részint tiszteleti főnökségét (primatus honoris) határozzák meg.

A római pápa egyházfőnöksége az összes egyházi hatalomra egyaránt kiterjed s nemcsak számos jogokat foglal magában, hanem egyszersmind számos terheket és kötelmeket is ró a pápára: innen van, hogy a pápai hatalom gyakran *apostoli szolgaságnak*[1] is neveztetik. A főnökségben rejlő egyes jogokat és azoknak megfelelő kötelmeket egyenkint rendszeresen előadni sok nehézséggel jár. Nézetünk szerint

A pápa jogai: a pápa jogai azon hármas hatalom szerint, melyet Krisztus általán az egyházra, s különösen az egyház látható fejére ruházott, három osztályba sorozhatók.[2]

a) a tanitói, 1) A tanitói hatalomnál fogva a pápa a hitre vonatkozó határozatokat adhat ki, a hit és erkölcsiség körül felmerült vitákat eldöntheti, eretnek tanokat, tévelyeket kárhoztathat, a püspököktől hitvallást követelhet, a hittani és közerkölcsiség ellen irányzott könyveket, iratokat megvizsgálhatja, azok olvasását megengedheti, vagy eltilthatja, hittérítési állomásokat állithat fel, azokat vezetheti, egyetemeket és más tanintézeteket állithat, azoknak kiváltságokat osztogathat: pl. hit- vagy egyházjogtudorok nevezhetésére engedélyt adhat.

b) a legfőbb papi, 2) Mint legfőbb pap rendelkezik az összes vallásügy fölött, az egész kath. egyházban mindenütt a szentségeket kiszolgálhatja, a házasságkötésnél érvényesen jelen lehet mindenütt, isteni tiszteletet rendezhet, közimákat rendelhet, bármely szent cselekvényt végezhet, bérmálhatási vagy templom ünnepélyes felszentelhetési hatalmat áldozároknak is adhat, a zsolosma- és misekönyvet módosithatja; joga van a liturgia egységének föntartásáról gondoskodni; a latinon kivül más liturgikus nyelvet is megengedhet; az ünnepeket rendezheti, átteheti, kevesbitheti, az üdvözültté vagy szenttétel (beatificatio et canonisatio) tőle függ, mint a kötési és oldási hatalom birtokosa minden, még a

[1] C. 10. de offic. jud. deleg. (I. 29.)

[2] Miután a hármas hatalom legbensőbben egybefügg egymással, az egyes pápai jogokat nem lehet ugy osztályozni, hogy némely jog, mely az egyik osztályban előjön, más osztályba is nem volna sorozható.

legnagyobb bűntől is feloldhat,[1] némely bünök feloldozását magának föntarthatja, teljes bucsut engedhet és a bőjtölés ügyét rendezheti.

c) legfőbb kormányzói hatalmánál fogva.

3) Legfőbb kormányzói hatalmánál fogva gyakorolja a felügyelési, törvényhozási, törvényhatósági, végrehajtói, hivataladási és adóztatási jogot. Minélfogva:

a) Egyházi ügyekben a papság- és világiakkal szabadon érintkezhetik, levelezhet, a püspököktől megkivánhatja, hogy őt bizonyos időszakokban meglátogassák (visitatio liminum apostolicorum), megyéik egyházi ügyeiről őt kimeritően értesitsék; követeket, apostoli helyetteseket, visitátorokat (vicarii et visitatores apostolici) küldhet, a hanyag püspököket megintheti, mulasztásaikat helyrepótolhatja.

b) Bibornokokat nevezhet, érsekeknek palástot adhat, püspököket nevezhet, a mások által kijelelt, megválasztott, vagy postuláltakat megerősitheti, vagy a megerősitést megtagadhatja; a püspököket az érsekek joghatósága alól elvonva, közvetlen saját joghatósága alá vetheti; tőlök engedelmességi esküt követelhet, lemondásukat elfogadhatja, őket átteheti, hivataluktól megfoszthatja; a püspököknek suffraganeusokat, segédpüspököket (coadjutores) vagy apostoli helyetteseket rendelhet, némely egyéneket joghatóságuk alól kivehet.

c) Püspökségeket alapithat, egyesithet, megszüntethet, határaikat rendezheti.[2]

d) A szerzetesrendeket helyben hagyhatja, azokat máskép szervezheti, reformálhatja, megszüntetheti, vagy az eltörölteket ujra életbe léptetheti.

e) Az egész egyházat, mint annak látható feje képviseli, ennélfogva a világi hatalmakkal egyezvényeket (concordata) köthet, az egész vagy részszerü egyházak jogait védelmezheti, s az egész egyház javaira felügyelhet.

f) Közzsinatot hivhat össze, a zsinaton maga, vagy helyettese által elnökölhet, vezényelheti a tanácskozások folyamát, a határozatokat helybenhagyhatja, vagy elvetheti, elhalaszthatja vagy befejezi az üléseket. A zsinaton kivül is az egész egyházra kötelező törvényeket hozhat; a törvényeket értelmezheti, módosithatja, megszüntetheti, azok megtartása fölött őrködhetik; a törvények, valamint a fogadalmak és eskü alól az egész egyházban felmenthet, kiváltságokat és különféle czimeket osztogathat, egyes kisebb, vagy nagyobb javadalmak adományozását magának föntarthatja.

[1] Hogy a pápák már a legrégibb időkben a legnagyobb bünöktől is feloldoztak l. *Benedict.* XIV. de synod. dioec. V. 4. 3.

[2] Az ezen ügyben kiadott bulla „*Bulla circumscriptionis*“ nevet visel.

g) A fontosabb ügyek (causae majores, arduae, difficiliores) elintézését magának föntarthatja; az egész egyházból felebbezéseket, mint legfőbb biró elfogadhat. A püspökök által egyházi büntetésekkel igazságtalanul sujtott egyéneket a büntetések alól feloldhatja. A püspököket az elkövetett vétség miatt elitélheti, őket leteheti, a püspökök és szerzetesek között felmerült vitákat elintézheti.

h) Az összes keresztény világtól, jelesen pedig az egyházjavak után élő egyháziaktól, ha az egyház java ugy kivánja, az egyházkormányzattal összekapcsolt szükségletek fedezésére, vagy szabad adakozás vagy megszabott adó utján pénz-segélyt követelhet.

Végre i) a római pápa mint patriarcha, primás, metropolita és püspök és mint az egyházi állam uralkodója jön tekintetbe. A most elősorolt jogokat, — nehogy ismétlésekbe essünk, — itt részletesebben nem tárgyaljuk; egyházjogtanunk folyamában kellő helyeken fogjuk azokat bővebben előadni.

182. §. b) A pápa tiszteleti főnöksége (primatus honoris.)

A pápa mint Krisztus Urunk helytartója a földön legfőbb méltósággal bir; minélfogva őt a legfőbb tisztelet és megkülönböztetés illeti.

Ezen tisztelet bizonyos melléknevek-, czimek-, megszólitások-, jelvények, kitüntetések- és előnyökben nyilvánul.

Melléknevek, czimek, megszólitások.

1. Bizonyos *melléknevek, czimek és megszólitások.*

A pápa elnevezés (παππας pater) régi időben minden püspököt megilletett,[1] sőt keleten más papokra nézve is alkalmaztatott.[2] Legelő-

[1] A még 511 előtt irt Chlodwig levelében (Sirmond. conc. Galliae, 1, 176; Mansi 8, 346) ez mondatik: „Orate pro me domini sancti et apostolica sede dignissimi papae; *Venantius*, *Fortunatus* (poitiersi püspök † 609 körül.) Libr. III. carm. et expos ed. Brower. Mogunt. 1603. p. 69, 71 ezeket irja: „domno sancto et meritis apostolico domno . . . Euphronio papae;“ . . . továbbá; „domno sancto et apostolica sede dignissimo domno et patri Felici papae.“ Azután *Avitus* püspök, a jerusalemi püspököt pápa Hierosolymitanusnak nevezi. *Benedict.* XIV. de syn. dioec. I. 3. 4. azt mondja: „Exemplum praesto esse potest in nomine P a p a, quod olim commune erat omnibus episcopis.“

[2] *Walafried*, *Strabo*; De exord. et increment. rerum eccl. c. 7: „Papa, quod cujusdam paternitatis nomen est et clericorum congruit dignitati“ (Hittorp. script. de officiis divinis Coloniae 1563. p. 395.) Az egyes plebániák p a p a t u s-nak mondattak, *Devoti*: Inst. L. I. T. III. §. 12. adn. 2. III. Incze is epist. reg. XV. 60. (ed. Baluze Par. 1682. 2, 623) a thebei egyháztartomány parochiáit szintén p a p a t u s-nak nevezi.

ször Siricius († 398.) élt azzal;[1] az V. századtól kezdve e czimet kiválóan a római püspökök viselték;[2] a VII. század óta csakis Péter utódaira használtatott, mig végre VII. Gergely azt törvényesen kizárólag magának tartotta fön.[3]

Hasonló sorsa volt az *apostoli* és *apostoli szék* (apostolicus, dominus apostolicus, sedes apostolica) elnevezéseknek is, ezek a VI. századig[4] minden püspökre alkalmaztattak, miután a püspökség is apostoli eredetü. A *pontifex maximus* és *summus pontifex* czimeket is egykor minden püspök és érsek[5] használta; I. Leo és I. Gergely óta vele csak a pápák élnek.[6]

III. Incze óta a pápák Péter,[7] Krisztus, vagy Isten helytartójának[8] (vicarius Petri, vicarius Christi, vicarius Dei) neveztetnek. A *servus servorum Dei* elnevezést I. Gergely használta először.[9] E czimmel azonban már ő előtte[10] és utána is több századon át a püspökök is éltek; s csak később lett kizárólag a pápák részére föntartva.

[1] Ep. ad orthod. per div. provinc. 384—398 között (Constant. epist. 659.)

[2] *Aviti Viennes.* epist. 31. (p. 206. n. 5.); S. *Ennodii* Ticin. epist. I. ad Symmach. (Sirmond. opera. Tom, I. coll. 1447).

[3] *Benedictus* XIV. ugyanott: „Nunc autem adeo proprium et singulare est Romani Pontificis, ut e constitutione S. Gregorii VII. in Conc. Rom. habito anno 1072. adversus schismaticos, nulli in toto orbe liceat sive se, sive alterum praeter Rom. Pontificem P a p a m nuncupare."

[4] *Cortesius*: De rom. itiner. princ. apost. Romae 1770 libr. II. pars. 18. p. 176.

[5] C. 13. Dist. XVIII. (conc. Agath. a. 506); c. 1. §. 8. (Isidor.) Dist. XXI.

[6] *Walter* a 129. §. 4. pontjában *Niebur* részéről vele tett szóbeli közlés után állitja, hogy e czim először I. Leonál egy feliratnál fordul elő, mely az azóta leégett Pál templomában volt látható. I. Gergely e czimet többször használta. E czimmel éltek egész Gratiánig a római császárok is. — *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 7. de poenit; Sess. XV. c. 1. de ref.

[7] Juram. Bonifacii a. 772. (Jaffé, monum, Mogunt. p. 76.): „promitto.... vobis b. Petro apost. principi v i c a r i o q u e t u o, b. papae Gregorio;" ep. Bonif. ad. Cudb. 748 (l. c. p. 201.) Innen, ha a templomba belép, e szavakkal üdvözöltetik: „Tu es Petrus."

[8] *Conc. Lugdun.* (c. 3. §. 4. de electione in IV-to), c. 4. Innoc. III.) de translat. (I. 7.) *Conc. Trid.* Sess. VI. 1. de ref.

[9] E czimmel Gergely pápa, János, konstantinápolyi patriarcha megszégyenitésére élt, ki magát „oecumenicus patriarcha" vagy „episcopus universalis"-nak nevezte.

[10] Már sz. Ágoston († 403) a „servus servorum" czimet használta, és ezen czimre vonatkozik a glossa e két verse:

„Roma tibi quondam servi domini dominorum:
Servorum servi nunc tibi sunt domini."

A szerzetesek, sőt a XI. századig a fejedelmek is használták e czimet.

Végre a pápát a következő megszólítások illetik: *Szentséged*,[1] vagy *Szentséges atya* (Sanctitas tua, Sanctitas vestra, vagy Sanctissime pater); továbbá: *Majestas*, *apostolica majestas*, *Excellentia*, *Magnitudo*, *Celsitudo*, *Beatitudo*, mely megszólítások közül némelyek a püspökökre is szoktak alkalmaztatni.

A méltóság jelvényei.

2. *A pápai méltóság jelvényei*:

a) *A mitra* nevü föveg, melyet a pápa minden istenitiszteleti működésnél használni szokott.

b) A *hármas korona*[2] (tiara, mitra turbinata cum corona, trireg-num, regnum diadema phrigium); ez a püspöki süveg (mitra) és koronából összetett föveg, mely a pápák koronázására használtatik s a melyet a pápa nagyobb ünnepélyeknél a templomba menet és visszajövet, de nem egyházi sz. cselekvények alkalmával is visel.

Az arany koronát némelyek szerint Chlodwig frank király küldötte Symmach pápának[3] († 514.). Biztos adatok nyomán már II. Miklós[4] († 1061.) kettős föveggel koronáztatott meg; a hármas koronát pedig V. Orbán (1362—1370) vette fel először.

c) Az u. n. *halászgyürü* (annulus piscatoris), mely Pétert, mint halászt egy bárkában ábrázolja.

d) A pápai méltóság kizárólagos jelvénye még az egyszerü kereszttel ékesitett egyenes *pásztorbot*[5] (pedum rectum); a püspöki hatalom jelvényét nem egyenes, hanem fölül meghajlott pásztorbot (baculus v. ferula pastoralis) képezi.

Azon jelvények, melyek a püspökök- és érsekekkel is közösek:

e) Az *apostoli kereszt*, mely minden ünnepélyes alkalomkor a pápa előtt a feléje forditott Krisztus képével egy subdiaconus által vitetik.[6]

[1] A c. 1. és 2. Dist. XL. okát adja: mért lehet őt igy nevezni.

[2] H. *Vipping*: Dissert. de triplici corona Rom. Pont. Lips. 1692. M. A. *Mazzaroni*: De tribus coronis pontif. max. Rom. 1609. *Ang. Rocca*: De tiarae pontificiae, quam regnum mundi vulgo appellant, origine, significatu et usu (Opp. Rom. 1719. fol. T. I. p. 7.).

[3] *Sigeb. Gemblac.* ad a. 560. — A másodikat némelyek szerint csak VIII. Bonifácz († 1303), a harmadikat pedig kétségtelenül XXII. János († 1334) toldotta az ajándékozott arany koronához. V. ö. *Lonovics*: Egyh. Archeol. 3. k. 247. lap.

[4] Nem pedig mint általán hiszik I. Miklós (588—594.)

[5] Mint III. Incze mondja c. 1. §. 9. de sacr. unct. (I. 15.) „Tum propter historicam, tum propter mystican rationem."

[6] Már Nagy-Károly III. Leonak ajándékozott egy drága kövekkel ékesitett arany keresztet.

f) A *palást* vagy *köpeny* (pallium) egy három ujj széles, a vállakon köralakban körülfolyó fehér gyapjuból készült és hat fekete sélyem kereszttel ellátott szalag, mely elől a mell, hátul pedig a hát közepéig lefügg, és három, drágakövü arany tüvel az egyházi öltönyre tüzetik.[1] A palást, mely a papi hatalom teljének jelvényeül[2] tekintetik, az ó-szövetségi főpapoktól származottnak tartatik, s a hagyomány szerint már sz. Péter is élt vele és Linusra közvetlenül átbocsátotta volna. A pápa ezt minden misézés alkalmával az egész egyházban mindenütt viseli, mig az érsekek csak bizonyos napokon és csakis saját tartományaik határain belől hordozhatják.[3] Minden pápa mint Péter utóda, midőn hivatalba lép, egy a sz. Péter apostol testétől vett palástot ölt fel. Csak a pápa ruházhat fel más érseket, vagy kiváltságkép püspököt e köpenynyel, melylyel mintegy része a pápai hatalomnak jelképen átruháztatik.

3. A külső tisztelet jelei közé tartozik az, hogy az összes kath. Előnyök.

[1] Ezen köpeny azon fehér bárányok gyapjujából készül, melyek sz. Ágnes napján (jan. 21.) a pápa által a vatikán erkélyéről megáldatnak. A bárányok sz. Ágnes kolostor apáczái által ápoltatnak és megnyiratnak. Ha az apáczák a gyapjut megfonták és a palliumok elkészültek, a sz. Péter és Pál tiszteletére rendelt ünnepnapot megelőző estén (jun. 28.) a vatikáni templomban, vagy maga a pápától, vagy a pontificaló bibornoktól megáldatnak, és az éjen át sz. Péter sirja fölötti oltárra tétetnek, és sz. Péter széke fölött levő foglalványba záratnak és tartatnak addig, mig a pápa által fel nem vétetnek, vagy valamely érseknek vagy püspöknek meg nem küldetnek; azért mondatik, hogy a köpeny közvetlenül Péter testétől vétetik, annak kijelentésére, hogy az uj pápában uj Péter apostol támadt fel, és hogy a pápa teljhatalmát mintegy e köpeny által veszi át.

A palliumra vonatkozó számos munkák közül a következőket emeljük ki: *Marc. Paul Leo:* De usu et auct. pallii Rom. 1652; *Nic.* de *Bralion*: De pallio archiepiscopali. Paris 1648: *Fr. Florens*: De usu et auctoritate pallii (Opp. ed. Doujat. l. 216.) *J. G. Perts*: De origine, usu et auctoritate pallii archiepisc. Helmst. 1754. *Tomassin* P. I. libr. 2. c. 53; *Devoti* Instit. libr. I. tit. 3. sect. 3. §. 42 és jus. can. univ. libr. I. t. 8; *Ph. Vespasiani:* De sacri pallii origine dist. Rom. 1856; *Phillips*, Pallium. in Freiburger Kirchenlexicon 7. 60; Vermischte Schriften 2. 270. *Hefele*: Beiträge zur Kirchengeschichte. 2. 214.

[2] C. 4. *(Paschal* II.) de elect. (I. 6.); C. 3. 6. (Innoc. III.) de usu et auctor. pallii (I. 8.); c. 23. (Later. IV. 1215.) de privil. (V. 33.)

[3] C. 6. *(Innoc.* III. I. 8.) „Sane solus Romanus Pontifex in missarum solemniis pallio semper utitur, et ubique, quoniam assumtus est in plenitudinem ecclesiasticae potestatis, quae per pallium significatur: alii autem eo nec semper, nec ubique, sed in ecclesia sua, in qua jurisdictionem ecclesiasticam acceperunt, certis debent uti diebus, quoniam vocati sunt in partem sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis."

egyház tartozik a pápáért imádkozni, s hogy a mise cánonjában neve naponkint megemlitetik. Továbbá a pápa a hivektől térdhajtás- s lábcsókkal (adoratio) tiszteltetik meg.[1] Kezdetben ezen tiszteletben a püspökök és áldozárok is részesitettek. Mai szokás szerint a bibornokok a pápa lábát és kezét csókolják meg, aztán a pápa által megöleltetnek: az érsekek és püspökök lábát és térdét, az uralkodók kezét, minden más pap és világi egyedül lábát csókolja meg; de ezt is csak ünnepélyes kihallgatás, vagy hódolat alkalmával, sőt gyakran a magasabb rangu egyénektől is csak kézcsók kivántatik.

Történeti érdekénél fogva megemlitendő az u. n. *officium strepae*, vagyis midőn a pápa lóra ült, a királyok és császárok, jelesen a római császár a kengyelt tartotta és a lovat egy darabon vezette.[2] Történeti jelentőségü az is, hogy a megválasztott római császár, megválasztatása után a pápához azonnal követséget küldött, hogy neki, mint az egyház fejének, megválasztatását tudtul adja s egyszersmind hódolatát jelentesse (legationes obedientiae[3]); továbbá, hogy a pápák koronázták meg a római császárokat,[4] a fejedelmeknek czimeket osztogattak, koronát küldöttek[5] és nemzetközi kérdésekben különös biróságot képeztek.

Végre a pápa mint valóságos világi souverain az europai diplomatia szerint a világi fejedelmek között mindig az első helyet foglalta el; még mai nap is követeket küld és más hatalmasságok követeit elfogadja. Követei és nuntiusai, a kik a diplomatiai ügynökök első osztályához tartoznak a római kath. udvaroknál, minden más hatalom követeit megelőzik.[6]

A pápa czimere: két kulcs fölött tiara.[7]

[1] *Lupus.* Comment. ad Dict. Greg. VII. (Op. Tom. V. p. 195.); *Cenni* dissert. Pistoja 1779; 4. dist. 5. p. p. 171. A pápa, püspökök, sőt a presbyterek lábait is megcsókolni régente szokás volt. E tiszteletet a római pápának még legelőkelőbb egyének is megadták. Az uralkodók közül Justinus volt az első, ki I. Jánost 525-ben e megtiszteltetésben részesité. E tisztelet Krisztusra irányoztatik, kinek a pápa helyettese. Tulajdonkép nem a pápa lába, hanem a czipőjén lévő keresztet csókoltatik. — Ha a pápa nem ünnepélyesen fogad, csak a kezét engedi megcsókolni.

[2] *Sachsensp.* I. 1. *Schwabensp.* cap. 1. (Wackernagel.)

[3] *Ch. G. Buder*: De legationibus obedientiae Romam missis. Jenae 1737. Ennek hibái ellen *Benettis*: Vidiciae privilegiorum s. Petri. T. 6. p. 401. sqq. *Thomassin* II. 3. c. 39. n. 10.

[4] *Hery*: Krönung der Kaiser durch die Päpste. Franczióból Schaffh. 1857.

[5] Magyarország első királyának sz. Istvánnak II. Sylvester küldött koronát.

[6] Acte du final Congrès de Vienne du 9. jun. 1815. art. 118. n. 17.

[7] Midőn a laterani templomba először bevonul, a hatalom jelvényeül egy arany és egy ezüst kulcs adatik neki át. A pápa ruházata a magán életben

183. §. c.) A pápa mint püspök, metropolita, primás és patriarcha.

I. A pápa *római püspök* és épen ezen állásánál fogva az egész egyház feje, pápája. Püspöki megyéjét[1] Róma városa és negyven mértföldnyi[2] területe (comarca di Roma) képezi. E területen ugy gyakorolja püspöki hatalmát, mint bármely püspök. Megyéje kormányzatára a pápa a bibornokok testületéből egy helyetest (card. vicarius) szemel ki; ez a pápa nevében közvetlen kormányozza a római püspöki megyét; jogköre nagyobb mint más püspöki vicariusoké, s a pápa halálával nem szünik meg.[3] Segédül egy felszentelt püspököt (vicegerente) nyer a megkivántató alsóbb tisztviselőkkel a püspöki joghatóság gyakorlására.[4] A pápa mint püspök.

II. A pápa a római egyháztartomány *érseke*. Ezen egyháztartomány hajdan nagy kiterjedésü volt. A VI. században még kilencz város alatti kört[5] foglalt magában. A XIII. század elején III. Incze alatt Érsek.

fehér talár, aranybojttal ellátott fehér öv és fehér capucium, aranylánczon lefüggő mellkereszt, gyürü. Kalapja és köpenye vörös. Ünnepélyes alkalommal rochettumot, kis palliumot hermelin szegélylyel, stólát, uszályt, mitrát és arany keresztel ellátott bibor szinü selyem czipőket használ.

[1] *Bened.* XIV. de syn. dioec. II. 3. 2. „Non tamen complectitur loca intra eundem circuitum existentia, quae sunt alteri subjecta episcopo, puta Tusculano vel Nepesino.“ A római pápa püspöki temploma a N. Konstantin által épitett Jézus Krisztus és sz. János evangelista tiszteletére felavatott laterani templom, melynek homlokzatán e szavak olvashatók: „*Sacrosancta Lateranensis ecclesia omnium urbis et orbis mater et caput.*“ Mily viszonyban van e templom a többi patriarchalis egyházaknak nevezett basilicákkal, ugymint a „S. Petri in Vaticano,“ S. Pauli in via Ostiensi“ S. Laurentii in agro Verano,“ vagy extra muros, „S Maria Major,“ vagy praesepe-nek nevezettekkel; erről szól *Card. de Luca*, miscell. disc. 1. n. 26. — Ezen tételt: „Nihil vetat, alicujus concilii general. sententia aut universorum populorum facto summum pontificatum ab rom. episcopo atque urbe ad alium episcopum aliamque civitatem transferri“ kárhoztatta IX. Pius syll. error 35.

[2] *Petra*: Com. ad. Const. apost. *Paul.* II. Const. „*Licet*“ n. 75. (Tom. V. p. 313.)

[3] *Bened.* XIV. l. c. „Cardinalis vicarii jurisdictio ordinaria est, ideoque etiam apostolica sede vacante in suo vigore perseverat.“

[4] *Bangen.* p. 287; *Danielli:* Recent. praxis Cur. Rom. (Inst. IV.) p. 111.

[5] Latium et Campania; Tuscia et Umbria; Valeria; Picenum Suburbicarium; Picenum annonarium; Samnium; Apulia et Calabria; Lucania et Brutii; Corsica. *Doujat*: Praenot. canon. ed. Schott. II. 2. 242.

Pisa és Capua közötti térre terjedt ki.[1] Azóta jelesen V. Márton idejétől egész XII. Gergelyig uj egyháztartományok alapitása következtében, több püspökséggel kevesbittetett. Jelenleg a római érseki tartományhoz tartozik a Latium-féle 6. u. n. suburbicarius püspökség,[2] 37 olaszországi más püspökség, továbbá a kivett (exemt) püspökségek,[3] zárdapraelatusok és minden suffragáneus nélküli érsekség.[4]

Primás

III. A pápa Olaszország és a mellette fekvő szigetek *primása*. Végre:

Patriárcha.

IV. A nyugati egyház *patriarchája*, aki a többi patriarchák között az első helyet foglalja el.[5]

Ezen méltóságok ugyan gyakorlati fontossággal nem bírnak, s pedig azért, mivel az azokból folyó jogok, a főnökség terjedelmes jogai által eltakartatnak (absorbealtatnak), mindamellett a pápa czimei között mindig felemlittetnek.

184. §. d) A pápa mint az egyházi állam uralkodója.

A pápa Róma városának és a körül fekvő vidéknek világi uralkodója. A római pápa fejedelmi hatalma már azon időkben vette kezdetét,

[1] Cap. 5. (Innoc. III.) de off. vicarii (I. 28). „Nos igitur vicarii literas aestimantes, per subreptionem obtentas, quoniam jurisdictio vicarii, quem Romanus Pontifex in urbe reliquit, non extenditur extra illam, nisi ei specialiter sit concessum, praesertim quum ipse moratur in sua provincia speciali scilicet inter Capuam et Pisanam" ect. — A hat suburbicarius püspökségen kivül ide mintegy hatvan püspökség tartozott.

[2] A hat suburbicarius püspökség a következő: Ostia-Velletri; Porto-Sancta Rufina; Sabina; Praeneste (Palaestrina); Frascati (Tusculum); és Albano.

[3] Ilyen püspökség pl. Németországban az ermlandi és boroszlói, melyek kiváltságait a „*De salute animarum*" bulla is megerősitette.

[4] Olaszországban több ily érsekség van, jelesen az amalfii, cosensai, rossanói, chietii és lancianói. *Pecorelli*: Inst. jur. canon. Tom. II. p. 403; *Benedict.* XIV. de syn. dioec. II. 4. 3. Az exempt püspökök és a suffragán nélküli érsekek a római tartományi zsinaton megjelenni tartoznak, hacsak a trienti zsinat (Sess. XXIV. c. 2. de ref.) intézkedése értelmében közelebbi metropolitát, kinek zsinatán megjelenjenek, nem választottak, V. ö. *Bened.* XIII. Bulla indict. Rom. Conc. a 1724.: „Volumus igitur, et mandamus, ut episcopi omnes in speciali nostra provincia constituti, videlicet inter Capuanam provinciam et Pisanam; necnon archiepiscopi suffraganeis carentes, et tam episcopi huic sanctae sedi immediate subjecti, quam abbates nullius dioeceseos, jurisdictionem quasi episcopalem habentes, qui alias sibi metropolitanum, cuius provinciali concilio intersint, ad formam Tridentini non elegerunt, in hanc almam urbem conveniant."

[5] C. 23. *(Lat.* IV. a. 1215) de privil. (V. 23.)

[6] A pápa világi fejedelemségének kérdésével sokan foglalkoztak ugy, hogy ez egy külön irodalmat idézett elő; itt a következőket emeljük ki: *G. A.*

midőn Róma és Olaszország a barbarok berontásai által pusztittatva s sehonnan oltalmat nem nyerve, a pápákban nyerte a leghatalmasb védőt. Az u. n. egyházi állam (Patrimonium S. Petri) a fejedelmek részéről történt egyes területek adományozása által és egyéb módokon keletkezett. A pápa ezen tartományok fölötti souverenitása sem rögtön, sem egyszerre, hanem csak lassan képződött.[1]

Az egyházi terület egyes részei az 1631. évben monarchiává alakulván, azóta a legujabb időkig fönállott, sőt a pápának az egyházi állam fölötti souverenitása a bécsi congressus által jun. 9. A pápa világi fejedelmi hatalma.

Orsy: Della origine del dominio temporale e della sovranitá de romani pontifici. Roma 1745; *Maistre:* Du pape. Lyon et Paris 1819; *Haller:* Sur les lettres sur l' Italie par de Joux. (Mémor. cath. decemb. 1825); *Gosselin:* Pouvoir du pape au moyen age. Paris 1845; *J. T. Neugebauer:* Der Papst und sein Reich. Leipz. 1848; *Dupanloup:* Sur la souveraineté temporelle du pape. Paris 1849; németre forditotta *Karker* Breslau 1849; *Brasseur:* Histoire du patrimoine du s. Pierre 1853. *Sugenheim:* Geschichte der Entstehung und Ausbildung des Kirchenstaates. Leipz. 1854. *F. A. Scharpoff.* „Die Entstehung des Kirchenstaates geschichtlich pragmat. dargestellt. Freiburg. 1560. *Moy:* Die weltliche Herrschaft des Papstes. Regensburg 1860. *Hergenröther:* Der Kirchenstaat seit der französischen Revolution, Freiburg 1860; *Aug. Theiner.* Art. Italien, in Freiburger Kirchenlexicon 5, 865. — Codex diplom. dominii temporalis. s. sedis. Rom. 1861. T. I. (736—1334.) T. II. III. (1335—1793); *Caj. Cenni:* Monumenta dominationis pontificiae. Rom. 1760. Tom. II. *Rattinger:* Der Papst und der Kirchenstaat (Stimmen aus Maria-Laach) Freiburg 1866; *Schrödl:* Votum des Katholicismus und kath. Weltconsens über die Wichtigkeit und Nothwendigkeit der weltlichen Herrschaft und Souveränität des heil. Stuhles. Freiburg 1867. La sovranitá temporale dei Romani pontifici propugnata nella sua integritá dal' suffragio dell' orbe catholico, regnante Pio IX., l'anno XIV. Roma 1860–62. VI. voll. *Döllinger:* Kirche und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat. München. 1861. *Francesco Liverani:* Il papato, l' impero e il regno d' Italie. Firenze 1862. *Dupanloup:* La sovranita temporale dei Romani Pontifici. Roma 1861. és az egyház megrablásáról Minghetti olasz ministerhez intézett irata 1874.

[1] Elősegitette ezt azon szomoru állapot, melyben a nyugati császárság sinlődött, s különösen azon körülmény, hogy a császári székhely Bizanczba tétetett át. A császárok Italiát a barbarok s főleg a longobardok betörései ellen nemcsak nem védelmezték, sőt a képeket ostromló császárok Italiát folyton keseritették. Jogaikkal mit sem törődtek; erőtlenek és tehetetlenek levén, az országot az ellenség rohamai ellen megvédeni nem tudták; egyedül a pápa volt, ki Italia jogait védelmezte; a tartományok lakosai lassankint mindinkább csatlakoztak természetes védurukhoz, a pápához. Igy kezdődött először a Róma városa és vidéke feletti souverenitás, mely aztán az ország távolabbi részei fölött is kiterjedt. A pápák csakhamar belátták, hogy hatalmuk nem soká képes a longobardok rohamainak ellenállani; azért III. Gergely pápa Martell Károlynál, II. István pedig Pipinnél saját és népeik szorultságában segélyt kerestek. Ezen utóbbi legyőzvén Aistulfot, kiállitotta azon nevezetes okmányt, melyben Ravennát az exarchatussal együtt és mindazon városokat, melyeket a longobardok Luitprand királyuk uralkodása óta meghóditottak, a pápának átadta. Ezen bir-

1815-ben népjogilag is ünnepélyesen elismertetett.[1] Tehát a római pápa világi fejedelmi hatalma oly igazságos, oly törvényszerü és oly erős jogczimen alapul, mint bármely más európai fejedelemé; sőt senki erősebb jogokat, jelesebb jogczimeket nem is birhat.

Mindezek daczára az olasz egységi törekvések az 1859. és 1860. években a szentszék ezredéves birtokát megtámadták és egy harmadrészszel megkevesbitették. 1860. decz. 26-án Olaszország királya által rendezett népszavazás következtében a Markák és Umbriák tényleg az olasz királysághoz csatoltatván, annak kiegészitő részévé nyilvánittattak.[2] IX. Pius 1860. évi mart. 26-án kelt „*Cum cath. ecclesia*" czimü bullájában mindazokat, kik a fellázadt tartományok elszakitásának okozói és részesei voltak, mint occupatores bonorum ecclesiae, a nagyobb egyházi átokkal sujtotta.[3]

Garibaldi a római pápát a még megmaradt birtokaitól is megfosztani óhajtván, ellene az 1867-ik év végén támadást intézett; terve kivitelében azonban őt a franczia interventió megakadályozta.

Ami Garibaldinak nem sikerült, végrehajtotta azt Victor Emanuel, ki seregeivel a franczia-porosz háboru alatt 1870-ben a védtelen pápai területre nyomult s azt Rómával, a kereszténység fővárosával együtt elfoglalta.[4] A pápa a vaticánba vonult, a hol jelenleg is tartózkodik.

Meddig fogják Olaszország királyai az egyházi állam területét

tokhoz később más is járult, jelesen Benevent, azután jelentékeny részt nyert a pápai szék Mathild tusciai őrgrófnő végrendelete által. X. Gergely megszerezte III. Fülöp franczia királytól a Venaisain grófságot. III. a Miklós és Rudolf királylyal 1278-ban kötött szerződés által Romagna Exarchatus, Mathild-féle birtokok, Ancona tartomány, Spaleto és Commacchio az egyházi állam kiegészitő részeiül elismertetnek. VI. Kelemen I. Johanna nápolyi királynétól 1348-ban megvette 80.000 frtért Avignont és környékét.

[1] Acte final du congres de Vienne art. 103. (Klüber, Acten des Wiener Congresses, 6, 86.) A bécsi congressus a pápa jogát az egész egyházi államra kivéve Avignont és környékét, elismerte.

[2] A pápa alatt maradtak még Róma, a Commarcák, Viterbo, Civita-Vecchia, Velletri és Frosinone.

[3] A római pápának különösen fentartott tettleges kiközösités alatt állanak az „*Apostolicae sedis*" Const. XII. pontja szerint is.

[4] IX. Pius ezen elfoglalás ellen többször felszólalt. Az ő halála után az uj pápa megválasztására Rómába összejött bibornokok az összes európai diplomatiai testülettel közlött memorandumban szintén ünnepélyesen tiltakoztak a pápai állam elfoglalása ellen, csatlakozván az elhunyt uralkodó által kibocsátott fentartások- és óvásokhoz, mintegy megujitani akarták, ugy azokat, melyeket az egyházi állam elfoglalása, valamint azokat, melyek az egyház és szentszék hátrányára kiadott törvények ellen voltak a pápa által intézve. (Lsd. ezen okmányt az „*Uj magy. Sion*" 1878. évf. ápr. füz. 285. l.)

birni, az a jövő titka. Azon fensőbb kéz, mely a pápai kis államot több mint 130 forradalom s számtalan vihar között hatalmas ellenekkel szemben ezredéven át egész napjainkig gyámolitotta, föntartotta, engedte meg, s ki tudja mi czélból, azt, hogy az egyház javaitól megfosztassék, s az egyház fejének világi hatalma feldulassék; de ugyanezen fensőbb kéz, mely minden ország és fejedelmi trón sorsát intézi, előbb mint hinnők, emelheti ki az egyházat jelen szorongatott és válságos helyzetéből; előbb mint magok az egyház ellenségei gyanitanák, adhatja vissza az egyházi állam elvett birtokait, s állithatja vissza a pápa feldult világi hatalmát; a történet legalább eddig azt tanusitá, hogy Istennek e földöni helytartója még soha büntetlenül nem támadtatott meg.

A pápa világi fejedelemsége az egész egyházra nézve hasznos sőt szükséges.

Az egyházi állam, a pápa világi fejedelemsége, tehát tényleg megszünt; mindamellett azt e helyütt megemliteni annál kevésbbé mulaszthattuk el, minélinkább megvagyunk győződve, hogy azon állam a kereszténységre és az egész kath. egyházra nézve hasznos, sőt mondhatni szükséges.[1]

[1] Ugyanis:

a) A pápa ez által szabad és független. Ha a pápa idegen államban volna kénytelen lakni, s más világi fejedelemnek hódolni, a törvények hozásában az egyház kormányzatában és a vétkesek megbüntetésében szabadon függetlenül nem intézkedhetnék, s mint más fejedelem alattvalója könnyen azon gyanuba eshetnék, más népek- és fejedelmeknél, hogy politikai czélokra saját fejedelme őt felhasználja, s ekkor neki egyházi tekintetben épen nem, vagy legalább nem örömest engedelmeskednének; s megtörténhetnék, hogy háboru vagy a fejedelmek között felmerült egyenetlenségek alkalmával az egyik fejedelemnek alávetett pápára a másik gyanakodván, egyházi ügyekben intézkedéseket tartalmazó pápai levelek bevitelét saját országába megtiltaná, s ez által az egyház fejének, a tagokkali közlekedést az egyház vagy a hivek legnagyobb lelki kárára megakadályozná. Ha a pápák szabadok és függetlenek nem lettek volna, nem állhattak volna ellen bizonyos törekvéseknek s az egyház már mindenütt régen a világi fejedelmek hatalma alatt görbedne és mindenütt a caesaro-papismust látnók, mely magához ragadja a lelki dolgok igazgatását s az isteni és világi jogokat összevegyiti. Azért a pápában az egyházi és világi hatalomnak egyesitve kell fönállania, ha azt akarjuk, hogy az egyházi és világi hatalom Isten rendelése szerint elválasztva legyen és maradjon.

Hogy a pápa világi fejedelemsége a legfőbb lelki hatalomnak gyakorlására elkerülhetlenül szükséges, kimondotta azt legujabban XIII. Leo pápa is, midőn 1880. évi 25-én a pápai állam volt tisztviselőihez igy szólott: „Az isteni Gondviselés czélja, miszerint a római pápának legyen világi birtoka, hogy legfőbb lelki hatalmának gyakorlatában teljes szabadsággal és valódi függetlenséggel birjon.“

b) A pápának, mint az egyház fejének számos intézetre, tisztre, hitküldérekre stb. van szüksége, az ezekre s egyáltalán az egyház kormányzatára szükséges költségek fedezésére csak ugy képes, ha földi birtokai vannak. Helytelen azon nézet, hogy azon költségek fedezésére elegendő összeget szolgáltatnának a fejedelmek, és a hivek önkéntes adakozásaik által; ha a pápa ezekre szorulna, a legsürgősb és legüdvösebb ügyek gyakran fönakadnának, vagy a

B) A pápa segédei és hatóságai az egyházkormányzatban. A római curia.

I. A BIBORNOKOK.

185. §. A bibornokság kifejlődésének rövid története.

A bibornokság kifejlődésének története kezdettől fogva.

A római pápa főoldalsegédei, legfőbb tanácsadói és az egyház testének legjelesb tagjai a bibornokok. Valamint a püspökök minden időben saját, a presbyterek és diakonokból összeállított presbyterium-

pápák oly eszközökhöz nyulnának, melyek közvetlen a pápa méltóságát és tekintélyét ásnák alá, közvetve pedig a vallás és az egyház kimondhatlan kárára lennének.

c) Mai nap, midőn azt látjuk, hogy a kormányok a társadalom kormányzásában a religio szent elveit többnyire számüzik, lehet-e kivánatosb, mint az, hogy a kath. világban létezzék legalább egy társadalom, melyben az alattvalók a keresztény törvény szabályai szerint kormányoztatnak? Lehet-e kivánatosb, mint az, hogy létezzék e földön egy oly független és teljesen szabad fejedelem, ki a hatalmasságoknak is az igazságot leplezetlenül kimondja és a fejedelmeket is az isteni törvényekre figyelmeztesse, hogy ők is, a föld hatalmasai, egykor Isten itélőszéke előtt minden tetteikért felelősek? S vajjon tehetné-e ezt a pápa mindig és minden körülmények között, ha más fejedelemnek alattvalója volna?

Sokan azt mondják, az első századok pápái sem voltak fejedelmek. Igaz, de épen ezért, mivel a világi fejedelmek hitellenes dolgokban tett intézkedéseinek nem engedelmeskedtek, csak nem mindnyájan, mint martyrok haltak meg. Ily sorsot óhajtanak az egyház ellenei ma is a pápáknak?!

Tévednek azok is, kik a szentirás ezen helyéből: „az ember fiának pedig nincs hová fejét lehajtsa" (*Math.* VIII. 20.) indulván ki, azt hiszik, hogy Krisztus helytartójának is szegénynek kell lennie és ingatlan javakkal nem szabad birnia. A szentirásból tudjuk, hogy Krisztus és Péter pénzzel rendelkeztek; (*Joann.* IV. 8., XII. 6., XIII. 29. ad *Philip.* IV. 18.) nekik a hivek adakoztak, és minden pénzöket lábaikhoz rakták le. (*Luc.* XXII. 35., *Act. Apost.* V. 2.) Krisztus tanitványainak az ingatlan javak szerzését soha sem tiltotta el, csak azt akarta, hogy a kincsek tulságos gyüjtésétől óvakodjanak, és hogy pénzért csodákat ne müveljenek. Azután nem kell elfelednünk, hogy a pápa nem a szenvedő s szolgai alakot felvett üdvözitőnek, hanem az atya jobbján ülő s dicsően uralkodó Krisztusnak helytartója.

Egyházjogi szempontból a pápa adott esküje értelmében souverainitásáról s világi birtokáról le sem mondhat, hisz az nem az ő, hanem az egész egyház tulajdonát képezi. V. Pius 1567. mart. 29-én kiadott „*Admomet nos suscepti*" constitutiojának 9-ik §-ban a többi között ez mondatik: „Volumus, quod . . . per futuros pro tempore cardinales in assumptione pilei promitti et jurare debent, ac promissionem et juramentum huiusmodi in forma juramenti per eosdem cardinales praestari soliti adjungi et inseri debere; ac contrafacientes poenam perjurii et perpetuae infamiae juris et facti eo ipso incurrere decernimus. Praeterae quod ipsi cardinales occurrente apostolicae sedis vacatione in conclavi, quando de observandis litteris Julii papae II. praedecessoris nostri super electione Romani pontificis et aliis constitutionibus juramentum

mal birtak, kiknek tanácsával éltek megyéjök kormányzásában; ugy a római egyháznál is volt a legrégibb idők óta ily presbyterium, mely a római pápa tanácsát képezé, s tagjai a pápát az egész egyház kormányzatában szóval és tettel segiték. Az őskorban ugy látszik e tanácshoz számittatott minden, Rómában lakó presbyter és diakon. Később azonban e tanácshoz csak azon presbyterek tartoztak, kik kezdetben 25 utóbb 28 főegyháznál (tituli), a különböző egyházi rend fokozattal biró s segitségükre rendelt clericusok mellett beiktatva (intitulati, incardinati) állandó hivatalt viseltek. Továbbá 240. körül sz. Fábián pápa a várost hét, a betegek és szegények ápolására rendelt egyházkerületre (regiones) osztotta, s mindegyik élére egy diakont (diaconus regionarius) rendelt; ezen szám később tizennégyre emeltetett. Ezekhez járult utóbb a leteráni templomban a pápa segélyére rendelt négy diakon (diaconi palatini.)

Kezdetben csak ezen presbyterek és diakonok voltak cardinalisok, azért neveztetvén igy, mert mintegy bizonyos egyház sarkához kötve voltak, hogy megkülönböztessenek, azon clerikusoktól, kik semmi egyházban állandóan és maradandólag nem tényked tek. Eszerint hajdan mindazon presbyterek és diakonok cardinálisoknak mondattak, kik valamely bizonyos egyházban állandóan beiktatva állandó hivatalt viseltek. Azonban a római cardinálisok más egyházak tanácsai fölött állottak, mert ezek a püspököket csak saját egyházuk igazgatásában; azok pedig a római pápát az egész egyház kormányzatában segiték.

A IX. századtól kezdve a Róma körül levő hét suffragán püspök

praestare solent, etiam de inviolabiliter observanda praesenti constitutione nostra per quemlibet eorum, qui in romanum pontificem electus fuerit; et postmodum idem ad summi pontificatus fastigium assumptus post ejus assumptionem hoc ipsum promittere ac jurare, et deinde post coronationem suam promissionem et juramentum hujusmodi per litteras suas speciales, harum confirmatorias reiterare debeat." — Ezen esküre hivatkozik IX. Pius is 1860. jan. 19-én kelt encyclicájában, a melyben III. Napoleon 1859. dec. 31-ki azon iratára válaszol, melyben a császár a pápát felhivja, hogy az elfoglalt provinciákról mondana le. Ezen encyclicában a pápa többi között igy szól: „Atque inter alia eidem manifestavimus, non posse nos commemoratas pontificiae nostrae ditionis in Aemilia provincias abdicare, quin solemnia, quibus obstricti sumus, juramenta violemus."

A pápa világi fejedelemsége hitágoz atilag nincsen kimondva (a mint ez kitetszik IX. Pius azon válaszából is, melyet 1862. márt. 22-én egy kanonoknak adott, ki hozzá ezen ügyben felirt); de hogy az az egyház független kormányzására elkerülhetlenül szükséges, azt több pápa, de különösen IX. Pius is kimondatta (Lsd. az 1849. apr. 20. (Moy. Arch. 13. 336); 1859. jun. 18; 1860. mart. 26; sept. 28; és dec. 17. 1862. mart. 25-én kelt allocutiokat és a syllabus 27, 34, 75, 76, tételeit.).

is u. m. az ostia- velletrii, portói, sz. rufinai, albanói, praenestei, sabinai, tusculumi, a fennérintett presbyterek- és diakonokhoz csatoltatott (cardinales episcopi), kik Rómába hivattak, hogy a pápa tanácsosaiként az egyetemes egyház kormányzatában működjenek.

A XII. és XIII. században a bibornoki testület 53 tagból állott, u. m. 7 püspök, 28 presbyter és 18 diakonból.

Nemcsak a római, hanem más egyházak némely clericusai is hajdan cardinálisoknak neveztettek;[1] V. Pius azonban 1567. febr. 17-ről kelt constitutiójában azon kitünő állás miatt, melyet a római egyház bibornokai az egyházban, mint a pápa segédei s tanácsosai elfoglalnak, minden más, bármily egyházi méltóságban levőknek is megtiltotta a bibornoki czim használatát, ezt egyedül azoknak tartván fönn, kik a római egyháznak, mint minden egyházak sark- és központjának tanácsát képezik.

A XII. században a püspökbibornokok száma egygyel megkevesbedett az által, hogy II. Calixt pápa a portoit és st. rufinait egyesitette.

A bibornokok száma különböző volt. A konstanczi zsinat (1414—1418.) azt határozta: hogy ezentul csak 24 bibornok legyen és ezek az egész egyház különféle nemzeteiből, mennyire lehet, bizonyos arányban neveztessenek,[2] e nézetet a báseli zsinat (1431—1437.) is elfogadta; de mivel ezen határozat a pápa megszoritására látszott irányulni, később a bibornokok száma inkább növekedett. X. Leo pápa († 1522.) azok számát 65-re, III. Pál († 1550) és IV. Pius († 1566.) 70-re, XIII. Gergely († 1585.) 76-ra emelte; de utóda V. Sixtus († 1590.) ismét 70-re visszavitte. A trienti zsinat[3] is azt rendelte, hogy a bibornokok, mennyire lehet, különféle nemzetekből és csak tudományukról és istenes jámborságukról méltán elhirült férfiakból szemeltessenek ki.[4]

A trienti zsinatig.

[1] Ugymint a konstantinápolyi, milanói, revennai, piacenzai, páduai, viennei, vercelli, nápolyi, laoni, sensi, trieri, magdeburgi, kölni, kompostellai s az aacheni egyházéi.

[2] V. Márton reformacta art. I. „Statuimus ut deniceps numerus Cardinalium S. E. R. adeo sit moderatus, quod nec sit gravis ecclesiae, nec superflua numerositate vilescat. Qui de omnibus partibus christianitatis proportionaliter quantum fieri poterit, assummantur . . . sic tamen quod numerum viginti quator non excedant.“

[3] Sess. XXIV. cap. 1. de reform.

[4] *Buddeus*: De origine cardinalitiae dignitatis. Jen. 1698. *Lorenzo Cardella*: Memorie storiche de Cardinali della santa Romana Chieza. Roma 1792. *Kleiner*: De origine et antiquit. card. *Thomassin*: Vetus et nova discipl. P. 1. l. II. c. 113—116. *Binterim*: Denkwürdigkeiten Bd. I. Th. I. K. 4; Bd. III. Th. I. K. 1. *Math. a Corona*: Tract. posth. de potestate et dignitate S. R. E.

186. §. A bibornokok külön rendei, czime és száma a mai egyházi jog szerint.

A bibornokok három külön rendre oszlanak, vannak t. i. püspök-presbyter- és diakon-bibornokok. Igy nem a felvett egyházrend fokozatától neveztetnek, hanem azon egyháztól, melynek czimét kapják. A bibornokok három külön rendre oszlanak.

A bibornok-testület mai alakja s tagjainak száma V. Sixtus pápa 1586. decz. 3-án kelt „*Postquam verus*“ és 1587. április 13-án kiadott „*Religiosa sanctorum*“ czimü constitutióin alapszik. Az elsőben azon 70 idősbek[1] példájára, kiket Mózes a választott népnek kormányzása végett magához vett, a bibornokok számát 70-re határozta,[2] azt rendelvén, hogy ezen határozat ellenére történt bibornok kinevezés semmisnek tekintessék. A bibornokok száma.

A *püspök-bibornokok* régi száma megtartatott. A hat püspök-bibornok ily sorréndben következik:[3] 1. az ostiai (a velletrivel egyesitve.) 2. a porto és sz. rufinai. 3. sabinai. 4. tusculumi (vagy fraskati.) 4. albanói. 6. praenestei (Palestrina). E sorrend később változott, most az albanói harmadik helyen következik, a sabinai pedig utolsó helyen van; ámbár a 4 utóbbi bibornok-püspök a jelenleg divó szokás szerint nem tartja meg e sorrendet, hanem e püspöki székekre történt kinevezetésök szerint ülnek; csakis a két első püspöki szék bir változatlan ranggal ugy, hogy az élső mindig az ostiai, ki egyszersmind decanus s. collegii Cardinalium, a második mindig a portó és st. rufinai, ki subdecanus s. collegii-nak is neveztetik.

A *presbyter-bibornokok* száma V. Sixtus constitutiója szerint 50; később a czimekre nézve változás történt.[4]

Cardinalium, nuntiorum, legatorum apostolicorum, et inquisitorum fidei. Leodi 1677; *Card. de Luca*: Il Cardinale di s. Chiesa pratico. Roma 1680; *Piazza*: La Gerarchia cardinalizia. Roma 1703; *Ag. Valieri*: Della dignita del. cardinalato Venez. 1833; *Crassi*: De ceremoniis cardinalium et episcoporum ini eorum dioecesibus. Libr. II. Romae 1564; *Hinschius*: i. m. 309. és köv. lap. Berlin 1870.

[1] *Numeri.* XI. 16. — [2] §. 4.

[3] Const. „*Postquam verus.*“ §. 5. Const. „*Religiosa.*“ §. 4.

[4] A mai czimek az 1872. évi Annuario pontificio szerint következők: 1. S. Laurentii in Lucina; 2. S. Mariae in ara coeli; 3. S. Mariae trans Tyberim; 4. SS. Sylvestri et Martini in montibus; 5. SS. Nerei et Achillei; 6. SS. Andreae et Gregorii in monte Coelio; 7. S. Hieronymi Slavonitarum seu ad ripam; 8. S. Mariae in via; 9. S. Anastasiae; 10. SS. Quator Coronatorum; 11. S. Caeciliae; 12. S. Marcelli; 13. SS. 12. Apostolorum; 14. S. Petri in monte aureo;

A *diakon-bibornokok* számát V. Sixtus 14-re határozta. Ezek czime később 16-ra emeltetett, de nem egyszersmind a bibornokok száma is, mert két czim felváltva mindig üres.[1]

Ritkán van minden czim betöltve.

187. §. A bibornokok kinevezése, kellékeik és az optio.

Bibornokok kinevezése.

I. A *bibornok kinevezés* (creatio cardinalium.). A bibornokot egyedül a pápa nevezi ki. A kinevezés, mely a consistoriumban történik, *creationak* neveztetik. A bibornok magát az őt kinevező pápa *creaturájának* mondja. A kinevezési jogot a pápa szabadon gyakorolja, minden időben akárkit emelhet ezen magas méltóságra. A kinevezés sajátlagos ünnepélyes szertartások mellett történik.[2] A kinevezett bibornok, ha Rómában tartózkodik, egyik öregebb bibornoktársa által magánkihallgatásra a pápához vezettetik, itt a pápa neki vörös bibornoki föveget (biretum) ad. Erre nehány nap mulva nyilvános consistorium tartatik, melyen a pápa mitra coronatus jelenik meg. A pápa a kinevezetthez a bibornoki méltóság fontosságáról beszédet tart. Minek befejezése után a pápának kéz- és lábcsók által hódol s

15. S. Bernardi ad thermas (Diocletiani) ; 16. S. Bartholomaei in insula ; 17. SS. Quirici et Julittae ; 18. S. Mariae de victoria ; 19. S. Agnetis extra muros ; 20. S. Xysti ; 21. S. Praxedis ; 22. S. Laurentii in Damaso ; 23. SS. Trinitatis ad radicem montis (Pincii) ; 24. S. Augustini ; 25. SS. Joannis et Pauli in monte Coelio ; 26. S. Alexii in Aventino ; 27. S. Clementis ; 28. S. Stephani M. in monte coelio ; 29. S. Crucis in Hierusalem ; 30. S, Petri ad vincula ; 31. S. Mariae Angelorum ad thermas ; 32. S. Laurentii in Pane et perna ; 33. S. Marci ; 34. S. Sabinae ; 35. SS. Petri et Marcellini ; 36. S. Mariae ad plateam Populi ; 37. S. Pancratii ; 38. S. Pudentianae ; 39. S. Mariae trans Pontem (s. angeli) ; 40. S. Balbinae ; 41. S. Chrysogoni ; 42. S. Thomae in Parione ; 43. S. Priscae ; 44. S. Calixti ; 45. S, Sylvestri in Capite ; 46. S. Onuphrii ; 47. S. Susannae ; 48. S. Mariae de Pace ; 49. S. Mariae supra Minervam ; 50. S. Joannis ante portam Latinam. Azelőtt még S. Eusebii és S. Vitalis is léteztek, ellenben a 6. szám alatti csak később lett bibornoki czim.

[1] A czimek következők : 1. S. Mariae in via Lata ; 2. S. Eustachii ; 3. S. Mariae ad Martyres (Pantheon) ; 4. S. Angeli in Piscinula ; 5. S. Adriani in foro ; 6. S. Mariae ad vocem veritatis ; 7. S. Nicolai in carcere ; 8. S. Caesarii ; 9. S. Agathae in Suburra ; 10. S. Mariae in Dominica ; 11. SS. Cosmae et Damiani ; 12. S. Georgii in velo aureo ; 13. S. Mariae in Aquiro ; 14. S. Mariae de scala coeli ; 15. SS. Viti et Modesti ; 16. S. Mariae in Porticu.

[2] A mai kinevezési formula igy szól (Annal. jur. pontif. 1855. p. 1940.) „Auctoritate omnipotentis Dei, SS. apostolorum Petri et Pauli ac nostra creamus s. Romanae ecclesiae presbyterum Cardinalem N. N. cum dispensationibus necessariis et opportunis.“

tőle ölelésre bocsáttatik; a többi jelenlevő bibornoktól pedig békecsókot kap. Ezután a pápa elé megy és térdenállva a bibornoki kalapot (galerus) átveszi.[1] Később egy más consistoriumban a száj becsukása és kinyitása történik,[2] mely által a bibornoki tiszt teljesítéséhez bocsáttatik. Az egész ünnepélyes cselekvény a gyürü átadása és a külön czimnek kijelelése által befejeztetik. A consistoriumon kivül más szokásos ünnepélyek, szertartások és üdvözlések következnek.

A vidékieknek a vörös biretum megküldetik; de minden vidéki bibornok tartozik esküvel fogadni, hogy egy év alatt személyesen fog Rómában megjelenni és pedig inhabilitatis et privationis cardinalatus büntetése alatt, hogy a szokásos szertartások rajta végrehajtassanak.[3]

Néha a pápa bibornokot nevez anélkül, hogy nevét kijelentené,[4] hanem azt mint műnyelven mondani szokás in pectore reservat (cardinalis in petto). Ezen kinevezés a következő szavakkal történik: „Creamus cardinalem," (itt megnevezi névszerint a kinevezetteket) és hozzáteszi: „reliquos (duos, tres ect.) justis de causis in pectore reservamus arbitrio nostro quandocumque evulgandos."[5] Cardinalis in petto.

[1] A bibornok-kalap neki e szavakkal nyujtatik át: „Ad laudem omnipotentis Dei et s. sedis apostolicae ornamentum accipe galerum rubrum, insigne singularis dignitatis Cardinalatus, per quod designatur, quod usque ad mortem et sanguinis effusionem inclusive pro exaltatione sanctae fidei pace et quiete populi christiani, augmento et statu sacrosanctae Ecclesiae romanae te intrepidum exhibere debeas in nomine P. et F. et Sp. S. Amen."

[2] A bibornok szája ily szavakkal záratik le: „Claudimus tibi os, ut neque in consistorio, neque in congregationibus, aliisque functionibus cardinalitiis sententiam tuam dicere valeas;" ezáltal a tanácskozásbani részesüléstől eltiltatik; mig a legközelebbi consistoriumban ellenkező formula által: „Aperimus tibi os, ut in consistorio, congregationibus, aliisque functionibus sententiam tuam dicere valeas," a bibornoki tiszt teljesítéséhez bocsáttatik.

[3] Const. „*Postquam verus*" §. 19.

[4] Ily reservatio némelyek szerint régenten akkor történt, midőn a czimek mind be levén töltve, üresedés nem volt, vagy a kinevezett egyén iránt a bibornoki testület némely tagjai hajlammal nem viseltettek. Ma az in *petto* kinevezés többnyire akkor fordul elő, ha a pápa a kinevezettre vonatkozólag valamely tekintetben bizonyos meggyőződést akar magának szerezni, vagy ha annak kihirdetése a fönforgó körülmények miatt nem tanácsos vagy nem lehetséges.

[5] IX. Pius pápa is igy volt bibornoknak kinevezve. IX. Pius által is történtek in petto kinevezések, jelesen Bofondi az 1846. dec. 21. consistoriumban, s publicáltatott 1847. jun. 11-én. Az 1858. jun. 25. és az 1863. december 21-iki consistoriumban is történtek in petto kinevezések, melyek soha nem lettek publicálva. IX. Pius az 1875. évi márt. 15-ki constoriumban is a követ-

A bibornoki méltóság hajdan csak az ünnepélyes kihirdetés és a bibornoki jelvények átadása által szereztetett meg, az ujabb jog szerint megszereztetik a bármily formában történt és elfogadott pápai kinevezés által.[1]

Némely katholikus fejedelmek, u. m. az osztrák császár, a franczia uralkodó, a spanyol, portugall (az előtt a szárd és nápolyi) király, joggal birnak bizonyos, előttük kedves egyéneket, érsekeket vagy püspököket, a bibornoki méltóságra ajánlani. Ezen ajánlathoz azonban a pápa kötve nincsen. Az igy kinevezettek *korona-bibornokoknak* neveztetnek.[2] Ezeknek a pápa által megküldött biretumot a fejedelem szokta ünnepélyesen átnyujtani.

Bibornokok kellékei.

II. A *bibornok kellékei*: Azokban, kik a bibornoki méltóságra emeltetnek, ugyanazon kellékek kivántatnak, mint a püspök-jelöltekben; jelesen: 1. Betöltött 30; a diakon-bibornokságra pedig elért

kező ötöt reserválta in pectore: Antici-Mattei, Simeoni, Pacca, Vitelleschi Randi és Godefroz Saint-Marc.; kiknek neveit ugyanazon évi szept. 17-én publicálta. XIII. Leo is az 1880. decz. 13-án tartott consistoriumban hármat nevezett ki in pectore bibornoknak.

Az első ily kinevezéssel V. Márton alatt találkozunk; már III. Pál óta többször előfordul (Rajnaldi ann. eccles. a. 1426. n. 26; 1430. n. 5. a 1477. n. 11.) A pápát halálos ágyán szokás megkérdezni: ki az általa in petto kinevezett? vagy néha a bibornokot kijelelő pápa, a jelölt nevét egy lepecsételt okmányban a consistorialis titkárnak átadja, ki azt a kihirdetésig magánál tartja, vagy végre a nevet tartalmazó okmányt a pápa iratai között, pl. végrendelethez csatolva hátrahagyja. A pápának bármikor hatalmában áll az ilyen még ki nem hirdetett kinevezést hatályon kivül helyezni, mire elegendő az emlitett okmánynak egyszerü megsemmisitése, minthogy az abba jegyzett név egyedül csak előtte ismeretes. Ha a pápa az in pectore tartott bibornok kihirdetése előtt meghal, ugy utódjának hatalmában áll őt kihirdetni, vagy a kinevezési okmányt, melyet a consistorialis titkár lepecsételten ad neki át, megsemmisiteni, hacsak a kijelelő pápa a kijeleltekre nézve máskép nem intézkednék. Igy például IX. Pius. 1875. mart. 15-ki allocutiójában, midőn a fentemlitett ötöt in pectore reservalta a többi között ezeket mondja: „ac si sanctam hanc sedem Deo disponente viduari contigerit, antequam ipsi evulgentur litteris Nostro Testamento adjectis ii declarabuntur, eosdemque jus activae ac passivae electionis in successore Nostro eligendo Vobiscum habere Apostolicae Nostrae auctoritatis plenitudine volumus, statuimus atque decernimus. (Ld. az allocutiot Archiv 34. k. 146. l.) Ha az in pectore kinevezett bibirnok a kijelelés után több év mulva hirdettetik is ki, azért méltóságának ideje a bibornoki testületben a kijelelés napjától számittatik, ennélfogva azon bibornokok előtt foglal helyet, akik időközben jelentetnek vagy hirdettetnek ki.

[1] Decret. *Pii* V. 1571. 26. jan.

[2] Megtörténik néha, hogy a nevezetteken kivül más fejedelmek is kéréssel járulnak a pápához, hogy bizonyos egyént a bibornoki méltóságra ajáljanak.

22-ik év. Az ilyen azonban egy év lefolyta alatt köteles a diakoni rendet felvenni, különben minden ügyben, még a pápaválasztásra nézve is elveszti cselekvő és szenvedő választási képességét.[1] 2. Birjon hajkoronával s a négy kisebb renddel, s már előbb legalább egyházi öltönyt viseljen.[2] 3. Mindazok, a mik az egyházi rendek felvételére akadályul szolgálnak, pl. a szabálytalanság[3], akadályt képeznek a bibornoki méltóság elnyerésére is.[4] Törvényes születés; a házasságon kivül születtek e méltóságból akkor is kizárvák, ha törvénytelen származásuk utóházasság által törvényesitve lett volna.[5] 5. Bibornok nem lehet az, kinek első törvényes házasságából élő gyermekei vagy unokái vannak, vagy a kinek telivérü, vagy félvérü fivére, vagy a kinek első, vagy másodizü vérrokona már bibornok.[6] Továbbá megkivántatik a bibornokban az erkölcsi tisztaság, hitbuzgalom, jellemszilárdság és kitünő tudomány, különösen az egyetemes vagy kánonjogtudorság. A kinevezéseknél figyelembe veendők a szerzetes-rendek, még a kolduló szerzetesek is, kik közül legalább négy jeles hittudós legyen a bibornok-testületben. A pápa azonban a fent elsorolt némely kellékek alól, ha fontos körülmények, vagy az egyház kitünő haszna kivánja, felmenthet.[7]

Végre minden bibornok promotiója alkalmával a pápa iránti hűségi esküt tesz le[8] s azután a bibornokgyürüért a Congregatio de propaganda fide részére eső bizonyos összeget fizetni tartozik.

III. *Az optio*[9] (választhatás) azon jog, melynélfogva valamely czim megüresedése esetére a Rómában székelő legközelebbi és ugyan azon rendből való bibornok azt optio utján bizonyos feltételek mellett választhatja; különösen a legidősb diakon optálhatja a legutolsó presbyteri czimet, és a legidősb presbyter a megürült legutolsó püspöki czimet. Ezen választhatási jogból magyarázható, hogy az ostiai püspök rendesen a legidősb bibornok szokott lenni, s mint ilyen egyszersmind dékánja és elnöke a bibornoki testületnek. Optio.

[1] Constit. „*Postquam verus*“ §. 6.

[2] Ugyanazon Const. §. 15. — [3] u. o. §. 13.

[4] U. o. §. 13. — [5] u. o. §. 12. — [6] u. o. §. 17. 18.

[7] Több eset van arra nézve, hogy a pápák különösen az 1. és 5. pontok alatti kellékek alól felmentettek.

[8] Ezen hűségü eskü olvasható *Hinschiusnál* i. m. a 343. lapon 4. jegyzett alatt. A hűségü eskü a galerus átadásakor nem a nyilvános consistorium termében történik, hanem a kinevezett egy más helyiségbe vonul s ott a pápa távollétében teszi le az esküt.

[9] *Brancatius*: De optione sex episcopatuum. 1672; *Riganti:* Commentar. ad regul. cancel. reg. VIII. §. 2.

188. §. A bibornokok rangja, jogai, kiváltságai és kötelességei.

Bibornokok: a) rangja,

I. *Rangjok.* A bibornokok, mint hajdan, ugy ma is a római egyházat illetőleg a római püspök presbyteriumát képezik; emellett egyszersmind a római püspöknek, mint az egyetemes egyház fejének segédei és tanácsosai az egyház kormányzatában.

Voltak, kik a bibornokság ez utóbbi állását isteni eredetünek vitatták;[1] azonban ezen intézmény az egyházban nem isteni, hanem emberi törvényen nyugszik.

Azon körülmény, hogy a főnökséghez oly közel viszonyban állanak; továbbá a római pápa választása, és az egyetemes egyház kormányzatában való befolyás állásukat oly tekintélyessé tevé, hogy az érsekek és patriarchák fölé a pápa után[2] a hierarchia legmagasb fokára emelkedtek; azért a püspökök és érsekek is különös megtiszteltetésnek tekintik, ha a presbyter- vagy diakon-bibornokok közé felvétetnek. Az „*ordo romanus*" a királyokat a püspök-bibornokok után rangozta, a megkoronázott és a sz. Péter egyháza kánonokjai közé felvett német császárt pedig a két legöregebb püspök-bibornok közé sorozta. A középkorban egyenlő méltóságban voltak a fejedelmekkel. Ma politikai tekintetben az egyes országok szokásától függ méltóságuk; többnyire egyranguak az uralkodó házakból született nem souverain világi herczegekkel. Az osztrák-magyar birodalomban rangban még a főherczegeket is megelőzik, és az őrtálló katonaság részéről is különös megtiszteltetésben részesittetnek.

b) jogai és kiváltságai,

II. *Jogaik és kiváltságaik* következők:

1. Személyök sérthetetlen. Minden ellenök elkövetett tettleges bántalom és sértés a közönséges egyházjog által ugy tekintetik, mint a pápa irányában elkövetett felségsértés[3] (cautio juris).

[1] Igy *d' Ailly Péter* azt mondja, hogy az apostolok az egész világra történt szétoszlásuk előtt Péter mellett az apostoli teendőkre nézve a bibornokok teendőit teljesiték. Azonban ezen hasonlat, mely itt az apostolok és a bibornokok között tétetik, valamint a bibornokoknak az izraeliták 70 idősbjéveli összehasonlitása nem bir dogmaticus jelentőséggel.

[2] *Eugenii* IV. Const. „*Non mediocri dolore*" §. 13. 14. *Leonis* X. Const. „*Supernae dispositionis.*" 1513. maj. 21. §. 16. „Et cum sanctae Romanae ecclesiae cardinales ceteros omnes in ipsa ecclesia post summum pontificem honore ac dignitate praecedant ect."

[3] Mindazok, kik a bibornokot üldözik, tettlegesen bántalmazzák, fogságban tartják, vagy a kik a bibornok üldözésében részt vesznek, elősegitik, vagy a

2. Egymás közötti viszályaikban a pápa biráskodik.[1] Csak a pápa által itéltethetnek el és vétethetnek fenyités alá.[2]

3. Közzsinatokon szék- és szavazatjoggal birnak a nem püspökök is.

sértést helyeslik, a bántalmazókat elrejtik, hogy a büntetés alól megmeneked-jenek, mint crimen laesae majestatis-t elkövetők örökös becstelenséggel, javaik elkobzásával és az egyházi hivataloktól való megfosztással s a nagyobb kiközösitéssel, fenyittetnek, mely alól csak a pápa adhat felmentvényt. (C. 5. in VI-to de poen. V. 9). E büntetés az emlitett személyek férfi-leszármazottjaira, sőt különös esetekben fivéreik- s unokáikra is kiterjesztetett. — A bibornokok, sőt patriarkák, érsekek, püspökök, az apostoli szék követeinek stb. meggyilkolói, megsértői, bebörtönözői stb. az „*Apostolicae sedis*“ constitutio V. pontja értelmében is a római pápának különösen fentartott tettleges kiközösités alá esnek: „Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes vel hostiliter insequentes S. R. E. cardinales, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, sedisque apost. legatos vel nuncios aut eos a suis dioecesibus, territoriis, terris, seu dominiis eiicientes, necnon ea mandantes vel ratihabentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem.“

[1] Const. *Paul.* IV. „*Cum saepius*“ 1556. jan. 9. §. 1. „Omnes et singulas lites et causas inter quoscunque S. R. E. Cardinales“ etc.

[2] Const. *Eugen.* IV. „*Non mediocri*“ §. 14. „Cum a nemine, nisi solo papa iudicentur cardinales.“ A pápa és a bibornokok között atyafiságos és az evangelium szellemével egyező, szóval atyai és fiui szeretetteljes viszony létezik, és azért rendesen fenyités esetére is csak atyai intéseknek van helye; sőt az igazi büntetések is mindaddig csak atyai feddésnek jellegét hordják magukon, mig a pápa azokat nyiltan büntetéseknek ki nem nyilatkoztatja. Hogy a pápák büntetésekkel a bibornokok ellenében éltek, ezt mutatja Anastasius bibornok letétele X. Leo alatt. Colonna Jakab és Péter letétele VIII. Bonifácz alatt c. unic. in VI-to de schim. (V. 3.), Castiglione diakon-bibornok méltóságától megfosztása IV. Pius alatt (Pii IV. Const. „*Onerosum supremi*“ 31. mart. 1563.), valamint a legutóbbi időben Andrea bibornok megfenyitése, a ki püspöksége kormányzatától a bibornoki jelvények viselése- és jogok gyakorlatától felfüggesztetett. (Breve Pii IX. „*Universi dominici gregis*“ jul. 12. 1866. „*Quamquam illius,*“ 29. sept. 1867.)

Jóllehet a pápák a bibornokokat méltóságaiktól nem magok, hanem régenten a zsinattal egyetértőleg fosztották meg (igy péld. az imént emlitett Anastasius valamint Rodoald Porto püspökbibornokot I. Miklós pápa a lateráni zsinattal egyértőleg fosztotta meg), s később a bibornokok beleegyezésével. C. un. in VI-to V. 3. „de fratrum nostrorum consilio;“ és const. *Pii* IV. „*Onerosum*“ §. 4. „habita desuper cum praedictis et aliis venerabilibus fratribus nostris ejusdem S. R. E. cardinalibus matura deliberatione, de eorundem unanimi voto, consilio et assensu“ történt a megfosztás, mindamellett, innen nem következik, hogy maga a pápa által történt letétel nem volna érvényes; kitünik ez X. Incze eljárásából, ki azon bibornokokat, a kik 1646-ban Rómát és az egyházi államot elhagyták, azon esetre, ha a kitüzött határidő alatt vissza nem térnek, apostoli teljhatalmánál fogva letétellel fenyegette, hozzá tevén, hogy ezen határozata épen oly érvényesnek tekintessék „ac si in consistorio nostro secreto de eorundem venerabilium fratrum nostrorum consilio et unanimi consensu emanasset.“

4. Legati a latere rendszerint csak ők lehetnek.[1]

5. A püspöknél magasabb ranguak levén, mindazon kiváltságokat élvezik, melyekkel ezek felruházvák; jelesen:

a) A megyés püspök beleegyezésével[2] bármely egyházi megyéből magoknak gyóntatót választhatnak.[3]

b) Házikápolna s tovaszállítható oltár iránti joggal birnak.[4]

c) Az általán kimondott büntetések vagy gyógyfenyitékek őket nem érik, hacsak névszerint nem emlitetnek meg.[5] (exemtio a poenis.)

6. Czim-egyházaikban mintegy püspöki hatalmat (jurisdictio quasi episcopalis) gyakorolnak, azokat meglátogathatják;[6] az azokhoz tartozó javadalmakat, feltéve, hogy Rómában jelen vannak,[7] adományozhatják;[8] egyházaikban ha nem püspökök is, püspöki diszjelekkel (insignia episcopalia) u. m. mitra, pásztorbot, mellkereszt, élhetnek, a népre ünnepélyes áldást adhatnak; ha legalább is presbyterek, az egyházaikba felvett papnövendékeknek a hajkoronát és a kisebb rendeket feladhatják. (V. ö. 153. §.)

7. Ha valamely püspökségre kineveztetnek, a nyomozásnak (processus informativus) nincsenek alávetve, s megyéjökben a pápai megerősitő bulla megküldése előtt a püspöki joghatóságot gyakorolhatják.[9]

8. Ha püspöki megyét, vagy valamely más magas méltóságot nyernek, a hüségi esküt letenni nem tartoznak; a javadalmaktól dijakat nem fizetnek.

A bibornokok azon kiváltsága következtében, miszerint minden ügyeikben csak a pápa által itéltethetnek el egyházi jog szerint, a világi hatalomnak a bibornokok fölötti biráskodási joga ki van zárva. Némely állam azonban a bibornokok ezen kiváltságát nem vette figyelembe: a mai törvényhozás pedig azt egyátalán nem ismeri el. Ily államokban a bibornok, ki mint püspök az állam törvényeinek van alávetve, ezen előjogaira hasztalan hivatkozik.

[1] Const *Eugen* IV. §. 7.

[2] *Benedict.* XIV. Const. „*Apostolica indulta*" 5. aug. 1744.

[3] C. 16. de poen. (V. 38.)

[4] C. 12. (Bonif. VIII.) in VI-to de privil. (V. 7.); *Clemens.* XI. Const. „*Quoniam sancta.*" 15. dec. 1703. *Innoc.* XIII. Const. „*Apostolici ministerii*" maj. 23. 17. 23. §. 24. *Benedict.* XIII. conc. Roman. Tit. 15. c. 3.

[5] C. 4. (Innoc. IV. in conc. Lugdun. a 1245.) in VI-to de sent. excomm. (V. 11.) „Duximus statuendum, ut episcopi, et alii superiores praelati nullius constitutionis occasione sententiae sive mandati, praedictam incurrant sententiam ullatenus ipso jure, nisi in ipsis de episcopis expressa mentio habeatur."

[6] *Leonis* X. Const. „*Supernae dispositionis,*" 21. maj. 1514. §. 19.

[7] Regula cancellariae VIII.

[8] C. 24. (Innoc. III.) de elect. (I. 6.); *Pitonius* 209. l.

[9] *Benedict.* XIV. de synod. dioec.

9. Az itélőszékeknél nem recusálhatók. Egyszerü állitásaiknak hinni kell. Ez az oka, hogy mint legati a latere nem kötelesek követségök iránt magokat különös megbizó levéllel igazolni.

10. Több összeférhetlen, de méltóságukhoz illő javadalmat birhatnak. Végre

11. bibornok jelenlétében a püspökök, hacsak nem pontificálnak, nem adhatják a népre az ünnepélyes áldást.[1]

Jövedelmeiket képezik saját egyházuk és egyéb nekik engedett javadalmak jövedelmei, valamint a rotulusból, vagyis congregatiókban részt vevő bibornokok részére szánt pénzösszletből való osztalék. Azon esetben, ha ezen forrásból és magánvagyonukból bejött jövedelmeik a 4000 scudit meg nem ütnék, akkor azon bibornokok, kik Rómában laknak, vagy a sz. szék ügyében vannak valahol alkalmazva, a jelölt összeg kiegészitéseig a pápai pénztárból havonkint bizonyos részletet nyernek[2] (piatto cardinalizio).

III. *Kötelességeik*: c) kötelességei.

1. Miután az apostoli szék tanácsát képezik s a római pápát az egész egyház kormányzatában segitik, kötelesek Rómában lakni (residentia). E kötelesség megszegése a javadalom jövedelmeinek és a kiváltságoknak megvonását és különféle büntetéseket von maga után; sőt ha a pápától megintve sem térnek vissza, bibornoki méltóságuktól is megfoszthatók.[3] E kötelezettség alól felmentvék a vidéki püspökök, mivel ezek állandó lakhelye a püspöki megye székhelyén van. Sőt azon püspök-bibornok is, kik a suburbicarius püspökségen kivül egy más megyét is nyernek, az utóbbiban tartoznak állandóan székelni.[4]

2. Mint a pápa tanácsosai, kötelesek véleményöket belső meggyőződésök szerint férfiasan nyilvánitani.[5]

3. A pápa életében tartoznak a rendes és rendkivüli consistoriumokban, különféle gyülekezetekben és itélőszékeken megjelenni, egy-

[1] Hassun Antal, örmény patriárka, XIII. Leo pápa által az 1880. évi decz. 13-án tartott consistoriumban a bibornoki méltóságra emeltetvén, minthogy a keleti szertartásu kath. egyháznak papságából ő az első, ki a bibort elnyerte; a szertartások sz. congregatiója azt határozta: hogy a magán sz. misét örmény szertartás szerint mondhatja, de ha nyilvánosan mint bibornok ünnepélyes ténykedést végez, a római szertartást tartozik követni; ennek indoka az, hogy a bibornokok tulajdonképen a római egyház papságát képezik s igy ennek szertartását kell szem előtt tartaniok.

[2] *Bangen*: Die Römische Kurie ect. p. 45.

[3] A fent emlitett Anastasius is a helybenlakási kötelezettség megsértése miatt fosztatott meg bibornoki méltóságától.

[4] Decret. *Urbani* 28. nov. 1633.

[5] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 1, 7.

átalán azon hivatalokat, melyekkel a pápa által felruháztatnak, hiven teljesiteni.

Cardinalis protector.

4. Kötelesek a *cardinalium protectorum* tisztjét teljesiteni. Ugyanis Olaszországban számos szerzetesrend-, társulatok és községek a bibornokok közül egyet pártfogóul (protector) választanak, ki ügyeiknek a curia előtt különös gondját viseli. Olaszországon kivül is gyakran adatik egyes rendeknek bibornok-pártfogó, ki a rendet megtámadói ellen védi és felügyel, hogy az előljárók a szerzetes-alattvalókkal kelleténél szigorubban ne bánjanak; sőt néha egyes uralkodók és nemzetek is birnak ily protector-bibornokkal.[1] Végre

5. Kötelességök a pápa által kitüzött napokon a pápa körül egyházi szolgálatokat tenni s az ünnepély fényét jelenlétökkel növelni.

189. §. A bibornokok tiszteletjogai.

Bibornokok tiszteletjogai.

A bibornokok tiszteletjogai következők:

1. *Herczegi ranggal* birnak (sunt principes s. roman. ecclesiae) és bármily magas születésüek, sem más világi czimet nem viselhetnek, sem czimerükön a bibornoki kalapon kivül más diszjelt, például koronát, fel nem tüntethetnek.[2]

2. Czimök: *Eminentissimus*, magyarul: *főmagasságu*, melylyel VIII. Orbán († 1644.) ideje óta élnek. Megszólitások alkalmával: Eminentissime; Eminentissime Princeps; Eminentia Vestra (Tua); Eminentia Vestra (Tua) Reverendissima czimeztetnek.[3]

Méltóságuk jelvényei.

A bibornoki méltóság jelvényei:

3. *Vörös kalap* (galerus, vagy pileus cardinalitius, capellus rubeus), ezt IV. Incze pápától (1243—1254) a nem szerzetes rendhez tar-

[1] Jelenleg csak Ausztria és Portugallia bir ily protectorokkal, kik a curia előtt ügyeiknek különös gondját viselik. Ezen szokás még a pogány Rómából származik, midőn a közintézetek, sőt egész tartományok egy római tanácsnok védnökségére bizták magokat. A kereszténység kezdetén a pápák szokták a területeket a sz. szék védelmébe fogadni. A bibornoki védnökség csak a XIII. században kezdődik,

[2] Ezt X. *Incze* 1644. dec. 19-éről szóló „*Militantes*" czimü const. 1. §-ban rendelte, s pedig azért, mivel a bibornokkalap, tulajdonképen a bibornokság nem áll a herczegi házból való származás után.

[3] VIII. Orbán ezen intézkedését X. Incze is a most idézett constitutióban megerősitette. A bibornokok oly személyekkel, kik e czimet ellenökben nem használják, nem érintkezhetnek; leveleiket el nem fogadhatják. E czim folytonos használatára és megvédésére a bibornokok a galerus átvétele alkalmával meg is esküsznek. V. ö. esküformula *Hinschius* 374. lap. Ujabb időben mégis szokásba jött az uralkodó családok tagjai közül kinevezett bibornokok cziméhez a *serenissimus*-t adni, mely azonban az eminentissimus után jön.

tozó bibornokok nyerték.[1] XIV. Gergely azonban ezekre is kiterjesztette.[2]

4. *Vörös föveg* (biretum, pileolus), melyet II. Pál (1464—1471) idejéből birnak, és a *solideo*, vagyis egy fövegecske (caputium), melyet csak az oltári szentség előtt és a mise canonjában vesznek le.

5. *Bibor öltöny.*[3] Ezt kezdetben csak a legati a latere, kik mindig bibornokok voltak, hordozták. VIII. Bonifácz óta minden bibornokot illet, a szerzetes rendből lett bibornokok azonban megtartják szerzetrendi öltönyük szinét,[4] de a bibornoki öltönyhöz hasonszabásu ruházatot viselnek.[5]

6. Zaphirkővel ékitett különös *gyürü* (annulus cardinalitius).

7. Saját czimegyházaikban üléseik fölé *baldachinumot* állithatnak.

8. Családi vagy felvett czimereiken bibornokkalapot és mindkét oldalon 30 lelógó bojtot használhatnak.

[1] Hogy a bibornokok a vörös kalapot IV. Inczétől nyerték, kitünik nápolyi sirfeliratából is (Ferraris, Cardinales art. II. in 10). „Qui Natali S. Joannis Baptistae anno 1243 pontifex renunciatus, die apostolorum principi sacra coronatus, cum purpureo primus pileo cardinales exornasset" etc.

[2] Decret. apr. 26. 1591. — bibornokok kalapja többféle: a) Galerus, biborszinü igen alacson nagykarimáju, két oldalán összesen 30 vörös bojttal van ellátva, az első sorban 1, a másodikban 2, a harmadikban 3, a negyedikben 4, az ötödik sorban 5 bojt van. Ezen kalapot csak a promotiónál használják, midőn azt nekik a pápa bizonyos szavakkal átadja. b) Kisebb vörös kalap (capello rosso, piccolo, vel usuale di feltro), melynek széle három részen aranyszallaggal van felkötve; széle körül aranyszallaggal van ellátva. Ünnepélyes alkalmakkor vagy ha a pápa által fogadtatnak, szokták használni. c) Fekete háromágu kalap (capello nero), a milyent hordoz a római papság általán. Ezt akkor viselik, ha fekete talárban vagy civil öltözetben vannak. Ez utóbbi esetben vörös kapczát vörössel szegélyezett fekete felöltőt és e fölött rövid fekete selyem palliumot használnak.

Itt kell felemlitenünk az u. n. ombrellinò-t (kis baldachin). Ezt régenten Urnapján és különféle sz. járdalatok alkalmával a bibornokok kamarásai tartották azok fejei fölött. Ma összetéve a bibornok kocsija fölött láttatik; s azon esetben, ha az oltári szentséget beteghez vivő pappal találkozik, kocsijából kiszáll, s födetlen fővel ezalatt kisértetik a beteg lakásáig.

[3] A vörös szin Thomassin (vet. et nov. discpl. P. I. L. II. c. 113. n. 8) szerint azt jelenti, hogy a bibornokok magokat az egyházért feláldozni és véröket is ontani kötelesek.

[4] Kivéve a jezsuitákat, ezek a rend öltönyét nem viselik.

[5] A vörös öltönyhöz tartozik különösen a) a cappa magna felül hermelinnel ellátva; a szerzetes bibornokok cappája is a szerzetrendi öltönyük szinéből van, ezeknek csak a biretumjok vörös, b) a vörös talár. — Köznapokon közönséges vörös szegélyü fekete talárt viselnek. Ha a pápának a legnagyobb ünnepélyeknél assistálnak, rendjeiknek megfelelő öltözetben vannak (a

190. §. A bibornoktestület. a) Annak szerkezete.

A testület tisztviselői.

I. A *testület tisztviselői*. A bibornok-collegium, mely a három rendü bibornokok összegéből áll, épen ugy, mint a püspöki, székesegyházi káptalanok külön testületet képez.

A legrégibb időben a testület élén az archipresbyter állott, utána legjelentékenyebb állása az archidiaconnak volt.

Midőn a püspök-bibornokok is a collegiumhoz tartoztak, az archipresbyter és archidiakon megszüntek a testület élén állani.

Ma a testület elnöke a *bibornok-dekán* (cardinalis decanus), ki rendszerint az ostiai bibornok-püspök szokott lenni. Ez hivja össze a bibornokok gyülekezetét, vezeti tanácskozásaikat. *Kiváltságai*: a) A megválasztott pápát ő szenteli fel s érseki köpenyt visel. b) A conclevéba való bevonulás előtt a „Missa de Spiritu Sancto"-t ő mondja és elfogadja a bibornokoknak a választási törvényekre vonatkozó esküjét. c) A conclavéba való bevonulásra jeladást a haranggal ő rendeli el, s végre d) a megválasztott pápához más két bibornok-társával ő intézi a kérdést: „vajjon elfogadja-e a pápai méltóságot?"

A testület *jövedelmeinek* kezelése és a tagok közötti kiosztása a Cardinalis Camerarius Sacri Collegii-t (Camerlengo)[1] illeti. Egyuttal a testület folyó ügyeit vezeti és a titkos consistorium jegyzőkönyvének vezetéséről gondoskodik.

Ezen két főméltóság mellett van egy praelatus, a titoknoki teendők teljesitésére, ez mindig olasz, segéde (az u. n. clericus nationalis) pedig felváltva franczia, német, spanyol vagy angol.

Massa comm. és a rotulus.

II. A *massa communis* és a *rotulus*.

A bibornokok egy ugynevezett massa communissal birnak, melybe közös jövedelmeik folynak. Az ebbe befolyó és a collegium tagjai közt szétosztandó pénzösszlet rotulus-nak (il rotolo), az egyesek osztaléka pedig emolumentum galeri cardinalitii-nek neveztetik. Ezek a kanonokok napi osztalékaihoz (distributiones quotidianae) hasonlitanak. Hogy ezen, a congregatiókban résztvevő bibornokok számára szánt pénzosztalékból a bibornokok bizonyos részt nyerjenek, Rómában kell székelniök; az idegenek

püspök-bibornok pluviale, a presbyter casula, a diákon dalmatikában) fehér damaszszelyem mitrával (mitra serica damasceni operis) ellátva. Kevésbbé ünnepélyes functióknál cappa magnával, közönséges assistentiáknál vörös talárral, e fölött a rochetum (fehér karing) és u. n. mantellette, s végre e fölött mozettával élnek. Ha saját czimegyházaikban végeznek egyházi cselekvényt, aranyszövetü vagy drága kővel kirakott mitrát is használnak.

[1] Ez különbözik az apostoli szék camerariusától.

csak ugy részesittetnek belőle, ha évenkint legalább kétszer, tavasz- és őszkor, rövid ideig Rómában tartózkodnak.[1]

191. §. b) A bibornokok teendői, midőn az apostoli szék be van töltve. A consistoriumok és ehez tartozó congregatiók, a capellae pontificiae és cardinales.

Consistorium: II. A *consistorium*. Ez alatt értetik a bibornokoknak, a pápa vagy ennek akadályoztatása esetén, a bibornok-dekán elnöklete alatti ünnepélyes összegyülekezése. A consistoriumok rendesek vagy rendkivüliek. A rendes vagy titkosban (consistoria secreta, vagy ordinaria) egyedül a bibornokok gyülnek össze. A rendkivüliben (consistoria publica, vagy extraordinaria) más személyek is részt vesznek, ugymint a praelatusok (pl. a curiánál levő püspökök, a Rota auditorai, az apostoli jegyzők), világi férfiak (pl. a követek és a római hatósági személyek.).[2]

a) titkos consistorium. A. A *titkos consistorium* elé régenten mindennemü ügyek tartoztak; ma a perügyek ki vannak zárva. Itt a legfontosabb egyházi ügyek vétetnek tanácskozás alá. A pápa lelkiismeretben köteles a józanabb rész üdvös tanácsát követni, mindamellett őt erre külsőleg szoritani nem lehet, mert ez egy neme volna a pápa feletti külhatóságnak, melyet felette sem egyes bibornok, sem a testületileg egybegyült bibornokok nem gyakorolhatnak, miért is, habár a pápa a consistorium javaslata ellen intézkednék is, rendeletei teljes jogérvényüek; azért azoknak sem egyes bibornok, sem a consistorium nem szegülhet ellen.

A consistorium elé tartozó fontosabb ügyek jelenleg következők:

1. A bibornokok kinevezése, a galerus kivételével a bibornoki jelvények ünnepélyes átadása, a száj bezárása és kinyitása.

2. A patriarchai, érseki és püspöki székek betöltése, vagy az azokra kijelöltek megerősitése; továbbá az in partibus infidelium-féle püspökök kinevezése, amennyiben nem a missio területeken vannak.

[1] Ezen szokást XIV. *Benedek* 1745. febr. 3. kelt „*In regimine*" Constitutioja 3. §-ban is megerősitette: „Cum vero cardinales absentes pro suis negotiis expediendis, aut legitimam ob causam ad urbem se contulerint, veterem consuetudinem et institutum observari volumus, praecipimus et mandamus nempe, ut rotuli partem capiant habita ratione temporis, quo Romae versantur" etc.

[2] Már a Clementinákban van erről említés téve: „Avenione, ubi tunc eramus cum nostra curia residentes, in publico consistorio, in quo erat praelatorum et aliorum tam clericorum quam laicorum non modica multitudo." Cap. un. in Clem. de jure jur. (II. 9.)

3. A püspökök áthelyezése-, letétele- és lemondásának elfogadása.

4. Az érseki köpeny megadása.

5. A püspökségek alapitása, átalakitása, egyesitése és felosztása.

6. Legati a latere küldése.

7. Nagyobb kiváltságok megadása.

8. Mindezen ügyekre nézve a pápa előbb a bibornokok nézetét kikéri és ugy jelenti ki határozatát. Ezen consistoriumban jönnek szőnyegre és intéztetnek el minden ügyek, melyek az egyház és az egyes államok közötti viszony elrendezésére vonatkoznak, ugymint: a concordatumok megkötése s a felmerült viszályok elintézése. A pápa itt néha u. n. *allocutiot* tart, melyben az egyes államokkal az egyházi viszonyok rendezése körül folyó tárgyalások eredménye és a legközelebb felmerült egyházi események felől nyilatkozik, nem ritkán az egyház elnyomására törekvő egyes kormányok eljárása felett roszalását jelenti ki, vagy tiltakozik.[1] Ezen allocutiók gyakran politikai szinezettel birnak és a római curia politikai nézeteit tükrözik vissza, épen ugy mint az uralkodók trónbeszédei, melyeket alkotmányos országokban a kamrák előtt tartanak.

Allocutio.

Consistoriumok hajdan minden héten kétszer, később havonkint kétszer tartattak. Most kántorhetekben hivatnak össze, vagy a mikor a pápa azt a körülmények szerint szükségesnek tartja, rendszerint hétfőn tartatnak azon palotában, melyben a pápa állandóan lakik.

b) nyilvános consistorium.

B. *Rendkivüli* vagy *nyilvános consistorium* nem egyéb, mint szertartásos összegyülekezés, melyben a bibornokok nem mint az egyház fejének tanácsosai, hanem mint a legfőbb egyházi méltóságok viselői jelennek meg. Ily consistorium a következő esetekben tartatik:

1. Midőn a vörös kalap az ujonan kinevezett bibornokoknak átadatik.

2. Midőn valamely szentnek *canonisatiója* ünnepélyesen kihirdettetik.

3. Ha a fejedelmek, vagy fejedelmi követek ünnepélyesen fogadtatnak.

4. Ha a pápa nagykövete (legatus a latere) visszatér Rómába.

5. Ha a pápa fontos ügyekre vonatkozó határozatát allocutio alakjában közölni akarja.[2]

[1] Ily allocutiok a legujabb időben is, és pedig nagy számmal tartattak pl. 1867. sept. 20-án az olasz kormány ellen az egyházi javakat illetőleg; vagy 1868. jun. 22-én az ausztriai törvényhozás ellen stb.

[2] Ilyen például az 1867. jun. 26-iki allocutio, melyben IX. Pius azon elhatározását közli, miszerint közzsinatot fog összehivni.

Meg kell még különböztetni a *félnyilvános* (semipublica) consistoriumokat, melyeken részben csak a bibornokok, részben pedig más személyek is u. m. patriarchák, érsekek, püspökök és erre szabadalmazott praelatusok is részt vesznek.[1] Ez tulajdonképen nem képezi külön nemét a consistoriumoknak, hanem időkimélésből néha a rendes és rendkivüli consistorium összekapcsoltatik. Ilyen consistorium ritkábban tartatik.

II. A *consistoriumhoz tartozó congregatiók.* Mielőtt a consistorium elé tartozó valamely ügy a consistoriumban szőnyegre kerül, előbb a végtárgyalásra mintegy előkészittetik. Ez a congregatiókban történik. Ide tartozik: A consistoriumhoz tartozó congregatiók.

1. A *sacra congregatio consistorialis.* Ezt V. Sixtus alapitotta;[2] tagjainak száma nincs meghatározva, többnyire nyolcz bibornokból áll, elnöke a pápa, titoknoka pedig rendszerint ugyanazon praelatus, ki a bibornoki testület titoknoka. Tárgyát képezi az I. pontban felsorolt és egyéb fontos consistorialis ügy megvizsgálása és előkészitése.

2. *Sacra congregatio examinis episcoporum.* VIII. Kelemen alapitotta. Ez a megválasztott vagy a kinevezett püspököknek a hittani és egyházjogbani megvizsgálásával foglalkozik. Köre azonban jelenleg csak Olaszországra van szoritva. Tagjainak számát a pápa határozza meg. Bibornokokon kivül tagja még több praelatus, rendesen a vicesgerens, a Rota dékánja, a pápa auditora, a bibornok-testület titoknoka, a magister sacri palatii s egyéb jeles világi és szerzetesrendi papok, végre egy titoknok. A vizsgálat a pápa vagy helyettesének elnöklete alatt bizonyos számu vizsgálók által megy végbe.

3. *Congregatio super statu,* mely akkor alakittatik meg, ha rendkivülileg fontos ügyek merülnek föl.

4. A *sacra congregatio negotiorum ecclesiae extraordinariorum*; ez tulajdonképen az önálló congregatiók közé tartozik, s azért a 202. §-ban leend róla szó; azonban gyakran egyes consistoriumi ügyek (pl. concordatumok) előkészitésére használtatik.

III. *Capellae papales és cardinalitiae.* A bibornokok bizonyos istenitiszteletnél, vagy egyházi cselekvénynél, részint olyanoknál, melyeket a pápa maga végez, vagy legalább azokon megjelenik (capellae papales), részint olyanoknál, melyeket ők maguk végeznek (capellae cardinalitiae), tartoznak megjelenni. Végre Capellae papales et cardinalitiae.

[1] Az 1867. jun. 12-én tartott consistoriumban részt vettek mind azon patriarchák, primások, érsekek, kik Rómában összejöttek.

[2] 1587. jan. 22-én kelt „*Immensi aeterni*" constitutiója által, mely congregatio pro erectione ecclesiarum et provisionibus-nak neveztetett.

IV. Müködnek a bibornokok még az alább emlitendő congregatiókban is.

192. §. c) A bibornokok teendői, midőn az apostoli szék üres.

Az apost. szék üresedése alkalmával az egyházkormányzata hajdan a római presbyteriumra szállt át,

Az apostoli szék üresedésbe jövén a bibornokok joga a pápai széket választás által betölteni.

Az egyház kormányzata a pápai szék megüresedése alkalmával a legrégibb időben a római presbyteriumra szállott át.[1] A VI. század óta az archipresbyter, az archidiacon, a primicerius és a notarius vezették széküresedés esetén az egyház ügyeit.

jelenleg pedig a bibornok-testületre.

Ujabb időben az egyházbirodalom igazgatása a bibornok testületre oly formán száll át, hogy az igazgatást állandóan a *bibornok-kamarás* (cardinalis camerarius s. Rom. Ecclesiae. Camerlengo della santa Romana Chiesa) viszi egyetértve három, külön rendü bibornokkal (capita ordinum), az utóbbiak a conclave megkezdése napjától kezdve, minden 3-ik nap változnak.[2] Ezen kormányzók, valamint az egész bibornok-testület jogai csak a folyó ügyek elintézésére vonatkoznak. Egyedül az egyházi állam biztosságának veszélyeztetése esetén és némely szorosan meghatározott kivételes esetben vannak többre feljogositva.[3] Az egyházfőnökségi hatóság nem száll át a testületre.[4] Ennélfogva törvényeket nem hozhatnak, azokat, különö-

Mikép történik a kormányzat?

[1] Már Cyprián Fábián (236—250) halála után a széküresedés alatt igen fontos ügyekben ezen presbyteriumhoz fordult. (Cypriani epis. 5. 19. 20. 35), és ez a carthagói clerushoz a következőket irta: „Cum incumbat nobis, qui videmur praepositi esse, et vice pastoris custodire gregem.“ (Cypr. ep. 8.)

[2] *Pii* IV. Const. „*In eligendis*“ oct. 9. 1562. §. 7: „Statuimus etiam, quod tres cardinales antiquiores, unus videlicet ex quolibet ordine una cum Camerario post pontificis obitum reliquos cardinales congregandi et occurentes necessitates in congregationibus generalibus proponendi jus habeant.“ §. 8. „Ipsorum autem officium tertia die post conclavis ingressum omnino exspiret, eorumque loco in eadem potestate succedant.“ *Clementis* XII. Const. „*Apostolatus officium*“ 5. oct. 1732. §. 7.

[3] Const. *Pii.* §. 6; c. 3. *(Greg. X.)* in VI-to de elect. (I. 6.): „Iidem quoque Cardinales accelerandae provisioni sic vacent attentius, quod se nequaquam de alio negotio intromittant, nisi forsan necessitas adeo urgens incideret, quod eos oporteret de terra ipsius ecclesiae defendenda, vel ejus parte aliqua providere, vel nisi aliquod tam grande et tam evidens periculum immineret, quod omnibus et singulis cardinalibus praesentibus concorditer videretur illi celeriter occurendum.“

[4] Const. *Pii* IV. §. 6: „Sedis autam vacatione durante collegium cardinalium in iis, quae ad pontificem maximum, dum viveret, pertinebat, nullam om-

sen pedig a pápaválasztásra vonatkozókat meg nem változtathatják ; püspököket vagy bibornokokat nem nevezhetnek, a megholt pápa által szenvedő vagy cselekvő választási jogától felfüggesztett,[1] vagy a bibornokságról letett bibornokot a választáshoz nem bocsáthatnak, nagy követeket ki nem nevezhetnek stb. Csak rendkivülileg tehetnek egyes joghatósági intézkedéseket, pl. az egyházat fenyegető veszély elháritása végett. Az alkalmazandó módot és eszközöket azonban titkos szavazás utján nyert szótöbbség által határozzák meg. Az apostoli szék betöltéséig tehát ideiglenes érvényü intézkedéseket tehetnek[2] egyes püspöki megyéket illető és halasztást nem szenvedő ügyekre nézve is. Valamint a Camerlengo, Poenitentiarius Major vagy egyes Poenitentiarius halála esetén a megüresedett állomásokat betölthetik, de e betöltések csak a pápa megválasztásáig érvényesek.

A pápai hatóságok és tisztviselők a széküresedés alatt müködnek-e?

Vajjon az egyes pápai hatóságok és a pápa által kinevezett egyes tisztviselők, a széküresedés alatt müködnek-e? attól függ, hogy jurisdictio ordinaria-, vagy delegátával vannak-e ellátva.

Az állandó congregatiók nem szünnek meg müködni. Tényleg ugyan nem intéztetnek el oly ügyek, melyek az egyes congregatiókban a praefectusok által szoktak elintéztetni, mivel a praefectusok a conclavéban levén, üléseket nem tarthatnak, de oly ügyek, melyeket a titoknok maga elvégezhet, általa a széküresedés alatt is elintézhetők.

A Camerarius, a Poenitentiarius Major és segédeinek tisztségei a pápa halála után is fönállanak, bár jogaik IV. Pius által némileg megszorittattak. Nem szünik meg a Vicarius cardinalis hivatala sem, ha azonban ez az üresedés alatt meghal, állása betöltetlen marad; az egyházi functiokat ily esetben a vicesgerens végzi.[4] Megszünik a Datarius hivatala, mert ez a pápának föntartott kegyelmi ügyekkel foglalkozik, kegyelmet pedig a pápa és nem a Datarius adhat.

nino jurisdictionem aut potestatem habeat, neque gratiam neque justitiam faciendi, aut factam per pontificem mortuum executioni demandandi, sed ea omnia futuro pontifici reservare teneatur." Const. *Clement.* XII. §. 6.

[1] Ily esetet a régi időkből lásd c. un. (Bonif. VIII.) in VI-to de schismate (V. 3). Ujabb időben Andrea bibornokkal történt ily eset.

[2] Const. *Clement.* XII. cit. §. 18. — [3] Const. „*In eligendis*" §. 9.

[4] Const. *Clement.* XII. cit. §. 17. „Et si vicarium pontificis e vivis decedere contigerit, tunc existenti vicesgerenti dicti vicarii, quamdiu sedes vacaverit, omnes et singulas facultates, auctoritatem et potestatem, quae eidem vicario pro exercitio officii vicariatus quomodolibet competebant, quasque pontifex ipse occurente vacatione vicariatus sede plena vicesgerenti praedicto quandoque per aliquod tempus, donec scilicet successorem vicarium deputaverit, attribuere solet, tenore praesentium concedimus ac impertimur."

II. A RÓMAI CURIA.[1]

193. §. I. A római curia többféle értelmeye.

A római curia többféle értelmeye.

A *curia* kifejezés a pápát környező hatóságok és tisztségekre nézve már a XI. században használtatott. A *római curia* tágabb értelmében összegét jelenti mindazon gyülekezetek-, hatóságok- és hivataloknak, melyek a pápát környezik s neki akár az egyetemes egyház, akár a római egyháztartomány, akár végre a római püspökmegye kormányzatában bármikép segitségére vannak, vagy csak mint diszhivatalok és méltóságok a római udvar fényének emelésére szolgálnak. Szorosabb értelemben pedig a római curia alatt csak az egyetemes egyház ügyeinek vezetésére rendelt gyülekezetek és hatóságok értetnek azok kizárásával, melyek az egyházi birodalom kormányzására vonatkoznak. Legszorosabb értelemben curia alatt csak a segédszemélyzet értetik.

Kik képezik a legszorosabb értelemben vett római curiát?

Azok közé, kik a római curiát alkotják, sorolandók:

1. A bibornokok. 2. A praelatusok. 3. Azon tisztviselők, kik praelaturával nem birnak. 4. A curialisták, kik vagy állandóan, vagy a felek kérelmére működnek a curiában, ilyenek: a) Az ügyészek (advocati), kik vagy hivataluknál fogva, vagy a felek kérelmére a bevégzett per után kutatják mind a biró, mind a felek javára a jogi okfőket, melyekre alapithatni az itéletet. b) Ügyvédek (procuratores), kik a peres ügyeket viszik. c) Jegyzők (notarii), kik jogérvényes okmányokat állitanak ki. d) Sollicitátorok, agensek, kik a curiában folyó ügyek felügyelésére és vezetésére a felek vagy a távollevő püspökök által kiválasztatnak és megbizatnak.

A bibornokokról már szólottunk; a 3 pontban előfordoló személyekről az egyes hatóságoknál leend szó; a 4-ik pontban emlitett személyekről is később értekezünk. Lássuk itt csak a praelatusokat.

---

[1] A római curiáról jelesen értekezik: *Bangen*: Die römische Curie, ihre gegenwärtige Zusammensetzung und ihr Geschäftsgang. Münster 1854. *Hinschius* 373. l. *Bouix*: Tractatus de curia romana, Paris 1859. Card. *J. B. de Luca*: Relatio Curiae romanae forensis ejusque tribunalium et congregationum. Romae 1673. P. A. *Danielli*: Recentior praxis curiae romanae. Rom. 1759.

194. §. II. A praelaturák.[1]

A római curia *praelatusai*[2] alatt jelenleg azon egyházi személyek értetnek, kik a bibornokok után első helyet foglalnak el és a többi, Rómában székelő clerust rangra megelőzik. Ezek vagy a gyülekezetek- és itélőszékekben működnek, vagy egyes, a pápa által rájok bizott hivatalokban járnak el. A praelaturák valóságosak vagy tulajdonképiek és tiszteletbeliek; mindkettőnek bizonyos fokai vannak. A praelatura elnyerésére bizonyos meghatározott feltételek kivántatnak, u. m. 1. Törvényes születés. 2. Jó hir és erényes életmód. 3. 25 éves kor. 4. A jogi tudományoknak valamely egyetemen végzett öt évi folyama. 5. Mindkét jogból nyert tudori rang. 6. Valamely egyházi törvényszéknél töltött két évi gyakorlat. 7. Vagy hivatal, vagy atyai örökségből folyó legalább is 1500 scudo évi jövedelem. Végre 8. a signatura justitiae előtt letett vizsgálat. A praelaturák.

XIV. Benedek pápa a praelaturákra alkalmazandók kiképeztetésére az u. n. *Academia ecclesiastica*-féle tanintézetet alapitotta,[3] melybe pápai jóváhagyással oly kül- és belföldiek vétetnek fel, kik erényes viselet, a hittani és jogi tanulmányok elvégzése- és az egyházi rendek felvételéről bizonyitványt képesek felmutatni és itt három éven át elméletileg és gyakorlatilag képeztetnek a curiai szolgálatnál előforduló ügyekre nézve. Academia ecclesiastica.

A praelaturák kétfélék: praelatura justitiae (praelatura di giustizia) és praelatura gratiae (praelatura di grazia.) Az első tettleges (actualis) hivatallal van összekötve és a pápa által csak azoknak adatik, kik a fent leirt feltételeknek megfelelnek; az utóbbit pedig olyanok nyerik, kik a római curiában alkalmaztatáshoz jutni óhajtanak, vagy Rómán kivül lakó püspököknek, vagy azoknak adatik, a kik saját egyházmegyéjökben valamely egyházi hivatalt viselnek. Praelatura justitiae, gratiae.

A valóságos praelatusok közé számittatnak: Valóságos praelatusok.

[1] *Bangen* 45. l. *Hinschius* 375. l. *Mosconii*: De majestate militiae ecclesiasticae. Venetiis 1602. *Aug. de Barbosa*: Tract. de canonicis et dignitatibus aliisque beneficiariis. Lugdun. 1680: *De Ponte*: Specchio del Vescovo e del Prelato. Roma 1691.

[2] A *praelatus* kifejezés már IX. Gergely ügyleveleiben is előfordul és a püspökök, érsekek, patriarchák és apátok értetnek alatta (c. 41. conc. Lat. IV. a. 1215.): „Statuimus ut ultra tres menses cathedralis vel regularis ecclesiae praelato non vacet.“ C. 44. de elect. c. 3. §. 5. in VI-to (I. 6.): „Ut patriarchae, archiepiscopi et alii ecclesiarum praelati;“ c. 2. de jud. (II. 1.): „Episcopi, abbates, archiepiscopi et alii ecclesiarum praelati.“

[3] Ezen intézetre nézve VI. Pius és IX. Pius ujabb intézkedéseket tettek.

1. A Rómában székelő patriarchák, érsekek és püspökök.[1]

2. Az u. n. *praelati di fiocchetti*; ide tartoznak az apostoli kamara auditora, Róma városának kormányzója, a római egyház kincstárnoka, a bibornok-helyettesnek vicesgerense, a pápai palota major domusa. Azon kiváltságuk van, hogy kocsijaik előtti lovaikon, mint a bibornok, czafrangokat használhatnak.

3. A brevék titkára a datarius, a memorialiák titkára, az államtitkár, a mennyiben ezen hivatalokat nem bibornokok birják.[2]

4. A magister camerae (Maestro di Camera), az inquisitio assesora és főbiztosa (commissarius), az apostoli iroda (cancellaria) igazgatója, az apostoli poenitentiaria igazgatója, a promotor fidei, a magister palatii és a bibornokgyülekezetek titoknokai.

Ezen méltóságban részesülnek egész testületek is, nevezetesen a rótai auditorok és az apostoli protonotarii participantes és a referendarii votantes testülete, szintugy az *apostoli kamara* papjai, a főtanács (consulta) előadóival (ponentes) együtt. A valóságos és tiszteletbeli praelatusok között közép fokot képez a ruhájuk alakjáról nevezett[3] négy *praelati di mantellone*, u. m. a szegények ügyvéde, az apostoli kamara főügyvéde, az apostoli kamara főbiztosa, és az apostoli kamara főprocurátora.

Tiszteletbeli praelatusok.

A *tiszteletbeli praelatusok*, kik hivatallal birnak, következők:

1. A *pápai trónállók* (episcopi assistentes ad solium pontificium), kik, ha a pápa valamely ünnepélyes egyházi cselekvényt végez, annak közelében állanak.

2. A *szolgálattevő titkos kamarások* (camerieri segreti), u. m. a pápai alamizsnás (eleemosiniere) és ennek segéde;[4] a secretarius brevium ad principes, (a fejedelmekhez intéztetni szokott pápai levelek titoknoka), a secretarius della cifra (a számokkal irt brevék titoknoka); a secretarius delle lettere latine, (a latin nyelven szerkesztett levelek titoknoka); a subdatarius azon esetben, ha maga a fődatarius nem bibornok, és azon négy kamarás, kik hetenkint fölváltva a pápa termeiben szolgálatot tesznek.

3. Az *abbreviatori del Parco Maggiore*, (az apostoli iroda na-

[1] Ezek oly érsekek és püspökök, kik a pogányok kezén levő egyházak czimére szenteltetnek fel. A patriarchák közül is három: a konstantinápolyi, antiochiai és alexandriai Rómában székel; mig a jeruzsálami patriarcha saját székhelyén.

[2] Ezen hivatalok most többnyire bibornokok kezében vannak.

[3] Hosszu vörös köpenyt viselnek violaszinü gallérral.

[4] Mindkettő érsek in partibus infidelium.

gyobb parkjában kivonatot készitő ülnökök), a ceremonia-mesterek, a pápa szolgálattevő titkos káplányai.

A tiszteletbeli praelatusok hivatal nélkül, vagyis kik semmi szolgálatot nem teljesitenek, ezek: ő szentsége házi praelatusai (praelati domestici), a signaturának nem participáló referendariusai, a nem participáló protonotariusok, a számfölötti titkos kamarások (camerieri segreti sopranumerarii), a számfeletti ceremoniamestérek (maestri delle ceremonie sopranumerarii), a violaszinü öltönynyel biró titkos kamarások (camerieri segreti in abito paonazzo), a tiszteletbeli titkos káplánok (capellani segreti d'onere), a Román kivüli (extra urbem) tiszteletbeli titkos kamarások és káplánok.

A praelatusokat általában a violaszinü ruházat különbözteti meg. Azon praelatusok, kiknek hivatalával jár a praelatura u. m. patriarchák, érsekek, püspökök, valamint a curia valóságos praelátusai, violaszinü vállköpenyt (mantelletta) viselnek. Czimök: *illustrissimus ac reverendissimus*. A tiszteletbeli praelatusok czime: *reverendissimus*; a jelvények- és ruházatukra nézve, a nekik adott utasitáshoz kötelesek magokat tartani. A nem praelatusok *signori*; a praelatusok ellenben *monsignori*-nak neveztetnek.

A szerzetesek, kik a poenitentiariánál és a congregatióknál mint consultorok alkalmaztatnak, *patres reverendissimi* czimmel élnek, de a praelatusokhoz tulajdonképen nem számittatnak.

III. A RÓMAI CURIA HATÓSÁGAI.

a) Az igazságügyi hatóságok.

195. §. 1. A Rota romana.[1]

I. A *Rota romana*, a legfőbb itélőszék, mely a peres ügyek meg- Rota romana.
vizsgálására és elintézésére állittatott. Valamennyi hatóság között a leg-

[1] *Hinschius* i. m. 392; *Bernini:* Il tribunale della s. Rota Romana. Rom. 1717; *Petr. Rudolphini:* De ordine procedendi in judiciis in Romana curia praxis recentior. Venet. 1696. Card. *de Luca*: Relatio cur. rom. dist. XXXII. *Bangen* i. m. 282. l. *Danielli:* Institutiones. Tom. IV. Tit. 38; *Pecorelli*: Inst. juris can. Tom. I. p. 222. A Rotára vonatkozólag a szövegben felemlitett pápai constitutiókon kivül még a következők intézkedtek: *Innoc.* VIII. Const. „*Circum-*

régibb, sőt egyidejü a pápákkal. A pápák körül ugyanis minden időben voltak consiliáriusok és referendariusok, kikre a peres ügyek elintézését és eldöntését bizták. Ezek idő folytával auditoroknak neveztettek és külön testületet képeztek. A Rotát illető legrégibb határozat XXI. János: „*Ratio juris exigit*“ 1326-ban kelt constitutiójában maradt fön.

A Rota szerkezetére nézve következők jegyzendők meg:

Illetékessége.

a) *Illetékessége* kiterjedt az egész kath. világból mindazon egyházi peres ügyekre, melyeket saját országukban elintézni nem lehet, a politikai ügyek csak a pápai birodalomból terjesztetnek ide. Azonban a bibornoki congregatiók kifejlődésével a közegyházi ügyekbeni illetékessége mind szükebb körre szorittatott. Jelenleg az egyházi peres ügyekben csak akkor jár el, ha ez delegatio utján különösen reá bizatik.

Auditorok száma.

b) Az auditorok számát IV. Sixtus 1472. május 14. kiadott „*Romani Pontificis*“ czimü constitutiójában tizenkettőre határozta, egyszersmind azt rendelvén, hogy ezek különböző nemzetiségekből választassanak ki. Ezen intézkedést IV. Pius „*In throno justitiae*“ 1561. dec. 21-iki constitutiója is megerősitette. Az auditorok közül egy német, egy franczia, két spanyol, a többi olasz volt. A nemzetiségek még ma is figyelembe vétetnek. Fizetést a pápától huznak. Az auditorban következő kellékek kivántatnak: 1. jogtudorság, 2. törvényes születés, 3. erkölcstisztaság és 4. valamely egyházi törvényszéknél több évi gyakorlat. A testület élén áll a *dékán*, ez a testületnek kinevezésre legöregebb tagja szokott lenni, a plenumban elnököl. Az auditorok praelatusi méltóságban vannak, azok előnyeit élvezik s azonkivül a pápák által különféle kiváltsággal ruháztatnak fel.[1] Ha a pápa miséz, közülök egy a subdiaconus tisztét teljesiti,[2] a dékán pedig a pápai misében használtatni szokott püspöksüveget viszi. Azonkivül

specta“, a. 1485; Const. „*Finem litibus,*“ a. 1468; *Leon.* X. Const. „*Sedis apostolicae*“ a. 1513; *Clem.* VII. Const. „*Convenit*“ a. 1525; *Paul.* III. Const. „*Attendentes*“ a. 1536; Const. „*Rom. Pontifici*“ a. 1537; *Pii* IV. Const. „*Dudum*“ 1562; *Innoc.* X. Const. „*Dum assiduos*“; *Alex.* VII. Const. „*Nuper certis*“, a. 1655; Clement. X. Const. „*Rom. Pont.*“ Clement. XII. Const. „*In summi*“ 1734. *Clem.* XIII. Const. „*Ex parte,*“ a. 1760. Const. „*Etsi justitia,*“ a. 1763.

[1] Minden, részükre kibocsátott pápai vagy curiai irat ingyen állittatik ki; több javadalmat birhatnak ugyanazon időben, a helybenlakási kötelezettség alól felmentvék, végrendelkezhetéssel birnak a javadalmakból szerzett vagyonukra nézve stb. Const. *Leo* X. „*Sedis apost.*“ 15. Sept. 1513. Const. *Clement.* VII „*Convenit aequitati.*“ 5. aug. 1525; Const. *Pauli* III. „*Attendentes*“ 1536.

[2] Ezen kiváltságot VII. Sándortól nyerték (const. „*Nuper certis,*“ oct. 26. 1655.).

magasabb egyházi méltóságokra: püspökségek-, nuntiaturák- és bibornokságra van kilátásuk. Az auditorok mellett alkalmazva vannak még advocatusok, procuratorok, jegyzők és az u. n. auditores studiorum.

Ülések.

c) A Rota ülései alkalmával az auditorok egy körasztal mellett ülnek. Itélet hozatalánál nem mind a 12 auditor szavaz, hanem a szavazás minden ügynél turnus szerint történik; régenten négy auditor (correspondentes) szavazott, egy (ponens relator) a szavazatokat szedte. Szavazategyenlőség esetén két uj szavazó vétetett fel, s ha most is szavazategyenlőség állott volna be, akkor a plenum döntött. Később a négy szavazó mellett a ponensnek is szavazatjog engedtetett.

Mik tartoznak hatáskörébe.

II. A Rotára nézve ujabban XVI. Gergely[1] intézkedett 1834-ben. Jelenleg a Rota az egyházi államra nézve másod és harmad folyamodásu rendes törvényhatóság minden polgári és azon egyházi ügyben, melynek tárgyát 500 scudo érték meghaladja. Mint rendkivüli törvényhatóság pedig az egyetemes egyházból felterjesztett oly peres ügyekben jár el, melyek delegatió utján különösen reá bizatnak.

Ülések, augustust, septembert és octóbert kivéve, hetenkint kétszer, hétfőn és pénteken tartatnak. A Róta döntvényei, fontosságuknál fogva a XV. századtól kezdve többször összegyüjtettek.[2]

Ezen itélőszék elnevezésének eredete bizonytalan. Leghelyesebbnek látszik azok nézete, kik azt onnan származtatják, mivel az auditorok körben ülvén, az ügyeket forgatják (rotant) és vizsgálják.

196. §. 2. Az apostoli kamara.[3]

Apostoli kamara.

I. Az *apostoli kamara* (reverenda camera apostolica) nemcsak a pápai pénzügyre figyel, hanem egyszersmind pénzügyekben felebbviteli törvényszéket képez.

[1] Regolamento legislativo e giudiziario per gli affari civili. nov. 10. 1834.

[2] Ily gyüjtemények: Decisiones S. Rotae Romanae recentiores, a *Prosp. Farrinaccio, P. Rubeo* etc. Selectae 25 Partes in 19. volum. Venet. 1677. 1716; *A. Falconeri*: S. Rotae Rom. decisiones ed. Maria de scala. IV. Tom. Rom. 1726—28; *Patrizi*: Decisiones s. Rotae. Rom. 1832. stb. Ezen törvényszék döntvényei a pápai törvényhozás és az egyházjogi gyakorlatra döntő befolyással voltak; a középkor legkitünőbb kánonistái pedig innen kerültek ki.

[3] *Hinschius*. i. m. 40. §. 1. *Bangen*. i. m. 345. l. *Ridolphini*: Praxis judiciaria recent. P. 1. c. 1. Card. *de Lucca*: Relatio ecl. disc. XI. XXXIII. —XXXVI; *Cohellius*: Notitia cardinalatus. c. 39—53. §. Az apostoli kamarára

A pápai pénzügy hajdan a főesperes (archidiaconus) gondja alatt állott, később a kamarás-bibornokra bizatott. A XII. századtól kezdve mint a pápai kincstár előljárója a kamarás emlittetik. Felsőbbsége alá volt rendelve a kincstárnok (thesaurarius), a kihallgató (auditor generalis cam. apost.), és a gubernator urbis, ki egykor vicecamerariusnak is neveztetett, egyéb tisztviselők és az egész kamarai papság (clerici camerae), melynek száma kezdetben határozatlan volt. IV. Jenő hétben állapitotta meg; e számot V. Pius 12-re emelte; XIII. Gergely pedig 8-ra szállitotta le; V. Sixtus ismét 12-re emelte; mig végre XII. Leo 1826-ban azok számát kilenczre határozta. Később a bibornok-kamarás hatalma megszoritttatott, s tőle nemcsak a nevezett három fősegédje függetlenittetett, hanem a teljes apostoli kamara (plena camera), mint önálló itélőszék ismertetett el.

Tagjai. II. *Jelenleg* az apostoli kamarához tartoznak: A bibornok-kamarás (Camerlengo di santa Romana Chiesa), kinek hivatala a pápa halála után is fönnmarad s három bibornokkal viszi az egyházi birodalom kormányát (192. §.). Az alkamarás (Vice-Camerlengo di S. R. Chiesa), aki hivatalával a régi gubernator urbisnak teendőit annyiban egyesité, amennyiben ő Rómában a legfőbb rendőrigazgató volt. Az auditor (uditore Generale della R. C. A.), ki egyszersmind a curiához tartozó egyéneknek első és rendes birája; a kincstárnok (Tesoriere Generale della R. C. A.), ki a pápai pénzügyminister teendőit teljesiti; a kamarai papság (chierici di camera), mely a dekánon kivül, ki egyszersmind a levéltárak elnökségét is viseli, kilencz egyénből áll. Ide számittatik még a Camerlengo auditora, a szegények és a kincstár ügyvéde, egy procurator, egy biztos, három helyettes biztos és két titoknok.[1] A kilencz tag mindegyike, mint elnöke valahol valamely közigazgatási ágnak, magában egy különitélő széket képez, melyből a fölebbezés közvetlen az apostoli kamarához történik. Jelenleg tehát az apostoli kamara,mint felebbviteli törvényszék az egész egyházra nézve, még azon jelentőséggel bir, hogy valamely

vonatkozó pápai constitutiók közül nevezetesbek: *Eugenii* IV. Const. „*Inter caetera*," a. 1438; „*In eminenti*," a. 1444; *Innoc.* VIII. Const. „*Cum sicut*", a. 1485; *Jul.* II. „*Ex injuncto*" a. 1506; *Leon.* X. Const. „*Licet felicis*," a. 1517; Greg. XIII. Const. „*Quae a Romanis*," a. 1584; *Sixt.* V. Const. „*In conferendis*," a. 1590; *Paul.* V. Const. „*Universi agri*," a. 1611. *Alex.* VII. Const. „*Singularis*", a. 1655. *Innoc.* XII. Const. „*Ad hoc unxit*," a. 1692. *Bened.* XIII. Const. „*Cum sicut*", a. 1728; *Bened.* XIV. Const. „*Roman. curiae*," a. 1744. és „*Inveterata*," a. 1751.

[1] „Annuario Pontificio" 1872.

pénzügyi kérdés tiszta per utján hozzá másod vagy harmad folyamodásban fölebbeztetik.

197. §. 3. A Signatura justitiae.[1]

I. Azon folyamodványok, melyek a pápához kegyelmi, vagy igazsági ügyben benyujtattak, megvizsgáltattak: vajjon a kért kegyelem megadható-e? és az utóbbi ügyben a keresetnek hely adható-e? és annak eldöntésével melyik biró bizassék meg? Azon tisztviselők, kik az ily folyamodványokat megvizsgálták s véleményt adtak, referendarii apostolici, vagy referendarii signaturae nevet nyertek; referendarii-nek neveztettek, mivel a pápánál az ügyet előadták, referendarii signaturae pedig, mivel határozataikat a pápának aláírás végett[2] (signare) előterjesztették. Ezen aláírástól neveztetett maga a hatóság is Signatura justitae (igazság jegyzetének). A referendariusok száma lassankint igen nagyra növekedett, mivel egyesek, kik nem is laktak Rómában, a fejedelmek óhaja folytán ezen czimmel lőnek megtisztelve. Az előadók különbség nélkül kegyelmi vagy igazsági ügyben tehettek előterjesztést; VIII. Incze azonban ugy intézkedett,[3] miszerint a referendariusok két részre osztatván, egyik rész a kegyelmi, a másik az igazsági ügyeket adja elő. III. Pál alatt, ki a referendariusokat különféle kiváltságokkal látta el,[4] élükön már egy bibornok állott mint praefectus. Ezen időben történt a signatura justitae és signatura gratiae egymástóli elkülönöztetése is. V. Sixtus azt határozta,[5] hogy addig, mig számuk 100-ra le nem olvad, ujak ne neveztessenek, s ezek közül is csak 70 működjék: egyuttal a kinevezendő referendariusokban a következő kellékeket kivánta: 1. a törvényes születést, 2. 25 éves kort, 3. erkölcstisztaságot, 4. jogtudorságot, 5. hajkoronát és egyházi öltöny viselését, 6. bizonyos jövedelmet valamely javadalom után, vagy magán vagyonból, 7. a praefectus és hat öregebb referendarius előtt letett vizsgálatot. Később a referendariusok közül csak a

Signatura justitiae.

[1] *Hinschius* i. m. 415. l. *Ridolphini* P. 1. c. 13: *Franc. Ant. Vitale:* Commentarius de jure Signaturae justitiae. Rom. 1756; *de Lucca* disc. XXXI. továbbá: *Cohellius, Danielli, Moroni, Bangen.*

[2] *Hier. Gonzalez,* in regul. VIII. Cancell. glossa 60. de mensibus n. 54. 55: „Et ideo apellatur signatura gratiae et signatura justitiae, quia ibidem signantur i. e. subscribuntur rescripta gratiae et justitiae.

[3] Const „*Officii nostri,*“ jan. 25. 1491.

[4] Const. „*Debita consideratione,*“ jul. 30. 1540.

[5] Const. „*Quemadmodum,*“ oct. 22. 1586.

kineveztetésükre legöregebb 12 működött (referendarii votantes), kik VII. Sándor idejében a praefectus elnöklete alatt saját testületet képeztek; a testület legöregebb tagja dekánnak neveztetett.[1]

Illetékessége hajdan.

A signatura justitiae illetékessége csak igazság-ügyben s csak meghatározott esetekre terjedt ki.

A praefectus és a 12 referendarii votantes mellett működtek még az auditor signaturae és az auditor praefecturae (revisor.) Az üléseken a Rómában lakó többi referendarius is részt vett, de ott csak tanácskozási joggal voltak felruházva; innen eredt a megkülönböztetés: referendarii participantes és nonparticipantes.[2]

Jelenleg mily ügyekben itél?

II. Ezen hatóságra nézve is legutóbb XVI. Gergely intézkedett.[3] Jelenleg a signatura justitiae mint felebbviteli törvényszék működik s itél: a birói illetőség, a rotához felebbvitel megengedése, az előbbeni állapotba való visszahelyezés, semmiségi panasz és a birák el nem fogadása felett.

Személyzete.

Személyzete ma következő:[4] a bibornok-praefectus, a dekánon kivül hét szavazó praelatus (praelati votanti), két auditor, egy jegyző. Ide tartoznak azon kivül a nagyszámu praelati referendarii, kik részint Rómában, részint különböző országokban laknak.

b) A kegyelemügyi hatóságok.

198. §. b) A kegyelemügyi hatóságok. 1. A signatura gratiae.[5]

Signatura gratiae.

A *Signatura gratiae* (kegyelem jegyzete) a rendkivüli kegyelmi ügyekkel foglalkozik. Vannak ugyanis bizonyos kegyelmi, vagy peres ügyek, melyeknek eldöntése egyedül a római pápa rendkivüli és legfőbb hatalmától, illetőleg kegyelmétől függ. Ily ügyekben, melyekre nézve a kérvények egyenesen a pápa személyéhez intézendők, de

[1] Const. „*Inter ceteras*," jun. 13. 1659. §. 1.

[2] Az emlitetteken kivül ezen hatóságra nézve még a következő pápai Constitutiók intézkedtek: *Pii* IV. „*Cum nuper*," a. 1561; *Innoc.* XII. „*Inter gravissimas*," a. 1695: *Clem.* IX. „*Egregiis*" a. 1669. *Bened.* XIII. „*Romani P.*" a. 1727; *Bened.* XIV. „*Militanti ecclesiae*" a. 1746; *Leon.* XII. *Quum plurima.*"

[3] „Regolamento," 1834.

[4] Annuario Pontif. 1872.

[5] *Hinschius*, i. m. 421. l. *Bangen*, i. m. 391. l.

auditoránál (auditor sanctissimi) nyujtandók be, vagy ő szentsége egyedül, vagy auditorának meghallgatása után határoz, vagy némely esetben azt előbb tanácskozás végett a Signatura gratiae-hez átteszi, s ennek meghallgatása után intézi el az ügyet saját aláirásával, (signatura) innen e hatóság neve. Ezen hatóságban, mely egyszersmind mint méltányossági bíróság működik a törvények némely esetekbeni nagy szigorának enyhitésére, maga a pápa elnököl személyesen, azért a bibornok-praefectus hivatala inkább csak tiszteletbeli. A hatóság tagjai részint bibornokok, részint más főpapok, nevezetesen: a kamarai kihallgató (auditor camerae), a kincstárnok (thesaurarius), a datarius, a Rota dékánja, az apostoli iroda igazgatója (regens cancellariae), a bibornok-helyettes vicesgerense, az auditor sanctissimi és három referendarius participans. Tagjai.

199. §. 2. A Dataria.

A *Dataria* azon hatóság, mely a pápának föntartott fegyelmi ügyekben való felmentésekkel in foro externo foglalkozik. XIV. Benedek pápa a „*Gravissimum ecclesiae*“ 1745. nov. 26-án kelt constitutiójában a Secretaria brevium és a Dataria jogkörét pontosan meghatározta. A Dataria jogkörébe esnek: Dataria. Jogköre.

1. A sz.-széknek különösen föntartott nem consistorialis javadalmak adományozása. 2. A kiváltságok megszoritása, tágitása, vagy megerősitése. 3. A hozott rendszabályok (pl. káptalaniak), kivételek, egyesitések, a tagositás, vagy felosztás és a kegyuri jog adományozásának megerősitése, uj kanonokságok megalapitása, amennyiben ezen ügyek a pápa elé tartoznak. 4. Az egyházi javak elidegenithetésére való engedélyadás. 5. Felmentés a szabálytalanság ex defectu, vagy ex delicto minden esetében. 6. Különféle házassági akadályok, fogadalmak és eskük alóli felmentések.

Hazánkban ezen ügyekben a folyamodványok nem egyenesen Rómába, hanem a megyés püspökhöz intéztetnek, ez szokta azokat Rómába fölterjeszteni. Ha a felek, két különböző püspök joghatósága alá tartoznak, akkor a folyamodó fél püspöke a másik püspök tudtával folyamodik.

A Dataria részéről határozat vagy felmentés végett az ügyek a pápa elé terjesztetnek, mert ez és nem a Dataria adja a kegyelmet (papa, non datarius concedit gratias). A Datarius a kérvényeket megvizsgálja, a pápa elé terjeszti s jóváhagyás eszközlése után reá a keltet és datumot feljegyzi. E datálásból vette a dataria elnevezés eredetét.

A határozatok vagy felmentések a halászgyürü alatt breve alakjában küldetnek az illető püspökhöz, vagy káptalani helyetteshez.

Datarius. A Dataria ügyeit hajdan egyedül az ugynevezett főjegyző kezelte; most élén a *Datarius* áll. Ezen hivatal tulajdonképen nem bibornoki hivatal; vagyis a hivatal viselője rendszerint praelatus, nem pedig bibornok. De oly fontos ezen állomás, hogy ujabb időben bibornok tölti be;[1] ily esetben a bibornok nem Datarius, hanem *Pro-Datarius* nevet

Tisztviselők. visel. A Datarius alatt álló főbb tisztviselők: a *Sub-Datarius* (Sotto Datario); az *officialis per obitum*, (Prefetto del officio per obitum); ez a megürült javadalmak adományozásaért beadott kérvényeket kezeli, s azért neveztetik igy, mivel a javadalmak többnyire a javadalmas halála folytán jönnek üresedésbe; az *officialis per concessum* (Prefetto dell' officio per concessum) a Datarius elintézése alá eső kevésbbé fontos ügyekkel foglalkozik. Alárendeltebb tisztviselők: 1. *Prefectus Datarum*, ki a már jóváhagyott kérvények alá a kis datumot irja: 2) *Revisor 1. et* 2. *et matrimonialium*, kik a jóváhagyott kérvények alakját a Dataria irmodora szerint rendezik, s ha házassági engedélyről van szó, ugy a revisiót a Revisor matrimonialium teljesiti; 3) *Praefectus componendarum*, ki a hivatalos taxákat határozza meg a meghatározott árszabály szerint, miért is ez a Dataria pénztárnoka; 4) *Officialis de missis*, ki miután a kérvény már a revisoroktól átnézve, s a fő Datarius által aláirva van, azt iktatás végett átküldi az iktatónak; 5) *Custodes, Registri et Registratores*, t. i. a levéltár-őrök és iktatók; 6) *Collator*, ki az eredeti engedélyt a beiktatottal egybeveti; 7) *Officialis Brevium*, ki ha az engedély breve alakjában adatik, ezt szerkeszti; 8) *Scriptor Bullarum in via secreta*, ha az engedély rendkivüli és titkos uton adatik; 9) *Notarii*, különjegyzők a Dataria elé kerülni szokott ügyek minősége szerint.

200. §. 3. Sacra Poenitentiaria Romana.

Poenitentiaria. A *Poenitentiaria* azon czélból állittatott, hogy azok, kik pápai föloldozásra föntartott bünöket követnek el, vagy valamely törvényes titkolandó akadályba bonyolódnak, a lelkiismeret itélőszékére nézve föloldoztathassanak. Ide tartoznak mindazon fölmentések, feloldozások és érvényesitések, melyek csak lelkiismeretben, in foro interno, alkalmaztathatnak.

[1] Jelenleg is bibornok a Datarius.

Már a XIII. században fordulnak elő Rómában poenitentiariusok.[1] A XIV. században XII. Benedek „*In agro dominico*“ 1339. ápr. 8-iki constitutiója nemcsak a már hatósággá szervezett Poenitentiaria Poenitentiariusainak kötelmeit sorolja elő, hanem az egész személyzettel is foglalkozik. Ezen hatóságra nézve IV. Sixtus,[2] IV. Pius,[3] és V. Pius[4] is tettek intézkedéseket. Azon szervezetet azonban, melylyel a Poenitentiaria jelenleg bir, XIV. Benedek „*Pastor bonus*“ és „*In apostolicae*“ ápr. 13. 1744. constitutiói által nyerte. Szervezete.

Eszerint a Poenitentiariát kétféleképen lehet tekinteni, vagy mint a lelkiismeret itélőszékét, vagy mint külső itélőszéket. Az első értemény ben vett Poenitentiáriához tartoznak: a *Poenitentiarius Major* (Penitenziere Maggiore) és a *kisebb poenitentiariusok*. Amazt a pápa nevezi ki, bibornok-presbyter, hit- és kánonjogtudornak kell lennie. Hivatalát saját személyében tartozik teljesiteni, s csak ha Rómából pápai engedélylyel van távol, helyettesithet a bibornokok közül egyet, ki ilyenkor *Pro-Poenitentiarius* nevet visel. Bizonyos napokon Rómában gyóntat s a haldokló pápát ő látja el a végszentségekkel. A kisebb poenitentiariusokat ő rendeli ki, ezek a minoriták, a sz. Ferencz- és sz. Domonkos rendéből valók és Róma három főtemplomában t. i. a sz. Péter, laterani, és Maria Maggiore-féle egyházban mint gyóntató atyák működnek, és a bünbánókat a római pápának föntartott bünök alól feloldozzák.[5] A Poenitentiaria mint a lelkiismeret itélőszéke.

A Poenitentiáriához, mint külitélőszékhez, a *Poenitentiarius Majoron* kivül tartoznak: a Poenitentiaria *kormányzója* (regens), ki a nagy poenitentiarius helyettese és némely föloldozások és fölmentések adására van jogositva, két tanácsnok, egyik hittudor, másik kánonjogtudor, a datarius, javitó (corrector); pecsétlő (sigillator) s több alsóbb tisztviselő, 3 procurator vagy titoknok, egy levéltárnok és 3 irnok. Mint külitélőszék.

[1] Ilyen volt pennaforti *Rajmund*, kit IX. *Gergely* a gyüjteményt kihirdető „*Rex pacificus*“ bullában: „Capellanum, et poenitentiarium nostrum“ nevez. IV. *Kelemen* (1265—1268), c. 1 in VI-to de tempore ordinat. (I. 9.) „poenitentiarii nostri“ szavak fordulnak elő. Azután V. *Kelemen a „Ne romani“*, Constitutióban megemliti a Poenitentiarius majort és más poenitentiariusokat. Az „Ordines romani“-ban a poenitentiariusok ünnepélyes alkalmakkor és bizonyos cselekvényeknél a pápa környezetében tünnek fel, mint a curiához tartozó személyek, a temetéseknél ők mondanak bizonyos imákat, jelesen egyes zsoltárokat, s a bünösöket nyilvánosan fölmentik.

[2] Const. „*Quoniam nonnulli*“ maj. 9. 1484.

[3] Const. „*In sublimi*“ maj. 4. 1564.

[4] Const. „*In omnibus rebus*“ maj. 18. 1569: „*Pro nostri*“ sept. 1568; és „*Ut bonus*“ maj. 18. 1569.

[5] Ezen egyházakban különféle nemzetek részére gyóntatószékek vannak felállitva.

Mint ilyen föloldozásokat vagy fölmentéseket ad, szokott mód szerint, kivált a távollevőknek. És pedig föloldozásokat mind titkos, mind nyilvános esetekben, de csak pro foro interno; fölmentéseket csak titkos esetekben, kivévén a szerzeteseket, kiknek nyilván, vagy köztudomásu esetekben is mind a két forumra nézve fölmentéseket adhat. Ily fölmentéseket, feloldozásokat vagy maga a Poenitentiaria engedélyez, vagy az ügyet a nagy poenitentiarius, vagy a pápa engedményezésére előkésziti.

Ezen itélőszéktől minden ingyen (Gratis pro Deo) adatik ki.

c) A kiadói és irodai hivatalok.

201. §. Az apostoli cancellaria, és az apostoli secretáriák.[1]

Cancellaria apostolica.

1. Az *apostoli iroda* (cancellaria apostolica) mindazon rendeleteket, melyekre nézve bulla alakja kivántatik, hirdeti s bocsátja ki. Ide tartoznak minden consistoriumi határozatok (pl. bibornok-kinevezések, vagy a püspöki megerősitések), azután a Dataria által hozott határozatok és végre oly rendeletek, melyekre nézve a pápa akár a consistoriumban, akár azonkivül rendszerint a bibornokok tanácsát szokta kikérni.

Az apostoli cancellaria főnöke egy bibornok, mint *vicecancellár*[2] (vicecancelliere), ki VIII. Sándor idejétől a *sommista* czimet is viseli.[3] A cancellaria személyzetét képezik még az igazgató (regens cancellariae), ki mint a vicecancellár helyettese, ennek nevében az összes személyzetre felügyel, s egyes teendőket teljesit; az alsommista (sotto sommista) és helyettese; az abbreviatorok (abbreviatori del Parco maggiore),[4] élükön a dékánnal; a depositarius generalis dei vacabili, és depositarius generalis del Piombo, kik a kibocsátandó rendeletet taxálják a Can-

[1] *Hinschius*, 432 és köv. l. *Bangen*, 434 és köv. l; továbbá *Card. de Luca*; *Cohellius*, *Danielli*, *Moroni*.

[2] Ennek méltóságával egy régi, VII. Kelemen „*Etsi ad singula*“ jul. 5. 1532-ben kiadott Constitutiójában is megerősitett szokás szerint a S. Lorenzo in Damaso bibornokczim van összekötve.

[3] Constitutio „*Creditae nobis divinitus*“ mart. 15. 1690.

[4] Igy neveztetnek a cancellaria helyéről, ahol összejönnek, s amely közönségesen park-nak neveztetik. Ezen abbreviatorok praelatusok, s hivatalbeli helyettesekkel is birnak.

cellaria szabályai szerint az illetékekre nézve, a plumbatorok, kik a bullákat a lefüggő ólompecséttel látják el, s más alsóbbrendü tisztviselők.

Minden irodai teendőnél az u. n. apostoli iroda szabályai (72. §.) szorosan szem előtt tartandók; azon esetben pedig, ha sommás és gyors eljárás történik, eltekintenek e szabályoktól, s azért létezik ezen apostoli irodában a sommistai hivatal, mely mintegy különválva az irodától s annak szabályaitól, állitja s adja ki a bullákat.

2. *Secretaria brevium.* A pápai rendeleteket és az adott kegyelmekről szóló iratokat sok nehézséggel járt mindig bulla alakjában kiállitani. Midőn ily ügyekben egyszerübb és könnyebb módot kezdettek használni, egy, az apostoli irodától különvált uj hatóság az u. n. *Secretaria brevium* keletkezett. Ez a középkor vége felé történt, bár az időt pontosan meghatározni nem lehet. Secretaria brevium.

A brevék kevésbbé fontos egyházi és világi ügyekre nézve adatnak ki.

A Secretaria brevium a *secretarius brevium* (secretario dei brevi pontifici) felügyelete alatt áll, ki a pápa tetszése szerint bibornok vagy praelatus lehet; segédei: a helyettes (sustituto) és a minutánsok, kik a kérelmeket kivonatozzák; valamint a levéltárnok.

A secretaria breviumtól megkülönböztetendő az u. n. *secretaria brevium ad principes* és a *secretaria pro epistolis latinis.*

3. Azon időben, midőn a Secretaria brevium keletkezett, a pápák egyet a bibornokok közül, jelesen pedig egy bibornokságra emelt rokonukat (cardinalis nepos) az egyházbirodalom és a külföld politikai ügyeinek elintézésében különös bizalomra méltattak. Azért ezen ügyek is kivétettek az apostoli iroda köréből és egy uj hatóság, az u. n. *Secretaria status* elé utasittattak. Secretaria status.

Jelenleg a Secretaria status, melynek élén a bibornok-államtitkár áll, mint a pápa külügyministeriuma működik és melynek segélyével a pápa a világi hatalmasságokkal az egyház-ügyekre nézve is érintkezik. Az államtitkár mellé több alsóbbrendü tisztviselő van rendelve, u. m. a helyettes államtitkár, több minutans (kivonat-készitők), levéltárnok és a számokkal irt levelek szerkesztője.

4. A *Secretaria Memorabilium*, melyet egy secretárius több tisztviselővel igazgat, a pápa mint világi uralkodó elé került kegyelmi ügyekkel foglalkozik. Élén áll egy bibornok mint secretarius, személyzetéhez tartoznak, két helyettes, több sommázó és minutans, egy levéltárnok és egy iktató. Secretaria memorabilium.

202. §. IV. A Congregatiók.[1]

Congregatiok:

Rómában több, különböző időben alakult és önállólag működő *Congregatio* (gyülekezet) létezik, melyek rendesen egy bibornok-főnök (praefectus) elnöklete alatt állanak. Ezek közé tartozik:

a) S. Officii.

1. A *Sacra congregatio romanae et universalis inquisitionis seu sancti officii.* (A szent hivatal, vagyis vizsgálat egyesülete). Ezen congregatio 1542-ik évről III. Pál pápától ered;[2] mostani szerkezetét 1587-ben V. Sixtustól nyerte.[3]

Itél az eretnekség, hittagadás, hitszakadás és az ezekkel járó bünök, továbbá a babonaság minden nemei, a szentségekkel való visszaélés, a sollicitatio ad turpia in sacr. poenitentiae stb. fölött.

Elnöke a római pápa; tagjai bibornokok, kiknek száma a pápa akaratától függ, s kik közül egy a titoknoki teendőket végzi. A gyülekezet személyzetéhez tartoznak még a hivatalnokok (officiales), kik között első helyen áll a commissarius sancti officii (hivatalbeli biztos), mindenkor egy lombardi tartományi dominikánus, ki a rendes birói tisztet teljesiti. Ez után következnek: a) egy ülnök (assessor s. officii), ki a teljes ülésben előadó (referens), az itélőszéknek pedig elnöke; b) a közvádló (promotor fiscalis); c) a közvédő (advocatus reorum). Ide tartozik még több kánonjogtudor, jelesen a consultorok, kik egyes esetekben nézetöket nyilvánitják, a bibornokokat informálják. Ezek hit- és jogtudós világi papok és szerzetesek közül a pápa által neveztetnek ki; a domonkosrend főnöke, a magister palatii sacri és egy domonkosrendi tag, született consultorok (consultores nati); végre a qualificatorok vagyis oly tudósok, kik nehezebb kérdések és iratok fölött mondják ki véleményöket;[4] ezek után következnek a jegyzők.

b) Indicis.

2. A *Congregatio indicis librorum prohibitorum* (a tiltott könyveket lajstromzó egyesület). A kath. egyháznak egyik feladata az egyház tanát eredeti tisztaságában föntartani, s minden, a hit és erkölcsre vonatkozó rosz könyvek és iratok terjedését lehetőleg megakadályozni. E czélból már IV. Pál 1557-ben összeiratta azon könyveket, melyeket senkinek birni, vagy olvasni nem volt megengedve (index librorum prohibitorum).

[1] *Hinschius* i. m. 448. l. *Franc. Macedo*: Schema sacrae congregationis. s. Officii romani, Patavii 1676: *Bangen* 91. l. *Maroni*, Joann. *Simor*: De sacris congregationibus romanis et earum auctoritate, az Archiv 11. köt. 410 s köv. 15. köt. 133 s köv. l. *de Luca*, *Danielli*, *Pecorelli* stb.

[2] Const. „*Licet ab initio*" 21. jul.

[3] Const. „*Immensa aeterni*," jan. 22. 1587.

[4] A congregátiók személyzetét illetőleg v. ö. az Annuario pontifició-t bármelyik évről.

A trienti zsinat ezen ügybeni tanácskozásra és a kellő szabályok kidolgozására egy bizottságot nevezett ki, mely által kidolgozott tiz szabály (de libris prohibitis regulae decem) időrövidség miatt a zsinat elé nem terjesztethetvén, IV. Pius által erősittetett meg.[1] V. Pius már egy külön congregatiót alapitott, melyet V. Sixtus[2] kellőleg szervezett, s végre XIV. Benedek annak ügyvezetését véglegesen megállapitá.[3]

Feladata: megvizsgálni mindazon könyveket és iratokat, melyek a hittan és erkölcsiség ellen irányozvák, azoknak olvasását megengedni, vagy eltiltani, a tiltott könyvek lajstromát elkésziteni, és a tiltott könyvek olvasására engedélyt adni. Határozatait saját neve alatt bocsátja ki: de hogy kötelező erővel birjanak, szükségkép a pápai megerősités után Rómában szokásos módon (in acie campi Florae) kihirdetendők.

Elnöke egy bibornok; tagjai a pápa tetszésétől függő számos bibornok; a magister palatii titoknoka mindig egy domonkos-rendbeli, ki praelatusi ranggal bir. Az iratok megvizsgálására nagy számu világi és szerzetes-papságból kiszemelt hit- és kánonjogtudósok mint consultorok és ezek mellett vannak az u. n. relatorok, vagyis előadók.

3. A *Congregatio Concilii Tridentini Interpretum* (A trienti zsinat határozatainak magyarázására rendelt bibornokok egyesülete), *és az avval egybekötött congregatiók.* A congregatio concilii-t 1564-ben, mint azt a 69-ik §-ban megemlitettük, IV. Pius pápa alapitotta. V. Pius és V. Sixtus azt széles magyarázati körrel látták el. c) Conc. Trid. Interpret.

Hivatva van különösen a trienti reformhatározatokat a pápa tanácsával hitelesen magyarázni; határozatai a pápa által szentesittetvén kötelező erővel birnak.

A congregatió élén a bibornok-praefectus áll. Személyzetéhez tartoznak: a titoknok, ez praelatus és rendesen érsek in partibus infidelium, altitoknok; továbbá egy auditor és számos consultor, kik Róma legjelesb hit- és kánonjogtudósaiból választatnak ki. Végre ide tartozik egy levéltárnok, két minutans és egy protocollista. Ezen Congregatióval egybe van kötve:

a) A *Congregatio particularis super statu ecclesiarum* (visitationis liminis), mely XIV. Benedek pápa által[4] oly czélból alapittatott, A vele egybekötött Congregatiók.

[1] Const. „*Dominici gregis;*“ mart. 24. 1564. — [2] Const. „*Immensa aeterni.*“ — [3] Const. „*Sollicita ac provida,*“ 1753. *Jos. Catalani*: De secretario Sacrae Congr. indicis libri duo Romae 1751. IV.; Archiv 4. köt. 304. 509. s köv. l. 5. köt. 66. l. *Fessler:* Das Kirch. Bücherverbot. Wien 1851. *Simor* (Archiv. 21. köt. 46. s köv.)

[4] Const. „*Decet*“ nov. 23. 1740.

hogy azon jelentéseket, melyeket a püspökök megyéjökről időszakonkint beküldenek, vagy a Rómában levők által beadatnak, átvegye és megvizsgálja s az ezekre adandó válasz fölött tanácskozzék. A fontosabb ügyek innen a teljes congregatio elé vitetnek. A határozatok a pápa jóváhagyása után a praefectus és titoknok aláírásával az illető püspökkel latin nyelven közöltetnek. A congregatio concilii praefectusa itt is elnök, a személyzetet a titoknok, egy u. n. secretarius litterarum latinarum és bizonyos számu praelatus képezi.

b) *Congregatio particularis super revisione synodorum provincialium*; ez a tartományi zsinatok végzéseinek átnézésével foglalkozik. Elnöke és titoknoka ugyanazok, kik a főcongregatióban, a consultorok ide külön neveztetnek ki.

c) *Congregatio particularis super residentia episcoporum*; VIII. Orbán[1] alapitá, XIV. Benedek[2] ujra szabályozta, elnökeül adván a bibornok-helyettest; tagjainak száma nincsen pontosan meghatározva. Felügyel arra: vajjon a püspökök eleget tesznek-e helybenlakási kötelmöknek?

d) Super negot. episc. et regul.

4. *Congregatio super negotiis episcoporum et regularium.* Ezen congregatiok V. Sixtus[3] által, mint külön egyesületek alapittatak, később pedig a kettő egybekapcsoltatott. A püspökök és kiváltságos praelatusok hivataloskodási tevékenysége és azok egymáshozi kölcsönös viszonya és a szerzetes fegyelem fölött őrködik.

Elébe tartoznak a püspökök, praelatusok és káptalanok, püspökök és szerzetes-rendek, szerzetesek és főnökeik és különböző szerzetes-rendek között támadt kétes és vitás kérdések. Különösen intézkedik a püspök kormányzata ellen támadt panaszok, a szerzetesi fogadalom, választások, az apáczáknak egyik kolostorból a másikba való áttételére nézve, itél a praelatusok vétségei fölött, amennyiben azok nem más gyülekezet elé tartoznak.

A bibornok-prafectus oldala mellett levő titoknok szintén praefectus; a többi személyzetet képezik az altitoknok, auditor, a judex relator, a promotor fiscalis, a sommista, levéltárnok, protocollista és több minutans, consultorok ezen congregatióhoz csak XVI. Gergely által 1834-ben adattak.

e) Immunit. et jurisdictionis.

5. *Congregatio immunitatis et jurisdictionis ecclesiasticae* (az egyházi kiváltságokra és joghatósági viszályokra ügyelő egyesület.) VIII.

[1] Const. „*Sancta synodus*," dec. 12. 1634. — [2] Const. „*Ad universae*" sept. 3. 1746.

[3] Idéz. Const. „*Immensa*"; *Bizzarri*: Collectanea in usum secretariae s. Congr. episcop. et regul. Romae 1836.

Orbántól 1626-ban veszi eredetét, ki ugy látszik, vivae vocis oraculo alapitotta, mert erre vonatkozó okmány nem létezik.

Kötelessége az egész egyház hármas kiváltságára, t. i. a személy-, vagyon- és kiváltságokra figyelni és azokat minden megsértés és támadás ellen védeni. A bibornok-praefectuson kivül ezen gyülekezet több bibornok-, több praelatus mint consultor-, és egy titoknokból áll.

6. *Congregatio sacrorum rituum* (a sz. szertartások egyesülete.) V. Sixtustól ered.[1] Feladata az istenitisztelet, a szertartások és az ünnepek körüli intézkedés; azok föntartása, módositása, megszüntetése, az ezek körüli visszaélés akadályozása vagy megszüntetése; rendkivülileg pedig külön pápai meghagyás folytán még a boldoggá vagy szentényilvánitás körüli szükséges eljárás is rá bizatik. f) S. Rituum.

A bibornok-praefectus elnöklete alatt tagjai: több bibornok, több praelatus, jelesen a titkár, azután a rendes ülésekben a sz. atya sekrestyése, egy protonotarius apostolicus, a promotor fidei, egy assessor egyszersmind sub-promotor fidei, a magister caeremoniarum és számos consultor; ha mint a szenttéavatás ügyénél rendkivülileg müködik, a Rota három legöregebb auditora, a pápa auditora, az Inquisitió assessora és a magister sacri palatii is, a congregatió tagjait képezik, s azért mindezek született tanácsnokoknak neveztetnek. A kinevezett consultorokon kivül pedig van még egy hymnuskészitő és egy levéltárnok.

7. *Congregatio indulgentiarum et reliquiarum* (a bucsu és sz. ereklye-ügy vezérlésére létesült egyesület) IX. Kelemen alatt jött létre.[2] g) Indulg. et reliquiar.

Jogköréhez tartozik minden, a bucsu és ereklyék körül fölmerült ügyben eljárni, az ereklyéket megvizsgálni és hitelesiteni. Engedélyeket ad kiváltságolt oltárokra és bizonyos tárgyak megáldására.

Mint minden congregatio, ugy ez is a bibornok-praefectus elnöklete alatt áll. A személyzetet képezik bibornokok, egy praelatus mint titoknok, ennek segédje és nagyszámu consultorok, kik között a pápai sekrestyés, a ritus congregatio titkára, a promotor fidei s a pápai főszertartásmester, mint született tanácsnokok szerepelnek.

[1] Const. „*Immensa*," V. ö. Decret. authent. Congr. Sacr. Rit. ex actis eiusd. S. Congreg. collecta cura *Al. Gardellini* Romae 1824. 8. voll. 4 edit. 3 noviss. locupletata eiusd. s. Congr. decretis usque ad a. 1856. Romae 1856—1858. Decretum auth. Synopsis. Romae 1853. *Mühlbauer*: Decreta auth. s. Rit. Congr. cum notis Gardellini ect. Monachi 1862—67. Supplementum eiusd. auctoris ad eand. 1873. sqq; *Hartmann*: Repertorium rituum. Paderborn 1873.

[2] Const. „*In ipsis pontificatus*," jul. 6. 1669.

h) De propaganda fide.

8. A *Congregatio de propaganda fide* (hitterjesztő egyesület) és a *Congregatio pro negotiis ritus orientalis.* A hittérités ügyének vezetése a római pápa jogköréhez tartozik, mert a föld mindazon része, melyen még rendes egyházi kormányzás nincsen, a pápa joghatósága alatt áll.

A pápák a hitterjesztés ügyére mindig kiváló gonddal voltak, a mit az által is tanusitottak, hogy a nagyfontosságu hitterjesztő egyesületet alapitották. Ezen congregatio első alapját XIII. Gergely tette le; melyen VIII. Kelemen tovább épitett, XV. Gergely pedig azt befejezte;[1] meghatározta annak teendőit és jövedelmi forrásul a bibornokok által a bibornoki gyürüért fizetendő összeget tüzte ki, az egyesületnek egyszersmind számos kiváltságokat adott.[2] Ezen egyesülethez VIII. Orbán, XV. Gergely közvetlen utódja egy, saját nevéről nevezett intézetet t. i. a Collegium Urbanum de propaganda fide csatolt;[3] ebben a világ minden nemzetéből való ifjak a hittérítésre képeztetnek.

Ezen congregatio közege a pápáknak a hittérités ügyében. Gondoskodik a hittérítői állomások alapitása-, határainak megszabása- és az odaküldendő hittérítőkről; kirendeli az apostoli helyetteseket; a hittéritési vidékeken, a fent elősorolt egyesületek minden teendőit ezen congregatio egy maga teljesiti; az egyes vidékek addig maradnak kormányzása alatt, mig nem alkalmasak külön püspöki megyék kiszakitására; végre nagyszerü nyomdái vannak, melyekben a sz. könyveknek minden nyelven való kiadásáról gondoskodik.

A congregatió tagjai következők: a bibornok praefectus-generalis, a bibornok praefectus-oeconomiae, több bibornok, a titoknok és apostoli protonotarius, mindkettő praelatus, számos consultor, 4 minutans, egy levéltárnok és egy computista (vagy számtartó.).

Cong. pro negot. ritus orientalis.

IX. Pius pápa 1862. évi jan. 6-án kelt bullával ezen congregatióból egy uj, különös és állandó congregatiót az u. n. *Congregatio pro negotiis ritus orientalis* szakitott ki, melynek feladata a keleti egyház összes ügyeinek tárgyalása és vezérlete, a keleti egyház kánonjainak rendbeszedése és az összes keleti egyház könyveinek átvizsgálása, mely ügy különösen egyik bibornokra (card. ponens) bizatott. A két congregatió között szoros összefüggés van, mely abban áll, hogy mindkettő

[1] Const. „*Inscrutabili*" jun. 22. 1622.

[2] Const. „*Cum inter multiplices*," dec. 14. 1622; et „*Cum nuper*", jun. 13. 1623.

[3] Const. „*Immortalis Dei filius*", aug. 1. 1627. — V. ö. *Mejer*: Die Propaganda, ihre Provinzen und ihre Rechte. Götting. 1872.

egy közös elnökkel bir; azonban saját titkára és külön tiszti személyzete van. Az egyik titkára a másiknál mindig mint consultor működik. A bibornok-tagok a különféle keletegyházak ügyeit a keleti népek különbsége szerint magok között szabadon felosztják és optio joggal ruházvák fel azon esetre, ha egyik, vagy másik előadói állomás üresedésbe jön.

A nyomda és irattár mindkét congregatió közös használatára szolgál.

9. A *Congregatio super negotiis ecclesiae extraordinariis* VII. Pius pápától ered, ki azt 1814-ben alapitotta. Tanácskozik a rendkivüli egyházi állapotok fölött, melyek bármily oknál fogva egyik vagy másik államban felmerülnek, s kijelenti azon módot, mely szerint ezen állapot megszüntethető. i) Super negot. eccl. extraor.

E congregatiónak szabályszerüleg nincs elnöke, tényleg azonban a bibornok-államtitkár által igazgattatik; tagjai: több bibornok, a praelatus-titoknok, al-titoknok és nagy számu consultorok.

Ezen 9 congregatión kivül vannak ugyan még más apróbb egyletek is Rómában; de azok szorosan véve nem tartoznak az egész egyház kormányzatához, hanem vagy egész Olaszországra, vagy csak magára az egyházi államra terjed ki hatáskörük. Ilyenek: 1) *S. Congreg. super disciplina regulari*, mely mint egyik ága a 4. pontban tárgyalt Congr. super statu episcoporum et regularium-nak tisztán csak Olaszországra szól. 2) *S. Congr. super statu regularium* IX. Piustól felállitva, mely különösen a szerzetes ujonczok felvétele fölött őrködik Olaszországban. 3) *Congr. fabricae S. Petri*, mely a római Péter-templom ügyeinek intézésére létesült. 4) *S. Congr. caeremonialis*, mely a külső szertartások (melyek t. i. nem tartoznak a sz. mise részeihez), praecedentiák és tiszteletnyilvánitásokra felügyel. 5) *S. Congr. visitationis apostolicae*, mely Rómában és környékén felügyel a sz. mise és más egyházi alapitványokra, hogy azok pontosan teljesittessenek. 6) *Congr. criminalis Cardinalis-Vicarii*, Róma és környékére szól, hol a bibornok-helyettes, ki a pápának, mint római püspöknek helyettese, világi ügyekben is biráskodott. Végre 7) *Congr. super consultatione negotiorum status ecclesiastici*, mely az egyházi állam belügyeivel foglalkozott. Oly kisebb Congregatiók, melyek hatáskörе nem terjed ki az egész egyházra.

203. §. A pápai palota tisztviselői.

I. A pápai udvartartás körüli teendők teljesitésére a kamarási méltóságon kivül később más hivatalok keletkeztek, melyek közül különösen kiemelendő a *Praefectus palatii*, *Major Domus* vagy *Prefetto del sagro palazzo*, ki a pápai paloták felügyeletével van megbizva és Pápai palota tisztviselői.

egyszersmind polgári és büntető törvényhatósággal van felruházva a pápai palotában lakó és a familia pontificiához tartozó, valamint mindazon személyekre nézve, kik hivatásuknál fogva a pápai udvarral bármily összeköttetésben állanak, u. m. orvosok, kézművesek stb. mellette működnek az auditor civilis és auditor criminalis, ki judex sacri palatii-nak is neveztetik. Ezen hivatalok többnyire praelatusoknak adatnak. A palota-tisztviselőkhez tartoznak még a *praefectus cubiculi* (maestro di camera) és a *magister domus sacri palatii*, ki mindig domonkos-rendi.

II. Ujabb időben a pápa elé terjesztett igazságügyi és kegyelmi ügyek elintézése körül a pápa oldalánál működik, mint annak tanácsosa az auditor domesticus, vagy auditor sanctissimi.

III. A *Magister sacri palatii* (maestro del s. palazzo apostolico) már a XIII. században említtetik. Valamint később az auditor a jogügyekre: ugy volt ez a hittani kérdésekre nézve a pápa tanácsosa. Azelőtt a pápai udvar szónoka volt, néha a pápa előtt is tartott szónoklatot. Jelenleg a szónoki tisztet a kapuczinus rend teljesiti. A magister s. palatii a legutóbbi időkig a kinyomatandó könyvek elővigyázati átvizsgálásával volt megbizva; azonkivül több congregatiónak, u. m. az inquisitió, index, az indulgentia és a ritus congregatiónak consultora és a congr. examinis episcoporum egyik vizsgálója.

204. §. A szoros érteményben vett curialisták.

Ide tartoznak:

Szoros értemény vett curialisták.

I. Az *advocati*, kik a felek vagy birák által hozzájok intézett jogi kérdésekre nézeteiket nyilvánitják. Feleleteiket rendszerint irásban adják ki, melyért bizonyos meghatározott tiszteletdijt nyernek. Ezen állomásra csak azok alkalmaztatnak, kik az egyetemes jog tudorai és valamely ügyész mellett hosszabb ideig alkalmazva voltak és egy, még erre megkivántató vizsgálatot kiállottak. Némelyek közülök kitünőbb állással birnak, u. m.

1. Az *advocati consistoriales*, számuk kezdetben hét volt, később IV. Sixtus-tól 12-re emeltetett. A hét öregebb az u. n. advocati consistoriales numerarii vagy participantes[1] az 5 fiatalabb u. n. supranumerarii vagy non participantes ellenében a legöregebbnek mint dekánnak elnöklete alatt egy szükebb testületet képez. Ezeknek különös jogaik vannak, a többek közt ők a római egyetem (sapienza) rectorai;[2] ők képezik ezen

[1] Bened. XIV. Const. „*Inter conspicuos*“, a. 1744.
[2] *Sixt.* V. Const. „*Sacri apostolatus*,“ a. 1587.

egyetemen a jogi kart és a tudori fokot adományozzák. Vannak kiváltságaik is, u. m. a pápai capellához tartoznak és bizonyos praelatusi jelvényekkel élhetnek. A tulajdonképeni praelatusokhoz nem tartoznak, de az egyházi rendhez tartozó tagok szokás szerint tiszteletbeli praelatusoknak neveztetnek ki.

2. Az *advocatus pauperum*, ki a törvényszék előtt a szegények ügyét védelmezi; két procurator áll segélyére. A kamarai papsághoz tartozik és egyike a 4 praelati di mantellone-nek. Hasonló ranggal bir s szintén a kamarai papsághoz tartozik.

3. Az *advocatus fisci* vagy *advocatus camerae*, ki egyszersmind a rituum congregátiónál a promotor fidei hivatalát viseli.

Vannak még advocati simplices, kik irodáikban a feleknek tanácscsal szolgálnak és advocati titulares, kik mint ügyészek nem működnek, s bizonyos pl. birói hivatal elnyerésére várnak.

II. A *procuratorok*, vagyis ügyvédek, kik a peres ügyeket viszik, s a feleket a törvényszék előtt helyettesitik. Háromfélék: procuratores collegiales, számukat V. Pál 1613-ban 24-re szállitotta le; az advocatusokkal egyranguak és egy külön kiváltságokkal ellátott testületet képeznek. Az üdvözültté- vagy szenttététel ügyénél, mint procuratorok, egyedül ők működhetnek, az előttök letett vizsgálat nélkül senki Rómában a jegyzői vagy más nem collegialis-procuraturára nem alkalmaztatik; a fiscus, a kamara procuratora, valamint a kamara biztosa csak közülök neveztetik ki; kik a Rótánál alkalmaztatnak procuratores rotales; azok pedig, kik más törvényszékeknél működnek, egyszerü procuratoroknak neveztetnek.

III. A *sollicitatorok* vagy *expeditorok*, kik az ügyvédek segélyére vannak, az iratokat kiosztják, a felekkel kicserélik, vagy szétküldik és egyes előforduló esetekben a kérvényeket elkészitik.

IV. Az *agensek*, kik a felek, vagy a körülmények szerint néha a püspökök és követségek által kéretnek fel a curiánál bizonyos ügyeik elintézésére; vagy elintézésének szorgalmazására.

V. A *gyakorló jegyzők*, kik egyes hatóságoknál működnek, vagy *tiszteletbeli jegyzők*, kik valamely állandó jegyzői állomás elnyeréseig a gyakorló jegyzők mellett vannak alkalmazva.

205. §. Proto-notarii apostolici.

I. Az *apostoli jegyzők*, eredete a legrégibb időben keresendő. Már I. Kelemen (91—100) a város hét részében (septem regiones) jegyzőket

Az apostoli jegyzők eredete.

(notarii regionarii) nevezett ki;[1] ezek a vértanuk tetteit és halálát irták le és az egyházat illető ügyekre nézve a szükséges iratokat készitették el, s ugy látszik, a megkereszteltek neveit jegyezték fel.[2] A jegyzők clericusok voltak, a subdiaconusok alá levén rendelve, kezdetben alsóbbrendü állást foglaltak el. Az üldözések megszüntével hivataluk fönmaradt s az apostoli irodánál fontos ügyek elvégzésére használtattak, a midőn *notarii sedis apostolicae* nevet nyertek. Utóbb a római curia praelatusai közé számittattak. Az eredeti hét jegyzőhöz idővel számosan járultak, kik azonban az apostoli irodánál nem müködtek; a hét első a XIV. századtól kezdve *proto-notarii apostolici*-nek neveztetett,[3] s mint ilyenek a titkos és félnyilvános consistoriumok jegyzőkönyveit vezették, a bullák szövegét szerkesztették, továbbá a zsinatokon a jegyzőkönyvek vezetése és a szavazatok szedésével voltak megbizva. V. Sixtus a proto-notariusok collegiumának számát hétről tizenkettőre emelvén, jövedelmeiket szaporitotta, s őket különféle kiváltságokkal látta el.[4]

XVI. Gergely[5] számukat ismét hétre szállitotta le; IX. Pius[6] pedig kiváltságaik közül némelyeket egészen megszüntetett, másokat módositott.

Jelenleg háromfélék: a) participantes,

II. Jelenleg háromfélék:

1. *Proto-notarii participantes*,[7] számuk hét; a püspöki joghatóság alól ki vannak véve s Rómában külön testületet képeznek, mely maga részére rendszabályokat hoz; évenkint négy hit-, egyetemes jog-, vagy

[1] A liber pontificalisban I. Kelemenről ez olvasható: „Hic fecit septem regiones dividi notariis fidelibus ecclesiae, qui gesta martyrum sollicite et curiose unusquisque per regionem suam perquirerent;" és megemliti Fábián pápa további intézkedését: „Hic regiones divisit diaconibus et fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integro colligerent."

[2] *Ordo Rom.* I. n. 3. p. 4. „Die autem resurrectionis Dominicae procedente eo (papa) ad sanctam Mariam notarius regionarius stat in loco, qui dicitur Merolanas et salutato pontifice dicit: In nomine domini nostri Jesu Christi baptisati sunt hesterna nocte in sancta Dei genitrice Maria infantes masculi numero tanti, foeminae tantae."

[3] *Ordo Rom.* XIV. c. 70. „In hac secunda missa communicat (papa) omnes diaconos cardinales protonotarios etc. Const. *Pii* II. „*Cum servare*" jul. 14. 1459: „notariorum nostrorum, quos vulgo protonotarios quasi per excellentiam quamdam, non ab re, consvetudo vocitat."

[4] Const. „*Romanus Pontifex*" nov. 16. 1585. és „*Laudabilis*" febr. 5. 1586.

[5] 1838. febr. 8-án kelt Constitutiójában.

[6] Const. „*Quamvis peculiares.*" febr. 9. 1853.

[7] Igy neveztetnek, mivel bizonyos előnyök és jövedelmekben részesitetnek.

kánonjogtudort avatnak fel, ugy azonban, hogy a jelölteket előbb a pápának bejelentik, s őket a collegium öt tagja vagy ezek akadályoztatása esetén a római főgymnasium tanárai által vizsgálat alá vetik,[1] továbbá egy tiszteletbeli proto-notariust neveznek ki; uton lévén, magokkal tovaszállitható oltárt vihetnek, és ha presbyterek, mitra és egyéb püspöki jelvényekkel élhetnek még a székesegyházakban is; a püspök jelenlétében azonban csak ennek engedélye mellett.

b) adinstar participantium.

2. *Supernumerarii adinstar participantium*, kik ugyan praelatusi rangban vannak és ezek jelvényeivel élhetnek; mivel azonban minden tekintetben a püspök joghatósága alatt állanak, a püspöki jelvényeket csak ezek engedélyével használhatják.

c) non participantes honorarii.

3. *Non participantes, honorarii, titulares*, vagyis tiszteletbeliek, czimzetesek, kik vagy a pápa, a legatus a latere, vagy a proto-notariorum participantium testülete által a püspök ajánlata folytán neveztetnek ki; kellékeik: hogy nemes vagy tisztességes családból származzanak, 25 évesek, clericusok, hittan-, vagy jogtudorok és erkölcsiség tekintetében kifogástalanok legyenek és legalább 200 scudo évi jövedelemmel rendelkezzenek. Főbb jogaik: a) Ámbár nem praelatusok, mégis praelatusi öltözetet, jelesen fekete szinü mantellettot használhatnak, gyűrüt azonban nem viselhetnek. b) Praelatusi öltözetben levén, minden egyszerü papot, sőt egyes kanonokokat is megelőznek, de nem az egész káptalant, valamint nem előzik meg a vicarius generalist, capitularist vagy az apátokat. c) Ha kanonoki javadalommal birnak, a choruson a kanonoki, nem pedig a praelatusi öltönyt viselik; különben a napi osztalékban nem részesittetnek. Ha más mint megengedett jogokkal élnének, s a püspöktől ismételve megintetvén, az őket nem illető jogok gyakorlatát abban nem hagynák, czimöktől megfoszthatók.[2]

206. §. Capella et familia pontificia.

Capella pontificia.

I. A *capella pontificia* alatt értetik azon hely, pl. a basilica vaticana, vagy a pápai paloták kápolnái, melyekben a pápa ünnepélyes isteni tiszteletet végez. Azon méltóságok és tisztviselők, kik a capellában részt vesznek, az annuario pontificio szerint következők:

Tagjai.

A bibornok- testület tagjai, kineveztetési sorrendjük szerint; a konstantinápolyi, antiochiai, jeruzsálemi és a többi patriarchák; a trón-

[1] Const. *Leonis* XII. „*Quod divina sapientia*„ és *Bened.* XIV. Const. „*Inter conspicuos*“ aug. 29. 1741.

[2] A protonot. illetőleg v. ö. *Micke* az Archiv 20. k. 177. s köv. l. és Const. Pii IX. „*Apostolicae sedis officium*“ 1872. 29. aug.

álló érsekek és püspökök kineveztetésök sorrendje szerint; a vicecamerarius, a pápai trónálló világi herczegek; az apostoli kamara auditora és kincstárnoka; a major domus, a nem trónálló érsekek és püspökök; a protonotariorum testülete, a protonotarii non participantes, a messinai archimandrita, commendator di S. Spirito, vagyis a Szentlélekről nevezett római kóroda igazgatója; az iroda igazgatója, az üdvözítőről nevezett lateráni szabályzott kanonokok apátja, a monachusok főapátja, a kolduló rendek generalisai és helyettesei; a római hatóság, a maestro del sacro ospizio, t. i. a sz. Mihályról nevezett intézet főnöke, a Rota auditoria, a magister sacrii palatii, a kamarai papság, a signatura votansai, a nagyobb park abbreviatorai, a ministri assistenti al altare, vagyis a pápai sekrestyés, a presbyter assistens, diaconus és subdiaconus, kik a három patriarkai egyháznak (Lateran, sz. Péter, Maria Maggiore) kanonokaiból neveztetnek; a ceremoniamesterek, ő szentsége titkos és tiszteletbeli kamarásai, a consistorium advocatusai, a titkos és tiszteletbeli pápai káplánok, a kolduló szerzetek főprocuratorai, az apostoli hitszónok és a pápai familia gyóntatója,[1] stb.

Familia pontificia.

II. A *familia pontificiához* tartoznak mindazon, akár egyházi akár világi férfiak, kik a pápai udvarban valamely szolgálatot tesznek vagy udvari czimet viselnek.

Tagjai.

Ide számittatnak: a bibornokok közül a pro-datarius, a brevék titkára, az államtitkár, az apostoli palota praefectusa, a memoriáliák titoknoka, a major domus, a magister camerae, a pápa auditora és a magister s. palatii, a valóságos szolgálattevő titkos kamarások, nemes testőrség testülete, a svájczi és a palotagárda tisztjei, a valóságos és tiszteletbeli pápai káplánok[2] stb.

C) A római pápa egyéb segédei.

207. §. Az apostoli követek és helyettesek általában.[3]

A római pápát főnökség illeti az egész kath. egyház fölött; mivel azonban a pápa az egész egyházban mindenütt jelen nem lehet, a főnökségben foglalt teljes kormányhatalomból önként következik, hogy

[1] La Gerarchia cattolica ect. 1882. 421 és köv. l.

[2] Ugyanott 455. és köv. l.

[3] *Thomassin:* Vetus et nova eccles. P. I. Libr. II. c. 117—119; *Petr. de Marca*: De concordia sacerdotii et imperii. L. V. *Hinschius* i. m. 498. l.

egyes vidékekre szükség esetén maga helyett küldhet alkalmas férfiakat, kikben megbizhatik és kik nevében felügyeljenek és joghatóságot gyakoroljanak. Ezen férfiak *apostoli követeknek* neveztetnek. Apostoli követek.

A pápák e joggal kezdettől fogva minden időben éltek. A kánonjogban számos intézkedést találunk, melyek a követeknek hajdan tágas jogkörére vonatkoznak; de a felmerült számos visszaélés és más okoknál fogva hatalomkörük később megszorittatott; jelenleg az a szokás, hogy a pápa minden egyes esetben a követ munkakörét pontosan meghatározza.

Az apostoli követeknek több nemét különböztetjük meg. Legrégiebbek ezek között azok, kiket a pápák, vagy a közzsinatokra küldöttek, hogy ott a pápa személyét képviseljék, elnököljenek és az apostoli szék tekintélyét megvédjék, vagy fejedelmekhez, vagy egyes országokba küldöttek, hogy ott a felmerülő egyházi ügyeket a nyert utasitás értelmében elintézvén, a pápához ismét visszatérjenek. Ezek tehát állandó és rendes hatalommal nem birtak. Másik nemét az apostoli követeknek azok képezék, kik fejedelmi udvarokhoz, jelesen a konstantinápolyi császári udvarhoz, mint a pápa állandó képviselői küldettek, hogy ott a pápa s az egyház jogai fölött őrködjenek, a császárok kivánatait a pápák tudtára adják és a felmerült egyházi ügyeket elintézzék. Ezek *apocrisarii*, vagy *responsales* (felelők)-nek neveztettek.[1] Midőn az V. századtól kezdve a római udvarhoz a kérdezősködések és a felebbezések egyre sürüebben történtek, hogy a távolabbi tartományoknak a Rómával való összeköttetést megkönnyitsék, a pápák egyes püspökök személyében *apostoli helyetteseket* rendeltek ki, hogy ezek, mint a pápai hatalom egy részével felruházottak, bizonyos meghatározott tartományokban a pápa személyét képviseljék, rangjokban a metropolitákat megelőzzék, és a felmerült ügyeket elintézzék, a fontosabb, vagy a pápának fentartott eseteket pedig a pápának feljelentsék. Célja tehát ezen intézménynek az volt, hogy mindazon ügyek, melyek a pápa főnökségi vagy patriarchai jogaihoz tartoznak, rövid idő alatt és könnyebben kezeltessenek és elintéztessenek; továbbá, hogy az egység és összeköttetés az egyház feje és tagjai közt szilárdabb legyen, s igy a hit és a fegyelem egysége megőriztessék. Az első, ki a pápa által apostoli helyettes hivatalával diszittetett fel, a thessaloniki püspök volt Illyriára nézve;[2] ezt követé az arlesi egész

Nemei a régibb időkben.

Apocrisarii.

Apostoli helyettesek.

[1] Nov. CXXIII. c. 23.

[2] *Innoc.* I. epist. XIII. ad Rufum; *Leon. M.* epist. VI. ad Anast; epist. XIII. ad Metropol. Illyr; epist. XIV. ad Anast; c. 8. C. III. Q. 6. (*Leo* I. Anast. epist. Thessal. c. a. 445); c. 5. C. XXV. Q. 2. (Idem ad eund. a. 445.)

Galliára[1] és a szevillai egész Spanyolországra nézve.[2] Főbb teendőik voltak: a metropoliták és püspökök felszentelése; azoknak a zsinatokra összehivása, az egyházi fegyelem fölötti őrködés és némely fontosabb ügyeknek a pápa nevébeni elintézése. Kezdetben az apostoli helyettesi hivatal csak a meghatalmazott személyéhez volt kötve; lassankint azonban ezen személyes jog magához a püspöki székhez köttetett ugy, hogy a püspöki vagy érseki szék birtokosa egyszersmind apostoli helyettesnek s a szent szék *született követének* (legati nati) tekintetett. Ezen állandó helyettességek azonban a VIII. századig egymás után megszüntek. A IX. században a pápák e méltóságot ismét állandóan egyes országok kitünőbb érseki székén levő egyéneire, kik ezentul primásoknak neveztettek, kezdék ruházni oly czélból, hogy a római és a többi nyugati egyházak között a közlekedés megkönnyittessék. Azonban mivel az apostoli helyettesek és a többi metropolita között, kik az azokra ruházott hatalom miatt saját jogaik megcsorbitásáról panaszkodtak, gyakran surlódások támadtak, az apostoli helyettességek vagy egészen megszüntek, vagy csak mint merő czimek maradtak fönn. Ami különösen azon időtől kezdve történt, melyben más követek tágas hatalomkörrel felruházva, Rómából egyes tartományokba küldettek; ugyanis a X. és XI. századokban, midőn a fegyelem felbomlott, az erkölcsiség minden rendüeknél megfogyatkozott, a tartományi gyülekezetek tekintélye megcsökkent és a papság között a szentségárulás vétsége és mértékletlenség fekélye terjedni kezdett, a pápák, mint a kath. egyház fejei, a hitélet és erkölcsiség őrei, hogy e terjedni kezdő sok rosszat megakadályozzák, vagy végkép megszüntessék s az egyház jólétét előmozditsák, egyes egyházmegyék jelesebb püspökeit, hogy ily ügyekben intézkedhessenek, rendkivüli hatalommal látták el, vagy pedig saját oldaluk mellől küldöttek ily ügyek elintézésére követeket. Ezek *küldött követeknek* (legati missi) neveztettek, és ha bibornokok voltak, *legati a latere* nevet nyertek. A pápai követek különféleségök és küldetésök szerint különböző hatalomkörrel voltak felruházva. Legkevesebb joggal voltak ellátva az u. n. született követek; már tágabb hatalomkörrel birtak a küldött követek, és ezek között legtöbb jogot élveztek a legati a latere. Jelenlétökben a született követek joghatósága felfüggesztetett,[3] a patriarchák és érsekek magok előtt a keresztet nem vi-

Született követek.

Küldött követek.

Legati a latere.

Hatalomkörük.

[1] C. 3. C. XXV. Q. 2. (*Gregor.* I. c. a. 604); c. 9. eod. (Idem Virgilio Arelat. episc. a. 599.)

[2] C. 6. C. XXV. Q. 2. (Hormisd. a. 517.)

[3] C. 8. de off. legat. (I. 30.)

tethették;[1] azon tartomány fölött, melyre követségi hatalmuk kiterjedt, a felügyeleti és törvénykezési jogot gyakorolták, követségük tartamán tul is érvényben maradó helyhatósági szabályokat hozhattak, az igazságot önszemélyökben vagy helyettesek által kiszolgáltathatták, a pápai feloldozás alá tartozott esetekben feloldoztak, a választott püspököket és érseket megerősiték,[2] s ha bibornokok voltak, megürült javadalmakat adományoztak,[3] zsinatokat hivtak össze s azokon elnököltek, a püspökökkel egyenlő, gyakran azokat megelőző hatalmat gyakoroltak; szóval tartományukban nemcsak mindazt teljesithették, mit a püspök saját megyéjében, hanem mindazt is, mire csak a pápa van jogositva, kivéve a külön föntartott ügyeket.[4] Ámbár e követek szüksége a fegyelem helyreállitása végett általán elismertetett, nem tagadhatni mégis, hogy azok sokasága, egyesek által elkövetett visszaélés és hatalomkörük áthágása, a püspökökkel heves surlódásokat és a püspökök és fejedelmek részéről keserü panaszokat idéztek elő. Azért a követek jogai a későbbi törvényhozás által megszorittattak s elfogadásuk a tartományi fejedelem kikérendő beleegyezéséhez, mint mellőzhetetlen feltételhez csatoltatott;[5] a trienti zsinat pedig a püspökökével egyenlő, sőt azokét megelőző hatalmukat megszünteté.[6] Jelenleg a követeknek nem szabad a püspököket áthelyezni,[7] vagy magát a püspökség határát bármikép megváltoztatni, azokat egyesiteni, vagy megszüntetni, a római pápához már felebbezett,[8] vagy az által másra ruházott jogügyet magok illetősége alá vonni,[9] vagy azok fölött felsőbb folyamodásilag itélni, sőt még első biróságilag is csak azon esetekben járhatnak el, melyek különösen rájok bizattak.

Minden követnek közös kiváltsága, hogy személyök ellen elkövetett minden bántalmazás tényleg, vagyis ipso facto kiközösitést von maga után.[10] Közös kiváltságuk.

208. §. Az apostoli követek és helyettesek a mai egyházjog szerint. a) A született követek.

A *született követek*, (legati nati) azon pápai meghatalmazottak, kiknek követsége állandóan valamely püspöki székkel van összekötve. Született követek.

[1] C. 8. h. t; c. 23. de privil. (V. 33.)
[2] C. 36. de elect. in VI-to (I. 6.)
[3] C. 6. de off. legat. (I. 30.) c. 31. de praebend. in VI-to. (III. 4.)
[4] C. 4. h. t. (I. 30.)
[5] Mint Anglia, Franczia- és Spanyolországban, *Thomassin* P. I. L. II. c. 119.
[6] Sess. XXIV. c. 20. de ref.
[7] c. 3. de off. leg. (I. 30.) — [8] c. 5. h. t. — [9] c. 2. h. t.
[10] *Gregor.* XII. Const. „*Consueverunt*". §. 11.

Ezek az apostoli szék helyetteseinek helyét pótolják, hogy általok a római és egyéb nyugati egyházak között az egység föntartassék, erősitessék. A született követek hajdani tágas hatásköre megszünt, mai nap inkább csak a merő czim maradt fönn. Ezen czim egyes jelesebb érseki székeken levő főpapoknak adatik. Ily czimmel él Magyarország primása, az *esztergomi* érsek. Már IX. Bonifácz pápa Kanizsa János esztergomi érseket született követ czimével és méltóságával diszité fel, de csak saját személyére nézve; V. Miklós azonban V. László Magyarország királya kérelme folytán 1452-ik évben kelt iratában e diszhivatalt a magyar primás részére örökös kiváltságképen megadta.[1] Született követ czimével élnek még a *salzburgi* érsek,[2] *a prágai*[3] érsek Ausztriában; a *lyoni, rheimsi és bordeauxi* Franczia országban; a *kölni*[4] *és gnesen-poseni* Poroszországban; a *toledói* Spanyolországban és a *pisai* Olaszországban.

Kik élnek jelenleg ezen czimmel?

Néha a követség a pápák által egyes világi fejedelmekre is, az egyház körül szerzett kitünő érdemeik elismerése- és megjutalmazásául

[1] „Nos igitur . . . . hujusmodi supplicationibus inclinati Jurisdictionem Primatiae et Legationis praedictarum auctoritate apostolica tenore praesentium approbamus et confirmamus, ac praesentis scripti patrocinio communimus et nihilominus pro potiori cautela praefato Dionysio suisque successoribus ejusdem Strigoniensis Ecclesiae Archiepiscopalis, qui erunt pro tempore, quod in singulis ejusdem regni partium hujusmodi de jure vel consuetudine eidem subjectarum, et subjiciendarum Metropolitanis, Cathedralibus, ac aliis licet exemptis Ecclesiis, circa earumque personas, ac eisdem quomodolibet subjectas, quam mundanas omnimoda potestate Primatiae et Legationis earumdem, tam in foro conscientiae, quam contentioso cum honoribus oneribus, et praerogativis debitis, et consuetis, perpetuis futuris temporibus uti, et gaudere Jurisdictionemque et Legationem praedictas libere et licite exercere possint et valeant auctoritate praefata harum serie concedimus pariter et indulgemus." (v. ö. *Török János* „Magyarország primása" 65. lap, és Const. „*Excellens*" ugyanott 66. l.)

[2] Const. *Leon.* III. 1062. A salzburgi érsek, mint született követ követsége határán belől bibort és vörös kalapot hordozhat, mely kiváltságot IX. Pius Róma városa- és a curiára is kiterjesztette. „S. C. Caerem." 14. oct. 1854.

[3] E jogot V. Orbántól 1365. maj. 28-án nyerte egész Csehországra, a bambergi és ratisbonnei egyházmegyékre nézve; mely megyékre nézve azonban jelenleg semmi joghatóságot sem gyakorol. Továbbá ugyanazon évben maga és utódjai részére a pápától aranyozott ezüst keresztet, széleskörü fekete kalapot és e panno bruneto cappát nyert. Azonban annak semmi nyoma nincs, hogy a prágai érsekek e kiváltsággal éltek volna; ami leginkább onnan magyarázandó, hogy a prágai érseki szék mindjárt e kiváltság megnyerése után tovább egy századnál, t. i. 1421—1560 üresedésben volt. V. ö. *Porubszky* i. m. 227. l.

[4] Mely jog III. Orbán; IV. Incze; VI. Orbán; IV. Sixtus; II. Gyula; X. Leo; III. Gyula és IV. Pius bulláin alapszik.

átruházták. Igy II. Sylvester pápa, mind a legrégibb történetirók, mind az annyira kétségbe vont, de ujabban a legilletékesebb irók által hitelesnek ismert 1000 évben máj. 27. kelt bullája,[1] mind már részint a sz. királytól, részint utódjaitól, jelesen IV. Bélától eredt oklevelek kétségtelen tanuságtétele szerint sz. István Magyarország első királyát és utódjait a szentszék oldala melleti követjeinek legfényesb jogkörével az egyházi ügyek körül felruházta és egyszersmind a királyt előtte hordozandó kereszttel,[2] mint az apostolság jelképével megajándokozta; és ezen ritka kitüntetést utódjaira is kiterjesztette. A magyar királyok ezen joga Mária Theresia alatt XIII. Kelemen pápától 1758-ban ujra megerősittetett.[3]

A magyar királyok apostoli követségi joga.

Hasonló kiváltság illette a nápolyi királyt is. II. Orbán 1099-ik évben kelt bullájára alapiták Nápoly királyai apostoli követi méltóságukat, s az abból folyó jogokat egy külön itélőszék által, mely sicula monarchiának neveztetett, gyakorolták. E jog gyakorlatával számos visszaélés történt, a mi a szentszék és nápolyi udvar közt hosszas viszálkodásra adott alkalmat.[4] XI. Kelemen, miután „*Nova semper*“ 1714. nov. 29-én kiadott és „*Accepimus*“ iratai által a kivánt czélt nem érte el, 1715. évi február 20-án kelt „*Romanus Pontifex*“ bullájában az itélőszéket megszüntette, s az egyházi törvénykezést ideiglenesen a trienti zsinat (sess. XXIV. c. 20. de. reform.) határozatának szellemében rendezte. E bulla azonban Sicziliában semmisnek nyilvánittatván, az itélőszék teendőit tovább folytatta. Az innen támadt ujabb viszályokat XIII. Benedek aug. 30. 1728. „*Fideli ac prudenti*“ bullája által törekedett megszüntetni, melyben a pápa az uralkodó követelt jogait ugyan nem ismeri el,[5] sőt inkább XI. Kelemen példájára az ügyet a trienti zsinat határozatának alapján szabályozza,

Sicula monarchia.

[1] Az eredeti okmány goth betükkel irva eredetiben a budapesti Muzeum könyvtárában őriztetik. Lsd. szövegét, *Török János* id. munkája 3. lapján.

[2] Ezen kereszt idő folytán ugyan elveszett, de mint a régi pecséteken látható, a pápai követek ezen nemü jelvényéhez képest kettős volt. Azon kereszt, mely jelenleg használtatik, I. Mátyás királyunk idejéből való, az esztergomi egyház kincstárában őriztetik. A király előtt vitetik, valahányszor az ország határain belül ünnepélyesen megjelenik. A keresztvitel joga régi szokásnál fogva azon esztergomi kanonokot illeti, ki választott püspöki méltósággal bir, ha többen volnának, a püspökségi czimére nézve ifjabbat; a kereszt általa a király megkoronázásakor lóháton vitetik.

[3] Const. „*Cum multa*,“ aug. 19. 1758. és XIII. Kelemen: Oratio in consistorio. oct. 1. 1758.

[4] Az idevonatkozó pápai okmányok Roskoványinál találhatók. I. 238. 243. 254. stb.

[5] Ellenkező nézetben van Phillips. 3. 513. n. 17 és 6. 746.

azonban a királynak azon jogot adja, hogy a legfőbb folyamodásban ítélő iudex delegatus in partibus-t kinevezze, a ki eo ipso mint az apostoli széktől is delegált tekintessék.[1] Azonban VI. Károly a monarchia jogait feladni nem akarta, mellőzte a bullában a római udvar részére kitüzött azon legfontosabb intézkedést is, melynélfogva a judex delegatus a pápa rendeleteivel ellenkezőleg nem intézkedhetik, vagy azok végrehajtását nem akadályozhatja.[2] A Bourbon-házból származott fejedelmek e czimet: legatus a latere natus sedis apostolicae, ismét hivatalosan kezdették használni és a követséggel járo jogokat teljes mérvben gyakorolták egész a dynastia elüzetéseig. Az olasz kormány a régi gyakorlatot szigoruan föntartotta.[3] IX. Pius, ki az itélőszék tulkapásai ellen már azelőtt többször felszólalt, 1864. jan. 28-án aláirt „*Suprema*“ bulla által az itélőszéket megszünteti;[4] az ugyanazon napról kelt: „*Multis gravissimis*“ brevében pedig a judex delegatus kinevezési jogát a pápának tartja fönn. Az olasz kormány IX. Pius ezen intézkedése ellen óvást tett, s a „*Suprema*“ bulla kihirdetését megtagadta. Mivel az akkori birói működését a pápa ismételt intései daczára megszüntetni nem akarta, 1868. jul. 23-án nagyobb egyházi átokkal sujtatott.

Miután az olasz kormány a parlamentben határozottan kijelentette, hogy az apostoli követség jogait csorbittatni nem engedi, valamint az itélőszék biráját az egyházi censurák ellenében védeni fogja, s azt, ki IX. Pius rendeletének keresztül vitelére segédkezet nyujtand, szigoru büntetéssel fenyitendi, egyelőre az ügy békés elintézésére kevés kilátás lehet.[5]

209. §. b) Valóságos küldött követek. 1) Legati a latere.

Legati a latere.

A római pápa első rendü követei az u. n. *legati a latere*, vagy a pápa oldala melléről küldött követek. E magas méltóságra csak bibornokok, mint a pápa oldala melletti tanácsosok alkalmaztatnak; mivel azonban ezen követek jogait nem minden állam szokta teljes

[1] Art. II.

[2] Art. XXXV.

[3] Még Garibaldi is 1860-ban a született követet illető előjogokkal élt.

[4] Ezen bulla csak 1867. oct. 10-én hirdettetett ki; tehát midőn Garibaldi csapataival Róma ellen nyomult.

[5] V. ö. *Hinschius* i. m. 71. §. *Sentis*: Die Monarchia Sicula. Freiburg 1869. V. ö. Archiv. 22. k.

mérvben elismerni: azért a mai gyakorlat szerint a római udvar más államokba csak rendkivüli esetekben küld ily követeket.[1] A bibornokok közül rendes és állandó követséggel a legutóbbi időkig csak azok birtak, kik a pápai birtokok kormányzására voltak kiküldve. A legatus a latere kinevezése, valamint régenten, ugy ma is a bibornokok tanácsának meghallgatása után a consistoriumban történik. A legati a latere a nemzetközi jog szerint első rangu követek (ambassadeurs) és kath. udvaroknál világi tiszttársaikat megelőzik.

Jogelőnyeik és kitüntetéseik.

Ezek különös jogelőnyökben és kitüntetésekben részesülnek s minden más követtől a következőkben különböznek:

1. Fellépésök nagyobb fénynyel és ünnepélyességgel jár, a papság és nép kiséretében mennyezet alatt vonulnak be a városokba, előttök kereszt vitetik, melyet az ő jelenlétökben sem a patriarkák, sem a metropoliták előtt vinni nem lehet.[2]

2. Mint a római egyház bibornokai követségök iránt magokat különös megbizó levéllel igazolni nem tartoznak.[3]

3. A hol ők tartózkodnak, minden egyéb követnek joghatósága fel van függesztve.[4]

4. A pápa rendeleteit értelmezhetik.[5]

5. A választott püspököket, érsekeket és kivett praelatusokat megerősithetik, ha csak e jogot a pápa különösen fönn nem tartotta.[6]

6. A kivett praelátusok fölött joghatóságot gyakorolhatnak.[7]

7. A privilegium canonis miatti excommunicatió alól még saját tartományukon kivül is, mindenkit a ki hozzájok folyamodik, feloldozhatnak.

8. 100 napig terjedő bucsut adhatnak, a feloldozás- és felmentésre nézve a püspökkel versenyző hatalommal birnak.

[1] „*Dextera Altissimi*“ 1801 septemberben kelt pápai megbizás folytán Caprara bibornok, mint legatus a latere küldetett Franciaországba az első Consulhoz: „Ut spiritualibus fidelium illorum necessitatibus praesto sit, et ea bona properet, quae ex conventione inter Nos (Pium VII.) et Gubernium reipubl. Gallic. inita expectari debent.“ — Az 1815-ki bécsi congressuson Consalvi bibornok volt mint legatus a latere jelen; — 1831-ben Benvenuti és Oppizzoni bibornokok, mint teljhatalmu követek küldettek a fellázadt egyházi tartományok kibékitésére. V. ö. Const. Greg. XVI. „*Graviter*“ 12. febr. 1831; „*Vix dum*“ 14. mart. 1831.

[2] C. 23. de privil. (V. 33.)

[3] C. 3. Dist. XCVII.

[4] C. 8. h. t.

[5] C. 1. de post. praelat. (I. 8).

[6] C. 36. §. 1. (*Bonif.* VIII.) in VI-to de electione (I. 6.).

[7] Arg. c. t. (*Innoc.* IV.) in VI-to de V. S. (V. 12).

9. Házasságok előttök érvényesen köttetnek; de a vérrokonság és sógorsági akadályokra nézve, vagy a korhiány alól felmentést nem adhatnak.

10. A javadalmak adományozására nézve saját tartományukban különös jogokat gyakorolnak. A megüresedett javadalmakat adományozhatják, kivéve a per alatti,[1] a pápának különösen föntartott, a világi kegyuraság[2] alá tartozó valamely praelatus hanyagsága folytán a püspökre devalvált,[3] vagy a káptalanbeli választástól függő[4] javadalmakat. Ha a plebániai hivatalról való lemondás a követ kezébe történt volna is, a csődületet a megüresedett javadalomra nem ő, hanem a püspök hirdeti ki. Különben, hogy a legati a latere miként és mennyiben gyakorolhatják e jogokat, ujabban a kinevezési okmány tartalmától függ; mert a pápák minden egyes esetben a nagy követ munkakörét külön felhatalmazás által szorosan meg szokták szabni.

Küldetésük megszünik.

A legatus a latere küldetése megszünik:

1. Ha az idő, melyre szólt, lejárt.

2. Ha a rábizott ügyeket elintézte.

3. Kellően tudomására juttatott visszahivás által.[5]

4. Ha a tartományból azon szándékkal távozik, hogy többé vissza nem tér;[6] mit azonban jogosan csak a pápa beleegyezésével tehet.

5. A követ halálával.

6. A pápa halálával megbizása nem szünik meg; mert ő a szent szék követe. Ha azonban a megbizó okmányban e záradék fordulna elő: usque ad beneplacitum nostrum, akkor a pápa halálával a követ küldetése is véget ér.[7]

210. §. 2) Az apostoli nuntiusok.

Apostoli nuntiusok.

A sz. szék másodrendü s egyszersmind rendes követeit képezik az *apostoli nuntiusok*, kik más hatalmasságok „envoyé extraordinaire és ministre plenipotentiaire"-féle követeivel egyenranguak. Kath. ud-

[1] Az általános elv szerint: Lite pendente nihil innovetur.

[2] De csak ugy, ha a kegyuraság fundatió vagy dotatió által, nem pedig kiváltság utján szereztetett.

[3] C. 1. de suppl. negl. prael. in Clem. (I. 5.)

[4] C. 4. h. t. in. VI-to.

[5] Arg. c. 4. de rest. spoliat. (II. 13.)

[6] C. ult. h. t.

[7] D. 2. (Clem. IV.) in VI-to t. h.

varoknál tiszttársaikat megelőzik.[1] Bár a legujabb viszonyok folytán némely nuntiaturák, mint pl. a nápolyi, turini megszüntek, még jelenleg is több helyen léteznek.[2]

A nuntiusok kinevezésére nézve a pápa korlátlan hatalommal birván, ezen fontos állomásra bármely alkalmas egyént kinevezhet; rendszerint azonban ezen méltóságra praelatusok, jelesen püspökök vagy érsekek in partibus infidelium alkalmaztatnak. A nuntiusok, ha időközben bibornokká neveztetnek, mindaddig mig állomásaikon megmaradnak, *pro-nuntius* nevet nyernek. Pro-nuntius.

Hatalomkörük a pápai megbizó levélből[3] (credentiales) tünik ki; elfogadásuk a tartomány fejedelmétől függ, kinek megbizó levelüket előmutatni tartoznak. Küldetésök területeiben (provincia), rendes jogha- Hatalomkörük.

[1] Az 1815-ik bécsi congressus azon szokást, mely szerint a nuntiusok a világi fejedelmek követei között első helyet foglalnak el, nem tartotta megváltoztatandónak „in quo decernendo non temporalis principatus Pontificis modum spectaverunt, sed sacerdotio honorem tribuendum esse censuerunt," mondja VII. Pius 1815. szept. 4-én tartott allocutiojában.

[2] A kath. hierarchia és a pápai udvar (La Gierarchia cattolica ect.) czimü 1882-ben Rómában megjelent névtár szerint a következő helyeken voltak apostoli nuntiusok: Auszria-Magyarországban, Bajorországban, Franczia országban, Portugálliában és Spanyolországban.

A pápai követek elleni idegenkedés, mely leginkább onnan keletkezett, hogy azok több helyen a püspöki hatalom gyakorlatába beavatkoztak, különösen Németországban nevezetes vitára adott alkalmat, mely „Nuntiaturstreit" név alatt ismeretes s amely egy egész irodalmat hozott létre. Különösen nagy idegenkedést, ellenszenvet és mozgalmat idézett elő a müncheni nuntiatura felállitása. Károly Todor bajor választó-fejedelem kérelme folytán VI. Pius 1785-ben gróf Zoglio Jul. Caesar atheni érseket müncheni nuntiussá nevezte ki; a mainzi, kölni, trieri és salzburgi érsekek ez által magokat jogaikban sértve érezvén, ellenzéket képeztek, a német egyházban a febronianusi eszméket akarván érvényesiteni és Rómától független állást óhajtottak elfoglalni. Ennek eredménye az emsi fürdőben 1786-ik évben tartott Congressuson aug. 25-én hozott u. n. emsi punctatiók lőnek; melyeket azonban a németországi püspöki kar vonakodott elfogadni; VI. Pius hatalmas válaszában (Sanctissimi domini nostri Pii VI. Responsio ad metropolitanos Moguntinum, Trevirensem, Coloniensem, et Salisburgensem super Nuntiaturis apostolicis Rom. 1789) az ellenzéket oly sikerrel czáfolta meg, hogy annak tagjai kivánataiktól elálltak s igy a kisérlet, egy önálló német nemzeti egyházat alapitani, s Németországban a nuntiáturákat megsemmisiteni, meghiusult. V. ö. *Stigloher*: Die Errichtung d. p. Nuntiatur in München und d. Emser Congress. Ratisb. 6. 1867.

[3] Melynek adásánál a pápáknak mindig szem előtt kell tartaniok az egyház kánonjait, a törvényes szokásokat, a fejedelem és püspökök jogait; mert a püspökök hatalmát épségben tartani és a követek által sértetlenül hagyatni akarta a trienti zsinat (Sesst XXIV. c. 20 de reform.).

tósággal (jurisdictio ordinaria) birnak ugyan, de javadalmakat nem adományozhatnak;[1] az érsekek, püspökök és kivett praelatusok fölött semmi joghatóságot nem gyakorolnak;[2] területeiken kivül semmi nemü joghatóság őket nem illeti;[3] azért a privilegium canonis megsértése miatt a ker. közösségből kizárt más területhez tartozókat fel nem menthetnek. Ők azon diplomatiai személyek, kik által a sz. szék és egyes udvarok közötti érintkezés történik. A kijelelt püspök alkalmas volta körüli nyomozást (processus informationis) rendesen ők közlik, s az idevonatkozó iratokat a további eljárás miatt Rómába megküldik.[4]

Követségök az előbbi §-ban emlitett esetekben megszünik; azonkivül itt még megjegyzendő, hogy joghatóságuk azon pillanatban véget ér, amelyben küldetésök területét elhagyják.

Néha egyes nuntiusok cum potestate legati a latere küldetnek; vajjon az ilyenek különös felhatalmazás nélkül a legati a latere minden jogait élvezik-e? erre nézve nézetkülönbség létezik. Általán az a nézet, hogy javadalmakat nem adományozhatnak, de a kiközösitésre való felmentést illetőleg a nagy követekkel egyenlő jogokat gyakorolnak. Különben a megbizólevélben ezek jogai is határozottan fel szoktak soroltatni.

Internuntiusok.

Azon pápai követek, kik kevésbbé tekintélyes udvarokhoz küldetnek, *internuntiusoknak* neveztetnek. Ezen méltóságra többnyire püspöki renddel nem biró praelatusok alkalmaztatnak.[5] Ezek hatalomkörét is a megbizólevél határozza meg. Rangra a nuntiusok után állnak, diplomatiai rangfokozatban egyenlők egyéb államok minister residensféle követeivel. Végre ezek után következnek a *pápai ügynökök* (negotiorum gestores. Incaricati d' Affari.).

Pápai ügynökök.

211. §. c) Az apostoli helyettesek.

Apostoli helyettesek.

Az *apostoli helyettesek* (vicarii apostolici) a régi apostoli helyettesektől, kiknek jelenben a született követek képezik utódaikat, lényegesen különböznek. Az okok, melyeknél fogva a pápa valahová helyettest küld, különfélék lehetnek.

[1] C. 1. de offic. legati in VI-to (I. 15).

[2] C. 36. §. 1. de elect. in VI-to (I. 6).

[3] C. 9. h. t.

[4] A püspökök által tenni szokott eskü értelmében: „Legatum apostolicae sedis in eundo et redeundo honorifice tractabo et in suis necessitatibus adjuvabo," a püspökök a pápai követeket, őket megillető tisztelettel fogadni tartoznak.

[5] Az előbb emlitett névtár szerint internuntius van Hollandiában és Brasiliában.

Küldetnek:

1. Oly vidékekre, melyek lakói a ker. kath. hitre téritendők, s a melyeken még egyházmegye alapitása és igy rendes egyházi kormányzat nem vált lehetővé, jelesen Ázsia, Afrika és Ausztrália hittérítési vidékeire.

2. A kath. hittől elszakadt országokba, vagy a hol a püspökségek megszüntettek, vagy bármily oknál fogva rendes egyházkormányzat nem létezik; igy vannak például apostoli helyettesek a Dunafejedelemségekben, Görög- és Törökországban, továbbá az északnémet államokban, és Svájczban.[1]

3. Oly egyházi megyék vagy tartományok igazgatására, melyekben a megzavart rend helyreállitására nincsen hamar kilátás.

4. Néha oly püspöki megyékbe, melyek püspöke vagy öregség, vagy valamely egyházi büntetés, vagy a megye nagy kiterjedése miatt saját személyében a megye kormányzatát nem viheti.

5. Ha széküresedés esetén előre láthatólag nagy zavar és egyenetlenség támad a káptalani helynök megválasztása miatt.[2]

Az apostoli helyettesek kineveztetésének joga a pápát illeti, ő lévén az egész egyház feje, legfőbb kormányzói hatalmánál fogva mindenütt, hol rendes egyházi kormányzat nem létezik, s mindaddig, mig a megzavart viszonyok valahol ismét rendes állapotba nem jutnak, a hivek üdvéről s az egyház jólétéről ő gondoskodik, s az ily területeket saját nevében helyettesei által kormányoztatja.

A helyettesek vagy csak presbyterek, vagy püspöki renddel biró egyének lehetnek. Eszerint felosztatnak u. n. praefectus, vicarius és delegatusokra. Az *apostoli praefectusok* csak áldozárok, kik egyes hitküldéri állomásokra alkalmaztatnak s különféle szükebb vagy tágabb hatalomkörrel vannak felruházva. Az *apostoli vicariusok* már püspökök in partibus infidelium, s több hitküldéri állomásból létesült terület kormányzatára küldetnek. Végre az *apostoli delegatusok*, mint valóságos püspökök több kerület vagy helynökség fölött gyakorolnak püspöki katalmat.[3]

Apostoli praefectusok.

Vicariusok.

Delegatusok.

Az apostoli helyettesek hatalma nem egyenlő; az mindig a körülményektől és azon felhatalmazástól függ, melyet a congregatio de

[1] Apostoli helyettesek voltak azelőtt Skothonban is, itt azonban a püspöki hierarchia 1878-ban XIII. Leo pápa által visszaállittatván egy érsekség és öt püspökség alapittatott. V. ö. az 1878. apr. 21-én kelt „*Ex supremo*“ czimü apost. iratot.

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioec. III. c. 10.

[3] 1878-ban 26 apostoli praefectus; 112 vicarius és 6 apostoli delegatus volt.

propaganda fide részéről nyernek.[1] Minden helyettes, habár valóságos püspök is, közvetlenül ezen congregatio alatt áll; azért az északamerikai és irhoni püspökök, miután csak mint apostoli delegatusok működnek,[2] a mondott congregatio ajánlatára a pápa által neveztetnek ki és nem a consistoriumban, hanem azon kivül praeconisáltatnak.[3]

Apost. tábori vicarius.

Ausztria-Magyarországban a katonai kötelék alá tartozók egyházügyeinek vezetése az u. n. *apostoli tábori vicariusra* van bizva; erről többet alább szólandunk.

MÁSODIK CZIKK.

II. A patriarchák, exarchák, primások és metropoliták.[4]

212. §. Általában.

Az egyházi hierarchiában a római pápa és püspökök között a patriarchák, exarchák, primások és metropoliták foglalnak helyet, kik a püspökökkel rendre ugyan egyenlők, de joghatóságra és kormányhatalomra őket megelőzik.

Mily czélból keletkeztek ezen méltóságok?

Hatalmuk nem isteni intézményen alapszik; mert Krisztus urunk az egyház és a hivek kormányzatára csakis az egyház fejét, a római pápát és a püspököket rendelte. Czélja ezen már az egyház első századaiban keletkezett méltóságoknak többféle; de kezdetben különösen az volt, hogy azon időkben, midőn a keresztények ellen folytatott véres üldözések alatt az egyház fejével a közlekedés lehetetlen volt, vagy csak igen nehezen történhetett, legyenek a püspökök között, kik tekintélyük és joghatóságuk által kitünvén, az üldözés nehéz körülményei között püspöktársaiknak tanácsadóul, védőül szolgáljanak, a szomszéd püspököket a teendők fölötti tanácskozásra összegyüjtsék

[1] Tiz formulare van, mely szerint a helyettesek, nagyobb v. kisebb hatalomkörrel ruháztatnak fel.

[2] *Bangen*, 264.

[3] *Bangen*, 562.

[4] *Maassen*: Der Primat des Bischofs von Rom und die alten Patriarchalkirchen. Bonn. 1853. — *Andreucci*: De Patriarchis in genere et in specie de patriarchatu Antiocheno. (Hierarch. eccl. Tom. II. p. 1. sqq). *Morini*: Exercit. ecclesiasticae et biblicae. Paris 1669. disc. I. de patriarch. et primat. origine. Paris 1624. *Thomassin*: Vetus, et nova disciplina. P. I. libr. I. c. 7. 16; *P. de Marca*: De concordia sacerdotii et imperii libr. I. c. 3; *Devoti*: Instit. canonicae libr. I. tit. 3; *Binterim*: Dengwürdigkeiten der christkatolischen Kirche, 3. 184; *Phillips* 2. 30. A. *Pichler*: Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident. München 1864. 2. 603.

és elnököljenek. Jelenleg pedig e méltóságok főczélja az, hogy az egység és összeköttetés az egyház feje és tagjai a fő és a többi egyházak között szilárdabb legyen; hogy általok az egész világon szétszórt püspökök egymáshoz és az apostoli székhez annál szorosabban füzessenek; s végre, hogy az egyházfejének a világegyház kormányzatában segédekül szolgálván, annak gondjait a felügyelet- és kormányzatra nézve megkönnyitsék. Czéljuk jelenleg.

Mindazon hatalom, mely a patriarchák-, exarchák-, primások- és metropolitákra egyházi törvény folytán átruháztatott, csak a római pápa, mint az egyház fejének beleegyezésével volt átruházható; mert *isteni* jog szerint minden püspök a pápa főnöksége alatt *egyenlő*; azért hogy a püspök fölé kisebb vagy nagyobb hatalommal mások emeltessenek, csak ugy lehetséges, ha ebbe beleegyezik az, a ki a joghatóság és hatalom teljét magától Krisztustól nyerte. Innen önként következik, hogy midőn a pápák megengedték, hogy a püspöki karból egyesek a kánonok által nagyobb hatalomkörrel ruháztassanak fel, saját jogaikból mitsem adtak fel, hanem azokat ugy, mint nyerték, egész terjedelemben megtartották; következik továbbá, hogy a pápa és a püspökök közé eső méltóságoknak engedett jogok nem változhatlanok, hanem az idő és körülmények szerint a pápa által megszorithatók vagy jobban kiterjeszthetők. Azért mindezen méltóságviselők, kik a pápát illető egyes jogok gyakorlatára jogositvák, mint a pápa segédei tekintendők. Közös ismervük azon érseki palást, mely mint az egy részben átbocsátott főnökségi jogoknak küljelképe, a sz. széktől a consistoriumban történt megerősités után nekik megküldetik. Közös ismervük.

Azon körülménynél fogva, hogy az apostolok a római birodalom egyes tartományainak fővárosaiban (metropoles) anya-egyházakat alapitottak és ezekben helyeztek el püspöki székeket, ezen városok püspökei mint *metropoliták* a többiek fölött tekintély- és méltóságra már akkor kitüntek, később pedig a zsinatok és pápák által különféle előjogokkal, kiváltságokkal ruháztattak fel.

A hatalmas római birodalom N.-Konstantin alatt felosztatott 4 praefecturára, melyek voltak: Oriens, Illyria, Gallia és Italia;[1] az egyes praefecturák megyékre (dioeceses), ezek ismét tartományokra (provinciae) oszoltak.[2] A praefecturákat a praefecti praetorio kormányozták,

[1] Az *Oriens* magában foglalta Thraciát, Ázsiát és Egyptust; *Illyria*: Illyriát, Moesiát és a Peloponnesusi szigeteket; *Italia*: Italiát, Egyptust kivéve Afrikát; és végre *Gallia*: Galliát, Hispaniát és Britanniát.

[2] Összesen volt 13 dioecesis és 118 provincia.

a megyék élén a vicariusok állottak, a tartományokat pedig a praesides, vagy rectores provinciarum igazgatták.

Ezen politikai felosztáshoz saját területeinek felosztásában alkalmazkodott nagyrészt az egyház is. Valamint a praefecti praetorio a vicariusokat, ezek a praesides vagy rectores-eket a politikai téren tekintély- és hatalomra megelőzték, ugy egyházi tekintetben a patriarchák az exarchák, ezek pedig a metropoliták fölött állottak. Patriarcháknak azok neveztettek, kik több megye püspökei fölött gyakoroltak joghatóságot. Exarchák vagy primások egyés megyék élén állottak, a metropoliták pedig, kik később érsekeknek neveztettek, azok voltak, kik egyes tartományok püspökei fölött birtak joghatósággal.

213. §. A patriarchák.

A legrégibb patriarchák.

I. A legrégibb patriarchák, amint ez a 325. évben tartott nicaeai zsinat 6. kánonjából[1] is kitünik, voltak a római, alexandriai és antiochiai. Ezen egyházak ugyanis nemcsak, mivel a római birodalom fővárosaiban alapittattak, hanem főleg mivel sz. Pétertől, mint az apostolok fejedelmétől veszik eredetöket, mint anyaegyházak már kezdetben különös tiszteletben részesittettek.

Hasonló rangot nyertek a IV. század végétől kezdve a konstantinápolyi és jeruzsalemi püspökök is.

A konstantinápolyi püspök kezdetben a herakleai metropolita alá tartozott, később az ephesusi, caesareai és herakleai exarchákat hatalma alá hajtván, patriarchai méltóságra emelkedett; már az első konstantinápolyi zsinat (381) 6. kánonja következtében rangfokozatra közvetlenül a római püspök mint az egyház feje után soroztatott[2], a konstantinápolyi püspöknek ezen joga világi törvények által is szentesittetett.

[1] „Antiqui mores serventur, qui sunt in Aegypto, Lybia, et Pentapoli ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem, quandoquidem et episcopo Romano hoc est consuetum. Similiter et in Antiochia et in aliis provinciis sua privilegia ac suae dignitates et auctoritates ecclesiis serventur. Illud autem est omnino manifestum: quod siquis absque metropolitani sententia factus sit episcopus, eum magna synodus definivit non fore episcopum.“

[2] Dist. XXII. c. 3. „Constantinopolitanae civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post romanum episcopum, propterea quod sit nova Roma.“

[3] L. 16. (Zeno a. 477); *Cod. Just.* de sacr. sanct. ecclesia (I. 2;) Nov. CXXXI. a. 545. c. 1; c. 2. „Ac propterea sancimus, ut secundum earum defi-

A jeruzsálemi püspök a városnak Titus alatt 70-ben történt elpusztulása után is még mindig különös tiszteletben részesült, de nagyobb hatalommal nem birt, sőt az első három században még metropolitai méltóságra sem emelkedett, a caesareai metropolita alá levén helyezve. Midőn azonban N.-Konstantin anyja, Ilona, nagyszerü templomot épittetett és az egész keresztény világból számos hivő zarándokolt oda, nemcsak a város, hanem annak püspöke is nagyobb nevezetességet nyert, sőt az első nicaeai zsinat 7. kánonja is a metropolitai jogok föntartása mellett különös tiszteletet biztositott számára.[1] Jeruzsálem püspökei azonban a metropolita hatalma alól minden áron felszabadulni törekedtek. Nemsokára a nicaeai zsinat után a jeruzsálemi püspök Palaestina püspökeit zsinatra gyüjté össze a metropolita mellőzésével.[2] A 431-ki ephesusi zsinaton pedig J u v e n á l püspök kisérletet tett, a patriarchai főnökség alól is megszabadulni és Palaestina fölött a joghatóságot megszerezni. Ebből közte és a patriarcha között heves vita keletkezett, mely a chalcedoni zsinaton 451-ben ugy végződött, hogy a jeruzsálemi püspök Palaestina három tartományán patriarchai jogokat gyakoroljon.

Ezen időtől kezdve öt patriarchai székkel, melyek sorrendben igy következtek: a római, konstantinápolyi, alexandriai, antiochiai és jeruzsálemi, találkozunk.

A *római* patriarcha minden időben elsőnek tekintetett s joghatósága kiterjedt egész nyugat minden tartományára.

A *konstantinápolyi* patriarcha alá tartozott Macedonia, Achaia, Thessalia, Epirus.

Az *alexandriai* patriarchaság magában foglalta Lybiát, Aegyptust és Pentapolist.

Az *antiochiai* patriarchaság kiterjedt Syria-, Phoenicia-, Arabia-, Cicilia-, Isauria- és Mesopotámiára.

A *jeruzsálemi* Judaea, Galilaea és Samaria fölött gyakorolt joghatóságot.

A patriarchák jogköre hajdan igen terjedt volt.

A patriarchák jogköre hajdan.

nitiones sanctissimus veteris Romae papa primus omnium sacerdotum sit, beatissimus vero archiepiscopus Constantinopolitanus novae Romae post sanctissimam apostolicam sedem veteris Romae secundum locum habeat, reliquis vero omnibus praeferatur.“

[1] Dist. LXV. c. 7. „Quoniam mos antiquis obtinuit et vetusta traditio, ut Aeliae, id est Hierosolymorum episcopo, honor deferatur, habeat consequenter honorem manente tamen metropolitanae civitati propria dignitate.“

[2] *Socrat*: Hist. eccl. II. 24.

1. A kerületeikhez tartozó metropolitákat és ezek suffragan-püspökeit felszentelték. A felszentelési jogra nézve azonban különbség létezett. Az alexandriai patriarcha nemcsak a neki alávetett kerületek metropolitáit, hanem ez utóbbiak beleegyeztével az ő alattok levő püspököket is felszentelte; mig az antiochiai és konstantinápolyi patriarchák felszentelési joga csak kerületeik metropolitáira terjedt ki, az ezek alatt levő püspökök a metropoliták által szenteltettek fel. A jeruzsálemi patriarcha csak is püspököket szentelt, mivel csekély területén érseki szék nem létezett.

2. Egész területökre nézve felügyelői joggal birván, a megyében felmerült egyes fontosabb egyházi ügyeket elintézték, a hit egysége és a törvények megtartása fölött őrködtek.

3. Zsinatokat hivtak össze s azokon elnökösködtek.[1]

4. A metropoliták és tartományi gyülések itéleteinek felebbvitelét elfogadták.[2]

5. A nagyobb vétségeket megvizsgálták és azokat egyházi büntetésekkel fenyiték.[3]

6. Püspökségeket alapithattak, egyesithettek, vagy megszüntethettek.[4]

7. Miután ők a római pápától nyertek, a metropolitáknak érseki köpenyt adhattak, azoktól hűségi esküt s a római egyház részére engedelmességi fogadást követeltek.[5]

8. Rangra a bibornokok után következtek, érseki köpenyt viseltek és előttök kettős keresztet vitettek; ezen utóbbi joggal azonban Rómában, vagy a hol a pápa tartózkodik és a legati a latere jelenlétében nem élhettek.[6]

A keleti patriarchaságok mily viszontagságon mentek keresztül?

II. A *keleti* patriarchaságok különféle viszontagságokon mentek keresztül. Az izlam mindinkább terjedt és a jeruzsálemi, antiochiai és alexandriai patriarchai székeket a chalifák elfoglalták; a bizanczi birodalom csak a konstantinápolyi széket tarthatta meg. A többi patriarchai székek részint a patriarchák sorozatának megszakadása, részint birtokosainak a szakadáshozi vonzódásuk miatt a konstantinápolyi szék mellett jelentéktelenek lőnek. A XI. században végre bekövetke-

[1] *Conc. chalced.* c. 9.

[2] U. ott. c. 9. 16; Nov. CXXIII. c. 22.

[3] *Sozomenus*; Hist. eccl. L. VIII. c. 6.

[4] *Le Quien*: Oriens christianus T. II. 373.

[5] C. 23. de privil. (V. 33.)

[6] Ugyanott.

zett a szerencsétlen szakadás. De az elfoglalt tartományok a XIII. században a keresztes hadjáratok folytán a török hatalom alól felszabadultak, és a patriarchai székek latin szertartásu püspökök által töltettek be és az előbbi rangfokozat III. Incze alatt az 1215-ik évben tartott IV. laterani zsinaton rájok nézve elismertetett.[1] Azonban a XIV. és XV. században a szentföldnek a törökök által történt elfoglalása és Konstantinápoly elestével a rom. kath. egyház a 4 keleti patriarchai széket ismét elvesztette. Mindamellett, hogy ezen nevezetes patriarchai székek emléke föntartassék, azokra a szent szék jelenleg is nevez ki patriarchákat, kik, mivel a jelen körülményeknél fogva saját patriarchaságukban joghatóságot nem gyakorolhatnak, Rómában illető egyházaiknál székelnek s a curiánál szolgálatokat teljesitenek. Rangfokozatra minden érseket és püspököt megelőznek; azonban csak czimmel birnak, és azért érseki köpenynyel nem ékesittetnek fel.

IX. Pius pápának 1847-ben sikerült a régi patriarchaságot Jeruzsálemben ismét visszaállitani.[2] Ezen szék tulajdonosa jelenleg Jeruzsálemben székel, s mint valóságos patriarcha joghatóságot gyakorol.[3]

A római egyházzal egyesült keleti egyházban azonban mai nap is valóságos hierarchiai rangfokozattal és felsőbb kormányzati hatósággal biró öt patriarchaság, melyekről alább szólandunk, létezik.

III. A *nyugati czimzetes patriarchák.*

A nyugati czimzetes patriarchák: a) az aquilejai, gradói, velenczei,

1. Az *aquilejai, gradói és velenczei patriarchák.* Ezek között legrégibb az aquilejai patriarcha.

A VI. században Paulinus aquilejai érsek u. n. triumcapitulorum-féle vita következtében a kath. egyháztól elszakadván, a

[1] U. o. (*Innoc.* III. in conc. Latern. a. 1215) . . . „Antiqua patriarchalium sedium privilegia renovantes, sancta universali synodo approbante sancimus, ut post romanam ecclesiam Constantinopolitana primum, Alexandrina secundum, Antiochena tertium, Hierosolymitana quartum locum obtineat.“

[2] Litterae apostolicae de Patriarchatu Hierosolymitano, 23. jul. 1847. (Pii IX. Pontif. Max. acta. Romae 1854. l. 62.). . . „restituimus Hierosolymis exercitium jurisdictionis Latini Patriarchae, eundemque posthac residendi obligationi, ut olim obnoxium fore declaramus“ ect.

[3] Azért az ujonnan kinevezett patriarcha palliumot is kapott. (Allocutio Pii IX. 1847. 4. oct.)

[4] *De Rubeis*: De schismate eccles. Aquileiensis, disc. hist. Venet. 1732; *Hefele*: Conciliengesch. 2. 890.

vele tartó suffragán püspökök által patriarcha czimmel tiszteltetett meg. A longobardok Aquileját elfoglalván, a patriarcha 568-ban Grado szigetére vonult,[1] itt székelt egy ideig utódja is. Midőn utódja Aquilejába ismét visszatért, a részint a katholika egyházzal való közösségben megmaradt, részint az ahoz visszatért püspökök egy uj gradói metropolitát választottak, aki a szakadár aquilejai patriarchával szemben szintén patriarcha czimmel tiszteltetett meg, s a sz. széktől különféle kiváltságokkal ruháztatott fel. Midőn (771) a szakadás megszünt és az aquilejai érsek a kath. egyházhozi közösséghez visszatért, a patriarchai czim használata neki a pápa által továbbra is megengedtetett. Az aquilejai patriarcha joghatósága Lombardiára, a gradói patriarcháé pedig Velencze és Istriára terjedt ki. V. Miklós 1451-ben a gradói patriarchai széket Velenczébe helyezte át, melynek püspöke jelenben is patriarcha czimmel él. Az aquilejai patriarchaságot XIV. Benedek 1751-ben megszüntetvén, e helyett az udinei és görczi érsekséget alapitotta.[2]

b) a nyugatindiai,

2. A *nyugatindiai patriarcha.* V. Károly kérelme folytán III. Pál pápa a spanyol korona káplányát a XVI. században nyugatindiai patriarcha czimmel ruházta fel. Ez merő czim, joghatóság nincsen vele összekötve.[3] A patriarcha Madridban székel.

c) a lissaboni.

3. A *lissaboni patriarcha.* XI. Kelemen 1716-ban a portugalli király óhajára a lissaboni tartományt két érseki megyére keleti- és nyugatira osztotta. A régi metropolitai egyház a keleti érseki megye egyháza maradt, a nyugati megye székesegyházul a királyi palota templomát nyerte.[4] Az uj érseket a pápa patriarchai méltóságra emelte, azon jogokkal ruházván fel, melyekkel a velenczei patriarcha birt.[5] XII. Kelemen[6] azt rendelte, hogy a lissaboni patriarcha egyszersmind a római bibornok collegium tagja legyen; ezen intézkedést később XIII.

[1] *Pauli Diaconi* hist. Longob. II. 10 (Max. biblioth. part. Tom. XIII. Lugdun. 1677): „Aquilejensi civitati ejusque populis Paulinus patriarcha praeerat, qui Longobardorum barbariem metuens ex Aquileja ad Gradi insulam confugit."

[2] *Benedict.* XIV. Allocutio 5. julii 1751; const. „*Injuncta nobis*" 6. jul. 1751; const. „*Suprema dispositione*" 19. jan. 1753. Az osztrák és velenczei kormány, melyek területein feküdt az aquilejai patriarchaság, kérték a pápát annak megszüntetése- és két érsekség felállitására az egyiket az osztrák, a másikat a velenczei területen.

[3] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 8. 11.

[4] Const. „*In supremo apostolatus* nov. 7. 1716.

[5] *Binterim*: Denkwürdigkeiten stb. 3. 242. l.

[6] *Clement.* XII. Const. „*Inter praecipuas*" 1737.

Kelemen is megerősitette.[1] Ezen patriarchák a valóságos vagy nagyobb patriarchákkal szemben *kisebb patriarcháknak* is neveztetnek. Kisebb patriarchák.

214. §. Az exarchák.

A római birodalom politikai felosztásához, mint a 212. §-ban érintők, alkalmazkodott nagyrészt az egyház is saját területeinek felosztásában. *Exarcha*-nak neveztetett azon püspök, ki egy megye (dioecesis) fővárosában székelt s joghatóságot gyakorolt egyes tartományok (provinciae) metropolitái fölött is. Az oriens praefectura öt politikai megyére osztatott: Oriens-, Aegyptus-, Ásia-, Pontus- és Thraciára. Ezen megyék fővárosai szerint voltak elhelyezve az exarchák vagy azon egyháznagyok is, kik a metropoliták fölött is állottak. Eszerint öt exarcha volt, u. m. az antiochiai, alexandriai, ephezusi, caesareai és heracleai. A konstantinápolyi püspök ekkor még a heracleai metropolita alá tartozott. Midőn később a konstantinápolyi, alexandriai, antiochiai és jeruzsálemi egyházak patriarchai egyházakká levén, egy fokozattal fölebb emelkedtek s püspökeik állandóan patriarcha nevet viseltek, keleten csak az ephezusi, caesareai és heracleai püspökök gyakorolták az exarchai hatalmat, három nekik alávetett nagy megye és ezekben levő tartományok fölött,[2] s mint ilyenek felszentelték a metropolitákat, felebbezési törvényszékeket tartottak, a zsinatokon legott a patriarchák után ültek. Exarchák. Számuk.

Ezen exarchák, mivel a konstantinápolyi patriarchaság felállitása előtt patriarcha alatt nem állottak, autocephali-nak neveztettek. Az V. században a chalcedoni zsinat határozata folytán az előjogok a konstantinápolyi patriarchára szálván, csak czimök maradt meg. Ezen egész megyék fölé helyzett exarchákon kivül volt a keleti egyházban 36 tartományi exarcha vagy főérsek. Ezek a metropolitákkal egyenlő joghatósággal birtak.

A thessalonikai érsek szintén exarcha volt Illyria fölött, ő maga is a latin patriarchatus alá tartozván.

A XIV. században a keleti egyházban is megszünt minden exarchatusi kiváltság.

215. §. A primások.

Azon egyháznagyok, kik a keleti egyházban *exarchák* neve alatt ismeretesek, a nyugatiban *primásoknak* neveztetnek. Ezek kezdetben Primások.

[1] *Clement.* XIII. Const. „*Inter praecipuas*" 1766.

[2] Az ephezusi alá tartozott Ázsia, mely tiz tartományra oszlott; a caesareai alatt volt Pontus, mely 7 tartományból állott; a heracleai joghatósága alá pedig Thracia tartozott, mely 6 tartományt foglalt magában.

oly püspökök voltak, kik társaikat tisztelet- vagy hatalomra nézve megelőzték, és saját kerületeikben az exarchákéhoz hasonló joghatóságot gyakoroltak. Mig azonban az exarchák keleten az V. századig a patriarchák mellett függetlenül állottak s azokkal jogokra csaknem egyenlők voltak, addig a primások nyugaton a római pápa, mint patriarcha alá voltak helyezve.

A *primás* név hosszu ideig nem jelentett különös rangfokozatot a hierarchiában, kivéve az afrikai egyházat, ahol a primási méltóság kezdettől fogva divatozott; a IV. században Afrikában már két primás volt, kik között a karthagói püspök, mint az egész afrikai egyház feje és primása, a többiek fölött joghatóságra nézve kitünt. A primási méltóság, a karthagói kivételével, nem volt bizonyos püspöki székhez kötve, hanem azt a tartománynak felszentelésre nézve legöregebb püspöke viselte. Nyugaton ezen méltóság vagy valamely ország jelesebb városában levő püspöki székhez volt csatolva, vagy pedig különös kitüntetésül az apostoli helyetteseknek adatott.

Hajdani jogaik.

Hajdan a primások a pápai szék engedélyével valóságos patriarchai jogokat gyakoroltak; az alattok levő metropolitákat felszentelték, kerületeik püspökeit zsinatokra összegyüjtötték, a felmerült egyházügyeket, a fontossabbakat kivéve, melyek a sz. széknek voltak föntartva, elintézték, felügyeltek arra, hogy az egyházi fegyelem pontosan megtartassék.

A primási méltóság lassankint megszünt. Midőn a pápák a XI. század második felében ál-Izidor gyüjteményére hivatkozva némely érseket ezen méltóságra kezdettek emelni, ez a metropoliták részéről heves ellenzésre talált, és számos surlódás és vitatkozás után idővel a primás nevet csak azok tartották meg, kik más metropoliták fölé helyezve valamely ország legfőbb püspökének tekintettek.

Kik élnek jelenleg primási czimmel?

Ma primásoknak azok neveztetnek, akik valamely ország vagy nemzet valamenyi metropolitái fölött állanak; a régi jogokat azonban nem gyakorolják, méltóságuk puszta czimmé vált.[1] Ily czimmel élnek például a Magyar-osztrák birodalomban az *esztergomi* érsek Magyarországra nézve, a *salzburgi* érsek Németországra, a *prágai* pedig Csehor-

[1] A primások az egyszerü érsekek között mindig bizonyos előnynyel és ranggal birtak; midőn ez a magyar primásra nézve a Centenarium és a japáni vértanuk ünnepélye alkalmával 1867-ben kérdés alá vonatott, Magyarország herczegprimása erélyes felszólalásának sikerült hazánk primásának ezen tiszteleti elsőségét megvédeni. A vatikani közzsinaton IX. Pius pápa a primásoknak az egyszerü érsekek előtt, tehát a kardinálisok és a patriarchák után adott ezen egy esetre helyet, azon határozott megjegyzéssel azonban, hogy abból jövőre részökre valami előny, vagy másokra valami hátrány le nem vonható. (Const. „*Multiplices inter*“ 1869. novemb. 27.)

ságra nézve. A két utóbbi semmiféle különös jogokkal nem bir, máskép áll ez az esztergami érsekre, mint Magyarország primására nézve.

216. §. A magyar primás jogai és kiváltságai.

Magyarország primása az esztergami érsek. Ezen méltóság 1279. évben csatoltatott össze az esztergami érsekséggel III. Miklós pápa alatt. Azon alkalommal ugyanis, midőn Fülöp fermoi püspök, mint az apostoli szék követe, a magyar egyház megzavart viszonyainak elintézése, az egyházi fegyelem és jogok helyreállitása végett Budán zsinatot tartott, L a d o m é r tudománya, s kitünő erényei miatt jeles nagyváradi püspök IV. László király beleegyezésével az esztergami érseki székre emeltetett s Magyarország primásának neveztetett.[1]

A magyar primás jogai, kiváltságai:

A magyar primás jogai a legujabb politikai viszonyok és átalakulások folytán tetemesen megkevesbültek ugyan, mindamellett azon fölötte fontos állásnál fogva, melyet hazánkban mind az egyház, mind az országkormányzat terén elfoglal, a magyar papságból annyira kimagasul, hogy alig van a kath. egyházban részletes primatus, mely az esztergamival méltóság-, előjog- és kiváltságokkal mérkőzhetnék. Hazánk ezen főpapját az egyházi és az ország politikai törvényei szerint következő jogok illetik:

a) az egyházi törvények,

a) Az egyházi törvények szerint:

1. A római sz. szék született követe. (208. §.)

2. Nemzeti zsinatot hirdet, azon elnököl; a zsinatra az ország minden főpapja, még a kalocsai érsek[2] is tartozik megjelenni.

3. Magyarország püspökeitől hozzá történnek a fölebbezések, kivéve a kalocsai érseket és a sz. mártoni Nullius főapátot, kiktől a fölebbvitel közvetlenül Rómába intéztetik.[3] Elfogadhat törvényes elintézés végett oly peres ügyeket is, melyek nem fölebbezés, hanem egyszerü panasz utján terjesztetnek eléje.

4. A primatialis széktől mint követségtől az ügyek nem a bécsi nuntius utján, hanem közvetlenül intéztetnek Rómába.[4]

5. Követsége határai között, vagyis Magyarország, Horvát-Szlavonországban a püspöki megyéket kolostorokat, bármily szabadalmak

[1] *Péterffy*, T. I. p. 96; *Katona*, T. VII. p. 812.

[2] Van-e az ország-primásnak joga a kalocsai érseket és suffraganeusait a nemzeti zsinatra kötelezőleg meghivni? ezen kérdésről jelesen értekezett *Kovács József* egykori kalocsai kanonok ezen czim alatt: Vindiciae jurium et libertatum eccl. metropolit. Colocensis; — később ugyanattól jelent meg: A primási joghatóság és a kalocsai érseki szék, czimü értekezés.

[3] Jelenleg ezen régi kiváltságoktól eltérőleg a felebbezési ügyfolyamra nézve némi változások vannak, melyeket a 361. §. b)-ben fogunk előadni.

[4] Erre nézve is jelenleg némi változás van, lásd a most idézett §-t.

alapján kivett szerzetes rendeket, tehát a benedek, praemontrei és cistercita-rendeket is meglátogathatja, kivéve a sz. mártoni Nullius főapátot.

6. Mint született követ, követsége határain belül érseki palásttal él és kereszt vitetik előtte;[1] holott e joggal a metropoliták csak saját tartományaik területén élhetnek.

a) a politikai törvények szerint.

b) A politikai törvények szerint:

1. Keresztély Ágost, szász fejedelmi herczeg és magyarországi primás idejétől kezdve a római sz. birodalom herczege;[2] e czim a r. sz. birodalom elenyésztével is fönmaradt; azért ma is *Herczeg-Primás* czimmel él.

2. Zsigmond király ideje, jelesen 1393 óta állandóan *fő és titkos kanczellárja* az országnak, és ennélfogva ő a kettős királyi pecsétnek, melylyel nemesi levelek szoktak kiadatni, törvenyes őre.[3] Ő a királyt tanácscsal köteles gyámolitani; mindig, de főleg válság idején közvetitőkép lép fel a király és a nemzet között.[4]

3. Hajdan az ország egyik rendes birája volt, és törvényszékeken királyi személyes jelenlétnek tartatott (personalis praesentia regia in judiciis). Legujabb időkig a hétszemélyes táblánál mint közbiró közvetlenül vett részt a biráskodásban; a királyi táblánál pedig közvetve amennyiben ahoz a többiekkel egyenlő szavazattal biró két érseki ülnököt nevezett ki.[5]

4. A magyar királyi helytartótanács egyik tanácsosa volt; és midőn II. József ezen kormányszék mellett az „egyházi bizottmányt" fölállitá, ennek elnöki tiszte a primásra ruháztatott.

[1] Const. *Nicol.* V. „*Excellens*" 1452. . . . „quodque infra limites suae legationis ceteris praesulibus, si quos adesse contingat, in ea re cessantibus, solus ubique ante se crucem deferri facere . . . tenore praesentium declaramus."

[2] Az okmányt, melyben III. Károly Magyarország királya, mint e néven VI. római császár Magyarország primását, a r. sz. birodalom herczegeinek örök czimével disziti fel. lásd *Török János*: Magyarország primása 1859. 180. l. Magyarország rendei ő fölségének 1715: III-ik t. czikkben tőlük kitelhetőleg hálát adnak, s annak örök emlékét e t. czikkel a késő utódokra átszállitani óhajtották.

[3] 1486: 68; 1504: 31; 1536: 15; 1741: 10. Ezen kettős királyi pecsét minden uj primásnak kineveztetése után külön utasitással szokott megküldetni.

[4] Már IV. Béla 1252-ben azt irja Incze pápának, hogy régi szokás az esztergami érseket azok egyikének tartja, kik a királyt tanácscsal és segélylyel tartoznak gyámolitani minden titkos és fontos ügyeiben. A primásnak azon tiszte, miszerint a királyt minden fontos ügyben tanácsával köteles gyámolitani mai körülmények szerint inkább bizalmi dolog.

[5] 1557: 13 és 1567: 26. t. cz. szerint a primás által kinevezett érseki ülnökök azonban a kir. kincstárból fizettetek.

5. Esztergam vármegye örökös főispánja.[1]

6. Mária Therézia által 1764-ben alapitott sz. István vitézrendjének főpapja; és a királyi udvarnak, midőn Magyarországban tartózkodik, plébánosa.

7. A királyt a nádorral koronázza, s őt kétszér felesküdteti:[2] a királyné koronáztatásában is részt vesz.

8. Hajdan mint a pénzverőházak felügyelője (supremus pisetarius), tisztviselői, a pisetariusok által ellenőrizte a pénzverést s ennek fejében minden kivert ezüst és aranymárka értékének $^1/_{48}$ részét nyerte, mely pisetumnak neveztetett; és bár e hivatala rég megszünt, mégis e czimnél fogva még jelenleg is huz a kamarai kincstárból bizonyos jövedelmet.[3]

9. Egyháznemesi székeiben (sedes praediales) egyháznemesi jószágokat adományozott s ez által u. n. praedialistikát vagy egyháznemeseket alkotott, kik mint más nemesek föl voltak mentve a vámok és harminczadok fizetésétől, azonban az országos nemesektől különböztek.[4]

10. Jobbágyai a hid- és utvámok fizetésétől az egész országban fel voltak mentve.[5]

11. A törvényszék előtt peres ügyekben nem tartozik személyesen esküt tenni, hanem ha ez szükségesnek mutatkozik, tisztje által teszi le.[6]

[1] E méltóságot V. István tulajdonitotta az esztergami érseknek, l. Mózes nádor levelét *Fejér* cod. dipl. V. 1. 211;—1351: 15. Ide vonatkozólag azonban az 1870: 42. 55. §. azt mondja: „a vármegyék élén a megyei főispánok állnak, kiket a belügyminiszter előterjesztésére tekintet nélkül az örökös főispánokra a király nevez ki." Ezen t. cz. hatályba lépte óta tehát az örökös főispánságok üres czimekké lettek.

[2] Az ország állandó gyakorlata szerint az esztergomi érsekeknek egyik legrégibb előjoga volt, hogy csak ők koronázhatták a királyokat. Mert már III. Béla, midőn őt 1174-ben Bánfy Lukács megkoronázni vonakodott, a pápához folyamodott, hogy ezen egy esetre a kalocsai érseket hatalmazza föl a koronázás végrehajtására. III. Coelestin pápa 1191-ben megerősitette ezen jogot, valamint azt is, hogy a királyi udvar fölött egyedül az esztergomi érsek birjon egyházi hatósággal.

[3] 1553: 13; 1557; 15; 1563: 73.

[4] Törvényeinkben szó van rólok: 1521: 25; 1563: 59. 4. §. 1567; 14; 1741: 63. 9. §. A primás e joggal három főnemesi székben élt u. m. a vajkain (Pozsony megye), érseklélin (Komárom megye) és a verebélyin (Bars megye). Ezen egyházhűbérek csak a finemre szóltak és magvaszakadás vagy hűtlenség esetére nem a király, hanem az egyházi fiskusra szálltak.

[5] 1557: 16; 1563: 59.

[6] 1550: 64.

217. §. A metropoliták vagy érsekek.

I. Az érseki, vagy szorosabb értelemben vett metropolitai hivatal eredete egészen az apostoli időig vihető vissza. Az apostolok ugyanis a római tartományok székvárosaihoz fordultak, itt községeket alapitottak s ezekre bizták a keresztény vallás terjesztését a tartomány többi városaiban[1] Az ezekben szervezett egyházközségek mint fiókegyházak alárendelt és természetes függési viszonyban állottak a székváros anyaegyházához. Ennélfogva a székváros püspökének tanszéke apostoli eredetü volt és az egész tartományban az anyaegyház tekintélyével birt; mi által egyszersmind a felsőbb egyházi kormányzatnak természetes központjává lett.[2]

A metropolitai vagy érseki hatalom azonban nem isteni, hanem emberi eredetü intézmény.

A metropolitai hatalom kifejlődése.

Már a IV. században keleten több püspöki megye élén egy főpap állott, ki rangfokozatra nézve az egyszerü püspökök és exarchák illetőleg patriarchák között közép helyet foglalt el.[3] Ezen egyháznagy, ki több püspöki kerületből (παροικια) alakitott egyházi tartomány (provincia επαρχα) fölött gyakorolt joghatóságot s mindig valamely egyházi és politikai tekintetben kitünőbb városban (μητροπόλις) székelt, *metropolitánusnak* neveztetett. Az afrikai egyházban azon püspök, ki metropolitajogokat gyakorolt, *senex, primás, episcopus primae sedis* nevet viselt. Valamint keleten, ugy nyugaton[4] is az egyes tartományok élén a metropoliták állottak.

Az *archiepiscopus* nevezet a IV. század előtt nem fordul elő.[5] E

[1] Azután az apostolok, ha az egész tartományt illető ügyet akartak közölni vagy elintézni, rendesen a tartományok fővárosainak községéhez irtak; igy Corinthoz mint Achaja, Thessalonikhoz mint Macedonia fővárosához; és innen azon tartományok mint a legrégibb és leghirnevesb metropolitai székek szerepelnek.

[2] *Can. Apost.* 33. C. 8. Dist. LXIV. (*Conc. Nicaen.* a 325.); c. 2. C. IX. Q. 3. (*Conc. Antioch.* a. 341.)

[3] Maga a metropolitai hatalom már az első nicaei (325) zsinat előtt létezett; kitetszik ez a zsinat 4 kánonjából, melyben ez mondatik: Eorum autem, quae fiunt confirmationem in unaquaque provincia a metropolitano fieri oportet; A 6-ik kánon pedig igy szól: „Illud est autem omnino manifestum, quod si quis absque metropolitani sententia factus sit episcopus, eum magna synodus definit non esse episcopum.

[4] Itt a IV. századig a ròmain kivül nem volt más metropolita; ekkor adatott a metropolitai méltóság először a milanói, azután az aquilejai püspöknek.

[5] Kezdetben különösen az alexandriai püspök használta e nevet és ettől szállott át más püspökre. Később nyugaton minden metropolitára átszármazott.

két nevezet *metropolitanus* és *archiepiscopus* nem egészen azonos; a metropolita czim oly érseket illet, ki más püspökök fölött joghatóságot gyakorol; az olyan érsekek pedig, kiknek nincsen érseki kormányuk, hanem csak egy püspöki megye kormányát viszik, mint például jelenleg az udinei, amalfii, camerinói, luccai vagy lembergi örm. kath. érsekek csak czim vagy tiszteletbeliek,[1] de nem metropoliták. Azon püspökök, kik a metropolita tartományában egyes megyéket kormányoztak és a kik fölött a metropolita joghatóságot gyakorolt, kezdetben *episcopi conprovinciales*, vagy *provinciales*[2] nevet viseltek, később pedig *episcopi suffraganei*[3] névvel illettettek.

Azon jogok, melyeket a metropoliták már hajdan gyakoroltak, a következők:

A metropoliták által már hajdan gyakorolt jogok.

1. A tartományban megürült püspöki szék betöltésénél a választást vezérelték, a megválasztott püspököt megerősitették és felszentelték.[4]

2. A joghatóságuk alá tartozó püspököket évenkint az u. n. tartományi zsinatra összehivták és azon elnökösködtek.

A *decretaliák* szerint pedig a metropolitákat a következő jogok illették:

1. A suffragán püspökök választásának megerősitése és felszentelés.[5]

2. A tartományi zsinatok összehivása és az azokon való elnöklés.[6]

3. A suffragán-püspökök fölötti felügyelet s a püspöki megyék meglátogatása,[7] az egyházi fegyelem föntartása, az egyházi törvénye-

[1] *Bened.* XIV. de syn. dioec. II. 4. 5.

[2] C. 1. (*Leo.* I. a. 458). Dist. LXII.

[3] C. 10. C. III. Q. 6. (*Nicol.* c. a. 866). „Ipse (archiepiscopus Turonensis) enim est metropolitanus, et omnes episcopi sui regni suffraganei ejus sunt;“ c. 11. de elect. (I. 6).

[4] C. 1. Dist. LXIV. (c. 4. *Nicaen*).

[5] C. 11. (*Alex.* III); c. 20. 32. (*Innoc.* III.) de elect. (I. 6); c. 10 de off. jud. ordin. (I. 31).

[6] C. 25. (*conc. Later.* IV. a. 1215) de accus. (V. 1).

[7] C. 14. (*Luc.* III.); c. 22. (*Innoc.* III.); c. 25. (*Greg.* IX.) de cens. (III. 39); c. 1. (*Innoc.* IV.) in VI-to eod. (III. 20); mely utóbbi a többi között azt mondja: „Ut quilibet archiepiscopus suam volens visitare provinciam, prius ecclesiae suae capitulum ac civitatem, et dioecesim propriam plene visitare procuret, nec sit solum erga majorum, sed etiam minorum ecclesiarum, nec etiam circa clericorum tantum, sed etiam populorum visitationem intentus;“ c. 1. (id.) de poen. (V. 9).

ket áthágó püspökök megintése, vagy egyházi büntetések alá vetése;[1] a püspökök letétele azonban a pápát illette.[2]

4. A püspöki törvényszékektől hozzájok felebbezett ügyekbeni biráskodás.[3]

5. Az alájok rendelt püspökök mulasztásainak a törvényszabta esetekben átháromlásképen helyrepótlása, jelesen: a) megürült s a kánonjog által meghatározott időben be nem töltött javadalmak betöltése;[4] b) visitator vagy administrator kinevezése, azon esetre, ha széküresedés esetén a káptalan az egyházi ügyek és egyházi vagyon kezelésében rendetlenül vagy hanyagul járna el.[5]

6. A megszabott határokon belül az egész tartomány részére bucsut adhattak.[6] Végre

7. A suffragán-püspököktől hűségi esküt kivánhattak.[7]

A metropolitáknak engedett s itt elősorolt jogok később különféle visszaélések miatt többfélekép megszorittattak, s az apostoli székre a honnan eredtek, visszaestek. A trienti zsinat azonban a decretáliákban biztositott jogok legnagyobb részét visszaállitotta, a suffragan-püspökök megerősitése- és felszentelésére azelőtt gyakorlott jogositvány azonban, mely időközben a szentszékre szállott, továbbra is a római pápának tartatott fönn.

Jelenleg érvényes jog.

II. A *jelenleg érvényes jog.* A metropolita vagy érsek az egyház mai alkotmánya szerint oly püspök, ki nemcsak saját megyéjének püspöke, hanem egyszersmind egy egyházi tartománynyá egyesült megyék s ezek püspökei fölött kánonszerü joghatóságot *(jus metropoliticum,*[8] *auctoritas metropolitana;*[9] vagy *lex metropolitana)*[10]

[1] C. 29. de praebend. (III. 5); c. 52. (*Honor.* III.) de sent. excomm. (V. 93); c. 1. (*Innoc.* IV.) in VI-to de off. ord. (I. 16.)

[2] C. 2. de transl. episc. (I. 7.)

[3] C. 1. (*Alex.* III.) de off. legati (I. 30); c. 3. (*Innoc.* IV.) in VI-to de apell. (II. 15); c. 1. (id.) eod. de off. jud. ordin. (I. 16.)

[4] C. 3. (*Innoc.* III.) de suppl. negl. (I. 10); c. 15. (id.) de conc. praeb.; c. 41. (*Later.* II. a. 1215) de elect. (I. 6.)

[5] C. 4. (*Bonif.* VIII.) in VI-to de suppl. negl. (I. 8).

[6] C. 15. (*Honor.* III) de poen. (V. 38); c. 1. (*Innoc.* IV.) in VI-to eod. (V. 10).

[7] C. 13. de major. et obed. (I. 33).

[8] C. 1. (*Alex.* III.) de off. legati (I. 30); c. 13. (*Greg.* IX.) de arbitr. (I. 43).

[9] C. 13. Dist. XII.; can. fin. Dist. LI.; c. 54, de apell. (II. 28).

[10] C. 54. (*Innoc.* III.) de appell. (II. 28); c. 11. (id.) de off. iud. ord. (I. 31).

gyakorol és ezen suffragán-püspökök fölött bizonyos elő- és tiszteleti jogokkal van felruházva. Az érsekek jogai[1] jelenleg következők:

1. Minden harmadik évben a tartománybeli püspököket tartományi zsinatra összehivhatják és azon elnökölhetnek. A trienti zsinat ezt az érsekeknek szigoruan kötelességévé teszi.[2] E joggal az érsekek néha századokon keresztül nem éltek; ujabban azonban valamint másutt, ugy jelesen Ausztria-Magyarországban is tartattak tartományi zsinatok.[3]

2. Tartományaik területén levő püspöki megyéket meglátogathatják, de csak akkor, ha saját püspöki megyéjöket már egészen meglátogatták, s ha a tartománybeli püspöki megyék látogatásának szükségét és okát a tartományi zsinat megvizsgálja és helybenhagyja.[4]

3. Az alájok rendelt püspökök felett felügyeleti jogot gyakorolhatnak, s őket püspöki tisztjök pontos teljesitésére még egyházi fenyitékek által is szorithatják; jelesen kötelességök őket inteni: a) hogy megyei zsinatokat tartsanak;[5] b) hogy helybenlakási kötelezettségöknek pontosan megfeleljenek. A helybenlakás-kötelezettség áthágói a római pápának följelentendők.[6]

4. A suffragán-püspökök mulasztásait átháramlási jognál fogva helyrepótolhatják, különösen a következő esetekben: a) ha a püspökök a javadalmakat a kánonok által meghatározott időben és kánonszerü egyéneknek adományozni elmulasztanák; b) ha a köztudomásu bünténeket meg nem fenyitenék, vagy c) ha a püspök a kereszténységből kizárt valamely egyént, midőn annak szüksége mutatkozik, a kiközösités alól fel nem oldana. Továbbá a trienti zsinat szerint, ha a püspöki szék üresedése esetén a káptalan nyolcz nap alatt a kivánt kellékekkel ellátott káptalani helynököt (vicarius capitularis) megválasztani elmulasztana, azt az illető érsek kirendeli. (V. ö. 233. §.) Hasonló joga van az érseknek akkor is, ha a káptalan a püspöki javak kezelésére megkivántató oeconomus kirendelésére nézve késedelmeskednék.[7]

[1] Az érsekek jogi állását illetőleg v. ö. *Mast*: Die rechtliche Stellung der Erzbischöfe in der kath. Kirche. Freib. 1847.

[2] Sess. XXIV. c. 2.

[3] Bécsben 1858; Esztergomban 1858, Prágában 1860 és Kalocsán 1863-ban. Az ausztriai concordatum 4. czikke is tüzetesen megérinté a metropoliták és püspökök zsinat-tarthatási jogát: „Archiepiscopis et episcopis liberum erit, convocare et celebrare ad sacrorum canonum normam concilia provincialia et synodos dioecesanas, eorumque acta vulgare.“

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. de ref. c. 3.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. de ref. c. 2.

[6] *Conc. Trid.* Sess. VI. de ref. c. 1.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 16. de ref.

5. Azon törvényhatóság, melyet az érsekek hajdan az alájok rendelt püspökök fölött gyakoroltak,[1] ujabb időben tetemesen megszorittatott. A püspökök ugyanis a mai egyházjog szerint csekélyebb bünvádi esetekben a tartományi zsinat, a súlyosabbakra nézve pedig közvetlenül a római pápa birói illetékessége alá tartoznak. Polgárjogi ügyekben csaknem minden államban a közönséges világi törvényhatóságok alá helyeztettek, igy pl. az osztrák-magyar birodalomban is.[2]

6. Az érsek joghatósága a suffragenusok alattvalóit illetőleg a glossa[3] szerint több esetre kiterjed, melyek közül azonban csak a két következőt emeljük ki:

a) Az érseki szék felebbviteli törvényhatóság a tartományban levő püspöki törvényszékekre nézve[4] tekintet nélkül az ügy természetére.[5]

b) Midőn az érsek az ő tartományában levő püspöki megyéket meglátogatja, a suffragáneusok alattvalóit kihallgathatja, a bünbánókat büneik alól föloldhatja;[6] sőt pro foro interno, a püspöknek föntartott bünesetekben is föloldhat. In foro externo a köztudomásu bünteny eknél, vagy azok ellen is eljárhat, kik őt hatósága[7] gyakorlatában bármikép akadályozzák. Ezenkivül a trienti zsinat a metropolitáknak a következő jogokat engedte:

7. A papnöveldékre nézve: azon esetre ha minden megyében az anyagi körülmények miatt papnövelde nem lehet, a metropolita a két legöregebb suffragán-püspökkel határozza meg, hol alapittassék több megye, vagy az egész tartomány részére egy közpapnövelde.[8]

[1] C. 1. de off. ord. in VI-to. (I. 16.)

[2] Maga a pápa is az ausztriai concordatum 13. czikkében ebbe belenyugodott, ahol ez mondatik: „Temporum ratione habita sanctitas sua consentit, ut clericorum causas mere civiles, prout contractuum, debitorum, haereditatum judices seculares cognoscant et definiant.“

[3] Glossa ad. cap. 1. de suppl. neglig. praelat. in VI-to (I. 8).

„Officium varium, forus, apellatio, crimen,
Peccans, non parens, res, consultatio, deses,
Praesul, canonici tumidi, sententia nequam
Visitat, indulget, custos, quia Papa dat, usus,
Permutat sociis, suspectus cumque remittit.
Casibus his Primas subjectos Praesulis arcet.“

[4] C. 1. de off. leg. (I. 30); c. 9. de off. jud. ord. (I. 31.)

[5] C. 3. §. 8. de appell. in VI-to (II. 15).

[6] C. ult. de cens. in VI-to (III. 20).

[7] C. 1. de. poen. in VI-to (V. 9).

[8] Sess. XXIII. c. 18. de ref.

8. Mint az apostoli szék delegátusai, tartoznak felügyelni:

a) Hogy az u. n. nullius praelatusok saját plebánia-templomukban az isteni igének vasárnap- és ünnepnapokon való hirdetéséről kellőleg gondoskodjanak.[1]

b) A püspöki hatalom alól kivett s közvetlenül a szent széknek alávetett kolostorokat[2] arra szoritani, hogy minden harmadik évben capitulumokat tartsanak.[3]

[1] Sess. XXV. c. 8 de regul.

[2] Sess XXV. c. 8. de refor.

[3] Az osztrák-magyar monarchiában a következő római kath. és görög kath. érsekségek és suffragán-püspökségek vannak. (V. ö. *Konek*: Egyházjogtan, 1867; és az ausztria-magyar monarchia statistikai kézikönyve. Pest 1868. és Annuario pontificio 1872).

A) A magyar korona alatti tartományokban:

I. Az *esztergami érsekség*. Sz. István alapitotta 999-ik évben.

Suffragán püspökségek:

I. a *pécsi*, (1000—1009. alapittatott); 2. a *veszprémi*, (1009 körül alap.); 3. a *székesfehérvári*, (alapittatott 1777-ben, a veszprémi és esztergomi megye részeiből); 4. a *győri*, 1001-ben alapittatott (1777-ben az ujonnan alapitott szombathelyi püspökséghez 117 plebánia csatoltatott); 5. a *szombathelyi*, (1777 alap.); 6. a *váczi*, (sz. István korából); 7. a *nyitrai*, (sz. Istvántól alap. 1109-ben visszaállittatott); 8. a *beszterczebányai*, (1776-ban az esztergami érseki megyéből lőn kihasitva); 9. a *munkácsi*, gör. kath. püspökség, a püspök székhelye: Unghvár. (Ezen egyházmegye már a magyarok bejövetele előtt fenállott. Sz. István idejében 7 gör. kath. (ruthen) püspök volt Magyarországban, kik mindnyájan Cyrillisták voltak; még a 15, sőt a 16-ik században emlittettek egyes püspökei; később megszünt; 1771-ben XIV. Kelemen pápa visszaállitotta, 1856-ban pedig annyiban szabályoztatott ujra, amennyiben az alapitott szamosujvári püspökség részére 94 plebánia hasittatott ki belőle. A munkácsi gör. kath. egyházmegyének szabolcs- és szatmár-megyei hivei tisztán magyar ajkuak, kik szertartásuk ó-szláv nyelvét egyáltalán nem értik. Az utóbbi évtizedek alatt élénken foglalkoztak azon eszmével, hogy külön püspökséggel és káptalannal birjanak. Többszörös folyamodásaikra a munkácsi püspök külön vicariatust engedélyezett, és ennek székhelyeül Hajdu-Dorogot szemelte ki. A Hajdu-Dorogon 1881. évi jan. 23-án tartott választmányi közgyülésből az összes gör. szert. kath. magyar ajku hivek nevében „A Hajdu-Dorogon felállitandó magyar jellegü gör. szert. kath. püspökség“ iránt kérvények nyujtattak be ő felségéhez és a képviselőházhoz. Az országgyülés a kérvényt febr. 20-án tárgyalta is. Kilátás van arra, hogy az óhajtott püspökség legközelebb felállittatik; 10. az *eperjesi* gör. kath. püspökség (alapittatott 1816; megerősittetett VII. Pius által 1818.)

II. A *kalocsai érsekség*. Mint püspökség sz. Istvántól alapittatott, egyik része a sz. László alatt 1094-ben alapitott bácsi érsekség; másik pedig a XIII. században a szerémi püspökség alapitására fordittatott; 1735-ben a kalocsai püspökség is érsekségre emeltetett, és a bácsi érsekséggel kánonszerüleg egyesittetett.

218. §. A metropoliták tisztelet-jogai s különösen az érseki palást.

A metropolitákat illető tiszteleti jogok között emlitendő mindenek előtt:

Az érseki palást eredete.

I. A jogositvány az *érseki palást* (pallium archiepiscopale) hor-

Suffragánpüspökségei: 1. a *csanádi*, (1035-ben alap.; 1593-ban a törökök által feldulatott. III. Károly által helyreállittatott; a püspök székhelye Temesvár); 2. a *nagyváradi* lat. sz. püspökség (sz. István, mások szerint sz. László alatt alapittatott 1077—1095); 3. az *erdélyi* (1003 alap. 1601 saecularisáltatott; 1715-ben visszaállittatott); székhelye Károlyfehérvár.

III. Az *egri érsekség* (mint püspökség sz. Istvántól alapittatott; 1804-ben érsekségre emeltetett, s VII. Pius 1804-ben aug. 7-én kelt bullája által megerősittetett.)

Hatósága alá tartozik: 1. a *szathmári* püspökség (az egri püspökségből szakittatott ki 1804-ben); 2. a *kassai* (ugyanakkor keletkezett); 3. a *rosnyói* (1775-ben az esztergomi érsekségből szakittatott ki); 4. a *szepesi* (1776-ban alapittatott); székhelye Szepeshely vagy Szepes-Káptalan.

IV. A *zágrábi érsekség*. Mint püspökség 1093-ban alapittatott, IX. Pius 1852-ben kelt bullája által érsekségre emeltetett.

Suffragán-püspökei: 1. a *diakovári* vagy szerém-bosniai püspökség, (a bosniai püspöki szék 1463-ban Diakovárra tétetett át s 1773-ban a szerémi püspökséggel állandóan egyesittetett); 2. a *zengmodrusi* püspökség (1460-ban a corbovai széknek áthelyezésével keletkezett, 1493-ban Noviba áttétetett, 1499-ben a segniai püspök alá került és 1833-ban a segniai püspökséggel egyesittetett), székhelye Zengg; 3. a *körösi* görög-kath. püspökség (a svidniczi püspökség név alatt fönállott apostoli vicariatus helyébe alapittatott 1751-ben).

V. A *gyulafehérvári* görög-kath. érsekség az 1721-ben alakult fogarasi pöspökségből lett érsekséggé s IX. Pius 1850. dec. kiadott bullája által megerősittetett, s az 1868: 39. t. cz. által törvénybe igtattatott.

Alája tartozik: 1. a *lugosi* és 2. a *szamosujvári* gör.-kath. püspökség (mindkettő 1853-ban alapittatott és az 1868: 39. t. cz. által szintén törvénybe lőn iktatva); 3. a *nagyváradi* gör.-kath. püsp. (alap. 1777.)

B) A monarchia másik felében:

I. A *bécsi érsekség*. Alapittatott 1469-ben; érsekséggé lett XIII. Incze alatt 1722-ben. VI. Károly császár kérelme folytán.

Hatósága alá tartoznak: 1. a *linczi* püspökség (alap. 1784); 2. a st. *pölteni* (Bécsujhelyről tétetett át 1784-ben).

II. A *prágai érsekség*, mely mint püspökség 968-ban alapittatott; 1344-ben érsekségre emeltetett.

Suffragán-püspökei: 1. a *königgrätzi* (alap. 1664); 2. a *leitmericzi*. alap. 1655); 3. a *budweisi* püspök (al. 1785).

dozhatására. Az érseki palást eredete homályos és bizonytalan.[1] Keleten a pallium (ωμοφόριον) már az első századokban mint a püspöki hivatal jelvénye tekintetett, s azért azt kivétel nélkül minden püspök hordozta.[2] Mig a patriarchák az elődeiktől hátrahagyott palliumot önmaguknak sajátkezüleg tették fel,[3] a metropoliták azt a patriarcháktól,[4] az egyszerü püspökök pedig a metropolitáktól nyerték felszenteltetésök alkalmával.

Azon szokás, hogy minden püspök palliumot viseljen, a keleti egyházban a mai napig fönmaradt.[5]

III. Az *olmüczi érsekség* (alap. 1063; 1777-ben VI. Pius alatt visszaállittatott.) Alárendelt püspöke a *brünni* (alap. 1777.)

IV. A *salzburgi érsekség*, mely mint püspökség 620-ban alapittatott; 798-ban érsekségre emeltetett; tartománya 1826-ban ujra rendeztetett. Suffragán-püspökségek: 1. a *brixeni* (a IV. században alapittatott; a X. században Brixenbe áttétetett; 1826-ban rendeztetett); 2. a *gurki* (alap. 1071. székhelye Klagenfurt); 3. a *lavanti* püspökség (alap. 1228. székhelye Marburg); 4. a *seckaui* püspökség (alap 1219. székhelye Grácz.)

V. A *görczi érsekség*, mely az 1752-ben megszünt aquilejai helyébe állittatott.

Az érseki tartományhoz tartozik: 1. a *triest-capodistriai* (a kettő 1830-ban egyesittetett; székváros Triest); 2. *parenso-polai* (mindkettő a VI. századbsn alapittatott; egyesittettek 1830-ban; 3. a *laibachi* (alap. 1461; 1787-től 1807-ig érsekség volt); 4. a *vegliai* (a XI. században alapittatott.)

VI. A *zárai érsekség* (érsekség 1445 óta. 1828-ban ujra rendeztetett)

Suffragán-püspökségei: 1. a *sebenicói*; 2. a *spalato-macarsiai*; 3. a *lesinai*; 4. a *ragusai* (alap. 1790-ben; 1800-ig érsekség volt); 5. a *cattaróí* püspökség.

VII. A *lembergi lat. szert. érsekség* 1361-ben Halicsban alapittatott; 1411-ben Lembergbe áttétetett.

Suffraganeusa: 1. a *przemysli* l. sz. püspök (alap 1375); 2. a *tarnowi* (alap. 1783.) és 3. a *krakói* püspök.

VIII A *lembergi gör.-kath. érsekség* 1808-ban alap. suffraganeusa a *przemysli* gör.-kath. püspök.

A *lembergi örmény kath. érsekség* nem bir suffraganeussal.

[1] A palást eredetét némelyek az apostolok idejéből származtatják, azt állitván, hogy sz. Péter apostol midőn még Antiochiában, hol egyházat alapitott, tartózkodott, a többi hivektől való megkülönböztetésül palliumot használt; ezen vélemény azonban valamint az is, mely szerint a palást Linustól, sz. Péter közvetlen utódjától ered, minden alapot nélkülöz. Valószinü, hogy az ó-szövetségi főpap vállravalójának utánzására kezdték használni.

[2] *Isidori Pelusiotae* (saec. V.) L. I. ep. 136. Hermin.

[3] *Liberati* archidiaconi Carthagin. (saec. VI.) breviar. c. 20: „Consuetudo est Alexandriae illum, qui defuncto succedit, excubias super corpus defuncti agere, manumque dexteram eius capiti suo imponere et sepulto manibus suis accipere collo suo b. Marci pallium et tunc legitime sedere.“ (Mansi 9. 694.)

[4] Ep. *Joann.* VIII. ad Photium, Const. a. 879.

[5] *Kunstmann*: Vergleichendes Kirchenrecht p. 144.

Nyugaton a palliumot kezdetben csak a pápák használták; később annak hordozását egyes püspököknek is megengedték. A pallium adásának legrégibb nyomát Symmachus pápa (498—514) alatt találjuk, ki midőn azt Theodor apostoli helyettesnek adományozá, arra hivatkozik, hogy ezt elődjeinek szokása szerint cselekszi.[1] A VI. század elején Vigil pápa az arlesi püspöknek, mint apostoli helyettesnek engedte meg a pallium viselhetését. Egyátalán a VI. században a pallium használata metropolitáknak, püspöki ranggal biró egyéneknek kitüntetésül engedtetett, kik azt vagy kitünő állásuk miatt, milyen volt például a követség, apostoli helyettesség,[2] vagy az egyház körül szerzett különös érdemeik[3] miatt nyerték; néha egyszerü püspököknek is megengedtetett a pallium-viselési jog. A VIII. századtól kezdve a pallium csak metropolitáknak adatott, s mint az apostoli székkel való szoros egyesülés és a pápai felsőbb jogok átszármaztatásának jelvénye tekintetett.[4] A IX. században minden metropolitának kötelességévé tétetett, hogy felszenteltetése után három hónap alatt Rómából palliumot kérjen.[5]

A mai érvényes jog a palást adása és viselésére nézve.

A *mai érvényes jog* szerint:

a) Az érseki palást adásának joga kizárólag a római papát illeti.[6]

b) A palást viselésére jogositva van különbség nélkül minden metropolita, tehát az egyszerüek ugy, mint a felsőbbrangu metropoliták ugymint: a patriarchák és primások. A palliumra jogositott azt felszenteltetésétől, vagy ha az illető már püspök volt, megerősittetésétől számitott három hónap alatt,[7] személyesen vagy meghatalmazottja által a pápától a metropolitai méltóság elvesztésének büntetése alatt kötelességszerüen és sürgősen kérni tartozik.[8] A kérelem a consisto-

[1] *Symmachi* c. a. 501. ad episc. Laureac. epist.

[2] C. 10. Dist. C.

[3] C. 2. Dist. C. „Prisca consuetudo obtinuit, ut honor pallii, nisi exigentibus causarum meritis et fortiter postulanti, dari non debet."

[4] „Pallia . . debita sedi apostolicae subjectionis signa . . . . quae vos a B. Petro tamquam membra de membro habere et catholici capitis unitatem servare declarant; c. 4. de elect. (I. 6.)

[5] *Nicol*, I. ad cons. Bulgar. c. 73. (Mansi 15. 426.) *Conc. Ravennat.* a. 887. c.1. (Mansi p. 197.); c. 1. Dist. C. *Conc. Tricass.* a. 878. tit. 2. c. 3. (Mansi p. 197); *Joann.* VIII. epist. ac cleric. Salon. a. 879. (Mansi 17. 129.)

[6] C. 23. de privil. (V. 33.)

[7] *Bened.* XIV. de syn. dioec. II. 5. 8.

[8] A kérelem ily szavakkal történik: „Ego N. electus ecclesiae N. instanter, instantius et instantissime peto mihi tradi pallium de corpore beati Petri sumptum, in quo est plenitudo pontificalis officii."

riumhoz[1] intéztetik, s miután abban a pápa a kérelemnek helyt adott, történik az első diakon-bibornok által az átadás a metropolitának, ha az Rómában jelen van, Rómától távol lakó metropolitának egy más, a római pápa által megbizott érsek vagy püspök által adatik át, s tétetik a templomban ünnepélyes szent mise után bizonyos ima[2] elmondása között, az előtte térdelő metropolita vállaira. Azoktól, kik palliumot nyernek, régenten a kath. hitvallás letétele, ma pedig a sz. szék iránti hűségi és engedelmességi eskü kivántatik.[3]

c) Mig a római pápa a palástot sz. mise-áldozat bemutatása alkalmával mindig és mindenütt az egész kath. egyházban viselheti, addig a metropoliták avval csak saját tartományuk határain belől,[4] de itt a kivett egyházakban is[5] csak bizonyos meghatározott napokon és csak bizonyos ünnepélyes sz. működések[6] alkalmával élhetnek; mi iránt a szükséges utasitás a palástot kisérő okmányban van foglalva.

d) Miután az érseki méltóság a pallium elnyerése által szereztetik meg; azért mindaddig, míg a metropolita[7] az érseki palástot meg nem kapta; 1. nem élhet az érseki czimmel, vagy a metropolitai székkel összekötött magasabb patriarcha, vagy primás czimét nem

[1] Const. *Bened.* XIV. „*Inter conspicuos*“ 1744. aug. 29. §. 18.

[2] Az ima következő: „Ad honorem omnipotentis Dei et B. Mariae semper Virginis ac beatorum apostolorum Petri et Pauli Domini nostri N. Papae et s. romanae ecclesiae, nec non ecclesiae N. tibi commissae, tradimus tibi pallium de corpore B. Petri sumptum, in quo est plenitudo pontificalis officii, cum archiepiscopalis nominis appellatione, ut utaris eo intra ecclesiam tuam certis diebus, qui exprimuntur in privilegiis ab apostolica sede concessis. In nomine P. et F. et. Sp. S. Amen.“

[3] C. 4. Dist. C. Az eskü élőszóval elmondatik és irásba is foglaltatik. A palliumért fizetendő illetményről alább leend szó.

[4] C. 6. Dist. C.; 1. 5. de auctor. et usu pallii (I. 8.)

[5] Glossa ad cap. 2. de privil. in Clement. (V. 7.)

[6] A napok, melyeken a metropolita palliummal élhet, következők: karácson, sz. István vértanu, sz. János evang., uj év, vizkereszt, virágvasárnap, nagycsütörtök, nagyszombat, husvét vasárnap és a következő nap, fehérvasárnap, áldozó csütörtök, pünkösd vasárnap, urnap, a bold. szüz Mária 4 napján, u. m. gyertyaszentelő b. a., gyümölcsoltó b. a., Mária mennybemenetele és születésnapja, ker. sz. János, mindenszentek, valamennyi apostol ünnepe, a templom felszentelése napja, a székesegyház főünnepei, a papszentelések napjai, püspökszentelés, apátok, prépostok és apáczák megáldása alkalmával, és a székesegyház felszentelésének évfordulója. Ide tartozik még a tartományi zsinat megnyitásának napja is. Requiemeken, habár ünnepélyesen végeztetnek is, a palást nem használtatik. A templomon kivül csak akkor, ha a nép nagy sokasága miatt a sz. mise a szabadban tartatik.

[7] C. 3. (Innoc. III.) de auct. et usu pallii (I. 8.)

használhátja;[1] 2. saját érseki megyéjében, mivel ezt csak mint érsek birja, püspöki renddel járó működéseket (jura ordinis) még akkor sem teljesithet, ha már püspök volna, mert őt mint érseket saját megyéjéhez csak a palást köti, tehát chrismát nem készithet, az egyházrendeket fel nem adhatja, egyházakat vagy püspököket fel nem szentelhet.[2] A joghatóságot azonban saját érseki megyéjében a sz. széktől történt megerősitése után a palást megnyerése előtt is gyakorolhatja.[3] A megerősitett, de palásttal még fel nem diszitett érsek bármelyik suffragán-püspököt megbizhat, hogy egy más, az érseki tartományhoz tartozó püspököt felszenteljen;[4] valamint jogositva van a püspökrendi jogok gyakorlására, melyeket maga a palást megnyerése előtt nem végezhet saját érseki megyéjében, más püspököt delegálni.[5] Az érseki tartományban azonban joghatóságot nem gyakorolhat, következőleg tartományi zsinatot nem tarthat, az érseki tartományban levő egyes püspöki megyéket meg nem látogathatja, vagy az alája rendelt püspökök fölött törvényhatóságot stb. nem gyakorolhat; mert ezen felsőbb joghatóságot csak delegatió után nyeri a római pápától és ezen átszármazásnak jelvénye az érseki palást.

e) Az érseki palást egyrészt az érseki székhez van kötve, azért ha valaki egyik érsekségből a másik érsekségre áttétetik, uj palástot tartozik kérni,[6] s mindaddig, mig azt meg nem nyerte, az érseki hatóságot az uj tartományban nem gyakorolhatja, habár előbb érseki palásttal volt feldiszitve. Kinek két érseki tartománya van, két palliummal kell birnia. Másrészt az érseki palást az illető személyhez van kötve; azért az avval felruházott azt sem életében másnak nem köl-

[1] *Pontif. roman.* de pallio.

[2] C. 28. de elect. (I. 6.) §. 1. „Praeterea quum non liceat archiepiscopo sine pallio convocare concilium, conficere chrisma, dedicare basilicas, ordinare clericos, et episcopos consecrare multum profecto praesumit, qui antequam impetret pallium, ordinare clericos festinet quum id non tamquam simplex episcopus sed tamquam archiepiscopus facere videatur."

[3] Arg. R. J. XV. in VI-to; c. 8. C. XXVIII. Q. 1; c. 1. de procur. in VI-to; és c. 11. de elect. (I. 6.)

[4] C. 11. de electione (I. 6.) „Suffraganeis alicuius metropolitani ad mandatum ipsius post confirmationem, etiamsi pallium non receperint, licitum est electum, qui ad ejus jurisdictionem pertinet, consecrare."

[5] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 5. 5. Saját érseki tartományán kivül levő püspöktől meghivatván, annak megyéjében a püspöki renddel járó működéseket teljesitheti a palást megnyerése előtt is, miután más tartományban palásttal nem élhet, s azért ezen működéseket, ugy látszik teljesiti mint bármely püspök.

[6] C. 4. (Innoc. III.) de post. praelat. (I. 5.)

csönözheti, sem utódjára át nem szállithatja. Ha a palliummal feldiszitett meghal, az vele eltemettetik;[1] ha ugy mult volna ki, hogy holt teteme nem található, a pallium külön temettetik el. Kinek két palástja volt, mindkettő vele temettetik; az ujabb a vállára, a régibb pedig feje alá tétetik.

Kereszt-előviteli jog.

II. Minden metropolita jogositva van bizonyos ünnepélyes alkalmakkor maga előtt egyenes keresztet (crux erecta vagy gestatoria) vitetni. Ezen jog gyakorlata is a pallium megnyerésétől van feltételezve;[2] s csak saját tartománya körére szoritva, melyben a kivett egyházakban is élhet.[3] A pápa vagy a legatus a latere jelenlétében azonban e jog megszünik.

Ha az érseki hatóság megszünik akár az által, hogy az érsek méltóságától bármikép megfosztatik, vagy arról önkényt lemond, a köpenyviselési és a kereszttel élési jog is elenyészik. Azon metropoliták, kik a metropolitai székről egyszerü püspöki székre tétettek át, ámbár a czimet megtartják, kereszt és pallium joggal nem birnak.[4] Ha ezek később egy más érsekséget, vagy ha ugyan azon érseki széket nyernék is, uj palástot kell kérniök.[5] A czimzetes érsekek, vagyis az u. n. archiepiscopi in partibus infidelium, palástot nem kapnak, mivel nincsen érseki tartományuk, melyben metropolitai jogot gyakorolhatnának.

Czimzetes érsekek.

Némely püspöknek palást viselési és kereszt-előviteli kiváltsága van.

Érseki palást viselési és kereszt-előviteli kiváltsága van némely püspöknek is;[6] ezen kiváltság vagy egyeseknek saját személyökre, vagy pedig állandóan a püspöki széknek adatik. Ezen püspököknél a püspöki hatóság nem tétetik függővé a palást megnyerésétől, melylyel semmiféle metropolitai hatalom nem jár. A palástot a római pápától az érsekeknél emlitett módon és időben tartoznak kérni és vele csak

[1] C. 2. (Coelest. III.) de auct. et usu pallii (I. 8.) „Non videtur esse conveniens ut pallium alii commodes, cum pallium tuum personam non transeat, sed quisquam cum eo debeat . . . sepeliri.“ A római pápa által már adott, de még nem kézbesitett palást (ha pl. az érsek a kézbesités előtt meghal) megégettetik.

[2] *Pontif. rom.* de pallio: „Neque ante habitum pallium, potest electus ante se crucem deferre sed tantum postea.“

[3] C. 1. (Alex. III.) ut lite pendent. (II. 16); Clement. 2. de priv. (V. 7.)

[4] C. 9. de renunc. *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 15. 17.; kitünik ez Pázmány Péter és a kalocsai érsek Telegdy János mint a nyitrai püspökség administratora között fenforgott viszályból is. (Vurum: Memoria episcopatus Nitriensis, pag. 352. et seqq.)

[5] *Barbosa*, J. E. U. I. 7. n. 122. *Ferraris* n. 44.

[6] Ily joggal a legrégibb időtől kezdve ruháztattak fel a pápák által egyes püspökök. Itt csak nehány esetet emlitünk: a messinai, syracusai, autuni,

a meghatározott napokon és csak saját megyéjök határain belül élhetnek. Ily kiváltsága van hazánkban a *pécsi* püspöknek.[1]

Ily kiváltsággal bir hazánkban a pécsi püspök.

Hogy Magyarország királyai sz. István óta, kit II. Sylvester pápa az 1000-ik évben apostoli követi méltósággal diszitett fel, a követségi jelvény, azaz a kereszt elővitelének kiváltságát szakadatlanul gyakorolták és hogy ezen szokást Mária Theresia alatt XIII. Kelemen 1758. aug. 19-én kelt breve által az „*apostoli király*" czimmel együtt megerősitette, már a 208. §-ban érintettük.

Érsekek czime és polg. jogai, kitüntetései,

III. Az érsekek czime, politikai jogai és kitüntetései. Czimök excellentissimus, et reverendissimus, alattvalóikhoz intézett és egyéb

salonai és palermói püspökök I. Gergely által; a VIII. században a metzi a IX. században az orleansi, nantesi; a XI. században a bambergi, halberstadti; XVIII. században a würzburgi (1752); a jelen században a novarrai XII. Leo által 1821-ben; végre IX. Pius által 1851-ben a marseillei és valencei püspökök (az idevonatkozó irat található Ginzel, Arch. f. Kirchengesch. 2. 20.) A kereszt előviteli kiváltság rendesen a pallium-joggal adatik; néha azonban a nélkül, pl. az eichstätti püspöknek (V. ö. Const. *Bened.* XIV. „*Ad Pastoralis*" 1745.)

A pécsi püspök palliumjoga.

[1] E kiváltsággal élt már a XIII. században *Calanus* pécsi püspök (1188—1218) III. Incze alatt: „Quum in juventute sua venerabilis frater noster Calanus Quinque-ecclesiensis episcopus adeo se maturum, honestum, et providum exhibuerit ut propter suavem suae probitatis odorem, ab ecclesia romana meruerit pallio decorari ect." (c. 15. [Innoc. III.] de praes. II. 23.) Ezen, a mohácsi vész után elenyészett kiváltságot a pécsi püspökök ismételt kérelme és Mária Theresia magyar királynő közbenjárása folytán XIV. Benedek 1754. sept. 1-én kelt „*Romanus Pontifex*" Constitutiójában ujra megerősitette. „Nos . . . eidem Georgio (Klimo) episcopo, ut ipse et ejus successores ecclesiae Quinque-ecclesiensis praesules pro tempore existentes, de caetero perpetuis futuris temporibus sacrum pallium in solemnitatibus et functionibus in Pontificali Romano descriptis, induere et gestare, ac etiam crucem adinstar archiepiscoporum ante se elevari et gestari facere in dicta Quinque-ecclesiensi civitate et dioecesi dumtaxat . . . et dummodo quod pallium praedictum tam ipse Georgius, quam illius successores, Quinque-ecclesiensis episcopi pro tempore futuri illud ab eadem apostolica sede servatis de jure vel consvetudine servandis, postulare, et consveto fidelitatis debitae juramento edito, accipere aliaque in similibus observari solita adimplere teneantur, nec ante acceptum pallium erectae crucis gestationem sibi licitam esse noverint: Utque demum salvo in omnibus jure metropolitico ecclesiae strigoniensis, illiusque Archiepiscopi pro tempore existentis . . . huiusmodi pontificalis honoris insigniis uti libere et licite possint et valeant, de apostolicae auctoritatis plenitudine tenore praesentium, concedimus et indulgemus" (Bular. *Bened.* XIV. T. IV. p. 138.)

A kereszt közvetlen az arra jogositott személyek előtt viendő (Caerem. episc. L. I. c. 25. §. I. et L. III. c. 10. §. 2. és SCR. in *Ravennat.* 12 apr. 1823) egy tunicellába öltözött subdiaconus által; a clerus előtti keresztet pedig két égő gyertya között egy acolytus viszi. SCR. in *Pisana* 12. nov. 1831. et *Caerem. episc.* 1. 2. c. 6. §. 24. 27.

irataikban ezen kifejezést használják: „Nos," ezen hozzátétellel: „*Dei et apostolicae sedis gratia*, vagy *miseratione archiepiscopus.*"[1] Egyes államokban különös megtiszteltetésben részesittetnek: Austria-Magyarországban, az *esztergomi*, *bécsi*, *salzburgi*, *prágai*, *olmüczi* és *görczi* herczegi ranggal birnak, azért herczeg-érsekeknek neveztetnek. Czimök: *Celsissimus et Reverendissimus Princeps Archiepiscopus.* Magyar országban a főrendi ház, Ausztriában a birodalmi tanács urak-házának tagjai. Magyarország herczeg-primásának kitünő jogait a 216. §-ban felsoroltuk; az *egri* érsek Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült megyék örökös főispánja.[2]

HARMADIK CZIKK.

III. A püspökök és segédeik.

A) A püspökök.[3]

219. §. A püspökök állása, viszonya és jogai az egyházban általában.[4]

Mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy mind az, amit itt a püspökökről mondunk, áll a hierarchiának püspöki renddel biró felsőbb tagjairól u. m. az érsekek-, primások- és patriarchákról is, mivel ezek saját megyéikben püspökök, s csak mint ilyenek vesznek részt az egyház közképviselésében és kormányzásában, s mivel sajátszerü és különös jogaik merőn tételes alapon nyugszanak, s csak a püspökiek folynak a püspökségből, isteni jogból.

A püspökök a római pápa főnöksége alatt avval egyesülten hivatvák az egyház kormányzatára.

A *püspökök* (episcopi pontifices, summi sacerdotes antistites, pastores, ecclesiae patres, et doctores) azon isteni intézményü tagjai

[1] Ezen kifejezés: „Dei gratia" episcopus vagy archiepiscopus már az V. században előfordul; a „Dei et apostolicae sedis gratia" csak a XI. században.

[2] Erre nézve azonban ujabban az 1870: 42. 52-ik §-a intézkedik. Lásd erre nézve a 217. §-t.

[3] *Barbosa*: De officio et potestate episcopi. Lugd. 1698. Venet. 1707. fol. *Lincken:* Tractat. de jure episcopal. Altdorf 1694. *Andreucci*: Hierarchia ecclesiastica in suas partes distributa. Rom. 1766; *Helfert*: Von den Rechten und Pflichten der Bischöfe. Prag. 1832; *Bouix:* Tract. de episcopo et synod. dioecesana. Paris 1859. *Schulte*, *Phillips* és *Benedict.* XIV. de synodo dioecesana libr. XIII.

[4] V. ö. *Schulte*, i. m. 212. lap. *Aichner*, i. m. 354. l. *Ruzsicska*: Az egyház és annak alkotmánya 68. l.

a hierarchiának, kik mint az apostolok közvetlen, egyedüli és törvényes jogutódjai a római pápa főnöksége alatt avval egyesülten, a nekik adott hármas hatalom szerint hivatvák az egyház kormányzatára. Ezen hatalmat birják mindazok, kik püspöki felszentelésben részesülnek, bár alantabb vagy magasb rangot, méltóságot nyertek is a külhierarchiában. Hogy az egyházban a külső rend föntartassék, szükséges volt minden egyes püspököt a püspökségnek adott jogok gyakorlata végett egy bizonyos meghatározott vidék és azon levő hivek élére állitani, hogy azt tulajdonjoggal és kizárólag kormányozzák. Igy volt ez már az apostolok idejében is; s azóta a püspökök az egyházkormányzásnak részletes gyakorlására bizonyos, földrajzilag kiszabott területet, (mely hajdan p a r o c h i a,[1] ma pedig dioecesis, megyének neveztetik) birtak, hogy azt a római pápának, mint az egész egyház fejének alávetetten kormányozzák. S valamint a püspökök a pápában birják az egység központját: ugy minden egyes püspök saját megyéjében az egység központjának tekintendő.

Episcopi in part. infidelium.

A püspökökhöz számitandók azok is, kik a pogányok kezén levő egyházak czimére szenteltetnek fel (episcopi consecrati, episcopi in partibus infidelium); ezek részt vesznek ugyan, mint a püspökség tagjai, az egyetemes egyház kormányzásában, de nem birnak saját kormányzási joggal, és azért az egyházjogtan rendszerében csupán a közzsinatokbani tárgyalásoknál foglalhatnak helyet, különben a rendes és külső kormányzás gyakorlatában csak mint a pápa vagy püspök segédei jelentkeznek.

Suffraganei, exemti.

A püspökök egyébként vagy *alávetett* (episcopi suffraganei alicuius metropolitae) vagy *kivett* (episcopi exemti scil. a jurisdictione metropolitarum) püspökök, aszerint, amint valamely metropolitának vagy közvetlen a római pápának vannak alárendelve. Megjegyzendő, hogy vannak oly presbyterek is, kik a püspöki joghatóság alól kivett területeken rendes joghatósággal birnak. Ilyenek bizonyos rendfőnökök, kik emiatt P r a e l a t i n u l l i u s (dioeceseos) nevet viselnek. Azon jogok összege, melyek őket területeiken illetik, jurisdictio quasi episcopalis[2] kifejezéssel jelöltetik.

Praelati nullius.

A püspökségnek csak alapitása nyugszik isteni jogon, de nem az egyháznak külső felosztása megyékre és ezeknek az egyes püspökök között. Hogy a püspökök bizonyos meghatározott megyét nyer-

[1] *Can. apost.* 13. 14; c. 16. *Nicaen.* a. 325; c. 9. *Antioch.* a. 341; c. 20. *Tolet.* III. a. 589; c. 2. *Tolet.* a. 597; c. 8. *Emerit.* a. 666. c. 4. (*Leo* IV.) C. X. Q. 1. c. 10. (*Urban.* II. a. 1095). C. IX. Q. 2.

[2] C. 13. de privil. in VI-to (V. 7.)

nek ugyan emberi, de apostoli és a jogban szükséges intézmény; az alkatidom azonban különböző lehet.

A püspököknek, az egyházhoz általában, s a pápához viszonya különösen.

Ha az egyházmegye élére állitott püspöknek az egyházhozi viszonyát általában s a pápához viszonyát pedig különösen tekintjük, következők jegyzendők meg:

1. Amint valamely püspök a püspöki testület tagjává felavattatik és a hierarchia tagjává leszen, ezáltal isteni rendelés erejénél fogva az egyetemes egyház kormányzásának részesévé válik. Eszerint az egyetemes zsinatokon a püspökök nem a pápa átruházása folytán, hanem isteni jognál fogva birnak ülés- és szavazatjoggal.

2. Ámbár a püspöki kar egyetemben és testületileg véve az egyház fejével egyesülten résztvesz az egyetemes egyház kormányzásában, ebből még nem következik, hogy a mint valaki felszenteltetett, azonnal gyakorolhasson kormányhatalmat, vagyis, hogy joggal birjon valamely meghatározott vidék és azon levő hivek kormányzására. Az egyházkormányzásnak részletes gyakorlatára valamely földrajzilag meghatározott terület megjelölésén kivül a joghatóság gyakorlására való feljogositás, vagyis külön egyházi küldetés (legitima missio ecclesiastica) kivántatik. E küldetés a római pápától származik, kinek minden alá van vetve, és kinek hatalma az egész ker. világra kiterjed.

3. A római pápa, ki mint az egyház feje minden püspök fölé van helyezve, valamint az egyház czéljának és jólétének előmozditására minden szükséges és üdvös intézkedést tehet: ugy a püspökök hatalmát is, ha azt szükségesnek látja, különféle módon megszoríthatja, majd az által, hogy fontosabb ügyek elintézését, a felmentések adását vagy egyes javadalmak adományozását magának föntartja; majd azáltal, hogy bizonyos személyeket vagy helyeket joghatóságuk alul kivesz. Innen következik, mily téves ezen állitás: „minden püspök pápa megyéjében“[1] vagy „amit tehet a pápa az egész világon, ugyanazt teheti a püspök saját megyéjében.“ Hogy meddig terjed a pápa hatalma a püspökök korlátozásában, azt pontosan meghatározni nem lehet; annyi azonban bizonyos, hogy a püspökök elmozditásával általa kinevezett helynökök által az egyházat nem kormányozhatja; mert Krisztus rendelete, hogy az egyházmegyék a püspökök, mint tulajdon és rendes pásztorok által kormányoztassanak. Ez az egyház isteni alkotmányához tartozik, melyet a pápa megsértene, ha az egész egyházra helyettes kormányrendszert terjesztene ki.

[1] Const. *Pii* IV. „*Auctorem fidei*,“ 1794; *Bened.* XIV. de synod. dioec. IX. 1. 5.

4. Az egyes püspökök hatalma a püspökség egységébeni közösség kifolyománya, mint sz. Cyprian mondja: „Episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur (egy a püspökség, melyben minden egyes együttesen részt veszen).“

5. Ámbár minden püspök a megye területén a püspöki hatalmat csak pápai átruházás folytán gyakorolhatja, mégis minden püspök az ő megyéjét saját joggal, tehát nem a pápától kölcsönzött, vagy delegált joggal kormányozza.

Ordinarius, dioecesanus.

6. A püspök saját megyéjéhezi viszonyában *ordinariusnak*[1] vagy *dioecesanusnak*[2] neveztetik. A neki alárendelt területen, amelyen az egység föntartása végett két püspök nem lehet,[3] egyházi ügyekben egyes eseteket kivéve, neki mindnyájan alávetvék. Ezen területen egyedül és kizárólag a püspök gyakorolhatja az egyházhatalmat, más csak az ő megbizása folytán lehet jogositva.

A püspököt saját megyéjében illető jogok összege, melyek egyszersmind számos kötelmet is foglalnak magukban, a decretaliákban „*jus episcopale*,“[4] „*auctoritas pontificalis*,“[5] „*jurisdictio episcopalis*,“ vagy „*lex dioecesana*“[6] néven jelöltetik.

[1] C. 11. de off. jud. ordin. (I. 31.): „Delegatus quantum ad hoc major sit ordinario;“ c. h. t. VI-to.

[2] C. 25 de jure patron. (III. 38.) „Si quis ecclesiam cum assensu dioecesani construxit ect.“ c. 1. de vita et honest. cler. in VI-to (III 1.)

[3] *Conc. Nicaen.* c. 8. „Ne in una civitate duo episcopi probentur existere c. 14. (*Lateran.* IV. a. 1215.) de off. jud. ord. (I. 31.); „prohibemus autem omnino ne una eademque civitas sive dioecesis diversos pontifices habeat tamquam corpus diversa capita, quasi monstrum.“ *Bened.* XIV. de syn. dioec. XIII. 10. 23. Azon esetre, ha a község egy része a keleti egyházhoz tartozik, IV. Pius (Const. „*Rom Pontif.*“ u. 1564.) azt határozta, hogy a keletiek szertartásuk teljes épségben tartása mellett a lat. szertart. püspöknek legyenek alávetve, e nézethez csatlakozott XIV. *Benedek* is (de syn. dioec. II. 12. 5. és köv.) és Const. „*Etsi pastoralis*,“ a. 1742. §. 9. Jelenleg azonban több helyütt van két külön szertartásu püspök, pl. Nagyváradon latin és görög. szert. püspök; Lembergben latin és görög kath. érsek.

[4] C. 2. de integr. rest. (I. 41.); c. 27. de jurej. (II. 24.) c. 6. de except. (II. 25); c. 1. Ne sede vac. aliq. innov. (III. 9.) c. 19. de privil. (V. 33.)

[5] C. 20. de jure patr. (III. 38.)

[6] C. 15. de praescr. (II. 26.) cap. 11. de priv. (V. 33.)

220. §. A püspök hittanitói, kegyosztói és kormányzási hatalmában foglalt egyes jogositványok különösen.

A püspökök jogai a nekik adott hármas hatalomhoz képest háromfélék: A püspökök jogai:

I. A *hittanitó hatalomnál* fogva a püspök arra van hivatva, hogy felügyeljen egész megyéjében a hitépség és egység fentartására. Ennélfogva joga és kötelessége, hogy ő maga mindenütt az egész megyében, de különösen a székesegyházban szorgalmasan hirdesse az isteni igét;[1] mindenütt egész megyéjében, de különösen székesegyházában kötelessége gondoskodni, hogy kellő számban legyenek hitszónokok.[2] Gondoskodik a növendékpapok vallásos nevelése- és tudományos kiképeztetéséről, valamint arról, hogy a mindkét nemen levő ifjuság a kath. egyház tanaiban kellő oktatást nyerjen. A hittantanárok és vallásoktatók tőle nyerik a szükséges küldetést és meghatalmazást.[3] Hittantanároknak csak olyanokat alkalmazhat, kik erényes és példás életök által kitünnek, s kik eleve letett vizsgálataik s képzettségök alapján erre kitünőleg alkalmasoknak ismertetnek. a) hittanitói,

II. A *kegyosztói hatalomnál* fogva a püspök főkiszolgáltatója a szentségeknek s rendezője az istenitiszteletnek. Mint a megyének főpásztora köteles hiveiért, kikért egykor Istennek szigoru számadással tartozik,[4] imádkozni és lelkök üdveért a titokteljes szentmiseáldozatot bemutatni. Azon szent cselekvények, melyeket a püspök végez, vagy olyanok, melyek teljesitésére a püspökkel együtt közösen minden pap b) a kegyosztói,

[1] Can. 6. Dist. LXXXVIII. „Episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet, sed lectioni et orationi, verbi Dei praedicationi tantummodo vacet.“ *Conc. Trid.* Sess. V. c. 2. de reform... „Omnes episcopos, archiepiscopos, primates et omnes alios ecclesiarum praelatos teneri per se ipsos, si legitime impediti non fuerint ad praedicandum sanctum Jesu Christi evangelium.“

[2] C. 15. de off. jud. ord. (I. 31): „sancimus, ut episcopi viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exequendum assummant potentes in opera et sermone.“ *Conc. Trid.* l. c.: „Si vero contingerit episcopos legitimo detineri impedimento, viros idoneos assumere teneatur ad hujusmodi praedicationis officium salubriter exequendum.“ V. ö. még Sess. XXIV. cap. 4. de ref.

[3] A püspökök ezen jogát az osztrák concordatum is a VI. czikkelyben elismerte. Ugyanezen czikkely szól a hittanárok képessége- és alkalmaztatásáról is.

[4] *Hebr.* XIII. 16.

jogositva van, pl. az egyházrend feladásán kivül a szentségek kiszolgáltatása, a szentmiseáldozat bemutatása stb. (u. n. jura ordinis communia); vagy olyanok, melyek a püspöki rendnek ugy vannak fönntartva, hogy vagy épen nem, még pápai engedély folytán sem, vagy ritkán s csak pápai kiváltság alapján, vagy csak rendkivüli esetekben különös püspöki megbizás folytán teljesithetők közönséges áldozár által (u. n. jura ordinis episcopalia, jura ordin. reservata, vagy jura pontificalia.) Az utóbbiakhoz tartozik isteni jog szerint a felsőbb rendek feladása[1] és a bérmálás szentségének kiszolgáltatása. A felsőbb rendek feladása a subdiakonatust kivéve (153. §.) soha, a bérmálás szentségének kiszolgáltatása pedig csak pápai engedély folytán teljesithető közönséges áldozár által. Emberi intézménynél fogva pedig a püspöki rendnek fentartvák: a királyok felkenetése, egyházak, oltárok és kelyhek felszentelése; apátok, prépostok, apátnők megáldása,[2] a sz. chrisma[3] és betegek olajának elkészitése.

Mint az istenitisztelet rendezője köteles mindenütt egész megyéjében, de különösen székesegyházában felügyelni a rendre s az isteni tiszteletet tartozik ugy rendezni, hogy a székesegyház mint anyaegyház e tekintetben is a megye minden egyházának példányul szolgálhasson.

Miután továbbá a szentségeknek, tehát a poenitentiatartás szentségének is a püspökök rendes kiszolgáltatói, ennélfogva az ő joguk mindazt elrendelni, ami e szentség helyes kiszolgáltatását illeti. A püspöki joghoz taztozik különösen: a) minden bünök megbocsátása, kivéve a pápának föntartott eseteket; azonban ettől is feloldozhat halasztást nem türő körülmények között, vagy midőn a pápához folyamodás lehetetlen; b) azon jog, melynélfogva a papokat a gyóntatásra felhatalmazza s a belső, vagy lelkiismereti itélőszékre szükséges hatalmat megadja; azon jog, melynél fogva bizonyos bünök feloldozását magának föntarthatja (reservatio casuum), ugy, hogy végszükség eseteit kivéve, ezen bünöktől világos püspöki engedély nélkül senki fel nem oldozhat; végre d) helyes okokból bucsut engedhet.

c) a kormányzói hatalomnál fogva.

III. A *kormányzói hatalmánál* fogva a püspök saját megyéjében többféle jogot gyakorol. Törvényeket hoz s azoktól felment, a megyei

[1] *Conc. Trid.* XXIII. 7. de sacram. ordin.

[2] C. 1. §. 9. Dist. XXV. „Ad episcopum pertinet basilicarum consecratio unctio altaris et confectio chrismatis. Ipse . . . sacras virgines benedicit.“

[3] C. 1. C. XXVI. Q. 6. (*conc. carth.* II. a. 390. c. 3.); c. 1. §. 9. Dist. XXV.

zsinatra a papságot összehivja, a megye számára növendékeket vesz fel, az egyházjavakat kezeli,egyházi javadalmakat adományoz, egyes javadalmakat alapit, megváltoztat, vagy megszüntet, a fegyelemre felügyel, törvénykezési jogot gyakorol, az egész megye fölött felügyeleti és látogatási joga van, s végre bizonyos kitüntetésekre és jövedelmekre igénynyel bir. Mindezen jogok illető helyeken külön tárgyaltatnak.

A püspök kormányzati jogai (jura imperii) a középkorban „*lex jurisdictionis*“ és „*lex dioecesana*“ névvel (219. §.) jelöltettek. Az utóbbi alatt kezdetben a teljes püspöki hatalom értetett általában; tehát a tulajdonképeni kormányzási jogok együttvéve és a püspöknek a jövedelmek és oblatiók bizonyos részére való jogositványa. A felajánlások alól azonban egyes kolostorok lassankint felmentettek és ezen felmentés a kánonokban rendesen *exemtio a lege dioecesana* kifejezéssel jelöltetik.[1] Igy később szokássá vált a lex dioecesana alatt kizárólag a püspök megadóztatási jogát érteni; a többi jogozatok megjelelésére pedig, a lex jurisdictionis[2] kifejezés használtatott. Ezen megkülönböztetés eredetileg félreértésen alapult s III. Honorius óta átment a törvényhozásba is.[3] Jelenleg a kánonjogtudósok nagyobb részének nézete az, hogy a lex dioecesana, lex jurisdictionis és a jus episcopale egyértelmü és a teljes püspöki hatóság megjelölésére szolgáló azonos kifejezések.

221. §. A püspökök kiváltságai, tiszteletjogai, méltóságuk jelvényei, czimei és világi kitüntetései.

I. A püspökök *kiváltságai*:

Püspökök: a) kiváltságai,

1. Egyházi censurák alá a püspök csak ugy kerül, ha névszerint meg van emlitve; sulyos egyházi büntetteknél vagy közvetlenül a pápa birósága alá esik, vagy mint Ausztriában minden egyes esetben ő felsége a pápával intézkedik. 2. Tovaszállitható oltár, s a püspöki palotában házikápolna joggal bir. 3. Bármely püspöki megyéből maga számára gyóntatót választhat. 4. A római jog szerint a püspökké való fel-

[1] C. 1. C. X. Q. 1.; c. 34. C. XVI. Q. 1.

[2] C. 18. de off. jud. ord. (I. 31.)

[3] A félreértés *Hugoccio* summaján sarkal. Lásd erre vonatkozólag; *Richter*, 354. l. 2. jegyz. *Phillips*, 298. l. 17. jegyz.

szenteléssel megszünik az atyai hatalom.[1] 5. Tilozat alá vetett helyen is zárt ajtóknál a kiközösitettek, vagy tilozat alatt levők kizártával misét olvashat.[2] 6. Ha kis misét mond is bugia[3] használtatik, ünnepélyes sz. misekor az oltáron hét gyertya gyujtatik,[4] a hetedik a többi hatnál magasabban tétetik az oltárra; misemondás alkalmával, nem a sekrestyében, hanem az oltárnál öltözik. 7. Minden megyebeli pap a mise cánonjában nevét a római pápa neve után még akkor is felemliteni tartozik, ha a misét más megyében mondaná. 8. Galerus és püspöki jelvényekkel ellátott saját pecséttel él. 9. Püspökké szentelésének évfordulója és halála napján a székesegyházban érette ünnepélyes, illetőleg gyászmise tartatik. A püspökké szentelés évfordulója napján minden megyebeli pap érette bizonyos mise-imát (collecta) venni tartozik.

b) tiszteletjogai, II. *Tiszteletjogaik* a következőkben nyilvánulnak: 1. A püspök minden más püspöki renddel nem biró pap fölött, a bibornokot kivéve, elsőbbséggel bir; a püspök mint káptalanbeli pap, ha legfiatalabb volna is, többi társait megelőzi; a megyés püspöknek a maga székesegyházában és püspöki megyéjében, saját metropolitáját kivéve, még az érsekek fölött is elsőbbségi joga van. 2. Megyéje határain belül bárhol hivatalosan megjelenik, mindenütt a papság és a nép által ünnepélyesen fogadtatik,[5] s harangozás mellett kisértetik a templomba.[6] 3. A székesegyházban ünnepélyek alkalmával a kanonokok és a papság által fogadtatik és istenitisztelet után ugyan azok által kisértetik vissza. Alattvalói részéről a személye iránt nyilvánuló tisztelet különösen a kézcsókban nyilvánul. 5. Ha a templomba megy, viola szinnel bevont térdelő és vánkos készittetik számára, s sz. mise alatt az evangelium szövege nyujtatik át neki, hogy megcsókolja.[7]

[1] Nov. LXXXI. c. 3. „Palam vero est nullum esse, qui nesciat, prae omnibus sanctissimis episcopis ipsa ordinatione etiam suam potestatem acquiri. Nov. CXXIII. c. 4.

[2] C. 11. de privileg. in VI-to (V. 7.)

[3] Nyéllel ellátott kis kézigyertyatartó.

[4] Arg. *Apoc.* I. 13; *Math.* V. 4. A hetedik gyertyatartó elé kereszt teendő. Requiemeknél vagy vecsernyéknél a hetedik gyertya nem használtatik. SCR. in *Placent.* 19. maj. 1607.

[5] *Caerem episcop.* l, I. c. 2. *Pontificale romanum* tit. ordo ad visitandas parochias.

[6] Ha a püspök valamely plebániát látogat meg, a harangok meghuzatnak, amint a község határára ért. Ezen tisztelet adatik a pápának, a bibornok küldöttnek és hazánkban az apostoli királynak is.

[7] A megyéspüspökön kivül, más püspök ezen tiszteletben nem részesittetik. SCR. 13, oct. 1618. in *Jadren.*

III. *Méltóságuk jelvényei*:[1] 1. A drága kővel ellátott *gyűrű*, (annulus cum gemma) mint az egyházával kötött frigynek az egység- és szeretetnek jelvénye.[2] 2. A *görbe pásztorbot* (pedum curvum, baculus pastoralis) mint főpásztori hivatalának jelvénye.[3] 3. Lánczon lefüggő *mellkereszt* (crux pectoralis, pectorale).[4] 4. A püspöksüveg (mitra, infula, cidara bicornis)[5] két lelóggó szallaggal, mint a főpapi méltóság jelvénye. 5. Különféle *püspöki öltönyök*, ugymint: fekete kalap (galerus) lefüggő zöld bojtokkal[6] caputium, mantelletta, rochettum, a violaszinü cappa major, harisnya[7] és czipő,[8] kesztyü, a dolma c) méltóságuk jelvényei.

[1] *Andr. du Saussay*: Panoplia episcopalis, seu de sacro episcoporum ornatu. l. VII. Lutet. Paris. 1646. A püspöki jelvényekről bővebben szól *Lonovics*: Egyházi archeologiája. III. kötetében 282. és köv. lapján.

[2] C. 15. de vita et honestate cler. (III. 1.) A gyürüt mint a püspöki ékszerek egyikét már a VII. században sz. Isidor püspök emliti: „Episcopo, dum consecratur, datur annulus propter signum pontificalis honoris vel signaculum secretorum." S. Isidor Hispal. L. II. de off. Eccl. c. 5.

[3] *Binterim*: Denkwürdigkeiten I. 2. 339; *Pontif. rom*; c. un. §. 9. de sacr. unct. (I. 15.) A pásztorbot, melynek használata már a VII. században is réginek tekintetett, alakja fölül görbe, hosszában egyenes, alól pedig hegyes. Jelentősége röviden e két versben van kifejezve:

„Curva trahit; sed virga regit; pars ultima pungit."
Hugo Victor Spec. Eccl. c. 6.
„Collige, sustenta, stimula: vaga, morbida, lenta."
Innoc. III. de Myst. Missae L. II. 6.

[4] A mellkeresztet a püspökök a középkorban kezdték általánosan viselni. Ez a püspököket arra emlékezteti, hogy annak szolgái, ki a kereszten érettünk meghalt.

[5] *Euseb*: Hist. Eccl. L. X. c. 4; *Conc. Constant.* IV. act. I. ap. Hardouin T. V. col. 773: *Caerem. episc.* L. I. c. 17. Az infula vagy püspöksüveg, mely tulajdonkép azon fövegtől veszi eredetét, melylyel az ó-szövetségi főpapok éltek háromféle: drága kövekkel és arany vagy ezüsttel kirakott; aranynyal kivart; és egyszerü. A püspöksüveg nyomaira már az egyház őskorában akadunk. Naz. sz. Gergely mondja: Orat. 3. hogy püspöke felszentelésekor bizonyos „c i d a r i s"-nak nevezett föveg tétetett fejére. Jelen alakja és használata közönséges csak a középkorban lett. A görögök koronát, a melchiták, örmények és syrusok mitrát viselnek.

[6] *Caerem. episc.* L. II. c. 1. A püspök közönséges öltözete vörös szegélylyel ellátott fekete, ünnepélyek alkalmával pedig violaszinü talár. A szerzetesekből lett püspök mind a szinre, mind a szabásra nézve saját rendjének ruháját tartozik viselni (c. 15. de vita et honest. cler. III. 1.) Azonban szokássá vált, hogy oly öltönyt viselnek, mint a többi püspökök. De más szinü cappát, mint rendjök szine, nem hordozhatnak. SCR. in *Calarit*, 12. jan. 1636. Rochetumot és köpenyükön violaszinü szalagot nem használhatnak. SCR. in *Turritana*, 26. apr. 1704.

[7] Erről már a VI. században élt N a g y - G e r g e l y emlékezik S. Greg. M. L. 7. epist. 28. ad Joann. Syracus. episc.

[8] Drága szövetből készül, a pápánál aranyhimzetü kereszttel ékesittetik.

vagy dalmatica és a tunicella.[1] Az evangeliumi oldalon menyezet (baldachínum, umbraculum) alatt emeltebb hely (cathedra, solium, thronus) és faldistorium vagyis hordozható szék.

d) czimeik, IV. *Czimeik: Reverendissimus et Illustrissimus;* neveztetik még Princeps-, Primi ordinis Sacerdos-, Ordinarius-, Dioecesanus-, Praesul- vagy Antistes-nek is. A pápa a püspököt: „*Venerabilis Frater*" vagy „*Fraternitas tua*" névvel tiszteli meg; ők magukat családnevök elhagyásával Isten irgalmából és az apostoli szent szék kegyelméből való püspöknek irják, s alattvalóikhoz intézett és egyéb hivatalos irataikban, többes számban beszélnek: Nos N. Dei et apost. sedis gratia,[2] vagy miseratione episcopus N. (a megye neve.)

e) világi kitüntetéseik. V. *Világi kitüntetéseik.* Legtöbb államban a kormány részéről is különféle világi czimek és kitünő politikai rang által tiszteltetnek meg. Ausztriában a seckaui, gurki, lavanti, brixeni, trienti és laibachi püspökök herczegi czimmel élnek, s a birodalmi tanács urak-házának tagjai; s minden püspök az egyes tartománybeli országgyülésnek tagja s ott szavazattal bir.

Hazánkban a püspökök mint egyháznagyok az országgyülésre királyi levél által hivatnak meg s a főrendiházban üléssel és fejenkinti szavazattal birnak. Nehányan közülök ő felsége v. b. t. tanácsosai, s mint ilyenek: *excellentissimus* czimmel élnek. A veszprémi püspök a magyar királynőnek kanczellárja, s azt a házi diademával koronázza meg, mig a magyar korona az ország primása és nádora által csupán csak vállaira tétetik. A pécsi püspök mint már másutt emlitettük, érseki palást- és kereszt-joggal bir. A győri és zágrábi püspök (most érsek) azelőtt praedialis nemeseket nevezett.

222. §. A püspöki méltóságra megkivántató kellékek.

Püspökök kellékei. A püspöki hivatal elnyerésére, az arra számot tartó egyénekben az egyházjog szerint a következő kellékek kivántatnak:

[1] A selyem dolma vagy dalmatica kezdettől fogva a diakonok, a tunicella pedig az aldiakonok egyházi diszruhája volt, épen ugy mint a casula az áldozároké. A püspök ünnepélyes mise alatt mind a három rend diszruháját viseli annak jeléül, hogy ő az egyházi rend minden osztályát, és a papi méltóság teljét magában foglalja.

[2] Bajorországban az 1822. évi jan. 10. rendeletnél fogva magokat nem Deigratia, (von Gottes Gnaden) hanem divina gratia (durch göttliche Gnade) episcopusnak nevezik.

1. Törvényes születés. 2. Betöltött 30 éves életkor. 3. Különös erkölcstisztaság. 4. Legalább hat hónap előtt felvett aldiakoni rend. 5. Valamely egyetemen nyert hittudori vagy kánonjogtudori fok, vagy pedig valamely egyetemen vagy nyilvános akadémián nyert bizonyitvány a felől, hogy képes másokat a hit tanaiban oktatni.[1] Ahol egyetem vagy más felsőbb nyilvános tanintézet nem létezik, ott a hittanitási képesség egy jeles és elismert tudományu hit- vagy kánonjogtudós által kiállitott bizonyitvány által is kimutatható. A szerzetes képességéről bizonyitványt elöljárójától is nyerhet.

Ezenkivül az egyház és állam közötti jó viszony és egyetértés föntartására a szent szék mindig különös figyelemmel van arra, hogy e fontos hivatalra csak oly egyének alkalmaztassanak, kik ellen a világi kormány sem emel semmi kifogást.[2] Bármily módon töltessék be azonban a püspöki szék, a jelöltben a kánonjog követelte kellékeknek szükségkép meg kell lenniök, mert a pápa egy képtelen egyén elfogadására, illetőleg megerősitésére nincs kötelezve.

Némely országokban a világi törvények is kivánnak a jelöltben bizonyos kellékeket. Jelesen hazánk törvényei kivánják, hogy a püspöki méltóság ne idegeneknek, hanem csak alkalmas és különös érdemü hazafiaknak s olyanoknak adományoztassanak, kik hazánk törvényeit és a magyar nyelvet tökéletesen tudják.[3]

Végre az ujabb concordatumokban is köttetnek ki a választandóra nézve bizonyos kellékek.

[1] C. 7. (*Alex* III.) de electione (1. 6.); c. 19. ugyanott. *Conc. Trid.* Sess. XXXIV. c. 1. de ref. Sess. VII. c. 1. de ref. *Bened.* XIV. Const. „*Onus apostolicae*," 1591. Különben, hogy meg vannak-e a jelöltben a kivánt kellékek, erről a sz. szék kettős nyomozás (processus informativus et definitivus) által győződik meg.

[2] E tekintetben VII. Pius 1821. jun. 16-án kelt s a porosz káptalanokhoz intézett iratában ezt mondja: „Vestrarum partium erit, eos adsciscere, quos . . . prudentiae insuper laude commendatos nec serenissimo Regi minus gratos esse noveritis etc." A német birodalomban az államnak a püspökök választására való befolyását illetőleg ujabban a köv. munkák jelentek meg: *Sybel*: Das Recht des Staates bei Bischofswahlen in Preussen Berlin 1873. *Friedberg*: Der Staat und die Bischofswahlen in Deutschland Lipcse 1874. Oly országokban, hol az uralkodó jelöli ki a püspököt, a dolog természeténél fogva szintén csak a sz. szék előtt grata personát szokott kijelölni.

[3] 1439: 5; 1458: 7; 1723: 39; 1741: 15 és 16; 1755: 11; 1836: 3. 1840: 6. t. cz. Magyarország püspökei hazánk régi törvényei szerint is kinevezetésök után a királynak eskü alatt kötelesek hódolati hűséget igérni. V. ö. Verbőczy I. r. 12. cz.

B) A püspökök segédei és helyettesei.

I. AZ EGÉSZ MEGYE KORMÁNYZÁSÁRA NÉZVE.

a) A káptalanok.[1]

223. §. A káptalanok történeti kifejlődése.

Valamint a római pápának, ugy a püspököknek is vannak, az egyház kormányzatában segédei. Ezek közül némelyek segédei az egész püspöki megye, mások a megye egyes részeinek kormányzatára nézve. A püspöki székvárosban különösen a káptalan szolgál a püspöknek segédül az egész megye kormányzatát illetőleg. Mielőtt a káptalanok jelenlegi szerkezetét és jogait előadnók, azok eredete- és kifejlődéséről a következőket jegyezzük meg:

A püspök állandó tanácsa legrégibb időkben a presbyterium volt.

A legrégibb időkben a püspöki székvárosban levő presbyterek képezték a püspök állandó tanácsát (presbyterium), melyet a püspök a megyét illető minden fontosabb ügyben meghallgatott.[2] Ezen tanács kormányozta a püspök távolléte alkalmával, vagy széküresedés esetén az egész megyét. Mivel az egyház anyakönyvében (matricula), mely görögül canon, catalogus, hieraticos-nak mondatott,[3] nemcsak az székesegyházhoz tartozó presbyterek, hanem a diakonok és a többi clericus is a beiratott, azért a görög egyházban különbség nélkül minden pap kanonoknak (κανονικος) neveztetett. Ezen

A kanonokok canon szótól nyerték elneveztetésöket.

[1] *Capetius*: De origine et off. canonicorum Antverpiae 1592; *Miraeus*: De canonicorum collegiis per Germaniam col. 1615. *Barbosa*: De canonicis, et dignitatibus alliisque beneficariis eorumque officiis in choro et capitulo. Lugdun. 1640. Venet. 1641; *Fermosini*: De potestate capituli sede vacante et de episcopo cum suo capitulo. Lugdun. 1663; *Scarfantonius*: De capitulis. Luc. 1723. Tom. 2; *Van-Espen*: De instituto et officiis canonicorum. Lovanii 1685, *ab Ickstadt*: De capitulorum metropol. et cathedral. archiepiscopat. Germanor. origine progessu et juribus. Amstelod. 1764. *Zindel*: De ecclesiis cathedr.; *Schöttl*: Der Antheil der Domcapitel an der Diözesanregierung einst und jetzt. Eichstädt. 1846. *G. Gehring*: Die kath. Domcapitel Deutschlands als juristische Personen Regensb. 1851; *Bouix*: Tractatus de capitulis. Paris 1852; *Huller*: Die juristische Persönlichkeit der kath. Domcapitel in Deutschland und ihre rechtliche Stellung, Bamberg 1860. *Finazzi*: Dei capituli cathedrali. Lucca 1863; *Dieck*: Art. Domcapitel in Ersch. und Gruber Encyclopaedie sect. I. Bd. 26. p. 383; *Binterim*: Denkwürdigkeiten der christkath. Kirche. *Thomassini*: Bibliotheca canonicorum. Halae 1700.

[2] C. 7. C. XVI. Q. 1; c. 6. Dist. XXIV. a. 7.

[3] *Conc. Nicaen.* c. 325. c. I. 6; *Antioch.* a. 332. c. 2.

szó canon szabályt is jelent, azért a nyugati egyházban mindazok kanonokoknak mondattak, kik állandó életszabályt követtek ugyan, de azért a szerzetesektől mégis különböztek. Voltak ugyanis egyes püspökök, kik a szerzetes élet tiszteletétől vezéreltetve, egyházaik papjait a szerzetesekhez hasonló társaséletre kötelezték, hogy közöttök az egymásiránti szeretet növekedjék, a fegyelem jobban föntartassék s a nyilvános istenitisztelet annál nagyobb renddel végeztessék.

Sz. Özséb vercelli püspök († 371) volt az első, ki nyugaton egyháza papságának valóságos kolostori szerkezetet adott. Hasonlóképen szent Ágoston, hippói püspök is saját egyháza papságát különös rendszabályok szerint közös életre és háztartásra szoritotta.

Sz. Özséb és Ágoston megyéjök papjait közös élet- és háztartásra szoritották.

Az afrikai püspökök nagy részben követték sz. Ágoston példáját, s igy a szerzetesekhez hasonló életmód a világi papok között csakhamar elterjedt. A VI. századtól kezdve a Frankbirodalom több egyházmegyéjében is a püspöki egyház tagjai sz. Ágoston rendszabálya szerint ugyanazon házban (monasterium) együtt éltek. Ezen életközösség bővebb kifejtést azon rendszabályok által nyert, melyeket sz. Chrodegang, metzi püspök a metzi egyház papjai számára 760 körül készitett. Chrodegang többnyire a zsinatok kánonjai, és egykor a szent Benedek szerzetesrend tagja levén, ezen rend szabályzata szerint irta saját rendszabályát[1] azon különbséggel, hogy a tagok a személyes szegénységre nem köteleztettek. A rendszabály 34 fejezetből (capitulum) állott. Ezek szerint a metzi egyház papjai tartoztak egy nagyobb épületben együtt lakni, egy étteremben étkezni, egy alvószobában aludni, az órára kiszabott imákat együtt végezni és egymást frater (testvér) névvel üdvözölni. Naponkint a meghatározott órában a choruson összegyültek, hol a prima után a rendszabályokból egy-egy fejezet (capitulum) olvastatott fel, a honnan összegyülekezésük *capitulum* vagy káptalan nevet nyert, a tagok pedig káptalanbeliek-nek (capitulares), s minthogy a rendszabályok által előirt életmódhoz (vita canonica) alkalmazkodtak, kanonokoknak (canonici) is neveztettek. Chrodegang ezen intézménye csakhamar általános tetszésben részesült.

Az életközösség bővebb kifejtést nyert Chrodegang rendszabályai által.

Honnan keletkezett a káptalan név?

Franczia-, Angol- és Németország püspökei siettek hasonló inté-

[1] Kinyomatott először Labbénél. Coll. conc. 5. VII. p. 1444; *Harduin* Conc. T. IV. p. 1181. *Mansi* Conc. T. XIV. col. 313. Harduin után *Walter*: Fontes jur. eccl. p. 20.

zeteket állitani, sőt azok behozatala részint állami törvények,[1] részint zsinati határozatok által is a püspököknek kötelességévé tétetett. A rendszabályokhoz alkalmazott életmód a püspök elnöklete alatt nemcsak a püspöki székvárosban levő papságra nézve állott fönn, hanem a praepositusnak nevezett elöljáró alatt kiterjesztetett a tartomány egyéb városaira is, ahol több pap együtt tartózkodott. Ezen városokban keletkezett káptalanok megkülönböztetésül a püspöki városban levő székeskáptalanoktól (capitula ecclesiae cathedralis) társaskáptalanoknak (capitula ecclesiae collegiatae) mondattak.

Társaskáptalanok.

A hanyatló fegyelem felélesztésére a frank fejedelmek parancsot adtak ki, hogy minden megyei pap vagy valamely szerzetbe lépjen, vagy pedig a szabályzat által előirt életmódot kövesse. A káptalani életrend különös pártolói N.-Károly és főleg Jámbor-Lajos voltak, az utóbbinak parancsából Amalarius metzi diakon és Chrodegang tanitványa, mestere rendszabályai nyomán uj, 145 fejezetből álló rendszabályt készitett, mely a 817. évben tartott aacheni gyülésen megerősittetett. Ezen rendszabály készitésénél már különös figyelem fordittatott a társas káptalanokra is. A rendszabályok a káptalanbelieket józanságra, szegények gondviselésére, imára, sz. gyakorlatokra, a tudományok művelésére, a püspök iránti engedelmességre és életközösségre kötelezték; elöljáróik felügyelete alatt állottak, kik a vétkes tagokat különféle büntetések alá vethették.

Ezen keresztény s különösen a papi erények gyakorlatára oly üdvös intézmény azonban rövid ideig állott fönn. A káptalanok a fejedelmek adományozása és a hivek bőkezüsége következtében tetemes vagyonhoz jutván, terhükre esett a társas együttlét, azért azt megszüntetni és a szigoru rendszabályok alól menekedni törekedtek. Ezen törekvésnek az akkori viszonyok nagyon is kedvezők voltak és főleg elősegitette azt azon körülmény, hogy midőn a kanonokok egyrészről folytonos ima-, sz. gyakorlatok- s önsanyargatásra szorittattak, másrészről a személyes szegénységre nem kötelezettek. Már a IX. század közepén egyes káptalanok elveték hajdani életszabályaikat, elhagyák a közös életrendet, jövedelmeiket kiszabott részletekre osztá. Az első, bár nem tökéletes felosztása a javaknak Kölnben történt, ahol Günther érsek a káptalannak nemcsak a javak önkezelését és kiosztását, hanem elöljáróik szabad választását is megengedé; mely kiváltság később a 883-ki kölni gyülekezeten is helybenhagyatott. A példa

A IX. században egyes káptalanok elhagyták a közös életrendet, jövedelmeiket részletekre osztak.

[1] *Carol.* M. capit. a. 789. c. 71. 75. Capit. a. 802. c. 22.

gyors utánzásra talált; már a X. században a káptalanok a káptalani javakat (bona capituli) a tulajdonképeni püspöki javaktól (bona mensae episcopalis) kevés kivétellel mindenütt teljesen elválasztották s mindegyik számára az egyházvagyon bizonyos meghatározott részének haszonélvezete (praebenda) hozatott be; a közös életmód felbontatván, külön házakban (curiae) laktak s igy, mig eddig a püspökkel együtt képeztek egy testületet, most a püspök közvetlen felügyelete alatt állott külön önálló testületekké lőnek. Gazdag jövedelmeik után élve, magokat a monostori szolgálatra nézve, rosszul fizetett vicariusok által helyettesittették. A közös életmód csak az ifjabbakra (juniores domicellares, parvi domini) nézve állott fönn, kik a székesegyház iskolájában az iskolás-kanonok (scholasticus) felügyelete és vezetése alatt neveltetvén és a szükséges oktatásban részesittetvén, az erre szánt jövedelemből nyertek teljes ellátást. Mig a javak meg nem osztattak s a káptalanbeliek közös háztartás mellett életközösségben éltek, a tagok száma határozatlan volt, annyi tag vétetett fel, a mennyinek eltartására a közös jövedelem épen elégségesnek látszott (capitula aperta); most a káptalanba meghatározott számu tagok vétetvén fel, zárt testületekké (capitula clausa) váltak. Azonban az egyházi törvények tilalma[1] daczára a jövőre megürülendő kanonoki állomásokra való igények (exspectantes) is osztogattattak. S midőn a domicellariusok életközössége megszünt, ezek részére is kisebb praebendák alapittattak (praebendae minores.) Az u. n. canonici exspectantes, mint a valóságos kanonokok, a káptalan gyülésein szavazatjoggal (votum in capitulo), a templomban pedig meghatározott székkel (stallum in choro) birtak; mivel azonban a jövedelmekben mint a valóságos kanonokok (canonici in floribus et fructibus, vagy in perceptione) nem osztoztak, azért ezekkel szemben canonici in herbis neveztettek.

A közös életmód csak az ifjabbakra nézve maradt fenn.

Canonici exspectantes.

Canonici in floribus, in herbis.

A hajdani életközösség visszaállitására többször tétettek kisérletek, főleg pedig II. Sándor[2] és VII, Gergely[3] pápák alatt; de fáradozásaikat teljes siker nem koronázta. Némely székes- és társaskáptalanoknál azonban a rendszabályok szerinti életközösség fönmaradt, vagy egyes erélyes püspökök u. m. chartresi Ivó által Francziaországban; damiati Péter által Olaszországban; s yorky Egbert által Angliában különösen a XI. századtól kezdve ismét visszaállittatott. Ezek nemcsak

[1] C. 2. de concess. praebend. (III. 8.); c. 2. eod. (III. 7.) in VI-to; *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 19. de ref.

[2] A. 1063. c. 6. §. 2. Dist. XXXII.

[3] C. 9. de vita et honest. cler. (III. 1.)

a közös életmódhoz tértek vissza, hanem az életközösséghez szegénységi fogadalmat is csatoltak. Ekkép támadt az életközösségre vissza nem tértek, vagyis *világi kanonokok* (canonici saeculares) és a közös élet szabályait követők vagyis a *szabályozott kanonokok* (canonici regulares) közötti különbség. Az utóbbiak, mivel szerkezetök igen hasonlitott azon életrendhez, melyet sz. Ágoston a hyppói egyház papjai közé hozott be, sz. Ágoston szabályozott kanonokjainak is mondattak; jelenleg közönségesen a szerzetes-rendüek közé soroztatnak. Bármennyire törekedtek is tehát a zsinatok és a pápák az életközösséget a káptalanokban általában behozni s a püspököknek a kanonokok fölötti régi jogait visszaállitani, a káptalanok legnagyobb része a kivivott helyzetben továbbra is megmaradt, minélfogva bizonyos jogokkal ellátott önálló, saját elöljáróik által kormányzott testületeket képeztek; önmaguk számára a pápa vagy püspök által megerősitendő rendszabályokat hoztak; vagyonukat önállólag kezelték, a káptalanba való felvételre, bizonyos feltételeket szabtak, többnyire előkelő nemes családbóli származást követeltek. A püspök, mint ilyen, nem volt tagja a káptalannak, a testület gyülésein székkel és szavazatjoggal nem birt. A megyével szemben a püspöki szék megüresedése alkalmával, rendes joghatósággal birtak; s a XIII. századtól kezdve a püspökválasztás jogát kizárólag a káptalanok gyakorolták. A püspököt illető viszonyukra nézve az egykori presbyteriumot helyettesitvén, a püspök tanácsát képezték, a ki egyes meghatározott esetekben azok véleményéhez volt kötve.

Világi és szabályzott kanonokok.

A káptalanok nagy tekintélye és kitünő jogaik, számos visszaélés forrásaivá lőnek, melyeknek, hogy eleje vétessék, a trienti zsinat megtette a szükséges intézkedéseket; de nem sikerült azok reformját teljesen eszközölni, főleg Németországban nem, hol a püspökök lassankint valóságos fejedelmek levén, a káptalanok magoknak különféle politikai jogokat vivtak ki, melyek gyakorlata által eredeti rendeltetésöktől mindinkább eltértek. Ezen állapot Németországban az utóbbi időkig fönnállott, s csak a német birodalom hübéri szerkezetének megváltoztatásával lehetett a káptalanokat is kellőleg átalakitani és azokat eredeti rendeltetésökhöz visszavinni.

224. §. A káptalanok a mai egyházjog szerint, azok felosztása.

A káptalanok jelenleg oly önálló egyházi testületek, melyek tagjai valamely székes- vagy társasegyházban javadalommal birnak és a törvény által meghatározott esetekben a püspök tanácsát képe-

zik. Tagjai káptalanbelieknek vagy kanonokoknak neveztetnek. Szervezetök különféle országban különböző.

Székes- és társas-káptalanok.

Felosztatnak *székes-* és *társas-káptalanokra* (capitula cathedralia et collegiata) aszerint, amint valamely székes-, vagy társas-egyház mellett léteznek. Az érseki egyház mellett levők *székes-főkáptalan* (capitula metropolitana, canonici ecclesiae metropolitanae) nevet viselnek. A székes-káptalanok tagjai *valóságosak* (canonici actuales et residentes), kik állandó jövedelmet huzván, az istenitiszteletnél és a choruson teendő személyes szolgálatokra, továbbá a helybenlakásra kötelezvék; vagy *czimzetesek*, *tiszteletbeliek* (honorarii, titulares, non residentes), kik a káptalani jövedelmekben nem osztoznak, de a valóságosokkal egyenlő tiszteleti jogokban részesittetnek. (V. ö. 226. §.) A káptalanbeli tagok száma egyes megyékben a megye nagysága és egyéb körülményekhez képest különböző.[1]

Káptalanok Magyarországban.

Ausztria-Magyarországban minden érseki és püspöki székesegyház mellett székes-káptalanok léteznek. Hazánkban hajdan több társas káptalan volt;[2] jelenleg még a következők állnak fönn: a pozsonyi és nagyszombati, az esztergomi érseki megyében; a soproni, a győri püspöki megyében; a csaszmai, a zágrábi érseki megyében székhelye Varasd, s végre a fiumei a zeng-modrusi püsp. megyében.[3]

[1] Hazánkban 6, 8, 10, 12, 16 tagból állanak a székeskáptalanok; az esztergami székeskáptalannak 24.; a zágrábinak 28 tagja van.

[2] A megszüntetett társaskáptalanok emléke a prépostságok czime által tartatik fönn; mely czimekkel a székes-káptalanok egyes kanonokjai élnek. Ily prépostok a többi között az esztergami megyében: Praepositus s. Georgii de viridi campo strigoniensi, aki egyszersmind Archidiaconus Cathadralis, e káptalannak hajdan 8 tagja volt; Praepositus S. Stephani de castro strigoniensi, ki egyszersmind Archidiaconus Comaromiensis, volt 6 kanonokja. Praepositus S. Thomae de monte strigoniensi egyszersmind Archidiaconus Sasvarensis; a kalocsai megyében Praepositus S. Pauli de Bács; az egriben Praepositus B. M. V. de castro Agriensi; a pécsi megyében Praepositus S. Joannis Bapt. de Castro Quinque-ecclesiensi; ezen czimet most az olvasó kanonok birja A győri megyében a Praepositus SS. Salvatoris de Pápocz szintén társas káptalan prépostja volt.

[3] Ezen kivül a birodalom másik felében következő társas-káptalanok léteznek: a prágai megyében három; visechradi, altbunzlaui és ad OO. Sanctos in arce pragensi (a hittani és más nyilv. tanintézetek tanárai számára): az olmüczben a kremsiri; a brünniben a nikolsburgi; a salzburgiban a matseei és a seekircheni; a brixeniben az innicheni; a gurkiban: a maria-saali, strassburgi és friesachi; a lavantiban a völkermarkti; a trientiben a bozeni és

225. §. A kanonokok kellékei.

Kanonokok kellékei.

A közönséges egyházjog, jelesen a trienti zsinat szerint a kanonokokban következő kellékek kivántatnak:

1. Bizonyos *életkor*. A káptalani méltóságokra és lelkészettel vagy külhatósággal járó állomásokra legalább 25; más kanonokságokra a székes káptalanoknál 22 évi életkor szükséges.[1]

2. Bizonyos *egyházi rend*. Arra nézve, hogy valaki a káptalanban cselekvő szavazattal birjon, legalább a subdiaconatus;[2] arra pedig, hogy valaki oly kanonoki állomást nyerhessen, melylyel misemondási kötelezettség jár, a presbyteri-rend[3] kivántatik. A trienti zsinat jelesen kívánja, hogy a kanonokok vagy valamennyien, vagy legalább felerészben presbyterek[4] legyenek. Hazánkban régi gyakorlat szerint csak presbyterek neveztetnek ki kanonoki állomásokra.

3. *Jámborság és feddhetetlen életmód*, hogy másoknak és különösen paptársaiknak példányképül szolgáljanak.[5]

arcoi; a laibachiban a neustadtli; a parenzopolaiban: a rovignoi, montonai, albonai és barbanai; a vegliaiban az osserói és chersói; a záraiban a Pago szigeti; a ragusaiban, a curzolai; Spalatóban a traui.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. 12. de ref. „Nemo igitur deinceps ad dignitates quascumque, quibus animarum cura subest, promoveatur, nisi qui saltem 25 suae aetatis annum attigerit, ad caeteras autem dignitates, vel personatus, quibus animarum cura nulla subest, clerici alioquin idonei et 22 annis non minores adsciscantur.“ A társas-egyházak káptalanjait a trienti zsinat nem említi, azért ezekre kisebb életkor is elégségesnek tartatik, pl. 14 év, mint a trienti zsinat előtt. A SCC. in *Grossetana* 31. maj. 1704-ben a székes-káptalanok tagjairól azt mondja: „Qui ad suscipiendos ordines ss. aetatem non habent, ad canonicatus cathedr. non esse idoneos.“

[2] C. 2. de aetate et qualit. et ord. praefic. (I. 6.) in Clem. *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 4. de ref. „Quicunque autem in cathedr. vel collegiata, saeculari vel regulari ecclesia divinis mancipatus officiis, in subdiaconatus ordine saltem constitutus non sit, vocem in hujusmodi ecclesiis in capitulo non habent, etiamsi hoc sibi ab aliis libere fuerit concessum.“

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 4. de ref. Sess. XXIV. c. 12. de ref.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref. ... „ut dimidia saltem pars presbyteri sint, caeteri vero diaconi aut subdiaconi; ubi vero consvetudo laudabilior habet, ut plures, vel omnes sint presbyteri, omnino observetur.“ Az osztrák concordatum 22-ik czikke azt kivánja, hogy a kanonokok mind presbyterek legyenek: „In canonicos non assumantur, nisi sacerdotes.“

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. 12. de ref. „Quum dignitates in ecclesiis, praesertim cathedralibus ad conservandam augendamque ecclesiasticam disciplinam fuerint institutae, ut qui eas obtinerent, pietate praecellerent, aliisque exemplo essent, atque episcopos opera et officio juvarent, merito qui ad eas vocantur, tales esse debent, qui suo muneri respondere possint.“

4. *Kellő tudomány és tapasztalás*; ez elkerülhetlenül szükséges, miután a kanonokok képezik a püspök tanácsát; azért, hogy a káptalan tudományosan müvelt férfiak testülete legyen, arról több rendbeli pápai és zsinati határozatok gondoskodtak; az utóbbiak között különösen kiemelendő a trienti zsinat határozata, mely azt rendeli, hogy a kanonoki állomások nem a gazdag jövedelmekbeni részesülés, vagy nyugdij tekintetéből töltessenek be, hanem oly egyéneknek adományoztassanak, kik tudomány tekintetében kitünnek s a hivatalukkal járó kötelességeiket teljesiteni képesek; azért legalább felerésze a kanonokoknak hittani, vagy kánonjogtudorok vagy ezen tudományok tanítására felhatalmazott férfiak legyenek.[1]

Némely államokban a világi törvények a kanonokokban még külön kellékeket is kivánnak.

A kánonjog által előirt kellékeken kivül némely államokban a világi törvények vagy a szentszékkel kötött egyezmények a kanonokokban még külön kellékeket is kivánnak. Az ausztriai concordatum XXII. czikke is azt kivánta, hogy csak olyanok mozdittassanak elő kanonokságokra, kik presbyterek és vagy a lelkipásztorságban, vagy a tudományok előadásában, vagy más egyházi ügyekben dicséretesen fáradoztak. A nemességet és nemes születést pedig, hol eddig ez mint kellék megkivántatott, ugyanezen czikk a jövőre teljesen megszüntette.[2]

Hazánkban a kanonokságok kiknek adományozandók?

Hazánkban a kanonokságok csak oly egyházi férfiaknak adományozandók, akik legalább tiz évig a lelkipásztorkodásban, vagy akik akár egyetemen, akár más fensőbb tanintézeten mint tanárok ugyanannyi ideig a tudományok körül buzgón fáradoztak.[3] Ezen kivül ugyancsak hazai törvényeink a kanonokságra kinevezendőben még a magyar nyelv tudását s a magyar törvények kellő ismeretét elkerülhetlenül megkivánják.[4]

226. §. A tiszteletbeli vagy czimzetes kanonokok.

Miután a püspöki megyékben több oly jeles férfiu találtatik, kiket alkalomhiány, vagy bármily oknál fogva a valóságos kanonoki

[1] *Conc. Trid.* l. c. „Saltem dimidia pars canonicatuum in cathedralibus ecclesiis et collegiatis insignibus conferantur tantum magistris vel doctoribus, aut etiam licentiatis in theologia vel jure canonico.

[2] Kivéve, ha ez az alapitványi oklevelek szerint okvetlen megkivántatik, mint pl. az olmüczi káptalanban. Ujabban e fölött vita keletkezett, sőt még ily okmány létezése is kétségbe vonatott.

[3] Int. 11. apr. 1804. Kanonokságért ő felségéhez egyenesen folyamodni nem lehet. Intim. 13. jun. 1793.

[4] 1723: 39; 1741: 16; 1765: 11; 1836: 2; 1840: 6. t. czikk.

állomásokra alkalmazni nem lehet; hogy ezek is némi jutalom-, elismerés- vagy kitüntetésben részesittessenek, egyes országokban a káptalanokban a valóságos kanonokok mellett *tiszteletbeli*, vagy inkább *czimzetes* kanonokságokkal tiszteltetnek meg (canonici honorarii). Ily czimzetes kanonokok vannak az osztrák-magyar birodalom majd minden székes,[1] sőt némely társas[2] káptalanjában is. A czimzetes kanonokok szintén tagjai a káptalannak[3] és azok beiktatása az éneklő kanonok által épen oly módon történik, mint a valóságos kanonokoké.

Czimzetes kanonokok.

Jogaik.

Jogaik: kanonoki czimmel és diszöltönynyel élnek, a presbyteriumban levő stallumban székkel birnak (sedes in stallo), a kanonokokat illető egyháztiszti működésekben való részesülésre a valóságos kanonokokkal egyenlő igényök van; a káptalani ügyek kezelésében azonban semmi részt nem vesznek, a tiszteletbeli jogok és kötelmekre vonatkozó ügyeket kivéve, rendszerint szavazattal nem birnak, a jövedelmekben és distributiokban nem részesittetnek, ennélfogva a személyes helybenlakásra vagy a chorus-szolgálatra sem kötelezvék.

Ezen most elmondott szabály alól azonban egyes országokban vannak kivételek, igy pl. Poroszországban némi tekintetben a káptalan valóságos kanonokjai gyanánt tünnek fel, a helybenlakás kötelezettsége alól ugyan felmentvék, de ha a székhelyen tartózkodnak, nemcsak minden egyháztiszti működésben részt vesznek, hanem még a püspökválasztásnál is szavazatjoggal birnak,[4] és bizonyos, a valóságos kanonokénál kevesebb jövedelemben is részesittetnek.[5] A többi német káptalanokban czimzetes kanonokokkal nem találkozunk, de más országokban pl. Svájczban,[6] Franczia országban, Spanyolországban szintén vannak czimzetes kanonokok.

A czimzetes kanonokoktól megkülönböztetendők az u. n. *szám-*

[1] Kivéve a prágai, olmüczi és krakkói székeskáptalant.

[2] Például a kremsiri, vischeradi, nikolsburgi, neustadtli, fiumei és csazmai káptalannál.

[3] A czimzetes kanonokok száma 6—8 szokott lenni egy-egy káptalannál.

[4] Bulla de salute animarum: „Singulis profecto ex primodictorum capitulorum canonicis honorariis, quos ad personalem residentiam et ad servitium chori minime obligatos esse declaramus, idem cum residentibus canonicis aditus ad chorum et ad caeteras ecclesiasticas functiones patebit . . . ad hujusmodi autem electiones jus suffragii habebunt canonici tam numerarii, quam honorarii."

[5] A most emlitett bulla szerint.

[6] A baseli megyében vannak az u. n. canonici forenses, kik helybenlakásra nem kötelezetnek, a püspök választásnál szavazattal nem birnak; de az államtól bizonyos meghatározott összeg fizetést huznak.

fölötti kanonokok (canonici supernumerarii); ezek is czimzetes kanonokok ugyan, de a meghatározott számon felül vannak kinevezve.[1]

227. §. A káptalani segédek.

A káptalani közös élet megszüntével az egyes kanonokok vagy felmentés utján, vagy visszaélések folytán néha más egyházaknál is egyházi hivatalokat foglaltak el, s ily esetben a székes- vagy társas egyházaknál magukat a teendőkre nézve mások által helyettesittették. Igy keletkeztek a *vicarii cathedrales*, vagy *collegiatae ecclesiae*. Később, főleg a nagyobb székesegyházakban több ily helyettes alkalmaztatott, kik a betegség, előre haladott kor, vagy bármily oknál fogva akadályozott kanonokokat a chorusoni teendők elvégzésében helyettesitették s *vicarii chori*, *vicaristae*, vagy mivel állandó praebendával birtak, *praebendatusoknak* is neveztettek. Némely egyházaknál a vicariusok ugy tekintettek, mint azon egyház javadalmasai s különféle megtiszteltetésben részesittettek, igy pl. az olmüczi székesegyháznál szentelt vizzel való áldás és külön tömjénzéssel (honor thuris) tiszteltettek meg. Praebendatusok.

Ámbár a trienti zsinat a kanonokokat a helybenlakásra s a kanonoki teendőknek saját személyökbeni elvégzésére kötelezi, a vicariusok némely országokban továbbra is megmaradtak azon különbséggel, hogy jelenleg nem mint egyes kanonokok helyettesei, hanem mint az egész káptalan segédei működnek a misézés- és chorusoni teendőkben; továbbá a lelkipásztorkodás és a püspök szent ténykedéseinél is segédkeznek. Állandó hivataluk van, s meghatározott, többnyire az államtól fizetendő jövedelemmel birnak.

Praebendatusok a magyarországi székes- és társasegyházaknál is léteznek s valamint másutt: ugy nálunk is a praebendatusok elseje *succentor*-nak neveztetik. Hajdan az **éneklő-kanonok** (canonicus cantor) kötelessége volt, a növendékpapokat az éneklésben oktatni, az antiphonákat énekelni és az éneket igazgatni. Ezen teendőket a cantor később bizonyos jutalom mellett másra bizta, aki subcantor vagy **succentor** nevet nyert. Succentor.

A succentor kötelessége azon teendőkön kivül, melyeket minden praebendatus teljesit, felügyelni, hogy a praebendatusok szorgalmasan

[1] Csehországban az egyház körül érdemeket szerzett némely egyházi férfiaknak u. n. **expositorium canonicale**, a przemysli lat. sz. megyében pedig rochetum és mantelletta viselete engedtetik meg.

megjelenjenek a choruson s ott a zsolosmázást figyelemmel és ájtatosan végezzék. A távollevőket a cantornak feljelenteni tartozik. Felügyel a breviariumok- és choruson levő egyéb könyvekre. A praebendatusok a chorusoni zsolosmázáson kivül kötelesek köznapokon a kanonokok helyett az u. n. *missa conventualis-t* megtartani[1] s a misézésnél a kanonokoknak és a püspöknek segédkezni.

Némely székes- és társasegyházaknál, melyekhez egyszersmind plébániai hivatal is van csatolva, mint pl. a pécsinél, a segédlelkészi teendőket is a praebendatusok teljesitik.

228. §. A káptalanbeli méltóságok, személyes tiszteletek, egyszerű hivatalok.

A káptalanokban hajdan következő tisztviselők voltak:

I. A káptalanokban, melyek a kolostori élet után fejlődtek ki, egyesek a szerzetesektől átvett különféle tisztséget viseltek. Ilyenek voltak:

a) prépost,

1. *A prépost* (praepositus). Tisztségét rendesen az archidiakon töltötte be.[2] Mig a vita communis fönnállott, Chrodegang rendszabálya szerint az életközösségre egyesült székesegyházi papság élén a püspök állott. Az archidiakon a püspök segéde és akadályoztatása esetén helyettese levén, azt a megye kormányzatában és joghatósága gyakorlatában segitette. A közös élet megszüntével, s a javak megosztása után a káptalani javak gondviselője s egyszersmind a káptalan főnöke volt.

b) dékán,

2. A *dékán* (decanus). Ezen tisztség, melyet rendesen az archipresbyter vállalt el, sem Chrodegang- sem pedig az Amalarius-féle rendszabályokban nem emlittetik. Azonban a középkorban némely káptalanoknál a prépostok mellett, másoknál pedig, melyeknél az utóbbiak hiányoztak, a káptalanok élén fordulnak elő. A dékán rangra a prépost után következett. A dekánatusra, presbyteri rend kivántatott és helybenlakási kötelezettséggel járt.[3] Fontos állomás volt: ő intézte az isteni tiszteletet, a püspök akadályoztatása esetén helyette a presby-

[1] Hazánkban ugyanis az a szokás, hogy a missa conventualis-t köznapokon nem a káptalanbeliek, hanem a praebendatusok végzik; erre a S. Congr. Conc. 1797. máj. 6-án kelt határozatában a szepesi káptalannak külön engedély adott.

[2] Regula Chrodegangi c. 25.

[3] A presbyteri rend szükségét több zsinat kijelentette: c. 1. Dist. LX. *(conc. Clarmont.* a. 1095); c. 2. *Tolos.* a. 1119. c. 2. *Lat.* I. a. 1123 = c. 2. Dist. cit; c. 7. *Clarm.* a. 1130. c. 10. *Lat.* a. 1139 = c. 3. Dist. cit. c. 7. *(Lat.*

teri renddel járó teendőket végezte, a kanonokoknak engedélyt adott, hogy székhelyöktől bizonyos ideig távol lehessenek;[1] a fegyelem fölött őrködött, azon kanonokokat, kik a chorusoni kötelességeiket nem teljesitették, vagy bármily kihágást követtek el, büntetés alá vetette.[2] A dékánt számos teendőiben állandóan a *subdekán*[3] gyámolitotta, vagy néha ideiglenesen más méltóságviselő által helyettesittetett.

c) primicerius, cantor,

3. A *primicerius*, *cantor* vagy *praecentor*. A primicerius a legrégibb időktől fogva a clericusok elöljárója levén, felügyelt a subdiakonusokra, az acolytusokra, lectorokra stb. s az általok teljesitendő isteni tiszteletre[4], a karéneket vezette, az ifjabb clerikusokat áz énekre és a nyilvános külső isteni tiszteletre vonatkozó sz. cselekményekre (liturgia) oktatta.[5] Később egyes káptalanoknál a cantor,[6] vagy praecentor[7] fordul elő, kinek ugyanazon teendők tulajdonittatnak, mint a régi primiceriusnak. Néha ugyanazon káptalannál primicerius és cantor,[8] vagy két cantor is találtatott. A cantort teendőiben állandó segédje, a succentor helyettesitette.[9]

III. a. 1179) de elect. (I. 6). Hogy ezen rendelet nem tartatott meg mindig és mindenütt, kitünik onnan, hogy annak megtartása ismételve szigoruan elrendeltetett, s mutatja azon körülmény, hogy a megválasztott dékán néhol a presbyteri rendnek egy év alatti felvételére magát eskü alatt kötelezte, valamint a helybenlakásrai kötelezettség is több helyütt szigoruan meghagyatott.

[1] Kölni rendszabályok 1246-ik évről.

[2] A mainzi statutumokban olvashatni: „Item omnis correctio chori spectat ad decanum;" — „item decanus tenetur corrigere suos subditos, tam in choro quam in capitulo et alias si ad eum pervenerit (denunciatio culpae)." A dékán ezen jogánál fogva a kanonokokat jövedelmeik, részben vagy egészbeni élvezetétől felfüggesztette, vagy bezárhatta; mit azonban csak a káptalan beleegyezésével tehetett: „Quodque ego non velim aliquem capitularem absque dicti capituli vel majoris ejus partis eiusdemque praecedente consensu inclaustrare, nec aliqua insolita poena punire." igy esküszik a dékán a deuerstadti rendszabályok értelmében. A káptalan első állomásain levő tagok azonban néhol ki voltak véve a dekán büntető hatalma alól.

[3] Például Kölnben, ahol a subdekán már a XII. században előfordul.

[4] C. 1. §. 13. (*Izidor. Hispal.*) Dist. XXV.

[5] C. un. de off. primicerii (I. 25).

[6] Például a mainzi megyében a X., a hildesheimi káptalannál a XII. századtól kezdve.

[7] C. 6. (*Innoc.* III.) de consuet. (I. 4); a 8. (*Luc.* III.) de rescr. (I. 3); c. 48. (*Innoc.* III. de appel.) (II. 28); c. 1. (*Innoc.* III.) de pustul. praelat. (I. 5); c. 38. (*Gregor.* IX.) de off. jud. del. (I. 29).

[8] Pl. Cremonában és Vigevánoban.

[9] Némely káptalannál a cantor hivatalának jelvénye gyanánt a kar-imák elvégzése alatt kezében ezüst pálczát tartott.

d) Scholasticus,

4. *scholasticus*, ki a székesegyház mellett levő iskolára felügyelt s az abban szükséges oktatást vezette, helyettesei és segédei voltak a rector scholarum, magister scholarum,[1] és magister disciplinae. A püspöki székváros egyéb iskolái is felügyelete alatt állottak. Némely káptalanoknál a syndikus, titoknok vagy kanczellár, könyvtárnok és levéltárnok teendőit is ő végezte.

e) custos, sacrista.

5. *Custos, sacrista* vagy *thesaurarius*. A custos az istenitiszteletnél szükséges eszközök beszerzéséről, a naponkinti isteni szolgálatnál megkivántató dolgok megőrzéséről, a templom kivilágitása- és a harangozásról gondoskodott,[2] s a templom- és a káptalani épületekre felügyelt.[3] A sacrista a szent edényeket, különösen a főbb ünnepek és ünnepélyes alkalmakkor használtatni szokott egyházi készleteket, drágaságokat, szóval: az egyház kincseit őrizte, s a templomban szükséges viasz s olaj beszerzéséről gondoskodott.[4]

f) cellarius,

6. A *cellarius*, mind a Chrodegang-féle,[5] mind az aacheni[6] rendszabályokban emlittetik. A gazdaságot vezette a vita communis alatt, a tagok napi ellátásáról gondoskodott;[7] később némely káptalanoknál a kezelésére bizott javakból egyeseknek járó jövedelmeket osztotta ki; a káptalan ellenében számadással tartozott.[8] Néhol a tisztség egyesekre csak bizonyos ideig ruháztatott, vagy a kanonokok által sorrend szerint töltetett be. A gazdasági ügyekkel foglalkozott a camerarius is.

g) portarius,

7. A *portarius* a clerikusoknak a külső világgali közlekedése fölött őrködött; nála voltak az épület kulcsai, a meghatározott

[1] Statutum eccl. Lubescens: „Ad officium scholastici pertinet scholares regere in choro et in scholis, quantum ad disciplinam, mores et doctrinam adtinet, magistrum ipsorum et rectores statuet" etc.

[2] c. 1. c 2. de off. custod. (I. 27.)

[3] *Rec. Chrodegangi* c. 27.

[4] C. un. de off. sacr. (I. 26.)

[5] *Reg. Chrodeg.* c. 26. „Cellarius vero debet esse timens Deum, sobrius, non vinolentus, non contentiosus, non iracundus, sed modestus moribus, cautus et fidelis.

[6] C. 140: „. Debet procurare praelatus, ut fratribus cellarium, . . . constituat."

[7] Epist. Wazonis decani Leodiens. in Anselmi gest. episcop. Leodiens. c. 41. „Cellerarius annonam, vinum, pulmenta suscipiens a praeposito, quaeque dispensat inpune praelati seniorumque mandato."

[8] 1549-ki kölni statutumokban igy esküszik: „Ego N. cellarius . . . juro, quod . . computum et rationem justos et legales reddam."

időben az ajtókat bezárta, és a kulcsokat az archidiakonnak átadta;[1] végre

h) infirmarius és hospitalarius.

8. *Infirmarius* és *hospitalarius*, az első a betegek gondját viselte, a másik a szegények intézetének felügyeletével bizatott meg. Ezek ritkán voltak állandó hivatalok.

Ezen tisztségeken kivül egyes káptalanoknál voltak nagyszámu alsóbbrangu tisztviselők és szolgálattevő személyek.

Az egyes tisztségek vagy méltóságok (dignitates), vagy személyrangok (personatus) voltak. A méltóságok közé számittatott mindenütt a prépost és dékán hivatala.

Jelenleg a káptalanokban méltóságok, személyrangok, és egyszerü hivatalok vannak.

II. A *mai egyházjog* szerint a káptalanokban méltóságokat (dignitates), személyrangokat (personatus) és egyszerü hivatalokat (officia) különböztetünk meg. Káptalani méltóság azon tisztség, melyhez a külső joghatóságra is kiterjedő bizonyos hatalomgyakorlat van csatolva, ilyen például a nagyprépostság; méltóság viselőknek neveztetnek azok is, kik bár joghatósággal nem birnak, e czimet a stallummal együtt nyerik. Amennyiben a káptalani tisztségek a többi tagok fölött tiszteleti előjogot nyujtanak, személyrangoknak neveztetnek, mint a valóságos és czimzetes apátságok és prépostságok. A melyekkel végre sem joghatóságok, sem tiszteleti előjog nincsen összekötve, hanem csak bizonyos tiszti kötelességek véghezvitelében nyilvánulnak, hivataloknak neveztetnek, ilyen például a szorgalmazó (sollicitator) hivatala.

Hány méltóság van valamely káptalannál, az az alapitási okmányoktól,[2] egyes országokban kötött concordatumoktól,[3] különös kiváltságoktól függ, vagy végre hosszas szokáson gyökerezik. Ausztriának egyes káptalanjaiban a méltóságok száma különböző, igy: Bécsben van öt, u. m. a prépost, dékán, custos, cantor és scholasticus; sz. Pöltenben három: a prépost, dékán és scholasticus. Prágában négy: a prépost, dékán, archidiákon és scholasticus. A németországi káptalanokban jelenleg majd egy, majd két méltóságot találunk. Az utóbbi eset fordul elő a régi porosz[4] és bajor[5] káptalanoknál. Ezeknél a káp-

[1] *Reg. Chrod.* c. 27; reg. aquisgran a. 816. c. 143.

[2] Egerben van hat. Bulla erect. A. Eppatus 5. Idus aug. 1804. *Porubszky* 272. l.

[3] Péld. Bajorországban az 1817-ik évi concordatum 3. czikkelye határozza meg a méltóságok, valamint a kanonokok számát: „Capitula metropolitarum Ecclesiarum habebunt duas dignitates nempe: Praepositum ac Decanum et decem Canonicos; Capitula vero Cathedralium Ecclesiarum habebunt pariter duas dignitates scilicet: Praepositum ac Decanum, et octo Canonicos.“

[4] Bulla: „*De salute animarum.*“ 1821. jul. 16.

[5] Lásd a 3. jegyzetet.

talan élén a prépost áll, utánna rangra a dekán következik. Egy méltóság a dekáné van Hannoverában.[1]

Magyarországban az oszlopos kanonokok:

Magyarországban a négy első kanonok *oszloposnak* (canonici columnares) neveztetik. Rangfokozat szerint következők:

a) nagyprépost,

1. A *prépost*, vagy *nagyprépost*, ki a káptalan feje, a káptalan jogai fölött őrködik, szükség esetén a tagokat a felmerült ügyek elintézésére gyülésekre összehivja és ott elnököl, a fegyelem és a rendszabályok megtartására ügyel, a káptalani javak főgondviselője. Egyéb jogait a rendszabályok, szokás és az alapitványi oklevelek határozzák meg. A közös jövedelemből másfél, két, vagy némely helyen több részt is kap.

b) olvasó kanonok,

2. Az *olvasó kanonok* (lector) a káptalani levéltárt és ha a hely hiteles, a káptalan hitelességére bizott okmányokat, a hiteles hely pecsétjét őrzi; a káptalanhoz, az egyházi, vagy világi hatóságoktól küldött hivatalos iratokat, vagy egyesektől beérkezett leveleket, iratokat felolvassa, a honnan nevét is nyerte, ő olvassa a gyülések alkalmával a szavazatokat, fogalmazza és felolvassa a káptalani határozatokat, s viszi a levelezéseket.[2]

c) éneklő kanonok,

3. Az *éneklő kanonok* (cantor) a külső isteni szolgálat körül gondoskodik, az egyházi kar vezérletére ügyel; gondoskodik, hogy az ének-, zene- és könyvekre nézve hiányok ne mutatkozzanak.[3] Közvetlen alatta állanak a succentor, praebendatusok és a karénekesek (choralisták), az utóbbiak életére és erkölcsi viseletére felügyel, a rendetleneket és kihágókat inti, azok elbocsátását, ujak felvételét inditványozza. Ő iktatja az ujonan kinevezett valóságos és czimzetes kanonokokat.

d) őrkanonok.

4. Az *őrkanonok* (custos), kinek kötelessége: a templom épületeire, a keresztkutra, sz. ereklyékre, az egyházi készülményekre, sz. edényekre, s az egyház drágaságaira, kincseire felügyelni,[4] az egyház vagyonát illető okmányok fölött őrködni. Oly helyeken, hol a székesegyháznak fekvő javai vannak, mint pl. a pécsinek, ezek kormányzata is őt illeti.[5]

[1] Bulla: „*Impensa RP. collicitudo*," 1824. mart. 26.

[2] Némely káptalanoknál ezt a káptalanbeliek közül választott actuarius végzi.

[3] „Ut chori moderatio — mondja az 1638-ik évi nagyszombati tartományi zsinat II. fejezetének 18-ik pontja, ad eos pertineat, qui cantoralis dignitatis munus obtinent; illorum erit itaque directioni chori ita diligenter ac sollicite semper intendere; ut nec circa libros, nec circa cantum, nec circa alios quoscunque chori ministros aliqui defectus admittantur. „V. ö. még c. un. de off. primic.

[4] Lásd ugyanazon zsinat II. fej. 19. pontját.

[5] Ha csak e tekintetben külön intézkedés nem létezik.

Merőn hivatalt viselnek a magyar káptalanoknál: Hivatalok:

1. A *dekán* vagy *osztogató* (decanus divisor), ki a káptalan fekvő javainak gazdászatát kezeli, s a jövedelmek igazságos és a rendszabályok szerinti felosztására ügyel. a) dekán,

2. Az *alapitványok kezelője* (piarum fundationum administrator). Némely káptalannál az alapitványokat többen kezelik; ezek az elnök meghivása folytán évenkint többször ülést tartanak, az alapitványi pénzeket illető ügyekről értekeznek s a bejött pénzek biztos elhelyezéséről gondoskodnak.[1] b) alapitványok kezelője,

3. A székes főkáptalanoknál és néha egyes székeskáptalanoknál is vannak az. u. n. *oldalkanonokok*, (canonicus a latere), kik mint az érsek vagy megyés-püspök legbensőbb tanácsosai, segédjei, a káptalanbeliek közül az érsek, vagy püspök által neveztetnek ki. c) oldalkanonok.

Az egyházi törvények megkivánják, hogy minden káptalannál legyen *punctator* is; ezt a káptalan választja. Punctator.

A punctator kötelessége: naponkint pontosan feljegyezni, hogy a kanonokok közül a templomban az isteni szolgálaton és a karban kik jelentek meg és kik vannak távol. Följegyzi azokat is, kik a többiekkel nem énekelnek, az istenitisztelet alatt vagy a karban magokat megrovandólag viselik vagy ott botrányt okozólag beszélgetnek. A püspök tőle esküt követelhet arra nézve, hogy a feljegyzést lelkiismeretesen fogja eszközölni. Ha a püspök szorgalma- és hűségéről kételkednék, ellenében az ellenőrzés miatt *contrapunctatort* nevezhet ki.[2] Contrapunctator.
A punctator hivatala rövid ideig, többnyire egy évig tart.

Továbbá az ujabb egyházjog szerint minden székes-, sőt a jelentékenyebb társaskáptalanoknál is egy u. n. *theologus*, *lector s. theologiae* és minden székeskáptalannál egy *poenitentiarius*[3] nevezendő ki.

A *theologusra* nézve már az 1215. évi IV. laterani zsinat azt rendelte, hogy minden metropolitai egyház mellett egy ilyen alkalmaztassék, ki a papokat a sz. irás értelmezésére és a lelkipásztorkodási teendőkre nézve oktassa. A theologus kezdetben nem volt Canonicus theologus.

[1] Például a pécsi káptalannál, ahol az egyes pénztárak kezelői havonkint egyszer ülést tartanak, s minden évben egyszer a megyéből behitt néhány lelkész és más papok jelenlétében nagy gyülés tartatik, melyen az egyházmegyei pénztárok kezeléséről tétetik jelentés, azok állapota közöltetik és egyes inditványok fölött hozatik határozat.

[2] S. C. Epist. ad episcopum Fundanum 1593. mart. 16.

[3] Lásd mindkettőre nézve *Thomassin*: Vetus ac nova disciplina P. I. L. II. c. 7. 10.; L. III. c. 70.; *Sentis*: Die praebenda theologalis und poenitentialis in den Kapiteln. Mainz 1867.

tagja a káptalannak és a jövedelmet is csak addig huzta, mig a tanitással foglalkozott. A baseli zsinat pedig ezen intézkedést a székesegyházakra is kiterjesztette s egyszersmind azt határozta, hogy a theologus hetenkint kétszer vagy legalább egyszer előadást tartson.[1] A trienti zsinat a theologalis-féle állomást a metropolitai és püspöki egyházaknál állandósitotta, azt rendelvén, hogy a theologus a káptalan tagja legyen és ezután meghatározott állandó kanonoki jövedelemmel birjon.[2] A canonicus theologalis képességéről a trienti zsinat azt mondja, hogy ezen állomásra alkalmas személyek helyeztessenek, kik saját személyökben kötelességöknek megfelelni képesek, jelesen legyenek hittudorok vagy kánonjogtudorok,[3] vagy ezekre nézve szabadalmazottak, vagy ha ilyenek nem találtatnak, bármily más alkalmas egyének.[4]

A theologus a tanitásban a püspök helyettese levén, a zsinat határozata szerint tartozik a szentirás értelmezéséről előadást tartani; e szavak azonban nem szoros értelemben veendők; ha a zsinat szavait értelmezzük, szándékát megfigyeljük és a gyakorlatot tekintjük, a canonicus theologus megfelel kötelmének akkor is, ha a hittan körébe vágó oly tárgyat ad elő, melyhez a védvek a szentirás- és sz. atyákból vétetnek. Az előadások az illető székes- vagy társas-egyházban tartandók.[5] Tartozik azokon megjelenni minden presbyter és kanonok, kiket a meg nem jelenés esetén a püspök a napi osztalékok megvonásával büntethet. Ha a theologus kötelmének meg nem felelne, a jövedelmek tőle megvonatnak,[6] crescente contumacia, fenyitékek alá vethető vagy hivatalát is veszthéti.

Canonicus poenitentiarius.

A *poenitentiariusra* (coadjutores, et cooperatores in audiendis confessionibus et poenitentiis injungendis) nézve a laterani zsinat azt

[1] Sess. XXXI. c. 3.

[2] Sess. V. c. 1. de ref., Sess. XXIII. c. 18. de ref.

[3] Hajdan, midőn az egyházjog a hittani iskolákban nem tanittatott, a praebenda theologalis elnyerésére a kánonjogtudorság nem tartatott elégségesnek (Ben. XIV. de syn. dioec. XIII. 9. 17); ma azonban elégséges, miután a kánonjogtudori fokra csak olyanok szoktak emeltetni, kik a hittani tudományokat is hallgatták.

[4] Tehát a hit- vagy kánonjogtudori fok elkerülhetlenül nem kivántatik meg, miután maga a zsinat is azt mondja: „et aliis idoneis personis," a püspök e szerint bármily máskép alkalmas egyént ezen állomásra szabadon kirendelhet.

[5] A *Cong. Conc.* az előadások megtartását kivételesen a püspöki palotában is megengedte.

[6] *Bened.* XIII. Const. „*Pastoralis off.*" 1725.

rendelte, hogy ezek minden székesegyháznál alkalmaztassanak. Nem mindenütt voltak a káptalan tagjai. A trienti zsinat ezen hivatalt a székes káptalanokban állandósitotta, azt rendelvén, hogy a káptalanokban a püspök által kirendelendő poenitentiariusnak jövedelmező szék adassék. Kellékei: 40 éves életkor, hit vagy kánonjogtudorság, vagy licentiatus, vagy a ki tudománya- és a körülményeknél fogva arra a püspök által alkalmasnak találtatik.[1]

Jogköre azokban, mik a lelkiismereti ügyekre vanatkoznak,[2] kiterjed az egész püspöki megyére, miért némely kanonisták őt, „quasi parochus totius dioeceseos"-nak is czimezik. Az által azonban, hogy valaki poenitentiariusnak kirendeltetik, még nem nyeri a jogot a püspöknek föntartott esetekben (casus reservati) feloldani; erre különös felhatalmazás kivántatik.[3] A bünösök kihallgatására minden időben készen kell lennie, különösen pedig gyóntatni tartozik adventben, nagybőjtben, a kántorhetekben, husvét, Urunk mennybemenetele, pünkösd, nagy boldogasszony, minden szentek és karácson napján. Ha kötelességének eleget nem tenne, jövedelmeitől fosztandó meg.[4] Maga helyett mást a gyóntatásra nem helyettesithet.[5]

A trienti zsinat határozatának e két hivatalt illetőleg nincsen minden országban, minden székesegyháznál elég téve.

Az osztrák concordatum XXIII. czikke is sürgette, hogy ahol metropolitai és püspöki egyházaknál canonicus poenitentiarius és theologalis, a társasegyházaknál pedig theologalis hiányzanék, a trienti zsinat határozata szerint és az általa előirt módon és czélra, amint lehetséges, alkalmaztassék.

Hazánkban, hol mindkét állomás betöltését sürgeti az 1858-ik évi esztergomi tartományi zsinat is,[6] több megyében mind canonicus poenitentiarius, mind theologalis van alkalmazva,[7] csakhogy az utóbbi nálunk nem a trienti zsinat követelményeinek megfelelőleg működik,

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 8. de ref.

[2] *Bened.* XIV. de syn. dioec. III. 43.

[3] A püspök a poenitentiariussal, valamint az alesperesekkel (vice-archidiaconis) is a facultates quinquennales által neki engedett hatalmat közölheti, hogy ezek avval a gyónószékekben, a lelkiismereti ügyekre nézve élhessenek. Midőn öt év elteltével ezen facultások a püspök részére meghosszabbittatnak, azokat a poenitentiariusokkal hivatalosan ujra közölni szokták.

[4] SCC. in *Verul.* ap. Monat. I. 58. n. 3. SCC. 2. oct. 1584.

[5] SCC. 23. maj. 1585.

[6] Titul. V. 4. 7. „Similiter praebenda theologalis et poenitentiarii ex mente ejusdem Conc. Trid. per episcopos constituantur."

[7] V. ö. az 1867. esztergomi; 1869. kalocsai; 1868. egri; 1870. pécsi; és 1866-ik évi nagy-váradi egyházmegyei névtárakat.

teendője nálunk abban áll, hogy a papnövelde mellett levő hittani iskolákban a növendékpapoknak valamely tantárgyat ad elő.

Mindkét állomásra a püspök a kanonokok egyikét szabadon rendeli ki.[1]

229. §. Az egyes kanonokok kötelességei.

Az egyes kanonokok kötelességei azokon kivül, melyeket minden papra nézve előadtunk, különösen még a következők:

A kanonokok kötelességei.

1. A trienti zsinat határozata szerint[2] minden kanonok a beiktatástól számitandó két hónap alatt az ezen időre eső jövedelmek elvesztésének büntetése alatt köteles nemcsak a püspök vagy annak helyettese, hanem a káptalan előtt is az előszabott hitvallást (professio fidei) letenni és arra nézve esküdni, hogy a kath. egyház iránti engedelmességben állandóan megmaradand;[3] mielőtt azonban a püspök vagy helyettese és a káptalan előtt a hitvallási és hűségi esküt letenné, a káptalani rendszabályok pontos megtartására a káptalan előtt megesküszik.

2. Tartozik az u. n. officium diurnumra naponkint a templomban pontosan megjelenni. Ezen kötelesség már a Chrodegang-féle és az aacheni rendszabályok szerint is fönállott; a közös élet felbontása után szokásba jött, hogy egyes kanonokok magokat u. n. vicariusok által helyettesittették; a trienti zsinat azonban azt kivánja, hogy e kötelmöknek saját személyökben feleljenek meg.[4]

Ennek folytán kötelesek:

a) A zsolosmázást a karban[5] ájtatosan, a szavakat teljesen ki-

[1] Némely káptalannál egyes kanonokok, rendszabályok vagy szokás alapján bizonyos elnevezéssel birnak, u. m. a legutóbb kinevezettek: canonici juniores, a püspök, ki egyszersmind kanonoki praebendával is bir canonicus episcopus; a tudori fokkal diszitett: canonicus doctor; végre a 40 éves kanonok canonicus jubilaris v. jubilatus-nak (V. ö. 342. §.) neveztetik.

[2] Sess. XXIV. 12. de ref.

[3] Nálunk az előszabott apostoli hitvallás letétele a beiktatás előtt történik.

[4] Sess. XXIV. c. 12. de ref. . . . „Omnes vero divina per se, et non per substitutos compellantur obire officia.“ Ezen kötelem pontos teljesitésére nézve intézkedik számos tartományi zsinat is, melyek egyszersmind intik a kanonokokat, hogy a chorusi szolgálatot áhitattal végezzék; az 1685-ki tarragonai zsinat az officium divinum alatt még a burnotozást is eltiltotta. A vicariusok általi helyettesités csak oly káptalanokban, melyek erre SCC-től nyert kiváltsággal birnak, engedhető meg.

[5] A kart legalább három személynek kell képeznie. A choruson énekelni kötelesek, ha kevesen vannak is, különben a napi osztaléktól foszthatók meg.

mondva, a zsolosmaversek közepén kissé megállva, nem pedig elhamarkodva[1] elvégezni.

Ezen kötelmöknek nem felelnek meg azok, kik testileg ugyan jelen vannak, de a többiekkel nem imádkoznak.[2] A zsolosmázás a meghatározott időben a harang által adott jelre kezdendő, s rendszerint, főleg ünnepeken a templomban, nem pedig a sekrestye- vagy mellékkápolnában végzendő; kivétel csak fontos okoknál fogva, pl. nagy hideg miatt engedtetik meg; ekkor három hónapig, de csak köznapokon más alkalmas helyen[3] is történhetik.

A chorusról az officium divinum elvégzése előtt fontos ok nélkül senki sem távozhatik. A zsolosmázás alatt beszélgetők távollevők gyanánt tekintendők.[4]

b) Miután az u. n. *missa conventualis*, vagyis az egyik káptalanbeli által a többi jelenlétében a székes- illetőleg társas-egyházban a jótevőkért tartandó énekes-mise az officium divinum kiegészitő részét képezi; azért minden kanonok naponkint azon jelen lenni tartozik.[5] Ezen mise alatt senki külön magán misét nem mondhat.[6]

SCC. in Null. Orbitelli mart. 31. 1696; a gyenge hanguak azonban az énekléstől felmentetnek. SCC. in *Andrien.* maj. 8. 1649.

[1] C. 1. de celebr. miss. et al. div. off. (III. 14.) in Clem. *Conc. Trid.* sess. XXIV. 12. .. „atque in choro ad spallendum instituto hymnis et canticis Dei nomen reverenter distincte devoteque laudare.“ IX. Pius az osztrák birodalom püspökeihez 1856. mart. 17-én ezeket irja: „Canonici, aliique beneficiarii non vagis oculis, non indecoro corporis statu celebrent memoria semper repetentes, quod ipsi ad chorum accedant non modo, ut sanctissimum Deo cultum venerationemque tribuant, verum etiam ut a Deo ipso et sibi et aliis omne bonum deprecentur.“

[2] *Benedicti* XIV. Const. „*Cum semper*“ 19. aug. 1744. De syn. dioec. XIII. 9. 11.

[3] SCR. 5. mart. 1633; SCF. 13. Sep. 1641.

[4] SCE. ad episc. Nucer. 7. Sep. 1594. Olyan helyeken, hol nincs szokásban a choruson az u. n. officium B. M. V. defunctorum, a spalmi poenitentialest, vagy gradualest elvégezni, annak elimádkozására a kanonokok intendők, de kényszeriteni őket nem lehet. SCE. 18. mart. 1587.

[5] *Benedict.* id. Const. Ha bizonyos napokon két vagy három conventualis mise tartatnék, ezekre nézve XIV. Benedek azt határozza: „Nos ita judicamus, idque vobis tenendum indicimus: laudandos nempe et confirmandos esse, quotquot sponte sua secundam, aut tertiam conventualem missam pro benefactoribus in genere adplicant, qui vero idem agunt ex vi consuetudinis in ipsorum ecclesia vigentis, iis imperandum, ut in ea consuetudine perseverent. Ubi vero id usu receptum non invenitur, liberam omnino secundae tertiaeque missae, conventualis adplicationem celebrantibus relinquendum esse, dummodo in commemoratione pro defunctis ecclesiae benefactorum in genere non obliviscantur.“

[6] Idézett Const. „Missae conventuali omnes canonici semper interesse debent, nec sub ea missam privatam celebrare audeant.“ V. ö. az 1858-iki *esz-*

Vajjon ezen kötelmeknek a kanonokok megfelelnek-e? arra a punctator ügyel fel. A chorusoni imákat hetenkint a *hebdomadarius* vagy *septimanarius* vezeti, ki egyszersmind azon a héten a missa conventualist is énekli, kivéve ha egyes ünnepeken a püspök, vagy valamelyik méltóságviselő azt magának föntartotta.

Napi osztalékok.

Hogy a kanonokok az isteni tiszteletnél annál szorgalmatosabban megjelenjenek, s a choruson teendő szolgálatokat minél pontosabban teljesitsék, az u. n. *napi osztalékok* (distributiones quotidianae) hozattak be. A székes- és társas-egyházak melletti káptalanok vagyon tekintetében már kezdetben nem egyenlően voltak ellátva. Némelyek fekvő javakkal birtak és tizedet kaptak, másokban a tagok vagy a püspöki asztalról éltek, vagy a hivektől bejött adományokból tartattak fönn; ezen adományokban azonban csak azon kanonokok részesültek, kik az officium divinumot a choruson nyilvánosan elvégezték. Később, midőn az egyes kanonoki állomások bizonyos meghatározott jövedelmet nyujtottak, hogy a choruson teendő szolgálatok annál lelkiismeretesebben elvégeztessenek, a javadalmak jövedelmei a napi osztalékoktól elválasztattak, ezekben azok osztoztak, kik a choruson megjelentek, a távollevők részét a jelenlevők osztván fel magok között. A napi osztalékok kenyér-, bor-, különféle termékek- és pénzből állottak, mely utóbbiak az évi jövedelmektől való megkülönböztetésül pecunia praesentiae, quotidiana canonicorum stipendia vagy manualia benefica, vagy végre minuta nevet viseltek. A napi osztalékok tulajdonképeni szerzőjének

Szerzője sz. Ivó püspök.

Ivo, chartresi püspököt kell tekintenünk. Ennek példája[1] után arról több pápa, jelesen III. Incze, III. Honorius, VIII. Bonifácz intézkedik; ezen százados szokást a trienti zsinat is megerősitette és ujabb sanctióval látta el, azt rendelvén[2], hogy minden székes- és társas-egyháznál, a hol a külön napi osztalékokra szánt alap nem léteznék, vagy igen kevés volna, a káptalani jövedelem egyharmada e czélra fordittassék s ebből naponkint csak a jelenlevők részesittessenek. Azok kik távol vannak, ezen elv szerint absens carens, napi osztalékukat a templom javára, vagy más a püspök által kijelölt czélra elvesztik;[3] ha pontosan megjelenni továbbra is vonakodnának,

Kik alapos ok nélkül távol vannak, a napi osztalékot elvesztik.

tergomi tartományi zsinat V. czim 4. pontját .. „durante officio divino aut sacro conventuali missas non celebrent.“ 1863. *pécsi* megyei zsinat V. czim 1. §. „nec sub ea ipsi missam celebrent.“

[1] *Ivon.* epist. 219. ad Paschalem Pontif.

[2] Sess. XXI. c. 3. de ref.

[3] Sess. XXII. cap. 3. de ref. v. ö. még c. u. de cler. non red. (III. 3.) in VI-to. A püspök vagy káptalan azt el nem engedheti. *Conc. Trid.* Sess.

a püspök ellenök a kánonok értelmében járhat el;[1] kik azonban alapos oknál fogva vannak távol, napi osztalékukat nem vesztik el. Ilyenek: Nem vesztik el:

a) A betegek.[2] Csekély baj miatt ugyan elmaradni nem lehet, de az sem kivántatik, hogy valaki épen ágyban fekvő beteg legyen; elegendő ok minden oly betegség, melynél a kijárás, külső levegő, a chorusi éneklés vagy a nagy meleg a bajt növelné,[3] vagy ha valaki egészségi szempontból levegőt változtatni, vagy fürdőbe menni kénytelen. A vakok, ha különben gazdagok volnának is, bár távol vannak, a napi osztalékban részesülnek.[4] A siketek, ha az osztalékban részesülni óhajtanak, tartoznak a choruson megjelenni.[5] a) a betegek,

b) Kik az általános vagy részletes egyház érdekében, vagy annak nyilvánvaló haszna miatt vannak távol,[6] pl. ha a kanonok valahol a püspökmegye, a székes- vagy társasegyház, vagy a káptalan jogait védelmezi; ha mint lelkipásztor levén alkalmazva, a chorusoni szolgálatra kiszabott idő alatt saját egyházában hivatalosan van elfoglalva, és a hivek érdekében működik;[7] ha a püspök ünnepélyes miséje- b) az egyház érdekében távollevők,

XXIV. cap. 12. de ref. azt mondja: „Distributiones vero, qui statis horis interfuerint, recipiant; reliqui quavis collusione aut remissione exclusa his careant."

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXII. cap. 3. de ref.: „Crescente vero contumacia, contra eos iuxta sacrorum canonum constitutiones procedant."

[2] C. 1. de cler. aegr. (III. 6.)

[3] SCC. Tran. distr. 12. sept. 1750.

[4] SCC. in *Aprutina* distr. 7. jun. 1755.

[5] SCE. in *Thean.* 12. mart. 1619.

[6] SCC. in *Tudert.* 1573. S. Rota in *Astiensi* 15. mart. 1615. SCC. *Venus.* 26. jun. 1763. Vagy pl. ha a kanonok püspökétől egyházi ügyek elintézése végett huzamosb időre elküldetik, ha a tudományok miatt van távol; egyetemen, vagy bármely más magasabb tanintézetnél tanárkodnék főleg hittani vagy kánonjogi tanulmányokból c. 4. 12. de cler. non resid. (III. 4); c. 5. de magistris (V. 5) „Docentes vero in theologica facultate, dum in scholis docuerint, et studentes in ipsa integre per annos quinque, percipiant de licentia sedis apostolicae proventus praebendarum, et beneficiorum suorum, non obstante alia consvetudine vel statuto, quum denario fraudari non debeant in vinea Domini operantes. — *Conc. Trid.* Sess. V. c. 1. de ref.: „Docentes vero ipsam sacram scripturam, dum publice in scholis docuerint, scholares, qui in ipsis scholis student, privilegiis omnibus de perceptione fructuum, praebendarum, et beneficiorum suorum in absentia a jure communi concessis, plene gaudeant et fruantur." — Mindezek a 342. §. 3. pontjában emlitendő lelkészettel foglalkozó javadalmasokra nézve is állanak.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXII. cap. 3. de ref. SCC. 28. apr. 1835. A kanonok-plebános, ha a sor rá kerül, a missa conventualist tartozik elmondani; ha ugyanakkor köteles lenne a plebánia hivekért is misézni, annak más általi elmondásáról gondoskodjék. SCC. apud Zamboni v. p. 30.

vagy valamely egyházi sz. ténykedésénél, melyet az a bel- vagy külvárosban végez, segédkezik;[1] ha az apostolok küszöbének látogatására sietö püspököt kiséri, vagy ha ugyanazon okból a püspök helyett Rómába küldetik.[2] Továbbá a canonicus poenitentiarius, midőn a templomban gyóntat, a choruson jelen lenni képzeltetik.[3]

c) a kiüzöttek, igazságtalanul börtönben levők,

c) Ha nem lehetnek jelen, mivel a városból jogtalanul kiüzetnek vagy igazságtalanul börtönben tartatnak.[4]

d) kik püspöki engedélylyel sz. gyakorlatot tartanak.

d) Ha nehány napra püspöki engedélylyel lelki gyakorlatok tartása végett zárdába vonulnak; ez azonban nem történhetik adventi vagy a nagyböjti időben, vagy nagyobb ünnepek alkalmával.[5] A magyar káptalanoknál a napi osztalékok nem léteznek,[6] vannak azonban u. n. fundationes votivales és anniversariae, melyek szintén személyes jelenlétet igényelnek, a távollevők a napi osztalékból kizáratván.

3. Kötelesek a kanonokok a püspököt tanácsesal támogatni, neki az egyház ügyeinek elintézésében segitségére lenni, s az általa rájok bizott egyházi ügyeket pontosan elvégezni.[7]

4. Valahányszor a püspök misét vagy bármily sz. ténykedést ünnepélyesen végzendő cappában a templomba jön, tartoznak a kanonokok egyházi és kanonoki öltözetben a templom ajtajáig, vagy a püspöki palotáig, vagy a püspök szobájáig, vagy pedig valamely, a püspök által meghatározott helyig eléje menni, őt a templomba ünnepélyesen bevezetni, s ugyan oly módon visszakisérni.[8]

[1] SCC. *Januen.* 26. nov. 1616.

[2] SCC. *Culm.* 23. jan. 1627; *Ulysipp.* 10. dec. 1631.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 8. de ref. SCC. 18. jun. 1622. *Bened.* XIV. Inst. Eccl. CVII. §. 9. n. 55.

[4] SCC. *Nolana* distr. 6. Febr. 1700.

[5] Const. *Clem.* XI. Kik részesülnek, vagy kik fosztatnak meg a napi osztaléktól, lásd *Porubszky* J. E. Agr. 1867. 269. l. 19. és 20. jegyzeteit.

[6] Az 1858-ki esztergomi tartományi zsinat a napi osztalékoknak a trienti zsinat rendelete szerinti behozatalát sürgeti. Tit. V. n. 4. punct. 6. „Usus distributionum quotidianarum in omnibus capitulis tam cathedralibus, quam collegiatis juxta mentem PP. Tridentinorum inducatur.“ Intézkedik a napi osztalékokról az 1860-ki *eszterg.* megyei zsinat 21. statutuma is. Szól a napi osztalékokról az 1863-ki *pécsi* megyei zsinat is: „Sine justa causa vero absentes distributione commensurata careant.“ Tit. IV. §. 1.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref.

[8] *Ceremoniale episcop.* c. 15. §. 1. SCR. in *Tarvis.* 19. jan. *Terracin.* 20. aug. 1622. Ha a püspök cappa nélkül, csak rochettum és mozettában jönne is, tartoznak a kanonokok őt a templom ajtajánál fogadni és oda visszakisérni. SCR. *Brictinor.* Serv. 14. dec. 1771. Nehogy azonban a püspök a kanonokokat a cho-

5. Ha a püspök miséz, vagy bármily sz. ténykedést végez, nemcsak a székes- de a társas- vagy bármily egyházban is segédletére lenni kötelesek, csakhogy a székesegyházban annyi kanonok mindig maradjon, amennyi a chorusoni teendők teljesitésére megkivántatik.

6. Miután a kanonokoknak számos oly teendöjök van, miket saját személyökben kell teljesiteniök, azért a helybenlakásra (residentia) kötelezvék (V. ö. 324. §.) A helybenlakási kötelezettség alól felmentetnek azok, kik 40 éven át (jubilatio) tisztöknek pontosan megfeleltek; ezek a choruson megjelenni, vagy a templomban bármily szolgálatot teljesiteni nem tartoznak, de azért a jövedelmekben és a napi osztalékban részesülnek. Végre

7. Egyes magyarországi zsinatok meghagyják a kanonokoknak, hogy főleg ünnepek alkalmával a népnek az Isten igéjét szorgalmasan hirdessék;[1] s hogy legalább vasárnapokon önmagukért és a népért misézzenek.[2]

230. §. Az egyes kanonokok tisztelet-jogai kiváltságai, kitüntetései.

Kanonokok tisztelet-jogai

A kanonokok tisztelet-jogai következők:

1. Bizonyos czimmel élnek; ez a méltóságviselőkre nézve egyes országokban különböző, u. m. *Reverendissimus* et *Amplissimus*, *Perillustris*, vagy *Eximius* (t. i. Dominus[3]); a többi káptalanbelieké a székesegyházaknál: *Reverendissimus*, a társas-káptalanoknál: *Admodum Reverendus.*

rusi szolgálatban zavarja, jövetelét előlegesen megizenni tartozik. SCR, 16. maj. 1601; ha a zsolosmázáson jelen lenni akarna, jövetelére határozzon bizonyos időt, melynek elmultával az officium megkezdhető.

[1] Az id. esztergomi zsinat igy szól: „Concionandi munus canonici imprimis festis diebus assidue exerceant;“ a pécsi pedig: „Non absimiliter festis diebus quandoque, praecipue Archi-Diaconi ad populum sermonem dicant.“

[2] 1611-ki nagyszombati tartományi zsinat.

Némely püspöki megyében a zsinatok még a kanonokokra vonatkozó különféle határozatokat tartalmaznak. Igy pl. az 1860-ki esztergami megyei zsinat 42. stat. szerint: minden esztergami kanonok 600 frt köteles hagyományozni; ebből 200 frt az esztergami basilica, száz, száz az érsekmegye, papnövelde, és az elaggott papok alapját illeti; száz frt pedig a káptalannak jár.

[3] *Schulte* i m pag 254 not. 6. — A kölni rest. Dipl. §. 14.

Nálunk a székes- vagy társas-káptalan minden tagját, kivéve azokat, kik felszentelt vagy czimzetes püspökök[1]: *Reverendíssimus* czim illeti.

2. A chorusi és minden egyéb isteni szolgálatnál a fekete talár fölött rochettumot, violaszinü biretumot és mozettát[2] viselnek.

3. A püspökmegye többi papjai fölött praecedentiájok van, a mivel szorosan összefügg azon előjog, melynélfogva a presbyteriumban emeltebb helylyel (stalla canonicorum) birnak. A székesegyház kanonokjai megelőzik a társas-egyház kanonokjait, a dignitariusok azokat, kik méltóságot nem viselnek. Egy ugyanazon káptalanban a méltóságot nem viselők praecedentiajára nézve a kineveztetési idő határoz. Azon kanonok, aki egyszersmind megyés vagy felszentelt püspök,[3] az öregebb kanonokokat, sőt a méltóságviselőket is megelőzi.

4. Némely káptalannál gyürüt (annulus), másoknál mellökön lefüggő rendjelt (numisna, vagy insigne capituli, decoratio) hordoznak. Hazánkban a mult századtól kezdve,[4] csaknem minden káptalan bir ily rendjellel, melyet ünnepélyes alkalmakkor különféle színü szalagon hordoznak.[5]

Kiváltságai. Némely káptalanoknak és tagjainak nevezetes kiváltságai vannak:

1. Hazánkban az esztergomi,[6] kalocsai[7] kanonokok hermelin prémü violaszinü cappát viselhetnek. Ily kiváltsággal élnek a prágai, olmüczi, zengi kanonokok és más országokban egyes káptalanok tagjai.

[1] Ezek *Illustrissimus* czimmel élnek.

[2] A mozettát nemcsak a székesegyházban, vagy midőn másutt egyházi ténykedéseknél testületileg megjelennek, vagy a püspöknek egyházi ténykedéseinél segédkeznek; hanem az egész megyében mindenütt, midőn valamely egyházban egyházi functiót végeznek vagy azon jelen vannak, viselhetik. (Decr. S. Cong. Rit. in *Petrocoricen.* die 2. aug. 1875.)

[3] Több oly káptalan van, melynek tagjai között felszentelt püspök találtatik; magában Rómában a laterani sz. Péter és a Mária Maggiore basilikák kanonokjai között több felszentelt püspök van; néha maga a megyés püspök is tagja a káptalannak.

[4] Az esztergami káptalan 1777; a kalocsai 1779; a nagyváradi lat. szert. 1801; a zágrábi 1802; a nyitrai 1803; a szepesi, győri, váczi 1808; a csanádi, 1810; erdélyi 1819; a fiumei 1816 stb. évtől kezdve. A pécsi káptalan b. Szepesy Ignácz püspök idejében nyerte.

[5] A káptalani rendjel csillagalaku kereszt, melyet az esztergamiak vörös, a kalocsaiak fehér szegélyü kék, a pécsiek sárga szegélyü vörös szalagon stb. hordoznak.

[6] IX. Pius 1856. máj. 9-én adott engedélye folytán.

[7] XII. Kelemen idejétől kezdve.

2. Egyes [illegible]ptalanok méltóságviselői püspöki jelvényekkel, jelesen püspöksüveggel (infula, mitra) élhetnek.[1] Ily kiváltsággal birnak nálunk a zágrábi, erdélyi, szepesi és csanádi nagyprépostok. Az utóbbi e kiváltságot XIII. Kelemen 1759. évi októberben kelt bullája által nyerte és pedig ugy, hogy avval a megyés-püspök beleegyeztével az egész püspöki megye területén, még a pápai legatus vagy nuntius jelenlétében is annak beleegyezésével élhessen. Ugyanazon pápa a veszprémi káptalan dignitariusainak; XIV. Benedek a győri székesegyház méltóságviselőinek, XIII. Kelemen pedig 1764-ben a pécsi káptalan minden tagjának[2] adott püspöki jelvényekre való jogositványt. Mária Therezia azonban 1769. jan. 12-én ezen kiváltságokat felfüggesztette.

3. A pozsonyi nagyprépost egyszersmind pozsonyi főesperes és az avval járó joghatóságot tettleg gyakorolja.[3]

4. A zágrábi nagyprépost I. Ferencz király 1803. aug. 19-én kelt intézményénél fogva mindenkor auraniai perjel;[4] továbbá a gorai és zagorai két kerület főesperese.

5. Az egri káptalan tagjai közül bold. sz. Máriáról nevezett egervári valóságos prépostot választhat.[5]

6. Az esztergomi kanonokok közül az egyik, ki czimzetes püspök, a magyar apostoli király előtt keresztet viszen.[6]

7. A zágrábi kanonokok XIII. Kelemen brevéje értelmében praelatusi öltönynyel és mindnyájan Proto-Notarius apostolicus czimmel élnek. Végre.

8. Minden kanonok csendes misét négy égő gyertya mellett mond: nagymise, vagy vecsernyék alkalmával kétszeri vonással füstöltetik; a székesegyház, vagy annak sirboltjába temettetik el.

[1] Egy régi, 1594-ben kelt okmány a regensburgi prépostnak mitra, annulus, baculus pastoralis és egyéb püspöki jelvényekre ad jogositványt. Ujabban több káptalan dignitariusai nyertek ily jogot, igy pl. VII. Pius 1818; ápr. 1-én kelt constitutiója folytán a münchen-freisingeni káptalan prépostja és dékánja.

[2] *Paul. Aigl*: Hist. Cap. Quinque-eccl. 1838. 22. l.

[3] Memoria episc. Nitr. p. 100 sqq. Régi jogai találhatók az 1855-ik évi *Religio* 131. számában p. 243.

[4] A régi perjelség jószágainak jövedelmei jelenleg három részre osztatnak; egy részt kap a zágrábi nagyprépost, egyet a zágrábi papnövelde és egyet az egyházmegyei pénztár.

[5] *Porubszky* i. m. 273. l.

[6] XIII. Kelemen pápának 1758. aug. 19-én kelt és Mária-Theresiához intézett brevéje.

Világi kitüntetéseik.

Egyes országokban, mint Magyarországban is, az állam részéről egyes politikai jogokkal vagy világi kitüntetésekkel tiszteltetnek meg. Igy a zágrábi nagyprépost, mint auraniai perjel a főrendek közt üléssel és szavazattal bir. Egész 1848-ig nemcsak a káptalan valóságos javadalommal biró főnökei, hanem maguk a káptalanok is országgyülési joggal voltak felruházva, választott küldöttjeik a követek táblájan ülés- és szavazatjoggal birtak. A győri káptalan nagyprépostja a bácsai nemes szék főispánja és igazgatója volt; a káptalan tagjai pedig a nemesi szék ülnökeit nevezték ki. Azonkivül időnkint egyes kanonokok különféle czimekkel, pl. királyi tanácsosi czimmel tiszteltetnek meg, vagy világi rendjelekkel diszittetnek fel.

231. §. A káptalannak, mint a püspöktől különvált testületnek jogai.

A káptalanok, mint testületek jogai:

I. A káptalanok a mai egyházjog szerint egyházi testületek (jogi személyek) s mint ilyenek következő jogokkal birnak:

a) capitulumokat tarthatnak,

1. Saját ügyeik elintézése végett szabadon összegyülekezhetnek, vagyis u. n. *capitulumokat* tarthatnak.

Az összehivás és elnöklés azt illeti, ki a káptalanban az első méltóságot viseli, tehát némely káptalanban a prépostot, másutt a dekánt. Hazánkban a prépost hivja össze a gyülekezetet, ő levén nálunk a káptalan feje; ha ő beteg, távol van vagy bármily módon akadályoztatik, az összehivás az utána levő méltóságviselőt illeti. Az összehivás körlevélben vagy szóval a káptalan szolga által történik.[1] A hol a káptalani ülések meghatározott napokon szoktak megtartatni, ott külön meghivás nem szükséges. Meghivandó minden jelenlevő a káptalanban szék- és szavazattal biró tag.[2] Ily joggal pedig rendszerint csak a valóságos kanonokok vannak felruházva, kivételesen egyes káptalanoknál, pl. Poroszországban, a czimzetes kanonokok is.

A távollevők meghivása a közjog szerint csak akkor szükséges; a) ha püspök, illetőleg praelatus választatik;[3] b) ha a káptalanba uj

[1] Mig a vita communis fennállott, a megtartandó káptalani gyülekezetekre, közönségesen harang által adatott jel; az életközösség megszüntével az összehivás egy domicellaris által történt.

[2] C. 42. de elect. (I. 6.)

[3] De csak azok hivandók meg, kik a tartományban vannak (c. 35. de elect.), nem pedig a nagyon távol levők (c. 18. de elect.).

kanonok vétetik fe[illegible]; c) ha a káptalantól függő javadalmakra történik kijelelés;[1] d) ha a székesegyházban valamely istenitisztelet beszüntetése czéloztatik.[2] Egyes káptalanoknál a távollevők szokás alapján vagy statutumok erejénél fogva más esetekben is meghivatnak. Ha a távollevő mondott esetekben meg nem hivatnék, panaszt emelhet, s a nélküle hozott határozatok megsemmisithetők.[3] Ha azonban a meghivás sok nehézséggel volna összekötve, vagy az ügy elintézését fontosságánál fokva a távollevő megérkeztéig elhalasztani nem lehet, akkor a meghivás elmaradhat.[4] A meg nem jelenő a közjog szerint szavazatát irásbelileg nem küldheti be, de mást megbizhat, hogy helyette szavazzon.

Az ülések rendszerint a káptalan e czélra rendelt helyiségében tartandók, sürgős, vagy pedig kevésbbé fontos ügyekre nézve bármily más alkalmas helyen, például a sekrestyében is tanácskozhatnak. A rendkivüli sürgős esetek kivételével az ülést a chorusi szolgálat idejére összehivni nem lehet.[5] A káptalan önálló testület levén, mely saját ügyeit függetlenül rendezi, a káptalani ülés összehivását a püspöknek tudtul adni, vagy erre annak engedélyét kikérni nem tartozik.[6] A püspök, mint ilyen nem tagja a káptalannak, azért azon ülésekre, melyeken a káptalan saját ügyeiről tanácskozik, nem hivatik meg.[7] Ha azonban a püspök a káptalanban praebendával bir, akkor mint a káptalan tagja meghivandó; az üléseken szék- és szavazatjoga van.[8]

[1] C. 33. (*Bonif.* VIII.) de praeb. in VI-to (III. 4.)

[2] C. 8. (*Bonif.* VIII.) de off. ord. in VI-to (I. 16.)

[3] C. 28. 36. de elect. (I. 6). Itt áll azon exioma: „Plus nocet unius contemtus, quam prodest omnium consensus.“

[4] C. 42. cit. (I. 6.) és c. 32. cit. in VI-to (III. 4.)

[5] Ha ezen időre volna az ülés összehiva, a kanonokok nem tartoznak megjelenni; a kik megjelentek, a napi osztalékot vesztik el. A meg nem jelenőket büntetéssel nem lehet illetni, sőt jogukban áll a nélkülök hozott határozatot megtámadni, ha az ő jelenlétök által ellenkező lett volna a szavazatok eredménye.

[6] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 6. de ref.

[7] Vannak azonban oly káptalanok is, melyek ülésein a püspök statutumok erejénél fogva megjelenhetik. V. ö. a kölni statutumok 54. §-át, ahol ez mondatik: „Itaque et ordinariae et extraordinariae sessiones habeantur in aula capitulari, in quibus nisi reverendissimo archiepiscopo adesse placuerit, praesidet praepositus.“ Ily esetekben a püspöknek a káptalan ülései előlegesen tudtul adandók. A püspöknek ilyenkor nincsen szavazatjoga. (SCC. in Balneor. Elect. Alumn. 25. aug. 1759.)

[8] *Card de Luca*: De benef. diss. 28. n. 13. *Barbosa*: De pot. et off. episc. P. III. alleg. 73. n. 18. Oly eset, hol a püspök saját megyéjében a káptalan tagja lenne, a mi monarchiánkban nem fordul elő; de volt eset arra, hogy

Hogy a meghivottak közül érvényes határozat hozatalra hány tag jelenléte szükségeltetik, ez kánonjogilag nincsen megszabva. Némelyek szerint a tagok kétharmad részének jelenléte kivántatik általán, vagy legalább bizonyos esetekben, mások szerint pedig kevesebb tag is elégséges.[1] A tanácskozások folyamát az elnök vezényli, ő határozza meg a felveendő tárgyak sorozatát, a tanácskozás alá veendő ügyeket ő, vagy e czélra kijelölt előadó terjeszti elő. A szavazás módjára nézve a közönséges egyházjog nem intézkedik. Történhetik titkosan, vagy nyiltan; szóval vagy szavazatjegyekkel. A szavazatok beadása bizonyos rendben történik; először a méltóságviselők szavaznak, azután a többi tagok kineveztetésök vagy megválasztatásuk ideje szerint; az elnök többnyire utoljára szavaz. Érvényes határozathozatalra rendszerint a viszonylagos többség elégségesnek tartatik;[2] de a választásoknál általános szótöbbség kivántatik.[3] A meg nem jelenők szavazata ezen elv szerint: „vota absentium accrescunt praesentibus," a jelenlevők többségéhez járultnak tekintetik. A szavazatok egyenlősége esetén az elnök döntő szavazatjoggal ruházható fel. A pars major egyszersmind saniornak is tartatik,[4] hacsak a kisebb rész az előljáró előtt az ellenkezőt be nem bizonyitaná, kimutatván, hogy a többség véleménye kánonellenes és az egyház kárára irányul. Ily esetben a kisebbség az egyházfelsőbbséghez folyamodhatik, ez a kánonokkal ellenkező határozatot megsemmisitheti.[5]

Vannak esetek, midőn a viszonylagos vagy általános szótöbbség nem elégséges; igy például ha a káptalan egyik része valakit egyenesen választ, a másik rész pedig valakit postulál, akkor a postuláltra nézve a szavazatok kétharmad része kivántatik,[6] vagy ha a káptalan az elmebeteg püspök részére coadjutort választ, szintén a szavazatok kétharmad része szükségeltetik.[7] Midőn az egyes tagok jogairól van

egy megyéspüspök más káptalanban birt kanonoki állomással, pl. Ipolyi a jelenlegi beszterczei püspök az egri főkáptalanban birt nehány évig stallummal; a brünni püspök pedig az olmüczi főkáptalan kanonokja.

[1] Péld. a kölni káptalannál, ahol 2 méltóságviselő és 10 kanonok van, a stat. 58. §. szerint 3 megjelent tag is hozhat érvényes határozatot.

[2] *Schulte*, i. m. 256. l. *Hinschius* i. m. 129. l.

[3] C. 42. 48. 50. 55. de elect. (I. 6.)

[4] C. 1. de his, quae fiunt a maj. parte capit. (III. 11.); c. 42. 57. de elect. (I. 6.)

[5] C. 2. de postul. prael. (I. 5.); cap. 1. 4. de his, quae fiunt a maj. part. cap. (III. 11.)

[6] C. 40. (*Innoc.* III.) de elect. (I. 6.)

[7] C. un. (*Bonif.* VIII.) de cler. aegrot. in VI-to (III. 5.).

szó, közi...egyezés határoz ezen jogszabály szerint: „quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari.“[1]

A káptalan határozatai jegyzőkönyvbe veendők. Fontosabb ügyekben a szavatok egyenkint bejegyzendők; ha valaki külön szavazatot adna, az is a jegyzőkönyvbe irandó. A jegyzőkönyv a levéltárban tartatik.

b) önkormányzattal birnak,

2. Minden székes- és társas-káptalan *önkormányzattal* (autonomia) bir, melynélfogva joga van a különös jogviszonyt maga és tagjai között, ugyszintén az egyes tagok jogait és kötelességeit meghatározni, vagyis u. n. statutumokat, rendszabályokat hozni[2] (jus statuendi, vagy condendi statuta). A rendszabályok, melyek csak a káptalan belügyeire vonatkozhatnak, mindig érvényes káptalani határozat által hozandók.

A statutumok tárgyai lehetnek: a káptalani ülések szabályozása, jelesen a hely, idő, meghivás és szavazatokra vonatkozó határozatok; a felveendő képességről határozat, ha a közönséges jog követelményeinél több kivántatnék, az isteni s különösen a chorusi szolgálat szabályozása, a káptalan saját vagyonának kezelését, vagy az evégett szükséges tiszteket és hivatalnokokat illető intézkedések.

A statutumok érvényére a mai egyházjog szerint a püspök jóváhagyása nem szükséges, kivéve, ha egyes káptalanoknál ezt az egyház és az állam között kötött egyezmények szükségkép megkivánják.[3] Ha azonban a statutumok a püspök jogai, a megyei zsinatbeli határozatok vagy a püspökhatósági rendszabályok ellen irányulnak, a püspök, ha pedig a közönséges jog rendelvényeivel jönnek összeütközésbe, a pápa jóváhagyására szorulnak.[4]

Az oly statutumok, melyek a káptalan rendeltetése, az istenitisztelet csökkentése, vagy az egyház jóléte ellen irányulnak, még akkor

[1] Reg. Jur. XXIX. és reg. LVI: „In re communi potior est conditio prohibentis.“ Megjegyzendő, hogy azon kanonok, ki a káptalanban két praebendával birna, az két szavazattal is rendelkeznék. S. Rotae decis. 94. 124. T. 2. et SCC. in *Arbor.* 24. apr. 1700.

[2] C. 6. 8. 9. 11. (*Innoc.* III.) de const. (I. 2.); c. 14. 15. (*Honor.* III.) de cler. non resid. (III. 4.); c. 1. 4. de his quae fiunt a maj. part. cap. (III. 11.) Const. *Bened.* XIV. „*Sacrosanctae*“ XIV. cal. maj. 1752.

[3] C. 19. de rescr. (I. 3.); c. 1. 4. de his quae fiunt a prael. (III. 10.) Némely a szentszék és az állam között kötött egyezmények a statutumokra nézve megkivánják, hogy a püspök elnöklete alatt hozassanak, vagy legalább általa helyben hagyassanak. V. ö. Bulla „*De salute animarum.*“

[4] A püspök megerősitése itt nem elégséges, mivel a püspök a jus commune megváltoztatására nincsen jogositva.

is semmisek, érvénytelenek, ha esküvel erősitettek volna meg.[1] A kanonokok személyére vonatkozó határozatok azokat a káptalan területén kivül is kötelezik. Végre a káptalan a rendszabályok ellenszegülőire nézve büntetéseket szabhat.

A püspök vagy magasabb egyházhatóság által megerősitett statutum, vagy szokás megváltoztatása csak ugyanezen egyházhatóságok beleegyezésével történhetik.[2]

c) javakat, szerezhetnek, azokat kezelhetik,

3. A káptalan, mint bármily más jogi személy, javakat szerezhet, azokat maga kezelheti,[3] vagy azok igazgatására, kezelésére tiszteket, hivatalnokokat nevezhet ki, szolgákat fogadhat és azokat elbocsáthatja. Ezek közelebbi viszonyai rendszabályok és a velök kötött szerződések által szabályoztatnak.

d) saját pecsétjük van és saját czimmel élnek.

4. A káptalannak saját pecsétje van.[4]

5. Tartományi és megyei zsinaton magokat képviseltetik.[5]

6. Saját czimmel élnek pl. hazánkban „Venerabile capitulum“ „főtisztelendő káptalan.“[6] Ámbár a káptalanok ily szép joggal vannak felruházva, mégis teljesen a püspök joghatósága alá tartoznak, ki azokat bármikor meglátogathatja, s a talált hiányok elháritására a szükséges intézkedéseket megteheti.

Magyarországban a káptalanok a mondottakon felül még következő jogokkal vannak felruházva:

Hiteles helyek.

1. *Hiteles helyek*[7] (loca credibilia vel authentica), melyek közhitelü pecsétet és országos levéltárt birnak. Ilyen pedig a rozsnyóit és kassait kivéve, minden latin szertartásu székes-káptalan; a társas-káp-

[1] C. 12. de const. (I. 2.); arg. c. de jurej. (II. 24.)

[2] C. 9. de const. (I. 4.) Oly statutumok tehát, melyek magasabb egyházhatóság által megerősitve nincsenek, a káptalan által bármikor megváltoztathatók.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 6. de ref: „et bonorum administratio salva ac intacta relinquatur.“

[4] C. 14. de excessib. praelat. (V. 31.); c. 2. de off. ord. in VI-to. (I. 16.)

[5] C. ult. de his, quae fiunt a prael. (III. 10.)

[6] Prágában fidelissimum; az olmüczi káptalan pedig fidele.

[7] *Jerney János*: A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története, a Magyar Acad. Tört. Tár. II. köt. 1856. 1—166 lap. *Wenczel Gusztáv*: A magyar és erdélyi magánjog rendszere. I. k. 401. l. Buda 1863; *Suhajda János*: A magy. polg. anyagi magánjog rendszere. 69. l. Pest. 1862; Egyetemes magy. Encycl. IX. 230. l.

talanok közül a pozsonyi és a csazmai.[1] A hiteles helyek legrégibb időktől fogva fel voltak jogositva az ország lakóinak hiteles okmányokat készíteni, ilyeneket levéltáraikban őrizni; sem idézés, sem tanuvallatás, sem birói végrehajtás nem történhetett tanuságuk nélkül. Mikor és mikép kezdettek hazánkban a káptalanok ily jogokat gyakorolni, nem lehet pontosan kimutatni.

Az első törvény, mely a hiteles helyekről először tesz említést, 1231-ből való. Azonban a hiteles helyek már jóval előbb léteztek és működtek. Ugy látszik, kezdetben az ország és a honpolgárok bizalmának alapján keletkeztek; később királyi engedély szerezte meg a káptalanoknak a hitelességet; ujabb időben az országgyülés beleegyezése is követeltetett.

Minden hiteles helynek kezdetben saját eljárási köre volt, t. i. az illető püspöki megye, vagy szomszéd vármegye, némelyek azonban mint a székes fehérvári, ó-budai és boszniai káptalanok kivételkép az egész országban eljártak;[2] később ezek hatásköre is az illető egyházmegyére lőn szoritva; 1848 előtt a hiteles helyek a magánjogi viszonyokban első rendü tényezők voltak. 1848 után a közjegyzői intézmény behozatala által paralysálva lőnek, de csak rövid tartamu időre, minthogy az országbirói tanácskozmány a közjegyzői intézményt eltörülve, a hiteles helyek működését visszaállitotta, s ezt az 1868: 54. t. czikk 557-ik §-a is megerősité a fenálló törvényes gyakorlat alapján. Az 1874-ik évi, a királyi közjegyzőkről szóló 35. t. czikk 214-ik §-a pedig azt határozza, hogy: a hiteles helyek a gondviselésök alatt levő okiratokról hiteles kiadmányt jövőben is adhatnak, azonban ujabb hiteles okiratok kiállitására és őrizetére többé fel nem jogositvák.

A káptalanra, mint hiteles helyre nézve hazai törvényeink követke-

[1] Hiteles helyek hazánkban némely konventek is, jelesen a benedekieknél, a szalavári és pannonhegyi; a Garan melletti sz. benedeki (Bars megyében) S. Benedicti juxta Gron; és a kolosmonostori (Erdélyben); a két utóbbi helyen ujabb időben világi papok működnek; a premontreieknél: a csornai, jászói és leleszi konventek.

[2] A boszniai káptalannak ezen jogát II. Ulászló 1498. Slavoniára nézve megszüntette. Midőn a törökök Magyarország nagy részét birták, a hiteles helyekre nézve némely változás történt, pl. az esztergomi káptalan az egész országban járhatott el (1556: 39); az egri káptalan pedig a nagyváradi káptalan s a jászói és leleszi konventek helyett is eljárt (1550: 63); Az 1723: 40. t. cz. értelmében ezen rendkivüli feljogositások megszüntek V. ö. *Wenczel* 404. l. e. jegyz.

zőleg intézkedtek: A káptalan csak ugy járhat el, ha legalább öt, a hazai törvényt és nyelvet értő tagja van.[1] A püspöknek kötelességévé tétetett a megyéjében levő hiteles helyeket évenkint kétszer meglátogatni, és a tagok hiányzó számát pótolni; ha ezt elmulasztotta, az érsek gondoskodott.[2] Minden hiteles hely jegyzőkönyvet vezet; tagjai pedig hivatalos esküt tesznek. Azon káptalanbeli tag, ki törvénytelenül jár el, vagy hamis jelentést tesz, javadalmát veszti és örök fogságba esik;[3] a ki pedig hiteles pecsét alatt hamis levelet ad ki, hütlenség bünét követi el. A ki a hivatásában eljáró káptalanbelit testében vagy szabadságában sérteni merészelné, nagyobb hatalmaskodás bünébe esik.[4] A levelek kiadásánál törvény által meghatározottnál nagyobb dijt venni a hiteles hely pecsétjének elvesztése alatt tiltva van.[5] Köteleztetnek továbbá a hitelességökre bizott okmányokat 500 frt büntetés alatt lajstromba iktatni.[6] Ha a levéltárakban levő okmányokat hiteles átiratban törvényes parancs folytán is vonakodnának kiadni, 500 frt büntetéssel illettetnek.[7]

2. A káptalanok saját hiteles pecsétjök alatt ügyvédet és meghatalmazottat rendelhetnek; de nincs joguk önmaguknak bizonyitványt adni s magokért vallomást tenni.[8]

A püspöknek a káptalan és tagjai fölötti joghatósága.

II. A *jelenleg* érvényben levő közönséges jog szerint a püspöknek a káptalan és annak tagjai fölött teljes joghatósága van, mivel a püspökmegyéhez tartozó minden egyén és minden egyházi testület neki alá van vetve. Ennek folytán a püspök a káptalanra nézve felügyeleti és látogatási joggal bir. Felügyel különösen arra: vajjon a káptalan, mint ilyen, vagy annak egyes tagjai kötelmeiknek pontosan megfelelnek-e? ő a rendes biró a káptalan és a papság között felmerült peres ügyekben; a kaptalanbeliekre nézve büntető és fegyelmi hatóságot gyakorol, melynél fogva őket egyházi büntetések alá is vetheti.

A püspöknek ezen jogai azonban a székes- és társas-káptala-

[1] 1486: 11. 1552: 41. 1723: 39. §. 5. 1741: 16. 1765: 11.

[2] 1723: 39. 6. §.

[3] Zsig. VI. 8.

[4] 1723: 10. 2. §.

[5] 1495: 23. A dij gyakran változott; az utolsó dijszabás 1770-ben történt.

[6] 1807. 14.

[7] 1723: 42. 43. 45; 1765: 11.

[8] Egyes káptalanok Magyarországban több rendü iskolai ösztöndijakat kezelnek és osztogatnak. Lásd ezekről *Konek* i. m. 353. l. f. jegyz.

noknak adott egyes kiváltságok által különféleképp megszoritva lehetnek. Ily kiváltságokat egyes káptalanok a XI. századtól kezdve nyertek; a XII. században a püspöki hatóság alól teljesen kivett káptalanokkal is találkozunk (capitula exemta). Ezen exemtiók miatt a káptalanoknál számos visszaélés támadt; azért a püspökök már a XIII. században a káptalanok kiváltságait megszoritani, vagy teljesen megszüntetni óhajtották; fáradozásuk azonban sikertelen volt. A trienti zsinat szerint: Kivett káptalanok.

1. A püspök a kivett káptalanokat is, rendszerint minden évben vagy legalább minden két évben, vagy ha a szükség ugy kivánná, rendkivülileg bármikor meglátogathatja.[1]

2. Egyes tagjai ellen birói eljárást indithat, de csak ugy, ha a káptalan két tagjának tanácsát kikéri és beleegyezését megnyeri; azért a káptalan ily előfordulható esetekre nézve minden év elején két ily tagot tartozik választani.[2]

3. Azok, kik a kivett káptalanban egyházi méltóságot nem viselnek, vagy nem kanonokok, a püspök teljes joghatósága alatt állanak.

4. A püspöknek azon joga, melynélfogva a káptalant a megyét illető fontosabb ügyekben tanácskozásra összehivhatja s ott elnökölhet, semminemü kiváltság által nem szoritható meg.[3]

Legtöbb exemt káptalan volt Franczia- és Spanyolországban. Az elsőben a mult század végén szüntek meg teljesen; Spanyolországban pedig az 1851-ki egyezmény által értek véget.[4]

Jelenleg még csak a bauzeni társas-káptalan bir ily kiváltsággal és Olaszországban, jelesen Rómában találtatnak a püspöki hatóság alól kivett káptalanok.

[1] *Conc. Trid.* Sess. VI. c. 4. de ref.

[2] *Conc. Trid.* Sess. VI. c. 4. de ref; Sess. XIV. c. 4. de ref. Sess. XXV.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 6. de ref.

[4] Art. 15: „ . . Cessabit illico omnis immunitas, exemptio, privilegium, usus et abusus ect.“

232. §. A káptalanoknak, mint a püspök segédei és a megye kormányzóinak jogai és kötelességei. α) Midőn a püspöki szék be van töltve (sede plena).

A káptalan sede plena a püspök állandó tanácsát képezi.

I. A székes-káptalan a püspök állandó tanácsát képezi. Azért az egyház törvényei a püspöknek szorosan szivére kötik, hogy minden fontosabb egyházi ügy tárgyalásánál és elintézésénél a káptalan tanácsával éljen.[1] Itt azonban meg kell különböztetni azon eseteket, melyekben a püspök a káptalan beleegyezéséhez egyenesen kötve van, azon esetektől, melyekben a püspök a káptalant csak meghallgatni, vagyis annak csak tanácsát tartozik kikérni. Az első esetben a püspök a káptalan beleegyezéséhez ugy van kötve, hogy anélkül tett intézkedése semmis, érvénytelen; az utóbbiban pedig midőn csak a tanács követeltetik, fönmarad a püspök szabadsága azt elfogadni, vagy mellőzni, de ha a káptalant meg nem hallgatja, érvénytelenül intézkedik.

A püspök a káptalan beleegyezéséhez egyenesen kötve van,

II. A közönséges egyházjog szerint a püspök a káptalan *beleegyezéséhez* egyenesen kötve van a következő esetekben:

1. A coadjutor kirendelésénél, ha a káptalant illeti a püspökválasztási jog.[2]

2. Az egyházmegye javadalmaira vonatkozó fontosabb változásoknál, jelesen: az egyházi javadalmak alapitása-, egyesitése-, bekebelezése és megszüntetésénél,[3] továbbá oly intézkedéseknél, melyek

[1] C. 4. de his quae fiunt a prael. (III. 10.) „Unde non decet te omissis membris aliorum consilio in ecclesiae tuae negotiis uti, quum id non sit dubium, et honestati tuae et sanctorum patrum institutionibus contraire.“ *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 6. de ref. „ . . episcopi ipsi capitulum convocent, vota exquirant, et juxta ea concludant.“

[2] C. un. (*Bonif.* VIII.) de clerico aegrot. in VI-to (III. 5.); *de Luca*; Annotat. ad Conc. Trid. disc. 45. n. 10. *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 10. 24.

[3] C. 8. 9. de his quae fiunt a prael. (III. 10.); de rebus eccl. non alienandis in Clem. (III. 3.) „Si una ecclesia alteri ecclesiae seu dignitati alicui, vel praebendae per episcopum suo consentiente capitulo uniatur, aut religioso loco donetur.“ *Conc. Trid.* Sess. XVI. c 15. de ref.: „In iis ecclesiis cathedralibus et collegiatis insignibus, ubi frequentes adeo tenues sunt praebendae simul cum distributionibus quotidianis, ut sustinendo decenti canonicorum gradui pro loci et personarum qualitate non sufficiant, liceat episcopis cum consensu capituli, vel aliquot simplicia beneficia non tamen regularia, iis unire; vel si hac ratione provideri non possit, aliquibus et iis suppressis eas ad pauciorem numerum reducere.“

a káptalan eddigi állását megváltoztatnák, vagy egyházi jogaira nézve hátrányosak[1] lehetnének, különösen pedig, ha a kanonoki állomások megszüntetése, uj méltóságok behozatala, vagy uj akár valóságos, akár czimzetes kanonokok létesitéséről van szó.[2]

3. Oly javadalmak adományozásánál, melyeknél az adományozási jog a püspököt és a káptalant közösen illeti.[3]

4. Uj adók kivetésénél.[4]

5. Prosynodalis vizsgálók kinevezésénél.[5]

6. Egy az egész megyében megtartandó uj ünnep behozatalánál.[6]

7. Az egyházjavak elidegenitésénél,[7] legyenek azok fekvő javak, vagy értékes ingóságok; továbbá mindazon jogügyleteknél, melyek által a székesegyház vagy valamely megyei intézet, pl. kölcsönvétel által megterheltetik,[8] vagy azok jogigényei áldoztatnak fel; vagy végre a melyek a templom-, utód-, vagy a káptalanra bármikép hátrányosak lehetnének.

Ha a káptalan beleegyezését megtagadná minden ok nélkül, a püspök jogositva van annak pótlását a trienti sz. zsinatot értelmező bizottmánytól kérni.[9]

III. A káptalannak csak *tanácsképeni meghallgatása* szükséges: vagy annak

1. Egyházi méltóságot viselők (pl. apátok, abbatissák) és más csak tanácsát egyházi személyeknek a hivatalba be-, vagy hivatalból kitételénél.[10] kéri ki.

2. A presbyterek és más clericusok által elkövetett vétségeknek bíróságon kivüli nyomozásánál és megfenyitésénél.[11]

[1] Arg. c. ult. de his quae fiunt. a prael. (III. 10).

[2] C. 8. de const. (I. 2.); c. 33. de praeb. in VI. (III. 4.) SCC. in *Fulginat.* 26. febr. 1639.

[3] C. 6. de his quae fiunt a prael. (III. 10.)

[4] C. 9. h. t. (III. 10.)

[5] Decret. *Clement.* VIII.

[6] SCC. 1719: „Sicuti potest summus pontifex festum de praecepto indicere in universa ecclesia, ita potest episcopus hoc ipsum facere in sua dioecesi . . . omnes tamen agnoscunt necessitatem consensus capituli.“ Thesaur. Resol. I. 294. — [7] C. 1. (Stat. Antiqua), c. 2. 3. (*Alex.* III.) c. 8. (*Innoc.* III.) eod.; c. 8. (*Coelest.* III.) de rebus eccl. alien. (III. 13.)

[8] C. 4. de fidejuss. (III. 22.); c. 2. de solut. (III. 23.)

[9] *Bened.* XIV. de synod. dioec. IV. 7. 10.

[10] C. 4. (*Alex.* III.) de his quae fiunt a prael. (III. 10.) „Innotuit . . . quod tu sine consilio fratrum tuorum abbates et abbatissas et alias ecclesiasticas personas instituis et destituis . . . . Ideoque id auctoritate apostolica prohibemus. Nos enim tales institutiones et destitutiones carere decernimus robore firmitatis.“

[11] C. 6. c. XV. Q. 7. (c. 14. Stat. eccl. antiqua); c. 1. (*Alex.* III.) de excess. prael. (V. 31.)

3. Az egyházi vagyon kezelését illetőleg, kivéve azon eseteket, melyekre nézve a káptalan beleegyezése kivántatik.

4. Uj kolostorok alapitásánál.[1]

5. A püspöki kormányzatot illető minden fontosabb ügyben, pl. ünnepélyes körmenetek rendezésénél; a megyei zsinat tanácskozása elé terjesztendő ügyben: a megyére vonatkozó nevezetesebb rendszabályok létrehozásánál[2] és végre minden egyéb nyomós, különösen a káptalant illető ügyben.

A trienti zsinat a káptalan meghallgatását kivánja különösen:

1 A zsinati birák kinevezésénél vagy helyettesitésénél.[3]

2. Az egyes kanonokságokra megkivántató nagyobb egyházrendek meghatározásánál[4]

A most mondott zsinat továbbá rendeli:

1. Hogy legalább két, a püspök által választandó öregebb és tapasztaltabb káptalani tag tanácsát tartozzék a püspök kikérni a papnöveldék alapitása és a papnöveldét illető minden intézkedésekre nézve.[5]

2. Hogy az u. n. *seminaristicum* meghatározásánál két kanonok és két a városi papságból kiszemelt pap tanácsával éljen. A kanonokok egyikét a püspök, másikát a káptalan választja; a két pap közül pedig egyet a püspök, egyet a papság szemel ki.[6]

3. Szintén két, általa választott kanonok tanácsát köteles kikérni akkor is, ha valamely kóroda vagy egyéb jótékony intézet jövedelmét más czélra kell forditani, azért, mivel az intézet eredeti czéljának többé nem felel meg, és ily esetről az alapitási oklevél nem gondoskodott.[7]

4. A bucsuk kihirdetésére és a hivek által szolgáltatandó kegyes adományok és alamizsnák beszedésére a püspök két káptalanbelit jelöl ki.

[1] *Schmalzgrueber* Libr. III. tit. 10. n. 12.

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 1. 9.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 15 de ref.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 18. de ref. „Quae omnia, atque alia, ad hanc rem oportuna et necessaria, episcopi singuli cum consilio duorum canonicorum seniorum et graviorum, quos ipsi elegerint. . . constituent.“

[6] *Conc. Trid.* l. c. Ezen négy személy van hivatva azon esetbeni tanácskozásra is, ha a papnövelde nem a zsinat által megszabott, hanem más módon állittatik fel.

[7] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 8. de ref.

[8] *Conc. Trid.* Sess. XXI. c. 9. de ref.

Az elősorolt eseteken kivül a részleges egyházjog szerint a káptalannak beleegyezése, vagy legalább meghallgatása megkivántatik mindazon esetekben, melyekben a törvényes szokás azt világosan kiköti. Törvényesen elévült szokás által a püspök beleegyezés- vagy tanácskérési kötelességétől megszabadulhat.

A kanonokok kötelesek épen ugy, mint a bibornokok a pápa irányában, félretéve minden melléktekintetet, meggyőződésöket a püspök előtt férfiasan kimondani és őt tanácsukkal hiven támogatni.

Ha a püspök a káptalannak akár beleegyezését, akár tanácsát akarja kikérni, a káptalan a föntebb meghatározott módon testületileg egybehivandó. Egyesek külön meghallgatása tehát nem elégséges, hanem a tárgyalás- és szavazásnak káptalani ülésben kell történnie. Ily esetekben a káptalant ülésre a püspök hívja össze, mert a káptalan itt mint a püspök tanácsa, nem pedig mint önálló testület jelentkezik; a püspök határozza meg a helyet, hol és az időt, a mikor az ülés tartatik, ő vezeti a tanácskozásokat is.[1] Oly esetekben, melyekben a káptalan beleegyezése kivántatik, szótöbbség határoz, itt a pars major egyszersmind pars sanior is; ellenben azon esetekben, melyekben csak a káptalan tanácsa szükségeltetik, a pars sanior majornak tekinthető, vagyis amaz ügyeknél a püspök a többség határozatához van kötve, ha mindjárt a kisebbség a józanabb rész, mig emitt a kisebb, de józanabb résznek véleményét szabadon követheti.

Ha a püspök akár beleegyezését akár tanácsát akarja kikérni, a káptalan testületileg egybehivandó.

Ha a püspök a meghatározott esetekben a káptalan beleegyezését, illetőleg tanácsát ki nem kérné, az általa tett intézkedés megtámadható, és érvénytelenithető. Az érvénytelenitésre a panasz a káptalan által tétetik.

II. A káptalanok a kath. egyháznak nem szükségképeni intézményei, hanem csak a történeti fejlődés szüleményei. Ahonnan következik: a) hogy azok egyes megyékben hiányozhatnak, amint valóban hiányoznak is;[2] b) miután isteni jog szerint a megye kormányzatára egyedül a püspök van hivatva, a káptalanok abba csak annyiban folyhatnak be, amennyiben a szokás vagy törvény azt megengedi. Oly helyeken, ahol káptalanok nem léteznek, a püspökök a

[1] Ha azonban oly ügy kerülne szőnyegre, mely a püspök saját személyét, vagy az ő érdekeit illeti, akkor az előterjesztés után a tanácskozás és szavazás előtt a püspök távozik. (*Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 6.)

[2] Péld. némely amerikai megyében.

zsinatok által intetnek, hogy a megye kormányzatában néhány, a megye papsága közül kiválasztott tudományos és tapasztalatgazdag presbyter tanácsával éljenek.[1]

233. §. β.) Midőn a püspöki szék üres (sede vacante) A káptalani helyettes és a jószágigazgató.[2]

Kezdetben a megye kormánya sede vacante a presbyteriumra szállott át.

I. A legrégibb időkben a püspöki szék megürültekor a megye kormánya a presbyteriumra szállott át. Az V. századtól kezdve a metropolita a megye kormányzatára a szomszéd püspökök közül *Intercessor*, *Interventor* vagy *Episcopus Visitator* névvel egy helyettest rendelt ki.[3]

V.-század óta helyettes neveztetett.

Az üresedésben levő megye visitátorának teendői következők voltak: teljesitette az ideiglenesen kormányzatára bizott megyében a püspöki teendőket; gondoskodott az árvaságra jutott megye status quo-jának föntartásáról, valamint arról, hogy legfölebb egy év alatt uj püspök választassék.[4] Késedelmezés esetén más által helyettesittetett. A visitátort az üres püspöki székre emelni nem lehetett. Egyéb jogok gyakorlatára csak a metropolita külön felhatalmazása folytán volt jogositva. Ily külön felhatalmazásra volt szükség az egyházi rendek feladását illetőleg, mely nekik szükség és hosszabb ideig tartó széküresedés esetén mindig megadatott.[5] Midőn a káptalanok önálló

[1] *Conc. Baltimor.* 1866. tit. II. c. 5.: „. . . Patres hortandos episcopos censuerunt, ut ubi fieri poterit, in suis dioecesibus aliquos sacerdotes aetate, scientia, insignitate et rerum agendarum peritia conspicuos seligant, quos consultores constituant, et quorum sententias in administratione dioeceseos, cum opus fuerit exquirant.“ Irhonban sincs mindenütt székeskáptalan; vannak ellenben a chorusi szolgálatra nem kötelezett czimzetes kanonokok.

[2] *Formusinus*: De potestate capituli sede vacante Lugd. 1666. fol. *Rau*: Die Rechte der Domcapitel während der Erledigung oder Verhinderung des bischöflichen Stuhles. (Tübing. Theol. Quartalschrift 1842.) *Ritter*: Der Capitularvicar. Münster 1842. *Barbosa*: De canonicis, c. 42. n. 27. *Bouix*: De capitulis. p. 532, *Hinschius* p. 228.

[3] Ily visitatorok azonban nemcsak oly megyéknek adattak, melyekben a püspöki szék üresedésben volt, hanem néha olyanoknak is, melyek főpásztorai bármily oknál fogva saját megyéjök kormányzatában egyideig akadályozva voltak. Sőt a visitatorpüspöknek is néha távolléte idejére saját megyéjében egyik szomszéd püspök hasonminőségben alkalmaztatott.

[4] S. 22. C. VII. (*Conc. Carthag.* V. 401. c. 8.); c. 19. Dist. LXI. (S. *Greg. Magn.* 595. ad Gaudent. Epp. L. V. epist. 13. ed. Maurin).

[5] C. 3. Dist. XXIV.; *Gregor.* I. ep. I. 15. 78. IV. 41.

testületekké lőnek, a megye kormánya a káptalanbeliekre szállott. A XIII. századtól kezdve tehát a székeskáptalanok már általában szék-üresedés esetén mint a püspöki megye kormányzói szerepeltek.[1] A káptalanok e jogát a közönséges egyházjog is elismerte. A káptalannak azonban szabad akaratától függött, hogy miképp eszközölje a megye kormányzatát: vajjon mint önálló testület in corpore, vagy pedig per turnum egyes tagjai által?[2]

A XIII. századtól kezdve a megye kormánya a káptalanra ment át.

Legtöbb esetben a káptalan egy vagy több tagot (vicarii seu commissarii) bizott meg, kik mind a nekik engedett hatalomkörre, mind pedig a joghatóság gyakorlatának idejére és egyéb körülményekre nézve az őket kirendelő vagy megbizó káptalantól függtek.

Jelenleg.

II. A *mai érvényes jog* szerint azon pillanatban, melyben a püspöki szék bármily módon, akár a püspök halála, letétele, vagy áttétele, akár a római pápa által elfogadott lemondása folytán üresedésbe jön, a püspök rendes joghatósága átszáll a székeskáptalanra,[3] de nem állandóan, hanem csak ideiglenesen: nem jure proprio, hanem csak vicario és a római pápa hallgatag kirendelésével (tacita delegatio), miután isteni jog szerint őt illeti a püspök halála, lemondása, vagy áttétele következtében történt széküresedés ideje alatt a megye kormányzatáról való gondoskodás.

8 nap alatt káptalani helyettes és jószágigazgató választatik.

A trienti zsinat a XXIV. Sess. c. 16. de ref. azt rendeli: hogy a káptalan azon időponttól számitva, melyben a megüresedés biztos tudomására jutott, nyolcz nap alatt a püspökség vagyonának kezelésével megbizandó egy vagy több hű *jószágigazgatót* vagy *vagyonkezelőt* és a joghatóság gyakorlatára egy u. n. *káptalani helyettest* tartozik választani.

Ezek megválasztásáig a javak kezelése és a megye kormányzata a székeskáptalant testületileg véve illeti; mely azonban ezen jogait, ugy mint azelőtt vagy in corpore, vagy egyes tagjai által gyakorolhatja. Ezen idő alatt a káptalan egy tagja sincs, még az első méltóságot viselő sem jogositva a többi tag kizártával a kormányzatot maga részére követelni.

Káptalani helyettesnek:

A) A *káptalani helyettes*. (vicarius capitularis.)

[1] C. 2. (*Honor.* III.) ne sede vacante. (III. 9.) c. 14. (*Gregor.* IX.) de M. et O. (I. 33.)

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioeces. II. 9. 1.

[3] C. 3. 4. (*Bonif.* VIII.) in VI-to, de suppl. negl. praelat. (I. 8.); *Conc. Trident.* Sess. VII c. 10. de refor. Sess. XXIV. c. 16. de ref.

A káptalan tehát a megye ideiglenes kormányzására meghatá-
a) választása, rozott idő alatt helyettest tartozik választani.

Ha a káptalan akár hanyagság, akár egyenetlenség[1] miatt a káptalani helyettes megválasztási kötelességének nyolcz nap alatt[2] meg nem felel, vagy a kánonok ellen választana, a helyettes kirendelésének joga az illető metropolitára száll át.[3] Ha pedig a metropolitai szék is üres, a kirendelés a metropolitai káptalant, tulajdonkép annak helyettesét illeti.[4] Ha az érseki szék üresedik meg és ennek káptalanja késedelmeskedik az érseki megye kormányzására helyettest választani, vagy alkalmatlan egyént választott volna, a káptalani helyettest az érseki tartománynak legidősb suffragan-püspöke rendeli ki. Ha végre a megürült egyház kivett (exemta) és káptalanja nem felel meg a kiszabott idő alatt kötelességének, akkor a legközelebbi, vagyis szomszéd püspök rendel ki káptalani helyettest. Ez áll akkor is, ha a megürült egyháznak nincsen székes-káptalanja, mely a helyettest megválaszthatná.

Az, kire a kirendelési jog átszármazott, szintén nyolcz nap alatt tartozik helyettest nevezni, különben a jog a pápára származik át, ki ily esetben apostoli helyettest (vicarius apostolicus) nevezhet ki.[5] A nyolcz nap eltelte után eszközölt választás semmis, érvénytelen, hacsak az, kire a kijelelési jog átszármazott, a választást el nem ismeri.[6]

A káptalani helyettes megválasztatása- vagy kirendeléséről a szükséges egyházügyekbeni levelezés miatt mindazok tudósittatnak, kiket az érdekel. Szokás azt tudtul adni a szentszéknek, melytől egyuttal az öt éves engedmények (facultates quinquennales) és a gyászévtőli felmentés is többnyire kéretik. Hazánkban különösen tudtul adatik a ministeriumnak, a metropolitának; mindezek ezen értesités után nem a káptalannal, hanem annak helyettesével leveleznek. Végre a he-

[1] SCC. in *Aquil.* 10. oct. 1605.

[2] Ha a püspök helyettese az apostoli széktől vagy a S. C. Episcoporumtól volna kirendelve, akkor ez széküresedés esetén is apostoli helyettes marad, ezen esetben a káptalannak nincs joga helyettest választani. SCC. *Lycien.* 17 nov. 1590.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 15. de ref. Ha azonban a metropolitától kirendelt helyettes a püspöki szék betöltése előtt meghalna, a káptalan nyolcz nap alatt uj helyettest választhat, mivel jogát csak az első esetben vesztette el. *Barbosa* c. 7. n. 102.

[4] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 9. 2. *Ritter*: Der Capitular-Vicar c. III. §. 5. p. 47.

[5] Card. *de Luca* Rel. cur. Rom. for. disc. 16. n. 12. SCC. in *Sutrina* 10. jun. 1603.

[6] C. 4. 5. de suppl. neglig. praelat. (I. 10).

lyettes megválasztatását a megye papságának is tudomására hozza. Csak egy káptalani helyettest lehet választani.[1] Ha egyszerre kettő választatnék, egyik sem lehet helyettes és a káptalan választási joga másra származik át;[2] ha egymás után történt a kettő választása, az előbb választott leend helyettes, ha különben szükséges kellékei megvannak;[3] az utóbbi megválasztása semmis.

A *helyettes kellékei* következők: b) kellékei.

Legyen legalább 25[4] éves; azonban elégséges 23 év is, de csak akkor, ha a többi öregebb káptalanbeli a zsinat által előirt kellékeket nélkülözi, ezen fiatalabban pedig a kivánt kellékek mind megvannak;[5] legyen pap, törvényes ágyból származott és valamely elkövetett vétség miatt fenyíték alatt ne álljon.[6] A zsinat továbbá azt kivánja,[7] hogy a káptalani helyettes legyen kánonjogtudor, vagy licentiatus. Ha a káptalanban csak egy kánonjogtudor volna is, ha ez máskép alkalmas, megválasztandó,[8] különben a választás semmis, és a kirendelés joga a metropolitára száll át.[9] Ha kánonjogtudor a káptalanban nincsen, hittudor is megválasztható.[10] Az elkerülhetlenül nem szükséges, hogy a helyettes káptalanbeli tag legyen, mégis, ha a káptalanban volna ezen hivatalra alkalmas egyén, ha nem tudor is, ez más külsőnek habár érdemesebbnek mindig elébe teendő.[11] Káptalani helyettes nem lehet az, aki ugyanazon megyének püspökévé neveztetett vagy választatott, de még a pápa által meg nem erösittetett.[12] Végre a SCC. semmisnek nyilvánitja valamely, a székváros on kivüli plebános megválasztatását, de a székes egyházi plébános megválasztható.[13]

A káptalani ülést, melyben a választás történik, a káptalan el-

[1] SCC. in *Potentiana* 30. aug. 1641.
[2] SCE. 6. aug. 1569; mart. 1607. 30. aug. 1641.
[3] SCE. in *Veliterna* 11. sept. 1623.
[4] Arg. *Conc. Trid.* Sess. XXIV. C. 12. de ref.
[5] SCC. 11. aug. 1614.
[6] C. 4. de accusat. (V. 1.)
[7] Sess. XXIV. 16. de ref.
[8] SCC. in *Tran.* 22. febr. 1597.
[9] SCC. in *Tarracon.* 1590. in *Campan.* 4. apr. 1537.
[10] SCC. in *Asten.* 11. jul. 1626. in *Capuana.* 19. jan. 1636.
[11] SCC. in *Tyburt.* Vic. Cap. 14. apr. 1764; *Nepes.* 10. jul. 1602., 14. apr. 1685.
[12] C. 14. de elect. in VI-to; *Pius* VII. in epist. ad Card. Maury Eppum. Montisfalisci 5. nov. 1810., et ad Vicar. Capitul. Florentinum 2. dec. 1810.
[13] *Pignatelli* consultat. VII. *Bouix* p. 579. *Ritter* p. 61.

nöke hivja össze. A meghivás és a szavazásra nézve a már előadott szabályok állanak. Ha a szótöbbség az által éretett volna el, hogy a megválasztott önmagára szavazott, ez nem teszi a választást érvénytelenné.[1] Ha a püspöki szék megüresedése alkalmával még csak egy káptalanbeli volna, vagy csak egy fenyíték alatt nem levő tag van a káptalanban, ezen egy tag által érvényesen történik a kirendelés.[2] Ha valamennyi tag egyházi fenyiték alatt állana, akkor a kirendelési jog a metropolitára, vagy a metropolitai szék üres lévén, a metropolitai káptalanra, illetőleg annak helyettesére származik át.

A megválasztott helyettes a pápa által nem erősittetik meg; hanem a választás eredménye a pápa tudomására hozatván, ez a megválasztottnak egy hozzá intézett levélben a megyét különös gondjaiba ajánlja.[3] A megválasztás pillanatában a káptalan elveszti eddigi jogait, a helyettesre száll át a rendes püspöki joghatóság (jurisdictio ordinaria), melyet függetlenül és kizárólag gyakorolhat. Innen önként következik, hogy a káptalan a helyettest az egész széküresedés idejére választja, hogy a választáshoz feltételeket, megszoritásokat nem köthet;[4] a helyettesnek utasitásokat nem adhat, fölötte nem biráskodhatik, kormányzása miatt felelősségre nem vonhatja s végre hogy a helyettest önhatalmilag le nem teheti. Ha azonban a helyettes a helybenlakási kötelezettséget megsértené, a rá bizott fontos teendőket elhanyagolná, az egyház jogait, szábadságát eljátszaná, élete által a papságnak ugy, mint a hiveknek botrányul szolgálna, vagy bármily vétséget követne el stb. a káptalan ellene a püspökök sz. bizottmányánál (Congregatio super negotiis episcoporum) panaszt emelhet és elmozditását szorgalmazhatja.

[1] *Hinschius* i. m. p. 237.

[2] *De Luca*: Annot. ad Conc. Trident. dis. 31. n. 3. *Bouix* p. 501.

[3] Ezekét irván neki: „In spem erigimur fore, ut Tu Dilecte Fili divino auxilio innixus, omnem industriam in istum gregem nunc tuae vigilantiae mandatum custodiendum conferre studeas.“ *Porubszky* i. m. 262. l.

[4] *Bened.* XIV. de synod. dioec. IV. 8. 10.

Miután a trienti zsinatnak s káptalani helynökökre vonatkozó rendeletét (Sess. XXIV. c. 16. de ref.) sokan különféleképen értelmezték, e kételyek jövendő elkerülése czéljából IX. Pius pápa „*Romanus Pontifex*“ kezdetü 1873. august. 28-án kiadott constitutiójában következőket határozta:

1. A káptalan sede vacante s e m m i r é s z é t sem tarthatja meg a püspöki rendes joghatóságnak, hanem ez e g é s z e n átszáll a törvényesen megválasztott káptalani helynökre.

2. A káptalannak nem szabad a helynököt bizonyos meghatározott időre választani, vagy elmozditani, hanem azt mindaddig helynöki joghatóságában kell

A káptalan illetőleg helyettesének időközi hatalma nem terjed ki némely ügyekre.

Ámbár a káptalanra,[1] illetőleg annak helyettesére közjogilag minden, mi a püspöki joghatóság köréhez tartozik átszáll, mégis a káptalannak vagy helyettesének ezen időközi hatalma nem terjed ki a következőkre:

1) Oly müködéseket, melyek a püspököt egyedül püspöki rendénél fogva illetik (potestas ordinis), hacsak a helyettes maga nem felszentelt püspök, nem teljesithet. Azonban a káptalan illetőleg a helyettes más püspöknek a megyében ily müködések gyakorlatára engedélyt adhat.[2]

2. Nem gyakorolhatja azon hatósági jogokat, melyeket a püspök csak mint a pápai szék meghatalmazottja (delegatus sedis apostolicae) szokott gyakorolni, milyenek a kivett szerzetes rendek feletti joghatóság, vagy a 40 napi bucsuk engedélyezése.[3]

hagynia, mig az uj püspök apostoli bulláit a neki adományozott püspökségről a káptalannak be nem mutatja VIII. Bonifácz rendelete szerint.

3. Ezen alkalommal egyszersmind kijelenti IX. Pius pápa, hogy a II. lyoni zsinatban X. Gergely pápától a káptalanokról hozott határozat kiterjed mindazokra, kik bármily néven nevezendő állami hatóságtól az apostoli széktől kapott előjog folytán neveztetnek, illetőleg praesentáltatnak a megüresedett püspökségre; következőleg IX. Pius eltörli azon szokást, illetőleg visszaélést, melynélfogva némely helyeken a káptalan engedve az állami hatóságnak, az ily még csak kinevezett, de pápailag meg nem erősitett püspökökre átruházta a káptalani helynököt megillető joghatóságot, elmozditván az előbb jog szerint megválasztott helynököt. Miért is megujitván VII. Piusnak ilynemü határozatait, azt rendeli IX. Pius, hogy ha időközben meghalna is a káptalani helynök, vagy önként lemondana: akkor a káptalan köteles uj helynököt választani, de semmi szin alatt sem szabad neki a már kormányilag püspökké nevezett, de még pápailag meg nem erősitett egyént helynökké választani, vagy neki a püspöki joghatóságot átengedni, különben a választás semmisnek nyilvánittatik.

Mindezek kötelezők a káptalanra nézve széküresedés esetén; meg nem tartás esetében a káptalani méltóságok és kanonokok azon kivül, hogy semmis lenne a helynök-választás, ipso facto a nagyobb excommunicatióba esnek, s jövedelmeiktőli megfosztásra itéltetnek; a melyektőli felmentés magának a pápának tartatik fenn. Hasonló büntetések alá esnek azok is, kik az államtól püspökké nevezve, a pápai megerősités előtt a káptalantól elfogadnák a püspöki jurisdictiót, ezek, ha már felszentelt püspökök volnának suspensio alá esnek ab exercitio pontificalium, különben is minden joghatósági ténykedésök semmisnek nyilvánittatik.

[1] Nyolcz napig.

[2] C. 42. de elect. in VI-to (I. 6.) „Illa quippe, quae ministerium consecrationis exposcunt, nisi fuerit episcopus, per alios faciat episcopos expediri.“ C. 3. (*Bonif.* VIII.) in VI-to de tempor. ordin. (I. 9.)

[3] *Bened.* XVI. de synod. dioec. 2. 9. 7., c. 12. de excess. prael.

3. A püspök szabad adományozásától függő, vagy átszármazás utján a püspöki adományozás alá jutott javadalmakat nem adományozhatja;[1] de oly javadalmakat, melyekre nézve az adományozási jog a püspököt és káptalant közösen illeti, az utóbbi conferálhat.

4. Általános főelv gyanánt levén elfogadva, hogy mig a püspökség üresedésben van, semmiféle oly ujitásnak hely ne engedtessék, mi által a leendő püspöknek jogai bármiképen kurtittatnának; vagy a megholt iránti tisztelet sértetnék; ennélfogva:

a) A káptalan a megválasztandó püspök elé a püspöki jogokat megszoritó feltételeket nem terjeszthet,[2] vagy a megholt püspök rendeleteit, hacsak azok kánonellenesek nem volnának, meg nem semmisitheti.[3]

b) Nem tehet oly intézkedéseket, melyekre nézve a püspök és a káptalan beleegyezése kivántatik és halasztást szenvedhetnek. Eszerint nincs joga elidegenitésekre. Tehát a székesegyház vagyonát adás-vevés, csere, ajándék stb. utján el nem sajátithatja;[4] a püspöki asztalhoz tartozó vagyont a káptalanéval nem egyesitheti; a püspöki jövedelmeket a maga számára nem fordithatja.[5] Továbbá javadalmakat nem egyesithet, fel nem oszthat, meg nem szüntethet.

A káptalan, vagy a helyettes a trienti zsinat határozata szerint a papjelölteket a megyében fel nem szentelheti, vagy nekik elbocsátó levelet nem adhat, kivéve, ha a püspöki szék már egy évnél tovább üres lenne;[6] vagy a javadalmat nyert jelöltnek bizonyos idő alatt valamely oly egyházrendet kell felvennie, amelynek elmulasztása a javadalom elvesztését vonná maga után. (V. ö. 154. §.)

Önként értetik, hogy a káptalani helyettest a püspök tiszteleti jogai nem illetik.

Minden egyéb a püspöki joghatóságban foglalt jogot a megye

[1] C. 2. (*Honor.* III.) ne sede vocante aliq. innov. (III. 9.); c. 1. (*Bonif.* VIII.) de instit. in VI-to (III. 6.); c. m. §. 1. VI-to ne sede vac. (III. 8.)

[2] Minden egyezmény, mely a megválasztandó püspök, vagy apát elé terjesztetik s általa elfogadtatik, habár a megye, vagy szerzetesrendre nézve hasznos lenne is, még ha esküvel erősittetett volna is meg, semmis. A megválasztás után ily egyezmény történhetik, de a szentszék jóváhagyása elé terjesztendő s megerősités után hajtható csak végre, *Porubsz.* i. m. 263. l.

[3] Ezen elv szerint: Ne sede vacante aliquid innovetur.

[4] Ezekre csak a legsürgősb esetekben van jogositva.

[5] C. 40. (*Bonif.* VIII.) in VI-to de elect. (I. 6.) *Bened.* XIV. de synod. dioec. 10. 4.

[6] *Conc. Trid.* Sess. VII. c. 10. de ref. Sess. XXIII. c. 10. de ref.

időközi kormányzói a széküresedés ideje alatt gyakorolhatnak. A káptalan tehát vagy ennek helyettese ennélfogva:

A jogok, melyeket a káptalan, vagy ennek helyettese gyakorolhat.

1. Az egész megyét kötelező rendszabályokat hozhat, vagy azok alól szükség idején felmenthet.

2. A házassági és minden egyéb, az egyházi törvényszék elé tartozó, metropolitai megyében pedig mint másodbiróság a hozzá felebbezett ügyekben is itéletet hozhat.

3. Egyházfenyitékekkel élhet, kiközösithet, felfüggeszthet, tilozat alá vethet stb., vagy ezen fenyitékek alól felmenthet.

4. A megüresedett javadalmakra ideiglenesen alkalmas helyettest küldhet és az ily javadalmakra a kegyur által kijelölt, megválasztott, vagy kinevezett egyéneket kánonszerüleg megerősitheti.[1]

5. Az üresedésbe jött egyházi hivatalokra csődületet hirdethet, és a méltóbb személyeket kijelölheti.

6. Az egyházmegye területén létező bármily javadalomra vonatkozó lemondást, ha az kánonszerüleg történik, elfogadhat.

7. Azon javadalmakat illető cserét, melyek adományozása nem a püspöknek tartatott fön, helybenhagyhatja.

8. Az egyházi törvények által meghatározott adókat beszedheti, de azokat fel nem emelheti, vagy le nem szállithatja.

9. A megyei alapitványokat kezelő egyéneket vagy a végrendeleti végrehajtókat számadásra szorithatja.

10. A megye egyes egyházához tartozó csekélyebb vagyon elidegenitését szükség esetén megengedheti.

11. A gyóntatókat megerősitheti, vagy tőlök elegendő oknál fogva a jogositványt megvonhatja. Végre.

12. Egy év leforgása után a megyebeli egyházakat (az exemteket kivéve) meglátogathatja; a megyei zsinatot egybehivhatja és azon elnökölhet.[2]

Megjegyzendő azonban, hogy a káptalani helyettes mindazon esetekben a káptalan tanácsához vagy beleegyezéséhez kötve van, melyekben a püspök is köteles lett volna annak tanácsát, vagy beleegyezését kikérni.

Ha a helyettes a megye kormányzatában ideiglenesen akadályozva van, magának helyettest nevezhet, ki oly viszonyban leend a

[1] C. 14. de M. et O. (I. 33.); c. un. in VI-to ne sede vac. (III. 9.)

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 9. 6.

káptalani helyetteshez, milyenben van a püspöki helyettes a püspökhöz. A káptalani helyettes a ráruházott jogot állandóan másra át nem ruházhatja, mert nem ő, hanem a káptalan van jogositva a megye kormányzóját kinevezni. Azért ha a helyettes a megye kormányzatában hosszabb ideig akadályozva van, vagy köteles lemondani, vagy ha ezt nem tenné, a congregatio episcoporumtól elmozdittatik és ekkor a káptalan uj helyettest választ.

A helyettesnek joga van tiszteletdijra,[1] melynek nagysága a statutumoktól vagy a szokástól függ. Egyes esetben a püspöki helynöknek adatni szokott dij lehet irányadó,[2] vagy azt a SCC. határozhatja meg.[3]

A helyettes jogositványai megszünnek.

A helyettes *jogositványai megszünnek*:

1. A püspöki szék betöltésével. Erre azonban a szent szék által történt megerősités még nem elégséges, hanem megkivántatik, hogy az uj püspök megerősitő okmányát (bullas confirmatorias) vagy saját személyében, vagy megbizottja által a káptalannál előmutassa.[4]

2. A helyettes halálával.

3. Ha a helyettes hivatalától megfosztatik, mit a káptalan maga nem eszközölhet, hanem csak a fönnevezett congregatió által az elősorolt okoknál fogva történhetik. Ha a helyettes elmozdittatott, a káptalan a vett tudósitástól számitott nyolcz nap alatt uj helyettest választhat, hacsak a megye ideiglenes kormányzása a congregatio által egy apostoli vicariusra nem bizatott.

A jószágigazgató.

B. A *jószágigazgató* vagy *vagyonkezelő* (oeconomus).

A trienti zsinat fentidézett[5] határozata szerint a káptalan a székesegyház és a püspökség vagyona kezelésére egy vagy több jószágigazgatót köteles választani. Az oeconomus választása a helyettessel egy időben történik. A választásmód- és az átszármazásra (devolutio) nézve a helyettesnél előadott szabályok érvényesek. A zsinat a jószágigazgatóra nézve mint különös kelléket emeli ki, hogy az hü és gondos legyen. Jószágigazgatónak lehet világit is megválasztani, de a káptalani helyettes egyszersmind oeconomusnak is ki nem rendelhető. A jószágigazgató a káptalantól független és hivatalától csak fontos okoknál fogva, melyek közé főleg a hütlen és hanyag kezelés tartozik, mozditható el.

[1] *Barbosa*, de off. et pot. episc. III. alleg. 54. n. 178; *Ferraris* s. v. vicarius capitularis art. 1. n. 49.

[2] Analecta jur. pontif. 1855. p. 2933.

[3] Igy a pueblai káptalani helyettesnek a jövedelem egy negyedrészét határozta.

[4] C. 1. (*Bonif.* VIII.) in extrav. comm. de election. (I. 3.); *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 5. 6.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. 16. de ref.

Hazánkban is választatik a püspöki jószág igazgatására és a jövedelmek kezelésére jószágigazgató, aki mellé a ministerium részéről egy vagy két biztos rendeltetik ki. (V. ö. 556. §-t)

Végre a káptalan köteleztetik minden hozzá intézett és a megyét illető irományokat az uj püspöknek átszolgáltatni. A helyettes pedig sáfárkodása felől az uj püspöknek számot adni tartozik. Ha akár a helyettes, akár az oeconomus hanyagul vagy hütlenül jártak volna el, habár a káptalan által felmentettek volna is, a püspök által büntetés alá vethetők.

234. §. γ) Midőn a püspök akadályozva van (sede impedita).

Káptalan jogai és teendői sede impedita.

Lehetnek esetek, midőn a püspöki szék jogilag nem jön üresedésbe, de annak birtokosa bármely fönforgó akadálynál fogva gátolva van az őt illető joghatóság gyakorlásában.

Itt a következők jegyzendők meg:

1. Ha a püspök az egyház külellenségeitől p. o. pogányoktól, hitszakadároktól[1] fogságba ejtetik és oly szoros őrizet alatt tartatik, hogy káptalanjával és hiveivel egyátalán még levelezés által sem érintkezhetik,[2] s remény sincs arra, hogy hamarjában kiszabadulna; ekkor VIII. Bonifácz intézkedése szerint a káptalan tartozik épen ugy, mintha széküresedés esete állott volna be, az előbbi §-ban előirt módon nyolcz nap alatt helyettest választani s az ügyet azonnal a pápának feljelenteni s ennek további intézkedését bevárni.[3] A pápa vagy a káptalan által

[1] Kikkel a törökök, saracenok, és eretnekek is egyenlőknek veendők. *Ferraris*: Prompta Biblioth. v. capitulum. Art. 3. n. 32. *Phillips*. 421. 1. és *Aichner* 383. l. azt állitják, hogy ha a fogságba jutott püspöknek van közhelyettese, a kormányzási hatalom nem háramlik a káptalanra, hanem átszáll a püspök helyettesére; mig a jogtudósok nagyobb része ezek között *Walter*, *Porubszky* és *Schulte* is ellenkező nézetben vannak.

[2] Itt tehát kivétetik azon eset, midőn a fogságba került püspök oly helyzetben van, hogy a káptalannal folytonos levelezésben állhat. Declar. 1. ad. *Conc. Triden.* Sess. XXIV. c. 16. de ref: „Proposito dubio: An casu, quo episcopus ab haereticis captus detineatur, non ita tamen arcte custoditus, ut ipsi eiusque dioecesanis facile non sit saltem per litteras inter se agare, ejusdem episcopi jurisdictio intelligatur suspensa et ad capitulum ecclesiae cathedralis devoluta: SC. respond: Jurisdictionem non esse suspensam.“ *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 16. 11.

[3] C. 3 de suppl. negl. clericor. in VI-to. (I. 8.) „Si episcopus a paganis aut schismaticis capiatur, non archi-episcopus sed capitulum, ac si sedes per mortem vacaret illius, in spiritualibus et temporalibus ministrare debebit,

választott helyettest erősiti meg, vagy többnyire apostoli helyettest nevez ki,[1] aki a püspöki joghatóságot teljesen, a főpásztori teendőket (pontificaliákat) pedig csak akkor gyakorolja, ha püspöki felszentelést (consecratio) is nyert.

2. Ha a püspök azon államfőhatalomtól, melynek ő alattvalója, messze elvitetik, elzáratik, vagy püspöki hatóságának gyakorlásában bármikép erőszakosan gátoltatik; miután itt a püspök és megyéje közötti kötelék nem tekinthető megszüntnek, a megye kormánya a püspöki helyettest illeti,[2] a káptalannak azonban kötelessége a dolog mibenlétét minélelőbb a sz. széknek tudomására juttatni. Ha azonban a püspöknek helyettese nincsen, vagy időközben a püspöki helyettes meghalna, kiközösittetnék, vagy a kormánytól szintén elzáratnék, elvitetnék, a püspök uj helyettest nevezhet, és ha a püspök uj püspökhelyettest nevezni akadályozva van, akkor a megye kormánya a káptalanra, vagyis az ez által választandó káptalani helyettesre száll át. A káptalani helyettes mindazon jogokat gyakorolja, melyek a helyettest széküresedés esetén illetik.

3. Ha a püspök hivatalától felfüggesztetik, vagy a keresztény közösségből kizáratik, megszünik a püspökhelyettes teljhatalma is.[3] Minthogy azonban a megyével való kapocs ezáltal nem szakad meg, azért a joghatóság nem háramlik a káptalanra, hanem átszáll a pápára; de mig a pápa intézkedik, a káptalant illeti a püspöki hatóság gyakorlása.[4]

donec eum libertati restitui, vel sedem apostolicam, cujus interest ecclesiarum providere necessitatibus, super hoc per hoc ipsum capitulum, quam cito commodo poterit consulendam, aliud contigerit ordinari."

[1] C. 42. de elect. in VI-to. (I. 6.); o. u. de suppl. negl. prael. in VI-to (I. 8.)

[2] Ily érteményben határozott VII. Pius, midőn 1811-ben Napoleon a troyesi püspököt fogságba ejtette. (Hist. polit. Blätter Tom. II. p. 167.) Továbbá a kölni káptalan azon eljárást, melynélfogva Droste-Vischering kölni érseknek a porosz kormány által 1837-ben történt fogságba ejtése után káptalani helyettest választott, XVI. Gergely 1838. május 9-én kiadott brevéjében egyenesen rosszalta s azt rendelte, hogy a megválasztott káptalani helyettes, aki egyszersmind az érsek helyettese is volt, ezen utóbbi minőségben kormányozza a kölni megyét.

[3] C. de offic. vicar. in VI-to. (I. 13.)

[4] *Ferraris*: Prompta Bibl. canon. v. capitulum Art. III. n. 36.

Ha a püspök a megyét kormányozni nem akarná, akkor a káptalan joga és kötelessége a hosszabb ideig ok nélkül távol levő püspököt hazahivni s ha ennek eredménye nem lenne, az ügyet a sz. széknél feljelenteni (c. 9. de cleric. non resid. III. 4. c. un. de cler. aegrot. in VI-to. III. 5.). Ha a püspök távol levén, helyettese meghal, az eset a pápa tudomására hozandó, kinek joga van intézkedni, addig pedig a káptalan gondoskodik az egyház kormányzatáról. (SCE. in *Messan.* 11. jan. 1606.)

235. §. b) A chor- vagy mezei,[1] felszentelt[2] és czimzetes püspökök.

I. A *mezei püspökök* (chor-episcopi). A mezei püspökök már a III. században emlittetnek. A IV. században az ancyrai, neocaesariai, első nicaei, antiochiai, laodiceai és chalcedoni zsinatok, valamint sz. Vazul levelei a mezei püspököket illető több határozatot tartalmaznak. Hogy mily nagy számmal léteztek, kitünik onnan, hogy a nicaei zsinat határozatait aláiró püspökök között tizennégy mezei püspök találtatott. Mezei püspökök már a III. században léteztek.

Ezen intézmény keletkezésének oka az volt: hogy midőn a kereszténység a nagyobb városokból a sikságon is kiterjedt, a megyés püspökök nagyterjedelmü megyéjökben, főleg a távolabbi vidékeken nem voltak többé képesek a püspöki rend teendőit saját személyökben teljesiteni; ennélfogva gondoskodniok kellett a megye egyes pontjain oly helyettesekről, kik némely püspökrendi müködéseket teljesitsenek, a mezei papság fölött felügyeljenek és a kijelölt vidéken a szegényügyet kezeljék. Felszentelésök nem három püspök közremüködésével, hanem csak saját megyés-püspökük által történt. Jogositva voltak a kisebb egyházrendek feladására; s a papok részére u. n. ajánló levelek és bizonyitványok (litterae commendatitiae vel testimoniales) kiállitására. Keletkezésük oka. Jogaik.

Sokáig heves vita folyt afölött: vajjon a mezei püspökök egyszerü áldozárok, vagy valóságos püspökök voltak-e? Valószinünek látszik az, hogy részint egyszerü áldozárok, részint valóságos püspökök voltak; de

[1] *Hrabani Mauri*: Lib. de chorepiscopis, (Harduin 5, 1417; Mansi 16, 872); *J. H. Sbaralea*: De chorepiscopis, (Fleury Discipl. populi Dei Tom. II. P. III. p. 263); *Spitz*: De episcopis, chorepiscopis ac regul. exemt. Bonn. 1781; *Joann. Jul. Caparros*: Diss. de chorepiscopis, eorum institutione et officiis. Matriti 1788; *J. Weizsäcker:* Der Kampf gegen den Chorepiscopat des fränkischen Reichs. Tübingen 1859; *Morinus:* Commentar. de sacrae ecclesiae ordinationibus. Paris 1655. (Antverp. 1695); P. *de Marca* L. II. c. 13. 14; *Thomassin*: V. et n. disciplina eccles. *Binterim*: Denkwürdigkeiten. I. 2. 386. *Phillips* II. 97.

[2] *Thomassin*: P. I. L. I. c. 27. 28. *Andreucci*: De episcopo titulari seu in partibus infidelium. Romae 1732; *Binterim* 378; *Dürr*: De suffreganeis sive vicariis in pontificalibus episcoporum Germaniae. Moguntiae 1782. J. A. *Heister*: Suffraganei colonienses extraordinarii sive, de s. Colon. Ecclesiae proepiscopis vulgo Weihbischöfen. renov. aux. et cont. *Binterim*, Moguntiae 1843; *A. Tibus*: Geschichtliche Nachrichten über die Weihbischöfe von Münster. Münster 1812. *F. A. Koch*: Die Erfurter Weihbischöfe; Zeitschrift des Vereins für Thüring. Geschichte. Bd. 6. Jena 1865. p. 31; *Reininger*: Die Weihbischöfe von Würzburg. Würzburg 1865. *Evelt*: Die Weihbischöfe von Paderborn 1869.

minden esetre a városi püspök mint ordinarius episcopus alatt állottak, s a diakoni vagy áldozári rendet csak ennek engedélye folytán adhatták fel.

A mezei püspökök által elkövetett számos visszaélések, azok hatalmának megszoritását[1] és később magának az intézménynek megszüntetését vonták maguk után. A keleti egyház a II. nicaei zsinaton emliti őket utólszor; a nyugati egyházban pedig a régi terjedelmes püspökségek területeiből ujabb püspöki megyék[2] felállitása folytán, de főleg az által, hogy az ál-Isidor gyüjteménye következtében maga az intézmény minden oldalról üldöztetett, a X. században végkép megszünt.[3]

A X. században megszüntek.

II. *Felszentelt püspökök.*

Felszentelt püspökök keletkezése.

Egyes püspöki megyék nagy kiterjedésénél fogva a püspökök a püspöki renddel járó müködéseket maguk saját személyökben mindenütt nem teljesithetvén, segédek nyerhetéseért a római pápához fordultak. Ily segédekül csak felszentelt püspökök voltak alkalmazhatók. Azért az ily segédekre nézve szükséges volt, hogy egy püspöki megyét nyerjenek, melyre mint czimre felszenteltessenek. Erre igen jó alkalmul szolgált azon körülmény, hogy Spanyolországban és Áfrikában az arabok hóditásai következtében, Kisázsiában pedig a szent földnek a saracenok által történt elfoglalása folytán több megyéspüspök saját megyéjöket a mondott okoknál fogva el nem foglalhatván, egyes nagyobb kiterjedésü megyével biró püspökök mellé adattak, hogy mint segédek a püspöki renddel járó müködéseket teljesitsék. Ez által nem lőn megsértve azon szabály, hogy egy püspöki megyére csak egy püspök szenteltethető fel.[4]

[1] *Carol. M.* capit. a. 789. c. (Ferd. Walter Corp. jur. Germ. antiq. T. II. 8. 73); még előbb keleten, *Conc. Neocaes.* a. 314. c. 13; *Conc. Ancyr.* a. 314. c. 13. *Conc. Antioch.* a. 332. c. 10; *Conc. Laodic.* a. 382. c. 57.

[2] Igy például a salzburgi területéből keletkeztek azon megyék, a melyekre nézve a kinevezési jogot jelenleg is a salzburgi érsek gyakorolja.

[3] Németországban a chorepiscopus nevezet még egy ideig fönmaradt, ugy azonban, hogy ezen czim majd az archidiaconus, majd a praepositus, majd a decanus nevéhez csatoltatott. Igy a XI. s XII-ik századbeli okmányokban ily kifejezésekkel találkozunk: „Chorepiscopus et praepositus," „Chorepiscopus et decanus." Egy 1142-ik évben kelt okmányban (melyben a trienti érsek egy kolostort alapit) ezeket olvassuk: „Statuimus etiam: ut in eodem loco nullus habeat chorepiscopus aliquis vel decanus tractandi negotii potestatem" *Schulte* i. m. p. 264. Ezekből következik, hogy a chorpüspök elnevezés néha, nevezetesen a trienti egyházban az archidiakon vagy más méltóságviselő nevéhez csatoltatott, s az elsőnek teendői is az utóbbira átszállottak.

[4] C. 2. Dist. LXXX; c. 14. de offic. jud. ord. (I. 31.)

Azon viszony, melyben a felszentelt püspökök azon megyéspüspökhöz, kinek megyéje területén püspöki renddel járó működéseket teljesitettek, csak ideiglenes természetü volt, mert többnek az elsők közül sikerült saját megyéjökbe később ismét visszatérni. Mindamellett ebből azon elv fejlődött ki, hogy a pogányok kezébe került megyék mindaddig önállóknak tekintessenek, mig a sz. szék által megszünteknek nem nyilvánittatnak; minek folytán a felszentelések az ily egyházak czimére ma is folytattatnak.

Felszentelt püspököknek (episcopi titulares,[1] episcopi in partibus, vagy episcopi in partibus infidelium,[2] nullatenses,[3] annulares[4] néha suffraganei[5] auxiliares) tehát mai egyházjogunk szerint azok mondatnak, kik hajdan a kath. egyháznak alávetett, jelenleg azonban a pogányok kezén levő püspöki vagy érseki megyék czimére felszenteltetnek. Azon püspökök irányában pedig, kik mellé a püspöki renddel járó működések teljesitésére adatnak, *vicarii in pontificalibus* (püspökrendi helyettes) neveztetnek.

A felszentelt püspökökre nézve megjegyzendők:

Mily módon és ki által rendeltetnek ki?

1. Azok kirendelési joga kizárólag a római pápát illeti.[6] A kirendelés azon püspök kérelme folytán történik, ki annak segitségével élni óhajt, nem pedig annak kijelölése folytán, kinek joga van azon püspöki széket betölteni, melynek suffraganeus engedtetik. A püspök tehát a felszentelendőt mind a káptalantól, mind a világi kormánytól függetlenül ajánlja.[7]

2. A püspök tartozik előterjeszteni azon okokat, melyeknél fogva a kirendelést óhajtja. Ilyen okok lehetnek: a megyés püspök hajlott

[1] Az 1420-iki salzburgi zsinat c. 17; *Conc. Trid.* Sess. XIV. c. 2. de reform. *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 7: „Ad titulum alicujus ecclesiae in partibus infidelium creantur."

[2] Annuario pontific. 1872. p. 227. Sedi archivescovili e vescovili in partibus infidelium.

[3] Mivel megyét nem kormányoznak.

[4] A püspöki gyürütől. Néha, bár ritkán ezen kifejezés is előfordul: „Episcopi in universali ecclesia." *Conc. Pisan.* Mansi 27, 338. és 26, 1242; *Hefele*: Konciliengeschichte. 6, 858.

[5] Suffragor igétől, mely annyit is jelent, mint juvo.

[6] C. 5. de elect. in Clement. (I. 3.); c un. de foro compet. in Clem. (II. 2.); *Andreucci* n. 27. p. 22.

[7] Magyarországban azonban a püspök előbb a király jóváhagyását kéri ki, hogy N. N. felszenteltethessék, melynek kinyerése után folyamodik a pápához, ki a suffraganeusnak a megyét, melyre felszenteltetik, kijelöli.

kora, beteges állapota, a megye nagy kiterjedése, vagy a hivek nagy száma[1] stb. Szükség esetén az apostoli szék két, sőt ha ezek közül valamelyik a püspöki teendők teljesitésére később betegség vagy öregség folytán képtelenné válnék, többet is kirendel.[2]

3. A püspök köteles kimutatni a tisztességes eltartásra megkivántató alapot. Legalább 300 darab arany, mint évi fizetés biztositása kivántatik. Többnyire a püspöki jövedelemből határoztatik a felszentelt püspöknek bizonyos összeg, melyről le nem mondhat, ha csak állásához illő eltartására máshonnan biztos jövedelme nincsen. Ezen jövedelmet tőle a pápa csak akkor vonhatja meg, ha a felszentelt a püspöki renddel járó teendők teljesitését megtagadná. Ha a püspök által kijelölt összeg a felszentelt püspök illő ellátására nem volna elegendő, az apostoli szék megengedi azt is, hogy a suffragan-püspök kanonoki állomását, vagy más a püspöki méltósággal különben össze nem férő javadalmát megtarthassa.

4. Annak megvizsgálása: vajjon a megyéspüspöknek a felszentelendő kirendelésére vonatkozó kérelme alapos-e? a congregatio consistorialis elé tartozik. A felszentelő püspök megerősitésére az apostoli hitvallás és a hűségi eskü letételére, valamint felszentelésökre nézve azon szabályok érvényesek, melyek a többi püspökre nézve kivántatnak.

5. Azon megyét, melynek czimére a suffraganeus felszenteltetik, a pápa jelöli ki. Oly megyében, a melyben rendesen szokott suffraganeus lenni, az előbbi halála esetén az utódnak sohasem adatik az elöd czime, nehogy ezen czim a hivatalhoz kötöttnek látszassék.

A felszentelt püspökök valóságos püspökök.

6. Ámbár a felszentelt püspököknek csak képzeleti megyéjök van, mégis amint a püspöki rendet felvették, valóságos püspöknek tekintendők. Minélfogva:

[1] Kivételesen egyes apátok is nyertek suffraganeusokat, hogy a joghatóságuk alá tartozó területen a püspöki renddel járó működéseket teljesitsék. Igy péld. a fuldai apát mielőtt az apátságot XIV. Benedek püspökséggé változtatta volna át, szintén nyert suffraganeust. *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 14. 14.

[2] Nálunk ily suffraganeusok szoktak lenni az érsekek mellett. Az esztergomi érseknek többnyire kettő van. A zágrábi érsek hajdan mint püspök is mindig birt suffraganeussal. Az erdélyinek 1542-ig többször volt. A győrinek pedig 1776-ban. Ausztriában suffraganeussal birnak a prágai, olmüczi, salzburgi és a lembergi gör.-kath. érsekek. A brixeni püspök suffraganeusa egyszersmind püspöki helynök Voralbergre nézve, kinek székhelye Feldkirchen, *Porubszky* i. m. p. 277. n. 6. A bibornokok közül csak a püspök-bibornokok nyerhetnek suffraganeust.

a) A felszentelendőnek birni kell mindazon kellékekkel, melyek bármely valóságos püspökre előirvák.

b) Azon lelki kapocsnál fogva, mely közöttök és képzeleti megyéjök között létezik, más püspöki székre nem választhatók, hanem csak postulálhatók;[1] és más megyére csak consistorium utján pápai megerősités folytán tehetők át.

c) A püspöki rendnél fogva, a renddel járó minden ténykedést érvényesen végeznek; de miután egyedül a megyéspüspöktől függnek, annak általános vagy különös megbizása nélkül a megye területén semminemü püspöki functiót nem teljesithetnek; joghatósággal nem birnak, hacsak ez a püspök által rájok különösen át nem ruháztatik.[2] Arra, hogy más püspöki megyében püspöki renddel járó müködéseket végezhessenek, az apostoli szék jóváhagyása kivántatik.[3] Ha ünnepélyes misét tartanak, nem a püspöki trónra ülnek, hanem a leczkeoldalon (in cornu epistolae) állitott mennyezetet használják; az oltár fölé a hetedik gyertyatartó nem alkalmaztatik.[4]

d) Ámbár valóságos püspökök, fel vannak mégis mentve mindazon kötelességek alól, melyeket miután megyéjök pogányok kezein van, nem teljesithetnek, tehát a helybenlakási kötelezettség[5] (residentia), vagy a megye állapota felőli tudósitás és a visitatio liminum apostolorum[6] alól.

e) A felszentelt püspökök ugyanazon előjogokat élvezik, a püs-

[1] *Reiffenstuel*: Jur. eccl. I. 5. n. 40. *Andreucci* n. 14. p. 11.

[2] Péld. ha a püspök őt egyszersmind püspökhelyettesnek is kinevezi.

[3] Constitutio *Pii* V. „ . . . et quod nullibi possint pontificalia exercere sine expressa licentia sedis apostolicae, nisi in illa dioeces cui datus est suffraganeus.“ *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 14. 4.

[4] Ez egyedül a megyés püspök joga. SCR. 1. sept. 1607. in *Brachar.* Ha a templomba cappával megy, az uszályt bal karjára felhajtva maga viszi, két kanonok köteles elébe menni a templom ajtajáig, ahol az öregebb, vagy ki közülök méltóságot visel, neki a szentelvizet nyujtja, melylyel a suffraganeus csak magát szenteli meg, a visszakisérés szintén igy történik. Ha püspöki renddel járó müködések végzésére cappával jelenik meg, a templomban a faldistoriumnál, különben pedig a sekrestyében öltözik. SRC. 6. sept. 1698.

[5] A felszentelt püspökök már a megerősitő okmányban felmentetnek azon megyében való személyes helybenlakás alól, melynek czimére felszenteltetnek. A jelenleg használtatni szokott formulában, mely *Andreuccinál* n. 58. p. 57-ben található, ide vonatkozólag a következő szavak használtatnak: „ . . . Et insuper tibi, quod donec dicta ecclesia ab infidelibus detinebitur, ad illam accedere, et apud eam personaliter residere minime tenearis, dicta apostolica auctoritate indulgemus.“

[6] *Andreucci* n. 209. p. 142. *Bened.* XIV. II. c. 7. n. 2.

pöki méltóság ugyanazon jelvényeivel és czimével élnek, mint a többi püspökök.

7. A felszentelt püspökök intézményével összekötött némely viszszaélések miatt az egyházi törvények bizonyos megszoritásokat tettek; különösen, hogy azok igen nagy hatalommal ne neveztessenek ki és amennyire lehetséges, ne a szerzetes-rendiek közül választassanak.[1]

Magyarországi czimzetes püspökök.

III. *A magyarországi czimzetes püspökök.*

A római pápák által neveztetni szokott felszentelt püspököktől megkülönböztetendők a magyarországi czimzetes püspökök. Ezeket a sz. szék minden befolyása nélkül Magyarország apostoli királya szabadon nevezi ki azon püspöki megyék czimére, melyek hajdan a magyar korona alá tartoztak, de jelenleg vagy idegen kézen vannak, vagy pedig egykori hiveik, a kath. egyház kebeléből kiléptek. Ilyenek: a nándor-fejérvári (belgrád-semendriai) tinini (knini), almisi, ansariai, arbesi, báczi, biduáni, bosoni, cattaroi, drivesti, dulcinoi, dulmi, makárinovi, pharói, prisztinai, rizánoi, sardiccai, scardoni, skopiai, scuttari, szerbiai, sebenicoi, tribuniczi és a vovadriai. Ezen püspökök czimnevöket kivéve, semmiféle püspöki hatalommal nem birnak. A nándor-fejérvári és tinini azonban Rómába felterjesztetnek és felszenteltetnek. E kettőn kivül a többiek pápai megerősités nélkül neveztetvén ki, az apostoli nuntius, valamint a sz. szék által egyszerü áldozároknak tekintetnek. *Választott püspököknek* (electi episcopi) mondatnak, s méltóságos czimmel élnek, a magyar országgyülésre királyi levél által meghivatnak s a főrendek között üléssel és szavazattal birnak; mellkeresztet viselhetnek, de nem aranyláncon, hanem zöld szalagon.

Ha a megyés püspök közülök valamelyiket suffraganeusává felszenteltetni kéri, a római pápa in partibus infidelium más czimet ád neki; erre megerősittetik és felszenteltetik.[2]

236. §. c) A püspökök segédei (coadjutores episcopi).[3]

Püspök segédének (coadjutor episcopi) neveztetik oly egyházi személy, ki valamely elaggott vagy beteges megyéspüspök oldala

[1] C. 5. de electione in Clem. (I. 3.)

[2] A felszentelt ily esetben két püspök czimét birja.

A magyar királyok ezen kinevezési joga a sz. szék által többször, de különösen II. Ferdinánd idejében kétségbe vonatott; mely alkalommal Pázmány Péter esztergomi érsek és bibornok azt erélyesen védelmezte és ujra érvényre juttatta.

[3] *Schmir*: De coadjutoribus et coadjutoriis perpetuis. Aug. Vindel. 1737.;

mellé adatik, hogy azt a kormányzási, vagy püspökrendi működéseiben, vagy mindkettőben segitse. A püspök és megyéje között ugyanis oly szoros kapocs létezik, melynélfogva őt saját akarata ellenére, kivéve valamely kánonszerü okot, letenni, vagy megyéje kormányától eltávolitani nem lehet, részint azért, nehogy ezáltal az elkeseredettnek uj gyötrelem okoztassék,[1] részint az egyházban kezdet óta divatozó azon elvnél fogva, mely szerint mindaddig, mig ő él, más püspök az ő megyéje czimére fel nem szentelhető.[2]

Ennélfogva azon esetre, ha a megyéspüspök agg kora, törődött teste, vagy elmebetegsége miatt főpásztori teendőit saját személyében nem végezhetné s mégis lemondani nem akarna, vagy le nem mondhatna,[3] az egyház régtől fogva[4] megengedte, hogy ezen teendők teljesitésére a püspök oldala mellé annak haláláig egy segédpüspök (coadjutor) adassék. Kezdetben tilos volt a püspöknek segédét utódául kinevezni, mert ez a választási szabadsággal jött volna összeütközésbe.[5] Voltak azonban esetek, midőn fontos okoknál fogva, milyenek: a választások alkalmával keletkezni szokott zavarok és a hatalmasok veszélyes befolyásának megakadályoztatása, megengedtetett, hogy a püspökök mellé a segédek örökösödési joggal alkalmaztassanak. Mikor alkalmaztatnak a püspök-segédek.

A mondottak szerint tehát a segédek kétfélék: ideiglenesek, ha csak a püspök betegsége vagy bármily okból történt akadályoztatása idejére rendeltetnek ki; vagy pedig örökösök, kik örökösödési joggal (cum spe et jure successionis) vannak kirendelve. Kétfélék:

Steck: De adjutoribus praesulum Germaniae. Lips. 1755.; *Overberg*: Diss. de elect. coadjutor. episcopalium Monast. 1780. 4; *Köhler*: De coadjutoribus Germaniae. Mogunt. 1787.; *Thomassin*, P. II. L. II. c. 55. sq. *Held*: Das Recht zur Aufstellung eines Coadjutors mit der Nachfolge. München 1848.

[1] C. 5. de clerico aegrotant. vel debilit. (III. 6.) „Nec afflicto afflictio sit addenda.“

[2] C. 2. Dist. L. LXXX.; c. 5. 6. C. VII. Q. 1.

[3] Kényszeriteni senkit sem lehet, hacsak valamely kánonszerü ok nincsen. c. 5. de cler. aegr. vel debilit. (III. 6); arg. c. 6. cod; c. 14. C. VII. Q. 1.

[4] A történelem már a III. IV. században mutat fel ily eseteket. Narcissus, jeruzsálemi püspök magas életkora (120 éves) miatt az egyházat üdvösen nem kormányozhatván, Palaestina püspökei az ő beleegyezésével a papság és a nép hozzájárulásával melléje örökösödési joggal sz. Sándor cappadociai püspököt rendelték. Theotecnus caesareai püspök segéde Anatolius volt. Euseb. II. E. VI. 9; VII. 31. Maximus Macarius jeruzsálemi; Sz. Ágoston Valerius hippói püspöknek volt segéde és utódja. *Sozomen*. H. E. II. 19. és c. 12. C. VII. Q. 1.

[5] C. 3. 4. 7. C. VII. Q. 1.

a) ideiglenesek,

I. Az *ideiglenes segédek* (coadjutores temporanei).

Kezdetben[1] a főpásztori teendőkkel a szomszéd püspök bizatott meg, vagy pedig maga az elaggott vagy beteges püspök, kinek ily segédre szüksége volt, a clerus, nép és tartománybeli püspökök hozzájárulásával egy más megye czimére felszentelendő püspököt segédkép maga mellé vett, aki a metropolita által felszenteltetett.[2] Néha a metropolita rendelte ki a coadjutort.

VIII. Bonifáczig nem volt elkerülhetlenül szükséges, hogy a segédpüspök a pápa által megerősittessék, ámbár legtöbb esetben a kirendelés a pápának tudomására hozatott; VIII. Bonifácz[3] az ideiglenes segédpüspök kirendelését az apostoli szék számára föntartott ügynek nyilvánitotta, mindamellett megengedte:

a) Hogy azon, Róma városától távol lakó püspökök (episcopi in remotis), kik előhaladott kor, betegség vagy bármily alapos oknál fogva a püspöki megye kormányzatában akadályozva vannak, a káptalan vagy nagyobb részének tanácsa- és beleegyezésével egy vagy két segédet rendelhetnek ki.

b) Ha a püspök elmebeteg, a káptalan rendelhet ki a szavazások kétharmad részével egy, vagy több alkalmas coadjutort a megye kormányzatára.

c) Ha pedig a püspök öregség, vagy gyógyithatlan bajban szenvedvén, a személyes kormányzásra alkalmatlan, és ámbár a káptalan által felkéretett, segédet kirendelni vagy elfogadni vonakodik, a káptalan köteles az ügy állását lehetőleg gyorsan az apostoli széknek tudtul adni, s annak intézkedését bevárni.

b) örökös segédek utódi joggal.

II. *Örökös segédek utódi joggal* (cum jure successionis).

A mai egyházjog szerint időleges coadjutorokat kirendelni nem szokás, azért, mivel oly esetekben, midőn a püspök a megye kormányzatában s a püspöki renddel járó működésekben akadályoztatik, a püspöki és püspökrendi helyettes (vicarius generalis, et vicarius in pontificalibus) által kellőleg helyettesittetik. Jelenleg tehát csak örökös coadjutorok adatnak örökösödési joggal, és pedig a trienti zsinat határozata szerint[4] csak akkor, ha ezt az ügynek az apostoli szék által történt előleges megvizsgálása után az egyház sürgős szüksége és kitünő haszna elkerülhetlenül megkivánja.

[1] Legrégibb időkben ily esetben épen ugy: mint széküresedés esetén a megye kormányát a presbyterium vezette.

[2] C. 12. 14. C. VII. Q. 1.

[3] C. un. de cleric. aegr. in VI-to (III. 5.)

[4] Sess. XXV. c. 7. de ref.

A segédpüspököt az nevezi ki, akinek joga van a püspöki széket betölteni. Magyarországban az apostoli király; a pápa adományozása alá eső püspökségeknél pedig a pápa nevezi ki a coadjutort. Ott, ahol a püspökválasztási jog a káptalant illeti, a coadjutor kirendeléséhez annak beleegyezése kivántatik (v. ö. 232. §.).[1] Minden segédpüspököt, bárki nevezze is azt ki, a pápa erősit meg. A czimet in partibus infidelium, melyre felszenteltetik, szintén a pápa határozza meg. Coadjutort nyerhetnek a szerzetes rendek praelatusai is.[2]

Ki által neveztetnek ki?

A coadjutor kellékeire nézve VIII. Bonifácz nem intézkedett; a trienti zsinat az örökös coadjutorokra nézve azon kellékeket kivánja, melyek a püspöki méltóságra nézve általán szükségesek. Természetes, hogy ugyanazon kellékek kivántatnak az ideiglenes coadjutorban is, ha ennek püspöki renddel járó teendőket is kell teljesiteni. Ily esetben a segéd valamely, a hitetlenek vagy tévhitüek kezében levő megye czimére (in partibus infidelium) felszenteltetik.

A coadjutor *jogai és kötelmei* ezek:

Jogaik és kötelmeik.

1. Jogositva van mindarra, ami a kinevezési okmány vagy a megyés püspök által reá bizatik.

2. Ha a püspök egyes ügyeket maga akar elintézni, azt a coadjutor nem ellenezheti,[3] mert ő a püspöknek csak segéde oly ügyekben, melyeket az maga nem végezhet; de azon ügyeket, melyeket a püspök maga el nem intézhet, vagy végezhet, azt másra nem bizhatja. Ha a püspök egészen tehetetlen, annak egész joghatósága a coadjutorra száll.

3. A coadjutornak a fönnevezett pápa rendelete szerint a megyéspüspök jövedelmeiből bizonyos összeg határozandó.[4]

4. A segéd a püspöki asztalhoz tartozó vagyont, vagy az egyházi vagyont el nem idegenitheti.

5. Köteles minden fontosabb ügyben a coadjutus tanácsát — kivéve, ha az elmebeteg — kikérni; továbbá a felgyógyult püspöknek, vagy káptalanjának, vagy a coadjutus halála után utódjának a kezelésről számolni tartozik.

6. A megyés püspök távollétében cappával, jelenlétében pedig

[1] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 10. 24. — A pápának azonban az egyház jólétének szempontjából joga van a püspök akarata, vagy a káptalan bele nem egyezése esetére is alapos okoknál fogva coadjutort kirendelni.

[2] Az apáczák abbatissáinak is adatnak, ha szükséges segédek.

[3] Arg. *Reg. Jur.* LXI. in VI-to.

[4] Ausztriában azon esetre, ha praebendájok elég jövedelmet nem nyujt, a vallásalapból nyernek segélyt.

rochettum- és mantellettával élhet.[1] A püspöki székben ugyan nem ülhet, de a choruson az első stallum illeti őt.[2] A segédpüspök elé az egész káptalan menni nem tartozik; csak néhányan várják őt be a templom ajtajánál, ahol az öregebb, vagy aki közülök méltóságot visel, neki szentelt vizet nyujt, melylyel önmagát meghinti. Ha ünnepélyesen miséz, a kanonokok neki nem assistálnak, elegendő, ha a diakonus- és subdiakonuson kivül egy méltóságbeli vagy közönséges kanonok pluvialéban mellette segédkezik. Minden sz. ténykedéseknél azonban, melyeket a püspök helyett mint annak kirendeltje végez, pl. papokat szentel, annyi kanonok köteles a coadjutornak segédkezni, amennyit a rubrikák megkivánnak.[3]

7. Az örökös coadjutorok a tartományi zsinaton felszentelési idejök szerint ülnek.[4]

8. A coadjutor a megyei papság irányában minden, a mi reá bizatott, vagy ha a megyés püspök hivatalának teendőire nézve teljesen képtelen, az összes püspöki joghatóságra nézve mint valóságos püspök tekintetik. Önhatóságát másra átruházhatja, de csak azon esetekben, melyekben átruházásnak egyátalán helye van.

Az ideiglenes coadjutor jogositványa megszünik.

Az ideiglenes coadjutor *jogositványa megszünik*, ha azon püspök, aki mellé segédül rendeltetett, a megye kormányára ismét képessé válik, lemond vagy meghal. Megszünik akkor is, ha a coadjutor lemond, testileg vagy jogilag a működésre képtelenné válik, vagy ha meghal. A coadjutort sem a káptalan, sem a püspök le nem teheti, állásától el nem mozdithatja; az elegendő oknál fogva csak az apostoli szék által történhetik.

Az örökös coadjutor a coadjutus halálával annak ipso jure helyébe lép.

Az örökös coadjutornál a püspök halálával a káptalanra semmi joghatóság nem száll át, ily esetben a segédpüspök ipso jure e megholt coadjutus helyébe lép; ujabb kinevezés vagy megerősités nem szükséges, hanem magát ünnepélyesen beiktattatja s ezáltal magát a püspökség birtokába helyezi.

237. §. d) A püspöki officialisok és a püspöki közhelyettes.[5]

A püspöki officialisok.

I. Az archidiakonok minden határon tul emelkedett hatalmának (239. §.) megtörésére a püspökök a XIII. században különös tiszteket

[1] SCR. 31. jan. 1591.

[2] SCR. 13. jan. 1623 ap. *Gavant.* Thes. Rit. p. 100.

[3] SCR. in *Brachar.* 1. sept. 1607. — Ha ünnepélyes misét mond, a hetedik gyertyatartó nem tétetik fel.

[4] SCR. 30. sept. 1596.

[5] *Binterim*: Denkwürdigkeiten. I. 2. 415. *Kober*: Über den Ursprund. u. die rechtliche Stellung der General-Vicare in der Tübinger theol. Quartalschrift

(officiales) rendeltek ki. Ezek vagy olyanok voltak, kik a megye egyes kerületeiben az archidiakonok mellett, mint velök coordinált személyek a rájok ruházott püspöki jogokat gyakorolták (officialis foranei); vagy olyanok, kik részint az archidiakonok hatásköre alól kivont fontosabb peres ügyekben a püspök nevében (nomine episcopi) mint első bíróság mondottak itéletet, részint az archidiakon és az officiales foranei által itélt ügyekben másodbíróságképen jártak el (officiales principales).[1] Idővel az officiales foranei végkép megszüntek. Az *officialis principalis* mellett pedig, kire csupán a törvénykezés volt bizva, a biráskodás kizártával egyedül megyei kormányzásra u. n. *vicarius generalis* rendeltetett ki; amaz máskép *generalis causarum auditor*, emez pedig *vicarius in spiritualibus* czimen is neveztetett. Magyarországban[2] a vicarius generalisban mind a két tisztség összpontosul, miért is nálunk a püspök közhelyettese vicarius in spiritualibus,[3] et causarum auditor generalis-nak neveztetik.

A püspöki közhelyettes.

II. *A püspök közhelyettese* (vicarius generalis episcopalis) *a jelenleg érvényes jog szerint.*

Miután a püspök van hivatva saját püspöki megyéjének kormányzatára, őt püspöki helyettes kinevezésére rendszerint kényszeriteni nem lehet,[4] különösen ha a püspök jogtudós, vagy csekélyebb terjedelmü megyéje van.[5] Ha azonban a püspök a megye székhelyétől hosszabb időre távozik, a jogtudományokban járatlan, megyéje nagy kiterjedésü, beteges vagy bármily oknál fogva a megye kormányzása-, vagy az ügyek elintézésében akadályozva van,[6] köteles helyettest ki-

Jahrg. 1835. p. 535; *Jac. Sbrozzi*: Tractat. de vicario episcopi, officio ejus et potestate constituenda, exercenda et finienda. Venet. 1692; *Pellegrino*: Praxis vicariorum et omnium in utroque foro jus dicentium, in IV. partibus comprehensa. Rom. 1666. Tom. I. *Lauren*: De vicario episcopali. Colon. Agripp. 1707; *Andreucci*: De triplici vicario, generali, capitulari et foraneo Hierarchia ecclesiast. in var. partes suas distributa. Rom. 1766. 1. 372; *Thomassin* P. I. 1. 2. c. 7. 20. *Ferraris*: Prompta bibliotheca. Vicarius generalis; *Helfert*: Von den Rechten der Bischöfe stb. 1. 368. *Bouix*: de judiciis. Paris 1855. *Pertsch*: Von dem Ursprunge der Archidiaconen, Officiale und Vicare Braunschweig 1743. *Friedle*: Über den bischöfl. Generalvicar. (Moy Archiv. 1866. évf.)

[1] Az officiales principales megkülönböztetnek az officiales foraneitől a Clementinákban c. 2. de rescript. (I. 2.)

[2] Hazánk törvényeiben a püspöki helyettes először 1458-ban, Sigism. Decr. m. 3. és 9. cz; az esztergami helyettesek közül pedig első okiratilag emlittetik a XIV. században élt Petrus Archidiac. Neogr.

[3] Hogy megkülönböztessék az in temporalibus vicariustól, vagyis az oeconomustól.

[4] SCC. 11. febr. 1696; *Ferraris* art. I. n. 5.

[5] *Andreucci* p. 275; *Ferraris* n. 3.

[6] SCE. in *Jovaniens.* 17. sept. 1605. in *Motul.* 5. aug. 1650.

rendelni; ellenkező esetben az apostoli szék kényszeriti a püspököt, vagy pedig maga nevez.

A püspök rendeli ki.

A püspök a helyettest szabadon rendeli ki a pápa, a világi kormány[1] előleges jóváhagyása, vagy a káptalan beleegyezése nélkül. A kirendelés eszközlésére nem kivántatik, hogy a püspök már felszentelt legyen, de szükséges, hogy a pápa megerősitését birja s megerősitő okmányát a káptalannak előmutassa. A püspök, ha megyéje nagy kiterjedésü és szokásban van, két, sőt három helyettest is nevezhet: igy az esztergomi megyében mindig kettő szokott lenni, az egyik Esztergomban, a másik Nagy-Szombatban.

Kellékei.

A helyettes kellékeire nézve a közönséges egyházjog szerint megjegyzendő:

1. Nem lehet világi,[2] a felsőbb rendek felvétele elkerülhetlenül nem kivántatik, a hajkorona felvétele már elégséges.[3] Illő azonban, ámbár az általános jog szerint elkerülhetlenül nem szükséges, hogy áldozár neveztessék ki helyettesnek.[4]

2. Legyen legalább 25 éves,[5] törvényes ágyból született,[6] kánonjogtudor, annak szabadalmazottja,[7] vagy legalább a jogtudományokban jártas; ez főleg akkor kivántatik, ha maga a püspök nem jogtudós.

3. Ne legyen lelkész, különösen falusi lelkipásztor,[8] poenitentia-

[1] Ezt az osztrák concordatum is elismerte, melynek IV. pontja igy szól: „Archiepiscopis et episcopis liberum erit vicarios, consiliarios, et adjutores administrationis suae constituere ecclesiasticos quoscumque ad praedicta officia idoneos judicaverint.“ Hasonló értelemben szól a würtembergi concordatum IV. pontja is.

[2] C. 2. de judiciis (II. 1.) „Laici ecclesiastica negotia tractare non debent;“ *Barbosa*: De offic. et potest. episc. P. III. 54. n. 4.

[3] Arg. c. 22. c. XVI. Q. 7; és c. 2. de judiciis.

[4] Amint ez kitünik a c. de offic. jud. ord, és VII. Kelemen „*Decet Romanum Pontificem*“ (16. decemb. 1623.) decretumából.

[5] Arg. c. 7. §. 2. (*Lateran.* III. a. 1179.) de elect. (I. 6.); *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12 de ref.; *Barbosa* l. c. n. 3.

[6] C. 18. (*Greg.* IX.) de filiis presbyt. (I. 17.) *Ferraris* n. 59.

[7] A congregatio episcoporum a trienti zsinat Sess. XXIV. c. 16. de ref. a vicarius capitularisra hozott határozatot a püspöki helyetesre is alkalmaztatni kivánja, főleg akkor, ha a püspök nem kánonjogtudós. — XIV. *Benedek.* pápa is „*Quam ex sublimi*“, aug. 8. 1755-ben kelt Constitutiójának 4. §-ában határozottan kimondja, hogy a helyettességre, legyen az káptalani vagy püspöki, kánonjogtudorság kivántatik.

[8] Declar. Congr. Conc. febr. 3. 1685. ad cap. 12. *Conc. Trid.* Sess. XXIV. SCC. in *Urban.* 14. jan. 1764.

rius,[1] a püspöki papnövelde igazgatója, a püspöknek valamely rokona, sem a püspöki városból való.[2] Hogy a püspök helyettese a káptalanbeli tagok közül neveztessék ki, azt a kánonjog nem csak nem kívánja,[3] sőt inkább a congregatio episcoporum számos határozata a kanonokokat ezen állomástól egyenesen eltiltja. Szokás és gyakorlat utján azonban jelenleg a helyettes rendesen és pedig igen czélszerüen a káptalanbeliek közül választatik.

4. Nem lehet püspök helyettes valamely kolduló szerzetnek tagja, még akkor sem, ha ezen tag később más szerzetbe lépett volna át.[4] Vajjon lehetnek-e más szerzetesrendek tagjai püspökhelyettesek? ez vitás kérdés. Némely jogtudósok[5] azt állitják, hogy más szerzetesek a rendfőnöknek beleegyezésével kinevezhetők; mig mások szerint bármely szerzetes csak külön pápai engedély folytán rendelhető ki püspöki helyettesnek,[6] miután ezen hivatal elfogadása a kolostoron kivüli lakást teszi szükségessé, a kolostort pedig a szerzetes csak pápai engedélylyel hagyhatja el. Azonfölül nálunk hazai törvények megkivánják, hogy a helyettes született magyar[7] legyen, a hazai nyelvet értse, és a világi törvényekben is jártas legyen.

Ha a püspök oly egyént nevez ki helyettesének, akiben az elő-

[1] SCE. in *Arim.* 28. jan. 1111. Nehogy gyanut keltsenek, miszerint a gyóntatószékben hallottakat az igazság kiszolgáltatásánál felhasználják.

[2] Ezt a congr. episcop. és regul. számos határozataiban kimondotta jelesen 28. jul. 1587; 9. márt. 1593: aug. 15. 1675. stb. V. ö. még *Ferraris* n. 34. Analecta jur. pontif. 1855. p. 2891. — Acta. *conc. Lacens.* I. 359. ezeket irja: „Episcopi praeterea in vicarios generales suos fratres aut nepotes aut propriae episcopales urbis cives non eligant;" *Pignatelli* pedig igy nyilatkozik: „Originarius civitatis vel dioecesis non potest esse vicarius: nam propter consanguinitates, affinitates, familiaritates, et alias attinentias, potest deviare a recto tramite justitiae vel certo se reddere partibus suspensum."

[3] Hogy a püspök nem köteles a káptalanbeli tagok közül nevezni ki helyettesét, világosan kimondatik az „Espositione dei sentimenti di sua Santita" 1819. nr. 33. (Münch. Gyüj t. II. p. 402).

[4] C. 1. de regul. in Clement. (III. 9.); c 1. de verb. sign. in Clem. (V. 11.)

[5] Pl. *Engel.* coll. jur. univ. I. 28. n. 9; *Bouix* p. 392. *Schmalzgruber.*

[6] Világosan kimondja ezt VII. *Kelemen* 1599. jul. 25-én kelt „*Nullus omnino*" constitutiója is.

Kivétetik itt természetesen azon eset, midőn a quasi episcopalis jurisdictióval biró szerzetes apátok, pl. nálunk a panonhalmi főapát közhelynököt rendelnek ki. A sz. mártoni főapát a rendtagok közül szemeli ki helyettesét, ki épen ugy, mint bármily püspöki helyettes vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis czimével és kormányhatóságával bir. V. ö. Schematismus V. el. r. Ord. s. Benedicti. 1872. p. 11.

[7] *Uladisl.* D. II. 32. D. IV. 25.

irt kellékek hiányzanak, emiatt a káptalan Rómában a püspökök gyülekezeténél (congregatio episcoporum) panaszt emelhet.

A kinevezésre bizonyos forma nincs határozva. Érvényes a szóbelileg történt kinevezés is. Rendszerint azonban a püspöki helyettes kirendelése irásban történik, s az okmány neki kézbesittetik, hogy később szükség esetén, ha hatalma kétségbe vonatnék, magát igazolhassa. A kirendelés, valamint a helyettesre ruházott hatalomkör a káptalannal, a megye papságával közlendő; a világi kormánynak is hivatalosan tudomására hozandó, s a kirendelési okmány hiteles párban a püspöki levéltárban elteendő.

Joghatósága. Hatásköre.

A püspöki helyettes joghatósága csak *átruházott* és *helyettesitő* (mandata et vicaria). Hatásköre a püspöktől függ; ennélfogva csak azon hatalomfokkal bir, mely kineveztetése alkalmával reá ruháztatik, ez rendesen a kinevezési okmányban szokott kijelöltetni. Ha megbizása csak általánosan szól, (cum generali mandato constituitur), a közönséges egyházjog szerint ugyanőt az összes rendes püspöki hatóság gyakorlása illeti; vannak mégis oly teendők, miknek törvényes gyakorlására csak ugy tekintetik feljogositottnak, ha erre a püspök által különösen s névszerint megbizatik[1] (speciale mandatum). Ilyenek a következők:

1. A bünvádi esetek nyomozása és a büntető törvényhatóság gyakorlása egyházi személyek ellen in causis majoribus; különösen egyházi fenyitékek vagy büntetések t. i. kiközösités, tilozat, vagy felfüggesztés általi megfenyités, javadalomtóli megfosztás, letétel, vagy a papságbóli kivetkőztetés.[2]

2. A püspöki szabad adományozás alá eső javadalmak adományozása.[3]

3. A megye látogatása, mivel ezt a püspök saját személyében köteles teljesiteni, s csak a törvényes akadályoztatás esetén bizhatja meg helynökét, vagy valamely visitátort.[4]

[1] C. 3. (*Bonif.* VII. in IV-to (I. 13.): „Quum in generali concessione nequaquam illa veniant, quae non esset quis verisimiliter in specie concessurus."

[2] C. 2. (*Bonif.* VII.) in VI-to: „Licet in officialem episcopi per commissionem sui officii, generaliter sibi factam causarum cognitio transferatur, potestatem tamen inquirendi, corrigendi, aut puniendi aliquorum excessus, seu aliquos a suis beneficiis, officiis vel administrationibus amovendi, transferri nolumus in eundem, nisi sibi specialiter haec committantur."

[3] C. 3. de offic. vicar. in VI-to. „... Cum in generali ... vicarii generales episcopi beneficia conferre non possunt, nisi beneficiorum collatio ipsis specialiter sit comissa."

[4] C. 6. in VI-to de offic. jud. ord. (I- 16.); *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 3. de ref.

4. Elbocsátó levelek kiállitása, kivéve, ha a püspök hosszabb ideig megyéjétől távol van, és a halasztás a felszentelendő hátrányával van összekötve.[1]

5. A szabálytalanság és a titkos vétségek alóli felmentés, amennyiben a püspök erre maga jogositva van, kivéve az eretnekség bünténvét, mely alól csak maga a püspök menthet fel.[2]

6. A megyei zsinat egybehivása.[3]

7. Uj javadalmak alapitása,[4] felosztása, egyesitése, megszüntetése; a javadalomnak nyugdijjali megterheltetése,[5] valamely egyházi méltóság alapitásának helybenhagyása.

8. A javadalmakróli lemondás elfogadása vagy a csere helybenhagyása.[6]

9. Az egyház javainak elidegenitése vagy az elidegenitésre megkivántató engedélyadás.

10. Uj kolostorok, konventek, vagy egyházi testvérületek alapitására szükséges engedélyezés.[7]

11. A püspöki renddel járó egyházmüködések teljesitése, ha a helyettes felszentelt püspök volna is;[8] vagy annak megengedése, hogy más püspök a megye területén ilynemü müködéseket teljesithessen.

12. A bucsuengedélyezés.[9]

13. Végre a helyettes az ő egész joghatóságát másra a püspök különös beleegyezés nélkül át nem ruházhatja.[10]

Az érsek helyettese a suffraganpüspök fölött semmi hatóságot nem gyakorolhat, [11] mivel ő csak a püspöki, nem pedig az érseki hatóságot képviseli.

[1] C. 3. *Bonif.* VIII. in VI-to de temp. ordinat. (I. 9.)

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 6. de ref.

[3] SCC. 4. decemb. 1655. *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 8. 3. Kivéve a bibornok-helyettest, ki erre III. Pál egyik Constitutiója folytán fel van hatalmazva, és ki egyáltalán nagyobb hatalomkörrel bir, mint bármily más püspöki helyettes.

[4] *Ferraris* n. 34; *Barbosa* n. 76; *Sbrozzi* L. I. qu. 117. n. 1.

[5] *Barbosa* n. 77; *Ferraris* n. 35.

[6] *Barbosa* n. 66; *Ferraris* n. 27.

[7] *Barbosa* n. 89; *Ferraris* n. 43.

[8] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 8. 2.

[9] C. 12. de excess. praelat. (V. 31.): *Barbosa* n. 90; *Ferraris* n. 62; *Friedle* p. 362.

[10] SCC. in *Cordub.* Null. Prof. 19. sept. 1761.

Azon egyén, akire a vicarius generalis a püspök beleegyezésével joghatóságát akadályoztatása esetén rövid időre átruházza, nálunk *Pro-vicariusnak* neveztetik.

[11] C. 1. offic. jud. ord. in VI-to.

A püspökhelyettes, mint a püspök alteregója, a megyei zsinaton és azon kivül minden egyéb méltóságot és kanonokot megelőz; és minthogy a helynök joghatósága egy a püspökével, a végitélettőli felebbezés nem a püspökhöz, hanem az érseki hatósághoz történik.[1] A hivatalában vétkes helynök megfenyitése a metropolita, nem pedig a püspök által történik, nehogy ez saját ügyében biráskodni látszassék;[2] a püspök utódja által hivatalos müködéseiért számadásra nem vonható, sem meg nem büntethető.[3]

Hatósága megszünik.

A püspökhelyettes *hatósága megszünik:*

1. A helyettes halálával.

2. Ha a helyettes lemond és a püspök részéről a lemondás elfogadtatott. Történhetik a lemondás hallgatag is, jelesen az által, hogy a helyettes a megyét elhagyja azon szándékkal, hogy többé vissza nem tér.

3. Coram episcopo vagyis mindazon esetekben, midőn a püspök, mint megbizó, a megbizás által vicariusára bizott jogositványt ő maga kivánja gyakorolni, mert ez nem egyéb, mint a meghatalmazásnak részbeni visszavonása.

4. Ha a megbizó püspök a helyettestől a megbizást visszavonja, vagy a helyettest hivatalától megfosztja. A püspök a megbizást helyettesétől bármikor minden ok nélkül is visszavonhatja; ha a meghatalmazás visszavonása a helyettessel közöltetett, minden általa tett további intézkedés semmis.

5. Ha a püspök elmebeteggé leszen.

6. Ha a püspök meghal; vagy a püspöki szék bármikép megürül; tehát ha a püspök lemond, más püspöki megyébe áttétetik, felfüggesztetik, a keresztény közösségből kizáratik, vagy ha a pogányok által fogságba ejtetik.

A püspöki helyettes bizonyos tiszteletdijra tarthat igényt. Erről a püspök köteles gondoskodni, különösen ha a helyettes nem a káptalanból való. A római curiai gyakorlat szerint[4] a dij legkevesebb 50 arany legyen s nem állhat bizonytalan irodai jövedelmekből.[5]

[1] C. 2. de consvetudine in VI-to. (I. 4.); c. 3. de appellat. in VI-to. (II. 15.) — [2] SCC. in *Favent.* 25. febr. 1642.

[3] SCC. 3. febr. 1747. Ha hivatalos müködésén kivül követ el vétséget, ezért a püspök őt büntetés alá vetheti.

[4] SCE. in *Ventimil.* 8. maj. 1606.

[5] SCE. in *Sennogal.* 16. oct. 1604.

Hazánkban is, némely megyét kivéve, a püspöki helyettes tiszteletdijjáról a püspök gondoskodik; a pécsi püspöki megyében a helyettes dijjazására a káptalan vagyonához tartozó Garé nevü birtok jövedelmei engedtetnek át, ennek jövedelmeit élvezi a káptalani helynök is.

238. §. A consistoriumok és a házassági itélőszékek.

A consistoriumok tagjai.

A püspöknek a bíráskodás és a megye kormányzásában segédül szolgál a *consistorium* vagy *szentszék*. Ennek tagjai:

1. Az *elnök*, aki vagy maga a püspök vagy helyettese, vagy általános ügyhallgatója.

2. Az *ülnökök* (assessores). Ezeket a valóságos kanonokok és egyéb, különösen a jogtéren jártasabb egyházi személyek közül a püspök szabadon nevezi ki. Széküresedés esetén a káptalani helyettes is nevezhet ki ülnököt. Ausztriában az ülnökök consiliariusoknak neveztetnek.

3. A *házassági kötelék és szerzetesi fogadalom hivatalos védője* (Professionis religiosae, et vinculi matrimonii defensor).

4. A sz. *széki ügyész* (Fiscus consistorialis); *jegyző*, a *szegények ügyvéde* (advocatus pauperum), *orvos*, *sebész* és a *bába*.[1] Ezekről a törvényhatóságnál bővebben leend szó.

Hazánkban a munkácsi megyében van egy *consistorium subalternum* is, melynek elnöke a marmarosi vicarius foraneus, tagja több lelkész.

Házassági itélőszék.

Némely országban, pl. Ausztriában a consistoriumtól külön van választva a *házassági itélőszék* (tribunal matrimoniale); amaz a megye kormányzásához tartozó ügyeket kezeli, az utóbbi pedig a házassági perekben itél.

II. A MEGYE EGYES RÉSZEINEK KORMÁNYZÁSÁRA NÉZVE.

239. §. a) Főesperesek (archidiaconi) és külső helynökök (vicarii foranei).[2]

Mikor keletkeztek az archidiaconusok?

I. *Archidiaconusnak* kezdetben az neveztetett, aki a székes egyháznál alkalmazott diákonok és szegényügy feletti felügyelettel volt megbizva. Tiszte és méltósága a IV. század elejéig vihető vissza. Hiva-

[1] A szentszéknél szolgák is alkalmaztatnak, kik Magyarországban *cursor* nevet viselnek.

[2] *J. B. Tiers*: De stola in archidiaconorum visitationibus Tar. 1674. *Kness*: Erläuterung des Archidiaconalwesens. Helmstadt. 1725; *Pertsch*: Von dem Ursprunge der Archidiaconen, Officiale und Vicare. Hildesheim, 1743. *Spitz*: De archidiaconatibus in Germania ac ecclesia Colonienси. Bonn. 1790; *Würdtwein*: Dioecesis Moguntina in archidiaconatus distincta. Mannheim 1763. 3. Tom. *Mooren*: Das Dortmunder Archidiaconat. Köln 1853; *Wunder*: Die Archidiaconate des Bisthums Bamberg. Bamberg 1845. *Wolf*: Historische Abhandlungen von den geistlichen Commissarien im Erzstifte Mainz. Gött. 1797.

talos kötelessége a püspök melletti segédkezésben állott. Ezen méltóságra rendszerint nem az választatott, aki felszentelésre legidősb diákon volt, hanem a legügyesebb, legalkalmatosabb, s a kiben a püspök legtöbb bizalmat helyezett. Egyházi rendjére nézve ugyan az áldozárok után állott, de hatalom és befolyás tekintetében ezeket messze tulhaladta. Miután ezen állás a vele összekötött jogositványoknál fogva sokkal nagyobb jelentőséggel birt, mint az áldozárság, azért az archidiakon a presbyteratust nem szivesen vette fel, annál is inkább, mivel ez által az archidiaconi méltóságot rendszerint elvesztette. Kezdetben tehát ezen méltóság a diákoni rendhez volt kötve,[1] később azt presbyter is viselhette. Önként értetik, hogy oly archidiakonoknak, kiknek javadalmai lelkipásztorkodással voltak összekapcsolva, az áldozárságot szükségkép fel kellett venniök.

Mi tartozott régenten hivatal-körükbe?

Az archidiaconus hivatala köréhez tartozott régenten: a szegények,[2] árvák[3] és özvegyek fölötti gondoskodás; a felügyelet arra nézve: vajjon az alsóbb rendü papok az istenitisztelet körüli teendőiket pontosan teljesitik-e? a papi pályára szánt ifjaknak a tudományokbani kiképeztetése,[5] az alsóbb papságnak pedig a renddel járó teendőkbeni oktatása; a püspök gyámolitása a megye kormányzásában, néha az ő személyének a zsinatokon való képviselése és a felszentelendő egyháziak melletti tanuskodás; s végre a VI. század óta, midőn az archidiákonok minden áldozárok fölötti fokozatot nyertek, az áldozárok irányában is gyakorolható fenyitő hatóság.[6]

St. Turk: De jurisdictionis civilis per medium aevum cum ecclesiastica con. junctae origine et progressu. Monast. 1832. *Binterim*: Denkwürdigkeiten I. 1. 404. l. és Die alte und neue Erzdiöcese Cöln. II. 283. l. *Bouix*: De capitulis, p. 89; *Hurter*: Geschichte Innocenz III. 3. 361. *Helfert*: Von den Rechten der Bischöfe und Pfarrer. 1. 409.

[1] C. 8. Dist. LXXIV. (S. *Greg. M.* a. 592. epist. 20. Lib. II. ed. Maurin.)

[2] Sulpic. Severi dialog. II. c. 2. (ed. Joh. Clerici Lips. 1709. p. 443.)

[3] C. 17. *Carth.* IV. Néha a foglyok fölötti gondoskodás is (c. 20. *conc. Aurel.* V. a. 549).

[4] C. 1. §. 11. Dist. XXV.

[5] *Gregor. Turon.* hist. VI. 36: „ . . . . Scias me emissum ab archidiacono et praeceptore;" ejusd. de gloria martyrum I. 78. „Erat . . . . archidiaconus Joannes nomine, valde religiosus et in archidiaconatu suo studium docendi par. vulos habens."

[6] Az archidiaconus egyéb teendői a c. 1. §. 11. Dist. XXV. olvashatók, hol a többi között mondatik: „Sollicitudo quoque parochiarum, et ordinatio et jurgia ad ejus pertinent curam, pro reparandis dioecesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti, ipse inquirit parochis cum jussione episcopi et ornamenta

A hét első században keresztül minden püspöki megyének csak egy archidiákonja volt. Miután a VIII. században a püspökök öntapasztalat utján belátták, hogy az egész megyébeni rend föntartására és a püspöki tekintély megvédésére egy archidiakonus szorgalma nem elégséges, többet rendelének és mindegyiknek külön területet jeleltek ki.[1] A fődiákoni méltóságot a káptalanok alakulása után ezek, vagy a szerzetes-rendek fejei, a prépostok ragadták egyes kerületben magukhoz. A székesegyháznál alkalmazott archidiaconust, aki a régi archidiákon utódjának és társai között elsőnek tekintetett, *archidiaconus major*,[2] a többit pedig *archidiaconi minores*[3]-nek nevezték.

A X. és XI. században az archidiákonok még mint a püspöktől függő segédek tünnek fel,[4] kik a püspököt a megye felügyeletében és látogatásánál gyámolitották.

A XII. században az archidiákonok már mint önálló hivatalnokok működtek, kik a püspöki joghatóságban foglalt bizonyos jogokat gyakoroltak s csak némely ügyekre nézve szükségelték a püspöki jóváhagyást.[5] Ezen század vége felé, különösen pedig a XIII. században

vel res basilicarum parochiarum, gesta libertatum ecclesiarum episcopo idem refert, collectam pecuniam de communione ipse accipit et episcopo defert et clericis proprias partes idem distribuit. Ab archidiacono nunciantur episcopo excessus diaconorum, ipse denunciat sacerdoti in sacrario jejuniorum dies, atque solemnitatum, et ab ipso publice in ecclesia praedicatur; quando vero archidiaconus absens est, vicem ejus diaconus sequens adimplet."

[1] *Heddo*, strassburgi püspök volt az első, aki megyéjet 774-ben hét archidiaconatusra osztotta fel. Példáját csakhamar más püspökök is követték.

[2] *Syn. Tullens.* a. 1072, *Hartzheim*, 3. 160; A mainzi okm. 1150. Würdtweinnál, dioec. Mogunt. 1. 87: „ut cella illa cum allodiis suis jure fundi Metensi attineret ecclesiae, jure autem dioecesano mihi meisque successoribus, et archidiacono suo majori Moguntiae metropolis praeposito obediens esset."

[3] Epist. *Innoc.* III. „. . . minori vero archidiacono excepta distributione, quam percipiat ratione praebendae suae, medietatem alterius distributionis integre assignare tenebitur."

[4] C. 7. Rotomag. a. 1050. Mansi 19. 753: „Ut nullus ex officialibus episcopi, archidiaconus videlicet aut notarius pro ordinandis clericis munera exigat."

[5] Hogy azonban ezen jóváhagyást is nem mindig kérték ki, kitünik onnan, hogy a pápák az archidiaconusoknak ismételve szigoruan meghagyják, miszerint a püspök beleegyezése nélkül a javadalmakat ne adományozzák, kiközösítéseket ne eszközöljenek, bizonyitványokat ki ne adjanak, a dekánokat ki ne rendeljék, vagy le ne tegyék. V. ö. Epistol. *Hadrian.* IV. ad archid. eccl. Trever. 1157—1159; c. 4. (*Alex.* III. Eliens. archid.) de offic. archid. I. 23. c. 5. (*Alex.* III. Vigor. episc.) eod. titul; c. 8. (*Innoc.* III.) eod. tit. Az archidiaconok ezen időben gyakran vicarii nati, intitulati, perpetui név alatt fordulnak elő. *Schmalzgruber*, Jus eccl. univ. L. I. tit. 23. n. 7.

A XIII. században érte el hatalmuk a legfőbb fokot.

érte el az archidiákonok hatalma a legfőbb fokot; a fődiákoni méltóságot valóságos és pedig önjogu hatósággá fejlesztették, oly annyira, hogy többé nem mint a püspök segédjei, hanem mint annak mellérendeltjei szerepeltek, s a püspökétől külön hatóságot gyakoroltak. A fent elősorolt jogaikon kivül ezen korban még az archidiaconus jogköréhez (jus archidiaconale) tartozott:[1] a kerületeikben levő papság erkölcsi viselete s hivatalos teendői fölötti őrködés; tudomást szereztek maguknak más megye- vagy archidiaconatusból átjött papok képességéről, gondoskodtak az istenitisztelet pontos elvégzése és az istenitiszteletnél szükséges eszközökről, egyes egyházak javadalmazásáról;[2] felszentelték a templomokat, oltárokat,[3] felügyeltek az egyház vagyonára.[4] Hogy ezen felügyelési jogot annál pontosabban gyakorolhassák, kerületeiket évenkint egyszer meglátogathatták,[5] s procuratiót követelhettek.[6] Némely megyében az alájok tartozó papsággal évenkint többször tartottak gyülekezeteket u. n. *capitulumokat*, melyekre a papság pénzbüntetés vagy néha felfüggesztés terhe alatt megjelenni tartozott. Ezen fölül nem csak megvizsgálták[7] a papjelölteket, hanem részökre bizonyitványokat is állitottak ki;[8] kerületeikben a püspöknek fön nem tartott egyházjavadalmakat szabadon osztogatták, a megüresedett javadalmakra kijelelteket megerősitették; a dekánokat hivatalaikba be- vagy

[1] III. Incze pápa c. 7. de offic. archidiac. (I. 23.) terjedelmesen szól az archidiaconus jogairól. Registr. libr. XIV. ep. 45. az archidiakonust judex ordinariusnak nevezi: „inhibemus ne dioecesanus episcopus, vel archidiaconus loci seu quilibet alius judex ordinarius.“ V. ö.; még *Conc. Valenc.* a. 1258 (Harduin 8. 1983.) „Episcopus vel ordinarius, alias archidiaconus.“ Az őt illető ordinaria jurisdictióról szólanak: c. 2. *Noviom.* saec. XIII. és c. 35. *Exoniens.* a. 1287.

[2] C. 14. §. 34. *Leodiens.* a. 1284.

[3] C. 23. 24. *Oxon.* a. 1222; c. 20. *London.* a. 1237.

[4] C. 25. *Oxon.* a. 1222.

[5] C. 6. (*Alex.* III. episc. Conventr.) de off. archid. (I. 23); „quatenus prohibeatis R. Cestrensi archidiacono, ne ad ecclesias sui archidiaconatus visitandas, nisi semel in anno accedat, nisi forte talis causa emerserit, propter quam ipsum oporteat praefatas ecclesias saepius visitare.“ V. ö. még c. 54. (*Gregor.* IX.) de elect. (I. 6.)

[6] C. 10. de off. archid. (I. 23.) „Ad petitionem archidiaconi Senonensis conquerentis, quod abbas et conventus monasterii S. Petri Senonensis procurationem annuam, et quaedam alia ratione sui archidiaconatus ad ipsum spectentia exhiberi sibi contra justitiam denegabant — dedimus in mandatis, ut“ etc. — C. 54. §. 4. de elect. (I. 6.); c. 6. de censibus (III. 39.)

[7] C. 7. §. 5. (*Innocen.* III.) de off. archid. (I. 23.); *Const. Valent.* a. 1258. Harduin 7.

[8] C. 8. *Exon.* a 1287.

kitették, sőt a kerületeikben levő egyes javadalmak egyesítése-, felosztása-, vagy megszüntetésére nézve a püspökök az archidiaconus beleegyezése nélkül nem intézkedhettek;[1] szabálytalansági és házassági ügyekben felmentettek, egyes adónemeket kivetettek, s végre házassági ügyekben ítéltek, polgári és fenyitő törvénykezést gyakoroltak; szóval teljes kormányzati joggal éltek és az összes megyei hatóságot a püspök kezéből kivették. Minthogy pedig ily tekintélyes hivataluk rendszerint dús jövedelmekkel járt: azért azt gyakran magas állásu világiak, sőt királyi és fejedelmi házak sarjai is bitorolták anélkül, hogy magokat diakonná szenteltették volna.

Az archidiakonusok állása lassankint oly természetellenessé vált, azoknak a nép- és papságra gyakorolt nyomásai oly elviselhetlenek lettek és a püspöki hatalmat sértő tulkapásaik oly gyakoriak voltak, hogy hatalmuk megszoritásáról kellett gondoskodni. Miután jogkörüket már számos XII. XIII. és XIV. századbeli zsinat és a püspökök is azáltal megszoritották, hogy megyéik számára külön az archidiákonok fölött állott püspöki közhelyetteseket kezdék kinevezni, végre a trienti zsinat[2] hatalmukat teljesen megtörte, s őket a püspöktől egészen függővé tette. Az emlitett zsinat a kerületek látogatását az archidiákonoknak csak a püspök beleegyezésével engedte meg, oly kötelezettség mellett, hogy a látogatás eredményét a püspök elé tartoznak egy hónap alatt terjeszteni, a zsinat továbbá minden peres ügyet a püspök itélőszéke elé utal, a házassági ügyekbeni itélethozást s a fenyitő törvénykezést tőlök teljesen még a látogatás alkalmával is megvonja, a papoknak fegyelmi kihágások miatti megfenyithetését tőlök megtagadja, a kiközösitésre való jogot egyedül a püspöknek tulajdonitja; végül az archidiákoni méltóság elnyerhetésére kánonjogtudori fokot követel, vagy azt kivánja, hogy az előmozditandó legalább a kánonjog szabadalmazottja legyen.[3] A vidéki archidiákonusok némely megyékben még a trienti zsinat előtt, másokban a XVII. XVIII. században többnyire megszüntek, mig a székesegyházi archidiákonatusok legtöbb káptalannál, mint külön méltóság és czim még ma is léteznek, annélkül azonban, hogy egykori nagy terjedelmü

A XII—XIV. századbeli zsinatok és a püspökök hatalmukat megszoritották, a trienti zsinat pedig azt teljesen megtörte.

A XVII. XVIII. században többnyire megszüntek, ma csak a czim maradt fenn.

[1] Joannes archiepiscopus Treviriensis 1196 évben kelt egyik okmányában a plebániák bekeblezésére vonatkozólag ezeket mondja. „Benevolo assensu Conradi archidiaconi, in cujus archidiaconatu eadem parochia sita est, confirmavimus.“

[2] Sess. XXIV. c. 3. 12. 20 XXV. c. 14. de ref.

[3] A trienti zsinat, mely az archidiaconust „*oculus episcopi*“-nak nevezi, ide vonatkozólag Sess. XXIV. c. 12. de ref. ezeket mondja: „Archidiaconi etiam sint in omnibus ecclesiis ubi fieri poterit magistri in theologia seu doctores aut licentiati in jure canonico.“

hatalmukkal diszlenének. Tehát ma csak a czim maradt meg, s mostani jogaikat nem a régi kánontárból, hanem részletes egyházak szokásaiból, a püspökök megbizásaiból és különös kiváltságokból lehet megtudni.

Hazánkban. Hazánkban mind a székesegyházi, mind pedig a vidéki archidiakonok tiszte ma is fönáll, és pedig ugy, hogy a vidékiek czime is többnyire székeskáptalani kanonokságokkal van összekötve, s ezen czimre a kanonokok ő felsége által rendesen fokozatos előléptetés utján neveztetnek ki. Vannak azonban olyan püspöki megyék is, melyekben a káptalan kebelén kivüli főesperesek is (archidiaconi rurales) léteznek; ilyenek az egri, kassai, szathmári, munkácsi, beszterczei és a diakovári, nagyváradi gör. kath. és kőrösi püspöki megyék.[1] Az archidiakonok kötelessége jelenleg: kerületeiket meglátogatni, mit az 1858-ki esztergami tartományi zsinat is szigoruan előir,[2] a látogatás alkalmával talált csekélyebb hiányokat sommás uton eltávolitani, de az arra vonatkozó irományokat egy hónap alatt a püspökhöz tartoznak áttenni; a kerületet meglátogató püspököt kisérni, az espereseket hivatalukba igtatni, a kerületbeli templomok számadásait megvizsgálni s a rájuk bizott ügyekben a püspöki hatóságot a polgári hatóságok előtt képviselni[3] stb.

Külső helynökök. II. *Külső helynökök* (vicarii foranei).

Magyarországban kevés helyen, jelesen csak a munkácsi, lugosi és kőrösi megyékben találhatók. Ezek a megyék egyes részeiben kevéssé fontos ügyeket intéznek el: a felebbezés tőlök a püspökhöz, vagy az általános helyetteshez történik.

240. §. b) Az alesperesek (vicearchidiaconi).

I. Midőn a keresztény vallás a városokból a falvakra is kiterjedt, lassankint a vidéken is imaházak, kápolnák és templomok keletkeztek. A jelesebb egyházak lelkészeinek felügyelete alá több kisebb egyház-

[1] A bexini főesperes a zágrábi székeskáptalanban 1848-ig kerülete (Muraköz) dézsmájában részesült.

[2] „Archidiaconi suos districtus sollicite visitent, atque omnes in omnibus negotiis ecclesiae et salutis animarum, cumprimis ad nutum episcopi vel capituli deputati, aut exmissi sine fluctuatione obsequantur, et sibi commissa conscientiose exequantur.“ Decreta et acta *Conc. Prov. Strig.* 1858. p. 56.

[3] Erdélyben a kisebb házassági ügyekre nézve a legutóbbi időkig fönállottak az u. n. főesperesi székek; az 1279-ben tartott budai zsinat tekintettel a főespereseknek a házasságügyre való befolyására, kivánja, hogy azok az egyházjogban eléggé jártasak legyenek.

ból álló kerület adatott. Ezen papok, kik a kisebb egyházakkal biró lelkészek élén állottak, a székesegyházi archipresbyterek példájára, kik a székvárosban levő papságra ügyeltek fel, szintén archipresbytereknek, de hogy a székvárosiaktól megkülönböztessenek, *archipresbyteri ruraleseknek* neveztettek; később pedig mivel a székvárosokon kivül laktak, *vicarii forranei*, vagy a decem latin szótól, mivel kerületök és joghatóságuk kezdetben rendszerint tiz plebániára terjedt, *decani rurales*[1] nevet nyertek. Kerületeik hajdan *decaniae*[2] vagy *christianitates*[3]-nek mondattak. A decánok feladata volt az alájok rendelt lelkészeket igazgatni, utbavezetni, viseletökre felügyelni, köztük a püspöki rendeletek végrehajtását eszközölni s felőlök s a körükben előfordult minden fontosabb ügyről a püspököt értesiteni E czélból a decanus kerületét időnkint meglátogatta, s a kerületi papsággal gyülekezeteket (capitula ruralia vel calendae) tartott.[4] Archipresbyteri rurales.

II. Miután napjainkban is egyes püspöki megyék nagy kiterjedése miatt a püspök maga saját személyében a hivekre és ezek lelkipásztoraira, s különösen az utóbbiak erkölcsi viseletére fel nem ügyelhet, szükséges volt az egyes megyéket kisebb részekre felosztani, melyek ma kerületeknek, vagy járásoknak (districtus) neveztetnek. Ezen kerületek élén Németországban az u. n. decánok, némely országokban, jelesen Olaszországban vicarii foranei, hazánkban pedig az *alesperesek*[5] (vicearchidiaconi), a görög katholikusoknál a proto-presbyteri állanak. Az alesperesek eszerint a püspöknek azon közegei, kik egyrészt a püspöki rendeletek végrehajtására, a lelkipásztorok és hivek feletti felügyelet gyakorlására, másrészt pedig arra rendelvék, hogy a székváros kivüli papság kivánalmait a püspöknek tudomására juttassák. Alesperesek.

A megyét kerületekre felosztani, az egyes kerületek határait mó-

[1] Igy nevezi őket már III. *Incze* pápa c. 7. de off. archid. §. 6. (I. 23,) *Petrus Besen* († 1190. körül) epist. 58. őket vicearchidiákonoknak mondja. A decanus nevezet tulajdonkép a szerzetesektől ered, kiknél minden tiz egyén előljárója decanus-nak hivatott: „Opus suum — mondja sz. *Ágoston*: De Morib. Eccl. L. I. c. 31. — tradunt eis, quos decanos vocant, eo quod sint denis praepositi.“

[2] Syn. *Carol.* II. ab. Tolos. a 844. c. 3. (Pertz, Mon. Germ. hist. Tom. III. p. 378.)

[3] Ezen elnevezés különösen Angolországban divatozott. V. ö. *Glanvilla* Tract. de legib. L. IV. C. 9.

[4] Hajdan minden hónapban tartattak, azért calendae nevet nyertek.

[5] Erdélyben nincsenek alesperesek, hanem 16 archidiaconus, kik közül 15-öt a püspök a káptalanon kivül a megye papságából nevez. Hivataluk az, ami másutt az alespereseké, czimök: Reverendissimus.

dositani, a püspök joga; ő nevezi ki[1] a kerület jelesebb, tudományokban jártasabb és példás életü lelkészei közül az alesperest; valamint neki van joga azt hivatalától is megfosztani; ami azonban csak igazságos fölötte fontos okoknál fogva történhetik.

Jogaik, kötelességeik.

Diszes hivatalukkal bizonyos jogok és kötelességek vannak összekötve; de mivel azok az illető püspök tetszésétől függnek, a megyék különbségéhez képest különbözők. Itt csak a főbbeket, jelesen azokat emlitjük meg, melyek hazánkban csaknem minden megyében divatoznak.[2]

Ezek pedig következők:

1. Tartoznak a püspök minden rendeleteit maguk lelkiismeretesen megtartani és a kerületbeli tagok által is pontosan megtartatni.

2. Felügyelnek a kerületi papság erkölcsi viseletére, s arra: vajjon a lelkészek lelkipásztorkodási teendőiket teljesitik-e? jelesen hirdetik-e szorgalmasan az Isten igéjét, látogatják-e az iskolákat, tanitják-e a gyermekeket a hit elemeire, a szentségeket kellő tisztelet- és ájtatossággal szolgáltatják-e ki, eleget tesznek-e helybenlakási kötelezettségöknek? szóval: rajta legyenek, hogy a kerületben az erkölcstisztaság, a

[1] Némely német államban kivételesen a kerület lelkészei tiszttársaik közül egyet (pl. Bajorországban), vagy többet (pl. Kölnben 3-at) előterjesztenek. A püspöknek van joga az előterjesztettek kellékeit megitélni, s azok közül egyet, vagy ha egy terjesztetett volna elő, ezt kinevezni; ha az előterjesztett ezen hivatalra alkalmas nem volna, a püspök belátása szerint nevezi ki azon kerületi papot, kit alkalmasnak tart. Az ily választásnál szavazattal van felruházva — hacsak a püspök máskép nem intézkedik — a kerület minden papja, a segédek, sőt még a szerzetesek is; szenvedő választási képességgel pedig bir minden plebános. A szavazás vagy ugy történik, hogy a lepecsételt levelek a püspökhöz küldetnek, vagy pedig a kerület tagjai összejönnek, s ezen gyülésen, adják be szavazataikat. Az alesperesnek az állam általi megerősitése nálunk nem kivántatik; vannak azonban államok, hol az állam részéről történt megerősités szükséges.

Hogy az alesperesben mily kellékek kivántatnak, világosan kimondja a *Concilium Romanum* Tit. VII. c. 2: „Sint doctrina, pietate et prudentia praediti, qui pro Deo, et propter Deum Evangelium non erubescant, sed de clericorum, et laicorum vita ac moribus, et quomodo Parochi aliique animarum rectores in pastorali officio se gerant, diligenter inquirant, et in laternis scrutentur, ad episcopos fideliter delaturi, num clerus et populus, ut decet, vivant, num propriis in ecclesiis cultus adhibeatur, num supellex sacra praecipue debito nitore conservetur, et visitationum decreta suae sint executioni mandata.“

[2] Az alesperesek hatáskörének több pontját tartalmazza a cap. 4. de off. archipresbyteri.

Az alesperesek jogairól és kötelességeiről lásd különösen: Decreta et Acta *Conc. Prov. Strigoniensis*.1858. p. 18; és Acta et decreta *synod. dioec. V.-Ecclesiensis*. 1863. p. 62.

fegyelem és a hitélet a hivek ugy, mint a papság között föntartassanak. Azért, ha valaki a kerület tagjai közül kötelessége teljesitését elmulasztaná, vagy a papi állást megbélyegző botrányos életet élne, azt kötelmei teljesitésére szoritják, az ismételt üdvös s szeretettel párosult intésekre nem javulót pedig a püspöknek feljelentik.

3. Évenkint egyszer, vagy a püspök különös meghagyása folytán többször is meglátogatják kerületeik plébániáit és kegyes intézeteit.[1] Mely alkalommal a templomot s egyéb egyházi épületeket, a templom pénztárának állapotát, és egyházi ékszereket, az anyakönyveket megvizsgálják; az oltári szentség és szentelt olajok kellő őriztetése, s egyáltalán a templom tisztántartása iránt magoknak meggyőződést szereznek; végre az alesperes gondját az istenitisztelet rendjére, a nép erkölcsiségére, szóval mindazokra tartozik forditani, mik az egyházi élet köréhez tartoznak; s a tapasztalatokról a főpásztort értesiti.[2]

4. Évenkint kétszer,[3] tavaszszal és őszszel, esperesi gyüléseket tartanak, melyek hajdan *capitula ruralia*, most pedig némely helyen *coronáknak* neveztetnek. Ezen kerületi gyülésen, melynek helye és napja eleve a kerületi tagok tudomására hozatik, az alesperes elnöklete alatt — ki az összegyült tagokhoz beszédet szokott tartani — a szentirásból vagy a megye statutumaiból egyes helyek felolvastatván, a püspöki hivatal által a megye papjainak kidolgozásra megküldött hittani vagy egyházi tételek megvitattatnak, a dolgozatok beszedetnek; minden káplán által tartott szent beszédekből egy-egy, az idősebb plebánosok közül valamelyiknek a jövő gyülésig megbirálás végett kiadatik; továbbá a lelkipásztorkodásra vonatkozó egyes kérdések, vagy valamelyik plepániában felmerült ügy elintézése, vagy a püspök által kiküldött rendeletek életbeléptetése, a hitélet és iskolaügy emelése, a visszaélések eltávolitása fölött tanácskoznak, és a netán jelenlevő perlekedő házasfelek kibékitését megkisérlik. A tanácskozás- Coronák.

[1] Ezen látogatást a trienti zsinat Sess. XXIV. c. 3. de. ref. sürgeti. — Hazánkban az alesperesnek, midőn kerületét vizsgálja, nem jár előfogat (Kir. rend. 1805 mart. 5. 5116. sz). Végzett ténykedéseért az 1812. mart. 3. 3861. sz. kelt kir. intézmény szerint az alesperesek ugyan semmi dijat sem követelhetnek; azonban ujabb időben, püspöki vagy zsinati intézkedések folytán némi dijban részesittetnek. Igy a pécsi megyében az alesperesek a plebániai pénztárak évi vizsgálása és egyszersmind az iskolák látogatásáért 3 o. ért. frt; meghalt plebános-társuk eltemetése után egy aranyat, más pap eltemetéséért 2 frt; a gyászmise elmondásáért pedig 1 frtot kapnak. Acta et decreta *syn. V.-Eccl.* 1863. p. 70.

[2] A *pécsi* megyei zsinat határozata szerint az egyház állapota-, a plebánia- és iskoláról rovatos kimutatást kötelesek előterjeszteni. Az egyes rovatokat lásd a 65. lapon.

[3] Az 1515-ik évben tartott *veszprémi* zsinat azt határozta, hogy az al-

ról a kerületi jegyző vagy titoknok által jegyzőkönyv vétetik fel, s az a kerületi alesperes és tagok vagy csak az alesperes és jegyző által aláiratván, a püspöki hivatalhoz beküldetik.

5. A püspöki hivatal által kiküldött körleveleket, vagy egyéb hivatalos iratokat kerületi paptársaiknak megküldik.[1]

6. A püspök által megerősitett plébánosokat annak nevében hivatalaikba beiktatják.

7. A kerületben megbetegedett paptársaikat meglátogatják, a halotti szentségek felvételére elkészitik, ha végrendeletük nem volna, annak készitésére felszólitják, a kimult kerületi társ halálát az egyházmegyei hivatalnak bejelentik, a végrendeletet jóváhagyás végett beküldik, az anyakönyvek és egyéb hivatalos iratok biztos helyre való eltételéről intézkednek s az elhunyt illő eltakaritásáról gondoskodnak; a javadalmas halála által megürült plébániai hivatal ideiglenes ellátására pedig helyettest rendelnek ki.

8. Miután az alesperesek egyszersmind kerületi tanfelügyelők is, kötelesek az iskolákat évekint meglátogatni s maguknak tudomást szerezni arról: vajjon a plebános és a tanitó az iskolát illető kötelességeinek megfelel-e? s egyátalán az iskolák állapotáról jelentést tenni kötelesek.

9. Tartoznak az egész kerületről az előszabott időszaki tudósitásokat és kimutatásokat a püspök által meghatározott időben beküldeni; a kerületben előfordult minden fontosabb esemény felől a püspököt értesiteni és az egyházmegyei hivatal minden utasitását pontosan teljesiteni.

10. A püspökök az alespereseknek bizonyos facultatásokat szoktak engedni, milyenek közönségesen: a püspöknek föntartott bünesetek alóli feloldás; az egyházi ékszerek, oltári készületek és misemondó ruhák u. n. paramenta sacra megáldása.

A polgári rendeletek szerint pedig tartoznak:

1. A kerületeikben tett ájtatos alapitványokat a püspöki hivatalnál azonnal bejelenteni.[2]

2. Az anyakönyvi kimutatásokat a vegyes házasságok, s az

esperesek évenkint háromszor tartsanak kerületi gyülést (ap. *Péterffy* Conc. Hung. T. I. p. 235.) l. — az 1633-iki *nagyszombati* tartományi zsinat pedig azt rendeli, hogy négyszer in qualibet anni parte tartassék ily kerületi gyülés (ap. *Péterffy* II. p. p. 365. n. VII.) — Az 1858-ki *esztergami* és 1863-ik *pécsi* zsinat pedig évenkint kétszer kivánja megtartatni.

[1] Nálunk az 1786. jun. 31., 1787. apr. 21-én kelt udv. rendelet szerint a községek előljárói a hivatalos leveleket és iratokat plebániáról plebániára tartoznak azonnal elküldeni.

[2] Udv. rendelet. 1793. aug. 24.

ezekből született gyermekek,[1] továbbá a hithagyások- és megtérésekről az egyházmegyei hivatalnak évenkint pontosan megküldeni.

3. Azon lelkészeknek és segédlelkészeknek, kik illetményöket a királyi vagy alapitványi pénztárból kapják, első nyugtáját aláirni, azt a hivatalos pecséttel ellátni és bizonyitani, mely napon lépett hivatalába az illető egyházi egyén.

Némely országok egyes megyéiben a dekán mellett más hivatalnokok is fordulnak elő, igy pl. Bajorországban a kamarás (camerarius) vagy definitor és az u. n. synodalzeuge. Az első a dekánt akadályoztatása, vagy a hivatal megüresedése esetén helyettesiti és egyszersmind a kerület pénztárnoka és számvevője; az utóbbi pedig a gyülések alkalmával a jegyző teendőit teljesiti. Nálunk az alesperes helyettese vagy az egyik kerületi plebános vagy pedig a püspök által kinevezett helyettes alesperes (surrogatus vicearchidiaconus). Végre a dekánok vagy alesperesek kerületeik papjai között elsőséggel birnak. Magyarországban az alesperesek püspöki engedélynél fogva vörös vagy némely megyében violaszinü övet viselnek, saját hivatalos pecsétjök van. Czimök: Admodum Reverendus.[2]

c) A plebánosok.[3]

241. §. A plebániák keletkezése.

Miután a kereszténység a városokban vert először gyökeret, a három első századon keresztül a püspöki székesegyház volt azon kizárólagos központ, melyen nemcsak a székváros hivei, hanem legalább

Mikép keletkeztek a plebániák?

[1] Udv. rendelet. 1793. jun. 25.

[2] Ausztriában „Consistorial-Rath" vagy „Geistlicher-Rath" czimök van és u. n. Dechant-Kragen-t viselnek.

[3] *Barbosa*: De off. et potestate parochi. Colon. 1712. *J. H. Böhmer*: Jus parochiale. Hal. 1701; *Lochmayer*: Parochiale curatorum II. voll. Basil. 1514. *Reclusius*: De re parochiale universa tractatus in VI. partes divisus. Pars I. Romae 1763; pars. altera Romae 1773; *Id.* Tractatus de concursibus, collationibus et vacat. paroch. Romae 1774; *Paul. Kovács*: Manuale parochor. e prob. auct. ect. T. I. ed. 2 Vacii 1871; Tom. II. Szegedii 1860; *Sauer*: Pfarramtliche Geschäftsverwaltung 2. Auf. Bresl. 1868; *Helfert*: Von den Rechten und Pflichten der Pfarrer und deren Gehülfen und Stellvertreter. Prag. 1832.; *Baldauf*: Das Pfarr- und Dechantamt. Grätz 1836; *Schefold*: Die Parochialrechte Stuttg. 1846. 2. Bde. *Seitz*: Das Recht des Pfarramtes der kathol. Kirche. 2 Bände, in 3 Theil. Regensburg 1840—1852; *Thomassin*: Vetus et nova eccl. discipl. P. I. L. II. cap. 21—28.; P. III. L. II. c. 20. sq.; *J. Marangoni*: Thesaurus Parochorum ect. Rom. 1725.; *Mar. Lupi*: De parochiis ante annum Christi millesimum. Bergam. 1788; *Muratori*: Dissert. de parochiis. (Antiq. Ital. Tom. VI. p. 362.); *Nardi*: Dei parochi. Pesaro 1830.; *Schulte*: p. 276; *Philipps* p. 441.

nagyobb ünnepeken a vidéken lakó keresztények is összegyülekeztek.[1] Ezen egyházban minden sz. ténykedést maga a püspök végzett, az áldozárok neki csak segédkeztek s a püspök különös engedélye nélkül semmi sz. ténykedést nem végezhettek. Midőn a hivek száma szaporodni és a vidéken is terjedni kezdett, lehetetlen volt, hogy valamenynyien a távol lakók is a püspöki egyházban egybegyülekezzenek, azért szükséges volt a vidéken és a városokban is templomokat épiteni, melyekhez a püspök által a székesegyháztól küldettek ki s pedig mindig más és más áldozárok, akik a püspök nevében a szertartást elvégezték és a székesegyházhoz ismét visszatértek. A keresztség szentsége a püspök által szolgáltatott ki, miért is a székesegyház maradt még egy ideig a tulajdonképeni anyaegyház (matrix ecclesia baptismalis).[2] Róma- és Alexandriában ugyan több templom volt, de I. Leo pápáig ünnepeken csak egy, a püspök által végzett mise tartatott.[3] Valamint keleten, ugy nyugaton is ezen időben a keresztség és a poenitentiatartás szentségének kiszolgáltatása a püspök joga volt.[4] Az egyes templomokhoz a püspök által kiküldött áldozárok főkötelessége abban állott, hogy a hiveknek az Isten igéjét hirdették; később jogot nyertek a halálos ágyon fekvő betegnek a poenitentiatartás szentségét is kiszolgáltatni. A IV. században a vidéken már plebániák találhatók, melyek élén nem püspök, hanem áldozár állott.[5] Azon körülmény ugyanis, hogy a székesegyház legyen az egész vidék anyaegyháza, csak addig állhatott fönn, mig a hivek száma a vidéken csekély volt. Azért amint a hivek száma szaporodott kisebb körökben, szükségkép ujabb központoknak kellett támadniok, ennélfogva a mezei járások főbb helyein templomok épittettek (tituli majores), melyeknél a püspök által egyes áldozárok bizonyos jövedelemmel[6] állandóan alkalmaztattak, hogy ott a hivek erkölcseire felügyeljenek és lelkök üdvéről gondoskodjanak. Az ezen egyházaknál alkalmazott papok a keresztséget (mely eddig csak a püspöki egyházban adatott fel) feladták és a többi szentségeket is kiszolgáltatták. Ily egyház ezentul az egész járásra nézve ecclesia baptismalissá lőn, s az egész

Ecclesia baptismalis.

[1] *Conc. Aurel.* I. a. 511. c. 25; *Conc. Avern.* I. a. 535. c. 15.

[2] *Nardi*, l. c. c. 32. p. 440.

[3] *Thomassin*, l. c. c. 22. n. i. sequ.

[4] *Thomassin*, c. 23.

[5] Arg. c. 58. *Conc. Eliberit.* a. 305. (Bruno II. p. 9.) Euseb. L. X. c. 4. *Conc. Sardic.* a. 347. c. 6. „Non est danda licentia ordinandi episcopum, aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter.“

[6] *Conc. Carpent.* a. 527. can. un.; *Conc. Aurel.* III. c. 538. c. 5.; Can. 45. c. XVI. 2. l.

kerület keresztény népe ahhoz tartozott. Mivel a kerület, melyre az ecclesia baptismalis kiterjedt, parochia, dioecesis, vagy plebsnek mondatott; azért annak lelkésze parochus, presbyter de plebe vagy *plebánosnak* neveztetett. Ezen intézmény eredetileg csak a sikföld viszonyaira vonatkozott, a városokban a XI. század előtt plebániákat hasztalan keresünk. Mielőtt a városi plebániák keletkeztek, a vidéken levők további fejlődésen mentek keresztül. A plebánia-templomok ugyan a járás gyupontjaivá lőnek; azonban a hivek száma növekedésével nem feleltek meg teljesen az egyház szükségleteinek, ezen más módon kellett segiteni. Az ily járások területein levő gazdagabb földesurak ugyanis birtokaikon saját családjaik és hozzátartozóik számára imaházakat (oratoria, basilicae) épitettek, s ezekhez papokat alkalmaztak;[1] ezekenkivül egyes vértanuk tiszteletére emeltettek még más kisebb templomok is, melyekben a vértanu ereklyéi tétettek le, ezek *martyria* vagy *capellae* nevet nyertek és a *tituli majores*-nek nevezett plebánia templomokkal ellentétben *tituli minores*-nek[2] mondattak. Valamint a sikon levő baptismalis ecclesiák a székesegyháznak, mint anyaegyháznak voltak alávetve; ugy a tituli minores a baptismalis egyházhoz alárendeltségi viszonyban állottak. A plebánosok saját területeiken a püspöknek alávetetten önálló joghatóságot gyakoroltak; a püspöktőli függésök abban mutatkozott, hogy évenkint egyszer nagybőjtben köteleztettek müködésükről számot adni, s husvét idején a szentelt olajat tőle kérni. Joghatóságuk alá tartoztak a kisebb egyházak áldozárai (presbyteri titulorum minorum)[3] és a kerületben levő hivek is, kiknek szigoruan meg volt tiltva vasár- és ünnepnapokon — az utazás esetét kivéve — másutt mint a plebánia-templomban misét hallgatni, vagy valamely szentséget felvenni.[4] Később a kisebb templomok közöl némelyek valamely egyházi méltóságba, szerzetesrendbe, vagy egyéb jogi személyt képező testületbe bekebeleztettek, mások önálló plebániákká fejlődtek. Ekkor azon plebánosok, kiknek kerületeikben ezen ujabb parochiák keletkeztek, mint archipresbyteri rurales utóbb decani rurales folytonos felügyelettel voltak a tituli minores-féle egyházakból keletkezett paro-

Plebános.

[1] C. 55. Dist. de consec. *Conc. Aurel.* IV. c. 7.

[2] *Conc. Ticin.* a. 850. cap. 13. „Propter assiduam erga populum Dei curam singularem plebibus archipresbyteros praeesse volumus; qui non solum imperiti vulgi sollicitudinem gerant, verum etiam eorum presbyterorum, qui per minores titulos habibant, vitam jugi circumspectione custodiant.“

[3] *Ludovici* II. Imperatoris C. Ticin. a. 850. c. 13.

[4] *Conc. Nannet.* c. 1. 2. in c. 4. 5. C. IX. Q. 2.; Cap. *Carol. M.* a. 809. c. 7. (Pertz Leg. T. I. p. 161.)

chiák fölött, melyek lelkészei: rectores, sacerdotes parochiales, curati, presbyteri parochiales, personae ecclesiae vagy parochi-nak is mondattak. És ez volt eredete az előbbi §-ban említett esperességeknek.

Ami különösen a püspöki városokat illeti, ezekben már régtől fogva a székesegyházon kivül több más egyház is létezett. Ezek azonban plebániai jogokkal nem voltak ellátva, s bennök állandóan istenitisztelet sem tartatott, hanem időnkint, amint a szükség kivánta, a káptalan egyes tagjai által láttattak el. A XI. századtól kezdve azonban ezen városok közül is némelyikben a székesegyházon kivül plebániák keletkeztek. A trienti zsinat azt határozza, hogy azon városokban, melyekben nincsenek plebániák, a püspökök által minél előbb állittassanak,[1] s egyáltalán szükségesnek látta az egész egyházra nézve a plebániák rendezéséről gondoskodni.[2]

A trienti zsinat határozata a plebániák állitására nézve.

A bekebelezésekből idővel számos visszaélés keletkezett. A bekebelezés vagy ugy történt, hogy a plebániai gazdag jövedelem valamely káptalannak, szerzetes rendnek vagy egyházi méltóságnak engedtetett át oly feltétel mellett, hogy a plebániát egy, az apát, prépost stb. által kijelölt, a püspök által megerősitett pap kezelje, kinek a rend vagy káptalan évi congruát tartozott fizetni;[3] vagy pedig ugy, hogy maga a szerzetesrend vagy káptalan volt tulajdonkép a plebános (parochus primitivus s. habitualis) s a plebánia egy pap által kezeltetett, aki plebános czimmel (parochus secundarius s. auctualis) mint bármikor elmozditható, bizonyos, de silány jövedelemmel ellátott[4] vicarius, nem a püspöktől, hanem a kolostor- vagy a káptalantól neveztetett ki és erősittetett meg, vagy néha a lelkipásztorkodást saját rendtársaik által végeztették, kik rendesen nem is laktak a plebánia székhelyén. Ezen példát nem ritkán a plebánosok is utánozták, a plebániákba ideiglenes, igen csekély jövedelemmel ellátott helyetteseket rendelvén ki, ők maguk gazdag jövedelmeik mellett gondtalanul tétlenségben töltötték napjaikat. Ezen visszaélések daczára számos egyházi törvényeknek, s különösen IV. laterani zsinat azon határoza-

[1] Sess. XXIV. c. 13. de ref: „Idemque in civitatibus ac locis, ubi nullae sunt parochiales ecclesiae quamprimum fieri curent episcopi."

[2] Ibid.

[3] C. 6. c. XVI. Q. 2.; c. 1. de cap. mon. (III. 37.) Nagyszámu ilynemü bekebelezések találhatók a következőknél: *Hontheim.* Hist. dipl. Trevir. *Günther* és *Seibertznél.*

[4] *Neller*: De juribus parochi primitivi; *Schmidt*: Thesaur. j. e. J. VII. Diss. XIII. p. 466—501.

tának, hogy a plebániák ellátására csak állandó helyettesek[1] alkalmazhatók, továbbra is fönmaradtak, mig végre azoknak a trienti zsinat vetett véget azon határozata által,[2] hogy minden ilyen plebániákat és javadalmakat a püspökök évenkint egyszer meglátogassanak, s rajta legyenek, hogy azok alkalmas és állandó helyettesek, s csak ha a püspök az egyház jólétére üdvösnek tartja, ideiglenesek által kormányoztassanak, kiknek vagy a jövedelem harmadrésze, vagy a püspök belátása szerint több vagy kevesebb, congruaképp határoztassék. A Németországban beállott saecularisatio következtében ezen viszonyok nagyobb részt megszüntek, a bekebelezett plebániák vagy kegyuraság alá jutván, jövedelmeik az illető kormányokra szállottak azon kötelezettség mellett, hogy azok az istenitiszteletre, az épitkezésekre, az épületek föntartására és a lelkészeknek állásukhoz illő ellátására megkivántató költségekről gondoskodni fognak,[3] vagy pedig részben a püspök szabad adományozása alá kerültek.

242. §. A plebános mai állása és a plebániai hivatal természete.

A *plebános*[4] oly pap, aki a törvényes egyházi hatalomtól nyert felhatalmazásnál fogva jogositva van bizonyos meghatározott területen lakó hivek irányában a lelkipásztori hivatalt a püspöki joghatóságtóli függés mellett, rendes joggal és állandóan, rendszerint életfogytiglan önfelelősség terhe alatt viselni. A plebánosok nem mint ilyenek, hanem mint áldozárok tartoznak az isteni intézményü hierar- Plebános.

[1] C. 6. c. XVI. Qu. 2.; c. 30. de praeb. (III. 5.); c. 3. 6. de off. vicar. (I. 28,); c. 1. de cap. mon. (III. 37.); c. un. de off. vic. in Clement. (I. 7.); c. 12. (*Conc. Mogunt.*) a. 1225.

[2] Sess. VII. c. 7. de ref.

[3] Regensburg. Reichsdeput-Hauptschl. 25. febr. 1803. §. 35.

[4] A forrásokban ezen hivatalra nézve több elnevezés használtatott, u. m.: presbyter parochianus: c. 3. Dist. XCIV.; parochialis presbyter: c. 30. de praeb. (III. 5.); presbyter. c. 4. 5. C. IX. Q. 2.; rector ecclesiae vagy csak rector: c. 38. de elect. (I. 6.); c. 25. de off. judic. del. (I. 29.), plebanus: c. 3. de off. judic. ord. (I. 31.); c. 3. de his quae vi (I. 40).; parochialis curatus; c. 2. de sepult. in Clement (III. 7.); persona: c. 3. de off. vicar. (I. 28.); c. 1. 4. de fil. presbyt. (I. 17.); c. 5. ut lite pendent. (II. 16.); c. 7. de jure part. (III. 38.); c. 4. C. I. *Q.* 3. — A parochus elnevezés későbbi. V. ö. *Richter* 142. §. n. 1. Kit értettek a rómaiak parochus alatt, lásd *Porubszky* p. 282. — A plebánosok különböző országokban különböző néven fordulnak elő; igy Italiában Rettori, Franciaországban Curés; több német államban Pastoren; Angliában a persona névtől Person-nak neveztetnek. — V. ö. *Phillips* i. m. p. 450.

Plebániai hivatal.

chiához.[1] Maga a plebániai hivatal (munus, vel officium parochiale) nem isteni eredetü törvényeken alapszik, hanem csak a történet szüleménye. Ebből egyszersmind kitetszik, mennyiben áll azok nézete, kik a plebánosokra nézve a 72 tanitvány utáni jogörökösödést vitatják.

A plebánosok, — amint azok keletkezéséből kitünik — területeiken a püspök helyett müködnek, mert a püspök minden plebánia főlelkipásztora, kinek kezében van eredetileg a plebániai hivatal és minden avval járó joghatóság. Innen van, hogy minden plebános a püspöktől nyeri a megbizást és hatalmat arra nézve, hogy bizonyos meghatározott községben lakó hivek irányában egyedül van jogositva az isteni ige hirdetésére, a szentségek kiszolgáltatására és egyéb egyházi szent cselekvények elvégzésére. De azért a plebános tiszti hatósága nem delegált, hanem r e n d e s (jurisdictio ordinaria) minél fogva a püspök önkényileg azt vissza nem veheti, vagy meg nem szorithatja.[2] Tisztségével járó hivataloskodási köre azonban csak a lelkiismeretre, a belső forumra vonatkozik s nem a külső egyházéletre terjed ki; ugyanazért külső büntetéseket pl. egyházbóli kizárást vagy megrovásokat nem szabhat, nem menthet fel a kánonok vagy törvények kötelezése alól, kivéve, ha szokásból vagy püspöki megbizásból némely esetre nézve szabadalma van, pl. a bőjt, húsételtőli tartózkodás- s a vasár- és ünnepnapokoni szolgai munkákra nézve. Egyáltalán a kormányzási hatalomból a püspök által a plebánosnak csak annyi engedtetik át, amennyi a kellő rend föntartására, vagy valamely rendkivüli esetben rögtön szükséges. A plebános ugyan rendszerint állandóan rendeltetik ki, ez azonban a plebániai hivatal lényegéhez nem tartozik; mert jelenleg is vannak országok, ahol a lelkész bármikor elmozditható.[3] Különben is ezen állandóság az elmozdithatlansággal össze nem tévesztendő; a kánonok szerint ezen állandóság abban áll, hogy a plebánost a püspök önkényileg bármikor, minden ok nélkül el ne mozdithassa. Miután azonban a plebános a püspöki hatóságtól folyton függésben van, a püspök őt elegendő és alapos oknál fogva más plebániára átteheti, sőt kihágások esetén őt nem csak megbüntetheti,

A plebános hivataloskodási köre a belső forumra vonatkozik.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 6. de sacram. ordin.

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioec. V. 4. 3.: „Tanta tamen potestate non potitur (episcopus) quoad parochos, quorum jurisdictio, etsi ab episcopo pendeat, eique subjaceat, non est tamen delegata, sed ordinaria, nec potest sine legitima causa aut prorsus auferri, aut adeo adminui, ut fere inanis remaneat.“

[3] Pl. Franczia országban (ad nutum amovibiles) jelenleg is akármikor elmozdithatók.

hanem rendes birói eljárás utján hivatalától is megfoszthatja, amint ezt a trienti zsinat is határozottan kimondja.[1]

A plebános jogositványa rendszerint egy bizonyos, földrajzilag pontosan meghatározott területre s azon levő hivekre terjed ki. A terület plebániának *paroecia*-, vagy *parochiának* neveztetik; a plebánia határain belől levők pedig *plebániai hiveknek*, parochiani, populus parochiae assignatus vagy plebsnek mondatnak. Ez az értelmében ezen mondatnak: „Quidquid est in parochia, est etiam de parochia." A plebánia területe.

Plebániát alapitani, annak határát megszabni, vagy módositani, amint ezt az egyházi javadalmaknál bővebben kifejtendjük, a püspök joga;[2] némely államban erre az államhatalom beleegyezése is megkivántatik.[3] A határok megállapitásánál a zavarok elkerülése végett a püspökök az egyes községek politikailag megállapitott határaira tekintettel szoktak lenni. Az egyházi hatóság által megszabott plebánia-határok közjogi természetüek (res juris ecclesiastici publici): azért azokat önkényileg ok nélkül megváltoztatni nem lehet; a kétségtelenül bebizonyitható határszabás elévülés alá nem esik;[4] ha azonban a határ kétes, és hiteles okmányok által annak megszabása bizonyosan ki nem derithető, akkor a 30 évi elévülés lehetséges.[5]

A plebániai hivek együtt véve *plebániai községet* képeznek ugyan, de jogi érteményben vett egyházi testületnek nem tekinthetők. Az egyes tagok a községhez szoros lelki kapocs által kötött plebános lelkiekben való hatalmának vannak teljesen alárendelve. Testületi jogokkal nem birnak, az egyház ellenében csak kötelezettségeik vannak, melyek plebániai terheknek (onera parochialia) neveztetnek s a plebánosok jogainak felelnek meg. A plebánia hive valaki a római jog A plebániai község.

[1] Sess. XXI. c. 6. de ref.: „Eos vero, qui turpiter et scandalose vivunt, postquam praemoniti fuerint, coerceant ac castigent, et si adhuc incorrigibiles in sua nequitia perseverant, eos beneficiis, juxta sacrorum canonum constitutiones, exemptione et apellatione quacumque remota, privandi facultatem habeant."

[2] C. 3. de eccl. aedif. vel repar. (III. 48.); *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 13. de reform.

[3] Az osztrák concordatum erre vonatkozólag a IV. czikk c) pontjában ezeket mondja: „Episcopis liberum erit collatis cum caesarea majestate consiliis parochias instituere, dividere vel unire." — Magyarországban a plebániák alapitására vagy határainak módositására kormány-engedély nem szükséges.

[4] C. 4. *(Urb.* III.) de paroch. (III. 29.)

[5] C. 6. C. XVI. Q. 3.

érteményében vett lakhely (domicilium) által leszen.[1] Az állandó lakhelylyel egyenlőnek vétetik az átvitt lakhely (quasi domicilium) is,[2] midőn t. i. valaki valahol hosszabb ideig tartózkodik anélkül, hogy szándéka volna állandóan ott maradni.[3] Egyes plebániai cselekvényekre, jelesen a kérdéses személy házasságának megkötésére nézve bizonyos, meghatározott időtartam ugyan kiköthető, de egyéb a plebános hivatalából folyó ténykedést a letelepedett a letelepedés napjától kezdve a plebánia területén igénybe vehet. A plebániai hatóságnak e szerint alá van vetve minden, a plebánia területén állandóan lakó, vagy csak ideiglenesen tartózkodó egyházi és polgári állapotu világi egyén; sőt azon katonai személyek is, kik az u. n. állandó hadsereghez (militia stabilis) számittatnak, vagy a katonai jelleg megtartásával lemondott tisztek, katonai tisztviselők és ezek nejei, gyermekei stb. A kóbor természetü személyek (vagabundi) sehol állandóan nem lakván, tulajdonkép egy plebániához sem tartoznak; azért ezekre nézve — hacsak mint a házasságra vonatkozólag a törvények néha máskép nem intézkednek — a plebániai hivatalból folyó teendőket végezi azon plebános, kinek területén épen tartózkodnak.[4] Kiknek két önkénytes lakhelyök van, mindkét plebániához tartoznak; a terhekre nézve a helyi viszonyok és rendeletek irányadók; tehát ezek határozzák meg: vajjon az ily egyének a terhek viselésére mindkét plebániában kötelesek-e vagy nem? némely helyen a kérdéses egyén maga választ a két plebános közül.[5]

A plebánosi hivatal természetének következménye.

A plebános hivatala természetéből önként következik:

1. Hogy a plebános kizárólag van jogositva saját területén egyházi működések teljesitésére olyannyira, hogy valamint neki az ő plebániáján kivül semmi hatósága nincsen; ugy az ő területén a püspökön, mint a megye főpásztorán kivül senki az ő tudta és engedélye nélkül semmiféle lelkipásztorkodási működést nem teljesithet. Midőn pedig a plebános más egyházi személynek misézésre vagy bármily egyházi működésre engedélyt ad, előbb meg kell győződnie, különösen idegen s ismeretlen papi személynél: vajjon ez bir-e arra való képességgel? nem szabálytalan-e? nincs-e tilozat alatt? amit biztosan

[1] C. 5. *Coelest.* (III.) de paroch. (III. 29.); c. 12. *Later.* a. 1215.), de poenit. (V. 38.); c. 3. *Bonif.* VIII. in VI-to de sepult. (III. 12.)

[2] *Bened.* XIV. Institut. XXXIII.

[3] Péld. tanulók, munkások, cselédek.

[4] Arg. c. 7. de ref. matr. Sess. XXIV. *Conc. Trid.*

[5] C. 2. de sepult. in VI-to. (III. 12.)

az u. n. püspöki ajánló levelekből[1] (literae commendatitiae) tudhat meg.

2. Hogy a plebániai hivek az egyházi törvényeknek eleget tenni tartoznak; s a plebánia területén vagy azon kivül más pap által a plebános engedélye nélkül magok részére bizonyos egyházi működést nem végeztethetnek; különös kiváltságnál fogva azonban ki lehetnek véve a plebániai kötelék alól egyes családok,[2] bizonyos állásu egyének, pl. katonák, vagy szerzetes rendek, amennyiben például az utóbbiaknál sem a plebános a kolostorban vagy annak egyes személyeire nézve semmi egyházi cselekvényt nem végez, sem a szerzetesek nem tartoznak a plebániai hivatallal járó semminemü cselekvényt a plebános által teljesittetni[3]

A plebániai hivatallal járó azon jogok, melyeket a plebános beleegyezése nélkül más papi személy épen nem gyakorolhat, *jura mere parochialia* néven ismeretesek; amelyek pedig bármely egyházi személy által is gyakorolhatók, *jura mere sacerdotalia* nevezetnek. A plebánost kizárólag illető jogok a következő §§-ban lesznek előadva. Jura mere parochialia, mere sacerdotalia.

Végre minden plebánia-területen kell lenni egy egyháznak, mely parochialis ecclesia, ecclesia baptismalis, vagy mater fideliumnak is neveztetik; ez annyira szükséges, hogy enélkül plebániát alapitani sem lehet. A keresztség felvétele és minden, a plebánia-hivatalból folyó egyházi működések ebben történnek. Parochialis ecclesia.

243. §. A plebánosok kellékei s egyházi kötelmei.

A hivek-, az egyház- és az államra nézve annyira fontos lelkipásztori állomásra csak oly egyének alkalmazandók, kik a kánonok által megkivánt kellékekkel vannak ellátva. Ezen kellékek pedig következők: A plebánosoknak: a) kellékei,

[1] C. 1—3. de cleric. peregr. (I. 22.); c. 16. de ref. Sess. XXIII. *Conc. Trid.* „Nullus praeterea clericus peregrinus sine commendatitiis sui ordinarii litteris ab ullo episcopo ad divina celebranda et sacramenta administranda admittatur."

[2] Igy rendesen ki vannak véve az uralkodó családok, kiknek tagjaira nézve az udvari kápolnában alkalmazott papok (Burgpfarrer, Hofkapellane) végzik a lelkipásztori teendőket.

[3] C. 2. de cap. mon. (III. 37.); c. 16. de excess. prael. (V. 31.) — Erről bővebben a szerzetes rendeknél.

1. *Kellő kor.* A közönséges egyházjog szerint legalább megkezdett 25 év kivántatik.[1]

2. *Bizonyos egyházrend.* Rendszerint az áldozári rend szükséges; kivételesen azonban diakonusok is alkalmazhatók a plebániai hivatalra, csakhogy ezek, hacsak fontos és törvényes okok pl. a püspök hosszabb ideig való távolléte, betegeskedése, őket nem mentik, kötelesek egy évi időközben a javadalom elvesztésének büntetése alatt az áldozári rendet felvenni.[2] Ausztriában, valamint Magyarországban is csak áldozárok lehetnek plebánosok.

3. *Kellő tudomány.*[3] A plebánosoknak- és mindazoknak, kik a lelkipásztori hivatalra vágyakodnak, arra kell törekedniök, hogy nemcsak az egyházjog, a hittani tudományok és egyéb szent tárgyak ismeretét magoknak tökéletesen megszerezzék, hanem hogy a világi tudományokban is kellően jártasak legyenek. Az oly plebánosokat illetőleg, kik hivatalukra nézve kellő tudománynyal nem birnak, az egyházi törvények azt rendelik, hogy azoknak a püspök helyetteseket és segédeket adjon,[4] kiszabva részökre bizonyos jövedelmi részt. Hogy a lelkipásztorságra igényt tartó jelölt tudományos kép-

[1] C. de election. in VI-to. (I. 6.): „. . . . Ut nullus regimen ecclesiae parochialis suscipiet nisi XXV. annum aetatis attigerit."

[2] L. c. „. . . . si monitus non fuerit praefixo a canonibus tempore in presbyterum ordinatus, a regiminis ejusdem amoveatur officio et alii conferatur;" és „infra annum a sibi commissi regiminis tempore numerandum se faciat ad sacerdotium promoveri. Quodsi infra idem tempus promotus non fuerit, ecclesia sibi commissa, nulla etiam praemissa monitione, sit praesentis constitutionis auctoritate privatus."

[3] Ugyanott. Azon ismeretekkel, melyeket mint papnöveldei növendékek a hittani iskolában szereznek, nem szabad megelégedniök, hanem később is jeles tudományos munkák olvasása által tökéletesitsék magokat. A hittani tudományok mellett különösen az egyházi jogot, melyre lelkipásztorkodásuk alatt is annyi szükségök van, müveljék. „Nulli sacerdotum — mondja a c. 4. Dist. XXXVIII. — liceat canones ignorare." „Ignorantia, mater cunctorum errorum maxime in sacerdotibus Dei vitanda, qui docendi officium in populis susceperunt. — Sciant igitur sacerdotes scripturas sacras et canones." c. 1. ugyanott. Mivel pedig különösen a segédlelkészek és a szegényebb állomásokon levő lelkipásztorok anyagi helyzetöknél fogva tudományos munkákat magoknak nem igen szerezhetnek, azért igen ajánlhatók az u. n. *kerületi könyvtárak*, amilyenek már több megye egyes kerületeiben léteznek, ezek részére évenkint összeadott filléreikből közös erővel koronkint a jelesebb munkákat megszerezhetik s olvashatják.

Kerületi könyvtárok.

[4] C. 3. de cleric. aegrotant. (III. 6.); *Conc. Trid.* Sess. XXI. c. 6. de ref: „Quia illiterati, et imperiti parochialium ecclesiarum rectores . . . . potius destruunt, quam aedificant, episcopi eisdem illiteratis et imperitis, si alias honestae

zettségéről s egyéb tulajdonairól kellő tudomást lehessen szerezni, a trienti zsinat[1] azon fölötte üdvös intézkedést tette, miszerint minden lelkészi állomás csak eleve tartandó csődület és vizsgálat utján töltessék be.[2]

4. *Jámbor és tiszta életmód*,[3] hogy ezáltal hiveiknek lelki épülésére legyenek, előttök az erkölcstisztaság példányaként ragyogjanak.

5. Ne legyenek szabálytalanok s ne álljanak egyházi fenyiték alatt.

Egyházi *kötelmeik* pedig ezek: b) kötelmei.

1. Hogy a plebánosok minden jogaikat, melyek mindannyi kötelesség gyanánt tekintendők, szorgalmasan, pontosan, lelkiismeretesen gyakorolhassák, illetőleg mint hivatalos kötelességeiket teljesithessék, a plebániájokbani személyes lakásra[4] (342. §.) és hivataluk pontos végrehajtására kötelezvék; ezen helybenlakási kötelezettség a plebánosnál sokkal szigorubb, mint bármily más javadalmasnál, s szigoruan fönáll még akkor is, ha volna segédlelkésze, kire megnyugvással bizhatná a lelkészi teendőket. A plebános nem felel meg kötelességének, ha a plebániai teendőket helyettesére s segédlelkészére bizza, midőn ő még kora- és egészségénél fogva alkalmas és elégséges azok teljesitésére. Ha azonban plebániája nagy kiterjedésü és igen népes annyira, hogy ő maga saját személyében a plebániai teendők teljesitésére elégtelen, akkor köteles annyi segédlelkészt tartani, amennyit a

vitae sint, coadjutores aut vicarios pro tempore deputare, partemque fructuum eisdem pro sufficienti victu assignare, vel aliter providere possint." Azon plébánosok, kiknek tudatlanságát illető gyanu alapos, a püspök által vagy a megye látogatás vagy más alkalommal megvizsgálhatók, SCC. in *Pampellon.* 24. aug. 1686; in *Placent.* 26. aug. 1628.

[1] Sess. XXIV. c. 18. de reform.

[2] Erre vonatkozólag az osztrák concordatum XXIV. czikke is azt rendelte: „Parochiis omnibus providebitur publico indicto concursu, et servatis concilii Tridentini praescriptionibus. — A zsinati vizsgálatokról alább szólandunk.

[3] C. 14. l. c.

[4] C. 3. de cleric. non resid. (III. 4.); *Conc. Trid.* XXIII. c. 1. de ref. — *Ferraris*: Prompta Biblioth. Parochus. Art. 2. n. 1. sq. — A személyes helybenlakás a lelkipásztornak oly szoros kötelessége, hogy azon esetben, midőn más papot nem kaphat, aki plebániáját elláthatná, a megyei zsinaton való megjelenéstől is felmentetik. *Benedict.* XIV. de synod. dioec. III 12. 3.

lelkipásztorkodás üdvös gyakorlatára, a hely, a körülmények és a nép java elkerülhetlenül megkivánnak.[1]

2. Valamint minden áldozár, ugy különösen a plebános tartozik a breviariumi imákat naponkint pontosan elvégezni.

3. Hogy a püspök a lelkipásztor hite- és a római kath. egyházhozi ragaszkodásáról teljesen meggyőződve legyen, köteles a lelkész állomása elfoglalásától számitva két hónap alatt a püspök- vagy helyettesének kezébe a hitvallást ünnepélyesen letenni, és a római kath. egyháznak hűséget és engedelmességet igérni, különben elveszti javadalma jövedelmét.[2] Nálunk azonban a hivatalra kinevezettek az ünnepélyes hitvallást és a kath. egyház iránti hűségi esküt a püspöktől nyert megerősités előtt szokták letenni.[3]

Ezenkivül Magyarországban valamint minden pap: ugy a plebános is a sz. mise canonjában a római pápa és a megyéspüspök nevének megemlitése után XIII. Kelemen pápa 1771. május 5-én kelt bullája szerint a megkoronázott magyar apostoli király fenséges nevét is fölemliteni tartozik.

244. §. A plebánosnak a hittanitói és kegyosztói működéssel járó jogai és kötelességei.

I. *Az Isten igéjének hirdetése.*

Plebánosok jogai és kötelességei:

a) az Isten igéjének hirdetésére nézve,

A trienti zsinat határozata szerint minden plebános és mindazok, kik lelkipásztorkodással foglalkoznak,[4] vagy saját személyökben vagy ha maguk fontos okoknál fogva törvényesen akadályozva vannak, más alkalmas egyének által tartoznak minden vasár- és ünnepnapon hiveiknek az Isten igéjét hirdetni, őket a keresztény kath. vallás igazságaiban lelkiismeretesen oktatni, s mindarra tanitani, ami nekik az örök üdvösség elnyerésére szükséges.[5] Hittanitási hivatásuknál fogva kötelesek koronkint a misében előforduló helyeket, s magát a titokteljes szentmiseáldozatot megmagyarázni;[6] a nagyböjt és urjövet idején pedig naponkint vagy legalább hetenkint három napon, ha ezt a püspök elégségesnek tartja, a szentirást értelmezni, az evangeliumot

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXI. c. 4. de ref.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 12. de ref.

[3] Decret. et acta Conc. Prov. Strig. p. 72. n. 2.

[4] Ha csak diakonok is. *Fagnani*: Comm. ad. cap. 43. de sent. excomm. (V. 39.) n. 18.

[5] Sess. V. c. 2. de ref.

[6] Sess. XXII. c. 8. de ref.

hirdetni.[1] Azon lelkipásztorok, akik ezen kötelességöknek, a püspök által megintetvén, három hónapon át eleget nem tesznek, egyházi fenyitékek, vagy a püspök belátása szerint bármily büntetés által kötelességök teljesitésére szorithatók.[2] Kötelesek továbbá mind a két nemen levő ifjuságot,[3] a kath. vallásra áttérőket, a fegyházban levőket és a jegyeseket is a kath. egyház tanaiban kellőleg oktatni. A nyilvános hitoktatás, a kath. hit alaptanainak magyarázata (doctrina christiana) vasárnaponkint délután vecsernye előtt a plebánia-templomban történik. Ezen kötelezettségének a lelkipásztor akkor is tartozik eleget tenni, ha egyházközsége még oly kicsiny is.[4] Az isteni ige hirdetése annyira kizáró joga a plebánosnak, hogy a plébániai területen sem világi papok, sem szerzetesek az ő tudta s engedélye nélkül nem predikálhatnak. A szerzetesrendüeknek némely helyen hajdan azon joguk volt, hogy azon plebániában, melynek területén feküdt kolostoruk, bizonyos napokon hirdethették az Isten igéjét; ujabb időben azonban ezt kolostoruk templomán kivül csak a lelkipásztor megkeresése folytán tehetik.

II. *A kegyosztói működés.*

b) a kegyosztói működést illetőleg.

Minden plebánosnak joga és kötelessége hivei részére a szentségeket, a bérmáláson és egyházi renden kivül kiszolgáltatni, jelesen:

1. *A keresztséget* a plebánia területén született gyermekeknek, s azon meg nem keresztelt serdülteknek, kik a plebániában a kath. egyház kebelébe felvétetni óhajtanak, a szükség esetét kivéve, csak a plebános adhatja fel; más papok csak a plebános engedélye folytán vannak feladására jogositva. Azért a kánonok határozata értemé-

[1] Sess. XXIV. c. 4. de ref.

[2] Sess. V. c. 2. de ref. Sőt egyes legfelsőbb rendeletek is a nép tanitását, az isteni ige szorgalmas hirdetését a plebánosoknak kötelességévé teszik. Ilyen rendeletek keltek febr. 12. 1793. 3045. sz.; ápr. 26. 1793. 10151. sz.; ápr. 3. 1745. 6396. szám alatt.

[3] Sess. XXIV. c. 4. de ref.: „Iidem (episcopi) etiam saltem dominicis et aliis festivis diebus pueros in singulis parochiis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis, ad quos spectabit, doceri curabunt, e si opus sit, etiam per censuras ecclesiasticas compellent." — *Clem.* XI. Const. „*Essendo noi.*" a. 1713. Const. „*Essendo pervenuto*". a. 1719; *Bened.* XIV. Const. „*Esti minime*". a. 1752. §. 5. 8. A plebánosoknak az isteni ige hirdetésére s különösen a catechesisre vonatkozó kötelességeiket igen terjedelmesen adja elő az 1863-ik évi *pécsi zsinat.* Titul. tert. §. 2. 3.

[4] *Innocent.* XIII. Const. „*Apostolici muneris*" a. 1723. §. 9; *Bened.* XIII. Const. „*In supremo militantis*" a. 1724.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 13. de ref.

nyében keresztelő kut a székesegyházon kivül csak a plebániai templomban állitható.[1]

2. Az *oltári szentséget* husvét idején, vagy a haldoklóknak bármikor kiszolgáltatni, szintén a plebános joga; ez azonban nem szokott mindenütt pontosan megtartatni; nálunk a hivek ezen szentségben husvét idején is saját plebániájokon kivül is részesittetnek. Szigoruabban megtartatik azonban az egyháznak azon rendelete, miszerint a halálos ágyon fekvő betegek ezen szentségben végvigasztalásul csak saját plebánosuk által részesittessenek. Azon szerzetesek, kik a betegeket a plebános tudta s engedélye nélkül, a szükség esetét kivéve, megáldoztatják, a pápának fentartott kiközösitéssel sujtatnak.[2]

Különösen a sz. miseáldozat bemutatásának kötelezettsége.

A trienti zsinat határozata szerint mindenkinek, ki a lelkipásztorkodással foglalkozik, szent kötelessége, hiveiért a *szent miseáldozatot bemutatni.*[3] A trienti zsinat ezen határozatát illetőleg XIV. Benedek pápa 1744. aug. 19-én kelt „*Cum semper*“ constitutiojában, minden felmerülhető kételyt megszüntetni akarván, azt határozta, hogy mindenki, akire a lelkipásztori teendők bizva vannak, kötelesek hiveikért minden vasár- és évközben előforduló minden ünnepnapon a szent miseáldozatot ingyen, tehát minden alapitványi illetmény vagy misedij elfogadása nélkül bemutatni. Ezen kötelezettség pedig a constitutio szavai szerint nemcsak az egyházi hatóság által megerősitett plebánosokat illeti, hanem az örökös és ideiglenes vicariusokat is, akár a világi papok, akár a szerzetesek közül alkalmaztassanak. Nincsenek ezen kötelezettség alól kivéve azon helyettesek sem, akik a megüresedett plebániára ideiglenesen alkalmaztatnak, valamint az u. n. curatusok és helybeli káplánok sem. Az ünnepek száma VIII. Orbán constitutiójában lőn meghatározva.[4] Jóllehet pedig az ünnepek száma később XIV. Benedek pápa által (1745) Ausztriára s különösen Magyarországra nézve is lejebb szállittatott, a hivekre nézve egyedül a misehallgatási kötelezettség maradván fönn, sőt XIV. Kelemen pápa

[1] Minthogy szükségben mindenki keresztelhet, a keresztelést pedig ily esetben többnyire a bábák szoktak eszközölni; azért a plebános kötelessége a bábákat a keresztség feladására oktatni, nehogy valami hibát kövessenek el. *Bened.* XIV. de synod. dioec. VII. 5. 6. Instit. VIII.

[2] C. 1 de privil. in Clem. (V. 7.) Pii IX. Const. „*Apostolicae sedis.*“ XIV: Religiosos praesumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis sacramentum extremae unctionis aut eucharistiae per viaticum ministrare absque parochi licentia.“

[3] Sess. XIII. c. 1. de ref: „Quum praecepto divino mandatum sit omnibus quibus cura animarum commissa est, oves suas agnoscere et pro his sacrificium offerre etc.“

[4] Const. „*Universa per orbem*“ 1642.

által (1771) még ezen kötelezetség alól is felmentettek, azért mégis IX. Pius pápa 1858. május 3-án kelt s az egész világ püspökeihez intézett „*Amantissimi Redemtoris*“ levele érteményében ezen u. n. festa abrogata[2]-kon is tartoznak a lelkipásztorok hiveikért a vérnélküli áldozatot bemutatni. Ha a plebánia jövedelme oly szegény, hogy a lelkipásztor abból tisztességesen és állásához illően meg nem élhetvén, a misedijakra okvetlenül rászorul, akkor XIV. Benedek idézett constitutiójának 8-ik pontja megengedi, miszerint a lelkipásztorok a mondott napokon is misedijakat szabadon elfogadhatnak, s a sz. misét a dijazónak szándékára elmondhatják, csakhogy ezen mise a plebániai hivek kényelme miatt a plebániai templomban tartassék. Ily esetben azonban a lelkészek hétköznapon a hivekért annyi sz. misét kötelesek elmondani, amennyit a hétben eső ünnepeken a dijazók szándékára elmondottak.[3] Ezenkivül tartozik a lelkipásztor mindazon napokon a szentmiseáldozatot bemutatni, melyeken az egyházban sz. misére külön alapitványok vannak. Ha az alapitványokból a misékre szánt jövedelem igen megfogyott, a misék számát leszállitani a püs-

Festa abrogata.

[1] A festa abrogata, melyeken a lelkipásztorok hiveikért misézni tartoznak következők: husvét és pünkösd harmadik napja; sz. Mátyás apostol, sz. József, sz. Fülöp és Jakab apostolok napja; kereszt feltalálása, ker. sz. János, sz. Jakab apostol, sz. Anna; Sz. Lőrincz vértanu, sz. Bertalan apostol; sz. Máté evangelista; sz. Mihály arkangyal; sz. Simon s Tádé apostolok, sz. András apostol, sz. Tamás apostol, sz. János evangelista; aprószentek, sz. Sylvester pápa és hitvalló napja. Összesen 19.

Ezen napokhoz járul még az ország védnökének, nálunk sz. István királynak: a város vagy helység védnökének napja, melyen a lelkész szintén köteles hiveiért misézni. V. ö. Decreta et acta *Conc. prov. Strig.* 1858. p. 118.

[2] Tartoznak pedig a lelkészek hiveikért a misét saját személyökben és a plebánia templomban elmondani: ezt más pap által csak akkor mutathatják be ha ők törvényesen akadályozva vannak. Ilyen akadályul tekinthető pl. a betegség, vagy jogositott távollét. A betegek nincsenek felmentve ezen misemondás kötelesség alól, ily esetben tehát más által el kell a misét mondatniok. (SCC. ad Cardinalem Crescentium Archiepiscopum Ferrariensem.) Ezen kötelezettségnek a lelkész eleget tesz az által is, ha csendes misét mond, de ezt is hiveinek egy része előtt a plebánia-templomban kell végeznie. (SRC. 2. jul. 1848)

A plebánosok ezen misemondási kötelezettségét illetőleg a Congr. Conc. 1872. dec. 14-én következő két resolutiót hozta:

A plebános, ki ünnepnapon törvényesen távol van plebániájától, eleget tesz kötelességének, ha a misét hiveiért ott mutatja be, ahol tartózkodik; hacsak a nép szükségletére a plebániai egyházban más papot rendel misézni és az Isten igéjét hirdetni.

A plebános, ki a misézésben törvényszerüen akadályozva van, köteles ünnepnapon azt más által mondatni a plebániai egyházban és a népért applicaltatni; és ha nem igy tett, köteles mihelyt módjában áll, a misét népeért bemutatni.

pök van jogositva. A plébánia hivei régi egyházi törvények szerint kötelesek voltak vasár- és ünnepnapokon saját plebánia-templomukban misét hallgatni; ezen törvény annyira szigoru volt, hogy az áldozár mise előtt megkérdezte a népet, nincs-e közöttük idegen plebániabeli, s ha találkozott, az a templomot elhagyni kénytelenittetett.[1] Ma már a törvény nem oly szigoru mint hajdan, mindamellett a trienti zsinat határozata szerint[2] intendők a hivek, hogy ezen napokon saját plebániatemplomukban hallgassák a sz. misét, annál is inkább, mivel a sz. misével rendesen az isteni ige hirdetése van összekötve, s ekkor szoktak a plebániát s a hiveket illető ügyek és rendeletek is kihirdettetni.

A lelkész naponkint csak egy misét mondhat. Van eset,[3] midőn a püspök az apostoli széktől nyert öt éves engedélyek (facultates quinquennales) alapján a lelkipásztort egy napon két mise mondására felhatalmazhatja, ha például két külön plebánia egy lelkész által kezeltetik, s ezek oly távol vannak egymástól, hogy a hivek egy helyen közös istenitiszteletre össze nem jöhetnek, (493. §.) Ha azon lelkész, kinek a plebániai istenitiszteletet kellene tartani, rögtön megbetegszik, s a püspökhöz a hely távolsága miatt folyamodni nem lehet, s más pap, ki még nem misézett, nem kapható, akkor nehogy a hivek plebániai istenitisztelet nélkül maradjanak, egy oly pap, ki már misézett, még egyszer misézhet, de ezen eset a püspöknek azonnal bejelentendő.[4]

[1] C. 2. de paroch. et al. (III. 29.): „In dominicis vel festis diebus presbyteri, antequam missam celebrent, plebem interrogant, si alterius parochianus in ecclesia sit, qui proprio contempto presbytero ibi velit missam audire, quem si invenerint, statim ab ecclesia abjiciant.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXII. Decret. de observ. et evitand. in celebratione missae — „Moneant (episcopi) eundem populum, ut frequenter ad suas parochias, saltem diebus dominicis et majoribus festis eccedant.“ Tartozik pedig a mondott napokon minden állásu ember megjelenni. Erre vonatkozólag néha világi törvények is intézkednek; 1852-ben Ausztriában egy felsőbb rendelet a tisztviselőknek és a községek előljáróinak meghagyta, hogy vasár- és ünnepnapokon a plebániai istentiszteleten megjelenjenek s ott, hogy a nép is őket lássa, az előkelőbb helyeket foglalják el.

[3] *Bened.* XIV. de syn. dioec. VI. 8. 2.

[4] Azon kérdésre nézve: vajjon köteles-e a pap mindennap misézni? a *Conc. Prov. Strig.* 1858. p. 37. n. 7. igy nyilatkozik: „Praeterea monet haec synodus, ut diebus Domini et festis unusquisque presbyter altare Domini accedat, nisi gravi impedimento, uti est caecitas, nimia nervorum debilitas, alia gravis infirmitas, prohibeatur; qui autem curam animarum habent, etiam diebus communibus tam frequenter celebrent, ut suo muneri satisfaciant, quod ad fovendam in se, et fideli populo pietatem, ac ad exorandas a Domino gratias frequentius fiat.“

3. A *poenitentiatartás* szentségének kiszolgáltatása is a lelkész főteendői közé tartozik. A III. Incze alatt 1215-ben tartott IV. laterani zsinat azt határozta, hogy mind a két nemen levő hivek évenkint legalább egyszer husvét táján saját lelkipásztoruknak meggyónjanak és az oltári szentséget magukhoz vegyék; ha valaki alapos okoknál fogva más papnak akarná bünеit meggyónni, erre saját lelkészétől kérjen engedélyt. Innen következik, hogy a plebános annyira kizárólag kiszolgáltatója a poenitentiatartás szentségének is, hogy az ő engedélye nélkül hive más papnak nem gyónhatott.[1] Erre nézve azonban idővel változás történt. (V. ö. 426. §. V.) Különben a plebános saját hiveit külön püspöki approbatio nélkül más püspöki megye területén is kihallgathatja.[2]

4. Az *utolsó kenet* szentségének rendes kiszolgáltatója szükség esetét kivéve, a plebános oly annyira, hogy azon szerzetesek, kik a plebános engedélye nélkül, az emlitett esetet kivéve, ezen szentséget a kolostoron kivül feladják, kiközösitéssel fenyittetnek; mely alól csak a pápa menthet fel.[3]

5. A plebános joga a *házasság szentségénéli* jelenlét, s az uj hitvesek megáldása s pedig ugy, hogy a püspök, vagy az illetékes plebános beleegyezése nélkül foglalkozó pap érvénytelenül esküdtet, s felfüggesztési büntetés alá esik.[4] Erről később bővebben fogunk szólani.

245. a. §. A plebánosok egyéb jogai és kötelességei.

I. A mondottakon kivül a plebánosnak még a következő *jogai és kötelességei* vannak: A plebánosok egyéb jogai és kötelességei.

[1] XIV. *Bened.* de synod. dioeces. IV. 16. 5. propositio falsa, scandalosa ac temeraria-nak mondja azon állitást, hogy husvét idején másutt is, mint a plebániatemplomban lehet az Ur asztalához járulni.

[2] *Bened.* XIV. Institut. LXXXVI. §. Primum sane: „Omnes quidem unanimes affirmant, permitti parocho, ut populum suum in aliena dioecesi confitentem excipiat, licet concessio episcopi eius dioecesis non interveniat." Teljes bucsuk alkalmával, vagy oly helyeken, amelyeken a hivek tömegesen szoktak összejönni, a püspökök megszokták engedni, hogy a szomszéd megyének saját püspökjöktől gyóntatásra felhatalmazott papjai is gyóntathassanak. Az 1863-ik évi *pécsi zsinat* Tit. II. de sacramentis § 6. n. 9. ezt mondja: „Concedimus, ut parochi, parochiarumque administratores, tempore indulgentiarum, et majoris concursus populi aut alia justa de causa, vicinarium dioecesium sacerdotes, ab illorum ordinariis approbatos et admissos, in subsidium adhibere valeant, quibus eum in finem concedimus facultatem in limitaneis dioecesis nostrae parochiis confessiones excipiendi, et fideles absolvendi."

[3] V. ö. 584. l. 2. jegyz.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XX. c. 1. de ref.

1. Azon megáldások, melyek sz. olajjal való kenéssel nem járnak, vagy a püspöknek nincsenek fentartva, ide tartoznak:

a) A plebános jelenlétében megkötött házasság megáldása. b) A nőnek házasság utáni megáldása, s szülés utáni egyházi beavatása. c) A keresztelőkut-, hamvazó szerdán a hamu-, gyertyaszentelő B. A. napján a gyertya-, virág-vasárnap a barka-, s sz. Márk napján a gabnaszentelés[1] stb. A temetők beszentelése a püspöknek föntartott jogok közé tartozik; melyet azonban delegatio folytán közönségesen az alesperesek, vagy a plebánosok végeznek.

2. A plebánia területén keletkező házasságok; a hét folytán bekövetkezendő ünnepek, böjtök, valamint a püspök által kibocsátott rendeletek s körlevelek, s a plebániát illető fontosabb egyházi ügyek kihirdetése; kormány- vagy bármely hatósági rendeletek a templomban a lelkipásztor által csak ugy hirdetendők ki, ha erre a püspöktől különös utasitást nyer.

3. Bizonyos meghatározott napokon a sz. körmenetek megtartása. Ilyenek a keresztjáró hétben, Urnapján, nagyszombaton estefelé[2] a feltámadási, s egyéb a plebániában püspöki jóváhagyással tartatni szokott körmenetek.

4. Az elhunyt hivek eltemetése[3] Aki a plebánia területén kivül hal meg, egyházi törvények szerint szintén a plebános által saját plebánia-területén volna eltemetendő.[4] Azonban szokás utján vagy a plebánosok között a püspök jóváhagyása folytán kötött egyezmény folytán az ily halott — kevés eset kivételével — halála helyén temettetik el.[5]

5. A vallásosság és az egyházi fegyelem föntartása. A plebánia hivei lelkipásztorkodási ügyben a plebánoshoz hivatván, tartoznak megjelenni, különben erre a világi hatóság által szoríthatók.[6]

6. A szegény özvegyek-, elhagyatott árvák- és koldusokróli gondoskodás.

[1] Régenten nagyszombaton és más időben szokásban volt a házak beszentelése, ezen szokás azonban a mult század végétől kezdve csaknem mindenütt megszünt, s ahol még fönmaradt is, csak vizkereszt napján és annak nyolczada alatt történik.

[2] A feltámadási körmenet ily időben egyedül Magyarországban tartatik meg.

[3] C. 5. de sepult. (III. 38.)

[4] C 3. k. t. in VI-to.

[5] A kánonok a szokást figyelembe venni kivánják.

[6] A concubinátusra nézve az 1807. dec. 10. és 1811. jun. 26-án kelt

7. A püspökhöz teendő évi jelentések és tudósitások, egyháza állapota, az egyházi javak és alapitványok kezelése, az iskolák, plebániája területén levő jótékony intézetek, egyletek és egyéb felügyeletére bizott ügyek felett.

8. Az anyakönyvek vezetése.

245. b. §. Anyakönyvek.

Mik az anyakönyvek?

I. *Anyakönyvek*nek[1] (matriculák) azon jegyzőkönyvek neveztetnek, melyek a plebánia területén előforduló keresztelések, házassági egybekelések és halálozási esetek beiktatására szolgálnak.[2] Az anyakönyvek eredete az egyház őskorába vihető vissza. Már Dénes athenei első püspöknek tulajdonitott „Hierarchia ecclesiastica“ cz. munkában az rendeltetik: hogy minden presbyter a megkeresztelt és keresztszülőinek nevét jegyezze fel: A megholtak nevei pedig a püspökök különös felügyelete alatt pergamen vagy más lapokra (diptychák) feljegyeztettek. Ezen diptychák a diaconus által ünnepélyes szent mise alkalmával emeltebb helyről felolvastattak és az egyháznak kimult papjai, alapitói, jótevői és hivei a jelenlevők ájtatos imáiba ajáltattak. Noha pedig a keresztelések és a megholtaknak feljegyzései oly régiek, s bár a házasságok bejegyzésére is kiterjedt az egyes püspökök és buzgó lelkészek figyelme: mégis a keresztelési és házassági

Eredetök az egyház őskorába esik.

udvari rendeletek azt határozzák, hogy az ágyasságban élőket a plebános magához hivatni, s őket az ágyasság elhagyására inteni, az intés nem használván, följelenteni tartozik a helybeli előljáróságnál, melynek kötelessége őket vagy a házasság megkötésére szoritani, vagy szétválasztani. Ha a feljelentés eredménytelen maradt, az ügy a püspök tudomására hozatik. (Decr. Aul. 2. nov. 1828.)

[1] Az anyakönyvekről és bizonyitó erejökről lásd *Binterim*: Comment. historico-criticus de libris baptisatorum, conjugatorum, defunctorum antiquis et novis, de eorum fatis ac hodierno usu. Düsseld. 1816; *Becker*: Wissensch. Darstellung der Lehre von den Kirchenbüchern. Frankfurt 1831; *Uihlein*: Über den Ursprung und Beweiskraft der Pfarrbücher (civil. Archiv. 15. köt. 26. l).

[2] A plebánosok az anyakönyveken kivül h a z á n k b a n több helyen még egyéb „*plebániai könyveket*“ is vezetnek, melyekbe a megbérmáltak, a házassági kihirdetések, miscalapitványok, lélekszám-állapot (status animarum) stb. iratnak be. Ezek száma és neme egyes megyék határozatai szerint különböző. Némely megyék plebániáiban egy „*Directorium parochiale*“ tartandó, melyben az isteni tisztelet rendje van feljegyezve; azonkivül egy „*kézi jegyzék*“ (manuale) vezettetik, melybe beiratik: mennyi mag lett elvetve, mennyi volt az évi termés; a hivek közül kik fizették meg tartozásaikat, mennyi lett kifizetve napszám és

rendes anyakönyvek általános behozatala először a trienti zsinat által[1] rendeltetett el. Ezen rendelet később az által egészittetett ki, hogy egyes tartományi és megyei zsinatok által a XVI. század vége felé a megholtak stb. lajstromai is behozattak.

Az anyakönyveknek nemcsak eredetök, de czéljok is egyházi.

Az anyakönyveknek nemcsak eredetök, hanem czéljok is kiválóan egyházi, hogy t. i. meglehessen tudni: meg van-e valaki keresztelve? az egyház törvényei szerint kötött-e házasságot? és az egyházzal való közösségben mult-e ki? Ennélfogva az anyakönyvek vezetése, őrzése, birása az egyházi törvények szerint az egyházat illeti.[2] Azon nagy fontosságnál fogva azonban, melylyel az anyakönyvek társadalmi és állami szempontból birnak, s különösen miután polgárjogilag is nyilvános okiratok tekintélyével vannak felruházva, azok vezetése körül az egyházi hatóságon kivül a világi kormányok is intézkednek.

Az 1827: 23. t. cz. intézkedése az anyakönyvekre nézve Magyarországban.

II. Magyarországban az anyakönyvekre nézve az 1827: 23. t. czikk azt rendeli, hogy azok minden valláskülönbség nélkül az illetékes lelkészek által két példányban vezettetvén, minden év végével az illető törvényhatóságok törvényes közegei által egy példányban átvétessenek, aláirassanak és azután az illető törvényhatóságok levéltáraiba betétessenek.[3]

Szabályok az anyakönyvek vezetésére nézve hazánkban:

Az *anyakönyvek vezetésére* hazánkban minden anyakönyvvezető[4] által pontosan megtartandó következő szabályok léteznek:

munkabér fejében stb. hogy ezen jegyzetek folytán a javadalom megüresedése esetén az utód és az érdekelt felek eligazodhassanak.

Végre minden plebánián egy „*Historia parochiae*" nevet viselő jegyzőkönyv is vezetendő, melybe a plebánia területén és vidékén előforduló nevezetesebb események jegyeztetnek.

[1] Sess. XXIV. de ref. matr. c. 1.: Habeat parochus librum, in quo conjugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat; quem diligenter apud se custodiat." C. 2: „Parochus antequam ad baptismum conferendum accedat, diligenter ab eis, ad quos spectabit, sciscitetur, quem vel quos elegerint, ut baptisatum de sacro fonte suscipiant; et eum vel eos tantum ad illum suscipiendum admittat, et in libro eorum nomina describat."

[2] Franczia országban, Svájczban, Németországban s egyátalán azon államokban, melyekben a kötelező polgári házasság behozatott, az anyakönyvek a polgári hatóság által vezettetnek.

[3] Miután már megtörtént, hogy egyes törvényhatóságok a beküldött, de náluk elveszett anyakönyvi kivonatokat évek mulva s pedig több évről ujra követelték; czélszerüen járnak el a plebánosok, ha az évenkint beküldött kivonatokról az átvevő hatósági közegektől elismervényt kérnek.

[4] Ezen szabályokat nemcsak a kath. hanem minden vallásbeli anyakönyvvezetők kötelesek megtartani.

1. A *keresztelési* anyakönyvekre nézve: a) a keresztelési,

a) Az eddigi rovatok egygyel bővitendők, melybe a lelkészek, midőn az illető egyén halála bejelentetik, a halálozási napot bevezessék.[1]

b) A keresztelési anyakönyvek azon rovatába, mely a szülők nevének bejegyzésére van szánva, ugyan ezeknek születési helye is pontosan beiktatandó.[2]

c) Minden születési eset azon plebánia anyakönyvébe jegyzendő be, melynek területén a szülők a gyermek születésekor laknak, habár a keresztelés máshol történnék is, mely esetben a keresztelő által az anyakönyvi adatok feljegyzendők és haladék nélkül hivatalos uton a születési s következőleg illetékességi hely lelkészéhez beiktatás végett átküldendők.[3]

d) Az anyakönyvvezetők az általuk eszközlendő keresztelésekнél az anyakönyvbe uj vezetéknévnek beiktatásától tartózkodjanak, kivéve, ha az illető fél erre vonatkozó belügyminiszteri engedélyt mutatna fel.[4] A kormányilag engedélyezett névváltoztatásokat pedig az illető egyének kérelmére a lelkészek — megtartván különben az anyakönyvi változtatásokra fennálló általános szabályokat — az anyakönyvekbe vonakodás nélkül bevezetni tartoznak.[5]

e) Hogy a bejegyzéseknél minden kétes esetnek eleje vétessék:

α) Az anyakönyvek vezetésénél megbizott közegek szigoruan köteleztetnek a kereszteltek bejegyzésénél azok törvényes vagy törvénytelen születésére nézve biztos tudomást szerezni, különösen az

[1] Vallás és közokt. min. rend. 1868. febr. 27. 2016. sz.

[2] Honvéd. minist. átirata a vallás és közoktatási ministerhez 1873. oct. 8. 38,131. sz. Ugyanaz 1876. jul. 25. 28,488. sz. alatt különösen a törvénytelen gyermekeknél rendeli, hogy az anya illetőségi helye és a keresztszülők lakása és állapota beiktattassék.

[3] Vallás és közokt. min. rend. 1878. 32,889. sz.

[4] Vallás és közokt. m. k. ministeri rendelet 1880. ápr. 20. 9329. sz.

[5] Vallás és közokt. min. rend. 1869. mart. 11. 1940. sz. — A hivatalos anyakönyvvezetők, a keresztelési és születési lajstromokból a hadkötelezett korba lépő ifjakról, községenkint elkülönitve, egyetlen név kihagyása nélkül s az előirt minta szerint kivonatokat készíteni tartoznak. Ezen kivonatokba születési napjuk sora szerint felvétetnek minden ugyanegy községben született azon férfi nembeliek — az elhalálozottak is — kik a kivonatok készitése után következő naptári évben töltik, illetőleg töltenék be életök 20-ik évét. Az anyakönyvi kivonat átadása napjáig az abban megnevezett egyének sorában előfordult halálesetek az e czélra szánt rovatba jegyzendők, a mennyiben ez az anyakönyvvezetők részéről vezetett halálozási lajstromok nyomain megtörténhetik. Ezen lajstromkivonatok minden év október hó végéig beadandók. (Utasitás a védtörvény végrehajtásához 11. szakasz 1869.)

előttük ismeretlen szülők gyermekeinél amazok házassági bizonyitványát bekövetelni.

β) A szülésznők mulaszthatlanul tartoznak minden keresztelés alkalmával a törvényes ágyból születtek szüleinek házassági levelét magukkal hozni s az anyakönyvvezetőnek bemutatni, illetőleg a szülőket, hogy ezt tegyék figyelmeztetni.[1]

f) A törvénytelen gyermek — ki mindig anyja nevét viseli — mint ilyen irandó be. Az „atya" rovat ezeknél betöltetlen marad; hacsak valamely férfi a plebános és két tanu előtt magát a gyermek atyjának el nem ismeri. A törvényszék azon jogerejüvé vált itélete, melynélfogva valaki ellen az atyaság jogilag bebizonyult, a plebánossal közlendő, hogy ezt az anyakönyvbe beiktathassa. A „jegyzetek" rovatába kell bejegyezni azt, ha valamely törvénytelen születésü gyermek utóházasság, pápai vagy fejedelmi leirat által törvényesittetett.

g) A házi szükségbeli keresztelésnél a „keresztelő" rovatba a szülésznő vagy annak neve iratik be, ki a keresztelést végezte; a plebános ily esetben mint „sub conditione baptisans" a „jegyzetek" rovatába irja magát.

h) A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról (1879. 40. t. czikk) a 60-ik §-ban az anyakönyvvezetőkre nézve idevonatkozólag következőleg intézkedik:

Egy hónapig terjedhető elzárással, és háromszáz forintig terjedhető pénzbirsággal büntetendő azon anyakönyvvezető:

α) a ki az állam törvényei szerint érvényes házasságból született gyermeket — noha e körülményt tudta — az anyakönyvbe, mint az állam törvényei szerint törvényest be nem jegyzi, vagy viszont a törvénytelen gyermeket törvényesnek jegyzi be;

[1] Vallás és közokt. m. kir. min. rendelet. 1880. aug. 16. 22065. sz. Ugyanezen rendeletben, mely valamennyi sz. kir. és törv. hat. joggal felruházott város, nemkülönben valamennyi megye közönségéhez menesztetett, felhivatnak a hatóságok, hogy a szülésznőket ebbeli kötelességük pontos teljesitésére utasitsák. Egyszersmind kimondatik, hogy mindazon felmerülő esetekben, melyekben az anyakönyvek kiigazitásának, vagy azok kezelésére vonatkozó bármely más intézkedés tételének szüksége álland elő, eziránt az anyakönyvvezető közegek egyházmegyei hatóságához kell fordulni közvetlenül, és amennyiben ezen megkeresés kellően figyelembe nem vétetnék, a további intézkedés megtétele végett a vallás és közokt. miniszteriumhoz tétessék jelentés; oly esetekben pedig, melyek az 1879. 40. t. czikk értelmében kihágást képeznek, azon törvény rendelményéhez kell alkalmazkodni. Legujabban: A bábának kötelessége minden szülést, melynél segédkezett, 24 óra alatt az anyakönyv vezetésével megbizott hivatalnak tudomására hozni, és minden halva született magzatot, tekintet nélkül annak korára és kifejlődésére, a halottkémnek bejelenteni. (Vall. és közokt. min. rend. 1882. jun. 8. 8824. sz.)

β) a ki azon esetben, ha az anyakönyvben törvénytelen születésünek bejegyzett gyermek az illetékes hatóság által jogerejüleg törvényes születésünek nyilvánittatott, a hatóságnak azon meghagyását, hogy a törvényessé nyilvánitást vagy törvényesitést az anyakönyvbe bejegyezze, nem teljesiti;

γ) a ki az anyakönyvben törvényes születésünek bejegyzett gyermekre vonatkozólag, ha azt a biróság jogerejü itélete által törvénytelen születésünek nyilvánitotta, az illetékes hatóság által vele közlött itéletnek ezen tartalmát, a felhivás ellenére az anyakönyvbe be nem jegyzi.[1]

2. A *házasulandók anyakönyvénél* a házasfelek, valamint a tanuk neve, kora, vallása, lakása és állása, az esketés napja, s a pap neve, ki előtt a házasság köttetett, beirandók. A „jegyzetek“ rovatába pedig minden mellékkörülmény feljegyeztetik; tehát a netáni kifogások, vagy hogy a házasság „cum dispensatione a bannis“ vel „impedimentis“ köttetett, hogy az érvénytelenül kötött házasság érvényesittetett stb. bejegyzendő; ha az esketés más plebániában ment volna végbe, mint az érvényesités, akkor az esketési plebánia lelkésze is az érvényesitésről értesitendő, hogy azt az anyakönyvbe a maga helyén bejegyezze. A vegyes házasságokról és az azokból származott gyermekekről külön anyakönyvek, mint azt a régibb rendeletek[2] megkivánják, b) a házasulandók,

[1] Mennyire ellenkezik ezen törvény a kath. egyház azon tanával, melyszerint e g y e d ü l csak neki van joga itélni a házasság szentségének érvényessége vagy érvénytelensége felett, bővebben indokolni nem szükséges. A kath. egyház az oly házasságokat, melyeknél az egyik félre nézve egy fenálló házassági kötelék, egyházi rend, vagy ünnepélyes fogadalom akadálya forog fenn, mint érvényeseket, s az azokból született gyermekeket mint törvényeseket elismerni soha nem fogja, s mint ilyeneket az anyakönyvekbe be nem vezetheti; de másrészt az egyház nem akadályozhatja, hogy az állam az ily házasságból született gyermekeket maga részéről törvényeseknek ne tekintse. Ennélfogva az anyakönyvvezetők az oly gyermekeket, kik az állam által törvényeseknek ismertetnek el vagy törvényesittetnek, magából a törvényből vett ezen szavakkal jegyezzék be: *„az állam törvénye szerint törvényes“*, mely szavakkal eléggé jeleztetik, hogy a gyermek csak államilag, nem egyszersmind egyházilag is törvényesnek tekintendő (V. ö. az esztergomi érseknek 1880. nov. 8-án; az egri érseknek 1880. október 26-án; a pécsi püspöknek 1880. október 13-án kelt körleveleit). Helyén látjuk itt felemliteni a legfőbb itélőszék 1879.évi február 7-én 1396. sz. a. kelt határozatát (Döntvénytár XXII. f. 98. sz.), melyszerint az anyakönyvvezető lelkész a születés törvényes vagy törvénytelen voltának megbirálására jogositva nem levén, a házasság tartama alatt született gyermekre nézve megállapitott törvényes vélelmet meg nem döntheti az, hogy a gyermek az anyakönyvbe törvénytelennek lett bejegyezve.

[2] Int. 25. jun. 1793; és 27. febr. 1816.

ma már nem vezettetnek, hanem az anyakönyvekben megjegyeztetik, hogy vegyes házasság, vagy vegyes házasságból született gyermek. Azon vegyes házasságoknál, melyek szenvedőleges segédlet mellett köttetnek, a „*copulans*“ rovatba ezek irandók: Házasodási kölcsönös megegyezésöket kinyilatkoztatták N. lelkész, vagy az általa helyettesitett N. pap előtt az n—i. plebániai lakon.[1]

c) a halottak anyakönyvére nézve,

3. A *halottak anyakönyvénél* pedig a következő szabályok követendők:

a) Ha egy teljesen ismeretlen személy hal meg a plebánia területén, annak a világi hatóság által feljegyzett ruházata és egyéb ismertető jelei, az anyakönyv „jegyzetek“ rovatába szintén beirandók.

b) A lelkészek tartoznak minden halálesetet, mihelyt azt a halottak anyakönyvébe bevezették, a községi előljáróságnak tudomására hozni.[2]

c) Ha valamely a finemhez tartozó még 32 évet be nem töltött egyén halála nem ott következnék be, hol a keresztelési anyakönyvben be van irva, minden anyakönyvvezető köteles anyakönyvi kivonatot kiállitani és azt legfeljebb 8 nap alatt az elhunyt születéshelyére nézve illetékes anyakönyvvezetőnek megküldeni s ez utóbbi tartozik a halálesetet saját anyakönyvében megjelelni.[3]

d) A halálesetnek az anyakönyvbe leendő beiktatására nézve irányadóul szolgál az elhalálozás helye, olykép, hogy minden halott azon plebánia halottas anyakönyvébe jegyzendő be, melynek területén meghalt, még akkor is, ha eltemetés végett más plebániába szál-

[1] Az esztergomi érseknek 1840. nov. 16-án kelt és az ország püspökei által is kihirdetett körlevele.

[2] Vallás- és közokt. min. rend. 1873. ápr. 9. 9432. sz. a.

[3] Belügym. rend. 1871. jan. 12. 204. sz. a. A halálozási anyakönyvi kivonat megküldése Magyarország és Erdély területén közvetlenül az illetékes anyakönyvvezető által eszközölhető, azon esetben azonban, ha az elhalt személy más hitfelekezethez tartozott, a halálozásról szóló anyakönyvi kivonatot a plebános az illetékes törvényhatóság utján teszi át a születéshely lelkészéhez. Minthogy ezen intézkedés a közös hadsereg érdekében az osztrák-magyar birodalom egész területére érvényes, azon esetben is, ha az elhunyt születéshelye a Lajtán tul fekvő tartományok területéhez tartoznék, valamint a horvát-szlavon területre nézve a halálozási anyakönyvi kivonatok közlése az illetékes törvényhatóságok utján eszközöltetik. A mennyiben az elhunyt születéshelye más uton szabatosan megállapitható nem volna, a halálozáshely anyakönyv-vezetőjének szabadságában álland, ennek kinyomozása végett a közigazgatási hatóságok közreműködését igénybe venni.

littatik át. Azon körülmény, hogy a holttest eltemetés végett máshová és pedig hová és mely napon szállittatott el, az anyakönyv „jegyzetek" rovatába viendő be. Az előbbi pont szerint eszközlött bejegyzésről az elhalálozási hely lelkésze az eltemetést teljesitő lelkészt eleve hivatalból értesiteni tartozik.[1]

d) a katonai személyeket,

Ami pedig a *katonai személyeket* illeti:

a) Ha ezekre nézve fordulnak elő keresztelések, egybekelések, vagy halálozások, ezek a plebániai anyakönyvekbe irandók, azon rovatok szerint, amelyek a katonai személyekre nézve előirvák ; az év végével a plebános minden keresztelésről stb. az anyakönyvi kivonatokat elkésziti, aláirja és az illető katonai hatóságnak megküldi.[2]

b) A *szabadságolt* és *tartalékos katonák* haláláról kiállitandó, s az illető hatósághoz pontosan beküldendő bizonyitványokban a katona halálát okozta betegség nemét is mindig fel kell jegyezni. A tar-

[1] Vallás- és közokt. min. rendelet 1878. jan. 12., 32.889. sz.

[2] Vallás- és közokt. min. rend. 1870. mart. 4. 4288. sz. a. — Oly állomásokon, hol nagyobb hadtestület, hadkiegészitési kerületi parancsnokság, vagy katonai kórház létezik, saját katonai anyakönyvek hozassanak be, vagy a már létezők folytattassanak. (Vallás és közokt. min. rendelet 1870. máj. 22. 8758. sz.

Ugyancsak a vallás- és közokt. miniszternek 1879. jan. 22-én 1280. sz. a. kelt rend. szerint: a halottkémek a halotti szemléről kiállitandó bizonyitványban az elhunyt egyének fenállott védkötelezettségi viszonyait is kitüntetni, az anyakönyvvezetők pedig az ily halotti bizonyitványokat hivatalból közvetlenül azon helység elöljáróságához átküldeni tartoznak, a hol az illető katona vagy honvéd elhunyt.

Az anyakönyvvezetőnek idevonatkozó teendői következők: 1. a halottkém által kiállitott lelet alapján (E czélból a halottkémek 1876. évi jun. 4. 31205. sz. a. kelt belügyminiszteri rendelettel utasittattak, hogy az esetben, ha az elhunyt egyén tartalékos katona vagy honvéd volt, ennek ily minőségét és azt, hogy melyik ezredhez vagy zászlóaljhoz tartozott, a halotti látleletbe felvenni el ne mulasszák) az elhunyt egyén védkötelezettségi minőségének az anyakönyv megfelelő rovatába való bejegyzése. 2. az illető egyénről szóló halotti bizonyitványnak hivatalból s dijmentesen a halál napjától számitandó 8 napon belül leendő kiállitása. 3. ezen halotti bizonyitványnak a kitett határidő alatt azon községi elöljáróhoz, hol az illető elhunyt, szintén hivatalból való átküldése. 4. oly esetekben, midőn a felmutatott halottkémi bizonylatban nincsen az elhunyt védkötelezettségi minősége feljegyezve, azonban az anyakönyvvezető lelkész, az elhunyt életkoránál fogva előtte kétségtelen adatoknál vagy más körülményeknél fogva valószinünek tartja az illetőnek védkötelezettségét, — a halottkémnek az ebbeli utólagos nyomozásra a községi elöljáró által való utasitása. — Megjegyzendő azonban, hogy az anyakönyvvezető nem tartozik az elhunyt védkötelezettnél található igazolványi könyvet, felavatási, vagy szabadságolási okmányt átvenni, miután ily okmányok közvetlenül az illető községi elöljárónak kézbesitendők.

tósan szabadságolt és tartalékos katonák házasságáról jelentést tenni nem szükséges.[1]

c) A plebánosok a katonai személyek részére egyes kivonatokat csak addig állithatnak ki, mig az év végével az összes kivonatokat a katonai hatósághoz be nem küldötték.[2]

e) s a nazarenusokat illetőleg.

A nem régen keletkezett s hazánk különböző részeiben magukat *nazarenusoknak*, *Krisztus követőinek*, *világosság fiainak*, vagy más néven is előforduló, tényleg létező, törvény által el nem ismert felekezetek születési, halálozási és házassági eseteire nézve a vallás- és közoktatási minister 1868. aug. 13-án 12,548. sz. a. kiadott és Pest szab. kir. város közönségéhez, s 1875. jan. 13-án 563. sz. a. az or-

A vallás- és közokt. miniszternek 1881. marcz. 15-én 7023. sz. a. kelt rendelete szerint, az anyakönyvvezető lelkészek a monarchia másik felében honilletékes, de Magyarországban elhunyt tartalékos, szabadságos katonák és Landwehrek halotti bizonyitványait hivatalból dij- és bélyeg mentesen nyolcz napon belül az elhalálozási hely községi előljáróságának általküldeni tartoznak. Viszont intézkedés van téve az iránt, hogy a monarchia másik államában elhunyt magyarországi illetőségü szabadságos és tartalékos katonák, valamint honvédek halotti bizonyitványai a honilletékes nyilvántartási közegekhez esetről esetre megküldessenek.

[1] Honv. min. 1872. maj. 7. 1453. sz. a.

[2] A cs. k. közös hadügyminiszterium 1878. aug. 24. 9. osztály 5713. sz. alatt kelt körrendeletével egy szabályzatot adott ki a *katonai* keresztelési, esketési és halálozási anyakönyvek vezetése és őrzéséről; melyszerint ezen anyakönyvek vezetésére, valamint az ezekből eszközlendő kivonatok kiadására feljogositvák: a) a katonai plebánosok, b) a katonai curatusok, c) a kirendelt kath., valamint görög-keleti katonai segédlelkészek, d) azon egyházi tanárok, kik valamely katonanevelő intézetben a lelkipásztorság gyakorlásával is megbizattak, végre e) az evangelikus katonai lelkészek. Ugyanezen szabályzat előirja az anyakönyvvezetést háboru idején (mozgositás esetében). Ezen szabályzatot lásd a „Havi Közlöny" 1878. évi oct. füzetében. 609. és köv. l.

A polgári lelkészek részéről hivatalból kiállitandó anyakönyvi bizonylatok a hadsereghez tartozó személyek érdekében a megszabott három rendbeli születési, házassági és halálozási mintákban foglalt rovatoknak megfelelőleg állitandók ki. (Vallás- és közokt. min. rend. 1873. jul. 12. 18,524. sz. a.)

Az anyakönyv-vezetők az ujonczállitási lajstromokhoz tőlök kivántató segédokmányok valódiságaért felelősek, és tartoznak a politikai hatóságoknak az ujonczállitás végrehajtására vonatkozó mindennemü hivatalos eljárásaikban segédkezet nyujtani (1868: 40. t. cz. 43. §).

A görög-keleti lelkészek az ujonczállitási, felszólamlási, elbocsátási és más hadkiegészitési használatra kiadandó anyakönyvi kivonatokban és kimutatásokban az ó-naptár szerint kiteendő időadatok és kelet mellé zárjel közt az uj naptár szerint megfelelő év, hó és napot is mindig kitenni tartoznak (Vallás- és közokt. min. rend. 1875. febr. 4. 2861. sz.).

ság valamennyi törvényhatóságaihoz menesztett szabályrendelete következőleg intézkedik: A nazarenusok vagy bármikép neveztessenek törvényesen bevett hitfelekezetet nem képeznek, s azért anyakönyvek vezetésére nem jogosittatnak;[1] ennélfogva azok születési és halálozási esetei azon hitfelekezetbeli lelkész által vezetett anyakönyvbe vezetendők be, melyhez az illető nazarenus, mielőtt azzá lett, tartozott; minthogy azonban az állam nem akarja őket arra kényszeriteni, hogy szülöttjeiket és halottjaikat valamely bevett vallásfelekezet papjánál maguk jelentsék be: ennélfogva oly helyeken, hol nazarenusok léteznek, a polgári hatóság egyik közege kijeleltetik, kinél a nazarenusok a köztük előforduló születéseket és halálozásokat esetenkint azonnal bejelenteni tartoznak. A megbizott egyén a bejelentésekről rendes jegyzéket vezet, aki minden egyes esetet azon felekezet lelkészéhez, melyhez előbb az illető nazarenus tartozott, anyakönyvezés végett hivatalosan áttenni tartozik, s azt, hogy melyik lelkészhez küldte át anyakönyvezés végett, saját jegyzékében is feljegyzi.

Mily nyelven és mikép vezettetnek az anyakönyvek?

Hazánkban 1836-ig az anyakönyvek latinul irattak. Az azon évi III. tczikk rendeleténél fogva oly helyeken, hol a hivekhez magyar nyelven mondatnak sz. beszédek, az anyakönyvek magyarul vezettettek egész 1850-ig, ekkor ismét az anyakönyvek latin-nyelveni vezetése hagyatott meg; jelenleg azonban több egyházmegyében az illető püspök intézkedése folytán az anyakönyvek vezetésénél a magyar nyelv használtatik.

Hol tartandók?

Az anyakönyvek tisztán, olvashatóan, pontosan a meghatározott rovatok szerint s a plebános[2] által — sulyos betegség esetét kivéve — sajátkezüleg irandók; azonban semmi vakarás, vagy igazitás (rectificatio)a püspök engedélye s a világi hatóság jelenléte s aláirása nélkül egyáltalán nem történhetik. Száraz, tüzmentes helyen, zár[3] alatt tartandók. A plebános azokat idegen kézre nem bizhatja, annál kevésbé szabad azokat a püspök különös engedélye nélkül a plebánia lakból kiadni.

Kinek van joga az anyakönyvekből hiteles kivonatokat kiadni?

III. Az anyakönyvekből hiteles *kivonatokat* kiadni a plebános joga s csakis az általa, a plebániai anyakönyvekből kiirottak birnak törvényes erővel; a polgári hatóságnak a megyei levéltárba letett

[1] V. ö. még a vallás- és közokt. m. k. miniszternek 1881. jun. 24. 15,226. sz. a. kelt rendeletét.

[2] Kir. rend. 1818. apr. 21. 11385. sz. Az anyakönyvek vezetése a megyés püspök felügyelete alatt áll (Kir. rend. 1825. maj. 24. 13162. sz.).

[3] Kir. rend. 1778. febr. 13. 747. sz. — A lelkészek az anyakönyveket mindig maguknál tartsák és másra ne bizzák (Kir. rend. 1770. jan. 5.).

példányokból kivonatokat kiszolgáltatni nem szabad; ez csak azon esetben engedtetnék meg, ha a plebánián levő anyakönyvek bármily oknál fogva elvesznének vagy megsemmisülnének.[1] Kiiratnak szóról-szóra, ugy amint az anyakönyvekben feljegyezve találtatnak; aláiratnak a plebános vagy helyettes által sajátkezüleg, datummal láttatnak el és a plebánia pecsétjével erősittetnek meg.[2]

A kivonatok bélyeggel ellátott iven állitandók ki. Bélyegmentesek a szegények, a hazai egyházi, polgári, vagy katonai hatóságok részére hivatalosan kiállitott, vagy a külföldiek részére diplomatikai uton kért kivonatok — aszerint amint ez a következő §-ban felsoroltatik —; ugyanezek minden dij nélkül állittatnak ki, mig a többiektől a plebános részére eső bizonyos összeg fizetendő.[3]

[1] 1827: 23. t. czikk 2. és 3. §§-ai.

[2] Ha a plebános helyett sulyos betegség vagy bármily más oknál fogva a helyettes vagy segédlelkész adja ki az anyakönyvi kivonatot, akkor a kiállitó neve iratik a kivonatra ezen megjegyzéssel: a plebános távollétében, vagy akadályoztatása miatt.

Az anyakönyvekben elő nem forduló halálesetek bizonyitása nem tartozik az anyakönyvvezető lelkészek hatáskörébe: ennélfogva a plebánosok csak oly halálesetről adhatnak bizonyitványt, mely az anyakönyvben foglaltatik. (Vallás- és közokt. min. rend. 1876. szept. 24. 21008. sz.)

Magyar állampolgárok által külföldön kötni szándékolt házasságnak, honunkban érvényessége iránt egyedül a vallás- és közokt. ügyi minister van hivatva, kétes esetekben, az illető egyházi főhatóságnak s esetleg az igazságügyi miniszteriumnak is meghallgatásával, jogerejü bizonylat kiállitására. (Vallás- és közokt. min. rend. 1876. oct. 19. 24077. sz.)

Magyarországi illetőségü egyének részére, a birodalmi tanácsban képviselt országokban, vagy külföldön köttetni szándékolt házasság czéljából kizárólag a vallás- és közokt. ministerium által jogérvényesen kiállitható bizonyitványok az illetékszabás 21. sz. tételének a) aa) pontja értelmében 1 frtos bélyeggel levén ellátandók; ily bizonyitvány kiadására czélzó minden folyamodványhoz, vagy 1 frtos magyar bélyeg, vagy az annak megfelelő érték készpénzben csatolandó, mert ennek hiányában a folyamodványok kiegészités végett visszaküldetnek. (Vallás- és közokt. min. rend. 1882. jan. 13. 141. sz. 25. eln. sz.)

[3] A dij, mely a visiták és a megyei statutumok által szabályoztatik, nem minden püspöki megyében egyenlő; Magyarországban 1—3 frt. fizettetik.

Az anyakönyvvezetők kötelesek az osztrák-magyar monarchia területén elhunyt azon egyének, kik *Belgiumban* vagy *Olaszországban* születtek vagy laktak, halotti leveleit minden eziránti megkeresés, halasztás és költség nélkül az országban szokásos alakban a bécsi belga, illetőleg olasz követségnek megküldeni. A más mint latin nyelven szerkesztett halotti bizonyitványok az illetékes hatóság által kellőleg hitelesitett latin forditással látandók el. (Szerződés Ausztria-Magyarország és *Belgium* közt 1871. apr. 30. Belügymin. rendelet 1873. jun. 20. 19,314. szám.)

IV. Végre megjegyezzük, hogy az 1878 : 5. t. czikk 397—399. §§-ai szerint az anyakönyvek és az azokból kiadott hiteles alaku kivonatok és bizonyitványok, közokiratot képeznek, és az azok vezetésével, valamint azokból hiteles kivonatok és bizonyitványok, vagy

Az anyakönyvek s az azokbóli kivonatok, közokiratok.

Minden oly esetben, midőn osztrák-magyar alattvalóknál *Svájczban* és viszont svajczi állampolgároknál Ausztria-Magyarországban születések, esketések és halálozások fordulnak elő, az illetékes egyházi és világi tisztviselők kötelesek az egyházi, illetőleg polgári anyakönyvekből a hivatalos kivonatokat haladéktalanul és dijmentesen kiállitani és azokat Ausztria-Magyarországban a svájczi szövetség követségének Bécsbe, Svájczban pedig a cs. és k. osztrák-magyar követségnek Bernbe küldeni. (Szerződés Ausztria-Magyarország és Svájcz között 1875. dec. 7. 1876: XVII. 8.) Miután a törvény ezen intézkedése pontosan nem tartatott meg, a vallás- és közokt. m. k. minister 1881. maj. 24-én 13383. sz. a. kelt iratában felhivja a püspöki kart, miszerint az anyakönyvvezető lelkészeket utasitsák, hogy ezen államszerződés határozmányait pontosan megtartsák; egyuttal a ministeri irat ugy intézkedik, hogy az anyakönyvvezetők a Magyarhonban tartózkodó *svájczi* alattvalók születési, esketési és halálozási dijmentesen kiállitott hivatalos anyakönyvi kivonatait hitelesités végett haladéktalanul az egyházmegyei hatósághoz küldjék; az egyházmegyei hivatalok pedig felkéretnek, hogy a hitelesitett anyakönyvi kivonatokat a ministeriumhoz küldjék s ha a kivonatok más, mint német vagy latin nyelven vannak kiállitva, ahhoz a szabályszerüleg hitelesitett latin forditást csatolják; az ily módon kiállitott kivonatok a ministerium által fognak ezentul a svájczi szövetség követségéhez Bécsbe megküldetni.

Szerbia alattvalóira vonatkozó anyakönyvi kivonatokat az anyakönyvvezetők ingyen kiállitani, s minden egyes esetben az egyházmegyei hivatalhoz beküldeni tartoznak, a honnét hitelesitve félévenkint a ministeriumhoz küldetnek be. (Vallás- és közokt. minist. rend. 1882. aug. 11. 24,907. sz.)

A *würtenbergi* elhalt alattvalók halotti levelei dijtalanul állitandók ki a nélkül, hogy a plebános megvárná a külföldi hatóság eziránti megkeresését. A halotti levél mely azonnal, hivatalból és bélyeg nélkül kiállittatott az egyházmegyei hatóság utján a vallás- és közoktatás ügyi ministeriumhoz terjesztendő fel. Viszont Würtembergben az ott elhunyt külföldi egyének halotti levelei dijtalanul állittatnak ki, s különösen az osztrák-magyar birodalom irányában mindig fenállott e szokás.

A *badeni*, *mecklenburgi* és *szász* nagyherczegségek, valamint a *bajor* és *szász* királyságok, ugyszintén a *szász* herczegségek iránt hasonló viszony áll fenn az osztrák-magyar birodalom részéről. (Vallás- és közokt. min. rend. 1876. mart. 5. 3347. sz. a.)

A külföldi illetőségü egyénekről szóló s hivatalból felterjesztendő halotti bizonyitványokon a lelkész aláirását és az egyház pecsétjét az egyházmegyei hatóság mindig, azok valódiságát bizonyitó, s legczélszerübben latin nyelven rávezetendő és saját aláirásával s hivatalos pecsétjével is megerősitendő igazolással hitelesitse. (Vallás- és közokt. min. rend. 1876. maj. 17. 10,478. sz. a.)

A lelkészek tartoznak a területükön elhalt *horvát- és szlavonországi* egyének anyakönyvi kivonatait hivatalból az illető horvátországi lelkészi hivatalhoz, — azon esetben pedig, ha ez ismeretlen volna, vagy kipuhatolható nem lenne, saját egyházi elöljáróságuk utján a zágrabi horvát-szlavon országos kormányhoz juttatni. (Vallás- és közokt. min. rend. 1878. maj. 1. 10,096. sz.)

okiratok kiadására jogositott személyek, ezen cselekményeikre vonatkozólag, közhivatalnokoknak tekintetnek.[1]

Az anyakönyvek meghamisitása.

Azon közhivatalnok (tehát az anyakönyvek tekintetében a lelkész is), ki hivatalánál fogva vezetésére vagy őrizetére bizott nyilvános könyvet (tehát az anyakönyvet) vagy eredeti okiratot, azon czélból hogy valakinek jogára nézve lényeges bizonyitás meghiusittassék, vagy megnehezittessék, megsemmisit, egészben vagy részben használhatatlanná tesz, eltitkol, vagy az ellenfélnek átad: közokirat hamisitónak tekintetik, és öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő; ezenfelül még a közokirat hamisitása miatt a politikai jogok gyakorlatától felfüggeszthető; az itéletben továbbá kimondandó, hogy az ily személyek közokiratok kiállitására, vezetésére, vagy őrzésére képességgel nem birnak.[2]

A hamisitó büntetése.

Közhatósági felhivás folytán hivatalos ügyekben szükségelt anyakönyvi kivonatokat a lelkészek ingyen kötelesek kiszolgáltatni. (Vallás- és közokt. min. rend 1869. oct. 3. 17346. sz.)

Az anyakönyvvezetők tartoznak a területükön elhalt *végvidéki* egyének hivatatalból kiállitandó halotti leveleit, vagy közvetlenül a végvidéki plebánoshoz, vagy pedig saját egyházmegyei hatóságuk utján a zágrábi cs. kir. főhadparancsnoksághoz, mint végvidéki közigazgatási hatósághoz elküldeni; valamint a végvidéken levő plebánosok a területükön elhalálozott magyar-, horvát- és tótországi alattvalók hivatalból kiállitandó halotti leveleit vagy egyenesen a magyar-, horvát- és tótországi lelkészekhez, vagy saját egyházmegyéjök utján a nevezett cs. kir. zágrábi főhadparancsnoksághoz, mint végvidéki közigazgatósághoz átküldik. (Vallás- és közokt. m. k. min. rendelet 1880. jan. 9. 35372. sz. ex 1879.)

A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877: 20. t. cz. 230. §-a szerint az anyakönyvvezető egyházi közeg köteles a jegyző felszólitására a kiskoru örökösök születésére vonatkozó bizonyitványt hivatalból dijmentesen kiszolgáltatni. (V. ö. még a vallás- és közokt. ügyi minister rend. 1877. nov. 27. 30,187. sz.)

Mindazon halotti és esketési anyakönyvi kivonatok, melyek a katonai nyilvántartás czéljából adatnak ki, s ennélfogva magánhasználatra nem szolgálnak, hivatalos alakban, tehát dijtalanul és bélyeg nélkül állitandók ki, és ezen szavakkal: „katonai“, illetőleg „honvéd-nyilvántartás czéljából“ ellátva, a halotti levelek az illető községelőljáróságnak, az esketési bizonyitványok pedig az illető megesketettnek minden egyes esetben vételelismervény mellett további hivatalos használat végett kézbesitendők. (Vallás- és közokt. min. rend. 1874. maj. 29. 14561. sz.)

[1] Ezen szabály a házassági perekben eljáró egyházi bíróságok tagjaira, jegyzőire és irattáraik kezelőire, ugyszintén a káptalanok és conventek, mint közhitelességü helyek irattárainak kezelésével, az ezek feletti felügyelettel, valamint az ezekből hiteles alaku okiratok kiadományozásával megbizott személyekre is kiterjed.

[2] A házassági perekben eljáró egyházi bíróságok tagjaira, jegyzőire nézve pedig kimondatik: hogy az előbbiek házassági ügyekben való biráskodásra, az utóbbiak pedig jegyzőkönyvvezetésre képességgel nem birnak.

245. c. §. Magyarországban a plebánosoknak polgári rendeletek szerinti különjogai, kötelességei, és tiszteletjogaik.

A plebánosoknak polgári rendeletek szerinti jogai és kötelességei Magyarországban.

I. Magyarországban a plebánosoknak polgári rendeletek szerint még külön *jogaik* és *kötelességeik*[1] is vannak, ugymint:

1. Hiveiknek erkölcsi és szegénységi bizonyitványt szolgáltatnak ki; résztvesznek a szegényügy kezelésében s e tekintetben közreműködnek a helybeli vagy politikai közhatóságokkal.

2. Mindazon polgári és katonai személyeknek, kik az állami pénztárból nyugdijt huznak, nyugtáikat havonkint láttamozzák s a plébánia pecsétjével megerősitik,[2] közbejött halálukat pedig bejelentik.[3]

[1] Az itt előadottak nemcsak a kath. hanem minden vallásbeli lelkészre vonatkoznak.

[2] Midőn a plebánosok a nyugdijat élvező katonai személyeknek nyugtáit a nyugdij felvételére szükséges aláirással ellátják, ne csak azt bizonyitsák, hogy az illető személyek élnek, hanem azt is, hogy az illetők más életfentartási eszközökkel nem rendelkeznek, a nőszemélyeknek pedig nincs férjök (Vallás és közokt. min. rend. 1878. jan. 16. 923. sz.).

[3] Vallás- és közokt. miniszt. rendelet 1870. szept. 10. 19,686. sz. A lelkészek tartoznak a katonai nyugdijasok elhalálozásáról, valamint a katonai női nyugdijasok férjhezmeneteléről az illető közigazgatósági hatóságokat esetről esetre azonnal tudósitani, hogy ezek ismét a hadkiegészitő parancsnokságot esetről esetre azonnal értesithessék. (Vallás- és közokt. min. rend. 1876. jan. 14. 778. sz.) Ugy szintén tartoznak a plebánosok a polgári nyug-, kegy- vagy ellátási dijt élvező egyének elhalálozását, valamint a női nyugdijasok férjhezmenetelét is az illető közigazgatósági hatóságnak azonnal bejelenteni. (Vallás és közokt. min. rend. 1876. máj. 15. 10.042.) Miután ezen rendeletek nem kellő pontossággal lettek megtartva, azért a vallás- és közokt. miniszterium 1881. szept. 12-én 25725. sz. alatt kelt rendeletében ujolag felhivja az anyakönyvvezetőket, hogy mihelyt egy bárminemü katonai ellátásban részesülő katonai egyén vagy ily minőségü katonai özvegy vagy árva meghal, az általuk dijmentesen kiállitandó halotti bizonylatot minden haladék nélkül a község előljárójának küldjék át a czélból, hogy ezek azt azonnal a politikai hatóság utján a hadkiegészitési kerületi parancsnoksághoz, esetleg az elhalálozás helyén levő térparancsnoksághoz küldjék be. Végre kötelesek az anyakönyvvezető lelkészek az elhunyt segélyzett 1848/9 évi honvédek halálát azon adóhivatalnál, melytől az illető egyén életében nyugdiját vagy nyugzsoldját huzta, 30 nap alatt bejelenteni (Vallás és közokt. min. rend. 1877. mart. 15. 6540. sz.).

A lelkészek a katonai ellátás élvezetében álló özvegyek és árvák életbenléte, illetőleg az utóbbiak elláttatlan állapotának igazolásánál felelősség terhe alatt a legnagyobb szigorral és pontossággal járjanak el. (Vallás és közokt. min. rend. 1878. jan. 26. 923. sz.)

3. A politikai hatóságoknak a népszámlálás ügyénél, a katonaállításban, a himlőoltásban segitségökre lenni, a szükséges anyakönyvi kivonatokat és családi értesitéseket kiadni kötelesek.[1]

[1] A polgári hatóság részére leginkább a következő hivatalos kimutatásokat tartoznak a lelkészek elkésziteni:

I. A *statisztikai adatokat*, melyek különfélék lehetnek a szerint, amint egyik vagy másik hatóság részére kivántatnak.

II. Az *első korosztálybeli hadkötelezettek összeirását*. Az ide vonatkozó lajstrom-kivonatok minden év octóber hó végeig beadandók. (Utasitás a védtörvény végrehajtására 11 szakasz 1869).

Családi értesitők.

III. A *családi értesitőket*, vagyis azon anyakönyvi kivonatokat, melyek valamely családhoz tartozó valamennyi tagnak keresztelési, házassági és halálozási eseteit foglalja magában.

A *családi értesitökre* az 1873. jan. 1. 100. sz. alatt kelt honvéd. min. rendelet a következőket rendeli: A lelkészek kötelesztetnek a) a családi értesitőket, nem a régibb minták szerint, hanem szorosan a védtörvény végrehajtása tárgyában kiadott utasitáshoz VIII. szám alatt csatolt minta alakjában készziteni, melynél az összes rovatok pontosan betöltendők. (Vallás- és közokt. min. rend. 1875. jan. 25. 1367. sz.); b) azokba a családnak akár élő akár meghalt összes tagjait, kihagyás nélkül, s mind a születési napoknak, főkép a fitestvérekre nézve, mind a nősülés és halálozás idejének szabatos beirásával beiktatni; a másutt szülöttek, vagy másutt elhalálozott családtagokra nézve a családi értesitő kiállitását kérő felektől vagy rokonoktól az adatok kitudandók, és azok alapján az illető községbeli lelkészek a hiteles anyakönyvi kivonatok átküldése végett hivatalból megkeresendők, s a családi értesitők ezekhez képest egészitendők ki, vagy legalább, ha ez nem volna lehetséges, a családi értesitők ez esetben azon megjegyzéssel állitandók ki, hogy a felek más községből költöztek oda, s igy a családban ottan történt születésekről, halálesetekről, vagy más viszonyokról a kiállitó lelkésznek nincsen tudomása (Vallás- és közokt. miniszt. rend. 1875. jun. 30. a honv. min. azon évi jun. 6. átirata 2512. sz. a.); c) azon esetben, ha a felmentetni kivánt hadkötelesnek anyja ujabban férjhez ment, ezen ujabb férjet, vagyis a mostoha apát, és annak netán előbbi nejétől született gyermekeit, ugy szintén az ujabban férjhez ment nőnek előbbi férjétől származott gyermekeit is sorrendben bejegyezni; d) ahol egyetlen unokáért vagy vőért történik a felszólamlás, nemcsak a nagyszülőket, s az apóst vagy anyóst és a fölmentetni kért unokát vagy vőt, hanem a nagyszülők, illetőleg az apósnak vagy anyósnak minden gyermekeit és férjhez ment leányait, s azoknak egész családját is, kivétel nélkül bevezetni.

A családi értesitők bélyegkötelezettsége iránt felmerült kételyek eloszlatására a magy. kir. pénzügyministerium 1875. évi dec. 24-én 50711 sz. a. kijelentette, hogy a „családi értesitések" mint összesitett anyakönyvi kivonatok a pénzügyi törvények és szabályok 14-ik füzetében foglalt illetékszabás 6-ik tételszámának „jegyzék"-e értelmében törvényszerüen annyiszor igénylik az 50 krnyi bélyegjegyet, a hány születési (keresztelési), esketési vagy halálozási eset tanusittatik azokban. Kivételnek csupán a következő

4. Tartoznak a vándorlegények házasságát vándorkönyvükbe beirni.

II. A *plebános tiszteletjogai.* A plebánia területén levő minden A plebános tiszteletjogai.

esetben van helye: I. a) A katonakötelezettség alól leendő felmentés iránti felszólalási kérvényekhez, b) a hadseregből való elbocsátást — törvényen alapuló indokok beálltával — szorgalmazó beadványokhoz, c) a szabadságolt katonáknak nősülési engedély kieszközlése iránti folyamodványaihoz — a katonai hatóság kivánalma folytán — csatolandó, s csak a jelzett célokra szükséges „családi értesitések" bélyegmentesen állithatók ki. Mulhatlanul megkivántatik azonban, hogy ezen bélyegmentes „értesitések"-en azon czél, melyre kiállittatnak, valamint az illető fél neve feljegyeztessék. — II. Azon családi értesitések, melyek a) a hadkötelezett, de még be nem sorozott egyének által nősülési engedély kieszközlése, b) a tényleges hadszolgálatban levő egyének által szabadságoltatás, vagy a hadseregből törvényen alapuló indok nélkül leendő elbocsátás iránti folyamodványokhoz csatolandók; végre azok, melyek c) a bíróság által a katonakötelezettek hagyatéki tárgyalásainál a családi viszonyok előtüntetése végett bekivántatnak, tekintet nélkül az azokban foglalt születési (keresztelési), esketési és halálozási esetek számára — ivenkint csak 50 krnyi bélyegilletékalá esnek. — Az itt felsorolt kivételek a m. kir. honvédségre is kiterjednek.

Idevonatkozólag még megjegyzendő: hogy ha valamely leszkész anyakönyvi adatok közlése végett a védtörvényi utasitás értelmében azért keres meg egy más lelkészt, illetőleg anyakönyvvezető hivatalt, hogy az ettől nyert adatot a megkereső lelkész által kiállitandó családi értesitőhöz használja, ugy a megkeresett lelkész által kiállitott anyakönyvi kivonat, a mennyiben a feleknek nem adatik ki, mint hivatalos irat bélyeg alá nem esik, ami pedig a megkereső lelkész által kiállitandó családi értesitést illeti, erre nézve a fentleirt határozatok irányadók. (A pénzügy. minister átirata a vallás- és közokt. miniszterhez 1876. dec. 1. 31846. sz. a.)

A pénzügyminiszternek 1878. oct. 30-án 58773. sz. a. kelt rendelete szerint: a) a kir. törvényszékek és bíróságok által hivatalból bekivánt anyakönyvi kivonatok; b) a gyámhatóságok által szintén hivatalból bekivánt anyakönyvi kivonatok; c) a községi jegyzők által az 1877: 20. t. czikk 230. §-a értelmében a kiskoruak születéséről kért anyakönyvi kivonatok, addig mig a mondott, vagy más valamely hivatalos czélra használtatnak, bélyegmentesek. Az anyakönyvvezetők a bélyegmentesen kiadott kivonatokra a czélt és az esetet, melyre azokat bélyegmentesen kiszolgáltatják, mindig pontosan rávezetni tartoznak. — Továbbá az illetőségi, rendőri s egyéb közigazgatási ügyek tárgyalásánál hivatalból szükségelt, s az alispán, polgármester vagy szolgabiró részéről az anyakönyveket vezető lelkészekhez intézett hivatalos megkeresés utján beszerzendő anyakönyvi kivonatok — az illetékszabás 79. tételének 6. pontja értelmében — bélyegmentesen állithatók ki. Mulhatlanul megkivántatik azonban, hogy a kiállitás czélja a hivatalos megkeresés számának idézése mellett, az anyakönyvi kivonaton feljegyeztessék s másrészt az is önként értetik, hogy a hivatalos használatra kiállitott kérdéses okiratok a megkereső hatóság iratai között megőrizendők, s a

pap fölött elsőséggel bir. A lelkipásztorkodás és az iskolák körül érdemeket szerzett, tapasztalataik és tudományosságukról ismert férfiak alespereseknek neveztetnek ki, vagy czimzetes kanonok, apát vagy prépost czimmel tiszteltetnek meg.

Végre minden plebániának saját hivatalos pecsétje van.[1] A plebánosok hivatalos ügyben,[2] minden hivatallal ingyen levelesznek; a

feleknek semmi szin alatt ki nem szolgáltathatók. (Pénzügyministeri rendelet 1880. aug. 17. 53386. sz.)

Az anyakönyvvezetők a hadmentességi dij-ügyekben akár hivatalosan, akár a felek által kivánt anyakönyvi kivonatokat bélyeg- s dijmentesen tartoznak kiállitani, s esetről-esetre a kivonatokra azt, hogy „hadmentességi dij-ügyben bélyegmentes", felelőség terhe alatt pontosan feljegyezni kötelesek. (A vallás és közokt. m. kir. ministernek 1881. jul. 21-én 14,403 sz. a. k. rendelete.)

A községek által az anyakönyvi kivonatok helyett egyesek családi viszonyairól kiadott bizonyitványok bélyegét illetőleg megjegyzendő: hogy ha a beigazolt születésnek, esketésnek, vagy halálozásnak idejét is magukban foglalják, s e mellett az anyakönyvvezető lelkész által is aláiratnak, miután teljes anyakönyvi kivonatokat pótolnak — kivéve azon eseteket, melyekben maga az anyakönyvi kivonat is bélyegmentesen lenne kiállitandó — az 50 kr. bélyeggel annyiszor látandók el, ahány születési, esketési, vagy haláleset bennök igazoltatik.

Végre a vallás és közokt. miniszternek 1879. jan. 29-én kelt rendelete szerint: az anyakönyvvezető lelkészek az anyakönyvi kivonatot bélyeg nélkül kiadhatják akkor, ha valaki szegénységét igazolja, s peres eljárásban szükségli az anyakönyvi kivonatot; illetékkötelezettség szempontjából pedig szegénynek csak az tekinthető, kinek összes keresete vagy bármily forrásból eredő jövedelme nem több, mint amennyit a lakhelyén szokásos közönséges napszám tesz, s ki ezen szegénységet a községi előljáróságnak ily értelemben kiállitott bizonyitványával képes igazolni. A lelkész az illetékmentesség okát és az esetet az ily alapon kiadott anyakönyvi kivonatokra feljegyezni köteles.

[1] Intim. 16. mart. 1812. n. 6401; és 12. jan. 1830. n. 75. Végre megjegyezzük, hogy az 1871. évi jan. 10. 17814. szám alatt kelt s valamennyi törvényhatósághoz intézett igazs.-ügyminist. körlevél szerint az anyakönyvek vezetése, s az azok alapján kiadott bizonyitványok körüli szándékos hamisitás vagy vétkes mulasztás miatt inditott büntető vizsgálat folytán az első folyamodásu bíróságoktól hozott oly végzések, melyek által a vizsgálat megszüntettetik vagy beállittatik, ugyszintén az első folyamodásu bíróságoknak ily ügyekben hozott bármily tartalmu itéletei az állami ellenőrzés tekintetéből mindig és hivatalból a királyi táblához felebbezendők, s ugyanazon ügyekről az igazságügyi miniszteriumhoz évnegyedenkint rovatos kimutatások terjesztendők fel.

[2] Az egyházi hivatalok minden az általuk felterjesztendő kérvényen és mellékleten levő bélyeget saját hivatali stampigliájokkal lássák el. (Vallás és közokt. minist. rend. 1875. febr. 4. 35408. sz. a.). A póstai küldeményekre

levélbortékba kiteendő, hogy mely hivataltól, s hogy hivatalból egyházi, iskolai vagy közigazgatási ügyben küldetik; a levél a plebánia pecsétjével látandó el.

246. §. A plebánosok helyettesei és segédei.[1]

Valamint minden megyének egy püspöke van, ugy minden plébániának is csak egy plebánosa lehet, ki saját hiveinek lelki szükségleteiről gondoskodik;[2] s a plebániai hivatallal járó minden teendőket kizárólag teljesiteni tartozik. Ezen szabály azonban kivételt is szenvedhet, miután több eset fordulhat elő, melyben a plebánost helyettesiteni, vagy segiteni nemcsak tanácsos, sőt elkerülhetlenül szükséges. Azon egyének, kik a plebánosnak ily esetben bármikép segélyére vannak: vicarii, curati, capellani, cooperatores, coadjutores, expositi beneficiati elnevezéssel jelöltetnek, anélkül, hogy ezen kifejezéseknek mindenütt egyenlő jelentőségök volna. Mi a szerint veszszük őket figyelembe, amint állandó (perpetui), vagy ideiglenes (temporales) minőségben müködnek.

A plebános segélyére levő személyek.

I. *Állandó lelkészhelyettesek* (Vicarii perpetui) azon világi papok, kik bizonyos meghatározott egyháznál meghatározott jövedelem mellett alkalmaztatnak, kánonszerü megerősitésöket a püspöktől nyerik, a plebános czimet ugyan nem viselik, de azért plebánosként tekintendők, annak minden jogaival élnek s nem az őket kijelölő testülettől, hanem a püspöktől függnek. Hivataluktól csak fontos okoknál fogva, birói eljárás utján foszthatók meg. Ilyenek:

Állandó lelkészhelyettesek.

1. A kik valamely egyházi méltóságba, káptalanba, szerzetesrendbe vagy egyéb jogi személyt képező testületbe jure minus pleno beolvasztott plebániákon müködnek. Ezek az egyházi méltóság, a káptalan vagy a rend kijelölése folytán a püspök által megerősittetnek, valóságos és tulajdonképeni lelkészek, a lelkipásztorkodási teendők

nézve megjegyzendők: az 50 gramm sulyt meghaladó irományküldemények erős csomagoló papirba göngyölve zsineggel kötendők át; mig a 2 klgramm. sulyt meghaladókat vászonba kell bevarrni. A nyomtatványokat tartalmazó küldemények csomagolására nézve az eddigi csomagolási módozat marad fenn. (A földmivelés ipar- és keresk. miniszt. átirata a vallás- és okt. ministerhez 1876. máj. 20. 9666. sz. a.)

[1] *Ferraris*, biblioth. s. v. capellani; *Bouix*: Tractatus de parocho p, 444. sqq; *Hinschius* 2. k. 318. és köv. *Denenbourg*: Étude canonique sur les vicaires paroissiaux, Tournai 1871. *Porubszky* 130. §. *Phillips* 170. §. *Schulte* 48. §.

[2] C. 4. C. XXI. C. 2.

kizárólag őket illetik; a jövedelemből azonban csak annyit kapnak, amennyi tisztességes eltartásukra szükséges. Azon testület, melybe a plebániai egyház jövedelme bekebeleztetett, *parochus primitivus* seu *titularis* nevet visel, ezt illeti a jövedelem és a plebániai jogok védelme, de a lelki ügyekbe nem avatkozhatik.

2. Azok, akik oly egyházaknál vannak alkalmazva, melyek eredetileg fiókegyházak voltak, de tagositás következtében attól elszakittattak. Ezek az előbbi plebánosoktól, kik *antiqui-* vagy *majores* nek neveztetnek, a lelkipásztorkodást illetőleg nem függnek, a plebánosokkal mindenben egyenlők, csakhogy néha a parochus major részére bizonyos jogok tartatnak fön, ilyenek: a keresztelőkut vizének megáldása, a megürült vicariusi állomásra való kijelölés stb. Ha a plebános meghal, ez által a vicarius javadalma nem üresedik meg; ez csak akkor történik, ha a vicarius valamely plebániára vagy vicariusi állomásra áttétetik vagy meghal. Ily viszony nemcsak a tagositás, hanem a plebániai javadalmak olynemü egyesitése által is támadhat, midőn az egyik a másiknak alárendeltetik (subjectio).

Ideiglenes lelkészhelyettesek.

II. *Ideiglenes lelkészhelyettesek* (Vicarii tempolares). Ezek a püspök, vagy ha szerzetesek, a rendfőnök által bármikor elmozdithatók (nutu amovibiles). Némelyek közülök a lelkipásztorkodást a plebánost illető teljes joggal, mások pedig a plebánostól függésben gyakorolják.

A lelkipásztorkodást a plebánost illető teljes joggal gyakorolják.

Az elsők közé, kik Magyarországban *administratores parochiarum* közösnéven ismeretesek, a következők számittatnak:

1. Azon papi egyének, akik jure pleno bekebelezett plebániákon lelkipásztorkodnak. Ha a plebánia káptalanba van bekebelezve, a káptalan nevez ki vicariust a világi papok közül; ha pedig szerzetbe történt a bekebelezés, a kinevezés a lelkipásztorkodás tényleges gyakorlatára a rendtagok közül a szerzetfőnök, mint *parochus principalis et habitualis* által történik; a kinevezett szerzetes azonban a püspök által megvizsgáltatik:[1] vajjon alkalmas-e a lelkipásztorkodás teljesitésére? ha a püspök őt olyannak találná, kiben a kellő képesség hiányzik, a lelkészeti teendők teljesitésétől eltilthatja.[2] Ezen vicariusok állomásukról bármikor elmozdithatók,[3] tehát csak ideiglenesek; a lelkipásztorkodást illetőleg mindenben a püspöknek vannak alávetve. Ha a rendfőnök a vicariust elmozditja, ezt a püspökkel tudatni tartozik s köteles uj, alkalmas és a püspök által megvizsgálandó egyént kijelölni. Ha a parochus principalis a rend tagjai közül alkalmas vicariust

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 11.; SCC. in *Vercell.* 18. jun. 1735.
[2] C. un. de. capel. monach. in VI-to. (III. 18.)
[3] SCC. in *Ascul.* 22. jan. 1763.; in *Camerin.* 18. sept. 1687.

nem akar kinevezni, akkor a püspök a világi papság közül nevezhet ki.

2. Azon világi papok, kik a világi kegyur által bizonyos plebániára kijelölve vannak és a püspök által lelkészeknek elfogadtatnak, s a plebániának valóságos birtokába lépnek s a plebánosi kötelességeket teljesitik; ugyszintén azok is, kik a püspök által az ő kinevezési jogához tartozó plebániára kineveztetnek, s ott a lelkipásztori teendőket teljesitik. Ezek ugyan a jövedelem élvezetében vannak, de mivel az egyházhatósági megerősitést ki nem nyerték, hivatalukhoz állandó és szilárd joguk nincsen.

3. Oly világi, vagy szerzetespapok, akik a) valamely plebánia megüresedése alkalmával az uj plebános kinevezéseig a püspök által rendeltetnek ki a plebániai hivatal vitelére,[1] vagy b) akik a plebánost annak távollétében helyettesitik. Az utóbbiak a plebános által kéretnek fel; kivántatik azonban a püspök beleegyezése.[2]

4. Akik a püspök által oly plebánosoknak adatnak, kik hosszu és gyógyithatlan betegségben vagy elmebajban szenvednek s emiatt a lelkipásztori teendőket nem végezhetik.[3] Ezek coadjutores, administratores vagy provisores in spiritualibus neveztetnek, a plebániai jövedelem bizonyos részét nyerik, melyet a püspök határoz meg. A plebániai teendőket ugy végzik, mintha ők magok volnának plebánosok. Joghatóságuk megszünik, ha a plebános betegségéből kigyógyul, valamint annak halálával is. Egyes esetekben, ha az egyház jólétére szükségesnek látszik, a plebánosoknak is lehet adni utódi joggal biró segédet (coadjutor cum jure successionis), ilyent azonban csak a pápa ad.[4]

A lelkipásztorkodást a plebánostóli függésben gyakorolják.

Azok közé pedig, kik a lelkipásztorkodást a plebánostóli függésben gyakorolják, a következők tartoznak:

a) a trienti zsinat határozata szerint a püspök által a plebánosok mellé rendelt segédek.

1. Azon *segédek* (coadjutores), kik a trienti zsinat határozata szerint a püspök által oly plebánosok mellé rendeltetnek, kik a tudományokban járatlanok, a hivatal viselésére nem alkalmasok, de különben példás életüek.[5] Ezek teljesitik a plebános helyett a lelkészi teendőket,

[1] *Conc. Trid.* XXIV. c. 18. de ref.: „Statuit sancta Synodus, ut quum parochialis ecclesiae vacatio contigerit, debeat episcopus statim habita notitia vacationis ecclesiae, si opus fuerit, idoneum in ea vicarium . . . constituere." Lehet helyettesnek kettőt is egyetemlegesen kinevezni.

[2] Nálunk a plebános a püspöknek csak bejelenti, hogy távollétében kire bizza a plebániai teendők teljesitését.

[3] Mert a plebánost ilyen esetben nem lehet a lemondásra kényszeriteni vagy javadalmától megfosztani. C. 1. (Greg. I.) de clerico aegr. (III. 6.)

[4] *Conc. Trid.* Sess, XXV. c. 7. de ref.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXI. c. 6. de ref: „Quia illiterati et imperiti parochialium ecclesiarum rectores sacris minus apti sunt officiis, episcopi etiam tamquam apostolicae sedis delegati, eisdem illiteratis et imperitis, si alias honestae

a plebániai jövedelemből kapnak bizonyos részt és bármikor elmozdithatók. A zsinat megengedi azt is, hogy ha a plebános nem teljesen képtelen, a püspök a teendőknek csak bizonyos részét bizza a helyettesre. Ezen teljes vagy részletes helyettesség azonban megszünik, ha a plebános magának a kellő ismereteket megszerezte és erről a püspök meggyőződött.

b) helybeli káplánok,

2. *Helybeli káplánok* (capellani locales), azaz rendes plebános jogaival és kötelességeivel, de nem az egész plebánosi illetménynyel biró lelkészek.

c) kitett káplánok,

3. A *kitett káplánok* (capellani expositi) azon papok, kik a püspök beleegyeztével valamely fiókegyháznál (expositura) laknak, s ott a plebános nevében gyakorolják a lelkipásztorkodást; a jövedelem és az anyakönyvek vezetése a plebánost illeti.

d) tulajdonképeni káplánok

4. A *tulajdonképeni segédlelkészek* vagy *káplánok* (capellani,[1] cooperatores simplices) azon papok, kik a plebános mellé azért adatnak, mivel ezt az alapitvány megkivánja, vagy mivel a hivek száma nagyobb, vagy mivel a plebániai terület sokkal kiterjedettebb, semhogy a plebános maga egyedül a plebániai hivatallal járó teendőket egészen teljesiteni képes volna. A közönséges egyházjog, jelesen a trienti zsinat,[2] valamint számos congregatio határozata szerint a plebánosnak joga van a püspök által megvizsgált és fölhatalmazott[3] papok közül segédlelkészt maga mellé választani, vagy azt elbocsátani, azonban ellenkező szokás folytán jelenleg a plebános mellé segédet a püspök szabadon rendel s azt bármikor, belátása szerint elmozditja.

vitae sint, coadjutores vel vicarios pro tempore deputare, partemque fructuum eisdem pro sufficienti victu assignare, vel aliter providere possint, quacunque appellatione et exemptione remota.“

[1] *Capellanusnak* tulajdonkép oly pap neveztetik, ki valamely kápolnában vagy oltárnál évenkint bizonyos számu miséket tartozik elmondani. Ma azonban ezen nevezet több papra alkalmaztatik. Káplánok vannak az uralkodók udvaraiban, kórodákban s a katonaságnál is. Ausztriában azok, kik a vallásalapból nyerik illetményöket, cooperator; akik pedig máshonnan fizettetnek, capellan nevet viselnek.

[2] Sess. XXI. c. 4. de ref.: Episcopi, etiam tamquam apostolicae sedis delegati, in omnibus ecclesiis parochialibus vel baptismalibus, in quibus populus ita numerosus sit, ut unus rector non possit sufficere ecclesiasticis sacramentis ministrandis et cultui divino peragendo, cogant rectores vel alios ad quos pertinet, sibi tot sacerdotes ad hoc munus adjungere, quot sufficiant ad sacramenta exhibenda et cultum divinum celebrandum.“ V. ö. még *Innocent.* III. Constitut. „*In supremo*“ §. 11., ahol meghatároztatik a mód, melyet a segédlelkész alkalmazásnál követni kell.

[3] Non sufficit eos jam fuisse approbatos ad confessiones, sed necessaria est specialis approbatio ad munus eorum subsidiarium,“ mondja az idézett Constitutio.

A káplánok a püspök által a poenitentiatartás szentségének egész megye területén való kiszolgáltatására vannak felhatalmazva ugy, hogy ennek kiszolgáltatására a plebános külön felhatalmazása nem kivántatik.[1] Hogy a többi szentségeket kiszolgáltathassa, vagy bármily lelkészeti működést teljesithessen, erre már a plebános felhatalmazása szükséges. Ezen felhatalmazást a plebános minden lelkészi működésre (ad universitatem causarum) egyszer mindenkorra rendesen akkor adja, midőn a káplán nála hivatalát megkezdi. Egyedül arra szokott történni minden egyes esetben külön felhatalmazás, hogy a káplán a házasság megkötésénél érvényesen jelen lehessen és azt megáldhassa. A káplán jogköre csak megbizás- és helyettesitésen alapszik (potestas delegata et vicaria), azért a mit a plebános maga akar végezni, azt a káplán nem végezheti.[2] Sőt a plebános a káplánra ruházott jogkört is bármikor megszoríthatja. Ha a plebános kezdetben bizonyos lelkészi működéseket magának föntartott volna, akkor az ily működést a káplán csak ugy teljesitheti, ha erre külön megbizatik és ezen teendők végrehajtását csak akkor bizhatja egy harmadikra, ha a plebános által erre különösen felhatalmaztatik; mig az általánosan megbizott káplán egyes teendőkre nézve szükség esetén egy harmadikat is subdelegálhat. A káplánok a plebánosnak alá vannak rendelve, hivataluk gyakorlatában teljesen plebánosaiktól függnek.[3] A plebániaházban laknak, ahol rangjukhoz illő eltartást követelhetnek, ez vagy külön alapitványból vagy a plebános jövedelméből történik. Ha alapitvány nincsen, a plebános pedig igen szegény, a nép köteles a káplán eltartásához járulni, vagy mint Magyarországban a vallásalapból

[1] SCC. in *Aret.* 26. oct. 1631.

[2] SCC. in *Mont. Alt.* rem. capell. et jur. paroch. 22. maj. 1762.

[3] A plebános és a káplán közötti kölcsönös viszonyra nézve következők jegyzendők meg: A plebános és káplán közötti viszony.

1. Miután mindkettő egyházi rendre nézve egyenlő, a plebános káplánját ugy tekintse, mint társát és iránta szeretettel és barátsággal viseltessék, a nép előtt védje tekintélyét s azon legyen, hogy a káplánnak mind a plebános házanépe, mind a hivek részéről a kellő tisztelet megadassék; a káplán pedig a plebánosnak mint öregebb és tapasztaltabb paptársának kellő tisztelettel, józan és helyes engedelmességgel tartozik.

2. Miután a plebánost illeti hiveiért Isten előtt a felelősség, a káplán a plebános minden intézkedéseihez a lelkipásztorkodási teendőket illetőleg alkalmazkodjék, annak ügyeibe, jogaiba ne avatkozzék, ne akarjon czélszerütlen, s a plebániára terhes ujitásokat behozni; ellenben a plebános is a káplánnak a papi teendőkre nézve kellő tért engedjen.

3. A plebániáról csak a plebános tudtával s beleegyezésével távozhatik.

ezen czélra bizonyos összeg fizettetik. Nálunk a káplánok illetménye (congrua) 210 frt.[1]

A plebános segitségére levő egyéb személyek.

A plebános segitségére szoktak még lenni a) oly javadalmasok, kik a plebánia területén laknak s akik az alapitási okmány értelmében a plebánost némely lelkipásztorkodási működéseiben mindig, vagy csak meghatározott időben segiteni tartoznak.

b) A szerzetesrendiek, kik a plebános segélyére a kolostorból a püspök vagy a rend előljárója által hosszabb vagy rövidebb időre, mig t. i. a plebánosnak rájok szüksége van, küldetnek ki.

c) Néha, bár ritkán, a presbyteri renddel nem járó plebániai teendők teljesitésére d i a k o n u s o k is mint segédek alkalmaztatnak.

4. A plebániai teendőket maguk között barátságosan és igazságosan oszszák meg; a plebános ne toljon minden terhet a káplánra; ellenben a káplán ne vonakodjék különösen az öregebb és beteges plebánosnak minden egyházi működésben lehetőleg és szivesen segitségére lenni.

5. A káplán a házi rendbe ne avatkozzék, s azt ok nélkül ne zavarja. A meghatározott fizetésen felül a plebánostól rangjához illő ellátást, jelesen tisztességes lakást, élelmezést, továbbá szolgálatot, fűtést, világitást és mosást követelhet; tulságos követelésnek azonban nincsen helye.

6. A plebános a káplán hivatalos működéseire s erkölcsi viseletére felügyel, a hanyagot jóakaratulag inteni, a járatlanokat tanácsával segiteni, az erény ösvényéről letértet az előbbi jó utra visszavezetni sz. kötelessége. Ezen felügyelet azonban ne váljék valóságos gyámkodássá; mert ez által csak elkeseredést, utóbb egyenetlenséget idézne elő.

A káplánokra és azok kötelességeire vonatkozólag intézkedik a 1863-iki *pécsi* megyei zsinat is. Lásd Titul. IV. §. 4.

[1] A vallásalapból fizetett ezen összegnek csak felét tartja meg a káplán, másik részét ellátás fejében a plebánosnak tartozik átengedni. Ami a káplánok fizetését illeti, az nálunk is némely megyében oly csekély, hogy abból a szegény káplán magát állásához illően ruházni, és az önmüvelődésre szükséges könyveket beszerezni alig képes. Itt az idő valóban, hogy főpásztoraink figyelmüket a káplánok sorsának javitására is forditsák. Örömmel tapasztaltuk, hogy egyes megyék lelkes püspökei e téren is meghozták már az áldozatot, s nincs kétség, hogy a többi megyék főpapjai is káplánjaikról legközelebb atyailag gondoskodni fognak.

III. A PÜSPÖKÖK SEGÉDEI A TANITÁS-, AZ ISKOLÁK IGAZGATÁSA-, GYÓNTATÁS- ÉS AZ ÍRÁSBELI ÜGYVITELRE NÉZVE.

247. §. A canonicus theologus, a hittanárok, hitelemzők, a tanfelügyelők és a canonicus poenitentiarius.

A püspököt a tanitásban segitik: A püspöknek a tanitásbani segédei.

a) A *canonicus theologus*, kiről a 228. §-ban szólottunk.

b) A *hittanárok*, kik az egyes papnöveldék mellett levő hittani iskolákban a növendékpapokat tanitják. Ezekre nézve megkivántatik, hogy legyenek hittudorok, a hittudományok vagy a kánonjog szabadalmazottjai, vagy különben alkalmas egyének. Állomásaikra a püspök által neveztetnek ki.

c) A *hitelemzők*.

Az elemi iskolák igazgatásában a püspök segélyére vannak *az iskolai igazgatók*, *esperes-kerületi tanfelügyelők* és az *egyházmegyei főtanfelügyelők*. Végre

d) a gyóntatásban a püspök segéde a *canonicus poenitentiarius*, kiről szintén a 228. §-ban tüzetesen szólottunk.

248. §. A püspöki curia.

A püspöki hivatallal számos irásbeli s egyéb teendők járnak; Püspöki curia vagy iroda.
ezek teljesitésére szolgál az u. n. püspöki curia vagy iroda. Régenten a püspöki irodában különösen a jegyzők vagy *excerptorok* működtek. Ezek előljárója kezdetben primicerius notariorum, utóbb protonotariusnak neveztetett; ez őrködött a levéltár fölött is. Ezekhez hasonlók a *chartularii*, kik nemcsak a püspöki irodában használtattak, hanem küldetésekben és külső ügyekben is eljártak.[1]

Jelenleg különösen hazánkban a püspököt a fogalmazásban, Személyei.

[1] A régi egyházi törvények szerint a püspök állandó személyes kiséröi, s magánéletének mintegy tanui voltak a syncelli, vagy mint utóbb neveztettek, a familiares vagy consiliares ilyeneket némely helyen az ujabb tartományi zsinatok is kivánnak.

irásban, az iratok rendbentartása- és őrizetében segitik a következő személyek:

a) Az *oldalkanonok* (228. §.)

b) Az *iroda igazgatója* (director cancellariae), ki egyszersmind a levéltár fölött is felügyel.

c) A *püspöki titkár* (secretarius), *ceremoniarius*, *protocollista*, *archivarius* és a *tollnokok*.

Ezen egyének, minthogy a püspöki udvarban laknak, hazánkban udvari papoknak (aulici) mondatnak. Együttvéve a püspöki iro-
Officium dioecesanum, vicariale. dát, a püspökkel együtt az u. n. *officium dioecesanumot*, ha pedig a püspöki szék üres, a káptalani helyettes alatt az u. n. *officium vicariale*t képezik. Számuk és jogkörük sehol sem levén meghatározva, egyenesen a püspök bölcs belátásától függ.

A püspöki hivatal *hivatalos nyelvét* más országokban többnyire az ország hivatalos nyelve képezi. Nálunk a püspökök — kevés megyét kivéve — papjaikkal és ezek püspökeikkel latin nyelven, a világi hatóságokkal pedig magyar nyelven leveleznek.

IV. A PÜSPÖKI HATÓSÁG ALÓLI KIVÉTELEK.[1]

249. §. A püspöki hatóság alól kivett, vagyis az u. n. kisebb vagy nem-püspök praelatusok általában.

I. Valamint a plebániai hatóságnak minden, a plebánia kerületben lakó vagy állandó lakhely nélkül ott csak tartózkodó egyén különbség nélkül alá van rendelve: ugy a megye határán belől, tekintve az egyházügyeket, az összes világi és szerzetes papság, valamint az összes hivek s minden intézet szabály szerint a püspöknek, mint a megye rendes főnökének (ordinariusának) alá van vetve.[2] Lehetnek
Az exemtiók. azonban különös okok, melyek ezen szabály alól kivételt (exemtio) engednek. Azon személyek, intézetek, területek, melyek különféle kiváltságokat nyervén, a rendes hatóság alól többé kevésbbé kiszabadultak, *kivetteknek* vagy *kiváltságoltaknak* (exemta) neveztetnek.

Kezdetben kivételnek nem volt helye. A kolostorok felvirágzásával azonban ezekre nézve a plebániai hatóságnak való alávetettség csaknem tarthatlanná vált; azért egyes zárdák a plebániai hatóság alól felszabadittattak. A VI. századtól kezdve pedig nemcsak egyes

[1] Card. *Petra*: Comment. ad Const. Apost. Calixt. III. Const. „*Urget.*“ *Jos. d. Prosperis*: De territorio separato. Rom. 1710. *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 11.

[2] C. 7. de offic. ordin. in VI-to (I. 16.)

kolostoroknak, hanem némely szerzetes rendnek is sikerült még a püspöki hatóság alól is felszabadulni. Ezen időtől kezdve a püspök joghatósága alól való felszabaditások mind gyakoriabbá lőnek. A felszabaditást vagy a püspök adta a kolostorok gyorsabb felvirágzása tekintetéből, vagy pedig az a római pápa által adatott oly czélból, hogy a kolostorok a római pápa közvetlen óltalma alá helyezve, a püspöki hatalom visszaélései ellen biztositva legyenek. A felszabaditást kezdetben csak belügyeikre nyerték, később kiterjedt az a szoros értelemben vett lex dioecesana, vagyis a püspöknek járó különféle adóilletményekre, sőt végre a kormányzati jogokra is. Hasonló kiváltságokat nyertek később némely püspöki káptalanok és más egyháztestületek, egyes méltóságok és hivatalok is, sőt utóbb a szabadalmak annyira kiterjesztettek, hogy egész területek és külön vidékek a püspöki hatóság alól kivétettek.

Ezen kiváltságok azonban számos visszaélésre s panaszra[1] adtak alkalmat s a püspöki tekintély és hatalom röviditésére vezettek, főleg midőn ily kiváltságolt zárdák egész területek felett még a rendes egyházkormányzatot is magukhoz vonták. Ily kivételes állapotok sokáig nem tarthatták fön magukat. A trienti zsinat, hogy a püspöki tekintélyt visszaállitsa, a kivételeket megszoritotta. Némely kiváltságot végkép megszüntetett, a meghagyottakat pedig kellő korlátok közé szoritotta; a *territoria nullius*-féle szabadalmakat kivéve, minden más világi és szerzetbeli praelaturára nézve a kölcsönös jogviszonyt ugy szabályozta, hogy a lelkipásztorkodást illetőleg az exemtusokat a püspöki rendes joghatóságnak,[2] a rendi és kolostori fegyelmet illető több viszonyra nézve pedig a püspököknek, mint apostoli *kirendelteknek*[3] (delegati apostolici) alárendelte.

Végre a zsinat a káptalanoknak számos kivételeit és szabadalmait, ugyszintén a pápai czimekkel (tituli honorarii) összekötött és a püspöki hatóság ellen irányult kiváltságokat is egészen megszüntette.[4]

Részint a szerzetesek saecularisatiója, részint egyes kath. államok törvényhozása folytán a régi exemtiók nagyrészben megszüntek.[5] A régi exemtiók nagyrészben megszüntek.

[1] C. 12. de excessib. praelat. (V. 31.); c. 3. de privil. (V. 33.); a. l. 7. eod. in VI-to (V. 7.)

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 15. de ref.; Sess. XXIV. c. 4. de ref.; Sess. XXIV. c. 3. 3. 11–14. de ref.

[3] *Conc. Trid.* Sess. V. c. 2. de ref.; Sess. VI. c. 3. de ref.; Sess. VII. c. 14. de ref.; Sess. XIV. c. 4. de ref.; Sess. XXIV. c. 11. de ref.

[4] Sess. VI. c. 4. de ref.; Sess. XXIV. c. 11. de ref. Sess. XXV. c. 6. de ref. *Bened.* XIV. de synod. dioec. III. 8.; XIII. 9. 2.

[5] Az osztrák concordatum XXVIII-ik pontja ide vonatkozólag ezt mondja: „Regulares, qui secundum ordinis sui constitutiones subjecti sunt Superioribus

A kisebb vagy nem-püspök praelatusok.

II. Jelenleg is vannak praelatusok, kik bizonyos kiváltságokat élveznek; ezek a nagyobb praelatusoknak nevezett püspökökkel ellentétben *kisebb* vagy *nem-püspök praelatusoknak* neveztetnek.

A kisebb praelatusok háromféle neme.

A kisebb praelatusoknak háromféle német szokás megkülönböztetni, ugymint:

1. Vannak oly praelatusok, kik a püspöki hatóság alóli u. n. szenvedő kivételen kivül valamely egyház, intézet, zárda felett kormányzási joggal vannak felruházva, ilyenek például a társas-egyházak prépostjai, bizonyos káptalani méltóságok vagy a zárdafőnökök.

2. Léteznek oly praelatusok, kiknek ugyan külön területjök van, amelyen a püspökéhez hasonló joghatóságot gyakorolnak (jurisdictio quasi episcopalis), de vagy a terület van valamely püspök megyébe bekebelezve, vagy a praelatus hatósága nem a területen levő minden lakóra, hanem csak az egyházához vagy szerzetéhez tartozó egyénekre terjed ki, vagy pedig a megyés püspöktől bizonyos dolgokra nézve teljes függésben vannak, például a szerzetes-rendek főnökei (generales), a tihanyi és dömölki benedekrendi apátok, a tartományi főnökök (provinciales), a székesegyházak prépostjai és a valóságos apátok és prépostok.

3. Vannak végre oly praelatusok, kik egy a püspöki megyétől egészen elválasztott terület felett minden püspöki jogot, mely nem közvetlenül a püspöki rend kifolyása, gyakorolnak. Ezen u. n. Praelati Nullius-ok, semi-episcopi nevet is viselnek s a valóságos ordinariusok közé számittatnak.

Az elősorolt praelatusok közül legfontosabbak az u. n. *Praelati Nullius*. Ilyenek azelőtt különösen Franczia országban nagy számmal voltak. Jelenleg azonban számuk megfogyott. Az egész osztrák-magyar birodalomban csak egy létezik t. i. a benedekrendi, sz. mártoni pannonhalmi főapát.[1]

A praelatusokról részint már a káptalanokat tárgyazó czikkben volt szó, részint a szerzeteseknél fogunk még bővebben szólani. Itt csak a praelatusokat illető némely főbb szabadalmat és jogot említünk fel.

Generalibus penes apostolicam sedem residentibus, ab iisdem regentur ad praefatarum constitutionum normam, salva tamen episcoporum auctoritate juxta canonum et Tridentini praecipue concilii sanctiones.“

[1] A praelati nullius ugy keletkeztek, hogy a szerzetesrendek egyes területeket a kath. hitre téritettek s fáradalmaik jutalmául azon helyeken az apostoli szentszéktől terjedelmesebb joghatóságot nyertek. C. 1. de verb. signif. in VI-to (V. 12.)

Praelatusok szabadalmai, jogai.

Ezen szabadalmak és jogok következők:

1. A praelati nullius és a rendek főnökei meghivatnak a közzsinatokra; az apátok, prépostok és tartomány-főnökök pedig a nemzeti és tartományi zsinatokra.

2. Némelyek közülök u. m. az apátok és prépostok az apostoli széktől nyert kiváltság folytán püspöki süveg[1] és egyéb püspöki diszjelekkel élnek. Ezen kiváltság a XI. században csak nehánynak engedtetett; később minden apát- és prépostra kiterjesztetett. A diszjelekkel való élés azonban VII. Sándor pápa által 1659. évben előirt módon történik.[2]

3. A kisebb praelatusok a püspök utáni ranghelyet foglalják el, s a székesegyházi kanonokokat is mint egyeseket megelőzik; azonban a káptalan mint testület előttök áll.[3]

4 A püspöktől megáldott apátok szerzeteseiknek a tonsurát és a négy kisebb rendet törvényesen és érvényesen feladhatják. (154. §.)

5. A szerzetes-rendek elöljárói alattvalóikat a gyónószékben, vagy maguk, saját személyökben feloldhatják, vagy más alkalmas gyóntató által feloldoztathatják; továbbá alattvalóikra némely büneesetet, — melyek számát XIII. Kelemen tizenegyre határozta — magoknak föntarthatnak.

6. Alattvalóikat egyházi büntetésekkel illethetik.

7. Az első és második osztálybeli praelatusok joghatósága sokban a püspöki joghatóságnak van alávetve; jelesen: a világiak számára gyóntatókat fel nem jogosithatnak, hitszónokokat ki nem rendelhetnek, egyházi és házassági ügyekben nem biráskodhatnak,[5] püspöki renddel járó müködéseket nem teljesithetnek, még akkor sem, ha történetesen felszentelt püspökök lennének is és mindezeknek magok egyházában vagy területökön való teljesitésére nem mást, mint az illető megyés püspököt kérhetik fel.[6]

8. A harmadik osztályu praelatusok, vagyis a praelati nullius

[1] Azért süveges (infulati) apátoknak vagy prépostoknak is neveztetnek.

[2] A VII. Sándor által 1659. sept. 27-én kiadott, s XIV. Benedek által 1744. márt. 31-én megerősitett decretum, amelyet IX. Pius is 1855. évben nov. 5-én az osztrák püspökökhöz intézett brevében szigoruan megtartatni parancsolt, a következő pontokat tartalmazza: 1) Super altari, in quo sacra stb. — 2) In missis etc. (lásd *Porubszky* i. m. 297. l.

[3] *Caerem. episcopor.* II. 31. 15.

[4] 1593. máj. 26. kiadott, és VIII. Orbán által is 1624. sept. 21-én megerősitett decretumában.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 20 de ref.

[6] *Conc. Trid.* Sess. IV. c. 5. de ref.

egyházi és házassági ügyekben biráskodnak, világiakat gyóntathatnak, azok gyóntatására alkalmas egyéneket felhatalmazhatnak,[1] bizonyos bünöket a világiak részére is magoknak föntarthatnak[2] (casus reservati); hiveik részére a bérmálás szentségének kiszolgáltatására és a szentelt olajok elkészitésére bármely kath. püspököt felkérhetnek. Hogy azonban megyei zsinatot tarthassanak, a megüresedett plebániai javadalomra csődületet hirdethessenek,[3] világi alattvalóiknak elbocsátólevelet adhassanak,[4] teljes bucsut engedélyezhessenek, különös kiváltságra van szükségök. Végre

9. Reverendissimi[5] vagy némely apátok és prépostok *Amplissimi*[6] czimmel élnek.

250. §. Különösen a magyarországi nem-püspök praelatusok.

Magyarországi nem-püspök praelatusok.

Hazánkban nem-püspök vagy kisebb praelatusok neve alatt értetnek a világi és szerzetes apátok és prépostok, kik királyi kinevezés utján valóságos és adományozott javadalmakat birnak; közülök némelyek ma is, 1848-ig pedig mindnyájan királyi meghivó levelek által hivattak meg az országgyülésre.

I. A *Praelatus Nullius.* Egész Magyarországban csak egy praelatus nullius (dioecesis) létezik, t. i. a *benedekrendi, sz. mártoni pannonhalmi főapát* (Archi-Abbas S. Martini de S. Monte Pannoniae). Kitünő előjogai vannak, melyeket sz. István hazánk első királyától a sz. mártoni apátság alapitása alkalmával nyert,[7] felruháztatván a sz. király által mindazon jogokkal és kiváltságokkal, melyeket a montecassinói apát élvezett[8] s amely jogokat és kiváltságokat később egyes római pápák is megerősitettek,[9] s apostoli leirataikban mai nap is elismernek.[10]

Pannonhegyi főapát.

[1] SCE. 26. apr. 1581.

[2] SCE. 5. jul. 1582.

[3] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 11. 5. 6.

[4] *Bened.* XIV. l. c. n. 15. 17.

[5] Ezen czimmel élnek a szerzetek főnökei is.

[6] Péld. a benedekrendüek, czisterczitáké apátja, a premontreiek prépostja stb.

[7] Az ide vonatkozó 1001-ik évben kelt okmányt lásd *Török J.:* Magyarország Primása 4. lapján v. *Fuxhoffer*: Monasterol. 32. l.

[8] „Talem concessimus libertatem, qualem detinet Monasterium Sancti Benedicti in monte Cassino." V. ö. az idézett okmányt.

[9] Jelesen II. Pascal; III. Incze; III. Kelemen; III. Honorius; II. Gyula 1505; és X. Leo 1514. és 1521. Lásd ezek okmányait *Fuxhoffer:* Monast. 111. és köv. lapj.

[10] Elismerték XVI. Gergely és IX. Pius is.

Jogai és kiváltságai.

Jogai és kiváltságai következők:

1. A magyarországi sz. benedekrendüek főnöke, örökös feje és főapátja (Archi-Abbas), mely utóbbi diszes czimmel II. Ulászló királyunktól, valamint II. Gyula és X. Leo pápáktól tiszteltetett meg.[1]

2. A lelkiekben közvetlenül az apostoli széknek van alávetve.[2]

3. Van saját székesegyháza[3] és területe, mely külön megyét képez, a hová a sz. Móriczról czimzett bakonybéli apátság is tartozik. Ezen megyében a papok és a hivek felett mint ordinarius[4] kevés megszoritással teljes püspöki joghatóságot gyakorol,[5] jelesen: van a lelkiekben általános helyettese és ügyhallgatója, az egyházi és házassági ügyekben, mint bármely püspök, saját szentszéke által biráskodik, megyei zsinatot hivhat egybe, s zsinati vizsgálatot tarthat, ugy mint a megyés-püspök a köz-, nemzeti- és tartományi zsinatokra és minden püspöki értekezletre meghivatik;[6] saját területén levő egyházakat kánonszerüleg meglátogathatja, a Dataria és Poenitentiaria részéről az öt éves felhatalmazványokkal láttatik el, a hajkoronát és kisebb rendeket a rend tagjainak maga feladhatja, a nagyobb rendek felvételére papjelöltjeit, valamint a chrisma kérésére papjait bármely püspökhöz utasithatja; székes és minden egyházainak felszentelésére bármely püspököt fölkérhet; minden papja köteles az ő nevét a mise canonjában naponkint felemliteni;[7] hiveire ugy mint a püspök apostoli áldást ad, s teljes bucsu engedélyezési joga van; ha uton van, tova-

[1] II. Ulászló és X. Leo decretumait lásd ugyanott 38. és 45. lap.

[2] III. Incze; X. Leo; VII. Kelemen 1525.

[3] XIII. Benedek 1727; IX. Pius 6. márt. 1857.

[4] IX. Pius emlitett iratában a szentmártoni főapát területét „dioecesis" nek, őt magát pedig „Ordinarius"-nak nevezi. A főapát megyéjéhez 15 plebánia tartozik; közvetlenül a főapátsághoz 13; 2 pedig a bakonybéli apátsághoz. A másik két fiókapátság plebániái egyes püspökök alá rendelvék, jelesen a dömölki apátság egyetlen plebániája (a kisczelli) a szombathelyi, a tihanyi apátsághoz tartozó 5 plebánia és a balatonfüredi expositura a veszprémi püspökmegyei hatóság alatt áll.

[5] A sz. benedekrend visszaállitási okmánya 1802. márt. 12. — A SCC. secretariusa azon decretumban, melyben a jelenlegi főapát megerősitése történt. 1866-ban ezeket irja: „Leo X. Regimini universalis ecclesiae elargitus fuit, ut Archi-Abbas quaet jurisdictionem spiritualem exercere super clero, populo ac territorio penitus separato a cujuscunque Episcopi seu Archi-Episcopi superioritate."

[6] Az 1850-ki esztergomi, és a concordatum megkötése után 1856-ban tartott bécsi püspöki értekezletre is meghivatott.

[7] IX. Pius 1857.

szállitható oltárt vihet magával,[1] a pápáktól nyert kiváltságainál, s a Datariától nyert öt éves felhatalmazványánál fogva egyházai számára harangokat, oltárokat, kehelyt szentelhet, végre egyes főapátoknak az apostoli széktől jogositvány adatott, hogy saját megyéjök hiveit megbérmálhassák. Ily jogositványt nyert 1855-ben saját személyére az akkori főapát, a jelenlegi főapát szorgalmazására ezen szabadalom 1870-ben a római szent széktől örök időkre kieszközöltetett, ugy hogy most már a bérmálásra való jogositvány „privilegium reale" alapján maga a főapáti méltósághoz és nem többé az időszerü élvezőnek személyéhez van kötve.[2] Czime mint bármely püspöké: *Illustrissimus*[3] ac *Reverendissimus.*

A pannonhegyi főapátság az apostoli királyoktól és a pápáktól azon függetlenség, szabadság- és előjogokkal levén felruházva, mint a monte-cassinoi apátság, főapátját azelőtt szabadon választotta, jelenleg azonban a főapátot a rend káptalanja által választottak közül ő felsége nevezi ki,[4] az apostoli szent szék által megerősitett[5] főapát saját ünnepélyes megáldatását bármely katholikus püspöktől kikérheti.[6]

Többi alsóbb praelatusok.

II. A *többi alsóbb praelatusok.* Ezek vagy szerzetes, vagy világi praelatusok. A szerzetes praelatusok Magyarországban a szerzetes-rendek apátjai és prépostjai. Az apátok szokásból vett előjog folytán a prépostokat megelőzik azon oknál fogva, mivel azon szerzetes-rendek, melyeknek apátjaik vannak, régiebbek azoknál, melyeknek előljárói prépostoknak neveztetnek. A kisebb praelatusok közé számittatnak még hazánkban minden királyi kinevezéstől függő birtokos (abbates et praepositi reales) és tágasb értelemben a czimzetes apátok és pré-

[1] „Ante neminem vero Abbatum capella incedat, nisi ante Patrem ejusdem Monasterii propter reverentiam et sanctitatem loci ipsius." V. ö. az idézett okmányt.

[2] Az idevonatkozó okmányt a SRC. 1870. febr. 17-én adta ki, melyben ez mondatik: „Privilegium conferendi suis subditis Sacramentum Confirmationis adinstar privilegii concessi Abbatibus Montis Cassini, S. Pauli in Urbe et SS. Nicolai ac Benedicti in principatu Monoeci."

[3] Mária Terézia 1770. dec. 12-én kelt rendelete szerint az akkori főapát és utódja a királyi canczellária részéről „reverendus" czimmel tisztelendők meg, mely czimmel a királyok csak a püspökök irányában éltek. Ezen időtől kezdve a főapát rendesen Illustrissimus-nak neveztetik. V. ö. *Fuxhoffer*: Monast. p. 40.

[4] „Diploma restitutionis." 1802. 12. mart.

[5] Maga a kinevezett főapát tudatja az apostoli szentszékkel kinevezetését. Megerősitési okmánya csak a SCC. secretariusa által iratik alá és küldetik meg a főapátnak.

[6] „Diploma S. Stephani." 1001. Clem. III. Innoc. III. Jul. II. Leo X.

postok, sőt még ide szokás számitani némi különbséggel azon birtokos apátokat és prépostokat is, akik egyesek bőkezüsége folytán alapittatván, magánosok által neveztetnek ki.[1]

A czimzetes apátok és prépostok eredete a XVI. és XVII. századbeli török háboruk gyászos korszakába esik. Az 1526-ik évi szomoru emlékezetü mohácsi vész alkalmával, s azon csaknem másfél század alatt, melyben a török hazánk nagy részét birta és pusztitotta, számos apátság, prépostság és néhány társas-káptalan lőn az ellenség dühének áldozatává. A szerzetesek félelemből szétfutottak, vagy elhajtattak, javaik részint a török, részint a hatalmasb magyar urak által erőszakosan elfoglaltattak, s jövedelmeik a háboruk viselésére fordittattak. Visszaállittatván hazánkban a béke, némely apátságok és prépostságok egykori birtokosaikra visszaszálltak, mások egyes intézeteknek adattak, püspökségek jövedelmeinek emelésére fordittattak, vagy föntartattak a királyoknak, kik ezeket jelenleg jövedelmestől egyes az egyház és állam körül érdemeket szerzett egyházi személyeknek adományozzák és ezek az ugynevezett valóságos, vagy birtokos apátok és prépostok.

[1] A magyar korona alatti tartományokban a következő szerzeteseknek és világi papoknak adományozott valóságos, vagyis fekvő birtokkal ellátott apátságok és prépostságok léteznek:

I. *Apátságok.* A már emlitett szentmártoni főapátságon kivül még négy benedekrendi apátság, ugymint: S. Adriani de Szalavár; SS. Mauritii et Soc. M. M. de Bakonyből; S. Adriani Episcopi et Conf. de Tihany; B. M. V. de Dömölk; azután Abbatia B. M. V. de Zircz, Pilis, et Pásztó; Abbatia ad S. Gotthardum. — Továbbá S. Stephani de Telke; S. Salvatoris de Kapornak; B. M. V. de Sz.-Jób az esztergomi érsekmegye hatósága alatt. S. Petri et Pauli de Tapolcza; B. M. V. de Peél v. Apátfalva az egri érseki megye hatósága alatt. S Martini de Vaska és Sancti Jacobi de Silisio a pécsi püspöki megye hatósága alatt. Abbatia B. M. V. pe Peczöl; S. Georgii de Ják a szombathelyi; Abbatia B. M. V. de Széplak a kassai; Abbatia de Keresztur; B. M. V. de Csatár: S. Marg. de Hahot a veszprémi püspökmegyei hatóság alatt; a topuscai apátság a zágrábi érsekséggel van összekapcsolva; végre sz. tamási apátság. Valóságos apátságok.

II. A *prépostságok.* A káptalanbeli prépostságokon kivül a következő valóságos prépostságok vannak: Praepositura S. Stephani de Castro strigoniensi; S. Thomae de monte strigoniensi; S. Mich. de Csorna, Horpács, Türje et Jánoshida; S. Georgii de virid. monte strigoniensi; B. M. V. de Vágujhely; S. Joann. de Jászó, Lelesz, et Steph. protom. de prom. M. Varadino mind az esztergomi érsekmegyei hatóság alatt. Praepositura B. M. V. de castro agriensi az egri; S. Joannis de Castro quinque-ecclesiensi a pécsi; Praepos. S. Mariae Magdalena de Felső-Eörs; B. M. V. de Rátoth; S. Benedicti de Kaposfő (a bécsi Augustineumé) a veszprémi; Praep. S. Stephani; S. Salvatoris de Pápocz S. Alberti Mart. de Raab a győri; Praepositura B. M. V. de Pápocz a szombathelyi: Praepositura S. Nicolai de Mislye (a tanulmányi alappal egyesittetett) a kassai; s végre Praep. S. Ladislai R. de M. Varadino a nagyváradi püspökmegyei hatóság alatt. Valóságos prépostságok.

Legtöbb apátsági vagy prépostsági javak azonban a világiak s azok kezében maradtak, kik azokat a zavarok között elfoglalták. Ezeknek csak czimök maradt fönn, melyeket ő felsége a püspök felterjesztése folytán[1] érdemes egyházi személyeknek adományoz, ezek hazánkban az ugynevezett *czimzetes apátok* és *prépostok*, kik a valóságosokkal egyenlő méltóságban vannak és mellkeresztet s gyürüt hordoznak s püspöki diszjelekkel élnek;[2] joghatóságuk azonban nincsen.

Czimzetes apátok és prépostok.

Ezen királyi kinevezéstől függő kisebb praelatusoktól megkülönböztetendők a már fent is érintett apátok és prépostok, kik egyes magán családok által neveztetnek ki. Ezek országgyülésre sohasem hivattak meg.[3]

Hazánk törvényei szerint a kisebb praelatusokat különféle jogok és kiváltságok illetik

Hazánk törvényei a kisebb praelatusokat különféle jogokkal és kiváltságokkal ruházták fel; ezek közül azonban 1848. után némelyek megszüntek. Ezek következők:

1. A pannonhegyi főapát az országgyülésen a főrendek között üléssel és szavazattal bír.[4] Ezen joggal él az 1625: 62. t. czikk nyomán a zágrábi káptalan nagyprépostja, mint auraniai perjel (Prior Auraniae); továbbá az 1715: 73. t. czikk értelmében a váradhegyről sz. István prépostja (Praepositus Sancti Stephani de Promontorio Váradiensi), ki jelenleg a jászói premontreiek szerzetének praelatusa.

2. A valóságos és királyi kinevezés alapján fekvő jószágokkal ellátott világi és szerzetes-apátok és prépostok 1848. előtt külön királyi meghivó levelek által hivattak meg az országgyülésre és ott a karok és rendek között foglaltak helyet. Az 1848-iki törvények azonban ezen jogot megszüntették.

3. Kitünőbb vérdijuk van t. i. 100 nehéz márka, vagyis 400 ezüst forint[5] és ebben a mágnásokhoz és bárókhoz hasonlitanak.[6]

[1] Ezen czimekért az 1833. jan. 29. 2461. szám alatt kelt intimátum értelmében nem szabad folyamodni. A püspök önszántából terjeszti fel az érdemeseknek vélt egyéneknek.

[2] A káptalanoknál levő nagy és u. n. kisprépostok, kik régi szokás szerint püspöki diszjelekkel élnek, czimzetes prépostság- vagy apátságra nincsen szükségük. Intim. 1833. 2. apr. n. 8860.

[3] Ilyenek a föntebb emlitettek közül a következők: a csatári, hahóti, sz. tamási apátság; és a ráthoti, felső-eörsi, vágujhelyi prépostság.

[4] A sz. mártoni főapátnak 1848-ig még azon kitünő joga volt, hogy egyháznemeseket (praedialistákat), kik az ország nemeseihez részben hasonló szabadsággal voltak felruházva, nevezhetett. Továbbá a kis és nagy füssi nemes széknek örökös főispánja volt.

[5] Part. I. 2. II. 40. 43.

[6] A kisebb praelatusoknak voltak bizonyos kötelességei is, igy: 1) Apostoli királyunk kezébe hűségi esküt tartoztak letenni. (Part. I. 12.), 2) Meghivat-

V. A TÁBORI PAPSÁG.

251. §. A tábori papság szervezése és joghatósága az osztrák-magyar birodalomban.[1]

I. Minthogy a szolgálatban levő hadsereg állomásait többször változtatja, s különféle nemzetiséghez tartozván, különféle nyelvet beszél, a lelkiügyeket illetőleg a püspök által nehezen kormányoztathatnék; ennélfogva jelenleg az osztrák-magyar birodalomban az egyházi ügyek kezelése a mozgósitott hadseregnél az *apostoli tábori helyettes* (vicarius apostolicus castrensis vel campestris) által történik.

A tábori papság szervezete:

Már 1534-ben az osztrák hadsereget háboru idején lelki ügyekben a pápa helyettese vezényelte *Generalis Vicarius Castrensis* név alatt.

a) azelőtt,

1689-ben a katonaság fölötti joghatóság béke idején is a bécsi nuntiusra ruháztatott, ki fel volt hatalmazva ezen joghatóságot az uralkodó gyóntatójára subdelegálhatni. XI. Kelemen óta az uralkodónak a jezsuitarendből való gyóntatói neveztettek ki apostoli helyettesekneк. A jezsuitarend megszüntével az apostoli helyettes teendői a bécsujhelyi püspökséggel egyesittettek és a helyettes állandó helyeül Bécs városa tüzetett ki.

Az apostoli tábori helyettest ő felsége nevezte ki s a pápa által megerősittetvén, valamelyik egyház czimére (in partibus infidelium) felszenteltetett, azért tábori püspöknek is neveztetett. Ő állott az egész hadsereg egyházi igazgatásának élén s az utóbbi időkig kilencz tábori főpap (Feldsuperioren), valamint nagyszámu tábori lelkészek és káp-

ván az országgyülésre, ha felmentés nélkül akár személyesen, akár küldötteik által ott meg nem jelentek, 800 frt büntetésbe (1498: 1; 1635: 70; 1662: 53); ha pedig a nádor engedélye nélkül a gyüléstől eltávoztak, mégegyszer annyi büntetésbe estek (1662: 53); 3) Személyes felkelés helyett vagy pénzt adtak vagy katonát állitottak (1715: 8; 1741: 63).

Megjegyzendő még, hogy a legujabb időkig két czimzetes praelatus a királyi tábla birája volt (1557: 13; 1559: 38; 1563: 24; 1566: 22); továbbá a hétszemélyes táblánál is három praelatus birt szavazattal (1715: 24; 1723: 24; 1741; 24); ezenkivül ketten a m. királyi Helytartótanácsnál, egy pedig a m. kir. Kanczellariánál mint udvari tanácsos és előadó az egyház ügyekben volt alkalmazva.

[1] *Leonhard*: Verfassung der Militärseelsorge. Wien 1842; — Archiv für kath. Kirchenrecht. XV. kötet 451. s. k. lapj.

lánok (Feldkuraten u. Feldkapläne) által gyámolittatott. Ezen szervezetet azonban részben kiegészitek, részben módositák azon legujabb intézkedések, melyeket ő felsége is 1869-ik évi jan. 3-án kelt legfelsőbb elhatározásával helybenhagyott.[1]

b) jelenleg.

II. Jelenleg a tényleges szolgálatban levő összes katonai személyzet a tábori lelkészség joghatósága alatt áll. Evégre az egész osztrák-magyar birodalom 17 katonai lelkészkerületre osztatott fel. Minden kerületben *tábori plebános* czim alatt egy-egy *tábori lelkész* van helyezve; az egyes kerületekben levő katonai intézetek és hadosztályok szükségeihez képest különböző számu római és görög katholikus, valamint görög keleti vallásu *tábori lelkészek és káplánok* vannak alkalmazva. Ezek fölött áll az *apostoli tábori helyettes* (vicarius apostolicus castrensis), aki állandóan Bécsben székel. A tábori lelkészséghez számittatnak még a katonai képzőintézetekben alkalmazott lelkésztanárok is.[2]

Lássuk ezeket egyenkint:

Apostoli tábori helyettes.

a) *Az apostoli tábori helyettest* jelenleg is a közös hadügyministerium előterjesztésére ő felsége nevezi ki, az apostoli szentszék által megerősittetik s valamely egyház czimére (in partibus infidelium) felszenteltetik. Mindamellett azonban, hogy felszentelt püspök, s mint ilyen püspöki jelvényekkel él, mégis püspöki renddel járó müködéseket nem teljesithet, az egyházrendet vagy bérmálást fel nem adhatja, a szentelt olajat el nem készitheti,[3] továbbá az isteni-szolgálatban meg-

[1] A tábori papság száma ezen ujabb szervezés folytán leszállittatván, a világi papság a tábori lelkipásztorkodást az eddiginél nagyobb mérvben ingyen teljesiteni köteles; sőt szükséges, hogy nagyobb őrséggel ellátott oly állomási helyeken, hol tábori lelkész alkalmazva nincsen, a teljes tábori lelkipásztorkodást átvegye. (Vallás- és közokt. min. rend. 1870. máj. 22. 8758. sz). A vallás- és közokt. m. kir. ministeriumnak ujabb, jelesen 1877. apr. 14. 10473 sz. a. kelt leirata szerint, a cs. és kir. közös hadügyministerium a nem stola köteles legénység körül teljesitendő kisegitő szolgálatokért minden év végén bemutatandó és a katonai állomásfőnökök által hitelesitendő kimutatások alapján, a tett szolgálatok minőségének és számának megfelelőleg némi dijat biztosit.

[2] A tábori lelkészek és káplánok mind együtt véve egy testületet (status) képeznek, s fizetésre nézve első felerészök az I-ső osztályba, másik felerészök pedig a II-ik osztályba tartozik. A tábori papság béke létszáma a következő: 1 apostoli tábori helyettes; 1 tábori consistoriumi igazgató; 2 tábori consistoriumi titkár: katonai plebános; 33 tábori lelkész és 58 tábori káplán; kik közől 12 gör. kath.; 9 görög keleti; 15 lelkésztanár, s 8 evang. tábori hitszónok; összesen 135 egyén.

[3] A tábori lelkészek a szentelt olajat azon megyés püspöktől nyerik, kiknek megyéjében van állomásuk.

tartandó rendtartást tábori papjainak elé nem szabhatja,[1] de az egész hadsereg fölött a püspöki j o g h a t ó s á g o t gyakorolja, jelesen: Joghatósága.

1. Ami a hittanitási hatalmat illeti, az összes tábori papság tőle nyeri a hitoktatásra szükséges küldetést.

2. A római poenitentiariától az u. n. hét évi felhatalmazványokkal láttatik el; melynélfogva teljes feloldási joga van a bün és a fenyiték alól, az összes tábori papság tőle nyeri a gyóntatásra szükséges feljogositást; teljes bucsut adhat és pedig nagyobb mérvben mint a püspökök, az egyszerü fogadalmakat más ájtatos müvekre átváltoztathatja, bizonyos házassági akadályok és szabálytalanságok alól felmenthet.

3. Az egyházi ügyekre vonatkozó s a tábori papságot és az alája rendelt hadsereget illető kibocsátványokról tartozik értesiteni a közös hadügyministeriumot, mely utóbbinak a lelkészi gondot és lelkészi hivatalt nem illető minden egyházi ügyben tanácsadója. Ha valamely tábori lelkészi állomás megüresedik, az apostoli tábori helyettes azon püspököt, kinek megyéjéből adatik az illető katonai lelkészkerületbe tábori lelkész, felszólitja a kijelölés megtételére, a püspök javaslatához saját véleményét adván, a kijelelést a közös hadügyministeriumhoz átteszi.

4. Az isteni-szolgálat kellő teljesitéséről, a kegyszerek rendes kiszolgáltatásáról, a kápolnák jó karban tartásáról, továbbá a szükséges sz. készülvények beszerzéséről gondoskodik. Lelki és egyházhivatali ügyekben az apostoli tábori helyettes a tábori lelkészekkel közvetlenül érintkezik. A teendők teljesitésére oldala mellett létezik egy külön tábori c o n s i s t o r i u m, melynek igazgatója minden egyházi ügyben az ő tanácsadója s rendszerint az ő generalis vicariusa. A consistorium mellett a tábori lelkészek közül két titoknok müködik.

A consistorium igazgatóját és az első titkárt a közös hadügyminister és az apostoli tábori helyettes egyetértő előterjesztésére ő cs. és apostoli király felsége nevezi ki; a második tábori consistoriumi titkári állomást pedig az apostoli tábori helyettes inditványára a közös hadügyministerium tölti be.

b) Minden katonai lelkész-kerület élén egy *tábori plebános* áll. Tábori plebános. A plebánosok a fő- vagy katonai parancsnokságok székhelyein laknak;[2] felügyelnek a kerületeikben levő tábori lelkészek és káplánok

[1] A mise és breviarium elmondásra nézve saját püspökük directoriumához alkalmazkodnak.

[2] Ugymint: Bécs-, Lincz-, Gratz-, Triest-, Insbruck-, Brünn-, Prága-, Krakkó-, Lemberg-, Zára-, Buda-, Zágráb-, Kassa-, Pozsony-, Pétervárad-, Temesvár- és N.-Szebenben.

fölött és ezek minden működéseiért felelősek. Egyházi hatáskörüket a fönálló törvények értelmében az apostoli tábori helyettes határozza meg. Jogaik és kötelességeik rendszerint következők:

Jogai kötelességei.

1. A kerületben levő hadsereg rendes plebánosai, vezetik a keresztelési, esketési és halálozási anyakönyveket s ezekből hivatalos bizonyitványokat állitanak ki.

2. Minden, még a római pápának föntartott vétkek alól is feloldozhatnak.

3. Misét hajnal előtt vagy délután is, szükség esetén az egyházon kivül a szabad ég alatt vagy bármily illedelmes helyen s a körülmények szerint napjában kétszer is mondhatnak, sőt oly oltárokon is misézhetnek, mely töredezett vagy szent ereklyével nem bir.

4. A házasság megkötése akkor is őket illeti, ha az egyik fél polgári állásu.

5. Bucsuengedélyezési joggal birnak.

6. Az egyházi szent edényeket és egyéb készülvényeket azokat kivéve, melyekhez a szent olajjal való megkenés kivántatik, megszentelhetik. A megfertőztetett egyházakat, kápolnákat, temetőhelyeket, azon esetben, ha távol vannak a püspöki székhelytől, eredeti szeplőtlenségökbe visszaállithatják; erre azonban a püspöktől eleve megszentelt viz (aqua gregoriana) használandó.

7. A papi öltöny folytonos viselésére nem kötelezvék; világi öltönyük azonban illedelmes s olyan legyen, hogy a papot bennök felismerni lehessen. Az apostoli tábori helyettessel, valamint a katonai hatóságokkal is közvetlen érintkezésben állanak.

Kineveztetésök a tábori lelkészek és káplánok sorából az apostoli tábori helyettes és a közös hadügyministerium egyetértő előterjesztésére ő felsége által történik.

Tábori lelkészek.

c) A *tábori lelkészek* a katonai lelkészkerületekben létező helyőrségeknél, katonai kórházaknál s különféle hadintézeteknél végzik a lelkészi teendőket. Állandó székhelyök van.[1] Lelkészi hivatal tekintetében az illető katonai plebános; egyéb szolgálati viszonyokra nézve pedig a katonai parancsnokság alá tartoznak.

Kineveztetésök és szétosztásuk az apostoli tábori helyettes megegyezésével a közös hadügyministerium által történik.

Tábori káplánok.

d) A *tábori káplánok* az egyes katonai lelkész-kerületben elhe-

[1] Bécsben 5, Linczben 1, Gratzban 6, Triestben 1, Insbruckban 1, Brünnben 2, Prágában 5, Krakkóban 1, Lembergben 3, Zárában 1, Budapesten 2, Zágrábban 1, Kassán 1, Pozsonyban 3, (ezek közül egy Komáromban, egy N.-Szombatban) Péterváradon 1, Temesvárott 2, (az egyik N.-Váradon) egy N.-Szebenben.

lyezett hadcsapatoknál hitküldérek módjára lelkészkednek. A tábori plebános felügyelete alatt állanak. Állandó székhelyök nincsen, tartózkodási helyöket a lelkészkerületben székelő katonai parancsnokság határozza meg. A katonai plebánoshoz és a katonai hatósághoz oly viszonyban állanak, mint a tábori lelkészek. Kineveztetésök és szétosztásuk az apostoli tábori helyettes megegyezésével szintén a közös hadügyminiszteriumtól függ.[1]

III. Amint valamely hadsereg hadilábra állittatik, részére azonnal a mozgósitás tartamára a katonai plebánosok közül saját tábori főpap vagy főlelkész (Feldsuperior) rendeltetik. Ez gyakorolja a lelki joghatóságot a mozgósitott hadseregbez tartozó minden római katholikus egyén felett, ő rá van bizva a felügyelet is minden hadtest-, hadosztály- és kórházban alkalmazott lelkészek felett. A tábori főpap az apostoli tábori helyetteshez és a hadsereg parancsnokságához oly viszonyban áll, mint békében a katonai plebánosok. Háboru alatt még minden hadosztály külön egy-egy tábori káplánt, s minden tábori kórház egy-egy tábori lelkészt nyer, kik mindnyájan a tábori főpap alá rendelvék, és vagy a tartalékban levő polgári papok sorából vétetnek, vagy a lelkészek hiányzó száma ujonan kinevezendő tábori papok által egészittetik ki. A háboru megszüntével ismét az előbbi állapot áll be; tehát a tábori főpap és a mozgósitott hadseregnél alkalmazott tábori lelkészek vagy káplánok előbbi állásaikra, az ideiglenesen kinevezett tábori lelkészek pedig a polgári lelkészek sorába térnek vissza.[2]

A protest. és mózes-vallásuak tábori lelkészei.

IV. A *protestans* vallásuak részére az osztrák-magyar birodalomban külön tábori papok végezik egyes kerületekben a lelkészi teendőket. Van négy ágostai és négy helvét hitvallásu; a közös hadügyminiszterium által neveztetnek ki, a katonai parancsnokság alatt állanak és állandó székhelylyel birnak[3] és csak innen tesznek a szükséghez

[1] A plebánosok tartoznak megengedni, hogy a katonai lelkészek az u. n. litterae testimoniales felmutatása után a plebánia-templomban misézhessenek, s a katonák részére a szentségeket kiszolgáltathassák. Oly helyeken, ahol katonai lelkészek nincsenek, a polgári papság illetőleg a plebános tartozik a katonaság részére a teendőket, a stola járulékot kivéve, ingyen teljesiteni (Decr. aul. 15. sept. 1808. Int. 28. dec. 1824. n. 31859). Ha azonban a teendőket hosszabb ideig, vagy állandóan teljesitik, fizetésért folyamodhatnak (Decr. minister. aul. 18. mart. 1818).

[2] Háboru idején ha magokat a lelkészi teendőket illetőleg kitüntetik „Pro piis meritis“ feliratu arany vagy ezüst koronás érdemkereszttel diszitetnek fel.

[3] Bécsben 1 ágost. 1 helv.; Gratzban 1 ágostai; Triestben 1 helv. Prágában 1 helv.; Lembergben 1 ágost.; Pesten 1 helv.; Budán 1 ágostai.

képest utazásokat. A hadügyministeriumnak a protestans katonai egyházi ügyekben „tábori prépost“ czimen külön referense van.[1] A *mozes-vallásu* katonák részére béke idején nincsenek külön katonai lelkészek, ezekre nézve a lelki teendőket a helybeli rabbi végzi. Háboruban minden mozgósitott hadtesthez egy-egy protestans tábori lelkész és egy rabbi alkalmaztatik.

Kik alkalmaztatnak a tábori lelkészetnél?

V. A tábori papok nem neveltetnek külön katonai intézetben, hanem vagy az 1868: 40. t. czikk érteményében a hadseregbe (hadi-tengerészetbe), vagy a honvédség közé besorozott, hittudományi tanulmányaik folytatása végett szabadságra bocsátott és később pappá szentelt s a hadsereg lelkészeti lajstromába bevitt papok, vagy pedig más megyei papok vagy szerzetesrendüek közül a püspök ajánlatára neveztetnek ki. A katonaságnál alkalmazott papok csak időlegesen bocsáttatnak el a püspöki hatóság alól, a megyéjökkel való kapocs továbbra is fönmarad s ha a tábori-lelkészi működésök megszünik, előbbi püspökük hatósága alá visszaesnek.[2]

I. FÜGGELÉK.

252. §. Az egyházban működő egyéb személyek.

A kath. egyházban működnek még a következő személyek:

Egyházgondnokok.

1. Az *egyházgondnokok*, kik a plebánossal együtt a templom vagyonát kezelik. Ezekről később leend szó.

Zenészek, éneklészek stb.

2. A *zenészek*, *éneklészek*, *orgonászok*, *sekrestyések* és a *sirásók*. Ezek teendőit régenten többnyire a hajkoronát, vagy a kisebb rendeket felvett egyének[3] teljesiték, ma pedig világiak végzik. Megkivántatik, hogy alkalmasak és jóerkölcsüek legyenek, különben ál-

A kinevezendőben kivántatik, hogy magyarul, németül és egy szláv nyelven beszéljen, hogy feddhetlen előéletü, egészséges, s végre hogy negyven évesnél korosabb ne legyen.

[1] Vallás- és közokt. minist. 1871. jan. 29. 725. sz.

[2] Poroszországban 1868. máj. 22-én kelt pápai breve által a katonaság külön tábori prépost (vicarius castrensis) alá helyeztetett, az 1873-ki kabineti rendelet azonban a tábori prépostságot megszüntette és a katonai lelkészek most az illető püspököktől nyerik felhatalmazványaikat. Spanyolországban az indiai patriarka mint vicarius generalis castrensis birja a joghatóságot a katonaság felett. Franczia ország a katonai lelkészet intézményét 1880-ban megszüntette.

[3] C. 1. Dist. XV.

lásuktól megfosztandók, akik templomi szolgálatot végeznek, a templomban tartoznak papi öltönyt viselni.[1]

3. A *bábák*, kiknek teendője szükségesetén az életveszélyben forgó ujonszülöttet megkeresztelni. A plebános kötelessége (244. §.) őket megtanitani arra, hogy a keresztség szentségének anyaga és alakja iránt előszabott egyházi formát megtartsák s hogy szándékuk legyen a keresztelést az egyház parancsa szerint teljesiteni; azért tőlök esküt veend arra nézve, hogy kötelességöknek pontosan megfelelendnek. Végre a bábák tartoznak a gyermekágyból kikelt asszonyt szülés utáni első megjelenésekor az egyházba az avatásra elkiséri.[2] Bábák.

II. FÜGGELÉK.

A magyarországi kath. autonomia.[3]

253. §. A kath. autonomia fogalma és tárgya.

A kath. egyházi *autonomia* (önkormányzat) alatt értjük a kath. egyház papi és világi tagjainak azon jogát, melynélfogva egyházi ügyeiket az államhatalomtól függetlenül s önállóan a kath. egyház változhatlan tanainak szellemében rendezzék és kezeljék. Az autonomia eszerint egyrészről az egyház önállóságát foglalja magában az állam irányában, másrészről a világi hiveknek némely egyházi ügyekre befolyást enged. Mi a kath. autonomia?

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 17.

[2] A bábákra nézve megkivántatik, hogy a szülésznők számára rendezett tanfolyamat hallgassák, s az előirt vizsgálatokat letegyék. Ott, hol megvizsgált szülésznők vannak, mások nem müködhetnek.

[3] Emlékirat az 184⁷/₈ országgyülés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányról. Egy résztvevőtől. Pest 1848; *Günther*: A magyar kath. autonomia választási szabályok megállapitása czéljából 1869. évi jun. 21-re egybehivott előkészitő gyülés naplója, jegyzőkönyvei és irományai. Hiteles kiadás. Pest 1870; Irányzatok a kath. autonomia ügyében. Pest 1869. A magy. orsz. lat. és görög szert. kath. egyház önkormányzatának szervezete. Egyedül hiteles kiadás. Pest 1871; A kath. autonomia hordereje az egyház, állam és társadalom érdekeinek szempontjából. Pest 1871; Észrevételek Ghyczy Kálmán ur interpellatiojára. Pest 1871; Válasz az „Észrevételekre." Pest 1871. A kath. önkormányzatot szervező gyülés két pártja főbb eltéréseikben összehasonlitva egy congressusi képviselő által. Pest 1871; *Schwicker*: Die Katholiken-Autonomie in Ungarn. Pest 1870. *Bozoky*: Die kathol. Kirchenautonomie in Ungarn (Archiv. 29. k. 218. s köv. l.) A kath. autonomia története és életbeléptetésének esélyei. (Tájékozó 1882. évi áprilisi és köv. füzetei.)

Az ily értelemben vett autonomia nem ellenkezik az egyház tanai- és istenileg adott szervezetével; mert az önállóság az egyháznak Istentől nyert természetes joga; s mert a hiveknek adott befolyás az illetékes egyházhatalom által, csak némely ügyekben s csak bizonyos korlátokon belül adatik.

Mily ügyek tartoznak körébe?

Az autonomia körébe nem vonhatók a hittani ügyek; ellenben a kath. egyházi autonomia tárgyát és tartalmát képezik: az egyházi állások, hivatalok és méltóságok betöltése, a kath. egyházi vagyon, jelesen az alapitványok, javak, pénzek kezelése, ellenőrzése, minden támadás és veszély elleni védelmezése; a kath. nevelés- és tanügy; és mindennemü kath. jótékony intézetek és társulatok alapitása és föntartása.

254. §. A magyar egyház és állam viszonya egymáshoz 1848-ig és után; és az ujabb törvényekből felmerülő egyházi viszonyoknak korszerü elintézése.

A magyar egyház és állam viszonya egymáshoz 1848-ig.

I. Magyarországban a kath. egyház jogállása mindaddig, mig a parlamenti felelős kormányrendszer be nem hozatott, az európai keresztény közjog alapján s a magyar királynak a szentszéktől adott apostoli kiváltságain nyugodott. A katholicismus jogai és függetlensége teljesen biztositva volt. Magyarország királyai, mint a magyar egyház fővédnökei, a római kath. egyház körében bizonyos jogokat gyakoroltak. II. Sylvester pápa István fejedelmet ugyanis a kath. egyház körül szerzett érdemeinek elismeréseül nemcsak koronával, hanem az apostoli király czimével és hatalmával is megtisztelte, melynélfogva jogot nyert maga és utódai részére: az apostoli kettős keresztet maga előtt vitetni, egyházakat alapitani, az érsekeket, püspököket és apátokat egyenesen kinevezni, szóval a magyar egyház főkormányzatában a pápai jogok egy részét, a pápát illető végleges megerősitési jog föntartása mellett személyesen gyakorolni.

az 1848: XX. t. cz. szentesitése után.

A magyar kath. monarchiában az egyház és az állam között a lehető logjobb összhangzat létezett, s a kath. vallás országunk uralkodó vallása volt. Mindez másként lőn az 1848: XX. t. czikk szentesitése után, melynek 3-ik §-a, *e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonosságot alapit meg.* A magyar király állása a római kath. egyházhoz az 1848-iki törvé-

nyek által teljesen megváltozott, mert a magyar állam eddigi kiválóan kath. jellegéből kivetkezett. Az apostoli király a felelős kormány ellenjegyzésének, a kormány pedig az országgyülés határozatának lett alárendelve összes kormányzati cselekvésében és intézkedéseiben. Az egyház megfosztatott azon előnyöktől, melyekben az államvallások szoktak részesittetni, mely előnyök föntartása- és élvezetében feküdt épen a király apostoli czimének és hatalmának jogalapja. A kath. egyház azonban az által, hogy elvesztette ezen kiváló pártfogást, melyet eddig az államhatalom részéről élvezett, igényt nyert azon teljes önállóságra és függetlenségre, mely őt természeténél fogva megilleti, s mely eddig hazánkban az egyház és az állam szoros egyesülése folytán több tekintetben az államhatalom befolyása alá esett.

A magy. püspökök a király elé feliratot terjesztenek, melyben a változott körülmények folytán kívánataikat nyilvánitják.

II. Ily körülmények között a Pozsonyban együttlevő püspökök tanácskozásokat tartván, abban állapodtak meg, hogy a kath. egyházi viszonyoknak a régibb kormányzati rendszer változtával szükségessé lett módositása iránti kivánatukat egy feliratban a király elé terjesszék, melyben őt kérik:

a) Hogy a kath. egyház fölött eddig gyakorolt apostoli királyi jogát magának tovább is föntartván, az 1790: 23. t. cz. értelmében gyakorolja azt egy, evégre az ország primása, vagy más ő felsége által nevezendő püspök elölülése alatt papi és világi tagokból alakitandó kath. egyházi bizottmány által, melynek hivatása legyen: az egyház javait, alapitványait ő felsége nevében kezelni, a kath. iskolák kormányát vezetni, azok igazgatására felügyelni, a kath. egyház jogait, s egyéb érdekeit minden külső beavatkozástól megvédeni.

b) Ha pedig ő felsége az egyház fölötti legfőbb pártfogói jogát eddigi kiterjedésében, az események hatalmának engedve, fönn nem tarthatná, az 1790: 36. t. czikk 10. és 12-ik §-ainak értelmében s erejénél fogva méltóztassék a kath. egyháznak önkormányzási jogát, melyhez a változott jogviszonyok következtében elutasithatlan igénye van; hogy t. i. mint a protestansok és a görög keletiek, az egyház iskolái és ezeknek javai, alapitványai elrendezése és kormányzása körül önállóan intézkedhessék, elismerni, biztositani, s e végre a kath. bizottmány felállitásába beleegyezvén, legfensőbb betekintési jogának épségben tartása mellett a kath. egyházat is azon szabadságban részesiteni, melyet a magyar korona és alkotmány ernyőzete alatt a kisebb számu protestansok és görög keletiek háborittatlanul élveznek.

A feliratra a király válasza.

Ezen felirat folytán az országgyüléshez intézett leiratában a király legfőbb pártfogói jogát egyfelől ugyan átruházhatlan sajátjának

nyilvánitotta, de másrészről csupán érsekek, püspökök, apátok és prépostok kinevezését tartván fönn magának, s az egyház egyéb külviszonyainak rendezéséről a felirat érteményében nem gondoskodván: a püspökök minden erejöket azok rendezése- és egykor törvényes utoni elintézhetésére forditották.

A püspökök az országgyülészhez kérvényt nyujtanak be, melyben az egyház biztositására vonatkozó kivánataikat adják elő.

A fent emlitett XX. törvényczikk szentesitése után a püspökök több világi katholikusokkal ismételve tanácskozván, az országgyülészhez egy kérvényt nyujtottak be, melyben üdvözlik a törvényesen kimondott lelkiismeret-szabadságot, de a vallások közötti egyenlőség tekintetéből, s a katholika egyház biztositásául kivánják, hogy:

1. Valamint minden bevett vallások egyházának a polgári hatalom irányábani viszonyaik egyedül törvény által vannak meghatározva: ugy a kath. egyháznak a polgári hatalom irányábani viszonya is a szabadság s vallásos függetlenség alapján hasonlóan törvény által rendeztessék, és minden ellenkező gyakorlat s rendelet megszüntettessék.

2. A törvény által sem tiltott, sőt az 1559: 41 és több törvények által engedélyezett zsinatok s egyházi gyülekezetek szabad tartása ne akadályoztassék.

3. Az egyéb vallásfelekezetiek nevelési ügyeire nézve is fönálló felsőbb felügyelés mellett a katholikusoknak saját iskoláik alapitása, czélszerü elrendezése s igazgatása iránti joguk biztosittassék.

4. Miként az evangelikusok s görögkeletiek egyházi és iskolai alapitványaikat önmaguk függetlenül kezelik: ugy a kath. közalapitványokat, ideértvén azokat is, melyek eddig a királyi helytartótanács alatt álltak, kivéve a magyar kir. egyetemet, egy csupán egyházi és világi katholikusokból álló bizottmány kezelje.

A kérelem a rendek táblája által mellőztetett.

Ezen kérelem azonban a rendek táblája által mint „elkésett“ elmellőztetett.[1] Sőt a kormány hivatalos közlönye a kérvény aláirói ellen az alkotmány-ellenesség vádját emelte, különösen a kath. papokat lázitási reactionarius bünről vádolta.[2] A kormány egyház-

[1] Ezen kérvénynek az 1848/9-iki nemzetgyülés hivatalos naplójában nyoma sem található.

[2] A kormány tisztviselői a katholikus népet papjai ellen lázitották, azt hirdetvén, hogy a kérvény aláirásával a papok a szegény népet meg akarják csalni; az alapitványokat a néppel az aláirás következtében megfizettetni, mivel ők azokat elköltötték; hogy a papok az aláirás által a robot és dézsma visszaállitása mellett izgatnak stb. (Tájékozó 1882. apr. füzet.)

ellenes eljárásával bebizonyitá azt, hogy a katholikusok egyházkormányzatába és iskoláira oly befolyást követel magának, mely őt nem illeti. B. Eötvös József minisztersége alatt a kormánynak az egyház ügyeibe való illetéktelen beavatkozása ellen hiába volt minden tiltakozás, a kormány az autonomiáról, a katholikusok emancipatiójáról tudni sem akart. Csak midőn később b. Eötvös József helyét Horváth Mihály foglalta el, merült fel ujra a kath. autonomiának kérdése. Az uj vallás- és közoktatásügyi miniszter 1849. junius 15-én kelt iratában az egyház ügyeinek elintézése végett ugyanazon évi aug. 20-ik napjára Pesten tartandó közgyülést hirdetett. Ezen közgyülés megtartását, az ügy tovább fejlődését s a végleges megalkotás müvét azonban a bekövetkezett szomoru események megakadályozták.

255. §. Folytatás.

Az 1848/9-iki magyar szabadságharczot az absolutismus követte, mely alatt az autonomiáról szó sem lehetett; az 1855-ben létrejött bécsi concordatum azonban, ha nem is mindenben gyakorlatilag, de legalább elvben elismerte az egyház szabadságát és függetlenségét.

Az alkotmányos életnek 1867-ben történt visszaállitásával a concordatum, mely Magyarország alkotmányos közreműködése nélkül jött létre, hazánkra nézve nem létezőnek tekintetett, azért ismét előtérbe lépett a magyar kath. egyházi ügyek korszerü rendezésének óhaja. A sajtó, a közvélemény, a papság és a világiak egyaránt kivánták a kath. autonomia életbeléptetését. Ennélfogva b. Eötvös vallás- és közoktatásügyi minister 1867. évi juliusban kelt levelében[1] állami okokból felhivta az ország primását az autonomia szervezésére. Az auton. szervezésére 1867-ben lépés tétetik.

A püspöki kar 1868-ban tartott tanácskozmányaiban egy autonomiai tervezetet dolgozott ki, s ugyanazon év október 1-én egyházi és világi férfiakból álló vegyes tanácskozmányt tartott, melynek határozata szerint a magyarországi kath. autonomiát előkészitő gyülésre választási szabályokat[2] készitett, melyek Az előkészitő gyülés.

[1] Ezen levél olvasható azon füzetkében, mely 1867-ben Pesten megjelent és a magyar primás három iratát tartalmazza.

[2] Ezen szabályok szerint, minden egyházmegyéből 1 pap küldetett a gyülésre; világiakat küldött az esztergomi érs. megye 8; a kalocsai 6; az egri 6; a csanádi püspökmegye 6; a gyulafehérvári g. sz. 5; veszprémi 5; munká-

ő felsége által 1869. jan. 28-án megerősittetvén, a választások megejtettek, s az *előkészitő* kath. aut. gyülés jun. 21-ére Budapestre összehivatott.[1] Ezen gyülés készité el: „*A magyarországi kath. egyház autonomiáját szervező gyülés tagjainak választási módozatá*“-t,[2] mely módozat ő felsége által 1869. évi október 25-én lőn szentesitve.

A congressus által az önkormányzati szervezet megállapittatik,

Ezen választási módozatok alapján megválasztott képviselők a herczeg-primás mint elnök által 1870-ben az ország fővárosába egybehivattak a magyarországi latin és görög szertartásu katholika egyház önkormányzatának szervezésére, mely czélból 1870. október hó 26-tól egész 1881-iki mart. 30-ig tartattak ülések.

A szervező gyülés az elnök által megalakultnak nyilvánittatván egy 27 tagból álló bizottságot küldött ki, melynek feladatává tétetett a kath. autonomia szervezése- és hatáskörének megállapitásáról javaslatot készitени.

A bizottság kebeléből 3 tagból álló albizottságot küldött ki, hogy hozza javaslatba azon kérdéseket, melyek fölött a 27-es bizottság tanácskozzék s megállapodjék. Az albizottság a tanácskozás alapjául ajánlott pontokat négy csoportban állitotta fel, melyeket a 27-es bizottság többsége el is fogadott; a kisebbség a maga „*jobbitmányait*“ a 27-es bizottság munkálatába beiktatta, és azt külön kiadásban az

csi 4; a váczi 4; a pécsi 4; a győri 4; a szombathelyi 4; a nyitrai 4; a kassai 4; az erdélyi 4; a szamosujvári 5; a szepesi 4; a székes-fehérvári 4; beszterczebányai 3; eperjesi 3; a rozsnyói 4; a nagyváradi g. sz. 3; a nváradi l. sz. 3; a szatmári 3; a lugosi 3; a pannonhalmi főapátság 1-gyet.

[1] A gyülésre jogositva volt megjelenni 25 főpap; 24 papi és 103 világi küldött.

[2] Az egyházi tagok a szervező gyülés $^1/_3$-át, a világiak $^2/_3$-át képezték. Az egyházi rendet képviselték a) a 4 érsek, 20 püspök s a pannonhalmi főapát; b) az összes káptalanoknak egy-egy küldöttje; c) a tanitó-szerzetes rendek (prémontréi, cistercita, benedeki, kegyes rendü, minorita); d) a világi papság részéről, ide nem értve a külön nem képviselt szerzetes-áldozárokat is 34 papi képviselő (és pedig az esztergomi megye 3, eperjesi 1, veszprémi 2, beszterczebányai, nyitrai, pécsi, szombathelyi, váczi 1—1, munkácsi 2, fehérvári 1, győri, kalocsai érseki 2—2, váradi 1, csanádi 2, erdélyi 1, egri érseki 2, rozsnyói, szepesi, szatmári, kassai 1—1, fogarasi 2, lugosi, váradi g. sz. 1—1; szamos-ujvári 2). A világi rendet képviselték: a világi kath. kegyurak részéről választandó 4, a felség által küldendő 2 képviselő; b) az egyházmegyék választókerületeiből 132 képviselő (következő felosztással: eszterg. m. 16, eperjesi 3, veszprémi 7, beszterczebányai 3, nyitrai 5, pécsi 7, szombathelyi 5, váczi 6, munkácsi 7, fehérvári 3, győri 6, kalocsai érseki 8, váradi 2, csanádi 10, erdélyi 5, egri érseki 7, rozsnyói 3, szepesi 4, szatmári 2, kassai 5, fogarasi érseki 6, lugosi 2, váradi g. sz. 2, szamosujvári 7, pannonhalmi főapátság 1. Tájékozó 1882. évf. jun. füzet.)

aut. gyülésben való tárgyalás végett a congressus elnökének beterjesztette.

Eszerint a congressus elé kétféle javaslat terjesztetett és általa tárgyaltatott is, t. i. a kiküldött huszonhetes bizottság többségéé és kisebbségéé. Az 1871-iki mart. 29-ki ülésben a többség javaslata fogadtatott el. Egyuttal a kath. congressus az ország herczeg-primásának elnöklete alatt egy 12 tagból álló bizottságot választott, melynek feladatául tüzte ki, hogy a congressus által megállapitott önkormányzási szervezetet ő felségének, mint a magyarországi kath. egyház főkegyurának, megerősités és ennek folytán törvényes szentesités végett eléje terjeszsze, és ennek kieszközlésére a szükséges lépéseket megtegye. Ezen bizottság 1871-ki junius hóban ő felsége elé terjeszté a szervezeti javaslatot, mindeddig azonban a legfőbb helybenhagyás hiányzik.[1]

mely ő felsége által mindeddig megerősitve nincsen.

III. FÜGGELÉK.

255. a) §. Az erdélyi egyházmegyei rom. kath. status önkormányzatára hivatott statusgyülés, és igazgató tanács.[2]

I. Erdélyben a volt királyi főkormányszék kebelében 1767-ben egy *kath. bizottság* állittatott föl, a mely csekély megszakitással egy századon keresztül üdvösen hatott az erdélyi kath. egyházi, iskolai és nevelési ügy előmozditására.

A volt kath. bizottság.

A kath. bizottság következőleg volt szervezve: Elnöke a kormányzó volt, ha katholikus, különben az egyik kath. tanácsos vagy a rom. kath. püspök. Tagjai voltak: a püspök, a főkormányszéknek római kath. vallásu tanácsosai és titkárai, valamint a püspök ajánlatára ő felsége által kinevezett előadó áldozár.

Szervezete.

A bizottság, mely saját pecséttel birt, kezelte 1767-től kezdve az erdélyi rom. kath. vallásalapot[3]; 1768-tól kezdve a kath. árvaházala-

Hatásköre.

[1] A magyarországi latin és görög szertartásu katholikus egyház önkormányzatának szervezete 5 fejezetben 130 §-t tartalmaz. Ezt közölni miután a helybenhagyás mindeddig nem történt meg, e helyen fölöslegesnek tartjuk.

[2] A volt erdélyi kir. főkormányszék kebelében fenállott kath. bizottság hatásköréről, és az erdélyi kath. statusgyülés és igazgatótanács által követendő eljárási módozatokról. Gyulafehérvár 1876. Az erdélyi püspökmegyei kath. egyház önkormányzatának szervezete. Az erdélyi rom. kath. statusgyülés Károlyfehérvárott 1873-ik évi maj. 12 és 13-án tartott üléseinek jegyzőkönyvei.

[3] Ezen alap ugy keletkezett, hogy Mária Terézia királynő az osztrák jezsuiták által indiai missiok segélyezésére gyüjtött, a lissaboni kereskedelmi kamaránál elhelyezett, de a jezsuiták portugalli számüzetése után az ottani

pot[1], 1773. óta a kath. tanulmányi[2] és ösztöndij[3]-alapot, 1775 óta a kath. elemi iskola[4] alapot, s 1808-tól kezdve az erdélyi kath. elemi iskolatanitói nyugdijalapot[5]; s felelősség alatt végezte az

kormány által lefoglalt, ő általa azonban visszaszerzett 437,503 frt 1 kr. összeget 1767. mart. 4-én kelt leiratában valásalap czimén az erdélyi egyházmegyének adományozta. Növekedett ezen alap a feloszlatott Jézustársaságának vagyonából 67,153 frttal, a pálosok, trinitáriusok és tertiariák birtokaiból egyes templomi drágaságok árából, s különféle jótevők adományaiból; az alaphoz járult jelesen Kovács Miklós egykori erdélyi püspök 79,650 frt; Haynald Lajos volt erdélyi püspök 54000 frt; és Fogarasy Mihály püspök 13000 frt adománya. Az egész alap, mely részint állam-, részint magán kötvényekben a kolozsvári magyar királyi főpénztárnál van letéve, 1875-ben állott 752,157 frt 86 krból, 32,838 frt 9½ kr. tiszta kamatjövedelemmel. Az alap jövedelmei isteni tiszteletre, szegényebb lelkészek fizetésére és egyéb vallásos czélokra fordittatnak.

[1] Az árvaházat, melyet 1765-ben Delpini Theofil áldozár kezdeményezett, Mária Terezia királynő 1768-ban előlegesen, 1770-ben pedig véglegesen megalapitotta. A királynő az árvaház javára adományozott örök időkre a királyföldi tizedből évenkint 2000 frtot, 2500 köböl gabonát, mely 1776-ban évi 5000 frttal váltatott meg, továbbá a házassági felmentvényi dijakat, melyek 1819-ben 800 ezüst frttal lettek megváltva, az erdélyi sorsjáték öt évi jövedelmét, mely 1778-ban évi 800 ezüst forintban lett állandósitva. Ide csatolt még némely magán alapitványt, 1776-ban évi 4000 frtot s 2000 köböl gabonát, mely évenkint a novemberi nagy-szebeni piaczi ár szerint fizettetik. Mária Terézia alapitványai évi 22,650 frt, a magán alapitványok évi jövedelmei pedig 14,640 frt 99 krt o. é. képviselnek. A királynő alapitó levelében világosan kimondja, hogy ezen intézetben katholikus árvaintézetet kivánt alapitani.

[2] Az erdélyi rom kath. tanulmányi alap az 1773-ban feloszlatott erdélyi Jezsuiták vezetése alatt állott egyházak és tanintézetek vagyonából jött létre. Ezen vagyont a királyi kincstár nem mint a kincstárra szállott tulajdont, hanem az apostoli királyi főkegyuraság czimén azon kötelezettséggel vette át, hogy a befolyt jövedelmeket a jezsuiták kezelése alatt létezett egyházak fenntartására és az erdélyi katholikus ifjuság oktatására fogja forditani. Ezen alap 1780-ban 247,817 frt 50 kr. tőkét, és 12,042 frt 3⅘ kr. kamatot képviselt. Ezen összeg egy része a vallásalapba, másik része az ösztöndij-alapba tétetett át; a megmaradt 116,618 frt összeg képezte a tanulmányi alap első tőkéjét, mely később a kamatokból és egyesek adományaikból gyarapodott. 1874-ben az alap 837,044 frt 67 kr. tőkéből állott, s 40,470 frt 60 kr. tiszta jövedelmet hozott. Ezen alaphoz tartozik a pénztőkéken kivül még a kolozsmonostori urodalom, a kolozsvári kath. lyceumi nyomda, ós az erdélyi rom. kath. közép és felsőbb iskolák épületei.

[3] Az ösztöndijalap többféle alapitványt foglal magában. Tőkéje 1875-ben volt 735,871 frt 4 kr. 35,369 frt 26½ kr. tiszta kamatjövedelemmel.

[4] Az elemi iskolai alapja Mária Terézia által felállitott elemi iskolák fentartására alakult részint állandó segélyből részint tőkepénzekből. A tőkepénzek, összege 1874-ben volt 129,911 frt 86 kr. 6099 frt 3 kr. tiszta kamatjövedelemmel.

[5] A tanitói nyugdijalapot 1808-iki nov. 15-én kelt kir. leirat folytán a brassói,

ezen alapokból fentartott iskolák és egyéb intézetek körüli teendőket. Határozatait a főkormányszék czime alatt adta ki „in publico-ecclesiasticis“ megkülönböztetéssel; azonban ezen hatóságtól — ennek egészét véve — az ügyek intézése körül független volt; de midőn határozatainak végrehajtására közigazgatási közegeket kellett igénybe vennie, akkor az ügyét a főkormányszék teljes ülésébe tette át.

II. A volt erdélyi kir. főkormányszék kebelében fennállott katholikus bizottság helyébe az 1867-ik évi augusztus hó 19-én kelt legfelsőbb leirat folytán az *erdélyegyházmegyei rom. kath. statusgyülés* és annak kebeléből megválasztott *igazgató-tanács* (ugynevezett vegyes bizottság) lépett, mely müködését tényleg 1873-ik évben kezdette meg.

Jelenleg tehát az erdélyi püspökmegye az őt törvényesen megillető önkormányzási jogait a statusgyülés és az igazgató-tanács által gyakorolja.

A kath. statusgyülés s annak szervezete.

a) A kath. statusgyülésnek — mely a protestansok egyházkerületi gyüléseihez s a gör. keletiek egyházi congressusaihoz hasonló intézmény — tagjai α) az egyházi rendből: a megyés püspök, a káptalani tagok, az apátok, prépostok, esperesek s minden esperesi kerületből egy pap, a gyulafehérvári püspöki hittani főtanoda tanárai, s a kolozsvári főtanodák pap-tanárai, a rom. kath. középtanodáknak egy-egy képviselője, a rom. kath. növeldék igazgatói, a püspökmegyei hivatal egyházi tagjai s a szerzetesrendek főnökei; β) a világi rendből: az állami főbb tisztviselők közül a főispánok s a felső törvényszékek rom. kath. vallásu tagjai, kik az erdélyi rom. kath. püspökmegyéhez tartoznak, illetőleg ennek területén alkalmazvák; Kolozsvár, Marosvásárhely, Erzsébetváros és Szamosujvár polgármesterei a kolozsvári főtanodák kath. világi tanárai, minden esperesi kerület két világi képviselője, Kolozsvárnak három képviselője, az ötezernél több római kath. lakost számláló egyéb városok és helységek egy-egy képviselője, végre a világi kegyurak.[1] A statusgyülés elnöke a megyés püspök — a püspöki szék üresedése esetén a káptalani helynök — alelnöke a világi rendnek a statusgyülés által választott egyik tagja.

nagy-szebeni, kolozsvári rom. kath. és balásfalvi gör. kath. elemi főtanodák tanitói alapitották az elemi iskolai alapból járt fizetésök ötszázalékából. A balásfalvi tanitók részére 1869 ben az őket illető tőke az alapból kiszakittatott; a megmaradt összeghez Kovács Miklós néhai erdélyi püspöknek 39,200 frt hagyatéka járult. Az alap 1874-ben volt 88,465 frt 70 kr. tőke 4224 frt 28 kr. tiszta kamatjövedelemmel. Ezen alap jövedelmeiből történik az elemi iskolai alapból fizetett erdélyi rom. kath. tanitók és özvegyeik nyugdijazása.

[1] *Kiss*: Magyar közjog. Eger. 1880. 210. l.

A közgyülést — mely minden évben tartandó — az elnök hivja össze, aki szükség esetén rendkivüli közgyülés összehivására is jogositva van. A közgyülés választja a világi elnököt, ki a püspök vagy a káptalani helynök akadályoztatása esetén elnököl; ugyanez választja az egyházi és a világi jegyzőt. A világi elnök és a jegyzők öt évi ülésszakra választatnak. A közgyülési határozatok rendesen a jelenlevő tagok szavazat többségével hozatnak, érvényes határozat hozatalra a gyülést alkotó tagok egyharmadának jelenléte kivántatik; nyilt szavazásnál a szavazatok egyenlősége esetén azon vélemény emeltetik határozattá, melyhez az elnök járult; titkos szavazásnál azonban az elnöknek is csak egy szavazata van. Az alapvagyon szerzéséről, eladásáról, átváltoztatásáról vagy megterheléséről szóló határozatok csak ugy érvényesek, ha a gyülést alkotó tagok kétharmada jelen van, amidőn ennek általános szavazattöbbsége kivántatik.

Hatásköre. A közgyülés hatáskörébe tartozik az erdélyi püspök-megyei kath. egyház által fentartott különböző fokozatu s szakbeli alsóbb és felsőbb iskolákra és világi növeldékre nézve a tanrendszert megállapitani, a tanárok és tanitók állását javitani; magasabb közmüvelődési intézetek felállitásáról, valamint a közép- és alsó tanodák fentartásáról gondoskodni; nyugdijakat tervezni és alapitani, a közalapokat kezelni, gyarapitani, nyilvántartani,[1] az azokrol szóló számadásokat megvizsgálni, a szegényebb sorsu plebánosok és káplánoknak hivatalos állásukhoz illő ellátásáról, s a szolgálatképtelenek nyugdijazásáról gondoskodni, az évi költségvetést megállapitani. Ezen felül a püspök vegyes egyházi ügyeket is, melyek üdvös eredményü elintézésére egy ily népes gyülés tekintélye befolyással lehet, annak tárgyalása alá bocsáthat. A közgyülés saját pecséttel él, jegyzőkönyveit és minden kiadványait az elnök és a két jegyző irja alá.

Az igazgató tanács és annak szervezete. b) Az igazgató tanácsot a megyés püspök, illetőleg a káptalani helynök és az egyházmegyei gyülés által saját tagjai közül választott 8 egyházi, — kik közül legalább egyik káptalanbeli — és 16 világi egyén képezi. Ezen kivül tagjai az igazgató tanácsnak, a világi elnök, az előadó és titkár, a tiszteletbeli előadó és titkár; a többi képviselők, u. m, pénztárnok, ellenőr, számvevő, jogtanácsos, az igazgató tanács rendeletéből kötelesek ugyan megjelenni, de csak tanácskozási szavazattal birnak. Az igazgató tanácsosok három évre választatnak. A tanács egyharmada a választás rendje szerint évenkint kilép, de ujra megválasztható. Az igazgató tanács székhelye Kolozsvár. A világi elnök a püspök akadályoztatása esetén elnöke az igazgató

[1] Ő felsége beleegyezése nélkül azonban nagyobb eladásokat, változtatásokat és megterheltetéseket nem tehet.

tanácsnak, vezeti a tanácskozásokat, felügyel az ügyek elintézésére, fegyelmi jogot gyakorol a segéd- és szolgaszemélyzet felett, s egyátalán a kormányzás élén áll. Ha a világi elnök is akadályozva lenne, e tisztet a legidősb tanácstag teljesiti.

Az igazgató tanács **hatásköre** a személyi kinevezési ügyekben, a köznevelés terén, a kath. egyházi s iskolai javak és alapitványok tekintetében, s általán az erdélyi püspökmegyei kath. egyház világi vonatkozásu összes ügyeiben a közgyülés megbizásából és ellenőrzése alatt kiterjed mindazokra, mik a szoros értelemben vett hittani, egyházkormányzási, liturgiai, s egyházfegyelmi dolgok körén kivül, az egyházi és világi hiveket közösen érdeklik. Az igazgató tanács eszerint végrehajtja a közgyülés határozatait, elintézi az iskola és nevelési ügyeket, s általán intézkedik mindazon ügyekre nézve, melyek az erdélyi egyházmegyei rom. kath. status önkormányzatára vonatkoznak. Hatásköre.

HARMADIK FEJEZET.

A zsinatok.

256. §. A zsinatok általában.

A zsinatok általában véve az egész egyház püspökeinek, vagy az egyház bizonyos részében lakó püspököknek a törvényes egyházfő alatti kánonszerü összegyülekezése[1] az egyházi ügyek elintézése végett. Mik a zsinatok általában?

Már az apostolok, ámbár a Vigasztaló minden ajándékait birták, s egymás tanácsára nem volt szükségök, mégis az egyházügyek feletti tanácskozás végett gyakran összejöttek, hogy ebben is, mint sok másban az egyház későbbi kormányzóinak példát adjanak. Ezen példa, s különösen Krisztus urunk ezen szavai után indulva: „Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott közepettök vagyok," az egy-

[1] Ezen összegyülekezéseket majd concilium-, majd synodusnak nevezik. Az utóbbi elnevezés azonban rendszerint a megyei zsinatokra alkalmaztatik. A franczia kanonisták a synodus kifejezést csakis a megyei zsinatokra használják.

Az egyház kezdettől fogva napjainkig mindig tartott zsinatokat

ház a zsinatokat az első századoktól kezdve egész napjainkig szorgalmasan megtartotta.

A zsinatok ugyan az egyház föntartására elkerülhetlenül nem szükségesek; mert hittani ügyekben, mi valamely tanra nézve az egyház véleménye, hite, más módon is kitudható: ami pedig a törvényhozást illeti, a pápa egészen függetlenül és a közzsinatilag egybegyült egyház meghallgatása nélkül is gyakorolja legfőbb törvényhozói hatalmát; mégis lehetnek, sőt vannak idők és körülmények, midőn oly zavarok merülnek fel, melyekben a baj orvoslására, a hittani viták eldöntésére, a fegyelem fentartására vagy visszaállítására a zsinatok felette hasznosak, sőt viszonylag szükségesek. Továbbá tagadhatlan, miszerint a közügyek feletti közös tanácskozás rendesen érettebb megfontolást, higadtabb eljárást, szorosabb egyetértést eredményez, s ennek folytán a hozandó határozatoknak nagyobb tekintély szereztetik; a hivek is szivesebben követik azt, amit a zsinat határoz, s magok a zsinati atyák szivesebben végrehajtják azon rendszabályokat, melyek hozatalába magok is befolytak. Az egyház a zsinatokat mindig üdvösnek tartotta[1] az egyház czéljainak elérésére, azért a püspököket esküvel kötelezi arra, hogy a zsinatra hivatván, hacsak kánonjogi akadály nem forog fönn, azon megjelenjenek.[2]

A zsinatok jelenleg négyfélék.

A zsinatok négyfélék: egyetemesek vagy közzsinatok, nemzeti, tartományi és végre megyei zsinatok. Ezekről egyenkint szólani, azok kánonjogi szervezetét s különösen a közzsinatnál a pápa irányábani állását fejtegetni az egyházjog feladata.

257. §. Az egyetemes vagy közzsinat.

Mi a közzsinat?

Közzsinat (concilium oecumenicum, generale, universale) alatt értjük a világ összes püspökeinek a pápa, mint az egyház fejének tekintélye alatt a hitágazatok kifejtése és az egyházfegyelem megállapitása végett történt összegyülekezését.

Ki hivja össze a közzsinatot?

I. A *közzsinat összehivása.* Erre nézve megjegyzendő:

1. Közzsinatot törvényesen csak a római pápa hivhat egybe. Onnan, hogy a nyolcz első közzsinat a római császárok által volt egybehiva,[3] még nem következik, hogy ezen uralkodók a közzsinat összehivására

[1] III. Pál pápa a trienti zsinatot összehivó „*Initio nostri*“ bullában a zsinatot: „Remedium optimum et opportunissimum“-nak nevezi.

[2] C. 4. de jurej. (II. 24.)

[3] Az I. nicaeai zsinatot N.-Konstantin; az I. konstantinápolyit N.-Theodo-

a császári méltósággal mintegy veleszületett joggal birtak volna. Csak az hivhatja egybe az egyházat, aki isteni jognál fogva az egész egyház fölé van állitva, aki Péter székén ül s a Szentlélek segélyével a hit egységének megőrzésére van hivatva. E jog pedig nem a császárnak, hanem az egyház fejének, Péter utódjának adatott. Valóban kevéssé gondoskodott volna az isteni gondviselés a Krisztus által alapitott egyházról, ha főpásztorainak összegyülekezési jogossága azon császárságtól, melynek feladata volt végkép megszünni az idők folyamában, lett volna függővé téve. Azért a fönérintett s a császárok által egybehitt nyolcz első zsinathoz, hogy azok érvényes közzsinatokká váljanak, a római pápák hozzájárulása volt szükséges. A nyugaton tartott többi közzsinat egybehivása mind közvetlen a római pápák által történt. Ha a pápa kétes, összehivható a közzsinat a bibornokok testülete által, vagy bármily alkalmas módon. Az ily gyülekezetnek legközelebbi feladata az egyház egységét, vagy a több pápa közül egynek elismerése, vagy uj pápa választása által helyre állitani, s a törvényes pápa vagy helyettesének elnöklete alatt a többi egyházi ügyeket elintézni.

Mikor hivatik össze?

2. A pápa a zsinatot egybehivhatja bármikor, midőn annak megtartását szükségesnek véli. A zsinat összehivása csak ritkán és fontos okoknál fogva történik. A pápa politikai szempontból azon szándékát, hogy zsinatot akar tartani, a fejedelmekkel rendszerint közölni szokta.

Kik hivatnak meg?

3. A közzsinatra, melyen az egész tanitóegyház képviselve van, meghivatik az összes püspöki kar (a patriarchák, primások, érsekek, püspökök), melynek tagjai az egyház rendes tanitói és főpásztorai, kiknek mint a feloldási és megkötési hatalommal felruházottaknak és az egyház kormányzatára hivottaknak isteni jognál fogva egyedül van ott határozó szavazati joguk; meghivatnak nemcsak a megyés, hanem a felszentelt püspökök is, miután ők is, mint a megyés püspökök, esküt tesznek arra, hogy a zsinatra hivatván, ott megjele-

sius, az ephesusit ifju Theodosius; a chalcedonit Martián; a II. konstantinápolyit Justinián; a III. konstantinápolyit Const. Pogonatus; a II. nicaeit VI. Constantin; a IV. konstantinápolyit Basilius császár hivta egybe. Hogy ezen zsinatok a császárok által hivattak egybe, könnyen meg lehet magyarázni, ha figyelembe veszszük az akkori politikai viszonyokat. Mindezen zsinatoknál azonban a római pápa vagy eleve meghallgatva lőn, vagy azokhoz különben hozzájárult, vagy a nála nélkül létre jött egyházgyülekezeteket világosan jóváhagyta, s csakis igy lehettek ezek közzsinatok. — Itt még megjegyzendő, hogy akkor egy imperator volt, kinek hatalma majd mindazon világrészre kiterjedt, hol keresztények éltek; vajjon most a sok császár közül ki hivná össze a zsinatot?

nendenek. Meghivatnak, sőt határozó szavazattal ruháztatnak fel egyes presbyterek is. Ezen kiváltságot a pápa csak oly presbytereknek adja, kik a püspöki joghatóság alól kivannak véve, ilyenek: a nem-püspök bibornokok, a praelati nulliusok, a szerzetes-rendek főnökei (Generales Ordinum). Mindezek zsinati atyáknak (Patres concilii) neveztetnek. Jelen vannak néha, különös meghivás alapján, egyes egyházi vagy világi tanárok, tudorok, különösen hittani vagy kánonjogtudorok. Ezek „Doctores concilii" mondatnak s csak tanácskozási és véleményező joggal vannak felruházva. Sőt szokás volt meghivni a fejedelmeket is, részint, hogy a közzsinatnak nagyobb fényt és oltalmat kölcsönözzenek, részint, hogy ott jelenlevén, azokra nézve, mik az államot is közelebbről illetik, azonnal tanácsot adjanak. Ezek vagy saját személyökben vagy követeik által jelennek meg;[1] szintén csak tanácskozási joguk van.

Mily módon történik az összehivás?

4. Mily módon történjék a zsinat összehivása, az sehol sincs meghatározva;[2] elég, ha ugy történik, hogy az összehivás tudomására juthat mindazoknak, kik a zsinaton megjelenni kötelesek. III. Pál pápa a trienti zsinatot összehivó bullában kijelenti, hogy miután ez minden, a zsinatra jogositottnak nem kézbesithető, hogy senki magát a meghivás nem tudásával ne menthesse, azt rendeli, hogy az összehivó bulla a vatikáni és a laterani basilikák előtt felolvastassék, s a mondott egyházak, az apostoli cancellaria palotájának ajtajára és in acie campi Florae felfüggesztessék.[3] E módot követte a vatikáni zsi-

[1] A fejedelemnek követei *oratoroknak* neveztetnek. A trienti közzsinaton I. Ferdinánd Magyarország apostoli királyát Draskovics György pécsi püspök, később kalocsai érsek és bibornok képviselte.

[2] A közzsinat megnyitására nézve a pápák u. n. Bulla convocationis-t vagy indictionis-t tesznek közzé.

[3] „Atque ut nostrae hae litterae, et quae in eis continentur, ad notitiam cunctorum, quorum oportet, perveniant, neve quis illorum ignorantiae excusationem praetendat, quum praesertim etiam non ad omnes eos, quibus nominatim illae essent intimandae, tutus forsitan pateat accessus: volumus, et mandamus, ut in basilica Vaticana principis apostolorum et in ecclesia Lateranensi, quum ibi multitudo populi ad audiendam rem divinam congregari solita est, palam clara voce per curiae nostrae cursores aut notarios aliquos publicos legantur, lectaeque in valvis dictarum ecclesiarum, itemque cancellariae apostolicae portis, et Campi Florae solito loco affigantur. Nos per hujusmodi lectionem, publicationem affixiomemque, omnes et quoscunque, quos praedictae Nostrae litterae comprehendunt, post spatium duorum mensium a die litterarum publicationis et affixionis ita volumus obligatos esse et adstrictos, ac si ipsismet illae coram lectae et intimatae essent." Ugyan-e szavak találhatók IX. Pius bullájában is. Lásd ez utóbbi bullát: Acta et decreta sacrosancti et oecumenici concilii Vaticani. etc.

nat összehivásával IX. Pius is. Nem kivántatik tehát, hogy a meghivás minden egyes püspökhöz megküldessék. Hajdan a patriarchák személyesen meghivattak s innen támadt azon, a görögök által táplált téves nézet, hogy a gyülekezet nem közzsinat, ha a patriarchák valamelyike távol van.

A meghivottak kötelesek megjelenni.

5. A meghivottak megerősitésök után adott esküjöknél fogva kötelesek megjelenni.[1] A közzsinat érvényességére azonban nem kivántatik, hogy minden megjelenésre jogositott és meghivott tag valóban jelen is legyen; az egyrészről magában véve lehetetlen, más részről pedig az egyház kárára lenne, ha ugyanezen időben valamennyi püspök, vagy legalább azok nagyobb része megyéjét hosszabb időre elhagyná. Elégséges, ha a püspökök oly módon hivattak meg, hogy az egybegyültek számából a pápa erkölcsi meggyőződést szerezhet arról, hogy a tartandó zsinatra nézve minden püspök tudomást szerezhetett magának. Ezen feltét mellett arra, hogy a gyülekezet közzsinatnak tekintessék, a püspököknek különböző országokból egybegyült aránylag kevesebb száma is elegendő. Az első konstantinápolyi zsinaton csak 150; a 419-ben tartott karthagóin pedig 217 püspök volt jelen; azért amaz mégis köz-, ez pedig nemzeti zsinat volt. Tehát nem a szám, hanem a pápa azon szándéka, hogy az ő közvetlen tekintélye alatt tartassék zsinat, adja meg a gyülekezetnek a közzsinati jelleget.[2] A püspököknek a pápa akarata vagy meghivása ellen történt összegyülekezése nem concilium, hanem csak á l z s i n a t n a k[3] (conciliabulum vagy conventiculum) tartandó.

Procuratorok.

6. Ha a meghivottak bármily alapos oknál fogva meg nem jelen-

[1] Ac proinde volumus, jubemus omnes ex omnibus locis tam Venerabiles Fratres Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, quam Dilectos Filios Abbates, omnesque alios, quibus jure aut privilegio in conciliis generalibus residendi et sententias in eis dicendi facta est potestas, ad hoc oecumenicum concilium a Nobis indictum venire debere, requirentes, hortantes, admonentes, ac nihilominus eis vi jurisjurandi, quod nobis et huic sanctae sedi praestiterunt, ac sanctae obedientiae virtute, et sub poenis jure aut consvetudine in celebrationibus conciliorum adversus non accedentes ferri et proponi solitis, mandantes arcteque praecipientes, ut ipsimet, nisi forte justo detineantur impedimento, quod tamen per legitimos procuratores synodo probare debebunt, sacro huic concilio omnino adesse, et interesse teneantur." Bulla Conv. Conc. Vaticani.

[2] Hány püspök kivántatik arra, hogy a zsinat közönségesnek tekintessék, az sem irott, sem hagyományilag átszállt törvényben nincsen. Egyes zsinatokon majd több, majd kevesebb püspök volt jelen. Volt oly eset, midőn a keleten tartott zsinaton nyugatról egyedül a római pápa volt jelen követe által, s e zsinatok mégis közzsinatoknak ismertettek el.

[3] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 22. 3.

hetnek, vajjon magokat megbizottak u. n. procuratorok által képviseltethetik-e vagy nem? az a római pápától, vagy magától a közzsinattól függ; ezek határozzák meg azt is, hogy az ülésben részt vett procuratorok szavazattal birnak-e, miután ezen jog egyedül a zsinatra jogositottnak személyéhez van kötve.[1]

II. Az *egybegyült közzsinat.*

1. Már a közzsinat megnyitása előtt az egész világ katholikus hivei felhivatnak, hogy az egybegyült egyházatyákkal imában egyesüljenek.[2] A zsinatot az előirt szertartások mellett[3] ő szentsége a pápa vagy annak követe (legatus) a Szentlélek segitségül hivása mellett nyitja meg; mire a gyülekezet ünnepélyesen közzsinattá alakul s megnyitottnak nyilvánittatik.[4] Az elnökséget a pápa, vagy annak követe viszi.[5] Az ülések kétfélék: nyilvánosok (sessiones publicae), vagy u. n. általános gyülekezetek (congregationes generales); ezekben történnek a tanácskozások, amazokban pedig a határozatok kihirdetése. A nyilvános ülések mindig bizonyos ünnepélyességgel történnek. Az elnök, legyen az a pápa, vagy annak követe, vezényli a tanácskozmányokat, ő határozza meg a tanácskozásra felveendő tár-

A zsinat megnyitása.

Elnök.

Ülések.

[1] A zsinatra meghivott és ott megjelent püspökök a költségeket saját jövedelmeikből fedezik. Vannak ettől egyes kivételek is, igy Konstantin császár a nicaeai zsinat minden költségeit maga viselte; IV. Jenő pedig a florenczi zsinaton egybegyült görög püspökök minden költségeit viselte. A vatikáni zsinaton ő szentsége IX. Pius egyes szegényebb, különösen a missiókban levő püspökök ellátásáról gondoskodott.

[2] IX. Pius pápa a vatikáni zsinat egész tartamára teljes bucsut hirdetett.

[3] Lásd ezeket: *Pallavicini* H. C. T. L. 5. c. 11. 17; L. 24. c. 8; és *Piccolomini*: Rituum Eccles. sive SS. Ceremoniarum Liber 3. Venet. 1516.

[4] A trienti zsinat e szavakkal nyilvánittatott megalakult- és megnyitott. nak: „Placetne vobis, ad laudem et gloriam sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii, et S. Sancti, ad incrementum et exaltationem fidei et religionis christianae, ad exstirpationem haeresum, ad pacem et unionem ecclesiae, ad reformationem cleri et populi christiani, ad depressionem et exstinctionem hostium christiani nominis, decernere et declarare, sacrum Tridentinum et generale concilium incipere et inceptum esse? Responderunt: Placet" *Conc. Trid.* Decretum de inchoando concilio.

[5] Az apostolok jeruzsálemi gyülekezetén is az egyház feje Péter elnökölt, s ő szólott először.

A keleti császárok a zsinatokon a legelőkelőbb helyet foglalták el ugyan, de a zsinat tulajdonképeni elnökei sohasem voltak; a zsinat tanácskozásait mindig a pápa követei vezették. Az I. nicaeai zsinaton Konstantin a számára készitett széket csak a püspököktől kért és nyert engedelem mellett foglalta el. A chalcedoni atyák határozottan kimondották, hogy a zsinaton a pápa elnököl

gyak sorozatát. Az ülések rendesen valamely egyházban tartatnak,[1] mely ezen czélra különösen berendeztetik; a zsinati atyák többnyire kör vagy félkör alakjában ülnek.

2. A szavazás a tárgyalás alatt levő s az elnök által feltett kérdésekre placet- vagy non placettel történik. A szavazásra jogositott atyák fejenkint szavaznak, s praecedentiájokból folyó ülésrend szerint hivatnak fel a szavazásra. Azon szavazási rend, mely a konstanczi[2] és baseli zsinaton használtatott, ahol egyes nemzetek szerint vagy csoportonkint szavaztak, többé nem alkalmazhatók; ellenkezik ez az egyes püspökök egyéni jogával s az egyházban számos viszályra, a nemzetek között pedig veszélyes versengésre nyujt alkalmat; a püspökök a zsinaton nem mint egyes nemzetek képviselői ül- Szavazás.

s van a zsinat fölött, mint a fő a test fölött. Valamint a test életére a fő elkerülhetlenül szükséges: ugy szükséges a pápa a zsinat részére. A chalcedoni zsinat után ugyanis a zsinati atyák igy irtak N.-Leo pápához: „Tu quidem sicut membris caput, praeeras in iis, quae tuum tenebant ordinem . . . Imperatores vero ad ornandum decentissime praesidebant.“ A történet bizonyitja, hogy a keleti zsinatokon a pápák követei elnököltek: igy az I. nicaeai zsinaton Sylvester követei voltak: Osius püspök, Vitus és Vincentius presbyterek; a chalcedoni zsinaton N.-Leo pápa Paschasimus, Lucentius püspökök és Bonifacius presbyter követei által elnökölt. Martian a chalcedoni zsinathoz tartott beszédében azt mondja: „Nos enim ad fidem confirmandum, non ad potentiam aliquam exercendum exemplo religiosissimi Principis Constantini synodo interesse volumus.“ Constantinus Pogonatus is a pápának határozottan kimondatta, hogy a zsinaton nem mint császár jelenik meg, hanem mint olyan, ki a püspökök által a zsinaton kozott határozatokat végrehajtsa. A császárok tehát a zsinatokon azért foglalták el a kitünőbb helyet, hogy a zsinatnak fényt adjanak, és azt minden külső megtámadás ellen oltalmazzák, nem pedig, hogy ott elnökösködjenek. A császároknak ilynemü viszonya a zsinathoz később is elismertetett, s azért ülőhely számukra a pápa mellett készittetett. Ha a császár nem személyesen jelent meg a zsinaton, képviselője is közvetlenül a zsinat elnöke mellett ült. Igy történt később a többi katholikus fejedelmek oratoraival is; ha egyházak voltak, a pápa vagy követének jobbjára, ha világiak, baljára ültek.

[1] A zsinatok rendesen a várostól, vagy azon épület- vagy templomtól, amelyben az ülések tartatnak, neveztetnek el. Igy a Florenczben tartott florenczi; a konstantinápolyi császári palota bolthajtásos termében (trullus) tartott trullai; Rómában a laterani sz. János basilikájában tartott laterani; a vaticáni basilikában tartott pedig vatikáni zainatnak neveztetik.

[2] A constanczi zsinaton nemzetenkint szavaztak; minek főoka az volt, mert különben attól lehetett tartani, hogy (három pápa levén) János pápa a nagyszámmal egybegyült olaszokkal mindent a maga részére fog intézni. A nemzetek száma négyben állapodott meg oly módon, hogy az olasz, franczia s angol nemzetek mellett a negyediket a magyarok, németek, lengyelek és scandinávok együtt alkossák. Minden nemzet előleges gyüléseken hozott végzést a szőnyegre kerülendő kérdések fölött és egy-egy szavazattal birt a közös gyülésen, melyre csak képviselőket küldött a maga kebeléből.

nek, hanem mint az egész világra elterjedt egységes és oszthatatlan egyháznak kormányzói vannak jelen a római pápa mint az egység központjának elnöklete alatt. Az elmaradt püspökök szavazata nem számittatik. Hit- és erkölcstani kérdésekben a szavazatok száma nem jön tekintetbe, hanem valamennyinek közös egyetértése dönt. Ilyenkor a csalhatatlan egyház nyilatkozik; önként értetik, hogy itt nem általános, hanem csak erkölcsi egyetértés szükséges és egyes eltérő szavazatok nem jönnek tekintetbe. Egyházjogi és fegyelmi ügyekben azonban a szótöbbség határoz. Minden határozatra, hogy az kötelező erejü legyen, a római pápa megerősitése szükséges,[1] még akkor is, ha a határozat a római pápát helyettesitő követ hozzájárulása és megerősitésével történt. A pápa a határozatokat megerősitheti, vagy elvetheti. Ezen megerősithetési jog ugy folyik az egyházi főnökség természetéből, mint a v e t o-j o g a világi souverenitás eszméjéből. A megerősités módja nincs meghatározva; a pápa azt bármily módon eszközölheti.[2] Végre a zsinat határozatai mindazok által, akik döntő szavazatjoggal birnak, aláiratnak; de aláirhatják mások is.[3]

A zsinat bezárása.

3. A zsinat bezárása is bizonyos ünnepélyességgel történik; a melyhez tartoznak külösen az u. n. acclamatiók,[4] vagyis az üdvözlések és hálaköszönetek. Ezek pedig intéztetnek a római pápához, a katholikus fejedelmekhez, a pápa követeihez, a bibornokokhoz és az összes püspöki karhoz.

[1] A trienti zsinat bezárása alkalmával a zsinat kéri a pápát, hogy mindazon határozatokat, melyek a zsinat által hozattak, erősitse meg: „Illustrissimi Domini, Reverendissimique Patres! Placetne vobis, ut ad laudem Dei omnipotentis huic sacrae oecumenicae synodo finis imponatur et omnium et singulorum, quae tam sub fel. rec. Paulo III. et Julio III., quam sub sanctissimo Domino nostro Pio IV. Romanis Pontificibus in ea decreta et definita sunt, confirmatio nomine sanctae hujus synodi per apostolicae sedis legatos et praesidentes a beatissimo Romano Pontifice petatur? Responderunt: Placet.“

[2] A vatikáni zsinat III. ülésének végén IX. Pius ezen szavakkal szentesitette a határozatokat: „Sacro approbante concilio definimus, et apostolica auctoritate confirmamus.“

[3] A zsinat határozatainak aláirása a legrégibb időkben is szokás volt. A nicaeai zsinatot minden püspök aláirta. Az aláirási mód különféle. A florenczi zsinat határozatait a jelenlevő IV. Jenő pápa e szavakkal irta alá: „Ego Eugenius catholicae Ecclesiae episcopus ita definiens subscripsi.“ A többi jelenvolt püspök a pápa iránti tiszteletből, csak igy: „Ego N. Episcopus subscripsi.“ A trienti és egyébb zsinatokon, melyeken a pápa követei voltak csak jelen, a püspökök és apátok ezen formulával éltek: „subscripsi definiendo.“ A procuratorok pedig csak ezen szóval „subscripsi.“ V. ö. *Porubszky* 110. l.

[4] Lásd ezen acclamatiókat a *Richter*-féle C. J. Canoniciben a trienti zsinat határozatainak végén.

III. A *közzsinat után.* A zsinat határozatainak megerősitése, kihirdetése, szükség esetén azok magyarázata s mindannak elrendelése, mik a zsinat végzéseinek végrehajtásához megkivántatnak, a pápa jogkörébe esik. A közzsinatnak a pápa által megerősitett minden határozatai kivétel nélkül minden keresztény katholikust, a távollevő püspököket[1] is kötelezik. A püspökök, a közzsinat ellenében részletes zsinatokat nem tarthatnak.[2] A határozatok megerősitése, kihirdetése.

Miután a püspökök mind a zsinaton egybegyülten, mind a zsinaton kivül ő szentségének a római pápának, mint az egész egyház fejének alá vannak rendelve, innen magától értetik, miszerint: Folyományok

1. Téves azon állitás, mintha a közzsinat a pápa felett állana.

2. A pápa határozatait a közzsinathoz fellebezni nem lehet.

3. A pápa akarata ellen nem hozhat a zsinat oly törvényt, mely jogait megszoritaná.

258. §. A nemzeti zsinat.

I. *Nemzeti zsinat* (concilium nationale) alatt értjük valamely ország vagy nemzet összes püspökeinek ugyanazon ország vagy nemzet patriarchája, vagy primásának, vagy első érsekének elnöklete alatt a közös egyházügyek feletti tanácskozás és határozathozatal végett történt össszegyülekezését. Mi a nemzeti zsinat?

A nemzeti zsinatoktól megkülönböztetendők az u. n. *vegyes zsinatok* vagy gyülekezetek (concilia mixta), vagyis az egyházi és világi országos rendeknek a fejedelmek által avégből egybehitt gyülekezetei, hogy egyházi és polgári ügyek fölött tanácskozzanak. A középkorban ily vegyes zsinatok gyakoriak voltak. Ilyenek voltak például a N.-Károly és az ő utódai által egybehivott zsinatok, melyeken készültek többnyire a „Capitularia Regum Francorum“ czimü törvénygyüjtemények. Ilyenek voltak továbbá a mainzi (852.) és paviai (876.) zsinatok. Ilyenek végre tartattak hazánkban is első királyaink, jelesen sz. István, sz. László és Kálmán alatt; az itt hozott határozatok törvénykönyvünkbe is felvétettek.[3] Vegyes zsinatok.

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 2. de reformatione.

[2] C. 4. Dist. XVII.

[3] A hazánkban tartott nemzeti, tartományi és megyei zsinatok gyüjteményeire nézve v. ö. a 70. §-t; és a 77. §. 2. jegyzetét.

Nemzeti zsinatok az egyházban igen régiek, már a IV. és V. században különösen Spanyolországban[1] és Áfrikában[2] számos példájokat találjuk. Azelőtt más országokban is gyakrabban hivattak egybe; napjainkban azonban ritkán tartatnak,[3] részint mivel a primatialis szerkezet régi jelentősége csaknem mindenütt megszünt, részint mivel a trienti zsinat annak megtartásáról nem intézkedett. Ily zsinatot az apostoli szent széknek jóváhagyása nélkül sem összehivni, sem megtartani nem lehet, amint ezt IX. Pius 1848-ban Németország, 1849-ben pedig Francziaország püspökeinek határozottan kimondotta.

Ki által történik az összehivás? Elnök.

Az apostoli szentszék jóváhagyásával egybehitt zsinaton az elnöklés a pápát illeti, ki ezen jogát vagy külön követe, vagy azon országnak azzal megbizott egyik érseke által gyakorolja. A mondattak azonban Magyarországra épen nem alkalmazhatók; nálunk ugyanis (ha a pápa a nemzeti zsinat tartását megengedte) az esztergomi érseket mint az ország herczeg-primását illeti az összehivási jog; ő a zsinat elnöke is.

Kik hivatnak meg?

Meghivatnak ezen zsinatra az ország vagy nemzet valamennyi főpásztorai, s ezenfelül még a káptalanok, az apátok, prépostok s a szerzetes-rendek főnökei. A meghivottak, hacsak előhaladott kor, betegség, vagy más fontos ok nem forog fönn, saját személyökben kötelesek megjelenni, a meg nem jelenhetés esetére magokat meghatalmazottjaik által képviseltetik. A nemzeti zsinatokon gyakran, főleg Frankhonban a fejedelmek is megjelentek. A zsinaton jelenlevők azt

[1] Ilyenek az elvirai, toledói, sevillai.

[2] Kárthágóban. A karthágói II-ikat (390. év) sz. Ágoston epist. 215. ad Valentin. „plenarium concilium"-nak, a kárthágói III-ik (397. év) pedig a 7-ik kánonban önmagát „Concilium universale anniversarium"-nak nevezi, azon értelemben, hogy arra valamennyi áfrikai püspök (az egyptomiakat ide nem értve, kik a libyaiakkal együtt az alexandriai patriárka alá tartoznak) köteles volt megjelenni. Minthogy pedig ez többféle nehézséggel járt, ugyanezen kárthágói III-ik zsinat can. 43. elhatározta, hogy az ily nagygyülésre „omnes provinciae, quae primas sedes habent, (vagyis metropolitával birnak) de conciliis suis ternos legatos mittant, ut minus hospitibus sumtuosi conventus plena possit esse authoritas." V. ö. *Lonovics* III. k. 394. l.

[3] Ujabban az északamerikai egyesült államok érsekei és püspökei tartottak nemzeti zsinatokat. A baltimorei érsek IX. Pius pápa megbizásából 1853-ik évi máj. 9-ére Baltimorébe hirdetett ki egy nemzeti zsinatot, amelyen ugyanezen érsek, mint az apostoli szentszék követe elnökölt. Megjelent ezen zsinatra 6 érsek, 27 püspök, 12 szerzetesfőnök, 42 hittudós és mintegy 100 más presbyter. A zsinat 20-án végződött, a határozatok felolvastatván s a nagyoltáron a jelenlevő püspökök által aláiratván, Rómába küldettek megerősités végett. A második nemzeti zsinat 1866-ban, a marmadik 1868-ban tartatott.

annak bezárása előtt az elnök engedélye nélkül el nem hagyhatják. Határozó szavazattal birnak az érsekek, püspökök, káptalani helyettesek, és a püspökéhez hasonló joghatósággal biró praelatusok. A többieknek, valamint a meghivatni szokott kitünőbb hit- vagy kánonjogtudósoknak (theologi et canonistae) csak tanácskozó szavazatuk van.

A zsinat tárgya.

A tanácskozmány tárgyát hitágozati és fegyelmi ügyek képezik. Hitágozati ügyekkel, csak annyiban foglalkozik, amennyiben az egyes hitczikkelyeket a kath. egyház alaptételei szerint kifejti és ismétli. Oly fegyelmi szabályokat azonban, melyek az egész egyházra vonatkoznak, milyenek pl. a bőjt, vagy coelibatus ügye stb. a zsinat meg nem változtathat. A hozott határozatok kihirdetés előtt az apostoli szent székhez felterjesztendők. Ez a megerősitést a Congregatio Concilii meghallgatása után adja. A megerősitett és kihirdetett határozatok az egész ország vagy nemzet egyházterületére kötelezők.

A határozatok megerősitése.

Hazánkban tartott nemzeti zsinatok.

II. Hazánkban egyházunk legfontosb érdekeinek tárgyalása végett gyakran tartattak nemzeti zsinatok. Szvorényi[1] honunkban tizenegy ily zsinatról tesz emlitést; ezek között első az volt, mely Kálmán király idejében 1114-ik év elején Esztergomban Lőrincz érsek alatt tartatott.[2] A nevezetesebbek közé számitjuk azon nemzeti zsinatokat, melyek 1630. és 1633-ban Pázmány Péter bibornok; 1648-ban Lippay, és 1682-ben[3] Szelepcsényi György esztergomi érsekek alatt Nagyszombatban tartattak. Az utolsó nemzeti zsinatot Rudnay primás hivta össze a fejedelem megegyezésével Pozsonyba 1822-ik évben.[4]

[1] Jus publ. Eccl. Hung. A. General. §. 87.

[2] Ezen zsinatnak, mely az összes magyar püspöki kar részvéte mellett tartatott meg, végzeményei fönmaradtak; Péterffy azokat idézett munkájában 65. szakaszban közli. Az okiratok szerint a zsinaton 10 püspök volt jelen, holott már akkor a bácsi érsekség létezvén, az esztergomi érseknek azon időben csak 6 suffraganeusa volt. Hogy maga a bácsi érsek e zsinaton szintén részt nem vett, csupán azon körülménynek kell tulajdonitani, hogy ezen érsek széke akkor épen üres volt.

[3] Ezen zsinaton vettettek el a gállikán egyház négy ismeretes tételei.

[4] Ezen zsinatnak az volt a czélja, hogy a népnél lábrakapott és mindinkább terjedő erkölcstelenség és hithidegség korlátoztassék, a clerusnál pedig a fegyelem további hanyatlása megakadályoztassék. Azon okiratot, melyben I. Ferencz Magyarország királya Rudnay Sándor esztergomi érseknek és Magyarország herczeg-primásának nemzeti zsinat tartására fejedelmi beleegyezését adja, s amely által a primás a nemzeti zsinatot kihirdeti, lásd *Török János*: Magyarország Primása czimü munkában. Pest 1859. Az első okmányban olvasható azon 8 pont, melyet a primás javaslatára az apostoli király a tanácskozásra kitüzött. A zsinaton, mely sept. 7-től 16-ikig folyt, megjelent 82 egyházi: érsek, püspök, apát, prépost, hittanár stb.

Végre 1848 elején a primatialis szék üresedésben lévén, a Pesten egybegyült püspöki kar kivánatára gf. Nádasdy Ferencz kalocsai érsek azon évi szept. 24-ére, vagy ha az országgyülés ez időn tul tartana, befejeztetésének 28-ik napjára Esztergomba nemzeti zsinatot hirdetett. Egyuttal e zsinat tanácskozmányainak alapjául 25 szakasz bocsáttatott ki, oly czélból, hogy azok megyei zsinatokon vagy tanácskozmányokban addig is előlegesen megvitattassanak. E zsinatot azonban a közbenjött válságos események folytán nem lehetett megtartani.

259. §. A tartományi zsinat.[1]

Mi a tartományi zsinat?

A nemzeti zsinatnál sokkal fontosabb a *tartományi zsinat* (concilium provinciale), melyen valamely érseki tartományhoz tartozó püspökök saját érsekök elnöklete alatt tanácskoznak. Kezdetben az egyházi üldözések miatt köz- vagy nemzeti zsinatokat tartani nem lehetett, mert ezáltal csak a pogányok figyelmét és vérengzőbb dühét idézték volna elő; azért amint a püspöki megyék egyes metropoliták alatt külön egyházi tartományt vagyis érseki kerületet képeztek, a püspökök a kerületi érseknek meghivására évenkint tartományi zsinatra gyültek össze,[2] hogy ott az eretnekek ellen a hit tisztaságát és egységét megvédjék, az egyházi fegyelem fölött őrködjenek s a megyéktől felebbezés utján eléjök vitt ügyeket elintézzék. Ezen zsinatra nézve a következők jegyzendők meg:

1. Az egyház belátván ezen zsinatoknak kitünő hasznát, már a IV. században azok gyakori tartását rendelte el. Az első nicaeai zsinat (325.) jelesen azt rendeli, hogy évenkint kétszer tartassanak s pedig nagyböjt előtt és őszszel;[3] az antiochiai zsinat a tartományi zsinatra

Azon kérdésre nézve: vajjon van-e az ország primásának joga a kalocsai érseket s suffraganeusait nemzeti zsinatra kötelezőleg meghivni? igen érdekes értekezés jelent meg *Kovács József* volt kalocsai kanonok és táblai főpaptól ily czim alatt: Vindiciae jurium et libertatum eccles. metropolitanae Colocensis. Theresiopoli 1855; s ugyanattól később: A primási joghatóság és a kalocsai érseki szék.

[1] *Van-Espen*: Jus eccles. univ. P. I. *Bouix*: Du concile provinciale stb. Paris 1849; *Fessler*: Über Provincial-Cocilien u. Dioeces.-Synoden. Insbruck 1849. *Mészáros*: Tartományi zsinat. Pest. 1858. Lonovics: Egyházi archeol. III. Köt. LXIV. pont. 390. l.

[2] Ilyen volt a samosatai Pál püspök ellen a III. században tartott antiochiai zsinat.

[3] C. 3. Dist. XVIII: „Habeatur semel concilium ante dies quadragesimae, — secundum vero agatur circa tempora autummi."

nézve alkalmas időpontul a husvét utáni harmadik hetet és szeptember hónapot tüzte ki.[1] Már a chalcedoni zsinat (451.) panaszolkodik, hogy a tartományi zsinatok nem tartattatnak meg rendesen, azért czélszerünek látszott ezen zsinat megtartását egy évi időközre szoritani. A trullai (692.) és a II. nicaeai[2] (787.) zsinatok már azt kivánják, hogy a tartományi zsinat évenkint csak egyszer hivassék egybe; ezen intézkedést később a II. laterani zsinat (1139.) is megerősitette. Azonban ezen zsinatok tartása a középkorban mindinkább gyérült; mit részben az akkori viszontagságteljes idők zivatarának, részben pedig annak lehet tulajdonitani, hogy azok működési köre mindinkább megszorittatott, s számos ügy, mely ezelőtt a tartományi zsinaton intéztetett el, a pápáknak tartatott fön. Azért később ezen zsinatok tartására nézve ujabb intézkedésre volt szükség. A IV. laterani zsinat határozatát[3] a trienti is elfogadta s megerősitette; melynélfogva a tartományi zsinat jelenleg legalább minden harmadik évben, éspedig a husvéti nyolczad után, vagy más alkalmas időben tartandó. A metropolita azonban, ha a szükség és körülmények ugy kivánják, rendkivülileg többször is egybehivatja.[4] Mikor és

2. A tartományi zsinatot a metropolita hivja össze;[5] ez nemcsak ki által hivatik össze?

[1] C. 4. Dist. XVIII. „. . . sufficere visum est bis in anno per singulas provincias concilium fieri: semel quidem post tertiam hebdomadam paschalis festivitatis . . . . secundum vero concilium idibus octobris habeatur."

[2] C. 7. Dist. XVIII.

[3] C. 6. „Sicut olim a sanctis patribus noscitur institutum, metropolitani singulis annis cum suis suffraganeis provincialia non intermittant concilia celebrare."

[4] Sess. XXIV. c. 2. de ref.

Daczára a trienti zsinat azon szigoru intézkedésének, hogy a tartományi zsinat minden harmadik évben összehivandó, s mulasztás esetén a metropolita felfüggesztéssel fenyitendő; ezen zsinatok csaknem mindenütt századokig elhanyagoltattak, s csak ujabban kezdenek ismét feléledni. Először Baltimoréban tartattak az 1829—40-ki időközben; azóta Párisban tartatott 1849-ben, melyet a tartomány püspökein kivül, még más egyházi méltóságok is megtiszteltek, nevezetesen a nicaeai érsek és apostoli nuntius, a besançoni érsek, sensi érsek, tuami érsek (Irhonból), Libanon hegyéről a nabgu- és keriatimi érsek stb. Soissonsban szintén 1849-ben tartatott ily zsinat; Londonban 1851; Amiensben 1853; Reimsben 1857; Bécsben 1858; Esztergamban 1858; Kölnben 1859; Prágában 1860; Kalocsán 1863. Voltak még Irhonban 1850-ben (28 érsek és püspök vett részt), Bordeaux, Lyon, Bourges és Aix főmegyékben.

[5] Hajdan a zsinat bezárása alkalmával a következő zsinat határideje kitüzetett és kihirdettetett. Ezen szokás nyomát találjuk Magyarországban is. Forgách Ferencz bibornok és esztergomi érsek Nagyszombatban 1611-ben volt tartományi zsinaton kihirdeti, hogy a jövő tartományi zsinat ugyanazon városban 1613-ik évben a husvét utáni harmadik vasárnap fog megnyittatni; amelyen

joga, hanem felfüggesztés[1] fenyitése alatt kötelessége is. Ezen jogával a metropolita élhet anélkül, hogy erre a patriarcha vagy primás engedélyét kikérné, vagy a káptalant meghallgatná, kivéve azon esetet, ha a szokás ezt ugy kivánná. A zsinat összehivására és a végzések kihirdetésére nézve egyes államokban az állam jóváhagyása nem kivántatik;[2] más államokban a zsinat egybehivását a kormánynak előlegesen be kell jelenteni.[3] Az összehivást azonban a metropolita csak akkor eszközölheti, ha az érseki palliumot, mint az érseki joghatóság jelvényét Rómából megkapta. Az érseki szék üresedése esetén, vagy ha a metropolita bármily módon akadályozva van, az összehivási jog átszáll a tartománynak hivatal szerinti legöregebb püspökére.[4] Ezen jogot nem gyakorolhatja sem a metropolita helyettese, sem széküresedés esetén a metropolitai egyház káptalani helyettese.[5]

Hol tartatnak?

3. A helyet, hol a zsinat tartatik, az tüzi ki, aki a zsinatot egybehivja; a püspökök körülményei szerint a legalkalmasabb hely választandó; ok nélkül a metropolita székhelyét mellőzni nem lehet. A zsinat 3 vagy 4 napig tarthat, s csak rendkivüli körülmények miatt terjedhet tovább egy hétnél. A metropolita a zsinatot a püspökök beleegyezése nélkül fel nem oszlathatja.

Kik hivatnak meg?

4. Meghivandók s megjelenni tartoznak: a) minden, a római pápa által megerősitett, ha mindjárt még fel nem szentelt tartománybeli megyés püspök;[6] b) a püspöki szék üresedésben

való megjelenésre a jogositottakat felszólitja (*Péterffy* T. II. p. 202.). Az 1858-ki *esztergomi* tartományi zsinaton is a metropolita kijelenti, hogy a legközelebbi tartományi zsinat a suffraganeusok megyéjökben tartandó megyei zsinatok utolsójától számitva három év után leend egybehivandó (Decreta et Acta Conc. Prov. Strig. 1859.). Ha az előbbi zsinaton a következő zsinat megnyitási napja nincsen kitüzve, a metropolita egy, a zsinatot összehivó iratot tesz közzé, s ezt a zsinatra jogositottaknak megküldi.

[1] C. 25. de accusat. V. 1. (Conc. Lat. IV. can. 6.); *Conc. Trid.* l. c.

[2] *Schulte* i. m. 355. l.

[3] Az osztrák concordatum IV. c. pontja szerint a tartományi zsinatok a kormánytól nyert engedély nélkül szabadon tarthatók s határozatai kihirdethetők. IX. Pius 1855-ik évi novemb. 5-én kelt brevéje érteményében azonban az állammali jó egyetértés miatt a zsinat tartásának ideje annak tudomás végett bejelentendő, s a hozott végzések vele közlendők.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 2. de ref.

[5] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 9. 8. — A világi hatalomnak nincs joga tartományi zsinatot egybehivni, sem a metropolitát annak tartására kényszeriteni. Ha azonban a világi kormány annak megtartását bizonyos egyházi ügyek elintézése végett óhajtja, s annak megtartását maguk a püspökök is hasznosnak itélik, a kormány óhaját a jó viszony föntartása miatt teljesithetik.

[6] C. 25. de accusat. (V. I.); *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 8. 13—15.

levén, a káptalani helyettes; c) mindazok, akik jog s szokás szerint megszoktak hivatni és jelenlenni kötelesek. Ilyenek: a tartománybeli felszentelt püspökök, a praelati nulliusok; az érseki valamint a székeskáptalanok akkor is, ha a püspöki szék be van töltve, ezen káptalanok a zsinaton küldöttek (procuratores) által vesznek részt; a társas káptalanok csak akkor, ha a püspöki szék üres. Az exemt püspökökre nézve a trienti zsinat azt rendeli, hogy ezek önként és szabadon választhatnak egyet a szomszéd metropoliták közül, s ha választottak, az ez által hirdetett tartományi zsinaton megjelenni s annak határozatait megtartani s megyéjök területén megtartatni kötelesek.[1] A praelati nulliusok is, kik a papság és nép fölött a püspökéhez hasonló joghatóságot gyakorolnak, kötelesek ha nem is a legközelebbi, de nem is igen távol eső metropolitát választani. A suffraganeusok nélküli érsekek s a püspökbibornokok metropolita választására nincsenek kötelezve oly czélból, hogy az általa hirdetett tartományi zsinaton megjelenjenek.[2] A kivett káptalanok azon tartományi zsinaton, amelyen saját püspökük jelen van, tartoznak megjelenni.[3] Azon apátokat és prépostokat, kik nem nulliusok, nem kell szükségkép meghivni, s ha meghivatnak, nem kötelesek megjelenni.[4] Szokás még meghivni hit- és kánonjogtudósokat (theologi et canonistae) s más, különösen lelkipásztorkodással foglalkozó papokat; továbbá nálunk Magyarországban a világi apátokat és prépostokat. Régenten világiak is voltak a zsinatokon; ezeket ma ugyan nem szokás meghivni, azonban ha a püspök jónak látja, jelenleg is hivhat a zsinatra világiakat, csakhogy ebből jog ne alakuljon.[5] Ha valamely metropolitának kevés suffraganeusa van, a tartományi zsinatot illetőleg a pápa beleegyezésével csalatkozhatik valamelyik szomszéd metropolitához, kivel a zsinaton felváltva elnökölhet. Határozó szavazattal a zsinaton csak a megyés-püspökök, a káptalani helyettesek, s a quasi episcopalis joghatósággal felruházott psaelatusok és apátok birnak; a többieknek csupán tanácskozási joguk van. Meghivott és megjelenésre köte-

[1] Sess. XXIV. c. 2. de ref: „Episcopi, qui nulli archiepiscopo subiiciuntur, aliquem vicinum metropolitanum semel eligant, in cujus synodo provinciali cum aliis interesse debeant, et quae ibi ordinata fuerint, observent, ac observari faciant."

[2] *Bened.* XIV. de synod. dioec. XIII. 8. 14.

[3] *Bened.* XIV. l. c. XIII. 8. 13.

[4] SCC. 1581. „Nec teneri venire ad conc. prov. exemtos et abbates nisi ii, qui de jure et consvetudine interesse debent."

[5] *Porubszky* i. m. 113. l. 17. jegyz.

lezett személyek irásbelileg tartoznak magukat kimenteni,[1] s magok helyett meghatalmazottakat (procurator) küldhetnek; ezeket a zsinat, ha ugy tetszik, határozó szavazattal ruházhatja fel.

Megnyitása. Elnöke. 5. A tartományi zsinat az előirt szertartások mellett bizonyos ünnepélyességgel nyittatik meg.[2] A zsinat elnöke a metropolita; annak akadályoztatása esetén, vagy ha az érseki szék üres, a tartománybeli felszentelésre legidősb püspök. A gyülésen szavazattöbbség határoz; az elnöknek nem lévén döntő szavazata, szava csak annyit nyom, mint a többi határozó szavazattal biró tagoké. Az elnök határozza meg a tanácskozásra felveendő tárgyak sorozatát. A zsinatnál az u. n. congregatiók a sessióktól megkülönböztetendők. Amazokban, melyek az érseki palotában vagy valamely más alkalmas épületben tartatnak, a zsinat tárgyai megvitattatnak; emezekben pedig a már megvitatott tárgyak ujabban meghányatnak, elfogadtatnak és kihirdettetnek. Egy zsinat alatt rendesen három vagy négy ülés szokott lenni; ezek az előszabott ünnepélyességek mellett mindig a templomban tartatnak. A zsinat bezárása is ünnepélyességgel megy végbe. Az acclamatiók itt is szokásban vannak.[3]

Ülések. Bezárása.

A zsinat tárgya. 6. A zsinat tárgyát hitágazati és fegyelmi ügyek képezik. Hitágozatiak csak az előbbi §-ban kifejtett módon. A fegyelmi ügyekre nézve tágasb tere nyilik, jelesen az általános s különösen a trienti zsinat által hozott törvényeket, főleg ha azok már feledékenységbe mentek volna, feléleszti, a közönséges jog szabta határozatokon belül az érseki tartomány körülményeihez alkalmazott törvényeket hoz; papnöveldék állitásáról gondoskodik azon megyékben, melyekben a püspökök ez ügyet elhanyagolják, vagy a püspöki megye szegénységénél fogva papnöveldét nem állithat;[4] a zsinati vizsgálatok megtartására előirt szabályokat módosithatja;[5] felügyel arra: vajjon a szerzetesek

[1] Mentségi okok lehetnek: betegség, nagy kor, vagy valamely elháríthatlan akadály.

[2] A zsinat megnyittatik ünnepélyes sz. misével, mely után rendesen a püspökök egyike beszédet tart. A zsinat kezdetén felolvastatnak a metropolitának a zsinat összehivására, a titoktartásra, de non praejudicando et non discedendo s a zsinat alatti életmódra vonatkozó levelei. Azután kirendeltetnek a zsinati birák (judices synodales) és a többi tisztek, ugymint: a praefectus hospitibus providendis, promotores, secretarii seu lectores, notarii in sessionibus publicis, notarii in congregationibus generalibus, notarius actorum synodalium, caeremoniarii és confessarii; mindenkinek saját meghatározott teendői vannak. (Lásd ezeket „Decreta et Acta *Conc. Prov. Strig.*“ 1859. pag. 151—155.)

[3] Lásd ezeket ugyanott pag. 182.

[4] *Conc. Trid.* Sess. XXIII. c. 18. de ref.

[5] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 18. de ref.

megtartják-e szabályaikat;[1] a püspökök csekélyebb vétségei[2] iránti nyomozás és a zsinati vizsgálók által elkövetett simoniai vétség feletti törvénykezés is hatásköréhez tartozik; itél afelett; vajjon szükséges-e, hogy a metropolita egyházi tartományát meglátogassa?[3] stb.

7. A zsinat végzéseit köteles aláirni minden határozó szavazattal biró tag, habár ellenkezőleg szavazott is, fönmaradván felebbezési joga az apostoli sz. székhez. A kanonokok rendszerint nem irják alá; ha azonban a püspökök ezt kivánnák, akkor aláirni kötelesek.

A határozatok kihirdetése előtt Rómába küldendők.

8. A határozatok kihirdetésök előtt V. Sixtus 1587. január 22-én kelt „*Immensa aeterni Dei*“ constitutiója szerint Rómába a Congreg. Concil. Trid.-hez küldendők, nem hogy megerősittessenek, hanem hogy ha lenne valami bennök, mi a trienti zsinat határozataival ellenkeznék, kijavittassék. Ha a metropolita a tartományi zsinatok határozatainak megerősitését a pápától különösen kéri, ez esetben a pápa azokat megerősiti, de ezáltal a zsinati határozatok legkevésbbé sem válnak köztörvényekké, s daczára a pápa által történt megerősitésnek, egy később tartott tartományi zsinaton módosithatók, vagy végkép megszüntethetők.

9. Ha a zsinati végzések Rómából minden megjegyzés nélkül, vagy a trienti zsinatot értelmező sz. gyülekezet által jónak látott és tett némi módositással, vagy végre a pápa által történt megerősités után visszaküldettek, azok mind a metropolita, mind a suffraganpüspökök által tartott megyei zsinatokon kihirdetendők. A kihirdetett zsinati végzések az egész tartomány területére kötelezők.

10. A zsinat végzéseit értelmezni a jövő zsinatig a metropolita joga; azoktól sem a metropolita, sem a püspökök nem menthetnek fel; ez a pápa jogához tartozik.

260. §. A megyei zsinat.[4]

Mi a megyei zsinat?

Megyei zsinat (synodus dioecesana) az, melyen a püspök, vagy ennek különös megbizása folytán közhelyettese, széküresedés esetén pedig a káptalani helyettes a megyebeli papsággal a megyét illető fegyelmi és főleg lelkipásztori ügyekre nézve tanácskozik.

Kezdetben csaknem minden városban püspöki szék létezvén, a

[1] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 22. de regul.

[2] *Conc. Trid.* Sess. XXIV. c. 5. de ref.

[3] Ugyanott. c. 3. de ref.

[4] *Benedict.* XIV. de synodo dioeces. Libri XIII; *Binterim*: Die Curatexamina und die Dioecesansynoden. Düsseldorf 1849. *Sattler:* Die Dioecesan-

püspöknek könnyü volt többnyire helyben levő papjait tanácskozásra összegyüjteni; ezen tanácskozások azonban még nem voltak formaszerinti zsinatok. A rendes zsinatok első példáját a IV. században találjuk, midőn Siricius, római püspök papjait tanácskozás végett összehiván, ezek egyhangu véleménye szerint Jovinián eretneket társaival együtt az egyházból kizára.[1] Már a VI. századtól kezdve gyakrabban tartattak megyei zsinatok.[2] Eleintén a püspök akaratától s belátásától függött annak összehivása; a IV. laterani (1215) zsinat azonban azt rendelte, hogy megyei zsinatok évenkint tartassanak;[3] ugyanezt rendelte a trienti zsinat is.[4] Habár a zsinatok évenkinti tartását a zsinatok rendelik és számos egyházi rendeletek is hathatósan sürgetik, sőt IX. Pius pápa is azok tartását a püspököknek szigoruan szivére köti;[5] mégis azok az egyház legnagyobb kárára elhanyagoltattak elannyira, hogy egyes megyékben századok multak el megyei zsinat tartása nélkül. Napjainkban azonban ismét némi buzgalom kezd ez irányban mutatkozni.[6]

Évenkint összehivandók.

A megyei zsinatokra nézve következőket jegyezzük meg:

synoden. Regensb. 1849; *Fessler*: Über Provincialconcilien und Dioecesansynoden. Insbruck 1849. *Bouix:* Tractatus de episcopo, ubi et de synodo dioecesana. Paris 1859. 2. Tomi. *Phillips:* Die Dioecesan-Synode. Freiburg 1849; *Schmid*: Die Bisthums-Synode. Regensburg 1850. *Amberger*: Der Klerus auf. d. Dioec. Synod. Regensburg 1849. *Lonovics*: Egyházi archeol. III. K. LXIII. pont. *Pellet*: Kézikönyv a megyei zsinatokra. Fehérvárott 1865.

[1] „..... Omnium nostrorum tam presbyterorum et diaconorum, quam etiam totius cleri unam scitote fuisse sententiam, ut Jovinianus etc. divina sententia et nostro judicio in perpetuum damnati extra ecclesiam remanerent.“ *Siricius* pápa († 398.) epist. 2. ad Eccl. Mediol.

[2] A magyarországi régibb megyei zsinatokat előszámlálja *Szvorényi*: Jus Publ. Eccl. Hung. T. I. p. 149—153.

[3] A III. *Incze* alatt 1215-ben tartott IV. *laterani* zsinat szól: „de episcopalibus synodis annuatim per singulas dioeceses celebrandis.“ — A *baseli* zsinat pedig Sess. XV, ezeket mondja: „Adminus semel in anno, ubi non est consvetudo bis annuatim celebrare.“

[4] Sess. XXIV. c. 2. de ref.; „Synodi quoque dioecesanae quotannis celebrentur, ad quam exempti etiam omnes, qui alias cessante exemptione interesse deberent, nec capitulis generalibus subduntur, accedere teneantur; ratione tamen parochialium, aut aliarum saecularium ecclesiarum etiam annexarum, debeant illi, qui illarum curam gerunt, quicunque illi sint, synodo interesse.“ — Hazánkban az 1559-ki 41-ik törvényczikk is kivánja, hogy főpapjaink zsinatokat tartsanak: „Statutum est praeterea, quod juxta constitutiones superioris conventus anni 1557, et etiam aliorum, Domini Praelati . . . synodos celebrent.“

[5] Const. „*Optime scitis*“ nov. 5. 1855.

[6] Az *esztergomi* érseki megyében 1860-ban, a *pécsi* püspöki megyében 1863-ban tartatott megyei zsinat. Az ezt megelőző utolsó megyei zsinat Pécsett 1714-ben Nesselrode püspök alatt volt

1. A megyei zsinatot a megyés püspök hivja egybe; hogy azonban a püspök ezen joggal élhessen, az apostoli szent szék által megerősitettnek, valóságos és nem czimzetes püspöknek kell lennie[1] és a megerősitési bullát az illetőnek fel kell mutatnia. Azon püspök, ki ok nélkül a zsinat tartását elmulasztja, egyházi büntetés alá esik.[2] A püspöki helyettes csak külön megbizás folytán[3] hivhat egybe megyei zsinatot, ha pedig a püspöki szék üresedésben van, akkor a káptalani helyettes van jogositva annak egybehivására, de csak akkor, ha az utolsó zsinat óta már egy év elmult. Az apostoli helyettes csak akkor hivhat össze megyei zsinatot, ha egy megye kormányára helyeztetvén, az egybehivásra az apostoli szent széktől különösen felhatalmaztatott. A püspökihez hasonló joghatósággal biró praelatusok is hivhatnak össze megyei zsinatot, ha erre különös kiváltsággal birnak, mint pl. nálunk a pannonhegyi szentmártoni főapát. Ki hivja össze?

Az egyház szabadsága kivánja, hogy a zsinat egybehivása szabadon, tehát a világi hatalom beleegyezésének kikérése nélkül történjék.[4]

2. A zsinat napját az tüzi ki, aki annak egybehivására jogositva van; tekintetbe veendők azonban a zsinatra jogositottak körülményei, azért oly idő választandó, midőn azok a teendők és az utazás nehézsége által legkevésbbé vannak akadályozva. A helyet is, melyen a zsinat tartatik, a püspök, vagy az határozza meg, ki a zsinatot egybehivja. A zsinat a megye területén bárhol tartható; de ok nélkül itt sem lehet a székhelyet mellőzni.[5] A zsinat rendesen három napig szokott tartani; a püspök azonban belátása szerint ezen időt megrövidithetí, vagy ha a körülmények ugy kivánják, meghosszabbithatja. Mikor és hol tartatnak?

3. A zsinatra törvény és szokás szerint meghivatnak és kötelesek megjelenni:[6] a) a püspöki helyettes, b) a székes és társas káptalanok vagy testületileg, vagy megbizottak által, c) a megye területén Kik hivatnak meg?

Más országokban ujabb időben következő megyei zsinatok tartattak, u. m. a *prágai* 1863. és 1873-ban; a *budweisi* 1863. 1872. és 1775-ben; a *paderborni* 1867-ben; a *gneseni* és *poseni* feltváltva a helyeket 1866. 1869-ben; a *mechelni* 1872-ben.

[1] *Bened.* XIV. de synod. dioec. II. 5. 4; II. 7. 6.

[2] Ugyanott I. 6. 5; c. 25. de accus. (V. I.)

[3] A különben hozott határozatok semmisek, érvénytelenek. SCC. 4. dec. 1655; *Bened.* XIV. I. c. II. 8.

[4] Greg. XVI. ad Cler. Helv. de art. Conf. Badens. dd. cal. jun. 1835.

[5] SCC. 17. maji 1636: „Posse episcopum etiam in dicto oppido dioecesanam synodum congregare; sed satius esse, ut illam apud suam cathedralem celebret.“

[6] *Bened.* XIV. l. c. III. 1. et seqq.

levő valóságos világi apátok és prépostok, d) a szerzetes apátok, prépostok a megye területén létező és a püspöki hatóság alá tartozó rend- és zárdafőnökök, e) esperesek, plebánosok s lelkészeti javadalommal biró egyházi személyek,[1] hacsak a trienti zsinat után megnem jelenési kiváltságot nem nyertek. Más egyháziak, kik vagy semmi, vagy csak egyszerü javadalommal birnak, csak akkor kötelesek megjelenni, ha az összes papságot illető reform-kérdések vagy ügyek tárgyalandók,[2] vagy pedig ha a tartományi zsinat végzései hirdetendők ki; mit a püspök a meghivó levélben már eleve jelenteni köteles. Világiak a zsinatra nem hivatnak meg,[3] és csak igen fontos oknál fogva lehetne nekik megengedni, hogy ott megjelenjenek. A meghivottak saját személyökben, nem pedig helyetteseik által kötelesek megjelenni, kivéve ha a szokás ezt megengedné. A meg nem jelenők egyházi büntetés alá jutnak.

Megnyitása. Elnöke.

4. A megyei zsinat bizonyos ünnepélyességgel nyittatik meg.[5] Elnöke a püspök. A zsinaton egyedül a püspök törvényhozó és biró, az összes papság csak véleményező és tanácsadó, nem pedig határozó szavazattal bir;[6] a püspök ennélfogva nem köteles a többség vélemé-

[1] Nagyobb kiterjedésü egyházmegyékben a lelkipásztorok a hivek lelki hátránya nélkül hosszabb időre plebániáikat el nem hagyhatván, a zsinaton a plebánosok mindnyájan nem jelenhetnek meg. A *pécsi* 1863-ki megyei zsinatra a lelkipásztorkodó papság közül csakis az alesperesek voltak mighiva: „Quoniam vero in promptu non habemus, omnes qui de jure et consuetudine . . . interesse tenentur, ad eam evocare, ne interea fidelibus in tam vasta dioecesi spiritualia ministeria desint; sed et sacra sedes apostolica Rescripto S. Congregationis Concilii dato 11-a junii 1860. concessa celebrandae synodi facultate, enunciaverit, ut ad synodum hanc vocari debeant singuli parochi decanales, seu districtuales dumtaxat contrariis quibuscunque minime obstantibus etc.“ mondja a pécsi püspök a zsinatra meghivó levelében (Acta et decr. synod. dioec. Quinqueecl. 1863).

[2] *Bened.* XIV. l. c. III. 6. 4:

[3] Mit kell tartani azon állitásról, hogy a zsinatra a laicusok is meghivandók, lásd *Porubszky* i. m. 349. és *Krajcsik* Jus. Eccl. 518. l.

[4] C. 17. de privileg. (V. 33.); c. 9. de maj. et obed. (I. 33.)

[5] Lásd. a *római Pontificale* Ordo ad synodum czimét, továbbá *Gavantus*: Praxis synodi diocesanae; és *Caeremoniale episcoporum*-ot.

A püspök az egybegyült papsága által a templomba kisértetvén, a Szentlélek segitségül hivása végett misét mond, s az egész papságot megáldoztatja, mise végével beszédet tart; azután felolvastatnak azok nevei, kik a zsinaton jelenlenni kötelesek; a püspök a zsinatot megnyitottnak nyilvánitja, s az egybegyültek a hitvallást ünnepélyesen leteszik. Kirendeltetnek: a promotorok, secretariusok, a zsinati birák (judices quaerelarum et excusationum), jegyzők, lectorok, confessariusok és a magistri caeremoniarum; mindenki saját meghatározott teendővel bir.

[6] *Bened.* XIV. l. c. III. 12. 7. Miután a zsinatilag egybegyült papságnak

nyét követni, maga saját nevében hozza és hirdeti ki a határozatokat. Azért ámbár a püspök a zsinaton egybegyült papsághoz a határozatok felolvasása után ezen szavakat intézi: placet-ne vobis? mire a papság placettel szokott felelni, e felelet nem ugy tekintendő, mint a zsinat részéről hozzájárulás vagy megerősités ; hanem ez által az Isten, püspök és társaik előtt ünnepélyesen megigérik, hogy ezen határozatokat pontosan megtartandják.[1] A zsinat bezárása szintén ünnepélyességgel megy végbe.

Feladata.

5. A megyei zsinat feladata: a) a megyei zsinatot megelőző tartományi zsinat végzéseit, a római pápa rendeleteit, a római congregatiók határozatait kihirdetni és foganatositani; b) a megye szükségletéhez képest uj törvényeket hozni, a régi a jelen körülményekre nem alkalmazható törvényeket módositani vagy végkép megszüntetni, a talán még ki nem hirdetett vagy feledékenységbe ment törvényeket, ha hasznos és szükségesnek látszik, kihirdetni, vagy felujitani; c) a megye állapotát, szükségleteit feltüntetni, s azoknak megfelelő eszközökről gondoskodni; d) az ifjuság vallás-erkölcsi neveléséről, hittani tankönyvekről, továbbá a hittanitási és fegyelemföntartási czélszerü módokról, azután a hivek között elterjedt különféle vallási visszaélések, ferde szokások és kicsapongások megszüntetéséről gondoskodni: ájtatos társulatokat létesiteni, terjeszteni s kellően szabályozni; f) a misedijakat megszabni;[2] az ájtatos alapitványokat, ha a szükség és körülmények ugy kivánják, megváltoztatni;[3] g) bizonyos eseteket a gyónószékben a püspöknek föntartani;[4] h) szóval tárgyalni: a

semmiféle határozó és döntő jogköre nincsen, a zsinat végzései nem neveztetnek kánonoknak, hanem statutumoknak; s maga a zsinat nem is nevezhető tulajdonképen conciliumnak, mert ennek fogalmához kivántatik, hogy annak tagjai necsak véleményezők, tanácskozók, hanem az elnökkel együtt határozó szavazattal felruházottak legyenek. Ez az oka, hogy a megyei zsinatot nem Sancta Synodus, hanem egyszerüen synodus dioecesananak nevezzük.

A püspök ugyan egyedül törvényhozó a zsinaton, de elöbb a káptalan nézetét kikérni tartozik; azt azonban követni nem köteles, kivéve a törvény által meghatározott esetekben.

Azon nézet, melyet ujabb időben a jogtudósok közül többen vallanak, s a melyet a pistojai zsinat is kifejezett, hogy t. i. a zsinaton nemcsak a püspök, hanem a többi jelenlevők is határozó szavazattal birnak, mint téves már VI. Pius „*Auctorem fidei*“ 1794. aug. 28-án kelt bullája 17-ik §-ban is kárhoztatva lőn. Lásd idevonatkozólag még *Porubszky* Jus. Eccl. Pestin. 1853. p. 115.

[1] *Bened.* XIV. l. c. XIII. 1. 1.

[2] *Bened.* XIV. l. c. V. 8. 1.

[3] *Conc. Trid.* Sess. XXV. c. 4. de ref.

[4] *Bened.* XIV. l. c. V. 4. 3.

megye javát illető mindazon kérdéseket és ügyeket, melyeket, amenyiben a megyei zsinatok körén tul nem terjeszkednek, a főpásztor akár önszántából, akár papjainak javaslatára tanácskozás alá kiván bocsátani;[1] i) végre a zsinati birákat és vizsgálókat (examinatores synodales) kirendelni.[2]

Hitbeli vagy vitás ügyek nem tartoznak körébe, valamint bármely biráskodás sem; ez egyedül a püspök teendői közé tartozik.

6. A zsinat határozatait rendszerint csak a püspök irja alá, de aláirhatják mások is.

A zsinat végzéseire az apostoli szentszék megerősitése nem szükséges.

7. A zsinat végzéseire nézve az apostoli szent szék megerősitése nem szükséges; azért azokat a püspök a neki helyesnek látszó módon azonnal kihirdeti; kihirdetésök után az egész megye területére kötelező erővel birnak.

8. A zsinat végzéseit a püspök értelmezi, neki van joga azoktól szükség esetén felmenteni is; ő őrködik a felett is, hogy azok a papság és hivek részéről pontosan teljesittessenek.

Ha a megyei zsinat határozatait valaki felebbezné, ezen felebbezésnek csak átszármaztató ereje lenne nem felfüggesztő is.

Végre, oly helyeken, ahol, mint az osztrák-magyar birodalomban is, a püspöki megyék nagy kiterjedése miatt gyakrabban zsinatokat tartani csaknem lehetetlen; vagy legalább nagyon sok bajjal jár azok megtartása, a szentszék különböző módon szokott intézkedni, hogy a zsinatok hiánya pótoltassék. Igy IX. Pius 1851-ben a lüttichi püspöknek megengedte, hogy a trienti zsinat határozata szerint tartandó zsinat helyett u. n. alesperesek gyülekezetét lehessen megtartani, oly feltétel mellett azonban, hogy a gyülés előtt az alesperesek a saját kerületeikben levő lelkészeket egybehivják, azok véleményét bizonyos egyházi ügyekre kikérjék, s azt a gyülekezeten előterjeszszék s a gyülekezet után annak határozatait a lelkészekkel közöljék.

[1] A megyei zsinathoz nem tartozhatik oly kérdések tárgyalása, melyek az apostoli szentszék tekintélyét s jogait, a szerzetesrendek kiváltságait, az egyházi fegyelem s a közjog szabályainak változtatását stb. illetik.

[2] A zsinati vizsgálók kirendelésénél annyiban van a püspök kötve a zsinaton jelenlevő papság hozzájárulásához, hogy az általa ajánlott egyének közül hatan a többségtől szemeltetnek ki. Miután valámint másutt: ugy hazánkban is megyei zsinatok rendesen nem tartatnak; azért a zsinati vizsgálók helyett nálunk a püspök az erre különösen nyert facultates triennales-féle felhatalmazványnál fogva u. n. examinatores prosynodaleseket szoktak három évre kinevezni. (V. ö. 324. §-t.)

Ugyanezen jogot IX. Pius, 1855. nov. 5-én kelt brevéjében az osztrák birodalom püspökeinek is megadta, sőt megengedte, hogy ily gyülekezetek a különben is évenkint tartandó lelki gyakorlatok (exercitia spiritualia) napjain is tartathassanak.

MÁSODIK SZAKASZ.

A GÖRÖG EGYHÁZ ALKOTMÁNYA.

A) A görög kath. egyház

261. §. A patriarchák.[1]

A római kath. egyházzal egyesült görög kath. egyházban jelenleg öt valóságos patriarcha létezik ugy mint: Patriarchák:

a) Patriarcha antiochenus melchitarum (Damaskusban).

b) P. antiochenus maronitarum (Kanobinban a Libanon hegyén).

c) P. antiochenus syrorus (Mardinban).

d) P. babilonensis chaldeorum (Mossulban).

e) P. ciliciae armenorum (Konstantinápolyban).

Ezen patriarchák a kánonjog által előirt szabályok szerint vá- a) választása,
lasztatnak az alattok álló érsekek és püspökök által; a választásban némely helyen a papság és a nép is részt vesz. A választás a Congregatio de propaganda fide által megvizsgáltatik; ha a megerősitésre semmi akadály nem forog fönn, a választott patriarcha a keletiek számára megszabott hitvallást aláirja; mire az apostoli szentszék által megerősittetik és érseki palliummal láttatik el.

A patriarcháknak hajdan terjedelmes jogaik voltak, melyek kö- b) hajdani,
zül különösen azon jogot, melynélfogva az alattok levő érsekeknek pal-

[1] V. ö. *Konek* i. m. 370. l. — Bőven tárgyalja *Pap-Szilágyi:* Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae czimü munkájában Magno-Varadini, 1862. V. ö. még *Hergenröther* czikksorozatát: Die Rechtsverhältnisse der verschiedenen Riten innerhalb der kath. Kirche. (Archiv 7. és 8. köt.); és *Silbernagel* Verfassung und gegenwärt. Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients Landshut 1865. A legujabb örmény ügyekre nézve lásd IX. Piusnak 1873. febr. 6-án kelt encyclicaját (Archiv 29. köt. 288. l.) — Legujabban pedig a megválasztott syrorum antiochiai patriarchának a római pápa által történt megerősitését és palliummal való feldiszitését illetőleg V. ö. 1874. évi dec. 21. tartott „*Circumspicientes nos*“ allicutiot (Archiv 33. köt. 361. l.).

liumot osztogattak, emeljük ki. Jelenleg a patriarchák csak ugy tünnek fel mint a metropoliták; mert az alájok rendelt érsekeknek palliumot nem adnak, az érsekek pedig csak czimzetes metropoliták, mivel suffraganeusaik nincsenek, hanem az egyes püspökök a patriarchák-

c) jelenlegi jogaik.

nak közvetlenül vannak alávetve. Mindazonáltal a patriarchák fokra nézve a hierarchiában magasabban állanak és sokkal szélesebb hatalommal birnak, mint más metropoliták, mert:

1. Az alattok levő érsekeket és püspököket ők maguk erősitik meg és szentelik fel.

2. Nemzeti zsinatot tarthatnak.

3. Suffraganeusaik fölött tágasb joghatósággal birnak.

Római pápa jogai a patriarchák irányában.

4. Szélesebb felmentési joggal vannak felruházva.

A római pápának, mint az egyház fejének ezen patriarchák irányában következő jogai vannak:

1. a patriarcha-választás vezérlésére, a zsinatok megtartására, vagy a netán felmerült viszályok elintézésére apostoli vicáriust rendel ki;

2. a választott patriarchát megerősiti és érseki palliummal látja el;

3. a háramlási jog őt illeti;

4. a patriarchák mellé örökösödési joggal coadjutorokat rendel;

5. a püspököket áthelyezheti; sürgős szükség esetén a püspöki széket rendkivül az apostoli szentszék töltheti be;

6. a patriarcha lemondását a pápa elfogadhatja;

7. a patriarchák időszaki tudósitásra, s a visitatio liminumra kötelezvék;

8. az apostoli szentszéknek joga van felebbezéseket elfogadni és a zsinati végzéseket megvizsgálni s jóváhagyni;

9. a római pápa köztörvényhozási joga a görög kath. egyházra is kiterjed;

10. a pápa neve a liturgiában a görög kath. egyházban is megemlittetik.

262. §. Érsekek, püspökök és segédeik.

Egyptomban és Abissiniában a gör. kath. egyház az ottani latin szertartásu apostoli vicarius, mint pápai delegatus igazgatása alatt áll. Az olaszországi görög és örmény katholikusok latin szertartásu püspököknek vannak alárendelve, de ezek külön püspöki helyettest kötelesek számukra kinevezni; az egyházrend feladása pedig a római, calabriai és palermoi gör. kath. püspökök által történik.

Az orosz egyesült kath. egyházban a poloczki érsekség és hat püspökség létezik.

Konstantinápoly városában és környékén az egyesült örmények egy érsek-primással birnak, kinek ujabban több suffraganeus van alárendelve.

A görög kath. egyházban Ausztria-Magyarországon kivül csak czimzetes érsekek vannak.

II. Az osztrák-magyar birodalomban a görög katholikusok számára két érsekség létezik, ugymint: Ausztria-magyarországi g. kath. érsekségek és püspökségek.

1. A lembergi érsekség, melynek suffraganeusa a przemysli püspök.

2. A románok részére a fogarasi püspökségből 1850-ben alakult s az 1868: 39. t. czikk által törvénybe iktatott gyulafehérvári érsekség, mely alá a nagyváradi, lugosi és szamosujvári gör. kath. püspökség tartozik. Ezeket, valamint az oroszoknak az esztergomi érsekség alá tartozó munkácsi és eperjesi püspökségeit, ugyszintén a horvátok és szerbek részére alapitott és a zágrábi metropolita alatt levő kőrösi görög kath. püspökséget már megemlitettük.

Magyarország- és Ausztriában a püspökségek épen ugy, mint a római kath. egyházban tökéletes szervezettel birnak; a püspökök oldala mellett mindenütt káptalanok és consistoriumok léteznek; a püspöknek van közhelyettese;[1] a megyék főesperességekre, és esperességekre, ezek plebániákra oszlanak. A káptalanok, püspöki helyettesek, főesperesek, esperesek és plebánosok jogállását és hatáskörét illetőleg azon kánonjogi elvek irányadók, melyeket a római kath. egyházban előadtunk. Püspökségek szervezete.

Papnöveldéjök csak a munkácsi megyében Ungvárott és Erdélyben Balázsfalván van. A többi megyék papjelöltjeiket a bécsi papnöveldében, a pesti központi és egyéb papnöveldékben képeztetik.

B) A görög-keleti egyház.

Az egyházkormányzati hivatalok[2] általában.

263. §. A patriarchák.

A *patriarchák* a keleti egyházban a legfőbb rangfokozatot foglalják el, s több metropolitából alakult patriarchaság élén állanak. Az Patriarchák.

[1] A kőrösi püspöknek két vicáriusa van, az egyik Eszéken, a másik egész Dalmatiára nézve.

[2] A görög-keleti egyházi jogot bőven tárgyalja *Schaguna*: Compendium des Canonischen Rechts czimü munkája. Brassó, 1868.

egyházi szakadás után keleten négy patriarchaság létezik, ugymint: a konstantinápolyi, alexandriai, antiochiai és jeruzsálemi. A patriarchaságok egymástól függetlenek, egymás mellé rendeltek és egyenlő jogokkal vannak fölruházva, a különbség csak a zsinatokoni ülés elsőségében áll; egyházi törvények szerint az első helyet a konstantinápolyi[1] patriarcha foglalja el, utána második helyen az alexandriai, a harmadikon az antiochiai és végre negyediken a jeruzsálemi következik. Valamely püspöki vagy metropolitai széket patriarchaira emelni kizárólag a közzsinat van jogositva, azért mindazon patriarchaságok, melyek a most emlitett négyen kivül léteztek, vagy jelenleg is léteznek, kánonelleneseknek tekintendők.

Patriarchaságok.

A patriarcha első valamennyi főpásztor között a patriarchaságban. A patriarchát következő *jogok* illetik:

Patriarcha jogai.

1. Minden patriarchának saját dioecesise van, s a konstantinápolyi patriarcha alatt állanak Pontus, Azsia és Thracia dioecesisei is.

2. Ha a metropolita a metropolia részére oeconomust rendelni elmulasztana, azt a patriarcha rendelheti ki.

3. Azon püspöktől, ki a metropolitai zsinaton szótöbbséggel hozott itélet által magát sujtva érzi, a felebbezést elfogadhatja.

4. A szerzetesek közül választott metropolitát felszenteli.

5. Itél a metropolita és suffragán-püspök, vagy a világiak és a metropolita között támadt peres ügyekben.

6. Nevét az alatta levő metropoliták az imákban megemliteni kötelesek.

264. §. A metropoliták, érsekek, exarchák.

Metropoliták.

I. A *metropoliták.* A metropoliában levő első püspök metropolitának neveztetik. A metropolia több eparchiát foglal magában. Az eparchiák már kezdetben nemzetiség szerint alakultak; az egyes eparchiában levő püspökök maguk közül egyet elsőnek és a metropolia fejének ismertek el, ennek elnöklete alatt intézték el az egyházat illető fontosabb ügyeket. A metropoliták egymástól függetlenek akkor, ha ugyanazon államban két vagy több metropolia léteznék.

Jogaik, kötelességeik.

A metropolitáknak vannak *jogaik* és *kötelességeik*; ezek közül csak a főbbeket emeljük ki:

1. A metropolita a suffragánpüspök eparchiájában ennek beleegyezése nélkül egyházi rendet feladni, vagy bármily egyházi ténykedést végezni nincs jogositva.

[1] Azért, habár a konstantinápolyi a legifjabb patriarcha volna is, őt illeti az első hely.

2. A metropolita köteles a metropolia vagyonának kezelésére oeconomust rendelni, különben erre a patriarcha által kényszerithető, vagy pedig a patriarcha maga rendel ki (263. §).

3. Köteles arról gondoskodni, hogy a metropoliában üresedésbe jött püspökség három hónap alatt betöltessék, különben, ha csak elháritathatlan akadályok nem gátolnák, egyházi büntetés alá esik.

4. Köteles évenkint husvéttól kezdve október végeig a suffragánpüspökökkel bárhol zsinatot tartani; a zsinaton a suffragánpüspökök tartoznak megjelenni, akadályoztatásuk esetén a zsinat és a metropolita előtt magukat kimenteni.

5. A zsinaton a suffragánpüspökökkel együtt, a püspökök és a papság, vagy a világiak között felmerült vitás ügyeket elintézi.

6. Az eparchia számára oeconomust rendel ki, ha a püspök ezt elmulasztaná.

7. A megválasztott püspököt a metropolita szenteli fel, őt a beiktatásra szükséges okmánynyal ellátja, az eparchia fölötti joghatóságot rá ruházza és ezt az eparchiának egy metropolitai körirat által tudomására hozza.

8. Neve a suffragánpüspökök által a liturgiában felemlitendő.

II. *Érsekeknek* kezdetben a tisztelet-elsőséggel felruházott püspökök neveztettek. Ezen czimmel éltek régenten és élnek még ma is a patriarchák, sőt e czimet használják a metropoliták is. Érsekek.

Az *exarcha* nem más, mint azon metropolita, aki valamely nemzetnél levő több metropolita között bizonyos előjogokat élvezett. Az exarchák régi előjogai megszüntek, s habár némely metropoliták magukat exarchának czimezik is, alájok rendelt metropolitával nem birnak. Exarcha.

265. §. A püspökök.

Püspököknek neveztetnek az eparchia élén álló főpásztorok. Az eparchia, mely több protopresbyteratusból keletkezik, a metropolia alkatrészét képezi. Az eparchiák a metropoliai zsinat nélkül semmi fontosabb egyházi ügyben nem intézkedhetnek. Uj eparchia csak a püspökök és az egész metropoliához tartozó papság s a világi hivek képviselőiből alakult metropoliai zsinat határozata folytán keletkezhetik. Püspökök.

A püspököknek saját megyéjökben ugyanazon hatáskörük van, mint a nyugati egyházban.

Czimzetes püspökök a keleti egyházban nem léteznek.

266. §. A protopresbyterek.

Protopresbyterek.

A protopresbyteratusok több lelkészségből alakulnak, és az eparchia egyes kerületeit képezik. A protopresbyteratusok száma, valamint azok területe tekintetbe véve az egyes lelkészségek helyi körülményeit, az eparchial-zsinaton határoztatik meg. Hatáskörük megszabása szintén a zsinaton történik.

Minden protopresbyteratus egy protopresbyterrel van ellátva. Midőn a mezei püspökök (chorepiscopi) és visitatorok megszüntek, a *protopresbyterek* keletkeztek, mint az eparchiában létező egyes kerületek élére állitott elöljárók. Ezek azon közegek, melyek által a püspök pásztori leveleit és minden rendeleteit a papság és a hivekkel közli, a melyek által a kerületben levő papság és hivek erkölcsiségére, a fegyelmi szabályok pontos megtartására felügyel.

Miután a protopresbyter a kerületi papság és hivek képviselői által megválasztatott, a püspöktől megerősitő okmánynyal elláttatott, kerületében a clerus és a hivek élére állittatik és valamennyi lelkész között tiszteleti elsőséggel bir; az egyes lelkészségekben azonban papi ténykedést csak az illető lelkész beleegyezésével végezhet. Számos jogai és kötelességei vannak.

a) jogai,

Jogai közül a főbbek következők:

1. Elnököl a kerület gyülésein.

2. Az év végén az egyházközség által átnézett és jóváhagyott egyházi és iskolai számadásokat átveszi, azokat megvizsgálja s megjegyzéssel vagy anélkül a püspöki hatósághoz átteszi.

3. A beteg papokat meglátogatja, meggyóntatja, az utolsó kenettel ellátja, s a megholtat eltemeti.

4. Az üresedésbe jött lelkészi állomás ideiglenes ellátásáról gondoskodik.

5. Az uj lelkészt hivatalába beiktatja stb.

b) kötelességei.

Főbb *kötelességei* pedig ezek:

1. Gondoskodni arról, hogy a püspök pásztori levelei, minden rendeletei, s a consistorium hivatalos iratai az egyes lelkészségekben közzé tétessenek és megtartassanak.

2. A püspököt koronkint a kerületben levő egyházi épületekről, alapitványokról, a hivek hitéletéről, ezek és a papság erkölcsi viseletéről tudósitani.

3. Kerülete egyházait évenkint legalább egyszer meglátogatni stb.

267. §. A plebánosok.

Plebános.

A *plebános* azon egyházi személy, ki valamely egyházi községben a lelkipásztori hivatalt látja el.

A plebániák eredete a kereszténység őskorába vihető vissza.

A plebános *jogai* és *kötelességei* közül csak a fontosabbakat emeljük ki:

1. Ő van jogositva hiveinek a szentségeket kiszolgáltatni, s azok részére minden egyházi ténykedést végezni; hiveit eltemetni; az ő engedélye nélkül plebániája területén más pap semmi egyházi ténykedést nem végezhet.

2. Hiveinek az isteni igét hirdeti.

3. A plebános vezeti az anyakönyveket, ő ad ki azokból sajátkezü aláirása és a plebániai pecsét alatt hivatalos kivonatokat.

4. Gondoskodik az egyházi- és iskolai vagyon lelkiismeretes kezeléséről stb.

5. Saját személyét illetőleg köteles a kánonok által előirt fegyelmi szabályokat gondosan megtartani.[1]

268. §. A görög keleti egyház különösen a) a Török birodalomban, Orosz-, Görögországban és Romániában.[2]

A g. k. egyház a) Törökbirodalomban,

I. A *Törökbirodalomban* létező patriarchák között első helyen a konstantinápolyi áll. Ezen patriarcha nemcsak egyházi tekintetben rendelkezik teljhatalommal, hanem politikailag is fontos szerepe van: ez azon közeg, mely által a fényes porta orthodox alattvalóit engedelmesség- és polgári kötelmeik pontos teljesitésére szoritja. E czélból mind a patriarcha, mind pedig a görög egyház kitünő egyházi és polgári kiváltságokkal vannak felruházva. A patriarcha azonban jogait a zsinat által gyakorolja; ehez tizenkét szomszéd metropolita és érsek tartozik: az üléseken más patriarchák és metropoliták is jelen lehetnek. A metropoliták suffragánpüspökökkel nem birnak, és azért az érsekkel csaknem egészen egyenlők. A püspökök azonban megtartották régi állásukat. A püspökök alatt állanak a püspöki, valamint a kerületben elszórt egyéb egyházaknál a presbyterek, pópák, a diakonok, a hypodiakonok, lampadariusok, psalták vagy kántorok, az anagnosták. A predikálás- és gyóntatásnál segédekül szolgálnak a presbyter-szerzetesek, vagyis hieromonachok.

[1] A görög keleti egyházban is fordulnak elő u. n. segédlelkészek (capellani), vagyis oly presbyterek, akik öreg, vagy beteges, vagy oly plebánosok mellett működnek, kiknek plebániai területök kiterjedtebb vagy hiveik száma nagyobb, semhogy ők maguk a plebániai teendőket elvégezni képesek volnának.

[2] *Walter* 370 és köv. l.

b) Oroszországban,

II. *Oroszországban.*

a) A *szent zsinat.* Oroszországban a keleti egyház feje 1802. óta a czár. Az egyház főkormányzása a 10—12 tagból álló állandó zsinat által kezeltetik Szent-Pétervárott. Tagjait a püspökök vagy más magasabb rangu papok közül a czár nevezi ki, vagy bocsátja el tetszése szerint. A zsinat legjelentékenyebb tagja egy világi egyén az u. n. főprocurator, ki a czár rendeleteit juttatja a zsinat elé és azok keresztülviteléről, foganatosításáról is gondoskodik. 1839 óta az ügyek vitelére négy osztály létezik, u. m.:

1. a szent zsinat az egyetemes kormányzatra, 2. a nevelésügyi, 3. a gazdászati bizottmány, mely utóbbi az egyházi jövedelem kezelése és elhelyezésére szolgál, 4. a főprocuratur irodája.

A zsinat minden önállástól meg van fosztva, egyenesen a czár akaratának van alárendelve, ki a zsinatnak egyuttal legfőbb itélőbirája; betekinthet a zsinat minden végzeményébe, s megerősitheti, vagy megsemmisitheti azokat tetszése szerint; sőt fontosabb kérdésekben egyenesen a czártól vesz utasitásokat, rendeleteket.

b) A *püspökök és egyéb lelkészek.* Oroszországban a püspöki rend feloszlik a) metropolitákra, számszerint hétre, kik kitüntetésül fehér süveget hordoznak; b) érsekekre, kik jelenleg 19-en vannak; c) püspökökre, kiknek száma mintegy 20-ra tehető. Ezek hatalma saját megyéjökben korlátlan. II. Katalin alatt 1764-ben az egyház jószágai elvétetvén, jelenleg az államtól nyerik csekély évi fizetéseiket. Minden metropolita, érsek és püspök oldala mellett egy protopópa és egy protodiakon található. A püspököt a szerzetes-rendiek környezik, ezek képezik tanácsát és ezek végezik a püspöki egyházban az isteni tiszteletet. Ezek mellett vannak alsóbb egyházszolgák is, kiknek száma az egyház nagyságához képest a zsinat által szabatik meg. A joghatóságot a három tagból álló consistorium kezeli; ezek vagy archimandriták, vagy hegumenek, vagy protopópák. A pópákra a főtemplomokhoz rendelt protopópák (a főtemplom első papjai) ügyelnek fel. A pópák köteleztetnek nősülni, különös törvényhatóság alatt állanak, szigoru büntető törvények alá helyezvék; vastag tudatlanság és szánandó müveletlenség bélyegzi őket, s ezért társadalmi szempontból igen elszigetelt, lenézett és roszul fizetett osztályt képeznek. Ujonczaikat saját gyermekeikből szedik; ezek kevés kivétellel atyáik szolgálatát követik. A nősülés szintén saját körükből történik.

c) Görögországban,

III. A *görög királyságban.*

Itt 1833. óta az egyház feje a király. Az egyház kormányzatát a király fönhatósága alatt egy állandó *szent zsinat* viszi. A zsinat a kormány által nevezett öt tagból áll; ezek közül háromnak püspöknek

kell lenni, kettő azonban presbyter vagy szerzetes is lehet; tagja még egy államprocurator és egy titoknok. A püspökök a zsinat alatt állanak, kineveztetésük a zsinat ajánlatára a felelős kormány által történik. Ezek oldala mellett az egyházi ügyek kezelésére segédül vannak alkalmazva a protosynkellos, mint püspöki tanácsos és egy archidiakon, mint a püspökség első titkára. A többire nézve oly szervezet létezik, mint a patriarchák alatti egyházakban.

d) Romániában.

IV. *Romániában* az egyház kormányzata a *szent zsinat* által történik. Ennek tagjai: a) a két metropolita, b) a hat eparchiál-püspök, c) Románia területén levő valamennyi román származásu czimzetes püspök. — A zsinaton mindig 12 tagnak kell jelen lenni. Elnöke a metropolita-primás, ennek távollétében a moldvai metropolita, mindkettő távollétében a felszentelési időre nézve legöregebb eparchiál-püspök. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava döntő. A cultusminister a tanácskozásokban részt vesz, de szavazattal nem bir, ha a cultusminister nem az orthodox egyházhoz tartoznék, magát egyik orthodox vallásu tiszttársa által képviselteti.

A sz. zsinat minden tisztán egyházi ügyekben, jelesen a lelki, fegyelmi és a jogi természetü ügyekben a sz. kánonok és a keleti orthodox egyház törvényei szerint határoz; ülést évenkint kétszer, tavasz- és őszkor tart, határozatai a cultusminister által fejedelmi szentesités alá terjesztetnek; a vallás- és jogi ügyekre vonatkozó határozatok azonban közvetlenül a sz. zsinat által hajtatnak végre. A metropoliták, az eparchiál- és czimzetes püspökök egyházi vétsége fölött a szent zsinat határoz; politikai vétségekre nézve a világi bíróság elé tartoznak.

A magyar-oláh metropolita és Románia primása alatt — kinek székhelye Bukarest — vannak a ramnici, buzevi, és argesi püspökségek; a Jassyban székelő moldvai metropolita alá pedig a románi husii és az alsó dunai püspökségek tartoznak.

Minden eparchiának a clerus tisztán egyházi ügyeire nézve saját állandó consistoriuma van, mely legkevesebb három, a püspök által az eparchia tagjai közül kinevezett tagból áll; határozatai a metropolita, illetőleg püspök jóváhagyása után hajtatnak végre; innen a felebbezés a kánonok által pontosan meghatározott esetekben a zsinat által előirt módon és idő alatt a sz. zsinathoz történik.

A kerületek élén álló papok és a zárdafőnökök a metropoliták, illetőleg püspökök által neveztetnek ki vagy fosztatnak meg állásuktól.

Minden metropolita és püspöknek van egy helyettes-püspöke, kik a zsinat által — a kormány hozzájárulásával — választatnak.

Ezen püspökök részére az áldást az oecumeni patriarchától a cultusministerium utján a szent zsinat kéri.

A férfi- és nőszerzetesek az egyházi fegyelem és az egyházi ügyekre nézve tisztán, az ordinarius joghatósága alatt állanak.

269. §. b) A magyar államban. 1. A görög-keleti szerb és román nemzeti egyház metropoliáinak szervezete.

Azelőtt csak egy metropolia volt.

A görög-keleti egyház a magyar korona területén azelőtt csak egy t. i. a karloviczi metropolitai székkel bírt. A metropolita alatt állott az erdélyi görög k. püspök is. Azonban az 1864-ben összehivott és 1865-ik évben Karloviczon folytatólag tartott szerb nemzeti congressuson a román nemzet régi óhajának megfelelőleg a görög-keleti románok részére önálló, a szerbekével egyenjogu metropolia (érsekség) állittatván fel, az erdélyi görög-keleti vallásu püspökség érsekséggé emeltetett. A congressus ezen határozatai utólagosan 1868 : 9. t. czikk által törvényesittettek. 1865. óta tehát két görök-keleti metropoliai szék létezik t. i. a karloviczi és nagyszebeni; a magyar- és erdélyországi görög-keleti szertartásu szerbek egyházi főnöke a karloviczi patriarcha-metropolita, a románoké pedig a nagyszebeni metropolita. A karloviczi metropolita suffraganeusai: a bácsi, budai, temesvári, versecczi, pakráczi, károlyvárosi g. k. püspökök. Hitágazati és egyházfegyelmi tekintetben alatta áll a Zárában székelő dalmátországi, sőt azelőtt alatta állott a bukovinai püspök is.

Jelenleg két metropalia van.

Suffragán-püspökségek.

A nagyszebeni metropolita alá pedig az aradi és karánsebesi püspök tartozik.

I. A gör. k. szerb. nemz. egyház szervezete.

I. A *görög-keleti szerb nemzeti egyház* az 1868. aug. 10-én, az 1871. maj. 29-én és 1875. máj. 14-én kelt legfelsőbb elhatározások folytán következő kormányzati szervezetet nyert:

Metropoliai szervezet.

1. A szerb metropolia körébe eső görög keleti hiveket, egyházi iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeikben a görög-keleti szerb nemzeti egyházi *congressus* képviseli.

A g. k. szerb. nemz. congressus: a) tagjai,

a) A congressus 75 képviselőből áll, kik közül 25 az egyházi, 50 a világi rendből választatik az 1871. maj. 29-én kelt legfölsőbb elhatározással helybenhagyott választási rend szerint. A képviselők három évre választatnak, utasításhoz kötve nincsenek, a választás érvényessége fölött maga a congressus határoz; a karloviczi érsek, ugyszintén a megyés püspökök méltóságuknál fogva tagjai a congressusnak.

Üléseit rendesen minden harmadik évben husvét és pünkösd közti időszakban tartja;[1] rendkivülileg pedig, ha az összejövetelt maga a congressus, vagy a congressusi választmány vagy ennek elnöke szükségesnek tartja. Minden eltérés az összejövetel rendes idejétől, a rendes összejövetelnek további meghosszabitása, valamint a rendkivüli összejövetel egybehivása — ez utóbbi a tanácskozási tárgyak megjelölése mellett — az elnök által ő felségének előlegesen bejelentendő. Az ülések hat hét alatt rendszerint befejezendők. Ő felsége legfelsőbb felügyeleti jogát királyi biztos által gyakorolhatja, ez a congressus tárgyalásaiba és határozatai hozatalába nem foly be, sem annak törvényes működését nem akadályozhatja.

A congressust a metropolita és patriarcha, vagy ha széke üresedésben van a metropoliai egyházi tanács ő felségéhez teendő előleges bejelentés mellett és annak jóváhagyásával hivja össze; ő felségének joga van a congressust elnapolni, vagy feloszlatni, mely utóbbi esetben a congressusi képviselők választásának érvénye is megszünik; azonban a metropolita-patriarcha uj congressus összehivása végett tartozik három hónap alatt jelentést tenni ő felségéhez.

A congressus határozza meg saját ügyrendjét, megalakultnak tekintetik, ha az összes megválasztott képviselők felénél több igazoltatott,

[1] A congressusnak tehát az 1875. évi maj. 14-én kelt legfelsőbb elhatározás szerint 1878-ban kellett volna megtartatni, mi azonban politikai okok, jelesen pedig a keleti bonyodalmak miatt elmaradt s csak 1879. évi október elején hivatott össze, s a szabályzat értelmében hat heti tanácskozás után szétoszlott anélkül, hogy az előterjesztett ügyek mind elintézve lettek volna; a hátralevő ügyek elintézése végett 1880. év tavaszán a congressus ismét összeült; határozatai szentesitésre várnak.

1879-ik évi congressus bezárta után deczember közepén *Ivacskovics* karloviczi patriarka, saját „törödöttségével" indokolt kérelmére ő felsége által nyugalomba helyeztetvén, a patriarkaság administrátorává ugyancsak ő felsége által *Angyelics* bácsi püspök neveztetett ki. Ezen kinevezés ellen a congressusi választmánynak tagjai — mivel ez által a szerb nemzeti egyház autonomiájának megsértését látták — tiltakoztak addig is, mig a congressus ezen kinevezés ellen a lépéseket megteendi, s egyuttal kijelentették, hogy ezen tiltakozás daczára is teendőiket a kinevezett administrator elnöklete alatt is teljesitendik. Időközben Ivacskovics meghalt. A patriarka választására 1881. végén összehivott g. kel. szerb congressus többsége által megválasztott *Stojkovics* budai, majd *Zsivkovics* károlyvárosi püspökök mellőzésével, ő felsége 1882. évi január hó 6-án kelt l. kir. leiratában — miután a congressusi képviselők az egyén megválasztásában egyhangu megállapodásra jutni nem tudtak — kir. hatalma, s az őt megillető jognál fogva karloviczi érsek-metropolitává, és szerb patriarkává *Angyelics German*, bácsi g. k. püspököt, s a patriarkaság administratorát nevezte ki. Beiktatása, az eskületétele után, a kir. biztos által 1882. jan. 22-én történt.

és a congressusi tisztviselők megválasztattak; határozatképességére a congressusi tagok absolut többségének jelenléte kivántatik, határozatait a jelenlevő tagok általános többségével hozza.

b) elnöke, b) A congressus elnöke a karloviczi érsek és görög-keleti szerb metropolita-patriarcha, vagy a metropolita-patriarchai szék üresedése esetén a felszentelése szerint legidősb püspök; alelnökét a világi rendből az egész időszak tartamára, jegyzőit pedig minden egyes ülésszakra maga a congressus választja; a jegyzőkönyvek a kormány kivánatára hitelesités után a m. kir. ministerium elnökéhez hiteles másolatban az elnök, alelnök és jegyző által aláirva, felterjesztetnek; a congressus küldöttségeket nem fogadhat, egyesekkel, testületekkel vagy hatóságokkal az elnökség utján érintkezik; ülései nyilvánosak.

c) hatásköre, c) A congressus hatásköre: megállapitja a plebániák-, esperességek és az egyházmegye rendezésére, az egyházközségek, az egyházmegyei és metropoliai hatóságok, az egyházmegyei gyülések és a congressus szervezésére, a plebániai papság, szerzetesek, esperesek, püspökök és a metropolita javadalmazására, a hitfelekezeti alsóbb és felsőbb rendü iskolák, tanintézetek szervezésére, — kivéve a hittani intézet tanrendszerét, melyet a püspöki zsinat szabályoz — a tanrendszer megállapitására vonatkozó szabályzatokat; megállapitja a nemzeti egyházi javak, alapok és alapitványok igazgatására, ellenőrzésére és hováforditására vonatkozó, és a metropolita-patriarcha, valamint a püspökök kezelése alatt álló nemzeti egyházi javak, alapok és alapitványok felügyeletéről és az azokbóli kölcsönadásról szóló szabályzatokat, továbbá az uj zárdák felállitása és a fenállók eltörlése iránti intézkedéseket. Minden elősorolt congressusi szabályzatok és intézkedések csak ő felségének jóváhagyása után lépnek életbe. A congressus állapitja meg az egyházi és müvelődési czélok szükségleteire forditandó költségeknek, minden nemzeti egyházi alapok, alapitványok és intézeteknek — ideértve a zárdákat is — előirányzatát, mely a fölötti felügyelés végett, hogy az alapok és alapitványok kezelésében a fenálló szabályzatok megtartatnak-e, a m. kir. ministerium elnökéhez felterjesztetik. Ha a nemzeti egyházi javak, alapok és alapitványok elidegenitése, megterhelése vagy átváltoztatása, illetőleg czéljának megmásitása, valamint az előirányzatban megállapitott valamely szükségletnek rovatal utján kivetése forog fenn: erre ő felségének beleegyezése kivántatik. A zárszámadások az alapokról, alapitványok és intézetekről — kivéve a zárdai és tanintézeti számadásokat — a véghatározat kiadása előtt a m. kir. ministerium elnökéhez felterjesztendők. A plebániák, esperességek és egyházmegyék

száma és területének megállapitása, uj zárdák felállitása és a meglevők megszüntetése, az egyházi consistoriumok és a metropoliai egyházi tanács (appellatorium) szervezése a püspöki zsinat meghallgatásával történik.

A congressus választja a metropolita-patriarchát, a metropoliai egyháztanács egyházi és világi tagjait a püspökök kivételével, választja továbbá az egyházmegyei iskolai előadókat, az iskolai főelőadót és a nemzeti egyházi iskola tagjait és végre a congressusi választmány tagjait és póttagjait.

A congressus hatásköre azonban nem terjed ki a dogmatikai, hittanitási, szertartási és liturgiai ügyekre, valamint az egyházi fegyés rendre vonatkozó vallásos fegyelemre sem.

d) A *congressus helye* rendesen a görög-keleti szerb metropolita és patriarcha székhelyén van, ő felsége azonban azt más helyre is átteheti. A congressusi szervezet a congressuson csak az összes congressusi tagok két harmadának beleegyezésével változtatható meg. d) helye.

Egy *congressusi választmány* állitatott, mely 9 tagból áll: a metropolita elnökből, egy püspökből, két egyházi és öt világi tagból. A tagok helyettesitésére póttagok is választatnak, a püspök helyére püspök, az egyházi tagokéra egy egyházi, a világi tagokéra pedig három világi. Congressusi választmány: a) tagjai,

A congressusi választmány hatáskörébe tartozik: a congressusi tárgyalásokra javaslatokat előkésziteni, a szabályzatok és végzések kihirdetése, foganatositása, s a felállitott közegek ellenőrzése; minden az egész metropoliát illető alapok, alapitványok és intézeteknél működő ügyészi, gazdasági, számvevőségi és pénztári tisztviselők közpályázat utjáni kinevezése és alapos okok miatti elbocsátása. A választmány közvetlenül felügyel a nemzeti-egyházi javakra, ideértve az alapok, alapitványok, intézetek és zárdák javait, valamint azokat is, melyek a metropolita-patriarcha és a püspökök által kezeltetnek. Engedélyezi a közkezelés alatt álló tőkékből a kölcsönöket, felülvizsgálja a congressus végletezésétől függő alapok, alapitványok és intézetek számvevőségileg átvizsgált számadásait s végletezi az illető egyházmegyei hatóság által beterjesztett és számvevőségileg előlegesen átvizsgált zárdai és tanintézeti számadásokat. b) hatásköre,

A congressusi választmány azon ügyekben, melyek az egyházmegyei administrativ hatóságok hatáskörébe tartoznak, másod-, illető-

leg harmad-folyamodásilag határoz, mely ellen a magy. ministeriumhozi felfolyamodhatás és ennek megsemmisitési joga fentartatott.[1]

A congressusi választmány minden évben márczius, junius, szeptember és november hónapokban ül össze a metropolita-patriarcha székhelyén; működéseiről jegyzőkönyv vezettetik, mely másolatban a m. kir. ministerium elnökéhez felterjesztetik; a választmány tagjai eljárásaikról a congressusnak felelősek.

A metropoliai egyházi tanács. Nemzeti iskolai tanács.

2 A *metropoliai egyházi tanács* felebbezési hatóság (apellatorium) egyházbirósági ügyekben (386. b) §.) és a *nemzeti iskolai tanács*; mindkettő ujabb szervezetét az 1871. évi máj. 29-én kelt l. f. elhatározással nyerte; az utóbbi hatáskörébe tisztán iskola-ügyek tartoznak.

II. Az erdélyi g.k. román egyház metropoliai szervezete.

II. A *magyarországi és erdélyi görög-keleti román egyház* metropoliája szervezését az 1869. évi máj. 28-án kelt kir. rendelettel nyerte, mely szerint ügyei a nemzeti egyházi congressus, a metropolitai consistorium és a püspöki zsinat utján intéztetnek.

A nemzeti egyházi congressus:

1. A *nemzeti egyházi congressus* (metropoliai zsinat). Ez képviselete a magyarországi és erdélyi görög-keleti vallásu románok egész metropoliai egyháztartományának.

a) tagjai,

a) Áll a három évre választott 30 egyházi és 60 világi képviselőből, a választás érvényessége fölött kifogástétel esetén a congressus határoz, a metropolita és a megyés püspökök, mint olyanok, tagjai a congressusnak, rendesen háromévenkint egyszer hivatik össze a következő választás utáni első év octob. havának $^1/_{13}$-án, szükség esetén többször is; az összehivás ő felségének teendő előleges bejelentés mellett a metropolita, szék-üresség esetében pedig a metropoliai consistorium által történik. A belső ügyrendet a congressus állapitja meg.

b) elnöke,

b) A congressus elnöke a metropolita; akadályoztatása esetén a szolgálatban legidősb püspök.

[1] A congressusi választmánynak kötelességévé tétetett az 1868. évi aug. 10-ki kir. rendelettel jóváhagyott, 1865-ki congressusi szabályzatban érintett, de még be nem adott javaslatokat, ugymint a püspökök javadalmazásáról, a zárdai szerzetesek ellátásáról és a zárdajavak kezelési módjáról szólókat elkésziteni és a congressus elé terjeszteni. Az 1879-ki congressuson ezek közül következők lettek elintézve: az egyházközségeket, püspöki megyéket, a legfőbb iskolai és metropolitai egyháztanácsot szervező szabályzat, továbbá a plebániai és szerzetesrendi papságé is. Ezen congressuson szavaztatott meg először a budget 1880-ik évre. Ezen congressuson a püspökök, és az ugynevezett clericalis irány ellenében a szabadelvü s nemzetiségü irány mutatkozott. Egyes kérdéseknél a congressus még szabadabb iránynak hódolt, mint a congressusi választmány.

c) A congressus hatáskörébe tartozik: a vallásszabadság és a g. k. román egyház önkormányzatának fentartásáról való gondoskodás; az egyházi, iskolai és alapitványi összes ügyek szabályozása és intézése az egész metropolia számára; a metropolita és metropoliai consistorium elnökeinek megválasztása. c) hatásköre.

2. A *metropoliai consistorium*, mint az egész egyháztartománynak legfőbb igazgatási és igazságszolgáltatási közege áll a metropolitából mint elnökből, a megyés püspökökből s a congressuson kitünő egyháziak- és világiakból választott bizonyos számu ülnökökből. A consistorium három tanácsra oszlik, a) a szorosan egyházi tanácsra, a fölebbezhető és fölebbvitt ügyek végső eldöntésére (386. b) §); b) az iskolai tanácsra, melynek hatáskörébe tartozik, a tartomány iskolai közös ügyeinek elintézése és c) a gondnoki tanácsra, melynek hivatását az alapok kezelése képezi. Mindenik a tanács hatáskörébe tartozó ügyekben önállólag határoz, s mindegyik elnöke a metropolita, akadályoztatása esetén a legidősb megyés püspök; az egyes tanácsok külön is „metropoliai consistorium“ névvel élnek. Minden tanácsban szótöbbség határoz, a szorosan vett egyházi tanácsban legalább hat tag, a másik kettőben pedig az elnökön kivül négy-négy tag jelenléte szükséges. A metropoliai consistorium összes ülése a külön tanácsok valamennyi tagjából áll; az összes consistorium választja a titkárt és az ügyészt, és megteszi a szükségeseket a nemzeti egyházi congressus egybehivását, a congressusi követek választását illetőleg. A metropoliai consistorium.

3. A *püspöki zsinat* a püspökök gyülése a metropolita elnöklete alatt, melyben egyházi, lelki, hitelvi és hitágazati ügyek tárgyaltatnak. Évenkint egyszer a metropolita hivja össze. Teendői: kánoni vizsgálat alá veszi az egyházmegyei zsinat által püspöknek megválasztott egyént, tárgyal mindennemü hitelvi, szentségi és szertartási kérdéseket, és megoldja a positiv kánonok értelmében; tanácskozik és határoz a hittani és neveléstani intézetek fölött ezek czélja és a bennök előadandó tudományok előmozditására; tanácskozik azon egyének képessége fölött, kik a papi állásra készülnek; s őrködik az egyház autonomiája fölött s védi azt bármely kisérlet ellenében, mely az egyház békéjét és szentségét fenyegethetné. Püspöki zsinat.

269. §. b) 2.) A görög-keleti szerb és román nemzeti egyház püspökmegyei szervezete.

I. A *görög-keleti szerb nemzeti egyházban* az egyházmegyék addig, mig a congressus az egyházmegyék belső szervezetét és az azokban A g. k. szerb nemz. egyház egyházmegyei szervezete.

működő közegek hatáskörét és viszonyait véglegesen nem rendezi, ideiglenesen következőleg vannak szabályozva:

Egyházmegyei gyülés.

1. Az egyházmegyei képviseletet az *egyházmegyei gyülés* képezi; ez pedig áll a megyés püspökből illetőleg érsekből, egyházi és világi tagokból, kik abban részint hivataluk részint választásuknál fogva üléssel és szavazattal birnak. Hivatásuknál fogva tagjai az egyházmegyei gyülésnek az esperesek és a szerb nemzeti elemi és főelemi iskolák egyházmegyei előadója; a gymnaziumok patronusai, a hittanintézetek, gymnaziumok és tanitóképezdék tanári testületei kebelökből egy-egy és az elemi tanitók esperességenkint egy-egy képviselőt választanak. A gyülés többi tagjait a világi és egyházi rend különkülön választja. A világi rend képviselőinek választása közvetlenül vagy közvetve történik; a közvetlenül választó községek 3000 lélek után egy képviselőt választanak; a közvetve választó községek az esperességek szerint akkép választanak, hogy 500 lélek után egy választó választatik, kik aztán az esperesség helyén egybegyülve, megválasztják a reájok eső világi képviselőket. Valamint az egyházmegyei gyülésre való képviselőket a közvetlenül választó községekben, ugy a választókat is a közvetve választó községekben az illető egyházközségi gyülések választják. Az esperességekben 4000 lélek után két világi és egy egyházi választatik; az előbbieket a világi választók gyülekezete választja külön, az utóbbiakat pedig a lelkészség választó gyülekezete szintén külön.

Eszerint az egyházmegyei képviseletet teszik:

1. Az érsekegyházmegyében	. . . . .	82 tag
2. A bácsi egyházmegyében	. . . . .	73 „
3. A budai „	. . . . .	30 „
4. A temesvári „	. . . . .	90 „
5. A verseczi „	. . . . .	79 „
6. A pakráczi „	. . . . .	62 „
7. A károlyvárosi „	. . . . .	135 „
A 7 egyházmegyében összesen		551 tag

A gyülés helye a püspök, illetőleg érsek székhelye. Elnöke a püspök, illetőleg érsek, alelnököt és jegyzőt az egész ülés tartamára maga a gyülés szavazattöbbséggel választ. Hatáskörébe tartozik: elkésziteni a congressus elé terjesztendő különféle javaslatokat; a congressus elé terjeszti az egyházmegyéből való s az egyházra, iskolára és az egyház-iskolai személyzetre vonatkozó különféle panaszokat és sérelmeket; ellenőrzi az egyházi és iskolai hatóság közegeinek működését és ezekről a congresssushoz jelentést tesz.

2. Az egyházigazgatásra még következő közegek vannak: az egyházmegyei consistorium egyház-lelkészi és a birásko-

dási ügyekre; az egyházmegyei administrativ bizottság egyház-administratio-ügyekre; az egyházmegyei iskolai bizottság iskolai ügyekre nézve.

a) A *consistorium*, melynek élén a püspök, illetőlg érsek, vagy akadályoztatása esetén az általa kijelelt alelnök van, a kerületi esperesekből és annyi egyházi és világi rendü tagból áll, amennyit az egyházmegyei gyülés szükségesnek talál; van jegyzője, ügyésze és irnoka; az egyházi ugy mint a világi tagokat, az utóbbiakat lehetőleg a jogászok közül, az egyházmegyei gyülés választja. Összes tagjai esküt tesznek hivatalukra; teendőit az elnökön kivül 6 tagból álló ülésekben végzi, ezek közül 4 egyházi, 2 világi rendü. Hatáskörébe esnek a következő ügyek: a hittan tisztántartása; az egyházi szertartások épségbentartása; tárgyalás és itélethozatal a zárdafőnökök és monachok, továbbá az esperesek, lelkészek, helyetteslelkészek, segédlelkészek és diakonok minden kölcsönös versengéseiben, kivéve a világi törvényszékek elé tartozó polgári bünügyi eseteket; a consistorium elé tartozik a fegyelmi ügyekbeni intézkedés; vezeti a lelkészjelöltek vizsgálatát,[1] itél képességök felett; kitüzi a papság által kidolgozandó kérdéseket; kinevezi, illetőleg megerősiti a diakonokat, segédlelkészeket, lelkészeket és espereseket; javaslatot tesz a hegumen választására s a választást megerősiti; keresetet indit a papság ellen oly esetekben, melyek hivatali felfüggesztést, áthelyezést, hivatal- és javadalomvesztést vonnak maguk után; felügyel az anyakönyvek pontos vezetésére; itél a szentségek érvénye, minden házassági viszály fölött, valamint az eljegyzésből származó perekben is. Consistorium.

b) Az *egyházmegyei administrativ bizottság*, melybe az egyházmegyei gyülés annyi tagot választ, amennyit a megye területéhez képest szükségesnek itél, de ugy, hogy a tagok két harmada világiak- Egyházmegyei administrativ bizottság.

[1] Az 1868. évi aug. 10-én kelt l. f. rendelet értelmében a gör. keleti szerb metropoliában minden papi állomás megszerzésére egy pályázati vizsgálat sikeres letétele kivántatik, ez alól ki vannak véve a három éven át kitünően szolgáló theol. tanárok és a középiskolákban öt éven át megelégedésre működő hittantanárok. A m. k. ministerelnöknek a karloviczi g. k. patriarchához 1876. jan. 28. 130. sz. alatt intézett rendelete szerint: a lelkészhivatal jelöltjeire vonatkozó pályázati vizsgálatra nemcsak a papok, tekintet nélkül hivataloskodásuk évszámára, hanem pályavégzett theologusok is bocsáttatnak. A vizsgálat évenkint egyszer az egyik nyári hónapban a consistorium egyházi tagjai és a hittani tanárok közül a püspök által választott legalább háromtagu bizottság előtt tétetik. A vizsgálat szó- és irásbeli tárgyai azok, melyek a kath. zsinati vizsgálaté. (V. ö. 324. §.) A ki ezen vizsgálatot egykor jó sikerrel kiállotta, azt többé nem kell ismételni.

ból, egy harmada pedig egyháziakból álljon. Elnöke a püspök, illetőleg érsek; az alelnököt a bizottság saját kebeléből választja, ugy szintén a püspököt is, kit azonban kebelén kivül is választhat.

Hatásköréhez a következő ügyek tartoznak: a fönálló lelkészségek határait meghatározza, uj lelkészségek felállitását elrendeli, felügyel az egyházközségi, zárda-alapitványi javakra, vizsgálja a zárdai, és felülvizsgálja az egyházközségi számadásokat, engedélyt ad a templomok, lelkészlakok és azokhoz tartozó épületek tetemesb javitásra, vagy uj épitkezésekre; végre felügyel, hogy az egyházgyülések és választmányok hatáskörük határait tul ne lépjék.

Az ügyek szavazattöbbséggel döntetnek el, szavazatok egyenlősége esetén az elnök szava dönt.

Egyházmegyei iskolai bizottság.

c) Az *egyházmegyei iskolai bizottság*, mely tisztán iskolai ügyekkel foglalkozik.

II. Román nemz. egyház egyházmegyei szervezete.

II. A *román nemzeti egyházban* az egyházmegyei ügyek, a zsinat és a consistorium által intéztetnek el.

Egyházmegyei zsinat.

1. Az *egyházmegyei zsinat* az egyházmegye képviselete, mely az egyházmegyei papság és a nép képviselőiből alakul és a püspök, illetőleg érseken kivül 60 tagból áll; kik közül 20 pap és 40 világi; tagjai három évre választatnak. Zsinat évenkint rendesen egyszer sz. Tamás napján tartatik, sürgős esetekben rendkivül is a püspök, illetőleg érsek, annak nemlétében pedig az illető consistorium által összehivható. A zsinat elnöke a püspök, illetőleg érsek, akadályozás, vagy üresedés esetén az illető helyettes.

Az egyházmegyei zsinat teendői: a vallásszabadság és egyházi önkormányzat fentartásáról való gondoskodás, a püspök választása és a püspöki zsinathoz való bemutatása, az egyházmegye vagyonára, a fekvőségekre és alapokra való felügyelés és azok ellenőrzése, az egyházmegyei consistorium tagjainak megválasztása, a nevelés- és tanügy-, a papság és nép fegyelmezéséről való tanácskozás és intézkedés, a szegény egyházak és iskolák segélyezése, pénzgyüjtések elrendelése, egyházi, iskolai, alapitványi és egyéb jótékony czélokra; az évi költségvetés megállapitása, a gondnoki tanács számadásainak megvizsgálása, a fizetmények meghatározása az egyházi alapokból, a választókerületek kikerekitése és a zsinat számára eszközlendő választás foganatositására szükséges intézkedés megtétele.

Egyházmegyei consistorium.

2. Az *egyházmegyei consistorium*, mely az egész egyházmegyének igazgatási és igazságszolgáltatási állandó közege egyházi, iskolai és alapitványi ügyekben. Elnöke a püspök, illetőleg érsek, tagjai részint rendesek, részint tiszteletbeliek, mindnyájan „consistoriumi ülnök“ czimmel élnek.

A consistorium három külön tanácsra oszlik u. m. szorosan egyházi, iskolai és a gondnoki tanácsra. Mindegyik tanács önállóan végzi a hatáskörébe eső teendőket „egyházmegyei“ illetőleg „érsekegyházmegyei consistorium“ általános czim alatt. A szorosan vett egyházi tanács rendes (fizetéses) és tiszteletbeli tagokból áll, kik kizárólag egyháziak, a házasságvédő világi is lehet; az iskolai és gondnoki tanácsok tagjai szintén rendesek (fizetésesek) és tiszteletbeliek, kik egy harmadrészben egyháziak, két harmadrészben világiak. A titkár, jegyző és levéltárnok végzik a teendőket mind a három tanácsban; az egyházmegyei consistoriumnak ügyésze is van, ki egyszersmind házasságvédő is lehet. Mindkét rendü tagok az egyházmegyei zsinaton választatnak, éspedig az egyháztanácséi éltük fogytáig, a másik tanácséi pedig három-három évre; az előbbiek megerősitése a püspök, illetőleg érsek által történik.

A megyéspüspök, illetőleg érsek mint az egész consistorium rendes elnöke az egyházi osztályu tagok közül vicariust nevezhet ki, a ki a püspök, illetőleg érsek akadályoztatása vagy távolléte esetében helyette elnököl.

A szorosan egyházi tanács teendői: eldönti a szentségekre és szertartásra vonatkozó ügyeket, őrködik a papság, szerzetesek és a nép egyház-erkölcsi magaviselete fölött; gondoskodik az egyházak beszentelése és a szükséges eszközökkel való ellátásáról, őrködik az anyakönyvek vezetése fölött, állandó bizottságot küld ki a papi állásra előléptetendő egyének vizsgálat alá vételére,[1] itél a papság és nép kihágásai fölött, melyek az egyházi kötelezettségeikre vonatkoznak, másodfokban határoz az esperességi székektől felebbezett és hivatalból elébe terjesztett ügyekben; végre a metropolitát és az ország kormányát értesiti a püspök haláláról, gondoskodik, hogy az uj püspök eljöveteléig is kellő rend legyen az egyházmegyében, és hogy a püspök elhunytától legkésőbb három hó lefolyása alatt egyházmegyei zsinat hivassék egybe püspök-választás czéljából.

A püspöki széküresedés esetén a megye kormányát az uj püspök megválasztásáig a consistorium egyházi tanácsa viszi testületileg, de egyetemben azon vicariussal, kit a püspök életében kinevezett, ha a püspök ily vicariust nem nevezett volna, akkor ennek teendőit az egyházi rendből való legidősb rendes ülnök végezi.

Az iskolai és a gondnoki tanács teendői az 1869. évi máj. 28-án

[1] Ez alkalommal 20 frt dij fizetendő; csak azok alkalmasak a szervezési szabályzat értelmében a papi hivatal viselésére, kik ezen vizsgálatot letették; a megejtendő vizsgálat módja és formája nincsen előirva.

kelt rendelet egyik függelékében szintén pontosan meg vannak szabva, melyek azonban ide kevésbé tartoznak.

Végre a consistoriumi tanácsok mindegyike a hatáskörébe tartozó ügyekben az elnök és négy ülnök részvétele mellett szótöbbséggel határoz. Az egyházmegyei consistorium összes ülése a különböző tanácsok valamennyi ülnökéből áll; itt választatnak azon tisztviselők, kiknek választása a consistoriumnak van fen tartva, itt történnek továbbá a szükséges intézkedések az esperességi s egyházmegyei zsinatok és a nemzeti egyházi congressus tagjai választásának vezetésére.

A hitelvi és tisztán lelki ügyeket a püspök, illetőleg érsek dönti el véglegesen.

269. §. b) 3) A görög-keleti egyház esperességeinek szervezete.

I. A g. k. szerb nemzeti egyh. esperességei.

I. A *görög-keleti szerb nemzeti egyházban* az esperesség, mint az egyházkormányzat egyik kiegészitő része, a szervezési szabályzatban nem nyert határozottabb szervezetet, egyedül az esperesi állomás betöltéséről lőn intézkedve, melyről alább a 345. §-ban leend szó.

II. Román nemz. egyh. esperességeinek szervezete.

II. A *görög-keleti román nemzeti egyházban* az esperességnek, melynek élén az esperes áll, mint több egyházközség egyesületének ügye az esperesi szék, zsinat, bizottság és gondnokság utján vitetnek.

Esperességi szék.

1. Az *esperességi szék* az esperesen vagy annak helyettesén kivül hat lelkészből, egy házasságvédőből és egy jegyzőből áll; az utóbbiak, kik a világiak sorából is választhatók, csak tanácskozási joggal birnak. Az esperesi szék, mint elsőfoku hatóság hatásköréhez tartoznak: a papok között támadt villongások, egyházközségek panaszai és a stolaügyeknek kiegyenlítése, az eljegyzésre és házasságra vonatkozó egyenetlenségeknek kánoni részökben való kiegyenlitése és esetleg eldöntése; tárgyal egyházi és papsági fegyelmi ügyeket, melyeket a consistorium az esperesi székhez, mint elsőfolyamodásu hatósághoz (386. b) §.) utasit, őrködik az anyakönyvek és más plebániai jegyzőkönyvek pontos vezetése és az egyházi személyek magaviselete fölött. Érvényes határozathozatalra az elnökön és jegyzőn kivül négy tag jelenléte kivántatik; egyenlő szavazatok esetén az elnök szava dönt; üléseit minden hónapban tartja, sürgős esetekben rendkivüli ülések is tarthatók.

Esperességi zsinat.

2. Az *esperességi zsinat* az esperességbeli papság és egyházközségek képviselete, oly módon, hogy abban a papság egy harmaddal, az egyházközségek pedig két harmaddal vannak képviselve. A 20,000 léleknél többet számláló esperességi területen a zsinat tagjainak száma a papság részéről 12, az egyházközségek részéről 24; ott

azonban, hol 20,000 léleknél kevesebb van, a papság részéről 8 az egyházközségek részéről pedig 16, az esperest választó zsinat pedig kétannyi tagból áll; a tagok három évre választatnak. Zsinat évenkint egyszer, február 1-ső vagy 2-ik vasárnapján, sürgős esetben többször is tartatik, mi 14 nappal előbb kihirdetendő, s a tárgyak melyek tárgyalás alá jutnak közhirré teendők. Elnöke az esperes vagy helyettese. Arra, hogy a zsinat érvényes határozatot hozzon, szükséges, hogy abban az elnökön kivül a tagok többsége vegyen részt. Teendői: az esperességet illető egyházgazdasági, iskolai és alapitványi ügyek, az iskolaügy előmozditása, az egyház tekintélye- és önkormányzatának fentartására irányzandó gondoskodás, s a tanári és tanitói állomások betöltése.

Esperességi bizottság.

3. Az *esperességi bizottság*, mely a zsinat határozatait végrehajtja és az egész esperesség egyházgazdasági, iskolai és alapitványi közös ügyeit kezeli. Tagjai három évre az esperességi zsinaton választatnak; a bizottság 20,000 lélek számig terjedő esperességben 6, a 20,000 lelket meghaladókban 12 tagból áll; ezek egy harmada egyházi, két harmada világi. Elnöke az esperes, vagy annak helyettese; érvényes határozat hozatalára az elnökön kivül 4 illetőleg 8 tag jelenléte kivántatik; ülést évenkint 4-szer január, április, julius és október hónapokban tart. Teendői az esperesi közös ügyekben azonosak a plebániai bizottságnak az egyházközségekhez tartozó ügyekben való teendőivel.

Esperességi gondnokság.

4. Az *esperességi gondnokság* az esperességi zsinaton három évre választott 4 gondnokból és két helyettesből áll; hatásköre az esperességi kerületre nézve egyenlő a plebániai gondnokok hasonló teendőivel.

269. §. b) 4. A görög-keleti egyház egyházközségeinek szervezete.

I. A. g. k. szerb nemz. egyh. egyházközségeinek szervezete.

I. A *görög-keleti szerb nemzeti egyházban*, az egyházi és iskolai ügyek intézésére minden egyházközségben két közeg van szervezve: a *helyi egyházi gyülés és a helyi egyházi bizottmány*. A helyi egyházi gyülés az egyházközség képviselete és az egyházi bizottmány ellenőrzője; a bizottmány ellenben az egyház község előljárósága, mely azt kifelé képviseli és az egyház ügyeit közvetlenül kezeli.

A helyi egyházgyülés.

1. A helyi egyházgyülés meghatározott számu képviselőkből áll. A képviselők száma az egyházközség lélekszámához képest oly módon állapittatik meg, hogy azon községekben, melyekben nincs több 50 szavazatképes egyháztagnál, mindnyájan képvise-

lők; oly községekben, melyekben a lélekszám 2000-ig megy, 30 képviselő; 2000-től 4000 lélekig: 60; 4000-től 6000-ig: 90; 6000 lelken felül 120 képviselő legyen. Ezen számon tulmenni nem lehet. A lelkészek hivataluknál fogva tagjai a helyi egyházgyülésnek; a többi tagok hat évre választatnak, minden két évben a tagok egyharmad része kilép, azokat kivéve, kik az egyházi bizottmány tagjai. Elnököt a gyülés saját kebeléből választ s a lelkész annak jobbján tisztelet-helyet foglal el; elnökké a lelkész is választható; a gyülés kebeléből választatik az alelnök és a tollnok is. A gyülés rendesen minden év márczius és október havában tartatik meg; azonban rendkivüli gyülést is lehet egybehivni. A helyi egyházgyülés hatáskörébe tartozik az egyházközséget illető egyházi és iskolai ügy elintézése, a többi között: választja a bizottmány tagjait, befolyást vesz a diakonok, rendszeresitett segédlelkészek, lelkészek, tanitók és tanitónők alkalmazására; rendszeresiti a hivatalnokok és szolgák fizetését, határoz a tőkék kamatra való elhelyezésére, a fekvőségek bérbe- és haszonbérbe adása felett; tanácskozik az egyházi és iskolai szükségletek fedezésének eszközeiről, a kölcsönvételről, rendelkezik egyházi és iskolai czélokra az egyház vagyonából befolyt jövedelmekről; megvizsgálja az egyházi bizottmány számadásait, azokat további átvizsgálás végett a consistorium elé terjeszti stb. Az ügyek szavazattöbbséggel döntetnek el. Szavazatok egyenlősége esetén az elnök szava dönt.

A helyi egyh. bizottmány.

2. A helyi egyházi bizottmány áll egy elnökből, alelnökből s legalább 8 és legfölebb 24 tagból, be nem számitva a lelkészt vagy lelkészeket, kik már hivataluknál fogva is tagjai a bizottmánynak. A bizottmány tagjai hat évre választatnak. Az egyházgyülés elnöke, alelnöke, jegyzője e minőségben szolgálnak az egyházi bizottmányban is. Az egyházi bizottmány hatáskörébe tartozó fontosabb ügyek: foganatositani az egyházi gyülés végzéseit, valamint a felsőbb egyházi rendeleteket, felügyelni a jó rendre az isteni tiszteletnél, támogatni a lelkészt az egyházi fegyelem és erkölcsiség föntartásában a község kebelében, gondoskodni az egyházi lelkészi, iskolai épületek fön-, tisztán- és jókarban tartásáról, vagy ezek felépitéséről; továbbá alkalmazza és elbocsátja a szolgákat; gondot visel az egyházi vagyon föntartására és szaporitására, a tőkék kamatoztatására; ügyel az alapok és alapitványok kezelésére; a vagyonokról leltárt készit; az epitropoknak és a szegények gondnokainak utalványokat ad nagyobb kiadásaik fedezésére; az év végén a végszámadást, valamint a következő évi költségvetést összeállitja az egyházi gyülés számára; megteszi az előmunkálatokat a diakonok, segédlelkészek, lelkészek, tanitók és tanitónők kijelölésére, választja egy évre az epitropokat, az árvák és szegények gondnokait, és hat évre az iskola igazgatóját, gondnokait stb. A bizott-

mány rendesen minden hónap első vasárnapján ülést tart. Szükség esetén azonban többször is; tanácskozmányoknál a többség dönt; szavazatok egyenlősége esetén az elnök szava a döntő.

II. Román nemz. egyh. egyház-községeinek szervezete.

II. A *román nemzeti egyházban* az egyházközség (plebánia) teendői a **plebániai zsinat**, **plebániai bizottság**, és a **plebániai gondnokság** utján végeztetnek.

Plebániai zsinat.

1. A *plebániai zsinatban* részt vesz a plebániának minden nagykoru, önálló, feddhetetlen magaviseletü és egyházi kötelességét teljesitő tagja. A plebániai zsinat főbb **teendői**: a plebániai bizottság tagjainak, a lelkész, segédlelkész, diakon, a plebániai gondnokok, tanárok, tanitók, az egyházmegyei zsinat, és a nemzeti egyházi congressus tagjainak megválasztása, a plebániai bizotság részéről különféle épitkezések, és javadalmazások iránt tett javaslatok megvizsgálása és helybenhagyása stb. **Elnöke** a helybeli lelkész, üresedés esetén a lelkészi helyettes, ezek akadályoztatása esetén, ha a plebániában több lelkész van, a szolgálatban legöregebbik foglalja el az elnöki széket, és ha egyátalán nincs helybeli lelkész, az esperesnek joga van más plebániai lelkészre bizni az elnökséget. A plebániai zsinat évenkint egyszer január hóban tartatik, de szükség esetén rendkivülileg is egybehivható. Érvényes határozat hozatalára a jelenlevő tagok szótöbbsége kivántatik, a szavazatok egyenlő száma esetén az elnök szava dönt. A zsinat valamely határozata elleni folyamodások 14 nap alatt nyujtandók be az esperesi székhez, ahonnan az egyházmegyei consistoriumhoz terjesztetnek fel.

Plebániai bizottság.

2. A *plebániai bizottság* a zsinat kebeléből választott testület, az egyházi község külső képviselésére, az egyházi, iskolai és alapitványi ügyek kezelése- és igazgatására; a bizottság, melynek tagjai három évre választatnak, az 1000 lelket meg nem haladó plebániákban 10; az 1500-ig terjedőkben 15; 2500-ig 25, és azon felül valókban 30 tagból áll. A lelkész, illetőleg helyettes, hivatalból tagja a bizottságnak, ahol pedig több lelkész van, a szolgálatban legidősb az; a bizottság megalakulván elnököt és jegyzőt választ. Üléseit rendesen évenkint julius és deczemberben tartja, a szükséghez képest azonban többször. Érvényes határozat hozatalára a tagok általános többségének jelenléte és a szavazatok többsége kivántatik, a szavazatok egyenlősége esetén az elnök dönt. A bizottság az egyházi és iskolai ügyekre nézve széles hatáskörrel bir; ezenkivül megszabja a feltételeket, melyeket a gondnokoknak a fekvőségek bérbeadása körül követniök kell, meghatározza az egyház iskola és alapok rendelkezés alatti pénzeinek elhelyezési módját, vizsgálja a gondnokok által beterjesztett számadásokat, választja az éneklőket, harangozókat és szolgákat; őrködik a plebá-

niai tagok vallásossága és erkölcsössége fölött, védi az egyház tekintélyét s jó hirnevét, a törvények értelmében plebániai könyvtárt létesit stb.

269. §. c) Bukovina és Dalmátiában.

I. A *bukovinai* g. k. püspökség hitágozati és egyházfegyelmi tekintetben a karlovitzi metropolita és az ottani zsinat alá tartozott; 1873. évben február 4-én (jan. 23.) kelt legfelsőbb elhatározás folytán azonban metropoliává alakittatván, függetlenittetett. A metropolita székhelye: Czernowitz.

II. A *zárai* g. k. püspökség Dalmátiában I. Napoleonnak[1] 1808. szept. 10-én kelt decretuma által alapittatott, s hitágozati és egyházfegyelmi tekintetben a karloviczi metropolita alá tartozott; később azonban az ő felsége I. Ferencz József által 1874-ben alapitott *Bocca di cattaroi* püspökséggel együtt a czernowitzi metropolita alá került.

A Zárában alapitott káptalan az Illyria kormányzója által 1810. jul. 23-án kiadott rendelet szerint hat tagból állott. Ezen káptalan azonban 1841-ben megszünt. A g. k. egyház ügyei az 1853. évi jul. 28-án kelt legf. elhatározás folytán ujabb szabályozást nyertek, az ezen alkalommal rendelt püspöki consistorium Zárában 1860-ban lépett életbe. Tagjai: a szerzetesek közül egy archimandrita, egy hegumen, a világi clerusból pedig egy protopresbyter és egy presbyter. Azokra nézve, kik a felsőbb rendeket ohajtják felvenni, vagy valamely plebániai javadalmat akarnak elnyerni, egy a püspök által javaslatba hozott és a cultusminister által 1810-ban jóváhagyott vizsgálat van behozva.

A g. k. plebániák számát és határait Dalmátiában az 1853. jul. 28-án kelt legf. elhatározás, illetőleg azon évi szept. 26-án kelt cultusministeri leirat szabályozza. A szabályozás 1855-ben vitetvén keresztül a plebániák száma 115-ről 91 plebánia, és 13 káplánság vagy expositurára szállittatott le.

A lelkipásztorságnál alkalmazott papok három osztályba soroztatnak, vannak: protopresbyterek[2], plebánosok, kitett káplánok.

[1] Ezen időben Dalmátia, mint az olasz királyság egy része, I. Napoleon alatt volt.

[2] Ezek száma eredetileg 8 volt; jelenleg azonban kilencz, miután a castelnuovoi protopresbyteratus 1860 febr. 20-án kelt legf. leirat által két protobresbyteratusra osztatott. A protopresbyteri hivatal nincsen helyhez kötve, hanem az a protopresbyteratus legérdemesebb tagjára ruháztatik.

Az 1853. szept. 20-án kelt legf. elhatározás szerint a kinevezett plebánosok intsallatio előtt a politikai hatóság által erősittetnek meg. Az 1853. jul. 28-iki legf. elhatározás, illetőleg szept. 26-án kelt cultusministeri leirat szabályozza a papság ellátását,[1] s megállapitja a templomok és paplakok épitése és fentartása körüli szabályokat.

HARMADIK SZAKASZ.

AZ EVANGELIKA EGYHÁZ ALKOTMÁNYA.[2]

270. §. 1. Németország. a) Az egyházi kormányzat.[3]

Németország. Kormányzat.

Németország legtöbb államában az evangelika egyház külső kormányzatát a fejedelem kezében találjuk. Ezen hatalom nem kifolyása, hanem járuléka a világi souverainitásnak, s egyházi közegek hozzájárulásával gyakorlandó. Az egyházi ügyek rendes kezelése a fejedelem oldalán levő consistoriumok által történik. Ezek kezdetben nemcsak kormányzó hatóságok voltak, hanem főleg házassági ügyekben egyházi törvényszékek is. Később több államban, jelesen Porosz- és Szászországban a birói hatáskör a polgári törvényszékekre lőn átruházva. A consistorium tagjait a fejedelem nevezi ki, egyházi és világi egyének közül. Egyes helyeken az egyházigazgatásban lefelé a superintendensek, inspectorok, metropoliták, dekánok és praepositusok vagy ephorok szerepelnek, de ezek az alájok rendelt lelkészek és egyházközségek fölött csak felügyeleti joggal birnak. Vannak Németországban oly he-

[1] Erről intézkednek még: az 1856. aug. 14-iki legf. elhatározás, illetőleg a szept. 1-én kelt cultusministeri leirat, valamint az 1877. évi febr. 22. kiadott legf. elhatározás is.

[2] *Weber:* De consistorio. Arnstad. 1647; *Ludovici:* Einleitung z. Consist. Pr. Halle 1713. 4; *Stahl:* Die Kirchenverfass. etc. *Nicolovius:* Gesch. d. bischöfl. W. in d. ev. K. in d. allg. Kirchenzeitung 1837. n. 19—22; *Richter:* Gesch. d. ev. Kirch.-Verf. in D. Lipcse 1851.; *G. V. Lechler:* Gesch. d. Presb. u. Syn. Verf. Leiden 1854.; *H. P. Jakobsohn:* Das evang. Kirchenrecht des preuss. Staates. Halle 1864/66.; *Th. Meier:* Das preuss. gemeine und provincielle Kirchenrecht Berlin 1868; *Hinschius:* Die evang. Landkirche in Preussen und die Einverleibung der neuen Provincen. Berlin 1867. *Kraussold:* Der landesherrliche Summepiscopat. Erlangen. 1860. *Heppe:* Die Presbyterial- und Synodalverfassung der evang. Kirche. Iserlohn 1868.

[3] *Walter:* 374. s köv. l.

lyek is, melyeken a presbyterialis zsinatrendszer található vagy tisztán, vagy a consistorialis rendszerrel vegyest. Poroszországban a nem uniált ágostai hitvallásu községeknél léteznek szabad választás utján alkotott egyházhatóságok, melyek fölé a Boroszlóban székelő consistorium van helyezve.

A superintendens kinevezése többnyire a fejedelem által történik a rendes lelkészek és hittani tanárok közül; néhol azonban a választási jog a papságot illeti, amidőn a megválasztott a fejedelem által csak megerősittetik. A superintendens hatáskörébe tartozik: a papok tanitása, hivatalviselése és erkölcsi magaviselete feletti felügyelet, a papok felszentelése, az isteni ige hirdetésére való felhatalmazás kiszolgáltatása, a papválasztások vezetése, a papok beiktatása, a megürült eklezsiák ideiglenes administralásáról való gondoskodás, az egyházi vagyon kezelésének ellenőrzése, a gyülekezetek vallási és erkölcsi viszonyainak felügyelete, a fizetés élvezetének eligazitása a lelkész és utóda között, a lelkész és gyülekezet között felmerült viszályok rendkivüli elintézése, s a kevésbé fontos felmentések megadása.

A lelkészi hivatalban előforduló egyes elnevezések u. m. Pfarrer, Oberpfarrer, Pastor, Archidiakon, Diakon, Subdiacon, egyszerü rangkülönbséget, nem pedig kánonjogbeli fokozatot jelentenek.

A gyülekezetek joga nem terjed többre, mint, hogy azon kötelességükért, hogy az egyház szükségleteit fedezik, az egyházi vagyon kezelésénél érdekeiket képviselhetik, s hogy néhol a vagyonkezelő választásába is befolynak. A lelkészállomási viszonyok megváltoztatásánál az egyházi felsőbbség nézeteiket meghallgatja, s a papi hivatal betöltésénél is van némi befolyásuk.

Az evangelika egyházban némely helyen még káptalanok is fordulnak elő. A kath. egyháztóli elszakadás alkalmával ugyanis némely székes káptalanok és rendek protestanssá lőnek; sőt a jelen század elejéig vegyes káptalanok is voltak, kath. és protest. kanonokokkal pl. Halberstadt és Mindenben. A káptalanok közül emlitendők a brandenburgi és naumburgi. A brandenburginak tagjai: hét praelatus és nyolcz kanonok; a naumburginál hat praelatus, hat kanonok, hat majores és négy minores praebandati van alkalmazva; a merseburgi- és seitzi-, a meiszeni- és wurzeninál is több praelatus és kanonok alkalmaztatik. Ezeknél a kellékek-, felvétel- vagy kinevezésre nézve bizonyos statutumok vagy szerződések léteznek. Némely helyen a kinevezés egyedül a fejedelmek által történik; másutt pedig csak a páratlan számu hónapokban gyakorolják a fejedelmek a kinevezési jogot. Oly he-

lyeken, hol a kellékek- és kinevezésre nézve különös intézkedések nincsenek, a kellékek- és választásra nézve a kánonjog szabályai alkalmaztatnak, a kánonjogellenes választásnál a kinevezési jog a fejedelemre háramlik. Néhol a kanonokság bizonyos tanársággal állandóan van összekötve, pl. a meiszeni és wurzeninál. A káptalanok azonban az egyházi életben minden jelentőség nélküliek; az egyház igazgatására nincsen befolyásuk, inkább nyugdijintézeteknek tekintendők, melyekben különösen a nemesszületésüekre van tekintet. A jövedelem egyes káptalanoknál 1200—9000 tallérra tehető. A tagok időközönkint — a régi kanonoki öltönyben — u. n. káptalani ülést tartanak, ami Brandenburgban évenkint Szent-Mihály napján szokott megtörténni.

Németországban némely helyen protest. nőszerzetek és kolostorok is vannak, melyek még az elszakadás előtti kath. időkből maradtak fen. De ezek is inkább a nemesszületésü nők részére fennálló nyugdijintézeteknek tekinthetők.

271. §. b) Az isteni ige kezelése.

Isteni ige kezelése.

Az isteni ige kezelése egyedül a lelkészi hivatal által történik. A lelkészközség fogalma-, a lelkészi hivatal jogai és kötelességeire nézve a protestans egyházjog megegyezik a kath. egyházjoggal. Egyes nagyobb községekben a tulajdonképeni lelkész mellett archidiákon, diákon, vagy subdiákon néven több pap van alkalmazva, kik vagy az alapitvány vagy a szokás által megállapitott müködési körben különféle lelkipásztori teendőket teljesitenek. A lelkészi állomások üresedése alkalmával, vagy ha a lelkész lelkipásztori teendőiben betegség vagy bármily alapos oknál fogva rövidebb ideig akadályoztatik, a superintendens rendelete folytán a szomszéd lelkészek vannak segélyére. Hosszabb akadályoztatás esetén a consistorium által megvizsgált jelöltek közül adatik a lelkész mellé egy helyettes (vicarius adjunctus), ki ha ordinálva van, minden plebániai teendőt teljesithet; ez a lelkésztől függ; és tőle nyer ellátást. Oly városokban, hol több lelkész alkalmaztatik, ezek néhol egy ministeriumnak nevezett külön testületet képeznek, melyen a lelkipásztori ügyek fölött tartatnak értekezletek. Néhol a lelkész mellett községi bizottság, egyházi tanács, vagy presbyterium létezik; de ennek teendője legtöbb helyen csak az egyház vagyonának kezelésére szoritkozik, a kormányzás vezetése a lelkészt illeti.

272. §. 2) Az angol püspöki egyház.

Angol püsp. egyház szervezete.

Az angol püspöki, vagyis államegyház[1] angol magas egyháznak is neveztetik. Alapja 1531-ben vettetett meg. Feje az időszerinti király,[2] az ő névszerint kijelentett s a választó káptalanokra nézve kötelező erővel biró akarata szerint választatnak az érsekek, püspökök és káptalanbeliek. Angolországban a király alatt a canterburyi és a yorki érsek áll; amaz alá 20 püspök tartozik, ennek pedig 7 püspök van alávetve. Irhonban két érsekség van: a dublini és armaghi; mindenik alá öt-öt püspök tartozik. A püspökök oly hivatalos hatáskörrel birnak, mint a római kath. egyházban.

Miután az egyházi convocatio intézménye már csak névszerint áll fön, a püspöki s illetőleg érseki joghatóság a püspökmegyei, s az ezektől felebbezésekben is eljáró érsektartományi törvényszékek által gyakoroltatik, melyeknek hatósága alá törvényszerint számos más jogesetek is tartoznak ugyan, de a fönálló gyakorlat szerint csak az örökösödési, házassági és egyházbirtoki ügyek esnek.

Minden püspök mellett mint tanácsadó testület a káptalan (chapter) áll, ennek feje a joghatósággal ellátott dékán (deacon.) Az egyes püspöki megyék főesperességekre (archdeaconries) oszlanak; ezek vidéki esperességekre (rural deaconries), melyek ismét a plebániákat (parishes parsonages) foglalják magukban. A főesperesek az egyházi bíróságok legalsóbb fokát képező saját törvényszékkel birnak. A plebánosok (incumbents), ha az egész nagy dézsmát birják, rectoroknak; ha annak csak egy részét vagy a kisebbiket birják, vicároknak; ha pedig dézsmát nem kapnak s más alapitványokból javadalmaztatnak, perpetual curates-eknek neveztetnek. A királyok, egyházi és világi méltóságok kápolnái[3] mellett az illető kegyur

[1] Az államegyházon kivül vannak még Angliában más szabad egyházak is. Eltekintve a katholikusok-, mormonok- és zsidóktól, vannak ott még methodisták, independensek, skót presbyterianusok, unitáriusok, quäckerek, swedenburgianusok és még más, a protestantismushoz tartozó vallásfelekezetek.

[2] *Anglic. Confess.* Art. XXVII.; VIII. Henrik egyik törvénye (35. Henr. VIII. c. 3.) szerint a király egyéb czimei között a hit és az angol egyház védője czimmel is él. A hit védője czimet VIII. Henrik X. Leo pápától nyerte; mert midőn még a róm. kath. egyháztól el nem szakadt, Luther ellen irt.

[3] Megemlitendő különösen a st. jamesi és windsori királyi kápolna. Az udvari lelkészethez mintegy száz személy tartozik, első közöttök a kir. kápolna dékánja.

méltóságához mért számban[1] káplánok vannak alkalmazva. A plebánosok mellett nagyobb egyházaknál általok fizetett segédek (curates) vannak.

Anglia és Irhon érsekei, püspökei mint a javadalmaikat tevő gazdag bárságok birtokosai a felső házban üléssel és szavazattal bírnak. A canterburyi érsek koronázza a királyt, első pairja az országnak, s helye mindjárt a királyi család tagjai után van a felsőházban; számos oly esetekben ment fel, melyekben hajdan felmentvényeket a pápák osztogattak, egyetemi rangfokozatokat adományoz és egész Angolország primása- és metropolitájának neveztetik, mig a yorki egyszerüen Anglia primásának czimeztetik.

273. §. 3) Svédország, Norvegia, Island, Oroszország és Dánia.

I. *Svédországban*[2] az egyház a püspöki rendszer alapján van szervezve. Az egyház feje a király, ki jogait a királyi kanczellária egyik osztálya által gyakorolja. A király alatt állanak az upsalai érsek, mint az ország főpapja, primása, és 11 püspök. A püspöki hivatal itt megtartá régi hatáskörét a külső igazgatást és törvénykezést illetőleg is. A püspökök oldala mellett a káptalanok vannak, melyek élén a prépost áll, vagy egyházi consistorium létezik, melyben a püspök elnököl és egyes meghatározott ügyeket azzal együtt kezel. Tagjai a székes-káptalani prépost vagy a székesegyház lelkipásztora; továbbá Upsala- és Land-ban a hittan, másutt pedig a gymnasium rendes tanárai.

Az evang. egyház szervezete: a) Svédországban,

A püspökség kerületekre (contractus) oszlik; ezek előljárói prépostoknak neveztetnek s felügyeleti jogot gyakorolnak. A kerületek több egyházat magában foglaló egyházkörökre (pastoratus) szakadnak, melyeket egy-egy lelkipásztor (kirkoherde) kormányoz. Oly község, melyben a lelkipásztor lakik, anyagyülekezet nevet visel; a többi pedig fiókegyháznak neveztetik. A lelkipásztorok mellett nagyobb helye-

[1] Minden püspök vagy herczeg hatot, gróf ötöt, báró hármat, özvegy pairnő kettőt stb. tarthat.

[2] *Knös:* Kurze Darstellung der vornehmsten Eigenthümlichkeiten der schwedischen Kirchenverfassung. Stuttgart 1852; *Schubert:* Schwedens Kirchenverfassung und Unterrichtswesen. Greifswald 1821/22.

ken rendes fizetéssel ellátott káplánok, vagy comministri nevezetü segédek müködnek.[1]

A püspökségekben a papság néha zsinatokra gyül össze. Az egyházkörökben a lelkipásztor elnöklete alatt egyháztanács (kirkorad) létezik; a fegyelmet pedig hat férfiu testülete (sexmän) kezeli.

b) Norvegiában, II. *Norvégiában* a felügyeletet hat püspök viszi; segitségökre szolgálnak a káptalanok, melyek élén a prépostok állanak és az egyházi consistoriumok; amazok inkább a törvénykezésre, ezek pedig az igazgatásra hivatvák.[2] Ilyen az egyházalkotmány *Islandban* is.

c) Oroszországban, III. Hasonló szervezettel bir a *finn* egyház Oroszországban. A helsingsforsi császári tanács egyik osztálya gyakorolja az uralkodót illető egyházi jogokat. Legfőbb folyamodásban az ügyek Sz.-Pétervárra a czár elé vitetnek. Az abói érsekség mellett egy püspökség létezik.

Oroszország egyéb részeiben inkább consistorialis szervezetet találunk. A czár jogait a főconsistorium által gyakorolja, melynek tagjai részben egyháziak, részben világiak. A püspökök vagy superintendensek kerületeiben oldaluk mellett egyházi consistoriumok állanak; a consistorium elnöke világi; tagjai egyháziak és világiak. A superintendensek kerületi egyházkörökre, ezek plebániákra oszlanak.

d) Dániában. IV. *Dániában* az egyházalkotmány nagyrészt még püspökségekre van alapitva. A király az egyház feje; ő az első püspök, ő törvényhozó és biró, nyolcz püspök áll alatta; ezek között első a seelandi; ez a többieket szenteli és a királyt keni fel. A püspököknek nincsen joghatóságuk, hanem csak felügyelési joggal birnak. A házassági ügyek a világi törvényszék elé tartoznak. A püspökök mellett a püspöki hivatal külügyeinek vezetésére királyi biztosok állanak. A püspökség egyes kerületeiben a püspök alatt prépostok vannak alkalmazva; ezek a kerület (herred) lelkészei által kebelökből választatván, a püspöktől nyerik megerősitésöket. A prépostok felügyelési, sőt bizonyos egyházi ügyekben törvénykezési hatósággal vannak ellátva; továbbá a püspök elnöklete alatt évenkint zsinatot tartanak, s a hozott határozatokat közlik kerületeik lelkészeivel. Alattok állanak az egyes községek lelkészei; ezeknek pedig lelkipásztori teendőkben segitségül az általok fizetett segédlelkészek szolgálnak.

A plebániákban a világi presbyterium (kirkorad), mely az egy-

[1] Norvégiában van 53 prépost, 333 lelkészsegéd.

[2] Van 170 contractus, 1224 pastoratus, 1214 fiók-egyház és 535 káplánság.

ház vagyonára felügyel és a lelkészeket a fegyelem kezelésében gyámolitja, működik.

274. §. 4) Svájcz, Franczia ország, Skóczia, Németalföld.

Az evang. egyh. szervezete: a) Svájczban,

I. *Genfben* Kálvin által az egyház egészen a presbyteri rendszer alapján szerveztetett. Ő egy állandó, az államhatalomtól teljesen független, a lelkészek- és egyházvénekből álló consistoriumot és bizonyos időben tartandó zsinatot állitott fel. Ehelyett azonban halála után csupán lelkészekből álló s a városi tanácsnak alárendelt testület (la vénérable compagnie) szerveztetett. Az 1814-iki alkotmány szerint is az egyháztanács némileg függési viszonyban van az államtanácshoz.[1] Svájczban különben a hány canton, csaknem annyiféle egyházalkotmány van.

b) Franczia országban,

II. *Franczia ország* a presbyter-rendszert teljesen föntartotta. Minden egyházközségben volt egy, papokból, egyházidősbekből és diakonokból álló consistorium. Minden consistorium egy papot és egy egyházvénet küldött az évenkint kétszer meghatározott kerületekben tartandó colloquiumra, s azon zsinatra, mely a tartományban évenkint egyszer tartatott és minden tartományi zsinat kebeléből két papot és két egyházvénet választott a közzsinatra, mely kezdetben évenkint, 1598 óta csak minden harmadik évben tartatott meg.

A közzsinatok 1660-ban XIV. Lajos által eltiltattak és 1685-ben az egész alkotmány meg lett szüntetve. A 18. Germinal X. törvény szerint minden ref. egyházközség t a n á c s c s a l (consistorium) bir; minden öt egyházközség képez egy kerületet, melyben tartandó z s i n a t r a minden egyházközség egy lelkészt és egy idősbet küld. Az ágostai hitvallásu egyházközségeknek szintén t a n á c s u k (consistorium) van: öt község egy f e l ü g y e l ő - k e r ü l e t e t (inspection) képez; ennek gyüléseire minden község egy lelkészt és egy egyházvénet küld; a kerület kebelében levő lelkészek közül egy állandó felügyelőt (inspector) választ. Van továbbá két f ő e g y h á z t a n á c s (general consistorium), ezek mindegyike egy világi elnökből, két felügyelőből és minden felügyelő kerület egy-egy küldöttjéből áll.

c) Skócziában,

III. *Skócziában*[2] a tiszta presbyter-rendszer van elterjedve. Min-

[1] *Walter* 391. l.

[2] *Köstlin*: Die schottische Kirche 1852.

den egyházközség egy gyülekezettel (kirksessions) bir, melyben a papok, előljárók és diákonok vesznek részt. Ezen gyülekezet felügyel a rendre ; erkölcsiségre és kezeli az egyházvagyont. Több egyházközség egy közös presbyterium alatt áll; ezekre minden községből a lelkész és egy egyházvén havonkint egyszer megjelenik. A presbyteriumi uniokból alakul az évenkint kétszer tartandó tartományi zsinat; s végre efelett áll a főzsinat (General Assembly), mely évenkint egyszer tartja üléseit.

d) Németalföldön.

IV. *Németalföldön*[1] a reformatus egyház alkotmánya olyan volt, mint régenten Francziaországban. A forradalom alatt a francziák 1795-ben Németalföldet elfoglalván politikai alkotmányát felfüggesztették, mely alkalommal az egyház alkotmánya is erős rázkódást szenvedett. A restauratio után a király uj alkotmányt készittetett, mely általa 1816-ban meg lőn erősitve. Ez 1851-ben jelentékeny módosulást szenvedett, s azóta is több pontban esett változás alá, oly irányban, hogy az ügyek elintézésére a világi elem mindig nagyobb tért nyert, az állam befolyása pedig mindig jobban kevesbedett ; de azért a mai hatóságokban is nagyobb számmal vannak a papok, mint a világiak ; minden gyülésen az elnökség a papság kezében van.

Egyházi tanács.

Első hatóság minden egyes gyülekezetben az egyházi tanács (kerkeraad). Tagjai : a lelkész, ha többen vannak valamennyien, és a presbyterek (ouderlingen), kik a község legműveltebb, legelőkelőbb tagjai közül választatnak. A gyülekezetben levő diakonusok nem tagjai az egyházi tanácsnak. Ha valamely gyülekezetnek alkalmas egyének hiánya végett nem lehet egyházi tanácsa, annak ügyeit a megyei kormány a lelkészszel együtt kezeli. Az egyházi tanácsnak, melynek elnöke a lelkész, hatáskörébe tartozik: a vallástanitás, a közisteni tisztelet és az egyháztagok magaviselete feletti ügyelet, ezen ügyekben egyuttal elsőfoku biróság. A lelkész és a gyülekezet világi hivatalnokait az egyházi tanács egyesülve egy collegiummal választja, szem előtt tartva a patronus jogát ; a collegiumnak tagjai pedig az egyház szavazatképes tagjai által választatnak. A kisebb és vagyontalanabb gyülekezetekben a királyi család, a vagyonos urak s népes és vagyonosabb gyülekezetek patronatussal birnak, s azért azok kormányzatára, valamint a papválasztásra is befolynak.

Négy-öt gyülekezet egy kerületet (ring) képez, melynek papjai a kerületben megürült egyházban a betöltésig a papi teendőket teljesitik ; évenkint összejönnek s tudományos és a papi teendőkre vonatkozó gyakorlati értekezéseket tartanak.

[1] V. ö. *Kovács Albert* i. m. 437. és köv. lapj.

Második hatóság a megyei kormány (klassikaal bestuur) Áll egy elnök, egy ülnök és egy irnokból, a megye nagyságához képest még 2—4 papból, s minden két papi tag után egy világi presbyterből. Ezen tagok választása az általános megyegyülés (klassikale vergadering) által történik. A megyegyülés tagja a megye minden papja s minden gyülekezet küldhet bele annyi presbytert, ahány papja van. — A megyei kormány hatáskörébe tartozik: a megye községeire, papjaira való felügyelet, gondoskodás az üresedésbe jött eklezsiák betöltésére nézve, felvigyáz az egyes pénztárakra s gondoskodik a papok özvegye és árváiról. Mint elsőfoku bíróság működik az egyházi tanács tagjai, papok és papjeleltekre nézve, oly esetekben pedig másodfoku bíróság, melyekben első az egyházi tanács. Megyei kormány.

Harmadik hatóság a tartományi kormány (provincial kerkbestuur). Az egyház Németalföldön 11 tartományból áll; ezek ismét 40 megyére oszlanak, s minden megye több kerületet foglal magában. A tartományi kormány ugy alakul, hogy abban minden megye egy papi képviselőt, s két megye egy világi presbytert választ. A tartományi kormány elnöke a testület által a papi tagok közül választatik. Ülés évenkint háromszor tartatik. Teendői: az egyházi tanácsosok, papok felett egyházfegyelmet gyakorol, mely jogánál fogva egyeseket hivataluktól is megfoszthat, megvizsgálja a pályavégzett theologusokat, kik csak a sikeresen kiállott vizsgálat után választhatók lelkészekké, határoz a megyei kormányok ügyei felett, s felügyel a tartományi özvegyi pénztárra. Második foku bíróság oly eseteknél, melyekben a megyei kormány elsőfoku bíróság. Tartományi kormány.

Negyedik és legfőbb hatóság a közzsinat (allgemeine Synode der Nederlandsche hervormdekerk). Tagjai: a tartományi kormány által saját tagjai közül választott egy pap, valamint a vallon egyház és az indiai egyház részéről is egy; azután három presbyter, kik a tartományok, és a vallon egyház által küldetnek; a három ref. hittani kar egy-egy küldötte, a jegyző és egy pénztárnok, ha a cultusminister reformatus, szintén jelen lehet. Az elnök a papi tagok közül a zsinat által választatik. Ülés évenkint egyszer julius első szerdáján Haagában tartatik. A közzsinat feladata egyházi törvényeket hozni, a vallástanitásra, erkölcsiségre, az egyház tanára és az egyházi hatóságokra felügyelni. Másodfoku bíróság oly esetekben, melyekben a tartományi kormány mint elsőfoku bíróság itél. A mely esetekben a zsinat elsőfoku bíróság, azokban a felebbezés a cultusminiszteriumhoz történik. Közzsinat.

Egyik zsinattól a másikig, a folyó ügyek elintézésére, és az időközi kormányzásra, a közzsinat kebeléből zsinati bizottság (allgemeene synodale commissie) alakul. Tagjai: az utolsó közzsinat el-

nöke, alelnöke, jegyzője, három pap, három presbyter és egy theologiai tanár, kit a három kar sorban küld. A reformatus cultusminiszter is jelen lehet, de szavazata nincsen.

275. §. 5) Ausztria.

Az ev. egyh. szervezete Ausztriában.

Az evangelika egyház szervezete a német örökös tartományokban az 1864-ben tartott ágostai és helvét hitvallásu közzsinatok határozatain nyugszik, melyeket ő felsége 1866-ik évi jan. 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával szentesitett. Eszerint az egyházkormányzatot

Presbyterium.

a lelkész, és 6—32 választott tagból álló presbyterium, kisebb községeknél az egész gyülekezet; nagyobb számu gyülekezeteknél pedig

Gyülekezeti képviselet.

legfölebb 200 tagból álló gyülekezeti képviselet viszi. A lelkész a próbaszónoklat után az összes szavazatképes tagok által választatik. A presbyterium hatáskörébe az egyházközség beligazgatása tartozik. A községi képviselet elnöke a lelkész vagy a világi gondnok (curator). A képviselet választja a presbyterium tagjait, a tanitókat, meghatározza a fizetéseket, az egyházközség vagyonára felügyel, az évi számadásokat vizsgálja stb.

Több község egy senioratust képez; ennek ügyeit a hat évre választott senior, consenior és világi gondnokból álló

Senioralis választmány és közgyülés.

senioralis választmány és a senioralis közgyülés vezeti. A seniort a presbyteriumok választják; ő áll a senioratus élén, ő a kerületi tanfelügyelő s közvetitő az egyes községek és az egyházkormányzat felsőbb közegei között. A senioralis választmány intézi el az egyes községek között felmerült egyenetlenségeket, vizsgálja a templom- és iskolaszámadásokat. Több senioratusból alakul a superintendentia, élén a superintendenssel, aki az oldala mellett levő

Superintendentialis választmány és gyülés.

superintendentialis választmánynyal és a superintendentialis gyüléssel vezeti az egyház kormányát. A superintendens a superintendentia presbyteriumai által seniorok, lelkészek vagy hittanárok közül éltefogytáig titkos szavazás utján választatván, ő felsége által megerősittetik. Ő a superintendentia főpásztora, látogatja az egyházközségeket és azok iskoláit stb. A superintendentionalis választmány tagjai: a superintendens vagy helyettese, a superintendentia világi főgondnoka vagy helyettese, és négy évre választott két tag és ugyanannyi póttag. A választmány a superintendens elnöklete alatt viszi a megye kormányát és a folyó ügyeket intézi. A superintendentialis gyülés tagjai: a superintendens és helyettese, a seniorok és a senioratus világi gondnokai, a senioralis gyülésen választott két lelkész és két világi küldött, Bécsben az evang.

hittani kar egy küldöttje, másutt, ahol evang. tanintézet létezik, a tanártestület egy küldöttje. Üléseit rendesen minden harmadik évben tartja. Hatáskörébe a superintendentia kormányzatát illető ügyek tartoznak.

Végre az összes egyház vezényletére, mind a két felekezet részére szolgálnak a *közzsinat* és az ez által kiküldött *zsinati választmány*. A közzsinat Bécs városában minden hatodik évben a ministerium által hivatik össze. Tagjai: a superintendensek, a superintendentia világi gondnokai, a seniorok, minden senioratusból egy világi képviselő és a bécsi hittani kar egy küldöttje. Feladata: egyháztörvényhozás és a fontosabb vallás- és hitügyek elintézése stb. A hozott törvényeket ő felsége szentesiti, a liturgiai, szertartásos és hittani határozatok pedig az egyházfőtanács jóváhagyását igénylik. A közzsinat saját kebeléből két egyházi és két világi tagot választ. Ezen választmány a legközelebbi zsinatig az egyházfőtanács oldalán mint véleményező és tanácsadó testület van alkalmazva. Közzsinat. Választmány.

Az összes evang. superintendentiák egyházkormányának közös közege az egyházfőtanács. Tagjai: egy, ő felsége által életfogytig kinevezett világi elnök, a két vallásfelekezetből egy-egy papi és egy-egy világi szintén ő felsége által kinevezett tanácsos. Hatáskörébe tartozik az egyházi felügyelet, az egyház alkotmányának épségben tartása, az evang. egyház békéje és jogainak megőrzése, a lelkészjelöltek és azok ordinatiója feletti felügyelet, a superintendenseknek egyházkormányzati ügyekben való gyámolitása, fegyelmi ügyekben határozathozatal, az egyházvagyon fölötti őrködés stb. Egyházfőtanács.

Az *ágostai hitvallásuaknak* van 5 superintendentiájok, ugymint: 1) a bécsi, 5 senioratussal; 2) a felső ausztriai 2; 3) a csch superintendentia 2; 4) a morva-sleziai 3; 5) a lembergi 3 senioratussal. Superintendentiák.

A *helvét hitvallásuaknak* pedig 4 superintendentiájok van, ugymint: 1) a bécsi, ez nem oszlik senioratusokra; 2) a csehországi 3; 3) a morvai 2; 4) a lembergi egy senioratussal.

6) A magyar állam.[1]

Az egyházkormányzat szerkezete.

I. Magyarországban.

276. §. Rövid történelem.

Reformáltak. I. A *reformáltak.* A reformatio ügye hazánkban az ország akkori zavargó állapota és a gyászos mohácsi vész következtében gyorsan haladt előre (108. §.). Kezdetben a két vallásfelekezet között nem volt különbség. A reformáltak többszörös tanácskozmány után összejöttek Debreczenben 1567-ben és itt a helvét hitvallást ünnepélyesen elfogadták. Ezután több zsinaton az egyház szervezete fölött tanácskoztak. Az ezen ügyben tartott nevezetesebb zsinatok: a komjáthi 1626-ban és a szathmár-némethi 1646-ban. A reformált egyházban elvileg a zsinat-presbyteri igazgatás fogadtatott el. Ezen elv lassankint gyakorlatba is átment, az 1734-ben kiadott „*Carolina resolutio*“ után négy superintendentia létesittetett, s világi gondnokok választása is elrendeltetett. Végre az 1860-ik évben Debreczenben tartott egyetemes értekezlet folytán az eddigi zártkörben tanácskozó s önmagukat kiegészitő presbyteriumok helyett a képviseleti rendszer lőn behozva.

Az evangelium szerint reformált magyarországi ker. egyház, mely országos törvényeinkben helvéthitvallásu evangelikusnak nevezetik, magában foglalja jelenleg mindazon reformált vallásu egy-

[1] Lásd *Kovács Ferencz*: Egyetemes és részszerü egyházjog. Debreczen és Nyiregyháza 1870. 107—148. lap. — *Révész Imre*: A protestans egyházalkotmány alapelvei, Szarvas 1856; — *Kerkápolyi Károly*: Protestans egyházalkotmány stb. Pápa 1860. — *Fridrich Schuller von Libloy*: Protestantisches Kirchenrecht stb. Hermanstadt 1871. — *Dosa Elek*: Az erdélyhoni evangelico-reformatusok egyházi jogtana. Pest 1863. — *Kolosváry Sándor*: Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga. Kolozsvár 1877. — A magyar protestans egyház alkotmányának fejlődéséről jelesen pedig: kezdettől a bécsi békeig; a bécsitől a szathmári békeig; a szathmári békétől a türelmi rendelet kiadásáig; s ettől végre a jelen időig bőven értekezik *Kovács Albert* i. m. 137—228 lapjain

házközségeket, melyek a magyar koronához tartozó országok és tartományok területén léteznek.[1]

Az egyházközségek, egyházmegyék és egyházkerületek alkotják a magyar ref. egyház egyetemét. Ezeknek megfelelő fokozatokban a gyülések és hatóságok: egyházközségiek, egyházmegyeiek, egyházkerületiek és egyetemes egyháziak.

II. Az *ágostai hitv. ev. egyházbeliek.* Ezek kezdetben testvérületekre (contubernium) oszlottak; később önálló senioratusok keletkeztek. 1734. után négy superintendentia állittatott s a világi felügyelők is behozattak. Ágostai hitv. ev. egyházbeliek.

A)

Az egyház képviseleti és kormányzati hatóságai jelenleg.[2]

277. §. a) Az egyházközségek, vagy gyülekezetek.

I. *A reformált egyházban. Egyház község* alatt több protestans egyénnek bizonyos területen közös és nyilvános vallásgyakorlati czélból egyesült összege értetik. Ref. egyház.

Az egyházközségek anya,- társ,- leány- s fiók-egyházközségek. Anya-egyházközségek azok, a melyek saját templomukat s az önálló rendes lelkészi hivatalt, kebelökben állandóan fentartani képesek. Társegyházak, melyek együtt tartanak fen egy önálló rendes lel- Egyházközség

[1] Az 1881. évi debreczeni zsinat az iskolákat illetőleg kimondotta, hogy a ref. egyház alsó és felső iskolái, mint a vallás szabad gyakorlatának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények, s az egyház föntartásának eszközei, mindenestül az egyház testéhez tartoznak, s az egyházi hatóságok alatt állanak. A zsinat továbbá kimondja, hogy: mindenféle egyházi és iskolai belügyeket a fenálló egyházi törvények és rendszabályok szerint, a jelen egyházi törvényben megállapitott fokozatos képviselő testületek, kormányzó hatóságok és bíróságok, ugyszintén a törvényesen választott egyházi tisztviselők intéznek, épen maradván ő felségének a királynak az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga (jus supremae inspectionis). A mennyiben azonban a fentebb megjelelt egyházi testületek saját körükben hozott rendszabályaikat, határozataikat s itéleteiket önhatóságilag nem foganatosithatnák, miután az egyház önkormányzati joga, intézményei és törvényei az állam oltalma (jus advocatiae) alatt állanak, azok végrehajtása végett jogositva vannak az állam közigazgatási hatóságainak segélyét s eljárását igénybe venni.

[2] A magyar protestans egyház ezen tanánál kiváló figyelmet a reformált egyházra forditottunk, melyhez az 1881. évi debreczeni zsinat adatait használtuk.

készi hivatalt. Leány-egyházközségek azok, a melyek erre képesek nem levén, valamely anyaegyházközséghez vannak csatolva s iskolájuk és tanitójok van. Fiókegyházak pedig azok, melyek önállólag sem lelkészt, sem tanitót nem tartanak. — Az anya,- társ,- leány- és fiókegyházközségek jelenlegi határai, és egymáshoz való törvényes jogviszonyaira vonatkozó változtatás, valamint uj anya,- társ,- leány- és fiók-egyházközségek alakulása egyházmegyei és az egyházkerületi hatóság helybenhagyása által történhetik. Az anya,- társ,- és leányegyházak közötti közigazgatási viszonyok és ezek alapján keletkező jogok és kötelességek, az érdekelt egyházközségek közt létre jött egyesség, és ennek nem sikerülése esetében az illető egyházmegye s egyházkerület határozata által állapittatnak meg. Az ujonnan alakuló egyházközségnek az általa eddig más egyházközséggel közösen használt egyházi és iskolai vagyonból, csak azon esetben lehet jogos követelése, ha ez annak idején formaszerü szerződésben világosan kiköttetett.

Az egyházközség rendes tagjainak:

Magyarországnak minden reformált vallásu lakosa és honpolgára, azon a helyen tekintetik az egyházközség rendes tagjának, a hol tagja a polgári községnek. Ha pedig az ily helyen ref. egyházköz-

[Ezen zsinat munkálata a ministerelnökség, az igazságügyminiszterium és a vallás- és közoktatásügyi ministerium képviselőiből álló bizottság által részletesen tárgyaltatott. — A ministertanács 1882. évi jun. 17-iki ülésben a bizottság javaslatát magáévá tevén, megbizta a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy ezen határozat alapján ő felségének előterjesztést tegyen. Ezen előterjesztés jul. 2-án megtétetett. Az erre vonatkozó legfelsőbb elhatározás julius 30-áról van keltezve. E legfelsőbb elhatározás a zsinat elnökének, báró Vay Miklósnak azzal adatott ki, hogy az ő felsége által kivánt változtatásokat az ujból összehivandó zsinat elé terjeszsze, és a szervezési munkálatot a zsinat ezen utasitások szerint módositsa. A kivánt módositások az iskolaügyre (melyre nézve az kivántatik, hogy a zsinat a bemutatott alkotmány-szervezeti munkálatokból az iskolákról szóló egész második főrészt különitse el s annak idején a többi részek legfelső jóváhagyása, és megerősitése után külön terjeszsze fel), az állam és hitfelekezet közti viszonyra, továbbá az állami felügyeletre vonatkoznak a hitelveket és a hitfelekezeti szervezetet azonban nem érintik]. Érintjük ugyan az ágost. hitv. ev. egyház idevonatkozó tanát is, habár némileg rövidebben, mert ámbár itt-ott eltérő intézkedések vannak is a két hitfelekezet egyházánál, főbb elvekben mégis megegyeznek. A magyarhoni ág. hitv. ev. egyháznak közös alkotmány tervezete eddig nincs, hanem létesitése az egyetemes gyülés által most terveztetik; mind a 4 egyházkerület szervezetét együtt tárgyaltuk a 82. §. b)-ben megjelelt legujabb források alapján; minden egyházkerületnek külön egyházrendezete van ugyan, de az elvekben szintén megegyeznek.

Jegyzet. Épen midőn ezen iv sajtó alá került, ült össze Debrecenben 1882. sept. 10-én a zsinat, hogy az 1882. évi jul. 30-áról kelt legfelsőbb leirat folytán kivánt változtatások fölött tanácskozzék. A tanácskozás eredményét, valamint ezen munka nyomtatásának befejezéseig felmerülendő mozzanatokat a mü végén közölni fogjuk.

ség nincs, tagja azon ref. egyházközségnek, melynek területéhez lakóhelyét az egyházmegyei hatóság beosztja. Ha a ref. egyház valamely tagja, illetékes egyházközségben illetőleg községekben is rendesen és állandóan viseli az egyházi terheket: ott az egyháztagokat illető jogokat is gyakorolhatja. Aki előbbi egyházközségből más egyházközségbe teszi át lakását, hat heti ott lakás után az egyházközségi tagság jogainak és kötelességeinek tényleges gyakorlatába lép.

a) jogai,

Az egyházközségi tagoknak j o g u k b a n áll: a közönséges isteni tiszteletet, sacramentumokat, mindenféle egyházi és iskolai intézeteket, a lelkészek tanitók és más egyházi tisztviselők szabályszerü hivatalos szolgálatát, az egyházi és iskolai hivatalokra, s tisztségekre való választást és választhatóságot, a fenálló törvények értelmében igénybe venni és használni, s vallásügyi jogaik sérelme esetén, a fokozatos egyházhatóságok védelmét megkivánni. K ö t e l e s s é g ö k pedig: ugy magán életökkel, mint közszolgálataikkal az egyház és iskola javát és virágzását előmozditani; gyermekeik oktatásáról, s vallásos neveléséről kellően gondoskodni; a fenálló egyházi törvényeknek, rendszabályoknak s a törvényes egyházi felsőségnek engedelmeskedni: az egyházközség és presbyterium bizalma által rájok ruházott hivatalokat elvállalni; az egyház és iskola fentartása czéljából rájok rótt terheket pontosan viselni.

b) kötelességei.

Presbyterium.

Az egyházközség belügyeit az egyházközség által választott p r e s b y t e r i u m intézi.

Az egyházközség h a t á s k ö r é b e tartoznak:

a) a rendes lelkész választása a törvény értelmében;

b) a presbyterek és egyházközségi gondnokok választása;

c) a presbyterium által ujabb teher kivetés, egyházi fekvő birtok eladása, vétele, csereszerződés, kölcsönügylet megkötése iránt az egyházközség elé terjesztett javaslat feletti határozás, mely határozatok az egyházi felsőbb hatóságok jóváhagyása alá terjesztendők.

Mily módon gyakorolja az egyházközség a fentebb emlitett s számára fentartott ügyek feletti — vagy más már gyakorlatában levő határozás jogát, azt az egyes egyházkerületek szabályrendelet által állapitják meg, különös tekintettel arra, hogy azt az egyháztagok közvetlenül-e vagy választott képviselőik által, s mily eljárás és módozatok mellett gyakorolják.

A presbyterium t a g j a i:

Tagjai.

a) H i v a t a l b ó l: a rendes vagy helyettes lelkész, illetőleg lelkészek, a gondnok vagy gondnokok; az iskola rendes tanitója, ahol több tanitó van, ott az egyházközség által fentartott felső és alsó iskolák rendes tanitói, illetőleg tanárai együttesen oly számban, a

hány lelkész van az egyházközségben, a tanári testület által választva.

b) Választás utján: az egyházközség választóképes tagjai által választott egyének.

A presbyterek száma, a lelkészen vagy lelkészeken és gondnokokon kivül az egyházközségek népességéhez képest következő:

50— 200	lélekkel	biró	egyházközségekben	4
200— 500	„	„	„	8
500—1000	„	„	„	12
1000—1500	„	„	„	16
1500—2000	„	„	„	20
2000—3000	„	„	„	24

Ezen felül minden ezer lélek után 2 presbyter számittatik.

A presbyterségre az egyházközség minden oly tagja választható: ki életének 24-ik évét betöltötte vagy törvényesen nagykorusittatott; saját neve alatt egyházi és iskolai tartozást fizet, vagy ha nem saját neve alatt is, hanem özvegy és egyházi adót érte is fizető anyjával vagy napával közös háztartást visz, és egyházközségi tartozásával egy évnél több időről hátralékban nincs; tisztességes életet él.

A presbyterium tagjai 12 évre választatnak, azonban 3 évenkint a tagok negyedrésze uj választás alá jő. Az első 3 választás alkalmával a kilépők sorshuzás által állapittatnak meg; ezután mindig azok lépnek ki, akik a 12 évet betöltötték, de a kilépők ujból megválaszthatók.

A presbyterek hivatalba léptük alkalmával, az illető egyházkerület által megállapitott esküszöveg szerint ünnepélyesen föleskettetnek.

A ki a rendszeres választások közötti évek alatt a presbyteri képességet elveszti, a presbyteriumból kilépni tartozik, s az ilyennek helyére s bármi okok miatt támadt üres helyekre is, az egyházközség választ presbytert. Nagyobb és népesebb egyházakban azonban, a presbyteriumban megüresedett helyek, előre választott póttagok által betölthetők. Ezen kiegészités utján választott presbyterek, azok szolgálati idejének tartamára választatnak, a kiknek helyére léptek.

Teendői. A presbyterium teendői:

a) Az egész egyházközség vallásos és erkölcsi életére gondosan felvigyázni, s a vallásosság és közerkölcsiség hanyatlását, mind egyeseknél, mind családoknál, czélszerü egyházi eszközökkel erélyesen meggátolni; ennélfogva a törvény értelmében az egyház fegyelmet gyakorolni.

b) Őrködni a felett, hogy a templomi közönséges isteni tiszte-

leten ugyszintén a keresztelések, urvacsora-osztás, confirmatiok, esketések, temetések s bármi egyházi ünnepélyek alkalmával, az egyházközség tagjai részéről, mindenek az egyházi törvények szerint diszesen és jó renddel történjenek; a templomok egyházi czélokon kivül más czélokre ne használtassanak; azokra, valamint a tornyokra lelkészlakokra és iskolai épületekre is semmiféle pártjelvények fel ne tüzessenek.

c) Felügyelni, hogy a vasárnapot és saját ünnepeiket az egyházközségi tagok hiven és illendően megtartsák.

d) Felvigyázni arra, hogy az iskolaköteles gyermekek oktatás nélkül ne maradjanak, s hogy az egyházközség iskoláiban mind általában a közoktatás, mind különösen a vallásos és erkölcsi nevelés folytonosan jókarban legyen; s az iskolák törvényes szabadsága és a felekezet érdekei semmi sérelmet ne szenvedjenek, s ha szenvednek, az idejében a maga utján orvosoltassék.

e) Az egyházközség mindenféle vagyoni ügyeire vonatkozólag a kellő gondviselés és idejekorán való czélszerü intézkedés; tehát: az egyházi és iskolai földbirtokok, tőkepénzek, alapitványok épségének és jövedelmének föntartása és gyarapitása, terheiknek könnyebbitése és megszüntetése, mindenféle épületek jó karban és biztonságban tartása, temető helyekről gondoskodás, egyházi és iskolai adók,[1] tartozások kivetése és behajtása, mindenféle fizetéseknek a meghatározott időben pontos kiszolgáltatása, a számadásoknak folytonos nyilvántartása és a maga idejében szigoru megvizsgáltatása és az egyházközségekhez indokolt előterjesztések intézése.

f) A harangozásra felügyelet és hogy a harangoztatás, főleg temetéseknél, tulságba ne vitessék, bizonyos mérsékelt dij megszabása, s az ebből befolyó összeg feletti rendelkezés.

g) Az egyházközségi tehetetlen szegényekről, árvákról, nyomorultakról való gondoskodás.

h) Az egyházi felsőbb hatóságok jogérvényes határozatainak végrehajtása.

i) Az egyházközséget az egyházi és polgári hatóságokkal szemben a presbyterium elnöksége képviseli.

j) A presbyterium választja, a gondnokokat kivéve, az egyház egyéb közigazgatási tisztviselőit, vagy továbbá a tanitókat, énekvezéreket s az egyházközség egyéb hivatalnokait és szolgáit.

k) Szavaz a felsőbb egyházi képviseleti testületek és hatóságok

[1] A módot, mely szerint ez történik, az 1881. évi debreczeni zsinat az „egyházi adózásról" szóló szabályzata által állapitja meg.

mindazon tagjaira és tisztviselőire, kiknek választása az egyházközségek jogai közé tartozik.

l) Gondoskodik, hogy az egyháznak két külön köriratu pecsétje legyen, egyik a lelkészi hivatalé, mely a lelkipásztor, másik az egyházközségé, mely a lelkész és gondnok felügyelete alatt áll.

m) Mindezen teendők czélszerü foganatositása végett oly ügyekben, a melyekre nézve annak szüksége valóban fenforog, jogában áll a presbyteriumnak egyes bizottságokat s különféle tisztviselőket, mint pl. számadó és épittető gondnokot, pénztárnokot, szegények és árvák gondnokát, alsóbb rendü megbizottakat és eljárókat is választani vagy kinevezni; de miként a véghatározás joga, ugy a felelősség terhe is, a kijelölt teendőkre nézve, első sorban magát a presbyteriumot illeti.

Elnöke. A presbyterium elnöke a rendes vagy helyettes lelkész. Amely egyházközségben több lelkész van, elnök az azon egyház szolgálatában hivatalára legidősb lelkész. Rendes vagy helyettes lelkész jelenléte nélkül presbyteri gyülés nem tartható. Oly egyházközségekben, melyekben eddig a kettős elnökség volt gyakorlatban, e gyakorlat továbbra is fentartatik. Ha a rendes vagy helyettes lelkész betegség, vagy bármi ok miatt a gyülésen megnem jelenhet, az esperes jogkörébe tartozik az illető gondnok bejelentése, és felkérése folytán, a szomszéd lelkészek közül egyet az elnöki tiszt teljesitésével megbizni.

Az elnökség legalább minden évnegyedben egyszer, vagy ha a szükség kivánja, többször is összehivja a presbyteriumot. Az összehivásnál a fontosabb tárgyalandó ügyek is világosan megnevezendők.

Érvényes határozat hozatalára legalább is a presbyterek egyharmad részének jelenléte szükséges; ha azonban ennyien a másodszori meghivásra sem jelennének meg, akkor a jelenlevők többsége határoz.

Minden ülésről pontos és kimeritő jegyzőkönyv vezetendő s az a következő ülés kezdetén, sőt szükség esetén még előbb is, elmu-
Jegyzője. laszthatlanul hitelesitendő. Jegyzőjét a presbyterium vagy saját kebeléből, vagy az egyházközségnek más, arra alkalmas tagjai közül szabadon választja; ez utóbbi esetben azonban, a jegyző csak tanácskozási szavazattal bir. A jegyzőkönyv vezetésére, elkerülhetlen szükség esetét kivéve, az elnökök egyike sem alkalmazandó.

Oly presbyter, aki valamely ügyben személyesen érdekelve van, ezen ügynek tárgyalásakor az ülésen jelen nem lehet. A presbyterium ülésein az egyházközségi segédlelkészek bármikor jelen lehetnek s szólhatnak, de szavazati joguk nincs.

II. *Az ágostai hitv. ev. egyházban.* Ágostai hitv. ev. egyház.

Valamely területen együttlakó, közös lelki vezérlet alatt közös vallásgyakorlatra egyesült ág. hitv. ev. keresztények összege **egyházközséget** vagy **gyülekezetet** képez; ezek **anya-, leány- és fiók-községek**, vagy **szorvány-helyek**. A községek egymáshozi viszonyát, szokás vagy irott szerződések szabályozzák. Egyházközség.

Minden egyházközség vagy gyülekezet saját egyházi ügyeit az egyházi törvények korlátain belül önállólag kormányozza.

Ezen kormányzat közege: az egyházközségi **közgyülés**, melyet minden egyházközségbeli, és az egyházi szükségletek terhét viselő tag képez. A közgyülés **elnökei**: a helybeli lelkész és világi felügyelő. A mely egyházközségben több lelkész van, ott az elnökletnek melyikök általi viselése iránt a helybeli statutum határoz. A közgyülés **hatáskörét** az egyes egyházkerületek alkotmány-szervezetei pontosan meghatározzák. Ezen hatáskör általában kiterjed minden egyházi és iskolai belügyekre; jelesen pedig: az egyházi elöljárók u. m. lelkész, tanitó, felügyelő, gondnok, jegyző, pénztárnok, egyháztanácsi tagok megválasztására; szavaz a felsőbb egyházi (esperességi egyházkerületi stb.) hivatalnokokra, kiküldi az egyházmegyei gyülésre menendő képviselőket; intézkedik az épitkezések, adókivétések, kölcsönvevés- és adások, ingatlan vagyon vétele és eladására nézve stb. Közgyülés s annak: a) elnöke. b) hatásköre.

Közgyülés, melyet az elnökség egyetértőleg hiv össze, annyiszor s pedig nyilvánosan tartandó, a hányszor azt a szükség megkivánja, de évenkint legalább kétszer tartassék. Ha a körülmények ugy kivánják, rendkivüli gyülés is tartható. A gyülés tanácskozásairól jegyzőkönyv vezettetik.

A közgyülés a maga kebeléből **presbyteriumot** (egyháztanács, szükebb gyülés) választ. Ennek **tagjai**: a közgyülés **elnökei**, kik egyuttal a presbyteriuméi is; továbbá a többi lelkészek, ha ilyenek többen volnának, a tanitók, jegyző, pénztárnok, gondnokok és a gyülekezeti közgyülés által három évre választott az egyházközség népességének aránya szerint legalább hat, legfölebb 60 egyháztag. Presbyterium, s ennek: a) tagjai, elnöke,

Az egyháztanács **hatásköre**: végrehajtja a közgyülés határozatait, előkészíti a közgyülés elé terjesztendő tárgyakat, felügyel az egyházközség ingó és ingatlan javaira, jövedelmeire, azoknak a kivánt czélokra való fordítására; gondoskodik a templomok, papi lakok, iskolai épületek jó karban tartásáról; ügyel a gyülekezeti tagok vallásos és erkölcsi életére, a házassági viszályok elintézésénél a lelkésznek segédkezet nyujt stb., szóval: figyelmét az egész egyházéletre kiterjeszti. Rendszerint évnegyedenkint; — szükség esetén gyakrabban is összeül; üléseiről jegyzőkönyvet vesz fel. b) hatásköre

278. §. b) Az egyházmegyék.

Ref. egyház. Egyházmegye

I. *A reformált egyházban.* Több egyházközségnek, az egyházi közigazgatás, kormányzás és rendtartás czéljából, egy felsőbb hatósággá egyesülése, alkotja az egyházmegyét (tractus). Az egyházmegyék területén változtatás, az egyházmegyék javaslattétele s az érdekelt egyházközségek meghallgatása után az egyházkerület jogkörébe tartozik.

Az egyházmegye hatáskörébe tartozó ügyeket intézik: 1) Az egyházmegyei közgyülések; 2) az egyházmegyei bíróságok. (392. §.)

Egyházmegyei közgyülés: a) tagjai,

Az egyházmegyei közgyülést alkotják: a) az esperes és az egyházmegyei gondnok, mint elnökök; b) egyenlő számmal választott lelkészi és világi tanácsbirák, kiknek számát meghatározni az illető egyházmegyék meghallgatásával az egyházkerületek belkörü intézkedésének tartatik fen; c) minden rendes és helyettes lelkész; d) minden egyes egyház annyi világi képviselője, a hány rendes lelkészi állomást tart fen; e) az egyházmegye hatósága alatt álló középtanodák egy-egy, és a tanitótestület két képviselője; f) a lelkészi és világi jegyző s az egyházközségek által választott egyházmegyei tisztviselők. Mindezen tagok tanácskozási és szavazati joggal birnak.

Az egyházmegyei gyülést az esperes és gondnok egyetértőleg hivják össze minden évben legalább egyszer; azonban ha a szükség és körülmények igénylik, többször is. A gyülés legfontosabb tárgyai a meghivó levélben jeleztetnek. A közgyülés mindig kettős elnökség alatt nyilvánosan tartatik; ha az egyik elnöktárs a megjelenésben akadályoztatnék: helyettes elnöktársul a legidősb tanácsbiró alkalmaztatik vagy a lelkészi vagy a világi tanácsbirák közül; a szerint a melyik részről nem jelenhetett meg a rendes elnök. A közgyülésről indokolatlanul elmaradt lelkészek, tanácsbirák, képviselők irányában mikénti eljárás az egyházmegyék intézkedésének hagyatik fen.

b) tárgyai,

Az egyházmegyei gyülés tárgyai: az egyházmegyét illető minden egyházi és iskolai közigazgatási ügyek; jelesül: a) az egyházkerületi gyülések jegyzőkönyveiben foglalt felhivások, utasitások és rendeletek; b) a törvény értelmében a lelkész- és tanitóválasztási és bekebelezési ügyek; c) az egyházmegyei pénztár, lelkészi és tanitói gyámintézetek ügyei; d) megürült egyházmegyei hivatalok betöltése feletti intézkedés; e) az egyház látogatásról tett jelentés tárgyalása, és általában a kebelbeli egyes egyházak szellemi és anyagi ügyei, javainak biztositása és helyzetének javitása; f) az elhagyott árvákról, szegényekről való keresztényi gondoskodás; g) leányegyházaknak

anyaegyházakká, vagy anyaegyházaknak leányegyházakká alakitása, a társ-egyházközségeknek egymásközt, a fiókegyházaknak az anyaegyházhoz való viszonyuk megállapitása az egyházkerületi közgyülés jóváhagyása mellett; h) az egyházi hivatalnokok dijleveleinek változtatása vagy módositása tárgyában másodfoku intézkedés; i) bizottságok jelentése, inditványok, kérvények tárgyalása; k) képviselők választása egyházkerületi gyülésekre; l) a népiskolák, esetleg középiskolák feletti felügyelet s az egyházmegyei népiskolai tanügyi bizottság jelentései; m) az egyházközségek és presbyteriumok határozatai ellen felmerült panaszok feletti határozás.

A közgyülés maga alkotja meg tanácskozási szabályait és ügyrendét; azonban az vagy a rajtatett változtatás, mindig csak a következő gyülésekre érvényes.

Ágost. hitv. ev. egyház.

II. *Az ágostai hitv. ev. egyházban.* Több egyházközség egy egyházmegyét vagy esperességet (senioratus) képez. Az egyházmegye hatósága az egyházmegyei vagy esperességi közgyülés. Ennek elnöke: az esperes és az esperességi felügyelő. Ha a rendes elnökök közül valamelyik a gyülésen meg nem jelenhetnék, helye a tanácskozási időszakra a gyülés által töltetik be; tagjai: a jegyző, pénztárnok, számvevő, levéltárnok, ügyész, egyházmegyei különböző számu (6—12) törvényszéki tagok, középtanodai igazgatók, iskolai felügyelők, s az anyagyülekezetek lelkészei és törvényesen választott világi képviselői, kiknek száma az illető gyülekezetek népessége szerint határoztatik meg. Az egyházmegye tisztviselői és törvényszéki tagjai az egyházközségek által 3 vagy 6 évre általános szótöbbséggel választatnak; de ennek elteltével ujra választhatók.

Egyházmegye

Egyházmegyei közgyülés.

Az egyházmegyei közgyülés körébe tartoznak a következők: a) a gyülés alkalmával tett elnöki jelentést tárgyalja; b) az egyházkerületi gyülésre képviselőket választ; c) intézkedik a számodások megvizsgálásáról; d) megvitatja az inditványokat; e) intézkedik a közintézetek gyámolitása- és fentartására nézve; f) a lelkészt és a tanitót botrányos esetekben a rendes törvényszéki eljárás bevégeztéig hivatalától felfüggeszti stb.

Egyházmegyei közgyülés évenkint legalább egyszer, a szükséghez képest többször is tartandó. A közgyülés helyét az egyházmegye, idejét pedig az elnökség határozza meg. A tárgyalásokról jegyzőkönyv vezettetik, mely az egyházmegyéhez tartozó minden egyházközséghez megküldetik.

A képviselők gyülési költségeiről az azokat kiküldő egyházközségek gondoskodnak.

279. §. c) Az egyházkerületek.

Ref. egyház. I. *A reformált egyházban.* Több egyházmegyének, az egyházi közigazgatás, kormányzás és rendtartás czéljából felsőbb hatósággá egyesülése, alkotja az egyházkerületet[1] (Superintendentia). Az egyházkerületek területének módositása vagy változtatása az illető egyházkerületek meghallgatásával és beleegyezésével a zsinat jogkörébe tartozik.

Egyházkerület.

Egyházkerületi közgyülés: a) tagjai, Az egyházkerület közigazgatási hatósága az egyházkerületi közgyülés, melynek szavazattal biró tagjai: a) a superintendens és főgondnok, mint elnökök; b) minden egyházmegyéből az esperes és egyházmegyei gondnok s legalább egy lelkészi és egy világi képviselő; ezenfelül népesség aránya szerint, minden egyházkerület maga határozza meg az egyházmegyei képviselők számát; c) a presbyteriumok által választott egyházkerületi tanácsbirák, egyenlő számban lelkészek és világaik; ezek számának meghatározása is az egyházkerületek joga; d) a főtanodák, főgymnáziumok, tanitóképezdék tanárkarának választott képviselői; e) az összes nem teljes 8 osztályu gymnáziumok tanárkarának együtt egy képviselője; f) az egyházkerület lelkészi és világi jegyzői s az egyházközségek által választott egyházkerületi tisztviselők. Az egyházkerület egyéb hivatalnokai csak tanácskozási joggal birnak.

A közgyülés évenkint legalább egyszer, a szükség és körülményekhez képest azonban többször is tartatik. A közgyülés határidejét időről-időre a megelőző gyülés határozza meg; s a mennyiben az nem történnék, a körülményekhez képest a gyülést a superintendens a főgondnokkal egyetértőleg hivja össze; akadályoztatása esetén a főgondnok vagy a püspök helyettese. A meghivásnak rendes körülmények között legalább egy hónappal a közgyülés kezdete előtt meg kell történni. A közgyülést a superintendens vagy helyettese a legidősb esperes alkalmi imával nyitja meg. A kettős elnökség elve alapján, ha az egyik vagy másik elnök a megjelenésben akadályoztatnék: a legidősb esperes, illetőleg egyházmegyei gondnok, mint társelnök által azonnal helyettesittetik.

b) jog- és hatásköre. Az egyházkerületi közgyülés jog- és hatásköre: általában tanácskozik és intézkedik az egész egyházkerületet illető minden egyházi és iskolai, közigazgatási s az egyházmegyéktől felebbezett ily

[1] A ref. egyháznak a magyar korona területén következő egyházkerületei vannak: a tiszántúli, erdélyi, dunáninneni, tiszamelléki, dunántúli.

ügyekben. Nevezetesen: a) őrködik az evangeliumi tan tisztasága felett, hogy az a gyülekezetekben, az egyházi szószékeken és az iskolákban hiven, az egyházi hitelvek szerint és szellemében hirdettessék és tanittassék; b) gondoskodik a vallás-erkölcsi élet ápolásáról; a netalán mutatkozó visszaélések és hiányok megszüntetéséről; c) szabályrendeleteket alkot s a testvér egyházkerületekkel érintkezik; d) bizottságokat választ és nevez ki a lelkész- és tanitóképességi vizsgálatok vezetésére, melyeken maguk az egyházmegyék is kinevezhetik saját küldötteiket; e) szabályrendelettel intézkedik a segédlelkészek kibocsátásáról, elhelyezéséről és a rendes lelkészek felavatásáról; f) a superintendens, főgondnok, egyházkerületi tanácsbirák, jegyzők és a konventi tagok választására nézve intézkedik; levéltárnokot, pénztárnokot, ügyvédeket, számvevőt s minden más egyházkerületi hivatalnokot választ; g) egyházkerületi tanügyi bizottságot választ; annak hatáskörét, eljárása módját megállapitja; a működéséről vezetett jegyzőkönyveket és jelentéseket tárgyalás alá veszi, általában az egyházkerületi tanügyről intézkedik; h) felügyel az egyház autonomikus jogaira: intézkedik a kormányrendeletek végrehajtásáról, a mennyiben azoknak végrehajtása jogkörébe tartozik s azok az egyház önkormányzati jogaival megegyeznek; kellő felvilágositással szolgál a kormányhatóságoknak; valahányszor szükségét látja, feliratot intéz az államkormányhoz és országgyüléshez; átir a testvér anyakerületekhez; felhivja figyelemre és közreműködésre — főleg oly ügyekben, melyek a magy. ref. egyházat egyetemesen illetik, annak békekötések és országos törvényekben biztositott jogait érintik, vagy éppen csorbitanák — a testvér egyházkerületeken kivül az egyetemes konventet és magát az országos zsinatot; i) tárgyalja a superintendens évi jelentéseit; k) gondoskodik a szegény gyülekezetek és iskolák segélyezéséről; l) gondoskodik az elhagyatott árvákról és szegényekről; m) gondoskodik az egyházkerület birtokában vagy felügyelete alatt levő pénzalapok, alapitványok, hü és lelkiismeretes kezeléséről s azok rendeltetése szerinti felhasználásáról; a számadásokat évenkint megvizsgáltatja; n) véglegesen intézkedik a leány-, társ-, fiók- vagy anya-egyházközségek alakulási s változási ügyei fölött; o) véglegesen határoz az egyházi hivatalnokok dijlevelei, valamint az egyházközségek vagyonváltoztatási ügyében; p) intézkedik az egyházkerület mindennemü költségeinek fedezéséről; q) javaslatokat, tervezeteket, vagy kérvényeket terjeszt az egyetemes konventhez.

Az egyházkerületi közgyülés maga állapitja meg tanácskozási szabályait és ügyrendjét, azonban ez, vagy a rajta tett változtatás mindig csak a következő gyülésre érvényes.

Ágost. hitv. ev. egyház. Egyházkerület s egyházkerületi közgyülés; ennek: a) tagjai,

II. *Az ágostai hitv. ev. egyházban.* Több egyházmegye egyesületéből az egyházkerület[1] (superintendentia) alakul, melynek testületi kormányhatóságát az egyházkerületi közgyülés képezi. Ennek tagjai: a superintendens, a kerületi felügyelő, mint elnökök, jegyzők, pénztárnok, számvevő, ügyész, a kerületi törvényszék birái, az egyházmegyék, valamint a sz. kir. városi gyülekezetek elnökei és képviselői, a főiskolák felügyelői, továbbá a főiskolák és gymnasiumok igazgatói. A képviselőket napi dijjal és utazási költséggel az őket küldő testület látja el.

A kerületi közgyülés rendesen évenkint egyszer, szükség esetén többször tartatik. A közgyülés helyét maga a gyülés határozza meg, idejét pedig az elnökség tüzi ki. Ha valamelyik elnök meg nem jelenhetnék, a gyülés helyetesit ilyet a tanácskozási időszakra.

b) hatásköre,

A közgyülés hatáskörébe tartozó ügyek közül a főbbek következők: a) tárgyalja a gyülés alkalmával előterjesztett elnöki jelentést, valamint a tagok által tett egyes inditványokat; b) tanácskozik az utolsó gyülés óta érkezett hatósági rendeletek fölött; c) intézkedik a köztartozások kivetése iránt a gyülekezetek és egyházmegyék előleges meghallgatásával; d) intézkedik a superintendens, kerületi felügyelő és ker. jegyzők, valamint a zsinati képviselők választására nézve; e) kerületi iskolai felügyelőt, igazgatót és egyéb tisztviselőket választ; f) intézkedik az egyházkerület vagyoni állapota és nevelési érdekeiről, iskolák felállitása-, fentartása- és segélyezéséről, felügyel a kerületi főbb tanintézetek fentartására szükséges pénzek beszolgáltatására; g) szegény egyházak-, papok-, ezek özvegyei- és árváinak segélyezéséről gondoskodik; h) előkészíti az egyetemes gyülés és a zsinat elé terjesztendő inditványokat és törvényjavaslatokat; i) gyülekezeteket, egyházmegyéket alapit; k) az egyházat az állammal szemben képviseli; ennek folytán feladata az egyház szabadságát védeni, az ejtett sérelmeket feliratok, vagy küldöttségek által orvosolni.

Az egyházkerületi közgyülés tárgyalásáról jegyzőkönyv vezettetik; ez az egyes gyülekezetekhez, egyházmegyék és kerületek elnökségeihez, és a vallás- és közokt. m. k. ministeriumhoz megküldetik.

[1] Az ág. hitv. ev. egyháznak a magyar birodalomban levő egyházkerületei a következők: a bányakerületi, a dunáninneni, a dunántúli, a tiszai és az erdélyi.

280. §. Az egyetemes konvent, egyetemes gyülés.

I. *A reformált egyházban.* Az egyetemes konvent a magyar ref. egyházat egyetemesen érdeklő ügyek intézésére hivatott testület. Áll 38 tagból, kik közül 10-en, nevezetesen az egyházkerületek mindegyikének superintendense, az erdélyi egyházkerületnek hivatására legidősb világi főgondnoka s a többi 4 egyházkerület főgondnokai hivataluknál fogva; 28-an pedig az egyházkerületek által 3 évre történő választás alapján a következő arány szerint tagjai: a tiszántúli egyházkerület 8; a dunamelléki és erdélyi 6—6, a dunántúli és tiszáninneni kerületek 4—4 tagot választanak felerészben egyháziak, felerészben világiak közül. Mindenik egyházkerület még pótlagokat is választ a szükséghez képest. Az egyetemes konvent:

Kettős elnöksége van: a hivatalos korra nézve legidősb superintendens és főgondnok; ha azok meg nem jelenhetnének, helyettesek az idősbség szerint következő superintendens és főgondnok. Jegyzőt vagy jegyzőit a szükséghez képesti számban a maga kebeléből választja. Első ülését Budapesten tartja; azután következő üléseit esetről-esetre az egyetemes konvent maga határozza meg. Minden egyházkerület saját küldötteinek napi dijjairól és utiköltségeiről önmaga gondoskodik; másnemü költségek viseléséhez pedig a meghatározott arányban járul. a) elnöksége,

Az egyetemes konvent hatás- és jogköre: a) a zsinat együtt nem léte esetén képviseli a magyarországi ref. egyházat ugy hitfelekezetek, mint az állam irányában, minden oly ügyben, mely az egyházat egyetemesen érdekli; b) intézkedik az 5 egyházkerületet közösen illető mindazon ügyekben, melyeket az egyházkerületek hozzá együttesen vagy külön felterjesztenek; c) a zsinat határozatait végrehajtja, illetőleg végrehajtásukról gondoskodik; d) az egyház törvényes jogait, bárhonnan jövő megtámadás esetében és sérelmi ügyekben védelmezi, azok elháritására nézve a szükséges intézkedéseket megteszi; e) intézkedik minden oly közigazgatási vagy felmerülhető viszályos ügyben, melyet valamely egyházkerület közgyülése hozzá felterjeszt; f) szükség esetén a törvény értelmében, a zsinat rendkivüli összehivása és megtartása tárgyában a kellő lépéseket megteszi; g) minden zsinatra az előmunkálatokat elkészíti, a szükséges javaslatok és tervezetek előállitásáról gondoskodik; h) vezeti és intézi a missiói ügyeket; i) az országos egyházi közalap fentartásáról és kezeléséről gondoskodik; k) őrködik azon közpénztárak és alapitványok fölött, melyek az egyetemes ref. egyház tulajdonai; l) az összes tanügy b) hatás- és jogköre.

összhangzatos fejlődését vezeti és irányozza; arra nézve az általános elveket megállapitja; az egyes egyházkerületeknek a tanügyi javaslatokról beterjesztett jelentések nyomán a teendő szükséges intézkedésekre az egyházkerületek figyelmét felhivja; a tanügy könnyebb kezelése végett segéd közege az egyetemes tanügyi bizottság, melyek munkálatai felülbirálás végett elébe terjesztetnek.

Az egyetemes konvent jegyzőkönyvi munkálatait az egyházkerületeknek megküldi; ülései rendszerint nyilvánosak, azonban az elnökségnek vagy 3 tagnak kivánatára zárt ülés tartandó, s ha a tagok többsége kivánja, a határozatok is zárt ülésben hozatnak. Az egyetemes konvent üléseiben érvényes határozatok hozatala vagy intézkedések elrendelése végett legalább 20 tagnak jelenléte kivántatik; határozatait általános szótöbbséggel hozza; de a mely tárgyakban a jelenlevő tagok $^1/_3$-ad része ellenkező véleményben van, ezen kisebbségnek joga van a szavazást más napra elhalasztani; továbbá saját véleményét a jegyzőkönyvbe bevitetni, névszerinti szavazást kérni, a szavazók neveit jegyzőkönyvbe vitetni. Midőn a rendes tagok betegség vagy más rendkivüli körülmények közbejötte miatt a gyüléseken meg nem jelenhetnek, elmaradásukról az illető egyházkerületi elnökséget előre tudósitsák, a mely esetekben azonnal intézkedik, hogy a póttagok által helyettesitve legyenek. A superintendensek és főgondnokok helyett is, azoknak törvényes helyetteseik hivandók be a gyülésre.

Az egyetemes konvent évenkint egyszer tartatik, azonban szükség esetén elnökileg rendkivüli ülés hivható össze.

Egyetemes gyülés.

II. *Az ágostai hitv. ev. egyházban* az egyházkerületek részére évenkint egyetemes gyülés (General-Convent) tartatik. Elnöke: az egyes gyülekezetek szavazata alapján szabadon élethossziglan választott egyetemes felügyelő (General-Inspector) és a hivatalában legidősb superintendens. Tagjai: az egyházi és világi jegyzők, az egyetemes ügynökök, pénztárnok, számvevő, levéltárnok, a négy egyházkerület elnökei és a kerületekből választott képviselők, kik az illető kerület által láttatnak el napi dijjal és utazási költséggel. Az egyetemes gyülés évenkint legalább egyszer Budapesten tartatik. A gyülésen kerületenkint történik a szavazás, minden kerület egy-egy szavazattal rendelkezik.

A gyülés hatáskörébe vágnak: 1. Az egyház jogainak minden törvénytelen megtámadások elleni megvédése. 2. Egyöntetüség behozása az egyházkormányzat-, az igazságszolgáltatás- és a tanitási rendszerben. 3. A közpénztár feletti felügyelet, ösztöndijak adományozása. 4. A superintendentiáktól, vagy a felektől odavitt peres és nem peres

ügyek elintézése, kivéve a házassági ügyeket. Ha a gyülésen uj szabályok, uj rendtartások alkotandók, azok eleve a superintendentiák és a senioratusok utján az egyes gyülekezetekkel közlendők, s csak akkor emelhetők érvényre, ha azok határozott többsége hozzájárul. A gyülés jegyzőkönyvei a vallás- és közoktatási ministeriumhoz felterjesztendők.

280. a) §. A zsinat.

I. Az előadott egyházmegyei és kerületi gyülések, valamint az egyetemes konvent csak az egyházkormányzatnak a létező kánonok szerinti kezelésére szolgálnak; a törvényhozás, jelesen a kánonok alkotása, módositása, megszüntetése azonban a *zsinatot* illeti. Zsinat, s annak:

A zsinat tartására előleges királyi engedély kivántatik, és ő felsége által főfelügyeleti jogának gyakorlására királyi biztos rendeltetik ki.

A zsinaton hozott kánonok és egyházi törvények fejedelmi szentesités alá kerülnek; megerősités után minden egyes egyházközségre és azok minden egyes tagjára kötelező erővel birnak.

II. Az 1791. szept. 14-én Budán tartott zsinat óta a ref. egyház kebelében egy törvényhozó nemzeti zsinat tartása folytonos reménykedés tárgya volt. Legujabban jelesen pedig 1881. évi febr. 12-én kelt legfelsőbb engedélyével ő felsége hozzájárult ahhoz, hogy a magyar reformált egyház czélba vett alkotmányozó zsinatja az egyetemes konventnek 1880. évi decz. 27-én kelt felterjesztett kérvényében kifejtett okokból 1881. évi október hó 31-ik napjára Debreczen városába egybehivassék és megtartassék, éspedig anélkül, hogy ez alkalommal az 179$^{0}/_{1}$ évi 36. t. cz. 4. §-a értelmében fentartott, és biztos kirendelési jogát ő felsége érvényesiteni szükségesnek találta volna. Ezen zsinat 1881. okt. 31. novemb. 24-iki időszak alatt csakugyan megtartatván, a magyar reformált egyház végleges kormányzati szervezetét megállapitotta. Ezen zsinat jelentőségét a ref. egyházra nézve emeli azon nevezetes esemény, hogy ebben Erdély is részt vett.

III. A zsinat szervezete. A zsinaton összesen 114 személy képviseli a magyarországi ref. egyházat, kik részint hivataluknál fogva, részint mint választott képviselők tagjai a zsinatnak. a) szervezete, b) tagjai.

Hivataluknál fogva tagok: a ref. egyházkerületek mindegyikének superintendense, az erdélyi egyházkerületnek hivatalára nézve

legidősb világi főgondnoka, s a többi négy egyházkerület főgondnokai; akadályoztatásuk esetén törvényes helyetteseik.

Választott képviselők: 1) az egyházkerületek gyülekezeteinek a következő szakaszokban megállapitott módon és arányban választandó képviselői; 2) az egyházkerületek fő- és középiskoláinak képviselői. Ugy a gyülekezetek mint az iskolák képviselőiül bárhol választható minden reformált magyar állampolgár, ki életének 24 évét betöltötte és teljes gymnasiumi, vagy annak megfelelő tanfolyamot végzett.

A gyülekezetek képviselőiül választatik:

a tiszántúli egyházkerületben	. . . . .	34 tag
erdélyi „	. . . . .	18 „
dunáninneni „	. . . . .	16 „
tiszamelléki „	. . . . .	14 „
dunántúli „	. . . . .	12 „
	összesen .	94 tag

Ezenfelül a fő- és középiskolák és tanitóképezdék részéről mindegyik egyházkerületben két képviselő választatik az illető tanintézetek tanárai által saját kebelökből. A képviselők — kivéve a tanintézetek képviselőit — mindegyik egyházkerületben a gyülekezetek presbyteriumai által felerészben lelkészi és felerészben világi egyénekből választatnak. A választások — ha a zsinat magát előbb bezártnak és feloszlatottnak nem jelenti ki — 3 évre érvényesek.

Az egyes egyházkerületekből küldendő képviselők megválasztásának és igazolásának módját az illető egyházkerületek maguk határozzák meg, azonban a presbyteri elvek épségben tartása mellett. Mindegyik egyházkerületben szükséges számu pótképviselők is választandók. A megtörtént képviselőválasztások felől az egyház kerületek elnökségei kölcsönösen értesitik egymást. Egy egyén csak egy helyről nyert megbizó levelet tarthat meg. Ha valaki több helyen, illetve egyházkerületben választatik meg, megbizó leveleinek kézbevételétől számitott legfölebb 15 nap alatt, az illető egyházkerület superintendensét értesiteni tartozik affelől, hogy melyik választást fogadja el; ha pedig ezt elmulasztaná, az illető kerületek elnöksége által zárt határidő kitüzése mellett felszólittatik. A zsinat megnyilta után történendő lemondások vagy halálozások eseteiben, a zsinat elnöksége intézkedik az illető egyházkerületi elnökségnél uj választás vagy póttagok behivása iránt.

A kitüzött napra és helyen a zsinat tagjai megjelenvén, ünnepélyes isteni tisztelet tartása után a hivatalánál fogva legidősb super-

intendens és legidősb főgondnok kettős elnöksége alatt tartatik az első ülés, melyen a zsinat négy legfiatalabb tagja jegyzőül alkalmaztatik. Ezen ülésen a megjelent tagok megbizó leveleiket benyujtják az elnökségnek, mely után az ülés bezáratik, és a zsinatnak hivataluknál fogva tagjai, tehát a superintendensek és főgondnokok, a legidősb főgondnok és superintendens elnöklete alatt a korjegyzők segélyével megvizsgálják a megbizó leveleket, s annak bevégeztével az elnökség ismét ülést tart és bejelenti az eredményt, s felolvastatja a megjelent képviselőknek — ugy a végleg igazoltaknak, mint a netán kifogásoltaknak — névsorát. A kifogásolt megbizó levelekre nézve a zsinat alakulása után határoz. A később érkező képviselők is megbizó leveleiket mindig az elnökségnek adják be, azok megvizsgálása hasonló módon történik.

Mihelyt a választott képviselők kétharmada az elnökség által megjelent és igazolt képviselőül jelentetett be: a zsinat megválasztja elnökeit, jegyzőit, gazdáját, és ezzel megalakul.

Az elnökök és alelnökök a superintendensek és főgondnokok közül választatnak. Szavazatjoguk csak az igazolt képviselőknek és hivataluknál fogva tagoknak van. A választás a korelnökök vezetése alatt következőképen történik: A szavazatképes zsinati tagok neveik felolvasásakor szavazataikat czédulákon beadják: először egy lelkészi és egy világi elnökre, másodszor egy lelkészi és egy világi alelnökre, harmadszor 3 lelkészi és 3 világi jegyzőre és azután a gazdára.

Szavazások után a korjegyzők összeszámitják a szavazatokat, s a választás eredményét az elnökség kijelenti; a mely állomásra senki sem nyer általános szótöbbséget, arra uj szavazás történik a két legtöbb szavazatot nyert egyén fölött. A választások befejeztével, a megválasztott elnökség a jegyzőkkel helyét elfoglalja, s a zsinatot megalakultnak nyilvánitja. Az alakulás után a zsinat elsőben saját tanácskozási és ügyrendjét állapitja meg. Ugy az ügyrend megállapitása után azonnal, mint később is esetről esetre választhat a zsinat a tanácskozás tárgyainak előkészitésére egyes szakbizottságokat.

A zsinat ülései nyilvánosak. Az elnökségnek vagy 10 tagnak kivánatára zárt ülés tartandó ugyan, de határozat csak nyilvános ülésben hozható. A bizottságok ülései nem nyilvánosak, de azokon a zsinat bármely tagja jelenlehet. A határozatok a jelenlevők általános többségével hozatnak.

A zsinat rövidebb vagy hosszabb időre magát elnapolhatja, vagy üléseit megszüntetheti; valamint magát a zsinatot, a zsinat megtartásától számitott 3 év letelte előtt is végleg befejezettnek és feloszlatottnak jelentheti ki.

c) tiszti kara. A zsinat tiszti karát képezik az elnökök, a jegyzők és a gazda.

Az ülések mindig kettős elnökség, azaz egy lelkészi és egy világi elnök vezetése alatt tartatnak. Az elnökség jogköre és teendői, valamint a jegyzők teendői is részletesebben a tanácskozási és ügyrendben állapittatnak meg. A gazda számadás mellett kezeli a zsinati gyülések kiadásait a szükséges nyomtatványok előállitásáról, rendelkezik az ülések helyiségeiről és azokat rendben tartja.

A zsinat tagjainak költségeiről az illető egyházkerületek gondoskodnak és intézkednek. A zsinattartás egyéb költségeit az egyes egyházkerületek azon arányban viselik, a mely arányban képviselőiket választják. E czélra a zsinat megalakulása után azonnal, a zsinat által maghatározandó bizonyos előlegösszeget, haladéktalanul beküldenek az elnökséghez.

d) jog- és hatásköre. A zsinat jog- és hatáskörébe tartozik:

1. A törvényhozás, melynek tárgyai: a) az egyház tanainak megvizsgálása és megállapitása (jus reformandi); b) az egyház alkotmányának megállapitása és módositása; c) az egyházkerületek felosztása, helyrajzi meghatározása, az illető egyházkerületek és az egyetemes konvent meghallgatásával és beleegyezésével; d) az isteni tisztelet alakjának és rendjének lényeges vonásokban megállapitása; e) az ünnepek meghatározása; f) az egyházi hivatalnokok hatáskörének, eljárásának, magukviseletének szabályozása; valamint a reájuk vonatkozó fegyelmi rendnek megállapitása; g) egyházfegyelem; h) lelkészképzés, választás és felavatás módozatainak meghatározása; az erdélyi egyházkerületben létező gyakorlat és eljárás fentartatván; i) a közoktatás ügyének a legalsó foktól a legfelsőbbig, az egyháznak törvényekben biztositott önkormányzatának és a tanitás szabadságának alapján, mind az 5 egyházkerületre vonatkozólag rendezése akképen, hogy egyfelől az egyházkerületek s iskola fentartó épületek önkormányzati hatósága tiszteletben tartassék, de másfelől tanintézeteiknek, és az egyes tanfolyamoknak oly szervezete és berendezése állapittassék meg, mely az ifjaknak a kor szükségei és hivatásuknak megfelelő alapos kiképeztetését biztositsa; k) egyház-közteherviselési rendszer; l) országos segélypénztár felállitása; m) egyházi törvénykezés vagy biráskodás szabályozása, kivéve az erdélyi kerületben a házassági pereket; n) az általa alkotott egyházi törvények magyarázása.

2) Legfőbb intézkedés, melynélfogva: a) őrködik az egyház jogai és önkormányzata; b) más hitfelekezetekhez való jogviszonyai felett; valahányszor szükségesnek tartja ezek tárgyában a kormányhoz, az országgyüléshez vagy a koronás apostoli magyar ki-

rályhoz felterjesztést tesz; c) intézkedik a lelkészek, tanitók és minden egyházi hivatalnok tisztességes, a kor követelményeinek lehetőleg megfelelő dijazásáról; d) intézkedik az énekkönyv, agenda, népiskolai vallástani kézikönyvek tárgyában; hivatalos használatra szóló bibliafordítás ügyében felügyeletet gyakorol; e) lelkészképességi vizsgálatokra nézve a kötelező rendszabályok megállapitása iránt intézkedik; f) az egyetemes konvent jegyzőkönyvének tárgyalása folytán felmerülhető kérdésekben határoz.

A zsinat rendszerint 10 évenkint tartatik; ha azonban az egyházkerületek többsége, az egyetemes egyház érdekében s halasztást nem szenvedhető indokokból rendkivüli zsinat összehivását látja szükségesnek, annak egybehivása tárgyában az egyetemes konvent intézkedik.

281. §. II. Erdélyben. Rövid történelem.

Régi szervezet.

Az erdélyi reformáltak egy superintendentiává alakulva egész 1682-ig püspöki rendszer szerint kormányoztattak. I. Apafy Mihály alatt 1682-ben N.-Enyeden tartott egyházi gyülésen az egyház kormányzatára a superintendens elnöklete alatt egy *főgondnokság* (supremum curatorium) választatott. Ezen gondnoki kormányzás megszünvén, 1709-ben az *egyházi főtanács* (supremum consistorium) alkottatott. Tagjai: a superintendens és a világi rendből három főgondnok volt, kik tanácskozás végett az egyházmegyei gondnokokat és espereseket is egybehivták. A teljes ülésben (plenum consistorium) résztvettek a reformált vallásu főnemesek, a megyei és a székelyszékekbőli nemesek, az összes papság, az enyedi, kolozsvári és károlyvárosi iskolák tanárai, az esperesek és az egyházmegyei jegyzők. 1713-ban a tagok száma 50-ben állapittatott meg. Ide tartoztak: a superintendens és három főgondnok, huszonegy világi, huszonegy egyházi személy és négy jegyző. Midőn a főkormányszék 1791-ben Kolozsvárra áttétetett, az *egyházfőtanács* az 1709-ki eredeti alakját visszanyerte. Az 1827. évi októberben tartott teljes gyülés azt határozta, hogy az egyházi kormányzás folytonosságot igénylő kezelése az eddig fönállott egyházfőtanácsnál maradjon (permanens consistorium); az egyházat általában érdeklő nagyobb fontosságu ügyek tárgyalása pedig a teljes ülések évenkinti tartása által eszközöltessék.[1]

[1] *Dósa.* Egyházjogtana 23. §. és 129. §. Az erd. ref. egyház viszonyairól Isd. *Kolosváry* idézett Egyházjogát.

Az erdélyi reformált egyházkerület az 1881. évi debreczeni zsinaton a magyarországi 4. ref. egyházkerülettel egyesült, mi által a magyar korona területén a magyar reformált egyház egygyé lőn. De ezen egyesülés daczára az erdélyi egyházkerületnek régi alkotmányos szervezete, valamint ennek önállóan való fejleszthetési joga érintetlenül meghagyatott. A zsinaton hozott *unio-törvény* ugyanis határozottan kimondja, hogy: „Az erdélyi egyházkerületnek az AC. és CC. I. részeiben és az 1691-ik évi Leopoldinum diploma 2. 3. pontjaiban biztositott joga és a több százados különállás folytán kifejtett alkotmányos szervezete érintetlenül hagyatik és részére fentartatik, hogy alkotmányát jövőben is a képviseleti rendszer elveivel összhangzóan fejleszthesse, kötelessége levén a teendő módositásokat a konventnek, illetőleg a zsinatnak bejelenteni.

Önként értetik, hogy: a) ez a fentartás az erdélyi egyházkerületnek csakis belügyei autonom intézésére vonatkozik; b) e törvénynek (a debreczeni zsinat törvénye) az erdélyi egyházkerület alkotmányától el nem térő részletei ez egyházkerületet is kötelezik; c) az öt egyházkerületet egyetemesen érdeklő ügyekben a zsinat az erdélyi egyházkerületre nézve is törvényhozó testület.

Jelenlegi szervezet:

281. a) §. Jelenlegi szervezet. a) A reformáltaknál.

Az erdélyi ref. egyház igazgatásának közegei jelenleg a következők:

a) egyházközségekben,

1. Az *egyházközségekben* két kebli igazgató testület áll fenn, ugymint:

Egyházkebli gyülés.

a) az egyházkebli közgyülés (eklézsiai gyülés), vagy népesebb egyházakban képviseleti testület; melynek tagjai mindazon önjogu hallgatók, kik a lelkész és tanitó fizetésében s az egyház költségei s mindennemü terheiben részt vesznek. A 200, vagy ennélkevesebb béradó gazdát számláló egyházakban minden szavazattal birható községi meghivatik a gyülésre; de a 200-nál több kepefizető gazdát számláló népesebb egyházakban a képviseleti rendszer alkalmaztatik, oly formán, hogy bizonyos számu képviselők választatnak; a presbyterek hivataluknál fogva tagjai a gyülésnek, valamint az énekvezérek és organisták is; a képviselők 3 évre választatnak. Tárgya e gyülésnek az egyházközséget illető minden nagyobb fontosságu dolgok feletti intézkedés. Gyülés évenkint kétszer, szükség esetén többször is tartatik.

Egyházkebli tanács.

b) Az egyházkebli tanács, (presbyterium, domesti-

cum consistorium). Elnöke a lelkész, tagjai pedig az eklézsia gyülésében a világiak közül választott presbyter nevü képviselők; hivatalból tagjai a presbyteriumnak a patronusok, a helybeli tanodák rendes tanárai és a kebli iskolák rendes tanitói. Teendői: az egyházvagyon és jövedelem kezelése, azok gondviselőinek választása, a szegényügy, iskolaügy, a pap- és mesterlak jókarban tartása és egyéb teendők feletti felügyelet.

2. Az *egyházmegyékben* (tractus) az 1868-ki „szabályok“ szerint három testület létezik: b) egyházmegyékben,

a) Az egyházmegyei közgyülés. Tagjai: az egyházmegye fő- és algondnokai, minden szolgálattevő rendes pap, a fő- és középiskolák felszentelt és az egyházmegyébe bekebelezett tanárai; a világiak közül annyi képviselő, ahány szolgálattevő rendes pap és tanár van összesen, és az iskolatanitók közül a világi képviselők hatodrészének megfelelő számban választandó képviselők. Elnöke az esperes, ez akadályozva levén, a jegyző, ennek akadályoztatása esetén pedig a legidősb papi ülnök. A gyülés évenkint egyszer tavaszkor tartatik, rendkivüli esetben többször is tartható. Tárgyai: az esperes, jegyző, aljegyző, director választása; a fő- és algondnoki hivatalra három világi személy kijelelése, kik közül egyet az egyházfőtanács választ; a papi és világi ülnökök választása három évi időtartamra; az egyházmegyét illető számadások megvizsgáltatása, s különféle egyházigazgatási ügyek elintézése stb.

b) Az egyházmegyei tanács. Elnök az esperes; tagjai: az egyházmegyei fő- és algondnokok, a rendes jegyző és director és az ülnökök. Ülésez minden három hónapban, szükség esetén többször is. Tárgyai: Az egyházmegye közügyeit egyik közgyüléstől a másikig kormányozza, felügyel minden iskolai, gazdasági, épitkezési, jogi és törvénykezési ügyekre, elintézi az időközben felmerült és halasztást nem türő oly kérdéseket is, melyek különben az egyházmegyei közgyülés elé tartoznak, de határozatairól, rendeleteiről utólagosan értesiti az egyházmegyei közgyülést; teljesedésbe veszi az egyházmegyei közgyülés határozatait.

c) Az egyházmegyei törvényszék. Ez kétféle: köztörvényszék és házassági törvényszék. Mindkettő elnöke az esperes, ő hivja össze a törvényszéket is; ha ez akadályozva van, a rendes jegyző, ennek akadályoztatása esetén pedig egy a papok közül választatik ezen ülésszakra elnöknek. A köztörvényszék ülnökei a papi és világi rendből választatnak, mindkét rendből egyenlő számmal; e szám azonban egy-egy részről nem lehet kevesebb négynél, sem több tiznél; a világi ülnökök számában benfoglaltatnak a fő- és algondnokok, ugyszintén a papi ülnökök számában

az esperes, jegyző és director. A házassági törvényszék tagjai: a fő- és algondnokok, esperes, jegyző és director, és ezek mellé választott papi ülnökök, kiknek száma nem lehet kevesebb négynél, sem több tiznél; ezek között apa fiával, testvér testvérével, ipa vejével nem székelhet. Törvényszéki rendes ülés háromszor tartatik egy évben; ahol szükséges, egy negyedik rendes ülés is összehivható. Rendkivüli esetben az esperes rendkivüli törvényszéket hivhat össze. A köztörvényszék tárgyai: minden oly törvényes ügyek és kérdések, melyek eddig is a részletes zsinatokon tárgyaltattak; a házassági törvényszék tárgya pedig: a házassági perek és azzal egybefüggő minden törvényes kérdések.

c) egyházkerületekben.

3. Az *egyházkerületekben* a törvényhozó és itélő hatóságok szervezetéről az 1871-ki törvény intézkedik. Eszerint az eddig fennállott egyházi főtanács (permanens consistorium) és a köz-szentzsinat (synodus generalis) a képviselet alapján szervezett egyházkerületi közgyülésben egyesittettek. Ezen egységes legfelsőbb egyházi testület hatásköréhez tartozik mindaz, mit eddig az egyházi főtanács és közzsinat együttesen vagy külön intéztek el.

Az egyházkerületi közgyülés tagjai: az egyházkerületi főgondnokok, kiknek száma, a superintendenst is ideértve, hatnál több nem lehet; a körjegyző és közügyigazgató; az egyházmegyék, ugy a fő- és középtanodák fő- és algondnokai; az egyházmegyei esperes és jegyzők; a tanodák rendes tanárai; az egyházmegyék népességi aránya szerint választott képviselők; az állandó igazgató tanácsnak az egyházkerületi közgyülésen választott hivatalnokai; minden egyházmegyéből a tanitók által titkos szavazat utján választott egy-egy tanitó-képviselő; végre azok, kiket az egyházmegyék vagy főiskolák ajánlatára rendkivüli érdemeiért az egyházkerületi közgyülés titkos szavazat utján keblébe felvesz. Gyülés évenkint rendesen egyszer, még pedig pünkösd után első vasárnap, Kolozsvárott tartatik, de másutt is tartható. Elnök a közgyülést összehivó egyházkerületi világi főgondnok, ennek akadályoztatása esetén a hivatali időre utána következő egyházkerületi világi főgondnok. Jegyzői: a közjegyző és az állandó igazgató-tanács titkára. Hatásköre: az egész egyházban a törvényhozó hatalmat gyakorolja; a rendes hivatást nyert és előlegesen megvizsgált ifju lelkészeket ünnepélyesen kibocsájtja; választja kebeléből a felebbviteli törvényszéket, minden kijelelés nélkül a superintendenseket, körjegyzőt és közigazgatót, az egyházkerületi főgondnokokat, a fő- és középtanodák elöljárósága által felajánlott 3—3 egyén közül azok fő- és algondnokait, az egyházmegyék által alkotmányszerüleg felajánlott 3—3 egyén

közül azok számára a fő- és algondnokokat, az állandó igazgató-tanács tagjait és annak hivatalnokait; a nép-, közép- és főtanodák, valamint az anyaszentegyház mindennemü vagyonai és ügyei fölött őrködik s intézkedik stb.

Van az egyházkerületnek bizonyos hatáskörrel ellátott állandó igazgató tanácsa; és az egyházkerületi igazságszolgáltatásra első folyamodásu bírósága és felebbviteli törvényszéke, mely a) egyházkerületi törvényszék, b) egyházkerületi házassági törvényszék.

282. §. b) Az ágostai hitv. ev. egyházban.

Régi szervezet.

I. Az ágostai hitvallásuaknál kezdetben zsinatrendszer szerint kormányoztatott az egyház. A zsinat elnöke a püspök, tagjai pedig a káptalanok követei és a püspök által választott néhány lelkész volt. 1807-ben a fejedelem által megerősitett Consistorium alakult; az egyházlátogatás 1818-ban a választási mód pedig 1819-ben rendeztetett. Az egyházi gyülés 1850-ben az egyházra vonatkozó uj alkotmánytervezetet terjesztett a császári ministerium elé; mire a közoktatási ministerium 1855. febr. 27-én kelt ideiglenes rendeletet bocsátott ki, melyhez1856-ban pótszabályok járultak.

Jelenlegi szervezet.

II. Az egyház szervezete, mely az imént emlitett ministeri rendeletekben nyugszik, jelenleg következő:

1. Minden gyülekezet saját presbyteriuma által intézi egyházi ügyeit. A presbyterium elnöke a lelkész. Tagjai 8—29 választott képviselő. Ezek 6 évre választatnak; 300-nál kevesebb lélekkel biró gyülekezetben minden szavazatképes tag, népes helyeken pedig 36—120 képviselő választja a presbyterium tagjait.

2. Az egész egyház 16 káptalanra oszlik. Minden káptalan élén egy-egy két évre választott esperes, senior és jegyző van. Ezek a superintendens választásánál a káptalant képviselik. Minden káptalan első folyamodásu bíróság; illetékességéhez tartoznak a házassági perek is; az ügyek innen a házassági törvényszékhez vitetnek; ez a superintendens egybehivása folytán ül össze, s ennek elnöklete alatt a főesperes és egy tetszés szerint meghivott káptalanbeli tagból áll.

3. A 16 káptalanból 9 járás-község alakittatott. A járás-község egyházkormányzati ügyeinek elintézésére évenkint kétszer tart járás-községi gyülést, mely a járás lelkészeiből és presbyterium által választott világi tagokból áll. A felebbezések a superintendensi főhatósághoz történnek.

4. A superintendens részleges vagy közzsinatot tart. Amaz kevésbé fontos ügyekben ülésez, tagjai: a 16 káptalan esperesei és a nagy szebeni general káptalan syndicusa. A közzsinat pedig csak fontosabb egyházi igazgatási és szertartási ügyekben hivatik egybe; ennél a részleges zsinat tagjaihoz még 12 káptalannak egy-egy küldöttje járul.

5. Legfőbb hatóság az egyházi főtanács. Elnöke a superintendens. Tagjai: a főesperes, a fősyndicus, a 16 káptalan esperese, a nagy-szebeni káptalan seniora és a superintendens által kijelölt nehány plebános; a világiak közül pedig ugyanannyi számmal mint a paptagok, jelesen a kormányszékek és hivatalok evang. főbb tisztviselőiből és a szász nemzet közönsége (Universitates Nationis Saxonicae) tagjaiból.[1]

283. §. Az unitaria egyház.

Az unitaria egyház.

Az evangelika egyházhoz számittatik az unitaria egyház is, mely az 1848: 20. t. cz. által a magyar korona összes területén bevett vallásnak nyilvánittatott; az 1868: 53. s 48. t. czikkeknek a keresztény bevett vallások egyenlőségét s viszonosságát tárgyazó intézkedései az unitariusokra is értendők. Ami ezen vallásnak az állam iránti viszonyát, államjogi jogállását illeti: ez a magyarországi törvények által részletesen szabályozva nincsen; de a folytonos és fenálló gyakorlat alapján azt lehet mondani, hogy a két protestáns egyház hiveit megillető jogok az unitaria egyházra s hiveire is kiterjednek s jelenleg azon szabadságot élvezi, mint bármely más vallásfelekezet.

Az unitaria egyház a XVI-ik század reform-eszméje alapján jött létre, s keletkezésekor a két protestans felekezettől csak az Isten személyében levő háromság tagadása által különbözött, egyebekben pedig, még a christologiában is, azokkal teljesen egy alapon állott.[2]

Mai szervezete:

Mai szervezete következő:[3]

A szervezet alapja a gyülekezet, ennek fogalma pedig ugyanaz, ami a magyar protestans egyházban általában.

[1] V. ö. *Kovács* 151. §. és *Konek* 148. §-át.

[2] Az unitária egyház eredetét, terjedésének történetét, és régi szervezetét lásd *Kovács Albert* idézett egyházjogtanának 425. és köv. lapjain.

[3] Lásd ugyanott.

Első kormányzó hatósága a *közgyülés*; ennek tagja minden teljeskoru, önálló férfi. Két elnöke van: a helybeli pap és a kebli gondnok, ki a közgyülés által három évre általános szavazattöbbséggel választatik. A gyülés a két elnök által egyetértve hivatik össze; akadályoztatás esetén azonban egyik elnök is összehivhatja és ezen egynek elnöksége alatt is érvényesen határozhat. Hatáskörébe tartozik: az egyházi választás s mindaz, ami a gyülekezetben a vallás-és nevelésügyet illeti. A folyó ügyek élintézésére szolgál minden gyülekezetben a presbyterium vagy domesticum consistorium; tagjai a gyülekezet népességéhez képest 3—24, kik a közgyülés által saját kebeléből az irástudók s különben alkalmas egyének közül választatnak. Az elnökségre nézve az áll, ami fentebb mondatott. A presbyterium tagjainak harmad része minden évben kilép, de a kilépettek ujra megválaszthatók. Minden intézkedésére nézve a közgyülésnek felelős; a viszálykodó házaspárok közötti békepróbálás és a bünbánattartás is itt szokott történni. Közgyülés.

A második kormányzó fokozat az *egyházi kör* (tractus). Minden egyházi körhöz több gyülekezet tartozik, s a régi politikai felosztás szerinti megyék után nyeri nevét. Minden tractusnak van egy esperese, egy jegyzője, egy közügyigazgatója és két világi felügyelő gondnoka, kiket a köri közgyülés választ, s megerősitésöket az egyházi főtanácstól nyerik. A közigazgatás és törvénykezés külön van választva; az elsőnek közege a köri közgyülés a másiké az alpapi szék. A közgyülés tagjai: a tényleges szolgálatban és nyugalomban levő köri papok és iskolatanitók, a körben lakó egyházi tanácsosok; ha esperes és köri gondnok választatik, az egyes egyházközségek képviselői. Elnökei: az esperes és a hivatalában idősb felügyelő gondnok, jegyzője a köri jegyző. Tárgyai: a közigazgatás körébe eső, s azon egyházkört illető vallási és nevelési ügyek. Gyülés évenkint legalább egyszer, de ha a szükség ugy kivánja, többször is tartatik. Az alpapi szék áll az esperesen és a jegyzőn kivül, kik az alpapi széknek is elnöki és jegyzői teendőit viszik, három rendes, két pótbiró- és egy házasságvédőből, kik mindnyájan papok és a köri közgyülés által élethossziglan választatnak. Teendői: a házassági ügyek, s azokkal kapcsolatban levő kérdések, a melyekre ugy mint a fegyelmi keresetekre nézve is első biróság. Gyülés évenkint kétszer tartatik. Egyházi kör.

Harmadik s egyuttal legfőbb hatóság a *zsinati* és *egyházi főtanács*. A két testület tulajdonképen egy hatóság, egyik a másiknak nincsen alávetve, egymástól inkább névleg, mint jogkörre nézve különböznek. Ami különbség van is köztük pl. hogy a papok rendesen a zsinati főtanácsban szoktak felszenteltetni, vagy hogy a főbb hivatalok, A zsinati és egyházi főtanács.

mint a superintendensi állomás és főgondnokság itt szoktak betöltetni, egyedül szokáson alapszik. Mind a két főtanács tagjai: az egyházi tanácsosok, kik a főtanács által meghatározatlan számban az egyháziak és világiak közül választatnak, a kolozsvári és tordai egyházgyülekezetek két-két küldöttje; hivatalánál fogva senki sem lehet egyházi tanácsos. Mindkét főtanácsnak elnökei a püspök és a hivatalában idősebb főgondnok, a rendes elnök akadályoztatása esetén helyettes egyházi részről az egyházi főjegyző, vagy ennek nem létében egy esperes, világi részről a második főgondnok, vagy ennek is akadályoztatása esetén a legrégibb egyházi tanácsos. Jegyzője az egyházi főjegyző. Ülést az egyházi főtanács minden évben egyszer tart Kolozsvárott, de ha a körülmények ugy kivánnák, többször is tarthat. A zsinati főtanács tartását mindig az egyházi főtanács megelőző ülése határozza meg; zsinati főtanács évenkint legalább négyszer tartatik. A két főtanácsban a közigazgatási és törvénykezési legfőbb hatalom egyesitve van. Az ülések nyilvánosak, de bármikor zárt üléssé alakulhat, a melyen csak egyházi tanácsosok lehetnek jelen. Határozathozatalra legalább tizenkét tag jelenléte kivántatik beszámitva a tisztviselőket is.

Egyházi képviselő tanács.

Az egyház ügyei az egyik főtanácsi üléstől a másikig egy, Kolozsvárt levő s *„egyházi képviselő tanács“* nevet viselő állandó testület által intéztetnek, kivéve a superintendens jogkörébe eső belső emberek rendelését. A képviselő tanács tagjai a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok, résztvehetnek a vidékiek is, ha a gyülés tartása alkalmával éppen Kolozsvárt vannak. Elnökei: a superintendens és a Kolozsvárt lakó főgondnok; azonban egy elnök alatt is tanácskozhatni. A pénzügyi, közigazgatási és tanügyi tárgyak külön kezeltetnek; igy három jegyzőkönyv vezettetvén, három jegyzőség is van. Határozathozatalra hét tag jelenléte szükséges beszámitva az elnököket és jegyzőket is. Ülések rendesen vasárnap tartatnak, de tarthatók máskor is. Az egyházi képviselőtanács hajtja végre a főtanács határozatait; a főtanács határozatait a képviselő tanács meghallgatásával hozza. Általában az egyház igazgatása az egyházi képviselőtanács által történik, de minden intézkedéseért az egyházi illetőleg zsinati főtanácsnak felelős. A képviselő tanács a superintendens és főgondnokkal élén képviseli minden külső érintkezésében, és a kormánynyal szemben is a vallásközönséget; a köri közgyülésektél és az alpapi székektől felebbezett ügyekben pedig másod bíróság is; amire nézve az egyházi képviselő tanács mint *főpapi törvényszék* egy külön testületet alkot; ennek elnöke egyedül a püspök; jegyzője az egyházi főjegyző, tagjai a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok közül az egyházi főtanács által választott öt biró. Ülései évnegyedenkint egyszer, szükség esetén

többször is tartatnak. Az alpapi székektől a mindig hivatalból felebbezett házassági perekben hoz másodszor itéletet, innen a felebbezés harmadfokban a főtanácshoz történik. A főpapi szék mint másodfoku bíróság itél a fegyelmi ügyekben is.

B)

Az egyházi tisztviselők és egyes egyháztagok.

I Az egyházi tisztviselők.

A) Az egyházközségeknél.

284. §. A lelkészek.

Papi hivatal.

I. A papi hivatalt a régibb kánonok, valamint az érvényben levő rendszabályok szerint senki sem veheti magának önkényileg, hanem azt csak belső és külső hivatás (vocatio) által nyerheti meg. A belső a Geleji kánonok szerint Istentől van a szentlélek által, ki az illetőnek szivét és akaratát a szent szolgálat elvállalására hatályosan hajtja; mig az ujabb rendszabályok a hittani tanfolyam elvégzését és a szabályszerü vizsgálatok letételeit értik alatta, tehát szintén csak valami külső jogi mozzanatot, a mit a Geleji kánon (15) harmadik kelléknek tekint. A külső vocatio alatt mindig valamely gyülekezet által a fennálló szabályok értelmében történt megválasztatást (348. §. β.) kell érteni.[1]

A protestans lelkész is fel volt az előtt mentve a községi terhek, s különösen a lelkészi hivatallal össze nem egyeztethető tartozások, a személyes cselekvények és szolgálatok alól, a gyámság-, gondnokság- és hadi szolgálatra nem kötelezettek. Ezen kedvezmények azonban az államtörvényhozás által részint eltöröltettek, részint megszorittattak. A hadi szolgálatot illetőleg jelenleg rájuk nézve is az 1868: 40. t. cz. 25. §-a alkalmaztatik. A lelkészek ellen elkövetett sértések ma is sulyosabban büntettetnek. Polgári és bünvádi ügyeikben a világi birák itélnek; az illetéki kiváltság (beneficium competentiae) őket is illeti; szóval az ujabbi állami törvények a protestáns papságnak is épen azon előnyöket nyujtják, melyeket a katholikusoknak.

A lelkészjogai joghatóság tekintetében.

II. A törvényesen megválasztott protestáns *lelkészek* jogai joghatóság tekintetében:

1. Ő a gyülekezeti hatóságok elnöke s azért őt mindazon jogok

[1] *Kovács Albert*: Egyházjogtan. Budapest. 1879. 358. l.

illetik, melyekkel az elnök birni szokott. A gyülésben történtekért a felsőbb hatóságok előtt a lelkészt terheli a felelősség; ennélfogva a gyülésfeloszlatási joga a világi elnöktől függetlenül meg van ott is, hol a kettős elnökség szokásos; lelkész jelenléte nélkül egyházközségi gyülést tartani, s azokban érvényes határozatokat hozni nem lehet; minden kérdésben, kivéve az egyházi hivatalnokokra vonatkozó szavazásokat, a lelkész a presbyteri vagy közgyülés többsége akaratának határozattá emelését megtagadhatja, mely esetben, ha megtagadása ellen felebbezés történik, az ügyben a felsőbb hatóságok itélnek. Ezeken tul joghatósága nem személyes, hanem azt csak a presbyterium által gyakorolja.

2. Egyházi ténykedést csak kizárólag saját gyülekezetében végezhet, de viszont hivei is minden vallási szükségeikben az ő functióira vannak utasitva, de a stolailleték lefizetése mellett nem tagadhatja meg hiveitől az engedélyt, hogy más lelkész szolgálatát igénybe vehessék. — Egyházi ténykedést más gyülekezetben a lelkész csak akkor végezhet, ha annak teljesitésére őt az illető lelkipásztor megbizza vagy felhatalmazza. A nyugalomba lépett vagy lelkészi állomásukról lemondott, de azért más életpályára nem lépett s lelkészi jellemöket megtartott lelkipásztorok, lelkészi teendőket végezhetnek ugyan, de csak az előbbi pontban foglalt feltétel megtartása mellett. Oly lelkészek, kik más életpályára léptek (kivéve a tanárt), vagy hivataluktól felfüggesztettek, semmiféle lelkészi teendőt nem végezhetnek többé, s lelkészi oklevelök is érvénytelennek nyilvánitandó.

3. A polgári természetü, de hazánkban a lelkészi hivatalhoz kötött ténykedések végzéséhez kizárólagos joga van; ide tartozik az anyakönyvek vezetésével[1] összeköttetésben álló okmányok kiállitása.

4. Minden lelkész saját hivatalos pecséttel él, ezen pecsét alatt hivatalosan kiállitott okmányok közhitelességüek; továbbá hivatalos ügyben minden hatósággal dijtalanul leveleznek.

5. A lelkészi hivatallal összekötött rendes fizetését és a stolajövedelmet jogosan élvezheti.

6. Törvényesen elnyert hivatalából csak is rendes per utján lehet őt elmozditani.

7. Elöregedése esetén Erdélyben fél fizetéssel nyugalomba léphet; a többi kerületekben pedig segédet vagy administratort tarthat.[2]

[1] Az anyakönyvek körül teljesen azon kötelességeik vannak, melyeket a kath. plebánosokra nézve a 245. b. §-ban előadtunk.

[2] *Kovács Albert* i. m. 363. l.

Ezeken kivül a lelkészeknek hivatalos teendői következők: A lelkész hivatalos teendői.

1. A rendes vagy közönséges isteni tisztelet körében: az Isten igéjének hirdetése; szentirás magyarázása; könyörgés; confirmatio; sakramentomok kiszolgáltatása; énekekre való felügyelet.

2. A rendes vagy közönséges isteni tisztelet körén kivül: a házasulandók összeesketése; rendkivülileg az előirt esetekben a sakramentomok kiszolgáltatása; temetés.

3. A lelkipásztori gondozás és egyházkormányzás körében: betegek látogatása, foglyok és halálra itéltek körüli lelkészi teendők végzése; egyházfegyelem; viszálkodó házasok békéltetése; az áttérők körüli eljárás; a törvényben meghatározott közigazgatási teendők; az egyház szellemi és anyagi ügyeire felügyelet; anyakönyvek vezetése; az iskolákra való felvigyázás. Továbbá:

a) Minden lelkipásztornak kötelessége: a nyilvános isteni tisztelet és a sacramentomok kiszolgáltatása megszabott rendjéhez szorosan alkalmazkodni.

b) A lelkipásztor az Isten igéjét az ó- és uj-szövetségi canonikus könyvek alapján hiven és buzgón hirdesse. Az egyházi beszéd tartásánál vezérigét egyedül a cánoni tekintélylyel felruházott könyvekből vegyen, s azt az egyházi szónoklat kellékeinek megfelelőleg dolgozza fel. Egyházi beszéde kidolgozásánál a hallgató gyülekezet müveltségi fokozatához alkalmazkodjék, és annak tartalma világos és érthető, a ker. vallásos érzületet, hitbeli meggyőződést épitő és erősitő, ne pedig kételyeket támasztó legyen. Általában a lelkipásztor egyházi beszédei által ugy az általános emberi és keresztényi, mint a hazai szeretetet ápolja és erősbitse, a politikai párttusát és szinezetet, nem különben minden személyes vonatkozást gondosan elkerülvén.

c) A szentirás magyarázatára minden lelkipásztor lehető legnagyobb gondot forditson, s az ily magyarázatoknál a keresztényvallás sarkalatos alaptételeivel ellenkezőt ne tanitson.

d) A közönséges isteni tiszteleteken egyházi beszédet csak a rendes lelkészek és segédlelkészek tarthatnak; iskolatanitók csak akkor bizhatók meg e tiszt teljesitésével, ha hittanszaki tudományokat végeztek; rendkivüli esetekben azonban oly tanitók is felbocsáthatók az egyházi szószékbe, kik a hittanszaki tudományokat rendszeresen nem hallgatták, hanem az ilyenek a lelkipásztor által megjelölt könyvből tartoznak felolvasni, a lelkipásztor által kiválasztott egy-

házi beszédet. Hittanszaki tanfolyamon levő felsőbb tanulóknak ünnepkövetség alkalmával és más időkben is megengedhető, hogy az isteni tiszteletet végezhessék; más szakiskolák tanulói, annyival inkább gymnasialis növendékek az egyházi szószékbe nem bocsáthatók, a lelkipásztor helyett az isteni tiszteletet nem végezhetik. — Általában a lelkipásztorok mindazon egyházi beszédekért és magyarázatokért, melyeket helyettök igehirdetésre fel nem hatalmazott egyének végeznek, felelősséggel tartoznak; kötelesek ennélfogva azok beszédei tartalmáról előre tudomást szerezni.

e) A reformált egyház két vallásos cselekményt tart magától az Ur Jézus Krisztustól rendelt sakramentumnak u. m. a keresztséget és az urvacsoráját, s mindkettőt csak az erre törvényesen felhatalmazott egyének szolgáltathatják ki.

f) A sakramentumok rendszerint a nyilvános isteni tisztelet alkalmával, a gyülekezet jelenlétében szolgáltatandók ki. Azonban rendkivülileg ugy a templomban mint magán háznál is, lehet bármely időben keresztelni, valamint az urvacsora is betegségben levő egyháztagoknak, ha kérik, magán házaknál is kiszolgáltatandó.

g) Az egyházba áttért felnőttek csak akkor kereszteltetnek meg, ha nem keresztény felekezet kebeléből jöttek át; vagy biztosan meghatározható, hogy még nem kereszteltettek meg. Az ilyenekre nézve a keresztséget mindig megelőzi a vallásos oktatás, és keresztény hitökről, vallásos meggyőződésökről nyilvános vallástétel.

h) A keresztszülők vagy helyetteseiknek jelenléte a keresztség kiszolgáltatásánál nélkülözhetlenül megkivántatik. Keresztszülők csak a keresztény anyaszentegyház kebelébe tartozó egyének lehetnek, s legalább olyan koruak, kik már az uri szentvacsorával éltek.

i) Az urvacsoráját a lelkipásztorok a fenálló rend és szokás szerint ünnep- vagy vasárnap délelőtt, isteni tisztelet alkalmával szolgáltatják ki. Az urvacsorájának közönséges kiszolgáltatását, mindig előkészitő bünbánati hét előzvén meg: a lelkipásztorok kötelesek az urvacsoráját a megelőző vasárnap a gyülekezet előtt nyilvánosan kihirdetni. Gyermekek, elmebetegek, és nem confirmált egyének, kik e vallásos cselekménynek jelentőséget felfogni és megérteni nem képesek, az urasztalához nem bocsáthatók. Minden jogositott egyháztag, ha egészséges és ereje engedi, az urasztalához járulva vehet részt az urvacsorájában a nyilvános isteni tisztelet helyén, magánházaknál csak a betegeknek történő kiszolgáltatás alkalmával.

k) A lelkipásztor kötelességei közé tartozik az éneklésre való felügyelet; hogy a gyülekezet éneklése szép és izlésteljes legyen, a közönségesen elfogadott énekkönyv használtassék, az iskolákban az énektanitásra kiváló gond fordittassék; az énekvezérek a közönsé-

ges isteni tisztelet alkalmával a lelkipásztor által kijelelt zsoltár és dicséretverseket énekeljék.

l) A lelkipásztornak azonkivül, hogy mint az egyház közvetlen tulajdonát képező iskolákra felügyeletet gyakorló iskolaszéknek elnöke, a felügyeletben tényleges részt vesz, kötelessége az urasztalához készülő növendékeket előkésziteni, a confirmatiót egész ünnepélyességgel végezni. Tizenkét éven alól levő gyermekek nem confirmálhatók.

m) Az ismétlő iskolák vallásos oktatásáról is a lelkipásztor gondoskodik. Az ő kötelessége meglátogatni és vigasztalni a betegeket, foglyokat és a törvény által halálra itélteket.

n) A házasulandók hirdetése vasárnapokon és a reformatus egyház ünnepnapjain történik; urvacsoraosztás napjain azonban csak délután, nagypénteken pedig épen nem. A bünbánati hét vasárnapján a harmadszori hirdetés, a sürgős eseteket kivéve, nem engedtetik.

o) A keresztelések, esketések, confirmáltak és halálozások az illető anyakönyvbe azonnal bevezettetnek; és az anyakönyvi rovatok betöltésénél azok pontosságáért és hitelességeért a lelkész ugy az egyház, mint az állam irányában felelős.

p) A törvényesen bevett ker. vallásfelekezetek viszonosságát szabályozó 1868. országos törvényben (53. t. cz. 1—8. §.) foglalt eljárási módozat az áttérésre nézve a lelkipásztorok által szorosan megtartandó; azonfelül gondoskodjanak a lelkipásztorok, hogy az egyházkebelébe átlépők a hitfelekezet alaphittételeit megismerjék, hogy igy áttérésök öntudatos és megnyugtató legyen; a más hitfelekezethez áttérők irányában pedig a fenálló törvényekhez tartsák magukat.

q) A temetés az illető egyházkerület által megszabott szertartással történjék. A halál nemére való tekintet nélkül, az egyszerü szertartásban minden keresztény részesittessék. A halottak eltemetésére vonatkozó polgári törvények, illetőleg törvényes kormányrendeletek pontosan megtartandók.

r) A lelkipásztorok az egyházi és vallásos ügyekben egyedül saját egyházi hatóságuktól függnek, s e kintetben azok egyházilag törvényszerü intézkedéseinek és felhivásának készséggel engedelmeskedni és határozataikat s végzéseiket pontosan teljesiteni kötelesek; az államkormány azon rendeleteit, melyek az országos törvények végrehajtására vonatkoznak, s velök saját egyházi hatóságaik utján közöltetnek végrehajtani; azon megkereséseket, melyeket a politikai hatóságok a közigazgatás érdekében hozzájok közvetlen intéznek, s melyek az ország törvényeivel megegyeznek, szintén teljesiteni tartoznak.

A lelkész magaviseletére vonatkozó kötelességei.

III. A lelkésznek magánéletére vonatkozó kötelességei:

1. A lelkészek hivatásuknak teljesen megfelelő életet éljenek, hogy magán- és családi életökben is vallásosság, feddhetlen élet, szerénység és egyszerüség által hallgatóik között szövétnekként világoljanak, s azokat a tiszta erkölcsiség követésére saját példájukkal maguk után vonják; ovakodjanak különösen a házasságtöréstől, ágyastartástól, s a tisztaság elleni bármily botrányos lépéstől.

2. Hallgatóikhoz szelidséggel és szeretettel viseltessenek és ez a jézusi szeretet hassa át minden beszédöket, nyilatkozatukat és eljárásukat.

3. Lelkésztársaikkal testvéri egyetértésben, más keresztény felekezetek hiveivel és papjaival békességben éljenek.

4. A tanitókat mint a népnevelés terén munkatársaikat tekintvén, irányukban szeretettel járjanak el; öket jóakaratulag tanácsolják és vezéreljék, hivatalos eljárásukat éber figyelemmel kisérjék.

5. Az étel- és italbani mértékletességet megtartsák; jelen lehetnek ugyan minden tisztességes társaskörökben és nyilvános helyeken, de ugy, hogy magukviselete által másoknak botrányul ne szolgáljanak, s hogy hivatásuk méltósága csorbát ne szenvedjen.

6. A politikai pártküzdelmekben előforduló tüntetésektől, melyek hivatásuk irányával és tekintélyével ellenkeznek, szorosan ovakodjanak.

7. Az olyan foglalkozásoktól, melyek a tanulmányozásban, hivatalos teendők végzésében akadályul szolgálhatnak, hallgatóikkal való viszonyukat megzavarhatják, ovakodjanak; különösen ovakodjanak uzsoráskodni, egyes czikkekkel nyerészkedni, vadászgatni, gunyiratokat terjeszteni, szitkozódni, vagy a lelkészi állást megszégyenitő bármily cselekvényt vagy vétséget elkövetni; — de a magyar viszonyok között nem tartatik a lelkészi állással össze nem illőnek a földmivelés.

8. Elöljáróik iránt tisztelettel is engedelmességgel tartoznak, különösen pedig az illető esperes, superintendens, valamint az egyházmegyei kerületi és egyetemes felügyelők iránt; ezek rendeleteinek magukat alávessék, az esperességi, egyházkerületi, illetőleg egyetemes gyülések végzéseinek és határozatainak kivétel nélkül engedelmeskedjenek.

9. A lelkészek gyülekezeteikben lakjanak és maradjanak. Midőn kevés időre hagyják is el, akár hivatalos, akár magán dolgaik végett gyülekezeteiket: gondoskodjanak, hogy a netalán előállható

lelkészi szolgálatot igénylő esetek könnyen és az egyháztagok terheltetése nélkül elintézést nyerhessenek; huzamosb időre való eltávozás esetében tartoznak ezt az egyházközségi elöljáróságnak és az esperesnek bejelenteni; s a helyettesre nézve a szükséges intézkedéseket megtenni.

10. A lelkészek öltözetökben is a debreczeni zsinat határozata szerint a társadalmi illem követelményeinek megfeleljenek; magán forgolódásukban s a házuknál is legyenek mindig egyszerüleg, de tisztességesen öltözködve, midőn pedig hivatalos tisztökben járnak el, sőt hivatalos polgári ünnepélyeken is rendszeres egyházi ruhát viseljenek, nevezetesen: magyar süveget, egészen fehér vagy fekete nyakkendőt, hosszu fekete átillát begombolva, palástot, általában minden öltözetet feketét. — Az ágostai hitv. ev. egyház is megkivánja, hogy a lelkészek ruházata ugy a háznál, mint azon kivül s kivált hivatalos teendőikben tisztes, komoly, egyszerü, tiszta és állásukhoz illő legyen. — Mivel pedig nemcsak a papoknak, hanem az ő hozzájuk tartozóknak is jó példát kell mutatniok, szükség, hogy a lelkészek nejei és gyermekei is szerényen öltözködjenek és erkölcsükre nézve is feddhetlenek legyenek.

11. Mindazok, kik ebbeli kötelességeiknek meg nem felelnek, az egyházi felsőbbségtől megdorgáltatnak, megfenyittetnek, sőt nagyobb mérvü kihágások vagy mulasztások esetén hivataluktól is felfüggesztetnek, vagy a további szolgálattól egészen eltiltatnak.

285. §. Helyettes lelkészek, segédlelkészek.

I. *Helyettes lelkészek* vagy administratorok a tapasztaltabb és képzettebb segédlelkészek közül a superintendens vagy egyes kerületekben az egyházkerületi közgyülés által akkor rendeltetnek ki, ha valamely gyülekezetben a lelkészi állomás megürült, vagy a lelkész hosszas betegeskedés vagy aggkor következtében nem képes hivatalos teendőit teljesiteni. Fizetésök, mely rendesen az esperes közbejöttével a helyettesitett, esetleg a gyülekezet között magánszerződés tárgyát képezi, nagyobb szokott lenni mint a segédlelkészeké; de a rendes papi fizetés felét nem igen haladja tul. Helyettes lelkészek.

A helyettes mindazon lelkészi cselekvényeket teljesiti, melyeket a rendes lelkész végezni szokott. Hatásköre egészen önálló és a rendes lelkésztől is független, mert ez a felelősség alól teljesen fel van mentve, s az egész felelősség terhe a helyettesen nyugszik.

Állandó administratorok.

Ezen kivül a magyar protestans egyházban is vannak ugynevezett állandó administratorok, kik oly gyülekezetekben, melyek a rendes lelkész tartásához szükséges jövedelemmel még nem birnak, de valami oknál fogva mint leánygyülekezetek nem kapcsolhatók egy anyagyülekezethez: egészen a rendes lelkész jogi helyzetét foglalják el ennek a czime nélkül.[1]

Segédlelkészek.

II. *Segédlelkészek* oly rendes lelkész mellé alkalmaztatnak, kik özvegység, betegség vagy az egyházközség kiterjedettsége miatt hivatalos kötelességeiket végezni nem képesek.

Segédlelkésznek rendszerint csak oly papjelölt választható, ki a theologiai tanfolyamot bevégezte, s legalább az első lelkészképességi szigorlatot letette, ha a 22-ik korévét már elérte és személye, előélete kifogás alá nem esik. A segédlelkész alkalmazása különféle módon történhetik, némely helyen a superintendens helyezi el, de a segédlelkészt kérő egyház és lelkész óhajának méltányos figyelembevételével; másutt segédlelkészt szükségesetében a lelkész beleegyezésével az egyházközség, vagy az egyházközség beleegyezésével a lelkész választ, mindkét választás az esperes tudtával történik és általa megerősittetik; kivételes esetben, ha ennek szükségéről az esperes is meggyőződött, az egyházközség ott is alkalmazhat és választhat segédet, hol ezt a lelkész ellenezné; fentartatván egyébiránt ennek a superintendenshez való felebbezési joga. Fizetését és ellátását a segédlelkész, ha a lelkész által választatott, vagy egészen ettől, vagy a község önkéntes hozzájárulásával, részben az utóbbitól is kapja; ha azonban az egyházközség által lett választva, akkor a lelkész beleegyezésével, akár a fentjelzett kivételes esetben ennek ellenére, akkor a segédlelkészt egészen az egyházközség fizeti.

A segédlelkészek minden egyházi ténykedésre jogositvák, de mivel a felelősség a rendes lelkészt illeti, minden ténykedésökben kötelesek magukat ennek utasításához tartani. A rendes lelkész iránt tisztelettel és engedelmességgel tartoznak; a lelkészi hivatásra fenálló szabályok őket is kötelezik.

Az erdélyi kerületben segédlelkészek nem léteznek; mert a népesebb gyülekezetek kellő számu rendes lelkészekkel vannak ellátva, kik teendőiknek megfelelhetnek. Az üresedésbe jött egyházközségben a papi ténykedéseket a szomszédlelkészek végezik; ha pedig a lelkész szolgálatképtelenné lett, fél fizetéssel nyugalomba lép, s állomása a másik fél fizetéssel töltetik be. A segédlelkész neve-

[1] *Kovács Albert* i. m. 389. l.

zet itt is előfordul ugyan, de alatta a kisebb fizetésü állandó rendes lelkész értendő.

286. §. A tanitók (orgonisták- énekvezérek), leviták, ideiglenes és segédtanitók.

I. *Rendes tanitónak* csak oly egyén választható meg, aki kifogástalan erkölcsi magaviseletü s már tanképesitési okmánynyal bir, vagy ilyet megválasztása után egy év alatt szerez. A megüresedett állomás legkésőbb 3 hónap alatt betöltendő. Választása a lelkészéhez hasonló módon történik. Jogait és kötelességeit az egyes egyházkerületek rendszabályai határozzák meg. Rendes tanitó.

II. Mint *orgonista* és *énekvezér*, vagy ha erre más van önállólag alkalmazva, az tartozik az istenitisztelet megszabott rendje szerint az éneket vezetni, a lelkész utasitásait, a predikátiora vonatkozó éneket elfogadni, az orgonára s a hozzá tartozó eszközökre ügyelni; a gyermekeket az egyházi énekre alaposan megtanitani. Orgonista és énekvezér.

A *reformált egyházban* az énekvezetőktől különösen megkivántatik, hogy az éneklésben és a hol orgona van az egyházban, mind elméletileg, mint gyakorlatilag képzettek és szakavatottak legyenek. Az istenitisztelet alkalmával s a temetéseknél is, a közönségesen elfogadott és használatban levő énekeskönyveket használják; a lelkipásztor által meghatározott vagy megjelölt zsoltár- és dicséretverseket énekeljék. Hivatalos teendőik végzésében igazi buzgóságot és odaadást tanusitsanak; minden isteni tiszteletnél, a melyben résztvesznek, nemkülönben a temetési szertartásoknál, kezdettől végig jelen legyenek A lelkipásztor tudta nélkül az egyházból egy napra sem távozhatnak el. A lelkipásztorok utasitásait kész szivvel fogadni és teljesiteni tartoznak.

Kötelességeik elhanyagolása vagy épen nem teljesitése esetében fegyelmi eljárás alá esnek.

III. *Levitának* oly iskolatanitó neveztetik, ki az anyaegyháztól távol eső leányegyházaknál az anyaegyház kérelmére, az esperes vagy ennek ajánlására a superintendens által az istenitisztelet tartására, keresztelésre, gyermekágyasok beavatása, betegekkel való imádkozásra, a megholtak eltemetésére felhatalmaztatik. Teendőiben következőleg jár el: a) az isteni tiszteletet ima és a lelkész által kijelölt nyomtatott predikátio felolvasásával végezi, lelkészi öltönyt nem viselhet, oltári szertartást nem végezhet, saját beszédjét nem mondhatja el; b) a keresztelést és avatást az „Agenda“ szerint végzi; Levita.

c) a betegekkel kivánatra imádkozik, a temetéseket ének-, ima- és kivánatra bucsuztatóval végezi; d) minden egyéb papi cselekvényekért hozzáfolyamodókat a rendes lelkészhez utasítja, az anyakönyvbe szóló adatokat esetről-esetre beküldi, s az azokért járó stola-dijat átszolgáltatja.

Méltatlanná tevén magát megbizására, az esperes azt tőle a superintendensnek teendő jelentés mellett elveheti.

Segédtanitó. IV. *Segédtanitó* ott alkalmaztatik, hol a rendes tanitó teendőit, vagy azoknak halmozottsága, vagy aggkora, vagy sulyosabb és tartósabb betegsége miatt maga végezni nem képes; *ideiglenes tanitók* pedig — főleg a vallás tanitására — oly helyeken alkalmaztatnak, hol még rendes tanitói állomás felállitva nincsen, s addig, mig ez megtörténhetik. Az előbbieket az egyházközség vagy a tanitó, az utóbbiakat pedig feltétlenül azon község választja, melynek területén alkalmazva vannak.

Ideiglenes tanitók.

287. §. Az egyházközségi gondnokok, felügyelők.

Egyházközségi gondnokok a ref. egyházban. I. Az *egyházközségi gondnokok* a reformált egyházban az egyházközség által választatnak, az egyházközségben becsülésben álló, értelmes, feddhetetlen erkölcsü, vallásos buzgóságukról ismeretes, vagyoni biztositékkal biró, protestans egyháztagok közül.

Hivataloskodási idejök tartamát az egyházközség határozza meg, s hivatalukat esküttétellel foglalják el.

Az egyházközségi gondnokságot a megválasztott egyháztag köteles elfogadni és viselni, vagy ha kellő indokolás mellett felmentést kér és nyer: felmentési dijat fizetni.

s azok teendői. A gondnokok teendői: a) a presbyteriumok összehivását a lelkészszel együtt eszközlik és azokon a lelkészszel együtt elnökölnek; b) gondoskodnak, hogy a mely egyházközségben a létező földbirtokok házilag kezeltetnek, vagy az egyházi hivatalnokok használatában levő földek megmiveltetését az egyházközség tartozik teljesiteni; azon földek, a mint a helyi gyakorlatban van, vagy közvetlen az egyháztagok által, vagy más uton kellő időben megmiveltessenek, termésök idejében behordassék; c) ha az egyházközségnek fekvő javai haszonbérbeadás utján kezeltetnek, eszközlik azoknak árverés utjáni kiadását; ha pedig az egyháznak pénztőkéi vannak, azokat az egyháztanács felhatalmazása és utalványozása mellett adják ki; a fizetési határidőket figyelemmel kisérik, a késedelmező fizetőket illető

helyre bejelentik; d) gondoskodnak, hogy az egyes egyháztagok által fizetendő egyházi és iskolai adók, valamint a természetben teljesitendő szolgálmányok az illetők részére az egyházmegyék által meghatározandó időben befizettessenek, illetőleg beszolgáltassanak — és szükség esetben a politikai hatóságok segélyének is igénybevételével behajtassanak, illetőleg leszolgáltassanak; e) intézkednek, hogy az egyház, valamint az egyházi hivatalnokok használatában levő ingatlanok után járó államadók az országos törvények által megállapitott időkben pontosan befizettessenek; f) felügyelnek az egyház tulajdonát képező épületekre, azoknak tüz ellen biztositását eszközlik; az egyháztanácshoz előterjesztést tesznek, és azokat a nyert felhatalmazás folytán végrehajtják, vagy végrehajtatják; g) a hozzájok befolyt, vagy általuk átvett pénzt és terményeket az egyház pénztárába vagy magtárába beszolgáltatják; h) évenkint számadásaikat a kellő okmányokkal felszerelve elkészitik és azokat az év végével a presbyteriumhoz beadják, mely aztán felülvizsgálat végett azokat vagy az esperesi látogatáshoz, vagy ahol gyakorlatban van, az egyházmegyei számvevőszékhez terjesztik fel; i) az egyházi gondnokok a kezelésök alatt álló egyházi javakért minden vagyonukkal felelősek.

Felügyelők az ágost. hitv. ev. egyházban, s azok teendői.

II. *Az ágostai hitv. ev. egyházban* a gondnokokon kivül, kik az elősorolt teendőkhöz hasonló teendőkkel birnak, vannak még ugynevezett egyházközségi vagy *gyülekezeti felügyelők* is, kik hivataloskodásuk kezdetén szintén esküt tesznek; főbb teendőik: a) ők hivják össze a lelkészszel egyetértőleg az egyházi tanácsot, ugy az egyházi közgyülést, azokon a lelkészszel együtt elnökölnek és a végzések végrehajtásáról gondoskodnak; b) gyülekezetöknek szavazatát a lelkészszel együtt aláirják, valamint a lelkészi, tanári és tanitói hiványokat is; c) védi az egyházközség jogait és érdekeit, a lelkész és tanitó tekintélyét, ezek fizetésének beszedésében a gondnokot tanácscsal és utasitással segiti; d) a lelkész és tanitó elhalálozása esetében az esperest azonnal értesiti, s mig ez intézkednék, a lelkészi hivatalhoz tartozó tárgyakat, anyakönyveket, templomkulcsokat, szent edényeket, pecsétnyomót leltár szerint megőrzés végett átveszi; e) a lelkész és tanitó panaszait az egyház tagjai ellen, vagy ezekét amazok ellen tapintatos eljárás által megszüntetni igyekszik; f) a gyülekezetet az esperesi gyülésen a lelkészszel együtt képviseli; g) a superintendenset egyházlátogatás alkalmával tisztelettel fogadja s gondoskodik, hogy az hivatalos kötelességében zavartalanul eljárhasson; h) a gyülekezet peres ügyei a felügyelő felperessége mellett indittatnak és folytattatnak.

287. a) §. Egyéb tisztviselők.

Pénztárnok. I. *A pénztárnok*, kinek hivatala csak nagyobb és vagyonosabb egyházközségekben van külön választva a gondnoki hivataltól. A pénztárnok az egyház erkölcsi és anyagi biztositékot nyujtani képes tagjai közül a presbyterium által választatik; esküt tesz. Az egyházközség pénzeit kezeli, azokat biztos helyre elhelyezi és a szükséges fizetéseket a presbyterium utalványozására nyugta mellett teljesiti. A kezére bizott pénzekről évenkint számot adni tartozik.

Jegyző, ügyvéd. II. A gyülekezeti *jegyző* és *ügyvéd* kötelessége a maga körében ugyanaz, a mi a felsőbb hatóságok jegyzőié és ügyvédjéé; ezekről alább leend szó.

Egyházfiak. III. *Az egyházfiak* a presbyterium által választatnak az egyház körüli szolgai teendők teljesitésére. Tartoznak az egyházközség presbyteriumai által meghatározott kötelességeket pontosan teljesiteni. A reformált egyházban ezen állást köteles minden férfi egyháztag elfogadni, vagy kellő indokolás mellett a felmentési dijat fizetni.

B) Az egyházmegyéknél.

287. b) §. Az esperesek.

Esperes. I. Az *esperes* az egyházmegye azon rendes lelkipásztorai közül, kik tudományukkal, valódi lelkipásztori jellemükkel kitünnek, választatnak, az egyes gyülekezetek presbyteriumai által (348. §. β.) vagy élethossziglan, vagy 10 évenkint a tisztujitás alapján; 10 éven belül a restauratio nem gyakorolható. A választás tudomás és megerősités végett az egyházkerülethez terjesztetik fel. Az ágost. hitv. ev. egyházban az esperes rendesen 6 évre választatik; ezen idő lefolyása után a volt esperes ujra megválasztható. Az uj esperes beiktatásáig, az előbbi, illetőleg annak helyettese folytatja a hivatalt. Helyettes alatt értetik a dunamelléki kerületben az alesperes, Erdélyben az egyházmegyei jegyző, másutt a hivatalára nézve legidősb egyházmegyei egyházi tanácsbiró.

Az esperesi hivatal üresedésbe jő:

a) ott, a hol a tisztujitás életbe van léptetve: minden 10-ik, illetőleg 6-ik évben;

b) meghalás, lemondás és törvényszéki elmozditás folytán;

c) ha az esperes mint lelkipásztor más egyházmegyébe költözik át.

Az esperes jogai és kötelességei és sokoldalu teendői a következők. Jogai és kötelességei.

1. Az egyházmegyei gyülésnek és bíróságnak Erdélyben egyedüli, a többi kerületben egyik elnöke, mint ilyen elnöktársával egyetértve a gyülést összehivja, s azon az elnök szokott jogait gyakorolja.

2. Midőn a superintendens az egyházmegye községeiben kánonszerü egyházlátogatást tesz, az esperes őt utjában kiséri, és teendőiben gyámolitja.

3. A superintendenset mint főfelvigyázót és kormányzót az egyházmegyében felmerült minden nevezetesebb egyházi eseményről értesiti.

4. Az egyházmegye valamelyik gyülekezetében megürült lelkészi hivatal betöltéseig annak ellátásáról gondoskodik; intézkedik, hogy a választás a törvények értelmében történjék; a megválasztott egyén meghivását aláirásával és hivatalos pecsétjével megerősiti, és a kirendelt lelkészt hivatalába beiktatja.

5. Az egyházmegyei egyházkerületi, közgyülési, vagy a hozzáintézett országfejedelmi rendeletek kihirdetését és foganatositását eszközli.

6. Erdélyben a házassági hirdetések alól való felmentés joga, a superintendensnek hasonló joga mellett az esperest illeti.

7. Az esperesek az egyházmegyei gondnokokkal együtt az egyházmegyék egyes egyházaiban a jó rendnek és fegyelemnek őrei, az egyházi hivatalnokok közvetlen felügyelői, az egyházmegyei és kerületi határozatok végrehajtói. Gondoskodásuk körébe tartozik ennélfogva, hogy minden gyülekezetben az egyház hitelvei hiven megtartassanak, a vallásos szertartások és cselekmények szabályszerüen végeztessenek, a belhivatalnokok kötelességeiket buzgósággal és hűséggel teljesitsék. Kötelességök továbbá az egyházmegyék pénztáraira és levéltáraira felügyelni, hogy azok rendezett állapotban legyenek.

8. Kötelesek az esperesek évenkint egy maguk mellé vett lelkipásztorral, esetleg az egyházmegyei gondnok vagy tanácsbiróval minden egyházat meglátogatni. Ha e látogatást egyházmegyéjök nagy kiterjedése vagy bármi ok miatt önmaguk nem végezhetik: akkor maguk helyett egyházmegyei lelkészi tanácsbirót, vagy rendes lelkipásztort is bizhatnak meg; sőt ha a szükség ugy kivánja, több látogató küldöttség is szervezhető az egyházmegyében.

9. Az egyházmegyei látogatók megjelenéséről esperesi körlevél-

ben értesitetnek az egyes egyházak, — mely időre a lelkipásztor a presbyteriumot mindig összehivja. Az egyházlátogatóknak egyszerü és tiszteséges ellátásáról és tovább szállitásáról minden gyülekezet gondoskodni tartozik.

10. Az esperesi látogatás gondoskodása és figyelme kiterjed a körülmények kivánatához képest, az anya,- leány,- társ- és fiók-egyházakban:

a) az egyház beléletét, t. i. az isteni tisztelet rendét és annak ugy vasárnap mint hétköznap megtartását, a biblia magyarázás mikénti gyakorlását, az istenitisztelet látogatását, az urvacsorájával élő egyháztagok, az áttérések, a visszás házasok, az egymással törvénytelenül élők számát; az adakozások, a helybeli szegények és árvák ügyeit; az egyházi és iskolai ügyek előbbvitele érdekében tett intézkedéseket, az előfordulható hitfelekezeti sérelmeket tárgyazó és illető kérdésekre;

b) az egyház kerületét, szervezetét és vagyonát, t. i. a presbyterium és egyházközség szabályszerü szervezetét, azok gyülései jegyzőkönyveit, az egyházmegyei és kerületi jegyzőkönyveket, az esperesi és superintendensi körlevelek rendes és állandó jegyzőkönyvbe bevezettetését; az egyház iratairól, szent edényeiről s ingó, ingatlan vagyonáról szóló leltárt: az egyház ingatlanainak telekkönyvezését: tőkepénzei elhelyezését és biztositását; az egyház jövedelmeit; az alapitványokat; az évi számadások állását és megvizsgálását, az egyház épületei jókarban tartását, és azok tüzkár ellen biztositását, a belhivatalnokok fizetésének pontos kiszolgáltatását és az azok használatában levő egyházi földek adóügyét; az egyház évi tartozásait (az egyházmegye, kerület és főiskolák részére) tárgyazó és illető kérdésekre;

c) az iskolai ügyeket, épületeket, hogy t. i. mely karban vannak az iskolák ugy szellemileg mint anyagilag; azoknak alapos megvizsgálását;

d) az egyházi hivatalnokok hivatalos eljárását és magánéletöket, a presbyterium és egyházi hivatalnokok közötti viszonyokat;

e) az anyakönyvek vezetését s a statistikai adatokat tárgyazó és illető kérdésekre és dolgokra.

Mindezekre vonatkozólag az egyházlátogatás jegyzőkönyveit az egyházmegyei közgyülés elé terjeszti.

Ezen kötelességek és teendők elmulasztása vagy megsértése az esperesre nézve fegyelmi eljárást von maga után.

Alesperes, főesperes.

II. Némely nagyobb kiterjedésü egyházmegyében *alesperest* is választanak, s ekkor a rendes esperes *főesperesnek* czimeztetik. Teendője ha a helyi rendszabályok által másokkal is megbizva nin-

csen, abban áll, hogy a főesperest akadályoztatása esetében helyettesiti esperesi hatalommal, különösen az egyházlátogatásban segitségére van.

287. c) §. Az egyházmegyei gondnokok, vagy felügyelők; másod-felügyelők, vagy algondnokok.

Egyházmegyei gondnokok,

I Minden egyházmegyében egy *egyházmegyei gondnok* választatik, azon egyházmegyében létező anyaegyházközségek presbyteriumai által — az espereséhez hasonló módon, — hitbuzgóságot, egyházias érzületet tanusitó, kormányzói képességgel és tapasztaltsággal biró, a reformált egyházhoz tartozó világi férfiak közül; tekintet nélkül arra, hogy az illető azon egyházmegye területén lakik-e vagy nem.

Az egyházmegyei gondnokok élethossziglan választatnak, vagy a hol a tisztujitás életbe van léptetve 10 esztendőre; hivatalukat esküttellel foglalják el. A választás tudomás és megerősités végett az egyházkerülethez terjesztik fel. Beiktatása és helyettesitése egyező az esperesével.

Az egyházmegyei gondnoki hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál, birósági elmozditás esetén és a hol a tisztujitás életbe van léptetve, minden 10-ik évben.

Jog- és hatáskörük.

Az egyházmegyei gondnokok jog- és hatásköre: a) mint az espereseknek elnök és kormányzó társai, résztvehetnek a közgyülések összehivásában és a tanácskozások vezetésében; b) az esperesekkel együtt az egyházmegyei törvényszékeken elnökölnek; c) képviselik az egyházmegyét az esperessel és egyházmegyei képviselőkkel az egyházkerületi közgyüléseken; d) képviselik az egyházmegyét a polgári hatóságokkal szemben; d) elnök társaikkal együtt őrködnek az egyházmegyék s egyes egyházközségek egyházi és iskolai ügyei felett; f) résztvesznek lehetőleg az egyházmegyei látogatásban; g) esperes és világi tanácsbirák választása eseteiben felhivják az egyes gyülekezetek presbyteriumait, a szavazatoknak meghatározott idő alatti beküldésére; s azok felbontására nézve — a mennyiben az egyházmegyék által felhatalmazást nyertek; h) lelkészválasztások alkalmával világi egyén kiküldéséről — az érvényben álló választási szabályok szerint — gondoskodnak; i) általában az egyházmegyei gondnokok minden eljárásukban s intézkedéseikben, az egyházi törvényekhez s szabályokhoz alkalmazkodni tartoznak.

Erdélyben a gondnok nem elnöktárs az esperes mellett.

Egyházmegyei felügyelők.

II. Az ágost. hitv. ev. egyházban az *egyházmegyei felügyelő* rendesen 6 évre választatik ugyanazon módon, mint az esperes; beiktatása alkalmával szintén esküt tesz.

A reform. egyház gondnokaiéhoz hasonló jog- és hatáskörrel birnak. Ezen kivül még megemlitjük, hogy némely egyházmegyében az esperes halála, vagy hivatalból való visszalépése esetében a választásig az egyházmegyét kormányozza, az esperesi hivatal betöltésére nézve az előirt rendszabályok szerint intézkedvén.

Másod-felügyelők vagy algondnok.

III. Az ágost. hitv. ev. egyház némely egyházmegyében, valamint Erdély minden tractusában egyházmegyei *másod-felügyelők* vagy *algondnokok* vannak; ezek viszonya a rendes felügyelő vagy gondnokhoz az, ami az esperesé a főespereshez; Erdélyben pedig a főgondnokoktól csak a czimben különböznek.

287. d) §. Egyéb tisztviselők.

Egyházmegyei tanácsbirák.

I. Az *egyházmegyei tanácsbirákra* nézve a reformált egyházban az egyházkerületi tanácsbirákról szóló pontok (287. g) §.) megfelelő alkalmazással itt is érvényesek. Amely egyházmegyében az esperesekre és egyházmegyei gondnokokra a tisztujitás életbe van léptetve, ott az egyházmegyei tanácsbirák is 10 évenkint választás alá esnek.

Iskolalátogatók.

II. Az *iskolalátogatók* az egyházmegyében levő tankerületek száma arányában az egyházmegyei gyülés által választatnak. Ismerniök kell az állami és egyházkerületi népiskolai törvényeket, s gondjuk legyen, hogy az iskolák a megfelelő kellékeknek mindenütt megfelelők legyenek. Kötelességük a tankerület iskoláit évenkint legalább egyszer meglátogatni, s azokról az egyházmegyei közgyülésnek kimeritő jelentést tenni. Részletes teendőik a szabályzatokban pontosan előirvák. Hivatalos látogatásaikra szükséges fuvarral az egyházközségek részéről láttatnak el.

Pénztárnok.

III. A *pénztárnok* az egyházmegyei közgyülés által az egyházmegyének oly tagjai közül választatik, kik erkölcsi és anyagi biztositékot nyujtani képesek. Eskü mellett szolgál, és kezeli az egyházmegye tőke- és folyó pénztárát, a tőkéket kellő biztositék mellett elhelyezi, a bevételeket szedi s a fizetéseket teljesiti. Évenkint számolni tartozik.

Jegyzők.

IV. A *jegyzők* az egyházi és világi rendből választatnak, a ref. egyházban az egyes gyülekezetek presbyteriumainak szavazattöbbsége; az ágost. hitv. ev. egyházban pedig az egyházmegyei közgyülés

által. Némely egyházmegyében fő- és aljegyzők vannak; Erdélyben azonban csak egy van s ez is az egyházi rendhez tartozik. Az egyházmegyei jegyzői hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál, törvényszéki elmozditás és a hol a tisztujitás életbe van léptetve, minden 10-ik, illetőleg 6-ik évben. Kötelességök az ülésekről pontos jegyzőkönyvet vezetni; ők állitják ki a jegyzőkönyvi hiteles kivonatokat.

V. Az *ügyvédet* a rendes ügyvédi teendők teljesitésére az egy- Ügyvédek.
házmegyei közgyülés választja.

VI. Erdélyben az egyházmegyei közgyülés a lelkészek közül Director.
egyházmegyei directort vagy *közügyészt* választ. Teendője az, mi a polgári törvényszékeken az államügyészé, hogy az egyházi fenyitő közkereseteket megindítsa és folytassa; a házassági válóperekben mint közügyvéd szerepel.

C) Az egyházkerületeknél.

287. e) §. A superintendensek.

A *superintendens* élethossziglan választatik (348. §. β), s hiva- Superintendens.
talába az esperesi kar által ünnepélyesen iktattatik be és eskettetik fel.

A superintendensi hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál, törvényszéki elmozditás által; vagy ha az illető superintendens más egyházkerületbe megy át lelkipásztornak.

A superintendensek Erdélyt kivéve mindnyájan egyuttal valamely gyülekezet rendes lelkészei, s onnan lelkészi fizetést nyernek.

A superintendens jogai, kötelességei és teendői Jogai, kötelességei.
következők:

1. Főpásztori czime és állása van az egyházban, minélfogva őt lelkésztársai között elsőség illeti, s habár tőlök rendi fokozat által nem különbözik, sőt velök egyenlő, de mégis primus inter pares, s tőlök személye iránt tiszteletet, törvényes rendeletei iránt engedelmességet követelhet.

2. A felsőbb rendeleteknek, melyek az egyházkerületekben a fensőbb hatóságoktól küldetnek, végrehajtását eszközli; azon kormányrendeletek azonban, melyek az egyház közjogi állását érintik, az egyházalkotmányi vagy a hitelvekkel összeütközésben vannak, vagy azokkal épen ellenkeznek, csak küzgyülési tárgyalás után köröztetnek; a lelkészek, segédlelkészek, általában minden egyházi hivatalnokra, gyülekezetekre, és egyházmegyékre, az egyházi szolgálat és kormányzás minden irányában kellőleg felvigyáz; minélfogva minden egyházi hi-

vatalnok köteles minden ügyben, valahányszor a superintendens kívánja és felhivja, vagy felhivatja, hozzá jelentést terjeszteni fel.

A botrányos életü, vagy hivatalaikban hanyag lelkészt, vagy tanitót hivatalától felfüggeszti, vagy sulyosb vétségekben a kerületi gyülés elé állitja.

3. Minden évben, — ha a körülmények és viszonyok engedik — legalább egy egyházmegyében létező gyülekezeteket, s azoknak iskoláit, az illető esperes és gondnok vagy azok helyetteseinek kiséretében meglátogatni tartozik; az ágost hitv. ev. egyházban tartozik a superintendens 10 év alatti időközben minden gyülekezetet vagy maga, vagy az illető esperes és esperességi felügyelő által meglátogatni.

4. Az egyházkerület pénztárára és levéltárára felügyel, azt ellenőrzi.

5. Az egyházkerület főiskolájára közvetlen felügyel, annak vizsgálataiban résztvesz; az érettségi vizsgálatok az ő elnöklete alatt tartatnak; az intézetet vagy intézeteket bármily időben meglátogatja; minden nevezetesebb mozzanatról, mely a főiskola életében felmerül, az illető tanárkaroktól tudósitást kiván. Erdélyben ezt a főiskolák curatorai teljesitik.

6. Különösen pedig felvigyázása alá tartozik a leendő lelkészek nevelése és oktatása, s a theologiai intézet, melyben az eszközöltetik. A theologiai tanfolyam bevégzése után a lelkészjelöltek az ő elnöksége és ellenőrzése alatt tesznek vizsgálatot és nyernek lelkészképességi bizonyitványt. A Királyhágón inneni kerületekben a lelkészképességi vizsgálat sikeres letevése egyuttal felhatalmazza az illetőt az összes papi functiók végzésére; az erdélyi kerületben nem; itt valamint a többi kerületben is oly egyéneknek, kik a theologiai tanfolyamot bevégezték ugyan, de a szigorlatot még le nem tették: szükség esetén a superintendens ád felhatalmazást a sakramentumok kiszolgáltatására.

7. Az egyházkerületi közgyüléshez évenkint jelentést tesz az egyházkerület egyházi és iskolai állapotáról.

8. Az egyházkerületi közgyülés és törvényszék összehivására és vezetésére nézve az alkotmányi törvény és egyházi törvénykezési rendtartás illető §-ai értelmében intézkedik.

A Királyhágón inneni kerületekben az egyházkerületi közgyülésnek, és törvényszéknek egyik elnöke; Erdélyben pedig az közgyülésen nem elnökölhet, de a házassági és közfőtörvényszéknek, kivéve a tanári törvényszéktől felebbezett pereket, egyedüli elnöke, és az igazgató tanácsnak is elnöke, midőn ő a legidősebb főgondnok.

Ezenkivül az erdélyi superintendens az esperesekkel u. n. superintendensi széket tarthat a lelkészek oly hibáinak megitélésére, melyek nem kánonellenes vétségek, de fenyitést érdemelnek.

9. A papszentelés joga a superintendenst illeti, de a melyet ujabb időben csak az egyházkerületi gyülésen végezhet az esperesek, és esetleg más tekintélyes lelkészek segédkezése mellett

10. A segédlelkészek elhelyezésére minden kerületben befolyása van; az administratorok kinevezése pedig a legtöbb kerületben az ő joga.

11. Más kerületből átjövő rendes papok és segédlelkészek csak a superintendens engedélyének kinyerése után nyerhetnek az ő kerületében alkalmazást.

12. Tiltott foku atyafiság és sógorság eseteiben ő felsége csak a superintendens véleménye alapján szokott felmentvényt adni; amiért az ilynemü folyamodványok a felek által a superintendenshez küldendők.

Ezen kivül az erdélyi superintendensnek ilynemü jogai még következők: a) az atyafiságnak és sógorságnak a kánonjogban tiltott izeiben állókat, akik II. József császár rendeletének 15. §-ban nem emlittetnek, felhatalmazhatja a házasságra; b) joga van az egyházkerületnek bármely tagját felmenteni a házassági hirdetés alól, ha ezért hozzá folyamodik; a superintendensi egyházakban pedig a felmentési jog kizárólag őt illeti, mig a többiben az esperesek is jogositva vannak; c) paráznaság alapján hozott házassági elválasztó itéletek mellett kimondott liga alól csak ő adhat felmentést.[1]

13. A superintendens kötelességei és teendőinek elmulasztása, vagy megsértése fegyelmi eljárást von maga után.

[1] *Korács Albert* i. m. 402. l. — Azon kérdésre nézve, hogy a protestans superintendensek az egyházgyülésen szék- és szavazatjoggal birjanak, lásd *Kovács Ferencz* nézetét; Egyházjog; Debreczen 1870; 166. §. e) jegyzet. Az 1881. évi debreczeni zsinaton idevonatkozólag azon inditvány tétetett, miszerint hasson oda a zsinat, hogy a magyarországi ref. superintendensek, mint ilyenek hivassanak meg az országgyülés felső házába; ezen inditványról azonban a zsinat azon indokból, hogy a főrendiház ujjászervezése amugyis küszöbön van, napirendre tért.

287. f) §. Az egyházkerületi főgondnokok, felügyelők.

Egyházkerületi főgondnokok.

I. Az egyházkerületben *egyházkerületi főgondnok* választatik, az egyház ügyei iránt buzgóságot és lelkesültséget tanusitó, kormányzói bölcsességgel ékeskedő, a reformált egyház kebelébe tartozó világi férfiak közül, tekintet nélkül azok lak- vagy tartózkodási helyére.

Minden kerületnek csak egy főgondnoka van, kivéve az erdélyi kerületet, a hol öt világi főgondnok van, kik a hivataloskodás ideje szerint következnek egymásután, a superintendens pedig hatodik főgondnoknak tekintetik. A főgondnok megválasztásáról az államkormányt külön értesiteni, vagy Erdélyben királyi megerősités alá terjeszteni nem szokás.[1]

A főgondnokok az egyes egyházközségek presbyteriumainak szavazatai által — a superintendenséhez hasonló módon — élethossziglan választatnak, az egyházkerületi közgyülés által erősittetnek meg, és hivatalukat eskületétellel foglalják el.

A főgondnoki hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál, vagy törvényszéki elmozditás következtében.

Jog- és hatáskörük.

A főgondnokok jog- és hatásköre: a) mint a superintendensnek elnök- és kormányzói társai résztvesznek a közgyülések összehivásában és vezetésében; b) a superintendenssel együtt az egyházkerületi törvényszékeken elnökölnek. Erdélyben azonban ezen két pontra nézve különbség van, itt ugyanis a hivatalára nézve legidősb világi főgondnok az egyházkerületi közgyülés elnöke, s ugyanez hivja össze; továbbá a főtörvényszéknek is ő az elnöke, a tanári törvényszéktől felebbezett ügyekben; és nem véve ki közülök a superintendenset sem, a hivatalára nézve legidősb főgondnok az állandó igazgató tanács elnöke, a többi pedig mindkét testületnek rendes tagja; de a házassági és közfőtörvényszéknek a világi főgondnokok csak azon esetben tagjai, ha a közgyülés által megválasztatnak; c) képviselik az egyházkerületet az egyetemes konventen és zsinaton; d) képviselik az egyházkerületet a polgári hatóságokkal szemben; e) közvetlen felügyelői és ellenőrzői tisztet gyakorolnak az egyházkerületek főiskoláira, azok szellemi és anyagi ügyeinek vezetésére; f) általában

[1] Fizetést sem a főgondnok, sem általában a világi hivatalnokok nem huznak.

az egész egyházkerület egyházi és iskolai ügyeinek intézését elnöktársaikkal egyetértőleg bölcsességgel, szeretettel és buzgósággal vezetik, s hivatalos eljárásukban és intézkedéseikben az egyházi törvényekhez és rendszabályokhoz alkalmazkodnak.

Kötelességeik elmulasztása, a teendők hanyag, vagy épen nem teljesitése, hivatalukkal való visszaélés: fegyelmi eljárást vonnak maguk után.

Egyházkerületi felügyelő.

II. Az *ágost. hitv. ev. egyházban a kerületi felügyelő* szintén élethosszig választatik, s beiktatása alkalmával esküt tesz. A superintendensnek elnöktársa levén, azzal együtt gyakorolja a felügyeleti jogot az egyházi, vallási és iskolai dolgokban, különösen gondot fordit az egyházkerületi főiskolák és középtanodákra, a vizsgálatokon jelen lenni törekszik; a vallás és egyház jogait védi, a kerület törvényes rendeleteit a superintendenssel együtt végrehajtja; ha a superintendensi hivatal megürül, a kerület pecsétjével együtt a hivatalos iratokat átveszi, a folyó ügyek vezetését a hivatalban legidősb főesperesre bizza, s superintendensi választást az előirt módon végrehajtja.

A kölcsönös egyetértéssel összehivott kerületi gyülésen, valamint a kerületi törvényszékeken a superintendenssel a kerületi felügyelő együtt elnököl. A felügyelők egyéb teendői a ref. egyház főgondnokéival lényegileg megegyeznek.

287. g) §. Egyéb tisztviselők.

Tanácsbirák.

I. Az *egyházkerületi tanácsbirák* a ref. egyházban egyenlő számban választatnak a lelkészek és világi férfiak közül; számuknak meghatározása az egyházkerülettől függ. Az egyházi tanácsbirák az azon egyházkerület területén lakó rendes lelkészek és lelkésztanárok közül választandók; a világi tanácsbirák pedig az egyházi ügyek iránt érdeklődéssel és szeretettel viseltető s bármely egyházkerületben lakó, a reformált egyházhoz tartozó világi férfiak közül. Az egyházkerületi tanácsbirák egész éltök hosszáig választatnak. A választás joga az egyházközségek presbyteriumait illeti. A megválasztott tanácsbirák székeiket esküttétellel foglalják el. Az egyházkerületi hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál vagy törvényszéki elmozditás által. Erdélyben a közgyülés maga kebeléből választ három esperest, három tanárt és három világi képviselőt. K ö t e l e s s é g e i k: az egyházkerületi közgyüléseken és törvényszékeken megjelenni; a tanácskozásokban ténylegesen résztvenni; a kiküldetéseket és megbizásokat teljesiteni.

Jegyzők. II. A *jegyzők*. Mindegyik egyházkerületben rendszerint két fő — egyházi és világi —, és két aljegyző — egyházi és világi az egész egyházkerület anyaegyházközségei presbyteriumainak szavazatai által élethosszíglan választatik; az ágost. hitv. ev. egyházban a kerületi közgyülés által hat évre történik a választás. A jegyzők hivatalaikat eskütétellel foglalják el.

A jegyzői hivatal üresedésbe jő: végleges lemondás, halál, vagy törvényszéki elmozditás következtében. Teendőik: a tárgyalás alá vett iratok felolvasása, a szólni kivánók feljegyzése, szavazatok összeszámitása; a közgyülés határozatainak, ha törvényszéknél müködnek, azok itéleteinek, a többség megállapodása szerint, a mint azok az elnök által kijelentetnek, feljegyzése, s az eredeti jegyzőkönyvnek névaláirásukkal megerősitése; az ügyiratoknak megőrzése s az egyházkerületi levéltárba beszolgáltatása; a hozott végzések, határozatok, itéleteknek, ha arra utasitva vannak, vagy az ügyek természete ugy követeli, az egész jegyzőkönyv elkészülése és megjelenése előtt is haladék nélkül kiadása.

Pénztárnok, ügyész. III. A *pénztárnok* és *ügyész* kötelességei a maguk körében ugyanazok, mint az egyházmegyében.

Levéltárnok. IV. A *levéltárnoknak*, kit az ágost. hitv. ev. egyházban a közgyülés választ és esküt tesz, kötelessége: a kerületi irományakat rendben tartani és hiven őrizni; bármit a levéltárból csak hiteles másolatban adhat ki.

Közügyigazgató. V. Erdélyben az egyházmegyei közgyülés a lelkészek közül egy *közügyigazgatót* (generalis director) választ. Kötelessége az, hogy az egyházi közkereseteket, beleértve a házassági pereket is, az egyháziak és világiak ellen a felső törvényszék előtt folytassa, akár felebbezés által kerültek oda, akár ott kezdettek.

287. h) §. Egyetemes egyházi tisztviselők.

Az ágost. hitv. ev. egyházban vannak egyetemes tisztviselők is; jelesen:

Egyetemes fő-felügyelő. 1. Az *egyetemes főfelügyelő* (generalis inspector), a ki nagy müveltségü, tekintélyes, és a legfelsőbb helyen is befolyással biró férfiak közül az összes evang. gyülekezetek szavazatával választatik.

Jog- és hatáskörе. Jog- és hatáskörе: a) az egyetemes gyülés (generalconvent) elnöke (280. §.) s határozatainak végrehajtója, a legfőbb törvényszék elnöke; b) az egyház törvényes jogainak őre és védelmezője; az egyházra nézve káros és a vallásügyi törvényekkel ellen-

kező kormányrendeletek ellen, ha lehet maga törvényes orvoslást szerez, ha pedig nem, a kerületeket összehivja; c) ő felsége legfőbb felügyeleti jogának épségben tartása mellett őt illeti az egyházak és iskolák felett a főfelvigyázat; d) őrködik az egyetemes pénztárak hű kezelése fölött; e) a hozzá érkező kormányrendeleteket a kerületekhez elküldi; f) mind az államkormánynyal, mind a többi felekezetekkel szemben az egyetemes evang. egyházat képviseli.

Egyéb tisztviselők.

2. A legfőbb törvényszéki tanácsbirák, egyetemes főjegyző, pénztárnok, levéltárnok, ügyvéd, kiknek kötelességei hatáskörükben ugyanazok, mint az alsóbb hatóságokban a megfelelő hivataloké.

Jegyzet. Minden egyházi tisztviselő, megbizott, kiküldött és szolgálatban álló személy, ezen minőségben elkövetett cselekvése vagy mulasztása következményeiért, a fegyelmi törvények értelmében, — és ha a cselekvés vagy mulasztás folytán akár szándékosan, akár vétkes gondatlanságból kárt okozott, vagyoni megtérítéssel is felelős. A fegyelmi eljárással megtorlandó cselekvények és mulasztások az egyházi törvénykezési rendtartásban vannak meghatározva.

II. Egyes egyháztagok.

287. i) §. Az egyes egyháztagok jogai és kötelességei.

Egyháztagok jogai és kötelességei.

A 277. §. a)-ban emlitett jogok és kötelességeken kivül, minden egyháztagnak kötelessége a szentirás tanitása szerint inteni azokat, kik rendetlenül járnak, 1. Thess. 4; inteni mint atyjokfiát, 2. Thess. 3, 15; felépiteni alázatosságnak lelkével, Gal. 6. 1.; a kik pedig netalán ezen testvéri s jóakaratu intést figyelembe nem vennék, s folytonosan rendetlenül járnak, azokat a presbyteriumnak a lelkipásztor utján feljelenteni, mely hivatva van az egyházfegyelem gyakorlatára, melynek e tekintetben minden egyházközségi tag alá van rendelve.

Az egyházfegyelemnek czélja, hogy a gyülekezet kebelében a tiszta erkölcs és vallásosság minél erősb növekedést nyerjen; ennélfogva minden presbyterium a helyzeti körülmények és viszonyok szerint, önmaga határozza meg az eljárási módot az egyházfegyelem gyakorlására nézve.

83.684

MEGYEI KÖNYVTÁR H. PÉCS